

BIJ DE
NIEUWE
JAARGANG

Nu eindelijk de situatie in ons land het mogelijk maakt, dat ons tijdschrift weer verschijnen kan in een omvang van 64 bladzijden, achten wij het als redactie geoorloofd, een enkel woord tot onze lezers te richten. Dat moge in de eerste plaats de erkenning zijn van onze vreugde, dat wij eindelijk enige leiding zullen kunnen geven. Tot nog toe was dat zo niet onmogelijk, dan toch uiterst beperkt: er werd ons een zodanige hoeveelheid kopij ter plaatsing aangeboden, dat binnen de beschikbare ruimte geen mogelijkheid was van ontplooiing van eigen initiatief.

Toch is, in het stadium waarin de beweging van het democratisch-socialisme zich in Nederland bevindt, eigen leiding der redactie wel zeer nodig. Zonder thans een „program” uit te stippelen, menen wij toch wel een en ander te kunnen aangeven van ons toekomstige werk. Een tijdschrift in dienst van een politieke beweging blijft een registrerende taak behouden: binnenlandse en buitenlandse politiek, het sociale en economische leven zullen dus in de kronieken kritisch worden begeleid. Maar onze beweging heeft dringend behoefte aan meer. Wij noemen daarvan in het bijzonder drie punten, die overigens allerminst de stof uitputten.

Ten eerste: er ligt een partijprogram met een aantal formuleringen. Men kan daarvan zeggen, zonder onbillijk te zijn, dat het allerminst geestelijk bezit is van de partij, dat een wetenschappelijke fundering en toelichting ontbreken, dat bij de verwerkelijking ervan in de practijk — de weg van programformule tot practische werkelijkheid — problemen zullen rijzen, die men grondig moet doordenken, willen er geen ongelukken gebeuren. Dit veelomvattende werk kan alleen in coöperatie van personen en organen worden verricht; het wetenschappelijk tijdschrift der partij heeft in dit geheel een taak.

Ten tweede: de beweging heeft hard nodig een concreet maatschappijbeeld, niet op de wijze der utopie of constructie, maar op critisch-realistische wijze. Socialisme is noch een droombeeld, noch een rijpe vrucht die ons te een of anderer tijd wel in de schoot valt, maar een motorische stuwende kracht, die de gegeven werkelijkheid wil leiden. Voor leiding is echter nodig te weten waarheen wij willen leiden. De redactie stelt zich voor, eventueel door speciale nummers aan een onderdeel van dit maatschappijbeeld te wijden, haar bijdrage te leveren.

Ten derde: er ligt speciaal voor een partij als de onze, die personen van verschillende geestelijke opvattingen samenbrengt, een aantal concrete problemen, die met de levensovertuigingen direct samenhangen. Wij noemen: echtscheidingswetgeving, gezinspolitiek, volksontwikkeling, onderwijsvraagstukken. Daarbij kan het principieel nooit de bedoeling zijn, om tot eenheidsopvattingen of compromissen te komen. Wel is het volstrekt geboden, dat in de partij een even openhartige als grondige discussie wordt gevoerd, opdat wij elkaar in onze diepere overtuigingen leren verstaan en eerbiedigen.

Dit wat betreft de interne aangelegenheden. Wij voegen daaraan toe, dat het onze bedoeling is om S. en D. ook te doen meespreken in vraagstukken van cultuur, waarbij wij denken aan literatuur, beeldhouw- en schilderkunst, architectuur. Niet onder de vlag van een te bouwen „socialistische cultuur”, maar wel in de overtuiging, dat een democratisch-socialistische beweging moet luisteren naar wat er in de cultuurwereld worstelt en gist, als om het inzicht dat wij onze bijdrage hebben te leveren voor de geestelijke vrijheid, zonder welke alle cultuur verstikt. Wij nemen ons voor, geen nummer van S. en D. meer te laten verschijnen, zonder dat althans één artikel de aandacht naar deze levensgebieden richt.

Wij kunnen uiteraard niets garanderen, zijn ook afhankelijk van medewerkers. Wel zeggen wij, dat het ons vaste voornemen is om leiding te geven en eigen initiatieven te ontwikkelen. De welwillende lezer kan uit dit zinnetje de conclusie trekken, dat de redactie over haar tot heden geleverde arbeid nog al kritisch gestemd is. De conclusie is juist — des te dankbaarder grijpen wij de nieuwe mogelijkheden aan. Wij hopen daarbij op de kritische steun onzer lezers.

INDONESIË

Voor de tweede maal heeft de Nederlandse regering de verantwoordelijkheid op zich genomen voor militair optreden tegen de republiek Indonesia. Voor de tweede maal komt dit optreden voor een deel van ons volk, van onze partij, onverwacht en opnieuw wordt de geoorloofdheid, maar vooral de wijsheid van dit beleid in onze partij omstreden.

Critiek en twijfel konden uiteraard hun aanknopingspunten vinden in hetgeen van de reeks gebeurtenissen der laatste maanden openbaar werd. Het debat over de regeringsverklaring van 20 December heeft in dezen niet dat licht gebracht, dat wij er van hadden mogen verwachten. De Kamer handelde kennelijk in het besef, dat soberheid in de gegeven internationale situatie geboden was. Er is opgemerkt, en volkomen terecht, dat het verloop van zaken tot in onderdelen gelijkens vertoont met dat van midden 1947. Temeer valt het op, dat er betrekkelijk weinig gezegd wordt over de vraag, of Nederland wellicht door eigen tekortkomingen de zaak bedorven heeft. Algemeener dan in 1947 verstaat men, wat ook toenmaals de doorslag heeft gegeven: het verlies van vertrouwen juist aan Nederlandse zijde in de wederpartij. Onze oppositie verstaat dat ook, maar pleit, dat wij desondanks ernstig faalden door naar de wapens te grijpen.

In 1947 is de aarzeling bij de partijleiding zeer groot geweest en ik wil nog wel gaarne eens uitspreken, dat het alleen en uitsluitend de overtuiging geweest is, dat onze eigen voormannen in Indonesië hun vertrouwen in de Republiek (niet in bepaalde republikeinse leiders) grondig verloren hadden, met name dan in de wil van de Republiek om tot overeenstemming te komen, die ons de militaire bevrijding uit de greep van de Republiek — zo stond het toen — als onvermijdelijk deden aanvaarden. Met welk diep malaisegevoel, behoef ik wel niet in herinnering te brengen. Wij wisten, dat dit beleid, hoezeer wij het als noodzakelijk beaamden, nochtans een zware slag moest

toebrengen aan de mogelijkheden van blijvende vriendschap en de erkenning, dat het mislukken van de ruim anderhalf jaar volgehouden verzoeningspolitiek door ons als een morele nederlaag werd gevoeld, was niets te veel gezegd.

De diepe bezorgdheid voor de consequenties van het huidige optreden is zeker niet geringer bij mij dan toen. Maar ik moet erkennen, dat de morele beslissing mij nu veel gemakkelijker ligt — helaas.

Dat betekent niet, dat Nederland sedert het Renville-accoord van Januari 1948 geen fouten en verzuimen zou hebben begaan, dat zijn vertegenwoordigers altijd met de juiste innerlijke bereidheid en de juiste uiterlijke tact zouden hebben gehandeld. Ik neem aan, dat wij ook in deze periode de Republiek enige gerechtvaardigde en veel begrijpelijke aanleiding hebben gegeven tot wantrouwen. Men kan daarenboven twisten over de juiste uitlegging van sommige bepalingen van het accoord en in verband daarmee redelijkerwijs de vraag opwerpen — wat nog niet gelijk staat met haar bevestigend te beantwoorden — of Nederland het Renville-accoord steeds heeft nageleefd.

Dat dit alles, ditmaal gelijk vorig maal, door de Republiek beantwoord is met in mijn oog zeer open en ondubbelzinnige accoordschendingen — ik noem als voorbeeld het aanknopen en uitbreiden van haar buitenlandse betrekkingen — is bedenkelijk, maar geeft voor mij al evenmin de doorslag. In de hitte van de strijd is de objectiviteit bij beide partijen gemeenlijk ietwat zoek.

Het vertrouwen is gebroken, omdat onbetwijfelbaarder dan ooit tevoren, met de documenten op tafel, is gebleken en bewezen, dat in de Republiek, ja binnen het gezagsapparaat van de Republiek, machten zitten die onder geen beding het geldende accoord en het geldende bestand wilden en dat die machten het uiteindelijk voor het zeggen hadden.

Sedert Juli van dit jaar infiltreren gewapende eenheden van het republikeinse leger in door de Nederlanders beheerd gebied en plegen daar in stelselmatig toenemende omvang daden van geweld en sabotage. Reeds maanden vóórdien trouwens onderhield het republikeinse Ministerie van Oorlog een Field Preparation (d.i. een terreinvoorbereidings-) dienst in die gebieden, die zich in verband met andere ondergrondse organisaties met zulk werk bezig hield. Die bestandschennende infiltraties zijn niet het werk van ongedisciplineerde vrijscharen en evenmin van deserteurs (nog minder zijn deze moordende en brandende lieden vreedzame evacué's, die naar hun gezin en werk terug willen, zoals Palar de Veiligheidsraad wil doen geloven); zij worden gestuurd en verscheidene hunner opdrachten zijn in Nederlandse handen.

Het is een onloochenbaar feit, dat de Republiek minstens sedert Juli oorlog voert tegen ons en dat wij desondanks gepoogd hebben tot medio December om door onderhandelen tot een oplossing te komen. Het is onloochenbaar, dat deze onderhandelingen — voor de derde maal — geleid hebben tot overeenstemming met de minister-president en dat die overeenstemming door het *leger* en door sommige partijleiders niet is gewild. Het is een groteske vertekening der feiten, dat Nederland het militair geweld van zijn zijde begonnen zou zijn.

Indien het waar is, dat de Republiek tot dit optreden is overgegaan omdat zij omstreeks Juli na het toenmalig vastlopen der besprekingen een aanval onzerzijds vreesde, dan is het niet alleen diep betreurenswaard dat de Republiek een grondig mistekende voorstelling blijkt te hebben van de Nederlandse verhoudingen, maar vooral ook dat zij opnieuw, door op *deze* wijze op de feiten vooruit te lopen, het onheil over eigen hoofd heeft gehaald. Dit zelfde geldt ook voor de merkwaardige tactiek om op het meest kritieke moment verstek te laten gaan: president en zes ministers kondigen een bezoek aan India aan, terwijl de vice-president, tevens minister-president, ziek word gemeld.

Ik geef deze regelen mede in ernstige overweging aan die Indonesiërs, die, in wezen tot samenwerking in vrijheid met Nederland bereid geweest, hun vertrouwen opnieuw door Nederlands militair optreden diep voelen geschokt. En ik pleit bij hen met aandrang om de vraag te overwegen, die ik ook vroeger heb gesteld, of de Republiek vervuld van wantrouwen tegen Nederland wel voldoende besef heeft getoond van de noodzaak om harerzijds vertrouwen bij ons te wekken.

Wat betreft de morele kant van de zaak heeft het vorenstaande de doorslag gegeven. Waar de eigenlijke machtsdragers in de Republiek en overeenstemming afwezen en voortgingen met geweldpleging, is de morele rechtvaardiging van het afbreken der nutteloze onderhandelingen en van militaire aantasting van het centrum van die geweldpleging gegeven.

De beslissing is ongetwijfeld overrompelend genomen. Zij had zeker niet lang kunnen zijn uitgesteld. De nadering van de eerste Januari 1949, de oorspronkelijke richtdatum bij geslaagd overleg voor de oprichting der Verenigde Staten van Indonesië, bracht over gans Indonesië een politieke spanning teweeg, die voor de oprichting van een Federale Interim Regering zou zijn geweken. Terwijl nu enerzijds de Republiek van de daken verkondigde, dat een Federale Interim Regering zonder haar een aantasting zou zijn van het Renville-accord, verijdelde zij anderzijds Hatta's pogen om een totstandkomen met haar te bewerken en bereidde intussen feitelijk en

propagandistisch onrust en onlusten tegen 1 Januari voor. Haar minister van Propaganda deed daaromtrent voor niemand miskenbare „voorspellingen”. Ik zei al: de Republiek heeft weinig verzuimd om het onheil over eigen hoofd te halen.

Maar daarom is, zo pleit onze oppositie, de politiek der regering niet minder ruïneus. Immers, terwijl een vriendschappelijke samenwerking met vrij Indonesië nu voor goed onmogelijk zou zijn gemaakt, zou onze politiek het communisme in Azië versterken. Wij doorkruisen dus de politiek der grote mogendheden, die onze steun moesten zijn. In plaats van ons hoofd te pletter te gaan lopen tegen de Verenigde Naties — wat wij om de aangegeven reden per se zouden doen — hadden wij nieuwe middelen moeten zoeken om alsnog met internationale hulp uit de impasse te komen en die middelen zouden nog niet zijn uitgeput.

Wat het eerste betreft, wij mogen inderdaad het kwaad, dat opnieuw aan de mogelijkheden van toekomstige samenwerking is gedaan, verkleinen noch verdoezelen. Maar deze zaak ligt toch anders dan in 1947. In toenemende mate is ook bij goede republikeinen het besef levendig geworden, dat de Republiek aan eigen fouten bezig was te ontaarden. Men kan met grond vragen of onze druk, enerzijds haar moeilijkheden stellig vergrotende, aan de andere kant niet een voorname factor was tot haar instandhouding. Men versta mij wel. De republikeinse idee is onuitroeibaar en zij is overal in Indonesië aanwezig. Zij zal, naar ik hoop en aanneem, te goeder tijd in staat blijken om de verkruiemeling van Indonesië tot een machteloze statenbond te voorkomen. Maar de Republiek als organisatie is door en door ziek. De kleine groep der intellectuele leiders ligt verdeeld over en tussen de elkaar bestrijdende machtsformaties, voornamelijk de Islamitische partij, de proletariërspartij in de greep van Tan Malakka's communisme en het leger. De Republiek kende reeds de politieke staking, de onderlinge gewelddadige veten tussen partijen en legergroepen en de opstand; veel ernstiger nog is het algemene gemis aan discipline dat het gezag verlamt.

Aanwijzingen ontbreken niet dat de morele schade van ons ingrijpen allerminst ongeneeslijk behoeft te zijn, indien Nederland er in zou slagen om uit deze ondemocratische verwarring orde te scheppen en indien het die orde *zonder voorbehoud* gebruikt om waar te maken, dat de Indonesiër vrij zal zijn in zijn eigen staat. Nederland moet zeker bereid zijn ook de Republiek te laten doorwerken, mits bevrijd van open of verkapte dictatuur. Doch wij hebben af te wachten of men dit van de zijde van de republikeinse leiders reeds aanstonds kan verwerken.

De kwestie van de morele schade ligt vooral ook daarom anders dan

in 1947, omdat tegenover het stelselmatig geweld der Republiek ganse streken, bevolkingsgroepen en haar (federale) staatkundige organisaties om beveiliging tot ons opzien, ook al hebben zij zo sterke republikeinse sympathieën als Pasoendan of Oost-Indonesië. Onze regering bevond zich niet het minst daarom in een dwangpositie, omdat het vertrouwen en daarmee de moed tot samenwerking in de niet-republikeinse gebieden dreigend afnam naarmate de Nederlandse leidzaamheid langer duurde. Zeker, ik ontken niet dat bijna al deze regeringen de verantwoordelijkheden en risico's aan ons overlaten. Doch het is recht en wijs, dat Nederland die draagt, want de nationale sentimenten zijn te sterk en te irrationeel aan de Republiek als baanbrekster gehecht dan dat de jonge en evenzeer nationalistische regeringen die krachtproef zouden kunnen dragen. Maar onheelbare breuken liggen hier stellig niet dan bij enkelen.

Versterken wij het communisme in Azië en dan allereerst in Indonesië? Zonder enige twijfel speelt het communisme er op, de leiding te nemen van het meest onverzoenlijk nationalisme, dat van geen compromis met het Westen wil weten. Dat doet het ook in Indonesië. Het vermoeden dat zijn aanhang zal toenemen door ons militair optreden ligt dus voor de hand. Het geweld zal, gerechtvaardigd of niet, een aantal nieuwe onverzoenlijken kweken. De vraag mag echter gesteld worden of met de aanwijzing van dit aanvankelijk effect dit probleem voldoende is geanalyseerd. Aziatisch communisme is voor een goed deel een mengproduct van Aziatisch extreem nationalisme en Aziatische armoede.¹⁾ Indien Nederland na ordeherstel kan bijdragen — en het kan en moet dat — om de huidige snelle daling van het welvaartspeil te stuiten en vooral ook om de Indonesische staatkundige vrijheid met spoed te verwerklijken, dan behoeft deze militaire actie geen bijzondere bijdrage tot de opkomst van het communisme te leveren. Integendeel, dan kan zij meer toekomstig afglijden naar het communisme voorkomen, dan zij ooit direct kan hebben veroorzaakt.

Intussen wil ik hier toch bij aantekenen, dat men in elk geval met een sterker communisme in Indonesië — en in geheel Azië — zal moeten rekenen dan vroeger. De tijd van oorlog, bezetting en revolutie heeft het pastorale dorpsleven sterk opengebrouwen, de jeugd

¹⁾ Armoede en honger zijn in Azië al eeuwen oud. Zij kregen een nieuw aspect door de intensieve aanraking met het Westen. Het is onmogelijk hierover in twee zinnen iets afdoends te zeggen. Het ontstaan van modern communisme is zonder industrialisatie en verstedelijking, zomede zonder afhankelijk worden van de boer van marktprijzen, niet denkbaar. Dit alles bracht de twintigste eeuw.

aan het landbouwersbestaan ontwend; het land is zodanig verarmd en verwaarloosd, dat geen macht ter wereld in staat is om op slag welvaart te scheppen en arbeid voor allen; ten slotte: de infectiehaarden zijn dichterbij dan ooit. Met onze militaire actie heeft dat alles niet van doen.

De vrees voor versterking van het communisme beheerst ook voor een belangrijk deel de houding van sommige mogendheden die in de Indonesische kwestie meespreken. Het bedwingen van de Moesoopstand wordt de Republiek hoog in haar credit geschreven en men ziet al te lichtvaardig voorbij dat het Tan Malakka-communisme daarvoor is binnengehaald. Deze zelf moge met Moscou hebben gebroken, het is naïef te onderstellen, dat zijn aanhang voor Moscou onbereikbaar is.

De politiek om de constructieve figuren in de Republiek te versterken was — hoe gebrekkig ook uitgevoerd — van de aanvang af ons richtsnoer. De spanning met de Commissie voor Goede Diensten (en de achter haar staande regeringen) is uiteindelijk vermoedelijk terug te brengen tot verschil van inzicht, hoe men die gematigden (bij alles wat wij reeds boden) kan helpen aan een resultaat, dat niet hen en ons overlevert aan de totalitaire groepen, die tot dusverre elke overeenstemming tot een schijnvertoning hebben weten te maken. Zeker is, dat de plannen, die emaneerden van de Amerikaanse en Australische leden van de Commissie voor Goede Diensten ook aan onze socialistische ministers bepaald ondeugdelijk zijn voorgekomen en ons met de verantwoordelijkheid zouden hebben belast om uit te voeren wat o.i. onuitvoerbaar was.

Met dat al meen ik de zeer bijzondere belangstelling, die de Indonesische kwestie in de Veiligheidsraad ondervindt, inderdaad daaraan te moeten toeschrijven, dat Nederland hier tegen de stroom van de Angelsaksische wereldpolitiek schijnt op te roeien. Wel is waar gaf ik boven reden, waarom ik van de directe versterking van het communisme door onze militaire actie niet veel geloof, al maakt dat communisme er natuurlijk een sterk propagandapunt van. Veel belangrijker is het feit, dat ons optreden de jonge Aziatische staten uit nationalistisch gevoelen bovenmate irriteert tegen de oude koloniale macht, het Westen. Elke verwijdering van het Westen betekent in Azië een versterking van de politieke positie van het communisme en vandaar dat dezelfde machten, die onze stabiliserende invloed gaarne zagen blijven, zich thans bestraffend tegen ons keren.

De sterkste stelling van de oppositie in onze partij is dan ook deze, dat onze regering tot elke prijs had moeten voorkomen, dat wij in deze positie geraakten. Met het stellen van dit probleem ben ik het

eens. Laat ik de vraag mogen bezien of de regering bedoelde positie kon vermijden.

In welke positie bevond zij zich? Het was deze, dat in de Republiek bij voortduring het laatste woord bleek toe te komen aan groepen, die de oude accoorden saboteerden, die de federale idee — daarin aanvaard — verloochenden en de nadere uitwerking der accoorden telkens wisten te verhinderen. De punten waarop de overeenstemming, aanvankelijk met drs Hatta bereikt, strandde waren dan ook precies deze, dat men van Nederland eiste reeds in de overgangsperiode geen gezag meer uit te oefenen en dat men voor het leger van de Republiek — het leger dat in die deelstaat reeds een politieke rol speelt, die een leger niet past — in de gehele federatie een overheersende en monopolistische plaats vroeg. Verder onderhandelen bood daarom geen uitzicht. Goede diensten of bemiddeling, gegeven de aperte onwil van de machten achter de schermen in de Republiek, al evenmin.

Dan een bindende beslissing van een derde? Kon Nederland op goede gronden een internationale inmenging verwachten, die ten eerste niet op het land een verantwoordelijkheid legde zonder de middelen om die te dragen en die ten tweede bereid en in staat zou zijn de naleving van een bindende uitspraak met kracht te verzekeren? Wat dit laatste betreft, het komt mij volstrekt onaannemelijk voor dat enige mogendheid, zelfs de U.S.A., tot oefenen van dwang bereid zal zijn. Even onwaarschijnlijk is het, dat de Verenigde Naties daartoe bereid, laat staan in staat zullen blijken. Voor sancties gaan de huidige machthebbers in de Republiek, die geen bezwaar hebben tegen een zeer primitieve, op de voedsellandbouw steunende autarkie, niet opzij. Weinig meer waarschijnlijk ten slotte is, dat de Verenigde Naties Nederland eventueel zouden machtigen als executant op te treden. Bovendien zou dit alles op zijn best maanden en maanden kosten, waarin de destructieve actie tegen de federale gebieden ongestoord zou kunnen voortgaan en in het bijzonder de 1-1-'49-actie volle gelegenheid zou hebben gekregen zich te ontplooiën.

Welkevoorts zijn de vooruitzichten op een bevredigende uitspraak? Nederland is zeer kwetsbaar; derhalve ligt een oplossing ten koste van de belangen die wij verdedigen in de lijn van de minste weerstand. Ik moest er boven reeds op wijzen, dat de voorstellen Dubois—Critchley en Cochran naar het oordeel van de regering practisch betekenden de hegemonie van de Republiek, d.i. bij de gegeven feitelijke toestand, van de niet-democratische en anti-federale machten in de Republiek. Aan zo iets meewerken of zich geheel terugtrekken zou allebei Nederland in een onmogelijke positie plaatsen

tegenover hen (de federalen, de niet-Indonesiërs) die op zijn bescherming aanspraak hebben.

Wel heel onwaarschijnlijk ook is het, dat de Verenigde Naties bereid zouden zijn de Commissie voor Goede Diensten los te laten. Nog onwaarschijnlijker, dat uit de Veiligheidsraad een beter apparaat te verwachten ware. Sommigen menen, dat wij ons tot de U.S.A. of tot een figuur als Mountbatten moeten wenden. Maar om een beslissende arbiter te krijgen is de medewerking van de Republiek nodig, die zich altijd met twee handen aan de Commissie voor Goede Diensten heeft vastgeklampt. Meent men dat wij tot iets beters zouden komen dan de heterogene commissie die wij hebben?

Het dilemma voor de regering was dus, welke verantwoordelijkheid zij beter kon dragen: de zaak uit handen geven of pogen de feiten te laten spreken. Ik ontken geen ogenblik, dat men in gezette overweging menen kan, dat de gevolgen van het laatste zo ernstig zullen zijn, dat de keuze die de regering deed in elk geval moet worden verworpen. Ik heb daarbij echter twee aantekeningen.

De eerste is, dat bij mijn weten niemand er in geslaagd is dan wel een bruikbare en oirbare politiek te formuleren. Ik gaf van dit oordeel in het bovenstaande nog eens rekenschap. Ik verbind daaraan de conclusie, dat nu de regering — die nu eenmaal handelen moet en niet wijsgerig in het dilemma kan blijven steken —, nu met name onze socialistische ministers, met beter kennis van zaken dan wij en zonder enige geneigdheid tot gewelds- of prestige-politiek, op hun wijze en naar hun geweten hun besluit genomen hebben, wij allen, die geen beter positieve politiek hebben kunnen formuleren, geen grond onder onze voeten hebben om politieke afkeuring daarover uit te spreken. Dat betekent allermindst afzien van democratische contrôle. Het betekent niet anders dan toepassing van de democratische regel dat hij, die een regering het vertrouwen opzegt, in staat moet zijn een eigen politiek aannemelijk te maken.

Wie in geweten deze politiek niet mee kan maken, spreke dat vrij uit. Is het omdat hij geweld principieel verwerpt, hij stelle zich nochtans de vraag of een regering dan in andermans geweld berusten mag. Is het omdat hij meent dat Nederland internationaal ten verderve wordt gevoerd, hij strijde voor terugkeer tot de z.i. goede weg. Zo daartoe een regeringswisseling nodig zou blijken, meent hij dan dat de Partij van de Arbeid zich zou kunnen presenteren als de onbesmette, die Nederland zal mogen leiden (als minderheid?) nadat zij eerst haar ministers (en meer dan drie kwart van haar Kamerleden!) de woestijn in heeft moeten sturen? Want die zullen dan evenmin de dragers van het nieuwe beleid kunnen zijn! Is het ten

slotte, omdat men meent dat de Republiek door ons, met name in de laatste onderhandelingen, onrechtvaardig is behandeld, dan ja strijde men om deze regering ten val te brengen. Ik zie dit zo niet.

Mijn tweede aantekening is deze. De regering aanvaardde de risico van een conflict met de Veiligheidsraad. Dat conflict is er dan ook. Staat zij nu voor de keus tussen met de kop tegen de muur rennen of haastiglijk zwichten? Op het ogenblik dat ik dit schrijf heeft de regering nog geen besluit genomen. Ik weet niets meer dan courant en radio melden. Maar ik geloof, dat er ruimte is tussen gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid. Het is toch wel duidelijk, dat de enkele order „staakt het vuren” nog sneller moet mislukken dan enig vorig maal. Het is duidelijk, dat een terugneming der troepen een situatie zou scheppen zo vol risico's voor rust en veiligheid, dat daarvoor in de Raad te recht geen voldoende meerderheid was te vinden. Het valt op, dat de Commissie voor Goede Diensten ondanks haar begrijpelijke — daarom nog niet gerechtvaardigde — geraaktheid thans eindelijk meer reliëf geeft aan de gewelddadige bestandschendingen (wat zij in haar vierde interim-rapport wel heel opvallend verzuimde). De documenten van de kwade trouw van de T.N.I. liggen op tafel. Mij dunkt, het schijnt mogelijk, dat Nederland niet abdiceert noch simpelweg ongehoorzaam is, maar komt met concrete voorstellen, hoe de bedoeling van de Veiligheidsraad zo spoedig mogelijk te verwezenlijken, zonder de dictatuur van de T.N.I. opnieuw te vestigen en de belangen der burgerbevolking prijs te geven. Het moet ondernomen worden aan de Veiligheidsraad duidelijk te maken, dat ons optreden de kortste weg is naar de bevrediging van wat heel Azië wenst: een souverain Indonesië.

Indien dit geen illusie blijkt, dan behoeft de ingeslagen weg niet tot Nederlands verderf te leiden.

Ik blij vervuld met diepe bezorgdheid over de consequenties van het gevolgde beleid. Ik juich niet en bewonder niet alles. Maar ik gaf rekenschap, waarom ik de regering niet afval. Niet alleen omdat — daarover zijn gelukkig allen het eens — mijn persoonlijk vertrouwen in onze socialistische ministers ongeschokt is. Maar omdat ik niet in staat was een andere politiek aan te wijzen die vreedzaam uit de impasse had kunnen leiden. Omdat onder die omstandigheden mij geen houdbaar argument bekend is, waarom of het land of de partij gebaat zou zijn met hun désaveu.

27 December 1948.

GESCHIL OM INDONESIË

1. *Waar onze wegen zich scheiden.*

Bij de regeringsvorming in Augustus 1948 was het beleid in Indonesië en de invloed op dat beleid door de verschillende politieke partijen een van de belangrijkste geschil- en onderhandelingspunten. De door Romme mede uit nationale partij-politieke overwegingen gewenste, en door Tilanus en Oud toegejuichte verbrede samenstelling van het kabinet, werd geheel gevonden in die ministeries, welke bij het beleid in Indonesië het nauwste zijn betrokken. De KVP-er Sassen bezette Overzeese Gebiedsdelen, de VVD-er Stikker Buitenlandse Zaken, de C.H.-man Schokking werd belast met Oorlog en Marine. Als compensatie mede voor het niet meer bezetten van het, meest direct bij het Indonesische beleid betrokken, departement van Overzeese Gebiedsdelen door de Partij van de Arbeid, werd Drees minister-president. Zo gingen wij varen.

Welnu, het begin was niet slecht. Elke regering dient, ook door degene, die bezwaar gehad heeft tegen haar samenstelling, of tegen haar parlementaire of niet-parlementaire grondslagen, te worden beoordeeld naar haar daden.

De grondwetsherziening is aangenomen in tweede lezing, zowel door de Tweede als door de Eerste Kamer en daardoor wet geworden. De verdere ontwikkeling langs legale weg van de verhouding Nederland—Indonesië werd hierdoor mogelijk.

Ook de tweede door de regering gezette stap was goed. De „noodwet Indonesië” werd ingediend en eveneens aangenomen. De vrije armslag, die nodig was, en die vorige regeringen zo bitter misten, om in Indonesië een andere vorm van bewind in te voeren, werd verkregen. De regelingen, nodig voor de overgangstijd, konden worden uitgewerkt, en werden uitgewerkt, samen met de federalisten van de Bandoeng-conferentie. De overdracht van de uitvoerende macht aan degenen, die als de vertegenwoordigers van de Indonesische deelstaten konden worden beschouwd, werd aldus voorbereid.

De derde stap was: de poging, eerst door Stikker alleen, met voorlopig succes, later door een uitgebreide delegatie — zonder resultaat — ondernomen om de Republiek mede in dit „Bewind in Overgangstijd”, in de „interimregering” te betrekken. Het ondernemen van deze poging kan eveneens zonder voorbehoud worden gewaardeerd. Zou zij geslaagd zijn, dan was het optreden in December voorkomen, zou de interimregering waarschijnlijk per 1 Januari 1949, samen met de Republiek, een feit zijn geweest. Onzerzijds zou deze ontwikkeling zeker niet zijn betreurd.

Tot zover kan ik dus de regering in haar politiek volgen. En misschien nog een stap verder. Na het mislukken van de grote reis van de zware delegatie van ministers en parlamentsleden, constateerde zij, dat „geen overeenstemming was te bereiken”. Zelfs ben ik bereid, gezien de vroegere ervaringen, een niet onbelangrijk deel van het mislukken toe te schrijven aan tegenwerkende krachten in de Republiek.

Maar ook dan — bij deze erkenning — scheiden zich onze wegen. Op het constateren van het niet kunnen verkrijgen van directe overeenstemming op 11 December volgde de militaire actie — pardoes op 18 December. Nee, nog niet helemaal pardoes. Er was eerst nog de brief van Hatta, en de discussie in de Ministerraad, het „diepgaand beraad”, zoals in de regeringsverklaring staat, over de vraag of deze brief voldoende aanknopingspunten bood om er op in te gaan. Toen na dit beraad besloten werd, dit wèl te doen, d.w.z. om opheldering te vragen, moest — waarschijnlijk ten gevolge van reeds getroffen militaire voorbereidingen, de termijn voor antwoord kort worden gesteld — en deze termijn werd nog korter door een discussie met Batavia, waar dr Beel blijkbaar tegenspartelde.

Er kwam geen antwoord. De actie begon, en met die actie: de scheiding der wegen.

2. *Waarom zich onze wegen scheiden*

Waarom scheiden zich, hier, onze wegen? Om twee redenen. Ten eerste, omdat het antwoord op de vraag of wapengeweld vermeden had kunnen worden — in deze vorm van een militaire actie — niet overtuigend ontkennend luidt. Ten tweede, omdat de wijze waarop met name ten aanzien van de internationale toeschouwers gehandeld is, van een ernstig misplaatste eigengerechtigheid getuigt.

Het eerste: Wij hebben steeds onderschreven, dat *alle* wegen, die ons verder konden voeren in de Indonesische situatie, op hun begaanbaarheid dienden te worden onderzocht. Een weg nu stond nog open, doch is door de regering niet op zijn reële begaanbaarheid beproefd: de weg van het vormen van de *interim-regering zonder*

Republiek. Alle wetstechnische voorbereidingen waren ook daarvoor klaar. Dat de federalisten hiertoe niet wilden medewerken, zolang nog overeenstemming met de Republiek mogelijk scheen, is niet te veroordelen. Na het constateren van het mislukken van de onderhandelingen, zouden de federale Staten, naar mijn mening, niet hebben kunnen *blijven* weigeren. Het vormen van deze interim-regering, gelijktijdig met het inzetten van een verscherpte actie tegen terreurdaden en infiltraties, gelijktijdig ook met het vóórleggen van de bestandschendingen door Republikeinse strijdkrachten, aan de Commissie voor Goede Diensten, èn openlijk aan de wereld en aan de Veiligheidsraad, zou een voldoende tegenwicht zijn geweest tegen de verwachte republikeinse propaganda en het verwachte terreur-offensief. Voldoende ook, om de datum van 1 Januari 1949 over te springen, waarvan de nadering, zowel in het republikeinse als in het Nederlandse kamp de spanning sterk heeft doen stijgen.

Er zou — zeker — ook na het vormen van een interim-regering zonder Republiek, een moeilijke periode zijn gekomen. Die is er nu ook, zij het anders! Maar wij zouden dan aan de wereld hebben getoond, en aan de republikeinen en federalisten, dat het ons ernst is met de overdracht van bevoegdheden, terwijl wij nu, door de opmars naar Djokja, de schijn op ons hebben geladen, dat wij streven naar uitbreiding van het onder onze directe souvereiniteit staande gebied, juist voor de datum van 1 Januari 1949.

Het tweede verschil van opvatting is even ernstig. Ik vermeldde het reeds: het voorbijlopen van de Commissie voor Goede Diensten, van de Veiligheidsraad, van de Britse en Amerikaanse regeringen. De regering heeft, door deze wijze van optreden, ons internationale aanzien ernstig geschaad. De discussies in de Veiligheidsraad hebben het — ten overvloede — bewezen. Het is schade voor ons — ernstige schade — als de regering van de Verenigde Staten meent een resolutie te moeten doen voorstellen door haar vertegenwoordiger, zoals zij heeft gedaan. Het is schade — ernstige schade, ook voor de internationale socialistische samenwerking — wanneer de vertegenwoordiger van de Britse arbeidersregering zich bij deze resolutie aansluit, en ons beleid in Indonesië — bij alle overige begrip ervan en waardering ervoor, juist veroordeelt om het voorbijgaan van de internationale organen. En het is eveneens schadelijk, wanneer dat deel van de Amerikaanse resolutie, dat de regering in onoverkomelijke moeilijkheden zou hebben gebracht: de eis tot het terugtrekken van de troepen tot achter de uitgangslijnen, *niet* wordt aangenomen, door de houding van Rusland en zijn trouwe vazal...

Wij vragen de regering, *deze* regering ernstig: hoe wilt gij een Westerse Unie, een Atlantisch Pact, een Marshall-organisatie hand-

haven, en hoe wilt gij vruchtbaar daaraan medewerken, wanneer gij ook niet uw *internationale* politiek daarnaar richt? Het moge *binnenlands* beleid heten, ons beleid in Indonesië, en de juridische grondslag van *onze* Souvereiniteit moge onaantastbaar zijn ... het voorbijgaan van de C.G.D., van de Veiligheidsraad, van de regeringen van de Verenigde Staten en van Groot Brittannië is *buitenlands* beleid. En ik kan, helaas, ook gemeten naar de gevolgen, het gevoerde beleid ten dezen niet anders karakteriseren dan als een stuk slecht *buitenlands* beleid. Dit blijft het, ook wanneer de andere staten, na hun eerste, ernstige verontrusting, niet de meest vèrgaande consequenties daaruit trekken, doch zich laten leiden door de vaste wil met de democratieën van Europa tot blijvend samengaan te komen — en ons daarom ontzien.

3. De tijdnood en Linggadjati

De regering beroept zich ter verdediging van haar beleid op tijdnood en noemde telkens de datum van 1 Januari 1949. Ik gaf reeds aan, op welke wijze, naar mijn mening, door daden deze datum had kunnen worden overbrugd. De vraag mag echter worden gesteld: Waarom is die datum zo belangrijk geworden? Waarom heeft deze thans „als een tijdbom” gewerkt? Men leze nog eens, *nu*, de ontwerp-overeenkomst van Linggadjati. Wij, in ons land, hebben telkens het gevoel, dat wij ons aan de principes houden, in deze overeenkomst neergelegd, en denken daarbij dan aan de voorgenomen vorming van de Verenigde Staten van Indonesië en aan de vorming van de Ned.-Ind. Unie. Inderdaad zijn dit belangrijke principes: zij betekenen het einde van de koloniale overheersing.

Grondwet en Noodwet berusten thans op deze principes. Dit is en blijft belangrijk, en een succes ook van socialistisch inzicht.

Maar er staat meer in Linggadjati. De Republiek heeft steeds van haar kant andere delen van de overeenkomst vooropgesteld. Wij laten twee er van hieronder volgen: art. 1 en art. 12.

Artikel 1 luidt:

„De Nederlandse regering erkent de regering van de Republiek Indonesië als de *facto* uitoefenende het gezag over Java, Madoera en Sumatra. De door de geallieerde of Nederlandse troepen bezette gebieden zullen geleidelijk, door wederzijdse samenwerking, in het republikeinse gebied worden ingevoegd. Hiertoe zal aanstonds een aanvang worden gemaakt met de nodige maatregelen, zodat, uiterlijk op het tijdstip in artikel 12 genoemd, de invoeging zal zijn voltooid.”

En artikel 12:

„De Nederlandse regering en de regering van de Republiek zullen

er naar streven, dat de Vestiging van de Verenigde Staten van Indonesië en van de Nederlands-Indonesische Unie haar beslag krijgt vóór 1 Januari 1949."

Daar verschijnt dus de datum: Souvereiniteit voor de Verenigde Staten van Indonesië op 1 Januari 1949. De Republiek omvattend Java, Madoera en Sumatra. De invoeging in de Republiek van de, destijds bezette, gebieden, eveneens zo mogelijk op 1 Januari 1949 voltooid. De werkelijkheid ziet er wel anders uit. „De „invoeging” is inderdaad, bijna, voltooid. Maar het is een *andere* invoeging geworden dan wij ons hadden voorgesteld.

4. *De verdere ontwikkeling*

Het is mij — mede uit ervaring sprekende — mogelijk om vrij precies aan te geven, waar mijn instemming met het regeringsbeleid eindigt, en de scheiding begint. Het is veel moeilijker aan te geven, wat *nu*, zo mogelijk constructief moet worden gedaan. De diplomatieke en militaire berichten komen binnen. De gebeurtenissen nemen hun loop. Als dit artikel verschijnt in „Socialisme en Democratie” kan reeds veel gebeurd zijn. Toch is critiek mij niet het naaste, daarom moge ik trachten een visie te geven op de mogelijke verdere ontwikkeling.

Wat de resoluties van de Veiligheidsraad betreft, lijkt mij een *zo dicht mogelijk benaderen* van de in de resoluties gestelde eisen dringend gewenst, en *overleg* daarover met de Commissie voor Goede Diensten en met de Britse en Amerikaanse regeringen noodzakelijk. Wat verzuimd is voor de actie werd ingezet, moge thans worden ingehaald. De verdere houding van de Nederlandse regering mag niet weer *achteraf* ernstig bezwaar ontmoeten, en daardoor tot nog ernstiger schade aanleiding geven. Dit schrijf ik niet, omdat ik weet — wat ook de regering weet — dat ons land economisch, militair, financieel en psychologisch zwak staat, maar vooral omdat naar mijn mening onze politiek op vele punten, en zeker op dit punt, uit moet groeien tot een *gezamenlijke* politiek waarbij souvereiniteit wordt geofferd, waarbij — ja ook *andere* dan alleen edele motieven bij de samenwerkende naties zullen gelden. Maar wij hebben rekening te houden met de gevolgen van onze politiek ook voor andere naties, wij hebben, waar mogelijk, tezamen op te trekken, en in elk geval, wij hebben de anderen niet te negeren. Bij alle zwakheid is de veiligheidsraad een forum, waar wij worden geoordeeld.

De concrete conclusies uit deze richtlijnen moge de regering trekken. En zullen over de conclusie tegenstellingen bestaan en ontstaan binnen het kabinet. Zie ik het juist, dan is de Partij van de Arbeid

de partij, voor welke de internationale aspecten zwaarder wegen dan voor de andere partijen. Het is voor de toekomst van ons land noodzakelijk, en ook voor de interne verhoudingen tussen de partijen, dat op dit punt de inzichten van de Partij van de Arbeid met kracht worden doorgezet, zo nodig tegenover Batavia en tegenover de angst van de K.V.P. voor de Weltergroep.

De regering heeft aangekondigd, dat het doel van de reis van de Minister-President is: het bevorderen van het vormen van de *interim-regering*. Het lijkt er dus op, dat in dit opzicht zal worden gedaan, wat voordien verzuimd is. Niet duidelijk is de toevoeging: voor *geheel* Indonesië. Niet duidelijk, omdat niet uitgesproken is, waarschijnlijk bewust, of het de bedoeling is de Republiek *als zodanig* daarin op te nemen, d.w.z. te komen tot herstel van het „de facto” gezag van de Republiek, althans voor Midden-Java. Nog niet duidelijk is eveneens — in dit geval waarschijnlijk voor de regering zelf ook niet — hoe men zich de verdere ontwikkeling in militaire zin denkt. Eén ding staat voor mij daarbij vast: er zal een *federale krijgsmacht* moeten komen. Dit klemt te meer, nu de vroegere voornemens, een deel van de TNI daarvoor als kern te gebruiken, door de militaire actie waarschijnlijk niet meer zijn uit te voeren. De taak van de Nederlandse troepen mag geen andere dan een tijdelijke zijn. Dringender nog dan vóór de actie zal dit punt moeten worden gesteld — en met de oplossing er van moeten worden begonnen!

Daarnaast zal het noodzakelijk zijn de federalisten volledig in te schakelen bij het overleg, dat straks toch met de Republiek of met de republikeinen zal worden gevoerd.

Hiermede nader ik tot het moeilijkste vraagstuk in het beleid, het moeilijkste en toch voor de toekomst beslissende: wat wordt er van de Republiek? Zijn er nog personen, die haar willen en kunnen vertegenwoordigen met kracht van gezag? Is er nog overleg mogelijk, of trekt de Republiek, of wat er van over is, zich terug in een guerilla? Kan zij die effectief en langdurig voeren? Wat is dan de weerslag in de rest van Indonesië? Zovele vragen, zovele onvaste grondslagen van een beleid.

Misschien zal een deel van de republikeinen, als de bezetting van de Republiek gehandhaafd blijft, zich laten vinden voor een *medewerking*, die overigens nog geen *samenwerking* behoeft te zijn. Waarschijnlijk zal een ander deel zich afzijdig houden, weigeren zich te laten gelden, zolang niet de souvereiniteit van de Ver. Staten van Indonesië of ten minste die van de interim-regering een feit is. Een derde deel zal inderdaad naar het wapen van de guerilla grijpen.

De machts- en krachtsverhoudingen in de Republiek, zoals zij

straks zullen ontstaan, zullen de Nederlandse — en federale — politieke en militaire maatregelen mede dicteren.

Als richtlijn voor het beleid moge echter worden genomen: het contact zoeken en onderhouden met de reële grote krachten uit de Republiek: Hatta, Soekarno, Sjahrir, en hun directe medewerkers, voor zover zij daarvoor toegankelijk zijn en het zich richten naar hun opvattingen mede bij de oplossing van de problemen. Zo spoedig mogelijk ook ware een herstel van de Republiek gewenst, ten minste voor Midden-Java (over de andere gebiedsdelen kan ik mij geen oordeel vormen tot nu toe), om zodoende toch de republikeinse idee, en de in de republiek bestaande politieke partijen en organen tot gelding te doen komen, zoals steeds gewenst is geoordeeld. De volkstemming volge daarna!

In de gegeven richtlijnen kan stof zijn gelegen voor grote verschillen van mening binnen het kabinet. Zowel de houding ten opzichte van de Veiligheidsraad, als die ten aanzien van de Republiek kan tot een botsing leiden, zoals de vraag over het al of niet antwoorden op de brief van Hatta een crisis had kunnen veroorzaken.

Ik weet, wat een kabinetscrisis betekent. Ik weet ook, dat de partijraad zijn bezorgdheid over de gevolgen van een kabinetscrisis zwaarder heeft laten wegen, dan zijn bezorgdheid over de weg, die in het Indonesische conflict is gevolgd. En ten slotte weet ik, dat elke volgende keer de partij het zichzelf verzwakken zal stellen boven het opzeggen van het vertrouwen in de ministeriële ploeg. Dit betekent, dat de volle zwaarte voor de verantwoordelijkheid voor land en partij komt te rusten op de ministers — en voor alles thans op de Minister-President.

Het optreden van Drees als Minister-President heeft de grote onlust in de partij over de regeringsvorming in Augustus '48 moeten bedwingen. Ditmaal moet zijn reis naar Indonesië dienen om naast de onlust in de beweging over het militaire optreden, ook de buitenlandse ontstemming te doen bedaren. Dit kan alleen, als deze reis een goed, groot en zichtbaar resultaat oplevert. Een zware taak! Te moeilijker na de ernstige fouten, die voor en bij de actie zijn gemaakt.

Het onttrekt zich aan mijn beoordeling hoe groot de kans van slagen is. Maar wel meen ik, dat deze alleen bestaat, als de regering de weg van de „eigen richting” verlaat, en terugkeert, consequent, naar de weg van het overleg. Overleg, federaal overleg met de Republiek en de republikeinen. Overleg internationaal met Veiligheidsraad en democratische naties.

Onze coalitiegenoten en onze politieke tegenstanders schermen zo gaarne met de „eigen verantwoordelijkheid”. Ik moge vaststellen, dat

AZIË

EN HET SOCIALISME ¹⁾

Wie tot taak heeft te spreken over Azië en het socialisme, ziet zich voor twee werkelijkheden gesteld, die haast onoverzienbaar zijn. Maar wil men ze confronteren om enig inzicht in hun verhouding te krijgen, dan zal men zich er toch een bepaald beeld van moeten vormen. En dan is het, wat Azië betreft allereerst de rijkdom op alle mogelijke gebied, die opvalt, niet alleen in het aantal inwoners dat groter is dan dat der overige wereld, maar ook waar het de godsdienst geldt, de kunst, de politiek en de vormen van het sociale leven. Hier vindt men een ongeëvenaarde verscheidenheid aan verschijnselen in velerlei fasen en vormen van ontwikkeling, alle van een eigen gaardheid, die scherp afsteekt tegen die van de Westerse cultuur. Daarin ligt het boeiende van Azië: hier zijn geheel andere mogelijkheden verwerkelijkt en is de mens volkomen eigen wegen gegaan; hier heeft hij uiting gegeven op een eigen wijze aan wat hij ervoer en beleefde. Ons onbekende vormen en gedachten zijn hier aan de dag getreden, ons vreemde problemen gesteld, maar ondanks alle vreemdheid herkennen wij het algemeen-menselijke, zo wij trachten in de zin er van door te dringen.

Juist het vreemde hebben wij nodig om het eigene beter te leren kennen, willen wij het ons vertrouwde niet al te zeer als het enig mogelijke en vanzelfsprekende, het normale en het behoorlijke gaan

---

¹⁾ Lezing, gehouden te Bentveld, Augustus 1948.

ook het volgen of niet volgen van de weg van overleg tot die eigen verantwoordelijkheid behoort. En dat het volgen of niet volgen van de weg van overleg in het Indonesische conflict, het voor Nederland, Indonesië en de wereld zo belangrijke conflict, ook karakteristiek kan zijn voor het al of niet overwinnen van een in wezen koloniale mentaliteit door socialistisch inzicht.

beschouwen. Het gevaar van een dergelijk provincialisme, dat al het vreemde als het barbaarse en het vijandige ziet, is alleen te vermijden door contact te zoeken met een heel andere wereld, niet oppervlakkig, maar zo diep mogelijk doordringend in de geestelijke achtergronden van de ons vreemde cultuur. Dan is het een verrijking van de mens en een verdieping van het eigen bezit, als men het onderling vergelijkt en zich rekenschap geeft van de problemen en de antwoorden op deze problemen, die men geheel onafhankelijk van ons, in de loop der tijden gesteld en gevonden heeft. Allen hebben wij ten slotte dezelfde problemen, allen zijn wij dezelfde mens met zijn geestelijke gaven, zijn betrekkelijkheden en bedenkelijkheden, zijn wil zijn omgeving te beheersen, zijn verlangen na te denken over de verborgenheden van leven en dood en zijn behoefte aan vrijheid en veiligheid. Want er is geen enkele aannemelijke reden, wezenlijke verschillen onder de mensen aan te nemen, hoe groot de verscheidenheid ook zijn mag, die voortvloeit uit het verschil in omgeving, de natuurlijke en de culturele, de sociaal-economische structuur der samenleving en de hoogte van de cultuur. Er is altijd wisselwerking tussen de mens en zijn omgeving, en deze is het die aan de aard der menselijke ontwikkeling haar grenzen stelt.

De mens reageert op zijn omgeving: deze is de veelal dwingende macht, waarvan hij de traditie en de collectieve voorstellingen en begrippen aanvaardt, al blijft het mogelijk dat hij er zelf nieuwe waarden aan toevoegt. Hij is immers in wezen vrij, en kan steeds wijzigingen in het bestaande aanbrenge of trachten nieuwe maatregelen in te voeren, die hij zelf ontwerpt of aan zijn kennis van een vreemde cultuur ontleent. Hiervoor moet hij altijd weerstanden overwinnen, die sterker zijn naar mate de cultuur een hechter traditie kent en wezenlijk statisch van natuur, op het behoud van het traditioneel gesanctioneerde gericht is. Geen cultuur is echter onveranderlijk, daar dit een dodelijke verstarring zou betekenen, al hangt het van de kracht van de relaties met andere culturen af hoe sterk de dynamiek van de verandering zijn zal.

Ongetwijfeld is onze kennis van de mens en de cultuur door onze relatie met de wereld van het Oosten ontzaglijk verdiept, allereerst door het feit, dat ook de oorsprongen van onze cultuur daar gelegen zijn. Door zich bijv. rekenschap te geven van de aard van het Christendom en deze godsdienst te vergelijken met Islam, Hindoeïsme of Boeddhisme, kan het inzicht vergroot en het besef van de eigen waarde van elk dezer godsdiensten verdiept worden. Hetzelfde geldt ten slotte op alle gebied; het is niet alleen het klassieke Griekenland, dat grote dichters en denkers heeft voortgebracht, ook Azië kent op al deze terreinen haar meesters. Maar bij dit alles is er niet

alleen of voornamelijk verschil tussen het Europese en het Aziatische, ook de onderlinge verschillen in Azië zelf zijn zeer groot. Denken wij aan de Semieten, dan zijn we godsdienstig en zedelijk in een sfeer, die zeer sterk verschilt van die van India, China of Indonesië, en zo zijn hier op alle gebied zeer grote contrasten. Dat is het boeiende van deze wereld: het allerhoogste is er naast het laagste, het ons bekende naast het exotische, het aantrekkelijke naast het afstotende. En daarom kan men zo moeilijk over Azië als een eenheid spreken.

Al blijft dit moeilijk, het blijft evenzeer een feit, dat Azië en Europa, Oost en West als twee eigen grootheden tegenover elkaar te plaatsen zijn. Klaarblijkelijk moet er dus bij alle verschil toch in elk geval afzonderlijk een gemeenschappelijke noemer aan te wijzen zijn, die alles bijeenhoudt, en die, op een eigen wijze, tot uitdrukking komt zowel in India als in China, en aan de andere kant én in het klassieke Griekenland én in het Christendom. Als men van de geschiedenis van het Westen spreekt, veronderstelt dit ondanks alles een zekere continuïteit: Aristoteles en Seneca, Thomas van Aquino en Calvijn, Kant en Bergson hebben ten slotte iets gemeen, daar ze allen de exponenten van een typische traditie zijn. Zulk een traditie kent het Oosten ook, zelfs al zijn er geen aanwijsbare samenhangen van dezelfde aard als bij de genoemde westerse denkers. Maar al kunnen Boeddha en Confucius nooit van elkaar gehoord hebben en al steunen beiden op een geheel eigen traditie, toch kan men van een wezenlijke verwantschap spreken op essentiële punten, in eenzelfde substraat en uitgangspunt gefundeerd. Hierop komt het dus aan, al zijn deze uitgangspunten ook niet allesbepalend. Waren ze dit, dan zou men immers twee mensentypes, een Oosters en een Westers, hebben, die elkaar geheel vreemd zouden zijn, en er is geen aanleiding dit aan te nemen. Het gaat hier om uitgangspunten, die beide algemeen menselijk zijn, en beide in de structuur van alle menselijk geestesleven worden aangetroffen, met dien verstande, dat hun onderlinge verhouding zeer kan variëren van een welhaast volledige overheersing van een van beide af tot een dynamisch evenwicht toe.

Deze uitgangspunten, die de geestelijke structuur en de aard van de cultuur bepalen, kan men op verschillende manieren pogen te formuleren. Wij bezigen hiervoor de termen participatie en objectivatie, waaronder wij het volgende verstaan. Participeren is deel hebben aan en deel uitmaken van iets, en het besef, bewust of onbewust, dit te doen t.a.v. heel de cosmos, kenmerkt de geestesgesteldheid, die in de Aziatische culturen tot uiting komt. In het cosmische geheel, in de wereld heeft de mens zijn plaats en dit feit bepaalt alles. Dit geheel is letterlijk een heelal, eindeloos en onvergankelijk in tijd en ruimte,

zodat er niets buiten of boven denkbaar is. En dit heelal is een geordend geheel, waarin alles zijn plaats en tijd heeft, en dus ook met alles samenhangt.

Het is het besef van deze samenhang en orde, dat het allesbepalende uitgangspunt vormt bij alle menselijke handelen, in zijn godsdienst en wetenschap, zijn politiek en economie, zijn kunst en zijn taal. Wil men aard en karakter hiervan begrijpen, dan zal men van dit alles dragende besef moeten uitgaan, daar deze orde de voorwaarde is van alle zijn. Het zijn is een geordend zijn en het gebeuren een regelmatig gebeuren, dat zich op een bepaalde wijze voltrekt, en waarin men op straffe van ondergang niet storend mag ingrijpen. Wil men hiervan een voorbeeld, dan kan men aan het wijd verbreide verschijnsel van de astrologie denken naast andere vormen van wichelarij, die alle uitgaan van een alomvattende orde, waarin de situatie van de mens congruent is met de constellatie aan de hemel. Eenzelfde opvatting ligt achter de begrippen reïncarnatie en karman: ook hier is een wereldwet en wereldorde, de dharma, en de onverbiddelijke loop hiervan bepaalt de wedergeboorte van de mens in die staat, die de vrucht is van de daden in zijn vroegere bestaan. Zo staat niets op zich zelf, maar is alles in wezen verwant of identiek zoals in het bijzonder de mystiek leert. Dat er een wereldwet is die tevens levenswet en levensweg is, komt in vele gevallen tot uiting, zowel in het begrip Maät in het oude Aegypte als in het Indische Rtam, het Chinese Tao en het Perzische Asja, en ook in vele primitieve culturen ligt zulk een begrip aan heel de cultuur ten grondslag.

Het geheel is hier primair; hieruit komt alle leven voort en hiertoe keert het terug bij de dood, die zo met het leven verwant en verbonden is. Zo is alles verwant: dieren en mensen en Goden, maar alles heeft toch in een hiërarchische orde een eigen plaats, daar het ene veel machtiger blijkt dan het andere. Zo is er een vaste rangorde onder mensen, dieren en goden, en zo onderscheidt men het heilige en het profane, het machtige en het zwakke, wel niet als principieel, maar toch als gradueel verschillend. En deze orde doet zich ook op sociaal gebied overal gelden waar er streng gescheiden kasten en standen voorkomen als gevolg van een dergelijk wereldbeeld.

De mens, wiens geestesstructuur in overheersende mate bepaald wordt door de participatie, weet zich een onlosmakelijk onderdeel van een hiërarchisch geordend geheel, waaruit alles begrepen moet worden. Dit geheel is de absolute totaliteit en elk ding is in die mate machtiger als het deze totaliteit directer representeert. Daarom is het van zoveel betekenis tot welk volk, welke kaste en welke familie men behoort, want dit bepaalt de waarde van de mens. De koning representeert de zonnegod, want hij is er identiek mee, en zo genieten

bijv. de Indische kasten een zo verschillend aanzien omdat ze uit telkens edeler onderdelen van het lichaam van de godheid zijn voortgekomen. Dit zijn voorstellingen, die men overal in het Oosten kan aantreffen, en de mythen waarin ze vastliggen geven ons dus bij uitstek inzicht in de opvattingen, die men aan het mens-zijn hecht.

Omdat er zulk een hiërarchische orde heerst, is de idee der gelijkheid ondenkbaar, en dus is er geen sprake van gelijke rechten. Quod licet Jovi, non licet bovi¹⁾, geldt hier in hoge mate, en daarom is er zoveel afstand, etikette en ceremonieel in het Oosten: de vorst is niet alleen hoog geplaatst, maar ook positief gevaarlijk, zodat men zich de ogen bedekt als men hem nadert om niet verblind te worden, daar hij in wezen één is met de zon. Hierbij is het van geen betekenis of de mens dit alles bewust weet. Het gaat hier om collectieve en traditionele voorstellingen, die steeds sterker zijn dan individuele opvattingen en meningen. Van gelijkheid is hier dus geen sprake, en zelfs niet van gelijkwaardigheid van een willekeurig mens met heilige dieren of voorwerpen, die oneindig meer waard kunnen zijn.

Evenmin kan de menselijke vrijheid bij deze denkwijze een plaats vinden. De allesomvattende totaliteit heeft toch het eerste en laatste woord, en het leven van de mens is volstrekt bepaald door de familie en kaste waarin hij geboren wordt, door zijn in vorige levens bedreven daden, door erfelijke factoren en vele andere; hij krijgt die opvoeding, die met dit alles strookt, zoals hij dat werk doen moet en met die vrouw trouwen, die voor hem aangewezen is. De traditie en collectiviteit zijn hier de doorslaggevende factoren, die godsdienstig gesantioneerd als ze zijn, normaal als hoogste autoriteit worden aanvaard.

Dank zij deze overtuiging overheerst hier op alle terreinen het statische en conservatieve karakter; alle nieuwe, veranderlijke en vergankelijke vormen zijn niets dan vluchtige verschijningen van de ene, allesbepalende totaliteit, en slechts in verband hiermede hebben ze enige waarde. En het is in de geschiedenis van de mensheid inderdaad gebleken, dat weinig dingen zo standvastig waren als de oude Aziatische culturen, die niet bij honderden, maar bij duizenden jaren tellen.

Vrijheid, in de zin van de mogelijkheid de eigen weg te gaan, is hier dan ook veeleer afwijking en zonde dan een deugd. Aan het beproefde oude heeft de mens zich te houden, de in de adat vast verankerde hiërarchische orde moet hij erkennen, wil hij niet uitgestoten uit de gemeenschap ten onder gaan.

Dit alles drukt zijn stempel op heel zijn leven, zowel in de gods-

---

¹⁾ Wat Jupiter vergund is, staat het rund niet vrij.

dienst als in de economie en de kunst. De vele vormen van feudale maatschappijen met de totalitaire macht van de goddelijke heerser en van zijn vele vertegenwoordigers, getuigen hiervan niet minder dan het polytheïsme met zijn vele, ook weer hiërarchisch geordende goden, die allen bepaalde aspecten van de cosmos vertegenwoordigen. Ook in magie en wetenschap gaat het om inzicht in deze orde, waarvan eveneens zijn kunst getuigt. Aan dit alles is de mens gebonden, als zelf onverbreekelijk onderdeel dezer orde. Dat dit niet het laatste woord is, dat hij, zij het ook bij hoge uitzondering, kritisch stelling kan nemen tegenover dit massale geheel, betekent, dat ook de Oosterse mens mens is, en dus in beginsel naast de participatie ook de objectivatie kent, die we thans nader moeten beschouwen om het westerse uitgangspunt beter te kunnen verstaan.

Waar de objectivatie de participatie overheerst, overheerst de eenheid de veelheid. De mens is nu niet meer een onderdeel naast ontelbare andere, maar een op zich zelf staande eenling. Hij heeft niet meer rekening te houden met talloze goddelijke en demonische figuren, maar gelooft in de ene, geestelijke God, niet meer een aspect van de hiërarchisch geordende totaliteit of deze totaliteit zelf, maar de volkomen soevereine Schepper van hemel en aarde. Heel deze schepping heeft geen zelfstandig bestaan, maar is het object van de schepper evenals de mens. Deze neemt echter in deze wereld een geheel afzonderlijke plaats in, daar hij het enige redelijke wezen is en in zover op zijn schepper gelijk. Daarom is de wereld ook zijn object van onderzoek en beheersing, zodat er hier een splitsing tussen subject en object aan de dag getreden is, die bij de andere structuur ondenkbaar is. Van een dergelijke splitsing daagde de mogelijkheid in het bekende woord van Archimedes: *Dos moi pou sto*, geeft mij een steunpunt buiten de wereld en ik zal haar bewegen. Zoals er, op een geheel andere wijze, ook een splitsing en een volstreckte distantie en kloof aan de dag traden tussen God en mens op het moment dat God niet meer als een veelheid, maar als een geestelijke eenheid ervaren werd, boven alle cosmos, alle tijd en ruimte verheven.

Nu zijn er geen samenhang en verwantschap tussen God en mens meer mogelijk, nu is er geen sprake meer van graduele verschillen, nu is er een breuk tussen tijd en eeuwigheid. Nu is God volstreckt soeverein, en de mens kan Hem niet bereiken langs de wegen van het offer, de magie of de mystiek. God kan, wanneer dit Hem behaagt, de mens naderen en zijn wil doen verkondigen. Deze God is boven alle menselijke speculatie verheven, Hem kan men slechts gehoorzamen door zich aan zijn geopenbaarde wil te onderwerpen.

Object en subject, God en mens, geest en stof zijn hier gescheiden, en in deze scheiding ligt de mogelijkheid tot de menselijke vrijheid. Dank zij de geest, waardoor hij zich van alle andere schepselen onderscheidt, heeft hij distantie van de werkelijkheid, die hij nu analyseren en beheersen kan, naar uit de ontwikkeling van de wetenschap en techniek blijkt, die zo typerend zijn voor het Westen. Maar hij staat niet alleen kritisch tegenover de natuur, ook tegenover zijn medemens en zich zelf, waarvan hij de daden beoordeelt. Nu gaat het er niet om of de mens zich houdt aan de traditie en doet wat men van hem verlangt, nu gaat het er om of hij trouw is aan wat hij zelf het hoogste acht. Dan blijkt deze vrijheid ook uit het profetische protest en de revolutionaire weigering het gegevene te aanvaarden, omdat hij hogere waarden erkent dan die der traditie en der collectiviteit.

Hier gaat het nooit om enige uiterlijke macht, want de werkelijkheid is niet meer hiërarchisch geïerd; zij is eenvormig als de schepping van de ene God, Die slechts de ene mens kent, met inzicht begaafd en naar Zijn beeld en gelijkenis geschapen, en dus vrij om de eigen weg te gaan, zij het in die verantwoordelijkheid tegenover deze schepper, die met de vrijheid correleert is.

Als geen aards wezen absolute autoriteit kan doen gelden, heeft de mens God te gehoorzamen, en Zijn gebod is ook veeleer eenvoudig dan pluriform. Het gaat hier niet om talloze taboebepalingen en voorschriften van de etikette, maar het komt aan op de gezindheid en de trouw, op de praktische erkenning van de gelijkwaardigheid van alle mensen, die het menselijk gedrag te richten heeft. Hier gaat het dus om die objectiviteit, die geen verschil maakt tussen arm en rijk, machtig en zwak, wijs en ongeleerd. In zijn geestelijke vrijheid is de mens boven deze vele tegenstellingen verheven, omdat hij slechts één principieel verschil kent: dat tussen God en mens, tijd en eeuwigheid. Waar deze geest heerst, heerst dat beginsel der objectiviteit, die alle schijn, alle gevoelens en sentimenten doorziet en slechts dat als waar en goed laat gelden, wat inderdaad in alle omstandigheden voor allen gelijkelijk waar en goed is. Dit is alleen mogelijk als men zijn maatstaven buiten de ervaring vinden kan, in de geopenbaarde wil van God, in de idee en het apriori. Want alle ervaring is veelvormig en relatief, onderling verbonden en verwant, en slechts hij die er in slaagt boven deze ervaring uit te stijgen, kan dat standpunt, die norm en maatstaf vinden, die geestelijk van aard, hierboven verheven zijn, al laten ze zich in deze werkelijkheid toepassen.

Het wordt tijd deze abstracte overwegingen te laten varen om ons

te wenden tot de menselijke werkelijkheid van Azië en het socialisme. Maar wil men hiërover met enige vrucht spreken, dan is dit slechts mogelijk tegen een doordachte cultuurfilosofische achtergrond, waartegen alles in het juiste perspectief te plaatsen is. Ten slotte gaat het hier altijd en overal om de mens, die een raadselachtig fenomeen is, dat men enigszins moet benaderen wil men zijn problemen recht doen wedervaren. Want het socialisme is een levensvorm van de gemeenschap, waarin het menselijk leven zich voltrekken moet. En juist deze vormen worden in hoge mate bepaald door het feit of de participerende dan wel de objectiverende structuur van de menselijke geest overheerst, die wel als correlaat te denken zijn, maar elk toch tot zeer verschillende maatschappijvormen leiden.

Wij zagen, hoe in de wereld van het Oosten het feodalisme geheel gebaseerd is op het hiërarchische besef, dat de vorst als goddelijk beschouwt, zodat er voor de menselijke gelijkheid geen plaats is, evenmin als voor de vrijheid. Deze behoren geheel tot de objectiverende structuur, waarin dus geen absolute heersers passen, hetgeen allerminst betekent, dat deze er tot op vandaag toe niet zijn. Maar ook nu bewijst dit alleen, dat altijd ook de participerende structuur zich doet gelden naast de andere, zodat het mogelijk blijft dat ze deze tijdelijk overheerst.

De vorst is, waar het beginsel der objectiviteit overheerst, nooit een goddelijk wezen, want hij is als mens aan elk ander gelijk. Hij heerst echter bij de gratie Gods en erkent zelf een andere souvereiniteit, niet alleen de goddelijke, die voor elk mens geldt, maar ook de menselijke, die bijv. in de grondwet vastligt, waardoor de rechten van de onderdanen gegarandeerd zijn. Zo hij deze verloochent, is zijn recht op de troon in beginsel vervallen.

Deze vorst heeft dus een beperkte macht, zowel in Israël als in het christendom en de islam. Of de werkelijkheid der geschiedenis steeds aan dit schema beantwoordt, laten we rusten, daar het ons nu om de grondslagen te doen is en niet om de zoveel gecompliceerder menselijke geschiedenis, waarin ook altijd de drang naar het menselijk absolutisme naar voren komt.

De wereldlijke macht van de vorst is dus in beginsel beperkt, daar de menselijke vrijheid en gelijkheid gewaarborgd moeten zijn, die hier voor de mens van wezenlijke betekenis zijn en van geestelijke aard. Het zal duidelijk zijn, dat de democratie slechts te vinden is waar het beginsel van de objectiviteit aanvaard is. De oorsprongen hiervan zijn zowel in Israël als in Hellas aan te wijzen, de beide voor de ontwikkeling van het Westen onontbeerlijke grootheden. Natuurlijk niet volmaakt, want de slaven vielen hierbuiten, maar naar wij zagen is een beginsel veeleer richtsnoer en idee dan werke-

lijkheid, al erkent de mens hiermede, dat de gemeenschap op een bepaalde wijze georganiseerd behoort te zijn.

Het zou echter onjuist zijn de democratie slechts hier te willen zoeken, daar men ook elders wel getracht heeft, deze beginselen bij de inrichting der maatschappij tot hun recht te doen komen. Ook primitieve gemeenschappen vertonen niet zelden democratische trekken, o.a. in Indonesië, waarbij de oudsten als de *primi inter pares* fungeren en de leiding hebben. Maar bij grotere verbanden komt altijd weer het totalitaire beginsel naar voren en is het gezag geheel in handen van een enkeling of een kleine groep, wier autoriteit op het hiërarchisch beginsel pleegt te berusten, zodat de kwantiteit hier de aard en de kwaliteit van de maatschappelijke structuur bepaalt. Doch is ook voor onze democratie het behoud van de kwaliteit bij een steeds toenemende kwantiteit niet het probleem bij uitstek?

Wenden wij ons thans tot het socialisme, dan is ook dit een gecompliceerd begrip met zeer verschillende aspecten. Laten we hierbij alle historische speculaties over oer-communisme en dergelijke varen, dan is het socialisme zowel een stuk werkelijkheid en een zeer bepaalde vorm van de menselijke samenleving, maar niet minder richtinggevende idee. Hierbij wordt een consequente realisering nagestreefd van het democratisch beginsel op alle levensterreinen, en dus ook in de economische sfeer t.a.v. de primaire, stoffelijke levensbelangen. Omdat dit het geval is, worden er zoveel weerstanden gewekt, daar het speciaal om die goederen gaat, die de diepste instincten van de mens plegen te raken.

Van de verzekering van de stoffelijke basis toch hangt het voortbestaan van de soort en de enkeling af, evenals zijn gevoel van vrijheid en veiligheid. Alle rijkdom is echter tweeslachtig en dubbelzinnig, heilzaam en heilloos, en dus daemonisch van aard, en daarom is de strijd op economisch gebied altijd zo fel en gevaarlijk, daar het om het bestaan van individuen en staten gaat.

Juist ten aanzien van de rijkdom en de productiemiddelen, die deze bewerken, heeft het socialisme opvattingen, die tot zeer verschillende interpretaties aanleiding geven, ook al gaan ze ten slotte uit van één mens, Karl Marx, die nog altijd van bijzondere betekenis is, zowel voor het democratische als voor het totalitaire socialisme, dat communisme heet. Dit wijst er op, dat Marx zelf een gecompliceerd fenomeen is, die men eerst goed moet trachten te verstaan, wil men in de zo juist genoemde, zo ver uiteenlopende richtingen inzicht krijgen.

Wij kunnen er niet aan denken in dit verband uitvoerig op dit

probleem in te gaan, maar willen volstaan met er op te wijzen, dat twee zeer verschillende geestelijke krachten zich in Marx doen gelden, die wij wellicht het best met de namen Hegel en Kant aanduiden. De relatie van Marx en Hegel is bekend; ook als „omgekeerde” Hegeliaan blijft Marx Hegeliaan, die tot op grote hoogte zijn denkmethode volgt en het dialectisch proces van de geschiedenis noodwendig ziet eindigen in het communisme, waarin het rijk der vrijheid werkelijkheid wordt. Welke inhoud dit vrijheidsbegrip hier heeft, laten we rusten; ons komt het er nu op aan te verstaan, dat dit alles een onvermijdelijk logisch gebeuren is, dat men door het als zodanig te begrijpen, bewust meemaken en hierdoor bevorderen kan. In dit proces is alles begrepen en niets valt er buiten, zodat alles er door bepaald is.

Waar denken en zijn ten slotte één en hetzelfde zijn, en het zijn, speciaal begrepen als maatschappelijk zijn, primair is, daar is het bewustzijn hiervan de weerspiegeling en hierdoor bepaald. Hieruit volgt, dat de collectiviteit primair is; het gaat om het zijn der gemeenschap, dat zijn gewicht legt in de schaal van het historisch gebeuren en niet om dat van de op zich zelf onbelangrijke eenling. Deze filosofie der vrijheid bedoelt dan ook nooit de individuele vrijheid, tenzij het individu zich met de totaliteit vereenzelvt, die in het dialectisch proces der ontwikkeling begrepen is. Als de mens dit alles door de inspanning van zijn denken begrepen heeft, is hij vrij, want dan is in hem de idee tot zelfbewustzijn gekomen en heeft hij deel aan de zelfverwerkelijking hiervan. Met deze enkele, al te losse opmerkingen moeten wij nu volstaan om er op te kunnen wijzen, hoezeer er een wezenlijk verband bestaat tussen deze denkwijze en de participerende, die wij als de geestelijke basis voor de Oosterse culturen beschouwen. In beide staat de gedachte van samenhang en verband centraal en zijn er steeds overgangen en relaties, kan er geen sprake zijn van persoonlijke vrijheid en absolute tegenstellingen, maar is alles moment in de alomvattende totaliteit, die volstrekt primair is.

In Marx leeft en werkt echter niet alleen de geest van Hegel, maar ook Kant en de profeten van het O. Testament doen er zich gelden. Als zodanig is hij de protesterende profeet, de revolutionair, die zijn geluid laat horen, niet omdat de tijden rijp zijn, maar omdat hij niet zwijgen kan over het onrecht dat hij om zich heen ziet. Dit alles kan men theoretisch overdenken en trachten te begrijpen, om langs redelijke weg een oplossing te zoeken voor deze problemen, en dat doet Marx ook langs de wegen van Hegel. Maar hiernaast is er toch ook nog iets heel anders: niet de rede en het verstand, niet de filosofie van de geschiedenis, maar de zedelijke ver-

ontwaardiging, het besef dat dit alles onduldbaar is, zodat het veranderen moet.

Natuurlijk kan dit samengaan, zoals het bij Marx, maar allerminst bij Hegel samenging. Dit is echter allerminst nodig, want men kan ook naar een oplossing zoeken buiten de dialectische geschiedenisbeschouwing om. Bij de zedelijke verontwaardiging is immers niet het verstand primair, maar de wil, en dan spreekt in de *enkele mens*, tegen alle verstandelijk overleg en de gehele wereld in, Gods stem als bij de Profeten of de categorische imperatief als bij Kant. Hier is de mens de eenling, die in zijn protest getuigt van zijn vrijheid en van zijn verantwoordelijkheid voor de maatschappij, waarvan ook hij deel uitmaakt. En als hij dan gaat nadenken over de wegen, die uit dit heilloos heden leiden en over sociale hervormingen, dan kan hij misschien een eindweegs met de dialectische Marxisten samengaan, maar dan zullen ten slotte conflicten onvermijdelijk zijn. Want deze vloeien voort uit een principieel verschillend uitgangspunt en een geheel andere mensbeschouwing, die vooral tot uiting komt in het probleem van de democratie en de persoonlijke vrijheid, die dit begrip bedoelt.

Streeft men naar een klassenloze maatschappij, dan zal men over de middelen die dit doel moeten verwerkelijken, geheel verschillend denken, naarmate men over de mens anders denkt. Men kan oordelen, dat dit doel alle middelen heiligt en alle offers rechtvaardigt; men kan ook van oordeel zijn, dat men de mens nooit tegen de eigen wil en overtuiging in gebruiken mag voor een doel dat hij zelf niet beaamt. Dit hangt uiteraard ook direct samen met het verschil in opvatting over de waarde van de eigen theorieën: ziet men deze als Hegel als de absolute waarheid, waarnaast andere ten slotte geen bestaansrecht hebben, dan is een zekere dwang gerechtvaardigd, ook in het belang van hen, die deze waarheid nog niet kunnen vatten. Erkent men echter principieel de persoonlijke vrijheid op alle gebied en is men niet overtuigd zelf de volstrekte waarheid te bezitten, al tracht men de nooit geheel te bereiken waarheid ook zoveel mogelijk te benaderen, dan is dwang principieel uitgesloten. Zo bevat, als een kracht, die in de wereld tegelijk een zwakheid is, de democratie steeds een zeker liberaal relativisme, zij het van edel gehalte, en zal een democratisch socialisme in principe gericht zijn meer op redelijke overtuiging dan op een min of meer gewelddadige overheersing van de tegenstander.

Met zulk een tolerantie is ook het recht van de minderheden gewaarborgd, evenals de godsdienstvrijheid, de meningsuiting, de critiek op de eigen leiding en wat hier verder toe behoort. Want de medezeggenschap is van principiële betekenis als elk geldt als

een vrije en gelijkwaardige persoonlijkheid, hoever de werkelijkheid hiervan ook verwijderd is, en dit alles is lijnrecht in strijd met alle opvattingen van de dictatuur.

Bij alle organisatie is de leiding van een bepaalde groep onontbeerlijk; het gaat er maar om of men deze leiding in het bezit acht van de absoluut juiste leer en haar dus elke beslissing overlaat, of dat men hen onder een zekere contrôle van het algemeen stelt, zodat ieder die wil het gevoerde beleid kan critiseren, daar hij over de nodige gegevens de beschikking kan krijgen. Zulk een objectieve en openbare contrôle is slechts denkbaar als de leiding niet met absolute macht bekleed, maar zelf ondergeschikt is aan een hoogste beginsel, een grondwet of iets dergelijks, die de democratische rechten garandeert en zo ook de enkeling tot zijn recht doet komen. Hierdoor kan men minder direct handelen en minder het gehele volk als een dommekracht hanteren, maar dit nadeel verliest zijn betekenis als men niet de macht, maar het recht primair stelt, omdat men niet alleen de materiële, maar ook de geestelijke waarden wil respecteren.

Het wordt nu meer dan tijd de balans op te maken en te zien wat wij met de tot nu toe ontwikkelde inzichten kunnen doen bij de beschouwing van het probleem: Azië en het socialisme. Wij mogen wel zeggen, dat het socialisme in de moderne zin een typisch Westers geestesproduct is, dat met zovele andere ideeën ook zijn weg gevonden heeft naar Azië.

Als vele godsdienstige, artistieke, wetenschappelijke, sociale en politieke begrippen maakt het deel uit van dat complex, dat de laatste eeuw steeds intensiever binnen de gezichtskring van een kleine, maar voortdurend groter wordende groep Aziaten gekomen is. Daar heeft dit velerlei reacties veroorzaakt, die met elkaar de ontwaking van het Oosten betekenen. Door kennismaking met deze nieuwe wereld is de begeerte ontwaakt ook zelf hieraan deel te krijgen en aan de macht die dit alles betekent. Hierbij gaat het niet alleen om de technische macht, maar ook om de toepassing van bepaalde, aan het Westen ontleende denkbeelden in de eigen sfeer en tegenover dit Westen zelf. Men sticht scholen, universiteiten en fabrieken, maar ook nationalistische partijen om de Westerse overheersing te verdrijven, men bouwt hospitalen en laboratoria, maar ook een eigen pers, die zowel deze nieuwe ideeën propageert als op grond hiervan tegen het Westen ageert, of men grijpt in reactie terug op het eigen oude verleden en plaatst dit antithetisch tegenover het nieuwe, zoals Gandhi met zijn handweverij en zijn verdediging van het kastenstelsel. Welke geestelijke veranderingen, in welk tempo en met welke

gevolgen, hierbij plaats grijpen, laat zich uiteraard bij een proces, dat historisch gesproken pas begonnen is, zeer moeilijk aangeven. Het zou ons te ver voeren hierop nu in te gaan; daarom moeten we ons beperken tot enkele opmerkingen over het effect van de socialistische idee in het Oosten, waarbij de begrippen vrijheid en gelijkheid dus een bijzondere rol moeten spelen.

Het meest directe gevolg van de doordenking van het vrijheidsbegrip was uiteraard het nationalisme, dat zich van de vreemde overheersing bevrijden wil, en een eigen nationaal bestaan opbouwen. Met socialisme behoeft dit nog niets te maken te hebben, al blijft nationale zelfstandigheid de *conditio sine qua non* voor elke waarlijk socialistische maatschappijvorm. De geschiedenis leert echter, dat er in dergelijke jonge staten vaak een sterker drang is naar een liberale staat dan naar een socialistische; het zijn de bezittende klassen uit de feodale gemeenschappen, de oude bestuurders en de meer vermogende leden er van, die uiteraard het eerst deel krijgen aan de moderne ontwikkeling en gedachten, en die dus het eerst door de begeerte naar politieke zelfstandigheid worden aangeraakt. En al weten zij door propaganda de onontwikkelde massa mee te krijgen en met hun hulp hun doel te bereiken, er blijft hier noodwendig een grote afstand bestaan tussen de hoogste klasse en deze massa, waarbij inderdaad de invoering van democratische instellingen op grote moeilijkheden moet stuiten, zelfs al is de oprechte bedoeling aanwezig. Want maatregelen als het kiesrecht vergen nu eenmaal een zekere ontwikkeling, die hier niet aanwezig kan zijn, en zo zijn er vele factoren, die bewerken dat men hier voor problemen staat, die op een geheel eigen wijze een oplossing moeten vinden, daar men niet met de imitatie van het Westen kan volstaan.

Het begrip vrijheid is zeer rijk geschakeerd, en bevat niet enkel de nationale, maar ook de individuele vrijheid, die waarborgt dat de mens ongehinderd zijn gang kan gaan, ook om zijn slag te slaan als de kans schoon is. Deze vrijheid, die het particulier initiatief ruim baan geeft en die een geweldige stimulans kan zijn, is in het Westen in het liberalisme belichaamd, maar ook in het Oosten vond zij vele aanhangers, bijv. in de Congrespartij en de Moh. Liga in India, in de Kwomintang in China, in de Islam.-partijen in Indonesië en elders. Hierbij is van socialisme voorlopig geen sprake, daar alles gaat om de nationale zelfstandigheid. Dat met de strijd hiervoor een geweldige sociale onrust gepaard moet gaan, spreekt wel van zelf, want het oude feodale systeem, waarop ook de koloniale macht ten slotte steunt, wordt bij dit proces diepgaand verstoord, en een nieuwe democratische ordening is niet in enkele jaren op te bouwen.

Hierbij zijn strijd en botsing tussen rivaliserende en concurrerende

groepen onvermijdelijk; hier gaat het om de macht en het bezit der machtsmiddelen, waarbij speciaal dan corruptie en partijtwisten onbelemmerd hoogtij vieren als nog geen werkelijk centraal gezag zich kan doen gelden. De belangen, die hierbij op het spel staan, behoeven niet zonder meer materieel te zijn, maar kunnen ook een ideëel karakter dragen, zoals bijv. bij de communistische propaganda. Maar ook nu gaat het om het belang van één groep, die geen ander naast zich duldt, daar één slechts bestaansrecht heeft, zij het dat dit het recht van de sterkste is. Waar het socialisme zich in een middenpositie bevindt, en noch het liberalisme noch het communisme zonder meer geheel aanvaardt of verwierpt, is het te begrijpen, dat dit socialisme in de gegeven omstandigheden niet de meeste werfkracht heeft, als het zich niet meer met de nationale bevrijdingsstrijd vereenzelvigen kan. Want als men met nieuwe ideeën in aanraking komt, zijn het eerst de uitersten, die de meeste aantrekkingskracht bezitten, en dat geldt speciaal als het nieuwe wezenlijk verwant is met het oude, ook al is men zich hiervan in het geheel niet bewust. Het is de macht, die meer imponeert dan het objectieve recht, de eenzijdigheid, die veel absoluter is dan de verdraagzaamheid. Daarom is de democratie, die ieder tot zijn recht wil laten komen en niet tot het recht, dat een kleine, leidende groep hem laten wil, in het Oosten wel een wijd verspreide leuze, maar over de inhoud kan men zeer verschillend denken.

Het zal duidelijk zijn, dat waar in Azië altijd de participerende geestesstructuur overheerst heeft en de begrippen recht, vrijheid en gelijkheid een zeer relatieve betekenis hadden, deze mentaliteit nog altijd zeer sterk moet zijn. Dit heeft tot gevolg dat grote groepen als van ouds recht en macht min of meer gelijk zullen stellen en zich dus gemakkelijk neerleggen bij wie de macht heeft. Het is nooit en nergens een gemakkelijke taak die geestesgesteldheid aan te kweken en levend te houden, die tegelijk kritisch-opbouwend en tolerant is zonder beginselloos te worden. En het is nog minder eenvoudig in de praktijk die beginselen te verwerklijken, die eer leven dan leer zijn en die meer in de houding en de gezindheid van de mens dan in de theorie en de naar de theorie opgebouwde werkelijkheid tot uiting komen. Wie de menselijke persoonlijkheid wil eerbiedigen staat voor een onbegonnen werk en een onafzienbare taak? Daarom is het geen wonder dat zij, die pretenderen hét onfeilbare middel tegen alle maatschappelijke kwalen te bezitten als de dogmatische communist, meer succes hebben dan zij, die de gecompliceerdheid van de mensmaatschappij kennende, ernstig willen streven naar zo veel mogelijk gerechtigheid in de menselijke verhoudingen. Zij garanderen geen

Boeddhabeeld in Japan

heilstaat, die ze zich moeilijk op aarde verwerkelijk kunnen denken, maar zijn tevreden zo inderdaad de menselijke vrijheid en gerechtigheid en zo mogelijk de broederschap iets zouden kunnen toenemen in plaats van dat de broederstrijd alle vrijheid en recht zou vernietigen.

Azië is ontstellend geactiveerd door de vele ideeën, die de laatste eeuwen in Europa op de voorgrond getreden, in wezen algemeen menselijk zijn. De vraag, wat het socialisme voor Azië betekent en betekenen kan, is dus in wezen dezelfde als wat het voor Europa en de mens in het algemeen te betekenen heeft. Als wij er van overtuigd zijn, dat dit de vrede en het geluk is, of althans de beste voorwaarde hiervoor, dan zullen we moeten zorgen, dat deze ideeën ook in Azië ingang vinden, al weten we dat verwante, maar in wezen tegenstrijdige ideeën, misschien aanvankelijk een veel beter klankbodem vinden.

Zoals in het Westen de communistische leer daar minder aanhang wint, waar de idee der persoonlijkheid hechter geworteld is in een christelijke en humanistische traditie en men oprecht streeft naar een zo rechtvaardig mogelijk gemeenschapsleven, en deze idee een drei-

gender gevaar is waar dit alles ontbreekt, zo is het ook met de kansen van het democratisch socialisme en het totalitaire communisme in Azië gesteld. Daar waar de participerende structuur nog geheel overheerst, heeft alle democratie het moeilijk, daar de vrijheid en de gelijkheid geen kans krijgen. Het is dus duidelijk, dat wil men de socialistische idee steunen, men alle pogingen steunen moet, die de persoonlijkheid willen vormen en ontwikkelen, op godsdienstig en cultureel evengoed als op paedagogisch gebied; want vrije en verantwoordelijke mensen zijn overal voor het voortbestaan van een waarlijk democratische en socialistische maatschappij onontbeerlijk. Hieraan wordt van allerlei kanten gewerkt, die dus steun en belangstelling verdienen, maar het belangrijkste bij dit alles is toch wel, dat het in de goede geest gebeurt, zodat alles gericht is op de vorming van de sociaal gerichte persoonlijkheid. Want het individualisme is de grote verleiding van elk persoonlijkheidsideaal, en als eenmaal het natuurlijk gemeenschapsgevoel verloren is gegaan, is het verantwoordelijkheidsbesef tegenover de gemeenschap moeilijk te herstellen.

Dit betekent niet, dat de sociale organisatie van minder belang zou zijn en dat men er niet voor moet strijden dat de productiemiddelen in handen van de gemeenschap komen. Maar al is dit een onmisbare, materiële voorwaarde voor elke vorm van socialisme, belangrijker is toch nog het probleem, in welke geest het beheer hierover gevoerd moet worden, in die van de democratie of van het communisme. Wil men voor het eerste werken, dan is de sociaal gerichte persoonlijkheid onmisbaar, speciaal in Azië, waar door de zo geheel andere traditie en geestesstructuur dit type nog zeldzamer is dan in Europa. Al zal men zeker grote figuren als een Gandhi en Nehroe hier niet mogen vergeten, die van dit type wel zeer bijzondere vertegenwoordigers zijn.

Maar overal in de wereld is deze mens nodig wil er van vrede op aarde, die én Azië én Europa omvat, gesproken kunnen worden, en overal zal men door een welgefundeerde culturele politiek aan de vorming van dergelijke groepen moeten meewerken, wil deze geest de gemeenschap doortrekken.

De vraag, hoe dit in de practijk gebeuren moet, is nu niet aan de orde; wij bepleiten slechts de noodzaak er van op grond van het inzicht, dat tegen de grote kansen die elk totalitair stelsel in Azië heeft, bewust en systematisch een tegenwicht gevormd moet worden, dat de vrede in vrijheid van heel de wereld beoogt.

Dat Nederland hierbij een zeer speciale opdracht heeft, die in de juiste samenwerking met een onafhankelijk Indonesië volvoerd moet worden, geeft aan dit gehele probleem van Azië en het socialisme een geheel eigen betekenis en gewicht, waarvan men nooit genoeg doordrongen kan zijn.

HET CONGRES TE WROCLAW

In de laatste dagen van Augustus heeft in Wroclaw (het voormalige Breslau) een Intellectuelen-Congres plaats gehad, waarbij kennelijk de bedoeling voorzat een communistische mantelorganisatie voor intellectuelen op te richten. In het nummer van November van de „Vrije Katheder” wordt reeds gewezen op een reeks landelijke en plaatselijke organisaties, die hun ontstaan te danken hebben aan het initiatief van Wroclaw. Het is de moeite waard op enkele feiten te wijzen, die zich gedurende dit congres hebben afgespeeld, en waarbij de communistische bedoelingen vrij duidelijk worden.

Het initiatief voor het houden van dit congres gaat uit van een Pool, *Jerzy Borejsza*. Deze Pool heette te handelen op eigen initiatief. In werkelijkheid werkt Borejsza reeds sinds 1937 samen met de Comintern. Op het ogenblik is hij president van de uitgeververeniging in Polen, die niet slechts een groot gedeelte van de in Polen verschijnende publicaties controleert, maar bovendien de papiertoewijzing voor de Poolse pers in handen heeft. Juist dezer dagen werd bekend, dat Borejsza tot lid van het Polit-Bureau van de communistische partij in Polen benoemd is. Wie de hiërarchie in de communistische partij kent, kan moeilijk in twijfel verkeren over het feit, dat het initiatief van Borejsza voor het houden van dit congres niets te maken heeft met een *persoonlijk* initiatief, maar alles met een *politieke opdracht*.

Hoewel dus Borejsza de organisator van het congres was, had hij de behoefte bij de voorbereidingen op de achtergrond te blijven, om de communistische opzet niet al te gemakkelijk te laten blijken. Hij heeft een stel Franse intellectuelen, waarvan de communisante houding bekend is, weten over te halen, uitnodigingen te versturen,

waardoor bijv. een aantal Zwitserse professoren er in gelopen is. Prof. *Birchler* verklaarde, dat hij slechts een halve dag geluisterd had naar de inleidingen, waarbij behoorde de „onbegrijpelijke primitieve redevoering” van de Rus *Fadejew*. Daarna is hij naar Warschau vertrokken, waar hij een ander slachtoffer ontmoette, nl. abbé *Boulier*, professor voor het Volkerenrecht aan het Institut catholique te Parijs. Ook deze laatste was na een oppervlakkige kennismaking met het congres uit Wroclaw vertrokken. Gedurende het gesprek met prof. *Birchler* bleek hij de gehele achtergrond nog niet geheel door te hebben. Hij zei immers tegen *Birchler*: „Het congres is een volledige mislukking. De Polen wilden een open gesprek van intellectuelen uit het Oosten en Westen, maar de Russen hebben het geheel gesaboteerd.”

ILYA EHRENBURG

Er zijn op dit congres vele scheldpartijen tegen het Westen ten beste gegeven. *Fadejew* heeft van jakhalzen en hyena's gesproken en daarmee westelijke schrijvers als *Eliot* en *Eugene O'Neill* bedoeld. *Ilya Ehrenburg* vond aanleiding om de behoefte aan de objectiviteit en onpartijdigheid bij de westelijke intellectuelen te verslijten als het gedrag van idioten en imbecielen.

Prof. *Wertheim*, lid van de Nederlandse delegatie, heeft een redevoering gehouden, die in „*Vrij Nederland*” van 18 Sept. gepubliceerd is. De redactie van „*Vrij Nederland*” noemt deze rede typerend voor een poging tot een gesprek achter het ijzeren gordijn. De lectuur van dit artikel toont duidelijk, hoezeer de spreker bereid was de Russische opvattingen van wetenschappelijke vrijheid te slikken om dan misschien de kans te hebben een enkel woord van critiek te mogen riskeren. Het is typisch, dat ook deze bedenkelijke poging tot aanpassing niet mocht baten. Het oordeel van de heer *Fadejew* was, dat prof. *Wertheim* een slechte redevoering had gehouden.

Het voorbeeld van prof. *Wertheim* is een illustratie bij het oordeel, dat de Engelse historicus *A. J. P. Taylor* in de „*New Statesman and*

Nation" geeft: „De communisten (niet alleen de Russische) stellen iets vast, wat totaal onjuist is; dan maken zij hun standpunt wat zwakker en verwachten dat de anderen hen zullen tegemoet komen door een opvatting te aanvaarden, die voor 75% onjuist is. Zij die weigeren hun intellectuele onomkoopbaarheid in de waagschaal te stellen, worden overstroomd met scheldwoorden. Van deze „idioten en imbecielen" (uitdrukking van Ehrenburg) ben ik blij er één te zijn."

Er zijn op dit congres nog andere grove staaltjes van communistische tactiek uitgehaald, o.m. werd een brief, die professor Albert Einstein aan het congres had gericht, niet voorgelezen, omdat hij niet in de lijn lag van de bedoelingen, die de organisatoren van het congres voor de geest stonden. Wie nog een verder bewijs voor de werkelijke bedoeling van dit congres en de nu op te richten organisaties nodig acht, kan dit bewijs vinden in het maandblad „Politiek en Cultuur", November 1948, uitgegeven door de C.P.N. Daar wordt gezegd:

„Het Internationale Congres van de Cultuur in Wroclaw ontplooidde het vaandel van de strijd tegen de aanstichters van de oorlog. Het toonde duidelijk het streven aan van de intellectuelen om zich te verenigen in de strijd van de vrede. Het riep de werkers in de vrije beroepen in alle landen op, om congressen en comité's voor de verdediging van de vrede te organiseren en het stelde een internationaal Contact Comité in, met een secretariaat in Parijs."

„De congresbesluiten plaatsen de communistische partijen en vooral de communistische intellectuelen tegenover de belangrijke en eervolle taak, om in de voorste rijen te staan bij het organiseren van de intellectuelen in hun landen voor de verdediging van de Vrede en de Cultuur.

De communistische partijen van Frankrijk, Tsjechoslowakije, Italië en Polen en een aantal andere landen hebben in de loop van de oorlog en daarna belangrijke successen behaald in de leiding van het werk onder de intelligentia. Dit wordt bewezen door het feit, dat in deze landen de beste mensen van de wetenschap, de kunst en de literatuur deel uit maken van de communistische partij, dat zij aan het hoofd staan van de beweging van de vooruitstrevende intelligentia en dat zij door hun scheppingen en onvermoeibaar pogen steeds meer intellectuelen winnen voor de zaak van het communisme. Dit betekent, dat nog meer aandacht besteed moet worden aan het werk onder de intellectuelen, om hen op te voeden in de geest van de enig-wetenschappelijke en verst vooruitgeschreden ideeën van het Marxisme-Leninisme."

„Het werk onder de intellectuelen vereist bijzondere kwaliteiten, *een toenadering met begrip en discretie*. Dit betekent echter niet dat de communistische partij mensen zou moeten toelaten, die met hun woorden de communistische wereldbeschouwing aanvaarden, maar die in de praktijk gevangen blijven in de burgerlijke ideologie en in hun scheppend werk aanspraak maken op „onafhankelijkheid" en „onpartijdigheid"."

DENKEN IN ZWART EN WIT¹⁾

Antwoord van Prof. dr W. F. Wertheim

Wij schijnen te leven in een wereld van wit en zwart. En het meest tragische is, dat wat in het westen wit wordt genoemd, in het oosten zwart heet, en omgekeerd.

Op het Congres in Wroclaw waren degenen, die alles zagen in zwart-wit-verhoudingen (het oosten wit, het westen zwart), inderdaad talrijk. De redevoeringen van Fadejew, Ehrenburg en verschillende anderen waren geheel in dit zwart-wit-schema gevat. De regimes uit het oosten zijn vredelievend, de regimes in het westen oorlogszuchtig. Wie dus de vrede wil, moet de wereld van het oosten steunen. En wie weigert te kiezen, lijdt aan „intellektuelles Eunuchentum” (Ernst Fischer).

Maar evenmin als met deze visie de wereldsituatie is getekend, is met het door de heer Mozer opgetrokken beeld het congres van Wroclaw getekend. Ook hij schildert, in aansluiting aan de in het westen bij de grote meerderheid gangbare mening, alles in kleuren van wit en zwart — en het congres vertegenwoordigt voor hem alleen het zwart: een duivelse samenzwering van communisten om onoirbare doeleinden te bereiken.

De waarheid over Wroclaw is niet zo eenvoudig als M. die weergeeft. Het is heel goed mogelijk, dat wat hij schrijft over de figuur van Borejsza juist is. Het is helemaal niet ondenkbaar dat het inderdaad de bedoeling van een aantal organisatoren was, om het vredescongres te gebruiken, ten einde de communistische gelederen met een aantal intellectuelen te versterken. En het citaat uit Politiek en Cultuur wijst er op, dat ook Nederlandse communisten een dergelijk doel mede voor ogen stond.

Maar men moet met de concrete mededelingen van A. M. toch uiterst voorzichtig zijn. Dat het Franse comité, dat de uitnodigingen verzond, uitsluitend uit „communisten” bestond, is in strijd met de waarheid. Tot dit comité behoorden: Sarrailh, Recteur de l'Université de Paris; Cholley, Doyen de la Faculté des Lettres de Paris; Cabannes, Doyen de la Faculté des Sciences de Paris; Georges Duhamel, Julien Benda, Vercors, Léger, Jean-Louis Barrault, om er slechts enkelen te noemen. Misschien wil de heer Mozer eens uiteenzetten, op grond waarvan hij hen als „communisants” beschouwt. Of is het alleen,

---

¹⁾ De redactie verzocht prof. Wertheim als door de heer Mozer aangevallen partij op diens beschouwing te willen reageren. In het volgende nummer zal de heer Mozer antwoorden.

omdat hij op communistenjacht is, en het verhaal anders niet in het zwart-wit-schema past?

Ook de mededelingen over abbé Boulier zijn volslagen onjuist. Deze katholieke hoogleraar is niet „na een oppervlakkige kennis-making met het congres” uit Wroclaw vertrokken, maar is er tot het einde toe gebleven; en hij heeft zelfs op het congres een belangrijke rede gehouden, die veel bijval oogstte.

En dat de schrijver ten slotte mijn in Wroclaw gehouden rede volkomen onjuist weergeeft, daarvan kan iedere Nederlandse belangstellende zich overtuigen. Dat ik „bereid was de Russische opvattingen van wetenschappelijke vrijheid te slikken”, is een aperte onwaarheid. Ik ben juist voor het recht van vrije critiek opgekomen, en heb gesteld, „dat de critische zin voor ons intellectuelen wezenlijk is” en dat de discussie tussen intellectuelen open moet blijven. Ik maakte slechts een uitzondering voor critiek uit reactionnaire en fascistische hoek, die volksmisleiding ten doel heeft. Tot dit ene voorbehoud voelde ik mij als Nederlander verplicht, daar ook in ons land na de oorlog de verkondiging van nationaal-socialistische leerstellingen, gelukkig wordt tegengegaan, nu men de nodige ervaringen met nationaal-socialistische propaganda heeft opgedaan. En dat ik slechts „een enkel” woord van critiek op het oosten zou hebben doen horen, is eveneens een grove vertekening van mijn betoog.

De waarheid over Wroclaw is, als, gezegd, minder eenvoudig. Dat van Poolse — ook Pools-communistische — zijde gestreeft werd naar een open gesprek van intellectuelen uit het oosten en westen, kan ik bevestigen. En ook het verloop van het congres was minder eenzijdig dan de heer M. het voorstelt. De eindresolutie was een compromis tussen de Russische en de Angelsaksische opvatting. De wens, dat Rusland zijn grenzen zou openen voor intellectuelen van buiten Rusland, werd niet alleen tijdens het congres uitgesproken, maar ook in de resolutie tot uitdrukking gebracht. De overgrote meerderheid der Engelsen en Amerikanen heeft dan ook de eindresolutie mede ondertekend.

En dat ook de Nederlandse gezant het congres niet als slechts een communistische mantelorganisatie beschouwde, zou kunnen worden afgeleid uit zijn aanwezigheid op de afscheidsreceptie, die door de Poolse regering in Warschau aan de deelnemers werd aangeboden, en uit zijn wens zich met de Nederlandse deelnemers te onderhouden.

Conform de Wroclaw-resolutie zijn in verscheidene landen nationale vredescomité's opgericht. In Engeland is ook de beschuldiging geuit, dat de Cominform er achter zou zitten. Maar de New Statesman and Nation schrijft hierover: „De openbare meeting, gehouden door de „oud-Wroclawers”, was een ontwapenend eerlijke zaak, die

Lord Vansittart zou kunnen (maar waarschijnlijk niet *zal*) overtuigen, dat het Duitse comité tot ondersteuning waarvan de vergadering was belegd, niet bepaald een tak was van de Cominform. Dr Olaf Stapledon sprak onbewimpeld over de tekortkomingen van het congres te Wroclaw en kreeg flinke bijval van de volle St. Pancras Hall, zelfs toen hij het gedrag der Russische intellectuelen beschreef als „grof, fantasieloos, gevaarlijk, maar volmacht eerlijk in hun verlangen naar vrede”. Hij betreurde de gemiste kansen om tot een praktische basis voor een verstandhouding te komen, maar hield vol, dat het congres buitengewoon belangrijk was als een eerste stap.” (New Stat. and Nat., 18 Dec., blz. 541.)

Ook in Nederland wordt getracht op het Vredescongres in meer constructieve zin voort te bouwen. Dat het Nederlandse comité evenmin het karakter draagt van een communistische „mantelorganisatie”, had A. M. evenals het P.v.d.A.-bestuur kunnen weten, indien zij de moeite hadden genomen zich tot de betrokkenen zelf om inlichtingen te wenden. De initiatiefnemers voor de oprichting van een nationaal Nederlands comité hebben namelijk aanstonds er naar gestreefd, elke eenzijdigheid, elk zwart-wit-schema uit de opzet te verwijderen, objectieve voorlichting over het oorlogsvraagstuk als eerste doel van het comité voorop te stellen, en het comité op zo breed mogelijke basis te vormen. Dat het P.v.d.A.-bestuur dit laatste door zijn banvloek wellicht onmogelijk zal maken, betreuren de initiatiefnemers zeer. Want het gaat hun nog steeds om iets, waar de heer Mozer met geen woord over schrijft: de vredesgedachte.

Waarom ook *niet*-communisten zich om de voortzetting van Wroclaw druk maken? Omdat zij elke stap in de richting van de vrede, elk gesprek tussen oost en west, elke handhaving van eenmaal gelegde contacten, een ereplicht van de intellectueel achten. Zij vrezen noch aanraking met communisten, noch verdachtmakingen, omdat zij zich zeker van zichzelf voelen — omdat zij niet in een angst-psychose leven, die overal „besmetting” speurt. Zij weten, dat het van henzelf afhangt om zich niet voor enig karretje, welk ook, te laten spannen.

„Intellectuele onomkoopbaarheid”, inderdaad! Deze bestaat *niet* in het naschreeuwen van wat in het Nederland van 1949 in de mode is; niet in de „verdediging van het westen”, ongeacht wat in dit westen wit of zwart is. Het meehuilen met de wolven is juist „bedenkelijke aanpassing”, die iemand carrière kan doen maken en loyaliteitsverklaringen kan verschaffen, maar geen brevet voor „intellectuele onomkoopbaarheid”.

De taak van de intellectueel is en blijft, oog te behouden voor wit,

DOOR HET OOG VAN DE NAALD

De Indonesische crisis

De Nederlandse troepen hebben Djokjakarta veroverd en de Republikeinse leiders gevangen genomen, binnen één dag nadat de Nederlandse regering besloten had tot militaire actie tegen de Republiek over te gaan.

Thans, eind December, zijn alle belangrijke plaatsen op Java bezet en zijn ook op Sumatra aanzienlijke en snelle vorderingen gemaakt, zodat alleen zuiveringsacties nodig zijn om de in de wildernis gevluichte of in de mensenmassa ondergedoken gewapende Republikeinen „onschadelijk” te maken. De Republiek als — min of meer — georganiseerde staat, heeft opgehouden te bestaan.

Dat de staats-organisatie van de Republiek bijzonder zwak was, dat ze de militaire druk van een superieur gewapende en georganiseerde vijand, al evenmin kon weerstaan als Nederland de druk van de Duitsers in 1940, of als Java de druk van de Japanners in 1942, is een argument dat, in het aangezicht van beide laatstgenoemde gebeurtenissen, door de Nederlanders met enige voorzichtigheid diende te worden gehanteerd. En een land dat z'n bevrijding niet aan eigen krachten dankt, doch aan Anglo-Amerikaans—Russische wapenen in het Westen en aan Amerikaans—Engelse in Azië, zou enige aanleiding hebben de nationale zelfverheffing en zelfgenoegzaamheid binnen bescheiden perken te houden. En vooral ook de betekenis van de internationale factor in Nederlandse en Indonesische aangelegenheden niet geheel uit het oog te verliezen.

---

zwart en grijs, in oosten en westen. Om wit wit, zwart zwart en grijs grijs te noemen, ongeacht of dit wit, zwart of grijs in oost of west te vinden is.

Dat Fadejew mijn rede slecht en de heer Mozer haar bedenkelijk vindt, beschouw ik als een compliment. Als onomkoopbaar intellectueel weet men, dat men de man is, die de klappen krijgt: van links en van rechts.

Al is het waar dat de nationalistische beweging in Indonesië, aan het einde van de Japanse tijd, het resultaat was van de krachtsinspanning ener Indonesische nationalistische voorhoede, het is óók waar, dat de Indonesische staat, en later de Republiek, slechts konden blijven bestaan door de internationale interventie, die de Nederlanders belette hun eigen systeem van bevoogding en uiteindelijke ontvoogding in de plaats te stellen van het chaotische nationalisme, dat op Indonesische bodem was gaan groeien.

Die internationale wil is niet sterk genoeg geweest om de eerste politionele actie te beletten, al was ze sterk genoeg om die actie op een bepaald moment stop te zetten. Ze was ook weer niet sterk genoeg om de tweede actie te beletten, de actie die nu heeft geleid tot vernietiging van de Republiek en tot de vestiging van het Nederlandse militaire oppergezag in de gehele Archipel.

Het is de vraag of de internationale bemoeiing met Indonesië thans sterk genoeg zal zijn om de Nederlanders te dwingen, het gelijkgeschakelde Indonesië die groei tot onafhankelijkheid toe te staan, die wel is waar ook in alle Nederlandse regeringsverklaringen als het doel van onze Indonesische politiek wordt aangegeven, maar die door alle Nederlandse regeringsdaden voortdurend belet wordt.

* * *

Terwijl wij dit schrijven is de Indonesische kwestie duidelijk tot haar eigenlijke kern teruggebracht: Nederland tegen de Internationaliteit.

Tegen de verlangens van de Internationaliteit in is Nederland tot de militaire actie in Indonesië overgegaan. De Internationaliteit verweert zich nu door middel van halfbakken resoluties in de halfbakken Veiligheidsraad. En de Nederlandse regering overweegt of ze de uitspraken van de Veiligheidsraad ernstig zal nemen of niet, waarbij voor het „niet” het feit spreekt dat men tot dusver met de methode van het negeren resultaten heeft bereikt en er geen last van heeft gehad.

De wil om de Internationaliteit nu ook verder te negeren is in het regeringsblok dat zich van Gerbrandy tot Van der Goes uitstrekt, zowel bij Gerbrandy als bij Tilanus, vanzelfsprekend. Hij is ook overwegend bij Romme—Beel—Sassen. Misschien is er enige aarzeling bij Stikker, maar het gemak waarmee men de wereld blijkbaar kan trotseren, zal ook daar de aantrekkelijkheid van een puur nationale oplossing wel sterk vergroten.

Bij Drees—Van der Goes ten slotte zal de aarzeling om tegen de Internationaliteit in te gaan stellig het grootst zijn, niet alleen omdat men de betekenis van de wereld in socialistische kring nu eenmaal

beter kent dan bij het nationalistische blok, maar ook omdat men wel beseft, dat een nationalistische overheersing in Nederland, de kansen van de progressieve politiek van de P.v.d.A., zowel voor Indonesië als voor Nederland zelf, voortdurend vermindert.

Maar op het kritieke moment, toen de P.v.d.A. voor de keus stond zich in Nederland tot kampioen voor de internationalistische politiek te proclameren, en met het nationalistische blok te breken, of in het nationale front te blijven, heeft de P.v.d.A. zich met overweldigende meerderheid voor het nationale eenheidsfront tegen het buitenland en tegen de Indonesische zelfstandigheids-idee uitgesproken.

Die politiek is tot dusver met succes bekroond. De Republiek is zonder veel moeite geliquideerd. De buitenlandse reacties hebben nog weinig om het lijf gehad. Waarom zou men dan niet de politiek van de minste weerstand blijven volgen?

Het is dus duidelijk dat alles afhangt van de wijze waarop het buitenland verder reageert. Laat men Nederland begaan, dan zal het verder gaan op de weg die tot zoveel successen heeft geleid.

De vraag is, kan het buitenland, kan met name Amerika dit trotseren van z'n politiek door Nederland blijven dulden zonder z'n eigen positie, niet alleen in Azië, maar ook in de wereld, op gevaarlijke wijze te verzwakken?

De Commissie voor Goede Diensten in Indonesië was eigenlijk een Amerikaanse commissie, en de Amerikaan Cochran heeft, in overeenstemming met het State Department, tot op het laatste uur geprobeerd de politiek van samenwerking tussen de progressieve Nederlanders en de gematigde Republikeinen te doen slagen.

Dat die politiek niet geslaagd is, moet men niet alleen — zoals men dat in Nederland doet — toeschrijven aan de druk die de Indonesische extremisten (van de vrijescharen, de T.N.I. en de meeste politieke partijen) op Hatta uitoefenden. Zeker, die druk was er. Hij was zelfs zeer groot en hij heeft Hatta belet die zakelijke politiek te voeren, die hij wenselijk achtte. Maar er was ook een te geringe kracht bij de progressieve Nederlanders, een onvoldoend gebrek aan tegenstand tegen het drijven van Sassen en de K.V.P., die telkens weer de onderhandelingen wilden afbreken en die ten slotte hun zin hebben gekregen.

* * *

Het is nu bekend genoeg, dat de delegatie Sassen—Stikker—Neher, geplaatst tegenover het feit, dat de Republiek niet alle Nederlandse eisen wilde aanvaarden, hierop gereageerd heeft op een manier die kenmerkend is voor de geestesgesteldheid van de groeperingen in de Nederlandse politiek. Sassen wilde de weigering noteren, en zo spoedig mogelijk naar huis toe gaan om met de weigering in de hand

de regeringstoestemming te verkrijgen voor de militaire actie waartoe Beel al voortdurend had aangespoord en die reeds door Spoor georganiseerd was.

Stikker daarentegen, levend buiten de sfeer der beneden-Moerdijkse dorps-politici, wilde nog een ernstige poging wagen om de Republiek tot een meer conciliante houding te brengen. En hij koos daartoe de voor de hand liggende weg, nl. via de Commissie voor Goede Diensten, en met name door het Amerikaanse lid Cochran te bewegen naar Djokja te gaan en de nodige druk op de Republiek uit te oefenen. Sassen wilde van die poging niets weten. En Stikker moest met aftreden en met een regeringscrisis dreigen om gedaan te krijgen dat nog 24 of 36 uur op het resultaat dier pogingen van Cochran werd gewacht.

De rol van Neher in deze situatie wordt door de ter plaatse aanwezigen omschreven als „hij is ten slotte Stikker bijgevallen”. Maar grote indruk van zijn optreden krijgt men niet en men kan het alleen maar betreuren dat de directe politieke vertegenwoordiging van de P.v.d.A. in Indonesië zo zwak was.

Doch dat is niet de hoofdzaak. Hoofdzaak is de duidelijke wil van Sassen en z'n politieke vrienden om, in plaats van alles te doen waardoor overeenstemming kon worden bereikt en de onderhandelingen konden worden voortgezet, iedere kans aan te grijpen om het zwaard te trekken. In Batavia heeft men toen nog een dag of anderhalve dag „geduld” gehad. En in die korte tijd kon Cochran geen bevredigend antwoord uit Djokja wegslepen.

Alweer, er was geen enkele reden waarom men niet nog enige dagen langer had kunnen blijven en niet nog een of meer pogingen door middel van Cochran zou beproeven. Dat zou òf tot resultaten geleid hebben, òf onze Nederlandse positie bij Cochran, de C.v.G.D. en Amerika aanzienlijk versterkt hebben. Maar Sassen wilde naar huis om bij het kabinet het bevel tot vechten te halen.

Toen de delegatie met haar resultaten en voorstellen in de ministerraad kwam, had men daar niet alleen te maken met een ernstige waarschuwing van Amerika, maar weldra ook met een nieuwe brief van Hatta, die uitzicht scheen te geven op een vergelijk. Die brief moet serieus zijn geweest, want de socialistische ministers eisten dat er nader op ingegaan zou worden. Ze dreigden zelfs met aftreden als het standpunt van Sassen „geen verder gepraat meer” zou worden aanvaard. Met een regeringscrisis dreigen als er niets van betekenis is, dat ligt niet in de lijn van onze ministers. Het was dus de moeite waard. En men heeft dagen lang gevochten of er nog één poging gedaan zou worden.

Maar het feit dat men dagenlang voor zo iets moest wachten is het

beste bewijs van de oorlogswil bij de anderen. En voor de socialisten had dit voldoende moeten zijn om zich òf geheel en al los te maken van de oorlogsdrijvers, òf voor eens en voor al de eis te stellen, dat de leiding en de uitvoering van de politiek werd overgelaten aan de zoekers naar overeenstemming. Men deed noch het een, noch het ander, doch wist te verkrijgen dat er nog één poging zou worden gewaagd. En het formuleren en uitvoeren er van liet men over: resp. aan Sassen en Beel, beiden duidelijk gebleken tegenstanders van de verzoeningspolitiek. De brief werd dus zó geformuleerd dat hij de grootst mogelijke weerstanden moest opwekken. Het ter kennis brengen aan Cochran en Hatta geschiedde zó, dat geen tijd voor beraadslaging, overleg en bevredigende beantwoording ginds aanwezig kon zijn.

En zo kwam dan eindelijk het onbevredigende antwoord, dat de Sassens nodig hadden om hun mislukte laatste poging op tafel te kunnen leggen. Toen was de weerstand tegen de taaie oorlogsmannen gebroken en kwam het „eenstemmige” besluit om de politiek van Sassen—Beel—Romme tot nationale politiek te proclameren.

Ziet men af van de wijze waarop de beslissing genomen werd (al is dit allerminst bijzaak, doch integendeel kenmerkend voor de geest van de natie, en dus ook voor de geest waarin de natie haar „progressieve” plannen t.a.v. Indonesië zal verwerkelijken) en kijkt men naar de argumenten die de verdedigers van de militaire actie aanvoeren, dan vindt men er heel veel, die echter, ook waar ze geheel of ten dele juist zijn, niet doorslaand genoeg zijn om het slaan als de enige of als de beste oplossing te doen aanvaarden.

Het hoofdargument wordt gevormd door de bestandschendingen en het terrorisme, waarbij dan het organiseren van die infiltraties en van die terreur door de T.N.I. en zelfs door de regering van de Republiek als extra-argument wordt aangevoerd om te bewijzen dat alleen vernietiging van de terreur- en infiltratie-centrale, uitkomst kon geven. Men versterkt dit dan nog door op de „Griekse” kant van het probleem te wijzen. De „rebelln” (om ook Grieks te spreken) konden telkens weer ontkomen naar de „Bulgaarse-Joegoslaafse-Albaanse” Republiek en werden daar telkens weer opnieuw georganiseerd en bewapend.

In deze redenering ontbreekt „iets”. De Griekse regering organiseert telkens grote veldtochten tegen de rebellen, jaagt ze op (... en laat ze ontsnappen, wat niet op haar overgrote militaire capaciteiten wijst) en jaagt ze naar de randstaten, vanwaar ze opnieuw terugkeren.

Waar is echter bij ons de zuiveringsactie op grote schaal in de geterroriseerde gebieden geweest, in die gebieden die we bij de eerste politie-actie bezet hebben om er rust, orde en veiligheid te brengen?

En waar was onze actieve grensbewaking? Ik heb deze kwestie ook een maand geleden ter sprake gebracht; en thans is de juistheid van wat ik toen poneerde bewezen: We hebben noch aan energieke zuivering, noch aan actieve bewaking al onze krachten besteed, omdat we al onze krachten gebruikten voor het organiseren van de veldtocht tegen de Republiek.

Maar met het uitspreken van de „schuld” die aan Nederlandse kant ligt, valt de „schuld” van de Republiek nog niet weg. Dat die „schuld” bestaat, zal door mij niet ontkend worden. Met een idealiseren van de Republiek is niemand gediend. Na de eerste politie-actie was de levensmogelijkheid van die Republiek al voor het grootste deel verdwenen. Ze kon alleen in Groot-Indonesisch verband bestaan en ze had dus, met alle begrip voor haar eigen betekenis van profetisch-nationalistische aard, moeten beseffen dat als de berg (Indonesië) niet bij Mohammed (Republiek) kwam, dat dan de Republiek wijs deed naar Indonesië te gaan, en er de leiding te nemen van het nationale streven. Maar voor zover er onder haar staatslieden enkelen waren, die dat beseften, werd hun actie belet door de radicalismen die in de verminkte Republiek overal omhoog schoten.

Met het Stalinistisch radicalisme had men in hoofdzaak afgerekend, dank zij de voorbarige staatsgreep der Moeso-lieden. Maar het radicalisme van Tan Malakka bleef, al zou ook dat vroeger of later wel z'n einde in een avontuur hebben gevonden. Het radicalisme van fanatieke Masjoemi- en van machtshongerige P.N.I.-leiders was al aan het verflauwen door de confrontatie met de regerings-werkelijkheden. Doch in volle kracht bleef het radicalisme van de T.N.I. en van de vrij-scharen, van allen voor wie de soldaten niet de dienaren van het land zijn, doch het land in de eerste plaats dient om de soldaten een ongebonden en, naar omstandigheden, weelderig bestaan te verschaffen.

De vernietiging van dit militaire radicalisme was een Republikeins en een Indonesisch belang. En het is duidelijk dat de Republikeinse staatslieden niet over de krachten beschikten om, alleen met eigen middelen, deze taak te volbrengen. Vandaar dan ook, dat ze niet in staat waren, gesloten overeenkomsten te realiseren tegen de druk van radicalisme en soldateska in. Maar daaruit nu de conclusie te trekken dat dus Nederland het moest doen, tegen die staatslieden in en tegen de wensen en gevoelens der andere Indonesiërs (federalisten) in, tegen de hele wereld in, dat is een noodlottige Nederlands-nationalistische bewustzijns-verenging.

Onze Alexanders, van Welter—Gerbrandy tot Romme—Beel—Sassen, konden dan van mening zijn dat de Gordiaanse knoop met het zwaard moest worden doorgehakt, van de socialisten in de regering mocht men een minder „Griekse” oplossing verlangen. Ten slotte

hebben wij te vaak gefulmineerd tegen een politiek die in sociale aangelegenheden oplossingen met „het domme potlood” voorstaat, om, in nog heel wat meer gecompliceerde en belangrijke vraagstukken, op „de domme bajonet” te vertrouwen. Er moest hier „politiek” worden gevoerd, d.w.z. er was manoeuvreren nodig, het tegen elkaar uitspelen van krachten, het pogen groeperingen te winnen, argumenten te ontzenuwen, mensen te overtuigen. En dit alles sluit de ultimatum-methode uit, want het vraagt tijd, en het geduldig opbouwen van een progressief Nederlands-Indonesisch blok.

* * *

Men zegt nu dat er haast was, want 1 Januari 1949 was een kritieke datum. Er moest voordien iets spectaculairs geschieden, want het was eigenlijk de „streef-datum” (!) voor de Souvereine Ver. Staten van Indonesië. Het is niet van ironie ontbloot dat men, om dan toch iets spectaculairs te doen, tegen die datum de parachutisten uitwerpt, die een einde maken aan wat in Indonesië nog het meest op een soevereine Indonesische staat leek. En dat, zonder dat er iets in politieke zin, wijzend naar de V.S. van Indonesië, tegenover stond.

Men had dus niet alleen de wet voor het „bewind Indonesië in overgangstijd” van kracht moeten verklaren (zonder dat tot een bespotting te maken door er een militaire actie aan te verbinden), maar men had tevens een Fed. Interim Regering moeten in werking stellen.

Als men al de energie, besteed aan het voorbereiden van de militaire actie en aan het touwtrekken met de K.V.P., besteed had aan het werken voor een F.I.R., dan was men in alle opzichten verder geweest. In plaats daarvan heeft men noch de F.I.R. gevormd, noch zelfs de federalisten ingeschakeld in de onderhandelingen met de Republiek.

De Republikeinse leiders die, zoals uit alles bleek, en nadien op de meest overtuigende wijze gebleken is (nl. doordat ze zich hebben laten gevangennemen zonder een poging tot ontvluchting te doen en zonder met de T.N.I.-groepen naar de wildernis te trekken) genoeg hadden van de T.N.I., had men samen met de federalisten voor een F.I.R. kunnen winnen. En deze F.I.R. zou dan het oppercommando over het leger, de T.N.I. inbegrepen, hebben gehad. De vraag of die T.N.I. bij het begin van deze nieuwe toestand 50.000 of 500.000 man telde, was alleen van theoretische betekenis. Immers de eerste regeringsdaden van die F.I.R. zouden moeten zijn — en dat had dan ook de kern van de overeenkomst moeten zijn — het demobiliseren en disciplineren van het leger. Zou de T.N.I. dit weigeren, dan was de opstand van het leger tegen de regering aan de orde, en dan kon die regering, met of zonder voorafgaande overeenkomst, de hulp van het Nederlandse leger inroepen. Dan zou onze actie er inderdaad een zijn

geweest ten behoeve van het Indonesische volk en z'n regering, tegen een opstandige soldateska. Dan zou de gemeenschappelijke actie een band hebben gelegd tussen de constructieve Nederlanders en Indonesiërs.

Natuurlijk, gemakkelijk zou men de Indonesiërs, noch die van de Federale gebieden, noch die van de Republiek, niet voor een dergelijk gemeenschappelijk optreden hebben gevonden. Het wantrouwen tegen de Nederlanders is begrijpelijk en de Beels, Spoor, Sassens, zorgden er, samen met de Bataviaanse Nederlanders voor, dat dit wantrouwen steeds redenen van bestaan houdt. Er waren dus voor het slagen van een dergelijk pogen twee dingen nodig. De leiding van deze politiek moest in handen zijn van mensen die het vertrouwen der Indonesiërs bezaten. En de C.v.G.D. of liever nog belangrijker instanties, met name de Amerikanen, moesten met ons samen de Indonesiërs overtuigen van de noodzakelijkheid dier actie, en ze moesten zo nodig druk uitoefenen op Indonesiërs om ze tot die actie te bewegen. Dat sluit dus weer in, dat een diplomatieke voorbereiding, vooral in Amerika, aan dit alles had moeten voorafgaan. Het behoeft geen betoog, dat ook dit werk door anderen dan Van Kleffens c.s. had moeten geschieden.

Nu beweren onze voormannen, dat dit alles geen kans van slagen had. Ik stel hiertegenover het feit, *dat men zelfs niet de geringste poging gedaan heeft om in deze richting het terrein te verkennen.*

Ook onze voormannen hadden geen andere kijk op de zaak dan dat het soevereine Nederland de kwestie moest oplossen door een Nederlandse militaire actie. Dat bleek ook later, toen de situatie al zo gespannen was dat de tijd voor manoeuvreren ontbrak. Ook toen weigerden ze de kwestie, in haar toenmalige onoplosbaarheid, aan de Internationaliteit voor te leggen en haar eventueel via Spaak, Marshall en Evatt (de C.v.G.D. was immers een orgaan van België, Amerika en Australië) aan de orde te stellen, met alle nadruk op het feit, dat, als men ons niet hielp, de taak wellicht boven onze krachten zou uitgaan.

Men heeft er de voorkeur aan gegeven de wereld voor een volongen feit te plaatsen en de internationale reacties af te wachten.

Niemand in Nederland, ook niet de Nederlandse regering, wist wat die reacties zouden zijn. Geen verstandig mens ontkende dat die reacties dodelijk voor ons konden zijn. Bij de discussies, in engere kring gevoerd, heeft niemand de verzekering kunnen geven, dat wij nationaal deze krachtproef zouden overleven. Ik ben zo vrij een dergelijke politiek, avonturierspolitiek te noemen. En mijn vertrouwen er aan te ontzeggen, ook wanneer ze zou slagen, en wij internationaal door het oog van de naald zouden kruipen.

Terwijl ik dit schrijf, ziet het er uit dat we inderdaad door het oog van de naald gekropen zijn. In de Veiligheidsraad is dat deel van de Amerikaanse resolutie dat het terugtrekken der Nederlandse troepen naar hun uitgangspunt eiste, verworpen, door toedoen van... de Russen. Niet aan de Amerikanen, en ook niet aan de wijsheid van Drees of Sassen, danken we het, dat we gespaard zijn voor een uitspraak die ons in de grootste moeilijkheden zou hebben gebracht. We danken het aan de Russen! Anders gezegd, we danken het aan een politiek die anti-Nederlands, anti-Amerikaans en anti-Republikeins is, en die speculeert op de wanhoop en de verbittering der Indonesische nationalistten, die, vernederd door Nederland, in de steek gelaten door Amerika, nu nog maar op één ding kunnen hopen: op de militaire overwinning van Rusland in Azië, en op de „nationale bevrijding” die het resultaat hiervan zal zijn.

Zoals Nederlands-Indië, dank zij Welter c.s., in 1942 rijp was voor het juichend binnenhalen der Japanners, zo wordt Indonesië thans, dank zij Drees, en ook dank zij Amerika, wellicht rijp gemaakt voor het juichend binnenhalen der Russen. Wellicht — want terwijl in het oude Ned. Indië de „Westerse” partij, de groep van de Westersgezinde nationalistten systematisch door de Welters vervolgd werd, bestaat er thans nog een kleine kans dat Drees en Amerika de Westerse Indonesiërs, ondanks alles wat er gebeurd is, toch voor het Westen zullen weten te behouden, al zullen de Rommes en Sassens alles doen om heel Indonesië in de armen der Russen te drijven.

* * *

In de Veiligheidsraad werd dus alleen besloten, dat de Nederlanders en Indonesiërs het vuren moesten staken, en dat de Nederlanders Soekarno en de zijnen in vrijheid moesten stellen.

Wat dat staken van het vuren betreft, zouden de Nederlanders gemakkelijk aan het verzoek hebben kunnen voldoen. De eigenlijke militaire campagne was na één dag al voorbij, en als de Nederlandse troepen mogen blijven in het Republikeinse gebied, dan zal niemand van ze verlangen dat ze ook dat schieten staken dat voor hun beveiliging nodig is. M.a.w. ze kunnen rustig alles bezetten wat tussen de punten ligt die ze al bezet hebben, en dat is op Java de hele Republiek, en op Sumatra het belangrijkste deel er van.

Niettemin er is blijkbaar in het kabinet weer heel wat gevochten vóór de verklaring kwam dat op 31 December de operaties op Java gestaakt zullen worden, en enige dagen later die op Sumatra. Dan is blijkbaar het belangrijkste deel van de Nederlandse campagne voltooid, en als men dan opnieuw een lijn trekt, gelijk na de eerste politie-actie, blijft geen Republikeins gebied over van enige betekenis, zo er al iets overblijft.

De tweede eis van de Veiligheidsraad, die van de vrijlating der gevangenen leiders, werd door Nederland beantwoord door het interneren dier leiders ergens buiten Java. Voor zover we kunnen nagaan is dit een speciale actie van Beel c.s. geweest, de zoveelste waarmee onze K.V.P.-bondgenoten hun zelfstandigheid tonen.

Nu is het voor ieder duidelijk dat als de P.v.d.A. geweigerd had aan de „nationale” politiek mee te doen, dat dan de wereld heel anders gereageerd zou hebben op het Nederlandse optreden. *Onze vlag* heeft de lading gedekt, *wij* hebben de schuit er doorheen gehaald. En de K.V.P. beloont ons hiervoor door iedere moeilijkheid te scheppen die ze maar bedenken kan.

De Veiligheidsraad reageerde op het Nederlandse zwijgen en de internering van Soekarno, door een ultimatum te stellen, waarbij binnen 24 uur de vrijlating werd geëist. En de Nederlandse regering kwam toen met de mededeling dat Soekarno c.s. in vrijheid zullen worden gesteld na afloop der militaire operaties, als zij zich ten minste onthouden van alles wat de Nederlandse orde in gevaar kan brengen.

Maar nog iets anders werd aan deze twijfelachtige concessie toegevoegd. Drees zal naar Indonesië gaan en daar pogen een F.I.R. tot stand te brengen. Dus, het bewijs leveren dat wij de soevereine Ver. Staten van Indonesië ernstig willen. En met die concessie hebben de Amerikanen blijkbaar voorlopig genoeg genomen. Zo wordt dus het paard achter de wagen gespannen, en thans gedaan wat had moeten geschieden vóór men tot enige actie overging. En zo is het dus opnieuw onze vlag die de lading dekt, al wordt onze vlag er door dit alles niet frisser en fraaier op.

De vraag ligt voor de hand, waarom Amerika genoeg neemt met dit optreden van Nederland, terwijl toch heel duidelijk is, dat het daardoor en Australië, en India, Pakistan, en ten slotte het hele nog niet Moscovitische Azië zeer sterk tegen zich inneemt.

Het antwoord hierop is, dat in de Amerikaanse politiek het Europese front de voorrang heeft boven het Aziatische. Hoe belangrijk men Azië ook vindt, men wil in de eventuele oorlog tegen Rusland, zo nodig Azië tijdelijk aan de Russen overlaten (met uitzondering van de eilanden-rijken, van Japan via Indonesië tot aan Australië) en Europa tot uitgangspunt van z'n beslissende actie maken. En Nederland ligt in Europa en hoe graag men het ook zou willen straffen voor z'n nationalistische egoïsme, men wil het niet zo hard straffen dat het daardoor tot een ruïne wordt. En dus, zolang er nog verwacht mag worden dat Drees de Indonesiërs werkelijk op weg naar de vrijheid helpt, wordt de Marshall-hulp voor Nederland niet ingetrokken, vooral niet omdat België en Frankrijk zich met Nederland solidair hadden verklaard en Engeland — al steunde het

dan de Amerikaanse en Chinese resoluties — ons beschermd.

Het zou me te ver voeren uiteen te zetten waarom deze bekrompen Europese politiek, dit najagen van traditionalistische egoïsmen ten slotte alleen maar in de kaart van Rusland speelt. In ieder geval: ik stel het niet op prijs gered te worden door Frankrijk en België en beschermd door de achterlijkste kanten van de Engelse politiek.

* * *

Het is echter zo, dat Nederland in Indonesië z'n zin heeft gekregen en dat het tegen Amerika is ingegaan en het overleefd heeft. Triomf dus voor allen die daarop speculeerden!

Dat dit het Nederlandse nationalisme in de hand zal werken staat wel vast, en het verder naar rechts schuiven der Nederlandse politiek zal er door bevorderd worden. Als we daar dus in de toekomst het een en ander van merken, dan hebben wij dat aan geen vreemden te danken.

We hadden de plicht en de mogelijkheid het Nederlandse volk te laten zien dat er grenzen zijn tussen het bekrompen reactionnaire nationalisme en een waarlijk progressieve politiek die uiteindelijk de enige is die de nationale belangen kan behartigen, maar we hebben in deze Indonesische crisis de progressieve belangen aan de nationale eenheid ondergeschikt gemaakt. Dat was niet de weg van het kleinste kwaad, het was de weg van de minste weerstand. En die weg is de enige die onze partij pleegt in te slaan.

Het is ook de weg van het vertrouwen in de wijsheid van Vader Drees en we worden of zijn al een Drees-partij met al de deugden en al de beperktheden hiervan.

Het is ten slotte de weg die in een schrikbarend tempo leidt tot volledige intellectuele stilstand, vervlakking en versuffing, en tot het terzijde staan of het verdwijnen van wat deze ontwikkeling niet kan bewonderen.

Gesteld dat dit alles nog enige indruk zou maken, zou men er op kunnen wijzen, dat de officiële politiek het minste instemming vond bij de A.J.C., de Nieuwe Koers, de studenten en bij de intellectuelen. En het zou ook nut hebben er op te wijzen, dat ze nergens of bijna nergens in de eigen kring geestdrift wekte. Maar dit alles, ofschoon van het grootste belang voor een beweging en een partij, schijnt de P.v.d.A. anno 1949 niet meer te raken.

* * *

Er kan dus van Gerbrandy via Romme tot Drees met voldoening naar de resultaten van de Nederlandse politiek worden gekeken. In Indonesië is het Nederlandse gezag weer de enige werkelijke macht.

Het is waar, er zullen onverzoenlijken blijven, en wellicht zullen ze nog herhaaldelijk van zich laten merken door guerilla, sabotage, moord e.d. Maar ook dat kan bedwongen worden als we maar lang genoeg voldoende soldaten daar houden, op kosten van Indonesië en van Nederland. Dat die onverzoenlijken op den duur allen bij het Moscouse communisme terechtkomen, en dat Moscou in Indonesië de hoop van alle verbitterden en vernederden en naar vrijheid verlangenden zal worden, dat is een resultaat van onze triomfen, dat voor de toekomst werkelijk méér betekent dan Spoor's heldendaden.

Laten we de toestand goed begrijpen. De wereld duldt ons in Indonesië omdat we van 1942 af niets anders gedaan hebben dan verkondigen dat we de onafhankelijkheid van Indonesië willen. Drees gaat er thans heen om die onafhankelijkheid te organiseren. Als de Indonesiërs, die nu wel begrepen hebben dat ze tegen onze parachutisten niet zijn opgewassen, enig politiek besef hebben, dan zullen ze de F.I.R. aanvaarden en helpen vormen. Dan komt automatisch ook alles wat daar op volgt: volksvertegenwoordiging, regering en de soevereine Ver. Staten van Indonesië, benevens de Unie.

Maar dan komt ook, in 1951 of 1952, de uitspraak van de Indonesische regering en van het Indonesische parlement, dat ze geen verdere betrekkingen met Nederland wensen. En dan is er geen kans meer voor een parachute-politiek.

We hebben Indonesië niet kunnen winnen. We hebben het alleen maar kunnen veroveren. En we zullen daarvoor op den duur betalen met het verlies van alle Nederlandse invloed.

Onze toekomst in Indonesië hebben we aan Spoor en Beel en Sassen in handen gegeven. En die toekomst is dus verspeeld.

Maar Drees en de P.v.d.A. dragen de volledige verantwoordelijkheid hiervoor. En wij¹⁾, die in de P.v.d.A. gepoogd hebben de Nederlands-Indonesische gemeenschap te redden, de voedingsbodem voor het communisme in Indonesië tot het uiterste te beperken, het progressieve Nederland een ereplaats in de wereld te verschaffen en de Nederlandse reactie te verslaan, wij zullen moeten erkennen, dat we een volledige nederlaag hebben geleden.

En we moeten ons ernstig afvragen of er nog voldoende overblijft om een verder werken te rechtvaardigen. 30-12-48.

---

¹⁾ Het is duidelijk dat ik in dit artikel voor me zelf spreek, en dat de hierin naar voren gebrachte argumenten en conclusies voor mijn eigen rekening blijven, al zullen Schermerhorn, Hofstra, Nederhorst, Vermeer en Goedhart die in de fractie met mij tegen de regeringspolitiek stemden, of Vos, Woudenberg, Tas e.a. die in de Partijraad die politiek afwezen, in het bovengestane veel vinden waarmee ook zij instemden.

ONDOORDACHT

BUITENLANDSE KRONIEK

Er moest nu toch eens een eind aan komen", schijnt de reactie van de gemiddelde Nederlander te zijn bij de dezer dagen begonnen tweede „politieele” actie in Indonesië. De actie op zich zelf kan inderdaad zeer wel op korte termijn eindigen, dat wil zeggen wat officiële woordvoerders noemen het operationele gedeelte er van. Het staat helaas te vrezen, dat het „zuiveren” en „opruimen”, dat daarna komt, maanden en maanden in beslag zal nemen. En, erger nog, de internationale gevolgen van deze stap kunnen een terugslag hebben, die ons jaren en jaren blijft hinderen. Het einde is zeker wat dat betreft nog lang niet in zicht.

Juist over die consequenties voor Nederlands positie in de wereld, en mogelijkerwijze ook voor Indonesië's positie in de wereld, gaat deze kroniek. De militaire actie op zich zelf (ik zeg met opzet niet: de binnenlandse aspecten er van, omdat die indeling een zaak, die men niet los van het internationale aspect kan bezien, willekeurig in mootjes zou snijden) komt in de binnenlandse kroniek aan de orde. Hier worden slechts enkele kanttekeningen geplaatst bij de actie, voor zoverre zij Nederlands positie in de wereld beïnvloedt, en wel nadelig beïnvloedt. Aan het laatste kan helaas geen twijfel bestaan. Ook de voorstanders van de actie geven zich daarvan wel reenschap, zij het naar mijn gevoel in onvoldoende mate en zonder te beseffen hoe zij geschoven werden in plaats van zelf te schuiven.

De toon van deze kroniek moet daarom kritisch zijn. Ook de schrijver betreurt dat, omdat op het ogenblik veel onbeheerste critiek op de regering wordt vernomen van zijden, waarmede hij zijn standpunt niet gaarne vereenzelvigd zou zien: van hele en halve communisten, van sentimentele pacifisten en van al diegenen, die geen andere vergelijking bij de hand hebben dan de Duitse inval in Nederland van Mei 1940. Het verschil tussen W. Drees en A. Hitler, om van de verschillen in zakelijke politiek nog maar te zwijgen, ligt te zeer voor

de hand om voor dit soort van kwade demagogen een goed woord over te hebben. De naam van de minister-president brengt me trouwens op een volgend punt: de waardering voor de worsteling van de ministers, inzonderheid van onze partijgenoten, een waardering waarbij ik mij graag aansluit, al moet het me van het hart, dat die worsteling blijkbaar meer de negentig procent transpiratie heeft opgeleverd dan de tien procent inspiratie, waarvan Thomas Alva Edison in zijn bekende gezegde óók sprak.

De zaak, waarom het hier gaat, namelijk de voortzetting van Nederlands politiek ten aanzien van de overzeese gebiedsdelen, de ontwikkeling van het nationalisme in geheel Oost-Azië en het stuiten van het internationale communistische offensief (drie zaken, die zich in dezen niet van elkaar laten scheiden), is te belangrijk om hierover vergoelijkend te spreken. Indien 'de critische visie op de thans gevolgde regeringspolitiek juist is, begeeft ons land zich in bijzonder grote risico's wat zijn internationale positie betreft ter wille van mogelijke goede gevolgen van de militaire actie, die niet anders dan met de grootste scepsis bekeken kunnen worden. Men dient te streven naar een loyale en personen zoveel mogelijk ontziende toon van critiek, maar mag evenmin vervallen in de fout van als voorbijgaande wrijvingsverschijnselen, als incidenten in de Nederlandse politiek, te beschouwen wat moeilijkheden en desoriëntaties van de eerste grootte zijn.

De verdedigers van de regeringspolitiek hebben het ons niet gemakkelijk gemaakt om hun standpunt te begrijpen of te vergoelijken. Zeker, er is gelukkig nog altijd belangrijk verschil tussen Van der Goes en Romme, en tussen een beheerste, zakelijke verklaring van Drees en de opgewekte, doch een pietsje blasfemerende Kerstzangen van generaal Spoor ligt de kloof die de *Eroica* van *Teddy-Bear's Picnic* scheidt. Maar of men nu Drees hoort of Van der Goes, Romme of Van Royen, men krijgt toch de stellige indruk dat zij hun aandacht concentreren op twee aspecten van de Indonesische situatie, namelijk op de „onhoudbaarheid” van de toestand door de bestandschendingen en op de mogelijke reactie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Zelden of nooit echter krijgt men een glimpje kijk op de drie internationale aspecten van het geval, die we hier willen bespreken, namelijk de situatie in Oost-Azië als geheel, de eenheid en slagvaardigheid van de Westelijke Unie in West-Europa en de internationale actie van het communisme.

Maar laten we met de Veiligheidsraad beginnen. • Nederlands verdediging aldaar is formidabel eenvoudig: jullie hebben de Nederlandse souvereiniteit over Indonesië erkend, wat er op het ogenblik aldaar gebeurt is dus een binnenlandse aangelegenheid van Neder-

land, waarmede jullie niets te maken hebben. Dr Van Royen verdedigt dat standpunt met vlijt en (is het nog nodig om het te zeggen?) met grote bekwaamheid. Maar hij schaatst daarbij op dun ijs, en de ganse Nederlandse natie met hem.

Wat betekent die Nederlandse souvereiniteit over Indonesië eigenlijk? Buiten kijf is, dat zij bestaat en door de Verenigde Naties erkend is. Maar de vraag is: wat houdt zij in? De wereld is nu eenmaal tot dusverre verdeeld in een aantal (op het ogenblik tussen de 50 en 60) soevereine staten en er is geen gebied op aarde, of het is aan de souvereiniteit van deze of gene onderworpen. Waar dat niet het geval is of de souvereiniteit betwist wordt, komen er aanstonds moeilijkheden, men denke aan de recente twisten over het Zuidpoolgebied. Dus behoort ook Indonesië aan deze of gene souvereiniteit onderworpen te zijn. De liquidatie van de vroegere koloniale verhouding betekent, dat dat in de toekomst niet meer de Nederlandse souvereiniteit kan zijn, en Nederland zelf heeft zowel in Linggadjati als op de Renville verklaard, dat de souvereiniteit over Indonesië in de toekomst zal zijn aan de Verenigde Staten van Indonesië — die nog gevormd moeten worden. Derhalve is, totdat die V.S.I. gevormd zijn, Nederland nog soverein, maar het behoeft wel geen betoog, dat die souvereiniteit daarmede een uitgeholde souvereiniteit is geworden, waarbij voorts nog aantekening verdient, dat het begrip souvereiniteit door de practijk van het internationale leven toch reeds verre van absoluut meer was. Men late zich op dit punt niet bedriegen door de practijk van de Verenigde Naties, wier organisatie bij de grens van nationale souvereiniteit zegt halt te houden: dat is alleen geschied, om de Organisatie àl te veel narigheid van het lijf te houden en betekent, als men het beginsel consequent doorvoert, trouwens dat de Organisatie nooit een doeltreffende internationale ordening tot stand zal kunnen brengen.

Het beroep op de nationale souvereiniteit staat ook in ander opzicht zwak, veel zwakker nog dan in Juli '47 (toen men overigens aan de order van de Veiligheidsraad om het vuren te staken met meer spoed heeft voldaan dan thans). De Veiligheidsraad bemoeit zich met gevallen, waar de vrede wordt bedreigd. Het vorige jaar was er in Indo-China iets aan de hand, wat enige gelijkenis met de gebeurtenissen in Indonesië vertoonde. Thans echter vertonen zowel Burma als Malakka tekenen van opstandige bewegingen, waarvan men mag aannemen dat zij niet beperkt zijn tot inheems nationalisme, maar althans ten dele door Moscou worden geleid; en de situatie in China vergroot deze dreiging nog vele malen. Er is dus nu, anderhalf jaar later, niet alleen alle aanleiding om de Indonesische situatie niet

geïsoleerd te bezien, maar ook om van een ernstige bedreiging van de wereldvrede te spreken.

Dit over het principe. Nu over de praktijk. De Veiligheidsraad heeft Nederland dus bevolen, dank zij de hulp van onze vrienden *niet* om terug te trekken op de oorspronkelijke demarcatielijn, maar alleen om het vuren te staken. Van Royen heeft wel is waar, voordat de beslissing viel, aangekondigd, dat Nederland zich er niets van zou aantrekken, maar het is niet onwaarschijnlijk, dat hij daarmee de aandacht van de leden van de Veiligheidsraad heeft willen vestigen op de onwenselijke gevolgen voor het prestige van de Raad, als na alle niet nagekomen bevelen in zake Palestina ook nog een aan-de-laars-gelapt bevel over Indonesië het debet van de Verenigde Naties zou komen bezwaren. Ook de soep van de dappere ongehoorzaamheid aan internationaal gezag wordt niet zo heet gegeten als zij wordt opgediend, en er zijn trouwens handige methoden om dergelijke orders op te volgen. Ook in Juli 1947 immers hebben de Nederlandse troepen in snel tempo vooruitgeschoven posities bezet om, toen eenmaal het bevel „Staakt het vuren!” was afgekomen, rustig aan het „opruimen” en „zuiveren” te gaan, vol nobele verontwaardiging over de Republikeinse „pockets” in naar men zeide door de Nederlandse troepen bezet gebied. De veronderstelling lijkt niet gewaagd, dat een dergelijke procedure ook thans is gevolgd; wat lette de Nederlandse militaire autoriteiten om in snel tempo de voornaamste plaatsen in Republikeins gebied te bezetten, de „operaties” per 31 December voor geëindigd te verklaren (en dus officieel het vuren te staken) en ook nu weer rustig, of onrustig, verder te „zuiveren”? Niets immers.

Het is mogelijk, dat de dagenlange beraadslagingen van het Nederlandse kabinet na het besluit van de Veiligheidsraad om het staken van het vuren te gelasten (en het daarop volgende uitstel van het staken zelf!) alleen maar een tactische manoeuvre zijn geweest om even tijd te winnen voor een dergelijke beëindiging van de operationele zijde van de militaire actie. Ik wil dat niet aannemen. Maar dan getuigt het toch van weinig vooruitziendheid, dat het Nederlandse kabinet de mogelijke reacties van de Veiligheidsraad niet heeft berekend, voordat het tot de militaire actie overging, en blijkbaar evenmin van te voren heeft bepaald, wat de regering op haar beurt als contra-reactie zal doen. Moeten we werkelijk aannemen, dat de regering de militaire actie heeft laten beginnen, zonder zich van die twee punten voldoende rekenschap te geven? Het klinkt haast ongelofelijk.

Misschien wordt de zaak iets begrijpelijker als we bedenken dat de voorstanders van de militaire actie onderling verre van eenstemmig zijn. De altijd meer handige dan verstandige heer Romme, die zoals

men weet bij de onderhandelingen op de Hoge Veluwe in April 1946 over „de week der schande” sprak, die Linggadjati aankleedde en daardoor tevens uitkleedde (Januari 1947) en die in Augustus 1947 vond, dat wij de opinie van de Veiligheidsraad maar naast ons neer moesten leggen, ziet uiteraard ook thans het internationale aspect als een weinig belangrijke aangelegenheid.

Bij de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken wordt ons echter telken jare verzekerd, dat de Verenigde Naties de grondpijler vormen van ons buitenlands beleid; dat was een overdreven en onjuiste formulering — maar als wat voor cynicus zou de schrijver niet zijn beschouwd, die een half jaar geleden die uitspraak niets dan fraseologie had genoemd (wat ik trouwens niet doe). Toch maakten de regeringspolitiek tot 29 December en de zoëven genoemde verklaring van Van Royen de uitspraak tot niet veel anders. Van der Goes heeft zich de uitspraak blijkbaar wél herinnerd en misschien ook bedacht, dat het program van de Partij van de Arbeid het Nederlandse buitenlandse beleid in het bijzonder wil richten op de verwerkelijking van een internationale rechtsorde. En hij heeft, met evenveel nadruk als Romme de schouders voor de Veiligheidsraad ophaalde, gezegd, dat wij ons de uitspraken van dat lichaam wél dienen aan te trekken. (Ik laat nu even ter zijde dat hij dit motiveerde met de omstandigheid, dat wij anders zouden verhongeren, want we kunnen toch moeilijk aannemen, dat Van der Goes een ander standpunt zou innemen, als de Nederlandse graan- en meelleveranciers eens niet in de Verenigde Staten, maar laat ons zeggen: in Djokja en in Tjepoe woonden.) — De veronderstelling lijkt niet gewaagd, dat we het meningsverschil tussen Romme en Van der Goes, of liever gezegd: de meningsverschillen, want er zijn er meer, die echter niet in het internationale vlak liggen, moeten beschouwen als *shadow boxing* tussen verschillende stromingen in het kabinet. Dat zou de zaak verklaren, maar haar niet beter maken, want ook in dat geval hadden we van het kabinet mogen vragen, dat het zich volledige klaarheid had verschaft over de mogelijke reacties in eigen boezem op opinies van de Veiligheidsraad.

Hoe het ook met het inzicht of gebrek aan inzicht bij de K.V.P. moge staan, de lezers van „Socialisme en Democratie” begrijpen, dat Van der Goes gelijk heeft als hij zegt, dat we de bevelen van de Veiligheidsraad eenvoudig niet naast ons neer kunnen leggen.

Het zal ook duidelijk zijn, dat bij het beoordelen van de vraag, of men de Veiligheidsraad wil volgen, geen enkele rol speelt de sympathieke of antipathieke houding van deze Raad of van bepaalde leden daarvan. Waarschijnlijk heeft geen enkele Nederlander de redevoeringen, die de Australische afgevaardigde daar houdt (om nog

maar te zwijgen van wat we van Russische — en satelliet — zijde te horen krijgen!), met enige instemming vernomen. Dat is echter voor de grote vraag, waarom het hier gaat, van even weinig belang als de sympathie of antipathie, welke men voor de Republiek en haar leiders heeft. Wat dat betreft, stond de Republiek er nu zeker slechter voor bij onze publieke opinie dan anderhalf jaar geleden; de vraag was echter niet, of men de Republikeinen zulke uiterst prettige en sympathieke lieden vond, maar of het zin had hen te gaan beoorloggen. Zo staat het ook ten aanzien van onze houding tegenover de Veiligheidsraad. Overigens mogen we te dien aanzien ook wel eens bedenken, dat waar onze tegenstanders het ons zuur hebben gemaakt, onze vrienden ons loyaal hebben trachten te helpen. En wie klaagt over de partijdige meningen en uitlatingen van bepaalde leden van de Commissie voor Goede Diensten, bedenke, dat ook Nederland in die commissie doorlopend zijn pleitbezorger heeft gehad in de achtereenvolgende Belgische vertegenwoordigers — en bedenke, dat het voorbijgaan van de C.G.D. misschien de grootste diplomatieke fout is uit de hele zaak.

Veel te weinig is de Indonesische zaak nog beschouwd in het licht van de situatie in geheel Oost-Azië, hoewel het duidelijk is, dat Engeland en Amerika de Nederlandse actie juist daarom met bezorgdheid gadeslaan; zij vrezen uiteraard, dat een militair optreden van de Nederlanders in Indonesië, al zou het niet meer dan de schijn hebben van een herleving van de vroegere koloniale stijl van regeren overzee, toch de bevolking van verscheidene gebieden in Oost-Azië, waar de nationalistische beweging krachtiger wordt, in de armen van het ter plaatse uiterst actieve communisme zal drijven. Op het eerste gezicht lijkt het even vóór het regeringsstandpunt te pleiten, dat de politiek van liquidatie, zoals die door Engeland in verscheidene gebiedsdelen is gevolgd, kennelijk geen succes is gebleken. Engeland trok zich terug en liet in zijn vroegere koloniale gebieden Gods water (en vaak ook minder heilig water) over Gods akker lopen; in India en wellicht ook in Pakistan heeft zich, na aanvankelijke ongeregelde heden, een nieuw inheems gezag geconsolideerd; in Burma en Malakka echter ziet het er naar uit, dat men de constructieve kracht van het inheemse nationalisme heeft overschat en door een vroegtijdig terugtrekken van het Westerse gezag het land heeft prijsgegeven aan onrust en communistische infiltratie. Er is dus enige grond aanwezig om voor een voorlopig nog voortdurende bemoeiing van het Westen met deze gebieden te pleiten. Dit betekent echter tevens, dat men geen stappen neemt, die de constructieve elementen ofwel voor lange tijd van het Westerse gezag vervreemdt, ofwel die het hun onmogelijk maken als

brug tussen dat gezag en hun inheemse achterban te blijven functioneren; en als zodanig moet men, vrees ik, de militaire actie in Indonesië beschouwen. Wat nodig was, was overleg, in de eerste plaats met de constructieve elementen uit de Republiek. Men behoeft niemand te vertellen dat dat overleg moeilijk ging, maar wat de militaire actie daaraan „oplost”, blijft ook volkomen duister.

Overleg had er verder dienen te zijn met de andere Westerse mogendheden, die in soortgelijke situaties en soortgelijke moeilijkheden zitten. Wie zegt: maar Engeland heeft ons toch ook niet geraadpleegd over Malakka!, vergeet het eenvoudige feit, dat Nederland een kleine natie is. En wie dankbaar de steun van Engeland, Frankrijk en België in de Veiligheidsraad vermeldt, moge zich afvragen, of het niet beter is van tevoren bij zijn vrienden (nauwkeuriger gezegd: oudere en grotere broers) te rade te gaan, dan achteraf door hen te worden terechtgewezen.

Dat brengt ons op het volgende punt, de samenwerking in West-Europa. Dat die aarzelend en met veel interne moeilijkheden gaat, weet ieder. Nederland heeft onlangs nog koud water gegoten over wat een smeulend vuurtje van geestdrift voor Westerse militaire samenwerking leek te worden, toen het koeltjes mededeelde, vóór 1952 geen troepen aan de defensiestrijdkrachten van de Westelijke Unie ter beschikking te kunnen stellen. Het is duidelijk, dat dit werd ingegeven door de overweging, dat nu eenmaal nagenoeg alle strijdkrachten, waarover ons land de beschikking heeft, in Indonesië nodig zijn. Het had een reden te meer kunnen zijn om onze vrienden (van wier militaire inspanning in een toekomstige oorlog ons behoud van leven en onafhankelijkheid dus zou afhangen!) te raadplegen over stappen van zo wijde internationale strekking als de militaire actie in Indonesië.

De Westelijke Unie is trouwens in feite niet tot Europa beperkt, maar krijgt eerst zin en kracht door de in het uitzicht gestelde deelneming van de Verenigde Staten en Canada. Naast mogelijke resoluties van de Veiligheidsraad had de Nederlandse regering zich dus, vóór zij het besluit tot militaire actie nam, ook voor ogen dienen te stellen wat de Verenigde Staten als reactie op die actie zouden kunnen doen. Het is een *secret de polichinelle*, dat de mogelijkheid van het intrekken van de Marshall-hulp aan Nederland daarbij is overwogen. Ben ik goed ingelicht, dan wist men ook niet van tevoren, dat dit niet het geval zou zijn. Het was wel onwaarschijnlijk, dat de Amerikaanse regering haar werk van economisch herstel in West-Europa zou doorkruisen door het stopzetten van de hulpverlening aan een „key country” als Nederland, maar ten slotte wist niemand hoe heftig de openbare mening in de Verenigde Staten zou reageren. Van der Goes

(en, mogen we aannemen, vele verstandige Nederlanders, tot in de regering toe, met hem) is van mening dat we geen „uithongering” mogen riskeren. Ook hier rijst de vraag, of de regering voldoende duidelijk haar mening heeft bepaald over de vraag, of indien de Marshall-hulp inderdaad mocht worden stopgezet, het terugkeren op de ingeslagen weg niet oneindig pijnlijker zou zijn dan eenvoudig het niet-inslaan van die weg.

Ten slotte het internationale communisme. De militaire actie heet zich daartegen te richten, heet vrede en veiligheid in Indonesië te zullen brengen voor de constructieve elementen en het communistische gevaar ter zijde te stellen. Twee pijnlijke vragen dringen zich daarbij op. De eerste is, of dit doel reeds bereikt is bij het beëindigen van de zgn. operationele fase van de militaire actie. Neen immers. Het communistische gevaar blijft loeren, zolang er nog (maandenlang, volgens officiële woordvoerders) „gezuiverd” wordt.

De tweede, nog pijnlijker vraag is of men door de militaire actie niet tal van groepen en personen, die tot dusverre niet door Moscou werden beïnvloed, als vanzelf naar de Kominform toedrijft. De vraag moet worden gesteld, of de Nederlandse regering niet door het beginnen van een nieuwe militaire actie is gelopen in de strik, die de communisten voor haar hadden opgezet.

Laten we nog eens terugkeren tot de communistische opstand binnen de Republiek van enkele maanden geleden, geleid door Moeso en Alimin, en in laatste instantie kennelijk door Moscou. Wat kan Moscou daarmee hebben voorgehad? In de eerste plaats kan men zich moeilijk voorstellen, dat de Sowjets hebben gehoopt op zo iets als een Sowjet-staatje in Indonesië. De realisten, die de heren in het Kremlin zijn, weten veel te goed dat noch Nederland, noch het zoveel machtiger Amerika dat ooit zou hebben geduld — terwijl het gebied te ver van Rusland en zijn satellietstaten aflight om rechtstreeks aan dat machtsgebied te worden toegevoegd. Aanvankelijke pogingen van de Sowjets om op grote afstand van hun territoir satellieten te kweken, zijn alle mislukt: Hongarije in 1920, China in 1926 (de situatie ligt daar thans anders!), Spanje in 1936.

In en na de tweede wereldoorlog is de constante politiek van de Sovjet-Unie geweest om rond het eigen gebied een brede zoom van satellietstaten te vestigen en zich verder te beperken tot het zaaien van onrust en het langzaam ondermijnen van binnenuit van verderweggelegen landen. Tekenend voor die politiek was de lijst van de (gepubliceerde) leden van de Kominform bij de oprichting van die voortzetting der Komintern in October 1947: als satellietstaten van de Sowjet-Unie parasseerden daar zeven Oosteuropese landen; als

troebele wateren, waarin het voor de communistische hengelaars goed vissen leek, althans vóór de Italiaanse verkiezingen en vóór de onderdrukking van de stakingen in Frankrijk, stonden als enige Westeuropese landen Italië en Frankrijk op het lijstje.

Slechts één gevolgtrekking valt hieruit te maken: het ging de Sowjets bij de Moeso-opstand niet om rechtstreekse invloed, maar om het wekken van een sfeer van onrust, die Nederland en waarschijnlijk ook andere Westelijke mogendheden zou bedreigen. Deze tweede verklaring klopt ook precies met het sinds verscheidene maanden waarneembare feit, dat de Sowjets, nu zij in Europa steeds meer tegenslagen moeten boeken, trachten het de Westelijke mogendheden lastig te maken in Oost-Azië. Burma en Malakka waren daarvan de eerste tekenen, de stormloop in China brengt de zaak griezelig nabij. Zouden we de Moeso-opstand niet eveneens zo moeten zien?

Men pleegt beschouwingen als deze te beëindigen met de opmerking, dat wat er zo op het eerste gezicht aannemelijk uitziet, bij nader inzien en op lange termijn gevaren in zich bergt. Helaas, ook de bescheiden troost van dat eerste gezicht is ons niet gegund. De tweede militaire actie ziet er ook op zich zelf beschouwd niet aantrekkelijk uit — maar daarover, zoals gezegd, niet in deze buitenlandse kroniek.

Wij mogen onze vrienden, die wij èn in West-Europa èn aan de overzijde van de Oceaan nu reeds dringend nodig hebben, letterlijk, broodnodig, niet door het gebrek aan slagvaardigheid, dat onvoldoende coördinatie meebrengt, in nog gevaarlijker situaties van kracht tot slaan beroven. Evenmin mogen wij door ondoordachte doortastendheid met de wapenen in feite onze voornaamste tegenstanders op het internationale vlak in de kaart spelen.

„C'est pire qu'un crime, c'est une faute.”

RECTIFICATIE

In „Socialisme en Democratie” van Maart 1948 stond een Wetenschappelijke Notitie van mijn hand, waarin de volgende passage voorkwam:

„Ik ben waarschijnlijk duidelijk genoeg, als ik zeg, dat een faculteit der politieke en sociale wetenschappen, waarin drie hoogleraren (één zittende en twee nieuw-benoemde) politieke sympathieën hebben, die hen, om het concreet te formuleren, de recente gebeurtenissen in Tsjechoslowakije niet ronduit zouden doen afkeuren, alle kans maakt haar „gezicht te verliezen” bij het Nederlandse volk.”

Men vestigt er mijn aandacht op, dat de heren Romein, Suys en

Presser (over wie het in deze passage ging) wel hebben geprotesteerd tegen de gebeurtenissen in Tsjechoslowakije. Het is voor de lezers van „Socialisme en Democratie” misschien dienstig, deze protesten hier af te drukken.

Hieronder volgt dan eerst het protest, dat een groot aantal docenten en studenten van Nederlandse universiteiten op 10 Maart formuleerde en dat is afgedrukt in „Forum Academiale” van 11 Maart 1948:

„Hoogleraren, leden van de Wetenschappelijke Staven en Studenten aan de Nederlandse Universiteiten en Hogescholen,

Vooropstellend, dat de vrijheid van de geest en van het geweten de grondslag is van menselijkheid en werkelijke democratie,

vooropstellend voorts, dat bij het wegvallen van de waarborgen voor deze vrijheid het onderwijs en in het bijzonder het Hoger Onderwijs zijn meest essentiële waarde verliest en van een instrument ten goede kan verkeren in een wezenlijk gevaar voor de samenleving,

begaan zijnde met het lot van docenten en studenten, die door de aanslagen op de vrijheid van het onderwijs in het buitenland om des gewetens wille uit hun werk en hun studie zijn verdreven of hebben moeten vluchten,

wetend, dat reeds thans dergelijke vluchtelingen aan Nederlandse grenzen kloppen, maar de gebruikelijke toepassing van de bestaande wettelijke bepalingen ten aanzien van immigratie en verblijfsvergunning hun toelating zeer bemoeilijkt, ja welhaast onmogelijk maakt,

dringen er met nadruk bij de regering op aan, dat zij op korte termijn de maatregelen zal nemen, die het mogelijk maken, zonder afbreuk te doen aan de veiligheid van het land, dergelijke vluchtelingen binnen onze grenzen toe te laten en hun met inachtneming van de gebruikelijke onderwijsnormen de voortzetting van hun studie naar mogelijkheid toe te staan.

Docenten en studenten en leden van de Wetenschappelijke Staven van het Nederlandse Hoger Onderwijs erkennen de gastvrije opnemingsdezer vluchtelingen in hun midden als een ereplicht in overeenstemming met de beste tradities van hun volk, en zijn bereid de daarvoor noodzakelijke offers naar de mate van hun krachten te dragen.”

De heren Presser en Romein hebben zich, tezamen met de heer J. de Boer, later bij dit protest aangesloten, namelijk in een brief, die staat afgedrukt in „Forum Academiale” van 5 April 1948 en die ik hieronder eveneens laat volgen:

„Wij hebben de eer, u ingesloten onze adhaesiebetuigingen te doen toekomen aan het request van 10 Maart, *waarmee wij ons niet zonder aarzeling hebben kunnen verenigen* (cursivering van mij — J. B.). Het kan u immers kwalijk onbekend zijn, dat op vele plaatsen ter wereld de laatste jaren de vrijheid van onderwijs belemmerd is en hier en daar zelfs vernietigd, zonder dat dit de Nederlandse studenten in beweging

heeft gebracht; enige verantwoording van deze passieve houding ware o.i. op zijn plaats geweest in een adres, dat zo nadrukkelijk voor die vrijheid van onderwijs en geweten opkomt. Wij mogen met gepaste bescheidenheid, maar niet zonder enige nadruk onder uw aandacht brengen, dat wij voor deze beginselen een lans hebben gebroken ook in een tijd, toen dat met veel meer risico was verbonden dan thans het geval is en toen menigeen, die op het ogenblik hoog van de toren blaast, een veiliger, maar niet minder welsprekend zwijgen in acht nam. Dit besef vooral geeft ons de vrijheid, de hoop uit te spreken, dat de Nederlandse studenten zich ook in de toekomst zullen herinneren, dat „in het bijzonder het Hoger Onderwijs zijn meest essentiële waarde verliest en van een instrument ten goede kan verkeren in een wezenlijk gevaar voor de samenleving”, wanneer waar ter wereld ook wordt aangetast wat u terecht „de grondslag van menselijkheid en werkelijke democratie” noemt.”

Voorts hebben de heren Romein en Suys als leden van de redactie van „De Nieuwe Stem” geprotesteerd in een bijdrage in dat blad van April 1948, die eveneens hieronder volgt:

„ZO NIET....

Nu de gemoederen over de zorgwekkende wending van zaken in Praag weer wat bedaard zijn, zijn twee dingen duidelijk geworden. 1e. dat de angst het overheersend sentiment was in veel van het geschrijf en gepraat daaromtrent en 2e. dat daarom de drie problemen, die er achter schuilen, zelfs niet of nauwelijks zijn aangeroerd. Dat is 1e in hoeverre mag of moet de formele democratie tijdelijk of zelfs blijvend worden geofferd aan de verwerkelijking van de materiële; 2e is, en zo ja in hoeverre, de doorvoering van het socialisme onver- enigbaar met het behoud van de geestelijke vrijheid; en 3e dient het gebeurde wel het socialisme en de materiële democratie inderdaad? Deze problemen hier oplossen kunnen wij niet, maar alleen al ze te stellen, schijnt ons een probaat middel tegen de soms tot hysterie gestegen protestactie, waartoe ook velen hunner zich hebben laten verleiden die het socialisme oprecht willen. En alleen om die gaat het hier, want alleen voor hen uiteraard zijn dit problemen. Voor diegenen immers die de formele democratie alleen gebruiken om de materiële — en daar- onder willen wij verstaan de uitbreiding der politieke tot een óók economische, óók sociale en óók culturele democratie — te belem- mern, bestaat hier evenmin een probleem als voor hen die zich alleen geroepen voelen de geestelijke vrijheid te verdedigen wanneer die van links wordt bedreigd en zich volkomen op hun gemak voelen, wanneer dit van rechts gebeurt. Wij achten de formele democratie het tegendeel van waardeloos en de geestelijke vrijheid is ons zo wezenlijk als onze adem, maar bij de verdediging van de eerste passen wij voor de hulp van de reactie als belanghebbende partij, en bij het beschermen van de tweede vrezen wij die der katholieken als ondeskundig in deze. Ons protest zal niet achterwege blijven — maar wij zullen het uitbrengen op onze manier.

....EN ZO WEL

De redactie sluit zich aan bij de volgende motie, dezer dagen aangenomen door het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers: „Het Algemeen Bestuur van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers

van oordeel, dat de gebeurtenissen der laatste tijden — zelf een symptoom van de steeds slechter wordende internationale verhoudingen — de dreiging van een derde wereldoorlog gevaarlijk dichtbij brengen;

overwegende, dat de mensheid en haar beschaving de kans, dat zij een derde oorlog niet overleven, onder geen omstandigheden mogen lopen;

overtuigd, dat het de taak bij uitstek van de wetenschappelijke onderzoekers is, alle gebeurtenissen zo objectief mogelijk, vrij van vooroordeel en ressentiment, te beschouwen; voor de menselijke waarden overal, waar zij bedreigd worden, op te komen; met de grootste kracht zich te verzetten tegen ieder afglijden naar de barbarij van een nieuwe wereldoorlog; ook nu nog, ja juist nu, te blijven streven naar een behoud van de vrede;

spreekt zijn onvoorwaardelijke afkeuring uit over de bedreiging en beknotting van de geestelijke en universitaire vrijheid overal ter wereld, waar zij plaats vindt — in Tsjechoslowakije zo goed als in Spanje, China, Argentinië en Griekenland;

verzoekt met klem de leden van het Verbond om, zodra dit nodig zal blijken, onbepaalde gastvrijheid te verlenen aan buitenlandse collegae, die het eigen land verlaten, omdat daar de vrijheid van denken, spreken en schrijven, en daarmee de objectieve beoefening van kunst en wetenschap niet langer gewaarborgd zijn;

doet een dringend beroep op de wetenschappelijke onderzoekers in Nederland om hun hoofd koel te houden en zich niet te laten medeslepen in een stemming, waarin een nieuwe oorlog als onvermijdelijk en zelfs nuttig wordt beschouwd;

roept alle wetenschappelijke onderzoekers overal ter wereld, zowel in het Oosten als in het Westen, op tot een gezamenlijke strijd voor de menselijke waarden, voor de vrijheid der wetenschap en voor het behoud van de wereldvrede.”

Er is dus geprotesteerd. Daarmee komt de veronderstelling van een mogelijk niet-protesteren te vervallen. Gaarne neem ik dan ook terug wat in de „Wetenschappelijke Notitie” van Maart 1948 gezegd werd over de consequenties van een mogelijk niet-protesteren.

Gezien de „aarzeling”, waarvan de heren Presser en Romein in hun brief spraken, en gezien de aarzeling, waarmee de redactie van „De Nieuwe Stem” haar protest formuleerde, zal men het mij niet euvel duiden, dat ik aan de veronderstelling van een niet-protesteren in Maart uiting gaf.

J. BARENTS

BINNENLANDSE NOTITIES

Nog altijd is het zó, dat de Indonesische aangelegenheden tot de binnenlandse politiek van Nederland behoren. En dus zal men het mij niet kwalijk nemen dat ik ook nu weer deze „Binnenlandse Notities” vul met wat voor ons land nu eenmaal de hoofdzaak is.

Toen ik de vorige maand als mijn mening te kennen gaf dat wij, Nederlanders, in de Veiligheidsraad door het oog van de naald waren gekropen, heb ik de situatie toch nog te gunstig voorgesteld. Want na Parijs, is de Veiligheidsraad opnieuw bijeengekomen in Lake Success, en daar is, ondanks het Russische propaganda-radicalisme, en ondanks de onthouding van Frankrijk, een resolutie aangenomen, die de Nederlandse regering duidelijk tot „kleur bekennen” dwingt.

Tot de voorstemmers van deze resolutie behoorden niet alleen de Verenigde Staten, van wie wij weten dat zij, zonder Nederland ook maar voor het minst vijandig gezind te zijn, onze Indonesië-politiek afkeuren, maar ook Engeland, dat èn als Labour-land, èn als deel van de Westelijke Unie, geacht werd een volledig begrip te hebben voor de politiek, die door Drees verdedigd wordt. Er behoorde ook Noorwegen toe, een ander Labour-land, op welks houding de Nederlandse regering invloed poogde uit te oefenen door onze partijvoorzitter, Koos Vorrink, een persoonlijk vriend van de minister van Buitenlandse Zaken, er heen te zenden, in de hoop, dat Vorrink er in zou slagen Lange te overtuigen van de juistheid der politiek, zoals die door Drees—Sassen—Beel gevoerd wordt.

Zoals men weet is Vorrink, door een ongeluk, dat wij allen zeer diep betreuren en dat hem, naar wij hopen, voor slechts korte tijd, buiten gevecht heeft gesteld, er niet in geslaagd met Lange te confereren. Doch de buitenland-redacteur van „Het Vrije Volk”, pg. Kleyn, die Vorrinks zending zo goed mogelijk poogde te vervullen, slaagde er niet in de Noren, die, zoals een hoofdartikel in „Arbeiderbladet” van 13 Jan. (in „Paraat” van 4 Febr. vertaald) bewijst, zeer goed op

de hoogte zijn van de situatie, tot wijziging in hun houding te brengen.

Die houding van partijgenoten die ons bijzonder goed gezind zijn, en wier vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad, Finn Moe ook nadrukkelijk verklaarde, dat de Republiek niet „wit” en Nederland niet „zwart” is, maar die dan toch de Amerikaanse resolutie als de beste oplossing aanvaardde, doet ons in Nederland opnieuw de vraag stellen, of nu werkelijk de hele wereld zwakzinnig is en of alleen de aanhangers van de Nederlandse regeringspolitiek de enigen zijn, die het bij het juiste eind hebben.

Doch zelfs als dat het geval was, en als alleen het inzicht van Drees onaanvechtbaar was, en dat van de rest der mensheid er volkomen naast, dan nog moest de aanwezigheid van een internationaal front, dat zich tegen Nederland keert, voldoende zijn om te doen beseffen dat in dit geval „het Recht” — zoals de Nederlandse regering dat ziet — niet opgewassen zal blijken tegen „de Macht”, zoals die nu eenmaal in de internationale werkelijkheid aanwezig blijkt te zijn.

Een partij, die altijd leert dat men geen ijzer met handen kan breken, en dat wij er altijd rekening mee moeten houden dat we maar met 27 in het parlement zijn, waar 73 er anders over denken, zodat aan ons kunnen grenzen zijn gesteld, diende ook rekening te houden met wat er op internationaal gebied aan macht aanwezig is, macht, die méér betekent dan die van K.V.P. en A.R.

In ieder geval de internationale eisen komen neer op: a) vrijlating van de politieke gevangenen en herstel van hun werkzaamheid als regering in een gebied, dat de stad Djokja en omgeving bevat; b) het vaststellen van de data voor interim-regering, verkiezingen en volledige soevereiniteit; c) het veranderen van C.v.G.D. in een Commissie van de Verenigde Naties, die tot taak heeft, de Veiligheidsraad te rapporteren over de politieke en economische feiten van belang.

Wat a) betreft, is er van Nederlandse kant veel bezwaar, want terwijl onze regering wel bereid is een zeer beperkte invrijheidsstelling toe te staan (waarbij ze dan nog tegengewerkt wordt door de lieden die terugverlangen naar de goede oude Digoel-tijd, tot welke lieden vermoedelijk ook anderen dan de gewone zondebokken, „de lagere ambtenaren”, behoren), voelt ze niets voor volledige vrijheid, en nog minder voor een herstel van de Republiek in Djokja.

Nu is, redelijk bekeken, de zaak zó, dat een onbeperkte vrijheid van Soekarno, Hatta c.s. alleen kan betekenen, dat zij zelf dus erkennen, dat het vuren gestaakt moet worden en dat de guerilla-activiteit moet eindigen. Want dat behoort eveneens tot de eisen van de Veiligheidsraad. En onbeperkte vrijheid houdt dus nooit in, vrijheid tot wat men in het oude Ned.-Indië noemde: „haat zaaien”. Als Soekarno c.s. zich hieraan houden en Beel c.s. doen hetzelfde, dan is er op dit punt

geen moeilijkheid, behalve dan de technische moeilijkheid van het weer onder Republikeins gezag brengen van een geografisch gebied.

Wordt dit een nieuwe basis voor infiltrerende guerilla-groepen? Die vraag zou men moeten beantwoorden met een wedervraag: Kan het Ned. leger in Indonesië een gebied van enige vierkante kilometers volledig afsluiten voor pogingen van guerilla-groepen om er eventueel uit door te dringen? Zo ja, dan is het dus een kwestie van het nemen van technisch-militaire maatregelen. Zo neen, dan zou dat getuigen van een onmacht, die verder praten over een Nederlandse politiek in Indonesië bijna tot onzin stempelt.

De Nederlandse regering heeft bij het begin der politionele actie verkondigd, dat het niet ging tegen een burgerlijk bewind in het Republikeins bewind, doch tegen T.N.I. en vrijescharen. Maar dan moet dat burgerlijk bewind ook weer ingesteld worden. Laat men beginnen het te doen functionneren in Djokja en omgeving.

In de op het Indonesië-congres van de P.v.d.A. van 17 Januari jl. — waarover straks nog meer — aangenomen resolutie-Vos c.s. wordt het herstel van het civiel gezag der Republiek, te beginnen in Midden-Java, geëist. Als de Nederlandse regering dit niet wil, dan moet de vraag gesteld worden, wat ze dan eigenlijk wèl wil? Dat gebied als domein van het Indische Militair Gezag handhaven? Het oprichten op dat gebied van een of meer „deelstaten”, wier regeringen worden aangewezen door dr Beel? En dus het feitelijk uitschakelen van de voormalige Republikeinse regering? Zowel voor de nationale als voor de internationale situatie is een spoedig en duidelijk antwoord nodig. Oók omdat de meerderheid van onze partij moeilijk steun zal kunnen verlenen aan een regeringspolitiek die ingaat tegen de Veiligheidsraad, wiens besluiten overeenstemmen met wat men in onze partij als wenselijk en redelijk beschouwt.

Het vaststellen van data zal voor de meesten van ons een ondergeschikte kwestie zijn, in die zin, dat wij drie maanden vroeger of later zien als iets waarover te praten valt, maar waarover ook de Veiligheidsraad met ons van gedachten moet wisselen, om ten slotte te aanvaarden wat technisch mogelijk is. Doch vast moet staan, dat het uit moet zijn met het systeem van „streef”-data. Zowel in de Veiligheidsraad als in Indonesië wil men weten waar men aan toe is, en niet langer aanvaarden, dat van Nederlandse kant, telkens als een nieuwe stap vooruit aan de orde is, bezwaren worden ontdekt, die een regeling vervangen door een militaire wilsoplegging.

Ten slotte, de „nieuwe” commissie. Men heeft in Nederland voortdurend gewerkt met de voorstelling, dat die commissie over bijzondere volmachten zou beschikken, waardoor het Nederlandse gezag in Indonesië feitelijk zou worden weggedrongen. Maar wie de resolutie

van de Veiligheidsraad rustig leest, merkt, dat de „nieuwe” commissie geen enkele macht bezit, en alleen maar de Veiligheidsraad in kennis kan stellen van wat in Indonesië op politiek en economisch gebied aan de hand is. De enige verandering is, dat deze commissie een hogere status heeft gekregen, wat de uitdrukking is van het bijzondere belang, dat de Veiligheidsraad toekent aan de Indonesische kwestie.

Er is voor de Nederlanders geen enkele reden die Commissie te vrezen, als ten minste de politiek der Nederlandse regering en het gedrag der mensen, die deze politiek in Indonesië toepassen, volkomen in overeenstemming zijn met alle verklaringen die van officiële zijde in Nederland voortdurend zijn afgelegd. Integendeel, dan staan wij oneindig veel sterker als we de internationaliteit met de neus op de feiten drukken, en haar dan laten zien wat er eventueel van Republikeinse of Indonesisch-nationalistische kant wordt gedaan, ingaand tegen de letter en geest van de besluiten door de Veiligheidsraad genomen.

Noch Amerika, noch Engeland, noch Noorwegen hebben het op de ondergang van Nederland voorzien. Zij willen een oplossing die de kracht van Nederland in West-Europa ongeschonden laat. Doch zij kunnen geen geweldsoplossing van de Indonesische kwestie aanvaarden, waarbij Nederland eenzijdig en met militaire middelen bepaalt, hoe de ontwikkeling in Indonesië moet verlopen.

Zij kunnen dat vooral niet, omdat onze tweede militaire actie tot resultaat heeft gehad, dat de Aziatische landen samen met Australië en Nieuw-Zeeland een conferentie te New-Delhi hebben belegd, die van grote betekenis is gebleken.

Pandit Nehru is er in geslaagd de conferentie tot een gematigde uitspraak te bewegen, een uitspraak aanvaardbaar — wat de grote lijn betreft — voor allen die ernst willen maken met de liquidatie der koloniale toestanden in Azië. Wie, met het Chinese voorbeeld voor ogen, een dam wil opwerpen tegen de communistische vloedgolf in Azië, moet begrijpen dat nationale onafhankelijkheid, democratische instellingen en sociale welvaart nodig zijn om die dam te vormen, en dat van die drie de onafhankelijkheid voorlopig het voornaamste is. Maar juist op dat punt is Nederland, met z'n souveriniteitsdogma en z'n kolonialistische mentaliteit, voor de hele wereld duidelijk in gebreke.

Het is dus te begrijpen, dat men in Lake Success tot een resolutie kwam die Azië een minimum van bevrediging geeft en die voor een progressief en verstandig Nederland, zoal niet volkomen aanvaardbaar, dan toch in ieder geval volkomen discutabel moest zijn.

Doch Nederland is helaas noch progressief noch verstandig genoeg om de resolutie in principe te aanvaarden en enige technisch moeilijk

uitvoerbare onderdelen als zodanig opnieuw aan de orde te stellen.

Voor zover ik kan nagaan, heeft de Nederlandse vertegenwoordiger Van Royen, nagelaten het „onaanvaardbaar” of het „onaanmemelijk” uit te spreken. Dat is in ieder geval zo verstandig, dat de Nederlandse regering verdient geprezen te worden voor het nalaten van de super-zotheid die in het uitdagen van de wereld zou hebben gelegen.

Maar al is dan de super-zotheid vermeden, de wijze waarop de zaak van Nederlandse kant werd behandeld, kan men onmogelijk intelligent noemen. Van Royen had tegenover de resolutie alleen de mededeling, dat onze minister-president in Indonesië een systeem van interim-regering, verkiezingen en uiteindelijk souvereiniteit zou proberen te verwezenlijken en dat de wereld nu maar vertrouwen moest hebben in de wijze waarop wij Nederlanders de Indonesiërs in staat zouden stellen de gang naar de souvereiniteit onderling te regelen. Aangezien de wereld nu juist dat vertrouwen *niet* heeft, en daarom de zaak in de Veiligheidsraad gebracht heeft, maakt zo'n betoog van Van Royen weinig indruk. En als dan, na het aannemen van de resolutie, verkondigd wordt, dat wij bepaalde stukken van de resolutie onmogelijk kunnen ten uitvoer brengen en dat men maar op onze daden moet wachten dan blijft dus de tegenstelling: Nederland — rest van de wereld, onverzwakt bestaan.

Het verblijf van minister-president Drees in Indonesië heeft hieraan niets veranderd. Ofschoon ik op dit ogenblik van dit verblijf alleen weet wat de pers verhaalt — de regering is buitengewoon traag met het verstrekken van inlichtingen aan de volksvertegenwoordiging — staat het toch wel vast, dat dit bezoek aan Indonesië, dr Drees tot de opvatting heeft gebracht, dat Federalisten en Republikeinen het maar in onderling overleg moeten zien uit te maken.

Maar wie zijn de Federalisten? Ze zijn Indonesiërs en vrijwel allen Nationalisten, voor een deel zelfs aanhangers van de opvattingen die ook in de Republiek over de verdere ontwikkeling der Indonesische kwestie domineren, al zijn er ook Mansoers bij, die zo in de partijen van Welter en Gerbrandy konden plaatsnemen. Maar zij allen, ook Anak Agoeng en andere tegenstanders van de koloniale mentaliteit, ontlenen hun oorsprong en hun feitelijke macht aan het Nederlandse leger.

De Republikeinen ontlenen hun macht aan een actieve nationalistische voorhoede, die thans in de guerilla-groepen tegen de Nederlanders vecht, en aan de internationale steun.

Een overeenstemming is dus alleen mogelijk in twee gevallen. Ze is mogelijk allereerst als de Republikeinen zich op Nederlands standpunt plaatsen en bereid zijn genoeg te nemen met wat de Nederlandse regering en haar leger toelaatbaar achten, waarbij de regering-

Drees—Sassen altijd vervangen zou kunnen worden door een regering-Romme—Gerbrandy.

Ze is óók mogelijk als de Federalisten zich op internationaal standpunt stellen en de uitvoering van de resoluties van Lake Success en van New-Delhi verlangen.

En in beide gevallen zal de status van de Republiek moeten worden geregeld, en de positie van de Republikeinse voormannen moeten worden vastgesteld, hetzij op Nederlandse, hetzij op internationale wijze.

De opmerking van Drees bij z'n vertrek en bij z'n thuiskomst, dat alles wel goed zal gaan, als de wereld ons maar met rust laat, snijdt dus geen hout, want het kenmerkende van de situatie is, dat de wereld zich met ons bemoeit, en dat één van de twee partijen die tot overeenstemming moeten komen, naar de wereld kijkt, terwijl de andere vermoedelijk ook een beetje scheel kijkt in die zelfde richting.

Is het daarom dat in de laatste veertien dagen telkens geruchten gehoord worden die een geheel nieuwe regeling in het vooruitzicht stellen? Iets „spectaculairs” is op komst, beweert men.

Speculaties over een speculatie zijn te onvruchtbaar om er hier plaats aan te geven.

Wij staan, als steeds, kritisch-constructief tegenover alle pogingen tot oplossing. Zodra het plan voor ons ligt zullen we onze mening geven. Voorlopig wachten we af, wetend, dat er niet te lang getalmd mag worden. Niet te lang, want de wereld wacht op antwoord en ze zal ons niet heel veel tijd geven. Niet te lang, want de guerilla is ernstiger dan onze militairen voorspelden, toen ze betoogden, dat de tweede militaire actie nodig was en in staat zou zijn snel rust en orde overal te brengen. Niet te lang, want de politiek der verschroeide aarde brengt en Nederland en Indonesië grote schade toe.

Niet te lang ten slotte, want de P.v.d.A. heeft op haar Indonesisch congres duidelijk te kennen gegeven dat de militaire actie, ook voor degenen die haar aanvaardden, alleen maar verdedigbaar en begrijpelijk is, als ze uitmondt in een constructief resultaat.

Over dat Congres nog een paar woorden.

De resolutie van de meerderheid van het P.B., die het militair optreden „begrijpend” tegemoet treedt en die uitloopt op een „constructieve” paragraaf, werd aangenomen met 1879 tegen 909 stemmen en 118 blanco's. Wat hierbij opvalt, en wat ieder tot nadenken moet stemmen, is de omvang van de groep die, tegen stemmend of blanco, weigerde ook in deze vorm een goedkeuring van het gevoerde beleid uit te spreken.

En de meerderheid werd ongetwijfeld versterkt door zeer velen, die het verwerpen van de resolutie van het P.B. (verdedigd door

Logemann) beschouwden als het aan de orde stellen van een regerings-crisis, die zij hoogst ongewenst en gevaarlijk achtten. Vooral het feit, dat de partijleider bij uitnemendheid, Drees, in Indonesië poogde een constructieve oplossing tot stand te brengen en dat een verwerpen van de resolutie-Logemann dus een beletten van die poging zou kunnen zijn, heeft ongetwijfeld zeer velen er toe gebracht die resolutie dan maar te aanvaarden.

Doch de P.v.d.A. staat waarlijk niet, zoals vóór het Congres door zovele voormannen werd verkondigd, en zoals uit de stemming in de Partijraad (waar een motie van afkeuring met 90—13 werd verworpen) werd afgeleid, met overweldigende meerderheid, laat staan met geestdrift, achter de regeringspolitiek.

Dat bleek opnieuw, toen de tweede resolutie-Vos c.s. werd verworpen, zij het dan ook slechts met 1388—1324 (88 blanco), ondanks de bestrijding door het P.B.

Deze resolutie die, zonder het besluit van de Veiligheidsraad te kennen, achteraf in dezelfde geest bleek te zijn geredigeerd, brengt zowel de constructieve als de internationalistische gezindheid van de actieve partijgenoten duidelijk tot uitdrukking.

Deze gezindheid geeft degenen die na de militaire actie en na de uitspraak van de Partijraad de vraag stelden: „heeft het zin onze strijd als altijd uiterst geringe minderheid voor te zetten?“, een duidelijk antwoord. Die minderheid weet zich thans gedragen door een zeer groot deel van de partij. En dat geeft hoop voor de toekomst van de partij, van Nederland en van Indonesië.

7 Februari 1949

P.S. Zowel in de Partij als op het Indonesisch congres heeft een pg. bezwaar gemaakt tegen die passages in m'n Notities van December en Januari, waarin gesproken werd over de militaire voorbereiding van de tweede politionele actie. Ik kan alleen volkomen handhaven wat ik daar schreef.

Hoe men, na de geslaagde parachutisten-actie, nog kan veronderstellen dat zo iets geïmproviseerd werd, is me een raadsel. De rest volgt uit het beperkte aantal troepen waarover wij in Indonesië beschikken. En dat de legeropstelling in Indonesië in Den Haag bekend is, spreekt vanzelf en is dan ook een feit. De verontwaardiging moet dus gericht worden tegen de politiek die ik beschrijf; niet tegen de beschrijver.

J. de K.

ONZE ECONOMISCHE POLITIEK OP DE TWEESPRONG

Het behoort tot de economische „bon ton” van deze dagen om met ernst en overtuiging te pleiten voor een sobere levenswijze. Zij, die het tegendeel doen en de mensheid op korte termijn een beter en gemakkelijker leven in het vooruitzicht stellen, zijn de ketters van de moderne tijd. Een typisch voorbeeld: begin Januari verschenen er in de Nederlandse dagbladen berichten, waaruit iedere lezer de conclusie kon trekken, dat Nederland in het tweede Marshall-jaar veel meer vlees, vet en tabak verwachtte. En prompt daarop kon men de blijkbaar van hogerhand „geïnspireerde” opvatting vernemen, dat de internationale persbureau's de Nederlandse bladen op een dwaalspoor hadden gebracht omtrent de werkelijke plannen, die onze regering in Parijs aan de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking had kenbaar gemaakt. Het aangekondigde betere dieet voor ons volk leek al weer ingeslikt te zijn, voordat het werkelijk was opgediend....

Intussen gaan de boetpredikaties over het „luxe” leventje van Nederland voort. Professor Tinbergen sprak in December over een consumptiepeil, dat tien à vijftien procent hoger zou liggen dan wij in feite kunnen verdragen. Professor Posthuma deed zijn noodkreten horen in een artikel in de Economisch-Statistische Berichten van 29 December jl. minister Mansholt zeide zich — in zijn Nieuwjaarsrede voor de V.A.R.A. — te verheugen over het feit, dat wij, in vergelijking met voor de oorlog 30 procent meer melk drinken, 20 procent meer groente, 30 procent meer fruit en 70 procent meer vis gebruiken; hij was er echter van geschrokken, dat we 30 procent meer snoep verorberen en 60 procent meer jenever gebruiken; alles gemiddeld per hoofd van de bevolking. In haar statistiek over de geldomzetten in de Nederlandse warenhuizen en eenheidsprijzaken maakt het Centraal Bureau voor de Statistiek bekend, dat in November 1948 het indexcijfer voor de textielverkopen op 145 stond tegen 120 in November 1947; voor de groep artikelen „woninginrichting” was het jongste cijfer 143, tegen 107 in November 1947; voor de „huishoudelijke artikelen” bedroegen deze indexcijfers resp. 151 en 136; voor schoeisel resp. 152 en 121; voor banket en chocolaterieën resp. 286 en 162 en voor speelgoed resp. 400 en 355. Als basis voor deze index-

cijfers is de gemiddelde maandomzet van 1947 op 100 gesteld.

Waarom men in brede kring zo zorgelijk kijkt naar de toenemende verbruikscijfers in Nederland, is niet zo moeilijk te raden. Deze tijd toch vraagt in de eerste plaats, dat wij onze krachten en geldmiddelen wijden aan de investeringen: aan het vernieuwen en uitbreiden van het productie- en vervoersapparaat. Zelfs de kolossale geschenken uit de Marshall-hulp veroorloven ons niet om het verbruik in snel tempo op te voeren, zonder de investeringstaak onmogelijk te maken.

Het is dan ook van het hoogste belang, dat we ons bij voortduring rekenschap geven van de verhouding tussen het algemene consumptiepeil en de omvang der investeringen. Dat is van belang, maar helaas onmogelijk. Want terwijl de statistiek in Nederland zeer behoorlijke indices geeft over verbruikspeil, detailhandelssomzetten en lonen, laat zij ons in de steek wanneer het er om gaat een antwoord te vinden op de vraag, hoe groot de investeringen zijn. Bepaalde aanwijzingen vindt men in de emissie-statistieken en de samengevatte cijfers der maandelijksse bankbalansen, doch dat zijn maar fragmenten van het gehele beeld, dat overigens verborgen ligt in de geheime economie.

We zijn dus genoopt — en we doen dat dan ook zonder argwaan — om te varen op het kompas van professorale en andere deskundige meningen, wanneer het gaat om de beoordeling van de verhouding tussen verbruik en investeringen. Zij vertellen ons, dat dit een allerm minst amoureuze verhouding is, maar veeleer een toestand van gevaarlijke spanning, ja van ontvlammende conflicten.

Speurt men naar de oorzaken van de huidige botsing tussen verbruik en investeringen, dan zijn deze zeker niet alleen in de laatste Wereldoorlog te zoeken. Evenmin mag men zich tot Nederland beperken. Het gaat immers om de gehele structuur van de Europese economie, waarvan Nederland in vele opzichten een karakteristiek voorbeeld vormt.

De Europese economische structuur nu was al ver vóór de eerste Wereldoorlog aan het verzwakken. De cijfers der statistiek vertellen het: tussen 1870 en 1914 neemt de wereldproductie aan industrie-goederen tot het viervoudige toe; van 1918 tot 1930 volgt dan nog eens een verdubbeling. Als gevolg hiervan krijgen industriële goederen sterk afnemende betekenis in de handelsbeweging over de aardbol, terwijl daartegenover de internationale handel in toenemende omvang gaat bestaan uit grondstoffen en half-fabrikaten. In het tijdvak 1870—1930 neemt dan ook het aandeel van de afgewerkte producten in de totale wereldhandel af van 33 procent tot slechts tien procent. De landen der wereld zijn reeds in de periode tussen de beide wereld-

oorlogen niet meer de grote klanten van de Europese industriële werkplaats; voorheen waren zij dat wel.

Toen al, tussen de beide wereldoorlogen dus, was Europa niet meer in staat uit eigen productiekracht zijn importen te betalen: circa 30 procent van deze importen werd gefinancierd uit de opbrengsten van overzeese kapitaalbeleggingen. En in 1938 kon Europa de toenmalige levensstandaard van zijn bevolking slechts handhaven door een deel van zijn goudreserves naar de Verenigde Staten te zenden.

Liquidatie en waardedaling van overzeese beleggingen, industrialisatie in de nieuwe landen, en daling van de Oostaziatische exporten, hebben tijdens de laatste oorlog de reeds voordien bestaande hachelijke toestand van de Europese economie — met name die van Engeland en Nederland — in een acuut stadium gebracht. De Marshallhulp voorkwam een ineenstorting: dank zij deze Amerikaanse steun kon Europa een surséance van betaling bereiken, die ons een vierjarige adempauze in het vooruitzicht stelde. In dat tijdsverloop bleven we gespaard voor een aansnoering van de buikriem tot een nauwte, welke de Europese bevolking na 30 à 50 jaren van betrekkelijke voorspoed en welstand niet meer zou kunnen — of willen — accepteren. Lukt het de partners in het Europese Herstel Programma in de komende vier jaren hun productie en onderlinge goederenruil sterk te vergroten, dan wordt de Europese economie weer levensvatbaar, hetgeen wil zeggen dat de levensstandaard dan „vooroorlogs” kan zijn zonder buitengewone Amerikaanse hulp.

Welk een taak dit is, is nauwelijks te overzien. Volstaan wij slechts met de vermelding dat de Marshall-landen thans reeds hun vooroorlogse productie hebben bereikt — na de vorige oorlog duurde dat zeven jaren en nu maar drie jaren! — en dat er desondanks voor 1949—1950 een dollarhulp gevraagd is, die ruwweg overeenkomt met 5 gulden per week per Europees gezin. Het is deze „steun”, die Europa na vier jaren zelf zal moeten verdienen om weer enigermate vaste grond onder de voeten te krijgen. Dat kan niet anders dan door de productie krachtig op te voeren: voor de deelnemers aan het Herstel Programma is dan ook een industriële productie beraamd, welke naar de omvang gemeten, in 1952 dertig procent hoger zal liggen dan voor de oorlog.

Er staan geen gegevens beschikbaar of deze productie-vergroting zal moeten steunen op een dito vergroting van het productie-apparaat. Doch ook wanneer men inschakeling van thans nog braakliggende productiecapaciteit in aanmerking neemt, dan nog zal de gewenste productie-vergroting slechts langs de weg van een grote kapitaalvorming te bereiken zijn. En deze zal nog des te groter moeten zijn,

wanneer in de komende jaren een modernisering der Europese industrie en landbouw met name op het gebied van de massa-productie, tot stand wil komen, welke kan wedijveren met de Amerikaanse en Russische productie-methoden.

De noodzaak om de voor investering nodige kapitalen te vormen en daarvoor zuinig te leven, wordt in de kringen der socialistische beweging, niet alleen in Cripps-Engeland, maar ook in Nederland, ingezien. De naar Europese maatstaf buitensporige toeneming der Nederlandse bevolking is hiervan bij ons één der voornaamste oorzaken.

Er heeft zich in dit opzicht een zo grote wijziging voltrokken ten aanzien van de vooroorlogse opvattingen, dat zij wel eens met klem naar voren gebracht mag worden. Waren de socialisten voor de oorlog de gloedvolle voorstanders van een opvoering der consumptie ter bestrijding van de toenmalige „onderconsumptie-depressie”, tegenwoordig gaat het socialisme vooraan in de veldtocht voor zuinig leven en hard werken.

Dit constaterend — en wij doen het met instemming — rijst echter de vraag, welke consequenties deze geestelijke ommezwaai, op politiek gebied en in het bijzonder in de economische politiek, voor de Partij van de Arbeid moet hebben.

Het zijn consequenties, welke o.i. niet voldoende worden overzien. En het is daarom van belang, zich nauwkeurig rekenschap te geven van het economisch beleid, dat nu in Nederland wordt gevoerd.

In haar „programma op lange termijn” — het vierjarenplan voor de Marshall-periode, heeft de Nederlandse regering haar koers voor de komende jaren uitgezet. De plannen zullen nog wel herzien moeten worden in verband met die van andere landen, maar in hoofdzaak is de richting al aangegeven. Er zijn in deze plannen drie kenmerken:

I. De programma's voor 1949/50 en het vierjarenplan voorzien in een opvoering van de consumptie, alle „terugkrabbeling” in de dagbladen van begin Januari ten spijt. Voorwaarde voor deze verbruiksvergroting is uiteraard dat het Amerikaanse Congres genoeg dollars wil verstrekken. Reeds is in ons land in 1948 de rantsoenering van verschillende artikelen verruimd en zijn een aantal distributies van zeer belangrijke producten opgeheven. De cijfers, in de aanhef genoemd spreken duidelijke taal over de resultaten daarvan. We gaan in deze richting verder; in de voorlopige programma's voor het tweede Marshall-jaar is althans aangekondigd, dat op een groter verbruik wordt gerekend met betrekking tot die artikelen welke nu nog gerantsoeneerd zijn. Tegen 1952 zal dan de vooroorlogse consumptie per hoofd der (vergroete) bevolking zijn hersteld. Op de

achtergrond van de hier geschetste tendenz staat uiteraard de aan België—Luxemburg per 1 Januari 1950 in uitzicht gestelde consumptie-vrijheid voor de Nederlandse bevolking.

II. Een vergaand investeringsplan. Aangekondigd zijn plannen om in de komende jaren 23 procent van het bruto Nederlandse nationale product te investeren. Een schatting, die — ofschoon waarschijnlijk niet geheel daarmee vergelijkbaar — veel hoger ligt dan vroegere cijfers van het Centraal Planbureau. Waarom men zo ambitieus op het terrein der investeringen wil zijn, ligt voor de hand. Een snel stijgende beroepsbevolking, verwachte stijging van de arbeidsproductiviteit en demobilisatie van militairen leggen de plicht op om door uitbreiding van het productie-apparaat voor verruiming van de werkgelegenheid te zorgen.

III. Aangenomen dat dit investeringsprogramma wordt uitgevoerd; de productiecijfers — die zeer hoog gesteld zijn — gehaald worden, de verwachte dollarstroom uit Indonesische producten-export zich realiseert en de economische betrekkingen met Duitsland zich weer sterk uitbreiden, dan nog zal Nederland in 1952/53 een deviezenprobleem kennen. En wel een dollartekort, dat geschat is op 150 miljoen, zijnde een kwart van het huidige dollartekort.

Deze drie punten geven niet veel meer dan een summiere indruk van het voorgenomen economische beleid. Meer is op dit ogenblik niet beschikbaar. Het geheel is echter interessant genoeg, vooral ook omdat het duidelijk is dat punt I en punt II elkaar tegenspreken. Tenzij men de mening is toegedaan, dat de productie meer dan evenredig zal stijgen als men de consumptie blijft opvoeren, is een stijgende consumptie niet verenigbaar met de noodzakelijkheid en het plan om elke beschikbare cent en dollarcent, in de oprichting van nieuwe en de heruitrusting en vergroting van bestaande bedrijven te steken.

Er moet dus gekozen worden en de keus is hard maar duidelijk: wie er inderdaad prijs op stelt, dat Nederland een levensvatbare economie in het vooruitzicht heeft, zal moeten kiezen voor een „austerity-economie”. Precies zoals Engeland onder Cripps openlijk gedaan heeft en nog doet. Op korte termijn gezien is de keuze voor een Cripps-politiek stellig de minst populaire en die van de meeste weerstand. Kiest men echter de andere weg, — die van een snel toenemend verbruik — dan kan men met Keynes zeggen: „On the long run, we are all dead”. Engeland loopt in ieder geval van alle Marshall-landen de minste kans om „on the long run te overlijden”. Het is het enige land in West-Europa, dat een werkelijke *exportdrive* voert. De Britse uitvoer is al groter dan voor de oorlog, terwijl de invoer van goederen kleiner is. Reeds was het Engeland mogelijk, de

Marshall-hulp voor het tweede jaar met een kwart te verminderen. Dit terwijl Nederland voor het komende Marshall-jaar zijn aanvraag nog met enkele tientallen millioenen heeft verhoogd.

Labour voert een politiek, die — al wordt zij niet zonder luid gemopper aanvaard — perspectief geeft, ook aan de gewone man. De arbeider kan daar weten, en hij beseft het ook, dat de voortgaande socialisatie der productie een verzwakking van het kapitalisme betekent. Is het voorts niet tekenend, dat het vlak na de oorlog met degradatie bedreigde pond sterling weer op weg is naar de hogere plaatsen op de lijst der internationale valuta's?

De Nederlandse economische politiek gaat onder Benelux- en K.V.P.-invloed een andere weg dan die der soberheid en socialisatie. Of liever, zij buigt klaarblijkelijk af van de soberheidsweg, die door middel van het bonnenstelsel in de eerste jaren na de bevrijding noodgedwongen werd bewandeld. Het investeringsprogramma is thans in de knel geraakt door het snel stijgende verbruikspeil. Naarmate men het investeringsprogramma er toch dóór wil drukken, wordt opnieuw beperking van het verbruik nodig. Een beperking, die dan alleen door middel van de koopkracht mogelijk zal zijn. We krijgen in dat geval, wat *The Economist* zo treffend noemde „rationing by the purse”, rantsoenering via de portemonnaie in plaats van rantsoenering door middel van het bonnenstelsel. M.a.w.: om de noodzakelijke investeringen te verwezenlijken zouden we de weg van de geldinflatie moeten gaan. De noodzakelijke daling van het verbruik zou afgedwongen moeten worden door een — aanvankelijk — stijgend prijspeil, dat de reële koopkracht der lonen zou verminderen en de inkomensverschillen weer tot de vooroorlogse verhoudingen herstellen. Wellicht dat zich dan in Nederland met enige vertraging dezelfde situatie gaat voordoen als in België, dat reeds nu door de donkere poort der massale werkloosheid op weg is naar de aanpassing van verbruik aan kapitaalvorming.

Vatten we het voorgaande samen, dan kan gezegd worden dat Nederland op een tweesprong staat: of we gaan de weg van de consumptie en dan is massale werkloosheid dan wel een sterk verlaagd levenspeil het sombere perspectief der toekomst, of we halen de voorgenomen investeringen wel en dan ontstaan er door „rationing by the purse” spanningen, die geen socialist voor zijn rekening zal kunnen nemen.

Het is de taak der socialistische beweging, van de tweesprong een driesprong te maken. Wat wil zeggen een derde weg naar een zelfstandige Nederlandse economie te banen en de beide andere wegen te laten liggen.

Uitgangspunt daarbij moet zijn, dat het investeringsprogramma

gerealiseerd moet worden en dus de consumptie voorlopig beperkt moet blijven. Echter de sobere levenswijze die hieruit voor de grote massa ontstaat, zal gerechtvaardigd moeten worden. De opbouw van een vernieuwd productie-apparaat, die mogelijk moet worden dank zij die sobere levenswijze van de grote massa, zal niet tot verrijking van de kapitalisten of versterking van het kapitalisme mogen leiden. Daarvoor moeten waarborgen geschapen worden.

De mobilisatie der economische colonnes, die nodig zijn voor het banen van de derde weg, is geen geringe taak.

Waar het hier een kwestie van er op of er onder is, loont het de moeite enige terreinen aan te wijzen, vanwaar de recrutering der krachten zal moeten komen.

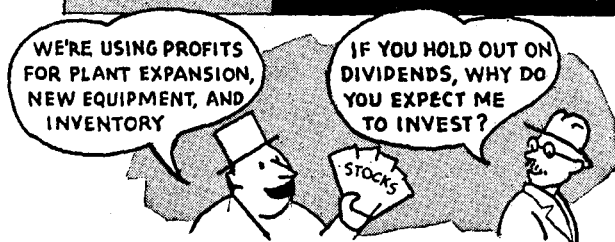
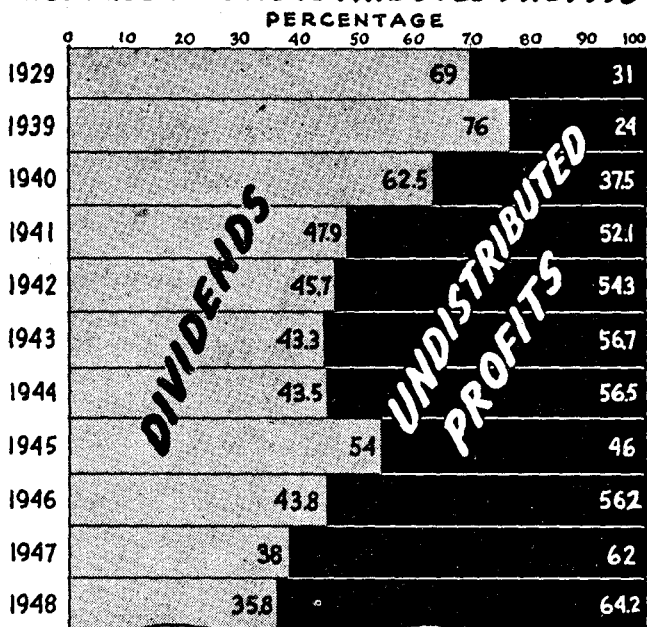
In de eerste plaats moet de kapitaalvorming verzekerd zijn in een omvang en karakter welke het noodzakelijke fundament voor de investeringen verschaffen. In het verleden waren het de openbare kapitaalmarkt en de winstreserveringen, welke voor het bedrijfsleven de voornaamste bronnen voor de financiering op lange termijn vormden. Psychologische oorzaken en progressieve belastingen hebben de eerste bron — die van het typische risico-dragende kapitaal — grotendeels verstopt. Het Centraal Planbureau meent zelfs voor 1949 te moeten rekenen op 600 miljoen gulden intering op de particuliere spaarkapitalen. Meer kenmerkend is wellicht nog, dat in 1948 de openbare kapitaal-emissies nauwelijks 100 miljoen gulden opbrachten, wanneer we afzien van de kapitaalsvergrotingen door de Koninklijke Petroleum en Philips.

De tweede kapitaalsbron — de reserveringen uit de winst — is tegenwoordig verreweg de belangrijkste methode van kapitaalvorming. De winsten in vele ondernemingen doen verwachten, dat hieruit in 1949 niet minder dan 1000 miljoen gulden kapitaal zal worden gevormd. Mits dit geld goed besteed wordt en ook alleen dan, is dit in economisch opzicht een waardevolle methode. Evenwel, een ieder weet dat de vraag der goede besteding nog veel ruimte voor twijfel openlaat. En afgezien hiervan betekent deze wijze van kapitaalvorming een stille verrijking van de bestaande kapitaalbezitters, een verrijking die als voorwaarde de offers der gemeenschap heeft. Al moge op het ogenblik de dividendstop een zekere belemmering — zij het lang niet altijd — vormen voor het ontvangen van baten uit deze vermogensaanwas, er is geen waarborg dat deze belemmering voor altijd werkzaam zal blijven. Te eniger tijd zal blijken, dat de particuliere bezitters hun kapitaal sterk in waarde en wellicht in rendement zien stijgen. Tenzij... Hofstra's voorstel tot fiscale socialisatie van winstreserveringen in de practijk gebracht zou worden. Dit voorstel kan met niet genoeg nadruk naar voren gebracht worden, juist ook

omdat het de bezitsloze massa duidelijk en aanvaardbaar zal maken, waarom ondernemingswinsten gewenst zijn. Want de zozeer gewenste vergroting van het productie-apparaat zal dan niet meer parallel gaan aan een versterking van het particuliere kapitaal, maar aan de verrijking van de gemeenschap.

Increase in **UNDISTRIBUTED PROFITS**

De zelffinanciering door het bedrijfsleven neemt thans ook in de Verenigde Staten van jaar tot jaar toe. Bovenstaand grafiekje, ontleend aan „Economic Outlook”, het bulletin van de C.I.O., illustreert tegelijk het nevenverschijnsel: de lust tot investeren bij de particuliere belegger neemt zienderogen af. Het C.I.O.-orgaan concludeert: „Indien om wat voor reden ook de Amerikaanse ondernemingen geen voldoende kapitaal voor expansie kunnen verkrijgen, zullen aan de nieuwe kapitaalverstrekkers, de gemeenschap van consumenten, enig gezag en controle op de vergrote ondernemingen moeten worden gegeven.

Toch zal de mobilisatie van het kapitaal, langs de weg van de zelffinanciering alleen, te kort schieten. Het verdient bovendien aanbeveling om in veel sterkere mate dan thans het zgn. niet-risicodragende kapitaal van institutionele beleggers bij de financiering van het bedrijfsleven te betrekken. De sterk verruimde sociale voorzieningen en de groei van het levensverzekeringsbedrijf zijn tegenwoordig als 't ware in de plaats gekomen van de individuele kapitalist, die welhaast een historische figuur geworden is. Het op deze wijziging passende sluitstuk — ruime directe of indirecte deelneming van de collectieve besparingen aan de financiering der bedrijven op lange termijn — moet echter grotendeels nog geconstrueerd worden.

Men zal ons tegenwerpen, dat deze mobilisatie der kapitaalvorming op zich zelf geen wijziging brengt in de bestaande verhouding tussen verbruik en investering. Dat is juist, doch een sociaal verantwoorde zelffinanciering der bedrijven zal de mogelijkheid bieden om deze stroom van nieuw gevormd kapitaal verder te verbreden, in welk geval er ook veel minder bezwaar zou behoeven te bestaan tegen de „rationing by the purse”. En dat laatste bezwaar zal evenmin gelden wanneer een zodanige rantsoenering zich voltrekt langs de weg van hogere belastingen op luxe en genotsartikelen, belastingen, welke via kapitaalvorming bij de Overheid, ook ten goede kunnen komen aan de vergroting van het productie-apparaat.

Een tweede terrein, waaraan nog aanzienlijke krachten kunnen worden ontleend, is de planning van de investeringen en de contrôle daarop. Er zal een investeringsprogramma dienen te worden ontwikkeld, dat zich over het gehele bedrijfsleven uitstrekt. De grote lijnen daarvan zullen op hoog niveau, in samenwerking van Overheid, ondernemers, vakbeweging en wetenschap kunnen worden vastgesteld. Afdalend tot de bedrijfstakken, zal het aanbeveling verdienen om naar Engels voorbeeld zgn. „Working Parties” te vormen, welke de investeringsbehoeften op de afzonderlijke gebieden inventariseren. De investeringen zullen alleen dan tot stand mogen komen, wanneer ze passen in het algemene schema. Daar, waar het particulier initiatief niet bereid blijkt om de verschillende schakels van het investeringsprogramma aan te brengen, zal voor staatsbedrijven niet terugschrokken moeten worden. Al zijn ook wij er van overtuigd, dat het in de eerste plaats de taak van de geroutineerde ondernemers moet zijn om al dan niet met kapitaalsdeelneming van de Staat in zijn bedrijf, de investeringen uit te voeren.

De vraag, of er voldoende particulier initiatief zal zijn, dat bereid is de investeringen uit te voeren, brengt ons op het derde terrein, nl. dat van de exportpolitiek. Ons land zal het vooral moeten hebben van vergroting en stichting van arbeidsintensieve bedrijven, welke

voor de export werken. Zolang evenwel deze exporten grote risico's bieden — relatief zeer groot door de kleine binnenlandse markt — is niet te verwachten, dat de ondernemers voldoende initiatieven zullen ontwikkelen. Dat zal slechts dan het geval zijn wanneer enerzijds de Overheid bereid is de risico's mede te dragen — ook hier leidt de nood der tijden tot socialisatie of gemengde bedrijven — en anderzijds de eenwording van de Europese economie in snel tempo een feit wordt. Dan immers zal de Europese markt de „binnenlandse” markt ook voor de Nederlandse bedrijven worden en daarin zal een zeer sterke stimulans kunnen liggen voor het uitbreiden van de exporten naar het in de begeerde dollars betalende Westelijk Halfrond. In mindere mate biedt reeds de Benelux het nog door te weinigen begrepen voordeel, dat de Economische Unie voor een aantal industrieën de binnenlandse markt sterk vergroot en dus een veel betere basis verstrekt ook voor het opbouwen van de export per bedrijf.

Ten slotte zal de economische mobilisatie in Nederland zich moeten uitstrekken tot de factor „arbeid”: de scholing van vakbekwame arbeiders en specialisten. Ook op dit terrein is nog een grote taak te verrichten. De scholing van werkkrachten — in de meest ruime zin genomen — vertoont thans maar heel weinig samenhang met de gewenste vergroting van het productie-apparaat.

In het licht van de enorme taak in het vooruitzicht, mag van de socialistische beweging verwacht worden, dat zij zich in de economische politiek — ten minste — geen verdere concessies laat afdwingen. Het gaat er thans om, het perspectief op de toekomst open te houden. Een verder toegeven aan de drang der economische vrijheid zal de partij ook hier van de ene onvermijdelijkheid in de andere laten vallen en haar ten slotte de medeverantwoordelijkheid doen dragen voor een ondermijnd volksbestaan en een uitgeholde sociale wetgeving. Een eenzijdige permanente afhankelijkheid van Amerika, of wel een sterke verlaging van de levensstandaard der bevolking, zou dan ons toekomstig deel zijn.

Wij meenden, dat het mogelijk en noodzakelijk was een ander perspectief te openen. Een beter en ruimer zicht op een toekomst van werk en welvaart voor allen ¹⁾.

¹⁾ Het voorgaande zou niet geschreven kunnen zijn zonder de medewerking van en een aantal gesprekken met de heer W. Polak. Hem komt veel dank toe.

DE STATUS VAN WEST-EUROPEAAN

*M*oeizaam trachten de vijf regeringen van West-Europa een vorm van samenwerking te vinden. Er is een verdrag, er is militaire samenwerking in een gemeenschappelijke staf, er is een Frans plan voor gemeenschappelijke politieke organen. De vraag lijkt gewettigd, of het bij samenwerking van staatsorganen of samenwerking in nieuw geschapen federale organen moet blijven. Zou men ook niet aan de voet moeten beginnen, bij de mensen zelf? Ik bedoel nu niet, dat men bij de volkeren het besef van saamhorigheid moet opwekken en hen de gemeenschappelijke elementen van hun cultuur moet doen beseffen. Dat is zeker ook nodig. Maar zou het niet gewenst zijn te komen tot een zekere vorm van eenheid in de politieke status van de onderdanen van de Westeuropese landen? Dient aan gemeenschappelijke organen niet een gemeenschappelijke status van de onderdanen te beantwoorden? Het spreekt wel vanzelf, dat een vorm van eenheid, die zich aan de mensen zelf in hun persoonlijke leven voordoet en waaraan zij zelf deel hebben, sterker tot het gevoel spreekt dan de samenwerking van staatsorganen of de schepping van gemeenschappelijke organen. Daarom is het van belang van het begin af aan de volkeren zelf in de groeiende samenwerking te betrekken.

Men kan zich verschillende vormen van die gemeenschappelijke politieke status denken. De meest vergaande is de volslagen eenwording, de vorming van een gemeenschappelijk staatsburgerschap, waardoor één natie ontstaat. Churchill heeft in de kritieke dagen van Juni 1940 die politieke samensmelting aan het Franse volk voorgesteld: de Engelse en Franse staatsburgers zouden voortaan dezelfde rechten in een gemeenschappelijk staatsverband bezitten. Daar is toen niets van gekomen. De gedachte gaat voor het heden ook te ver, wij zijn aan de complete fusie nog lang niet toe. Maar er zijn ook veel minder vergaande vormen te vinden. Men zou bijv. kunnen

bepalen, dat iedere onderdaan van één van de vijf staten, die een bepaalde periode — zeg zes maanden — onafgebroken in een van de overige vier staten zijn verblijf gehouden heeft voor de duur van zijn verdere verblijf aldaar de politieke rechten en plichten van de onderdanen van die verblijfstaat zal bezitten, met behoud van zijn politieke status als onderdaan van zijn staat van afkomst. Eventueel kan men daarbij bepalen dit zal alleen het geval zijn, indien de betrokken persoon zijn wens daartoe kenbaar maakt. Dan zou een Engelsman in Nederland elk ambt kunnen uitoefenen en een Nederlander in Engeland kunnen stemmen.

CHURCHILL

Een dergelijke constructie is niet revolutionnair, al meer dan een halve eeuw kent men iets dergelijks op het gebied van de industriële eigendom (merken, handelsnaam). Maar misschien gaat ook dit op politiek gebied voorlopig te ver. Bovendien zou daardoor ook alleen iets bereikt worden voor de toch al enigszins internationale vogels, die uit hun eigen land zijn gevlogen, terwijl de thuisblijvers daardoor niet geraakt worden. Toch zou juist ook voor hen een band met de andere volkeren zo gewenst zijn. Ook deze laat zich echter denken. Men kan tot een gemeenschappelijke status van de Westeuropese volkeren komen, die veel minder ingrijpend en verstrekkend is dan de gemeenschappelijke nationaliteit maar toch een vorm van eenheid is en hoop op intensivering biedt. Om dit duidelijk te maken moet ik afdwalen naar het Britse Gemenebest.

In het Britse Empire bestond tot voor kort slechts één nationaliteit, de Britse. In 1948 heeft de Labourregering echter onder hevig verzet van de Conservatieven (afbraak van het Empire etc.) een nieuwe wet op de Britse nationaliteit door het Parlement laten aannemen, welke een nieuwe constructie invoert: men is burger (citizen) van het Verenigde Koninkrijk (Engeland, Wales en Schotland) of van een der Dominions en iedere burger van het Verenigde Koninkrijk of een Dominion bezit de Britse nationaliteit. Aan welke voorwaarden men moet voldoen om burger van een dominion te zijn zegt deze nieuwe Engelse wet niet, integendeel bepaalt zij, dat de wet-

geving van ieder Dominion dit zal moeten regelen. Elk Dominion is evenzeer vrij in de regeling van wat zijn burgerschap zal betekenen, d.w.z. van de inhoud van dat burgerschap. Het is duidelijk, dat de Engelsen, Canadezen, Australiërs c.s. voortaan in zekere zin een dubbele nationaliteit hebben, het burgerschap van de staat, tot welke zij eigenlijk behoren, dus resp. het Verenigde Koninkrijk, Canada, Australië etc., en de aan allen gemeenschappelijke Britse nationaliteit. Dit lijkt enigszins op de toestand in de Verenigde Staten, maar er is een groot verschil. Ook daar is men onderdaan van de Staat New York, de Staat Arkansas etc. en hebben de onderdanen van al die staten bovendien de Amerikaanse nationaliteit. De band in Amerika is echter veel nauwer dan in het Britse Empire. Wanneer een onderdaan van New York enige tijd in, laten wij zeggen Californië woont, wordt hij automatisch onderdaan van Californië, maar een Australiër in Canada wordt nooit Canadees. De gemeenschappelijke Britse nationaliteit heeft dus geen krachtige werking. Welke rechten en plichten omvat zij? De nieuwe Engelse wet zwijgt er over. Men schijnt wel te moeten zeggen: de inhoud van de Britse nationaliteit is alleen negatief. Zij betekent, dat men niet vreemdeling is. Dat is niet weinig: een vreemdeling kan uit het land worden gezet, maar wie de Britse nationaliteit bezit is daartegen gevrijwaard, in welk onderdeel van het Gemenebest hij ook verblijft.

Op het internationale juristencongres, dat in Augustus 1948 in Den Haag gehouden werd, heeft Sir Benegal N. Rau, staatsrechtelijk adviseur van de regering van India, in een interessant betoog de aandacht gevestigd op de bijzondere positie van Ierland. De nieuwe Engelse wet geeft de onderdanen van Eire niet automatisch de Britse nationaliteit, maar bepaalt dat zij zullen worden behandeld als of zij die bezaten, zolang zij verklaren dat te willen. Men heeft in de kranten kunnen lezen, dat de Engelse regering verklaard heeft daar mee te zullen doorgaan, ook nadat Ierland in November 1948 de laatste banden met het Britse Gemenebest heeft doorgesneden (Alg. Handelsblad 26 November 1948). Sir Benegal vestigde er de aandacht op, dat het Britse Gemenebest nu twee soorten associatie kent: de nauwe band van Engeland en de Dominions, zich uitende in de gemeenschappelijke Britse nationaliteit, en de zeer losse (en na November 1948 nog weer lossier geworden) band van Eire met die landen. Hij vroeg zich af of hier niet de mogelijkheid van een nieuwe statenbinding ontstond: de band van volkomen zelfstandige staten, die slechts gebonden zijn door een soort gemeenschappelijke nationaliteit van zwakke inhoud.

De gedachte werd op dat congres opgenomen door een jurist van

het Foreign Office, die de vraag opwierp of hier niet een taak ligt voor de Westeuropese Unie. En ziedaar, de aanleiding tot dit artikel. Zouden wij inderdaad niet een stap vooruit doen, wanneer West-Europa een gemeenschappelijke status voor de onderdanen van alle deelnemende landen kende? Het woord nationaliteit zou waarschijnlijk misplaatst zijn voor die band, maar een ander woord zal zich gemakkelijk laten vinden. Een eerste begin van een gemeenschappelijke nationaliteit zou hierdoor gevormd worden.

Zegt men, dat deze status erg vaag is, dan zij het antwoord, dat het verdrag dat die status zal invoeren de inhoud er van zal moeten omschrijven. Zegt men dat deze status niet veel zal betekenen, dan zij er op gewezen, dat het in de practijk al enorm veel is, wanneer een Nederlander in België, Luxemburg, Frankrijk en Engeland niet meer als vreemdeling zou gelden. Niet alleen zal hij niet zonder vorm van proces uit het land kunnen worden gezet, maar bovendien zal hij bijv. niet onderworpen zijn aan de wetten, die aldaar de arbeid van vreemdelingen beperken. En hetzelfde zou voor de onderdanen van die landen gelden, wanneer zij in Nederland zouden verblijven. Men ziet, dat de practische gevolgen ingrijpend zijn. Maar bovendien: welke verruiming zouden de geesten niet ondergaan wanneer voortaan geen West-Europeaan voor de ander meer vreemdeling zou zijn. De internationale winst bij de doorvoering van dit plan zou zeer groot zijn.

DE GRENZEN VAN
WEST-EUROPA

De data 10 November en 28 December zijn belangrijk voor de ontwikkeling van het Geallieerd Ruhr-beleid; op 10 November stelden de Engelsen en Amerikanen wet nummer 75 van het Militair Gezag vast. Op 28 December maakten de zes mogendheden, dat wil zeggen naast Engeland en de Verenigde Staten ook Frankrijk, België en Nederland, bekend, dat zij een International Ruhr Authority zouden instellen.

Volgens wet 75 werd in de eerste plaats bepaald, dat in laatste instantie de Duitsers zelf bij vrije verkiezingen zouden mogen beslissen, onder wiens beheer de steenkolenmijnen en de ijzer- en staal-industrie zouden komen; in de tweede plaats werd bepaald, dat de eigendom van deze mijnen en industrieën, die in het algemeen sinds lang in handen was van enkele grote trusts, verdeeld zou worden over kleinere economische eenheden, in afwachting waarvan het beheer tijdelijk in handen zou komen van een Duitse Trustbeheersraad van 12 personen, op voordracht van Duitse instanties door het Geallieerde militaire bestuur benoemd. Deze raad zou tevens een plan moeten opstellen over de reorganisatie van de bedrijven.

Men behoeft dit maar even te lezen om te begrijpen, dat vooral het eerste element de Fransen tot razernij moet hebben gebracht — wat het dan ook prompt deed. Men weet dat de Fransen, de eerste slachtoffers van de Duitse aanvalszucht in twee wereldoorlogen, zowel na de eerste als na de tweede oorlog voortdurend bedacht zijn geweest op veiligheid, veiligheid tegen een mogelijke nieuwe Duitse aanval. Zij hebben dat standpunt verdedigd met grote hardnekkigheid, met een koppigheid ook die de zoveel verzoeningsgezinder Engelsen en Amerikanen vaak tot wanhoop dreigde (en dreigt) te brengen.

Het zou al te gemakkelijk zijn om de Fransen zonder nadere overweging gelijk te geven, zeggende: de Engelsen en Amerikanen hebben nu eenmaal geen bezetting van hun eigen grondgebied meegemaakt! Maar het zou eveneens onverstandig zijn om aan de Fransen voor de voeten te werpen, dat zij niet anders willen zien dan een potentiële

gevaarlijkheid van Duitsland, terwijl er in de na-oorlogse wereld nu eenmaal even grote en acutere gevaren, met name de Russische dreiging, bestaan. Dat is tot op zekere hoogte juist, maar ziet het probleem-Duitsland toch weer in een te zorgeloos licht.

Niemand kan voorspellen, welk „gevaar” niet nu, maar zeg over tien of over vijftig jaren het grootste en het dreigendste zal zijn. De Engelsen en Amerikanen, die tot voor kort eenvoudig lachten om de Franse vrees, zijn de laatste tijd merkwaardig voorzichtiger geworden in hun oordeel. Beide naties leggen gaarne de nadruk op de betekenis van Duitsland voor het herstel van geheel West-Europa. De Amerikanen echter zijn de laatste tijd steeds meer gaan beseffen, dat de psychologisch-politieke basis, waarop zulk een herstel in Duitsland mede moet rusten, vooralsnog angstig smal is; recente verklaringen van generaal Clay zijn er om dat te laten zien. En de Engelsen zijn een beetje geschrokken van de concurrentie-mogelijkheden jegens Albion, die in de snel oplevende Duitse industrie verscholen bleken te liggen.

Van het begin (dat wil zeggen de zomer van 1945) af heeft men het maar al te vaak zó gesteld, alsof er ten aanzien van Duitsland slechts de keus was tussen twee uitersten. Tegenover de politiek van het de-kiezen-uittrekken, waarvan onder andere het befaamde Morgenthau-plan tot „pastoralisatie” van Duitsland een uitvloeisel was, stond de andere politiek, schijnbaar meer verziend, van een wederopbouw van de geschonden Duitse economie en samenleving. Men heeft te vaak gedaan alsof het één het ander stellig uitsloot, alsof de politiek van geleidelijke opbouw, niet in de eerste plaats in Duits-, maar in Europees belang, zich niet zou verdragen met een politiek van een zekere terughouding ten aanzien van de bedoelingen van het Duitse volk en zijn leiders, met een zekere drang naar veiligheid van de omwonende volkeren.

In de laatste maanden van het vorige jaar is aan beide zijden ingebonden. De altijd veeleisende, de zaken scherp stellende Fransen hebben een duwtje gekregen van hun deskundige en gematigde diplomaat François Poncet, dat in brede kringen indruk maakte. En anderzijds hebben de Engelsen en de Amerikanen, ook door hun eigen ervaringen, wel ingezien dat er bij de Fransen niet alleen angstdromen aanwezig waren, maar ook een reële behoefte aan beveiliging tegen een gevaar, dat wel niet acuut is, maar altijd nog eens acuut kan worden. (Het ongelijk van Frankrijk zit niet in een fantaseren van niet-bestaande gevaren, maar in een overmatig luide reactie daarop, uitgaande van de verkeerde premisse, dat Frankrijk nog vol-op een grote mogendheid zou zijn).

28 December: het Ruhr-communiqué van de zes mogendheden.

Behalve de Verenigde Staten en Engeland waren nu ook Frankrijk, België en Nederland vertegenwoordigd. Het moest gezegd, dat het resultaat van het zesmogendheden overleg er heel wat gunstiger uitzag voor het Franse standpunt — en dat de Duitsers er heel wat minder blij mee zijn. In de voorgestelde „Ruhr Authority” zullen Amerika, Engeland, Frankrijk en Duitsland elk 3 stemmen bezitten en België, Luxemburg en Nederland elk één, waarbij bepaald is, dat de stemmen van Duitsland voorlopig zullen worden uitgebracht door een gemachtigde van het Geallieerde bestuur — tot de Duitse regering geacht kan worden, haar verantwoordelijkheid onder het statuut te hebben overgenomen (art. 9; punt 7 van het communiqué). De taak van de Authority zal zijn de verdeling van de productie van de Ruhrmijnen tussen Duits binnenlands verbruik en export, met inachtneming van alle billijke aanspraken (art. 14). Het statuut spreekt in art. 18 ook waarschuwende woorden over een „overmatige concentratie van economische macht” in de Ruhr, waartegen gewaakt moet worden en onder de bezetting... en nog geruime tijd later. Een deel van de bevoegdheden kan immers ook na het eventuele terugtrekken van de bezettingstroepen aan de Authority blijven, of worden overgedragen hetzij op de „Military Security Board”, hetzij op nog andere organen.

Bij het opzetten van zulk een internationaal lichaam als de Ruhr Authority is men, juist als socialist, geneigd zich af te vragen of deze op zich zelf juiste lijn niet in waarlijk internationaal opzicht moet worden doorgetrokken, namelijk door de „internationalisatie” van de mijnen en sleutelindustrieën ook van andere landen. Daarover verluidt op het ogenblik nog niets. De nieuwe Authority is een poging om strijdige verlangens van de verschillende bezettingsmogendheden met elkaar te verzoenen. In de richting van een verzoening van de Fransen gaat ook de oprichting van de zoëven genoemde „Military Security Board”.

Amerika, Engeland en Frankrijk hebben namelijk besloten dit speciale lichaam in te stellen ten einde een mogelijke Duitse herbewapening tegen te gaan. Het lichaam heeft inspectiebevoegdheid door geheel Trizonië en zal (in de toekomst in samenwerking met de drie Benelux-naties) van een staf en een inspectie-apparaat worden voorzien, dat het in staat stelt de ondergrondse bewapening in Duitsland na te gaan — en hopelijk ook tegen te gaan. Wat we na de eerste wereldoorlog van dergelijke inspecties hebben gezien, geeft helaas niet veel moed, maar misschien is er ditmaal een betere techniek te bedenken — en zijn er aan de ontdekking van ongerechtigheden zo strenge sancties te verbinden, dat de kwaadwilligen onder de Duitsers sabotage van de gemaakte bepalingen wel uit hun hart zullen laten. Een „Scientific Branch”, een „Industrial Branch” en een

„Armed Forces Branch” worden thans ingesteld. Ook van dit lichaam is — uiteraard! — bepaald, dat het na het einde van de bezetting zal blijven bestaan, — al is het de vraag of het dan nog handen en voeten heeft.

Hoe voelen de Duitsers zich onder dit alles? Het stukbreken van een 24-tal grote staalcombinaties, waaraan ook een deel van de mijnen vastzat, heeft zeker geen slechte indruk gemaakt. De macht van de industriële baronnen in het Ruhr-gebied heeft noch in Duitsland noch in het buitenland ooit een erg goede pers gehad, wat het eerste betreft zelfs niet bij het Hitler-bewind, dat vond dat de heren zich in de kritieke perioden van de oorlog wel eens wat meer mochten uitsloven. Echte, door de wol geverfde nationaal-socialisten zijn de meeste van de „baronnen” dan ook niet geweest, maar bijna stuk voor stuk wel Duitse nationalistenvan het klassieke type — een waarheid, die helaas op brede kringen van het Duitse volk evenzeer van toepassing is als op deze kleine groep van industriëlen.

En de arbeiders van de Ruhr? Zij werden, dank zij Amerikaanse CARE-pakketten, goed gevoed, maar zijn nog altijd beestachtig slecht gehuisvest. De communistische propaganda onder hen toont weinig aan de oppervlakte, maar draagt potentieel grotere gevaren in zich dan men zo op het eerste gezicht wel zou denken.

En de politieke partijen? Het daarstraks genoemde denkbeeld, om ook de sleutelindustrie van *andere* landen te „internationaliseren” is door de Christen-Democraten met gretigheid aangegrepen en verspreid. Er is ook één en ander voor te zeggen, mits men het van Duitse zijde maar niet alleen motiveert door te zeggen: als wij onder een internationaal gezag moeten worden gebracht, waarom dan jullie ook niet? Het antwoord daarop ligt al te zeer voor de hand.... De sociaal-democraten blijven hameren op „socialisatie” en ijveren tegen het internationale statuut. Ook hier vertoont zich de neiging van vele, ook goedwillende Duitsers om terug te keren tot een nationalisme, dat slechts uit de verte te vergelijken valt met het nationaal-socialisme.... en och op den duur even weinig uitzicht opent. „History is against them”, zei een scherpsziend Amerikaan, sprekend over dit nieuwe Duitse nationalisme.

Sprekend over dit nationalisme, komen wij als vanzelf tot het tweede punt, dat in deze kroniek moet worden besproken: de verdediging van West-Europa. In de eerste plaats gaat het dan om die speciale vraag: moeten de Duitsers daarin worden betrokken? Een groot deel van hen is zeker anti-communistisch genoeg, een aanzienlijk residu van vroegere knokploegmentaliteit is er ook zeker bij vele oud-SSers en dergelijke lieden nog over. Maar.... bewapening? Is

men er zeker van, dat zich achter dat anti-communisme niet een nog dieper sentiment verschuilt, het gevoel dat Duitsland weer grote betekenis in de wereld kan krijgen, juist door de strijd tussen de twee groten, Rusland en Amerika? Vreest men niet, de geestelijke democratisering van het Duitse volk, die nog maar zéér langzaam vordert, terstond teniet te doen door een herbewapeningspolitiek? En bestaat niet het gevaar, dat men juist door zulk een stap de „koude oorlog”, die eenvoudig een feit is, ook in het bewustzijn van de mensen (in en buiten Duitsland) gaat omzetten in de zekere verwachting van een oorlog-met-de-wapenen, waarvan nergens geschreven staat dat hij komen *moet*?

Men zou geneigd zijn te zeggen, dat geen verstandig mens de actieve inschakeling van de Duitsers bij de verdediging van West-Europa (nog) verlangt, maar de polemiek, welke Eugen Kogon in de „Frankfurter Hefte” tegen het plan heeft gevoerd, en de verscheiden reacties daarop, laten zien dat dit verlangen in feite wel aanwezig is bij tal van mensen, die men geneigd zou zijn als „verstandig” aan te duiden.

Maar nu het hoofdpunt, de verdediging van West-Europa, die gelukkig ook zonder de Duitsers gaat, hoewel niet zonder hulp van de overzijde van de Oceaan, Engeland, Frankrijk, België, Luxemburg en Nederland, de landen van de Westelijke Unie (pact van Brussel, Maart '48) zijn zich aan het verenigen met Canada en de Verenigde Staten tot Lippmann's geliefde denkbeeld van een „Atlantische Gemeenschap”. Het is nog steeds een punt van discussie, of Italië deel van het nieuwe verbond zal uitmaken: de regering wil wel, maar een deel van de politici hoopt naïvelijk op een „neutrale” positie in een toekomstig conflict; of Noorwegen en Denemarken zullen meedoen: zij willen, ondanks zekere bedreigingen van Rusland, wel, maar vragen alleen met bezorgdheid, of zulk een verbond hen in een mogelijke oorlog voor een Russische bezetting in enkele dagen tijds zou kunnen bewaren; of ook Zweden zich zal laten betrekken in een „Westelijke” samenwerking, terwijl men daar zijn neutraliteitsillusies nog niet kwijt is en zegt te vrezen, dat een omvallen van Zweden in westelijke richting een gelijktijdig gedwongen omvallen van Finland in oostelijke richting mee zal brengen.

Het is duidelijk, dat een meedoen van Zweden belangrijke voordelen zou kunnen hebben in verband met de goede uitrusting van het Zweedse leger en vooral wegens de voortreffelijke ijzer- en staal-industrie, die het land bezit. We raken daarmee één van de twee hoofdvragen van de nieuwe samenwerking, namelijk *waarmee* men zal vechten als de nood aan de man komt. Dappere verklaringen en stafbesprekingen alleen zijn niet voldoende; men heeft soldaten

nodig, kanonnen en tanks, en bovenal een groot aantal vliegtuigen. Nu zijn de landstrijdkrachten van de Westelijke Unie bepaald niet groot. Het grootste deel van de Engelse en Nederlandse troepen is overzee. België heeft een behoorlijk leger ter beschikking en de helaas dikwijls onderschatte divisies van generaal de Lattre de Tassigny zijn prima getraind. . . . en minder „separatistisch” geïnfilteerd dan men aanvankelijk dacht. Maar toch leek het eerste praten over militaire samenwerking in West-Europa een paar maanden geleden nog wat Kingsley Martin noemde: op een trompet blazen voor een kartonnen façade. Maar dat is, door de belofte van Amerikaanse en Canadese steun, geheel anders geworden.

Het Atlantische pact is er nog niet, en de partijen zullen er goed aan doen over en weer niet te overvragen. De Europese naties kunnen van de Verenigde Staten nu eenmaal geen automatisch bondgenootschap in oorlogstijd vragen, omdat volgens de Constitutie alleen het Congres recht heeft om oorlog te verklaren; en de Amerikanen doen er misschien verstandig aan om van de Europese naties niet in alle gevallen te eisen dat zij eerst lid worden van het Atlantische pact, vóór zij op Amerikaanse hulp aanspraak kunnen maken.

De tweede hoofdvraag bij het Atlantische pact is, waar bij een mogelijke Russische agressie de hoofdverdedigingslinie zal liggen. De Amerikanen waren aanvankelijk geneigd, zich te dien aanzien niet bij voorbaat te binden. Maar zulk een niet-bindende politiek heeft altijd de neiging in de richting van de minste weerstand uit te zakken, en alras luidde het gerucht, dat Amerika alleen bereid was West-Europa van achter de Pyreneeën te verdedigen. Een schrale troost voor ons, andere West-Europeanen. . . . en een aardig troost'je voor zekere Franco, die enige tijd lang door bepaalde niet al te slimme Amerikaanse politici werd opgevrijd.

Maar Washington kwam al spoedig tot een andere mening. In de eerste plaats valt zeer te twifelen aan de gevechtswaarde van Franco's uitgebreide, maar minderwaardige strijdkrachten — terwijl de man bezwaarlijk geacht kan worden gevaar op te leveren voor een „meedoen” aan de Russische zijde! In de tweede, en voornaamste, plaats ziet men thans in de Verenigde Staten zeer wel in, dat een overwinning op Rusland in een mogelijke toekomstige oorlog niet meer dan een halve overwinning zou zijn, als men een jarenlang bezet West-Europa moeizaam uit de handen van de tegenstander zou hebben te bevrijden. Reden waarom volgens berichten uit Brussel de verdediging thans niet achter de Pyreneeën zal plaatsvinden, maar achter een lijn, die de landen van de Westelijke Unie achter zich bergt: de Rijn.

Het zij ons in Nederlandse bescheidenheid veroorloofd op te merken,

met de steun van enige lagere-school-aardrijkskunde achter ons, dat niet minder dan acht Nederlandse provincies nog altijd op de rechteroever van de Rijn liggen, wat genoemde geruststelling voor ons slechts tot een halve maakt. Maar dit terzijde: er komt zo in elk geval een verdedigingsstelsel, waarvan men mag aannemen dat het, mits gesteund door uitrusting uit een nieuw soort Leen-en-Pacht, en bovenal geholpen door het Amerikaanse luchtwapen, in staat zou zijn de Russen op z'n minst geruime tijd tegen te houden. En dat zou, hopen wij, betekenen dat de bedreiging van zulk een langdurige verdediging voldoende zal zijn om de Russische machthebbers van onberaden stappen als een overval op West-Europa af te houden.... verondersteld al dat zij daar op het ogenblik zin in zouden hebben.

Dat dwingt ons om nog in te gaan op het laatste punt van deze kroniek: het zgn. vredesoffensief van de Westeuropese communisten, zowel door Togliatti in Italië als door Marcel Cachin bij de opening van de Franse Kamer tentoongespreid. Het meest droevig voor de communistische actie is wel, dat ook de eenvoudigste mensen niet meer geneigd zijn, geleerd door vroegere verzekeringen van die zijde, de verzekeringen van „vrede” ernstig te nemen en te beschouwen als een reële behoefte aan vrede op lange termijn. Ieder speurt naar andere redenen: een in slaap wiegen van de tegenstander, opdat Rusland en zijn satellieten zich des te beter op een gewapend conflict kunnen voorbereiden (het bekende trucje van Hitler), of wat waarschijnlijker lijkt: het afleiden van de aandacht, omdat men bijv. in China groter wild in het vizier heeft en dus op het Westeuropese orgel beter de „vox humana” kan laten bibberen.

Tot het zoete geroekoe van de communistische duiven in West-Europa staat in schrille tegenstelling de onverminderd harde en scherpe propaganda in de Sowjet-Unie en in de landen van Oost-Europa. Men is geneigd hier te denken aan een voorspelling, die van verschillende kanten al eerder werd gemaakt: dat de Sowjet-Unie, mede onder de indruk van haar falen in West-Europa, met name in Frankrijk en Italië, bezig zou zijn Oost-Europa te consolideren. Het verluidde reeds lang, dat zij van plan zou zijn de Oosteuropese staten op den duur tot staten-leden van de Sowjet-Unie te promoveren; het tegengaan van een afzonderlijk Balkan-verbond, de herhaaldelijke décorwisseling in het bestuur van Oost-Duitsland, de scheiding van K.P.D. en S.E.D. en dergelijke zaken zouden kunnen wijzen in die richting. Oost-Europa zou dan een vergrote Sowjet-Unie moeten worden, in de komende maanden steeds nauwer aaneengesmeed op politiek gebied en in de befaamde economische samenwerking, die blijkbaar met „Marshalia” moet concurreren; in West-Europa zou dan

het zachte pedaal worden ingedrukt, de revolutionnaire actie op z'n hoogst ondergronds geschieden en de openlijke propaganda worden gericht op vrede, samenwerking en andere (in anderer mond) schoonklinkende zaken. Het is op het ogenblik nog te vroeg om vast te stellen, of het heengaan van kolonel Tulpanov in Berlijn daarmee verband houdt; Tulpanov immers, die slechts kolonel was bij het militair gezag en in feite lid van het centraal uitvoerend comité van de communistische partij, was de man die namens Moskou het orgel trapte in Oost-Duitsland.

Er rijzen ten aanzien van West-Europa nog vele vragen. Zal, om nu maar een voorbeeld te noemen, kameraad Koejemans weer van de C.P.N.-zolder worden gehaald om „De Waarheid” te redigeren? Zullen de tussenfiguren als bijv. Van Randwijk weer worden aangehaald en gestreeld, in stede van te worden gekastijd wegens hun „afwijkingen”? Of zullen wij, sociaal-fascisten, nog weer eens brieven mogen ontvangen met „waarde makkers” er boven? Vol verwachting klopt ons hart....

Wat er ook te voorspellen valt, de zachtere lijn zal zeker algemeen zijn voor West-Europa. Propagandistisch gezien zit daar een zeker gevaar in, al is dat gevaar niet groot. Konden de communisten bij een vorige „rechtse” tactiek incasseren op het geweldige saldo van goed-will, dat zij in de laatste jaren van de oorlog hadden vergaard, allengs hebben zij brede kringen van de bevolking van hun bedrog en gezigzag afkerig gemaakt. Er zijn echter twee gevaarlijke plekken: de intellectuelen en de ongeschoolde en werkloze arbeiders.

Wat de eersten betreft, denke men aan de (natuurlijk apocryphe) anecdote over de opheffing van de Komintern in 1943. Toen, zegt men, daarover in het Politbureau in Moskou werd gediscussieerd, zei één van de aanwezigen: Wat helpt ons dat nu, niemand gelooft toch dat wij het ding werkelijk opheffen? Waarop Stalin zei: Natuurlijk, kameraad.... maar vergeet niet, dat er altijd nog intellectuelen zijn!

Wat de arbeiders betreft, staat de zaak in ons land niet slecht, maar bijv. in Frankrijk veel minder gunstig. Recente verkiezingen hebben laten zien, dat het aantal communistische stemmen in bepaalde districten nog steeds toeneemt. In belangrijke mate kan men daarvoor, naast het gebrek aan een krachtig leiderschap met verbeeldingskracht (waarmede, o argeloze lezer, niet dat van generaal de Gaulle wordt bedoeld!), het voorlopige falen van een constructieve sociale en economische politiek verantwoordelijk stellen. Mocht de werkloosheid, in Frankrijk, in België en in Nederland doorzetten, dan zijn ook daarvan niet alleen sociale, doch ook politieke misstanden als waarschijnlijke gevolgen te vrezen. Caveant consules — maar dit mag geen binnenlandse kroniek worden.

PROF. MR R. KRANENBURG

WERK EN LEVEN VAN
PROF. LEO POLAK

Van Polaks *De Zin der Vergelding* verscheen het eerste deel in 1921, als academisch proefschrift ter verkrijging van het doctoraat in de rechtsgeleerdheid. Het tweede deel was echter reeds nagevoeg gereed. Om persoonlijke alleszins te respecteren, redenen (de precaire gezondheidstoestand van zijn bejaarde vader) gaf hij er de voorkeur aan op het eerste deel te promoveren, voordat de voltooiing van het geheel tot een in die omstandigheden onwenselijk uitstel zou leiden. Het is tekenend voor de werkwijze en de persoonlijkheid van Polak, dat de voltooiing jaar op jaar werd uitgesteld. Nooit was hij helemaal tevreden over zijn werk, en altijd weer stormden nieuwe problemen op hem af, waardoor hij werd gegrepen en ten volle in beslag werd genomen.

Polak was een man van uitzonder-

lijke en veelzijdige begaafdheid. Hij was zeer muzikaal en tekende voortreffelijk. Hij nam zeldzaam snel en goed op, had een onverzadelijke leeslust, begreep onmiddellijk de moeilijkste filosofische literatuur en verwerkte die uitermate kritisch. Als gymnasiast en student blonk hij al uit (hij en prof. Van Wijk, de bekende hoogleraar in de Slavische talen te Leiden waren de „genieën” van het Zwolse gymnasium) en hij had, na veelzijdige studien aan de Amsterdamse Gemeentelijke Universiteit, op normale tijd een schitterend doctoraal examen in de rechtsgeleerdheid afgelegd. Natuurlijk zou hij een dissertatie schrijven en wel over het fundamentele probleem der vergelding; maar toen pakte hem de filosofie. Hij begon te beseffen, dat de grondslagen, waarop hij zijn onderzoek begonnen was, toch eigenlijk te onvast waren en, stichtte zich met volledige overgave in de kennistheorie, de leer van het wetenschappelijk denken zelve. Jarenlang verdiepte hij zich daarin; een formidabele hoeveelheid literatuur werd door hem doorgewerkt, en het resultaat was een kennistheoretisch boek onder de titel „Kennisleer contra Materiërealisme”, uitermate kritisch en polemisch, onge-

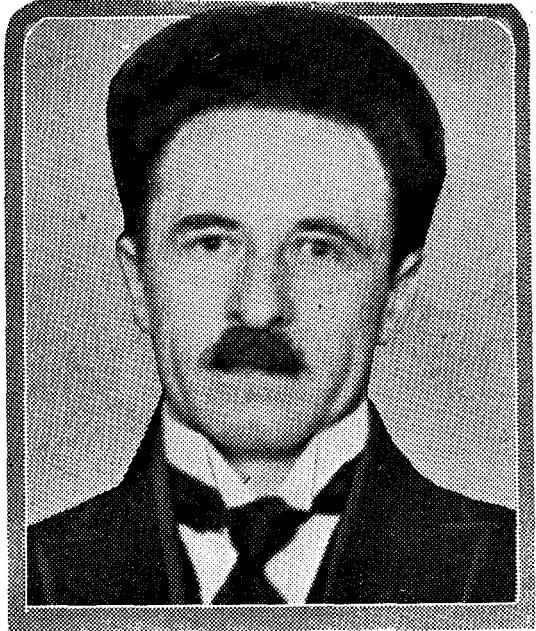
¹) Naar aanleiding van *Prof. mr dr Leo Polak. De Zin der Vergelding. Een strafrechts-filosofisch onderzoek, 2 delen. G. A. van Oorschot, Amsterdam, 1947.*

Prof. mr dr Leo Polak. Verspreide Geschriften, 2 delen. G. A. van Oorschot, Amsterdam, 1947.

twijfeld, wat overladen, maar ook buitengewoon scherpzinnig en van een ongelofelijke belezenheid getuigende. Hij bleek in de Heymansiaanse kennisleer zijn basis te hebben gevonden. Thans vatte hij het onderwerp van zijn proefschrift verder op en wederom na jaren, op 41-jarige leeftijd volgde de promotie. Uitgegaan van de gedachte, dat de vergelding voor de nieuwe richting in het strafrecht een *sta-in-de-weg* was, die moest worden uitgeroeid, was hij, al worstelende met het probleem, tot het resultaat gekomen, dat de vergelding inderdaad zin had, dat die zin was te vinden en dat daarmee grond en grens van het recht tot straffen waren vast te stellen.

De methode, die hij in dit boek verdedigt, is de empirisch-analytische, of, zoals hij zelf deze term vertaalt (blz. 51 der nieuwe uitgave) de „waarderingserfaring — ontleedende”. Het hoofdstuk, waarin hij deze methode uiteenzet, verklaart en tegenover de daarop gerichte aanvallen verdedigt (Hoofdstuk III), behoort m.i. tot het beste van zijn boek; scherpzinnig, helder, de moeilijke materie volledig beheersend. Hier is Polak op zijn sterkst, als kennis-theoreticus. Merkwaardig is nu, dat Polak in zijn boek zelf deze methode nagenoeg niet toepast. Het wezen dier werkwijze is toch, dat uit de concrete waarderingen door systematische verzameling, vergelijking en afzondering van de ongelijke elementen hogere beginselen worden geanalyseerd, en ten slotte, zo mogelijk, een algemene wetmatigheid, een algemene maatstaf wordt vastgesteld. Polak heeft zich nu niet gezet aan een systematische verzameling van die concrete waarderingen, in strafwetten, in strafvonnissen vooral tot

Prof. LEO POLAK

uiting komende, maar heeft zich geworpen op de vele en velerlei algemene strafrechtstheorieën, absolute, gemengde, in talrijke nuances. Zijn behandeling dier theorieën is weer voortreffelijk; zijn analyse en critiek scherpzinnig en doordringend; meedogenloos worden de zwakten blootgelegd. Niemand, die het probleem van de grondslagen van het strafrecht wil bestuderen, kan zonder schade de lezing van Polaks magistrale analyses achterwege laten. Maar „ce n' est pas la guerre” — volgens de empirisch-analytische methode. Het materiaal verzamelend en vergelijkend werk lag Polak eigenlijk niet; hij werd altijd weer aange troffen tot de worsteling met grote denk-systemen, en scherpzinnige tegenstanders; een strijder en een geducht strijder; een geoefende en zwaargewapende dolende ridder eerder dan een geduldig en systematisch werkend delver, smeder en vormer.

— Dat blijkt ook uit de Verspreide Geschriften, die thans voor het eerst

gebundeld zijn uitgegeven, waarvoor wij de verzamelaars en uitgevers dankbaar mogen zijn. Het is een genot deze verhandelingen te lezen; telkens weer treffen de omvangrijke en doorwerkte kennis, de heldere en scherpzinnige analyse, de geestige polemiek, de levendige voorstelling en beeldende uitdrukkingwijze. Maar Polak moest vrijwel altijd blijkbaar tot het op schrift stellen min of meer worden gedwongen; lezingen, oraties, radiovoordrachten; er moest dus altijd een aanleiding zijn. In de door dr L. van der Wel, een leerling, met grote piëteit geschreven levensbeschrijving, waarmee Deel I opent, wordt het trouwens met zoveel woorden gezegd, dat Polak een prikkel van buiten nodig had om tot schrijven te komen (blz. XVI). De studiën zijn van zeer verschillende omvang, vóór af „Oorlogsfilosofie” een 70-tal bladzijden tot „Hedendaagse Franse Wijsbegeerte”, een 5-tal. Maar oppervlakkig worden zij nooit, en altijd worden zij gekenmerkt door de edele hartstocht voor de waarheid, de

gehele en onverhulde waarheid.

Dat deze gepassioneerde en strijd-bare geest al spoedig in botsing moest komen met de bezettende macht, ligt voor de hand. Als niet-ariër viel hij onder de beruchte maatregel van November 1940. In een brief aan de Faculteit beklaagde hij er zich over, dat men hem mededelingen en dissertaties onthield; de brief werd de Sicherheitsdienst in handen gespeeld; in Februari 1941 volgde zijn arrestatie; Huis van Bewaring te Groningen, gevangenis te Leeuwarden. Daar is hij 9 December 1941 na een operatie gestorven. Een onherstelbaar verlies voor de wijsbegeerte, die bij de toenemende neiging tot een oppervlakkig irrationalisme en relativisme zijn scherp verstand, zijn omvattende, gedegen kennis der filosofische literatuur, zijn kenmerkische scholing en zijn strijdbaarheid zo moeilijk kan missen. In zijn werk, hier in een voortreffelijke, goed verzorgde uitgave weer gemakkelijk beschikbaar geworden, leeft zijn geest voort.

WROCLAW

EN DE REST

Mijn stukje in „S. en D.” over het congres van Wroclaw was bedoeld als een waarschuwing aan partijgenoten-intellectuelen, die, zoals volgens de opzet van het congres te verwachten was, door communisten, crypto-communisten, misschien ook door de „Klub der Harmlosen”, met „begrip en discretie” (zoals het communistische maandblad wenselijk acht) benaderd zouden worden om in edele objectiviteit tussen wit en zwart dan toch maar het oosterse karretje te trekken. Buiten mijn voorkennis om werd door de redactie van „S. en D.” prof. Wertheim, wiens naam in mijn stukje genoemd was, om een repliek gevraagd. Dit juich ik ten zeerste toe. Indien ik mijn stukje echter met het oog op een polemiëk met prof. Wertheim had moeten schrijven, zou ik uitvoeriger zijn geweest en de communistische opzet van dit congres door meer gegevens breder gestaafd hebben. Dat wil niet zeggen, dat ik er van overtuigd ben, daardoor prof. Wertheim te hebben kunnen overtuigen. Gezien het feit, dat prof. Wertheim de belangrijkste van de reeds gegeven argumenten met soevereine minachting voorbijgaat en dit in overeenstemming vindt met zijn klemmend pleit voor objectiviteit, heb ik te dien aanzien weinig illusies. Maar niettemin voel-ik mij tot deze aanvulling alsnog verplicht.

De manager van het congres was de Pool Borejsza, over wiens politieke rol in de C.P. Polen ik reeds schreef. Hij werd aan die genodigden, van wie men wist, dat zij een communistische opzet niet zouden slikken, geserveerd als een kleurloze, persoonlijke initiatiefnemer. Daarover hebben Franse en Zwitserse professoren hun klachten geuit. En Julian Huxley bedoelt dit feit in zijn uitlating, die ik nog zal aanhalen. In kringen, die minder objectief zijn dan prof. Wertheim, noemt men zoiets bedrog. Prof. Wertheim heeft over dit feit niets te zeggen. Met enige fantasie zou men het zinnetje, dat het „helemaal niet ondenkbaar is dat inderdaad de bedoeling van een aantal organisatoren was, om het vredescongres te

gebruiken, ten einde de communistische gelederen met een aantal intellectuelen te versterken" als een antwoord op het geval-Borejsza kunnen beschouwen. Helemaal niet ondenkbaar....

Jammer genoeg is hem het geval-Einstein ontgaan. Deze man staat sinds twintig jaar er voor bekend, dat hij nimmer nalaat zijn handtekening te zetten onder alles, wat in de terminologie van prof. Wertheim „links" heet te zijn. Desondanks hebben de organisatoren met de „helemaal niet ondenkbare bedoelingen" de verklaring, die prof. Einstein aan dit congres heeft gestuurd, eenvoudig onderschept. Over deze zaak is in het „Bulletin de Presse Américaine" uit de „Washington Post" van 30-8-'48 het volgende te lezen:

„Men verzocht dr Einstein, die men vaak aan de zijde der linkse intellectuelen vindt, op 6 Juli om een opwekkend schrijven te zenden aan het organisatiecomité van het congres van Breslau. Hij schreef deze brief en tevens een lange boodschap, die aan het congres moest worden voorgelegd.

Deze boodschap bepleitte sterk de stichting van een bovennationaal orgaan, belast met de contrôle over de moderne massale vernietigingswapenen, hetgeen niet in overeenstemming was met de Sowjetopvattingen. Er werd in Polen over deze boodschap niets gezegd. Integendeel, zij, die de touwtjes van het congres in handen hadden, lieten een beknopte weergave van de onschuldige brief van 6 Juli circuleren, waarbij zij het deden voorkomen alsof dit de door dr Einstein tot het congres gerichte boodschap was.

Dr Einstein heeft nu de zaak rechtgezet en er op gewezen, dat de verwisseling der boodschappen zonder zijn instemming is geschied, terwijl hij tevens verklaarde, dat „een dergelijke handelwijze niet zou kunnen bijdragen tot het scheppen van een sfeer van wederzijds vertrouwen".

Hoewel men dit als een euphemisme kan beschouwen, blijft het toch een bemoedigend verschijnsel, dat dr Einstein en misschien nog anderen dan hij, beginnen te begrijpen, dat de communisten en hun organisaties hen gebruiken en dat deze agenten van het Kremlin niet zullen aarzelen hen te bedriegen, indien dit voor hun eigen doeleinden nodig is."

En hoewel dit feit door de pers is gegaan (met uitzondering van de diverse „Waarheden") acht prof. Wertheim het in overeenstemming met zijn vaak onderstreepte objectiviteit, de mantel der liefde te spreiden over de hier aan het werk zijnde organisatoren met de „helemaal niet ondenkbare bedoelingen".

In plaats daarvan poogt hij deze feiten in twijfel te trekken door tot uiterste voorzichtigheid te manen tegenover mijn concrete mededelingen. Het recht hiertoe put hij uit twee feiten. Ten eerste uit mijn bewering, dat het Franse comité uitsluitend uit „communisanten" zou hebben bestaan. Ten tweede uit de „aperte onwaarheid", ge-

legen in het feit, dat ik beweerde dat prof. Wertheim volgens zijn redevoering „bereid was de Russische opvattingen van wetenschappelijke vrijheid te slikken”.

Ten aanzien van het eerste punt is er inderdaad een rechtzetting nodig. De organisatoren „met de helemaal niet ondenkbare bedoelingen” zijn ook in Frankrijk communisten en communisanten. Dat daarbij niet altijd in het openbaar duidelijk is, tot aan welke grens de communistische bindingen van bepaalde heren gaan, is niet slechts voor Frankrijk een feit. Precies als in alle andere landen hebben de organisatoren ook in Frankrijk mede-ondertekenaars gevonden, die, om welke eerlijke of oneerlijke redenen dan ook, tot de „Klub der Harmlosen” behoren. Juist de genodigden van verschillende Zwitserse universiteiten hebben achteraf — ik heb reeds eerder prof. Birchler genoemd — tot uitdrukking gebracht, dat zij misleid werden door namen, waarvan zij mochten veronderstellen, dat hun dragers niet willens en wetens in dienst van de organisatoren met de „helemaal niet ondenkbare bedoelingen” zouden staan. Dat geldt o.m. ook voor de Engelse delegatie en blijkt uit het citaat in de „New Statesman”, door prof. Wertheim aangehaald. Julian Huxley, tot vóór Wroclaw van communistische zijde met welwillende tegemoetkoming behandeld en ná Wroclaw door de heer Davids in de „Vrije Katheder” met spot overgoten, heeft (volgens een artikel in de „New York Herald Tribune” van 2 Sept. 1948) het volgende ondervonden:

„Ik had gehoopt, dat het Wereldcongres van Intellectuelen te Wroclaw zich zou wijden aan het niet tot de activiteit der regeringen behorende gebied, nl. dezelfde taken van internationale samenwerking voor vrede op het terrein van wetenschap en beschaving, waaraan de Unesco zich wijdt op het door de regeringen gemeenschappelijk bestreken gebied.

In verband daarmee aanvaardde ik de vleiende uitnodiging om één der vijf presidenten of voorzitters te zijn en woonde het congres bij als persoon, na de stellige verzekering te hebben ontvangen van de heer Borejsza, de algemene secretaris en voornaamste organisator, dat het congres uitsluitend een culturele opzet had. Jammer genoeg bleek dit niet het geval te zijn.”

„Ik tekende de slot-resolutie niet, die aan het congres werd voorgelegd. Deze resolutie spreekt niet over vele belangrijke oorzaken van of aanleidingen tot oorlog en wijt de huidige gespannen toestand uitsluitend aan „een handjevol mensen in Amerika en Europa, die alleen oog hebben voor hun eigen belangen, die de fascistische denkbeelden van ras-superioriteit hebben overgenomen en geen begrip hebben voor de vooruitgang, die verder de fascistische methoden hebben overgenomen door alle moeilijkheden met de wapenen op te lossen.

In vele opzichten lijkt het congres mij tendentieus en niet gelukkig.”

Ik heb bovendien in het antwoord van prof. Wertheim gemist de verwijzing naar de Nederlandse delegatie, om aan te tonen, dat de objectiviteit tussen oost en west bij de samenstelling een beslissende rol heeft gespeeld en hij dus reden heeft verontwaardigd te zijn over mijn bewering, dat dit congres op een communistische opzet berust. Deze Nederlandse delegatie, die in andere landen als bewijs voor de „objectieve” samenstelling gebruikt wordt, zoals prof. Wertheim de Franse delegatie in Nederland hiervoor gebruikt, zag er als volgt uit:

Braat, beeldhouwer (lid C.P.N.); dr Engels, romanist (lid C.P.N.); dr Rebling, musicoloog (lid C.P.N.); Theun de Vries, schrijver (lid C.P.N.); J. van Santen, lid Eerste Kamer (lid C.P.N.); S. van Praag, schrijver, voorzitter Nederland—Polen; dr Hendrix, rector van het Dordtse gymnasium; prof. Wertheim, socioloog; mr S. Davids (ex-redacteur buitenland van „De Groene Amsterdammer”); mevrouw Van Traa—van den Burg, secr. Ver. Nederland—Polen (lid P.v.d.A.).

Ter toelichting: De heren Van Praag en Wertheim hebben verschillende door communisten opgezette acties ondersteund. Rector Hendrix heeft in een brief aan „De Waarheid” de Grieks-Katholieke Kerk in Rusland in bescherming genomen tegen de R.K. Kerk. De heer Davids heeft bijzondere diensten aan het Nederlandse communisme bewezen.

Ook dit lijstje staat een meningsvorming toe ten aanzien van opzet en samenstelling van dit congres.

Het meest belangrijke acht ik echter de tweede beschuldiging, die betrekking heeft op de redevoering van prof. Wertheim te Wroclaw. Ik blijf bij mijn oordeel, dat prof. Wertheim daarmee „bereid was de Russische opvatting van wetenschappelijke vrijheid te slikken”, en stel daarenboven vast, dat het citaat, dat prof. Wertheim uit zijn redevoering licht, misleidend is. Immers hij zegt het volgende gedaan en beweerd te hebben: „Ik ben juist voor het recht van vrije critiek opgekomen en heb gesteld, „dat de critische zin voor ons intellectuelen wezenlijk is” en dat de discussie tussen intellectuelen open moet blijven”.

Indien de punt achter deze zin werkelijk een punt was, dan zou niet het minste verschil tussen prof. Wertheim en mij bestaan. Wij zouden een verschil in politieke opvattingen hebben, zoals dit gelukkig tussen vele mensen bestaat, maar wij zouden tevens weten, dat de grondslag, waarop wij staan dezelfde is. Alle uitlatingen van prof. Wertheim over mijn gebrek aan bereidheid, wit en zwart redelijker te verdelen, zouden dan zin hebben en discutabel zijn. Bovendien ben ik er van overtuigd, dat prof. Wertheim, indien het hierboven geciteerde de kern van zijn betoog geweest zou zijn, naar

huis gestuurd was als een reactionnair en neo-fascist. Hij en ik, wij zouden elkander bij alle meningsverschillen weer ontmoet hebben op de basis van het zinnetje, dat Voltaire eens aan Rousseau heeft geschreven: „Ik beaam met geen woord wat ge zegt, maar ik zal het recht dat ge hebt om het te zeggen tot de dood toe verdedigen”.

Maar de punt van prof. Wertheim is geen punt. Het volledige citaat uit de redevoering van prof. Wertheim luidt als volgt:

- „De critische zin is voor ons intellectuelen wezenlijk. Hij vormt een van de hoofdbronnen van de vooruitgang en de evolutie. Dit betekent niet, dat elke critiek, uit welke bron zij ook moge spruiten, toelaatbaar is. Want wij hebben voldoende ervaring opgedaan met de methoden, die de reactionnair en fascist hebben uitgevonden om hele volkeren te bedriegen en te misleiden. Maar tussen vrienden — en wij intellectuelen zijn hier verzameld als vrienden, anders zou het nutteloos zijn over de vrede te spreken — moet de discussie open blijven, zodat ieder bereid is de argumenten van de ander ernstig te overwegen.”

Het recht van vrije critiek krijgt hier dus zeer beslist een beperkte betekenis. En omdat prof. Wertheim deze beperking aanvaardt, heeft hij, hoewel met reserve, genade gevonden in de ogen van de organisatoren „met de niet ondenkbare bedoelingen” van het congres te Wroclaw. Men zal hem nog wel „met begrip en discretie” bewerken, om de laatste smetten van het „reactionnaire en fascistische” westen in hem te liquideren. Zolang dit nog niet gelukt is, zal de heer Fadejew herhalen, wat hij tegenover meer dan een spreker uit het westen heeft gedaan (en waarbij hij slechts het grote voorbeeld van de heer Wisjinsky in de U.N.O. opvolgt), namelijk de koptelefoon demonstratief neerleggen, wanneer iemand van de andere kant gaat spreken. Daarmede dan tot uitdrukking brengende, hoe het met de bereidheid gesteld is, om naar de argumenten van de ander te luisteren....

Terwijl prof. Wertheim in het door hem in zijn artikel *onvolledig* weergegeven citaat van zijn rede reeds de beperking van het recht op vrije critiek aanvaardt, onderstreept hij deze stelling in het verdere betoog in zijn artikel. Wat hij in Wroclaw heeft gesproken, licht hij toe in zijn artikel. Het is meer dan een toelichting. Het is een afscheid van de man van de wetenschap van het grondbeginsel voor alle wetenschap: vrijheid van onderzoek en van leer. Het is de aanranding van het fundament, waarop zo niet drieduizend, dan ongetwijfeld vierhonderd jaar westerse geestelijke ontwikkeling berusten. Wat dan is het excuus van prof. Wertheim?

„Ik maakte slechts een uitzondering voor critiek uit reactionnaire en

fascistische hoek, die volksmisleiding ten doel heeft. Tot dit ene voorbehoud voelde ik mij als Nederlander verplicht, daar ook in ons land na de oorlog de verkondiging van nationaal-socialistische leerstellingen, gelukkig wordt tegengegaan, nu men de nodige ervaringen met nationaal-socialistische propaganda heeft opgedaan."

Hier wordt de kern van het probleem van de fellowtravellers geraakt. Dit probleem eist meer aandacht dan het congres van Wroclaw, waarvan de discussies slechts voor de zoveelste keer de gelegenheid bieden, de kern van de zaak te behandelen.

Voorop staat hierbij, dat prof. Wertheim erkent, dat de Russen een andere opvatting ten aanzien van het recht op vrije critiek hebben. Meestal wordt dit bestreden om de verdere discussie onmogelijk te maken. Prof. Wertheim erkent dit verschil, anders zou hij nooit mijn bewering, dat hij de Russische opvattingen van wetenschappelijke vrijheid slikt, een „aperte onwaarheid" hebben genoemd. Zouden deze verschillen niet bestaan, dan zou het nonsens zijn, zich er tegen te verzetten, daarmede op één lijn geplaatst te worden. Hoewel ik dus mijn bewering ten volle staande houd en met het bovenstaande citaat plus toelichting bewezen acht, ben ik prof. Wertheim bijzonder dankbaar voor de wijze, waarop hij mijn deze bewijsvoering heeft mogelijk gemaakt. Er is dus een beperking van de vrijheid van wetenschap in Rusland. Prof. Wertheim ontkent haar te aanvaarden. Zijn uitlatingen te Wroclaw en in „S. en D." bewijzen het tegendeel.

De volgende vraag is: van welke aard zijn deze beperkingen? Ik ben mij er ten volle van bewust, dat mijn betoog door prof. Wertheim en zijn geestverwanten geïnterpreteerd zal worden als een pleit voor „reactionnaires en fascisten". Er is geen enkele beveliging tegen het misbruiken van mijn stelling. Dit misbruik kan voortvloeien uit opzet, uit denkluheid of gebrek aan denkvermogen. Ik kan mij daartegen niet beschermen. Maar ik kan hun, voor wie de vrijheid van de wetenschap een waardevol goed in plaats van een frase is, vragen het volgende in overweging te nemen. Zowel ten aanzien van de Russische betogen voor beperking van de vrijheid van denken als ten aanzien van het aan hen analoge betoog van prof. Wertheim dringen zich twee overwegingen op:

1. Vanuit welk standpunt wordt beperkt?
2. Wie beperkt?

De rede van prof. Wertheim en de toelichting op deze rede in zijn artikel spreken duidelijk uit: *er wordt beperkt vanuit een politiek standpunt*. Het zijn de politici, die de grenzen trekken, waarbinnen

de vrijheid der wetenschap wordt toegestaan. En het zijn in dit geval precies als in het nationaal-socialisme de politici van een alleenheersende partij, die uitmaken waar de vrijheid van de wetenschap en daarmee de wetenschap als zodanig begint en vooral waar zij eindigt. Het is de toepassing van de waarschuwing aan de grens van de „Sperrgebiete” in bezet Nederland op het wetenschappelijke terrein: „Wer weiter denkt, wird erschossen”.

Er zijn ook in het westen (men denke aan het anti-Darwin-proces in Amerika ruim twintig jaar geleden) steeds weer pogingen gedaan, dit beginsel van een politieke of culturele beperking van de vrijheid toe te passen. Het beginsel wordt echter door velen, die het ten aanzien van de zakelijke inhoud van het wetenschappelijke werk geenszins eens zijn, zo zeer als de primaire grondslag van alle denken en onderzoeken beschouwd, dat geen enkele poging om dit principe aan te tasten of te vernietigen, duurzaam succes opleverde. Hoe uiteenlopend de mensen in de democratie ook ten aanzien van verschillende onderwerpen mogen denken, in de handhaving van het recht op denken, onbeperkt door een politburo, zijn zij het eens.

Een uitzondering op dit elementaire principe vormde het nationaal-socialisme en vormt nu het bolsjewisme. In beide gevallen is een bepaald politiek inzicht tot het onaantastbaar juiste verheven, dat zijn juistheid verdedigde met de middelen van het geweld en het geweld verdedigbaar achtte, omdat dit geweld in dienst van de enig juiste politieke theorie stond en staat. Voor mij is hier afstand gedaan van het recht op denken, van de vrijheid van critiek, van de mogelijkheid, door gebruik te maken van wat men gezond menserverstand noemt, de lijn van de ontwikkeling verder te trekken. Zodra men deze beperking aanvaardt, zodra men bereid is het beginsel van de vrijheid van denken te relativieren, heeft men aan vier eeuwen menselijke ontwikkeling een einde gemaakt. Dan wordt de wetenschap tot de dienstmaagd van een — nu politieke — theologie, en de man van de wetenschap opnieuw een on-vrije.

Bij wie ik de bereidheid tot het volgen van mijn redenering mag veronderstellen, die zal niet kunnen betwisten dat hiermede *iedere* poging tot een politiek absolutisme is veroordeeld. En inderdaad heb ik niet het nationaal-socialisme in woord en daad bestreden om mij nu neer te leggen bij de pogingen van prof. Wertheim en zijn geestverwanten, om een soortgelijke politieke theologie daarvoor in de plaats te krijgen. Hetzij willens of wetens, hetzij tegen wil en dank, gedragen door de pleitbezorgers van de nieuwe politieke theologie, die het hakenkruis voor sikkels en hamers hebben geruild, als lieden, die zelfmoord plegen uit angst voor de dood.

Ik weet wel, dat het enige moeite kost om vorm en inhoud van een

stelsel te scheiden. Ik weet ook, dat prof. Wertheim met de instemming van allen kan rekenen, die verontwaardigd zijn over de gelijkstelling van het nationaal-socialisme en communisme. Misschien wil men van mij geloven, dat ik het zakelijke verschil tussen „Blut und Boden” en „Klasse und Produktionsverhältnisse” aan de andere kant ken. Terwijl prof. Wertheim in mij slechts de man kan zien die op „communistenjacht” is, verwaarloost hij, gebiologeerd door het verschil van inhoud, de overeenkomst in de methode, waarmede beide politieke theorieën worden toegepast en waardoor van een „politieke theorie” als een denkresultaat, dat aan wijziging onderhevig is en steeds moet zijn, geen sprake meer is. Het nationaal-socialisme heeft één bepaald ras, levende op één bepaalde bodem, superieur verklaard: die germanische Herrenrasse. Dit bloed van deze bodem was geroepen tot de heerschappij over de wereld. Geen enkel mens met wetenschappelijke kwaliteiten zal ooit de relatieve betekenis van ras-eigenschappen en van milieu, ook in een geo-politieke zin, betwisten. Maar iedere deskundige moest objectief tot de conclusie komen, dat de politieke gevolgtrekkingen, waartoe het nationaal-socialisme kwam, eenvoudig waanzin zijn. Het politieke systeem, dat deze theorie nodig had, om zijn machtsmisbruik te rechtvaardigen, heeft precies dezelfde methode toegepast, die de Russen vandaag eveneens toepassen en die door prof. Wertheim inderdaad wordt aanvaard: het heeft de vrijheid van de wetenschap beperkt. Men heeft van een leer, die aan critiek onderhevig moest blijven en zoals andere leerstellingen gerelativeerd of overwonnen had moeten worden, een mythe gemaakt. Een zeer omstreden, voor relativering alleszins vatbare theorie kreeg, omdat zij voor een aantal op macht beluste dictatoriaal denkende lieden bruikbaar leek, het aureool van onaantastbare mythe. Daarmede werd de theorie uit de sfeer van de discussie en de wetenschappelijke critiek gehaald. Het wezen van de mythe is juist, dat zij niet discutabel is, maar boven alle denken geloofd dient te worden. De menselijke constructie van een theorie kreeg het karakter van een boven alle menselijke critiek verheven theologie. Daarmede was de weg vrij voor de moord in naam van de mythe.

Hetzelfde is in het Russische stelsel het geval. Men behoeft geen Marxist te zijn om de relatieve betekenis van de invloed van de productieverhoudingen op het denken en handelen van de mensen te erkennen. Dit geldt niet minder voor de klasse. Omstreeks de eeuwwisseling stond het socialisme voor de keuze: de absolute betekenis van de Marxistische begrippen van klasse en productieverhoudingen voor de gang van de geschiedenis prijs te geven, omdat de wetenschappelijke critiek dit absolutisme weerlegd had, of de discussie

met geweld te staken, dus het verdere denken te verbieden. Hier heeft de beslissende afscheiding plaats tussen *democratische* socialisten en aanhangers van het dictatoriale socialisme. De laatsten hebben waar zij de kans er voor kregen, de stap naar de mythe, die boven alle critiek verheven is, gedaan. Zij hebben het wetenschappelijk denken beperkt. Er mag gedacht en geschreven worden over alles, wat ter ere van de mythe dient. The rest is silence. In het Hitlerstelsel was het Göring, die bepaalde, wie plutocraat was. In het Russische stelsel is het het Politburo, dat bepaalt, wie reactionnair en fascist is. Denkende mensen dienen het te slikken, indien hun leven hen lief is.

Men zal willen aannemen, dat ik weinig geïnteresseerd ben in vergelijkingen, waarbij één van deze twee stelsels het „betere” is, omdat er misschien één concentratiekamp en duizend lijken minder zijn. Ik weet alleen, dat deze verschuiving van politieke theorie uit de rationele in de irrationele sfeer verraad is aan de mens als redelijk wezen. Hier is de grens, waar iedere „objectieve” vergelijking haar grenzen vindt, omdat hier de kans tot objectiviteit verdwijnt. Het is eenvoudig belachelijk, van pro-fascistische of pro-communistische zijde de eis te horen: je moet objectief zijn tegenover ons. Want mijn recht van denken en de vrijheid van critiek zijn bij voorbaat beperkt. Niet door het menselijk denkvermogen, dat ook beperkt is, maar door de man, die de Gestapo of het N.K.W.D. commandeert. Ik mag denken binnen de grenzen, die mij door een moderne groot-inquisiteur te Berlijn of Moscou getrokken zijn.

Misschien zal men begrijpen, dat voor mij reeds het begin van het antwoord van prof. Wertheim vreemd is. Ik word daar beschuldigd van „denken in zwart en wit”. Dit verwijt spreekt iemand uit, die voor zichzelf de beperking van zijn wetenschappelijk denken door een politieke potentie reeds aannemelijk heeft gevonden. Hij, die dit essentiële verschil tussen het zeer gedifferentieerde westen en de politieke theologieën van onze tijd — nationaal-socialisme en communisme — over het hoofd ziet, verwijt mij de tekening in zwart en wit, dat is de „objectiviteit”, die ertoe zou kunnen leiden, tussen een moordenaar en een onschuldige te pleiten voor een kleine roofoverval, omdat dit dan „objectief” het midden tussen wit en zwart zou zijn. Mijn bezwaar tegen prof. Wertheim is niet, dat hij critiek heeft op het westen. Daartoe zijn vele aanleidingen. Mijn bezwaar is, dat hij òf niet kan òf niet wil zien, dat het essentiële verschil tussen oost en west gelegen is in het recht op denken, in het recht op critiek. Dat hij dit verschil verdoezelt (opzettelijk of onbewust) maakt hem tot een gevaar voor de vaak vertrapte, vaak onbevredigend tot hun recht komende, maar nooit in het volle bewustzijn

overboord gegooide waarden, die de basis zijn, waarop de worsteling om een menswaardig bestaan plaats heeft.

Prof. Wertheim besluit zijn artikel met de volgende zinnen:

„Dat Fadejew mijn rede slecht en de heer Mozer haar bedenkelijk vindt, beschouw ik als een compliment. Als onomkoopbaar intellectueel weet men, dat men de man is, die de klappen krijgt: van links en van rechts.”

Ik zou tegenover een vriendelijk man graag gevoelig willen zijn voor zijn behoefte aan enig sentiment. Het lukt niet. Ik begrijp de logica niet, gelegen in de veronderstelling, dat een betoog juist is, indien het van twee kanten wordt aangevallen.

Ten slotte vraag ik de aandacht voor de plaatsbepalingen, die prof. Wertheim voor Fadejew en mij heeft. Indien ik „rechts” ben, dan is niet slechts Fadejew „links”, maar ook Himmler, en de groot-inquisiteur.¹⁾

¹⁾ De uitvoerigheid van de repliek van de heer Mozer op het verweer van prof. Wertheim maakte de plaatsing van een slotreactie van deze laatste in dit nummer technisch onmogelijk. Prof. Wertheim krijgt daartoe in het volgende nummer de gelegenheid. Wij herstellen hierbij nog een tweetal hinderlijke zetfouten in de beschouwing van prof. W. Op pag. 38, 7e regel van onder, moet i.p.v. „communisten” worden gelezen „communisanten”, en op pag. 40 2e regel van boven i.p.v. „Duitse”, „Britse”. (Red.)

DE RUSSISCHE KERK GEDURENDE DE OORLOG

Van communistische zijde tracht men het Westen er van te overtuigen, dat de kerk in Rusland vrij is en dat er van kerkvervolging in Rusland geen sprake is. Men doet dat op goede gronden. De kerk in Rusland is inderdaad vrij en van kerkvervolging is in Rusland inderdaad geen sprake.

De vraag is echter, hoe wij de tegenwoordige verhouding van staat en kerk in Rusland moeten verklaren. Noch van de zijde van de kerk, noch van die van de staat ligt zij voor de hand en spreekt zij vanzelf.

Eén van de redenen, waarom er op het ogenblik geen strijd tussen staat en kerk is, is de algehele vernationalisering van de Russische kerk, die met het wezen van een christelijke kerk volkomen in strijd is.

In dit artikel willen wij met officiële gegevens aantonen, hoezeer de Russische kerk vernationaliseerd is. Het zal ons blijken, dat de verhouding van staat en kerk in het heden in dit opzicht in niets verschilt van die in het verleden. Zoals de Russische kerk zich in het verleden in nationaal opzicht geheel met het Czaristische Rusland liet gelijkschakelen, zo laat zij zich dat in het heden op precies dezelfde wijze doen met het Rusland van Stalin.

In de eerste jaren na de revolutie was de houding van de Sowjet-Unie tegenover de kerk uitgesproken vijandig. Dat is zij nu niet meer. Patriarch Sergius heeft een boek met documenten gepubliceerd: „De waarheid over de godsdienst in Rusland”. In 1944 verscheen in Zürich een Duitse vertaling (Evangélischer Verlag A.G. Zollikon). Gustav Aulen schreef voor de Zweedse uitgave een voorwoord, dat ook in de Duitse werd opgenomen. Het dateert van 1943. De bekende Zweedse theoloog zegt: „Het is waarschijnlijk niet onjuist te vermoeden, dat de verandering samenhangt met het uitgesproken nationale standpunt, dat de Russische kerk, zoals de hier gepubliceerde documenten bewijzen, in de tegenwoordige oorlog inneemt. Niets is duidelijker dan dat de Russische kerk met lichaam en ziel deze oorlog steunt, doordat zij hem niet slechts als een

strijd voor de vrijheid van Rusland, maar ook als een strijd van het Kruis tegen het Hakenkruis beschouwt." (Blz. 6.)

Het boek begint met een inleiding van Sergius, van 1941. Sergius was toen nog geen Patriarch, maar de plaatsvervanger van de Patriarch en Metropoliet van Moscou. De uitvoerige inleiding eindigt met deze woorden: „Het oude orthodoxe Oosten en de gehele orthodoxe wereld sidderen samen met ons voor de verschrikking van de nationaal-socialistische aanval en samen met ons zegenen ze de onbaatzuchtige toewijding van het Russische leger en bidden zij om de uiteindelijke overwinning op de legermachten van het nationaal-socialisme. Dit gemeenschappelijk en eenstemmig gebed van bijna alle orthodoxe kerken sterkt ons in onze rotsvaste overtuiging, dat het licht over de duisternis zal triumpferen, dat de gerechtigheid over willekeur en geweld zal triumpferen, dat het Kruis van Christus over het nationaal-socialistische Hakenkruis zal triumpferen." (Blz. 15.)

Dan volgt een „Zendbrief aan alle kinderen van de christelijk-orthodoxe kerk en haar voorgangers", gedateerd 22 Juni 1941, van de hand van Sergius als plaatsvervanger van de Patriarch. Het is een hartstochtelijke oproep, om de Sowjet-Unie te steunen in de strijd tegen het nationaal-socialisme.

Van Jezus wordt dit woord geciteerd: „Niemand heeft meer liefde dan deze, dat iemand zijn leven zette voor zijn vrienden". Niet alleen wie op het slagveld voor zijn vaderland valt, geeft zijn leven, maar een ieder, die zichzelf, zijn gezondheid en zijn persoonlijke belangen voor het vaderland offert. „Het zou ons, de voorgangers der kerk, onwaardig zijn, in een tijd, waarin het vaderland allen tot daden oproept, als zwijgzame toeschouwers aan de kant te staan." „Laten wij ons leven, samen met onze gemeente, offeren." „De kerk van Christus zegene alle rechtgelovigen in de verdediging van de heilige grenzen van hun vaderland. God zal ons de overwinning geven." (Blz. 16—18.)

Het woord van Jezus, dat zeker niet op de oorlog betrekking heeft, wordt altijd opnieuw in preken en verklaringen geciteerd. Ook het woord heilig wordt, geheel tegen de geest van het Evangelie in, voortdurend in verbinding gebracht met het vaderland, het volk, Rusland.

Een uitvoerig document van 28 bladzijden, weer van Sergius, heeft tot opschrift: „In de strijd voor het vaderland volgt de Russische orthodoxe kerk en haar opperhoofd de voorschriften van de Patriarch Tichon".

„Het Russische volk is een Godgelovig volk." „De oorlogen tegen de vijanden van het vaderland droegen een religieus karakter." „Het orthodoxe geloof gaf de troepen van vorst Dimitry¹⁾ een onwan-

kelbare moed en heiligde hun daden, zodat zij de troepen een offer schenen tot eer van God en de christelijke kerk, een offer dat God aannam en zegende." „Kuturow²⁾ begon de slag bij Borodino met een bidstond voor de Heilige Moeder, wier wonderdadig beeld zich onder de troepen bevond." Napoleon werd verslagen, omdat God hielp. In de oorlog tegen Duitsland is het niet anders. De Patriarch Tichon riep allen op, eensgezind de Regering te steunen. De Metropoliet Sergius volgde zijn voorbeeld: alle gelovigen moeten het vaderland verdedigen. Aangegrepen door nationale geestdrift hebben de kerken in het fonds tot dekking van de verdedigingskosten grote bijdragen gestort. De Drievaldigheidskerk van Gorky bracht een miljoen roebel op. De Domproost gaf het voorbeeld en schonk honderdduizend roebel. „De vijand is sterk, maar groot is de God der Russische aarde." „Wij zullen overwinnen. Wij weten immers, waar wij onze inspiratie kunnen vinden (gewezen wordt op veldslagen in het verleden). Daarom zijn wij van de eindoverwinning op de vijand als van een triumpf der gerechtigheid overtuigd. De Russische orthodoxe kerk is zeker van de overwinning op de vijand, van ganser harte bidt zij om deze overwinning en verkondigt onverschrokken haar komst. Het uur der overwinning is nabij." (Blz. 24—52.)

Dit alles heeft niets meer met evangelie-verkondiging te maken. Hier is het evangelie volkomen vernationaliseerd.

26 Juni 1941 houdt Sergius in de Openbaringskathedraal een toespraak. Het slot luidt: „Is het niet verheugend te zien, dat wij reeds na de eerste donderslagen in zo groten getale in onze heiligdommen bijeen zijn gekomen en dat wij de daden, die ons volk voor het vaderland volbracht, met godsdienstoefeningen vieren? Wij mogen met de Psalmist zeggen: Sterk o God, wat Gij aan ons gewrocht hebt." (Blz. 58.)

Een preek van Sergius van 11 Augustus 1941 — hij is intussen praktisch de leider der kerk geworden — loopt over van nationalisme.

„Vandaag wil ik in het gebed allen gedenken, die de Heer uitverkoren heeft, om op het slagveld te sterven. Onze heilige kerk roept ons onophoudelijk op tot dat gebed." „Moge de rechtvaardige en oneindig liefdevolle Rechter hun voor hun opofferende daden de kroon van het eeuwige leven geven, en moge Hij ons, die zo vurig voor hen bidden, Zijn genade schenken." (Blz. 59—61.)

Andreas, de Aartsbisschop van Saratow, zegt in April 1942 in zijn Paasboodschap: „Is de dood een verschrikking voor hen, die voor het vaderland sterven? Geen vreze de dood, want de dood van de Verlosser heeft ons vrijgemaakt." „Maar zij, die het zwaard

tegen ons Russische volk en tegen de gehele wereld opgeheven hebben, zullen spoedig een eerloze dood sterven." „De dappere soldaat en verdediger van het vaderland is niet eeuwig dood. Ook wanneer hij door een vijandige kogel getroffen wordt, zullen zijn ziel en zijn heilige liefde in eeuwigheid voortleven." (Blz. 62—64.)

Smirnow, de Domproost van Uljanowsk, houdt 4 December 1941 een preek: „De doornenkroon van het vaderland". Zij begint aldus: „Op 22 Juni 1941 werd ons prachtige vaderland de doornenkroon op het hoofd gedrukt. Van haar scherpe doornen vielen de eerste bloeddruppels op het voorhoofd van het vaderland en het offerbloed glansde gelijk robijnen, als een vervulling van het evangeliewoord: Niemand heeft meerder liefde dan deze, dat iemand zijn leven zette voor zijn vrienden." (Blz. 69—74.)

Alexius, de Aartsbisschop van Ufa, schrijft 27 Maart 1942 over „Op het altaar van het vaderland".

„Onze voorvaderen hebben ons hun heilig geloof evenals hun liefde voor Rusland als erfenis nagelaten. Wanneer het zich onder de heilige Russische vlag van het vaderland schaart, blijft ons volk ook nu dit teken trouw." „Het Russische volk beschouwde de oorlog als een heilige oorlog, als een oorlog voor het geloof en het orthodoxe vaderland. Want wie was het, die tegen Rusland naar de wapenen greep? Het waren de nationaal-socialisten, die het Kruis van Christus tegen het heidense Hakenkruis hebben ingeruild." „Het bloed van onze gevallen landgenoten, de brandende puinhopen van onze vreedzame huizen, de tranen van onze leeggestolen broeders en de geschonden eer van ons vaderland, dit alles schreit ten hemel om wraak over onze vijanden. En voor ons Russen heeft het uur geslagen, onze vijanden er aan te herinneren, dat de geest van het Russische volk leeft en werkt." „De orthodoxe bevolking van Rusland is als één man opgestaan, om haar geliefde vaderland te verdedigen en zij werd om haar daden in de oorlog door het Primaat van de Russische orthodoxe kerk, de Metropoliet Sergius, gezegend." „In de ontelbare heiligdommen bidden de gelovigen, vervuld van een diep geloof, met brandende liefde voor de Russische aarde: Heer, God onzer sterkte, God van ons heil, zie, de vijand, die verwoering over Uw wereld brengt en die de wereld verwoesten wil, maakt zich op. Zie, de volken, die Uw wet schenden, hebben zich aaneengesloten, om Uw erve te vernietigen, om Uw heerlijk Jeruzalem te verwoesten, Uw geliefde Rusland! En de heilige woorden van het gebed, die in het gelovige hart van het Russische volk doordrongen, vervulden het met een mateloze geestdrift voor de oorlog, voor de verdediging van het vaderland." „Wat zijn de geïsoleerde partisanenhelden uit het volk anders dan christelijke martelaren."

„Ja, het Russische volk is sterk en vreselijk voor zijn vijandige onderdrukkers.” Alexius vertelt, hoe de zeventigjarige Josef Michajlowitsch Pychlius bij een luchtaanval de gelovigen toesprak: „Gij zijt toch niet bang voor deze Antichrist? Wij zijn allen orthodoxen en God zelf is onze beschermer. Hoe kunnen hun bommen dan gevaarlijk zijn?” en hoe de gelovigen antwoordden: „De Antichrist overvalt ons land, als één man zullen wij ons vaderland verdedigen.” „De Russische aarde zal alleen aan de Russen toebehoren. Voor de zekerheid van deze overtuiging spreekt de onvoorwaardelijke overgave van ons volk aan de Russische kerk en haar heiligen.” „De ware kerk van Christus maakt geen gemene zaak met het fascisme. Men moet kiezen: men diene God en blijve in de gemeenschap van de Russische orthodoxe kerk, of men diene de Mammon, d.w.z. het fascisme.” (Blz. 90—100.)

Pitirim, de Bisschop van Kaluga, schrijft 28 Maart 1942: „Geprezen zijt gij, heilig Moscou”.

„Moscou is de trots en de eer van ons volk. Moscou heeft voor het vaderland altijd de wacht gehouden.” „Toen de strijd om Moscou begon, hebben clerus en kerken grote nationale daden volbracht.” Op de 24ste verjaardag van het Rode Leger gaven de clerus en de kerken van Moscou aan de geliefde verdedigers van het vaderland grote sommen geld: anderhalf millioen roebel. Toen Selwanowa uit naam van de kerkeraad van de Kathedraal van Jelochowo 215.000 roebel voor het Rode Leger aanbood, zei hij: „Wij danken de Metropoliet Sergius, omdat hij door zijn vaderlandslievende preken een innige liefde voor het vaderland en een heilige haat tegen de vijand in ons hart ontstoken heeft.” „Ons leger strijdt voor de algemeen menselijke waarheid, voor de waarheid Gods, voor de eeuwige waarheid. De Heer onze God, die ons deze beproeving gezonden heeft, heeft onze bereidheid om ons land te verdedigen wel gezien. Hij heeft onze pogingen, om de edele en hoge bedoelingen van de oorlog te realiseren, verstaan en Hij zal ons helpen, de vijand te overwinnen. Wij zijn daarvan overtuigd. Dit zal in vervulling gaan.” (Blz. 100—103.)

Prof. Georgyewsky, een Russisch professor, vertelt over het Paasfeest in Moscou. „De orthodoxe inwoners van Moscou hebben van het begin van de oorlog af niet opgehouden, gebeden voor de overwinning naar de hemel op te zenden.” „Anderzijds was de bevolking van Moscou vervuld van een onverzoenlijke haat tegen de vijand.” „In deze tijd roept de kerk in de kerkdiensten de gelovigen op, hun heilige plichten tegenover het vaderland niet te vergeten, zij vermaant hen, de vijanden van het vaderland te haten en zegent haar trouwe zonen voor alle oorlogsdaden. Gedurende de grote vasten zingt men in de kerk: Aan de rivieren van Babel, daar zaten

wij, ook weenden wij! En verder: O dochter van Babel, die verwoest, welgelukzalig zal hij zijn, die uw kinderen grijpen en tegen de steenrots verpletteren zal." (Blz. 115—120.)

In een opstel „In de dorpskerk" (6 April 1942) schrijft Schapowalona: „Het religieus gevoel is onlosmakelijk met de vaderlandsliefde verbonden.... voor de gelovige Russische mens zijn vaderland en orthodoxe kerk een en hetzelfde." (Blz. 120—130.)

Alexius, de Metropoliet van Leningrad, schrijft 9 April 1942 over „Pasen in Leningrad": „Wanneer men in het Evangelie bij het gedeelte komt, waar van Juda Iskarioth, die Jezus verried, verteld wordt, dan denken alle gelovigen met blijdschap en dankbaarheid, dat er hier, onder ons gelovig volk, geen een is, die Christus verraadt, geen een, die zijn land in de steek laat. Want dadelijk na Christus en het orthodoxe geloof is het toch Rusland, onze geliefde moeder, die recht heeft op onze brandendste en trouwe liefde.... Onder de beïnvloeding van de ceremoniën en hymnen van de Paasweek ontmoetten elkander in de harten der gelovigen de liefde tot God en de vaderlandsliefde en smolten samen. En daarmee verenigde zich ook de diepe weerzin tegen de vijand." (Blz. 135—139.)

Het boek van Sergius, waaruit wij citeerden, werd in 1942 gepubliceerd.

Enkele sprekende getuigenissen uit later tijd mogen nog volgen.

Op 7 November 1942 zond Sergius naar aanleiding van de viering van de 25ste verjaardag der Russische revolutie aan Stalin het volgende telegram: „In naam van onze geestelijkheid en alle rechtgelovigen der Russische orthodoxe kerk, echte kinderen van ons vaderland, spreek ik uit de volheid des harten voor u onze dankbare verering uit en zegen ik in u de man, die God er toe uitverkoren heeft, onze troepen aan te voeren, die ons leidt naar de overwinning over de barbaarse indringers, naar een vreedzame opbloei van ons land en een blijde toekomst voor zijn volken. God zegene het grote werk, dat gij ter wille van het vaderland tot stand brengt." (Fritz Lieb: „Russland unterwegs", Verlag A. Francke A.G., Bern, blz. 329.)

In zijn „Moskau 1942—1943" (Zürich 1944, blz. 291) wijst C. Cassidy er op, dat dit telegram in de officiële Sowjetpers gepubliceerd werd en dat daarbij voor het eerst sinds het begin van de revolutie het woord God weer groot werd afgedrukt.

Het meest sprekende staaltje van de algehele vernationalisering der Russische Kerk dateert van begin 1943. Toen zond de Patriarch Sergius aan Stalin het volgende telegram: „In naam van de orthodoxe kerk zend ik u de hartelijkste groeten. In mijn gebeden wens ik u voor het nieuwe jaar gezondheid en succes in uw arbeid voor het u toevertrouwde welzijn van het vaderland. Het is onze bijzondere

wens, dat de priesters en de gelovigen de geldmiddelen bijeenbrengen voor de bouw van een tankcolonne, die de naam Dimitry Donskoy zal dragen. Als inzet van de verdere collecte draagt het Patriarchaat 100.000 roebel bij, de Jelochawsky kathedraal in Moscou 300.000 roebel en de Koltjisky-kathedraal 100.000 roebel. Wij spreken de wens uit, dat de Staatsbank voor ons een speciale rekening opent. Mogen de heldedaden van het volk onder uw aanvoering spoedig met de overwinning over de duistere machten van het fascisme bekrond worden."

Stalin antwoordde met het volgende telegram: „Ik verzoek u, de priesters en de gelovigen van de orthodoxe kerk mijn groeten en de dank van het Rode Leger voor hun goede zorgen, aan de tankkrachten van het Rode Leger gewijd, over te brengen. Ik heb opdracht gegeven, een speciale bankrekening voor u bij de Staatsbank te openen.” (Beide telegrammen vindt men bij Efraim Briem: „Kommunismus und Religion in der Sowjetunion”, Verlag Reinhardt A.G. Basel, blz. 391.)

De oproep van Sergius bracht geweldige geldsommen op. Men kan de bedragen vinden bij Rev. Stanley Evans: „De Russische kerken en de oorlog”. (Pegasus, Amsterdam 1945, blz. 48).

Intussen overleed Sergius. Hij werd vervangen door Alexius, de vorige patriot, die gedurende de negenhonderd dagen van het beleg van Leningrad, zijn post niet verliet. Hij was tijdens het beleg in de welhaast ondragelijk zware arbeid der hulpverlening een der voorname medewerkers der stedelijke verdedigingscommissie. De voorzitter van deze commissie, Zjdanow, tevens leider van de Leningradse communisten, spelde hem de medaille voor burgermoed op het priesterkleed („De Groene Amsterdammer”, 23 Juni 1946, in een artikel „Na negentien eeuwen”).

Alexius heeft in begin 1945 het Grote Al-Russische Kerkconcilie bijeengeroepen te Moscou. Door dit concilie werd hij zelf tot Patriarch gekozen.

Het concilie zond Stalin een telegram, om hem te danken en succes toe te wensen. Karpow, de voorzitter van de Raad voor de aangelegenheden der orthodoxe kerk, die als vertegenwoordiger van het Volkscommissariaat van de Sowjet-Unie het concilie bijwoonde, bedankte de orthodoxe kerk voor haar daadwerkelijke steun in de strijd van het vaderland en zei nog eens, dat de Sowjetstaat er niet aan denkt, zich te mengen in de interne aangelegenheden der kerk, en dat hij alles zou doen, om de door de grondwet gewaarborgde gewetensvrijheid te handhaven. Hij herinnerde er verder aan, welke buitengewone betekenis de orthodoxe kerk altijd in het leven van het Russische volk bezeten heeft. (Lieb a.w. blz. 351 vlg., Briem a.w. blz. 397 vlg.)

Het concilie zond een boodschap aan alle christenen der wereld, waarin deze worden opgeroepen zich aaneen te sluiten in de strijd tegen het nationaal-socialisme. In geestdriftige woorden worden de daden van het Rode Leger genoemd. Zijn overwinningen worden als overwinningen van Jezus Christus over de boze machten der duisternis geproclameerd: „Een ieder in deze wereld ziet op het ogenblik duidelijk, wiens wapenen onze Heer Jezus Christus gezegend heeft en wiens wapenen deze zegen niet ontvangen hebben.” „De vrijheidlievende volken hebben zich in een vriendschappelijke en machtige broederschap verenigd en deze eendracht in Christus' naam heeft rijke vruchten opgeleverd.” (Briem a.w. blz. 402 vlg.)

Eén ding is duidelijk: voor de Russische Kerk zijn volk en kerk volstrekt één! En dus worden de belangen van de Sowjet-Unie en die van de Russische Kerk volkomen geïdentificeerd. De overval van Duitsland op de Sowjet-Unie is een overval op de Russische kerk en een aanval op Christus. Daarom is de oorlog van de Sowjet-Unie tegen Duitsland een heilige oorlog.

Ik geloof niet, dat in één land van Europa de kerk zich in dit opzicht zo volledig met de staat heeft laten gelijkschakelen. De Russische Kerk heeft in haar prediking het evangelie van Jezus Christus volstrekt vernationaliseerd. Zij was gedurende de oorlog niet meer dan een nationaal instituut. Dat de Sowjet-Unie er niet over denkt, deze kerk te vervolgen, spreekt voor ons, nadat wij van de officiële gegevens kennis hebben genomen, vanzelf. Zij is voor het communistische Rusland ongevaarlijk, even ongevaarlijk als zij vóór 1917 voor het Czaristische Rusland was. Wij beweren niet, dat de Russische Kerk geen kerk meer is. Wij beweren wel, dat zij haar profetische taak door haar algehele vernationalisering onmogelijk vervullen kan. Ten opzichte van het nationale leven vervult zij geen critische functie. Niet minder dan vóór 1917 geldt op het ogenblik voor haar, dat het zout smakeloos is geworden. De vereenzelviging van volk en kerk en de vernationalisering van het evangelie zijn opium voor het volk.

Daarom zegt de tegenwoordige houding van de Sowjet-Unie tegenover de Russische kerk niets over de houding van het communisme tegenover de kerk, die waarlijk kerk is, haar boodschap niet vernationaliseert en zichzelf niet laat gelijkschakelen. Het feit, dat Fritz Lieb dit niet schijnt te zien, maakt het optimisme van zijn boek zo onwettelijk en ongegrond.

1) Dimitry regeerde van 1359 tot 1389 en was de eerste vorst, die de Tartaren versloeg bij de Don. Sindsdien werd hij Donskoy genoemd.

2) Kuturow was een Russisch generaal in de oorlog tegen Napoleon.

MR H. B. J. WASLANDER

SOCIALE KRONIEK

Begroting 1949 in de Kamer

Bij de behandeling van de begroting van het departement van Sociale Zaken voor het dienstjaar 1949, die in December in de Tweede Kamer heeft plaats gevonden, is vanzelfsprekend nogal wat aandacht gegeven aan de loon- en prijspolitiek van de regering. Dat de besprekingen veel nieuws hebben opgeleverd, kan niet worden gezegd, maar dat was ook niet te verwachten. Vooral van de zijde van Kamerleden die in nauwe relatie staan met de vakbeweging, werd nogal wat critiek uitgeoefend op het feit, dat de regering zoveel eerder in de openbaarheid trad met haar besluit om verschillende subsidies op de eerste levensmiddelen af te schaffen dan met de compensaties, die tegenover de daaruit voortvloeiende prijsverhogingen in de vorm van loonbijslag e.d. zouden worden gegeven. Minister Joekes heeft in tweede termijn toegezegd, dat ook van de zijde van de regering zal worden bevorderd, dat indien er mogelijk nieuwe prijsverhogingen plaats hebben, waarbij er aanleiding zou bestaan, opnieuw tot herziening van de lonen over te gaan, die herziening gelijktijdig zal plaats vinden, al heeft de regering dat niet in alle opzichten in de hand. In eerste instantie had de minister er reeds de nadruk op gelegd — mij dunkt: terecht — dat men nog minder de eis kan stellen, dat bij een nieuwe subsidie-afschaffing ook aanstonds moet worden gezegd, wat er ten aanzien

van de kinderbijslag en andere uitkeringen zal geschieden; daarvoor vereist de voorbereiding van een wetsontwerp te veel overleg en te veel inmenging van andere organen, als bijv. de Raad van State en de Stichting van de Arbeid.

Bij monde van de minister verklaarde de regering zich bereid, alsnog de loonbijslag aan de gehuwden beneden de 23 jaar toe te kennen.

De minister had het niet moeilijk met de verdediging van het standpunt der regering, dat de loonbijslag tot f 1,— per week beperkt kon blijven.

Tegen een voorstel van Van den Born c.s. om de loongrens van f 3700,— tot f 5000,— te verhogen, had de minister overwegende bezwaren. In de eerste plaats wegens de belangrijke verhoging van kosten, die dit voor het bedrijfsleven zou meebrengen. Het zou, indien toe zodanige verhoging werd besloten, wel zeer twijfelachtig zijn of men zou kunnen bepalen, dat de verhoging van kosten niet in de prijzen zou mogen worden doorberekend. Het zou in de tweede plaats tegenover de middenstand wel zeer bezwaarlijk zijn dat te doen. Immers zou de middenstand, die voor een belangrijk gedeelte geen hogere inkomsten heeft, niet een dergelijke maatregel deelachtig kunnen worden. In de derde plaats voerde de minister aan, dat relatief de druk van de prijsverhogingen geringer wordt naar gelang de lonen en salarissen hoger worden.

Van den Born trok zijn voorstel in nadat de minister in uitzicht had gesteld, dat de f 3700,— zou worden verhoogd indien huurverhoging en verdere afschaffing van subsidies tot „een nieuwe loonronde” zouden moeten leiden. Erg overtuigend komt mij dit motief voor het intrekken van het voorstel niet voor; het zou mij juister zijn voorgekomen, wanneer Van den Born voor de eerste argumenten van de minister was geweken. Hoe begrijpelijk ook de motieven mogen zijn, die hem tot het indienen van zijn voorstel hebben gebracht.

Uit de rest van het debat stip ik nog slechts enkele van de belangrijkste punten aan, in hoofdzaak uit de redevoeringen van de minister.

Vrij algemeen is de overtuiging, dat het stellen van maximum-lonen voor arbeiders in de bouwbedrijven er toe heeft geleid, dat de productie en ook de arbeidsproductiviteit geremd zijn. In de loop van 1948 is in Groningen, Amsterdam, Eindhoven en Nijmegen bij het bouwen van volkswoningen een proef genomen met tariefwerk, waarbij de plafondbegrenzing werd opgeheven. Nagegaan is nu, tot welke resultaten die proefneming zou kunnen leiden, zowel met het oog op verhoging der arbeidsprestatie als met het oog op kostenverlaging. De minister verwacht, dat hernieuwd overleg zal leiden tot een nieuwe regeling van het tariefwerk in het bouwbedrijf. Daarbij zal enerzijds moeten worden nagegaan, welke marge gewenst

is, anderzijds de verhouding van de lonen in het bouwbedrijf met die in andere bedrijven zorgvuldig moeten worden in het oog gehouden.

Aan de Stichting van de Arbeid is advies gevraagd omtrent de vraag, of er naar het oordeel van de vertegenwoordigers van het bedrijfsleven aanleiding is om te komen tot een verhoging van de kinderbijslag, of deze eventueel progressief zal moeten zijn en of men daarbij in aftrek zal moeten brengen de verdiensten van de kinderen. Het grote probleem zal daarbij zijn of de verhouding tussen het element van de prestatiebeloning en de behoeftevoorziening in de tegenwoordige regeling van de kinderbijslag op de juiste wijze is uitgewerkt.

Telkens weer kwam de kwestie van de kinderbijslag voor natuurlijke kinderen aan de orde. Terecht zei de minister het zeer te betreuren, dat de wijze waarop die geregeld moet worden, tot zodanig verschil van mening heeft geleid, dat tot op dit ogenblik voor het natuurlijke kind, dat door de eigen moeder wordt verzorgd, geen kinderbijslag wordt gegeven.

Er is een commissie onder voorzitterschap van mr dr Van Rhijn ingesteld om te rapporteren over het vraagstuk van de kinderbijslagregeling voor zelfstandigen. In de commissie bleek, dat de meningen over de grondslag, waarop een regeling ter zake is op te bouwen, uiteen liepen. Het is een groot verschil of men een stelsel van premiebetalingen wil, zo, dat daaruit de kinderbijslag wordt bekostigd, dan wel een stelsel van betaling van de kosten uit de Overheidskas of een gemengd systeem. De regering heeft zich thans te beraden over een interim-rapport van de commissie, waarop zij heeft te beslissen in welke richting de commissie de oplossing heeft te zoeken.

De commissie-Van Rhijn, die enige maanden geleden een rapport heeft uitgebracht over een algemene herziening van de sociale verzekering, beogende meer eenheid in en uitbreiding van de sociale verzekering, is verzocht op de grondslag van de gedachten van het rapport de wettelijke regeling te ontwerpen. Dit is nogal vreemd, nu de minister zelf erkent, dat er ten aanzien van de verschillende hoofdpunten, in het rapport neergelegd, nog niet een definitieve beslissing is genomen, ook niet in het kabinet. Moet hier misschien de nadruk worden gelegd op het woord „definitief”?

Ten aanzien van de Ongevallen-rentetrekkingen is in onderzoek de vraag hoe de verhoging van het kostenpeil op evenredige wijze in hun uitkeringen is te verwerken.

Een verhoging van de normen voor de sociale bijstand is binnenkort te verwachten.

Er bestaat reeds enige tijd een commissie, onder leiding van prof. Tinbergen, die de werkgelegenheid in studie heeft genomen. Binnen-

kort zal een ruimere commissie tot stand komen, die zal hebben na te gaan wat kan worden gedaan ten einde in ons economisch leven de werkgelegenheid te bevorderen en de werkloosheid op te vangen, welke hier en daar reeds aan het ontstaan is en zich vermoedelijk in bepaalde sectoren nog wel verder zal voordoen.

Op 1 Januari 1948 is de beroepskeuze-voorlichting door de gewestelijke arbeidsbureaux begonnen. Van katholieke zijde vooral wordt gevreesd, dat de Staat die voorlichting geheel op zich zal nemen. Maar ook naar het oordeel van de minister hebben particulieren te dien aanzien een belangrijke taak. Er is echter in ieder geval een stuk werk, dat het best centraal en van overheidswege kan gebeuren. Dit betreft namelijk de documentatie en de verzameling van die gegevens, die tot grondslag moeten dienen ook voor de particuliere bureaux. Te denken is daarbij aan de beroepsclassificatie en aan de mogelijkheden van plaatsing, die het bedrijfsleven biedt in verband met de conjuncturele wijzigingen, die zich kunnen voltrekken. Kostelooze terbeschikkingstelling van de documentatiegegevens aan de particuliere beroepskeuzebureaux zou een zekere vorm van medewerking kunnen zijn, wil men, een vorm van subsidie. Voor de wederoprichting van een centraal comité van particuliere organisaties met een eigen bureau heeft de minister naar aanleiding van de Kamerdebatten een subsidie van f 6000,— op de begroting gebracht. Over subsidiëring van de particuliere beroepskeuzevoorlichting wil de minister zich nog beraden, zoals ook over medezeggenschap van particuliere organisaties in de opleiding van beroepskeuze-adviseurs.

Volksgezondheid

Bij de behandeling van de begroting voor de afdeling Volksgezondheid zijn verschillende onderwerpen als subsidiëring van organen der particuliere gezondheidszorg, subsidiëring van de t.b.c.-bestrijding, bezoldiging van het verplegend personeel en de positie van de tandtechnici, aan de orde gekomen. Ik ga daar niet op in, maar wil nog de aandacht vragen voor één aangelegenheid, die bij de mondelinge behandeling slechts weinig is aangeroerd: de kwestie van het Rijks Instituut voor de Volksgezondheid.

Een in de loop van dit jaar verschenen Verslag over de verrichtingen van het Instituut over het jaar 1947 heeft de gemoederen nogal opgeschrikt.

Op de serologisch-vaccinologische afdeling, zo wordt in dit verslag gezegd, doet zich het gebrek aan voldoende uitrusting, personeel, laboratoriumruimte, keukenruimte, stalruimte voor kleine proefdieren en vooral stalruimte voor paarden en schapen hoe langer hoe ernstiger voelen. Het gevolg hiervan is, dat moderne methodes niet

kunnen worden toegepast en bijna alle praeparaten op volkomen verouderde en onbevredigende wijze moeten worden bereid en gecontroleerd.

Een van de belangrijkste moderne praeparaten, namelijk hoogwaardig gezuiverd anti-diphterieserum kan niet worden bereid, in de eerste plaats door een volslagen tekort aan stalruimte en in de tweede plaats door gebrek aan laboratoriumruimte, uitrusting en personeel. Daar voor de moderne diphterietherapie dit product volstrekt noodzakelijk is, moet het uit het buitenland worden ingevoerd (deviezen!).

Voor anti-thetanusserum geldt hetzelfde; ook andere sera kunnen niet worden bereid, zodat de toestand wat de serumproductie betreft niet anders dan als „onhoudbaar” kan worden gekwalificeerd.

Vaccins tegen cholera, typhus, paratyphus A en B worden wel is waar op de juiste wijze bereid, maar kunnen niet op moderne wijze gestandaardiseerd worden, daar ruimte en tijd ontbreken.

De bereiding van modern kinkhoestvaccin in voldoende hoeveelheid is onmogelijk daar noch de keuken, noch het laboratorium door gebrek aan uitrusting, ruimte en personeel in staat is het vereiste aantal voedingsbodems te verwerken. Bovendien kan de stal de voor het maken van de voedingsbodems benodigde hoeveelheden bloed niet leveren. De technisch moeilijke en zeer veel tijd vragende ijking van kinkhoestvaccin kan niet geschieden. Dit werk zou aan een arts-bacterioloog moeten worden opgedragen, die echter niet beschikbaar is.

Het tekort aan analysten had grote invloed op het beloop der onderzoekingen op de bacteriologisch-biologische afdeling. Het t.b.c.-onderzoek moest sterk beperkt worden. Bestudering van nieuwe methoden bij het t.b.c.-onderzoek was onmogelijk. De outillage van de keuken van de bacteriologische afdeling is volstrekt onvoldoende en verouderd. Door het tekort aan personeel en het gebrek aan materiaal en aan laboratoriumruimte kunnen verschillende voor de diagnostiek of epidemiologie belangrijke onderzoekingen niet of onvolkomen verricht worden.

Ook de pharmacologische afdeling heeft zeer dringend behoefte aan meer ruimte. Het personeel van de afdeling moet over meer tijd kunnen beschikken voor onderzoekingen buiten het aangebrachte routine- en researchwerk om. Ook de chemisch-pharmaceutische afdeling heeft overeenkomstige klachten en verlangens.

Ziehier enkele grepen uit het verslag. De minister heeft thans medegedeeld, dat „voorstellen zijn gedaan” om aan het gebrek aan ruimte „althans enigermate tegemoet te komen”. De minister heeft echter gemeend, de hiervoor nodige gelden thans nog niet te moeten aanvragen, doch heeft opdracht gegeven, ter zake een uitvoerig

onderzoek in te stellen. Indien daaruit blijkt, dat de nodige bedragen voor uitbreiding van het Instituut inderdaad verantwoord zijn met het oog op de belangen van de volksgezondheid en ook met het oog op de deviezenbesparing, die zal worden verkregen wanneer sera en vaccins in voldoende hoeveelheden binnenslands kunnen worden vervaardigd, zal bij nota van wijziging, c.q. suppletoire begroting, een aanvullend crediet worden aangevraagd. Een der laboratoria zal voorts worden overgebracht naar een behuizing in Den Haag. Om afdoende in het gebrek aan ruimte te voorzien, is slechts één oplossing mogelijk, nl. de bouw van een nieuw instituut op een terrein, waarop ook de nodige stallen kunnen worden gebouwd. Aandacht zal worden geschonken aan de mogelijkheid om voor een prominent belang, als waarom het hier gaat, geld van de Marshall-hulp beschikbaar te krijgen.

Er kan, ook afgezien van deze mededelingen van de minister, geen twijfel over zijn, dat hij bereid zal zijn met ernst na te gaan hoe voor de diverse problemen een oplossing kan worden gevonden.

Echter dringt zich nog met klem de vraag op, hoe het zo ver kon komen. Te recht heeft de minister er op gewezen, dat de situatie niet uitsluitend — ik vermoed, dat hij ook had kunnen zeggen: lang niet alleen — het gevolg is van wat na de oorlog niet heeft kunnen gebeuren, maar reeds vóór de oorlog is ontstaan. Daarbij komt, dat we gerust kunnen aannemen, dat van de zijde van het Instituut reeds veel eerder en vaker is gewaarschuwd. De vroegere, inmiddels overleden, leider van de pharmacologische afdeling schreef in dit verband: „Frappez toujours!” Vast staat voor mij, dat de verschillende leiders der afdelingen niet gemakkelijk er toe zijn gekomen in een officieel rapport te schrijven zoals zij in hun verslag over 1947 hebben gedaan! Is het niet wat erg laat, als nu déze minister pas tot een onderzoek heeft besloten? Mankeert er wellicht iets aan het contact tussen het hoofd van het betrokken ministerie — afgezien van de persoon des ministers — en sommige hoogste ambtenaren? Is de afstand tussen het instituut en het departement misschien te groot?

Het verslag van het Instituut heeft ons volk onaangenaam verrast. Ook de regering schijnt er door verrast. Dat had niet moeten kunnen gebeuren. Het had ook niet moeten kunnen gebeuren, dat bij ambtenaren, als verbonden aan het Instituut, het gevoel gaat ontstaan, dat zij op het departement moeilijk gehoor kunnen krijgen of dat er niet naar hen geluisterd wordt. Het komt mij voor, dat de Tweede Kamer aan deze kant van de zaak onvoldoende aandacht heeft gegeven. Misschien kan de Eerste Kamer in deze nog aanvullend optreden.

DE PEN OP PAPIER

George Marshall

Onopvallendheid is soms een duidelijk bewijs van deugdzaamheid. Hebt ge wel eens opgemerkt, hoe onopvallend, hoe weinig brillant... maar ook hoe degelijk de redevoeringen van de thans afgetreden minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten waren? Zelden de roemruchte oratorische wendingen van een Churchill, zelden de pakkende beeldspraak van een Bevin; maar Marshalls woorden troffen altijd doel, omdat zij ter zake, deskundig en nimmer falend waren.

Onopvallend in zijn woordenkeuze en zijn verklaringen. Dat was Marshalls verdienste, eerst als chef van de staf, later als leider van de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten — dat wil zeggen van een deel van de wereldpolitiek.

Zijn politiek zelf echter was het tegendeel van onopvallend. De grootste lof voor Marshalls beleid is misschien, dat men zijn aftreden om gezondheidsredenen in een korte notitie kan gedenken en er geen lang artikel voor nodig heeft. Een uitvoerige analyse van zijn levenswerk en in het bijzonder van zijn ministersfunctie gedurende twee jaar is heel goed mogelijk; maar nodig is zij niet, want door een samentreffen van een historische periode en om persoonlijke bekwaamheid is „het Marshall-plan” een woord op letterlijk *elks* lippen geworden.

Marshall leefde in de periode, toen de Verenigde Staten bij de herbouw van de wereld de leiding moesten nemen, — zal men later zeggen. Men zal, vertrouwen wij, dan tevens zeggen, dat 's mans uitzonderlijke bekwaamheid hem tot de man maakte die (al heeft hij het Marshall-plan niet „uitgevonden”) de eerste steen legde voor de nieuwe politiek.

Het is onmogelijk gebleken, het Marshall-plan te herdopen, in „Europees Herstel-programma” of een dergelijke term. Terwijl men in deze tijd van crisis der democratie hartstochtelijk zoekt naar een levend contact tussen politieke leiders en brede lagen van het volk, is dat aan de laatste leidsman van Amerika's buitenlandse politiek als vanzelf ten deel gevallen.

Marshall was niet onfeilbaar. Men kan er bij voorbeeld met reden over twisten, of zijn visie op de burgeroorlog in China juist is geweest. Maar de roem, het Marshall-plan te water te hebben gelaten en daardoor een belangrijke bijdrage te hebben geleverd tot de herordering der wereld, kan niemand hem roven.

Hm

„Vrij Nederland” van 7 Januari ontleent aan het Amerikaanse blad „The New Yorker” enige bijzonderheden over generaal Eisenhowers boek „Crusade in Europe”. Onder andere wordt daarin verteld, dat Eisenhower het manuscript voor een zeer hoog bedrag direct aan de uitgevers had verkocht in plaats van zoals gebruikelijk een royalty-regeling te treffen. Zijn accountants hadden hem namelijk voorgerekend, dat hij dan slechts 25 pct vermogensaanwasbelasting behoefde te betalen en niet de door haar progressie veel hogere inkomstenbelasting.

„Vrij Nederland” huilt dan het volgende:

„Tot zover de „New Yorker”. En — met alle respect voor de generaal — dit zijn toch eigenlijk *wrange* bijzonderheden.

Een oorlog met al zijn leed, al zijn doden, al zijn nood.

En dan: de generaals en de staatslieden die angstwekkend rijk worden aan de mémoires dienaangaande.

En die dan ten slotte zich door hun accountant laten voorrekenen, hoe de fiscus er zo bekaaid mogelijk af kan komen. De fiscus, dat is de staat. De staat, dat zijn de Verenigde Staten voor wie de generaal ten strijde trok...”

Het is gemakkelijk boos te worden over dit soort van overdenkingen. Maar laten we alleen twee vragen stellen:

Toucheren de schrijvers in „Vrij Nederland” geen honorarium, wanneer zij schrijven over de actie in Indonesië, de tegenstelling tussen Rusland en Amerika, en dergelijke situaties waaraan ook de begrippen „leed” en „nood” verbonden zijn?

Als de redacteuren van „Vrij Nederland” de keuze hebben tussen twee eerlijke wijzen van belastingaangifte, waarvan de éne voor hen voordeliger is dan de andere, prefereren zij dan de minst voordelige, omdat zij anders vrezen dat „de fiscus, dat is de Nederlandse staat, voor welke zij in het verzet ten strijde zijn getrokken, er bekaaid afkomt?”

Loyaliteit aan Frankrijk of aan de Sowjet-Unie

De laatste maanden hebben communistische leiders, bijv. in Frankrijk en in België, duidelijk verklaard dat zij in een mogelijke oorlog met de Sowjet-Unie niet hun eigen land zouden verdedigen, maar aan de zijde van „het vaderland der arbeiders” zouden staan. In de Nederlandse Tweede Kamer hebben de Nederlandse communisten op een desbetreffende vraag van Van der Goes van Naters geen duidelijk antwoord gegeven... en dus eigenlijk wél een duidelijk antwoord.

Als men in het licht van deze situatie ziet, hoe de befaamde Franse atoomonderzoeker Joliot-Curie, die communist is, voor de buitenlandse persvereniging heeft verklaard, dat voor hem de loyaliteit aan zijn eigen vaderland gaat boven die aan andere politieke belangen, dat hij concreet gezegd de atoom-geheimen, wier Franse bewaker hij is, niet aan een buitenlandse mogendheid zal verraden, is men geneigd een dergelijke verklaring kortweg als een smoesje te beschouwen. Er zijn echter twee redenen die de toeschouwer nopen om de mogelijkheid, dat hij ter goeder trouw is, nog open te houden.

De eerste is, dat de „Humanité”, het orgaan van Joliot-Curie's partij, een volkomen stilzwijgen heeft bewaard over zijn verklaring, die, ook al zou zij een met list beraamde misleiding zijn, toch in ieder geval niet klopt met de tot nu toe geldende partijlijn. Maar die lijn kan gewijzigd worden, of men kan, uitgaande van de stelling „Paris vaut bien une messe”, redeneren dat de leiding van het Franse atoomonderzoek wel een vaderlandslievende verklaring waard is.

Maar er is meer. „The Economist” herinnert er aan, dat Joliot-Curie, die ook vóór de oorlog al communist was, in '39 uit afschuw van het Hitler-Stalin-pact de partij heeft verlaten. Een groot aantal van degenen, die deden als hij, hebben toen de „Parti ouvrier et paysan” opgericht, en een groot gedeelte van hen is door de „Francs-Tireurs et Partisans”, de door communisten geleide verzetsbeweging, bij de bevrijding in de zomer van '44 „geliquideerd”.

Kan het zijn, dat Joliot-Curie, die aan het einde van de oorlog weer tot de communistische partij is toegetreden, opnieuw spijt heeft van mogelijk on-Franse consequenties van zijn lidmaatschap? Het is mogelijk. Maar de Franse regering zou er misschien goed aan doen, het rapport nog eens na te lezen van de Canadese „Royal Commission” over de atoomspionage, waaruit naast veel ander leerzaams blijkt, hoe vele loyaal uitzijnde en zich loyaal verklarende personen, ook in hoge posities, de loyaliteit voor hun eigen land kunnen achterstellen bij hun aanhankelijkheid aan de Sowjet-Unie.

J. B.

BOEKBESPREKINGEN

Abram Bergson: The structure of soviet wages: A study in socialist economics: Harvard University Press 1946; 225 bl.

Met teleurstelling aanschouwt de een, met genoegen de ander het zeer gedifferentieerde loonstelsel in de Sowjet-Unie, verscherpt door een vergaande toepassing van stuk- en accoordloon en van premies. De sociale geestdrift blijkt dus in de U.S.S.R. niet voldoende om de werkers tot volle arbeidsprestatie te bewegen en een prikkel van hun eigen belang schijnt nodig. Inderdaad. En in de grondwet is de eis van loon naar hoeveelheid en hoedanigheid van het werk uitdrukkelijk vastgelegd. Wel erkent de politieke leer, dat het ideale communisme gelijke behoeftebevrediging voor allen vordert, maar voor de lange duur van de socialistische overgangperiode naar het echte communisme eist de Partijlijn loon naar arbeid en dus ongelijkheid van loon.

Professor Bergson van de universiteit van Texas heeft nu in bovengenoemd boek een studie gewijd aan de beginselen, die de ongelijkheid eisen en nader bepalen. Deze studie is, blijkens de voorrede, in 1943 reeds afgesloten en zijn onderzoek loopt niet verder dan 1935. Het is dus, wat de concrete gegevens betreft zeer achter. Het heeft echter waarde als een zeer nauwkeurige geschiedenis der schommelingen tussen gelijkheidstreven en drang naar differentiatie en als een aanwijzing van de motieven en tendenties, waardoor ten slotte de differentiatiebeweging in steeds snellere gang is gekomen. Tegelijk is het boek uit statistisch oogpunt interessant wegens de wijze, waarop hij met betrekkelijk ruw materiaal de werkelijkheid tracht te benaderen: een systeem van gemiddelden en evenredigheden. Belangrijk zijn ook de in zijn bespreking vervlochten beschouwingen over de verhouding tussen geldloon en werkelijke levensstandaard en tussen opheffing der rantsoenering (1935) en geldloon (in 1941 kwam een nieuwe rantsoenering) en de geringe verevenende invloed van de inkomstenbelasting met zeer zwakke progressie. Ook over de positie der tot 1931 zo zeer gewantrouwde intellectuelen spreekt hij in verband met hun plaats in loonstelsel en distributieklassen.

Bergsons algemene conclusie is, dat de noodzaak van gedifferentieerde lonen en hun onderlinge verhouding in de U.S.S.R. op gelijksoortige beginselen steunt als in de kapitalistische landen. In de eerste jaren na de revolutie was er een sterke tendenz naar gelijkheid, die nog tot ongeveer 1928 merkbaar, hoewel zeker niet heersend, was. Onder invloed van het plan en de zware eisen, die dit stelde ter zake van geschoolde en ingespannen arbeid en na de tegen de gelijkheid gerichte rede van Stalin is het differentieproces zeer uitgebreid. Dit sluit niet in, dat de noodzakelijkheid van een algemeen bestaansminimum uit het oog zou worden verloren. Dit blijkt wel uit nu en dan genomen maatregelen, waarbij het loon van alle laagst betaalden en bloc met een zeker aantal procenten is verhoogd. In de 15 jaar, die sedert het laatste door Bergson onderzochte jaar zijn verlopen, heeft de verscheidenheid der lonen en de toepassing van stukloon en premies zich gehandhaafd met

toenemende specialisering, vooral tijdens de periode der oorlogsreconstrucieconomie.

Bergson verricht ook statistische vergelijkingen met de Verenigde Staten en komt tot de merkwaardige conclusie, dat, als men elementen van verfijnde ontwikkeling der techniek extrapoleert, de onderlinge verhouding der lonen voor de verschillende vakken in de U.S.S.R. niet veel verschilt van die in de Verenigde Staten. Hij waagt zich zelfs aan een vergelijking met de Tsarentijd en meent te vinden, dat, althans tot 1934, de Sowjet-loondifferentiatie kleiner was dan tijdens het tsarisme.

Men moet in dit boek geen inlichtingen zoeken voor het werkelijke loon van een enkele werkman of ambtenaar. Bergson werkt alleen met basislonen en dan nog met gemiddelden daarvan. Men verneemt ook niet, hoeveel er gemiddeld aan stukloon of premies werd betaald.

Buiten de inhoud om geeft de schrijver in een bijlage vertalingen van enkele belangrijke wetten van 1940: voor middelbaar en hoger onderwijs moet weer betaald worden en studiebeurzen worden beperkt tot de meest begaafden. Arbeidenden kunnen zonder toestemming geen ontslag nemen. Er werd een duurzame arbeidersreserve van 800.000 tot 1.000.000 man ingevoerd, doordat zulk een getal jeugdigen jaarlijks wordt aangewezen voor verplichte vakstudie, na afloop waarvan men verplicht is tot een vierjarige arbeidsdienst. Een andere wet maakt onvrijwillige overplaatsing van volwassenen van de ene naar de andere onderneming mogelijk.

J. J. BOASSON

William Bayles: De zeven galgen. (De anti-nazi opstand van de studenten te München). Vertaling Karel Bouman. Uitg. „De Driehoek”, 's Graveland.

De bedoeling van dit boekje, dat gebaseerd is op het verslag van een Beiers student, die tijdens de oorlog uit Duitsland ontsnapte en de geallieerde legers in Italië bereikte, is, te bewijzen dat er tijdens de oorlog een belangrijk ondergronds verzet in Duitsland bestond. Dit verzet zou o.a. geleid hebben tot een „opstand” van studenten der Universiteit van München, een opstand verbonden met stakingen en sabotage-daden buiten die universiteit.

En dit zou dan weer, volgens de vertaler, de inleidster Eleonor Rathbone, en de schrijver, onze houding ten aanzien van de Duitsers moeten beïnvloeden, zodat we de these: „Alle Duitsers steunden Hitler; er is geen goede mof behalve een dode mof”, zouden moeten opgeven.

Die these is zo dom dat ze niet weerlegd kan worden. Maar dit is een andere zaak.

Dit boekje echter, dat onze sympathieën wil wekken voor de Duitse verzetslieden, slaagt er in 't geheel niet in. Afgezien van de vraag of het verhaal betrouwbaar is — het maakt geenszins die indruk — bewijst het alleen maar, dat sommige jonge Nazi's door militaire nederlagen van Duitsland, door bombardementen, honger en kou, tot twijfel aan de Hitler-leiding kwamen en hoopten de oorlog te kunnen beëindigen door het ten val brengen van het régime. Dat ze het, volgens dit verhaal, op een kinderachtige, lichtzinnige en onverantwoordelijke wijze probeerden, laat ik maar voor wat het is. Maar bewijzen doet het alleen, dat militaire kracht nodig is om een régime als het

Nazistische te breken. En verder dat er, ook als zo'n régime vernietigd is, nog heel wat nodig is om uit te maken met welke tegenstanders van dat régime samenwerking mogelijk is. En tenslotte dat het niet zal meevallen om zelfs van een deel der tegenstanders van Hitler mensen te maken die in een normaal milieu kunnen leven.

J. DE K.

John Bowle — Western Political Thought: an historical introduction from the origins to Rousseau (Jonathan Cape, Londen 1947).

Op het gebied van de geschiedenis der politieke theorieën ontbreken voortreffelijke werken niet, maar algemene overzichten en samenvattingen zijn schaars. Sommige auteurs behandelen perioden, zoals Figgis; andere, zoals Meinecke, geven lengte-doorsneden. Wie echter naar een geschiedenis der politieke theorieën zoekt, die van de Grieken tot Stalin gaat, heeft weinig keuze, al is bij voorbeeld George Sabine's „History of political theory” het aanbevelen waard.

John Bowle vult dus met dit nieuwe boek, zo geen luchtledig, dan toch een dun bevolkte ruimte. Zijn boek is de moeite waard omdat het een wetenschappelijk verantwoord en helder beeld geeft van de voornaamste politieke theorieën uit de geschiedenis, die hij telkens in het verband van hun tijd plaatst. De waarde van het boek wordt nog groter, doordat hij een inleiding levert, die ook voor de niet-vaklieden geschikt is.

Bowle's beknopte wijze van behandelen brengt wel eens afrondingen van scherpe hoeken mee. Zijn wijze van voorstellen is de traditionele: Plato is bij voorbeeld de man, die een ideaal-staat ontwerpt, Aristoteles is de reële empiricus — en als de schrijver dan twee bladzijden verder moet vertellen, dat Aristoteles' „Politica” ook op z'n minst halverwege uit beschouwingen over de „ideaal-staat” bestaat, schijnt dat in deze inleiding niet te hinderen. Men zou ook kunnen zeggen, dat een gecompliceerde figuur als Jean Bodin in de enkele bladzijden, welke Bowle aan hem wijdt, te weinig genuanceerd wordt aangeduid.

Eigenlijk zijn dit echter bezwaren, die het kader te buiten gaan, dat de schrijver zichzelf gesteld heeft. Hulde daarom aan John Bowle voor het schrijven van een boek, dat een breed lezerspubliek op verantwoorde wijze over de politieke theorieën der eeuwen inlicht. Wij wachten met oprechte belangstelling op het tweede deel, dat de tijd na de Industriële Revolutie zal behandelen.

J. B.

Personeelsleiding in de Onderneming; 125 blz. f 5.—. Het Maatschappelijk Werk in de Bedrijven; 45 blz. f 2.—. Nr 4 en 5 van de Onderzoeken en Mededelingen uit het Instituut voor preventieve geneeskunde. Uitg. Mij H. E. Stenfert Kroese, Leiden.

Laat ons beginnen met onze vreugde er over uit te spreken, dat men in Nederland zich werpt op de problemen die men kan aanduiden als de mense-

lijke kant van de arbeid in het industrialisme. Het zou onjuist, en erger: schromelijk onbillijk zijn bijv. tegenover de scholen voor maatschappelijk werk, indien iemand mocht beweren, dat wij nu pas deze problemen ontdekken. Maar: er is in de laatste tien jaar, met name in Engeland en Amerika, vooral onder invloed van de oorlog, een en ander gebeurd op het gebied van personeelsvraagstukken, de menselijke verhoudingen in samenwerkende groepen, sociale verhoudingen in het bedrijfsleven — waarbij wij tamelijk ver ten achter zijn. Het gevaar is niet denkbeeldig — zie recente belangrijke publicaties op dit terrein — dat de onverbiddelijke noodzaak tot industrialisatie waarvoor wij in Nederland staan, de menselijke factor op de achtergrond zal dringen. In het eerste der hier aangekondigde geschriften geeft de heer Hutte, pl.v. hoofd der afd. geestelijke gezondheid, een beredeneerd verslag van wat hij in Engeland zag, gevolgd door een paar andere mededelingen over Zweden en ons eigen land. Ik herhaal: wij zijn dankbaar voor het feit, dat men in Nederland de achterstand wil inhalen. Al kan ik mij niet onttrekken aan de indruk, dat er in het begrip „menselijk” meer zit, dan er in dit rapport uitkomt.

Het tweede geschrift is een rapport over de hedendaagse situatie van het maatschappelijke werk, maar tevens een pleidooi voor de betekenis er van. Dat pleidooi richt zich zakelijk op de oprichting van een centrale landelijke adviesinstelling voor de verdere ontwikkeling van dit werk in de bedrijven, geestelijk klopt het aan de deur van die bedrijven, waar de zedelijke noodzaak van maatschappelijk werk nog niet wordt erkend.

Beide geschriften vervullen nog pionierswerk — er zitten belangrijke perspectieven achter. Onzerzijds: hartelijk aanbevolen.

Prof. dr J. M. J. de Schepper, Vrijheid van godsdienst en de verhouding Kerk en Staat. Uitg. Boekencentrum, Den Haag 94 blz.

Dit geschrift is niet in abstracto een verdediging van godsdienstvrijheid, maar wil concreet een bijdrage zijn tot een discussie en een beslissing, die in de organisatie der Verenigde Naties moet worden genomen. De schrijver analyseert de krachten in de huidige wereld, die een bedreiging voor de godsdienstige vrijheid — voor hem wezenlijk verbonden aan de geestelijke — vormen. Als jurist onderzoekt hij, in welke concrete rechten het algemene principiële recht moet worden uitgedrukt en vastgelegd. Hij constateert, dat het aantal landen, waar de gewetensvrijheid grondwettelijk is gewaarborgd, is toegenomen, maar voegt daaraan toe, dat dit niet betekent, dat de geestelijke vrijheid als een internationaal rechtspostulaat, als een in het internationale recht gegronde of te funderen verplichting van elke soevereine staat wordt beschouwd. De schrijver hoopt, dat na de mislukking van de Volkenbond, de U.N.O. het vraagstuk zal oplossen in goede zin.

Hij zelf ziet zeer reële krachten, die deze oplossing zullen tegenhouden. Zijn betoog is er te waardevoller om.

PLANNING

IN HET BUITENLAND

Begrippen als geleide economie, planning, ordening e.a. worden dikwijls vrij slordig, door elkaar heen, gebruikt, om daarmee aan te duiden een economische orde, waarbij de overheid in overwegende mate het economisch proces dirigeert. Dit veroorzaakt een onnodige terminologische armoede. Waar immers verschillende termen beschikbaar zijn ter aanduiding van een complex verschijnselen, dat we onder uiteenlopende aspecten kunnen bezien, lijkt het doelmatig, om, voorzover het spraakgebruik dat toelaat, voor de onderscheiden aspecten verschillende termen te reserveren. Zo kunnen we, ons nu tot de begrippen planning en geleide economie beperkend, het beste de uitdrukking geleide economie behouden als algemeen begrip, met ongeveer de aan het begin gegeven inhoud, terwijl planning dan wel een zekere mate van geleide economie vooronderstelt, maar bij voorkeur meer speciaal slaat op de methode, de techniek, (i.c. het leiden volgens plan) der economische politiek.¹⁾ Planning te definiëren als leiding volgens een plan is natuurlijk tautologie. Het gaat er om wat een plan is. Een scherpe omgrenzing zal hier niet worden gegeven. Wel kunnen we de herkomst van deze techniek van economische politiek nagaan, daardoor als vanzelf een enigszins nadere omgrenzing vindend.

In hoofdzaak leiden er twee lijnen tot wat we thans economische planning noemen: één vanuit de wetenschappelijke socialistische literatuur, vooral in het Duitsland van na de vorige oorlog naar voren gekomen, en één uit de Amerikaanse „scientific management”-beweging. Deze laatste lijn heeft ook het woord „planning” ingebracht.

De eerste richting is op de planning gestoten, doordat zij zich

¹⁾ Zie Fred. L. Polak „De problematiek der welvaartsplanning en haar ontwikkeling in de buitenlandse literatuur”. („De Economist”, Maart 1948, blz. 173.)

meer dan het vroegere socialisme ging bezinnen op de concrete inrichting en werkingmogelijkheid van een socialistische economie. Men begon zich te realiseren, dat de uitschakeling der economische subjecten aan de productiekant door socialisatie de regulering van het economisch proces door de prijsvorming in het ruilverkeer onmogelijk maakte. Als substituut werd gesteld een bewuste regulering door de overheid, die als alomvattend economisch subject behalve het overnemen van de taak der individuele subjecten dus ook de coördinatie tussen de afzonderlijke plannen kreeg toegewezen.²⁾

In beginsel liep de andere planning-lijn hiermee parallel. Immers, de planning-techniek, opgekomen in het grootbedrijf, binnen hetwelk geen prijsvormingsstelsel regulerend werkte, is eveneens bedoeld als opzettelijk centraal reguleringssysteem. Dit systeem, door de technocraten overgedragen gedacht op de staat, heeft dus hetzelfde doel als bij het socialisme: vervanging van het „automatische” prijsmechanisme.³⁾

Nu is het begrip planning nog langs twee wegen verruimd. Zowel in het moderne grootbedrijf als in de geprojecteerde socialistische economie is men ruimte gaan scheppen voor „pseudo-concurrentie” binnen het kader van de centrale planmatige leiding, en in zoverre wordt het prijsmechanisme dus niet vervangen resp. vervangen gedacht, doch als instrument dienstbaar gemaakt aan de planning. Deze gedachtengang verzachtte de antithese tussen planning en prijsmechanisme. Het bleek denkbaar om beide tot op zekere hoogte met elkaar te verzoenen.

Een andere overweging leidde tot hetzelfde resultaat. Waarom, zo hebben niet-socialisten en niet-technocraten zich afgevraagd, de planning-methode, althans die aspecten, die daarvoor in aanmerking komen, niet overgenomen voor de reeds thans zeer sterk uitgebreide economische politiek der overheid? De gedachte, dat in beginsel de prijsvorming moet worden uitgeschakeld, ontbreekt dan, maar voorzover dat prijsmechanisme door de min of meer natuurlijke ontwikkelingsgang der economische orde „vanzelf” reeds teruggetreden is, kan planning compenserend optreden. In het algemeen is van de planning-gedachte overgenomen het wetenschappelijk doordenken van de economische politiek. Dit eist op zijn minst, dat de economische politiek wordt geplaatst tegen de achtergrond van een doorlichting van het economisch proces der volkshuishouding. Daarom staat het nationaal budget, in meer of minder geperfectioneerde

²⁾ Zie de door Polak genoemde auteurs (blz. 164).

³⁾ Zie vooral H. S. Person „Scientific Management”, in „World Social Economic Planning”, 1932.

vorm, bij de planning centraal.⁴⁾ Een praktisch kenmerk van de planning-methode, dat hiermee nauw samenhangt, is, dat coördinatie sterk op de voorgrond staat. Coördinatie van de politiek der verschillende departementen onderling, maar ook coördinatie van de overheidspolitiek met het verloop van het economisch proces in de „vrije sector”.

In analogie met de „scientific management” kan men planning dus zien als „wetenschappelijke economische politiek”. Zij is geëvolueerd tot een instrument, dat aan een stelsel van geleide economie met zeer verschillende inhoud dienstbaar kan worden gemaakt.

Waar de planning begint, is in de praktijk moeilijk te zeggen. In het volgende overzicht van buitenlandse plannen zal gemakshalve het bestaan van een coördinerend „plan” voor een bepaalde toekomstige periode als criterium worden genomen. De bespreking zal zich beperken tot enkele algemene kenmerken als structuur van de plannen, methoden, materie, organisatie, wijze van uitvoering. Over wat wellicht het interessantste punt is (de methoden, die aan de plannen ten grondslag liggen), is het minst bekend. Deze methoden blijven immers meest intern, terwijl voor het onderhavige onderzoek vrijwel uitsluitend geput kon worden uit gepubliceerde gegevens.

Als bronnen zijn in hoofdzaak gebruikt de gepubliceerde plannen zelf en enkele inlichtingen van buitenlandse planning-deskundigen. Meer principiële artikelen over de betreffende plannen zijn er tot dusver vrijwel nog niet verschenen.

Aan het slot van het hiervolgend exposé zullen nog enkele concluderende opmerkingen worden gemaakt. Overigens is dit artikel vooral descriptief bedoeld.

RUSLAND⁵⁾

Het Russische systeem van een alomvattende planning-hiërarchie, zich uitstrekkende van de afzonderlijke onderneming via meerdere tussen-niveaux tot de Staatsplancommissie, is alleen mogelijk bij een tot in alle onderdelen centraal beheerst economisch proces. Het opstellen en uitvoeren der plannen brengt hier alleen technische problemen mee. Economische subjecten als zodanig bestaan in Rusland eigenlijk alleen min of meer illegaal. Waar men bovendien de buitenlandse handel zoveel mogelijk uitschakelt, blijft als oncontro-

⁴⁾ Zie Ed. van Cleeff „Betekenis en inrichting ener nationale boekhouding” („De Economist”, Nov. 1941).

Zie ook Ch. L. H. Truyen: „De nationaal-economische begroting in een bedrijfstaksgewijze organisatie” (4e jaarboek Tilb. Acad. Econ. Kring, 1940).

⁵⁾ Een gedetailleerde studie over de Russische planning geeft Ch. Bettelheim „La planification soviétique”, 2e dr. 1945.

leerbare factor practisch alleen het weer over. Geen onafhankelijke variabele factoren behoeven dus te worden ingecalculeerd, geen prognoses gemaakt: ieder cijfer is een wettelijk voorschrift. Men kan daarom met de Russische economie practisch doen wat men wil: een zelfstandige of zelfs maar minimale consumptiesamenstelling bestaat nauwelijks.

Het Russische systeem is het beste te vergelijken met een reusachtig grootbedrijf, met dien verstande, dat er zo goed als geen afzet- en inkoopproblemen bestaan.

MIDDEN-EUROPA ⁹⁾ (Tsjechoslowakije, Polen en Hongarije)

Organisatie. Het zwaartepunt van de planning ligt in de bovengenoemde landen geheel bij de staat. Alle plannen worden bij de wet geregeld. In Tsjechoslowakije, waar de planning het meest geperfectioneerd is, bestaat de top-organisatie uit de Centrale Plan-Commissie van de Economische Raad, die samengesteld is uit partij-vertegenwoordigers en toegevoegd aan de minister-president. Het eigenlijke planning-orgaan is het Staats-Plan-Bureau, dat te beschouwen is als een afzonderlijk departement, al heeft de directeur geen zetel in het kabinet. De gang van zaken is deze, dat het plan, alvorens de regering aan de uitvoering kan beginnen, moet zijn goedgekeurd door de Economische Raad. Er zijn 18 werkcommissies voor de verschillende sectoren van de economie, welke zijn samengesteld uit partijvertegenwoordigers en experts.

Het Poolse plan is vastgesteld door de Nationale Raad en voorbereid door het Centraal Plan-Bureau.

In Hongarije is er als top-orgaan de Nationale Plan-Raad, samengesteld uit partij-vertegenwoordigers. Deze stelt richtlijnen op voor de uitwerking van de plannen en houdt toezicht op de uitvoering. Het Nationale Plan-Bureau werkt binnen de richtlijnen van de Nationale Plan-Raad.

Opzet der plannen. Het Tsjechische 2-jaren-plan is in hoofdzaak een reconstructie-plan. Het is ook niet totaal: bestreken worden in eerste aanleg alleen de basisbedrijfstakingen. De verschillende sectoren hebben eerst hun deelplannen uitgewerkt, waarna coördinatie aan de top plaatsvond. Er is van de sectoren dus teruggewerkt naar verschillende dwarsdoorsneden van de volkshuishouding: arbeid, investeringen, export e.d. Het plan bestaat in concreto uit een opsomming van

⁹⁾ „The first Czechoslovak Economic Plan”, Praag, z.j.
„Polish National Economic Plan”, 1946.
„The Hungarian Three Year Plan”, z.j.

physieke taakstellingen voor de betrokken sectoren, waarbij men zich rekenschap gegeven heeft van de specifieke bepalende factoren („bottle necks”) en de algemene situatie t.a.v. arbeid, investeringen, basis-grondstoffen, en, in mindere mate, export.

Het Poolse 4-jaren-plan heeft met deze opzet veel gemeen. Hierin wordt uitgegaan van een aantal door de regering vooropgestelde doeleinden voor de verschillende sectoren der volkshuishouding. Deze doeleinden zijn vervolgens uitgewerkt tot een aantal leidende beginselen, zoals algemene prioriteitsvaststellingen voor de productie van consumptie-goederen en productie-middelen, investeringspolitiek e.a. Ten slotte volgt een groot aantal tabellen, welke vrij gedetailleerde cijfers bevatten voor elk der plan-jaren, doorgaans zonder nadere verantwoording.

Het Hongaarse 3-jaren-plan is in hoofdzaak een investeringsplan. Het uitgangspunt is dan ook een schatting van de benodigde investeringen in de verschillende sectoren. Deze zijn vervolgens bekeken met het oog op het consumptie-peil en de financierings- en productiemogelijkheden. Uit de geschatte productie-cijfers wordt het toekomstig nationaal inkomen berekend, dat verdeeld wordt over overheid, investeringen en nationale verplichtingen, met als restpost consumptie.

Uitvoering. In elk der drie landen acht men het bestaan van een belangrijke genationaliseerde sector onontbeerlijk voor de realisatie van het plan. Het plan reikt ook vrijwel niet verder dan die sector. Wel is waar wordt ook de coöperatieve sector sterk naar voren gehaald, maar men krijgt de indruk, dat hierbij propaganda-overwegingen een rol spelen. De vrije sector wordt veeleer indirect door het plan bestreken. In verschillende gevallen is een opzettelijk contrôle-apparaat geschapen, dat door middel van regionale en functionele waarnemers en commissies de uitvoering op de voet tracht te volgen.

FRANKRIJK ⁷⁾

Organisatie. Aan de top staat de „Conseil du Plan de Modernisation et d'Équipement”, ingesteld begin 1946. Van deze raad, die onder voorzitterschap staat van de premier, maken deel uit de ministers van de economische en sociale departementen, de directeur van het meteen te noemen centrale planbureau, enkele andere regeringsfunctionarissen, een gelijk aantal vertegenwoordigers van beide zijden

⁷⁾ „Rapport-Général sur le Premier Plan de Modernisation et d'Équipement”, 1946.

„Perspectives des ressources et des besoins de l'économie française au cours du premier semestre et de l'année 1948” (Rapport présenté au Gouvernement en nom de la commission du bilan national).

van het bedrijfsleven, enkele mensen uit overzeese gebiedsdelen en wetenschappelijk onderzoek.

Als ambtelijk orgaan van deze raad is gevormd het „Commissariat-Général du Plan de Modernisation et d'Équipement”, met enkele tientallen medewerkers. Onder dit bureau ressorteren de „Commissions de Modernisation” voor de verschillende bedrijfstakken e.a. functionele onderdelen der volkshuishouding. Met hun ondercommissies tellen deze commissies een kleine 1000 leden (ambtenaren, ondernemers, arbeiders en experts).

Opzet van het plan. Het in 1946 opgestelde plan loopt van 1947—1950. De bedoeling is per jaar een detaillering te geven. Als uitgangspunt ziet men de lage efficiency in het bedrijfsleven. Uit dezen hoofde werd een algehele modernisering van het productie-apparaat nodig geacht. Dit vraagstuk is in details bekeken door de „Commissions de Modernisation”, die als vraagstelling hebben gekregen: welke organisatorische maatregelen, welke uitgaven aan research, welke mate van concentratie van bedrijven is nodig om voor alle betrokken bedrijfstakken de beoogde modernisering te bereiken? Met nadruk werden dus voorstellen tot het nemen van concrete maatregelen verwacht.

Door het Commissariat-Général zijn vervolgens de consequenties van deze deelplannen nagegaan met betrekking tot import, export, arbeid e.a.

Men is dus vanuit de details begonnen en rekest dan terug tot b.v. benodigde import, van import tot benodigde export e.d. Deze terugrekening wordt niet zover voortgezet, dat een volledig rondlopend plan wordt bereikt. De consumptie blijft b.v. als een soort restpost in het duister.

Wel heeft de „Commission du bilan national” in een nationaal budget voor 1947 en 1948 een waarschijnlijk door het Nederlandse plan geïnspireerde totaal-analyse van het economisch proces in de Franse volkshuishouding gegeven, dat ook aansluit aan de plan-cijfers. Echter heeft men dit niet in het plan ingebouwd, omdat het taakstellend element ontbreekt (blijkbaar wordt het begrip plan opgevat in engere zin dan in de inleiding bedoeld).

Uitvoering. Het zal duidelijk zijn, dat het Franse plan in hoofdzaak een investeringsplan is en dus voor een groot deel neerkomt op een productieplan voor de basisindustrieën (steenkool, electriciteit, ijzer en staal, cement, landbouwmachines en vervoer). Voor een deel zijn deze genationaliseerd en dus rechtstreeks bij de uitvoering van het plan ingeschakeld. T.a.v. de vrije bedrijfstakken die sterk geconcentreerd zijn, stelt het plan vóór de methoden van het sluiten

van contracten, waarbij de industrie zich verplicht tot het bereiken van de plan-doelstellingen en de regering tot het verschaffen van de nodige deviezen, grondstoffen, arbeid en kapitaal. Daarnaast wordt in het plan de instelling van gedecentraliseerde adviserende organen bepleit, die ook de niet geconcentreerde industrie in de moderniseringscampagne zouden kunnen inschakelen.

ENGELAND ⁸⁾

Organisatie.⁹⁾ Kenmerkend voor Engelse verhoudingen is, dat het plan-1947 („Economic Survey for 1947”) er reeds was vóór de planning-organisatie. Dit plan is opgesteld door een voorlopige commissie, waarin de „Economic Section of the Cabinet Secretariat” een belangrijke rol speelde.

In het najaar van 1947 is een vrij breed opgezet planning-apparaat ingesteld, bestaande uit:

a. een planning-staff, onder leiding van een „chief-planner”, bestaande uit 4 planning-deskundigen, een econoom uit de „Economic Section of the Cabinet Secretariat”, vertegenwoordigers der departementen en een speciale adviseur uit het bedrijfsleven; aan deze planning-staff zijn toegevoegd:

b. een informatiedienst voor de publieke voorlichting;

c. een tripartite commissie, waarin zitting hebben vertegenwoordigers van beide zijden van het bedrijfsleven en van de regering;

d. op ieder departement een gezaghebbende planning-ambtenaar.

Bovendien is op beleidsniveau ingesteld een ministerie van economische zaken, als primus inter pares t.a.v. de economische ministers en onder eenhoofdige leiding met het ministerie van financiën, bijgestaan door een kleine ministeriële commissie voor economische planning onder voorzitterschap van de eerste minister.

Opzet van het plan. Een illustratief Engels kenmerk is het aanpakken van verschillende problemen min of meer naast elkaar. Men gaat zich pas met een vraagstuk bezighouden, wanneer het acuut is geworden, en bekijkt dan alleen de onmiddellijke omgeving. Zo bestaat het plan-1947 hoofdzakelijk uit een korte analyse en enkele taakstellingen en prognoses met betrekking tot acuut-moeilijke punten: vooral „manpower”, betalingsbalans, basisindustrieën. Het wordt door de opstellers zelf gekenschetst als een „working pattern” voor de economische inspanning van het Engelse volk. Ondanks het

⁸⁾ „Economic Survey for 1947.”

„Economic Survey for 1948”.

⁹⁾ Zie van schr. dezès: „Overzicht van de huidige Britse structuurpolitiek”, („De Economist”, Oct. 1947).

globale karakter van deze cijfers, wordt er in Engeland veel gedaan op het gebied van detailplanning, zonder dat dit uitdrukkelijk in het totaalplan wordt geïncorporeerd. Het door de planning-staff opgestelde plan-1948 graaft veel dieper. Uitgaande van de betalingsbalans-vooruitzichten wordt een plan ontworpen voor in- en uitvoer, productie van basis-industrieën, investeringen en arbeid. Als sluitstuk wordt een prognose gegeven van nationaal inkomen, consumptie en besparingen. Anders dan het plan-1947 is dit plan dus rondlopend. Het werkt alleen met macro-economische grootheden, behoudens de plannen en taakstellingen voor de verschillende basisproducten. De detaillering van het ex- en importplan is in een afzonderlijke regeringspublicatie gegeven.

Uitvoering. Typisch Engels is de opvatting, die telkens terugkomt, dat het plan grotendeels kan volstaan met het signaleren van de moeilijkheden en het aangeven van taakstellingen. Als op deze wijze de weg is geweest, dan „verwacht Engeland, dat iedereen zijn plicht doet.” Daarom vindt men weinig of geen opzettelijke uitvoeringsmaatregelen vermeld.

NOORWEGEN ¹⁰⁾

Organisatie. Het Noorse nationaal budget-1947 is opgesteld door een bureau van het ministerie van financiën, dat sinds eind 1947 is ondergebracht bij het nieuw ingestelde ministerie van handel, waar het nationaal budget-1948 werd samengesteld. Ter coördinatie van de werkzaamheden (aansluiting van totaalplan aan de deelplannen) is een tweetal commissies toegevoegd, één op ministerieel niveau, bestaande uit de ministers van financiën, handel, sociale zaken en grondstoffenvoorziening onder voorzitterschap van de minister-president, en een ambtelijke commissie voor het nationaal budget, samengesteld uit ambtenaren van het centraal bureau voor de statistiek, de departementen van financiën en grondstoffenvoorziening, de directie van de arbeid, de raad voor economische ordening, alsmede uit de secretarissen van de ministers van verdediging, financiën, handel, landbouw en sociale zaken. Deze ambtelijke samenwerking schijnt het proces van inpassing der deelplannen in het totaalplan vrij vlot te doen verlopen, gezien de betrekkelijk vroege datum van publicatie van de beide plannen.

Opzet van het plan. Het rapport-1947 wordt voorafgegaan door een brede inleiding over doel, methode en economische politiek. Hieruit blijkt, dat men in de budgetcijfers vele taakstellingen heeft

¹⁰⁾ „Om Nasjonalbudsjettet 1947.”
„Nasjonalbudsjettet 1948”.

gelegd, zodat het tevens een program voor de economische politiek is. Deze richtlijnen worden zoveel mogelijk expliciet vooropgesteld.

Vervolgens komt het op de deelplannen berustende totaal-plan, in de volgende doorsneden: arbeidsbudget, grondstoffenbudget, budget voor internationale handel, valutabudget, productiebudget, consumptiebudget, investeringsbudget, budget voor de publieke sector en als samenvatting van de hele volkshuishouding een getotaliseerd algemeen budget. De deelplannen zelf (hoofdzakelijk investeringsplannen) worden gegeven in een reeks tabellen als bijlagen.

Het rapport-1948 brengt weinig principieel nieuwe gezichtspunten. Ook hierin staan de investeringen sterk op de voorgrond. Er is reeds een nacalculatie van 1946 in opgenomen en gedeeltelijk zelfs van 1947. De deelplannen zijn minder gedetailleerd opgenomen.

VERENIGDE STATEN¹⁴⁾

Organisatie. In 1946 is bij de „Employment Act” ingesteld de „Council of Economic Advisers”, een staforgaan van de president, bestaande uit drie leden. Dit orgaan moet de president bijstaan bij het opstellen van het jaarlijks bij het Congres in te dienen „Economic Report”.

Deze Council moet worden gezien als een „top-brain-trust”, die voor een groot deel werkt met het reeds voorhanden materiaal, dat door allerlei officiële en niet-officiële research-instanties is geproduceerd.

In Amerika wordt namelijk veel aandacht besteed aan de economische research, zowel rechtstreeks ten behoeve van commerciële of beleidsdoeleinden, als meer fundamenteel en niet rechtstreeks op bepaalde consumenten gericht. Bovendien is men in Amerika minder geheimzinnig met de resultaten en methoden van zijn onderzoekingen, terwijl het statistisch materiaal in het algemeen zeer uitvoerig is.

Opzet van het „Economic Report”. Een analyse van het economische proces der Amerikaanse volkshuishouding neemt de belangrijkste plaats in. De voorgestelde maatregelen moeten worden gezien als correcties op een overigens vrij werkend systeem.

Of het woord planning nog op de Amerikaanse politiek past, valt te betwisten. Wat wel vaststaat, is, dat de methoden van economische analyse en van de (in Amerika reeds lang beoefende) economische „forecasting” grotendeels dezelfde zijn en dat de Amerikaanse ervaringen in dit opzicht voor ons van grote waarde kunnen zijn. Alleen brengt de verbodskeling van het economische onderzoekings-

¹⁴⁾ „Economic Report of the president”, 1947.

„Midyear Economic Report of the President”, July 1947.

Edwin G. Nourse „Economics in the Public Service”, The American Economic Review, Mei 1947.

werk mee, dat we niet alleen naar het werk van de „Council of Economic Advisers” moeten kijken, maar ook naar dat van andere belangrijke research-instituten. De keur van economische research-werkers, waarover Amerika beschikt, hebben dit land, paradoxaal als het schijnen mag, gemaakt tot een bakermat van de planning.

Slotopmerkingen.

Bij een vergelijking tussen verschillende plannen moet het verschil in economische en politieke structuur, in ideologische achtergrond en in propagandistische sfeer der betreffende landen, in aanmerking worden genomen.

Voorzover de economische situatie van belang is voor het bepalen van het karakter van de planning, kan men m.i. met een tweedeling volstaan: schaarste- en overvloedslanden. Dit verschil oefent een dusdanige invloed uit op de aanpak van de planning, dat men ook van twee soorten planning zou kunnen spreken: schaarste- en overvloedspinning. De eerste vinden we in Rusland en de Oosteuropese landen, de tweede in Amerika, terwijl Engeland en ons land een tussenpositie innemen, in zoverre, dat momenteel de schaarste overheerst, welke voor deze landen echter niet blijvend is gedacht. Of ook Frankrijk tot deze tweede groep behoort, is niet duidelijk.

De invloed van de economische situatie op het karakter van de planning werkt zich naar twee zijden uit. In de eerste plaats ligt bij de schaarste-planning uiteraard de nadruk op de verdeling van schaarse middelen en dus op het prioriteitensysteem, terwijl bij de overvloedspinning het probleem is, hoe onderbezetting van het productie-apparaat te voorkomen en eventueel te genezen. In de tweede plaats kan de schaarste-planning veel ruwer met de marginale nuttigheid als criterium omspringen, omdat deze landen in het stadium verkeren van de onelastiteit der preferentieschalen: alles is er even nodig en dus is alles wat gebeurt raak. Acute „Fehlinvesteringen” en versterking vanuit de consumptiezijde zijn daar vrijwel onmogelijk.

Daarom kan deze methode van planning zeer moeilijk worden overgeplant naar een land als Amerika: de economische situatie, die bij zo'n plan behoort, is daar afwezig. Dit wil zeggen, dat, moge er in omstandigheden van schaarste veel voor te zeggen vallen om het vrije economische mechanisme te vervangen door een toewijzingsstelsel, deze vervanging in een overvloedseconomie geen reden heeft en ook veel moeilijker (ook politiek!) realiseerbaar is. Planning is daar: corrigeren van de ontwikkeling aan de hand van een doorlichting van het toekomstig economisch proces in de volkshuishouding.

Nu staan ons land en Engeland ongeveer tussen beide in. Momen-

teel overheerst de schaarste, doch op den duur hopen wij weer het Amerikaanse niveau te naderen.

Dit betekent, dat de Oosteuropese opzet der planning zeker niet zonder meer buiten onze gezichtskring moet worden gesloten, al kunnen wij wat methoden betreft voor het analytische deel van ons werk vooral van Amerika leren.

Met het genoemde verschil hangt ook samen een onderscheid in globale planning en gedetailleerde planning. Bij de eerste kan groten-deels worden volstaan met een totaal-analyse door een toporgaan (de Amerikaanse methode). Bij de tweede is een complete planning-hiërarchie nodig tot de grond toe. Een topplanning-orgaan zonder meer zou hier a.h.w. in de lucht hangen. Dit verschil herinnert in de verte aan het aan Keynes ontleende onderscheid tussen macro-economische en micro-economische politiek.

Het zal ook duidelijk zijn, dat in de Oosteuropese landen, in het algemeen in de schaarste-situatie, de overheid zich diep in het economisch leven begeeft. Vandaar waarschijnlijk, dat men in deze landen de plannen bij de wet pleegt vast te stellen. Het laatste zou intussen ook voor onze westerse verhoudingen wellicht dit voordeel kunnen hebben, dat de volksvertegenwoordiging meer bij de strategie van de economische politiek wordt betrokken, als tegenwicht tegen de blijkbaar moeilijk te overwinnen tendentie van geheimhouding bij geleide economie. Desnoods kan ook publicatie der plannen hierin voorzien.

Overigens is uit de aard der zaak de schaarste-planning meer spectaculair en dus meer publiek. Bovendien speelt in de Oosteuropese landen het propaganda-element een belangrijke rol. De overvloed-planning daarentegen blijft noodwendig min of meer wetenschappelijk-instrumentaal in de top van het regeringsapparaat.

Naschrift:

Na het schrijven van dit artikel is er op planning-gebied veel gebeurd. Enkele Oosteuropese landen hebben nieuwe plannen ontworpen, Tsjechoslowakije bijv. een nieuw vijf-jarenplan, terwijl de E.H.P.-landen te Parijs een aantal „gelegenheidsplannen” hebben ingediend, zowel voor de eerstkomende jaren als voor 1952/53. Wanneer de organisatie van Europese Economische Samenwerking er in geslaagd was, deze plannen in elkaar te schuiven tot een „master-plan” voor heel Europa buiten Spanje en de Russische sfeer, dan zou er aanleiding zijn hierop uit planning-oogpunt verder in te gaan. Nu dat (nog?) niet het geval is, zijn er, op de keper beschouwd, toch niet veel nieuwe gezichtspunten door de haastig in elkaar getimmerde E.H.P.-plannen opgeleverd. Wel kan in het algemeen worden opgemerkt, dat van de jonge planning-techniek wel zeer veel wordt geëist. Nog is men niet door de kinderziekten op nationaal niveau heen, of de internationale planning dient zich reeds aan. Zonder nu te willen zeggen, dat het tweede per se op het eerste moet wachten, geloof ik dat we, gezien deze stormachtige ontwikkeling, ons niet moeten verbazen over de vele nog bestaande tekortkomingen.

HALT

VOOR DE GRENS?

Een jaar geleden, in Maart 1948, werd door de fractievoorzitter van de P.v.d.A. in de Tweede Kamer een motie ingediend, waarin ten aanzien van de Europese eenheid o.a. werd gezegd: „dat deze blijvende aaneensluiting kan worden gerealiseerd in verschillende doelverbanden, waarbij, voorzover mogelijk en wenselijk, gezag dient te worden opgedragen aan boven-nationale organen, in het bijzonder op monetair, economisch en sociaal gebied en op dat der defensie”. Na uitvoerige discussies werd deze motie door de Kamer aanvaard. Dat wil dus zeggen, dat het Nederlandse parlement zich in meerderheid uitsprak voor een politiek, die er op gericht is om de verouderde nationale kaders te doorbreken, ten einde daarvoor in de plaats te stellen de bouw van een werkelijke bovennationale gemeenschap.

Het wezenlijke in het aangehaalde citaat is de gezagsoverdracht aan bovennationale organen. Immers zonder deze gezagsoverdracht zijn er talrijke vormen van internationale samenwerking denkbaar, van incidentele en meer duurzame aard. In gegeven omstandigheden kan een dergelijke samenwerking uitermate waardevol zijn en ook volkomen beantwoorden aan de eis van het ogenblik. In de genoemde motie bracht de Kamer nochtans tot uitdrukking, dat naar haar mening in de huidige situatie van Europa hiermee niet kan worden volstaan. Zij sprak als haar mening uit, dat Europa eigenlijk behoefte heeft aan iets nieuws, aan iets, dat nog verder gaat dan samenwerking, aan de organisatie van een nieuwe, bovennationale gemeenschap.

Hoe is nu de feitelijke situatie, een jaar nadat deze motie in het Nederlandse parlement met grote meerderheid werd aangenomen?

1. Iedereen erkent de betekenis van de Benelux en het experiment van de Benelux wordt tot in Amerika toe gezien als een toetssteen voor de Westeuropese samenwerking. Toch is het zo, dat de Benelux-samenwerking nog steeds verkeert in het stadium van

souvereine naties, die bij het nastreven van gemeenschappelijke doeleinden na onderhandeling gezamenlijk bepaalde overeenkomsten aangaan. Het moet aan ernstige twijfel onderhevig worden geacht, of de Benelux ooit volledig te realiseren zal zijn, wanneer er niet geleidelijk aan een Benelux-souvereiniteit gaat ontstaan, d.w.z. dat er op verschillende gebieden Benelux-organen worden ingesteld, die voor het gehele gebied der drie landen bindende beslissingen kunnen nemen. Wij ontkennen niet, dat deze vraag talrijke, ook staatkundige, aspecten heeft, die niet zo gemakkelijk zijn op te lossen. Maar op het ogenblik hebben we de indruk, dat deze vragen met een zekere angstvalligheid uit de weg worden gegaan, terwijl zij toch op de achtergrond van het Benelux-vraagstuk aanwezig zijn en daar invloed uitoefenen.

2. De Westelijke Unie moet gezien worden als een overeenkomst tussen Engeland, Frankrijk en de Benelux-landen om, tegen de achtergrond van de economische samenwerking der zestien Marshall-landen en de militaire samenwerking binnen het kader van een eventueel Atlantisch bondgenootschap, tussen deze vijf landen een maximale samenwerking te verwezenlijken. Juist in verband met het parlementaire debat over de Westelijke Unie werd de motie-Van der Goes van Naters ingediend. Het Brusselse pact bood hiertoe juist zo'n uitstekende gelegenheid, omdat het hierbij niet alleen ging om een militaire samenwerking, maar even nadrukkelijk om een maximale samenwerking op economisch, sociaal en cultureel gebied. Van een gezagsoverdracht aan bovenationale organen is echter ook hier nog nergens sprake geweest. Ofschoon zulks wellicht op militair gebied nog het meest gecompliceerd zal blijken te liggen, is de samenwerking toch juist op dit gebied het verst voortgeschreden. Een gemeenschappelijk opperbevel in vreedstijd, dat heeft de geschiedenis der internationale samenwerking tot nu toe niet te zien gegeven. Maar ten slotte kan ook hier de gemeenschappelijke defensieraad geen beslissingen nemen zonder de toestemming van alle onderscheiden regeringen, zodat ook hier uiteindelijk de beslissing in handen ligt van nationale instanties.
3. Een uitstekende gelegenheid om een begin te maken met de instelling van bovenationale organen deed zich voor bij de jongste Londense besprekingen over het Roervraagstuk. Er had een begin kunnen zijn gemaakt met een stuk werkelijke Europese economie, wanneer het gehele kolengebied van Roer, Saar, Lotharingen, België en Nederland was opgenomen in een bovennationaal productieplan onder bovennationaal beheer. Tevens zou daarmee het eigenlijke Roervraagstuk een stuk dichter bij een oplossing

zijn gebracht. Want al is het zo, dat het Roerbekken generaties lang een anti-Europese wapensmidse is geweest en dat op die grond het veiligheidsaspect een bijzondere betekenis heeft, toch werd reeds in de brochure van de Labourparty, „Voeten op de grond” terecht de opmerking gemaakt, dat de Duitsers nooit van harte zullen deelnemen aan een oplossing, waarbij van hen de aanvaarding van internationale contrôle wordt geëist, terwijl alle anderen dit op nationale overwegingen afwijzen. Het gaat daarbij niet om de vraag, of zulk een onderscheid op grond van het verleden een gerechtvaardigde politiek is, het gaat daarbij om de vraag, of zulks met het oog op de toekomst van Europa een verstandige politiek is. Wij menen van niet. Omdat het gehele Duitse vraagstuk slechts opgelost kan worden, wanneer Duitsland onder bepaalde waarborgen als gelijkwaardige wordt opgenomen in een groter, democratisch geheel. Op die grond is het te betreuren, dat de bereikte Roer-overeenkomst er uit ziet, zoals zij er uit ziet. Omdat de nationale kaders het uitgangspunt hebben gevormd, op grond waarvan naar een oplossing is gestreefd.

4. De waarborging van de democratie eist, dat aan de geleidelijke groei van de internationale samenwerking en de instelling van bovennationale organen een geleidelijke groei parallel gaat van de parlementaire contrôle op bovennationaal plan. De wordingsgeschiedenis van de Europese assemblée heeft duidelijk genoeg geïllustreerd, hoe ook op dit terrein de ontwikkeling naar nieuwe verhoudingen botst op de bestaande nationale grenzen.
5. De gezagsoverdracht aan bovennationale organen past in het huidige ontwikkelingsstadium der geschiedenis, dat een ontwikkeling te zien geeft naar grotere verbanden. Voor West-Europa heeft deze ontwikkeling de meest klemmende betekenis. Een gezagsoverdracht aan bovennationale organen hebben we echter tot nu toe niet gezien. Wel zien we feiten en tendenzen, die wijzen in een tegenovergestelde richting. We zien, hoe Eire zich losmaakt uit de gemeenschap van de Commonwealth. We zien in Duitsland bepaalde separatistische krachten aan het werk, aangemoedigd door bepaalde, kortzichtige, buitenlandse instanties. We zien hoe de groei naar een Europese eenheid wordt bemoeilijkt, doordat landen als Noorwegen, Oostenrijk en Griekenland in hun neigingen tot aansluiting worden tegengewerkt door Rusland, dat zich — enkel daar, waar het niet alles te zeggen heeft — plotseling opwerpt als paladijn van de souvereiniteit der kleine naties.
6. We spraken tot nu toe alleen over Europa. Laten we nog enkele andere voorbeelden noemen.

Op de jongste vergadering der Verenigde Naties te Parijs is

het vraagstuk behandeld van de genocide, de uitroeiing van bevolkingsgroepen op grond van politiek, godsdienst, ras of taal. Door toedoen van de Sowjet-Unie werden eerst reeds politieke groepen uit de definitie van genocide geschrapt. Genocide wordt in de conventie, die ten slotte werd aangenomen, als misdaad bestempeld, maar het verlangen naar een bovennationale instantie, die over dergelijke misdaden recht moet spreken, vond direct de soevereine rechten der naties tegenover zich.

7. De publieke opinie in de wereld moge protesteren tegen de rassendiscriminatie in Zuid-Afrika, de annexatie van Haidarabad door India, de arrestatie van kardinaal Mindszenty, de militaire actie in Indonesië, de terechtstelling van 23 socialisten in Spanje, het proces tegen vijftien protestantse kerkelijke leiders in Bulgarije, de uitwijzing van mevrouw O'Keefe uit Australië, de slavenjacht op arbeiders in de Duitse Oostzone....., wanneer een poging wordt gedaan om dergelijke vragen te bespreken in het kader van de Verenigde Naties, dan beginnen de betrokken, gedaagde, landen alle steeds op dezelfde wijze: met een beroep op de eigen soevereiniteit.

Zo botst overal, niet alleen in Europa, maar in de gehele wereld, de groei naar een internationale solidariteit, naar een bovennationale rechtsorde, de groei ook naar meer waarachtige menselijkheid, op het egoïsme en het eigenbelang der nationale staten, die, om welke reden dan ook, weigeren iets van hun feitelijke macht over te dragen aan hogere organen, ter wille van de toekomst der gehele mensheid.

Ik ben begonnen met de motie-Van der Goes van Naters en ik ben geëindigd....., ja, was er wel een einde? Laten we tot de motie en tot Nederland terugkeren.

In de Kamer staan twee richtingen ten aanzien van ons buitenlands beleid duidelijk tegenover elkaar. Aan de ene kant Welter, die het enge nationale belang en de volstreckte nationale soevereiniteit proclameert tot de grondslagen van onze buitenlandse politiek, aan de andere kant de Partij van de Arbeid, die weigert de nationale kaders als uitgangspunt en uitsluitende doelstelling onzer buitenlandse politiek te aanvaarden. Tussen deze twee duidelijk tegenstrijdige standpunten aarzelen de overige. Wie de begrotingsdebatten van Hoofdstuk III heeft gevolgd, heeft het kunnen waarnemen: Bruins Slot aarzelde, Schmall aarzelde, Serrarens aarzelde. In de wereld van de K.V.P. bestaan bovendien ook weer onderlinge tegenstellingen. Terwijl iemand als dr Jos. Gielen onlangs in het voetspoor van prof. Romme de suggestie herhaalde om uit de Veiligheidsraad weg

te lopen, zijn er anderen, die meer oog hebben voor de werkelijkheden van de internationale politiek.

Ondanks al deze verschillen, nuanceringen en tegenstellingen werd op 8 Februari ll. een nieuwe motie-Van der Goes van Naters met bijna algemene stemmen, alleen die van de communisten uitgezonderd, aangenomen. Dit wijst er, geloof ik, op, dat er ergens iets hapert. Een motie heeft alleen betekenis, en als uitspraak van de Kamer en voor het beleid van de regering, wanneer zij een duidelijke uitspraak bevat, een keuze of een kleur bekennen. Maar wat moet een minister, die verantwoordelijk is voor het buitenlandse beleid, in vredesnaam aanvragen met een motie, die een duidelijke wegwijzer ten aanzien van dit beleid bedoelt te zijn en waaraan toch antipoden als de P.v.d.A. en Welter hun stem geven? Een motie moet het nu eenmaal niet te gemakkelijk hebben. Want alleen wanneer men een duidelijke scheidslijn der geesten verkrijgt, kan men verwachten, dat een aangenomen motie een stuk regeringspolitiek wordt.

De wereld is aangeland in een stadium der geschiedenis, waarin de vorming van grotere eenheden zich met een zeker onvermijdelijkheid zal voltrekken. De krachten van het behoud en van de gevestigde orde trachten deze ontwikkeling te remmen en halt te houden voor de grens. We kunnen echter dit proces wel stimuleren en een bepaalde vorm geven, ook remmen, maar niet tegenhouden. De bijzondere situatie, waarin het huidige Europa verkeert, maakt deze ontwikkelingsgang tegelijk tot een beklemmende actualiteit. Het is al zover, dat de vraag gewettigd is, of de tijd ons nog rest, deze grote taak tijdig te voltooien. Daarom is er voor het democratische socialisme maar één politiek mogelijk, een politiek, die ernst maakt met de gedachte van een werkelijke internationaliteit, die de Internationale niet alleen zingt, maar haar tot object maakt van de dagelijkse, moeitevolle en ook minder spectaculaire arbeid van de praktische politiek.

Ten einde daartoe te geraken is de eerst nodige stap, dat het socialisme in Europa zich bevrijdt van de nationale kaders, waarmee het zich in de loop der jaren zo niet met de mond dan toch in feite al te zeer heeft vereenzelvigd. In de Engelse conservatieve partij zijn er figuren, die voor de noodzaak der Europese eenheid ruimer begrip aan den dag leggen dan sommige kopstukken uit de Labourparty. Wanneer dit in plaats van een enkel geval het algemene beeld zou worden, dan zou het socialisme zich zelf uitrangeren uit de rijen van de vormgevende krachten ener nieuwe wereld.

NIEMANDSLAND 1949

POLITIEK IN DUITSLAND

DUITSE POLITIEK

Een poging tot een analyse van de toestand in Duitsland zal steeds moeten uitgaan van de tegenstelling, die reeds in de kop van dit artikel tot uitdrukking is gebracht: Politiek in Duitsland — Duitse politiek. Dit niemandsland wordt sinds vier jaar bestuurd door vier bezettende machten en door Duitsers, waarbij de wederkerige bevoegdheden geenszins afgebakend zijn. Bovendien is reeds van een ongeoorloofde simplificatie sprake, wanneer men bezetters en Duitsers gewoonweg tegenover elkaar plaatst. Want beide kampen zijn onderling weer vergaande gedifferentieerd. Er is geen sprake van één bezettingspolitiek en er is evenmin sprake van één Duitse politiek. Wil men ondanks de gecompliceerdheid tot een globaal beeld komen, dan zal men de materiële en geestelijke tegenstellingen, alhoewel in algemene trekken, maar dan toch ten aanzien van de kernvraagstukken moeten omlijnen. Hier zal een dergelijke poging worden gedaan, waarbij ik mij zal beperken tot politieke problemen.

Voor de bezetters is Duitsland van 1945 af een niemandsland geweest. In wezen was het een stuk oorlogsbuit, dat men niet als een vraagstuk van de Duitse politiek, maar als een object in het kader van de eigen buitenlandse politiek heeft gezien.

De plannen van de bezetters

De territoriale afgrenzing van het door vier mogendheden bezette Duitsland had niet mogen leiden tot een vierdelig Duitsland. De bedoeling was, ondanks de afzonderlijke militaire administratie, tot een politiek en economisch gemeenschappelijk bestuur te komen. Welke denkbeelden brachten de afzonderlijke bezetters voor dit doel mee?

De enige macht, die met een concreet plan naar Duitsland is gegaan, was de Sowjet-Unie. Voor haar stond van de eerste dag af

vast, dat men het te beheren gebied aan de Sowjet- en satellieten-structuur wilde gelijkschakelen. Er bestond wel de bereidheid, hierbij afwisselend gebruik te maken van suikerbrood of zweep. Maar nooit werd het doel uit het oog verloren, nl. de zuiver koloniale uitbuiting van dit gebied ten dienste van de Sowjet-Unie, haar herstel en de uitbreiding van haar industriële capaciteit. Voor de Duitse bevolking betekende dit een aanpassing, in concreto een sterke verlaging van het welvaartspeil tot op het Russische niveau. Voor de Russen is het geschreeuw over de nood en de ellende in de Russische zone belachelijk. Immers, 150 miljoen Russen leven niet beter.

De methoden, volgens welke deze economische en sociale gelijk-schakeling heeft plaats gehad, hebben de structuur van Oost-Duitsland onherstelbaar veranderd. Hier is politiek op lange termijn gevoerd met diep ingrijpende gevolgen. Bij de Duitsers komt het besef van deze tegenstelling, die binnen de Duitse grenzen ontstaan is, in het gedrang, omdat het overschaduwd wordt door nationale gevoelens van saamhorigheid. Op deze nationale gevoelens echter speculeert wederom de Sowjet-Unie. Want bewust of onbewust werken deze een oplossing in de hand, waarbij het Russische plan van een doelbewuste gelijkschakeling van geheel Duitsland wordt bevorderd. Hierin schuilt een van de spanningen, die de Duitsers dreigen te verscheuren. Hier is ongetwijfeld een van de bronnen voor het groeiende Duitse nationalisme. Het onvermogen, de bestaande feiten te kunnen veranderen, kweekt psychologische weerstanden. Het verlangen van de Duitsers naar nationale eenheid komt in botsing met hun verlangen naar vrijheid. Zij kunnen de eenheid slechts hebben ten koste van de vrijheid en de vrijheid slechts ten koste van de eenheid. Maar het is juist voor de Duitse mentaliteit een zware dobber, dit feit te aanvaarden. De tegenstelling tussen de bezetters en de Duitsers is o.m. hierin te zoeken, dat de laatstgenoemde zich uiteraard minder gemakkelijk dan de bezetters kunnen neerleggen bij het aanvaarden van de consequenties van de structurele tweedeling.

Ten aanzien van de verhouding van de overwinnaars onderling, is hier over de politiek van de Russen nog een andere opmerking op haar plaats. Indien ons recht op de Duitse herstellplicht, binnen welke reële grenzen dan ook, niet betwist kan worden, dan is de Russische politiek van koloniale uitbuiting van het door de Sowjet-Unie bezette deel van Duitsland, gespeend van ieder begrip van solidariteit tussen de overwinnaars.

De Fransen hebben van de eerste dag af slechts een politiek op korte termijn gevoerd. Uitgaande van de ellende, die Duitsland binnen 70 jaar drie keer over Frankrijk heeft gebracht, en bezeten van het verlangen naar veiligheid, heeft ook dit land het bezette

gebied slechts beschouwd als een bron voor eigen herstel, waarbij de verzwakking van de geduchte vijand automatisch tot een groei van eigen veiligheid moest leiden. De economische uitbuiting, die Frankrijk toepast, is hard. Indien zij spanningen dreigde op te roepen, was men bereid die te sussen door het organiseren van een „culturele week”. Vanuit een loyaal aanvaarde solidariteit met de overige overwinnaars en vanuit een oogpunt van duurzaam Europees herstel is deze politiek kortzichtig. Zij schept veel meer duurzame ressentimenten en voedt het Duitse nationalisme, dan zij ook op korte termijn Frankrijk aan voordelen kan opleveren. Ongetwijfeld speelt hierbij een rol de tegenstelling tussen de Franse regering (die een groeiend begrip voor deze gevaren toont) en het Franse militaire bestuur in Baden-Baden. Het is een publiek geheim, dat hier vooral Gaullisten zetelen. Niet voor niets heeft men onlangs generaal König, de teleurgestelde vriend van de Gaulle met de Duitse naam, in François Poncet een politieke adviseur terzijde gegeven, die een van de beste kenners van het Frans-Duitse probleem is.

De Amerikanen kwamen naar Duitsland met het Morgenthau-plan in de ransel. Dit plan beoogde de re-agrarisatie van Duitsland. Het moest voor iedereen, die in normale verhoudingen van internationale werkverdeling kan denken, vrij zot zijn, hoewel het uit de door de Duitsers in de wereld gekweekte mentaliteit ten volle begrijpelijk was. Het land van de spreekwoordelijke „economische vrijheid” wilde een industriële capaciteit van de potentie van de Duitse volkshuishouding met haar 60 miljoen mensen eventjes terugbrengen in de positie van landbouwgebied. Dit „ausradieren” van de Duitse industriële capaciteit mocht dan bovendien geen enkele verandering teweeg brengen in de industriële wereldproductie.

Dit plan bleef dan ook in de ransel, hoewel de Duitsers nog altijd beweren, dat het slechts in naam van de baan is. De bevelhebber van het Amerikaanse bezettingsleger, generaal Clay, heeft op de politieke en economische ontwikkeling in sterke mate zijn persoonlijke stempel gedrukt. Hoe weinig wij daarbij zijn economische inzichten kunnen bewonderen (waarover een andere keer het een en ander verteld zal worden), toch valt het niet te betwisten, dat hij niet alleen de politieke situatie van Duitsland in internationaal verband vroegtijdig juist heeft gezien, maar ook met een bewonderenswaardige doortastendheid de consequenties daaruit wist te trekken en zijn inzichten in Duitsland en bij zijn regering in Washington wist door te zetten. Toen dr Schumacher mij eens zei, dat Clay de generaal is, die de Russen hun politieke overwinningen ten aanzien van Duitsland liet behalen, toonde hij hiermede nog eens de tekorten aan Duitse kant bij de beoordeling van de internationale situatie aan. Clay heeft zich name-

SIR BRIAN H. ROBERTSON

De vader van Sir Brian was de eerste Britse soldaat, die tot maarschalk opklom. Hij was na de eerste wereldoorlog de commandeur van de Britse bezettingslegers in het Rijnland. De zoon is gouverneur van de Britse zone van Duitsland na de tweede wereldoorlog. Cynische Duitsers beweren, dat ook de kleinzoon „in de zaak” gaat werken en waarschijnlijk vice-koning van Duitsland zal worden na de derde wereldoorlog

lijk bij feiten neergelegd, waarvan Schumacher niet wilde zien, dat het reeds feiten waren. Maar binnen de gegeven situatie heeft Clay hardnekkig belet, dat een ongunstiger toestand zich kon ontwikkelen. Daarbij heeft hij meer dan eens tegen Washington moeten vechten voor de Duitsers. Men kan niet beweren, dat hem daarvoor van Duitse kant dank is betuigd.

Uiteindelijk deden de Amerikanen gedurende de eerste jaren van de bezetting niet veel anders dan de zaak op gang brengen en de Duitsers in leven houden. Dat was op zich zelf niet weinig.

Met uitzondering van de productie van kolen, waaraan zij van de eerste dag af door een stel uiterst bekwame lieden aandacht besteedden, hebben vooral de Engelsen gedurende de eerste jaren nauwelijks iets anders gedaan dan empirisch geïmproviseerd. De economische werkzaamheden, vooral ten aanzien van de Duitse export, moeten in dit verband, zoals reeds gezegd, buiten beschouwing blijven. Politiek is, vooral in de Britse zone, voortdurend van belang geweest het onderlinge gekibbel van de Duitse partijen, die elkander verweten de troetelkinderen van de Britse bezettingsmacht te zijn.

Uit de politieke verhoudingen in Engeland zou kunnen voortvloeien, dat de contacten tot de Duitse sociaal-democratie bijzonder sterk waren. Het gebrek aan dogmatiek bij de Engelsen leidde evenwel tot vervreemding van de Duitse socialisten, terwijl vanzelfsprekend de houding van de Engelsen op het gebied van de wereld-en levensbeschouwing een meer tolerante houding tegenover de christen-democraten tot gevolg had, dan de socialisten begrepen. Bovendien valt ook in de Britse zone op te merken, dat er nogal verschillen bestaan tussen het beleid van de Engelse regering en het bestuur van de militaire autoriteiten in Duitsland. Er zijn in Duits-

land Engelse officieren werkzaam, die daar willen bewijzen, dat het op de tegenwoordige wijze in Engeland niet kan...

De Duitsers hebben de terughouding van de Westelijke bezetters tegenover het doelbewuste werk van de Russen steeds erg kwalijk genomen. De klachten over de Amerikanen en Engelsen, die „niets doen”, waren niet van de lucht. De tegenstelling tussen geallieerden en Duitsers bleek hierbij opnieuw duidelijk. Voor de Duitsers bestond slechts het Duitse probleem. Voor de geallieerden was dit niemandsland een object, waaraan de internationale spanning tussen Oost en West op zijn kansen tot overbruggen kon worden beproefd.

De Westelijke geallieerden hebben gedurende drie jaar vele redelijke pogingen gedaan om tot een algehele oplossing van het Duitse vraagstuk te komen. Terwille van het scheppen van een duurzame vrede hebben zij geduld geoeffend. Gedurende deze jaren hebben de Amerikaanse en Engelse belastingbetalers resp. 200 miljoen dollar en 80 miljoen pond sterling jaarlijks geofferd om het Duitse volk deze tijd dragelijk te maken. Wanneer men het standpunt van de Duitsers en dat van de geallieerden op een — uiteraard toegespitste — formule wil brengen, dan blijkt wel de redelijkheid van de geallieerden. Deze immers zagen Duitsland als Europees probleem, de Duitsers echter zien Europa als een Duits probleem.

De Londense conferentie

In de zomer van 1948, drie jaar na de onvoorwaardelijke capitulatie, begonnen de Westelijke geallieerden „iets te doen”. Zij hadden namelijk de hoop opgegeven, dat er nog iets zou komen van een gemeenschappelijke oplossing van het Duitse vraagstuk. Men begreep, dat langer wachten uitstel betekende van het Europese herstel, waarbij men Duitsland niet kon missen. De Londense besprekingen leverden een schema op voor een Westduitse staat. Deze beslissing betekende in feite niet meer dan de aanvaarding van de bestaande toestand van de tweedeling van Duitsland.

Merkwaardig was de reactie van de Duitsers. Nu eindelijk de Westelijke geallieerden „iets deden”, kwam geenszins een geluid van instemming. Men was teleurgesteld, dat het besluit van Londen stoelde op de aanvaarding van het bestaande feit van de tweedeling van Duitsland, een feit, waarvoor de Duitsers nog altijd bereid waren de ogen te sluiten. Schoorvoetend uitten zich de enen, fel afwijzend de anderen. Dr Adenauer, de leider van de christen-democraten en president van de wetgevende vergadering te Bonn, schreef mij: „Dieser Beschluss (Londen) ist schlimmer als Versailles”. Pas na een reeks vrij moeilijke besprekingen tussen de militaire bevelhebbers en vooraanstaande Duitse politici wijzigden deze laatsten enigszins

hun houding en kwam een samenwerking op de basis van het Londense besluit tot stand.

Natuurlijk hadden de Duitsers — op zich zelf begrijpelijk — wens ten aanzien van bepaalde wijzigingen van het Londense plan. Maar toch is het minder gelukkig, dat zij daarbij vergaande steun vonden bij de Amerikanen, terwijl de Fransen van bezwaren vervuld bleven (daarbij gesteund door de Benelux-landen, die in het Franse kielzog voeren). De Engelsen namen een bemiddelende houding in. Er ontstaan zodoende opnieuw Frans-Duitse tegenstellingen, waarbij opnieuw een Engelse „balance-of-power-politiek” een kans krijgt. Bovendien is het de vraag, of het doelmatig is, de Nederlandse belangen gelijk te schakelen aan de Franse, aangezien vooral de economische betrekkingen tussen Nederland en Duitsland op een geheel ander vlak liggen dan die tussen Frankrijk en Duitsland. Bovenal is het te betreuren, dat de Duitsers op een buiten-Europese macht gaan rekenen bij het verwezenlijken van hun belangen binnen Europa. Hier ligt de bron voor het ontstaan van een Duitse houding, die het meest kras naar voren komt in de houding van dr Adenauer, toen hij gedurende een redevoering op 24 November 1948 te Berlijn het volgende zei: „De vraag, met wie Duitsland zal opmarcheren, hangt af van de houding, welke Europa tegenover ons zal aannemen. Laat dit in de eerste plaats gezegd zijn aan Frankrijk, maar ook aan Groot-Brittannië en de Benelux-landen.”

Hier is een christen-democraat, goed katholiek, bezig het Duitse potentieel aan de meestbiedende tussen Oost en West te verkopen, lak hebbende aan alle beginselen.

Het bezettingsstatuut.

Had men in principe besloten om de drie Westelijke zones tot een geheel aaneen te sluiten, dan moest men ook tot een gemeenschappelijke politiek voor West-Duitsland komen. Terwijl de Amerikaans-Britse zone vrij gauw een geheel werd, omdat de Engelsen de lasten, die het bestuur van hun zone medebracht, niet langer konden dragen, is de aansluiting van de Franse zone nog altijd geen werkelijkheid geworden. De Fransen huiveren. Want hun zone is een wingewest, gezien de economische politiek, die zij voeren. Deze voordelen en winsten komen bij een gemeenschappelijke politiek ongetwijfeld te vervallen.

Wil men een Westduitse staat, hoewel met beperkte soevereiniteit, tot stand brengen, dan dient er in de eerste plaats een duidelijke omschrijving van de afzonderlijke bevoegdheden te komen. Duitsland is bezet gebied, waarmede het Westen in een volkenrechtelijke toestand van wapenstilstand verkeert. Het bezettings-

statuut moet het charter worden, waarin de rechten en plichten van de bezetters, maar tevens de rechten en plichten van de Duitsers zijn uitgestippeld. Pas binnen deze bevoegdheden kan een Duitse overheid met beperkte soevereiniteit werkzaam zijn.

Men zal wel begrijpen, dat hier sinds maanden aan een moeilijk te vinden compromis wordt gewerkt. Politiek bekeken worden hier niet slechts geallieerden en Duitsers geconfronteerd. Er zijn ook onderlinge tegenstellingen in beide kampen. Sinds een half jaar zijn de staven van Clay, Robertson en König aan het onderhandelen. Daarnaast beraden commissies van de Amerikaanse, Engelse en Franse regering over dit vraagstuk (ten dele met en ten dele zonder de Benelux-landen). Bovendien is aan Duitse kant een commissie gevormd door de minister-presidenten van de elf Westduitse landen. Ten slotte zijn ook in het Westduitse voorlopige parlement te Bonn commissies en subcommissies werkzaam, die een ontwerp moeten opstellen. Reeds in October waren de drie militaire gouverneurs aan het een-en-twintigste ontwerp bezig....

Het bezettingsstatuut zal drie hoofddelen omvatten. Ten eerste de bevoegdheden, die uitsluitend in handen van de bezetters blijven. Daartoe zal behoren de buitenlandse politiek. Ten tweede zullen de bevoegdheden omljnd worden, waarbij Duitsers en geallieerden in zo een vorm zullen samenwerken, dat de Duitse bezigheid onder geallieerde contrôle staat. Ten derde zal opgesomd worden, wat men uitsluitend aan de bevoegdheden van Duitse instanties wil overlaten. Is het al moeilijk, overeenstemming over de afbakening van deze drie gebieden tot stand te brengen, nog moeilijker is het volgende: Zal men bij de onder twee gerangschikte onderwerpen de Duitsers plaats en stem in de controlerende organen geven? Zal er bovendien een hoger beroep mogelijk zijn ten aanzien van beslissingen, waarmede men niet accoord gaat? En verder, zal er een rechtbank komen, waarvoor competentie-conflicten kunnen worden behandeld en zullen in dit hof Duitsers plaats en stem hebben?

Zoals men ziet is het bezettingsstatuut in ieder opzicht een kluit voor de politici, de economen en niet in de laatste plaats voor de juristen. Toch zal hier een oplossing, waarvan men bij voorbaat mag veronderstellen, dat zij niemand zal tevreden stellen, gevonden moeten worden, wil men in Duitsland de grondslagen leggen voor de ontwikkeling van een rechtsgemeenschap.

Engeland neemt ook bij dit vraagstuk een tussenpositie in, terwijl de Fransen het moeilijkst kunnen verwerken, dat Duitsland weer zal meetellen. Franse en Engelse opvattingen raken elkander weer, daar waar het eerstgenoemde land in Duitsland een politieke en Engeland een economische concurrent ziet, die men zo goed mogelijk er onder

dient te houden. Aangezien echter beide landen ten opzichte van het herstel op Amerikaanse hulp zijn aangewezen, zal dit land zijn wensen in ver gaande mate kunnen doorzetten. Het is om de reeds meer genoemde redenen niet gelukkig te noemen, dat zodoende de Duitsers de gelegenheid hebben, zich achter de grote oom Sam te verstoppen.

De nieuwe grondwet.

Na een wekenlange voorbereiding is nu sinds maanden het voorlopige parlement van de Westduitse staten te Bonn bijeen, om een voorlopige grondwet in elkaar te timmeren. Het Duitse perfectionisme viert hierbij hoogtij. Maar niet minder de totalitaire strekking, die in het Duitse partijwezen aanwezig is. Men krijgt wel eens de indruk, dat in dit land één totalitaire partij overwonnen is en vier partijen met totalitaire neigingen daarvoor in de plaats kwamen. Ook hierbij valt weer op te merken, hoe de Duitsers elkander tegenwerken, ook doordat zij pogen de verschillen tussen de bezetters uit te spelen in de onderlinge partijstrijd. Er was gedurende enkele dagen een algemene staking van het werk te verwachten, omdat dr Adenauer gepoogd heeft, een verklaring van de militaire gouverneurs uit te lokken, die hij wenselijk achtte, om zijn eigen denkbeelden tegenover de S.P.D. te kunnen doordrukken. De meest soepele en ongetwijfeld ook meest reëel-denkende figuur is dr Carlo Schmid. Maar ook zijn soepelheid wordt begrensd door het centralisme van het Duitse partijbestuur in Hannover. De twee grote partijen, C.D.U. en S.P.D. staan tegenover elkaar in de tegenstelling: federalisme en centralisme. Het standpunt van de S.P.D. komt neer op twee punten, van welker vervulling zij haar houding tegenover de nieuwe grondwet afhankelijk zal maken:

1. De grondwet dient een basis te vormen voor een effectief centraal bestuur van de te scheppen Duitse bondsstaat.
2. Staan het komende bezettingstatuut en de toekomstige organisatie van het geallieerde bestuur aan de Duitse wetgevende lichamen en besturen de mogelijkheid voor een reëel zelfbestuur toe?

Slechts wanneer die twee vragen bevestigend kunnen worden beantwoord is de S.P.D. bereid de grondwet te aanvaarden.

De C.D.U. geeft de voorkeur aan een minder centralistische en meer federalistische organisatie van het nieuwe West-Duitsland. Delen van deze partij in het Zuiden zijn zelf van mening, dat de financiële soevereiniteit bij de landen moet blijven en slechts een deel van de inkomsten aan het centrale bestuur ter beschikking moet worden gesteld. Deze houding wordt vooral gesteund door de Fransen. Maar daarnaast staat wel vast, dat de bezetters unaniem

CARLO SCHMID

Hoogleraar in Tübingen, minister van Justitie voor Württemberg, fractieleider van de S.P.D. in het voorlopige parlement te Bonn. Van zijn hand is een uitstekende Duitse vertaling van Baudelaire. Hij is jurist en historicus.

Schmid is een van de zeldzame Duitsers, die over gevoel voor humor beschikken. Van welke aard die humor is, blijkt uit het volgende. De ruzie tussen de sociaal-democraten en de christen-democraten over de schoolkwestie had vormen aangenomen, waardoor het werk aan de nieuwe grondwet dreigde te mislukken. Op gezag van de militaire gouverneurs werden de beide partijen naar elkaar toe gedreven. Dit was voor de communist Reimann aanleiding om in het parlement te zeggen: „Wij kennen de leiders van de S.P.D. Zij zijn in staat, met de duivel een overeenkomst te sluiten”. Waarop Schmid, die toen voorzitter was, opmerkte: „Mocht de geachte afgevaardigde daarmede de christen-democraten bedoeld hebben, dan moet ik hem tot de orde roepen....”

KARL ARNOLD

Komt voort uit de katholieke vakbeweging. Hij is nu minister-president voor Rijnland-Westfalen, dat evenveel inwoners telt als Nederland. Arnold is de vertegenwoordiger van de progressieve vleugel in de C.D.U. en staat daardoor, vooral op sociaal gebied, vaak in scherpe tegenstelling tot dr Adenauer.

tegen een aantal al te centralistisch gestelde bepalingen van de nieuwe grondwet bezwaar zullen maken.

Een ander onderwerp van twist is de plaats, die men bij de opvoeding aan de ouders wil afstaan. De C.D.U. is door de verklaring van de bisschoppen opnieuw in een richting gedreven, waarbij o.m. het concordaat, dat von Papen in opdracht van Hitler met het Vaticaan heeft gesloten, zal worden aanvaard. Formeel kan men daartegen ongetwijfeld naar voren brengen, dat van de nieuwe Duitse staat niet verwacht kan worden, dat hij een concordaat aanvaardt, waarvan in artikel 16 wordt gezegd, dat de te benoemen bisschoppen de eed van trouw in de hand van de Reichsstadthalters dienen af te leggen. Maar waarover het in wezen gaat, is de mate van invloed, die aan de ouders en aan de gemeenschap zal worden toegekend. Hoewel ook hier geldt, dat van de kant van de C.D.U. naar een absolutisme wordt gestreefd, dat de tolerantie in gevaar brengt, valt evenmin te ontkennen, dat de Duitse sociaal-democratie in het socialisme, door haar nagestreefd, nog in overwegende mate een wereldbeschouwing en niet een maatschappij-opvatting ziet.

Over minder belangrijke vraagstukken, bijvoorbeeld de plaats van de toekomstige hoofdstad van West-Duitsland, zullen wij het niet hebben. Belangrijk is echter wel, dat in deze voorlopige grondwet Berlijn is opgenomen als het twaalfde land van West-Duitsland. Dit is een politieke beslissing, die de competentie van dit parlement ver

te boven gaat. En het valt niet te verwachten, dat de geallieerden de daarop betrekking hebbende zinsnede zullen aanvaarden.

Het Roerstatuut

Hoewel het nieuwe Roerstatuut vooral een economisch vraagstuk is, mag men de politieke betekenis daarvan niet verwaarlozen. In feite komt de beslissing hierop neer, dat dit industriële gebied wordt beschouwd als een deel van het Europese industriële potentieel, dat dan ook Europees beheerd dient te worden. Wanneer men in dit besluit een begin mag zien voor een algemene ver-Europeïsering van de nationale industriecentra van Europa, dan kan men deze ontwikkeling slechts begroeten.

In deze zin wordt het besluit ook geïnterpreteerd door de vakbonden, die generlei protest hebben aangetekend, en door de minister-president van Noord-Rijn-Westfalen, Arnold.

Dr Adenauer, de vertegenwoordiger van de rechtervleugel van de C.D.U., heeft over dit besluit weinig protesten laten horen. Ongetwijfeld koestert hij de hoop, dat de internationale invloed bij het beheer het gevaar van een nationalisatie van dit gebied kan beletten. Dit echter is juist de reden, waarom vooral de S.P.D. tegen dit besluit in verzet komt. In de „Sozial-demokratische Pressedienst” heeft Friedrich Stampfer het Roerstatuut een „nieuw Jalta” genoemd. Soortgelijke uitlatingen hebben in de buitenlandse pers, ook in socialistische kring, felle critiek tot gevolg gehad, waarbij o.m. prof. Laski de Duitse sociaal-democraten hun nationalisme heeft verweten. Voor een deel is deze houding van de S.P.D. te verklaren uit hun wil om dit Roergebied te kunnen nationaliseren, waarbij zij vaak van de m.i. foutieve veronderstelling uitgaan, dat nationalisatie van het Roergebied tevens voldoende veiligheid tegen een misbruik van deze industriële capaciteit voor oorlogsdoeleinden betekent.

Misschien is het doelmatig, op bepaalde kanten van dit probleem in verband met het economische vraagstuk in Duitsland terug te komen. Voorlopig was het de bedoeling, enige van de werkelijk belangrijke aspecten van de politiek in en ten aanzien van dit niemandsland te laten zien. Er is hier veel springstof opgehoopt. Juist indien men tegen menige houding aan Duitse kant bezwaar maakt, zal het nodig zijn, zich met het vraagstuk intens bezig te houden, wil men voorkomen, dat dit vraagstuk zich opnieuw weer met ons bezighoudt....

EEN ONTMOETING

H. J. Mispelblom Beyer, Tolerantie en fanatisme. Een studie over verdraagzaamheid. 1948. 229 blz.

Een breed opgezette studie, als dissertatie verschenen, gedocumenteerd door een veelzijdige literatuurlijst, ziedaar een totaalindruk van dit werk, waarin de verdraagzaamheid van historisch, psychologisch, sociaal, ethisch en religieus gezichtspunt beschreven wordt. Door de bezonnen-beschouwelijke toon breekt hier en daar de klank der bewogenheid, die sommigen misschien misstaan zal, maar voor mij juist het merk der echtheid aanbrengt.

Ik herinner me Mispelblom Beyer van een aantal ontmoetingen, nu een vijftiental jaren geleden. De indruk, die me daarvan bij bleef, is die van een enorme innerlijke zekerheid, gepaard aan een ongewone openheid voor anderen, een respecterend naderen van de medemens als medemens. In dit boek heb ik hem zo opnieuw ontmoet en deze ontmoeting heeft het besef in mij versterkt, dat er in die jaren onder ons iets leefde, dat voor een deel van onze generatie van blijvende betekenis zal blijken, hoe ook onze opvattingen zich zullen ontwikkelen.

Uit deze persoonlijke opmerking mag blijken, hoezeer de persoon van

de schrijver in dit werk aanwezig is. Maar dit betekent allerm minst, dat het boek een subjectief karakter draagt. Heel voorzichtig benadert het de moeilijke problemen der verdraagzaamheid. Daaronder verstaat de auteur het vermogen om het zichzelf-zijn en de eerbiediging van de ander in zijn anders-zijn te verenigen. Dat betekent een houding van het juiste midden tussen de handhaving van de eigen waarheid en de erkenning van het recht van de ander op de zijne.

Maar dat veronderstelt ook bij de ander een ernstig besef van sociale verantwoordelijkheid. Eerst als dit aanwezig is, kan er sprake zijn van meer-dan-tolerantie, van meer dan alleen maar niet-verbieden, zij het om opportunistische redenen, zij het uit onverschilligheid, eerst dan kan echte verdraagzaamheid volledig verwerkelijkt worden.

Het komt me voor dat dit nog niet alles is. Er kan sprake zijn van sociale verantwoordelijkheid op een wijze die de verdraagzame onverdraaglijk is. Het betoog van de schrijver gaat eigenlijk alleen op, als die sociale verantwoordelijkheid zelf de verdraagzaamheid als verantwoordelijkheid ontdekt heeft. Onverdraagzaamheid immers wil de verdraagzaamheid zelf onmogelijk maken, en waar dit streven dreigt te slagen,

moet de verdraagzame onverdraagzaam zijn.. uit verdraagzaamheid.

Maar dan blijkt, zoals de auteur met nadruk betoogt, de kwaliteit van de verdraagzaamheid eerst recht uit de wijze, waarop de tolerantie *niet* toereert. Ook daarin blijft de eerbiediging van de ander in zijn anders zijn als levende kracht aanwezig. De grond van deze eerbiediging wordt echter door Mispelblom Beyer, naar ik meen, niet uitdrukkelijk genoeg geformuleerd. Is dat niet het geloof, dat ieder mens de mogelijkheid heeft om tot de waarheid te komen, mits hij zoekend.. en dwalend! de gelegenheid krijgt zelf te vinden? En dat binnen deze vrijheid zelfs de enig mogelijke weg tot de waarheid ligt?

Het is een hardnekkig misverstand te menen, dat onverdraagzaamheid slechts verenigbaar zou wezen met de gedachte, dat het ene net zo goed is als het andere. Deze opvatting echter wordt door de auteur terecht afgewezen. Verdraagzaamheid, zoals deze idee zich in zijn meest levende vormen steeds meer openbaart, betekent eerbiediging van de *persoon* van de ander, *niet* van diens dwalingen, die ook de verdraagzaamheid bestrijden zal.

Het bestek van een boekbespreking laat niet toe het betoog van de schrijver in details te volgen; ik volsta dus met enkele opmerkingen. Als ongodsdienstig mens kan ik de schrijver moeilijk verstaan, waar hij de laatste grond der verdraagzaamheid zoekt in de religie, blijkens zijn uitdrukkingswijze niet in algemiene zin opgevat, maar als godsdienstigheid. Dit lijkt me ook op merkwaardige wijze in strijd met het historische deel van zijn boek, waarin hij nog eens op indrukwekkende wijze aantoonst, hoe de verdraagzaamheids-idee zich ten koste van onnoemelijk leed heeft doorgezet tegen alle orthodoxie in, hoe het steeds is geweest de vrucht der „stiefkinderen van het Christendom”.

De hoofdstukken over psychologie en sociologie zijn van belang voor het juiste begrip van de moderne vormen van onverdraagzaamheid, die vooral op het politiek-sociale vlak liggen. De psychologische beschouwingen houden zich voornamelijk bezig met de karaktertypen. Het spijt me dat de ontplooiing van het karakter en de ontwikkeling der krachtsverhouding van de verschillende driften niet meer de aandacht van de schrijver hebben getrokken.

Dan zou m.i. ook duidelijker de betekenis gebleken zijn van een feit, dat nu slechts terloops ter sprake komt nl. dat onverdraagzaamheid, die niet verbonden is met een of ander angstcomplex, uit een sociaal oogpunt te verwaarlozen is. Van hier uit zou een duidelijke lijn te trekken zijn naar de sociologische beschouwingen. Daarbij zouden dan ook de overwegingen omtrent de positie van de groep: bevoorrecht bedreigd, achtergesteld, weer beter tot hun recht gekomen zijn. Ook nu bevat dit hoofdstuk trouwens genoeg, dat de moeite waard is. De opmerkingen over de verantwoordelijkheid in en voor een groep, die de tendentie meebrengt het tolerantieveld te verkleinen, laten nog eens duidelijk zien, dat het vraagstuk der verdraagzaamheid eigenlijk van sociale aard is.

Dit boek verdient veler belangstelling. Het stelt een uiterst moeilijk vraagstuk op heldere wijze aan de orde. Slechts op een enkele plaats verliest de uitdrukkingswijze tengevolge van de intuïtieve benadering van een kwestie iets van de vereiste precisie. Maar we mogen dankbaar zijn voor een werk, dat in zijn theoretische opzet zo verhelderend is voor de practijk. Het hoogtepunt wordt naar mijn mening gevormd door het hoofdstuk „Verdraagzaamheid als Ethos”. Daarin komen voortreffelijke gedeelten voor, zoals Bonger elders schreef: Doordacht, verantwoord en vol vuur geschreven.

OOST EN WEST VAN HET KREMLIN

Een duidelijke demonstratie van de communistische politiek in West-Europa is dezer dagen gegeven door Maurice Thorez, de leider van de Franse communisten. Deze hield in de Kamer van Afgevaardigden een rede, die levendig herinnerde aan de „gekruiste armen” van wijlen ir A. A. Mussert en bedoelde te zeggen, dat de Franse communisten, als de Sowjet-Unie ooit zou trachten delen van Frankrijk te bezetten, werkeloos zouden toezien; hij zei letterlijk: zich zouden gedragen als de arbeiders, de volken van Polen, Roemenië en Joegoslavië.

Voor het belijden van zulk een onvaderlandslievend voornemen is uiteraard enige „dialectiek” nodig. Thorez redeneerde van twee voor communistisch gebruik „onomstotelijke waarheden” uit. Hij zei, dat de Sowjet-Unie uit haar aard nooit aanvallend zou kunnen optreden; dat doen volgens hem alleen „imperialistische machten”.

Hij zei ook, dat de mogelijkheid bestaat, dat hij en de zijnen er wel eens niet in zouden slagen „ons land de zijde van de democratie en de vrede te doen kiezen” (dat wil zeggen de zijde van de Sowjet-Unie) en dat de Sowjet-Unie er dan wel eens „toe genoopt” zou kunnen worden „de overweldigers tot op ons grondgebied terug te slaan” — wat het Hitleriaanse begrip „elastische terugtocht” tot een soort van „elastische verdediging” varieert.

Zó ondergraaft het communisme de verdediging van West-Europa. Uitlatingen als deze kunnen best uitsluitend gedaan zijn om de Franse regering tot krachtige maatregelen tegen de communistische partij te „provoceren”. Maar ze zijn er niet minder waar om — een teken aan de wand ook voor hen, die aan het nut van een Atlantisch Pact nog zouden willen twijfelen. Dát is het, wat ons ten Westen van het Kremlin op het ogenblik het meeste boeit.

De twee belangrijkste gebeurtenissen van de achter ons liggende

maand (als we het proces tegen kardinaal Mindszenty niet in de eerste plaats als „gebeurtenis”, maar als symptoom beschouwen) zijn de geleidelijke totstandkoming van het Atlantische Pact en de verdere inzinking van het nationalistische bewind in China.

Het Atlantische Pact is ons nu op korte termijn beloofd. President Truman heeft althans bekend gemaakt, het binnen enkele weken aan het Congres ter goedkeuring te zullen voorleggen, en het State Department heeft er voor gezorgd, dat die goedkeuring niet zoveel voeten in de aarde kan hebben. Dean Acheson en zijn medewerkers hebben namelijk uit de ontworpen zinsnede, dat in geval van bedreiging van de onafhankelijkheid van de bondgenoten de Verenigde Staten „militaire of andere actie” zouden ondernemen, de woorden „militaire of andere” geschrapt, zodat alleen actie, in welke vorm dan ook, wordt beloofd. Op die wijze is dus tegemoetgekomen aan de vrees van de Senaat, dat de Verenigde Staten door het Atlantische Pact, *zonder* voorafgaande oorlogsverklaring van het Congres, in een nieuwe oorlog in Europa of Canada zouden worden betrokken.

Er zit voor ons Europeanen vaak iets schemerachtigs in de aanbidding, welke de Amerikanen koesteren voor hun Constitutie en voor de Constitutionele bevoegdheden, hetzij van het Hoogste Gerechtshof, hetzij van de Senaat. Een feit is, dat Europese staatslieden de neiging hebben, de betekenis van aan de Constitutie ontleende argumenten van de Amerikanen te onderschatten wat hun gevoelskracht, — en daardoor te overschatten wat de waarde van hun consequenties aangaat.

Het voorbeeld van Noorwegen, door de Sowjet-Unie bedreigd als het aan een Atlantisch Pact zou deelnemen, spreekt boekdelen. Toen het Russische dreigement binnenkwam (maar waarschijnlijk niet alleen naar aanleiding daarvan) spoedde de Noorse minister van Buitenlandse Zaken, Halvard Lange, zich naar Washington om militaire waarborgen te vragen. Wat is de hulp, zal hij gevraagd hebben, die Amerika ons onder het Atlantische Pact kan bieden, — en wat is de hulp, die wij van u zouden kunnen krijgen als we *nu* reeds, vóórdat het Pact gesloten is, werden aangevallen?

Op grond van het constitutionele bezwaar, dat alleen het Congres oorlog mag verklaren, kon men hem in Washington niet veel meer dan „actie” beloven; maar we zouden er verkeerd aan doen, de reële betekenis van die actie te onderschatten. Bevin en anderen hebben het Lange nog eens duidelijk gemaakt: als Amerika het de moeite waard vindt om met Canada en een reeks Europese landen afspraken over gemeenschappelijke verdediging te maken en die in een Atlantisch Pact vast te leggen, kan men er in geval van agressie zeker van zijn, dat „the Yanks are coming”.

^Het is begrijpelijk, dat de Scandinavische landen op dit punt wat ontruster zijn dan Frankrijk, België en Nederland: als er „iets gebeurt”, dat wil zeggen als de Russen een aanval zouden wagen op West-Europa, zouden ze toch altijd de Amerikaanse bezettingstroepen in West-Duitsland op hun weg vinden — en daarmee vrijwel automatisch de Verenigde Staten in het conflict betrekken. Maar voor Scandinavië staat het anders: de Denen zien zich in gedachten al in één dag door de Russen bezet, zó dicht ligt de Oostelijke zone van Duitsland bij hun grens. De Noren hebben aan hun Oostgrens een zich „neutraal” gedragend Zweden.... plus in het hoge Noorden Rusland zelf. De Amerikanen hebben zelf tot de nervositeit enigszins bijgedragen, door aanvankelijk te kennen te geven, dat landen die zich niet bij het Atlantische Pact aansloten, ook geen wapens van Amerika zouden krijgen.

De vraag is, welke hulp de Amerikanen aan de Noren kunnen bieden, nu zij — in nog sterker mate geholpen door de Russische bedreigingen — de Noren in het Atlantische Pact hebben gekregen. Zo op het eerste gezicht wordt het Pact almaar sterker, als er nieuwe deelnemers bijkomen. Maar in feite moet de vraag worden gesteld, of idem-zoveel maal een zwakke militaire macht als totaal een *sterk* bondgenootschap oplevert — wanneer met die totaalmacht ook een steeds groter gebied moet worden verdedigd. Engeland is een post, die Amerika niet verloren kan laten gaan, dat bewees de tweede wereldoorlog; dat Frankrijk, Luxemburg, België en Nederland op zijn minst een waardevol „bruggehoofd” vormen, is eveneens duidelijk. Maar kunnen de Verenigde Staten veel verder gaan met hun militaire garanties? Kunnen zij met hun — afgescheiden van de luchtmacht — onvoldoende strijdkrachten in Europa de zelfstandigheid tegenover de Sowjet-Unie garanderen van elke nog niet tot Russische satelliet geworden staat, die zich bij het Atlantische Pact zou willen aansluiten? Het is bijvoorbeeld zeer de vraag, in hoeverre de Amerikaanse staatslieden een militaire oorlog zouden willen maken over een (in de naaste toekomst misschien niet onmogelijke) poging van de Sowjet-Unie om Yoegoslavië met geweld weer in de Kominternlijn terug te brengen — ten einde Tito's kwade voorbeeld niet langer te laten bestaan voor Polen, Tsjechen en andere slechts half willige satellieten.

Washington heeft even de aardigheid begaan om te doen alsof het verkrijgen van Amerikaanse wapens afhankelijk zou zijn van toetreding tot het Atlantische Pact — maar daarmee nodeloos de duim-schroeven uit de kast gehaald. Noorwegen immers heeft niet hoeven te aarzelen of het tot het Atlantische Pact zou toetreden, het zou alleen graag meer hebben geweten. De realiteiten van vrijheid en

economisch herstel echter stellen buiten twijfel, dat als er een gewapend conflict tussen de Sowjet-Unie en het Westen mocht ontstaan, landen als Noorwegen en Denemarken net als de staten van de Westelijke Unie vanzelfsprekend bij „het Westen” zullen behoren.

Papieren verklaringen zijn daarbij van veel belang, maar niet de hoofdzaak. Overeenkomsten met landen, die zulke overeenkomsten volgens eigen bekentenis als „Fetzchen Papier” beschouwen, betekenen, als zij op de proef worden gesteld, minder dan hun schoonklinkende bewoordingen zouden doen vermoeden. Overeenkomsten met vrienden die men vertrouwen kan daarentegen betekenen méér dan er naar de letter en met juristenogen bekeken misschien in te lezen staat.

Noorwegen heeft dat beseft en zich vóór het Atlantische Pact uitgesproken. De regering oordeelt er, na de reis van minister Lange naar Amerika, kennelijk gunstig over, en de socialistische partij, die in Noorwegen tot voor enige tijd vrij dicht naast de communisten stond, heeft zich op haar congres duidelijk uitgesproken vóór een „bindende samenwerking” met de Westelijke democratieën. Het is van belang, hier de voornaamste passages uit die congresresolutie nog even over te nemen. De Noorse socialistische partij verklaarde o.a.:

„De partij zal steeds ijveren tegen oorlog, onderdrukking en dictatuur en de V.N. actief ondersteunen. Aangezien de V.N. er nog niet in geslaagd zijn voldoende veiligheid voor de ledenstaten te verschaffen, zijn regionale overeenkomsten, zoals voorzien in het Handvest, nodig.

West-Europa is de wieg van het democratisch socialisme, maar kan zijn herstelproblemen niet binnen redelijke tijd oplossen zonder Amerikaanse hulp.

Het doel moet zijn een sterk, vereend West-Europa op te bouwen, economisch onafhankelijk en met voldoende innerlijke kracht om agressie of dictatuur te weerstaan.

Ten einde de vrede te bewaren, moet de tegenwoordige economische samenwerking politieke en defensie-maatregelen omvatten.

De pijnlijke ervaring heeft aangetoond, dat een geïsoleerde neutraliteit nergens toe leidt.

De partij kan geen verantwoordelijkheid op zich nemen, indien Noorwegen zich in een moeilijk tijdsgewricht buiten de samenwerking voor de veiligheid plaatst.”

Zelden vindt men de „verdediging van het Westen” op zo heldere, principiële en tevens volstrekt-zakelijke wijze uitgedrukt.

Er is immers geen twijfel aan, dat de Verenigde Staten niet werkeloos kunnen toezien, als de onafhankelijkheid van Noorwegen wordt bedreigd: een Russische invasie in dat land zou de Sowjet-Unie rechtstreeks, en op een zeer gevaarlijk front, in de Atlantische Oceaan en in Noord-Europa een springplank geven: een operatiebasis voor luchtaanvallen op Groenland, op IJsland, op Engeland, een basis om de bekende „wandeling naar de Kanaalkust” op de rechtervleugel krachtig te ondersteunen. Verder zou een bezetting van Noorwegen luchtaanvallen van Amerika uit op Rusland zelf zeer bemoeilijken. Conclusie: zo iets zou het précaire evenwicht in de huidige machtsstrijd zodanig verstoren, dat de Verenigde Staten zouden *moeten* ingrijpen.

Een heel andere vraag is, of de Amerikaanse stafchefs ook bereid zouden zijn, bij voorbeeld over een bezetting van *Finland* oorlog met de Russen te voeren: het is mogelijk, maar gezien de voor de Amerikanen ongunstige ligging van dat land niet waarschijnlijk. Hetzelfde geldt zoals gezegd, bij mogelijke pogingen van het Kremlin om Yoegoslavië weer aan de ketting te krijgen — al varen er Engelse en Amerikaanse oorlogsschepen door de Middellandse Zee en al zijn er grote vliegvelden in Griekenland aangelegd.

Het is niet waarschijnlijk, dat Amerika op elke overschrijding van de huidige *de facto*-grenzen van het Russische invloedsgebied met geweld zal reageren, — ook al kennen we na Hitler allen de techniek van „één land tegelijk”. Maar zoals Walter Lippmann het formuleert kan men niet met drie politie-agenten een huis met vijftieng deuren aan alle kanten tegelijk behoorlijk bewaken, en de Amerikaanse strijdkrachten zijn, hoe goed van kwaliteit ook, niet voldoende om elke centimeter van de demarcatielijn (die ook nog verder door de wereld loopt dan van Stettin naar Triëst!) af te zetten en zó de politiek ten uitvoer te leggen van „*containing Russia*”.

Het is waarschijnlijk, dat die politiek zich zal uiten in twee dingen, namelijk: in het verdedigen van sleutelstellingen zoals de rand van West-Europa (Noorwegen, Denemarken, Nederland, België—Luxemburg en Frankrijk, natuurlijk ook Engeland), zoals de Dardanellen met Griekenland en Turkije; en het treffen van Rusland zelf, omdat de Amerikanen overtuigd zijn in 24 uur de olieproductie van Zuid-Rusland en van Róemenië geheel te kunnen weg-bombarderen en omdat zij gaan beschikken over enkele groepen bommenwerpers, die ook van Amerika uit Moscou en Leningrad zouden kunnen bestoken. Die dreiging is waarschijnlijk al genoeg — en laten we hopen dat zij voldoende zal zijn.

Maar in deze opzet zijn er dus gebieden, die men, tijdelijk of voor-

goed aan de Russen abandonneert. Een dergelijk gebied is China gebleken te zijn, en dat brengt consequenties met zich mee.

De Chinese communisten, die tot voor kort in Yenan hun centrum hadden, hebben wel duidelijk getoond niet te zijn waarvoor vele argeloze waarnemers hen tijdens en na de oorlog hielden: radicale agrarische hervormers, zonder binding aan of leiding van Moscou. Die naïeve waarnemers hadden destijds al over het hoofd gezien, dat sommige van de leiders der communisten in Moscou waren opgeleid, dat de instructie-literatuur Leninistisch was en dat het wedden op het paard van de agrarische hervormingen alleen maar betekende, dat de Chinese communisten bij de boeren aanhang moesten zoeken — omdat ze de industriearbeiders in de grote steden al omstreeks 1926 hadden verloren.

Voor zo ver het nog nodig was is nu wel duidelijk gebleken, dat de Chinese communisten zich méér voorstellen dan agrarische hervormingen alleen; dat Moscou hun opmars met intense belangstelling gadeslaat; en dat het dus ook voor Amerika een teken aan de wand is.

De Amerikanen hebben Tsjang Kai Sjek niet verder gesteund, ondanks de risico's die aan een volledige bezetting van China door de communisten zijn verbonden. Die risico's zijn tweëerlei: een geheel communistisch geworden China betekent, dat de communistische infiltratie in — en druk op andere delen van Oost-Azië vele malen toeneemt.

Het tweede risico vormen de moeilijk te verdedigen Amerikaanse posities in Zuid-Korea en in Japan. MacArthur heeft al om versterkingen gevraagd, en ze niet gekregen. De stafchefs in Washington leggen hun verdedigingslinie liever wat naar achteren: op Guam, Wake, de Philippijnen, eventueel Formosa, en ontdoen zich daardoor van de noodzaak, in geval van oorlog ook nog 80 millioen Japanners te moeten voeden.

Het laatste argument is op zichzelf niet onjuist, maar bedrieglijk als het te ver wordt doorgevoerd. Door China te abandonneren heeft men zich bevrijd van de noodzaak om bij deze zwakke bondgenoot nóg meer monden open — en magazijnen met oorlogstuig gevuld te houden; inderdaad bleek dat in de tweede wereldoorlog een ondankbare, in de letterlijke zin van het woord onmogelijke taak.

Maar het risico van het argument is dat Amerika door op een àl te gunstige verdedigingslijn terug te trekken een zó groot deel van het Oosten aan de Russen zou overlaten, dat het als het ware nauwelijks de moeite loont in West-Europa de moeilijke posities te verdedigen. Is het al zóver? Dat is niet waarschijnlijk.

De brave mensen, die aan het Kremlin niet anders dan genialiteit,

gepaard aan schurkachtigheid, kunnen toedenken, hebben verondersteld dat de hele crisis om Berlijn van de vorige zomer niet meer was dan en „afleidingsmanoeuvre” van Stalin, om in het Verre Oosten des te grotere buit te kunnen halen. Zij vergeten, dat Stalin in Berlijn, en door Berlijn in West-Duitsland en geheel West-Europa, zeer concrete dingen te zoeken had, met name de schipbreuk van het Marshall-plan en van de door hem gevreesde Atlantische militaire samenwerking. Zij vergeten ook, dat zelfs al zouden de 423 miljoen Chinezen zonder reserve worden gevoegd bij de 193 miljoen Russen en de omstreeks 77 miljoen inwoners van de Russische satellieten in Oost-Europa, de sleutelposities aan de Atlantische kust voor een wereldoverheersing aan de Russen zouden ontgaan. En Tito?

De hoop van sommige Engelse en Amerikaanse waarnemers is zelfs, dat Moscou ook in China spoedig last zal krijgen van „Titoïsme”. Hoewel dit argument een beetje naar de spreekwoordelijke zure druiven riekt, is het niet geheel uitgesloten: net als de Yoegoslavische communisten zijn Mao Tse Tung en de zijnen niet door Moscou op gereedgezette stoelen geplaatst, maar hebben zij zelf in harde strijd hun successen behaald. Dat geeft een zeker zelfbewustzijn, naar uit Tito's ervaring blijkt óók tegenover de heren in het Kremlin.

Men kan het abandonneren van China door de Amerikanen een ernstige fout noemen. Maar als het nu eens juist is, dat de militaire macht en de economische hulpbronnen van het Westelijk Halfrond niet voldoende zijn om de hier en daar uiterst zwakke demarcatielijn-anno-1948 tegen de communistische opmars te houden? Verdient dan een goed-geslaagde opbouw plus verdediging van West-Europa niet de voorkeur boven een te zware taak, die èn in het Westen èn in China half wordt verricht?

De preciese militaire en economische macht van de Verenigde Staten onttrekt zich aan onze beoordeling. Het is bekend, dat de Amerikanen zelf op dat punt niet pessimistisch zijn, maar wel de puur-militaire uitgaven beneden een bepaald plafond willen houden om de economische herstelarbeid niet te belemmeren. Het argument is dus op zijn minst genomen aandachtige overweging waard.

Daarnaast blijft echter waar, dat een te ver terugtrekken in Oost-Azië zeer ernstige consequenties kan hebben, juist voor de belendende percelen, die nog niet in rode brand staan, maar juist daarom, volgens goede brandweer-traditie, natgehouden dienen te worden. De vrije naties van het Westen kunnen de landen van Oost-Azië niet door een domme politiek in de armen van de communisten duwen, zonder daarmee het risico te lopen de slag-om-de-wereld te verliezen. Fermheid jegens Moscou en vooruitstrevendheid tegenover de volken van Oost-Azië moeten hand in hand gaan.

*BIJ DE
STERFDAG
VAN
JAN MASARYK*

De noodlottige Februari-dagen van 1948 in Praag culmineerden in de dood van de Tsjechoslowaakse minister van Buitenlandse Zaken Jan Masaryk.

In de vroege morgen van de 10de Maart ontmoette ik een vriend. „Vanmorgen heeft men Masaryk gevonden op de binnenplaats van het Czernin-paleis. Hij was dood. Naar men zegt, zelfmoord. Hij moet uit het raam gesprongen zijn.”

Zelfmoord? En dan op deze wijze? Nee, Hij geloofde het niet. En ik geloofde het ook niet.

Ik heb de dode gezien. Hij lag op een katafalk in de grote hal van het Czernin-paleis. Rondom een bloemenzee. Ik zag zijn gelaat van heel dichtbij. Geen spoor van verwondingen. En dan zou hij van zeventien meter hoogte op het granieten plaveisel zijn gevallen....

Ik had hem gedurende de laatste week van zijn leven verschillende keren gesproken. Hij was zeer ernstig en zeer bezorgd. Het was duidelijk, dat hij de laatste dagen diep gebukt ging onder de last der gebeurtenissen. Hij rustte niet, onafgebroken zat hij aan zijn werktafel, met roodgerande ogen door het tekort aan slaap. Hij probeerde iets te redden, wat niet meer te redden was en riskeerde daarbij alles wat een man in zijn positie riskeren kan: haat, vernederingen, aanvallen. Hij probeerde blijkbaar tijd te winnen. Waarschijnlijk was hij reeds besloten naar het buitenland te gaan. In de gegeven situatie, het enig juiste en politiek doelmatige. Waarschijnlijk waren er onder zijn tegenstanders echter, die dit voorzagen en ten koste van alles verhinderen wilden. Het kostte slechts één ding: de dood van Jan Masaryk. Het zou noch de enige noch de laatste politieke moord uit het communistische arsenaal zijn geweest.

Gedurende de oorlog heb ik Masaryk in de meest verschillende omstandigheden van heel dichtbij meegemaakt. Hij pakte de dingen met een natuurlijke

eenvoud in de kern aan. Hij had, geloof ik, in het geheel geen complexen of remmingen. Bij openbare gelegenheden, onder mensen van de meest verschillende nationaliteit en klasse, vormde hij al gauw het natuurlijke middelpunt. Hij sprak graag voor en met arbeiders. Er is nauwelijks een Engelse stad in welke buitenwijken, in de havens en in de arbeiderskwartieren, hij geen toespraken heeft gehouden. Hij sprak de taal van deze mensen en wist ze in hun gewone dagelijkse bestaan te vinden.

Voor zich zelf stelde hij geen eisen. Op een keer vertelde hij mij glimlachend hoe zijn gezantschap in Londen was ingericht. Hij vertelde van al het personeel en de gerieflijke vertrekken en eindigde dan: „En dat alles dient er alleen maar voor, dat ik 's avond mijn blikje sardines kan opeten”.

Toen ik hem na de capitulatie van Frankrijk opzocht en voor sluitingstijd van de winkels nog nachtgoed wilde gaan kopen, zei hij: „Waarom naar die winkels?” Hij haalde twee pyama's te voorschijn: „Ze zullen wel een beetje te groot zijn, maar je kunt er in slapen.”

Als radio-commentator en als lid van de Brain Trust van de B.B.C. had hij een groot gehoor. Het meest kwam hij echter tot zijn recht, wanneer hij gedurende de oorlog iedere week tot zijn landgenoten in de onderdrukking sprak. Dan kon hij meeslepend en bemoedigend spreken. In kritieke dagen placht hij zijn toespraken te besluiten met een kortaf: „Dus kop op — we gaan dóór!” Ik ben er van overtuigd, dat ook hij zelf tot de laatste minuut het hoofd omhoog heeft gehouden en dóór is gegaan.

Masaryk was niet bij een politieke partij aangesloten, maar hij stond het dichtst bij de sociaal-democratie. Hij stond vanzelfsprekend afwijzend tegenover allen, die de communisten steunden. Eerst heeft hij met Fierlinger afgerekend. Toen Lauschmann van een reis naar Rusland terugkeerde en enthousiast over zijn Moscouse indrukken begon te spreken, zei Masaryk tegen mij: „Misschien hebt u reeds gehoord, dat hij graag het ministerie van Defensie zou willen hebben; maar alleen over mijn lijk!”

De communistisch gezinde linkervleugel startte in Londen met de uitgave van een maandblad. Masaryk las het eerste nummer door en zei toen: „Die zouden onze republiek het liefst in een rooie kajt pakken en bij Stalin inleveren.” Met vreugde constateerde Masaryk in November 1947 de afzetting van Fierlinger als partij-voorzitter door het sociaal-democratische partijcongres. Tegen het einde van 1947 rijpte bij Masaryk het plan om toe te treden tot de sociaal-democratische partij en als haar kandidaat aan de eerstkomende verkiezingen deel te nemen. Dat zou een belangrijke steun geweest zijn, want Masaryk was na Benesj de populairste man in het land. Edward Benesj. Op een keer kwam ik Masaryk in Londen tegen. Ik nam groetend mijn hoed af. „Dat hoeft u hier niet te doen”, zei Masaryk, „dat is in Engeland onder mannen geen gewoonte, alleen voor Benesj kun je altijd je hoed afnemen.” Beide mannen waren door een diepe vriendschap verbonden. Ook hierom kan ik niet geloven aan zijn zelfmoord. Hij zou zijn vriend nooit zo alleen gelaten hebben.

DIPLOMATICUS¹⁾

¹⁾ Deze door de redactie gekozen naam is het pseudoniem van een vroegere medewerker van Masaryk.

BINNENLANDSE NOTITIES

We schrijven 26 Februari 1949, en we hebben dus vóór ons het regeringscommuniqué bevattend de „gewichtige besluiten” die, zoals op 23 dezer reeds werd medegedeeld „bij het overleg tussen de Nederlandse regering en de Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon” inzake Indonesië zijn genomen.

Wat het parlement dus nog niet wist, toen het op 18 Februari het debat over Indonesië afsloot, en genoeg moest nemen met de verklaring van minister Van Maarseveen dat, na het overleg met dr Beel, het „plan” van de regering concreet zou worden aangegeven, dat weet thans het Nederlandse volk.

Ook de Indonesiërs weten het thans, zowel de Federalisten als de Republikeinen. En ook de U.N.C.I. (de commissie voor Indonesië van de Ver. Naties), de Veiligheidsraad en de wereld, weten nu wat „het plan-Beel”, zoals het in de Nederlandse keuken is overgebakken, te betekenen heeft.

Of die wetenschap ergens een gevoel van bevrediging te weeg zal brengen, staat nog te bezien.

Zeker is, dat het Kamerdebat nergens werkelijke bevrediging heeft gebracht. Het behandelen van de situatie zoals ze geworden was, na de militaire actie, het optreden van de Veiligheidsraad, de reis van de minister-president naar Batavia, het plan-Beel en de onenigheid in het Kabinet (met het aftreden van minister Sassen), was op zich zelf een zo belangrijke aangelegenheid, dat ze moeilijk te verenigen viel met de gewone behandeling van de begroting voor Overzeese Gebieden. De Kamer heeft waarachtig een andere taak dan door het samenkoppelen van hoge politiek en routine-zaken wat tijd te winnen. En ze heeft ook een andere taak dan het overbrengen van een deel der begroting van Buitenlandse Zaken naar het debat over Indonesië, waardoor noch de minister van Buitenlandse Zaken, noch de minister-

president zich zo duidelijk uitspreekt als het landsbelang en het parlementaire stelsel eisen, maar de behandeling van de allerbelangrijkste Nederlandse aangelegenheid wordt overgedragen aan een pas opgetreden (waarnemend?) minister van O.G., bij wiens optreden men toch zeker wel even mag vragen wat hij meebrengt, om een zaak tot een goed einde te voeren die tot dusver nog al z'n voorgangers de politieke hals gekost heeft.

Op de formele, maar eigenlijk toch het werken van het parlementaire stelsel rakende, tekort in de behandeling der Indonesische kwestie, waarbij, evenals bij Buitenlandse Zaken, ook de grootste fracties absoluut onvoldoende spreektijd krijgen, terwijl over allerlei kleinere wetsontwerpen onbeperkt geboemd wordt, heeft pg. Van der Goes van Naters, terecht gewezen, zonder dat men de indruk krijgt, dat de regering of de voorzitter van de Kamer van plan zijn veranderingen in de onbevredigende toestand aan te brengen.

Zo moest dus, met te weinig spreektijd een Indonesische begroting behandeld worden, die bijna al de partijen tot uitingen van ongerustheid of ontevredenheid noopte. Van de kant van Jan Schouten en Welter en in mindere mate van Romme, Tilanus en Oud werd de vrees geuit dat de regering te veel concessies zou doen aan de internationaliteit en aan de republikeinen. Aan onze kant werd door Schermerhorn en Goedhart en door Van der Goes voor zover het de buitenlandse politiek betrof, juist uiting gegeven aan de vrees dat de regering in gebreke zou blijven de bevrediging te schenken die èn de Indonesiërs èn de internationaliteit nodig hebben om aan een constructieve politiek, door Nederland voorgesteld, mee te werken. Omtrent de inhoud van die aangekondigde constructieve politiek tastte men voor een groot deel nog in het duister.

Toen het antwoord van de regering moest komen, kwam eerst een uitstel en daarna het verdwijnen van minister Sassen. De tekortkomingen van deze minister in z'n behandelen van de Kamer, in z'n kennis van zaken en in z'n Indonesisch beleid, heb ik naar voren gebracht toen dat nog niet tot de „bon ton” behoorde. Nu ook de voorzichtigste aller voorzichtigten, pg. Voskuil, van een „opluchting” spreekt, bij Sassen heengaan, hoef ik er niets aan toe te voegen.

Het blijkt o.a. uit een publicatie in „De Linie” van 18 Februari jl. dat er een „plan-Sassen” was. Sassen wilde Amerika voorstellen z'n resolutie (de resolutie van de Veiligheidsraad van Januari) in te slikken en Nederland de vrije hand te geven in Indonesië. In ruil daarvoor — deze lieden missen nu eenmaal iedere kijk op de internationale werkelijkheid — biedt Sassen Amerika een bondgenootschap aan in de

strijd tegen het communisme in Z.O.-Azië. De zotheid ligt er duimendik boven op: Vooruit, Amerika, voer een politiek waardoor India, Pakistan, Australië etc. etc., dus alle gebieden van Z.O.-Azië, benevens van de rest van Azië en Australië zich van je afkeren, en waardoor in Indonesië en Federalisten en Republikeinen tot wanhoop en tot Moscou gebracht worden, dan ben je verzekerd van de steun die Oeteldonk en andere Sasseniaanse gebieden je zullen geven!

Men is in Nederland vooral geschrokken van de slottirade van het plan-Sassen. „Indië abandoneren” — zo heet dat in het ministeriële jargon — dat is nu juist wat men onder géén omstandigheden wil doen, en daarom mag men er geen ultimatum van maken. Want gesteld dat Amerika zou zeggen: nou, ga je gang maar, dan zullen de Indonesiërs, met hulp van de Veiligheidsraad (wat in de practijk neerkomt op hulp van Amerika, Australië en India) de zaak wel opknappen — waar is dan voor de firma Souvereiniteit, Unie en Co nog soelaas te vinden?

Natuurlijk, dit in het voorbijgaan gezegd, mag men onder bepaalde omstandigheden gerust flink optreden tegen Amerika. Men *moet* het zelfs doen, als men er van overtuigd is dat er anders rampen geschieden. Maar zo'n optreden, dat eventueel zelfs een ultimatum en een dreigen met abandoneren zou kunnen bevatten, zou moeten beginnen met... het aanvaarden van de resolutie van de Veiligheidsraad en het zich stellen op de grondslag der Amerikaanse politiek. Dan kan men Amerika verantwoordelijk stellen voor een eventueel optreden dat het Nederland onmogelijk zou maken de politiek van Veiligheidsraad—Amerika in Indonesië toe te passen. Als men, inplaats van met een militaire actie te beginnen, de „onhoudbare toestand” van eind vorig jaar aan Amerika had voorgelegd, en geëist had dat Amerika ons zou helpen hieraan een eind te maken, dan zouden ferme toon en ultimatum zin hebben gehad. Maar toen dreef Sassen naar oorlog en naar anti-Amerikaanse politiek. Hij was dus de allerlaatste, die kans maakte bij de Amerikanen en die recht had met voorstellen, dreigementen en ultimatums te komen.

Maar Sassen was dus van het politieke toneel verdwenen, „beweend, geëerd en bezongen” — om een veel gebruikt citaat te variëren — door Welter, Gerbrandy, Romme en Gerretson (en zelfs een beetje, tot verbazing van velen, door „Het Parool”), en in zijn plaats was de K.V.P.-minister Van Maarseveen met de hoofdrol belast.

De woordvoerder van de KVP-fractie, prof. Romme, hield een grafrede, die de politieke wederopstanding van Sassen aankondigde, en die verder de zuurste en de slechtste redevoering was die ik tot dusver van de KVP-leider hoorde. De barst in de geciseleerde(!) vaas,

laat ik nu voor wat ze is — abominabele beeldspraak — maar de bedoeling was duidelijk genoeg: „mijn vertrouwen in de regering is nog véél kleiner dan het geweest is, maar de regering ten val brengen, dat is me' nog te riskant". De leider van de KVP zou gaarne de regering een nederlaag hebben toegediend, maar in die regering zitten KVP-ministers zoals Van Schaik en Van Maarseveen en Van den Brink (om de politiek-belangrijkste te noemen), die het heengaan van Sassen hebben goedgekeurd, en die ongetwijfeld geestverwanten hebben in de Kamerfractie van de KVP. Er wordt beweerd, dat in de vergaderingen die de KVP-fractie na het aftreden van Sassen belegde, het voornemen van Romme om zich tegen de regering uit te spreken, na interventie van minister Van Maarseveen door de meerderheid van de fractie werd afgewezen. Romme mag tegen de regering blijven blaffen op voorwaarde dat hij de fractie niet tot bijten dwingt.

Jan Schouten was het meer met Romme eens dan het Romme zelf veroorloofd was, en hij kon dus een motie van wantrouwen indienen, waartegen Romme graduele bezwaren maakte, terwijl Tilanus het niet verder bracht dan formalistische bezwaren.

Wie plaatste zich in de Kamer volledig achter de regering? Eigenlijk niemand. Wel deelde Van der Goes, die er nog eens op wees, dat de regering geen duidelijk antwoord had gegeven inzake het vrijlaten der republikeinse leiders, in een ander verband mede, dat bij de fractie van de P.v.d.A. niet alleen geen „barst in het vertrouwen" was gekomen, doch dat integendeel het vertrouwen der fractie in de regering was toegenomen, doch dat berust op een misverstand. Bij de debatten binnen de fractie bleek duidelijk, dat men ten aanzien van de uitvoerbaarheid der regeringsplannen geen enkele zekerheid had. En even duidelijk bleek, dat de fractie zowel de resolutie van de Veiligheidsraad als de resoluties van het Indonesië-congres (dus het herstel van de Republikeinse regering als civiel gezagsorgaan in de, van T.N.I. gezuiverde, oude Republikeinse gebieden) als de grondslag van haar politiek ziet.

Het spreekt vanzelf dat de P.v.d.A. de motie Schouten—Welter c.s. verwierpt, aangezien ze geen enkele politieke overeenstemming heeft met de indieners van die motie. Ook de communisten, hoezeer ook tegen de regering gekant, vinden een samengaan met Schouten, voorlopig nog àl te gortig. En Oud c.s., die ook tegen Schoutens motie stemden, hadden weinig positiefs ten gunste van het regeringsbeleid te zeggen.

Het is juist, dat de fractie van de P.v.d.A. nog het meest in dit beleid kon ontdekken wat in haar eigen richting ging: de bereidheid — in het vage — om de republikeinse leiders vrij te laten en met die

leiders samen te werken, de bereidheid ook om de UNCI op een vriendschappelijke wijze te behandelen, de bereidheid tenslotte om de soevereiniteit van Indonesië sneller te doen ingaan dan zelfs de Veiligheidsraad had aangegeven.

„Een debat in de mist” zei Schermerhorn terecht, en hij drong aan op een plan dat èn voor de Republikeinen èn voor de Veiligheidsraad aanvaardbaar zou zijn. En Frans Goedhart, die de werkelijke feiten stelde tegenover het officiële optimisme, en het werkelijk optreden van de Nederlandse autoriteiten in Indonesië tegenover de officiële betuigingen dat de Indonesiërs de mogelijkheid geeft hun eigen zaken te regelen, gaf niet alleen zijn eigen mening toen hij het terugkeren van Beel naar Batavia nu niet bepaald toejuichte.

Minister Van Maarseveen had waarlijk geen rede gehouden die vertrouwen kon inboezemen. Deze minister is in het algemeen niet iemand aan wie men in de eerste plaats denkt als het woord „vertrouwen” wordt uitgesproken. Hij is uiterst handig en soepel; bekwaam ook in bestuurs-technische en juridische zaken, maar in het geheel geen man van formaat, geen man met visie, geen man met kennis van internationale of van Indonesische aangelegenheden, meer schipperaar dan schipper.

Wat hij in feite zei, komt hier op neer: De Veiligheidsraad heeft ons een aantal eisen gesteld die *onaanvaardbaar* zijn. (Voor het eerst werd hier het „onaanvaardbaar”, dat tot dusver wel door onze pers, maar niet door Van Royen of door de regering was uitgesproken, door de regering gebezigd — een impossibilisme dat een ernstige achteruitgang in de houding der regering betekent, al was het misschien alleen maar bedoeld om Romme enige voldoening te geven, en.... Beel. (Maar voldoening geven aan Beel, betekent voldoening geven aan de Nederlanders in Batavia die oorlog willen met de Republikeinse idee en met de Veiligheidsraad.)

Aan de onaanvaardbare eisen zullen we *niet* tegemoetkomen. Maar een breuk met de Veiligheidsraad, d.w.z. met de wereld zou onze ondergang zijn. En die ondergang willen we ook niet.

Wat wij dan wel willen is „het plan-Beel”. Als de Veiligheidsraad dat ook wil, als de Republikeinen het willen, als de Federalisten het willen, als men het in Nederland wil.... dan is alles in orde.

Het spijt me zeer, maar mij doet dit alles niet meer aan ernstige politiek denken, doch aan de goochelaar die het konijn uit de hoed te voorschijn tovert.

Als iedereen wil wat wij Nederlanders willen, ja dan is de Indonesische kwestie een zacht hagelwit konijntje geworden. Maar aangezien niemand het wil, zelfs Schouten en Romme en Tilanus en eigenlijk

ook Oud niet, hoeveel kans is er dat die goochelvoorstelling die men in Den Haag wil organiseren en die men Ronde Tafel Conferentie noemt, tot enig ander resultaat zal leiden dan tot de bekende hocus-pocus-pas-welsprekendheden?

Enfin de oproep voor de conferentie is er.

Het gaat daarbij dus om het „plan-Beel”. De oorspronkelijke opzet van dat plan was, dat men de Indonesiërs een belangrijke mate van zelfbestuur zou geven, met alle werkelijke macht „voorlopig” in handen van de H. V. v. d. Kroon, en dat men die toestand „sovereiniteit” zal noemen, en de onder toezicht van de een of andere Beel staande organisatie die men op deze wijze krijgt, de weidse naam zal geven van „Republiek der Verenigde Staten van Indonesië”, dat plan is reeds ter ziele. Immers in het Kamerdebat heeft de regering, om Romme c.s. gunstig te stemmen, reeds beloofd dat de schijnsovereiniteit die op deze wijze zou ontstaan, nog beperkt zou worden door het gelijktijdig tot stand brengen van de „Unie” met Nederland.

Wat krijgt Indonesië volgens dat plan? In eigen land het toezicht van Beel, van Spoor, van de Hoogstratens. Naar buiten, toezicht door Nederland. Internationaal het wegvallen van de contrôle die tot dusver door de Comm. v. Goede Diensten en thans door de UNCI wordt uitgeoefend. Valt die contrôle weg, dan is Indonesië volkomen overgeleverd aan de welwillendheid van Nederland. En dan hoeft Romme z'n uitgestelde regeringscrisis slechts te voltrekken en Indonesië staat in de wereld, zonder internationale hulp, overgeleverd aan een regering Romme-Schouten-Tilanus-Oud.

Zo stom dat hij dat slikt is Hatta niet, dat heeft hij al duidelijk kenbaar gemaakt.

En de Federalisten? Anak Agoeng heeft een waarschuwing laten horen tegen het koppelen van het eerste plan-Beel aan een poging tot verwerkelijking van de Unie-gedachte. Het parlement van Pasoendan heeft het hele geval afgewezen en zich gesteld op de grondslag van de resolutie van de Veiligheidsraad. Alleen de feodale sultan van Pontianak en de heer Mansoer, de enige federalist die de 2e militaire actie toejuichte, zijn geestdriftig voor een plan dat dan ook zo dicht mogelijk komt bij wat de Mansoers eigenlijk willen: voortduren der Nederlandse heerschappij, met een aandeel voor een aantal hooggeplaatste en goed betaalde Indonesiërs.

Het aftreden van Sassen gaf Nederland, dat de datum van 15 Febr. overschreden had, een uitstel van 14 dagen, tot 1 Maart. Die veertien

dagen zijn gebruikt om het plan-Beel uit te dokteren en Rommiaans aan te kleden. En men hoopt nu, dat de UNCI met dit plan genoeg zal nemen en zal voorbijzien dat Nederland de besluiten van de Veiligheidsraad blijft negeren. Gesteld dat de UNCI dit doet, zal dan ook de Veiligheidsraad zelf, genoeg nemen met een dergelijk Nederlands optreden? Of concreter gezegd, zal de Amerikaanse regering de stem van de conferentie van New-Delhi minder belangrijk vinden dan de stem van Stikker en Beel?

Ik ben zo vrij hieraan te twijfelen.

Het is mogelijk dat men ons de gelegenheid wil geven in Den Haag een overeenstemming te bereiken, maar dat men de Republikeinen zal overleveren aan de genade of ongenade van Nederland is uitgesloten.

Het is de vraag of de Republikeinen naar Den Haag zullen gaan als men ze niet eerst de gelegenheid heeft gegeven naar Djokja te gaan.

Doch als ze naar Den Haag gaan, dan komen alle onopgeloste (en in het schema van Drees—Maarseveen—Beel onoplosbare) problemen daar opnieuw naar voren.

Uitstel van executie, dat is het enig resultaat van de tot dusver door Nederland gevoerde politiek. Dat uitstel kost ons iedere dag vernielingen en verwoestingen in Indonesië, miljoenen guldens, veel doden, en de verbittering, die onvermijdelijk is, als militairen „recht en orde” gaan brengen.

Ook in Nederland zal het moeilijk zijn velen te vinden die werkelijk nog vertrouwen hebben in de uitvoerbaarheid van de plannen der regering. De regering wordt niet ten val gebracht, omdat slechts zeer weinigen een ander en beter plan hebben, benevens het vertrouwen in de uitvoerbaarheid ervan.

Ronde-tafel-conferentie in Den Haag is beter dan iets van dien aard in de sfeer van wat men eigenlijk de „pesthaard Batavia” moest noemen. Maar wat in Den Haag wordt besloten, moet toch in Batavia worden uitgevoerd. De „pesthaard Djokja” is thans verdwenen, en de T.N.I., benevens de vrijscharen zijn teruggebracht tot een betekenis die minder nadelig is voor Indonesië dan weleer. Doch het tot rede brengen van Batavia is nog steeds niet geschied. En de terugkeer van Beel bewijst dat de Nederlandse regering zelfs geen ernstige bedoelingen heeft orde op zaken te stellen ginds in Batavia.

Naast de onoplosbare problemen in Den Haag, blijft ook dat probleem bestaan. Zoals het probleem van de Veiligheidsraad en dat van New Delhi.

Op deze wijze komen we nooit uit de moeilijkheden.

28 Februari 1949

VERKLARING

Ik betreur het dat J. de Kadt in het vorige nummer van S. en D. de indruk wekt, dat:

1. de P. v. d. A. geen rekening houdt met wat er op internationaal gebied aan macht aanwezig is, terwijl de houding bijv. van de Fractie het tegendeel heeft aangetoond, (p. 66);
2. onze regering niets voelde voor volledige vrijheid der republikeinse leiders, terwijl dit punt mede tot een ministercrisis heeft geleid, (p. 66);
3. een cordon sanitaire van Nederlandse troepen om Djocja heen tegen de guerilla's — wat hij n.b. voorstelt — door de republikeinse leiders wel zou worden aanvaard, (p. 67);
4. de besluiten van de Veiligheidsraad *zonder meer* in onze Partij als „wenselijk en redelijk” worden beschouwd, (p. 67);
5. de Federalisten in Indonesië hun oorsprong zouden ontlenen aan het Nederlandse leger, en de Republikeinen hun macht aan „een actieve nationalistische voorhoede” — met verzwijging, dat deze laatsten rechtstreeks hun macht ontlenen aan de Japanners, (p. 69);
6. dat bij de voorstellers van de motie van het Partijbestuur velen waren, die dit deden om niet-principiële redenen, met verzwijging, dat bij de voorstellers der motie-Vos er velen waren, die dit eveneens uit niet principiële redenen deden, nl. om de Partij bijeen te houden en ieder het zijne te geven. (p. 71)

Ik betreur het, dat De Kadt in woord en geschrift steeds meer Nederland als *de tegenpartij* gaat zien, zoals o.a. blijkt uit zijn oordeel: „Nederland met z'n soevereiniteitsdogma en z'n kolonistische mentaliteit” (p. 68); terwijl de Grondwetsherziening, waartoe Regering en Kamers besloten hebben, aan de Nederlandse soevereiniteit over Indonesië en aan de koloniale verhouding een *definitief* einde maakt.

Ik betreur het, dat De Kadt steeds meer tegen de Partij *als geheel* een vijandige houding aanneemt, door — in tegenstelling met Vos en Schermerhorn — aan de stemmingen op het Congres, die juist een unificerende werking hadden, een splitsende betekenis toe te kennen, immers door de tegenstelling: „actieve partijgenoten”-voorstanders motie-Vos, en „meerderheid”-voorstanders motie-Partijbestuur, als een qualiteitsaangelegenheid voor te stellen, terwijl het feit van de grote meerderheid voor dit laatste standpunt *in de Partijraad* (waar uiteraard meer zakelijke argumenten kunnen meewegen) hem deze aangelegenheid als een zakelijke had kunnen doen zien.

M. VAN DER GOES VAN NATERS

T. S. ELIOT

EN ZIJN BEGRIP VAN DE CULTUUR

Men kan er over twisten, of de Nobelprijs voor letterkunde altijd verstandig wordt toegekend. Men vraagt zich vaak af, ziende dat bijv. Ivan Bunin of Grazia Deledda voor deze hoge onderscheiding werden uitverkoren, of bij de niet-bekroonden geen grotere schrijvers aanwezig waren. Die twijfel verstomde echter in November 1948, toen de prijs aan Thomas Stearns Eliot werd toegekend. De Zweedse academie huldigde daarmee een Engels-Amerikaanse dichter, die aan de Zweden overigens niet onbekend was; in het midden van de oorlog, in 1942, had hij nog lezingen in Zweden gehouden.

Eliot is in de Verenigde Staten geboren, in de staat Missouri, zodat President Trumans keuze voor de hand zou liggen, als Amerika een minister van culturele zaken kende en als Eliot na zijn studiejaren aan de Harvard-universiteit niet in Engeland was gaan wonen en zich daar had laten naturaliseren.

Zijn publicaties als dichter begonnen in 1909 met „The Love Song of J. Alfres Prufrock” en andere gedichten uit die tijd, waarin hij half-satirische, half-wanhopige stemmingsbeelden van de moderne samenleving geeft. De beelden verdiepen zich in wat misschien Eliots beroemdste bundel geworden is, „The Waste Land” van 1922, en verbinden zich daar aan tal van oosterse en primitieve denkvormen.

Een nieuwe wending neemt Eliots denken in 1930 met „Ash Wednesday”, waarin hij aan zijn overgang tot het Anglo-catholicisme poëtisch uitdrukking geeft. De dichter, nog steeds, als dichter van de moderne tijd, onbevredigd door wat Slauerhoff de „schuim en as” daarvan noemde, vraagt

„In this brief transit where the dreams cross
The dreamcrossed twilight between light and dying”

Gods zegen, en droogt daardoor in dichterlijk opzicht niet op, maar vindt nieuwe vruchtbaarheid.

De tweede wereldoorlog heeft hem niet, zoals met vele dichters het geval was, stopgezet of in zijn uitingen verzwakt. Op dichterlijk gebied bewees de verschijning van „Four Quartets” in 1943, dat Eliot nog allerminst „opgedroogd” is. De gruwel van de wereldoorlog moet trouwens in geestelijk opzicht voor hem, die de moderne cultuur althans zo kritisch heeft bekeken, met een levensovertuiging die aan de ondergangsstemming grensde, eer de voortzetting zijn geweest van vroegere gedachtengangen dan een onverwacht onweder, een ruwe versterking van de „Meeresstille und glückliche Fahrt”, zoals dat bij vele meer levensblijve (en meer „weltfremde”!) dichters het geval was.

De oorlog heeft Eliot niet alleen zijn oude kracht zien handhaven en voortzetten, maar hem ook met wijde wiekslag zien uitzwermen over een nieuw terrein, dat van de cultuurbespiegeling, waaraan hij een reeks van lezingen en essays wijdde. Zijn literair classicisme vond uitdrukking in enkele gepubliceerde voordrachten — waarbij we dienen te vermelden dat Eliot zelf van het woord „classicisme” zei, dat het een „volstrekt vage term is, die zich leent tot allerlei soorten van gebazel”. Zijn Anglicaanse geloofsovertuiging uitte zich in enkele opstellen over de betekenis van het geloof en de kerk voor de moderne mensen, en voor de mensheid. Voorts werd steeds sterker voelbaar zijn besef van verantwoordelijkheid voor de Europese cultuur, zijn behoefte aan levende contacten met culturele bengtgenoten van over de grenzen en zijn eerbied voor „was du ererbst von deinen Vätern hast...”. In dit verband gaat hij er van uit, dat een wisselwerking tussen tijdschriften van hoge kwaliteit noodzakelijk is. In een voor Duitsland bestemde radio-rede¹⁾ zegt hij daarvan: „The editors of such reviews, and if possible the more regular contributors, should be able to get to know each other personally, to visit each other, to entertain each other, and to exchange ideas in conversation”. Van de tijdschriften zelf zegt hij: „Their co-operation should continually stimulate that circulaion of influence of thought and sensibility, between nation and nation in Europe, which fertilizes and renovates from abroad the literature of each one of them. And through such co-operation, and the friendships between men of letters which ensue from it, should emerge into public view those works of literature which are not only of local, but of European significance.” Het denkbeeld is, hoewel niet nieuw, juist en de moeite waard. De verschillen van taal baren moeilijkheden maar de grondgedachte van het wederzijds bevruchtende contact is stellig juist.

¹⁾ Afgedrukt in „Notes towards the Definition of Culture” 1948, 116.

Dit laatste boek nu van Eliot, „Notes towards the Definition of Culture”, ligt thans voor ons. De bespreking en beoordeling van Eliots dichterswerk aan meer bevoegde handen overlatend, wil ik in het hiernavolgende enkele van zijn denkbeelden over cultuur, godsdienst en opvoeding, die in dit boekje worden besproken, laten volgen.

* * *

Als we Eliots opvatting over de verhouding van godsdienst en cultuur zouden willen samenvatten in één citaat, zouden we hem onrecht doen. En toch, dat „bishops are a part of English culture, and horses and dogs are a part of English religion” (blz. 32) is geen kwade aanduiding van één van zijn hoofdstellingen, namelijk dat bij het organische verschijnsel „cultuur” de godsdienst een belangrijk element is.

Cultuur is, zegt Eliot, „a way of life”. „It includes all the characteristic activities and interests of a people: Derby Day, Henley Regatta, Cowes, the twelfth of August, a cup final, the dog races, the pin table, the dart board, Wensleydale cheese, boiled cabbage cut into sections, beetroot in vinegar, nineteenth-century Gothic churches and the music of Elgar. The reader (voegt hij er aan toe) can make his own list.” (41; 31). Voor de Nederlandse lezer zal duidelijk zijn, dat Eliot hem dus bij deze verlof geeft om niet alleen de gedichten van Roland Holst, de muziek van het Concertgebouw en de wetenschappelijke reputatie van wijlen prof. Huizinga, dus wat bij ons in de wandeling „cultuur” heet („cultuur-in-hogere-zin” zou een mooie echt-Nederlandse aanduiding zijn), op onze lijst van „Errungenschaften” te plaatsen, maar ook, en met veel nadruk, de dingen des dagelijkschen levens als de humor op de Amsterdamse tram, het welbekende dagje naar Zandvoort, het socialistisch commentaar van Voskuil en de pyramide van Austerlitz te vermelden als levende onderdelen van de Nederlandse „cultuur”.

Hulde — want daarmee zijn we als met één slag verlost van de zoëven genoemde „hogere” cultuur, niet omdat die — als top van de ganse cultuur-pyramide — niet uiterst belangrijk zou zijn, maar omdat zij, geïsoleerd en op sterk water gezet, juist de kwaliteit van organische binding aan het volksleven gaat verliezen, die haar werkelijk tot „cultuur” moet maken.

„By „culture” . . . I mean first of all (zegt Eliot: blz. 120) what the anthropologists mean: the way of life of a particular people living together in one place. That culture is made visible in their arts, in their social system, in their habits and customs, in their religion. . . . These things all act upon each other, and fully to understand one you have to understand all.”

Het zal aan het daarstraks gegeven citaat over de verhouding van cultuur en godsdienst duidelijk zijn, dat de eenheid van die twee onder meer grondt op een conceptie van de godsdienst als een het-gehele-mensenleven-omvattende inspiratie, die ook daardoor de cultuur (zeggen we maar even) mede onder de armen houdt. Het is een conceptie, die voor de godsdienstige mens in beginsel wel aanvaardbaar en aantrekkelijk is, maar in de praktijk toch te scherp botst met de „heidense” elementen, niet alleen in de wereld maar ook in de geest van elke mens en elke christen, om voor continentale, door-het-Calvinisme-heengegane protestanten even gemakkelijk verteerbaar te zijn als voor de Anglicanen, wier kerkelijkheid een van-zelfsprekender (maar naar ons gevoel vaak ook „oppervlakkiger”) aard heeft dan de onze.

Eliot stelt zijn begrip van „godsdienst” zeer wijd, en als hij spreekt over „theologians, including atheists” (69), is dat niet alleen een geestigheid, maar wijst het er op, dat hij zich inderdaad wendt tot „everybody, except those who advocate a kind of society, which would break completely with the Christian tradition” (67).

Vóór we tot het volgende punt in Eliots gedachtengang overgaan, is het nuttig om even vast te leggen, dat zijn begrip van „godsdienst” zich dus beweegt om twee brandpunten: om het gevoel van een traditie der Europese beschaving, die nu eenmaal — dat erkennen christenen en agnostici — christelijk getint is, en waarover de velerlei bedreigingen, inzonderheid van de kant van het „moderne heidendom”, ons steeds meer aan het denken brengen; en om een verschijnsel uit de recente wereldgeschiedenis, wat uiteraard niet los staat van het eerste punt, namelijk de „revolutie van het nihilisme” waarvan Rauschning sprak, de revolutie van de volstreckte normloosheid, die als wij niet oppassen de Europese cultuurgoederen in vrij snel tempo om hals kan brengen (om van de cultuurdragers nog maar niet te spreken).

Waarom Eliot zijn heil zoekt in het Anglo-katholicisme? Men kan immers ook betogen, dat een opnieuw levendmaken van de cultuur en een herlevend waardenbesef noodzakelijk zijn.... maar in het Christendom, dat volgens sommigen „zijn tijd gehad heeft”, die basis niet meer kan vinden?

Eliot geeft op die vragen hier geen antwoord. Het heeft trouwens geen zin om aan te nemen, dat een persoonlijke keuze als die hier gedaan wordt ooit zuiver verstandelijk gemotiveerd kan worden. Men kan alleen trachten (en dat is al zeer belangrijk) van de eenmaal gedane keuze verantwoording af te leggen. Dat doet Eliot in dit boek, dat een ander thema heeft, niet.

Keren wij terug tot de cultuur. Het gaat daarbij, dat zal na het voorafgaande duidelijk zijn, niet of niet in de eerste plaats om „the material organisation of Europe”, maar om „the spiritual organism of Europe” (119). „If the latter dies, then what you organise will not be Europe, but merely a mass of human beings speaking several different languages”. En dat spreken in verschillende talen zou dan eigenlijk niet eens meer nodig zijn, „for they will no longer have anything to say which cannot be said equally well in any language.... there can be no European culture if these countries are reduced to identity. We need variety in unity: not the unity of organisation, but the unity of nature.”

Dus (om een veel-misbruikt woord nog eens te gebruiken): Eliot huldigt een *organische* opvatting van de cultuur en van de samenleving. Zoëven bleek al, dat hij de cultuur zaak acht van de *gehele* samenleving en op verheugende wijze afstand neemt tot de opvatting van de cultuur-op-sterk-water.

Zijn organische opvatting nu heeft consequenties voor zijn theorie omtrent de *draggers* en omtrent de *overdracht* van de cultuur, dat wil zeggen zijn theorie over de elites en over de opvoeding.

Ten aanzien van de elites knoopt hij aan bij Karl Mannheim, van wie hij in zijn inleiding zegt meer te hebben geleerd dan uit de enkele, kritische, verwijzing naar Mannheims werk verderop in het boek blijkt. Men kan van mindere mensen leren....

De lezer kent Mannheims opvatting, dat ook in een democratische samenleving, neen: *juist* in een democratische samenleving, „elites” nodig zijn, kleine groepen van bekwame mensen, die verder zien en activer zijn dan anderen en die op het gebied van de letteren, de kunst de politiek, het godsdienstig leven, enz, leiding geven.²⁾

Eliot haalt nu de volgende woorden van Mannheim aan (40): „We have no clear idea how the selection of élites would work in an open mass society in which only the principle of achievement mattered. It is possible that in such a society, the succession of the élites would take place much too rapidly and social continuity which is essentially due to the slow gradual broadening of the influence of the dominant groups would be lacking in it”.

Ha! zegt Eliot nu triomfantelijk, dat is een probleem wat Mannheim in het geheel niet oplost, en wat toch van groot belang is voor de *overdracht* van de cultuur. Die elites van Mannheim „will consist solely of individuals whose only common bond will be their

---

²⁾ Men doet aan de verdiensten van Mannheim niet te kort als men tevens vermeldt, dat de elite-gedachte in Nederland voor de democratie is gepropageerd, op verschillende wijze, door mannen als W. A. Bongers en J. de Kadt.

professional interest: with no social cohesion, with no social continuity. They will be united only by a part, and that the most conscious part, of their personalities; they will meet like committees" (47). Er moet, zegt Eliot contact, levend contact zijn tussen de specialisten op de verschillende terreinen des levens, „between the political, the scientific, the artistic, the philosophical and the religious minds" (84—85). Om de gewenste overdracht van cultuur mogelijk te maken is zijn inziens méér nodig dan een vorming, in elke generatie opnieuw, van elites: er moeten *klassen* zijn.

Eliot is verstandig genoeg om te poneren, dat de klassen niet, zoals helaas maar al te vaak het geval is, van elkaar afgescheiden moeten zijn maar integendeel in levende wisselwerking met elkaar moeten staan (26). Maar hij gelooft ook niet aan een geheel „klasseloze" maatschappij. Omdat in een gedifferentieerde maatschappij elke klasse, door *haar* stuk van de totaal-cultuur te bewaren, juist haar plaats en een zeer nuttige plaats inneemt in de samenleving (35).

Eliot richt zich tegen twee dogma's: tegen het ideaal van de klasseloze maatschappij en tegen het dogma van de „gelijke kansen voor iedereen". „The equality of Opportunity dogma", zegt hij (102), „... is associated with the belief that superiority is always superiority of intellect that some infallible method can be designed for the detection of intellect, and that a system can be devised which will infallibly nourish it". Accoord; laten we Eliot de volle maat geven: die zaken zijn inderdaad niet zo eenvoudig als men in gedachtensleer, juist in socialistische kring, wel eens veronderstelt.

Laten we eerlijk toegeven, dat een „klasseloze" maatschappij één van die negentiende-eeuwse socialistische toekomstidealen is, die geleidelijk niet zijn verdwenen, maar wel verschoven. Het huidige socialisme is niet zijn ideaal van een meer rechtvaardige toekomst kwijt maar wel het geloof, dat de „omslag" in de maatschappij als het ware automatisch een „klassenloze" socialistische maatschappij, in paradijsachtige-vage lijnen geschetst, zou brengen. Om het op één concreet punt toe te spitsen: het huidige socialisme voelt noch op gronden van rechtvaardigheid noch op gronden van doelmatigheid veel voor volledige egalisatie van alle inkomens, — maar het gevoelt toch wel, dat (op beide gronden mijns inziens) zowel te lage, on-menswaardige inkomens als te hoge, die om een andere reden „de mens niet waardig" zijn, uit den boze zijn.

Als men Eliots boek leest ziet men de klassen — waarvan de algemene noodzakelijkheid moeilijk valt te betwisten, en de nuttigheid zich wellicht laat aantonen — echter in een „organische", maar dan ook haast idyllische onderlinge verhouding leven. Elke maatschappelijke groep heeft zijn plaats en Eliot betoogt met recht, dat de

„cultuur”, die immers niet alleen bij Beethoven, Boutens en het Rijksmuseum berust, in verschillende vormen bij verschillende maatschappelijke groepen wordt aangetroffen. „It would be incorrect to refer to a member of a primitive society, or to a skilled agricultural labourer in any age, as half-educated or quarter-educated or educated to any smaller fraction” (105).

Alweer: accoord; men vindt gelukkig ook „cultuur” bij tal van personen, op wie de intellectuelen (echt of zich-wanend) in verstandelijk vooroordeel plegen neer te zien. Maar is dat een reden om de kansen voor grotere intellectuele ontwikkeling, en de kans op overgang naar andere maatschappelijke groepen, *niet* zo groot mogelijk te maken?

Men zou er verkeerd aan doen, Eliots opvattingen als niets dan conservatisme af te doen. Hij is oprecht bezorgd over de *overdracht* van het culturele erfgoed op volgende generaties, en betoogt, dat de samenleving niet alleen kan bestaan op een dieet van in elke generatie weer zorgvuldig uitgekozen, gespecialiseerde intellectuele elites. Inderdaad: laat men zich de elites vooral niet uitsluitend *verstandelijk* voorstellen, en laat ons erkennen dat het schiften en vormen van elites niet zo eenvoudig is als men onbewust wel aanneemt.

Maar: wat wil Eliot dan wèl? Hij wil een overdracht van cultuur via het gezin, en ik denk niet dat iemand de betekenis van het gezin voor de samenleving, als sociologisch krachtreservoir, zal willen ontkennen. „In a healthily *stratified* society”, zegt hij (84), „public affairs would be a responsibility not equally borne: a greater responsibility would be inherited by those who inherited special advantages, and in whom self-interest, and interest for the sake of their families (‘a stake in the country’) should cohere with public spirit.”

„A stake in the country”: dreigt Eliot hier niet terug te vallen in een sinds lang overwonnen maatschappij-conceptie? Men krijgt zo het gevoel, dat zijn juiste afkeer van een „intellectuelen-cultuur” en zijn even juiste afkeer van intellectualisme bij de elite-vorming hem, gezamenlijk bij het verder-redeneren gebruikt, parten spelen.

Zoëven werd gezegd, dat idealen als die van de „klasseloze maatschappij” sterk zijn verschoven. Maar weet Eliot dan heus niet, dat er nog steeds maatschappelijke groepen zijn, die op een zo laag levensniveau staan, dat ze niet alleen niet naar het Concertgebouw gaan en Roland Holst niet lezen (wat niet erg hoeft te zijn), maar ook niet of nauwelijks toekomen aan die cultuur-van-alle-dag, waarvan Eliot met recht heeft betoogd, dat zij de ondergrond is van de samenleving?

Eliot haalt (101) de overpeinzingen aan van de welbekende Prof. Joad, die enerzijds voorstander is van vermindering der sociale tegen-

stellingen en van „gelijke kansen voor iedereen”, maar aan de andere kant, dwalend door prachtige universitaire „colleges” zoals misschien alleen Engeland die kent, droomt van „a long tradition of secure men leading dignified and leisured lives”. Welnu, zegt Eliot, waar zult ge in de toekomst die culturele traditie vandaan halen, als ge geen „bevoorrechte klassen” meer kent en als ge uw elite of elites in elke generatie weer met examens en intelligentie-tests moet vormen?

De vraag is zinvol, maar verwacht geloof ik de algemeen erkende nadelen van een intellectualistische kijk op de opvoeding³⁾, en de gedroomde voordelen van een organische klassen-samenstelling van de maatschappij. Als die maatschappij zo ideaal-organisch kon zijn samengesteld (als Eliot, precies gezegd, de hand van de Schepper kon sturen bij een her-schepping), zou er misschien alles voor te zeggen zijn. Nu is het een schone droom, daar het gebrek aan maatschappelijke gerechtigheid de vorming der elites nog maar al te zeer in handen laat van belangengroepen (en van criteria van bezit en conventie (*slechte* conventie, wel te verstaan), die met Eliots geïdealiseerde traditie weinig hebben uit te staan.

Niettemin: Eliots denkbeelden zijn belangrijk; als de lezer dat niet heeft ontwaard moet hij deze onvolkomen weergave maar vergeten en naar het originel grijpen. Gedachten en stijl zullen de moeite belonen. Zijn bevrijding van de cultuur uit de banden van verengende opvattingen, zowel naar de kant van haar maatschappelijke uitbreiding als van haar méér dan verstandelijke inhoud, blijft de lezer bij en bevrucht verder denken. Men kan wensen dat de *christelijke* zijde van zijn opvattingen nog eens scherper mag worden getekend; men kan het ook vaak oneens zijn met de wijze, waarop hij het probleem van de cultuur-overdracht wel is waar stelt, maar tevens verstikt in een gedroomd-organisch maatschappijbeeld, waarbij de aanvulling en doorstroming der elites onder de tafel raken. Maar ook wie het met hem oneens is, zal moeten erkennen dat hij grote gaten hakt in naïef-mechanische opvattingen van een „cultuur”, uit te delen als een soort staatspensioen-voor-iedereen, en van een „opvoeding”, die met „gelijke kansen voor allen” niet alleen de raderen der elitevorming zou willen smeren, maar zou menen de cultuur daarmee bereikt te hebben. Eliot noemt drie doeleinden van het leven (86): „the acquisition of wisdom, the enjoyment of art, and the pleasure of entertainment”. Van het tweede element geeft een opstel als dit natuurlijk nauwelijks een beeld. Maar hoezeer Eliots „wisdom” tevens „entertaining” is, dat wil zeggen tot nadenken en tegenspraak prikkelend, zal wel duidelijk zijn.

³⁾ „Onderwijs” heet het in ons land kenmerkend!

WELVAARTSZORG IN INDONESIË

Na de overwinning, door de Verenigde Naties op Japan behaald, stortte in 1945 ook de Oostaziatische „Co-prosperity Sphere” in — het in naam deelgenootschappelijke, maar in werkelijkheid scherp knevelende stelsel, dat Japan over heel Oost-Azië en een groot deel van de Stille Oceaan had uitgebreid. En zoals reeds tijdens de oorlog „bevrijding” de leus der Verenigde Naties was geweest, zo poogden daarna ook de overwinnaars „bevrijding” tot het kenmerk te maken van de in Oost-Azië gevoerde politiek. Aan de heel of half koloniale of imperiale verhoudingen zou een eind moeten komen, — met uitzondering dan van de tsaristische positie in Mandsjoe-rije, die de Sowjet-Unie voor zich op-eiste! — Dit daargelaten, zouden de bevrijde Oostaziatische volken een nieuw leven moeten beginnen in een nieuwe wereldorde, die overal politieke en economische vrijheid zou verzekeren: de vrijheid van geweld en van gebrek, in het Atlantische Charter aangekondigd.

Maar, zoals *Payne* in „*Revolt of Asia*” al spoedig constateerde, met de proclamatie van deze vrijheden voor de Oostaziatische volken bleek nog maar weinig gewonnen. Aans-tonsds verrees een nieuwe reeks moeilijkheden, verbonden met de zorg voor het eigen staatkundige en economische bestel. Stromen bloeds

vloeiden in formeel onafhankelijke staten als China en Burma. Groot-Brittannië, Frankrijk en Nederland herzagen de verhouding tot hun overzeese rijken. De vroeger al ingestelde autonomie werd sterk verruimd, al bleven nog zekere staatkundige en economische banden bestaan. Het proces van loswikkeling en reorganisatie had hier echter eveneens met tal van moeilijkheden te kampen.

Zwoegend — en begeleid door de geïnteresseerde buurpraatjes van de halve wereld — is Nederland doende, te zamen met federaal en republieks Indonesië de totstandkoming van de Verenigde Staten van Indonesië voor te bereiden, waarmede tevens de stichting van de Nederlands-Indonesische Unie gepaard zal moeten gaan. En van zelf doemt de vraag op, hoe, in aansluiting bij de staatkundige toekomst, het economische perspectief van de nieuwe samengestelde gemeenschap zich aftekent.

Een bijdrage tot de mogelijke beantwoording van deze vraag is, ten gevolge op vroegere publicaties van Boeke, Coolhaas, Fruin e.a., nu verschenen van de hand van *drs Jonkers* „*Welvaartszorg in Indonesië*”. *Een geschiedenis en een perspectief*. N.V. Uitgeverij W. van Hoeve, 's-Gravenhage, 1948. Het verdient de aandacht van allen, die zich bezig houden met het Indonesische vraagstuk, dat tege-

lijk een Nederlands-Indonesisch vraagstuk is en ook nog verder reikt. Want dit is wel de overtuiging, die zich bij de lezing moet opdringen, dat we met deze problematiek terecht komen in een groeiproces van zeer grote betekenis voor onze wordende wereld.

De schrijver behandelt na een inleiding de hoofdtrekken der staatkundige ontwikkeling van de Indische Archipel, sinds de 19de eeuw samengevat in Nederland-Indië; dan het welvaartsvraagstuk; een historische terugblik op de ontwikkeling van het economische en culturele leven volgt, in welk overzicht, behalve het verleden, ook de wederopbouw na de oorlog is betrokken; ten slotte de ordening van het economische leven in Indonesië, met de bedoeling, een mogelijke richtlijn aan te geven.

Het historische gedeelte heeft, zoals de schrijver ons voorhoudt, meer dan enkel historisch belang: „Bij de wederopbouw in de buitengewesten is gebleken, dat het verleden zich in mens en samenleving zo sterk doet gelden, dat de (door de oorlog) afgebroken draad weer kon worden opgenomen. Dikwijls kon profijt getrokken worden van plannen, welke al geruime tijd in voorbereiding waren.”

Parallel aan het streven naar politieke zelfstandigheid schijnt zich in Indonesië een krachtige drang te hebben ontwikkeld om de productiemogelijkheden vollediger te benutten, ten einde de achterstand in levensgenietingen zoveel mogelijk in te halen. Een hoopgevend iets, meent de schrijver. Wordt tekort aan welvaart bewust als een gemis gevoeld, wordt bevrediging van hoger reikende behoeften als een reële mogelijkheid gezien, dan is er kans, dat de oude lijdzaamheid, eigen aan de volken van het Oosten, verkeert in activiteit en dat de Indonesische intelligentsia het niet zal laten bij het ijveren voor politieke vrijheid, maar dat nieuwe energie zal worden aan-

gewend voor de oplossing van de vraagstukken van economische opbouw. Dan zal veel op ruimer schaal kunnen worden ondernomen dan in 't verleden en in sneller tempo kunnen worden volbracht.

Maar juist de nieuw gewekte verwachtingen sporen aan tot bestudering van de opbouwopgingen in het verleden:

„Het verleden heeft wel geleerd, dat het bereiken van een aanmerkelijke verhoging van het algemeen welvaartpeil geen eenvoudige zaak is. Volstaan zal niet kunnen worden met herstellen van wat was en weer opnemen der vroegere werkwijzen; er zal gewerkt moeten worden volgens nieuwe methoden. Niettemin zal het nieuwe in vele opzichten de trekken van het verleden meedragen, omdat de economische structuur zich, op straffe van ontwrichting, slechts geleidelijk laat omvormen.... Verder zullen zeker in den beginne de midelen veelal ontbreken om radicalere oplossingen mogelijk te maken. Bij de oplossingen van de economische problemen zal niet aan de ervaringen van het verleden kunnen worden voorbijgegaan.”

Allereerst zal men zich voor het ontwerpen van een plan voor economische opbouw rekenschap moeten geven van de maatschappelijke structuur van het complex, ruwweg als „Indonesië” aangeduid. Gegeven de economische fase der gesloten dorps-huishouding, waarin het merendeel der bevolking nog wortelt, behoeft het niet te verbazen dat de archipel wordt bewoond door een veelheid van nog maar oppervlakkig onderling verbonden volken of stammen. Bij de volkstelling van 1937 heeft men er zich toe bepaald, 137 verschillende landaarden apart te tellen; men onderscheidde niet minder dan twintig ethnische hoofdgroepen. Het aantal talen bedraagt meer dan 200. Sterk op de voorgrond treedt het Javaans, gesproken door ruim 35 miljoen mensen. Op Java zelf telde men

echter naast 57 pct Javaans spreken- den, niet minder dan 14,2 pct Soen- danezen en 7,2 pct Madoerezen. Naast het officiële Nederlands, onder de intellectuelen ruim verbreid, dien- de het Maleis, oorspronkelijk taal van een kleine minderheid, mede als verbindende handels-, school-, ambts- en perstaal. Een veelheid van staats- kundige organisaties is door het Nederlandse gezag gaandeweg tot een samenhangende veeleenheden ver- bonden, maar de talrijke „zelfbestu- ren” en andere locale of nationale formaties herinneren nog aan de oude verbrokkeling.

Heel moeilijk kon hier sprake zijn van de vorming van een moderne staatsgemeenschap op democratische grondslag, ook al omdat hiertoe, — zoals bijv. Kautsky heeft uiteen- gezet — taaleenheid als voorwaarde van onderling overleg van gelijkwaar- digen het uitgangspunt zou moeten zijn. Wilde men losraken van een autocratische samenbinding door een heersend centrum, dan moest men aansturen op een bondsverhouding, een federatie van principieel gelijk- waardige volken. In de periode vóór de oorlog was een dergelijke federa- tieve bouw al enigszins voorbereid door een voortschrijdende centra- lisatie. In de overeenkomst van Ling- gadjati is het federale beginsel terecht ook formeel aanvaard, al werd met de feitelijke multinationale structuur nog niet duidelijk rekening gehouden. Een moeilijkheid, die zich hierbij voordoet, is, dat men, behalve met de nationale sentimenten, ook rekening heeft te houden met de be- hoefte aan economische samenwer- king in een ruimer verband.

Jonkers wijst er op, dat in dit con- glomeraat het proces der nationale bewustwording (in algemeen „Indo- nesisch” zin) maar moeizaam op- kwam. Vóór de oorlog was het in hoofdzaak beperkt tot de kringen der intellectuelen. Als gevolg van de oor- log zijn in grotere kring de sluime- rende nationale aspiraties wakker ge-

worden. Daarbij was de neiging be- grijpelijk om zich te oriënteren op het algemene Oosters-inheemse of „Indonesische” besef, dat immers de economisch betrekkelijk ononder- scheiden massa's van landbouwers als eenheid kon omvatten, ongeacht de specifieke landaard. Maatschappelijk onderscheidde deze „Indonesiërs” met hun gesloten dorps huishouding zich duidelijk van de Europeanen en Chinezen, die vooral de verkeers- economie vertegenwoordigden; zó duidelijk, dat het Indonesische besef van „horizontale” gebondenheid, zo- als Jonkers het noemt, weinig ruimte liet voor het besef van „verticale” gebondenheid aan de sociale lagen, die de moderne verkeersstructuur hoofdzakelijk belichaamden. Daaruit ontstond een gevoelstegenstelling, die eigenlijk niet op deze wijze beoogd was door de revolutionaire leiders. Immers deze rekenden zich zelf in wezen óók — dank zij hun westerse opleiding — tot de moderne ver- keerseconomische laag; zij wilden bij Europeanen en Chinezen niet ach- terstaan, integendeel, maar overigens hadden zij juist tot doel, de Indone- sische maatschappij zo mogelijk diep- gaand te moderniseren en haar zo- doende op een hoger productief en cultureel peil te brengen. Evenwel is dit in de grond op verwestering ge- richte streven nog geen gemeengoed onder alle nationalistten.

De huidige crisis bergt dus allerlei verwarring in zich. Enerzijds zou, aldus Jonkers, aan Indonesische zijde bij meerderen een juister begrip moeten ontstaan voor de uitermate belangrijke rol, die het Nederlandse en Chinese volksdeel in de Indone- sische samenleving nog moeten vervul- len. Anderzijds zijn tal van Neder- landers bevreesd voor een te snelle, onbezonnen Indonesische ontwikke- ling. Helderheid is nodig t.a.v. het perspectief, dat aan het Indonesische streven naar zelfstandigheid en ont- wikkeling de nodige ruimte biedt en tegelijk aan de onmisbare niet-Indo-

nesische minderheden „een eervolle positie” toedenkt.

Bezien we nu het door Jonkers aangegeven economische perspectief. Z.i. bestaat in Indonesië — en de in soortgelijke omstandigheden verkerende Oosterse landen — *behoefte aan economische ordening*, maar om andere redenen dan in het geïndustrialiseerde Westen: gaat het in het Westen vooral om betere verdeling van inkomsten, in het Oosten komt het in de eerste plaats aan op *verhoging van productie*.

In tegenstelling tot de kapitalistische samenleving is het merendeel der Indonesische producenten nog in het bezit van productiemiddelen of althans van het primaire productiemiddel, de grond, dank zij de bescherming, die de agrarische wetgeving van 1870 aan de boeren waarborgde. Het werkvolk in het grootlandbouwbedrijf werkte in loonarbeid, maar als nevenbezigheid: een eigenlijk landbouwproletariaat ontbrak vrijwel. Het aantal vaste loonarbeiders in de nijverheid was betrekkelijk gering. De inkrimping van de grootbedrijven in crisistijd, hoe onaangenaam ook, deed toch geen werkloosheidsproblemen ontstaan als in 't Westen.

Wèl deed zich een daling van het levenspeil gevoelen. Hier lag het gevaar van de opnemng van de vroeger afgesloten inheemse maatschappij in de verkeerseeconomie.

Maar moet de Indonesische wereld zich dan van de verkeershuishouding afwenden en haar heil zoeken in de oude, besloten sfeer? Dit is het ideaal, dat Boeke voorzweeft, als hij herinnert aan Gandhi's prediking van „nederig leven en verheven denken”. Fruin heeft al uiteengezet, dat zulk een terugval in het verleden niet aanvaard kan worden.

In het kader van de door Nederland geïntroduceerde verkeershuishouding heeft de Indonesische bevolking zich gedurende 1½ eeuw sterk kunnen uitbreiden — zodat bijv.

Java in die tijd zijn bevolking verselfvoudigd zag — en onder Nederlandse invloed is de inheemse productiviteit op allerlei gebied aanmerkelijk toegenomen; zo op 't gebied van de teelt van handelsgewassen (rubber, thee, koffie, tabak) en op 't gebied van de nijverheid.

Jonkers zou, voortgaande in deze lijn, de Indonesische wereld op hoger bestaanspeil willen brengen door een economische planmatige ordening, die binnenslands en zo mogelijk ook buitenslands evenwicht zou moeten scheppen. Hij zou een ordeningsstreven in werking willen zien, niet alleen gericht op bevordering van welvaart, maar ook aan normen van recht en zedelijkheid gehoorzaamend. Het zou gedragen moeten worden door organen, die de Indonesiërs niet vreemd zijn, maar als eigen worden gevoeld; zij zouden een beroep moeten doen op gevoelens en tradities van solidariteit en gemeenschapszin, die sterk in hun bewustzijn leven: allicht zou dit tot grotere krachtsinspanning leiden.

Ter opvoering van de productiviteit zou de schrijver het ook nodig achten, dat *eenheid van economisch beleid voor de gehele archipel* zal gelden. Evenals in het verleden zullen z.i. voorts in de naaste toekomst westerse ondernemingen wel het „leeuwenandeel” in de exportgoederen en in de overheidsinkomsten moeten opbrengen om een verdere opbouw mogelijk te maken.

De planmatige economie zal met een zekere centralisatie gepaard moeten gaan, maar een tegenwicht kan worden geschapen door doelmatige decentralisatie, die de geregerden tot actieve medewerking prikkelt. De planneninstanties, op welk niveau ook, moeten haar taak in de eerste plaats zien als een coördinerende, aanvullende en corrigerende.

In en uitvoer, geld en creditwezen, interinsulair vervoer zullen

centraal geregeld moeten worden; zo ook de voortbrenging van de belangrijkste goederen.

Bij de uitvoering wordt decentralisatie nog meer vereist dan bij de regeling. Ook de kleinste economische eenheden dienen op geëigende wijze niet alleen in het plannenwerk, doch ook in de uitvoering betrokken te worden.

De doelstelling van het plan moet vooral eenvoudig zijn en gericht op een maximum van materiële en geestelijke vooruitgang, bij de gegeven stand van de productietechniek. Van de bestaande economische structuur der samenleving zal moeten worden uitgegaan. Oude agrarische gewoonten en methoden zullen geleidelijk moeten worden omgezet.

De eerste vraag zal moeten zijn: kan de productie onder de gegeven omstandigheden zodanig worden opgevoerd, dat aan de gehele bevolking een redelijk „voedselmenu” kan worden verzekerd, benevens een hoeveelheid kleding en genotmiddelen en een huisvesting, die met het levenspeil overeenkomen?

Uitgangspunt was voor schrijver een door dr J. de Haas in overleg met enige landbouwkundigen opgesteld voedingsschema, omvattende rijst, suiker, oebi, groenten, peulvruchten, maïs, katella, klapperolie, palmolie, dierlijke eiwitten. De in 1939 per hoofd der bevolking beschikbare hoeveelheden zouden na afwerking van een 15-jaarsplan verhoogd moeten zijn — voor rijst met 35 %, suiker 200 %, enz., zodanig dat aan 't eind (1964) een aantal calorieën van 2964 (tegen 2100 in 1939) en een eiwitgehalte van 80 (tegen 45 in 1939) zou zijn bereikt, terwijl de kostprijs f 0,09 per hoofd en per dag zou moeten bedragen.

Hierbij werd aangenomen, dat in 15 jaar de bevolking op Java van 48 tot 60 miljoen en in geheel Indonesië van 70 tot 90 miljoen zou zijn gestegen.

Volgens de uitgevoerde berekeningen zou het landbouwtechnisch mogelijk zijn, een agrarische productie te bereiken, groot genoeg om aan de eisen van het voedingsschema te voldoen. Maar de bereidheid om te produceren zou vooral ook afhangen van de willigheid om de producten te verbruiken.

De tweede vraag zou dan zijn: *kan de bevolking de producten kopen?* Schrijver acht het niet onmogelijk, dat het landbouwende deel der bevolking door verbetering van methoden, betere benutting van mogelijkheden, enz. en ook bij gunstige ontwikkeling van de internationale marktpositie haar inkomen met 40 % zou kunnen verhogen en daardoor de binnenlandse koopkracht zou kunnen scheppen, die de productie van de andere bedrijfstakken (nijverheid enz.) zou vermogen op te nemen. De benodigde stijging van koopkracht, die uit hogere productie zou resulteren, raamt hij globaal op f 1300 à f 1400 miljoen.

Een deel van de beschikbare koopkracht zou aan importgoederen worden besteed, maar een vrij groot percentage zou in het land dienen te blijven.

Door de gegeven becijferingen wordt in elk geval enig inzicht verkregen in de orde van moeilijkheden, die een planmatige economie zou moeten overwinnen om de grondslagen te leggen voor een aanmerkelijk beter levenspeil. „De gestelde opgave vordert een enorme krachtsinspanning van het organisatievermogen der samenleving”, constateert Jonkers.

Op de door hem ontworpen organisatie van een planhuishouding — de instelling van bedrijfsschappen, centrale fondsen, streekgemeenschappen, enz. — kan hier niet worden ingegaan. Uiteraard is door de schrijver een ruime plaats ook aan wetenschappelijk onderzoek toegeacht. Daarbij sluit zich aan hetgeen hij vermeldt over plannen tot uit-

breiding van het onderwijsstelsel.

Maar bij het Hercules waardige binnenlandse werk alleen kan het niet blijven. *Bijzondere aandacht zal ook het internationale handelsverkeer eisen.* In- en uitvoer zullen zoveel mogelijk beraamd moeten worden, maar toch zullen zij afhankelijk blijven van de ruilovereenkomsten, die met het buitenland kunnen worden gesloten. Voorkeur zal moeten worden gegeven aan die overeenkomsten, waardoor de dringendst nodige goederen en vooral kapitaalgoederen worden verkregen. Er zal geen sprake zijn van restrictie-politiek; de opzet zal geenszins beperking van de invoer ten doel hebben; maar wel moet deze dienstbaar worden gemaakt aan de verhoging van de binnenlandse productiviteit en koopkracht.

In het internationale verkeer blijft een voorlopig onvermijdelijke factor van onzekerheid. Indonesië zal echter, om van de mogelijkheden van dit verkeer partij te kunnen trekken, ook de risico's moeten aanvaarden.

„Het zal dan nog meer dan vroeger belanghebbende worden bij een regeling van de internationale verhoudingen en met alle kracht moeten medewerken aan het totstandkomen van doeltreffende interstate-lijke samenwerking op economisch gebied.”

En wat zal Nederland doen? Wat valt van het buitenland te verwachten? Ongetwijfeld, zoals Jonkers opmerkt: „Een land kan in feite geen betere bijdrage leveren tot de internationale stabiliteit dan door het planmatig stellen van orde op eigen zaken ter bereiking van een optimale welvaart”. En het kan ook stuwkracht leveren tot onderlinge samenwerking. „Een groot aantal medewerkers op elk gebied zal van elders moeten worden aangetrokken. Nederland zal Indonesië onschatbare diensten kunnen bewijzen door het zijn ervaring en organisatie-talenten ter beschikking te stellen.

Ook voor de verkrijging van kapitaal zal Nederland bemiddelaarsdiensten kunnen verlenen, die voor een worstende staat van zeer grote betekenis zijn.”

Daartoe moet Indonesië ook de voorwaarden scheppen: een voldoende mate van rechtsbescherming, een redelijke beloning als vooruitzicht, een goede administratie en een gezond financieewezen, vertrouwen gevende in de economische stabiliteit. Immers zonder deze factoren zal medewerking van buiten niet te verwachten zijn.

„Van kardinaal belang zal zijn of men de zedelijke kracht zal hebben, consequent op een „économie dirigée” aan te sturen en of begrepen zal worden dat met een zorgvuldig overwogen en getoetst economisch bestek ook de belangen van buitenlandse deelnemers worden gediend, in dier voege, dat het zekerheden geeft, die op geen andere wijze te bereiken zijn.”

Maar is aan dit alles voldaan, dan zou het zeer kortzichtig zijn, „indien de wereld niet de helpende hand zou willen bieden aan de economisch achterstaande gebieden om hen in staat te stellen hun hulpbronnen te exploiteren, hun armoede te overwinnen en een zo groot mogelijk aandeel in de wereldwelvaart bij te dragen”. Het is het enige middel om de voorziening in de toenemende behoefte aan de producten dezer landen veilig te stellen en om hen te ontwikkelen tot ruimer afzetgebieden voor de diversiteit, die de industrieel verder gevorderde landen kunnen leveren”.

Het door de schrijver geleverde betoog wordt nog te klemmender als men zich rekenschap geeft van de door geheel Azië gevoerde communistische propaganda, die beoogt, de in de vrijheid opgestoten Aziatische volken te stuwen naar de „veilige” schaapskooi van Moscou, waar zij de pas verworven, nog niet goed bruikbare vrijheid aanstonds kunnen in-

ruilen tegen schitterende beloften van toekomstige organisatie, opbouw en culturele modernisering.

Het ligt voor de hand, het omhoogstrevende zoeken van de Aziatische volken te combineren met de drang van het zich herstellende Europa om als vanouds zijn werkkracht, industrieproducten en kapitaalgoederen te exporteren ook naar Azië om daar in ruil tropische landbouwproducten en delfstoffen te verwerven, ten dele voor eigen gebruik, ten dele tot dekking van de kosten der goederen, die het bijv. uit Amerika zou willen betrekken. Het zou voor het herstel van 't evenwicht in de wereld nuttig zijn, als het oude driehoeksverkeer Europa—Azië—Amerika zich in versnieuwde vormen zou kunnen herstellen. Het tempo van opbouw in Azië zou vermoedelijk met behulp van Amerikaanse subsidies en leningen nog aanmerkelijk kunnen worden versneld. En 't is niet onmogelijk, dat de V.S. voor Oost-Azië, gezien de ook daar opgekomen maatschappelijke en politieke crisistoestanden, een complementaire „Marshall”-hulp wenselijk zullen achten. Trumans intree-rede van 20 Januari jl. duidde in deze richting. „The Economist” van de 29ste juichte dit nieuwe plan

voor een „fair deal” ten behoeve van de wereld toe en betoogde, dat het Marshall-plan en de „billijke bedeling” twee fasen zouden moeten zijn van eenzelfde politiek, waardoor Amerika met Europa zou kunnen samenwerken om de wereldwelvaart te vergroten.

Het Nederlandse volk is de laatste tijd bij de vervulling van zijn hervormingstaak in het buitenland vaak misverstaan. Maar in toenemende mate is het zelf gaan vertrouwen op de betekenis van het beraamde gezamenlijke opbouwwerk: het gaat hier om de vorming van een volkenverbindende opbouwstructuur, die mettertijd in een internationale productie- en consumptie-ordening haar overkoepeling en consolidatie zal moeten vinden. Een ordening, die pas door haar voltooing en uitvoering de Atlantische gedachte van „vrijheid van gebrek” voor alle volken zal kunnen verwezenlijken.

Met genoegen mogen wij constateren, dat door de publicatie van een op ordening gericht werk als het boek van onze partijgenoot Jonkers, voor wat de Indonesische sector betreft, stuwend wordt meegewerkt in de lijn van dit grootse perspectief.

Conferentie Dr Wiardi Beckman Stichting

De Sectie „Nederland-Indonesië van de W.B.S. organiseert op 25 en 26 Maart a.s. in het Woodbrookershuis te Bentveld een studieconferentie over economische en staatkundige problemen bij de opbouw van Indonesië. De conferentie staat onder leiding van mr J. A. Jonkman en begint 25 Maart 16 uur. Einde 26 Maart 16 uur. Opgave voor deelneming aan Dr W.B.-Stichting, Tesselschadestraat 31, Amsterdam-West.

Inleiders:

Ir H. Vos: Kapitaalbeleggingen in Z.-O.-Azië.

Prof. dr E. de Vries: Handelspolitieke verhoudingen tussen Europa en Z.-O.-Azië.

Mr A. B. Cohen Stuart: Azië in de wereldpolitiek.

J. de Kadt: De Ned.-Ind. Unie en de Aziatische ontwikkeling.

BOEKBESPREKINGEN

J. de Kadt: „De Indonesische tragedie: het treurspel der gemiste kansen”. Uitg. G. A. van Oorschot, Amsterdam, 1949.

De Kadt hééft iets tegen de domheid, en er is dus in de wereld zo een en ander wat zijn critische toorn opwekt. Vaak niet ten onrechte. Maar men zou, terwijl men hem het volle recht laat om de domme daden van de Augusts in het licht te stellen, hem wel eens iets meer gelijkmoedigheid toewensen jegens de bedrivers persoonlijk. Wie echter bijvoorbeeld zijn „Van Tsarisme tot Stalinisme” leest, krijgt soms het gevoel, dat hij het de arbeiders van deze of gene Russische fabriek als het ware persoonlijk kwalijk neemt, dat zij in een bepaalde situatie — ten onrechte — wél of niet hebben gestaakt.

In deze studie over het Indonesische probleem is De Kadt op zijn best, naar het mij voorkomt omdat de ontwikkeling van dat probleem een zoekplaatje is van elementaire politieke fouten. Men kan De Kadt de lof niet onthouden, dat hij ze aanwijst en de geschiedenis van Indonesië sinds het bewind-Tjarda in vele opzichten duidelijk maakt. De eerste lof voor dit boek moet zijn, dat het op gelukkige wijze geschiedschrijving en polemiek combineert. Hadden tot voor kort bijv. belangstellende kaderleden uit onze beweging bij hun pogingen tot bestudering van het Indonesische probleem slechts de keuze tussen algemeen-voorlichtende werken, vol trots op het verrichte grootse en vol weinig ter zake dienende details — en boeiende, maar altijd wat hakkerige polemieken, De Kadt stelt de polemiek, waarin hij zoals bekend een meester is, hier in het kader van een historisch overzicht, dat veel verheldert.

Ook van dit boek zal waarschijnlijk met het bekende misprijzen-tussende-regels-door gezegd worden, dat het „typisch De Kadt” is, wat dan betekent: overlopend van overdrijving, omdat De Kadt in de dierentuin van onze vaderlandse schrijvers nu eenmaal niet in het hok der (populaire) olifanten zit, maar onmiskenbaar duidelijk in de roofdierengalerij.

Het boek is met vaart en (zelfs voor cynische recensenten) boeiend geschreven — maar laat niemand zich vergissen in de waarde van de inhoud. Ik noem enkele voorbeelden van een heldere uiteenzetting op punten, waarover de gemiddelde krantenlezer tot dusverre óf niets vernam, óf totaal onvoldoende werd ingelicht.

De Kadt wijst aan, hoe het „Indocentrisme” van de Indische Nederlanders als Meyer Ranneft vanuit democratisch oogpunt geen enkele waarde had, eerder gevaarlijk was. (30). Hij vertelt iets van de vóóroorlogse staatkundige overpeinzingen van de toenmalige kapitein Spoor, waaruit de houding en handelingen van de huidige Legercommandant duidelijker worden (39 en *passim*). Hij onthult Van Mook als de hoge ambtenaar, annex Kleinstaaterlei-producent (111 e.v.)... en de Nederlandse krantenlezers gaan iets begrijpen van de harde tegenvaller, die de dagbladartikelen van de oud-

Landvoogd voor hen zijn. Hij maakt (137—138) het conflict tussen Sjahrir en Sjarifuddin duidelijk, vertelt de achtergrond van de beide „politieele acties”, het meningsverschil Stikker—Sassen enz. Wie verder nog wil beweren, dat de Republiek „alleen maar een Japanse tijd-bom” was, die „nog steeds 15.000 Nederlanders gevangen houdt”, zal na lezing van dit boek méér moeten doen dan beweren, namelijk bewijzen (maar wat dat betreft zal ook De Kadts publicatie wel niet in de goede handen komen).

Er zit in dit boek weinig gelijkhebbelij, en waar De Kadts te kennen geeft dat men van contacten als de zijne tussen progressieve Nederlanders en progressieve Indonesiërs van het genre-Sjahrir gebruik had moeten maken (en wel tijdig), kan geen onbevooroordeeld lezer hem ongelijk geven. Maar er staat in dit boek, als men het goed leest, meer dan een veroordeling van het Indonesische beleid alleen.

Was het niet Busken Huet, die het toenmalige Nederlands-Indië een wereldrijk noemde met de cultuur van Zutphen of Deventer? Dát is in wezen de critiek, die De Kadts op de Indische samenleving van voor de oorlog, benevens op de huidige „Batavianen” richt: dat hun visie te beperkt, te provinciaal was en is.

Maar uit zijn boek wordt ook duidelijk, dat hij de gehele Nederlandse politiek van de laatste jaren provinciaal, eng, benepen en dom acht. Ziende welke fouten de Nederlandse regering in het internationale vlak maakt, valt het moeilijk daaraan veel af te dingen. Men kan onvriendelijkheden iets vriendelijker zeggen, men kan concrete en persoonlijke tekortkomingen aanspreken tot de „tragische schuld”, waarover De Kadts kostelijke dingen zegt, maar het is vrijwel onmogelijk tot een wijder uitzicht bij onze verantwoordelijke politici te concluderen dan waarover De Kadts spreekt.

Dat maakt dit boek tot een appèl op een breder front dan de argeloze lezer aanvankelijk zou vermoeden. Het gaat niet alleen om de vraag of Sassen en Stikker, Beel en Spoor, wat ons vooral interesseert: Schermerhorn, Drees en Logemann (en De Kadts zegt er gelukkig ook bij: Sjahrir en Sjarifuddin) op bepaalde onderdelen van het Indonesische beleid of mijnentwege over de gehele lijn er van hebben gefaald. De vraag is ook, of zij in het algemeen leiders zijn met provinciale of met internationale kwaliteiten. De Kadts werpt een vraag op, die ons land eens zal moeten beantwoorden.

J. B.

N.B. Over het boek van De Kadts zal nog van andere zijde worden geschreven.

Red.

Allan Flanders: „British Trade Unionism”. Uitg. Bureau of Current Affairs 1948. 2/—.

Dit is een 60 blz. dikke brochure over het Britse vakverenigingswezen, waarin geschiedenis, organisatie en vooral de huidige taken en politiek kort worden behandeld. In een tijd, waarin de Britse vakverenigingen via de Labour-regering zoveel invloed hebben op de Westeuropese politiek, zullen er ook in ons land zéér velen zijn, die dit handige en goedkope boekje niet alleen met vrucht, maar ook geboeid zullen lezen. Want inderdaad is de geschiedenis van de Britse vakverenigingen, zoals de inleiding zegt, „one of the most fascinating and exciting stories there is to tell”. de J.

BOEKEN VAN BELANG

„FABIAN ESSAYS AND SOCIALISM”: Jubilee Edition with a postscript by Bernard Shaw (Allen and Unwin) 12/6. De Fabian Essays hebben een geweldige invloed gehad. Ze behoren tot de „klassieken” van het socialisme.

J. F. C. FULLER: The Second World War (Eyre and Spottiswoode) 21/-. Fuller, de eerste theoreticus van de tankoorlog, is een van de beste schrijvers op militair gebied.

MARGERET COLE: Makers of the Labour Movement. (Longmans) 25/-. Vijftien biografieën van Paine tot Wells. Geschiedenis van de arbeidersbeweging van 1750 af.

A. J. TOYNBEE: Civilization on Trial. Oxford University Press. Opstellen over de problemen van onze tijd door de beroemde geschiedphilosoof.

FENNER BROCKWAY: Inside the left. An autobiography. Een van de interessantste figuren der Britse socialistische beweging geeft het verhaal van zijn leven. Allen and Unwin 15/-.

GEORGE H. SABINE: A History of Political Theory. Harrap and Co 21/-. Een voortreffelijk handboek.

THE YEAR BOOK OF WORLD AFFAIRS ED. by G. W. Kerton and G. Schwarzenberger 21/-. Stevens and Sons Ltd. 119 Cannonery Lane London W.C. 2.

JEAN CHARDONNET: Les conséquences économiques de la guerre 1939—1946. Hachette. Een poging om voor de tweede wereldoorlog te doen, wat Keynes voor de eerste deed.

GEORGE A. LUNDBERG: Can Science save us? Longmans New York \$ 1.75. Science is hier „social science”, in de betekenis der sociale wetenschappen.

THE NEW ECONOMICS: Keynes' Influence on Theory and Public

Policy Ed. bij Seymons E. Harris, New York 194, Knopf. \$ 6.—. De betekenis van Keynes voor de theorie en de practijk der economie.

MARTIN EBON: World Communism Whittlesey House. \$ 4.50. Today. Een uitmuntend boek over het Stalinisme.

GUSTAV STOLPER: German Realities. A Guide to the Future Peace of Europe (Reynal and Hitchcock, New York \$ 3.75). Een poging om de Duitse realiteit te doen zien aan allen, die begrijpen, dat een Europa zonder Duitsland niet mogelijk is.

JERZY GLIKSMAN: Tell the West. (Pools socialistenleider in Russische arbeidsgevangenkampen). The Grosvenor Press, New York \$ 3.75.

DWIGHT MACDONALD: Henry Wallace. The Man and the Myth. (De bekende linkssocialistische hoofdredacteur van „Politics” geeft een analyse van Wallace en zijn beweging.)

FREDA UTLEY: Lost Illusion (Herdruk van „The Dream we Lost”. De schrijfster van „Japan's Feet of Clay” was communiste, heeft vele jaren in Rusland gewoond en vertelt over het gewone leven, de economie en de zuiveringen.) The Fireside Press, New York \$ 3.—.

DAVID SHUB: Lenin. A Biography („seems to me an outstanding performance” — Norman Thomas). Double day New York \$ 5.—.

FRITZ STERNBERG: How to Stop the Russians — Without War. (Door de schrijver van „Der Imperialismus; een geslaagd boekje over het centrale probleem van onze tijd.)

JOSEPH ROSENFARB: Freedom and the Administrative State. (Een hooggeplaatst federaal ambtenaar onderzoekt de mogelijkheden der „vrijheid” bij toenemende staatsinmenging.) Harper and Brothers, New York. \$ 4.—.

**OVER
PRINCIPIËLE BELASTINGPOLITIEK**

Het was in het vroege voorjaar van 1946, dat wij bijeen waren met een beperkt aantal leden van de pas-opgerichte Partij van de Arbeid, ter bespreking van verschillende facetten van onze politiek. Toen daarbij ook de financiële politiek ter sprake kwam, werd van zeker niet de eerste de beste zijde de stelling naar voren gebracht, dat een principiële socialistische financiële politiek en in het bijzonder ook een principiële socialistische belastingpolitiek in het tegenwoordige stadium van de maatschappelijke ontwikkeling, waarbij wij ons nog slechts in een vóór-socialistische samenleving bevinden, niet mogelijk zou zijn. Voor een principiële socialistische belasting- en financiële politiek — aldus was de redenering — zal eerst plaats zijn wanneer het socialisme de meerderheid in volk en volksvertegenwoordiging zal hebben veroverd, in het stadium dus van het verwezenlijkte — althans van het zich verwezenlijkende — socialisme; tot zolang zullen wij echter als socialisten niet anders kunnen doen dan zuiver opportunistisch gebruik maken van de mogelijkheden, die ons van geval tot geval worden geboden, zonder dat wij ons daarbij door een specifiek socialistisch financieel of belastingbeginsel kunnen laten leiden. Tot ondersteuning van dit standpunt werd nog een beroep gedaan op Van den Tempel¹⁾, waar deze, sprekende over de historische ontwikkeling van de verschillende belastingstelsels, opmerkt, dat „een belastingstelsel in de zin van een eenheid, die op zich zelf theoretisch te construeren en te rechtvaardigen is, slechts denkbaar (is) in de leer, die het bestaan van zelfstandige beginselen voor de belastingleer aanneemt”.

Gezien het feit, dat ik in mijn boek „Socialistische belastingpolitiek”²⁾ niet minder dan enkele honderden bladzijden wijdde aan de vraag, hoe een principiële socialistische belastingpolitiek er, juist voor deze jaren van overgang tot een volledig socialisme, dient uit te zien, zal het niet verwonderen, dat ik mij geroepen achtte bij de

¹⁾ Dr A. J. van den Tempel, De belasting als instrument der economische politiek, Proefschrift 1945, Amsterdam, blz. 162.

²⁾ Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1946.

verdere discussie in bedoelde bijeenkomst mede de *mogelijkheid* van een principiële socialistische financiële en belastingpolitiek *óók voor de huidige omstandigheden* met kracht te verdedigen. Nu was deze verdediging naar mijn oordeel ook niet zo moeilijk. Ik zou dan ook aan deze kwestie nauwelijks meer aandacht hebben geschonken, en de notitie, die ik destijds maakte, reeds lang hebben vernietigd, ware het niet, dat het oprijzen van dit verschil van mening heenwijst naar dieper liggende oorzaken. Wij, socialisten, hebben niet de meerderheid in ons land. Onze opvattingen, zeg op onderwijsgebied, of op dat van de buitenlandse politiek of van de sociale of economische politiek, zullen wij dus op eigen houtje voorlopig niet kunnen verwezenlijken; wij zullen daartoe de medewerking nodig hebben — behalve van de feitelijke omstandigheden — van ten minste één andere partij in de volksvertegenwoordiging, en wat er ten slotte uit de bus komt, is dikwijls niet meer dan een compromis, dat slechts ten dele onze wensen dekt. Bij een partijenverhouding als die, welke wij in ons land kennen, is nu eenmaal elke concrete wettelijke regeling een kwestie van geven en nemen, en steekt in elke feitelijke politieke werkzaamheid een stuk opportunisme. Dit geldt zowel voor ons als voor de andere partijen. Toch is er niemand, die de mogelijkheid zal ontkennen van bijv. een principiële A.R.-politiek ten aanzien van het schoolvraagstuk, een principiële K.V.P.-politiek ten aanzien van huwelijk en echtscheiding, een principieel-socialistische houding ten aanzien van het arbeidsvraagstuk en van de economische politiek. Wanneer wij spreken over een principiële (socialistische of andere) onderwijspolitiek, dan bedoelen wij daarmee nl. niet meer, dan dat uit de beginselen van de desbetreffende politieke partij mede beginselen voortvloeien ten aanzien van het onderwijs, beginselen die in feite niet in volle omvang het handelen kunnen bepalen — er is immers telkens weer de noodzaak van het compromis met anderen —, maar die niettemin het criterium vormen waaraan elk compromis wordt getoetst, en die principieel zo sterk mogelijk moeten worden nagestreefd. Slechts in deze zin van beginselen als ideaal en als gewild richtsnoer voor het politieke handelen kan men zeggen, dat wij als socialisten hebben — of althans behoren te hebben — een eigen socialistische onderwijspolitiek, een eigen socialistische buitenlandse politiek, een eigen socialistische sociale politiek, een eigen socialistische economische politiek en zoveel meer; slechts in deze zin kan men bij welke partij ook, van principiële politiek in het algemeen spreken. Stelt men aan het begrip „principiële politiek” de eis, dat haar inhoud tot de laatste letter verwezenlijkt moet worden voor zij als zodanig kan worden erkend, dan zal men nooit van een principiële politiek kunnen spreken;

want zelfs in een zuiver-socialistische samenleving zal aan de verwezenlijking van de door een principiële socialistische onderwijs-politiek, door een principiële socialistische economische politiek, enz. opgestelde eisen nog wel het een en ander ontbreken. Maar wanneer wij dan, ondanks opportunisme en compromis, ondanks feitelijke onbereikbaarheid van het ideaal en ondanks mislukking, niettemin mogen spreken van een principiële socialistische economische, sociale, buitenlandse politiek, enz., dan wijst de stelling van een prominent partijgenoot, dat een principiële politiek op het financiële en fiscale terrein opeens onmogelijk moet worden geacht en dat daar slechts voor opportunisme plaats kan zijn, op een fout in onze gedachten-gang, die moet worden achterhaald, ten einde ongelukken te voorkomen. Dan is een dergelijke stelling meer dan een misverstand; dan is zij een teken aan de wand, waarvan de zin moet worden opgespoord.

Wanneer wij onze plaats willen bepalen te midden van de be-staande controversen op het gebied van de overheidsfinanciën en van de belastingheffing, doen wij goed uit te gaan van de merk-waardige ontwikkeling van de belastingtheorie gedurende de laatste decennia. Tot voor een kwart eeuw was het de liberale belasting-theorie, die een alles overheersende positie innam; de belasting-theorie die, naar o.m. F. K. Mann zo treffend schreef³⁾, was uit-gelopen op een „Programm der Negation”, te weten op de stelling van de „neutraliteit van de belastingheffing”. De „neutraliteit” van de belastingheffing had dan met name betrekking op de niet-financiële aspecten, in het bijzonder op de sociale en economische wer-kingen van de belastingheffing. Sociale en economische doeleinden mochten naar deze leer bij de belastingheffing geen rol spelen; in sociaal en economisch opzicht moest de belastingheffing zoveel mogelijk indifferent zijn, hetgeen o.m. betekende, dat de belasting-heffing niet tot een wijziging in de bestaande welvaartsverhoudingen mocht lijden. Hier te lande werd dit conservatieve stokpaard wel haast tot in het absurde bereden door Bordewijk⁴⁾; maar ook in de prae-adviezen, die in 1929 door de professoren Van Gijn en Polak aan de Vereeniging voor Belastingwetenschappen werden uitge-bracht⁵⁾ en in het daarop gevolgde debat⁶⁾ wordt weinig gevonden dat in andere richting wijst.

³⁾ Fritz Karl Mann, Steuerpolitische Ideale, Jena 1937, blz. 272 e.v.

⁴⁾ Prof. mr H. W. C. Bordewijk, De theorie der belastingen en het Neder-landse belastingwezen, Zwolle 1939 (eerste nadruk).

⁵⁾ Prof. mr Ant. van Gijn en prof. dr N. J. Polak, De algemene beginselen voor de heffing van belastingen, Geschriften van de Vereeniging voor Belas-tingwetenschappen, no. 8.

Intussen had echter de maatschappelijke ontwikkeling zelf de grondslagen van deze theorie reeds grondig ondermijnd. Na de eerste wereldoorlog waren in alle landen ter wereld de overheidsbudgetten sterk gestegen⁷⁾, waardoor de sociale en economische werkingen van de belastingheffing zich aanmerkelijk hadden verscherpt. Reeds naar de verhoudingen van de twintiger jaren gaf het derhalve blijk van weinig zin voor de realiteit, deze niet-financiële gevolgen van de belastingheffing bij de beschouwingen daarover te willen uitschakelen: enkele van de belangrijkste economische gevolgen van de belastingheffing, t.w. de consequenties daarvan voor de particuliere kapitaalvorming, hadden trouwens reeds algemeen de volle aandacht.⁸⁾ Wanneer de verhoudingen eenmaal zo zijn geworden, dat de belastingheffing door haar hoogte onvermijdelijk sterk gaat ingrijpen in de sociale en economische verhoudingen, wanneer daarnaast de overheid zelf geleidelijk aan óók sociale en economische politiek gaat voeren, dwingt immers de simpele eis van een rationele „bedrijfsvoering” door de overheid er toe, deze verschillende werkzaamheden te coördineren. Dan wordt het een verspilling, tot het bereiken van doeleinden van sociale of economische aard speciale ambtenaren aan te stellen, indien men het beoogde doel en passant ook door de belastingheffing kan bereiken. Dan wordt het zelfs een volkomen dwaasheid, eerst de belasting te heffen op een zodanige wijze, dat sociale en economische gevolgen intreden die onwenselijk worden geacht, om vervolgens die onwenselijke sociale en economische gevolgen weer te gaan opheffen door andere overheidsmaatregelen, die in tegengestelde richting werken. Ondanks alle nagestreefde „neutraliteit” van de belastingheffing, was de belastingheffing derhalve reeds lang niet meer neutraal. Sociale en economische gevolgen had zij toch; en hoe! Daarom moest een belastingpolitiek, die met haar tijd meeging, niet meer vragen of de belastingheffing sociale en economische gevolgen had, maar integendeel, op welke wijze deze onvermijdelijke sociale en economische gevolgen zo gunstig mogelijk konden zijn. De verzwaring van de belastingdruk enerzijds, de toenemende taak van de overheid op sociaal en economisch terrein anderzijds, hadden derhalve de grondslagen, waarop de liberale theorie van de „neutraliteit van de belastingheffing” was opgetrokken, reeds lang verbrijzeld, toen men hier te lande en elders nog rustig aan deze verouderde gedachten-constructies zat voort te spinnen.

⁶⁾ Idem, no. 10.

⁷⁾ Voor enkele cijfers wordt verwezen naar mijn Socialistische Belastingpolitiek, blz. 21—22.

⁸⁾ Zie bijv. Bordewijk, a.w., op verschillende plaatsen.

Dat de werkelijke verhoudingen voorlopig nog verborgen konden blijven, was wel in het bijzonder een gevolg van de economische voorspoed van de tweede helft van de twintiger jaren. De eerste jaren na de wapenstilstand van 1918 waren te chaotisch om veel aandacht aan deze problemen te wijden. Van belang in dit opzicht is slechts de toenemende neiging tot protectie, terwijl daarnaast enkele „nieuwe” staten zekere fiscale maatregelen met een uitgesproken economisch doel troffen.⁹⁾ Daarna ging in de roes van geldverdiene en hoogconjunctuur alles te gemakkelijk om in sociale en economische mogelijkheden van de belastingheffing belang te stellen. Maar na 1930 kwam de ommekeer. Naarmate de depressie zich verscherpte en de werkloosheid toenam, drong zich sterker de vraag naar voren, op welke wijze de overheid de gevolgen van de depressie kon temperen en — verder zelfs — of en in hoever de overheid door een daartoe geëigende politiek de oorzaken van de maatschappelijke ellende van de laagconjunctuur kon wegnemen door de conjunctuurgolven te verzwakken: de vraag dus van de conjunctuurbeheersing en de conjunctuurpolitiek. Dat al deze vraagstukken rechtstreeks samenhangen met vraagstukken van financiële overheidspolitiek, moet ook voor de aanhanger van een niet-monetaire conjunctuurtheorie duidelijk zijn, al was het alleen maar hierom, omdat een economische depressie automatisch óók betekent een tekort op de rijksbegroting, terwijl maatregelen tot bestrijding van de depressie of van de gevolgen daarvan (werklozenondersteuning), hoe dan ook, geld kosten, dat er nu eenmaal in de depressie niet is.

Zo waren het algemeen-maatschappelijke overwegingen, die de bodem bereidden voor een nieuwe financiële theorie en voor een nieuwe financiële politiek. Nood leert bidden; bidden in de eerste plaats om betere economische omstandigheden, doch daarboven uit ook om meer rechtvaardigheid in de samenleving. Van alle kanten zien wij dan ook in die jaren de plannen oprijzen om te komen uit de economische, sociale, politieke noodtoestand, en juist het reeds geconstateerde feit, dat de belastingheffing en de financiële overheidspolitiek zo ingrijpende sociale en economische consequenties plegen te hebben, leidde er als het ware vanzelf toe, ook de belastingpolitiek en de financiële politiek als hulpmiddelen in deze strijd te gaan gebruiken. In wezen was de bezinning, waartoe de verscherping van de crisis in de dertiger jaren de geesten dwong, van politieke aard; in wezen ging het om een zodanige vormgeving van de maatschappij, dat de wereld bewoonbaar zou worden voor allen.

In wezen hadden ook de nieuwe fiscale opvattingen een politieke

⁹⁾ Uitvoeriger Van den Tempel, a.w. hoofdstuk II.

achtergrond. Terecht schrijft de hierna nog te vermelden Amerikaanse schrijver Randolph E. Paul¹⁰⁾, dat de fundamentele vraag achter alle problemen van de belastingheffing altijd is de (zuiver politieke) vraag naar „the kind of world we want”, waarna de belangrijke uitspraak volgt, dat „our choice of taxes is always a selection of means to that end”. Helaas werd echter het politieke karakter van de belastingheffing van de aanvang af ernstig gecompromitteerd door de wijze, waarop de Duitse nationaal-socialistische regering de belastingheffing als politiek middel hanteerde. Dat de belastingheffing een politiek vraagstuk is, werd door de Duitse machthebbers duidelijk ingezien. Doel van de belastinghervorming van 1934 was dan ook een volledige „Neugestaltung des Steuerwesens durch Anpassung an die bevölkerungspolitischen, sozialpolitischen, wirtschaftspolitischen und *weltanschaulichen* (cursivering van mij, H.) Grundsätze des Nationalsozialismus”¹¹⁾. Maar juist deze „weltanschauliche Grundsätze” van het nationaal-socialisme werden door de rest van de wereld terecht niet aanvaard. Daarom ook kon de Westerse wereld moeilijk vergeten, dat de ruime afschrijvingsmogelijkheid op nieuwe bedrijfsmiddelen bij de berekening van de fiscale winst voor een belangrijk deel er toe diende, de Duitse bewapeningsindustrie op te bouwen; daarom stond het gehele complex van financiële en fiscale maatregelen ter bevordering van de gewenste bevolkingspolitiek — huwelijkstoelagen, kinderbijslagen en... het weigeren van kinderaftrek voor Joodse kinderen — reeds van de aanvang af in een uiterst bedenkelijke reuk.

Toch zou dit alles nog geen reden behoeven te zijn geweest het kind met het badwater weg te gooien, ware het niet, dat wie kapitalistisch denkt — en is dat niet nog steeds de overgrote meerderheid van hen, die het voor het zeggen hebben? — de gedachte van een structuurverandering van de maatschappij zo ver van zich afwerpt, dat elke belastingheffing, die zich daaraan dienstbaar wil maken, a priori wordt afgewezen.

Voor dezen kon het slechts gaan om de *economische* vraag van een verhoging van de welvaart in de *bestaande* maatschappij, waardoor indirect ook de minder-draagkrachtigen zouden worden gebaat. Nog steeds was de oude afkeer van de „nevendoelinden” van de belastingheffing te diep geworteld en de wens naar sociale veranderingen te gering, om in het vraagstuk van de belastingheffing, afgezien van

¹⁰⁾ Randolph E. Paul, *Taxation for Prosperity*, 1948, blz. 207.

¹¹⁾ Fritz Reinhardt, *Die neuen Steuergesetze*, Berlin 1934, Geleitwort blz. XVII. Hoezeer het Duitse belastingstelsel van het nationaal-socialisme in dienst werd gesteld van niet-financiële doeleinden blijkt o.m. uit dr Walter Blümich, *Finanzen und Steuern*, Berlin 1937, blz. 18 e.v.

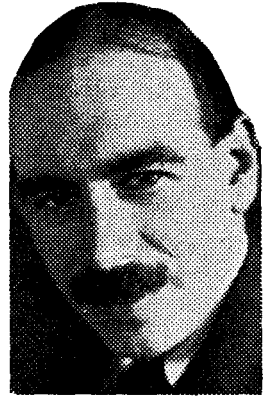

de zuiver financiële aspecten, iets anders dan een economische aan gelegenheid te kunnen zien. Tegen het einde van de 19de eeuw hadden wel is waar Adolph Wagner ¹²⁾ en zijn volgelingen met kracht de stelling verdedigd, dat de belastingpolitiek ook een „soziale Aufgabe” had, en sindsdien was de vraag van de niet-fiscale doeleinden bij de belastingheffing er wel is waar in hoofdzaak een geweest van pro of contra een op sociale doeleinden gerichte belastingpolitiek, maar met name na Wagners dood had de typische geborneerdheid van het liberalisme, dat eigen politieke achtergronden tot de wetenschap rekent, doch andermans politieke denkbeelden als onwetenschappelijk verwerpt, het toch weer glansrijk gewonnen, en voor de officiële gedachtengang bleven derhalve de denkbeelden van de „half-socialist” Wagner niet meer dan merkwaardige en volstrekt-verwerpelijke uitglidingen van het pad van de zuivere wetenschap. Wij mogen zeker niet ontkennen, dat ook bij hen, die kapitalistisch dachten, herhaaldelijk een diepe bewogenheid met het lot van de door werkloosheid getroffen arbeidersklasse de drijfveer tot handelen vormde. Hun kapitalistische bewustzijnsverenging leidde er echter toe, de mogelijkheid van ingrijpende structurele verhoudingen in het bestaande maatschappelijke stelsel bij voorbaat af te wijzen, ook al zou dit op sociale overwegingen wenselijk zijn geweest. Hier was een grens, die nimmer kon worden overschreden. Zo men dan al niet-fiscale doeleinden bij de belastingwetgeving wilde erkennen — en dit was al een heel ding —, dan kon het toch uitsluitend gaan om de zuiver-economische vraag van de vergroting van de werkgelegenheid en van de afzwakking van de conjunctuurgolven door fiscale maatregelen. Hierover was de heersende opvatting het verder eens, dat de vraagstukken van de conjunctuurbeheersing en van de verhoging van de productie waren van technisch-economische aard, zodat zij ook door economen moesten worden opgelost. Het was op deze wijze, dat de economie andermaal de kans kreeg, haar beperkt-eenzijdig stempel op de financiële overheidspolitiek en op de leer der financiën te bevestigen; en het was ook op deze wijze, dat nieuwe economische opvattingen, waaraan in de Angelsaksische landen vooral de naam van de econoom Keynes is verbonden, de achtergrond konden vormen voor het ontstaan van een nieuwe fiscale school.

Vooropgesteld moge worden, dat de centrale probleemstelling van Keynes een belangrijke vooruitgang betekent, vergeleken bij de klassieke economie. De klassieken waren zozeer overtuigd van de waarde van de individuele vrijheid en van de vrije concurrentie, dat

¹²⁾ Adolph Wagner, Lehrbuch der Finanzwissenschaft, 1887.

JOHN MAYNARD KEYNES heeft de moderne economie diepgaand beïnvloed. Zelfs zijn tegenstanders hebben in hun argumentatie en hun denkwijze herhaaldelijk zijn gedachtengangen overgenomen. Nu in de na-oorlogsjaren overal in West-Europa een sterke oriëntatie op de Angelsaksische wetenschap te constateren valt, is het dubbel noodzakelijk de betekenis van Keynes' school voor de socialistische belastingpolitiek na te gaan.

zij bereid waren alle nadelen daarvan, ook crises, ook werkloosheid, te accepteren, mits slechts dit beginsel werd gehandhaafd.

Voor Keynes daarentegen is het verlies aan maatschappelijke productie, dat het gevolg is van werkloosheid, de grote steen des aanstoots; en aangezien de werkloosheid catastrophale afmetingen pleegt aan te nemen in perioden van crisis, komt naast de vraag, hoe een hoog niveau van werkgelegenheid kan worden bereikt, al spoedig die andere te staan, hoe het gewenste hoge niveau van werkgelegenheid ook gedurende de depressies op peil kan worden gehouden. Niet slechts een hoge, maar ook een stabiele graad van werkgelegenheid is het doel, waarop Keynes het economische denken en de economische politiek wil richten, ten einde een zo groot mogelijke welvaart te bereiken. En wat daarbij vooral van belang is, is dat de latere Keynes en zijn volgelingen niet meer menen te mogen vertrouwen op de klassieke automatische correctiemiddelen als verhoging of verlaging van het rentepeil door de vrije werking van vraag en aanbod, doch dat zij een bewuste leiding van de overheid onvermijdelijk achten. Zo is Keynes niet de geestelijke vader van de New Deal en van de conjunctuurpolitiek, waarmede in de dertiger jaren in verschillende landen, zoals Zweden en Nieuw-Zeeland, een aanvang werd gemaakt — zijn „The General Theory of Employment”, „Interest and Money” dateert eerst van 1936, en de praktijk had dus reeds eerder tastend wegen gezocht, die de theorie eerst later wetenschappelijk zou funderen —, maar hij heeft theoretische grondslagen gelegd, waarop de praktijk verder kon bouwen.

Volgens Keynes is de werkloosheid het gevolg van een telkens weer optredende onevenredigheid tussen de geldelijke besparingen

van een volk en de mogelijkheden tot investeren. In de huidige samenleving werken krachten, die de neiging hebben het volume van de besparingen te doen stijgen boven het bedrag, dat door de ondernemers voor uitbreiding van bestaande en oprichting van nieuwe ondernemingen wordt gevraagd. Door het teveel aan besparingen — of, wat hetzelfde is, een te lage consumptie — treedt een verstoring in van het evenwicht tussen aanbod en vraag van goederen. Er worden minder goederen gevraagd dan mogelijk zou zijn; arbeiders worden ontslagen en fabrieken stopgezet, en wanneer het proces zich voortzet, verscherpt het zich tot crisis en massale werkloosheid, met al de verliezen aan materiële welvaart van dien. Dit alles kan slechts worden voorkomen door de „propensity to consume”, de vraag naar consumptiegoederen, te vergroten, hetgeen niet kan geschieden door automatisch in de maatschappij werkende krachten, doch waartoe de tussenkomst van de overheid nodig is. Naast andere middelen kan de overheid daartoe ook de financiële en fiscale politiek hanteren. Zo is Keynes voorstander van een progressieve belastingheffing, niet in de eerste plaats op sociale gronden, doch op de zuiver-economische overweging, dat het uit een oogpunt van welvaart *nuttig* is, koopkracht weg te nemen daar, waar zij tot overbodige besparingen zou leiden, en de koopkracht te ontzien van hen, die hun gehele inkomen voor consumptie plegen te besteden. Zo beveelt Keynes aan in de depressie ook al leidt dit tot tekorten op de staatsbegroting, de „propensity to consume” te vergroten door een openbare-werkpolitiek op ruime schaal, waardoor de koopkracht van grote groepen van de bevolking toeneemt, de vraag naar consumptie-goederen wordt gestimuleerd en dank zij de „multiplier” (de secundaire werkverruiming) het gehele economische leven weer op toeren komt. Ook de vraagstukken van de staatsschuld en van het jaarlijkse begrotingsevenwicht krijgen op deze wijze geheel nieuwe aspecten.

Hoezeer Keynes lange jaren werkzaam was bij de „Treasury”, was hij toch in de eerste plaats econoom. De overheidsfinanciën en de belastingheffing waren voor hem slechts verschijnselen van secundaire aard. Typerend is, dat hij de financiële en fiscale consequenties van zijn opvattingen zelf niet volledig heeft uitgewerkt. Men zal daarvoor bij anderen moeten zoeken, van wie vooral de Amerikanen Hansen en Paul en de Engelsman Beveridge mogen worden genoemd.¹³⁾ In overeenstemming met hetgeen hierboven werd opgemerkt is dan ook voor Keynes en zijn volgelingen de financiële en

¹³⁾ Alvin H. Hansen, *Fiscal Policy and Business cycles*, New York 1941. Randolph E. Paul, *Taxation for Prosperity*, Indianapolis, New York 1947. Sir William Beveridge, *Full Employment in a Free Society*, London 1944.

fiscale politiek in de eerste plaats een onderdeel van de economische politiek, welke laatste gericht is op een stabiel en hoog niveau van werkgelegenheid; en niet in de eerste plaats op het verkrijgen van een voldoende opbrengst voor de schatkist, maar naar de eisen van de economische politiek, moeten zich dus ook de financiële en fiscale politiek richten.¹⁴⁾ Aangezien de economische verhoudingen aan voortdurende veranderingen onderhevig zijn, volgt daaruit tevens, dat ook de financiële en de fiscale politiek niet aan vaste regelen kunnen worden gebonden en dat zij zuiver opportunistisch moeten zijn: een stelling, die vooral van belang is met het oog op hetgeen ik in de aanhef van dit opstel vermeldde.

Het spreekt vanzelf, dat deze nieuwe economische opvattingen een levendige aandacht in onze kringen trokken. Hier toch werd het theoretische arsenaal gegeven ter ondersteuning van een politiek, die van de oud-liberale wel zeer sterk afweek. Leiding van de overheid bij het economische leven, openbare-werken-politiek, afwijzing van de „aanpassing” à la Colijn-Oud, progressieve belastingpolitiek, onderschikking van de financiële politiek aan ruimere doeleinden, dit alles zijn denkbeelden, die wij eveneens verstaan, en begrijpen waarmee wij kunnen werken. Maar toch schuilt hier, naar ik reeds opmerkte, een gevaar. Want het doel van Keynes en de meesten zijner volgelingen is *niet* een ander maatschappelijk stelsel te vestigen; hun uitgesproken doel is het kapitalistische systeem te redden van de ondergang, die het bedreigt wanneer aan de klassieke opvattingen wordt vastgehouden, en het te behouden. Dit neo-kapitalisme staat hoger dan het oude kapitalisme. Het bevat een aantal elementen, waarmede wij ons gaarne accoord kunnen verklaren, omdat zij een overgang kunnen vormen in de geleidelijke ontwikkeling van de maatschappij naar het socialisme, dat wij wensen. Maar in plaats van een stimulans zal een en ander voor ons een handicap zijn, wanneer wij zouden vergeten, dat wij deze nieuwe economie slechts kunnen aanvaarden als een „afbetaling” op onze eigen doeleinden, en wanneer wij ons eigenlijke doel uit het oog zouden verliezen, omdat ook thans reeds zekere verbeteringen worden bereikt.

¹⁴⁾ Heel duidelijk bijv. Hansen, a.w. bladz. 117: „there is thus emerging a new aim of fiscal policy, ...the aim of ensuring the full employment of the factors of production”. Veel ruimer ziet Paul de kwestie. Voor hem gaat het zowel om sociale als om economische doeleinden: om „the kind of world we want” (a.w. bladz. 207). Maar „the world we want” is „a world that suits the mood of the American people” (bladz. 203), terwijl „it is an American tradition that the Government.... should take the economic steps necessary to make us a prosperous nation” (bladz. 232). Zo komt ook Paul, ondanks zijn theoretisch-zuiverder uitgangspunt, in hoofdzaak weer bij de economie terecht.

Dit alles is nu in het bijzonder van belang voor onze financiële en fiscale politiek. Er is niet zo erg veel politiek-inzicht voor nodig om te kunnen begrijpen, dat er een verschil is tussen een economische wetenschap, die de bewegingswetten van de bestaande samenleving bestudeert en die de wegen aanwijst om de welvaart in deze bestaande samenleving op te voeren enerzijds, en een mede op het economische terrein opererende politieke beweging, die geleid wordt door het ideaal van een geheel anders gearde toekomstige samenleving anderzijds. Het is reeds spoedig duidelijk, dat wij als socialisten een verantwoordelijkheid hebben voor de welvaart van de werkers in het heden, en dat wij als zodanig een moderne economische politiek in de hoger bedoelde zin zullen moeten ondersteunen, maar dat wij *daarnaast* onze verantwoordelijkheid hebben voor de toekomst; wie waarlijk socialist is, zal de hieruit voortvloeiende spanning bij herhaling kunnen constateren. Maar speciaal bij de fiscale politiek wordt door Keynes' volgelingen tussen beide polen als het ware stiekem een stadium tussengeschied, waardoor de spanning in het bewustzijn kan terugzinken. Het inzicht, dat de belastingpolitiek ook voor niet-financiële doeleinden mag worden gebruikt, is waarlijk niet een oude wijsheid: nog geen 15 jaar geleden zou het in elk zich zelf respecterend milieu als een revolutionnaire dwaasheid zijn uitgekreten. Thans wordt de stelling, behalve in uiterst conservatieve kringen, vrijwel overal onderschreven. De hierboven aangehaalde uitspraak bijv. van Randolph E. Paul geeft volledig ruimte aan onze opvatting, dat *in beginsel* de belastingpolitiek mede mag worden gebruikt tot het nastreven van structurele wijzigingen in de huidige samenleving, al komt uiteraard Paul, die een andere wereld wenst dan wij, aan onze concrete aanbevelingen niet toe. Niettemin kan men juist ten gevolge van het feit, dat dit gewijzigde inzicht nog zo nieuw is, er gemakkelijker toe komen, zichzelf reeds uiterst modern en vooruitstrevend te achten, wanneer men slechts erkent, *dát* de belastingheffing ook andere dan niet-financiële doeleinden mag dienen, zonder zich verder over de aard van deze andere doeleinden veel zorgen te maken. Doet men dit, dan staat de val echter wijd open; dan presenteert de gangbare (kapitalistische) leer haar onderschikking van de belastingpolitiek onder de economie, en dan is het uitzicht op de toekomst verdwenen. Reeds bij herhaling trouwens heb ik betoogd, dat het bij de belastingpolitiek, evenals bij elke andere politiek, niet gaat om vragen van economisch nut, doch om vragen van levensbeschouwing, van maatschappelijk behoren. Maar daargelaten, dat het op de voorgrond schuiven van economische overwegingen bij de belastingheffing filosofisch onjuist is, in elk geval is het onsocialistisch: ik kom daarop nog terug.

Overzie ik nu verschillende officiële uitlatingen van de laatste

jaren, dan kan ik mij niet onttrekken aan de indruk, dat daarin aan economische overwegingen van de hierboven bedoelde aard een zó grote plaats is ingeruimd, dat ik mij bezwaarlijk gerust kan gevoelen.

Bij de begroting voor 1949 werd van regeringszijde voor de verdediging van het financiële beleid een beroep gedaan op „nieuwere economische theorieën”, die geen andere kunnen zijn dan die van de verdedigers van het kapitalisme, Keynes e.a. Bedenkelijker zijn enkele opmerkingen in de M.v.T. tot de Wet-Belastingherziening 1947, waar wordt betoogd, dat de belasting op de hogere ondernemerswinsten moet worden verlaagd, omdat een te hoge belastingdruk aldaar economisch „fnuikend” werkt¹⁵⁾, maar dat hoge belastingen op de niet-ondernemers beter aanvaardbaar zijn, aangezien deze — daaronder valt dus de grote groep van de minder-draagkrachtige arbeiders — door hoge belastingen gedwongen worden harder te gaan werken¹⁶⁾ Ik laat nu nog daar, of deze beweringen zelfs economisch wel juist zijn — ik meen, dat hier gevoegelijk een vraagteken kan worden gezet —, maar wanneer dit een socialistische belastingpolitiek moet heten, breekt mij toch de klomp! Nog ernstiger is, dat deze gehele overwoekering van de financiële en fiscale politiek door economische overwegingen de aandacht met name van de fiscale politiek afleidt en haar doeltreffendheid ondermijnt. Wanneer de fiscale politiek niet meer is dan één van de vele middelen, waarover de economie beschikt tot het bereiken van economische doeleinden, wordt zij een aangelegenheid waaraan men bij gelegenheid, wanneer economische overwegingen daartoe dwingen, óók nog wel eens denken kan, in plaats van een krachtig zelfstandig instrument tot het bereiken van een veel principiëler doel, nl. van een bewuste beïnvloeding van de maatschappelijke structuur in de door ons gewenste richting. Een typisch voorbeeld wordt gevonden in de Nota, betreffende enige aspecten van het gevoerde financiële beleid¹⁷⁾, waarin in hoofdzaak op opportunistisch-economische, in plaats van op principiëel-socialistische overwegingen een aantal belastingmaatregelen werden uitgedokterd, waarvan natuurlijk niets is gekomen.¹⁸⁾ De onderschatting van de algemene betekenis van de heffingen ineens, oorzaak van hun trage totstandkoming, was aansprakelijk voor het onbevredigende verloop van de geldzuivering.¹⁹⁾ Een onvoldoende

¹⁵⁾ Gedrukte stukken 1946 I, 231, no. 3, bladz. 2—3.

¹⁶⁾ Idem, bladz. 5.

¹⁷⁾ Gedrukte stukken 1945—'46, no. 145, bladz. 27 e.v.

¹⁸⁾ Zie mijn critiek op deze plannen in Openbare Financiën, Jaargang 1946, bladz. 111 e.v.

¹⁹⁾ Uitvoeriger mijn Kamerrede van 7 December 1948, Handelingen 1948—1949, bladz. 548 e.v.

inzicht in de politieke betekenis van de financiële en fiscale problemen ten slotte kan een noodlottige rol spelen bij de beoordeling van het vraagstuk van de staatsschuld: aan dit punt hoop ik nog eens een afzonderlijke beschouwing te wijden.

Wij democratische socialisten zijn geen aanhangers van een catastrofen-theorie, in deze zin, dat het socialisme uitsluitend op de ruïnes van een ineengestort kapitalisme zou kunnen worden gesticht. Ons leidt integendeel het vertrouwen, dat het socialisme groeit in een kapitalistische wereld, en dat de ontwikkeling geleidelijk en zonder zeer grote schokken zal kunnen verlopen. Daarom aanvaarden wij althans belangrijke gedeelten van de nieuwe economie, die in de kapitalistische wereld elementen brengt, die wij verder kunnen ontwikkelen, en die ons een bondgenote is in onze eigen strijd tegen de gesel van de werkloosheid. In deze zin aanvaarden wij ook de consequenties op financieel en fiscaal terrein, die uit deze nieuwe economische theorieën voortvloeien. Ook zijn wij bereid te erkennen, dat de belastingwetgeving geen constante grootheid is en dat de belastingheffing telkens weer bij wisselende maatschappelijke omstandigheden en bij wisselende conjuncturele verhoudingen moet worden aangepast. Maar nooit zullen wij toegeven, dat de belastingheffing in de eerste plaats door — bovendien nog binnen het kader van de huidige maatschappelijke orde blijvende — economische overwegingen moet worden bepaald. Nooit zullen wij toegeven, dat op dit gebied louter opportunisme zou heersen en dat de aanpassing aan de wisselende omstandigheden niet door goede socialistische beginselen kan worden geleid. Naar ik reeds opmerkte, is belastingheffing een politieke aangelegenheid, zodat zij in haar grondslagen ook door politieke overwegingen moet worden beheerst. Onze politiek is gericht op het tot stand brengen van een socialistische samenleving. Hieraan moeten al de onderdelen van ons beleid — ook onze maatregelen op het gebied van de publieke financiën en van de belastingheffing — dienstbaar worden gemaakt. *Een principiële socialistische belastingpolitiek is dus een belastingpolitiek*, die, naar de bescheiden mogelijkheden die zij biedt, *een socialistische samenleving dichterbij brengt*. En elke belastingpolitiek, die niet opzettelijk principieel wil zijn in deze zin, is ook niet socialistisch.

Dat ik dit alles zo nadrukkelijk naar voren wil brengen, berust hierop, dat ons fiscale denken op een punt is gekomen, waar het socialisme een noodlottige vergissing, die het in het verleden maakte, dreigt te herhalen. Bij een vroegere gelegenheid²⁰⁾ heb ik er reeds op gewezen, hoe de belastingtheorie altijd een zwakke stee in het

²⁰⁾ Socialistische belastingpolitiek, bladz. 79 e.v.

continentale denken is gebleven, en ik heb daarbij ook de oorzaak daarvan genoemd. Deze oorzaak was hierin gelegen, dat in dezelfde tijd, waarin het „wetenschappelijke” socialisme begon zijn theorie te vormen, een nieuwe burgerlijke belastingtheorie opkwam, die een eindweegs de bondgenote van de opkomende socialistische beweging kon zijn. Tegenover de vrijwel uitsluitend op de indirecte belastingen steunende overheidsfinanciering van de eerste helft van de 19de eeuw kwam het tot wasdom gekomen liberalisme met de eisen van belasting naar draagkracht en van een matig progressieve inkomstenbelasting. Dat het socialisme met de liberalen meestemde, wanneer het er om ging, op de arbeidersklasse drukkende indirecte belastingen te vervangen door directe heffingen, waarin ook de beter-gesitueerden naar draagkracht bijdroegen, spreekt vanzelf. Dat het socialisme zich zodanig door het liberalisme op sleeptouw liet nemen, dat het aan het einde van een lange ontwikkeling zelf niets beters meer wist te verzinnen dan de liberale leuze van belasting naar draagkracht, en dat zelfs socialisten zich aansloten bij het typisch-kapitalistische dogma van de „neutraliteit van de belastingheffing”²¹⁾, betekende echter het verkwanselen van het eerstgeboorterecht voor een wel zeer schamele schotel linzenmoes. Een modern-kapitalistische theorie kan ons behulpzaam zijn met het omverwerpen van verouderde opvattingen: deze theorie stelt echter haar redeneringen op niet ter wille van de hogere vorm van samenleving, die het socialisme zal bieden, maar ten einde aldus het kapitalistische stelsel te redden. Het motief van deze „nieuwlichters” kan ons onverschillig zijn. Wij weten, dat het kapitalisme toch niet te redden is, en het tussenstadium van een grotere overheidsbemoeiing is ook naar onze opvattingen noodzakelijk. Wij mogen dus deze hulp aanvaarden, en dit te meer, waar deze nieuwere economische opvattingen nieuwe inzichten openen in de wetten van de huidige samenleving, die ook wij niet kunnen missen. Maar niet opnieuw mag het socialisme zich door een quasi-medestander zodanig laten biologeren, dat het andermaal de eigen beginselen uit het oog verliest! Wanneer Keynes de belastingheffing wil gebruiken als hulpmiddel tot het verkrijgen van een stabiele economie²²⁾, dan zullen wij zeggen: „Ja, dit óók, maar in de eerste plaats moet de belastingheffing worden gericht door onze politieke doeleinden”; want de belastingheffing is niet een onderdeel van de economie, en wie alleen maar econoom is, zal van de problemen van de belastingheffing nooit iets begrijpen. En wanneer Keynes stelt,

²¹⁾ Aldus bijv. Käthe Mengelberg, Die Steuerpolitik der sozialdemokratischen Partei als Ausfluss staatlicher Ideologien, bladz. 53.

²²⁾ Vgl. behalve de in noot 10 genoemde auteurs, Gerhard Colm, Fiscal Policy, in S. E. Harris, The New Economics, New York 1948, bladz. 454.

dat de belastingheffing, zonder eigen beginselen, zuiver opportunistisch moet worden gehanteerd²³⁾, dan zullen wij antwoorden: „Ja, wel in uw conceptie van een kapitalisme zonder verder perspectief, dat door overheidsingrijpen op de been moet worden gehouden, maar niet in onze, op een toekomstige socialistische samenleving gerichte politiek”. Want onze opdracht is ons maatschappelijk ideaal te verwezenlijken, óók door middel van de fiscale en de financiële politiek, en onze belastingpolitiek is dus wel degelijk principieel.

Dit betekent natuurlijk niet, dat wij nu star en onverzoenlijk tegenover alles wat niet socialistisch is moeten gaan staan. Ik wees er reeds op, hoezeer het compromis in deze wereld onvermijdelijk is. Zelfs zou ik persoonlijk van een zekere soepelheid in bepaalde concrete situaties niet afkerig zijn: democratie betekent nu eenmaal óók, dat men er zich bij neerlegt, wanneer de meerderheid van het volk anders wil dan hetgeen men zelf juist acht. Maar wanneer men de zaken voor zich zelf overdenkt, moet men niet bang zijn de uiterste consequenties te trekken; slechts op deze wijze kan men trouw blijven aan het eigen ideaal, en, wat even belangrijk is, slechts op deze wijze kan men zich zelf bewaren voor de fatale vergissing, waaraan een vorig geslacht van socialistische belastingtheoretici ten offer is gevallen.

Men kan zich inderdaad op het standpunt stellen, dat ook een socialistische belastingpolitiek op dit ogenblik niet anders dan opportunistisch kan zijn. Men zal zich dan echter moeten realiseren, dat men aldus niet meer doet dan het napraten van een stelling van Keynes en zijn neo-liberale volgelingen, die uit hun uitgangspunt rechtstreeks voortvloeit, omdat hun doel niet verder gaat dan het bestaande maatschappelijke stelsel zo goed mogelijk door de steeds wisselende verhoudingen heen te loodsen, door toepassing van de middelen, die telkens door de toevallige verhoudingen worden vereist, maar die met ons uitgangspunt volslagen in strijd zijn. Men kan daarentegen ook doen het enige, dat logisch juist is: het rechtsphilosophische (politieke) karakter van de laatste vragen van belastingheffing erkennen, door tot uitgangspunt te nemen ons eigen politieke beginsel. Dan zullen wij moeten uitgaan van het onwrikbare richtsnoer, *dat ons politieke doel is een structurele verandering van het bestaande maatschappelijke stelsel*, waardoor de wereld niet meer kapitalistisch zal zijn; een verandering, die met alle in een democratie geoorloofde middelen, waaronder óók de belastingpolitiek, mag en moet worden nagestreefd. Dan krijgt ook ons financiële en fiscale

²³⁾ Dez., bladz. 456.

beleid richting en beginsel; want dan wordt de taak *principieel en doelbewust de financiële politiek en de belastingpolitiek te gebruiken als instrumenten om in het kapitalistische stelsel zelf veranderingen aan te brengen van structurele aard*, zij het slechts in dat tempo, dat de bestaande verhoudingen toelaten. En zó nauw is de samenhang tussen socialistische belastingtheorie en het algemene socialistische ideaal, dat nog dieper daar achter ligt de vraag naar onze eigen socialistische overtuiging zelf. Wat is de Partij van de Arbeid en wat zijn haar doelstellingen? Zijn wij een waarlijk socialistische partij, of hebben wij genoeg aan wat New-Deal-erigheid? Willen wij een waarlijk nieuwe wereld, of voelen wij ons reeds behaaglijk in een ietwat opgelapt kapitalisme? Het is hier, dat de scheiding der geesten ligt, en het is nodig, dat wij ons daarvan duidelijk bewust zijn. Wij hebben niet genoeg aan een ietwat huilebalkerig *défaitisme*, dat de toestand van het socialisme „*précair*” acht, omdat de socialisatie economische bezwaren heeft en dat als hoogste ideaal niet heeft het socialisme, doch — nota bene! — een „*derde weg*” tussen liberalisme en socialisme.²⁴⁾ Er is geen derde weg, en er is ook geen tweede weg, tenzij dan naar de ondergang. Er is slechts één weg, die van een socialisme, dat zijn radicale eisen zuiver en krachtig durft te laten horen. Wij zullen daarom niet de wereld en de daarin levende neo-liberale theorieën en praktijken macht mogen laten krijgen over ons, doch wij zullen daarentegen de macht, die wij reeds bezitten over deze wereld, moeten gebruiken om haar te veranderen naar ons ideaal: een waarlijk socialistische samenleving. Lezen wij ons beginselprogram, dan is echter geen twijfel mogelijk: dan blijkt duidelijk, dat wij geen burgerlijk-progressieve, maar een waarlijk-socialistische partij zijn. Maar dan is de consequentie, dat wij ook op dit ogenblik een principieel-socialistische belastingpolitiek zullen moeten voeren, in deze zin, dat wij onze belastingpolitiek en onze financiële politiek, te zamen met onze economische en onze sociale politiek, doelbewust richten op een structurele verandering van de huidige samenleving, door versterking van de gemeenschapsgedachte en van het gemeenschapsbezit. Hoe een zodanige socialistische belastingpolitiek er in de finesses uitziet, laat zich niet met enkele woorden omschrijven, en doet trouwens ook niet zoveel ter zake. Houden wij slechts het beginsel vast van de noodzakelijke structurele verandering van onze samenleving, dan is daarmede ook een voldoende richtsnoer voor een *principiële* socialistische belastingpolitiek gegeven.

²⁴⁾ Zie een merkwaardige beschouwing van een — anonieme — R. E. in *Tijd en Taak* van 29 Januari 1949.

ZUIDOOST-EUROPA

HEEFT TWEE GEZICHTEN

Op twee plaatsen in ons werelddeel is men thans diep-in ontevreden met zijn lot, al wil men het ook niet bekennen, omdat men de onzekerheid van de toekomst nog meer vreest dan de hardheid van zijn tegenwoordige meesters. Deze beide plaatsen liggen op de rand van de verbindingslijn tussen Oost en West in Europa, in Spanje en in het Donau-gebied. Van elke tien Spanjaarden zullen er ongeveer negen niet veel voor Franco voelen, maar de herinnering aan de gruwelen van de burgeroorlog zal nog tientallen jaren een afschrikwekkende rol spelen en de verzetsgeest tegen het regime van de Falange verlammen. In het Donau-gebied zijn de herinneringen van de brede volksmassa's aan de politieke heerschappij van hun vroegere meesters ook zeer donker. Daaruit is het te verklaren, dat deze volken niet goed weten wat zij vandaag moeten denken en hopen, want zo zij de oriëntering op Rusland van hun regeringen, in het bijzonder wat de binnenlandse politiek betreft, verwerpen, ze hebben evenmin lust nog eens onder de heerschappij van de vroegere groot-grondbezitters, van feodale adel en — wat beslist niet beter was — van de ambtenarenkaste terug te keren.

We doen er goed aan dit feit voor ogen te houden, want niets zou voor het Westen noodlottiger zijn dan wanneer het zich aan de illusie overgaf, dat het in de volken van het Donau-gebied en van Z.O.-Europa potentiële bondgenoten achter het IJzeren Gordijn bezit, die zich, mocht een crisis uitbreken, elk voor zich als een vijfde colonne zouden ontpoppen. Misschien kan het Westen deze gezindheid in Z.O.-Europa wekken, maar dan is er meer nodig dan wat men thans, afgaande op de goedbedoelde raadgevingen van emigranten, doet. Daartoe zal men op de historische oorzaken die de huidige stemming onder het volk hebben bepaald, terug moeten grijpen.

¹⁾ De schrijver van deze beschouwing was van 1922—'38 correspondent in de Donau-landen voor enkele belangrijke bladen als „The Economist” en „United Press”. Hij is thans privaatsdocent aan het Zwitsers Instituut voor Internationale Betrekkingen.

Het donkere heden

Zoals gezegd, de volkeren van Z.O.-Europa zijn diep ongelukkig met hun huidig lot. Men biedt hun een zeer bescheiden levensstandaard, die ondanks alle camouflerende ambtelijke statistieken in veel opzichten in werkelijkheid lager is dan de voor-oorlogse, vooral wat de behuizing betreft. Toch zou dit geen reden tot ontevredenheid behoeven te zijn, want al mag het culturele peil van het Zuid-Oosten aanmerkelijk lager liggen dan dat van de Westerse volken, aan natuurlijke intelligentie ontbreekt het gindse volken niet. En daarom begrijpen zij, dat na een zo ongehoorde catastrofe als de oorlog betekende, vele jaren van wederopbouw noodzakelijk zijn om het vroegere peil te bereiken.

Waarom verrichten de massa's het opgedragen werk dan toch met tegenzin, hoewel een groots opgezet propaganda-apparaat hen sinds bijna vier jaren tracht in te pompen, dat alles wat zij maken hun zelf toebehoort en dat men dus in hun eigen belang van hen overuren en bijzondere prestaties verlangt? Het antwoord kan men vinden in dat verhaal van Mark Twain, waar hij vertelt dat Tom Sawyer straf heeft gekregen en niet naar zijn vrienden mag. Hij moet de schutting opnieuw verven. Spoedig verzamelen zich zijn kameraden bij hem, er ontstaat een wedstrijd wie van hen het werk in plaats van de gestrafte mag doen. Elk werk, dat ons wordt opgedragen, is ons antipathiek, daarentegen zouden we graag op eigen initiatief hetzelfde willen doen. Deze elementaire psychologische waarheid heeft het Kremlin nooit begrepen, en het stuurt er op aan, dat de aan het Kremlin onderhorige regeringen van de Donau-staten dezelfde vergissing begaan, die in Rusland millioenen mensen het leven en de vrijheid heeft gekost. Misschien was het beter dat de Gottwalds, Rakosi's en Dimitrows, Mark Twain in plaats van Lenin of Stalin lazen. Voorlopig ziet het daar echter nog niet naar uit, zij zweren bij de zuivere doctrine van Moscou. De volksmassa's in het Zuid-Oosten hebben de geschriften van de wijzen van Moscou echter niet gelezen en in hun hoofden cirkelen ketterse gedachten over vrije meningsvorming. Het regime, dat met kleine, onbelangrijke verschillen overal in het Zuid-Oosten precies hetzelfde is, laat het denken niet toe, het snijdt zelfs systematisch de mogelijkheid af dat er nagedacht zou kunnen worden. Het schrijft deze volken zelfs voor hoe zij hun „vrije” tijd moeten doorbrengen en stelt de Zondag onder de contrôle van de collectiviteit en van de fanatieke aanhangers van de nieuwe politiek.

Maar waarheen moeten deze ongelukkige volksmassa's nu de blik wenden? Hun eigen verleden biedt hun weinig troost.

Een duister verleden

In de tijd tussen de twee oorlogen hadden de Tsjechen het nog het best. Zij waren het bovendrijvende volk in hun land en hebben dit de Slowaken laten merken. Hun staatsvorm was democratisch in Westelijkè zin, hun verkiezingen verliepen altijd ordelijk en voor ieder lag de weg naar de hoogste ambten in de staat open. Wel is waar stond het als een sterk geïndustrialiseerd land onder de druk van het ondernemerskapitaal, waartegenover de boeren, hoewel de sterkste partij in de regerings-coalitie, in het parlement slechts onvoldoende tegendruk konden leveren. De sociale en ook de economische afstand tussen het burgerdom aan de ene kant, en de arbeiders en boeren aan de andere kant, ontstaan ten gevolge van de achterlijke politiek, die in het verleden van Wenen uit was gevoerd, bleef echter groot. Onder de volksmassa was de herinnering aan deze politiek nog zeer levendig. Dit niet gezien te hebben was een van de grote fouten van de kant van Benesj, en veel in zijn politiek gedurende zijn tweede presidentschap laat zich niet alleen verklaren uit zijn overschatting van de tevredenheid van het volk gedurende de eerste republiek.

In Hongarije waren de verhoudingen veel ongunstiger en men overdrijft niet als men het Horthy-regime aanduidt als half-feodaal. Toen Gömbös, voorloper van het nationaal-socialisme in Hongarije, in 1935 zijn regering vormde, stelde men verbaasd vast, dat zich onder de nieuwe ministers geen enkele vertegenwoordiger van de aristocratie bevond. Dit was iets nieuws in Hongarije.

De Hongaarse literatuur is rijk aan romans en humoristische verhalen, waarin de uitbuiting van de boeren door de groot-grondbezitters wordt beschreven. Wanneer schrijvers het echter waagden dit sociale probleem ernstig en rechtstreeks te behandelen, werden zij voor de rechter gesleept, zoals dit nog in 1937 gebeurde. Deze geest van uitbuiting van de kleine man doortrok het gehele bestuur, waarin de jongemannen met adellijke titels de voorrang hadden. Eerst in de dertiger jaren kwam er een zekere ommekeer, maar alleen met betrekking tot de industrie-arbeiders. De hervormingen in de dertiger jaren voltrokken zich ten koste van het groot-kapitaal, dat voor een aanzienlijk deel in Joodse handen was, en op deze wijze konden de sociale spanningen nog enige tijd worden opgevangen zonder de bevoorrechte positie van de adellijke groot-grondbezitters aan te tasten. Men moet zich hiervan bewust zijn om te begrijpen, dat de Hongaarse massa ondanks haar ontevredenheid met het huidige regime niet bereid is mee te helpen aan een contra-revolutie.

Het treurigst was de situatie in de landen van de beneden-Donau. Alleen Roemenië had van deze landen een laag van machtige aristo-

craten, maar de agrarische hervorming van 1919 had de rol van deze groep in het openbare leven reeds vergaand beperkt. Wat overbleef was de tyrannie van de ambtenarenkaste, die evenals in Joego-Slavië en Bulgarije, waar nooit groot-grondbezit heeft bestaan, zwaar op de bevolking drukte. Al deze landen hebben eeuwenlang onder de heerschappij van de Turken geleefd, en in die tijd werden de bestuursposten aan de meest betalenden verkocht. Dit systeem werkte door van de hogere naar de lagere ambtenaren, en in de practijk kreeg de uitvoerende staatsambtenaar helemaal geen salaris, maar wel het recht om zich op kosten van de boeren schadeloos te stellen. Met het ontstaan van de industrie breidde dit systeem zich uit tot de steden. Toen na de eerste wereldoorlog al deze landen moderne, democratische grondwetten kregen, hielden ze tegelijk een anachronistisch, half-Oosters bestuursapparaat. Daardoor kon de Grondwet nergens functioneren; in Joego-Slavië werd zij 6 Januari 1929 buiten werking gesteld, in Bulgarije nauwelijks vijf jaar later en in Roemenië in Februari 1937. Men kan het deze volken niet kwalijk nemen, dat zij niet terug verlangen naar de tijd van Zankow, Stoja-dinowitsch, Tatarescu en hun gevolg.

De strijd tegen het verleden

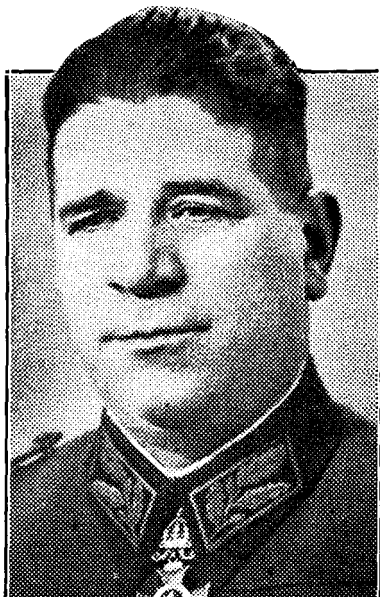
Het Westen begaat thans de fout zijn wensen voor feiten aan te zien en projecteert in de harten van deze volken verlangens, die daar volstrekt geen wortel hebben. Het Oosten denkt realistisch en is zich bewust van zijn eigen zwakheid. Het weet, dat het vele van zijn tegenstanders nooit tot een ander inzicht zal bekeren en het verspilt zijn energie niet in uitzichtloze pogingen. De groepen, die het niet voor zijn politiek kan winnen, worden eenvoudig uitgeroeid. Dit gebeurde tot dusver langs de weg van de „koude” vernietiging. In het Zuid-Oosten en het Donau-gebied heeft men geen eindeloze gebieden waarheen men de weerspannige elementen kan verbannen. Daarom zijn er geen deportaties in volgepropte treinen, zoals zo ongeveer 20 jaar geleden in Rusland plaats vonden. Er zijn ook geen grote kampen, waar de mensen volgens nazi-methoden onschadelijk worden gemaakt. De wereld klaagt wel over het martelaarslot van Petkow in Bulgarije, Maniu in Roemenië en kardinaal Mindszenty in Hongarije, maar over het algemeen beperken de volksdemocratieën deze wijze van behandelen van politieke problemen tot een zeer gering aantal vooraanstaande persoonlijkheden. Voor de rest hebben zij andere, minder opvallende, maar niet minder wrede methoden uitgedacht. Men laat hen in leven, meestal geeft men hun ook die mate van vrijheid, die elke burger in deze landen geniet, maar men berooft hen van elke bestaansmogelijkheid. De uitoefening van hun

vroegere beroep wordt hun onmogelijk gemaakt en zij krijgen geen kans in loondienst te treden, omdat zij bij de arbeidsbemiddeling, die in al deze landen is voorgeschreven, altijd door de gaten van de zeef vallen. Iemand die politiek verdacht is, krijgt geen betrekking en er bestaat geen mogelijkheid van appèl; die kan zelfs niet bestaan, want er is de man immers geen onrecht geschied. Hij komt alleen nooit aan de beurt.

De drenkelingen, die na de politieke schipbreuk het strand wisten te bereiken, kunnen hun bestaan rekken zolang zij nog enige vermogensreserve hebben, want ook deze worden niet geconfiskeerd.

MANIU: ....levenslang....

PETKOW: ....opgehangen....

Maar de staat zorgt er voor, dat zij smelten als ijs in de zomerzon. De belastingpolitiek kent geen genade. Kenmerkend is dat in Roemenië een tot dusver onbekende rechtshandeling is ontstaan: de huiseigenaren gaan naar de inschrijvingskantoren voor onroerend goed en verklaren, dat zij hun eigendom vrijwillig prijsgeven. Het onroerend goed komt op deze wijze zonder beheer en vervalt, zoals alle onbeheerd goed, uiteraard aan de staat. De huiseigenaren worden hiertoe gedwongen, omdat de belastingen een veelvoud van de huren bedragen en zo gaat het totale onroerende goed in alle stilte, zonder in beslag genomen te worden, in het bezit van de staat over.

In Tsjechoslowakije tracht men hetzelfde doel te bereiken door differentiële prijzen voor levensmiddelen en consumptiegoederen vast te stellen. Bonnen en toewijzingen zijn niet beschikbaar voor de leden van de maatschappelijke groepen die in de ban zijn gedaan en de prijzen op de vrije markt zijn vrijwel onbetaalbaar. Het resultaat is overal hetzelfde: er bestaat nergens in het Donau-gebied meer een burgerlijke groep, voor zover men daaronder mensen met een zeker vermogen verstaat.

Het geestelijk verzet

Wanneer men de sociale en politieke bindingen, waardoor de krachten van de oppositie bijeen werden gehouden, heeft verbroken, blijft nog af te rekenen met de organisatiemiddelen, die overblijven voor degenen, die zich niet op grond van zijn behoren tot een maatschappelijke groep, maar louter op grond van zijn overtuiging tegen het regime verzet. Daarom moest de vernietiging van de politieke oppositie worden gevolgd door de strijd tegen de Kerk.

Drie kerken beheersen in het Zuid-Oosten het religieuze beeld. In het eigenlijke Zuid-Oosten is de Grieks-Oosterse kerk alleenheerseres; in Transylvanië, Hongarije en Slowakije overheerst de Katholieke kerk, hoewel we hier enkele belangrijke eilanden van protestantisme aantreffen; in Bohemen bestaat een sterke protestantse traditie, hoewel de meerderheid tot de Katholieke kerk behoort.

De nieuwe regimes voerden de strijd aanvankelijk overal met dezelfde tactiek. Allereerst trachtten zij verwarring te verwekken bij hun tegenstanders, o.a. door enkele overlopers op hoge posten te stellen. Dit is gedeeltelijk gelukt. Waar de tegenstand ondanks aanbiedingen en bedreigingen voortduurde, werd grover opgetreden, en van dit optreden zijn in Februari kardinaal Mindszenty en sindsdien vijftien protestantse dominé's in Bulgarije het slachtoffer geworden.

Toegegeven aan de druk heeft alleen de orthodoxe kerk. Dit is te verklaren uit de geest, die in deze kerk heerst en die ten nauwste samenhangt met het feit, dat zij haar ontstaan niet aan een religieus, maar aan een politiek schisma dankt. Op leven en dood verbonden met het Oostromeinse keizerrijk, met de wereldlijke macht van Byzantium, kon zij aan deze heersers nooit weerstand bieden zonder haar eigen bestaansrecht in twijfel te trekken. Toen in 1453, na de verovering van Constantinopel door de Turken, de zetel van gelovigen uit de bij haar rijk ingelijfde provincie, evenals in de orthodoxe kerk naar Moscou vluchten moest, geraakte ze in de macht van een autocratische staat, welks hoofd nog minder bereid was aan de kerkelijke leiding enige zelfstandigheid te verlenen. Op deze wijze leerde de orthodoxe kerk in de loop van haar geschiedenis

de grote kunst zich aan te passen. Zij heeft geen vermogen tot strijd, op z'n hoogst uithoudingsvermogen, getoond.

Stalin heeft dit goed begrepen, toen hij op 3 September 1943 patriarch Alexej ontving en met hem de vrede tussen kerk en staat bezegelde. De orthodoxe kerk in Rusland is aan banden gelegd, en Stalin hoefde niet te vrezen, dat zij na de oorlog de politieke rekening zou presenteren voor de geestelijke steun die zij in de oorlog bood.

De nieuwe regeerders vertrouwen op dezelfde bereidheid om mee te gaan bij de half-zelfstandige orthodoxe kerken in het Zuid-Oosten, en daarom begunstigen zij elke verzwakking van de overige kerken tegenover de orthodoxe. Van dit gezichtspunt uitgaande heeft Bulgarije een wet uitgevaardigd, waarbij kerken die afhankelijk zijn van een geestelijke centrale in het buitenland, werden verboden. Wanneer dit tot gevolg zou hebben, dat de weinige katholieken en protestanten in het land naar de orthodoxe kerk zouden worden gedreven, kan dit de regering van Sofia alleen maar welgevallig zijn. Nog merkwaardiger vormen heeft deze politiek in Roemenië aangenomen. In Transylvanië wonen ongeveer 300.000 mensen die tot de Grieks-Katholieke kerk behoren. Deze werd in de achttiende eeuw door Keizerin Maria-Theresia in het leven geroepen om de orthodoxe gelovigen uit de bij haar rijk ingelijfde provincie, evenals die in de Bukowina, via deze tussenweg naar de Katholieke kerk terug te brengen en om dus op deze wijze de Russische invloed in te dammen. De Grieks-Katholieke gelovigen hebben het gezag van de Paus erkend en waren met enkele kleine verschillen in de liturgie niet meer van Rooms-Katholieken te onderscheiden. Onder het voorwendsel dat de achtste of negende generatie, voorafgaande aan de huidige, orthodox was, heeft Roemenië nu aan de Grieks-Katholieke gelovigen voorgeschreven naar de orthodoxie terug te keren. Sinds de Middeleeuwen kende men de gedwongen bekering van gehele volken op bevel van de vorst niet meer. Het bleef de volksdemocratie voorbehouden deze praktijken te doen herleven.

Wat de tragedie betreft, die zich tussen Kerstmis en 8 Februari in Hongarije heeft afgespeeld slechts dit: vast staat dat de staat besloten heeft de kerk in de persoon van de kardinaal hardhandig aan te pakken, toen de poging om één der bisschoppen tot een openlijk stellingnemen tegenover de kardinaal en daarmee tegenover Rome te bewegen, was mislukt.

Volkomen onzeker is nog het lot van de Protestantse kerken in het Donau-gebied. Naar aanleiding van het Mindszenty-proces gelukte het de regering van vier Protestantse kerken een verklaring te krijgen, waarin de activiteit van de kerkvorst als politiek en reactionair

werd gekarakteriseerd. Ten minste één van deze vier kerken, nl. de Calvinistische, heeft kortgeleden een radicale zuivering van haar leiding moeten accepteren, omdat deze in handen was van mensen, die zich als vrienden van het voor-oorlogse regime ook tijdens de oorlog zwaar gecompromitteerd hadden. Hierdoor gelukte het de staat te bereiken, dat hij in de nieuwe wereldlijke leiders van de Calvinistische kerk in Hongarije gewillige werktuigen kreeg. Dit steekt wel zeer af tegenover de houding van de Lutherse kerk, die tot dusver in het teken stond van: „Hier sta ik, ik kan niet anders”.

Toekomstperspectief

Het einde van de strijd is nog niet te zien en de uitkomst is onzeker. Zouden deze volken door een ommekeer in de wereldpolitiek de gelegenheid krijgen vrij hun mening te uiten, dan zouden zij stellig in meerderheid zich zowel tegen het tegenwoordige als tegen het vroegere regime uitspreken. Zij zijn de periode ontgroeid, waarin zij door een geprivilegieerde, gedeeltelijk cultureel hoogstaande, maar vrijwel zonder uitzondering op uitbuiting gerichte kaste konden worden geleid. Zij zijn met uitzondering van de Tsjechen (niet de Slowaken) nog niet rijp voor een democratie in de westelijke zin. Ze hebben een sterk centraal gezag nodig, dat aan een vrij gekozen parlement verantwoordelijk is, maar zonder inbreuken van typisch partij-politieke en onzakelijke aard kan regeren. Wat deze volken voorts nodig hebben is een rijpingsproces, waardoor zij hun directe reacties leren beheersen en hun verlangens leren ordenen in het kader van een grotere politiek voor Z.O.-Europa. Het ambtenarencorps zal nog moeten leren, dat ambtenaren er zijn ter wille van de natie en niet de natie ter wille van hen.

Zeker is slechts, dat de verhoudingen van 1938 nooit terug zullen keren. Deze volken hebben achtereenvolgens drie onderdrukkingen moeten ondergaan, en zij zullen stellig niet terugkeren tot die, waardoor zij het langst zijn gekweld — ook al was zij minder bloedig dan de nazi-overheersing en minder opvallend dan de volksdemocratie.

Het ene gezicht van deze volken is gewend naar het verleden en draagt een grimas van vrees en afschuw voor de overheersing door een minderheid, hoe die zich ook noemen mag. Het andere gezicht keert zich naar de toekomst, en de blik zoekt onzeker zijn weg. Beide monden van deze Janus-kop zwijgen echter, want nog is de tijd niet gekomen, dat deze volken vrijuit spreken mogen.

EUROPESE GEEST?

„Europese geest: inhouden en vormen van het cultuurleven der Europese wereld”, onder redactie van dr W. Banning en dr J. D. Bierens de Haan. Uitg. v. Loghum Slaterus N.V., Arnhem, 1948.

Een fraai boek, dat aan elke algemeen-belangstellende in geestelijke vragen dient te worden aanbevolen: zó kan men de derde druk van dit bekende verzamelwerk, dat de Europese cultuur sinds de Grieken bondig en leerzaam overziet, kenschetsen. Iedere lezer heeft uit de aard der zaak zijn eigen voorkeur; zo voel ik mij het meest aangetrokken tot opstellen als die over de Reformatie en Contra-Reformatie en over de „moderne wereld” (van Descartes tot Kant), omdat daarin de beproefde schoolmeestersmethode is gevolgd van concentratie van de stof om enkele hoofdfiguren heen, die daardoor bondig en helder getekend uit de grondverf komen. De geestesbeschaving van Griekenland daarentegen, benevens de Renaissance in Italië, zijn vager en minder treffend behandeld, hier en daar ook tamelijk aanvechtbaar; men behoeft geen aanhanger van Machiavelli te zijn om enig bezwaar te openen tegen de losweg uitgesproken stelling (blz. 181): „Het Machiavellisme is in strijd met de geest der Europese cultuur”.

Maar laat ons niet vitten: wat hier in kort bestek geboden wordt, verdient in het algemeen niets dan lof. Het is een uitstekend boek, juist

voor de „general reader”. Ook de uitgever heeft, door een aantal werkelijk keurige en dikwijls voor een deel minder bekende illustraties toe te voegen, daaraan het zijne bijgedragen. (Maar praat me niet van de zettfouten....)

Er staan echter, naast de hoofdzakelijk beschrijvende hoofdstukken, een inleiding en een uitleiding in het boek. De inleiding is van de redacteur Banning, de slotbeschouwing van dr Pos. Banning betoogt in zijn inleiding, dat hoe men ook moge denken over de problematiek van deze tijd en de daarbij voorgestane oplossingen, de geestesproducten van onze grote voorgangers op zijn minst genomen de bestudering waard zijn — een standpunt, waarmee het moeilijk zou vallen het oneens te zijn. Maar de schrijver van de slotbeschouwing gaat verder. Hij tracht — altijd een hachelijke onderneming! — zoiets als een algemene noemer voor de wijsgerige, neen, voor de gehele geestelijke problematiek van onze tijd te vinden, en zoekt die in de tegenstelling tussen „progressie” en „reactie”.

Als voorbeeld noemt hij op godsdienstig gebied (blz. 347)

„dat de dogmatische opvatting, die door de Katholieke kerk en door een deel der Protestantse kerken wordt gehandhaafd, als rest van vroeger eeuwen in de hedendaagse wereld staat. Maar de machtige binding, die talrijke groepen nog daaraan hebben, ver-

oorzaakt bij degenen, die niet geheel onkundig zijn van de veranderde inzichten, een malaise, in ruimer zin genomen het onbehagelijk gevoel van velen in onze tijd is van zich te bevinden tussen een verleden dat geen beslag meer legt op het leven en een toekomst, waar zij onweerstaanbaar heen worden getrokken, maar die nog geen vaste gestalte heeft en geen vertrouwen wekt."

En met de kennelijke afkeuring spreekt de schrijver twee bladzijden verder over de

„teruglopende beweging, die voorshands de kerkelijk gebonden vorm der religie over de wetenschappelijke relativering heeft doen prevaleren”.

Het geheel schijnt dus te liggen in de tegenstelling, die op blz. 346 meer aannemelijk dan duidelijk wordt omschreven als:

„De wetenschap is in wezen progressief, d.w.z. ze is rationele verwerking van steeds toenemende ervaring tot steeds omvattender synthese. *De reactie van het menselijke leven op die progressie is het probleem der hedendaagse mensheid en inzonderheid van de Europese beschaving.*”

Warmee, gezien de cursivering van de schrijver, dan het hoofdpunt althans schijnt te zijn aangeduid. De heer Pos illustreert dat onder andere door op het gebied van de godsdienst „progressie” en „reactie” tegenover elkaar te stellen — zie de citaten van hierboven, waarbij men zich toch even de ogen uitwrijft. Naast wijlen Bierens de Haan werkten aan deze bundel mee: Banning, Bakhuizen van den Brink, Lindboom, Pos, Sassen en Wagenvoort, voor zover bekend met uitzondering van de heer Pos allen aanhangers van „de reactie” op godsdienstig gebied. Heeft de redac-

tie van deze bundel het goede beginsel, dat aan elk der medewerkers een redelijke vrijheid bij het formuleren van eigen inzicht moet worden gelaten, zover uitgebreid, dat één hunner vrijelijk de diepste overtuiging van verscheidene anderen (en, laat zich denken, van zeer vele lezers) als „reactionnair” naar de asman kan verwijzen?

De vraag, in hoeverre een geopenbaarde godsdienst waarheid en zin voor onze tijd heeft, is (al dan niet in deze vorm) discutabel. Maar dan dient er ook *discussie* te zijn, dat wil zeggen een gedachtenwisseling — en niet, zoals hier is geschied, een uiteenzetting van slechts één zijde, die, bovendien, prof. Pos vergeve de uitdrukking, wel uiterst dogmatisch is gesteld.

Wie nieuwsgierig is naar de inhoud van de tegenstelling „progressie — reactie”, mag trouwens niet verzuimen met op blz. 348 te lezen, hoe de heer Pos haar ook op politiek gebied toepast en spreekt over

„de splitsing van het socialisme in een revolutionnaire linker-vleugel en een meer behoudend, evolutionnair gerichte rechterzijde, die hier en daar de felste tegenstander der linkse en daar door soms de bondgenoot van de reactie is geworden.”

De aandachtige lezer zal moeite hebben om zijn nu ten dele bevestigde nieuwsgierigheid verder te be dwingen, en niet bijvoorbeeld te vragen: Wie bedoelt gij met die linkervleugel van het socialisme? De Stalinisten toch niet? En wie hebben naar uw mening dat bondgenootschap met de reactie gesloten? Toch niet Attlee, Léon Blum, Spaak en Koos Vorrink?

Wat de redactie en de medewerkers zich bij dit soort passages gedacht hebben en nog denken, zullen we maar aan hen zelf overlaten.

W. BANNING

BIJ DE OPVOERING
VAN
THOMAS MORE

In meer dan één opzicht was de opvoering van de „Thomas More” van Henriette Roland Holst een daad van culturele betekenis. Dat men een dichteres, die tallozen uit ten minste drie generaties heeft gegrepen, omdat zij de diepste menselijkheid in schone vorm heeft uitgebeeld, bij het naderen van haar 80ste verjaardag op deze wijze iets van dankbaarheid heeft willen tonen, is wellicht het minst belangrijke — al komt het mij voor meer te betekenen dan een uitgave der verzamelde werken, die toch alleen voor de specialisten is, en nu eenmaal alles moet opnemen, het waardevolle met het waardeloze. Dat dit stuk — de More — speelbaar bleek en wezenlijk ontroerde, vermoedelijk tegen de verwachting van velen in, mag vooral aan Cor Hermus en zijn toegewijde ploeg worden aangerekend; de opvoering werd daardoor een daad in dit seizoen. Wat mij, die zowel ten opzichte van de literaire als van de toneelcritiek leek ben, echter het belangrijkste voorkwam, niet persoonlijk, maar uit algemeen cultureel oogpunt, is het feit, dat een zo heterogeen publiek werd geboeid, geraakt, gebonden. Dat blijkt dus nog mogelijk in ons zo diep verscheurde volk, in onze zo tragisch gespleten socialistische wereld: dat althans gedurende één avond een Stem spreekt, naar wie zo uiterst verscheiden en tegengestelde mensen in overgave luisteren. Als ik de opvoering van de More een daad van culturele betekenis noem, is het vooral omdat zij ons deze bijna dwaze onmogelijkheid tot werkelijkheid heeft gemaakt.

Waar ligt dat aan? Mij dunkt zowel aan de More-figuur zelf als aan de verbeelding die H. Roland Holst daarvan gaf, als aan de wezenlijke hartstocht en liefde, die haar heeft gemaakt tot wat zij voor de socialistische beweging en gedachte is geworden — terwijl het vanzelf spreekt, dat deze drie momenten innig door elkaar verflochten zijn.

Ieder weet, dat Thomas More door twee groepen van ons volk (van de democratische volken van Europa) wordt vereerd: de Rooms-Katholieken en de socialisten. De R.K. kerk heeft hem, ter gelegen-

heid van de 400ste gedenkdag van zijn dood op het schavot (6 Juli 1535) heilig verklaard; Kautsky en H. Roland Holst hebben hem aan de socialistische beweging voorgehouden als de eerste socialist uit de periode, waarin de middeleeuwse maatschappij overgaat naar het vroege kapitalisme. Katholiek èn socialist, zelfs heilig verklaarde èn socialist.... de verbinding van deze twee is zeldzaam genoeg, en verdient opnieuw in Europa (en waarlijk niet uit benepen partijbelang, maar uit een besef van de nood onzer cultuur) onze diepe aandacht, van R.-Katholieken èn socialisten beide.

Laat ons eerst letten op de heilige der Kerk. Toen More in dienst kwam bij koning Hendrik VIII, verbond hen behalve een sterke wederzijdse waardering één zelfde geest, één zelfde ideaal. Deze Hendrik toch was in zijn jonge jaren vervoerd door het renaissance-humanisme: hij bewonderde de klassieken, sprak Latijn, Frans, Spaans, Italiaans, beoefende zelf de muziek, en maakte gaarne en welbewust zijn hof tot een middelpunt van de nieuwe geest en het daaraan ontsprongen idealisme — dat betekende ook, dat hij wilde regeren tot heil van het volk. Zó althans heeft More hem verstaan en liefgehad, zó heeft hij hem leren kennen ook in de intieme gesprekken die zij voerden buiten de staatszaken om, aan tafel en op de tuinwandelingen, als zij zich lieten leiden door de wind van het nieuwe humanistisch idealisme. More dient de koning aanvankelijk in de functie van „Master of Request”; hij moet alle verzoekschriften aan de vorst gericht bestuderen, en komt als zodanig in aanraking met de noden van het volk in zijn brede lagen, met de armen en verdrukten, de slachtoffers der structuurveranderingen, die zich in de maatschappij voltrekken — hier wordt zijn humanisme, dat als geleerden-functie zo gemakkelijk abstract en aesthetisch had kunnen blijven, concreet en sociaal; hier leert hij twee werelden, die zo gemakkelijk ver en vreemd aan elkaar blijven, in de warmte van zijn nobel hart aan elkaar verbinden: de wereld van wetenschap, kunst, nieuwe bloei der cultuur, en die van de bewogen menselijkheid, die deel wil hebben aan de noden en zorgen van de verworpenen der aarde.

Men weet: straks komt de wending van het lot. De koning was, behalve een renaissance-idealist, ook een op macht en avontuur beluste, ook een zeer sensualistisch individu. Als de begeerde echtscheiding en het nieuwe huwelijk niet kunnen doorgaan vanwege de weigering van de Paus, en Thomas Cromwell de koning de raad geeft om met Rome te breken, een eigen nationale kerk te stichten, zich zelf daarvan aan het hoofd te plaatsen en voor dit plan, zij het onder zware druk, de geestelijkheid gewonnen wordt, tot de aarts-

bisschop van Canterbury toe, dan weigert More (met hem John Fisher, de bisschop van Rochester), en zij betalen voor hun weigering beiden met hun leven.

Toen de R.K. kerk Thomas More heilig verklaarde, heeft zij daarmee uitgesproken, dat zij zijn martelaarschap bovenal zag als dat van een trouw zoon der Kerk. Terecht, naar mijn mening: More heeft om des gewetens wil niet mee willen, mogen, doen aan een aantasting van het gezag van Kerk en Paus. Of daarmee alles gezegd is? Er waren ook niet-R.K. die de daad van Hendrik VIII hebben veroordeeld, zoals er omgekeerd R.K. waren, die haar hebben gesanctionneerd, die er bij More op hebben aangedrongen om zijn verzet op te geven, tot Erasmus toe. Kennelijk ligt ook hier de zaak gecompliceerder dan op het eerste gezicht vermoed wordt. Ik heb boven reeds uitgesproken, dat naar mijn mening terecht de R.K. kerk More's martelaarschap ziet als dat van een harer trouwe zonen. Maar daarmee verbonden is een diepgeworteld besef van recht en gerechtigheid, dat wezenlijk is voor de hele More: het zegt iets, dat ook zijn ergste vijanden hem nimmer eigenbaat of angst voor eigen loopbaan of positie hebben kunnen verwijten. Evenmin heeft men ooit kunnen vinden, dat zijn menselijkheid de solidariteit met de ontrechten en uitgestotenen der maatschappij heeft verloochend of verraden. Daarom is het naar mijn mening het meest in overeenstemming met de feiten, wanneer men Thomas More ziet als de belichaming van een christelijk humanisme, waarin de idee der sociale gerechtigheid een centrale plaats inneemt. Deze „heilige” der Kerk was zeer sociaal en politiek gericht, al ging het hem wezenlijk om wat boven het sociale en politieke uitgaat, om wat daaraan inhoud, zin en diepte geeft. Toen More bij de koning in dienst kwam, moet deze gezegd hebben: „Zie eerst naar God, dan naar mij — zo zult gij mij het best dienen”. Deze waarheid heeft More met zijn leven en dood bewezen — daarom behoort hij aan wijder verband dan alleen aan zijn Kerk, al mogen wij zijn Kerk dankbaar zijn, dat zij zulke figuren heeft voortgebracht. Ik weet: heiligen zijn zeldzaam. Daarmee is niet in strijd de hoop, dat de Christenheid meerdere van deze soort heiligen voortbrengt.

Enkele opmerkingen in verband met het stuk van mevr. Roland Holst. Zoals het er ligt, sinds 1912, heeft het diepe invloed uitgeoefend op talloze socialisten, ouderen en jongeren. De dichteres heeft haar drama indertijd opgedragen „aan Karl Kautsky, die mij den eersten modernen communist leerde begrijpen en liefhebben”. Er behoeft thans niet meer betoogd te worden — het zou het in-trappen van een open deur zijn — dat Kautsky krachtens zijn marxis-

tische bril, zeer wezenlijke elementen van More niet heeft gezien, dat hij in het bijzonder niet heeft kunnen begrijpen wat het christendom, wat de trouw aan God en de Kerk, voor More heeft betekend. Ook het drama van mevr. Holst, onder invloed van Kautsky's beeld, vertoont dit tekort. Des te meer treft ons nu, nu een afstand van ruim 35 jaar ons scheidt van de eerste uitgave, dat mevr. Holst reeds toen met haar hart geen Marxiste was: de erkenning van de onherleidbare macht van de geest, van het geweten dat geen trouw erkent die bindt in het slechte, is daarvan het duidelijke bewijs.

Het is meen ik geen ietwat egocentrische hypothese, die mij doet zeggen: Mevr. Holst zou thans stellig enkele dingen anders formuleren, en het hedendaagse socialisme verstaat haar More anders dan in 1912.

Ik denk in het bijzonder aan het aangrijpende slot van het derde bedrijf. More is opgesloten in de gevangenis; de eenzaamheid benaauwt hem en knaagt aan zijn hart; hij vreest haar, omdat zijn hart slechts gedijt wanneer het houdt één maat met andere harten; onder het loden gewicht van deze eenzaamheid dreigt hij te bezwijken. Zijn vrienden begrijpen hem niet, schrijven zijn verzet toe aan koppige eigenzinnigheid; zelfs Erasmus, de hoogvereerde, vindt zijn gewetensnauwgezetheid overdreven en raadt tot toegeven. Dat zijn vrouw hem niet volgen kan, vinden wij niet zó vreemd; zij speelt in het wezenlijke van More's leven geen voor ons zichtbare rol. Maar dat Margreet, zijn liefste dochter ook naar de geest, op wie hij al zijn verwachtingen had gebouwd, hem komt smeken toe te geven, dat is de genadeslag.

In deze diep smartelijke eenzaamheid laat H. Roland Holst haar held de troost (mag ik zeggen de verlossing?) vinden in het visioen van de verre makker uit de toekomst van het communisme, waar de droom van de menselijke broederlijke gemeenschap volledig zal zijn verwerkelijkt. Tussen 1912 en 1949 liggen twee wereldoorlogen, een zee van leed, schande, misdaad. Wij socialisten van thans hebben zeker niet de toekomstverwachting van een maatschappij met meer broederschap, gerechtigheid en menselijk geluk voor allen losgelaten; maar vinden daarin niet onze laatste troost, en zeker niet de verlossing uit angst en eenzaamheid.

Vermoedelijk zullen de socialistische strijders van 1912 vooral gegrepen zijn geweest door de prachtig visionaire verzen, die het land van toekomstig geluk en het zon en schaduw beminde eiland van broederlijke vrede bezingen. Het komt mij voor, dat de socialisten van nu, die de bedreigingen van terreur en gewetenstyrannie werkelijkheid hebben zien worden, die de catastrophale instorting

Uit de opvoering te Amsterdam: More's dochter troost haar vader

hebben beleefd van een belangen-socialisme, een socialisme „van voordeel zonder offer”, zich vooral opgetrokken hebben gevoeld door de onbuigzaamheid en onwrikbaarheid van een More, die staat en valt voor recht en gerechtigheid, hoe donker en uitzichtloos de werkelijkheid moge zijn. Zo stond op die avond van de 6de Maart in de Amsterdamse schouwburg Thomas More voor ons: een onkreukbare, die het recht niet krom wilde buigen, die éérst naar God zag en dan wist van dienen, en de verworpenen en uitgestoten niet vergat. Zo stond Thomas More te midden van het politieke gekuip, van kerkelijk verraad, van angst en lafheid, en met zijn ondergang werd de wereld niet verlaten.... En wij wisten: zo staat de socialist van alle tijden, geworteld in een onaantastbaar gerechtigheidsbesef.

Sinds 1912 is er veel verschoven. Maar als de utopische toekomstverwachting op de achtergrond is geraakt, het gerechtigheidsbesef en de gewetenstrouw sterker zijn gaan spreken, dan is er geen verlies, maar winst. Zeker voor hen, die socialisme zonder offer niet verstaan.

Het gezelschap, dat die avond de Stadsschouwburg van Amsterdam vulde, was wel zeer gemengd. Er waren er uit de wereld der literatuur, natuurlijk, om aan „de grootste dichteres” van ons land een dankbare hulde te brengen; er waren er uit de burgerlijke wereld, die zonder socialist te zijn, nochtans de verbinding van een wil tot menselijke gemeenschap en de dienst der schoonheid, zoals die in H. Roland Holst voor hen staat, wel als een appèl ondergaan; er waren socialisten van allerlei schakering: Jan en Annie Romein, Albarda en Drees, Jef Last en Sam de Wolff, Anton van Duinkerken en Miskotte, professoren en arbeiders, ouderen en jongeren. Betekent dit iets?

Laat ons eerst, nuchter-realistisch, erkennen dat er reden te over tot scepsis is: dit heterogene gezelschap is tot geen gemeenschappelijke daad in staat, zelfs niet tot een gemeenschappelijk protest — men denke aan de Indonesische kwestie en aan de terreur die van Sowjet-Rusland uitgaat. Er blijken diepgaande verschillen aanwezig, zodra het in concrete gevallen gaat om de rechten van de mens, om geestelijke vrijheid — om van socialistische politiek in dienst van de vrede te zwijgen. Een cynicus zou stof te over hebben om de huldiging van H. Roland Holst met de opvoering van „Thomas More” te honen als een vlucht in goedkope sentimentaliteit — men behoeft er zelfs geen cynicus voor te zijn; verslaafd zijn aan praktische partijpolitiek is er al voldoende voor.

Ik veroorloof mij de vraag anders te stellen: hechten wij ook als

socialisten nog waarde aan zuivere harten? De term is ontleend aan de More van H. Roland Holst, die tot Gryneaus zegt:

Er zijn geen vlekkeloze zaken
om voor te leven en te sterve'; er zijn
zuivre harten, die ook in zaak, bevekt
door menselijke onvolkomenheid, omhelzen
hun hoogste levensdroom.

De historische Thomas More, die in 1535 het hoofd liet op een schavot van de Engelse koning, was zulk een zuiver hart. Wat H. Roland Holst er toe bracht om zijn droom en lot in drama te beelden, was het even vaste als diepe weten, dat de mensheid, dat ook het socialisme van zulke harten leeft, óók als de rest ze in eenzaamheid en dood laat ondergaan. Ik waag de stelling, die ik overigens niet bewijzen kan: wat ons bij alle scherpe en diepgaande verschillen die avond in de Stadsschouwburg samenbond, was de tol die wij allen wilden betalen aan de zuivere harten — als daarbij een brandende schaamte ook om onze politieke schuld meesprak, des te beter.

Het is meen ik bij een bijna tachtigjarige, die haar woord onder ons gesproken, haar leven onder ons geleefd heeft, gerechtvaardigd de vraag te stellen naar de betekenis van een en ander. Ik ga niet afwegen in een poging tot evenwichtige bezonnenheid en kwasi-wetenschappelijke analyse — de opvoering van de More heeft mij er opnieuw in bevestigd, dat bij deze vrouw onze dankbaarheid mag en moet domineren. Zeker, zij heeft zich menigmaal grotelijks vergist, in mensen, verhoudingen, krachten — grote vergissingen ont-sieren een groot leven niet, indien het de vergissingen van een vurige liefde zijn. Maar hoog boven de vergissingen staat dit, als de duidelijke demonstratie van die avond van de opvoering: zij heeft *alle* socialisten, alle typen van socialisme willen binden aan de onvoorwaardelijke eerbied voor „de zuivere harten”, die niet transigeren met de hoogste zedelijke wetten. „Zie eerst naar God, dan naar mij, dan zult gij mij het best dienen” — het gold voor More in zijn dienst aan de koning, voor Henriette Roland Holst in haar dienst aan het socialisme. Hij deed het mannelijk, zij met de overgave van een groot vrouwelijk hart; daarom zal zij onder de generatie van de pioniers van het socialisme in Nederland staan als de Moeder van dat socialisme — daarom konden zo velen zich dankbaar aan haar verbonden weten. Was het niet, alsof een Moeder haar van elkaar vervreemde volwassen zonen op het hart wilde binden, dat het socialisme niets is zonder de hoge liefde tot waarheid en recht?

SCHULD

ALS FACTOR BIJ DE ECHTSCHEIDING

Bij het stelling kiezen in het echtscheidingsvraagstuk maakt de katholiek een onderscheid tussen hetgeen volgens de kerkelijke wet recht zou moeten zijn en hetgeen krachtens burgerlijk recht aan een volk kan worden opgelegd. De katholieke kerk eist voor zich de rechtsmacht op over het huwelijk tussen gedoopten, omdat dit onafhankelijk van hun godsdienstige gezindheid een sacrament is. De rechtsmacht over het huwelijk van ongedoopten berust bij de staat, die daarbij gebonden is aan natuurwet en positieve Goddelijke wet. De geldigheid van het huwelijk en de mogelijkheid van ontbinding wordt geregeld in 't canonieke recht. Daarin geldt als regel, dat het geldige huwelijk tussen gedoopten, dat voltooid (*consummatum*) is, alleen door de dood kan worden ontbonden. In gevallen, welke niet onder deze regel vallen, kan dus onder omstandigheden kerkelijk echtscheiding plaatsvinden of kan een geldig burgerlijk huwelijk kerkelijk ongeldig zijn. De katholiek zou dus als eis moeten stellen, dat dan ook burgerrechtelijk deze ontbinding of ongeldigheid erkend wordt. Dit nu is in ons B.W. volstrekt niet het geval, de gronden voor echtscheiding en de ongeldigheid vallen in 't geheel niet samen met die van het canonieke recht. Hier moet dus de echtscheiding met onderling goedvinden (met de fictie van overspel) bij de bestaande practijk uitkomst brengen. De voorgestelde wettelijke regeling betekent dus in dit opzicht een verslechtering, waartegenover dan bestaande misbruiken verminderd worden. Dit belang wordt in katholieke kring groter geacht dan het nadeel.

De opvattingen over het huwelijksrecht berusten dus op een kerkelijke grondslag. Zij volgen niet zonder meer uit, wat ik wil noemen, de natuurlijke zedenwet. Alleen in een katholieke maatschappij, waarin het begrip „openbare orde en goede zeden” dus samenvalt met de kerkelijke criteria daaromtrent, zou de burgerlijke regeling zich moeten aansluiten bij de kerkelijke opvatting. Dit zelfde geldt in een maatschappij van een andere godsdienstige grondslag. Bijv. de Mohammedaanse bigamie welke in een christelijke maatschappij als in strijd met de openbare orde ontoelaatbaar zou zijn.

Om duidelijk te zijn, moge ik er nog op wijzen, dat het al of niet bestaan van een katholieke maatschappij niet enkel een kwestie is van een katholieke meerderheid of minderheid. Wanneer achtbare volksgroepen mede het totale maatschappijbeeld vormen door hun geestelijke bijdrage en hun plaats in die gemeenschap, bepalen zij ook mede wat in die maatschappij de inhoud van het begrip „openbare orde” is. Hoogstens zou hieraan nog zijn toe te voegen, dat naar mate een meerderheid groter is, deze met meer recht kan vragen een zekere verdraagzaamheid ten aanzien van hetgeen zij gaarne als van openbare orde zou beschouwd zien (bijv. „onwelvoeglijke” kleding). Van verdraagzaamheid kan echter alleen sprake zijn, als daarbij niet gevraagd wordt van een minderheid om afstand te doen van hetgeen deze een wezenlijk geestelijke waarde acht, (bijv. de mogelijkheid van scheiden en hertrouwen in de gevallen in ons B.W. gegeven).

Wanneer wij dus voor Nederland de echtscheiding willen regelen, zullen wij moeten onderzoeken wat hier tot de openbare orde en goede zeden gerekend moet worden, of anders gezegd wat ons natuurlijk zedelijk-bewustzijn ons omtrent de ontbindbaarheid van het huwelijk zegt. Ieder zal daarbij als uiterste grens van toelaatbaarheid moeten stellen de eis dat het wezen van het huwelijk niet wordt ondergraven.

Dit onderzoek is wel zeer moeilijk. Ziet men af van een godsdienstige beoordeling of een kerkelijke leer, dan komt het voetstuk waarop men staat te vervallen. Het is een gewetensonderzoek waarbij het denken wordt beïnvloed door tal van factoren. Van de ene kant moet men er op bedacht zijn dat misstanden, die door wettelijke onvolkomenheden voortwoekerden, het heldere zicht verwazigd kunnen hebben. Van de andere kant zal men zich daarbij nooit geheel kunnen losmaken van een bepaalde godsdienstige gebondenheid en van de opvattingen van zijn eigen leefmilieu. Dit zijn de voornaamste oorzaken waarom bij alle goede wil het zo moeilijk is een voor allen aanvaardbare oplossing te vinden, ook al ziet men af van kerkelijke eisen.

Van verschillende zijden wordt nu voorgesteld, eventueel onder gelijksoortige waarborgen als het onderhavige wetsontwerp geeft, echtscheiding mogelijk te maken in geval van grondige ontwrichting van het huwelijk, onafhankelijk van de oorzaak en zonder het schuldvereiste. Deze regeling biedt vele voordelen boven de huidige en behoeft niet tot uitbreiding van het aantal echtscheidingen te leiden. Ik moge hiervoor verwijzen naar het artikel van dr E. Brongersma in „De Katholiek in de P. v. d. A.” Juli 1948. Persoonlijk zou

ik dit voorstel toch niet zonder belangrijke restricties kunnen aanvaarden. Daar ik een dergelijke regeling wel als een basis zie voor een oplossing, wil ik in dit artikel deze restricties aangeven en funderen.

* * *

Uitsluiting van de factor schuld zou het wezen van het huwelijk ondermijnen

Een wezenlijk element van het huwelijk zie ik in de huwelijkstrouw als de basis van de verhouding tussen de echtgenoten en de ouders tot de kinderen. Tot het wezenlijke van de trouw behoort de duurzaamheid en van de huwelijkstrouw nog de gebondenheid. Hierbij aanvaardt men elkander als persoon en dus de eigen aard die de persoonlijkheid kenmerkt. Men huwt dan ook niet de enige waarmee men had kunnen trouwen; iedere gehuwde kan een andere levensgezel zoeken of menen gevonden te hebben voor een volmaakter huwelijk. De eigenaardigheden die karakter, geslacht, leeftijd en gewoonte medebrengen, kunnen dan ook nooit, zolang deze binnen het normale blijven, een aanvaardbare reden zijn deze trouw te verbreken. Deze zijn oorzaak van te voorziene offers, welke aan de trouw verbonden zijn en welke zelfs kunnen leiden tot herstel van een ontwricht huwelijk. In deze gedachtengang tast echtscheiding bij onderling goedvinden 't weten van de huwelijkstrouw en dus van het huwelijk zelf aan, omdat dan een *aanvaardbare* reden ontbreekt.

Handelt echter een echtgenoot in ernstige mate in strijd met de huwelijkstrouw, dan kan, volgens gangbare Nederlandse begrippen van de andere echtgenoot niet meer worden gevergd, dat deze ook zijnerzijds de band van trouw bestendigt. Of deze tot verbreking overgaat kan en moet alleen ter beoordeling staan van deze echtgenoot zelf. Immers als men gedwongen kan worden tegen zijn wil het huwelijk te verbreken, dan zou dit het wezen van de huwelijkstrouw nog sterker aantasten, dan wanneer dit vrijwillig, bij onderling goedvinden, mogelijk zou zijn.

Het is bovendien onaanvaardbaar dat degene, die zelf de oorzaak is van het feit, dat de partner reden tot echtscheiding heeft, op die oorzaak een beroep zou mogen doen om tegen de wil van de ouders te scheiden. Twee personen hebben elkander *wederkerig* trouw beloofd; beiden zullen dan ook deze trouw moeten verbreken. In het verbintenissenrecht zou men zeggen, men mag geen voordeel trekken uit zijn eigen wanprestatie. Wil men grondige ontwrichting als echtscheidingsgrond aanvaarden, dan kan niet worden toegestaan dat degene, die deze ontwrichting heeft veroorzaakt, daarop een

beroep kan doen. Men zou dan zelfs om te kunnen scheiden eerst moeten zorgen dat het huwelijk ontwrict is. Ik acht het daarom onzedelijk de schuld als factor bij het recht om echtscheiding te vragen uit te sluiten. De ontwricting mag alleen dan reden tot echtscheiding zijn, als men daaraan zelf een *aanvaardbare* reden kan ontlenen om de huwelijkstrouw te verbreken.

* * *

Een veranderde betekenis van het schuldvereiste

Nu komen we op de practijk, waarin juist deze schuldvraag tot zulke moeilijkheden heeft geleid. Erkenning hiervan dwingt echter niet deze geheel over boord te gooien en zo consequenties te aanvaarden, die het zedelijk bewustzijn nog erger zouden aantasten. We moeten alleen de schuldvraag op een meer bevredigende wijze tot gelding brengen dan voorheen.

Wanneer een huwelijk ontwrict is dan zal in vele gevallen de diepste oorzaak bij beide partijen liggen. Men houde echter rekening met de plicht tot offer en tot het aanvaarden van de persoonlijkheid van zijn levensgezel, waarop ik hierboven wees, als men hieruit ook schuld aan beide zijden wil afleiden. Toch is er voldoende reden om op grond van de ontwricting een *vermoeden* van schuld aan beide zijden aan te nemen. Willen dus beide echtgenoten in een dergelijk geval scheiden en blijkt na een voorprocedure (in de geest van het wetsontwerp) geen herstel mogelijk, dan zou als gevolg van dit vermoeden de schuldvraag verder buiten beschouwing blijven.

Anders wordt het als één der echtgenoten zich tegen scheiding verzet. Deze zou dan tegenbewijs tegen dat vermoeden moeten kunnen leveren en dus het recht hebben te bewijzen dat de schuld niet mede bij hem ligt. De beoordeling hiervan is dan weer gebonden aan het beginsel, dat de eigen aard van iedere persoon, voorzover deze geen abnormale vormen heeft aangenomen, niet een aanvaardbare reden kan zijn voor de andere echtgenoot om een huwelijk te ontwricten. Zoals bij vele rechterlijke beslissingen zal het oordeel vaak moeilijk zijn; dit is dan ook dikwijls de reden dat ze wordt ingeroepen. Een grote vrijheid bij de beoordeling van het bewijsmateriaal is in deze bijzonder gewenst. Zo behoeft een enkel geval van overspel niet beslist het bewijs van schuld op te leveren; het oorzakelijke verband met de bestaande ontwricting is noodzakelijk.

Het aanvaarden van grondige ontwricting als grond tot echtscheiding, kan niet inhouden dat beide partijen zich daarop mogen beroepen. Derhalve zal in het proces tevens gesteld moeten worden de schuld of de medeschuld van de wederpartij. Bij verstek zal dan

door 't rechtsvermoeden deze schuld worden aangenomen als het bestaan der ontwrichting zelf aannemelijk is gemaakt en uit de oorzaak der ontwrichting het tegendeel niet voortvloeit of kan voortvloeien.

* * *

Krankzinnigheid geen aanvaardbare grond voor echtscheiding

Met deze laatste restrictie wil ik aangeven dat ik bijv. krankzinnigheid niet kan aanvaarden als een reden tot echtscheiding. Dit standpunt volgt consequent uit de plaats welke de schuld moet blijven innemen. Deze brengt mee dat de huwelijkstrouw niet eenzijdig verbroken mag worden als de andere echtgenoot daartoe geen aanvaardbare reden heeft gegeven. Als zodanig kan alleen een schuldige gedraging gelden.

Het is mij te rationalistisch-materialistisch om krankzinnigheid en in het algemeen ontwrichting buiten schuld als zo'n aanvaardbare echtscheidingsgrond te zien. Voor mij zijn hier gelijke beginselen in het geding als bij het vraagstuk der euthanasie of het doden van krankzinnigen. Wanneer men zegt, zoals ik ergens als rechtvaardigingsgrond vond aangegeven, dat hier voor de gezonde partij en de toekomstige huwelijkspartner levensbelangen in het spel zijn, dan laat men het al dan niet geoorloofd zijn afhangen van het persoonlijke belang; dan worden uitsluitend de belangen van de gezonde en de krankzinnige tegen elkaar afgewogen. Gebeurt echter niet het soortgelijke in de beide andere gevallen? Waarom voor de ongeneeslijke krankzinnige nog zoveel geld besteed, dat voor de gezonde en voor de maatschappij nog van zo'n groot nut kan zijn? De ongeneeslijke krankzinnige heeft geen enkel belang, elk achtbaar belang kan dus ingrijpen al rechtvaardigen; a fortiori geldt dit dan voor de stervende in hevige lijden, die bij een ingrijpen nog zelf belang heeft.

De ongeoorloofdheid van al deze handelingen kan m.i. moeilijk direct volgens de ratio worden aangetoond. Het is het natuurlijk zedelijke bewustzijn dat spreekt. Geboorte, huwelijk, dood zijn zo essentieel met het leven verbonden, dat de eerbied voor deze verschijnselen de gewraakte handelingen niet verdraagt. De eerbied voor het huwelijk moge dan niet voor ieders zedelijk bewustzijn absolute onontbindbaarheid vereisen, zij sluit wel in eerbied voor een fundamentele grondslag: liefde en trouw. Deze nu verzetten zich tegen het egoïsme, welke de rechtvaardiging zou zijn van een ontbinding bij krankzinnigheid. Kan men al aanvaarden dat, bij schuldige ontwrichting de band van liefde en trouw door de andere partij verbroken mag worden, onaanvaardbaar blijft het om rechten tot ontbinding

toe te kennen aan degene, die deze banden uitsluitend uit egoïstisch motief verbroken heeft, buiten schuld van de levensgezel. Dat mag de krankzinnige dan niet schaden, maar aldus wordt het wezen van de liefde en trouw zelf en dus het fundament van het huwelijk aangetast.

Aanvaardt men dit egoïstische motief wel, dan volgt daaruit dat ook een zedelijke motivering van het afwijzen van scheiding bij onderling goedvinden komt te vervallen. Tevens is dan ook aanvaardbaar, dat hij die door eigen schuld oorzaak van de huwelijksontwrichting is, daaraan zelf 't recht tot 't vorderen van ontbinding kan ontlennen.

Het invoeren van het schuldvereiste t.a.v. echtscheiding zelf behoeft op de gevolgen geen invloed te hebben. De toewijzing der kinderen staat op zich zelf. Ook t.a.v. de uitkeringen aan de echtgenoot heeft de rechter vrijheid; het rechtsvermoeden van schuld bij beiden, dat in geval van toewijzing der vordering steeds aanwezig is, mag daarop niet van invloed zijn.

Mijn slotconclusie is dus, dat de geldende criteria van ons B.W. wel kunnen vervallen en de grondige ontwrichting van het huwelijk als enige echtscheidingsgrond daarvoor in de plaats te stellen is, mits alleen op *schuldige* ontwrichting een beroep kan worden gedaan en dan *niet tegen de wil* van een niet-schuldige.

VOLDONGEN FEIT

EN DEMOCRATIE

De Benelux is in Nederland zeker niet impopulair. Maar het is moeilijk na te gaan, of de gemiddelde Nederlander erg warm loopt voor de idee van de Benelux, en nog moeilijker hoe die idee er in het hoofd van de gewone man uitziet.

Zie ik het goed, dan was er aanvankelijk nogal een grote verwachting rondom dat nieuwe woord, dat behoorde tot de reeks van voorstellingen die men had, in die periode waarin het woord „vernieuwing” een krachtig politiek geloof scheen te zijn. Men had toen de voorstelling, dat de eenheid van de pas herwonnen vrije wereld zich ook op economisch gebied zou verwezenlijken. Er zou een reeks van regelingen komen voor de hele wereld, en op den duur zou een georganiseerde wereldeconomie ontstaan, waarin de Europese, althans de Westeuropese, samenwerking een van de heel spoedig zichtbare resultaten zou vormen. En die Westeuropese samenwerking zou dan al heel direct beginnen met het economisch samenvoegen van Nederland en België en Luxemburg. Wegvallen van de douanegrenzen, een tolverbond, een economische eenheid, met vrij verkeer van waren en geldverkeer binnen dat gebied, alsof het één land was.

Wellicht speelde hierbij van Nederlandse kant aanvankelijk ook de gedachte mee, dat België een rijk en welvarend land was, en dat de eenheid betekende dat ook Nederland op hetzelfde welvaartspeil zou komen. Maar men zou de Nederlanders onrecht doen als men dit opvatte als een verlangen om op kosten van de buurman te leven. Neen, men was bereid hard te werken om op den duur ten volle zijn aandeel in het geheel bij te dragen. En men had de overtuiging, dat de vorming van grotere economische eenheden noodzakelijkerwijze moest leiden tot het verkrijgen van grotere economische welvaart voor het gehele gebied.

De Benelux zou dus het direct verkrijgbare begin zijn, dat door initiatieven die van Frankrijk, van Engeland en van de Scandinavische landen zouden uitgaan, vrij spoedig zou uitgroeien tot een Europees blok, dat dan door samenwerking met Amerika, maar ook

met de landen van Zuid- en van Oost-Europa (Rusland inbegrepen) de wereldeenheid naderbij zou brengen.

Het is duidelijk dat alles veel moeilijker en veel langzamer gaat dan men het zich direct na de bevrijding voorstelde.

De Benelux heeft niet veel meer overgehouden van het „mythe”-karakter, dat er aanvankelijk een bijzondere glans aan gaf.

Zij die behoefte hebben aan mythes, kunnen zich niet meer verwarmen aan de idee van de Benelux, want dat is een aangelegenheid geworden van commissies van deskundigen, die zich met tarieven en accijnzen bezighouden. En van zakenlieden, die een grotere markt willen, maar tegelijkertijd alle risico's willen vermijden, die de concurrentie op die grotere markt voor hun eigen bedrijf zou meebrengen, terwijl ze tevens die grotere markt een „vrije” markt willen doen zijn, zonder leiding van bovenaf, en zonder organisatie van het bedrijfsleven, hetzij van onderop, hetzij van boven af.

Een aantal moeilijkheden van de Benelux liggen dus in de buurt van de moeilijkheden der cirkel-kwadratuur. En ze zouden dus onoplosbaar zijn, als er niet tóch een druk in de richting van een „doorbraak” was, een druk, die echter niet komt van de kracht der socialistische beweging, of van het inzicht der kapitalistische ondernemers, doch van de Amerikaanse Marshall-planisten, die de eenheid van Europa dwingend eisen, en die de Benelux als het allereerste begin van die eenheid heel dringend in de aandacht van de betrokken regeringen blijven aanbevelen. Dat is dan wel sterk in tegenstelling tot de Europese mythe met betrekking tot Amerika, zoals het ook al weinig klopt met de officiële Russische mythe omtrent Amerika, doch dat bewijst alleen maar van welke waarde de populaire mythen aan onze kant van de Atlantische Oceaan zijn.

We weten nu wel op welke wijze tegenwoordig in de behoefte aan mythen wordt voorzien. De domme revolutionairen hebben de mythe van de Stalinistische wereldmacht en wereldverovering tot hun troost. Onder de domme democraten is vanzelfsprekend een grotere verscheidenheid. Men kan zich troosten met de derde macht en derde weg, men kan van het Europees federalisme een mythe maken, en als men dat nog niet boeiend genoeg vindt, kan men ook nog bij het wereldfederalisme terecht. Vooral als men bij de Benelux te maken heeft met het feit, dat de Belgische socialisten niets willen weten van geleide economie in het eigen land, en evenmin iets van geleide economie voor het nieuw te vormen economisch gebied, lijkt me de vlucht in Europees of wereldfederalisme heel voor de hand liggend. In die sfeer is anti-kapitalisme en anti-Amerikanisme gemakkelijk en bevredigend.

De kapitalisten trouwens vluchten heel genoegelijk weg in de droomwereld van de vrije ondernemer, de soevereine staat, en zo nodig van de leeuwerige overheersing en uitbuiting der vroegere koloniale gebieden. Maar zelfs de Belgische kapitalisten, die in de Congo en ook in hun eigen land nog heel veel vrijheid hebben, zijn niet meer vrij in hun verhouding tot de Amerikaanse planisten, en al zouden ze er in slagen de Belgische werkloosheid te laten uitzielen, de Benelux is ook voor België onvermijdelijk.

Voorlopig is die Benelux echter een half jaar uitgesteld, wat dus tevens betekent, dat ze daarna toch in vele opzichten dichter bij haar verwerkelijking moet komen.

De grote moeilijkheid blijft echter de monetaire kwestie. Zonder oplossing hiervan is, wat men ook tot stand brengt, ook al noemt men het Benelux, nu juist niet de grotere economische eenheid, de grotere markt, waaraan Europa en de wereld behoefte hebben.

Voor wie de monetaire eenheid de lucht is zonder welke de Benelux niet ademen en dus niet bestaan kan, is het resultaat van de bijeenkomst in Den Haag dus veel minder bevredigend dan de verklaringen van officiële en semi-officiële zijde, die aan het eind van de bijeenkomst werden gegeven, doen voorkomen.

Het lijkt mij duidelijk, dat er van een werkelijke Benelux niets kan komen, tenzij de Amerikaanse druk op beide regeringen blijft bestaan. Maar die druk alleen is onvoldoende. Er moet een fonds komen, dat de gulden in staat stelt, gedurende de periode die nodig is om de werkelijke aanpassing tot stand te brengen, zich naast de franc te handhaven. En dat fonds zal zeker voor een belangrijk gedeelte door de Amerikanen verstrekt moeten worden.

De vraag moet tevens gesteld worden of de perfectionistische methode, die de twee landen eerst op gelijk niveau wil brengen en dan eerst de vrije verbinding tot stand brengen, niet tot een veel te lange vertraging moet leiden? Is het niet beter, na een zekere gelijkmaking te hebben verkregen, die er thans wel is, de twee economieën in verbinding met elkaar te brengen, en met behulp van een speciaal orgaan en speciale fondsen, de moeilijkheden die zich blijken voor te doen, van geval tot geval te bedwingen? Natuurlijk zou de beste oplossing zijn het organiseren van de gehele economie van het Benelux-gebied, doch, behalve wellicht de P.v.d.A. in Nederland, is er in het Benelux-gebied niemand die in deze richting wil gaan. Daarom staat het vast, dat de eerste jaren van de Benelux, jaren van een aanpassingscrisis zullen zijn, en dat het vormen van een centraal orgaan ter bestrijding van eventuele crisisverschijnselen, dringend geboden is. Kan men het ook over de werking van een dergelijk

orgaan niet eens worden, dan moet men het maar aan de automatiek van het kapitalisme en aan de strijd van de arbeiders en andere belangengroepen overlaten, op den duur een nieuw evenwicht tot stand te brengen.

Bij deze vrijheid behoort dan ook de vrijheid om anders over de resultaten van de Benelux-besprekingen en -maatregelen te praten dan dit in al die ambtenaarlijke verklaringen en toasten in Frans en Vlaams geschiedt.

Maar er is, zeker in de volksvertegenwoordiging van beide landen, niet veel over de resultaten en methoden van de Benelux gepraat. Zodra een zaak een zekere belangrijkheid krijgt, wordt ze tegenwoordig regeringszaak, wat dan betekent, dat de volksvertegenwoordiging alleen maar de voldongen feiten goed te keuren krijgt. Afkeuren heeft immers consequenties, die in de normale partijen (de communisten dus uitgezonderd) slechts door enkelen worden aangedurfd, en het is voorlopig, politiek, dus een leeg gebaar.

Intussen is deze toestand uiterst onbevredigend voor het aanzien van het parlement en dus voor de democratie.

De Atlantische Unie is een illustratie van het zo juist betoogde, op nog veel grotere schaal. Want de Atlantische Unie is nu eenmaal veel belangrijker dan de Benelux. Ze geeft de mogelijkheid om aan Benelux en de uitwerking er van te denken, terwijl zonder het Atlantisch Pact, d.w.z. zonder wil van Amerika om zijn krachten in te zetten ten einde de Russen binnen hun tegenwoordige grenzen te houden, ons volksbestaan, en het bestaan van West-Europa, al tot het verleden zouden hebben behoord of in ieder geval spoedig zouden behoren.

Maar hoezeer men ook het samengaan met Amerika wenst, en het vormen van een zo grote Europese kracht, dat deze reeds op zich zelf voldoende zou zijn om de aanval op Europa een riskante onderneming voor Stalin te maken, men voelt zich als democraat in het geheel niet gerust als al dergelijke verbonden vanzelfsprekend worden beschouwd als regeringszaak, die eigenlijk boven het begrip van het parlement gaat en waarvan men ook even mag zeggen of men er vóór of er tegen is.

Het is duidelijk: als er eenmaal overeenkomsten zijn tussen regeringen, dan kan de bereikte overeenstemming niet meer ongedaan worden gemaakt, want als men in ieder land zo zou handelen, dan blijven we altijd in het stadium van onderhandelingen, wijzigingen, nieuwe onderhandelingen, enz. enz. Vandaar dat de enige democratische methode deze is, dat de regering de Kamer mededeling doet van haar voornemen om deel te nemen aan bepaalde bespre-

kingen, en van haar visie op het geval. Dan kan het parlement zijn eigen visie geven en bepaalde verlangens of eisen tot uitdrukking brengen, waarmee de regering dan rekening heeft te houden tijdens de onderhandelingen.

Alleen zo kan de meer en meer gebruikelijke methode van regeren bij machtiging vervangen worden door de normale methode van regeren in samenwerking met het parlement.

Zou men willen zeggen, dat de begroting van Buitenlandse Zaken alle gelegenheid geeft, en dan ook dit jaar zou hebben gegeven, om bijv. over het Atlantisch Pact te spreken, dan kan daar alleen op geantwoord worden, dat zolang Buitenlandse Zaken behandeld wordt als een begroting die op hetzelfde vlak ligt als iedere andere begroting, er eenvoudig geen kans bestaat om een kwestie grondig te bespreken. In werkelijkheid wordt Buitenlandse Zaken voortdurend belangrijker en beslissender voor het lot van het land, en is het geen overdrijving om te zeggen, dat dit departement evenveel betekent als al de andere bij elkaar. Maar dan moet de Kamer ook ruimschoots de tijd hebben om de buitenlandse zaken, van Atlantisch Pact tot Benelux en van Indonesië tot grenscorrecties goed te behandelen. En niet in een paar zittingen op een verloren dag dat de minister eens thuis is.

Het parlement heeft het ten slotte aan zich zelf te wijten, dat het zo als bijkomstigheid wordt behandeld. Gebrek aan belangstelling voor, en gebrek aan kennis van buitenlandse problemen, heeft hier misschien evenveel mee te doen als een onvoldoende inzicht in de wijze, waarop in de moderne wereld de democratie moet werken.

De grenscorrecties hebben enige malen de voorpagina's van de Nederlandse pers aan kopij en dikke koppen geholpen. Men zou echter overdrijven als men beweerde, dat heel veel Nederlanders zich kopzorg er over hebben gemaakt. Voor zover dat het geval is, werd ze vermoedelijk nog veroorzaakt, doordat men kennis nam van het bericht, dat in Duitsland de koppen rood aanliepen bij de berichten en geruchten, die omtrent de voorgenomen grenscorrecties in Duitsland doordrongen.

De zaak zelf laten we rusten tot het parlement een uitspraak heeft gedaan, maar het opgewonden geblaaskaak van zoveel Duitse regeerders en politici moet toch even gesignaleerd en glimlachend afgewezen worden. Niet met verontwaardiging, want verontwaardiging is alleen op z'n plaats tegenover personen die men als gelijken, zij het dan ook als tegenstanders, beschouwt. Opnieuw maken de Duitsers ons dit onmogelijk en roepen ze de herinnering op aan die uitspraak van Goethe: We zullen nog heel wat veranderingen moeten onder-

gaan, voor men van ons zeggen kan: „Het is reeds lang geleden dat ze barbaren waren!” Nog eens, dat de oude Nazis en de nieuwe Nazis van Führer Stalin zoiets doen, ligt voor de hand, maar dat christelijken (katholieken en protestanten) zowel als sociaal-democraten niet weten hoe ze zich tegenover Nederland, België en Frankrijk moeten gedragen, dat is wel zeer benauwend. En dat maakt het juist de aanhangers van een inschakelen der Duitsers in een West-europese wereld zo bijzonder moeilijk om een politiek, die tegen annexaties en eenzijdige wilsoplegging gericht is, te verdedigen.

Intussen, wij moeten deze dingen blijven bekijken op een wijze, die doordrongen is van de noodzaak om met West-Duitsland in een Europees verband samen te werken. We moeten ze ook bekijken rekening houdend met het voldongen feit, dat de Westerse mogendheden na heel lang beraadslagen tot het aanbrengen van een aantal grenscorrecties zijn gekomen.

Het parlement staat opnieuw voor een voldongen feit. Het heeft de gelegenheid om de regering, in een vroeger stadium, nauwkeurig te zeggen wat het in zake grenscorrecties en eventuele annexaties wilde, niet of niet voldoende gebruikt. En zo die gelegenheid er naar de mening van sommigen niet geweest is, dan had het zelf het initiatief moeten nemen tot een duidelijke uitspraak. Zo zal, ondanks veel gesputter, het zich neerleggen bij het voldongen feit wel de enige oplossing blijken te zijn.

In de Indonesische kwestie is het voldongen feit nog altijd niet bereikt, maar er bestaat enige hoop dat het praten over een feitelijke regeling binnen niet al te lange tijd wel eens zou kunnen beginnen.

De Ronde-tafelconferentie, zoals die door Beel en de regering in Den Haag ontworpen was, is natuurlijk niet tot stand gekomen. Waarom dit „natuurlijk” was heb ik vroeger reeds betoogd, en dat alles lag zo voor de hand, dat het onbegrijpelijk is waarom niet meteen een weg werd ingeslagen, die échec en vertraging vermeed.

De Canadese resolutie bevat nu eenmaal zowel het herstel van de Republikeinse leiders als regeerders in Djocja (wat „onaanvaardbaar” werd genoemd door de tijdelijke opvolger van minister Sassen, minister Van Maarseveen, die intussen bekend heeft gemaakt dat hij de leiding van de Indonesische zaken graag aan een ander wil overdragen), als de erkenning van de leidende rol, die de U.N.C.I. bij de oplossing van de Indonesische kwestie zal hebben te spelen, iets wat ook al „onaanvaardbaar” was.

Maar laten we de taalmoeilijkheden niet overdrijven. We weten nu wel, dat het onaanvaardbaar van Romme — en niet alleen van

Romme — betekent: even tijd voor het bedenken van een verhaal, waarin voor de zoveelste maal bewezen wordt, dat kronkelig denken, kronkelig spreken en kronkelig handelen niet behoeft te beletten, dat men doet waartoe men gedwongen wordt. En als niet het grote gevaar aanwezig was, dat men op deze wijze altijd te laat op de verkeerde plaats uitkomt, overal vertroebeling en wantrouwen veroorzakend, dan zou men dit, als een vast nummer in het vaderlandse circus, kunnen waarderen.

Voor nu hopen we, dat het voor-overleg in Batavia, onder leiding van de U.N.C.I., en met aan Nederlandse kant de heer Van Royen, die weet wat de wereld van ons verlangt en die zover in deze richting zal gaan als de Nederlandse regering hem dat veroorlooft, tot resultaten zal komen. We hopen ook, dat Federalisten en Republikeinen voldoende zakelijkheid aan den dag zullen leggen om de Ronde-tafelconferentie in Den Haag binnen afzienbare tijd te doen beginnen.

Ook dan zullen de moeilijkheden eigenlijk nog pas beginnen en legio blijken te zijn, maar waarom zouden we bij voorbaat veronderstellen, dat het op een week der schande zal uitdraaien. Sommige draaiers hebben, als we mogen geloven wat omtrent hun houding in besloten colleges wordt verteld, toch wel iets geleerd, en al zijn ze door schade en schande, die zij zelf aan de vaderlandse zaak hebben toegebracht, dan ook niet wijs geworden, we mogen hopen dat ze iets minder roekeloos en iets minder dom zullen blijken te zijn dan ze tot voor kort waren en dan hun geschrijf zelfs nu nog is.

30 Maart 1949

ANTWOORD

AAN MR M. VAN DER GOES VAN NATERS

Een antwoord op de verklaring in nr. 3 van dit tijdschrift is niet gemakkelijker, want vele zaken die door Van der Goes worden betreurd, berusten op de zeer te betreuren methode om mij òf meningen òf bedoelingen toe te schrijven die ik niet heb. En in dergelijke gevallen zou nodig zijn een uitleg van wat Van der Goes er van maakt. Waarbij bovendien nog altijd kwesties van interpretatie van feiten en woorden een overeenstemming, die fundamenteel niet bestaat, beletten.

Dat Van der Goes het betreurt dat ik de Indonesië-politiek van de regering en van de voormannen van de partij verkeerd acht, en dus moet bestrijden, ligt voor de hand, zoals het ook voor de hand ligt dat ik nagenoeg alles wat die politiek inhoudt en oplevert, betreurt.

Een antwoord op zijn punt 1 zou dus altijd moeten uitlopen op mijn inzicht dat de partij tot de tweede — en wat dat betreft ook tot de eerste — militaire actie is overgegaan zonder te beseffen wat die op internationaal gebied zou opleveren, en dus zonder voldoende kennis van de internationale machtsverhoudingen. Naar mijn mening is dit nu al sinds jaar en dag door de feiten bewezen, maar Van der Goes vindt, dat wij een goed geslaagd nummer ten beste hebben gegeven, en de discussie hierover zou dus het oprakelen van de totale discussie zijn.

Voor zover de overige punten al niet weerlegd zijn door het feit, dat thans door de regering en voormannen van de partij aanvaard wordt, wat enige maanden of enige weken geleden nog onaanvaardbaar was, zouden ook de andere punten weerlegd kunnen worden als er de nodige ruimte aan werd besteed. Voor enige er van moet ik verwijzen naar mijn boekje „De Indonesische Tragedie”, andere zullen wel altijd kwesties van inzicht en aanvoelen blijven.

Grondwetsherzieningen bewijzen voor mij nu eenmaal iets anders dan voor Van der Goes, en ze *zijn* ook iets anders voor mij dan voor hem. Ik kan de Grondwetswijziging bijv. niet los zien van alles wat de heren Tilanus en Oud bij het motiveren van hun stem hebben verkondigd, en ook niet los van de redenen waarom ze in een bepaalde situatie tot voorstemmers werden. Voor mij is dus de kolonialistische mentaliteit in een groot deel van het regeringsblok nog allerminst dood.

Maar wat mij het meest belet op de verklaring verder in te gaan, is de wijze waarop Van der Goes zich het recht aanmatigt, mij als anti-Nederlands te doodverven, terwijl ik onafgebroken voor de toekomst van Nederland gevochten heb en dat nog steeds doe.

Als Romme zulke dingen zegt en zich daarbij op Van der Goes beroept, dan amuseert me dat, maar de partij is mij teveel waard om dergelijke verklaringen van de kant van een partijgenoot alleen maar koddig te vinden.

En hoe men, na een partijgenoot buiten de natie geplaatst te hebben, nog meent, zo iemand te kunnen verwijten, dat hij de tegenstellingen in de partij opzettelijk verscherpt, zal hopelijk voor velen een raadsel blijven. Van der Goes zelf behoort, althans in deze verklaring, tot de scherpslijpers.

Voorlopig echter zal ik mijn promotie van „glazenwasser” tot vaderlandsloosom Geselln en Parteischädling maar beschouwen als een betreurenswaardig afglijden van de Franse naar de Duitse stijl.

J. DE KADT

TWEEZIJDIG

PRELUDIUM

Men kan nog niet met enige zekerheid zeggen, dat de huidige wereldsituatie tot oorlog gaat leiden — althans niet op welke termijn zij dat zal doen. Het is echter uit de gebeurtenissen van de laatste maand duidelijk geworden, dat men aan alle zijden z'n sokken optrekt en zich voorbereidt om zo nodig de mouwen op te stropen.

Er zijn betrekkelijke kleinigheden. In deze kolommen is al meer gesproken over de Hongaars-Russische econoom Varga, die halverwege in ongenade was gevallen, omdat hij niet op korte termijn de economische ineenstorting van de Verenigde Staten wilde voorstellen... en overigens rustig verder werkt in Moscou. Ook *hij* trok zijn sokken op, en verzekerde in een brief in de „Pravda”, dat hij in het geheel niet „Westers georiënteerd” is, dat „de internationale reactie” deze „laster” had verspreid, enz. Wat ook de positie van Varga in de Russische politiek moge zijn geworden (en het is waarschijnlijk, dat het Kremlin zijn erkende bekwaamheden nog gaarne gebruikt, al denkt het — misschien — over enkele hoofdpunten anders), blijkbaar moest nog eens worden duidelijk gemaakt, dat in Moscou óók personen, die men nog enigszins van een afwijkende mening, althans van een eigen mening, zou kunnen verdenken, zich gaarne in het gelid scharen, als het gaat om aanvallen op het Westen.

Een tweede feit: Albanië wordt steeds roeriger. Een vorig maal werd reeds uiteengezet hoe Tito's Joegoslavië het gevaarlijke en aanstotelijke vreemde eendje in Stalins bijt dreigt te worden, en hoe het Kremlin er derhalve alles op zet om Tito's gezag te ondermijnen (door moord, revolutie van Moscou-gezinden of economische uit-hongering van het land) en Joegoslavië terug te brengen in de kring der „veilige” satellieten. Een belangrijk deel van de daarbij nodige druk gaat uit van Albanië, dat één van de sterkst geïntegreerde satellieten is, een klein land, maar een strategische sleutelpositie, welks Enver Hoxza-regering juist weer in Moscou is geweest.

Grote ingeniositeit is door tal van commentatoren besteed aan de ministerwisseling in Moscou. Opmerkelijk was bij het lezen der pers-

commentaren, dat journalisten, die tot de verstandigste en bestingelichte worden gerekend, erg voorzichtig bleven in hun commentaar. Inderdaad, volmaakt duidelijk is de zaak nog niet. Maar één en ander valt toch uit de nuchtere officiële berichten wel af te leiden. Laten we deze nog even ter hand nemen; wat is er precies gebeurd?

Molotow is als minister van Buitenlandse Zaken vervangen door Wysjinski — maar vice-minister-president en lid van het Politbureau gebleven.

Mikoyan is als minister van Buitenlandse Handel vervangen door zijn eerste assistent — maar eveneens niet uit het Politbureau gezet.

Woznesensky, de leider van het Staatsplanbureau, legt die functie en zijn vice-voorzitterschap van de ministerraad neer, maar blijft, naar we mogen aannemen, lid van het Politbureau.

Hetzelfde geldt van maarschalk Bulganin.

De eerste verklaring, waaraan men bij mutaties als deze denkt, is een verandering van politieke richting. Nu kunnen we ons daarvan al dadelijk geen al te grote voorstellingen maken, omdat nagenoeg alle betrokkenen, zowel de aftredende als de optredende ministers, oude en vertrouwde medewerkers van Stalin zijn. (Andere variëteiten van het genus „communistische leider” zijn reeds bij vorige gelegenheden van het toneel verdwenen.) Het is verder moeilijk om zich voor te stellen wat een andere politiek bij voorbeeld op het gebied van de buitenlandse politiek zou moeten betekenen. Zeker, Molotow was uiterst anti-Westers, de tegenhanger van de pro-Westerse Litwinow, die hij in het voorjaar van 1939 verving; en... hij beging domheden door de anti-Westerse politiek te ver te drijven; zie als recent voorbeeld naar het afstoten van Noorwegen. Maar is Wysjinski soms *niet* anti-Westers? Is hij niet mede-schuldig aan de star anti-Westerse politiek van het Kremlin — waarin hij bovendien een extra-luide trompet-solo meespeelt, omdat hij als oud-mensjewiek nog altijd iets heeft goed te maken?

Het is sinds lang bekend, dat de leiders van de Russische politiek het in ieder geval over de doeleinden van hun politiek eens zijn. Het is mogelijk, dat zij over de methoden van tijd tot tijd van mening verschillen — maar het is niet waarschijnlijk, dat dit leidt tot ernstige tegenstellingen; waarschijnlijk gaat het meer over zaken als het tempo, waarin de te verwachten ontwikkeling zich zal afspelen. Afwijkingen „naar rechts” of „naar links” van de Partij-lijn, echte ouderwetse „deviationismen”, zijn niet uitgesloten, maar wel onwaarschijnlijk in een Politbureau, waarin de macht volgens bevoegde beoordelaars (van Walter Duranty tot Boris Souvarine) voor 90 à 95 % in handen van Stalin is.

Maar wat dan? Welke andere verklaring moeten we dan zoeken voor de ministeriële mutaties, die toch kennelijk te ver gaan om toevallige pensionneringen te beduiden? Laten we in de eerste plaats bedenken, dat de wacht is afgelost in de ministerraad, en voor zover we kunnen nagaan niet in het Politbureau. In het laatste nu wordt politiek gemaakt, in de eerste (die trouwens als in rade beraadslagend college waarschijnlijk nooit bijeenkomt) niet. De ministers zijn in de Sowjet-Unie zo ongeveer wat bij ons directeuren-generaal zijn: hoge, vertrouwde ambtenaren, die een bepaald onderdeel van de staatszorg betrekkelijk zelfstandig leiden — maar die geen politiek maken.

Dat laatste gebeurt door het Politbureau, eigenlijk een Partij-apparaat, dat zoals gezegd' in overwegende mate wordt geleid door Stalin en waarvan de leden dus alleen te vergelijken zijn met onze ministers, als we voortdurend bedenken, dat ze onder een „ijzeren kanselier" staan. Op grond van deze overweging lijkt het logisch om het „aftreden" van enkele prominenten, als zij inderdaad alleen maar als minister en niet als lid van het Politbureau aftreden, te zien als een verlengstuk van de samenvoeging en oprichting van een aantal van de 60 departementen welke Rusland rijk is, dus als onderdeel van een voornamelijk technische re-organisatie.

Maar deze re-organisatie betekent natuurlijk wel iets: stroomlijnen van het apparaat, naar men kan aannemen: om dat beter en vlotter te doen werken. Het betekent natuurlijk iets, dat enkele leden van het Politbureau, die daarin zijn gebleven en dus blijkbaar niet in ongenade zijn gevallen, op deze wijze zijn vrijgemaakt van hun departementale, administratieve taken — en waarschijnlijk niet om rust te nemen, maar om een andere taak des te beter te gaan vervullen.

Er is dus een kleine ploeg van vrijgestelden op het allerhoogste niveau gevormd — waarvoor? Twee mogelijke doeleinden dienen te worden vermeld, hoewel ook andere denkbaar zijn: het ontlasten en te zijner tijd vervangen van Stalin, en oorlogsvoorbereiding.

Het eerste punt zou zijn waarschijnlijkheid hebben, als we alleen letten op de leeftijd van de Russische dictator. Stalin is niet jong meer en zijn gezondheid laat telkens te wensen over; officieel is dat nog onlangs te Moscou medegedeeld. Wat zou dus natuurlijker zijn dan hem geleidelijk-aan onderdelen van zijn taak uit handen te zien geven?

Een gedeeltelijke ontlasting is natuurlijk mogelijk, maar dat hier als het ware over de opvolging zou zijn beschikt, lijkt niet waarschijnlijk. Het probleem *wie* Stalin eenmaal zal of zullen opvolgen, is uiteraard ook aan de autoriteiten in Moscou niet onopgemerkt voor-

bijgegaan; het lijkt aannemelijk, dat voor dit probleem, dat bij een plotselinge dood eensklaps acuut zou kunnen worden, al veel eerder een regeling is getroffen. En voor het geval dat een dergelijke regeling tot dusverre niet mogelijk zou zijn geweest, bij voorbeeld omdat men dan de strijd tussen de mogelijke opvolgers uit de toekomst naar het heden zou hebben verplaatst, moet nog altijd blijken, dat een dergelijke moeilijkheid juist door de thans genomen maatregelen uit de weg zou zijn geruimd.

Het staat te vrezen, dat er niet veel andere verklaringsmogelijkheden overblijven dan de veronderstelling, dat de Sowjet-Unie zich ten oorlog aangordt, en daartoe bij voorbaat over een krachtig „oorlogskabinet” wil beschikken van Politbureau-leden, die niet met handen en voeten zijn gebonden aan de administratieve leiding van bepaalde departementen, maar geheel ter beschikking zijn voor de algemene opperste leiding en voor bijzondere opdrachten op bepaalde bedreigde plaatsen.

Iets dergelijks is al méér voorgekomen, namelijk toen in het begin van de tweede wereldoorlog Stalin, die zich tot dat ogenblik had tevredengesteld met de functie van partijsecretaris, optrad als minister-president en een aantal anderen, waaronder ook de toenmaals nog politieke, niet-militaire Bulganin, werden belast met enkele belangrijke sleutelposities.

Oorlog dus... en op vrij korte termijn? Niemand kan het zeggen. Dát de Russen hun organisatie op oorlog voorbereiden lijkt waarschijnlijk; maar het is allerminst gezegd, dat ze zich voorbereiden op méér dan de eventualiteit van een oorlog.

Overigens zou dit overeenkomen met het merkwaardige schouwspel, dat in de communistische politiek in de buitenwereld een „vredesoffensief” en een oproep aan de arbeiders om in geval van oorlog het Rode Leger te steunen vrijwel onmiddellijk op elkaar zijn gevolgd. Gezien in het licht van de veronderstelling, dat de mannen in het Kremlin zich op een oorlog voorbereiden, zouden deze schijnbaar tegenstrijdige uitlatingen wel begrijpelijk zijn: men dient dan de arbeiders in de „kapitalistische” landen, naar de beproefde Komintern-recepten van 1928, op te wekken tot sabotage aan het front, celvorming in het leger, défaitistische propaganda en als het tot oorlog komt desertie; en erg veel kwaad kan het niet om het „vredesoffensief” door verklaringen als die van Thorez, Togliatti e.t.q. te doorkruisen, omdat de Russische propaganda het bij degenen, die nu nóg niet pro-communistisch zijn, definitief heeft verbruid, terwijl er voorts nog altijd wel een bepaald aantal politiek onnozelen te vinden is, dat in een „vredesoffensief”, zelfs van die zijde, gelooft.

Zonder de veronderstelling van een naderend gewapend conflict

tot volstrekte zekerheid te verklaren (zij is in het bovenstaande ook ruimschoots met voorzichtige beperkingen omgeven), moet één tegenargument, dat men vaak hoort, worden ontzenuwd. Men redeneert dan ongeveer als volgt: „Iedereen weet, dat de Sowjet-Unie een oorlog zal verliezen; dat weten ook de mensen in het Kremlin; dan zijn zij toch veel te realistische politici om een oorlog te beginnen!”

Deze redenering herinnert aan het kleine meisje, dat bang was voor een grote, blaffende hond. Toen troostende omstanders tegen haar zeiden: „Wees maar niet bang: blaffende honden bijten niet!” antwoordde zij: „Ja, maar weet die hond dat?”

De fout van de redenering is, dat men het Kremlin laat denken als wij. Wij, „het Westen”, hopen dat een oorlog vermeden kan worden — al noodzaakt de opdringende macht van het communisme ons tot het nemen van veiligheidsmaatregelen als bij voorbeeld het sluiten van het Noord-Atlantisch Pact. Maar men behoeft er zich geen enkele illusie over te maken, dat Stalin en de zijnen de oorlog als vermijdbaar zien. Op grond van hun Marxistisch-Stalinistische theorie menen zij, dat een gewapend conflict tussen de „kapitalistische” landen en het „socialistische vaderland” (de Sowjet-Unie) volstrekt onvermijdelijk is: lees er de talrijke aanhalingen uit Stalins eigen werk, van vroeger en later tijd, maar op na, die verzameld zijn in het Januari-nummer van het Amerikaanse tijdschrift „Foreign Affairs”, en waarvan de schrijver overtuigend aantoonde, dat ze Stalins ware inzicht duidelijker blootleggen dan zijn incidentele vredelievende verklaringen tegenover buitenlandse journalisten.

Het conflict zou onvermijdelijk zijn. Dát is de grond van het gevoel bij de Russen, dat zij „bedreigd” worden: een naar onze opvatting volstrekt irrealistisch gevoel, omdat nagenoeg niemand in het Westen de oorlog wil. Maar een gevoel, dat verklaarbaar wordt, als men weet, dat het Kremlin op dogmatische gronden het conflict onvermijdelijk acht.

Dát is het zweempje van realiteit, dat er schuilt in Moscou's verwijten, dat het Noord-Atlantisch Pact „agressief” zou zijn. De verwijten zijn uiteraard niet gegrond voor elk onbevooroordeeld mens, dat wil zeggen: voor alle niet door de Stalinistische dogmatiek bevooroordeelde mensen.

Als de Westelijke naties trouwens agressief wilden worden, zouden ze het handiger moeten aanpakken. Het Noord-Atlantisch Pact heeft, behalve een zekere morele waarde, twee meer tastbare voordelen: het geeft een wel niet juridische, maar toch praktisch zekere waarborg, dat de Verenigde Staten haar militaire macht niet werkloos zullen laten toezien, als West-Europa mocht worden aangevallen; het

voorziet verder in bewapening, uitrusting en coördinatie van de West-europese strijdkrachten. Maar och heden, wat is er op dit laatste gebied nog veel te doen!

Totaal ongewapend, „onverdedigbaar” zoals de défaitisten zeggen, is West-Europa gelukkig niet. Maar het grootste deel van de Amerikaanse wapens moet nog komen, en de coördinatie is nog zeer gebrekkig. Van het laatste euvel een enkel voorbeeld.

De uitvoer van goederen, die voor de Russische oorlogsvoorbereiding en oorlogvoering belangrijk kunnen zijn, naar Oost-Europa is een vraagstuk, dat zorg baart. Maar het wordt volkomen incidenteel behandeld. Onlangs zond Washington een nota aan Zweden, dat te veel strategisch belangrijke goederen aan Rusland zou willen leveren; onlangs werden aan de Engelse regering in het Lagerhuis soortgelijke verwijten gemaakt, waarop de betrokken minister antwoordde, dat een nieuwe lijst van „verboden” goederen was opgesteld en dat deze aan de andere landen van de Westelijke Unie (let wel, alleen van de Westelijke Unie!) zou worden „meegedeeld”.

Wat ligt nu meer voor de hand en is eenvoudiger, zou men zeggen, dan om hiervoor een algemeen, voor alle Westelijke naties geldend schema op te stellen? Men dient tegen elkaar af te wegen het voordeel, dat een zekere Oost-West-handel blijft bestaan, en het nadeel, dat de Sowjet-Unie met haar satellieten deze handel voornamelijk gebruikt om voor haar en voor haar oorlogsvoorbereiding noodzakelijke goederen in handen te krijgen. Als dat geschied is, kan men de hoeveelheden, die men ter export wil toelaten, contingentsgewijze over de betrokken Westelijke landen verdelen. Is dit een kunststuk, dat de gezamenlijke krachten van de Westelijke Unie, van de zestienlanden-organisatie in Parijs en van het Noord-Atlantisch Pact te boven gaat? In dat geval zou er aanleiding zijn, de integratie van het Westen ook in organisatorisch opzicht eens op de helling te nemen. Moscou stroomlijnt zijn organisatie, mijne heren! Laten wij niet achterblijven in doeltreffendheid.

NOG EENS:
HET TOEKOMSTIG
RADIOBESTEL

Met tegenzin zet ik mij nog eenmaal tot het maken van enkele critische opmerkingen in zake de radio; met tegenzin — want ik weet de zaak waarvoor ik pleit verloren, en zou er over kunnen zwijgen ware het niet, dat ik onze partijgenoten, die te dezer zake hebben te beslissen, nog eenmaal zo duidelijk mogelijk wil zeggen: *Gij begaat onrecht*, niet aan een stelletje harde koppen, maar *aan de visie waaruit onze Partij geboren is*. Ik neem daarbij aan, dat de „oplossing” van het radioprobleem wel zal gaan in de richting van een monopolie aan de federatie der omroepverenigingen, m.a.w. dat er niets wezenlijks verandert.

Ik zal geen breed betoog opzetten over de stelling, dat de som der omroepverenigingen gelijk is aan, of vertegenwoordiging van het geestelijk leven van ons volk; ik acht de stelling een fictie, of in duidelijk Hollands: een leugen. Ik zwijg ook over de verwarring der beginselen, die achter het huidige „stelsel” leeft: drie omroepverenigingen op *godsdienstige* grondslag, één op *politieke*, één „algemeen”. Maar ik wil met enkele voorbeelden duidelijk maken, hoe er allerlei belangrijk cultureel werk buiten dit traditioneel geheiligde schema valt, en dus niet voor de radio mag komen; en ik vraag met nadruk aan onze socialistische Kamerleden zich daarvan rekenschap te geven. Er wordt in Nederland in clubhuizen jeugdwerk gedaan voor wat men dan noemt massa-jeugd: het clubhuis de Arend te Rotterdam, de Mussen in Den Haag, de Zeemeeuw voor meisjes te Rotterdam, de Haard te Nijmegen. Pionierswerk, verricht onder uiterst moeilijke omstandigheden door een stelletje lieden, die niet vragen naar godsdienstige of politieke schotjes. Dit werk vindt geen onderdak bij onze radiocultuur, het is niet confessioneel, het is niet socialistisch, het is niet Avro-algemeen. De enige plaats, waar er voor de microfoon over gesproken kan worden, is... de Radio Volks Universiteit. Voor het werk van de „gewone” volks- en dorpshuizen geldt hetzelfde: dit werk wil niet geëtiketteerd worden naar het radio-schema.

Er zijn in ons land een aantal Scholen voor Maatschappelijk Werk,

die leerlingen afleveren voor allerlei cultureel werk; sommige zijn confessioneel en kunnen dus bij K.R.O. en N.C.R.V. terecht. Andere zijn „algemeen”, maar zouden zich doodschamen, als zij bij de A.V.R.O. terecht moesten komen — zij willen bewust niet partij-socialistisch zijn, al zijn er een aantal pg. van enige betekenis onder docenten en oud-leerlingen; er is voor deze arbeid geen plaats in het radiobestel.

Er is in ons land een groeiende beweging van Volkshogescholen; weldra zal elke provincie er één hebben. Deze beweging heeft als principe gesteld, dat zij personen van uiteenlopende godsdienstige en politieke overtuiging samenbrengt, en ten dienste van alle sociale groepen werkt. De culturele leider van de A.V.R.O. zal het wel nooit begrijpen — indien hij het werkelijk begreep, zou zijn omroepvereniging er aan bezwijken —, toch is het zo: de geestelijke achtergrond van de Volkshogeschool is niet die van de A.V.R.O. Er is voor dit stukje cultuurarbeid geen plaats in het radiobestel.

Er zijn in ons land een aantal kerken, die hardnekkig weigeren om in het bestaande omroep-schema zich te voegen. Eén van de motieven raakt ons, als Partij van de Arbeid, onmiddellijk, omdat hier de visie van de „doorbraak” richtinggevend is. Voor de N.C.R.V. spreken alléén orthodoxen; voor de V.P.R.O. alleen vrijzinnigen. Maar de kerken, die ik hier bedoel, weigeren hun sprekers volgens dit schema te kiezen, en stellen er prijs op, dat orthodoxen en vrijzinnigen *samen* het Evangelie verkondigen. Men weet, dat deze kerken het I.K.O.R. hebben gesticht; men kan óók weten, dat een paar machtige omroepverenigingen graag dit wicht zouden uitwerpen, en dat het een weerszinwekkend en onwaardig geharrewar is om de vraag wát deze kerken wel en niet mogen uitzenden.

Er zijn in onze Partij een paar honderd dominees van orthodoxe geloofsovertuiging; ik neem gemakshalve Buskes als type. Moet ik nog betogen, dat Buskes bij de N.C.R.V. uitgesloten is? Zou iemand willen opmerken, dat hij welkom is bij de V.A.R.A., dan meen ik, dat die iemand zich vergist. Zeker, Buskes mag voor de V.A.R.A. spreken als de Prot. Chr. Werk Gem. haar tijd heeft, en ook nog wel eens een ander keertje, bijv. in een toelichtingenreeks van het Partij-program. Maar daarmee heeft Buskes niet terug wat het radiobestel van vandaag hem ontnemt, en wat hij per se wil vasthouden: het contact met zijn orthodoxe kerkvolk. Indien onze partijgenoten hem dit contact onthouden, door het radiobestel van vandaag te sanctioneren, dan doet men niet alleen aan hem en wie hij vertegenwoordigt onrecht, maar dan snijdt men in eigen vlees.

Over de positie van onze r.k. partijgenoten in de volksgroep, waarmee zij door hun geloof verbonden zijn, matig ik mij geen

oordeel aan — maar het is voor ieder duidelijk, dat hun visie bij de K.R.O. evenmin onderdak vindt als die der orthodoxe protestanten bij de N.C.R.V. En toch hebben zij een belangrijke bijdrage te geven aan onze nationale cultuur, die thans in brokstukken wordt gecultiveerd. Het moet nog eenmaal met de nodige ernst worden gezegd: de radio-misère zit een aantal van onze partijgenoten hoog, niet omdat het misère is, of omdat er weer eens een brok machtsstrijd van organisaties om verworven posities wordt gestreden (daarvoor mag men begrip verwachten) — maar omdat één van de wezenlijke krachten van onze Partij wordt aangetast.... door partijgenoten.

Mocht iemand mij tegemoet voeren, dat dit stukje geen positieve oplossing aan de hand doet, alleen maar afblaast, dan antwoord ik dat ik mij thans deze vrijheid veroorloof, nadat ik in dit tijdschrift (Jaargang '46) positieve denkbeelden heb ontwikkeld.

Van de redactie

„In het Januarinumner gaven wij prof. Wertheim, die in een stuk van de heer Mozer werd aangevallen, gelegenheid tot een antwoord.

In het Februarinumner plaatsten wij een repliek van de heer M., met de vermelding, dat prof. W. gelegenheid zou krijgen tot dupliek in het Maartnummer.

Het door prof. W. ingezonden antwoord werd echter door de redactie in het Maartnummer niet geplaatst, daar de heer M. de wens te kennen gaf nóg eens te tripliceren en de redactie er de voorkeur aan gaf het debat in één nummer af te sluiten. Prof. W. geeft thans echter te kennen, nu twee maanden na plaatsing van het lange stuk van de heer M., weinig meer te voelen voor een voortzetting van het debat. Hij ziet van verdere discussie af, mede uit overweging, zoals hij schrijft, „dat wie na lezing van zijn stuk in het Januarinumner nog onder de indruk van de repliek van de heer Mozer is gekomen, niet te overtuigen valt van de waarde der wetenschappelijke objectiviteit”.

HET BUITENLANDSE

TIJDSCHRIFT ¹⁾

DUITSLAND

Van de honderden tijdschriften, die in Duitsland verschijnen, willen we allereerst aandacht vragen voor de „Frankfurter Hefte”, een maandblad voor cultuur en politiek, dat ook na de geldzuivering nog altijd over een oplaag van 50.000 expl. beschikt. Dit tijdschrift wordt uitgegeven door Eugen Kogon met medewerking van Walter Dirks en Clemens Munster. Eugen Kogon is bekend geworden door de uitmuntende analyse van het Derde Rijk, die hij gegeven heeft in zijn boek „Der SS-Staat”. Kogon en Dirks zijn katholieken en socialisten. Zij hebben juist vanuit hun geloof sterke en overtuigende formuleringen gevonden voor een radicale oplossing van het sociale vraagstuk. Er zijn natuurlijk ook in Duitsland Katholieken, die deze radicale bezinning op de maatschappelijke vraagstukken weinig aantrekkelijk vinden. Er is dan ook een poging gedaan, hun door kerkelijk gezag het zwijgen op te leggen. Zij danken het aan de rechtvaardigheid van de onlangs overleden bisschop van Limburg, dat deze poging mislukt is. Nadat deze zijn visie kenbaar wist te maken bij het Vaticaan, is vanuit Rome aan alle pogingen, om Kogon en Dirks „uit te schakelen” een einde gemaakt.

Een groot gedeelte van het tijdschrift is gewijd aan commentaar op actuele Duitse gebeurtenissen. Dit commentaar hoort tot het beste wat op het gebied van een echte Duitse „heropvoeding” door Duitsers wordt gedaan. Een ander deel van de afleveringen is opgezet met de bedoeling,

¹⁾ In de toekomst hopen we geregeld soortgelijke tijdschriftoverzichten te geven. Red.

aan de lezers „materiaal” te verstrekken. De eerste drie afleveringen van dit jaar (de vierde jaargang) behelzen dergelijke materiaalverzamelingen over het Roergebied, over de politie in Duitsland, over het communisme in China, over Palestina. Voor zover sprake is van „objectieve voorlichting” zal men dit praedicaat aan deze bijdragen niet kunnen ontzeggen. Er wordt zonder commentaar een grote hoeveelheid feiten gegeven. Onderstaand een voorbeeld, dat ook voor Nederland van belang is. In het overzicht over de Roer wordt o.m. behandeld: de bezitsverhoudingen in de Roer-industrie, de bindingen en ontbindingen bij de verschillende maatschappijen, de ontwikkeling van de productie van ijzer en staal, de omvang van de gedolven hoeveelheden kolen, economische verhoudingen en demontage, de positie van de mensen aan de Roer, met name de leiders van de ondernemingen, de sociale verhoudingen voor de arbeiders enz. Op soortgelijke wijze is het probleem van de Duitse politie behandeld. Dit onderwerp heeft Eugen Kogon bovendien van de politieke kant behandeld, en daarbij iedere poging, om een hoe dan ook vermomd West-Duits leger te vormen, nadrukkelijk van de hand gewezen als een gevaar voor de jonge Duitse democratie. In een serie artikelen behandelt Walter Dirks de verhoudingen binnen en tussen de Duitse partijen, een onderwerp, dat bijzondere aandacht verdient bij de neiging tot totalitarisme, die ongetwijfeld bij de afzonderlijke partijen te bespeuren valt. Het spreekt vanzelf, dat juist in een tijdschrift als de „Frankfurter Hefte”, gezien de uitgevers, de vraagstukken van de verhouding van maatschappijopvatting en levensovertuiging een grote plaats innemen.

OOSTENRIJK

Het theoretische tijdschrift van de vooroorlogse Oostenrijkse sociaal-democratie is nog in veler herinnering. „Der Kampf” had een internationale reputatie. Daar werden vraagstukken van de socialistische theorie, vooral van de Oostenrijkse tak van het marxisme, het zogenaamde „austro-marxisme” besproken. Gedurende vele jaren hebben de twee grondleggers van deze variatie op het marxisme, Max Adler en Otto Bauer, op dit blad hun stempel gedrukt.

Ook nu weer heeft de Oostenrijkse partij een maandblad op een zeer behoorlijk peil. „Die Zukunft” staat onder leiding van Oscar Pollak, die tevens de hoofdredacteur is van de „Wiener Arbeiter-Zeitung”. Naast hem behoort Karl Czernetz tot de redactieleden. In zijn handen ligt het gehele scholingswerk van de partij. Voor zover wij kennis hebben kunnen nemen van de moeite, die de sociaal-democratische partijen in de Europese landen zich getroosten, om hun kader weer op peil te brengen, kunnen wij de buitengewone prestatie van de Oostenrijkse partij niet ontkennen. Ongetwijfeld is er een toon te bespeuren in dit werk, die wij voor Nederland moeilijk zouden willen aanvaarden. Maar qua intensiteit staat het scholingswerk van de Oostenrijkse partij bovenaan.

Naast het binnenlandse gedeelte, waarbij commentaar op wetgevingswerk, economische en loonpolitiek, vraagstukken van de coalitiepolitiek enz. een voorname plaats innemen, wordt gepoogd behoorlijke overzichten van de situatie in andere landen te geven. In de eerste drie afleveringen van de „Zukunft” in 1949 is bv. de economische politiek van de Zweedse sociaal-democratie, de ontwikkeling van de Poolse partij tot haar liquidatie, de „Fair Deal” van Truman, het einde van het Duitse „Burgertum” besproken en een samenvatting van de indrukken van Denis

Healy gegeven, opgedaan tijdens een reis door de landen rond de Middellandse Zee.

Daarnaast speelt gedurende de laatste maanden de discussie over de partij-democratie een grote rol. Otto Bauer, de politieke leider tijdens de jaren tussen de oorlogen, heeft de partij steeds buiten de regering weten te houden. Sinds 1945 neemt de partij deel aan een coalitie-regering. De spanning tussen de „zuivere” theorie en de „kompromisslerische” praktijk levert voldoende stof op. Begrippen, zoals „rechts” en „links” binnen de partij, hebben hun vooroorlogse zin verloren.

Zeker niet minder belangrijk is het feit, dat „Die Zukunft” juist in de laatste maanden begonnen is, bijdragen te publiceren, waardoor de aandacht gevestigd wordt op de socialistische theorie. In het nr. 1 van dit jaar stelde Alois Wimberger de vraag: „Hebben wij een theorie nodig?” Ludwig Elders verdedigde de „Prügelknabe Materialismus”. In de aflevering van Februari 1949 houden twee schrijvers zich op zeer hoog peil met de socialistische theorie bezig. Josef Hindels schrijft over de „Crisis van het Marxisme” en Adalbert Duschek stelt de vraag: „Zijn wij nog marxisten?” Beide artikelen hebben ook buiten de partij de aandacht getrokken. In „Die Furche”, een blad dat met de Nederlandse „Linie” zou kunnen worden vergeleken, hoewel het Oostenrijkse blad op veel hoger peil staat, is men op deze discussie grif ingegaan, omdat men hier mogelijkheden ziet voor een samenwerking op maatschappelijk terrein, met waardering voor elkanders levensopvatting. In de aflevering van Maart wordt door Ernst Gläser gepoogd een inventaris op te maken van het „austro-marxisme”. Het is de moeite waard, aan de ontwikkeling van de socialistische theorie, zoals die hier uitgewerkt wordt, te zijner tijd aandacht te besteden.

A. M.

COMMUNISTISCHE CAHIERS

Van de communistische periodieken in West-Europa bezit het maandelijks orgaan van de C.P. van Frankrijk, „Cahiers du Communisme”, twee eigenschappen, welke de maandbladen van de andere communistische partijen ontberen. Het wordt ten eerste geschreven met grote scherpte en bestrijkt een breder terrein (bijv. de verhouding tot de intellectuelen, de godsdienst en het leger) dan een orgaan als „Politiek en Cultuur” ten onzent. Bovendien oefenen sommige artikelen een grote invloed uit op het leven van de andere communistische partijen, in ieder geval was dit zo tot aan de stichting van de Komintern.

Het klassieke voorbeeld hiervan was de „Open Brief” van Jacques Duclos, secretaris van de C.P. van Frankrijk, destijds lid van het Executief Comité van de Komintern, aan Earl Browder, toen algemeen secretaris van de C.P. van de Ver. Staten, gepubliceerd in „Cahiers du Communisme” van April 1945. Deze brief bevatte een veroordeling van het beleid van Browder.

Volgens Kominternvoorschriften moest deze open brief in het orgaan van de C.P.U.S.A. gepubliceerd worden. De „Daily Worker” van 27 Mei 1945 nam een volledige vertaling op en 26 Juli was Browder met algemene stemmen uit de C.P.U.S.A. geroyeerd.

Het blad „Cahiers du Communisme” vervulde dus bij deze gelegenheid de rol van de vooroorlogse bladen der Komintern, zoals „Imprescor” of „Rundschau”.

Een zekere parallel valt eveneens te trekken bij de resolutie van het Comité Central van de P.C.F. van 31 Augustus en 1 October 1946. Daar werden resoluties aangenomen, die vrijwel gelijk waren aan de conclusie van de geheime partijconferentie van de C.P.N. van November 1946, die door een indiscretie in de „Volkskrant” verscheen.

De P.C.F. besloot:

„Wij kunnen niet genoeg aanbevelen, dat een lid van het secretariaat in het bijzonder belast wordt om van dag tot dag de inhoud en de oriëntatie van de krant te volgen.

Het is noodzakelijk om arbeidersjournalisten op te sporen en op te voeden, die te zamen met intellectuelen een zeer goede collectieve zouden kunnen vormen.”

Zoals men weet, is A. J. Koejermans het slachtoffer geworden van „het vormen van een collectieve redactie”.

Ook over de jeugd werden beharigenswaardige opmerkingen gemaakt. De U.J.R.F. (de collega van ons A.N.J.V.) en de jonge communisten kregen in de „Cahiers du Communisme” nauwkeurige aanwijzingen.

„Iedere communist onder de 25 jaar moet actief zijn in de eerste plaats in een beroepsorganisatie. Ten tweede in een sport- of ontspanningsorganisatie. En dan bovendien is het plicht om in ieder geval lid te zijn van de U.J.R.F.”

Tot precies dezelfde conclusies kwam de C.P.N. ten aanzien van het A.N.J.V. Echter in 1946 werd de Franse communistische jeugd al aangerazen, aandacht te besteden aan „het militaire werk”.

Op dit gebied heeft in ons land een achterstand bestaan, die men nu aan het inhalen is.

De Franse partij heeft het militaire werk nooit verwaarloosd. Getrouw aan het program van de Komintern, waarin de C.P.-activiteit in het leger tot eerste plicht van iedere partij gemaakt werd, schrijven de beste specialisten, zoals André Marty en Charles Tillon (lid van het Franse Politiebureau, in de illegaliteit president van het militaire comité van de onder C.P.-leiding staande „Franc-tireurs et Partisans”) herhaaldelijk in „Cahiers du Communisme”.

Soms grijpt men naar het verleden.

Studies over de gevechten tijdens de Commune van Parijs in 1871 (het oefenterrein van alle burgeroorlogstrategen) worden afgewisseld met actuele beschouwingen.

Zo merkt Tillon Mei 1948 op:

„Ik wil vooral aandringen op het werk van de communisten ten aanzien van het Franse leger, als massaorganisatie. Men beschouwt het vaak zo, dat de aandacht, welke wij aan het leger moeten wijden, een werk van specialisten is. Integendeel de gehele partij moet zich interesseren voor het nationale leger en voor de vraagstukken van nationale verdediging.

Ik zou nog meer kunnen spreken over het werk dat gedaan moet worden voor de C.P.-officiëren en onderofficiëren van de reserve voor de eenheid in de boezem van hun eigen organisatie. Het oproepen van reservisten, dat zonder twijfel plaats zal hebben, geeft de gelegenheid om contacten en vergaderingen te organiseren, die bijv. door de gemeenten onder communistische leiding op touw gezet moeten worden.”

De kroon op dit werk zet het recente artikel van Alfred Malleret en de generaal in actieve dienst Joinville:

„De communisten zijn inderdaad altijd tegenstanders geweest van het vulgaire anti-militarisme”. Stalin heeft in de geschiedenis van de C.P. deze duidelijke theorie gegeven:

De bolsjewieken waren niet tegen iedere oorlog, zij waren alleen tegen de veroveringsoorlog, tegen de imperialistische oorlog.

Indien het volk in staat is om in ieder concreet geval het reële karakter van de oorlog te onderscheiden, dan wordt de daadwerkelijke strijd tegen het imperialisme en voor de vrede vereenvoudigd.”

De schrijvers raden aan om in ieder geval de wapenhandel te beoefenen „het vulgaire anti-militarisme is in werkelijkheid een wapen van de imperialisten.” Zij beroepen zich hier

bij op Lenin, die eveneens aangeraden had dat men hoe dan ook leerde met wapens om te gaan. En zij komen tot de conclusie, „dat hij ten slotte aantoonde, dat de proletariërs na alles gedaan te hebben om de vrede te bewaren, aan alle oorlogen moeten deelnemen, zelfs de onrechtvaardige oorlogen waarvan zij dan het karakter moeten veranderen.”

De schrijvers vervolgen: „de Fransen die onze onafhankelijkheid willen herstellen, de talloze vrienden van de vrede kunnen deze nieuwe koers realiseren als zij zich verzamelen rondom de arbeidersklasse en vastberaden aan haar zijde strijden. Het hangt van de activiteit van de C.P. af of deze eenheid snel tot stand komt. De actie van de nationale verdediging bestaat dus op het ogenblik uit het verenigen van de brede massa's van ons volk, daarbij inbegrepen de soldaten en de patriottische kaders om te strijden tegen het imperialisme en voor de verdediging van de vrede. De strijd tegen het imperialisme, dat betekent o.a. de oorlogophitsers zonder aarzeling aan de kaak stellen en opheffing eisen van de verdragen, die de onafhankelijkheid van Frankrijk versjacheren.”

„Strijden tegen het imperialisme dat wil ook zeggen door actie blijkt te geven van de totale vriendschap van het Franse volk voor de Sowjet-Unie onder alle omstandigheden. André Marty, Charles Tillon, alle helden van de Zwarte Zee, hebben geweten hoe zij dit moesten doen in het jaar 1919.”

Vooral dit laatste, de herinnering aan de opstand op de Franse vloot in de Zwarte Zee, geeft een duidelijke vingerwijzing van wat men van de partijgenoten verwacht. De ideologische trouw aan de Sowjet-Unie, zoals die het eerste geformuleerd is door Thorez en Togliatti, wordt aangevuld door de praktische richtlijnen van André Marty en Charles Tillon, voor het geval de koude oorlog eens heet zou worden.

d. J.

BOEKBESPREKINGEN

DE HALVE WAARHEID

F. Sternberg: Hoe houden wij de Russen tegen zonder oorlog? (E. J. Brill, Leiden. f 2,75. Vert. I. Carvalho.)

De algemeen bekende theoreticus van het „Imperialisme”, die na 1933 uit Duitsland vluchtte en ten slotte in New York kwam, waar hij medewerker werd aan belangrijke tijdschriften en o.a. in 1946 het boek „The Coming Crisis” publiceerde, geeft in dit kleine, als altijd buitengewoon helder geschreven, boekje zijn visie op de tegenwoordige wereldsituatie.

Hij gaat uit van de these: „Er bestaat tegenwoordig oorlogsgevaar en het is niet alleen niet realistisch, maar het is zelfs gevaarlijk dit te ontkennen”. En hij wil een andere, minder voor de hand liggende these bewijzen: „De huidige generatie kan bij een realistische, progressieve, Amerikaanse buitenlandse politiek in vrede leven”.

Dat de Russische politiek er een is, zowel in Europa als in Azië, van een geweldig expansief offensief.... „waarvan het doel is ook in economisch opzicht het manco, dat zij industrieel en militair t.o.v. de Ver. Staten heeft, belangrijk te verminderen”, en dat dus Rusland het centrum is van het oorlogsgevaar, is voor Sternberg, die als zoveel marxisten heel lang een zwak had voor Rusland, thans volkomen duidelijk. Hij staat dan ook aan de kant van het democratisch socialisme en ziet in het tegenwoordige Rusland terecht een „totalitaire staat”.

Die totalitaire staat echter, zegt Sternberg, en dit deel van z'n, eind 1947 of begin 1948 geschreven boek is thans bijzonder actueel, heeft geweldige kansen in Azië, vooral in China, omdat daar iedere partij en macht, die *agrarische hervormingen* ten bate van de grote massa der kleine boeren wil doordrijven, de volksmassa's met zich meekrijgt. Vandaar dat een steun aan Tsjang-Kai-Tsjek, die geen agrarische hervormingen wilde, tot niets kon leiden.

Tot op zekere hoogte heeft Rusland de slag om China reeds gewonnen. En die om Azië zal het eveneens winnen, als de Amerikanen er niet voor zorgen, dat de Aziatische volken politiek onafhankelijk worden en economisch-sociaal gesteund worden in de overgang van feodalisme naar agrarische hervormingen, en industrialisatie-ten-bate-der-gemeenschap.

Echter, Rusland blijft t.o.v. Amerika een industrieel achterlijk land. Ook als al de vijfjarenplannen vlot verlopen, zal Rusland in 1970 eerst 60 miljoen ton staal produceren, dat is $\frac{1}{3}$ van het staal dat Amerika reeds in de tweede wereldoorlog produceerde. Maar de Amerikaanse productie staat niet stil, doch gaat voortdurend opwaarts. Thans is die productie 4,5 maal zo groot als de Russische. Maar Rusland heeft Oost-Europa, Oost-Duitsland inbegrepen, veroverd. Als al deze gebieden weer opgebouwd zijn, heeft dit hele blok 20 % van de wereldproductie. Het andere blok, Amerika—West-Europa, blijft dan ook verre de meerdere. Doch als de Russen ook West-Europa veroveren,

zou de schaal beginnen om te slaan, al zou ook dan Amerika nog een overwicht hebben.

Als West-Europa zich verenigt, West-Duitsland inbegrepen, dan zal z'n productie in 1951 reeds zo groot zijn als de Russische in 1965 hoopt te worden. Zou dit Europa een werkelijke eenheid worden, dan zou het, meent Sternberg, alleen al tegen Rusland opgewassen zijn. Maar die eenheid is slechts mogelijk op progressieve grondslag, in een systeem van socialisatie en ordening. Zijn vrees is, dat de Amerikanen de reactionnaire krachten in Europa zullen helpen, daardoor de eenheid zullen bemoeilijken, de economische misère vergroten en de massa's naar het communisme drijven.

Een oorlog met Rusland zou z.i. geen oplossing brengen. Hij staat op het standpunt, dat de Amerikanen, ondanks atoombom en industriële meerderheid, omdat de defensieve kracht der Russen zo groot is door hun geweldig gebied, hun onuitputtelijke mankracht en hun gedecentraliseerde industrie. Hij neemt dus de theorie over van Hanson W. Baldwin, de militaire expert van de „New York Times”, die door Walter Lippmann en andere beroemdheden gedeeld wordt, dat de oorlog tussen Rusland en Amerika er een zou zijn tussen de olifant en de walvis. Ieder blijft op z'n eigen terrein de baas.

Maar hij is ook heel duidelijk tegen bevredigingspolitiek.

De Amerikanen moeten èn in China, èn in Europa, méér progressief zijn dan de Russen. In China door de agrarische hervormingen te stimuleren en kapitaalhelp te geven die Rusland niet geven kan, doordat het te arm is.

In Europa door een Verenigd Europa te stimuleren, waarin West-Duitsland is inbegrepen.

Dit betoog is tot op een grote hoogte juist. Maar het is onaf. Wat er aan toegevoegd moet worden is, dat de militaire krachten van het Amerikaanse blok overal, in Europa en in Azië, klaar moeten staan om bij iedere Russische oorlogspoging direct toe te slaan, met overweldigende macht. En de Russen moeten dit weten en zien. Dan zal hun oorlogslust beneden nul zinken.

Maar daarom is de theorie van „olifant en walvis” zo door en door verkeerd. Als dat de werkelijkheid was, zou het op de weg van de Russen liggen het hele olifantengebied (Europa, Azië en Afrika) zo snel mogelijk te bezetten.

De werkelijkheid is dat moderne legers, overweldigend bewapend, beschermd door een reusachtige luchtmacht, niet slechts vanuit Normandië naar Praag en Wenen kunnen komen, maar ook vanuit alle gewenste punten aan de Europese en Aziatische kust naar Moscou, Leningrad, Stalingrad, de Kaukasus, de Oeral, het Kusznets-bekken, Siberië etc.

Alleen als die legers en luchtmachten er zijn, en dan liefst ook nog aan de Elbe, aan de Kaukasus etc. gereed staan, zal de Russische oorlogslust verdwijnen. En eerst dan zullen we zakelijk, rustig en welwillend met Rusland kunnen praten en de Russen de enige zin doen horen die zin heeft: „Als we willen kunnen we je doodslaan — we willen echter met je in vrede leven en je opnemen in de wereldgemeenschap, op voorwaarde dat je van een totalitaire tot een democratische staat gaat worden. Wil je niet, welnu wij zullen geen oorlog voeren, maar je in je eigen totalitaire ellende laten

kreperen. Je moet het dan maar zelf met je eigen volk klaarspelen. En bedenk wel, als je oorlog begint, kunnen en zullen we je verpletteren."

Dit alleen is de quintessens van een realistische vredespolitiek. Die quintessens ontbreekt bij Sternberg. Daarom is z'n boekje slechts voor de helft geslaagd. Maar die helft is goed genoeg om het boekje toch te kunnen aanbevelen.

Want Sternbergs pleidooi voor een progressieve politiek in Azië en in Europa, als een onmisbaar element in een werkelijke vredespolitiek, is voortreffelijk.

J. DE KADT

Lord Beveridge: „Voluntary Action. A Report on Methods of Social Advance”. Allen & Unwin 16/2.

Na zijn twee bekende rapporten, resp over Social Insurance en over Full Employment, heeft Beveridge thans een derde rapport geschreven, waarin hij een poging doet de plaats te analyseren, die, bij de voorziening in onze sociale en sociaal-culturele behoeften, het „particulier initiatief” nog kan hebben, in een maatschappij, waarin sociale zekerheid en algemene arbeidsgelegenheid zou bestaan. De vraagstelling is in hoge mate boeiend. Hoe meer men de ontwikkeling van ons maatschappelijk leven bestudeert, hoe duidelijker het wordt, dat in een vrije democratie de „vooruitgang”, d.w.z. de sociale bewustwording en de betere voorziening in de tot bewustzijn gekomen sociale behoeften, steeds afhankelijk is geweest van het gemeenschapsgevoel, het initiatief en de offerbereidheid van burgers: eenlingen of organisaties. Willen deze eigenschappen zich echter kunnen ontplooiën dan moeten nog andere voorwaarden zijn vervuld. De eerste is, dat er voldoende mensen zijn met tijd en geloof in de noodzaak van het werk en dat deze mensen geld ter beschikking hebben of krijgen. De tweede is, dat er nog een taak is.

Over de eerste voorwaarde spreekt Beveridge wel, doch kort en er valt stellig meer over te zeggen. Het rapport gaat echter voornamelijk over de tweede voorwaarde. Is er voor die talloze organisaties, waarin de burgerzinnen en het sociale besef gekanaliseerd was, een nieuwe taak als straks de materiële basisbehoeften algemeen zijn bevredigd? Zo overtuigd als Beveridge is van de noodzaak, dat in deze materiële basisbehoeften de gemeenschap als zodanig moet voorzien (sociale zekerheid en full employment!), even overtuigd is hij, dat er nog tal van andere behoeften overblijven en dat daarin (ten dele voorlopig) de staat niet kan voorzien. Hij noemt de behoeften, andere dan materiële, van tal van speciale groepen: ouden van dagen, onvolwaardigen, kinderen, huisvrouwen. En hij ziet twee grote algemene behoeften: de behoefte van mogelijkheden voor een besteding van vrije tijd en vakantie en de behoefte van voorlichting in onze gecompliceerde maatschappij (sociale adviesbureaus). Op die terreinen vestigt hij de aandacht van allen die zich dienstbaar willen maken en van die talloze verenigingen, organisaties en stichtingen, die van oudsher in onderlinge hulpverlening of in sociale dienstverlening hun taak hebben gezocht en gevonden.

Het is, ondanks de specifiek Engelse gedeelten, een boeiend en belangrijk boek. Belangrijk voor alle sociale werkers (in ruime zin!) en misschien juist ook voor vele socialistisch-georiënteerden, bij wie de sympathie voor de „gemeenschap” zo licht leidt tot een overschatting van wat de Staat kan doen en tot een verwaarlozing van die grote reserves aan burgerzinnen en sociaal besef, die ook in ons volk gelukkig nog aanwezig zijn en die voor heel veel doeleinden ook volstrekt onmisbaar zijn.

De J.

BOEKEN VAN BELANG

BARBARA WARD: *The West at Bay*. London, Allen and Unwin, 12/6.

De assistent-redactrice van de „Economist” geeft een analyse van de toestand van West-Europa. Ze bepleit nauwere samenwerking vooral op economisch en militair gebied en uitbreiding van het Marshall-plan, benevens lening-hulp.

ALFRED WEBER: *Farewell to European History*. Routledge, London.

Het einde, niet van Europa, maar van de soevereine staat, die overgaat in een van de „wereld-syndicaten”.

EDMUND A. WALSH S. J.: *Total Power*: A Footnote to History. Garden City, Doubleday, \$ 5.

Een parallel tussen de machts-honger van de Nazi's en die van het Kremlin.

SAM WELLES: *Profile of Europe*. New York, Harper \$ 3.50.

Een redacteur van „Time”, die reizen door Europa (Rusland inbegrepen) maakte, komt tot de conclusie dat Rusland geen oorlog kan voeren vóór 1960.

E.M. WINSLOW: *The Pattern of Imperialism*. New York, Columbia University Press \$ 3.75.

Een onderzoek naar de machts-theorieën in de moderne geschiedenis.

SIR FRANCIS TUKER: *The Pattern of War*. London, Cassell 8/6.

De schrijver, militair bevelhebber (luitenant-generaal) in de wereld-oorlog en militair-theoreticus komt tot de conclusie dat het oorlogvoeren minder veranderd en meer voorspelbaar is dan gewoonlijk wordt aangenomen.

A SURVEY OF CONTEMPORARY ECONOMICS: Ed. by Howard S. Ellis. Philadelphia, Blakiston \$ 4.75.

De stand van het economisch denken na Keynes.

ALBERT LAUTERBACH: *Economic Security and Individual Freedom: Can we Have Both?* Ithaca, Cornell University Press \$ 2.50.

Een poging om te bewijzen, dat individuele vrijheid en planmatige economie kunnen samengaan.

HAROLD WALSBY: *The Domain of Ideologies*. Glasgow, McLellan 10/6.

Oorsprong, ontwikkeling en structuur der ideologieën, met een nadruk op de psychologische kant.

H. D. LASSWELL: *Power and Personality*. New York, Norton \$ 3.

Praktijk en theorie der propaganda in onze tijd.

LEONARD W. DOOL: *Public Opinion and Propaganda*. New York, Holt \$ 5.

Een nieuw gebied tussen psychologie, sociologie en politiek wordt hier systematisch onderzocht.

GEOFFREY GORER: *The American People: A study in National Character*. New York, Norton \$ 3.

Een boek van een Brits antropoloog, dat al bijna „klassiek” is geworden.

BERTRAM D WOLFE: *Three Who made a Revolution*. New York, Dial Press \$ 5.

Ontwikkeling van persoonlijkheid, theorie en politiek bij Lenin, Trotsky en Stalin. Een eerste deel, dat tot 1914 loopt.

CHARLES WOLF Jr.: *The Indonesian Story*. New York, Ray \$ 3.

De schrijver, Amerikaans Vice-Consul in Batavia na 1945, geeft een beeld van de Indonesische ontwikkeling na de oorlog. Hij sympatiseert met de gematigde Republikeinse leiders.

Z. A. SULEIR: *Wither Pakistan?* Eastern Publishers 5/—.

Een pleidooi voor een „derde macht” in het Oosten, op grondslag van de Islam.

WILLIAM VOGT: *Road to Survival*. Gollancy 12/6.

Twee boeken, die in Amerika eerst, in Engeland daarna, een geweldig opzien hebben gebaard. Het verdwijnen van de vruchtbare bovenste aardlaag en de overbevolking der aarde vormen de hoofdthema's.

Ruim drie jaren na het ontstaan van de P.v.d.A. meende de redactie dat het geboden was een voorlopige balans op te maken van de doorbraak. Vandaar dat in deze aflevering uitgangspunt en verloop van de doorbraak in verschillende bijdragen worden getoetst. Getoetst op hun betekenis voor het Nederlandse volk, waar men de doorbraak dikwijls zo slecht begreep of niet wilde begrijpen. Getoetst ook op hun waarde voor het socialisme in Nederland, in Europa en in de komende tijd. Want zoals Geert Ruygers in zijn bijdrage schrijft: „Voor het socialisme is de doorbraak een roeping en een opdracht, die beslissen over zijn toekomst.”

REDACTIE

W. BANNING

DE VISIE DER

„DOORBREKERS”

Dit artikel moet noodgedwongen eenzijdig zijn: het zal zich bezighouden met inzichten en overtuigingen van een groep lieden, die tijdens bezetting en daarop gevolgde bevrijding bewust en fanatiek voor een „doorbraak” hebben gestreden — het laat onbesproken de houding en het inzicht van de veel talrijker anderen, ook van hen, die ten slotte de doorbraak wel hebben aanvaard of over zich laten komen, en nu doen alsof ze die altijd hebben gewild en voorspeld. Eenzijdig zal dit artikel verder zijn, omdat ik welbewust allerlei buiten bespreking laat, dat toch wel heeft meegepeeld — ik moet mijn keuze doen, die uiteraard beperkt is.

Laat ons beginnen met het *politiek* aspect. Gedurende de periode tussen de wereldoorlogen groeide ook in ons land het aantal van hen, die als diep overtuigde democraten, innerlijke verontrusting voelden toenemen over de kennelijke verzwakking, de verstarring en verlamming van het politieke leven. De opkomst der dictatoriale bewegingen was hun in geen opzicht een verleiding, wel symptoom van een gevaarlijke ziekte. Zij zagen andere verschijnselen, die eveneens op krachtverlies, ziekte, duiden: een dalende belangstelling, soms ken-

nelijke onverschilligheid voor de politieke vraagstukken; een verstar- ring in de politieke machtsverhoudingen zodat er geen einde scheen te zullen komen aan de „christelijke” coalitie-kabinetten; het onbetenende der verkiezingen, die toch telkens weer eenzelfde uitslag brachten, waardoor zowel meerderheid als oppositie in verantwoorde- lijkheidsbesef verzwakten; de kennelijke onmacht der politieke meer- derheid ten opzichte van een zo diep insnijdende ellende als de werk- loosheid, waartegenover „aanpassing” het laatste woord der wijsheid was; de gebrekkingheid der democratische, parlementaire apparatuur, die tegen de dynamische soms stormachtige ontwikkeling der proble- men niet in staat bleek tot snelle beslissingen en achter de feiten aan- liep of er kwasi-gewichtig omheen praatte. Dit waren enkele van de verschijnselen, die dwongen tot een diepere analyse en bezinning dan de dagelijkse perspolemie en het partijgeharrewar bood.

Deze analyse en bezinning vond plaats in verschillende groepen en ontmoetingen; de resultaten waartoe de groep der latere „doorbre- kers” kwam, kunnen aldus worden samengevat:

1. de grondslagen van het partijwezen in Nederland zijn verouderd.

De politieke partijformatie die ons volk beheerst, is ontstaan in hoofdzaak in de periode om 1870 en 1880. Toen was ons volk, verge- leken bij de toonaangevende mogendheden, reeds een halve eeuw ten achter; sedert heeft zich in een snel tempo het moderne industrialis- me doorgezet en een maatschappelijke structuur verwerkelijkt, waar- op de beheersende politieke inzichten van $\pm$ 1880 steeds minder pasten; de geschiedenis zowel van de liberale als van de confessionele groeperingen laat duidelijk zien, met hoeveel moeite men de moderne maatschappij en haar onverbidelijke eisen leert verstaan.

2. In het bijzonder blijkt de „antithese”, eenmaal een stuwend beginsel in de emancipatiestrijd van het R.K. en Prot. volksdeel, te zijn verkeerd in een remmende kracht. Sedert de pacificatie in de schoolstrijd tot stand kwam, is er in onze politieke geschiedenis geen enkel wezenlijk vraagstuk meer aan te wijzen, waarvoor de confes- sionele beginselen een oplossing bieden. De *sociale* tegenstellingen, die de grote politieke vraagstukken opwerpen, gaan dwars door de confes- sionele partijen heen en verlammen ze. Deze komen dan ook tegenover een moderne maatschappij, die haar eigen wetten van ontwikkeling volgt, steeds meer in het defensief; hun kennelijke zwakte is het ont- breken van een positief maatschappijbeeld. dat inderdaad op de moderne maatschappij slaat en haar kan leiden. Dit inzicht wordt telkens bevestigd, wanneer blijkt dat radicaal denkende Protestanten, R.K. en sociaal-democraten elkaar vinden niet alleen in een concrete werkloosheidsbestrijding, maar ook in verder grijpende wil tot

structuurverandering. Voor bepaalde Protestanten moet hieraan worden toegevoegd, dat zij het verheffen van de antithese tot „eeuwig beginsel” als afgoderij hebben verworpen.

3. Een van de fundamentele zwakheden der hedendaagse democratie ligt in haar „burgerlijk” karakter; zij is als wapen der zich emanciperende burgerklasse tegen adel en geestelijkheid gehanteerd, en te zeer tot politieke democratie beperkt. De sociale strijd der 20e eeuw echter is een andere geworden; het gaat thans in hoofdzaak om de bevrijding van de arbeidersmassa uit de proletarische situatie; daarom dient de politieke democratie te worden uitgebreid en verdiept tot *sociale* democratie (waarvan de empirische sociaal-democratie een, maar niet *de* enig mogelijke vorm is).

Hier moet een en ander worden opgemerkt omtrent de ontwikkeling binnen de Nederlandse sociaal-democratie van voor 1940. Al zal niemand ontkennen, dat een tijdlang haar voornaamste woordvoerders sterk Marxistisch dachten, de massa der partij was (door allerlei oorzaken die ik hier onbesproken laat) nimmer Marxistisch als bijv. die der Duitse partij. Bovendien: de ontwikkeling der maatschappelijke verhoudingen holt de proletarische ideologie uit (= de zekerheid, dat de komst van het socialisme alleen door het proletariaat zal worden gedragen). Het proletariaat wordt niet de overgrote meerderheid der bevolking, de oude middenstand handhaaft zich, een nieuwe middenstand komt op en neemt een positie in, vervult een sociale functie, die niet alleen voor het heden maar vooral voor de socialistische toekomst uiterst gewichtig is; de spanningen tussen stad en platteland doorkruisen die tussen werkgevers en werknemers; de bezitsverhoudingen en de arbeidsproblemen van het platteland laten zich niet met de schema's die een industrialistisch proletariaat hanteert niet oplossen. — kortom de gevoelsinhouden en denkbeelden, die aanvankelijk de opkomende arbeidersbeweging hebben beheerst, verliezen door de ontwikkeling der maatschappij aan levenskracht en reële waarde.

Daar kwam bij, dat men voortdurend moest constateren, dat de zgn. proletarische levensbeschouwing steeds meer remmend en isolerend ging functioneren: zij sloot met name de christelijke arbeiders en intellectuelen af en dreef de socialistische beweging in sectarische richting. Herhaaldelijk werd betoogd, dat de socialistische beweging, wilde zij ooit een brede volksbeweging worden, zich zowel van haar proletarisch dogmatisme moest ontdoen als concrete oplossingen bieden voor de noden van alle volksgroepen, die onder het moderne kapitalisme leden.

Ook het Nederlandse socialisme, gevoelig voor de internationale situatie, leed aan de algemene malaise, die de internationale beweging

kenmerkte: een gemis aan bezielende visie, een gebrek aan concrete constructieve denkbeelden (aan welk gebrek pas een einde kwam door het Plansocialisme), een bevangen blijven in de oppositionele denkwijze, die bij gemis aan reële regeringsverantwoordelijkheid tot verschraling leidt, een overheersing van het aanpassingsmotief boven het revolutionaire motief zoals De Man het psychologisch uitdrukte — deze algemene verschijnselen der Tweede Internationale na 1918 deden zich ook in Nederland voor.

Ten slotte moet de strijd tegen fascisme, nationaal-socialisme en communisme worden genoemd. Zo ergens, dan bleek hier overduidelijk, dat de beslissende motieven in deze strijd van geestelijke aard waren. Honderdmaal sterker dan alle interne critiek is de invloed der dictatoriale bewegingen geweest, die het democratisch-socialisme hebben teruggeworpen op zijn geestelijke fundamenten, nl. de geestelijke vrijheid, de betekenis van de menselijke persoonlijkheid, de verantwoordelijkheid voor de bronnen, waaruit onze nationale en Europese beschaving is gevoed en waaraan zij haar karakter ontleent.

Het bovenstaande is alles zeer schematisch, en kan breder en dieper worden uitgewerkt. Laat mij mogen toevoegen, dat ik opzettelijk de invloed van bezettingstijd en wat daarmee samenhangt, terzijde laat: die invloed is er wel, maar toch te incidenteel. Het zijn diepere, langdurig werkende krachten geweest die tot de doorbraak hebben geleid; men kan thans, achteraf, allerlei pogingen reeds van 1930 af noemen die in deze richting hebben gestuwd. Samenvattend kan worden gezegd, dat binnen en buiten de socialistische beweging werd uitgezien naar een brede volksbeweging met de volgende kenmerken:

1. Zij zou met de massa der socialistische arbeiders moeten verenigen die andere bevolkingsgroepen, die door een anti-kapitalistische gezindheid werden beheerst, en wel door in een concreet maatschappijbeeld duidelijk antwoord te geven op de concrete noden van deze groepen en van de maatschappij-structuur als geheel;
2. zij zou „de proletarische levensbeschouwing” als beheersende ideologie moeten loslaten, met alle consequenties van dien;
3. zij zou moeten steunen op een geestelijk federalisme, dat principieel open is voor de bronnen der Nederlandse en Europese beschaving, met name Christendom en Humanisme, dat anderzijds scheppend en vormend de maatschappelijke ontwikkeling leidt.

Ik meen daaraan te mogen toevoegen, dat zij die het sterkst voor de politieke doorbraak hebben gepleit en gestreden, overtuigd waren dat de toekomst van het socialisme en van Europa als cultuurland zou afhangen van de vraag of de levende krachten van Christendom,

Humanisme en socialistische politiek konden worden geleid in één stroom — zonder dat Christendom en Humanisme hun eigen aard zouden opgeven.

Voor vriend en tegenstander blijft het noodzakelijk, om náást de politieke doorbraak het oog te houden op wat zich in godsdienstige, in het bijzonder Hervormd-kerkelijke kring onder dezelfde naam „doorbraak” afspeelt (al vallen de processen zeker niet samen). Ik verzoek in het bijzonder die partijgenoten, die zelf geen relatie met het gebeuren in de godsdienstige wereld hebben, zich zo grondig mogelijk daarvan rekenschap te geven — de toekomst en de doorwerking van de politieke doorbraak en van de P.v.d.A. hangt er rechtstreeks mee samen.

Reeds sinds tientallen jaren is er, door heel verschillende personen en ook uit verschillende motieven, gesproken van „ziekteverschijnselen” binnen de Kerk. Laat ik mij een ogenblik mogen opwerpen als woordvoerder van de groep „doorbrekers” in de Hervormde Kerk, en uitspreken wat hen bezielde. Zij zagen een aantal uiterlijke verschijnselen, die hen moesten verontrusten: de merkbare achteruitgang van het aantal lidmaten, het aantal catechisanten, het aantal kerkgangers; het afglijden van intellectuelen, arbeiders, jeugd; een toenemende onwetendheid omtrent en onverschilligheid voor Bijbel en evangelieverkondiging; het afmattende, diep-beschamende en onwaardige in de verhouding der richtingen; de steeds smaller wordende basis van de sociale groepen waarop de Kerk steunde; de afkomst van het predikantenkorps, goede afspiegeling overigens van het kleinburgerlijk karakter der Kerk; de ontarding van de eredienst tot een in zichzelf besloten kultusgemeenschap; de beoefening en het hanteren van een theologische geheimtaal, die een gewoon mens als Arabisch in de oren klinkt; het ontbreken van een waarachtige bewogenheid met de noden der maatschappij; het gemis aan moed om tegen maatschappelijk onrecht de stem te verheffen; het leven onder een organisatie, die maar bitter weinig met het wezen van de Kerk had te maken en haar innerlijke onmacht sanctioneerde.

Achter deze uiterlijke voor ieder waarneembare verschijnselen, zag de ingewijde een dieper innerlijke verzieking. De onmacht om de ellende van de richtingstrijd te overwinnen hing innerlijk samen met de onmacht om de sociale nood te verstaan; het teloorgaan van de greep op jongeren, arbeiders, intellectuelen moest innerlijk verband houden met het ontbreken van een roepings- en zedingsbesef; de formidabele achterstand in bewerktuiging der Kerk in verband met de eisen en problemen van de moderne maatschappij, de onwetendheid om wat zich in de hedendaagse wereld afspeelt (sociologisch,

economisch, psychologisch), de wereldvreemde opleiding der predikanten, die veel weten omtrent de eerste drie eeuwen onzer jaartelling maar niets van hun eigen tijd, moest verklaard worden uit een onmacht tot concreet en actueel belijden. Kortom: men zocht de oorzaak van de onmacht en het verlies aan betekenis van de Kerk in een wezenlijk godsdienstige armoede en onmacht.

Dit inzicht, hoe schijnbaar eenvoudig en vanzelfsprekend, bleek in zijn toepassing verre consequenties mee te brengen, die wij hier niet alle kunnen aanduiden. Voor ons doel moge het volgende volstaan. Toen ons land overweldigd was door de Duitsers, heeft de groep wier inzichten hier worden weergegeven, scherp gezien van hoe beslissende betekenis het voor ons hele volk zou zijn, indien de Kerk nu haar wezenlijke opdracht verstond; men had bovendien zich aan het voorbeeld van de Duitse kerkstrijd kunnen spiegelen, en wist dat de strijd met het nationaal-socialisme als bewust anti-christelijke macht er een op leven en dood zou zijn, niet op politiek maar vooral op geestelijk terrein. De innerlijke strijd met al de genoemde verschijnselen en factoren vond zijn ontlading in de leuze: Kerk, leer verstaan wat het zeggen wil nu, in deze situatie, Kerk te zijn. Zij was zowel een erkenning van schuld en schaamte om de eigen godsdienstige armoede en onmacht als een begeerte om een apostolisch roepingsbesef te mogen herwinnen te midden van ons volk in verdrukking en nood. Van de werkgroep „Gemeente-Opbouw”, die tijdens de bezetting werd gevormd, ging nu het appèl tot *alle* richtingen en groepen in de Kerk, om te *samen* genezing te zoeken aan de levende bron van het Evangelie. Voor ons doel meen ik de inhoud van dit appèl aldus te mogen samenvatten: *a.* „Christus” werd centraal gesteld, boven alle theologieën der richtingen, de kerk zou alléén Christus als Heer mogen erkennen, alleen voor Hem in gehoorzaamheid mogen buigen; *b.* de kerk hervond haar opdracht voor „de wereld”, concreet voor het Nederlandse volk in zijn geheel, zowel in haar openlijk en illegaal verzet tegen de nationaal-socialistische onderdrukking als in de organisatie van de voedselvoorziening tijdens de hongervinter voor alle groepen der bevolking door middel van het zgn. Interkerkelijk Bureau (I.K.B.); *c.* de Kerk werd de weg van oecumenisch leven en denken opgedrongen (= het samenleven en denken met de wordende gemeenschap der kerken over de gehele wereld.)

Het is ook aldus te formuleren: de Gemeente-Opbouwers werden gedreven door één diepe hartstocht, die tweezijdig gericht nochtans één oorsprong had: de hartstocht om het Evangelie zo zuiver mogelijk te verstaan, en de hartstocht om de wereld en haar nood grondig te kennen. M.a.w. men wilde in de oorspronkelijke betekenis van het

woord, radicaal zijn, tot de wortel gaan zowel van het Christen-zijn als van het leven en werken in de wereld. Men zag op deze wijze een oude waarheid in een nieuw licht: dat Kerk en wereld wezenlijk op elkaar betrokken zijn, dat wie levende Kerk zegt, tevens zegt; diepe bewogenheid met maatschappij en volk — was Christus niet gekomen, om de wereld te behouden?

Zo kwam onvermijdelijk voor deze groep de werkelijkheid der maatschappij en der politiek in het vizier. De opkomst van het nationaal-socialisme had proefondervindelijk geleerd, dat de politieke verlossingsideologieën de meest fanatieke tegenspelers van het Evangelie zijn, maar ook — als men „radicaal” dacht — dat deze ideologie uitdrukking was mede van maatschappelijke groepen in de klem, m.a.w. dat men ze niet alleen ideologisch maar vooral sociaal-politiek moest bestrijden. Een confrontatie met de politiek kon voor de hier bedoelde groep niet betekenen een zich voegen in de bestaande christelijke politieke partijen, die in wezen de geldende sociale orde beschermden, eventueel verbeterden, maar haar in elk geval met haar grondslag van privaat bezit aanvaardden. Men wilde ook hier „radicaal” denken, en wees op grond daarvan de burgerlijke partijen af; dat men het communisme met zijn principiële ongodsdienstigheid en dictatuur verwierp, ligt voor de hand (al ging er van het communistisch radicalisme een aantrekkingskracht uit). Het spreekt dus vanzelf, dat een zeer gespannen aandacht van deze kerkelijke doorbrekers uitging naar het vernieuwingsproces, dat tot de stichting van de P.v.d.A. leidde: een vernieuwde socialistische partij was voor hen het enig mogelijke politieke tehuis.

Het zou onhistorisch, onbillijk en ondankbaar zijn, indien in dit verband niet opzettelijk de naam Karl Barth werd genoemd, die ook aan talrijke Nederlandse protestanten dat „radicale” denken heeft geleerd, waarin een wil tot radicale structuurverandering der maatschappij besloten ligt. Barth is vóór alles Christentheoloog, dogmaticus, dáár ligt zijn werk en betekenis — hij is sinds lange jaren lid der Zwitserse soc.-dem. partij al speelt hij er geen leidende rol. Hij verwerpt fel alle christelijke politieke partijen, alle streven naar een christelijke staat, alle isolement in christelijke instituten. In Nederland was Kuiper bovenal de man van de anti-these; er is geen gedachtenwereld, die scherper en radicaler de gehele Kuiperiaanse visie aangrijpt en verwerpt dan die van Barth, en alleen reeds daarom verdient hij de volle aandacht der hedendaagse socialisten. Wel wil Barth omdat hij Christen is opkomen voor de mens, ook door middel van de politiek; hij verdedigt dat ook de kerk haar politieke verantwoordelijkheid heeft, omdat beide — kerk ener-, politiek en Staat anderzijds — met de mens te maken hebben. Deze verantwoordelijk-

heid heeft Barth levend en concreet gemaakt aan de strijd tegen het nationaal-socialisme en zijn totalitaire Staat. Aan de Christen wordt dus wel een taak en verantwoordelijkheid in de politiek gewezen, maar hij neemt zijn beslissingen steeds in een concrete situatie — zal daarom ook zijn socialistische keuze niet verabsoluteren. Onze Partij moet van deze groep doorbrekers dus aanvaarden, dat zij, hoezeer zij in solidariteit met de verdrukte en geschonden menselijkheid willen staan, nochtans in hun denken over partij en partijkeuze principieel relativistisch blijven.

De „doorbraak” in onze Nederlandse politiek, waarvan de P.v.d.A. het duidelijke teken is, moet dus beschouwd worden als resultaat van tenminste twee processen, een politiek en een godsdienstig. Het heeft goede zin de vraag te stellen, of deze beide processen ondergronds niet samenhangen. Naar mijn persoonlijke mening is dat stellig het geval, weerspiegelt zich in beide een diepgaande structuurverandering — de één zal spreken van kentering, de ander van revolutie —, een overgang van een individualistisch kapitalistisch materialistisch tijdvak naar één van meer menselijke gemeenschap en geestelijke inhouden. Dáárvoor worstelen zij, die een vernieuwing van het socialisme noodzakelijk achten; dat speelt evenzeer mee bij hen, die hun leven inzetten voor een vernieuwing van Kerk en Christendom in oecumenisch verband. De „doorbraak” is geen gril van een stelletje uit het lood geslagen idealisten, die zich in schone dromen hebben vermeid — de zgn. realisten die zich met dit soort critiek gaarne afmaken van een geval, dat in hun wereldbeeld niet past, kunnen rustig doorgaan met hun spot; de politici, die ons met cijfers voorrekenen, dat het hele zaakje allang mislukt is, moeten vooral niet opgeven hun cijferkunst die de stuwende krachten van een cultuur in cijfers van verkiezingsuitslagen meent te registreren. Wij gunnen ieder zijn plezier. Belangrijker is, dat onze partijgenoten zich rekenschap geven van wat er wezenlijk met de „doorbraak” aan de hand is:

er zijn hier krachten aan het werk, die diep in onze cultuur geworteld zijn, die zich over en door ons heen voltrekken, en die waarlijk bij wat in 1949 is bereikt, niet tot stilstand zijn gekomen;

er zijn hier beginselen gesteld, die naar hun inhoud en radicaliteit nog lang niet zijn uitgewerkt, ook niet bij hen, die er het sterkst door zijn gegrepen;

er zijn perspectieven geopend, van sociale, politieke en geestelijke aard, die de toewijding van één of twee generaties ten volle waard zijn.

Er is een begin gemaakt — meer niet.

Er wenken ons mogelijkheden van radicale vernieuwing van politiek, maatschappij en cultuur — meer niet. De rest moet nog komen.

DE REACTIE DER OPENBARE MENING

„We zien deze partij als een zeer gevaarlijke voor ons volk”.

De openbare mening heeft zich, eerst met de voorbereiding, toen met de stichting, vervolgens met handel en wandel van de Partij van de Arbeid, intensief bezig gehouden. Dat verheugt ons. Tegen doodzwijgen is niet veel te doen, maar dat gevaar bedreigt ons niet. Men kan een zaak ook doodpraten, doch de woordenstroom waar we hieronder uit citeren bewijst, dat we daar voorlopig niet aan toe zijn.

Op ministeries worden allerlei prijzenswaardige dingen achterwege gelaten „om der gevolgen wille”. Dat volgen wij na om wille der zindelijkheid. Het zou immers misschien wel illustratief doch minder ter zake zijn, om een bloemlezing bijeen te garen van citaten uit kranten en vlugschriften, die verschijnen tijdens een verkiezingsactie. Ze besteden doorgaans veel aandacht aan de Partij van de Arbeid, doch zijn meer kenmerkend voor het peil waarnaar de schrijvers zijn afgedaald, dan voor de aard onzer partij en de werkelijke gesteldheid der publieke opinie. Een voorbeeld. In een tegen beter weten in, doch bij iedere verkiezingsstrijd herhaalde poging om het democratisch socialisme geneigdheid tot en verwantschap met het communisme te verwijten, schrijft „Trouw” op 4 Maart 1948: „Wat de socialisten in Amsterdam gedaan hebben, verschilt in wezen niet van wat Fierlinger en Lausman in Praag gedaan hebben.” Campagnes waarin dergelijke onzin past, typeren zichzelf het duidelijkst, doordat ze eindigen op de dag der verkiezing. We zoeken daarom onze gegevens in rustiger perioden.

Het weekblad „In de Waagschaal” van 23 Mei 1947 schrijft: „Het beginselprogram van de Partij van de Arbeid draagt... de herinnering met zich mee aan de ontmoeting van kerk en volk uit de bezettingstijd.” Bezinning op herkomst en bronnen der partij en op de geest van een periode, die naast een zee van ellende ook nog een stukje geestelijke winst bracht, is een goed ding. Jammer dat dit onderwerp maar zo uiterst weinig belangstelling trekt.

Een A.R. handboekje voor huisbezoekers zegt: Vraag 43: „Welke

houding neemt de a.r.-partij in tegenover de Partij van de Arbeid?" Antwoord: „We zien deze partij als een zeer gevaarlijke voor ons volk.”

Gehoord op een toogdag van de Christelijk Historische Unie volgens het Christelijk Historisch dagblad „De Nederlander”: „De Partij van de Arbeid heeft geen historisch besef en de christelijke beginselen zijn bij haar niet veilig, wat haar uiteen zal doen barsten als een zeepbel.”

Gehoord uit de mond van een c.h. Kamerlid in een gesprek in de leeskamer: „De uittocht van Van Walsum, Van Rhijn en andere uit de C.H. Unie heeft onze groep beroofd van veel geestelijke spanning in eigen kring.”

Een arbeider in gesprek met zijn patroon: De werkgever: „Vertel mij nu eens, waarom jij op de communisten stemt. Dat is toch niets voor jou?” De arbeider: „Ik kan toch niet op dezelfde partij stemmen als hij daar?” En hij wijst naar de overkant van de straat, waar een welvarende fabrikant woont, die actief lid is van de Partij van de Arbeid.

„We hebben nu het democratisch-socialisme, vertegenwoordigd in de Partij van de Arbeid die na de oorlog evolueerde tot een vrij getrouwe copie van de Engelse Labourparty.” Aldus het R.K. dagblad „De Nieuwe Dag”, populair neven-orgaan van „De Tijd” op 21 April 1949 in een overigens bedenkelijk ouderwets anti-socialistisch artikel.

Zouden wij recht willen doen aan de R.K. pers, dan zou de lengte van dit artikel buitensporig worden. Er mag nl. met vreugde worden geconstateerd, dat vele R.K. dagbladen zich telkens opnieuw en uitvoerig rekenschap geven van de betekenis van de Partij van de Arbeid. Een groot artikel van F. D. in het (R.K.) Arnheems Dagblad van 11 Februari 1947 kan als voorbeeld dienen. Het verscheen bij de eerste verjaardag van de Partij en gaat uitvoerig in op de verhouding van het geestelijke en het stoffelijke in ons program en stelt, dat deze elementen niet op de juiste wijze in evenwicht zijn gebracht. Na zijn theoretische critiek, die aannemelijk wil maken, dat de Partij van de Arbeid voor Katholieken alles behalve het ware verband is, komt de schrijver tot het volgende: „In de feitelijke volksstructuur is het streven van de Partij van de Arbeid om aan beklemtoning van de noodzakelijkheid, om verzekering van stoffelijk welzijn te paren aan behoud en versterking van geestelijke waarden van buitengewoon grote betekenis, ook al zijn de door haar erkende geestelijke waarden als het ware uit hun metaphysiek verband gehaald. Zij tracht in op de feitelijke mentaliteit afgestemde vormen de ethische fundering van ware politiek te herstellen en het is zeer de vraag of deze poging ooit

zou kunnen slagen, indien de Partij van de Arbeid niet tevens duidelijke sporen vertoont van die overschatting van het materiële, welke nu eenmaal, mede door toedoen van vele katholieken in brede kringen van het ontkerstend deel van Nederland het besef voor het geestelijke heeft verdrongen. De Partij van de Arbeid is een gewichtige en noodzakelijke schakel in een proces van geestelijk herstel. Dit geestelijk herstel is gebonden aan de menselijke geleidelijkheid."

Vervolgens verwerpt de schrijver nog eens de Partij van de Arbeid voor katholieken, doch eindigt dan positief, door te betogen.... „dat het welslagen van de Partij van de Arbeid in haar milieu gerust mag worden beschouwd als een nationaal belang, als een zaak waarmee de gezondheid van ons volksleven staat en valt, als een goed, dat in de huidige situatie aanspraak mag maken op onze steun. Reeds door de poging om materieel belang en geestelijk goed, om materie en geest met elkaar te verzoenen, ook al is die poging niet geslaagd, benadert de Partij van de Arbeid zekere wezenskenmerken van de katholieke opvatting omtrent staatkunde. Vandaar de fundamentele mogelijkheid van een voor ons volk vruchtbare samenwerking.

Anderzijds biedt de Partij van de Arbeid de enige praktische mogelijkheid om op het politieke vlak de verbreiding van het nihilisme te keren. Vandaar onze verplichting, om de mogelijkheid van vruchtbare samenwerking ten volle te benutten."

Dit artikel lijkt me kenmerkend voor de geest waarin vele leidende figuren van de K.V.P. de Partij van de Arbeid benaderen.

Ook prof. Romme heeft zich in zijn ster-artikelen in de Volkskrant keer op keer rekenschap gegeven van de betekenis van de Partij van de Arbeid en haar program. Die artikelen geven en nemen altijd en maken veelvuldig gebruik van mist, suggestie, tendentieuze uitleggingen en pogingen tot intimidatie van de R.K. leden van de Partij van de Arbeid. Ze demonstreren tevens dat de Partij van de Arbeid sinds haar oprichting een sleutelpositie inneemt in het Nederlandse politieke leven. Daarvan is Romme, die mede de oude koers van de R.K.S.P. verving door de na-oorlogse koers-Beel, zich zeer ter dege bewust, ook al tast hij het terrein af om andere mogelijkheden voor te bereiden.

Maken we ons nu los van citaten en verwijzingen, dan kunnen enkele algemene conclusies over de reactie der openbare mening op de Partij van de Arbeid en haar poging tot verwezenlijking der doorbraak worden getrokken.

Nog vóór de Partij van de Arbeid werd gesticht, werd zij eens genoemd het interessantste politieke experiment sinds 1813! Die exclamatie kon wel een korrel zout velen. Men mag echter zonder

zelfingenomenheid het getal 1813 vervangen door 1945. Onderstrepen we vervolgens het woord *experiment*, dan rijst de vraag of het geslaagd is en hoe de publieke opinie dat ziet. Enerzijds ontbreekt iedere serieuze poging om op principiële gronden de mislukking van het experiment aan te tonen. Wie zich daartoe zou zetten, moet waar maken dat het democratisch socialisme niet kan opbloeien op de principiële grondslag ener protestants-christelijke, humanistische of rooms-katholieke overtuiging. Anderzijds is de quantitatief bedoelde uitdrukking *de doorbraak is mislukt* reeds afgezaagd en stellig geeft dit woord de oppervlakkige mening van katholiek en christelijk Nederland weer.

Vastgesteld mag dus worden, dat de federalistische structuur van de Partij van de Arbeid een werkbasis met draagkracht bleek, door openbare critiek niet werd verzwakt, doch veel te weinig belangstelling genoot. Samen strijden, samen werken, studeren, bezinnen, samen besturen, propageren, publiceren, in het volle bewustzijn dat het maatschappelijke doel dat men stelt en het sociale ideaal, dat men nastreeft, verschillend gefundeerd worden geacht, dat was een experiment. Die krachtproef slaagde. Slechts zwak was hier de reactie der publieke opinie. De feiten waren des te sterker. Wie namen opsomt van prominente theologen, predikanten, mannen uit de synode enz. kan voor de prot. christelijke sector niet volhouden, dat de doorbraak mislukte. Het wordt ook niet geprobeerd. Het verhaal, dat de oud-C.H.U.-leden het weldra te kwaad zullen krijgen in de Partij van de Arbeid en uit zullen treden onder erkenning, dat ze in de war zijn geweest, spookte slechts rond in de verkiezingsperiode. Ook in een raadsdebat ergens in de provincie waagt geen a.r.- of c.h.-lid zich aan een oordeel over de oprechtheid of het gehalte van het christelijk geloof van een deel der Partij van de Arbeid-leden. Op dit punt doet men er ook van K.V.P.-zijde liefst het zwijgen toe en aanvaardt, dat de deur naar de Partij van de Arbeid voor katholieken op een kier staat. Of die deur ooit zal worden gesloten of verder geopend is niet alleen afhankelijk van de Partij van de Arbeid zelf.

Naast gebrek aan begrip voor het geestelijk federalisme der Partij van de Arbeid, treft ons iets anders. Wat de leden van de Partij van de Arbeid zelf beschouwden als experiment, werd in brede kringen weldra als voldongen feit aanvaard. De Partij van de Arbeid is er en *blijft* er, net als de andere politieke partijen, zo schijnt men gemakshalve te menen.

Huizinga sprak in 1934 van de rammelende bouw van ons partijstelsel en vroeg zich af, of de partijen in het inzicht van hun verouderdheid en overbodigheid zouden abdiceren. Dat dit bijna onmogelijk zou zijn door de macht der traditie en het wezen der moderne

organisatie, zag hij wel. Daarom maakte hij voorzichtig gewag van een zekere tendens tot concernvorming in het partijleven. Vijftien jaar later is één concern snel tot een „gewone” partij teruggebracht en door de publieke opinie schielijk ingedeeld in de rij van de oude bekenden: A.R., C.H., P.v.d.A., Liberalen, R.K.S.P.-K.V.P. Het originele en ongewone in de Partij van de Arbeid wordt daarmee aan het oog van de oppervlakkige waarnemer onttrokken.

Wie de leeftijd onzer mede-partijen kent (de C.H.U.: 1895—1903—1908; de A.R. ± 1875; de R.K.S.P.: Schaepman kwam in 1880 in de Kamer), wie zich herinnert dat de partijen die fuseerden tot de Partij van de Arbeid ongeveer een halve eeuw oud werden, die zucht en weet, dat het Nederlandse partijleven in ruime mate door de wet der traagheid wordt beheerst en tracht zich te verzoenen met de gedachte, dat de jonge Partij van de Arbeid moet proberen minstens een halve eeuw oud te worden, zonder aan geestelijke aderverkalking te gaan lijden. Hoe negatief de openbare mening soms ook mocht reageren, dit brave voornemen zal ieder, al ware 't om de Hollandse degelijkheid, aanvaarden.

Het zal aan de politieke gezondheid van ons volk ten goede komen, als we hardnekkig pogen om tot de publieke opinie de gedachte te doen doordringen, dat in de partijverhoudingen niet alles behoeft te blijven zoals het is, ook al suggereert het verleden der laatste 40 jaren ons, dat twee wereldoorlogen en tien crisisjaren nauwelijks toereikend zijn om een gedeeltelijke structuurverandering in ons partijleven te veroorzaken.

DOORBRAAK

NAAR DE PROTESTANTSE ZIJDE

Geestelijke achtergrond

Bewust keer ik de behandeling van de doorbraak naar de protestantse zijde om. Ik beschrijf dus de doorbraak van het protestantse christelijk-politieke kamp naar het democratisch socialisme en geef — zonder nadere motivering — daarmee bij voorbaat te kennen hoe ik de krachtverhouding van de werkzame motieven beoordeel.

Wàt valt er te doorbreken? Allereerst: het verschijnsel dat de christelijke kerk ten aanzien van de politieke en maatschappelijke ontwikkeling neiging heeft tot conservatisme en reactie. Anderzijds: de typische, moderne Nederlandse vorm van dit verschijnsel in het protestantse kamp, de antithese. *De doorbraak is dus een dubbele doorbraak van de geijkte antwoorden op de vragen: „Wàt doe en wil ik?” en „Met wiè doe ik het?”*

Wat ligt hieraan ten grondslag? Laten we voorop stellen, dat het christelijk conservatisme niet wezenlijk is. Wezenlijker is het radicalisme. God is beslist geen conservatief, maar bewaart volgens de Openbaring de mens juist door hem de mogelijkheid te schenken te breken met zijn natuurlijke beweging en hem daartoe dagelijks op te roepen door het Evangelie. Verder leert de geschiedenis ons de christelijke oergemeente kennen, die aan wereld en cultuur een ander aanzien heeft gegeven, terwijl de reformatie het telkens herhaald verzet der kerken tegen de overheid met een beroep op het wezenlijkste van het christelijk geloof, de oorsprong der democratieën e.d. voorbeelden zijn van radicaal andere strekking dan de conservatieve perioden.

Waarop berust het christelijk conservatisme? Grof geformuleerd zou men kunnen antwoorden: het christelijk volksdeel gelooft niet, dat er betere maatschappelijke mogelijkheden zijn met minder lijden, omdat het de fout niet ziet in de maatschappelijke ordening, maar in de zonde van de mens. Dit maakt hen wantrouwend, met een neiging tot terugzien naar tijden, waarin het christendom meer volgelingen had.

Waarop berust het exclusieve samengaan van christenen? Zij zien leven en samenleven als erediensdienst aan God en dat kan niet samen

met heidenen. God maakt scheiding volgens hen en de christen heeft die scheiding in absolute zin te respecteren. Zij willen God helpen als instrumenten.

Conservatisme en antithese nemen in Nederland dan de bijzondere vorm aan, dat zij zich apart en buitenkerkelijk organiseren, de overheid zoveel mogelijk uit het maatschappelijk leven en de kerk uit de politiek willen weren.

Dit alles moet door de christen doorbroken worden, wil hij een „doorbraak-christen” zijn. Dat brengt eindeloos misverstand mee en hoon. De „radicale” christen weet: God kan wel voor zich zelf zorgen, maar de mens — heiden of christen — kan niet voor zich zelf zorgen. Die denkt dat alleen maar telkens. En daarom heeft God, die voor alle mensen het essentiële al reeds gedaan *heeft* en dus door ons niet geholpen hoeft te worden, mensen geroepen om hun medemens te herinneren aan dat wat God heeft te weten over oorsprong, bestemming en grenzen van het leven, opdat de mensen tussen geboorte en dood menselijk met elkaar omgaan. Deze denkwijze is — vanuit het oer-christelijk geloof — gericht op de medemens, op solidariteit, op gerechtigheid, op het *aanvaarden* van de *gegeven* wegen naar gerechtigheid. God is vrij, de mens is gebonden. Ook gebonden door antithese, vijandschap tegen God. God weet dat, maar wil, dat wij die overwinnen langs de door Hem gegeven weg. Hij opent de weg naar de wezenlijke vrijheid voor allen en is een vijand van *alle* ongerechtigheid, christelijke of heidense. Wij zullen daarom de gerechtigheid, concreet *zoeken* met elkaar. En daarom is er in deze visie openheid voor de erkenning, dat de bedreiging van de menselijkheid van de samenleving ook maatschappelijke vormen kan aannemen, ook clericale vormen en ze acht ook de overheid geroepen deze bedreiging te bestrijden. In dergelijke gevallen is het de maatschappij, die de mens bederft en weerstanden schept tegen diens werkelijk ernst maken met de gerechtigheid. Want God wil niet dat wij elkaar hulpeloos laten stikken in de verleidingen. Terwijl bij de conservatieven de politiek volgens absolute normen gefundeerd is, is bij de radicalen de politieke *weg* discutabel, maar in deze discussie brengen zij hun geloof in als christen.

Doorbraak heeft — ten spijt van allen die denken dat geloof en politiek niet met elkander te maken hebben en dat doorbraak juist daarin bestaat, dat christenen dat gaan inzien — alles met geloof te maken, zowel bij het zich losmaken van oude visies als bij het aanvaarden en volhouden van nieuwe wegen. Het radicalisme is geloofs-radicalisme.

Deze doorbraak *behoeft* niet te leiden naar de P.v.d.A., naar het democratisch-socialisme. Maar ik zal mij daartoe bepalen.

Geen doorbraak van bovenaf.

Een wezenlijk verschil met de R.K. situatie is, dat er in het protestantse kamp geen bindend kerkelijk gezag is in die zin, dat paus en clerus beslissend spreken. Evenmin — en dat is een tweede enorm verschil — hebben de protestantse kerken officieel een geijkte maatschappij-opvatting, die zij in de vorm van Encyclieken aan de gemeente voorleggen. De protestantse synodes moeten de *Kerk* laten spreken, d.w.z. de verzamelde gemeenten. De gemeente is de Kerk. Nieuwe visie op het Evangelie, op de roeping tegenover overheid en volk moet van onderop komen.

Wel kan er door de vertegenwoordigende lichamen leidinggevend en vermanend gesproken worden. Er zijn kerkeraden die in de uitoefening van hun pastorale zorg voor de levenstucht waarschuwen tegen de doorbraak. Er zijn ook kerkeraden, die de gemeente op het hart binden ondanks alle verschillen in politieke keuze elkaar vrij te laten en de eenheid in het geloof te bewaren. Dit alles wil zeggen: dat, al is „de doorbraak niet gelukt” — want ze is pas gelukt als in Nederland de politieke wilsvorming beheerst wordt door het *politieke* resultaat dat men nastreeft en niet door de confessionele saamhorigheid — de doorbraak in hevige discussie is. Dit is het resultaat dat bereikt is.

In een conclusie van de Wereldraad van Kerken werd geschreven: „In verscheidene landen vormt het bestaan van christelijke politieke partijen een probleem. De Kerk als zodanig mag zich niet vereenzelvigen met enige politieke partij. Over het algemeen is het optreden van zulke partijen gevaarlijk, omdat zij zo gemakkelijk het christendom verwarren met hun politieke boodschap.” Dit is dus een duidelijk bewijs, dat de gebruikelijke houding in het Nederlandsche protestantse kamp in de Wereldraad niet normatief geacht wordt. De Hervormde Synode sprak — voorzichtig en voorwaardelijk — in niet-antithetische zin over het lidmaatschap van het N.V.V. Men moet echter deze getuigenissen niet zien als bindende voorschriften, maar als een symptoom van wat in de Kerk begint te leven. Dit bemoeilijkt een schets van de situatie uitermate zolang voorbereidende getuigenissen van de Kerk niet tot een gemeenschappelijke beleidenis geleid hebben. Tot zolang heeft men eigenlijk alleen te maken met particuliere interpretaties van de denkwijze van het christelijk volksdeel op grond van ervaring en met particuliere meningen van theologen en politici.

De weerstand tegen de doorbraak.

Deze is dus niet van wezenlijk evangelische aard, want wij hebben reeds gezien, dat in het christendom twee stromingen zich telkens voordoen, die zich op hetzelfde evangelie beroepen. Wel is ze van

ABRAHAM KUYPER:

... antithese ...

KARL BARTH:

... verantwoordelijkheid in een concrete situatie ...

geestelijke aard, omdat een bepaalde interpretatie momenteel de overheersende is: de antithese-gedachte en de opvatting: een betere maatschappij is tóch niet mogelijk vanwege de zonde.

Deze weerstand is enorm sterk. In tegenstelling met wat een der meest rabiante a.r. antithese-leiders, Prof. Zuidema, van mij beweert, heb ik nimmer grafredes op deze enorme weerstand gehouden. Ik tracht alleen het oorspronkelijke en nog altijd aanwezige evangelische dynamiet, dat onder dit beton-bastion ligt, tot ontsteking te brengen.

Waarom is dit bastion zo sterk? Omdat het zich afschermt van de Kerk. In de Kerk mag niet over politiek worden gesproken, want de Kerk heeft geen verstand van politiek. (N.B. het zelfde argument, dat in de P.v.d.A. vaak tegen de principieel socialistische oppositie wordt gebruikt!). Verder zijn er twee sociologische redenen. Allereerst de „burgelijkheid” van deze volksgroep. Sociologisch is dit veroorzaakt doordat er al een „doorbraak” is geweest, want een groot deel van de arbeiders heeft destijds de Kerk verlaten en dus ook deze volksgroep. Ook een groot deel van de intellectuelen heeft de Kerk verlaten. Maar in wezen is de verburgerlijking van deze volksgroep annex met het verburgerlijgingsproces in de Westerse cultuur, waar ook de P.v.d.A. dodelijk aan lijdt. In de christelijke volksgroep zien wij daar-

door echter het paradoxale verschijnsel, dat het „christelijke” bastion versterkt wordt door het verburgerlijkingsproces, dat in wezen een secularisatie-proces is, een gebonden worden door het betrekkelijke, het zekere, het lege „gezonde verstand”, het afscheid nemen van het visionaire, het mijden van alle risico, lijden, vreugde en humor. Het christelijk volksdeel heeft wat te verliezen en wordt daardoor conservatief, hoewel het evangelie leert, *alles* schade te achten.

Het tweede sociologische feit is: *de onbereikbaarheid* van deze volksgroep voor de argumentatie van andersdenkenden. Ook dit is in Nederland een algemeen verschijnsel. Men komt niet meer in aanraking met het andere, het vreemde. En daardoor sterven de verwondering en de twijfel. Daardoor wordt men een collectivistische massa. En de techniek om deze onbereikbaarheid te handhaven is in Nederland tot ongekende volmaaktheid opgevoerd, dank zij gescheiden school, gescheiden pers, gescheiden radio. En het is bekend, dat de P.v.d.A. niets wezenlijks heeft bijgedragen om bijv. de gescheidenheid op radiogebied te bestrijden. Wij horen alleen nog onszelf. En in tal van P.v.d.A.-kringen zweert men bij de openbare school zonder de Bijbel en zonder enige elementaire vorming door de bronnen van onze cultuur.

Vanuit dat bastion wordt nu, buiten de Kerk, over de muren van anthitese en separatisme heen, gediscussieerd. Een enkel voorbeeld. Prof. Van Niftrik wuift de ernst, waarmee doorbraak-christenen de *maatschappelijke* exploitatie van de zonde der verleiding, winstbejag, concurrentie, angst- en machtsmotieven enz. confronteren met de ernst van de bedreiging onzer samenleving door de natuur (de strijd voor voeding, dekking, kleding bij een reusachtige bevolkingsvermeerdering) weg, met een verwijzing, via „de blauwe ogen van prof. Schermerhorn” naar de dwepers uit Luthers dagen. Daarmee wuift hij ook weg de ernst van de belofte Gods in zake een gerust leven, vrij van angst. Het motief: „eigenlijk kan de samenleving niet beter zijn, dat is maar idealisme en romantiek”, werkt weer. Miskotte, Kroon, Buskes en ook Karl Barth kunnen zich dit als theoloog voor gezegd houden. Zij houden niet genoeg rekening met „de zonde”. En de goegemeente mag beslist niet horen — de onbereikbaarheid — dat het juist voor deze theologen het immense feit der zonde is, die hun tot andere politieke wegen leidt, tot achterdocht tegen de huidige exploitatie der zonde. De goegemeente mag niet horen, dat deze theologen, juist omdat zij *niet* romantisch menen het Koninkrijk Gods „natuurlijk” te beleven, geestelijk-zakelijk de wereld tegemoet willen treden met de moed en de hoop om te wedden op gerechtigheid, eerlijk delen en een overheid, die de macht van bepaalde klassen binnen enge grenzen terugdrijft en controleert. En als natuuronderzoeker wil ik prof.

Van Niftrik wel zeggen, dat het wantrouwen tegen onze volmaakt ondoeltreffende kapitalistische strijd tegen de natuur — d.i. de zekerheid, dat wij niet leven in het Koninkrijk Gods — en het wantrouwen tegen het christendommelijk vertrouwen in de christelijke en onchristelijke natuur van de mens, mede behoord heeft tot de stimulansen, die mij het christelijk-politieke kamp deden verlaten.

Op de wezenlijke argumenten en ernst van de doorbraak-christenen wordt nimmer ingegaan. Veelmeer wordt getracht de argumenten, die zij *niet* gebruiken, te ontzenuwen; — de argumenten die zij wèl gebruiken te verzwijgen of onherkenbaar te verdraaien. Zo worden de radicalen ten onrechte steeds beschuldigd, dat zij een directe absolute binding leggen tussen christen-zijn en socialist-zijn. Het zijn echter juist de conservatieven, die een absolute directe binding leggen tussen hun geloof en hun conservatisme. Het christelijke volksdeel in Nederland mag niet weten, dat het leeft in een onchristelijke wereld en moet moed houden, zonder enige wezenlijke, diepgaande politieke vernieuwing nodig te hebben of zich te zien voltrekken. Dit soort discussie is volmaakt overbodig.

Ondertussen gaat er ondergronds een heel andere discussie beginnen: de twijfel rondom de maatschappelijke *feiten*, de twijfel rondom de vraag of deze christendommelijke visie en argumentatie nog wel leiding kunnen geven aan het zedelijk maatschappelijk leven tegen de enorme dreigingen, die ieder persoonlijk en maatschappelijk in hart en verstand waarneemt. De maatschappelijke wetmatigheden werken in onze ongecontroleerde samenleving in een uiterst hoog tempo. Politiek gesproken kan dit christendommelijk bastion nog eeuwen bestaan. De secularisatie, die door de maatschappelijke en culturele ontwikkeling enorm wordt versneld, bedreigt niet zozeer deze christelijk-politieke macht, maar de Kerk en het christelijk geloof. Binnen het christendommelijk politiek bastion kunnen de verwereldlijking, verburgelijking en het materialisme gerust doorgaan. Dat wordt wel gemanaged. Maar in de Kerk — die niet kan sterven — zullen geloofskrachten ontwaken, die eindelijk zien, dat dit alles niet overeenkomstig het Evangelie is en dat deze bedreiging adequaat te woord gestaan moet worden.

Voorwaarden voor doorbraak.

Wie zal de schone slaapster — de christelijke gemeente — in dit christelijk betonkasteel midden in het giftige, verraderlijke bos, wekken? Laat de P.v.d.A. niet te gauw denken, de aangewezen ridder te zijn! Vreemde kracht zal haar innerlijk moeten aanraken.

Twee voorwaarden wil ik noemen voor een doorbreken van de protestantse christendommelijke gevangenis. Let dus wèl op: ik onder-

scheid steeds de christelijke gemeente, de Kerk, slapend, half wakker, onrustig en verward wordend — en de collectivistische christelijke massa, gevangen in al de bovengenoemde omstrengelingen van geestelijke en maatschappelijke aard.

Allereerst: *de reformatorische Kerken zullen hun wezenlijk christelijke roeping moeten hervinden om kerkelijk te spreken op het terrein van het publieke leven.* Ook dus op het terrein der politiek, der maatschappelijke machtsverhoudingen en vormen. Dit proces is in de Hervormde Kerk aan de gang. Dominees en leken worden wakker, omdat zij aan de feiten de voortschrijding van het betonverhardingsproces merken. De steeds dikker wordende muren ontnemen aan het leven van de gemeente als christelijk-apostolische gemeente alle ruimte. En plots komen van allerlei kanten wekroepen om deze ruimte als dodelijk-dreigend te verlaten. Van tegengestelde kanten schijnbaar. Dat doet er hier niet toe. Het is niet alléén de theologie van Barth. Hoewel deze een belangrijke wekkende functie heeft.

Pas als de Kerk de functie van het christelijk getuigen tegenover overheid en volk — let wel: dus niet alleen de oude spanning tussen Kerk en Staat, die uit de feodale periode stamt, maar de rechte verhouding van Kerk, overheid en *volk* betreffende — terugneemt van de christelijk-politieke partij, dan eerst kunnen de ook verontruste en wakker geworden leden van de gemeente met vertrouwen het christelijk-onkerkelijk bastion verlaten. Want dan weten zij, dat er een centrum bestaat waar zij de christelijke visie op de samenlevingsvormen en het zedelijk en politiek leven met elkaar als gemeente zullen bespreken onder het licht van het Woord van God. Zolang dit niet zo is, vluchten zij in het partij-politieke christelijke bastion.

In de nieuwe concept-Kerkorde van de Hervormde Kerk is het „getuigenis tegenover overheid en volk” opgenomen in de beschrijving van het apostolisch belijden, leven en werk van de Kerk. Hier wordt dus van *binnen uit* de geestelijke vernieuwing voorbereid. En daarom moet van binnen uit met de geestelijke worsteling over de inhoud van dit getuigen een aanvang worden gemaakt. De onbereikbaarheid is dan overwonnen — geestelijk.

Nög is het zo, dat de gemeente schrikt, wanneer de huidige generatie van predikanten op de kansel de Bijbel zó uitlegt, dat ook het publieke christelijke leven onder de critiek komt. Vandaar de legende, dat er zoveel „politiek op de kansel” is. Velen luisteren met partij-politieke oren. En dan heet het vreemde, onrustigmakende: een P.v.d.A.-propaganda. Men stelle zich dus de tegenstand bij deze inwendige doorbraak niet te gering voor! Men is gauw een krypto-communist in dit milieu. En men weet, dat deze aanduiding bij de huidige psychose maatschappelijke gevolgen heeft voor de aldus aan-

geduide. Nòg heet dat „christelijk”. Maar ondertussen spreekt de representatieve Hervormde synode over het communisme zó, dat het waarschijnlijk zelfs vele P.v.d.A.-leden een te radicale doorbraak is, nl. dat de Hervormde Kerk zich niet wil laten indelen in het anti-communistisch front.

Dit wijst er al op — en dat geldt ook voor al het volgende — dat àls deze vernieuwing *in* de Kerk zich doorzet, het helemaal niet zeker is, wát daar voor politiek geluid uit komt. Want het gaat niet om de partijpolitiek van vandaag, maar om de onderstroom, de geestelijke gronden en afgronden van de politiek van vandaag en morgen. Dáár-van zal getuigd moeten worden. Het resultaat zal heel wel kunnen zijn, dat er conservatieven en radicalen blijven. Maar de conservatieven zullen ànders conservatief zijn dan vroeger, los en vrij tegenover de materialistische en maatschappelijke bindingen, in wezen „vreemdelingen” — zij het conservatieve — in deze wereld en de radicalen die andere wegen en mogelijkheden zien, zullen hierin één met hen zijn. Maar beiden zullen het „heden”, „de tijd” weer ontdekt hebben in het licht van het Evangelie.

De tweede voorwaardé, die ik wil noemen, is deze: *de Kerk zal maatschappelijk moeten leren denken en zien*. De totaliteit van het leven in al zijn vormen van arbeid, productie, cultuur, mensenverkeer en mensenverhoudingen wordt tegenwoordig mede maatschappelijk bepaald. Wat betekenen al die mooie christelijk-zedelijke preken, wanneer de individuele christen ze maatschappelijk niet wáár kan maken. Wat betekent het maatschappelijk, wanneer de individuele christen ze tòch waar gáát maken? Wat betekent het, dat christenen, die doodgewoon in de maatschappij werken, zeggen, niet christelijk te kunnen leven en niet meer te weten, wanneer de Kerk eigenlijk meent, dat je het niet te nauw moet nemen met dat Woord van God? Dat betekent, dat als het zó doorgaat, van de christelijke kerk geen leiding meer te verwachten is voor het menselijk leven òf het betekent, dat er in de ordening en structuur van onze samenleving iets wezenlijks, radicaal mis is. Daarop zal de Kerk antwoord moeten geven en ze zal het slechts kunnen als ze ook maatschappelijk leert denken, geest en feit van de maatschappelijke krachten wezenlijk leert toetsen.

Prof. Van Niftrik heeft in een *Open Brief zijn aanhankelijkheid* aan de christelijk-politieke partij, los van de Kerk, o.m. verklaard met een „ik wil per sé geen socialisme” en hij heeft dat gezegd als arbeiderszoon, die weet wat een arbeider nodig heeft. Het kan zijn, dat hij tegen het socialisme is, waar alle werkelijke socialistische arbeiders ook tegen zijn. Maar hij beled zijn vertrouwen in een „gemitigeerd kapitalisme”. Het kan zijn, dat dit een soortgelijk iets is, als waarvan dezelfde arbeiders de P.v.d.A.-wensdromen verdenken. Maar voor de

radicale doorbraak-christenen zijn dergelijke verklaringen van een vooraanstaand theoloog en christelijk partij-bestuurder het teken, dat hier kennelijk het verband ontkend wordt tussen de ontwikkeling van de kapitalistische maatschappij en de geestelijke ontredde- ring, de afsterving van het verantwoordelijkheidsbesef, de ontwaarding van de arbeid, de isolering van de mens in de eenzaamheid van de grote- stadsmassa, het feit, dat bijna niemand meer eerlijk en met vreugde leeft en rust kent. Wij zijn het kapitalisme voor veel dingen dank verschuldigd. Alleen geen vrouwen, als we de kapitalistische ontwikkeling dóór zien gaan in een tempo, dat — gestuwd door techniek en macht over techniek — alle geestelijke tegenkrachten verre achter zich laat.

Ik noem dit antwoord van deze theoloog-partijman, omdat dit nóg grote overredingskracht heeft in de christelijk-politieke massa. Het wordt afdoende geacht. Maar het illustreert goed, wat ik bedoel met de voorwaarde: de Kerk moet maatschappelijk leren denken en zien. Want dat betekent in de eerste plaats, dat we ons niet zo luchthartig los kunnen maken van de volstreekte beloften van God en tegelijk, dat de christenen dan geen genoegen meer nemen met dergelijke algemene antwoorden op de concrete beschuldigingen tegenover de huidige maatschappij, dat hun bovengenoemde verband tussen kapitalistische maatschappij-structuur en een vreugdeloos, geestelijk ontreddeerd leven wèl bestaat. Nù kan ieder het christelijk antwoord wel denken. Dan zullen er echter andere antwoorden moeten komen, dieper en concreter, tegenover het zeer concrete feit, dat in deze maatschappij uiteindelijk de millioenen „kleine mannen” geen enkele *werkelijke* invloed en macht hebben en steeds onherroepelijk zien gebeuren wat zij geen van alle — christelijk of niet — willen zien gebeuren. En dat dit mogelijk is, omdat zij leven in een systeem waardoor deze millioenen tegen elkaar opgejaagd worden in onderlinge individuele concurrentie, in angst voor levensonzekerheid, angst voor de onrechtvaardige verdeling van de vrucht van hun arbeid, angst voor de zekerheid, dat wij zelfs niet meer een schaduw van een gemeenschap vormen, die weet wat delen en trouw aan de naaste is. Nù is het antwoord van de Nederlandse christenheid, dat ze zich hierover gans niet verwondert, vanwege de zonde en het van harte steunt. Maar als de Kerk maatschappelijk leert denken, zou ze zich er wel over leren verwonderen. Gebeurt dit niet, dan zullen we moeten concluderen: de Kerk is definitief gevlucht voor het heden. Gebeurt dit wèl, dan is er kans op doorbraak van conservatisme en antithese.

Afwezigheid van politieke zuiging naar het socialisme.

En hier ben ik gekomen aan het punt, waar in dit nummer eigenlijk

een nieuw artikel moest beginnen, nl. over de weerstand van de P.v.d.A. tegen wezenlijke vernieuwing en schepping van socialistisch perspectief, waardoor alle politieke zuigkracht naar het socialisme ontbreekt. Want wie als buitenstaander van dit artikel iets heeft begrepen, zal ook beseffen, dat in de huidige compromispolitiek nu niet bepaald de vormgevende kracht aan het maatschappelijk perspectief te vinden is, welke de doorbraak-christenen zo misten in hun oude omgeving. Hij zal beseffen, dat zij juist in de P.v.d.A. veel vinden wat ze in het christelijk-politiek bastion juist ontvluchtten. De P.v.d.A. heeft m.i. de vernieuwingswil doen ondergaan in een compromispolitiek, waarbij de handhaving van de materiële welstand en de economische motieven meer aandacht hebben gehad dan de schepping van socialistisch perspectief en de zorg voor de mens. Ik zeg dat, ondanks de grote resultaten op sociaal gebied: de ouderdomsvoorziening en de belastingpolitiek, waardoor een groter deel van het volksinkomen aan het arbeidend gedeelte ten goede komt. Is men echter zeker, dat bij deze verandering in de structuur per slot niet een groter aantal kapitalistjes worden gevormd? Bedenkt men wel, dat socialisme *een geheel* van veranderingen vraagt?

Maar dit voert buiten het bestek van dit artikel. Ik weet ook het antwoord, nl. de schuld van de politieke constellatie, dat is zoveel als de zonde van de anderen. Waar ik nadruk op wil leggen, is dit: Als het waar is, dat deze compromispolitiek nog enige decennia moet duren, zonder dat, desnoods als oppositie, de zuiverheid van het socialistisch perspectief in dagelijkse strijd aan het volk wordt gedemonstreerd, dan vrees ik, dat er helemaal van geen grote doorbraak naar de P.v.d.A. sprake zal zijn in het protestantse kamp. Want de potentiële doorbraak, zoals die hier is beschreven, heeft wijder perspectief en dieper drift dan een verbreding van de materiële welstand der arbeiders- en burgerklasse. Zij is gericht op de mens en zijn totaliteit en op een antwoord aan de feitelijke immense bedreigingen, waarin straks alle materiële welstand en ook het ouderdomspensioen zullen ondergaan. Zij is gericht op leven en arbeid in gemeenschap om de mens te bevrijden van de materialistische psychose en geestelijke impotentie. Zoals de Kerk maatschappelijk moet leren denken, zal men in de P.v.d.A. meer visie moeten krijgen op de geestelijke achtergrond van de maatschappelijke krachten om aan haar oorspronkelijk maatschappelijk denken vorm te geven en wegen te wijzen. Anders zal de doorbraak in het protestantse kamp — mocht deze eens effectief worden — eigen wegen gaan, waarop de oppositie tegen de kwade krachten niet geschuwd zal worden. Want wij hebben, ook in de politiek, uitzicht nodig, een ja en een neen, dat uitstijgt boven de verleidingen van alledag.

DE KATHOLIEKEN

EN DE DOORBRAAK

Op 19 April schreef het katholieke dagblad „De Tijd”, voor de zoveelste maal en in navolging van vele andere katholieke dagbladen: „De doorbraak is mislukt”.

Al te veel betekenis valt aan dergelijke beweringen niet te hechten. Dezelfde bewering kon men reeds horen, toen de doorbraak nauwelijks een maand oud was. Menig verontrust geweten moest met soortgelijke leuzen in slaap gesust worden. Maar ook waar dit niet het geval is, demonstreert zich hier een verwording van het denken, omdat men de eigenlijke betekenis van de doorbraak niet blijkt te kunnen en te willen peilen, een verwording ook van de journalistiek, die om allerlei redenen aan de oppervlakte blijft steken en niet tot de kern van een zaak doordringt.

En zijn katholieken, die gevreesd hebben, dat reeds de eerste verkiezingen in 1946 de doorbraak naar katholieke zijde min of meer masale afmetingen zou aannemen. Waar deze vrees het sterkst was, daar was later het gejuich over de mislukte doorbraak het grootst. Het is een vraagstuk apart, of een toekomstig historicus niet eens tot de conclusie zal komen dat het voor de landspolitiek rampzalige gevolgen heeft gehad, dat de doorbraak bij de verkiezingen in 1946 en 1948 inderdaad geen grotere numerieke resultaten heeft gehad. Ook dit is een vraagstuk, waar alle K.V.P.-ers gemakshalve maar steeds aan voorbij gaan. Maar persoonlijk heb ik dergelijke verwachtingen nimmer gehad en ik herinner er in dit verband aan op het sluitingscongres van de P. v. d. A. er uitdrukkelijk op gewezen te hebben, dat de kwalitatieve betekenis van de doorbraak ver uitstijgt boven het getal dergenen, die er aan deel nemen.

Uiteraard is de gedachte van de politieke doorbraak een vraagstuk, dat talrijke politieke aspecten heeft. In de K.V.P.-wereld bleek men dit te begrijpen, toen men in het eerste jaar na de bevrijding het klimaat weinig gunstig oordeelde om de vroegere R.K. Staatspartij direct te doen herleven en overging tot de vorming van het Staatkundig Centrum, zagezegd om te beraden over het electorale optreden der katholieken. Wij hebben in dit initiatief nooit iets anders dan een handige manoeuvre gezien om het katholiek staatkundig eenheidsverband in stand te houden en wanneer Pater Stokman in het Maart-nummer van het „Katholiek Staatkundig Maandblad” schrijft, dat het Staatkundig Centrum daardoor „in belangrijke mate heeft medegewerkt aan het behoud van de staatkundige eenheid onder de katholieken”, dan is dit van onze aanvankelijke overtuiging slechts een bevestiging. Men

kan daarom, geloof ik, gerust toegeven, dat door hen, die in 1945 streefden naar een herziening van de partijpolitieke verhoudingen in ons land, uit een tekort aan politieke ervaring een aantal fouten is begaan, die het de oude politieke routiniers mogelijk maakten te verhinderen, dat de toen aanwezige mogelijkheden voor de doorbraak ten volle werden benut. Dit wat het politieke aspect betreft. Maar de doorbraak zelf is daarmee nog allerminst mislukt. Omdat de betekenis van geestelijke ontwikkelingsprocessen niet in de eerste plaats in getallen gemeten worden en niet alleen verstaanbaar zijn in politieke categorieën.

Traditionalisme en sentiment

Toen onder de oorlog de eerste uitgave verscheen van „Het Glazen Huis”, waarin prof. Duynstee betoogde, dat uit het katholieke beginsel een eigen politieke organisatie noodzakelijk voortvloeit, is door prof. Schlichting in een tweetal door Christoffor uitgegeven brochures op glasheldere wijze aange-toond, dat deze stelling in strijd is met de pauselijke encyclieken en de officiële leer van de Kerk. Dat neemt echter niet weg, dat, als gevolg van het langdurige feitelijke bestaan van een katholiek staatkundig eenheidsverband, onder de massa van het katholieke volksdeel een mentaliteit is gegroeid, die met een onberedeneerde, gevoelsmatige vanzelfsprekendheid de K.V.P. als een consequentie van het katholicisme aanvaardt. Meer dan het betoog van prof. Duynstee leveren dit traditionalisme en dit sentiment een moeilijkheid op voor de realisering van de doorbraak, omdat zij niet overwonnen worden met een contra-betoog, maar alleen door in feite te bewijzen, dat het ook anders kan. En dit laatste vergt tijd.

Er zijn talrijke katholieken, die het op essentiële punten met de politiek van prof. Romme radicaal oneens zijn en die er toch niet toe zullen overgaan uit de K.V.P. te treden. De rede daarvan ligt voor een belangrijk gedeelte in die gevoelsmatige sfeer, die ik zojuist noemde en die door verschillende factoren bij voortduring wordt gevoed. Daar zijn in de eerste plaats een aantal factoren van externe aard (bijv. het antipapisme en de nog niet in alle opzichten bereikte gelijkstelling) en een aantal factoren van interne aard (bijv. een zeker clericalisme en groepsexclusivisme), die de katholieken ook op politiek gebied naar elkaar toe drijven. Het zijn deze dingen, waardoor voor de realisering van de doorbraak de politieke psychologie minstens even beslissend is als een aantal politieke stellingen.

Hier komt nog bij, dat het feitelijke bestaan van een confessionele politieke organisatie in de massa van het katholieke volksdeel de hang naar het conservatieve versterkt. In beginsel ligt immers voor de katholiek de zaak zo, dat op levensbeschouwelijk gebied niet die wisselvalligheid en die voortdurende behoefte aan verandering kunnen bestaan, die het politieke leven eigen zijn. Het vraagt een gescherpt onderscheidingsvermogen en een voortdurende waakzaamheid, om de normatieve zekerheden, waaraan op religieus gebied iedere katholiek vasthoudt, niet met een zeker automatisme te transponeren op het politieke gebied, waar soortgelijke zekerheden in dezelfde mate niet bestaan en niet kunnen bestaan. Terecht schreef A. Graham in „Blackfriars”, het maandblad van de Engelse Dominicanen, in Maart j.l. in een artikel over „de katholieken en de hedendaagse politiek”: „Het feit van

het ware geloof te bezitten en lid te zijn van een onfeilbare kerk, mag ons het andere feit niet verbergen, dat, wanneer wij ons begeven op het terrein van de dagelijkse problemen, wij kunnen dwalen als ieder ander. De politieke en economische betrekkelijkheden, waarvoor de kerk zich terecht interesseert, zijn van een geheel ander karakter dan de hoge waarheden van geloof en zedenleer, ten aanzien waarvan wij een volstrekte zekerheid hebben". Alleen deze onderscheiding (niet scheiding, maar onderscheiding) tussen de terreinen van levensbeschouwing en politiek, zal de katholiek in staat stellen om de klassenstrijd als beginsel te veroordelen en tegelijkertijd een feitelijke klassenstrijd mee te strijden, om in beginsel een recht op eigendom te erkennen en tegelijkertijd de bestaande eigendomsverhoudingen radicaal te veroordelen. Maar het is duidelijk, dat een confessionele partijvorming al te gemakkelijk leidt tot een verarring tussen beide levensterreinen en bijv. een zin voor traditie op religieus gebied uitbreidt tot een zin voor traditie op politiek gebied. De doorbraak zou dan ook stellig minder moeilijkheden hebben ondervonden, wanneer zij niet aan progressieve, maar aan conservatieve zijde was ontstaan.

In het voorafgaande heb ik, zeer beknopt en zeer onvolledig, gewezen op enkele, wel eens te veel verwaarloosde, aspecten van de doorbraak. Voor de ongeduldigen blijft het goed erop te wijzen, hoeveel er, ondanks alle moeilijkheden intussen toch veranderd is. Wie in 1939 zou beweerd hebben, dat de socialistische beweging in Nederland in 1949 vier katholieke Kamerleden twee katholieke wethouders en een groter aantal katholieke leden in de socialistische fracties van gemeenteraad en Provinciale Staten zou tellen, of die voorspeld zou hebben, dat in 1948 een internationale conferentie zou worden gehouden van katholieke socialisten, zou iemand zou men als een fantast hebben genegeerd. Niettemin is dit alles, en nog veel meer, gebeurd en al deze meer en minder belangrijke feiten illustreren slechts, hoe zich in de katholieke wereld een ontwikkeling heeft ingezet, die van de grootste betekenis is.

De grote en principiële betekenis van de doorbraak is deze, dat in Nederland de ook vroeger in beginsel wel mogelijk geachte politieke samenwerking tussen mensen van verschillende levensovertuiging, na de oorlog als een feit op tafel is komen te liggen. De doorbraak is daardoor geplaatst op de agenda der politieke mogelijkheden en kan door louter verklaringen over de mislukking daarvan er niet van worden afgevoerd. Want in de eerste plaats is de principiële stellingname, waarop een aantal katholieken aan de doorbraak heeft deelgenomen, nooit weerlegd geworden. Het is typerend voor de verhoudingen, dat het beste, wat na de bevrijding principieel door katholieken is geschreven over het vraagstuk der partijvorming, niet is gekomen van de K.V.P.-zijde, maar van doorbraak-zijde (bijv. drs J. Snijders: Partijvorming op principiële grondslag). En in de tweede plaats is de doorbraak in de P. v. d. A. zelf een groot succes geworden. De in theorie mogelijk geachte samenwerking is in de praktijk mogelijk gebleken. Toen in de Tweede Kamer de subsidiëring van het bijzonder hoger onderwijs werd goedgekeurd, is Pater Stokman zo eerlijk geweest om dit een winstpunt voor de doorbraak te noemen. Voor hem immers, evenals voor vele anderen, was de twijfel, of een partij als de

P. v. d. A. juist t.a.v. een vraagstuk als dit wel een voor katholieken bevredigende oplossing kan bieden, mede de reden geweest om in 1946 afwijzend te staan tegenover deelneming aan de doorbraak. De feitelijke ontwikkeling heeft aldus de tegenstanders van de doorbraak een aantal argumenten uit handen geslagen. Zo hangt het mede van de socialistische beweging af, of haar gedachte van de doorbraak, die nog steeds actueel aan de orde is, het op de duur winnen zal.

Om een nieuw socialisme

En hiermee kom ik aan een tweede punt, waarop ik de aandacht zou willen vestigen. De doorbraak van de socialistische beweging naar katholieke zijde, heeft immers twee kanten, een aan katholieke en een aan socialistische zijde.

Voor de katholieken ligt de zaak zo, dat voor hem bepaalde vormen van socialisme wel, andere niet aanvaardbaar zijn. Wanneer de katholieken in Engeland zich in overgrote meerderheid bij de Labour Party aansluiten, terwijl de socialistisch voelende katholieken in Duitsland bij voorbeeld grotendeels afwijzend staan tegenover de S.P.D., dan ligt, dat minder aan die katholieken dan aan de verschillende structuur van de socialistische bewegingen in beide landen. Niet alleen met het oog op de doorbraak naar katholieke zijde, maar evengoed met het oog op de doorbraak naar protestants-christelijke zijde, en zelfs naar de zijde van die milieu's, die op het ogenblik communistisch stemmen heeft de socialistische beweging de taak om een politiek beleid te volgen en door de opstelling van een meerjarenplan een visie op de toekomst en een stuwkracht te ontwikkelen, die het socialisme een nieuwe gestalte geven. Marx zelf in de eerste plaats zou, leefde hij op dit ogenblik, van leer trekken tegen de neiging, ook van sommige socialistische milieu's, om zich vast te klampen aan de ballast der historie. Alleen een open en ondogmatisch socialisme kan in Europa nog de kans krijgen om die grote reconstructies tot stand te brengen, waaraan ons werelddeel behoefte heeft.

Het slagen van de doorbraak naar katholieke zijde hangt aldus wezenlijk af van de vraag, of de P. v. d. A. erin slagen zal om een nieuw socialisme gestalte te geven. Dat is niet alleen een kwestie van politiek beleid, het is ook een kwestie van partij-opbouw, propaganda, levenshouding, enz. Dit is temeer van belang, omdat naarmate nieuwe vormen langer uitblijven, de neiging sterker wordt om op oude vormen terug te vallen. De gedachte van de doorbraak is met de grondslagen van de P. v. d. A. onverbreekelijk verbonden. Voor het socialisme in Nederland is de doorbraak een roeping en een opdracht, die beslissen over zijn toekomst. Wanneer dit besef van roeping en opdracht een levend besef is, dan kan men de anderen rustig laten leuteren over mislukte doorbraak, enz. Maar dan moet ook het gehele optreden van de partij in dat licht worden gezien en verantwoord.

Laat me ten slotte het gehele vraagstuk nog iets anders formuleren. Door redenen van velerlei aard waren in de loop van de 19de eeuw op het vasteland van Europa tussen christendom en socialisme tegenstellingen gegroeid, die het wezen van het socialisme en het wezen van het christendom tegenover elkaar in een scheve positie brachten. Dit remde de ontwikkelingsmogelijkheden van het socialisme en het verhinderde vele christenen om een maatschappelijke strijd mee te strijden, die zij in wezen juist achtten. Ik geloof,

dat op het stichtingscongres van de P. v. d. A. en christenen en socialisten het als een bevrijding hebben gevoeld, dat deze tegenstellingen weg vielen. Een volledige terugkeer tot de vooroorlogse verhoudingen werd erdoor voorkomen en er werd iets verwezenlijkt van de idealen, die in de jaren van beproeving waren gerijpt. Sindsdien zijn op menig gebied de scheidslijnen weer torenhoog opgetrokken. De verschillende groeperingen staan herhaaldelijk weer tegenover elkaar, zonder enig werkelijk besef van gemeenschap, d.i. in de eerste plaats van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. De atomisering van onze samenleving schrijdt nog dagelijks verder, ook in groepsverband. Dat temidden daarvan in Nederland het juist het socialisme is, dat in zijn politiek, door een samenwerking van velerlei geestelijke en maatschappelijke groeperingen, iets belichaamt van een nationale politiek, doordat het in het federalisme een oplossing heeft gegeven voor het vraagstuk van eenheid en verscheidenheid, dat kan voor de toekomst van beslissende betekenis zijn.

De nieuwe weg, die het misschien na de oorlog in Nederland is opgegaan, is niet alleen voor Nederland, maar wellicht voor geheel Europa van grote betekenis. Een katholiek lid van de S.P.D. schreef in Februari van dit jaar een artikel in „Geist und Tat”, waarin hij een uiteenzetting gaf over het socialisme in Nederland. Hij besloot als volgt: „Die beginnende Programm-diskussion innerhalb der deutschen Partei wird die Gesamtlage des europäischen Sozialismus und die Entwicklung ausserhalb Deutschlands, von der wir lange abgeschlossen waren, in Betracht ziehen müssen. Dabei wird das Vorbild der Partei der Arbeit entscheidende Anregungen zu geben haben”. Ook een dergelijke opmerking kan ons sterken in onze overtuiging op de ingeslagen weg te moeten voortgaan.

Aldus wordt de betekenis van de grote ontmoeting tussen christendom en socialisme allerwegen gevoeld. De praktische mogelijkheden ten onzent voor grotere resultaten in de doorbraak naar katholieke zijde hangen af van twee vragen: de ontwikkeling van het socialisme en de ontwikkeling in het katholieke volksdeel. Aan de oppervlakte lijken de verhoudingen op het ogenblik gestabiliseerd, maar onder de oppervlakte schrijden bepaalde ontwikkelingen verder en niemand kan zeggen, of niet weer eens plotseling een versnelling zal intreden. De katholieken, die op het ogenblik tot de P. v. d. A. toetreden, zijn de pioniers, die een nieuwe weg helpen banen. De massa zal eerst volgen, wanneer deze nieuwe weg zich met een grotere vanzelfsprekendheid als de juiste weg opdringt. Voor het socialisme is de doorbraak naar katholieke zijde, behalve om principiële redenen, belangrijker geworden, naarmate het katholieke volksdeel verhoudingsgewijze toenam. Voor de katholieken wordt de doorbraak belangrijker, naarmate het besef doordringt in gemeenschappelijke verantwoordelijkheid te moeten meestrijden in een beweging, die, om met Maritain te spreken, de geschiedenis voortstuwt in de richting van een wezensverandering, naar iets werkelijk nieuws, naar iets beters en menselijker dan de bestaande krachten, naar iets, waarin de diepe levensseisen en de grote irrationele energieën, welke door het leed der opeenvolgende generaties in de mensen van onze tijd zijn neergelegd, eindelijk een vorm van waarheid zullen vinden.

DOORBRAAK IN HET MAATSCHAPPELIJKE VLAK

Het belangrijkste nieuwe element — door de oprichting van de Partij van de Arbeid ontstaan —, in de ontwikkeling van het Nederlandse partijwezen gedurende de laatste 60 jaren, is de krachtige poging van de protestants-christelijke, rooms-katholieke en niet-kerkelijke zijde om de antithese te doorbreken. Een poging, gedaan vanuit het besef, dat de antithese de politieke en maatschappelijke ontwikkeling, althans gedurende de laatste dertig jaren, sterk had vertraagd en op sommige punten zelfs lamgelegd. Zeer te recht is daarom na de oprichting van de Partij van de Arbeid, zowel bij haar actie naar buiten als bij haar streven naar interne consolidatie, de meeste aandacht geschonken aan het verenigen en verenigd houden van de vooruitstrevende krachten uit de verschillende godsdienstige kringen van ons volk. Het woord „doorbraak” gebruikt men meestal alleen voor dit streven.

De Partij van de Arbeid heeft in ons politieke partijwezen echter nog een tweede vernieuwing aangebracht. Zij heeft nl. een ernstige poging gedaan om op basis van een *politiek* program de progressieve elementen uit alle *maatschappelijke* groeperingen te verenigen.

Nu omvatten de confessionele partijen ongetwijfeld óók leden uit alle maatschappelijke groepen; maar het belangrijke verschil tussen de P.v.d.A. en deze partijen is, dat bij hen niet het politieke program, doch de confessie het samenbindende element vormt. Wel is waar heeft de K.V.P. zich na de oorlog als een program-partij aangediend, maar in de praktijk is dit louter theorie gebleven. Evenzo was het ook niet veel meer dan theorie, wanneer vóór de oorlog de partijen ter linkerzijde in hun program schreven, dat zij alle maatschappelijke groepen wilden omvatten. Dit geldt zowel voor de V.D.B. als voor de S.D.A.P.

In het begin van deze eeuw is de V.D.B. als een ware volkspartij begonnen, maar toen later de loonarbeiders uit zijn gelederen verdwenen, bleef slechts de *hunkering* over om alle groepen te kunnen omvatten. Alleen in enkele plaatsen, zoals Deventer en Den Helder, had de V.D.B. nog iets van zijn oude karakter behouden.

In haar beginselprogram van 1937, richtte de S.D.A.P. zich behalve tot de arbeiders ook tot de nieuwe en oude middenstand en de niet-kapitaalcrachtige boeren en tuinders, maar veel aandacht aan haar problemen schenken deed zij niet. Haar aanhang onder deze groeperingen, vooral bij de boeren en middenstanders, zal ongetwijfeld beperkt zijn geweest; zij vormden, evenals de arbeiders bij de V.D.B., de uitzonderingen, die de regel bevestigen.

Wanneer nu deze groepen in de P.v.d.A. niet groter zouden zijn dan zij in S.D.A.P. en V.D.B. te zamen waren, dan nóg kan van vernieuwing worden gesproken. Immers, niet het aantal personen is hiervoor beslissend, maar het feit, dat de P.v.d.A. een volkspartij wil zijn en dit in de geestelijke en maatschappelijke zin veel meer op de voorgrond plaatst dan haar voorgangsters. En bovendien durft zij ten behoeve hiervan ook meer offers van haar verschillende groeperingen te vragen, dan een van de vóór-oorlogse partijen ooit heeft willen doen.

Toen de partij zich dan ook met haar eerste oproep richtte tot alle naar democratie en socialisme strevende arbeiders, boeren, middenstanders en intellectuelen uit alle godsdienstige kringen, was er geen sprake meer van een frase, noch van een theoretische mogelijkheid of een hunkering, maar van een dringende noodzaak, die als een van de voornaamste doeleinden van de nieuwe partij werd gesteld.

Geestelijke en maatschappelijke doorbraak vallen ten dele samen. Dit geldt in het bijzonder voor de relatief belangrijke groep van intellectuelen uit het protestants-christelijke en rooms-katholieke kamp, die aan de oprichting en verdere vorming van de partij hebben meegewerkt. Maar het belangrijkste in politieke zin voor het bereiken van de *maatschappelijke* doorbraak is toch wel, dat aan de fusie werd meegewerkt zowel door de S.D.A.P. als representante van de onkerkelijke arbeiders, als door de V.D.B., die de „vrijzinnige” middengroepen vertegenwoordigde.

Welke waren nu de motieven, die de middengroepen tot aansluiting brachten? In hoeverre is de maatschappelijke doorbraak, wat deze groepen betreft, geslaagd? Welke verwachtingen zijn er voor de toekomst?

Alvorens hierover enige notities te maken, merk ik nog op, dat de term „middengroepen” een verzamelnaam is voor nogal uiteenlopende elementen. De V.D.B. bv. telde een relatief belangrijk aantal leden en kiezers uit de volgende groepen:

1. de boeren, vooral in de vrijzinnig getinte streken als Groningen, Friesland, Drente, de Achterhoek en de kop van Noord-Holland;
2. de oude middenstand, dus de kleine ondernemers op het gebied van handel, nijverheid en verkeer;

3. de middelbare en hoger ambtenaren, in het bijzonder bij het onderwijs;
4. de vrije beroepen;
5. leidinggevende functionarissen op technisch, commercieel en administratief terrein in het bedrijfsleven en een enkele grote ondernemer.

De motieven om zich bij de P.v.d.A. aan te sluiten, zijn voor deze groepen zeker niet dezelfde geweest. Toch mogen wij de volgende factoren wel als de voornaamste noemen:

- a. de ervaringen in de bezettingstijd, die duidelijk aantoonde, hoe weinig allerlei vermeende groepsbelangen of burgerlijke vooroordelen van betekenis zijn bij het veel groter gemeenschapsbelang; vandaar de wil om de gemeenschappelijke strijd tegen de vijand om te zetten in een gemeenschappelijke strijd voor een rechtvaardiger samenleving. Maar ook het tijdens de bezetting verworven inzicht, dat de economische en culturele situatie van Nederland en West-Europa geen kleinheid meer kunnen verdragen, doch om waarachtige solidariteit vragen;
- b. de ervaringen uit maatschappelijke crisis die de oorlog voorafging en het inzicht, dat de daartegen gevoerde politiek geen inzicht kon bieden. Reeds vóór de oorlog leefde dit besef bij velen in de middengroepen. De schok van de oorlog bracht hen echter pas tot de duidelijke uitspraak, dat men tekort was geschoten en een in vele opzichten foutieve politiek had gevoerd.

Daarnaast mag niet vergeten worden, dat er ook een ontwikkeling vanuit het socialisme zelf was. De P.v.d.A. heeft zich naar program en geest veel meer naar de middengroepen opengesteld dan bij de S.D.A.P. het geval was. Zij deed dit al aanstonds door de klemtoon hierop te leggen, dat socialisme en socialistische politiek het zoeken betekenen naar een zo rechtvaardig mogelijke samenleving voor *allen*. Maar meer nog doordat de P.v.d.A. in haar beginselprogram een duidelijke en belangrijke agrarische en middenstandsparagraaf opnam, die in deze vorm bij de S.D.A.P. ontbroken had. In beide paragrafen gaat — hoe zou het in een socialistisch program anders kunnen — het gemeenschapsbelang voorop. Eigendomsrechten, historische posities, en niet doelmatige organisatie worden hieraan ondergeschikt gemaakt.

Maar in het raam van een op het gemeenschapsbelang gerichte politiek, kent de partij een eigen waarde toe aan het voortbestaan van middenstanders en boeren juist als zelfstandigen! In die zin spreekt het program over de middenstand als een belangrijk element van de

samenleving en eist het, dat de agrarische bevolking ten volle behoort te delen in het culturele, sociale en economische leven, komt het op voor een rechtvaardige beloning voor middenstander en boer. Het zijn de paragrafen 11 en 12 van het beginselprogram dan ook, die het deze groepen mogelijk hebben gemaakt actief aan een socialistische volkspartij mede te werken. Het is daarom dat dit — en met name geldt dit voor de middenstandsparagraaf — niet alom in de partij wordt beseft, al is er in de laatste tijd een gelukkige verbetering merkbaar.

In hoeverre is de beoogde maatschappelijke doorbraak nu ook verwezenlijkt in de partij zelve en in het kiezerscorps van de partij? Op deze vragen kunnen helaas slechts speculatieve antwoorden gegeven worden, omdat exacte gegevens niet aanwezig, althans mij niet bekend zijn. Gegevens over de sociologische opbouw van de partij ontbreken, hoewel deze uitermate gewenst zijn. Voor een enkele Amsterdamse afdeling, waarvoor een onderzoek is ingesteld, is gebleken, dat de middengroepen in relatief sterke mate aanwezig waren. Maar representatief voor de gehele partij kan men dit feit natuurlijk niet achten. Wel weten we sinds enige tijd dat er ongeveer 4 à 5000 (oude) middenstanders lid zijn. Voor de agrariërs belooft dit aantal $\pm$ 3000. In vergelijking tot het aantal personen in ons volk, dat tot deze groepen moet worden gerekend, zijn deze aantallen niet groot. Maar tegenover het aantal boeren en middenstanders dat in ons land in totaal in een politieke partij is georganiseerd, komt onze partij er vermoedelijk nog niet slecht af. Ook niet, wanneer men weet dat de V.D.B. voor de oorlog slechts ongeveer 8000 leden telde.

Belangrijker, althans in relatieve zin, is naar mijn gevoelen de medewerking uit de hierboven onder 3, 4 en 5 genoemde groepen geweest. Ik vraag mij echter wel eens af of wij ook duurzaam op de actieve medewerking kunnen rekenen. Maken wij van de capaciteiten en kwaliteiten van deze groepen ook wel voldoende gebruik? En vooral (al moet deze vraag in breder verband worden gesteld) zijn onze afdelingsbijeenkomsten niet veel te veel gevuld met allerlei problemen en probleempjes van organisatorische aard en komen wij daardoor vaak niet te weinig aan de politieke discussie toe? Men kan toch in de regel slechts op een duurzame activiteit rekenen, wanneer de partij ook iets blijft *bieden*.

Voor de beoordeling van de maatschappelijke doorbraak in het kiezerscorps moeten we wel terugvallen op de vraag in hoeverre het deel van de kiezers, dat vroeger vrijzinnig-democratisch placht te stemmen, thans zijn stem op de P.v.d.A. uitbrengt. Een opinieonderzoek naar de politieke gezindheid van de verschillende maatschappelijke groepen is, naar ik meen, nog niet gehouden.

Gaat men af op het vroegere V.D.B.-percentage, dan was het verloop van de verkiezingen in 1946, zowel voor de Tweede Kamer als voor de Provinciale Staten, wel zeer bevredigend. De provincie Groningen maakt daarop eigenlijk de enige uitzondering. Voor grote groepen was hier het vrijzinnig-democratisch — en niet liberaal — stemmen uitsluitend nog het gevolg van een traditie. De verkiezingen in 1948 brachten echter juist onder de middengroepen een belangrijke terugslag. Over de oorzaken daarvan is al veel gesproken en geschreven. Persoonlijk acht ik de invloed van Lieftincks belastingpolitiek minder groot dan vrij algemeen in de partij wordt aangenomen (de „opstand der belastingbetalers”). In zeker kader van dit artikel gaat het echter meer om de vraag, onder welke van de hierboven genoemde groepen het verlies voornamelijk schuilt. Uit een uitvoerige analyse van de verkiezingsuitslagen heb ik sterk de indruk gekregen dat het verlies voor een belangrijk deel moet worden gezocht onder de oude middenstand. De verschuiving naar de V.V.D. is in de meer stedelijk georiënteerde gemeenten vrijwel steeds aanzienlijker dan in de plattelandsgemeenten. Hoewel gedetailleerde uitslagen voor Den Haag en Amsterdam ook wel in de richting van een verlies onder ambtenaren en misschien ook de beoefenaren van de vrije beroepen wijzen, zijn er toch veel meer aanwijzingen dat het verlies onder de middenstand moet worden gezocht. Een enkel cijfer uit vele andere:

De statenkieskring Hoorn omvat een groot aantal plattelandsgemeenten. Te midden daarvan ligt een viertal oude steden, die min of meer als winkelcentrum fungeren. De stemmenpercentages van de liberalen vóór de oorlog en V.V.D. na de oorlog belopen er resp.:

	Liberalen 1946	V.V.D. 1948
43 plattelandsgemeenten	8.7 %	8.5 %
Hoorn, Enkhuizen, Medemblik en Purmerend	6.6 %	9.5 %

Ter vergelijking diene, dat het V.D.B.-percentage in 1939 in deze groepen van gemeenten resp. 18% en 15.6% beliep. Dit wijst, ook na 1948, nog op een niet onbelangrijke aanhang onder de middengroepen.

Voor het grotere verlies tussen 1946 en 1948 onder de middenstanders dan onder de boeren zijn wel enkele oorzaken aan te wijzen.

Sinds de bevrijding berust de leiding van de landbouwpolitiek in ons land bij een partijgenoot, zelf uit agrarische kring voortkomend, wiens politiek in geleidelijk toenemende mate het vertrouwen van de agrarische bevolking krijgt. De partij beschikt bovendien over een relatief belangrijk aantal personen die de landbouwvraagstukken kennen en die, landelijk of lokaal vertrouwenspersoon van de boeren-

bevolking zijn *). Verder kan worden gewezen op het werk van de Agrarische Sectie van de Wiardi Beckmanstichting. Mede dank zij haar arbeid is het peil van de discussies op de achtereenvolgende agrarische congressen duidelijk gestegen. Vindt dit werk voortgang dan zullen we langzamerhand in de gelukkige omstandigheid kunnen komen te verkeren dat in de standsorganisaties van de boeren zelf, de landbouwpolitiek van de partij haar bekwame verdedigers zal vinden. Ik ben geneigd op grond van een en ander ook de perspectieven niet ongunstig te zien.

Wat de middenstand aangaat is de situatie echter veel ongunstiger. Slechts korte tijd is er middenstandspolitiek bedreven door een socialistische minister. Hieraan danken we althans dat het middenstandscredietwezen de vergelijking met het buitenland glansrijk kan doorstaan.

Sindsdien is er maar weinig gedaan dat tot het scheppen van betere verhoudingen in de middenstand kan bijdragen. Het aantal personen in de Partij, dat de middenstandsvraagstukken kent — en daarmee het aantal vertrouwensmensen onder de middenstand — is zeer klein. Voor zover de middenstander nog onze partij stemt, onthoudt hij zich van actief meedoen. In vrijwel alle vakbladen en organisaties van middenstanders overheerst de groep die, week in week uit, alle mogelijke kwaad dat zij maar over overheidsingrijpen kan verzinnen, gul uitstrooit. En bij de a-politieke instelling, de middenstander van huis uit eigen, vonden allerlei vrijheidsfrases *tot nu toe* gemakkelijk ingang. De partij beschikt onvoldoende over organen waarin zij zich hiertegen doeltreffend kan verweren. De partij zelf moet eerst de beschikking krijgen over een relatief belangrijke groep politiek geschoolde middenstanders. De in de laatste maand eindelijk opgerichte Sectie Middenstand kan hiertoe ook het nodige bijdragen.

Het bereiken van successen onder de oude middenstand is een werk van lange adem. Een belangrijke handicap is daarbij, dat de politieke ontwikkeling van de gemiddelde middenstander minimaal is. Men pleegt elk vraagstuk van uit de kleinste, eigen hoek te bezien. Aan een nationale, laat staan een internationale kijk op de problemen

---

¹⁾ Typerend is bv. het aantal voorkeurstemmen op landbouwcandidaten bij de verkiezingen voor Tweede Kamer en Prov. Staten in Drente. Een ander bewijs ligt in de uitslagen voor aangrenzende gemeenten als Ruurlo, Laren en Lochem enerzijds, waar de VDB vroeger enkele vertrouwensmensen uit de kring van de landbouw telde, die zich echter inmiddels uit de actieve politiek hebben teruggetrokken, en de gemeente Vorden anderzijds, waar thans een vooraanstaand landbouwer lid is van de P.v.d.A. In de eerste gemeenten is het percentage van de V.V.D. t.o.v. dat van de liberalen sterk gestegen; in Vorden is het belangrijk gedaald.

is men niet toe. En juist dit laatste vraagt onze tijd van de partij in steeds dringender mate.

* * *

Ik zou deze beschouwingen niet willen besluiten zonder een enkel woord van ongerustheid over de maatschappelijke doorbraak bij de jongeren. Het is van vrij algemene bekendheid, dat het enthousiasme voor de P.v.d.A. destijds het grootst was in de kringen van de V.D.J.O. Ook al doet men goed de invloed van de jongeren op de beslissing die de V.D.B. destijds nam niet te overschatten — zonder de steun van Joekes, Kranenburg en Schilthuis waren we niet ver gekomen — dit neemt niet weg, dat toch deze groep in het bijzonder in de P.v.d.A. de partij van de toekomst zag. Zonder ook hier exacte cijfers te kunnen geven, heb ik echter de indruk, dat de wil om actief mede te werken in onze geest, bij de jongeren uit de middengroepen momenteel niet groot is. Dit hangt natuurlijk samen met de situatie in de jongerenwereld in het algemeen. Doch voor de middengroepen is er m.i. aanleiding om naast dit algemene aspect te spreken van een bijzonder aspect.

Zou deze indruk juist zijn, dan is er voor de partij alle aanleiding hieraan de nodige aandacht te besteden. De partij moet in deze eerste jaren nu eenmaal strijden tegen hen die menen, dat er te veel of dat er te weinig over is van vroegere tradities en gebruiken. Daaraan valt voor een groot deel niet te ontkomen. Maar beslissend voor haar toekomstige bloei — juist als doorbraakpartij — zal zijn of haar opzet en sfeer voldoende aantrekkingskracht zullen hebben voor de jongeren uit alle geestelijke en maatschappelijke groepen van ons volk om te kunnen beantwoorden aan de verwachtingen die deze groepen bij de oprichting van onze partij hebben gekoesterd.

EEN EUROPEES PERSPECTIEF

Vrijwel alle socialistische partijen van West-Europa kampten in de jaren voor de tweede oorlog met hetzelfde probleem: zij hadden hun grenzen bereikt. Er was een bepaalde, duidelijk afgebakende volksgroep, die socialistisch stemde, zich in socialistisch getinte vakbonden, sociale en culturele verenigingen organiseerde en leiders en leden leverde voor de partijen zelf. Maar die groep was in confessioneel en economisch opzicht en door nationale grenzen beperkt en dit beperkte tevens de werfkracht en de innerlijke groei van de socialistische beweging. Men had vat op de onkerkelijken, maar op het continent sloten zich Protestanten, zowel als Katholieken voor alle socialistische propaganda af. Men steunde op de industrie-arbeiders, maar de plattelandsbevolking en de hoofdarbeiders kwamen slechts sporadisch met het socialisme in aanraking. De nationale beperkingen waren vooral van invloed op de ontwikkeling van het socialisme als geestelijk goed: naarmate de verantwoordelijkheid van socialisten in staat en gemeente toenam, groeide de belangstelling voor reële nationale politieke vraagstukken ten koste van de gezamenlijke ontwikkeling van socialistische ideeën: iedere nationale partij ging zijn eigen weg.

Het heeft ook in de vooroorlogse jaren niet ontbroken aan mensen, die het gevaar van deze situatie inzagen en die wegen zochten om de grenzen te verwijderen. Zulke voorlopers van de doorbraak vinden we bv. in het militante Duitse religieus-socialistische tijdschrift: *Neue Wege*, waarin Eduard Heimann — thans een gezien professor in de economie in de Verenigde Staten — en Paul Tillich publiceerden. Zonder Hitler zouden deze pogingen stellig eerder aansluiting hebben gevonden bij de ontwikkelingen in radicale richting in de Protestantse kerken en bij het Katholiek-Protestantse personalisme, dat zich te zelfder tijd in Frankrijk en Frans-Zwitserland aan het ontwikkelen was. Tijdens de oorlog, toen zich in de bezette landen een praktische doorbraak voltrok, heeft men even de hoop gekoesterd, dat de grenzen voorgoed waren verwijfd.

Dit is echter vrijwel nergens duurzaam het geval gebleken. De socialistische partijen zijn teruggekeerd met groter macht en verantwoordelijkheid: in alle democratische landen van West-Europa zijn

zij sinds 1945 regeringspartij. Maar zij steunen in hoofdzaak nog op de oude groepen en — wat ernstiger is — de oude tegenstellingen zijn nog machtig.

In de Belgische politiek bv. speelt nog steeds een verouderd anti-clericalisme een belangrijke rol. In Duitsland blijkt het onmogelijk om de aanvankelijke eenheid in de vakbeweging te handhaven: er ontstaan confessionele (in hoofdzaak Katholieke) vakbonden naast de algemene bond. Tijdelijke samenwerking op ander gebied (met name in de vrouwenverenigingen) mislukte er eveneens.

De Engelse Labour-party, die van de aanvang af heeft gesteund niet alleen op de onkerkelijke, maar ook op de non-conformistische en Katholieke arbeiders en die dus in dit opzicht geen enge grenzen kende, leek aanvankelijk met een sprong de sociaal-economische barrière te hebben genomen: zonder twijfel hebben talloze hoofd-arbeiders en middenstanders in 1945 Labour gestemd. Maar de recente locale verkiezingen tonen aan, dat deze nieuwe aanhang meer opportunistisch is geweest dan principieel en dat men lang niet zeker kan zijn van hun blijven. Ook in een ander opzicht zijn de grenzen van de Labour-party nauw getrokken: meer dan enige andere is deze socialistische partij nationaal ingesteld. De problemen van boven-nationale aard vinden veel meer belangstelling bij de Engelse conservatieven dan bij de Engelse socialisten. Slechts schoorvoetend gaat de Engelse regering in op voorstellen voor een Europese Assemblée; van voortdurend internationaal overleg wil men niet veel weten.

* * *

Voor dat ik kan ingaan op de gevaren, die deze beperkingen opleveren voor de ontwikkeling van het socialisme — gevaren, die zich nu veel scherper aftekenen dan voor de oorlog — wil ik kort enkele oorzaken noemen, die de terugkeer in de oude bedding hebben bepaald: bij de massa van de leden der oude socialistische partijen heeft stellig een sterk conservatisme gewerkt: een verlangen naar terugkeer van de oude denkwereld en verhoudingen, gepaard aan een onvermogen om nieuwe vormen te vinden; maar vele leiders deden ook een bewuste politieke keuze. Met name in Frankrijk en België hebben de socialistische leiders geen al te duidelijke afstand van het anti-clericalisme willen nemen: men vreesde, terecht, daarvan bij de onkerkelijke massa een omzwaaien naar de communisten.

Daarnaast heeft natuurlijk de factor meegewerkt, dat alle socialistische partijen, zowel in Engeland als op het Continent, sinds 1945 onafgebroken de last hebben getorst van regeringsverantwoordelijkheid, van de problemen van de wederopbouw van verarmde landen en

vooral van strijd tegen de reactie. Barbara Ward zegt ergens in haar voortreffelijk pleidooi voor Westeuropese samenwerking *The West at Bay*: „Vlak na de overwinning zou het misschien mogelijk geweest zijn, dat in West-Europa — evenals in West-Duitsland — een bondgenootschap van de sociaal-democraten en de radicale christenen de leiding nam.” Naar haar mening hebben de Amerikanen dit verhinderd door — vooral in Duitsland — de conservatieve en reactionnaire krachten te steunen. Maar er zijn nog wel andere redenen te geven voor het feit, dat alles wat in Europa sociaal progressief denkt op het moment vechten moet om het kleine beetje politieke leiding te behouden: alweer de angst voor het communisme, dat de „radicale christenen” tot een klein, machteloos groepje heeft beperkt, en voorts de macht van al degenen, die door „austerity”, distributiemaatregelen en deviezen-beperkingen in hun belangen menen te zijn geschaad. Deze reactie, die misschien numeriek niet zo sterk is, maar die zich bv. in de pers utleeft, noopt de socialistische partijen tot een uiterst realistische en „alledaagse” politiek, een politiek, waarin geen plaats en geen tijd is voor speculaties over doorbraakmogelijkheden en voor het theoretisch afwegen van toekomstige ontwikkelingen.

* * *

En toch is deze situatie gevaarlijk. Ze is gevaarlijk, omdat de ontwikkeling van de laatste jaren is doorgegaan en omdat deze niet bijgehouden is — laat staan verklaard door — en ingebouwd in een socialistische maatschappijtheorie. Deze ontwikkeling ligt op verschillende terreinen en niveau's. In de eerste plaats is daar de gesigneerde ontwikkeling in het christelijk denken, dat tot radicalisatie van het maatschappelijk denken bij vele christenen heeft geleid. Deze ontwikkeling is wellicht in andere Europese landen nog sterker dan in Nederland, maar toch is — naar het oordeel van de Amerikaanse theoloog Niebuhr — onze Partij van de Arbeid de enige, die de volledige politieke consequenties ervan getrokken heeft. In de tweede plaats is er de veel grotere openheid voor het socialisme, die vooral in intellectuele kringen bestaat. In de derde plaats is er het Westeuropese eenwordingsproces, dat met grote snelheid verloopt.

Wanneer de socialistische partijen deze ontwikkelingen niet weten bij te houden, dan is het in de eerste plaats niet ondenkbaar, dat er zich een afzonderlijk intellectueel-christelijk socialisme gaat ontwikkelen, dat dan waarschijnlijk ook veel meer internationaal georiënteerd zal zijn dan de bestaande partijen. In de tweede plaats is het mogelijk, dat bepaalde onbestemde bewegingen, zoals bv. die van De Gaulle, een aantal mensen aantrekken, die eigenlijk thuis horen bij een

socialistische partij. In de derde plaats dreigt er opnieuw een zekere afzijdigheid van de intellectuelen, die de mogelijkheid hebben zich terug te trekken in de „ivoren toren” van hun werk en hun studie, een afzijdigheid, die in de twintiger jaren tot zo grote schade van henzelf en van de socialistische beweging, tot de goede toon behoorde en die in „Le trahison des clercs” van Benda tegelijk zijn verdediging vond en zijn grenzen erkende.

Maar dit gevaar is nog niet het grootste. Ernstiger dan een verlies van potentiële aanhang is het verlies aan gezag, dat de socialistische partijen lijden door niet de ontwikkelingen te voorzien en er meteen met socialistische oplossingen op te reageren. Ernstig is ook het gebrek aan samenwerking tussen de socialistische partijen onderling, dat een gevolg is van hun overwegend nationale instelling.

Het is merkwaardig, dat een critiek op dit laatste punt nu klinkt in publicaties van de Engelse Labour-party, die zich anders zelf zo apart houdt: in het April-nummer van „Venture” — uitgave van het Fabian Colonial Bureau — wordt de opmerking gemaakt, dat de politiek van de Franse, Nederlandse en Belgische socialisten ten aanzien van de Aziatische en Afrikaanse koloniën wel heel sterk uiteenloopt: de Franse socialistische partij ondersteunt in Cochin China de communistische nationale leider, Ho Chi-Mink, in Nederland aanvaardt men, mede uit vrees voor het communisme, een politionele actie. Het blad vraagt of het niet gewenst is, dat de koloniale experts van de socialistische partijen over dergelijke problemen onderling overleg plegen en één lijn trekken.

Maar dit geldt op ieder gebied: zoveel beslissingen worden in deze tijd uit handen genomen van de nationale staten en op een bovennationaal plan gebracht, dat het eerste wat wij nodig hebben is een boven-nationale socialistische politiek. Deze zal vermoedelijk niet geformuleerd kunnen worden in internationale conferenties van nationale partijen, maar zal moeten worden gedragen, door een boven-nationale socialistische partij. Voorlopig zal dit een Westeuropese socialistische partij moeten zijn, waarvan de nationale partijen als „afdelingen” deel uitmaken. De directe taak voor deze partij ligt al klaar: zodra het Europese parlement functioneert zal deze partij een socialistisch programma voor Europa moeten ontwerpen. En in het parlement zal zij met een socialistische fractie — samengesteld uit leden van de nationale delegaties vertegenwoordigd moeten zijn.

De formulering van een Europese boven-nationale politieke lijn is noodzakelijk ook daarom, omdat het Europese denken te veel is overgelaten aan kringen en personen zonder politieke ervaring en zonder sociaal en economisch program. Het Europese Federalisme bv. dreigde meermalen vast te lopen in vage programma's en tegenstrijdige poli-

tieke tendenzen en het vertoont nog altijd een groot tekort aan sociaal realisme. Wat het voor heeft op socialistische denkbeelden van het ogenblik is de fantasie: het houdt rekening met de onafwendbare eenwording van Europa en tracht zich voor te stellen wat dat betekent voor de Europese mens.

Dit Europese programma zal zich stellig ook bezig moeten houden met andere „doorbraak“-problemen. Het zal vermoedelijk door zijn boven-nationaal karakter meer dan een nationaal-socialistisch programma aantrekkelijk zijn voor intellectuelen. Het zal echter de vraagstukken van de doorbraak naar de confessionele kant niet voorbij mogen zien. Het zal daarbij niet dogmatisch mogen oordelen. Wanneer er bv. in een land een christelijke socialistische partij zou zijn naast een „algemene“, dan zou de boven-nationale partij toetreding van beide partijen moeten bevorderen, ongeacht hun onderlinge twistpunten.

De verdere inhoud van dit boven-nationale socialistische programma zal niet zo moeilijk te formuleren zijn: het zal moeten berusten op aanvaarding en bescherming van geestelijke vrijheid en op een vrijwillige economische gebondenheid en leiding. Men kan het de politici van de onderscheiden partijen wel toevertrouwen een oplossing te geven voor bepaalde concrete problemen — zoals de verhouding tussen de Westeuropese Unie en de United Nations en de vertegenwoordiging van de naties in het Westeuropese parlement. Moeilijker zal het zijn een aanvaardbare formule te vinden voor de afperking der bevoegdheden en de inperking van de nationale souvereiniteit.

Maar dat wij voor een doorbraak in deze richting staan — dat wij er alles aan moeten doen om deze doorbraak ook voor het socialisme tot een levende realiteit te maken — wie, die de laatste vier jaren bewust heeft meegeleefd, durft het bestrijden: de consolidatie van een aantal „blokken“ is een erkend feit. Na het Oosteuropese, het Oost-aziatische, het Arabische en het Zuidamerikaanse blok vindt pas nu het Westeuropese blok een organisatorische vorm. Dit blok is het enige, waarin de sociaal-democratie kan meespreken. Maar laat het dan daar ook drijvende kracht zijn!

DE TOEKOMST VAN HET SOCIALISME

”**W**at kunnen wij vanuit de P.v.d.A. zeggen over de toekomst van het socialisme en wat moeten wij, van de toekomst van het socialisme uit bezien, zeggen van de P.v.d.A. als doorbraakpartij?” In deze woorden was het verzoek tot het schrijven van dit artikel onder bovenstaande nogal pretentieuze titel ingekleed.

De lezer vergeve mij bij voorbaat allerlei afwijkingen van dit thema. Om te beginnen is het de vraag of men over de toekomst van het socialisme kan spreken „vanuit de Partij van de Arbeid”. Zelfs indien ik dat gezichtspunt uitbreid tot het democratisch socialisme, zoals dat onder alle volkeren voorkomt, dan is het de vraag, of daarin niet een ongeoorloofde beperking van het uitgangspunt en van het krachtenveld schuilt, waarmee men moet rekenen bij het onderzoek naar de mate waarin de socialistische idee in de wereld zal worden verwerkelijkt en naar de geestelijke kracht, die er onder de volkeren van zal uitgaan. Ik bedoel hiermee niet in de eerste plaats het feit, dat ook de oppositie tegen het socialisme invloed heeft op zijn toekomst. Veel belangrijker is de vraag te achten, in hoeverre de maatschappelijke ontwikkeling zelve, onder de werking van politieke en economische krachten van de politieke activiteit van socialistische partijen, de neiging vertoont, aan het maatschappelijk bestel een vorm te geven, die sterke trekken van een socialistische samenleving vertoont, zonder dat dit in eerste instantie te danken is aan de politieke activiteit van socialistische partijen.

De tweede vraag, die men eigenlijk eerst moet beantwoorden en die in ieder geval direct rijst bij het spreken over een socialistische samenleving is, wat wij daaronder verstaan. Wat is de inhoud van dat bijna tót op de draad versleten woord socialisme voor de aanhangers van het Westeuropese democratisch socialisme?

Indien ik de in dit soort verhandelingen gebruikelijke weg zou volgen en eerst zou aanduiden, wat wij *niet* onder socialisme verstaan, dan zou dat langdradig en in dit opstel ondoeltreffend zijn. Immers een beweging van politieke en geestelijke aard, die nu al langer dan een eeuw bestreden is, heeft aanleiding gegeven tot een oneindige

variatie van uitbeeldingen, die zich uitstekend lenen tot het primaire doel van de bestrijders: het socialisme afwijzen en in een kwaad daglicht stellen ten einde anderen er van verwijderd te houden. De 19de eeuw is hier vol van. In de 20ste eeuw hebben de groten der aarde, als Winston Churchill, zich hieraan bezondigd. Vandaag past in rechtzinnige Protestantse en in Rooms-Katholieke kring menigeen nog dezelfde goedkope methode toe. Prof. Van Niftrik heeft kennelijk een zekere aversie tegen het socialisme, waarbij zijn geestelijkbaar wordt gevoed door schrikbeelden omtrent staatsbedillerij enz., die hij zich zelf scheidt langs andere wegen dan die van de wetenschappelijke onderzoeker. Neen, ik zie er van af al deze schrikbeelden te bestrijden, hoe nuttig dit in de politieke strijd ook moge zijn.

Toch is het noodzakelijk bij het onderzoek naar het wezen en de kenmerken van het socialisme niet te ver af te dwalen van de voorstelling, die de socialistische wereld zelf daar in een bepaald tijdperk van heeft. Het is ongeoorloofd achter een schrijftafel een eigen inhoud te geven aan dat begrip, al is die ook nog zo bekoorlijk en geschikt om er veel bezwaren tegen het socialisme mee te ontzenuwen.

Wie geheel empirisch te werk gaat en ook maar oppervlakkig kennis neemt van de geschiedenis van het socialisme, komt onder de indruk van de tegenstellingen tussen de opvattingen van de grote figuren, die men tot het socialisme rekent. Het anarchisme bijv. is meer dan een filosofische theorie over de samenleving. Er ligt een zedelijk pathos aan ten grondslag, dat figuren als Proudhon, Bakunin en Russel heeft gedreven, om slechts drie zeer verschillende vertegenwoordigers te noemen. Vierkant hiertegenover zien wij al die stromingen, die direct of indirect aan de Staat een dominerende plaats toekennen, zij het ook soms als tijdelijk instrument ter bereiking van voor de mens heilzame doeleinden.

Wie dit alles langs zich ziet gaan behoeft niet verwonderd te zijn dat ook heden ten dage in het socialisme, als neerslag van de lange strijd der opstandigen, iets terug te vinden is van al deze verschillende aspecten. Wie in een gedachtenwisseling op een vergadering critisch van dit gezichtspunt uit luistert zal in zijn opponenten menig trekje van een klassieke opvatting herkennen. Neem bijv. maar eens de verschillende motiveringen van het anti-militarisme, waarbij naast de Christelijke, ook die welke aan het anarchisme van bijv. De Licht verwant zijn, nog sterk in de socialistische massa leven.

Gaat men op de geschiedenis af dan is het daarom wel zeer moeilijk een gaaf beeld te ontwerpen en te zeggen: dat is nu *het* (democratisch) socialisme. De historische methode levert ons hoogstens aanduidingen voor kenmerken, die in het verleden een min of meer

overheersende betekenis hebben bezeten, zonder dat men kan zeggen, dat zij a priori vandaag nodig zijn om een beweging tot een socialistische te kunnen stempelen. Daarom is bijv. het verschijnsel, dat een aantal personen de overgang van de S.D.A.P. naar de P.v.d.A. niet hebben kunnen volgen zeker niet toe te schrijven aan het feit, dat de wezenskenmerken van de P.v.d.A. minder socialistisch zouden zijn dan die van de S.D.A.P. Dezulken zouden dan duidelijk hebben moeten weten, waar voor hen het typisch socialistische van de SDAP uit zou hebben bestaan. Ik vrees, dat velen van hen in uiterlijke tekenen en in het „klimaat” zouden moeten blijven steken. Het zou bij velen van hen meer de politieke gemeenschap zijn dan de eigenlijke doelstelling, eerder levend bezit, dat de vertrouwde partij in het heden vertegenwoordigde, dan het beeld van de toekomstige maatschappij waarop de socialistische strijd gericht zou zijn. Dat dit alles bij deze mensen eerder een zwakte dan een kracht van het socialisme, in ieder geval van *hun* socialisme aan de dag trad, is wel aannemelijk.

Dat de kenmerken van hun socialisme bij deze lieden vals waren, zou ik niet durven zeggen: zij zijn hoogstens onvolledig en onwezenlijk. De ellende is echter wel, dat de historische ontwikkeling in Europa tengevolge heeft gehad, dat bijv. de godsdienst, liever nog het kerkelijk leven een aantal bepaald valse kenmerken heeft doen insluipen in het socialisme van sommige landen. Is het te kras gezegd, indien ik meen, dat er wel Belgische socialistenvrienden, die de P.v.d.A. maar half socialistisch vinden, zo lang wij niet alleen *toestaan*, dat Rooms-Katholieken lid onzer partij zijn, maar dat zij zich tegelijk als zodanig in een werkverband kunnen doen *gelden*? Niet alle Belgische socialistenvrienden hebben het in 1946 gewaardeerd, dat ik toen als socialistisch minister een voordracht hield voor de *Roomse* universiteit in Leuven. De sentimenten, die aan zulke verschijnselen ten grondslag liggen, zijn echter niet alleen aan de socialistenvrienden toe te schrijven: de Rooms-Katholieke levenspraktijk heeft ook tot deze tegenstelling bijgedragen. Ik meen echter te moeten vaststellen, dat daarin voor het socialisme geen wezenskenmerk, doch alleen een misleidend en verzwakkend kenmerk is te vinden. Het is een stuk zuivering van het Europese socialisme, dat de P.v.d.A. hiermee in beginsel heeft afgerekend en in de praktijk probeert er naar te handelen.

Wij willen ons onderwerp behandelen door op enkele belangrijke punten nader in te gaan. De eerste is de fundamentele vraag naar de houding van de socialistische mens tegenover de maatschappij. Met De Man kunnen wij instemmen indien hij stelt, dat de socialistische idee tot leven komt in de polaire spanning tussen de zedelijke veroordeling van de bestaande orde en het verlangen naar het leven in

de ideale maatschappij die de mens langs redelijke weg, doch uit zedelijke motieven, heeft ontworpen. Dit brengt met zich mee, dat de socialist in beginsel bereid is *alles* in onze maatschappij, zelfs de meest fundamentele dingen en instellingen discutabel te stellen. Dat betekent niet, dat hij a priori alles *moet* afbreken en daarna nieuw opbouwen. Het betekent *wel*, dat de socialist altijd *meer* is dan een gewone hervormer. Dat laatste immers is ieder denkend en kritisch mens. Ieder heeft wel wat te wensen en te veranderen. Het verschil tussen de socialist en de hervormer zonder meer is méér dan alleen graadueel: het is een verschil van instelling. De hervormer zegt „ja” tegen deze orde en zoekt, wáár hij misschien door het verstellen van een schroefje wat kan verbeteren. De socialist kan ophouden zich zelf als zodanig te beschouwen op het ogenblik, dat hij „ja” kan zeggen tegen de dan bestaande orde. Zijn taak als zodanig is dan vervuld en hij kan de details van het verbeteringsproces, dat dan nog nodig zal zijn overlaten aan de schroefjesverdraaiers. Tot dat deze socialistische maatschappij echter zal zijn gevormd, zal hij tegen de heel- of halfkapitalistische wereld *in beginsel* „neen” zeggen. Hij zal daarbij echter nagaan wat waardevol is in de details en die als bouwstenen in de strijd voor een nieuwe orde hanteren.

Met dit criterium in de hand moet men tot de conclusie komen, dat de socialistische wereld van vandaag ook in Nederland een grote kans loopt, dichter bij de orde van de schroefjesverdraaiers terecht te komen dan bij die met de zuiver socialistische instelling tegenover de geldende orde, genomen in bovengenoemde zin.

Dit hangt ten nauwste samen met de verantwoordelijkheid, die het democratisch socialisme thans in de regering van de meeste landen voor die bestaande orde heeft. Ook het feit, dat de ontwikkeling van de Westerse wereld aan grote massa's iets van een welvaart gebracht heeft, die als een bezit gekoesterd wordt, heeft de weerzin tegen de bestaande orde verminderd. Er zijn catastrofes nodig als conjunctuurwerkloosheid en oorlog (die men dan voor het gemak ook maar aan die orde toeschrijft), om die weerzin levend te houden of op te wekken. Men kan dan ook vaststellen, dat niet alleen bij socialistische *regeerders*, die nu eenmaal voor het bestaande verantwoordelijkheid dragen, een sterk reformistische instelling bestaat (bezaaidigd en weloverwogen noemen onze tegenstanders dat) maar dat men dit ook bij een groot gedeelte van de socialistische arbeidersmassa vindt. De verschuiving van het democratisch socialisme van de stad naar het platteland, waar men hier en daar de hoogste van alle stemmenpercentages in ons land aantreft, heeft dat karakter nog versterkt. Ook de poging om bij de middenstand vaste voet te krijgen kan alleen slagen, indien

het principiële vernieuwingskarakter van de socialistische beweging niet al te duidelijk op de voorgrond treedt.

De theorie, dat juist om deze reden de radicale elementen uit de arbeiderswereld zich in 1945 bij de CPN aansloten, verdient nadere overweging. In bepaalde gevallen is dat m.i. wel juist, omdat in deze partij de leuze „alles moet anders” met groot gemak en zonder gevoel van verantwoordelijkheid voor de gewonnen waarden wordt gehanteerd en zonder dat de aanhangers zich een voorstelling ervan maken, hoe het dan wél zal moeten worden. In dit opzicht is de positie van Rusland wel een zeer eigenaardige. In de gedachten van de West-Europese communist is Rusland tegelijkertijd als concrete actualiteit een aansporing en toch is het ver genoeg weg om de vage omtrekken te houden van de toekomstige heilstaat, die nodig zijn om op de mens, die „neen” zegt tegen zijn eigen wereld, sterke aantrekkingskracht uit te oefenen. Concrete werkelijkheid op het éne ogenblik, mystieke verte op het andere moment, al naar de behoefte des geestes en... van de propaganda.

En in Rusland zelf? Daar valt volgens de communisten niets meer te vernieuwen, hoogstens zijn er nog wat schroefjes te verdraaien, waarbij men echter aangeraden wordt dat uiterst voorzichtig te doen. Merkwaardig is dus, dat voor de communist *in* Rusland één van de strekste kenmerken van het socialisme, de volstrekte vernieuwingswil, is weggefallen. Op de grote consequenties hiervan op psychisch terrein gaan wij nu niet in. Misschien ontloopt het Russische volk voorlopig het conflict, dat hieruit voor zijn eigen socialistisch élan voort moet vloeien, door dat nu te richten op de absolute vernieuwing, d.w.z. op de revolutie in de rest van de wereld. Op die wijze gesteld, zou het bestaan van de kapitalistische wereld een voorwaarde zijn voor het in stand houden van het socialistisch besef in Rusland. Want thuis zijn zij nauwelijks schroefjesverdraaiers meer en bepaalde graden van reformisme zijn bepaald levensgevaarlijk. Aldus gezien, zijn de Cominform, zowel als de speeches van Gromykov in Lake Success voor Rusland onvermijdelijke zaken, wil dat reformisme thuis niet al te gevaarlijk worden.

Deze beschouwing ten aanzien van Rusland moge juist zijn, zij neemt echter niets weg van het feit, dat de communistische activiteit tot het wekken van weerzin tegen de bestaande orde en het spelen met een ideaal maatschappijbeeld (Rusland) aanspreekt aan een socialistisch sentiment van hen, die zich misdeeld weten. Dit proces verliest zelfs minder aan kracht dan men redelijk zou mogen verwachten in het aangezicht van de door Rusland toegepaste practijken in Oost-Europa. Wie er echter met mij van overtuigd is, dat het veel belangrijker is geweest, dat Marx een aantal leuzen de wereld in ge-

slingerd heeft, dan dat hij een wetenschappelijke theorie heeft ontwikkeld, zal dit kunnen begrijpen. Dat deze theorie in vele opzichten later in strijd met de gang der samenleving bleek te zijn, is veel minder belangrijk dan het feit dat deze leuzen aan de misdeelden dezer aarde het gevoel gaven, dat zij gelijk hadden in hun veroordeling van deze orde en in hun eisen en vooral dat deze leuzen ook aanwezen, wie verantwoordelijk waren voor hun ellende.

Het democratisch socialisme zal er mee moeten rekenen, dat dit gehele complex van gevoelens en gedachten, deze gehele „methode”, ook in haar eigen wortels is terug te vinden. De werking hiervan is nog geenszins uitgedoofd en het socialisme zal hierop blijven stuiten. Men zal er mee moeten rekenen, dat de gangbare verwijten aan het communisme, hoe terecht en met hoeveel élan ook gemaakt, de kern van dit proces nooit raken kunnen. Afgezien van de uit imperialistische motieven toegepaste Russische demagogie, waartegen geen enkel kruid gewassen is, dat niet van dezelfde gewelddadige stam is, zal men het principiële communisme slechts kunnen bestrijden met wapens, die verband houden met zijn eigen grondslagen. Hieronder behoort in de eerste plaats de met de daad gedemonstreerde absolute vernieuwingswil, waarbij de daden erop gericht moeten zijn de noodzaak tot afwijzing van het huidige bestel aan te tasten. Laat men niet zeggen, dat dit in beginsel onbereikbaar is: de gehele geestelijke gedaanteverwisseling van de grote moderne arbeidersmassa, die onbewust reformistisch is geworden vanwege hetgeen zij mede in en door de socialistische strijd verworven heeft, is er een bewijs voor, dat dit mogelijk is. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat dit proces vandaag gestopt zal worden. Laat men echter bedenken, dat het aandeel van het socialisme in dit proces is ontstaan in een tijd, toen deze beweging in Nederland en elders als parlementair, maar niet als principieel reformistisch kon worden beschouwd.

Betekent deze gedachtengang, dat ik voor het democratisch socialisme in de strijd tegen het communisme en zelfs zeer in het algemeen, zou willen pleiten voor het flirten met het begrip revolutie, zulks in *tegenstelling* tot het reformisme? Niets is minder waar. Indien wij eisen, dat de socialist meer zij dan een gewone hervormer, dan worde dit ingegeven door de wetenschap, dat zijn toekomstbeeld op fundamentele punten verschilt van de huidige orde. De *middelen*, waarmee hij dat beeld tracht te verwerkelijken dienen in overeenstemming te blijven met dezelfde levensgrondslag die hem democraat doet zijn. Om een voorbeeld te noemen, dat aansluit bij de kenmerken, die Banning in nr. 12, jrg. 1948 van S. en D. gaf, meen ik, dat een maatschappij, waarin de productie geschiedt, zo mogelijk wel *met* winst,

maar niet *om* winst, en dienst aan de gemeenschap moet betekenen, zulks mede ter beoordeling van *andere* instanties dan alleen de direct geïnteresseerden, een program van actie meebrengt, dat aanstuurt op een geheel nieuwe orde. Een maatschappij, waarin de arbeid niet van de zeggingschap over het productieproces is afgesneden is een volstrekt andere dan de huidige en zou onder bepaalde omstandigheden kunnen beantwoorden aan het socialistisch maatschappij-ideaal van een wereld, waarin de enkele mens in ieder opzicht weer volledig meetelt en voor iets geldt.

Dit zijn ver verwijderde doelstellingen, maar het zijn trekjes uit een beeld, dat velen geloof kan schenken in het socialisme, ook al weten zij, dat de verwerkelijking misschien pas voor onze kinderen is weggelegd. Een voorwaarde voor het behoud van dat geloof is echter, dat de socialistische partijen niet uit de noodzaak tot coalitiepolitiek verraad aan dat beeld plegen zonder duidelijk erbij te zeggen, dat het *onvermijdelijk* was, maar dat men het ook zelf ziet als verraad *uit bittere noodzaak*. Misschien dat het besef van de noodzakelijkheid het zó en niet zachter voor te stellen, menig regeerder ervan terughoudt zulk verraad te plegen in gevallen, waarbij de uiterste noodzaak slechts vaag te omschrijven is.

Op dit punt ben ik niet gerust. In het democratisch socialisme, dat vandaag regeringsverantwoordelijkheid draagt en daarin voor het eerst op deze wijze met de harde werkelijkheid daarvan in aanraking komt, schuilt soms de neiging aan deze werkelijkheid een wat al te grote plaats in te ruimen bij de bepaling van zijn houding. Zo is bijv. hetgeen dr Van Mook in zijn boekje zegt over de houding van sommige socialisten in het eerste naoorlogse kabinet tijdens de conferentie van de Hoge Veluwe tegenover een onwillige Kamer juist, zij het ook, dat het slechts één aspect van deze zaak is. De strijd met de Kamer is toen vermeden en de verantwoordelijkheid niet op de juiste plaats gelegd (de verwerping van die plannen door de Kamer van April 1946 acht ik nu nog voor 90 pct zeker) omdat dezulken de werkelijkheid van de oppositie een te zwaar accent gaven.

Hoe moeilijk en belangrijk dit probleem is, blijkt wel uit het feit, dat de oppositie aan socialistische ministers verwijt, dat zij aan de werkelijkheid van de republikeinse revolutie een te groot gewicht heeft toegekend. Bovendien, zo werd onlangs van a.r.-zijde opgemerkt, schuilt in dat toekennen van gewicht aan de werkelijkheid een te sterk subjectief element. Dat laatste verwijt acht ik onjuist, omdat iedereen, ook een calvinist, bij het beoordelen van de werkelijkheid op eigen waarneming en interpretatie ervan moet afgaan.

Wel loont het, het democratisch socialisme telkens weer aan te manen, niet te blijven staan bij de werkelijkheid als grondslag van ons

handelen en te bedenken, dat zowel de afkeer van het bestaande bestel als het verlangen naar het geschapen toekomstbeeld gestuwd worden door ons zedelijk oordeel; door ons begrip van goed en kwaad, door een zeker besef van de geldigheid van normen, hoe verschillend die dan ook gefundeerd mogen zijn. Uit dien hoofde zal het socialisme tegen bepaalde dingen „ja” en tegen andere „neen” moeten zeggen. Pas indien dat element, waarvan ons partijprogramma doortrokken is, levende werkelijkheid wordt voor ons allen, zijn wij beschermd tegen opportunisten en compromissen, die verraad aan deze normen zouden betekenen. Geestelijke vrijheid, wederzijdse verantwoordelijkheid, zowel van personen onderling, als van gemeenschap en individu, gelijke ontplooiingsmogelijkheden enz. Dit zijn slechts enkele punten uit dit complex, die men met min of meer recht onder kan brengen in het vage begrip gerechtigheid, dat voor een socialist alleen hanteerbaar is, indien men er een inhoud aan geeft, die het richtsnoer voor zijn dagelijks handelen kan zijn. Het is voor het leven en de kracht van het socialisme van het grootste belang, dat die inhoud zodanig gaat spreken, dat voor ieder duidelijk wordt, dat de geest, waarin deze normen hun steun vinden, primair is boven de stof, waarin ons leven zich voltrekt. De ontwikkeling van de socialistische partij tot doorbraakpartij is ook in dit opzicht van een betekenis voor het Europese socialisme, die ver uitgaat boven de getalsverhoudingen in de Partij van de Arbeid.

Bij alle vraagstukken, waar het socialisme voor gesteld wordt zal de vraag naar de zedelijke normen en hun levende kracht in de beweging van betekenis zijn. Niet dat men aan de hand daarvan altijd rechtlijnige oplossingen kan verkrijgen. Ik denk hierbij aan het militaire vraagstuk. Ik weet, dat in de jaren na 1933 de militaire zwakte van de geallieerden de oorlogskansen voor Hitler aanlokkelijk heeft gemaakt. Ik begrijp dus, dat men nu zegt: dat niet weer, dan maar liever een Atlantisch pact. Maar het doet mij als oud-lid van Kerk en Vrede nog altijd pijn, indien ik met een zekere opgewektheid in onze kringen over het militaire verschijnsel hoor praten. Dan wringt er iets bij mij en weet ik, dat dáár de zonde van de mensheid zich openbaart. Maar ik weet ook, dat ik geen trek heb in Siberië of erger en dan breng ik mijn gemoed tot zwijgen, maar... vol schaamte en met een gevoel van onmacht. Ik weet dan toch ook heel duidelijk, dat het democratisch socialisme in de toekomst niet al te veel van dit soort conflict-situaties verdragen kan en dat er voor zijn toekomst een enorm gevaar in schuilt. Daarom geloof ik, dat zij, die uit de diepte van hun geweten tot een onherroepelijk „neen” tegenover het geweld komen met hun getuigenis ons telkens weer laten ervaren, dat er een

sein op onveilig staat, d.w.z. dat hier een onopgelost probleem ligt, waarin de zedelijke normen van 2 tegenovergestelde zijden op elkaar botsen. In de P.v.d.A. zal men zich de hoedster van deze beide tegengestelde krachten moeten voelen en een weg moeten vinden om dit dualisme in zich op te nemen met begrip voor de tragische situatie. Kunnen wij dit? Lukt het niet dan zal zich dit aan de kracht van de partij wreken. Want het is niet waar, dat die eenheid van opvatting en inzicht, waarop zo vaak de nadruk wordt gelegd, haar kracht uitmaken. Daarvoor zitten er in het socialisme van ouds te veel verschillende en zelfs tegenstrijdige wortels en strekkingen. Dat is de oorzaak van zijn pluriform karakter. Wie dit miskent, vergeet dat politiek bedrijven in een volk meer is dan alleen maar streven naar machtsvorming.

Dit komt ook tot uitdrukking in een ander vraagstuk, waarvoor binnen de socialistische partijen klaarheid zal moeten ontstaan, willen zij een toekomstbeeld kunnen ontwerpen, dat op de werkelijkheid slaat en aantrekkingskracht kan uitoefenen. Dit is de functie van de Staat. In de socialistische beweging hebben hierover in het verleden de meest verschillende en m.i. ook verwarde denkbeelden bestaan. Ik behoef dat hier niet op te sommen. Ik breng slechts het verband tussen de klassenstrijd leer en de Staat als klasse-instrument in herinnering. Die Staat was verfoeilijk en diende uitgeroeid te worden. In de Russische practijk is het terugdringen van de Staat officieel tot een onbepaald ogenblik in een verre toekomst verschoven en weinigen geloven, dat er in dat systeem wat anders mogelijk is dan staatsoverheersing, die van kwaad tot erger komt.

Dit laatste verschijnsel wordt ook *ons* voor de voeten geworpen. De tegenstander wordt daarbij niet alleen gesteund door de theorie en door het Russische voorbeeld, maar ook door de Europese practijk, waarin men ziet, dat de Staat een toenemende invloed krijgt. Er bestaat in socialistische kring terecht een sterke weerzin tegen de ondoelmatigheid en de verspilling, als gevolg van een kapitalistische productie om winst, die krachtens de ervaring voert tot onbeheersbare wanorde. Men spreekt over ordening, geleide economie en over planning. Men bedenke echter, dat dit op zich zelf geen socialistische idealen zijn, doch niet anders dan op hun doelmatigheid te beoordelen hulpmiddelen voor een productie, die kan voldoen aan de eisen van gerechtigheid, zoals boven aangeduid en o.a. door Banning geformuleerd. Maar wie moet dit complex van hulpmiddelen anders hanteren dan de staat?

Dat is ook in socialistische kring een ernstige vraag. Want ook daar leeft een zekere afkeer van de Staat als zodanig en men erkent, dat

er in de eis van de persoonlijke vrijheid en die van orde in samenleving door middel van de Staat een duidelijke tegenstrijdigheid ligt. De orde is een gevaar voor de vrijheid, althans zo wordt het door velen gesteld. Dat hierbij *de verantwoordelijkheid van de enkeling voor die orde* in het geding komt en pas in de aanvaarding daarvan de ware vrijheid wordt ervaren, is een begrip, dat blijkbaar nog te ver beneden de horizon van de meesten ligt om langs deze weg die tegenstrijdigheid te verwerken.

Toch zal het socialisme er alles op moeten zetten, dit probleem tot een evenwichtige oplossing te brengen. Zij, die zich gaarne personalisten noemen, zoeken langs de weg van de pluriforme gemeenschappen. Zij zien de mens opgenomen in verschillende gemeenschappen, niet alleen in de Staat. De individu als persoonlijkheid komt tot ontplooiing in die gemeenschappen, hij vindt daarin zijn expressie, kortom, hij leeft erin en... is er ook van afhankelijk. Daarin ervaart hij ook zijn verantwoordelijkheid voor al hetgeen buiten hemzelf ligt. Juist omdat hierin verantwoordelijkheid ervaren wordt, kan daarin ook de beleving van de ware vrijheid worden gevonden. Is het wonder dat veler gedachten bij het pogen om de principiële tegenstelling tussen de eis van persoonlijke vrijheid en de Staat als enig instrument van regeling en orde het zoeken in de richting van het activeren van en het toekennen van een eigen functie aan die verschillende gemeenschappen, waarin de mens geplaatst is?

Het is duidelijk, dat men daarbij in de kern van het aloude vraagstuk van de verhouding van mens en gemeenschap tast. Ik meen, dat dit thans met alle hevigheid aan de orde is. Hier botsen de liberale en de socialistische maatschappijbeschouwing op elkaar. Een enkel voorbeeld, ontleend aan een debat op een boerendorp. Men opponeerde tegen de gevolgen van de werkloosheidsverzekering. Mij werd gevraagd, wat ik wel vond van een boerenwerkman, die half December tot eind Januari probeerde werkloos te blijven, omdat het dan bij de boer op het land koud en met alle feestdagen thuis prettig was en hij zich met de uitkering kon redden? Ik vroeg mijn opponent, wat hij vond van de combinatie van de boer en zijn werkman, die *gezamenlijk* uitvonden, dat het voor *beide* partijen voordelig was, indien de werkman in de 2 donkere maanden van het jaar werklozen-uitkering ging trekken (proberen uit de D.U.W. te blijven, kameraad), waarbij de baas dan wel bereid was het loon aan te vullen tot het volle bedrag. Hilariteit in de zaal en bevestiging van die praktijken!

Hier hebt u het probleem, waarvoor wij staan. Niet van een technisch, maar van een principieel gezichtspunt uit. Hier zijn twee mensen, die tegenover de gemeenschap onvoldoende verantwoordelijkheids-

besef opbrengen. Precies als die kleine bakker met 14 kinderen, waarvan ik vandaag hoorde, die zich om de kindertoeslag te kunnen genieten, bij een boer als werkman verhuurt en in zijn kleine bakkerij een knecht zet.

In het gehele systeem van de sociale wetgeving heeft de gemeenschap een belangrijk gedeelte van haar verantwoordelijkheid tegenover de enkele mens ingelost. Waar blijft nu echter de mogelijkheid voor de enkele mens om op een aanvaardbare wijze zijn verantwoordelijkheid tegenover de gemeenschap tot gelding te brengen? Die is er eigenlijk nog niet, want het is een overdreven eis om te vragen, dat de kleine baatzuchtige mens vrijwillig afstand doet van de mogelijkheden, die een overheidsregeling hem zonder veel risico biedt.

Hier hebben wij de vraag naar de *wederzijdse* verantwoordelijkheid, die nog onopgelost is. Kunnen hier de plaatselijke gemeenschappen ingeschakeld worden en als uitvoerende organen een oordeel krijgen te vellen over het al of niet zedelijk aanvaardbaar zijn van de werkloosheidsuitkering aan die boerenwerkman? Ik zie hier een onopgelost vraagstuk, waarmee het welslagen van de socialistische politiek ten nauwste gemoeid is.

De liberale wereld heeft altijd sterk de nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van de enkele mens voor eigen lot en leven. Dat was en is het individualistische standpunt. Van socialistische zijde is de nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van de gemeenschap voor de enkeling. In het voorbeeld van die werkman en zijn baas ziet u de botsing die vraagt om een oplossing.

Die oplossing ligt niet in een compromis in de vorm van het gemiddelde van beide standpunten. Dat zou betekenen een *halve* uitkering, indien het liberale standpunt van geen collectieve zorg dus geen uitkering, consequent werd volgehouden. Dat zou onjuist zijn. In de eerste plaats, omdat daarmee niets *in beginsel* is opgelost, alleen zou de uitkering aan geen van beide doelstellingen beantwoorden.

Nog belangrijker is echter, dat de beide stromingen in de loop der jaren op allerlei gebied veel van elkaar hebben geleerd. De socialist weet, dat men de persoonlijke verantwoordelijkheid niet dan met schade geheel uitschakelt. De liberaal heeft onder de invloed van zijn eigen zedelijke normen, die hij trouwens met anderen gemeen heeft, ingezien, dat de gemeenschap een taak heeft en niet kan worden uitgeschakeld. Zelfs aan de Staat kent hij grote bevoegdheden toe, al is het vaak morren en onder de drang der omstandigheden bij wijze van zg. noodmaatregel, in beginsel nog altijd gelovend aan een „normale”, dat wil voor hem zeggen, vrije ongebonden maatschappij.

In dit feit van de doordringing dier beide gedachtenwerelden zit

enerzijds iets verheugends en anderzijds een zekere moeilijkheid. Deze toenadering leidt er nl. zo gemakkelijk toe, dat men het fundamentele verschil gaat verkleinen. Al is deze toenadering in zake de opvatting over de verhouding van individu en gemeenschap nog zo juist, al is het waar, dat de houdingen tegenover de Staat als bruikbaar instrument meer op elkaar gaan gelijken, toch *blijft* het verschil in uitgangspunt tegenover de gezindheid bij de behandeling van de vraagstukken. *De liberalen zijn in wezen, ook in hun gewijzigde opvattingen schroefjes-verdraaiers.* Zie maar de betogen van Oud over de Indonesische politiek. (Wel buiten, maar alleen onder de druk van de stormwind.) De socialist is dat niet. Hij behoudt zijn zelfde fundamentele instelling, ook al moge het dan zijn, dat hij zowel uit ervaring als uit de diepte van zijn zedelijk besef aan de menselijke persoonlijkheid een plaats en een functie toekent, die hier en daar aan de liberale opvatting doet denken. Het is daarom slechts zeer ten dele waar, wat de reformisten wel beweerden, nl. dat onder de gewijzigde maatschappelijke verhoudingen voor de socialisten de taak was weggelegd, de liberale idealen te verwezenlijken.

Uit deze beschouwing, waarin ik meer over wezen, moeilijkheden en taak van het socialisme heb gesproken dan over zijn toekomst moge worden afgeleid, dat ik geloof, dat in die toekomst de moeilijkheden van psychologische aard zullen overheersen. In de slot-beschouwing heb ik getracht de bouwstenen aan te dragen voor de stelling, dat het noodzakelijk zal zijn synthetische arbeid te verrichten door de confrontatie van de grote liberale en socialistische stroming, op de basis van de maatschappelijke ontwikkeling tot op dit ogenblik. Daarbij zal men hetgeen aan liberale en aan socialistische strekkingen in bv. de katholieke partij aanwezig is, mede moeten betrekken.

Bovenal komt het er echter op aan, dat men zich bewust is, dat het verrichten van deze arbeid, onder de medeverantwoordelijkheid voor het beleid van alle dag, het enorme gevaar in zich bergt, de socialistische beweging tot een hervormingspartij neer te drukken. Zij kan dit slechts voorkomen door bij deze aanpak uit te gaan van haar zedelijke grondslagen, zich er tegenover te stellen met de geschetste radicale socialistische gezindheid en de resultaten van deze arbeid te projecteren op een maatschappijbeeld, waarin de gevonden waarden zijn verwerkelijkt en dat de mens de gedachte aan nieuwe mogelijkheden biedt. Dat dit alles slechts kan geschieden in wijder verband dan van ons volk alleen, spreekt vanzelf. In deze toekomstvisie zal ook de consequentie van deze synthese omtrent Staat, volk en persoonlijkheid voor de supra-nationale gemeenschappen een grote plaats moeten innemen, omdat zonder deze een nationale opbouw niet meer mogelijk is.

DE PEN OP PAPIER

HET TWEEDE PARTIJCONGRES

Er is zonder enige aarzeling van ons tweede Partijcongres véél goeds te zeggen: innerlijke moeilijkheden tussen de samenstellende groepen van weleer zijn nergens gebleken (maar onze R.K. partijgenoten mogen gerust wat nadrukkelijker naar voren komen); het afscheid van Kees Woudenberg openbaarde een sterk saamhorigheidsgevoel, cement in een grote partij; het congres was kennelijk geneigd tot een duidelijk sprekende socialistische politiek en stuwde de leiding meer dan dat zij remde; de leiding van de voorzitter Kranenburg was even mild als vast — kortom: wij zijn allen met vertrouwen en blijdschap gekeerd naar het werk dat roept.

Toch meen ik dat het goed is enige critische opmerkingen te maken. Ook dit op zichzelf goede, warme, sterk bindende congres heeft de geestelijke beklemming, die er over het democratisch socialisme in Europa ligt (en het democratisch socialisme is nu eenmaal een typisch Europees verschijnsel!) niet kunnen doorbreken. Ik meen zelfs te mogen zeggen: er is op het congres niet wezenlijk mee gevochten. Als symptoom noem ik de resolutie inzake het Atlantisch Pact, waarover een zeer onbevredigende discussie (wegens tijdgebrek) is geweest. Vermoedelijk is er niemand in de Partij, die niet overtuigd is van de bittere noodzaak der aaneensluiting, die met het Pact is tot stand gekomen. Maar de lyrische stijl, die deze bittere noodzaak begeleidt, kan het gemis aan eigen socialistische visie niet verbergen: hebben socialisten alleen maar „onvoorwaardelijk toe te juichen” wat de Amerikaanse buitenlandse politiek ons voorzet? Ik wens het openhartig uit te spreken: de blijmoedige gerustheid omtrent het democratisch socialisme en zijn toekomst in Europa ontbreekt mij ten enenmale; ik zie niet, dat wij de innerlijke zwakheid uit de periode tussen de beide oorlogen hebben overwonnen; ik zie niet, dat wij resoluut een einde willen maken aan de moordende tegenstelling tussen wat wij zeggen in onze propaganda en doen in onze practijk. Waar is in onze practijk het internationaal socialisme ten opzichte van het opnieuw dreigend oorlogsgevaar? Dat de kloof tussen ideologie en practijk bij de communisten tienmaal erger is, kan slechts een armelijke troost zijn. En dat de Benelux-samenwerking, hoe belangrijk overigens, nog niet socialistisch kan heten, is op het congres wel duidelijk onderstreept... Laat ik intussen niet afdwalen: ik zie het als een tekort van het congres, dat het niet heeft geworsteld, om de afmattende beklemming, die er op de beweging rust, internationaal, te lijf te gaan — al was het alleen maar door een eerlijke analyse, die naar mijn mening broodnodig is.

Het geldt zelfs voor onze Nederlandse partij, die er vergeleken met andere in Europa betrekkelijk gunstig voorstaat. Ik onderschrijf geheel de mening

van hen, die de „doorbraak” binnen de partij geslaagd achten — ik ben zelfs geneigd om te zeggen: de P.v.d.A. is een der weinige nog overgebleven tekenen van wezenlijke vernieuwing van ons volk. Maar daar moet onmiddellijk naast gesteld worden: dat de geestelijke situatie in dat volk als geheel benauwender is dan voor '40 En een congres van een Partij van strijdbaar socialisme behoort telkens deze geestelijke situatie aan te vatten, het liefst met zeer zakelijke constructieve politieke maatregelen en perspectieven. In de discussies over Indonesië is voortdurend gezegd: dat ons volk als geheel door de gebeurtenissen niet is geraakt; men heeft gewezen op het ontbreken van enige beweging van betekenis na de militaire actie. Deze onbewogenheid der massa is sympathomatisch. Maar wat betekent het, vooral als men even verder kijkt dan het huidig moment? Er is waarlijk geen profetische gave voor nodig, om in te zien, dat zich over ons werelddeel en ons volk in het bijzonder — want „wij zijn Indië kwijt” en de militaire lasten ondragelijk op lange duur, en economische crises kondigen zich aan — nog geweldige stormen zullen ontladen. De huidige geestelijke situatie in ons volk is in dit verband een dreiging te meer. Onze Partij mag, wanneer zij in het openbaar optreedt, haar appèl op het volk geen enkele maal achterwege laten.

Het verder doordenken over deze vraagstukken voert óók tot het probleem van de democratie en haar techniek. Ik behoor niet tot de groep van de ingewijden, van de „managers”, de „bewindvoerders” in de moderne maatschappij. Maar ik meen toch wel zoveel van de maatschappij te begrijpen, dat ik mij meer dan eens met zorg afvraag: wanneer zullen wij eens radicaal de techniek der democratie aanpakken? Ik lees Kamerdebatten: houden zij zich werkelijk bezig met de grote vraagstukken, met de inderdaad beheersende en beslissende krachten der maatschappij? En wat gaat er om in de hoofden van hen, die op de knooppunten der macht de beslissingen nemen? Ik hoor congresdiscussies: zijn zij waarlijk terzake? meer dan wensen en hobbies? en wat gaat er om in hoofden bijv. van ministers en andere wezenlijk verantwoordelijken? Klopt dat alles op elkaar? of wordt een congres steeds meer een familiefeest, steeds minder een efficient werkend orgaan van een levende democratie? Een congres van een Partij, die gelooft de toekomst te hebben, moet telkens weer een slag in het gezicht zijn aan alle gezapigheid, die bij de Nederlandse democratie schijnt te behoren. Ik beschuldig niemand, noch Kamerfractie noch Partijbestuur. Maar voor een levend socialist, die realist en democraat wil zijn, klopt er toch iets niet.

Bovenstaande opmerkingen zijn niet bedoeld als domper op onze gevoelens van blijdschap om het congres; wel als een uitnodiging om aan de oplossing der gestelde vraagstukken mee te werken.

W. Banning.

GRENSCORRECTIES

Wat een maand geleden nog een kleinigheid scheen, een van die gevalletjes die de Kamer passeren en die met meer of minder instemming ten slotte worden aangenomen, is heel snel tot een vrij belangrijke en voor de regering zelfs pijnlijke en hachelijke zaak geworden. Ik bedoel de kwestie van de grenscorrecties.

De Tweede Kamer heeft het regeringsvoorstel om haar machtiging te verlenen tot het realiseren van die grensveranderingen, die in overleg met de grote Westerse mogendheden en met onze Benelux-partners tot stand waren gekomen, nog met een vrij grote meerderheid aanvaard.

Geestdrift voor deze aangelegenheid was er eigenlijk nergens in het parlement. Het meest nog bij de K.V.P.-afgevaardigde Maenen, die de mentaliteit van de Limburgse annexionisten in zijn redevoering tot uitdrukking bracht, maar die juist daarom met deze uiterst magere brokjes, die in geen enkel opzicht een verwezenlijking van de dromen der annexionisten waren, eigenlijk toch niet teyreden kon zijn.

De andere annexionisten, de groot-Nederlander Welter en zijn anti-revolutionnaire geestverwanten, vonden — en dat argument had ook voor anderen stellig bewijskracht — dat de kool de sop niet waard was, en dat men òf zo moet annexeren dat Nederland er duidelijk merkbaar beter van wordt, òf in het geheel niet moet annexeren, maar dat deze correcties, die ons met het komende nieuwe Duitsland brouilleren ter wille van een paar verbindingswegen en waterstaatkundige verbeteringen van ondergeschikte aard, benevens wat meer beveiliging tegen excessen van de smokkelhandel, beter achterwege gelaten konden worden. Men voegde er van die kant bovendien aan toe, dat het aanvaarden van deze grenswijzigingen kon worden opgevat als een Nederlandse aanvaarding van het feit dat er van nu af aan een schone lei zou zijn tussen Nederland en Duitsland en dat wij dus in feite afstand zouden hebben gedaan van onze aanspraken op schadevergoeding en op verdere en belangrijkere grenswijzigingen. Ten slotte had men van die kanten ook nog bezwaren tegen de methode van het regeren door middel van machtigingen, waardoor het overleg tussen regering en parlement in feite wordt uitgeschakeld.

Een aantal van deze argumenten vond ook instemming bij de afgevaardigden van de P.v.d.A., ofschoon het uitgangspunt daar geheel anders was, zoals men van een internationalistische partij, die het overleg tussen staten en volken als de normale gedragslijn beschouwt, kan verwachten.

De knappe en zakelijke redevoering, die Ruygers namens de fractie hield, leidde tot de conclusie dat wij ten slotte de regering niet zouden beletten tot de grenswijzigingen over te gaan, maar ze zou evengoed hebben kunnen uitlopen op een afwijzing van de regeringsvoorstellen, zoals een zestal fractieleden, bij monde van Vondeling, in een „Verklaring” uiteindelijk hebben gedaan. Immers Ruygers had in zijn rede te recht de nadruk gelegd op de noodzakelijkheid om Duitsland (zij het voorlopig dan nog alleen West-Duitsland) in het nieuwe Westeuropese en Atlantische geheel op te nemen. Voor wie dit wil, is de idee van annexatie en van eenzijdige oplegging van grensveranderingen vanzelfsprekend uitgesloten. En Ruygers maakte het dan ook duidelijk dat voor onze fractie met deze grenscorrectie een streep was gezet onder ieder verder annexatieplan, ook onder het plan dat de regering in het verleden aan het parlement had kenbaar gemaakt.

Verdere grenscorrecties blijven noodzakelijk, omdat ze ook reeds in het verleden noodzakelijk waren, en ze kunnen dus opnieuw aan de orde gesteld

worden, doch uitsluitend in overleg met de Duitse regering. Dat men daarbij dan ook rekening zal moeten houden met het feit dat bij een dergelijk overleg ook de Duitsers enige vierkante kilometers Nederlandse grond zouden kunnen verlangen, en dat daarbij Nederlanders onder Duits bestuur zouden komen, voegde Ruygers er niet aan toe, maar dat is de consequentie van een werkelijk overleg, en dat wijst er tevens op dat van enigszins omvangrijke grenscorrecties in de toekomst niets meer zal komen.

Men kan nu de vraag stellen waarom, als men op het standpunt staat dat er in de toekomst geen annexaties en geen eenzijdige correcties meer moeten plaatsvinden, dit dan vandaag nog wel toelaatbaar is? Want ook al vindt men dat iedere verhouding uit het oog wordt verloren als er over „annexatie” gesproken wordt, indien het een gebied betreft dat zo ongeveer een vijfde procent van het kleine Nederlandse gebied betreft en ongeveer een duizendste deel van de Nederlandse bevolking, niet te ontkennen valt dat deze grenscorrectie een eenzijdige en aan het Duitse volk opgelegde daad is geweest.

Tot die daad meenden sommigen te mogen overgaan omdat daardoor ten minste een klein deel van de schade die de Duitsers in Nederland hebben aangericht, wordt goedge maakt. Al moet hieraan direct worden toegevoegd dat de regering dit argument afwees, en dat ook Ruygers op het standpunt stond dat de grensveranderingen onze aanspraken op een schadevergoeding door Duitsland niet beïnvloeden. Waar Ruygers wel op wees, was het feit dat van Nederlandse kant sinds jaar en dag beproefd is met de Duitsers over grenscorrecties te praten, en dat de Republiek van Weimar, evenmin als vroeger het Keizerrijk, en later het Hitlerrijk bereid was enige nota te nemen van Nederlandse voorstellen en argumenten. Dat onderhandelingen met de rechtmatige opvolgers van Hitler, nl. de Amerikaanse en Britse bezettingsautoriteiten, wel tot enig resultaat hebben geleid, is een gelukkige omstandigheid waarvan de Nederlanders rustig gebruik konden maken.

Men heeft in deze zaak te veel uit het oog verloren dat de bezetters de volkomen rechtmatige meesters en beheerders van Duitsland zijn, en dat overeenkomsten met die bezetters gesloten, overeenkomsten zijn met het, volkomen te recht, onder curatele gestelde Duitse volk. Dat deze redenering geen indruk maakt op de vijanden van Amerika en Engeland in ons midden, nl. op de combinatie CPN-Schouten-Welter, ligt voor de hand, maar het valt te betreuren dat er zelfs in de P.v.d.A. geredeneerd wordt alsof de bezetting van Duitsland een onrechtmatigheid is, en alsof overeenkomsten met de bezetters rechtsschending zijn.

Het zou me te ver voeren hier uiteen te zetten waarom het beroep op zulke wrakkige documenten als het Atlantic Charter, het Charter der Verenigde Naties en al die andere verzamelingen van retoriek, die nooit de erkenning van totalitaire staten als Rusland hebben belet, eenvoudig ontoelaatbaar is als men in de politiek een zekere properheid en zakelijkheid wil brengen. Ook zonder deze fraseologie kan men gevoelig zijn voor het feit dat wij West-Duitsland, en als het kan heel Duitsland in de toekomst nodig hebben voor de vorming van een sterk Europa en voor de vorming van een

sterke wereldmacht die Rusland in toom moet houden, en dat wij dus alles moeten nalaten wat de Duitsers kan prikkelen en alles moeten doen waardoor ze zich het gemakkelijkst in het wereldgeheel inschakelen.

Zo gezien was de wijsheid van de grenscorrecties aan de grootste twijfel onderhevig, maar de zaak was nu eenmaal door de regering met de grote mogendheden besproken, en die hadden het ten slotte toelaatbaar gevonden. Hun streven om Duitsland in het Europese verband te brengen, kan niet in twijfel worden getrokken, en zij vonden blijkbaar dat de grenscorrecties, zonder nu bevorderlijk te zijn voor dit streven, geen overwegend bezwaar er tegen vormden. Persoonlijk had ik er dus geen behoefte aan om nog pro-Duitsers te zijn dan de pro-Duitse Amerikanen en Engelsen.

Er kwam nog iets bij: deze zaak was, zo moest men ten minste aannemen, tot stand gekomen in overleg met de andere Benelux-partners, en het zich niet houden aan de overeenkomsten zou onze regering in een zonderlinge positie plaatsen tegenover die partners. Zo men haar al niet een soort trouwbreuk zou kunnen verwijten als ze afzag van wat gemeenschappelijk was overeengekomen, men zou zeker kunnen zeggen dat ze niet in staat was ge maakte overeenkomsten te honoreren.

Zo zou dus naar mijn mening de regering in deze zaak de portefeuillekwestie moeten stellen, om trouw te kunnen blijven aan een Benelux-overeenkomst. En niet alleen vond ik de Benelux-solidariteit belangrijker dan de verhouding tot een nog niet eens bestaand West-Duitsland, ik was ook niet bereid de regering ten val te brengen ter wille van een zo bijkomstige gelegenheid als die van de grenscorrecties. Bereid om de verantwoordelijkheid te aanvaarden voor een regeringscrisis als zulke grote zaken als de Indonesische politiek of de economische kwesties van de eerste rang aan de orde zijn, vond ik persoonlijk de grenscorrecties op de juiste wijze gewaardeerd in de steun die Ruygers, na al de critische opmerkingen, en zonder een spoor van hoerastemming, in de Tweede Kamer aan de regering gaf, een steun waarbij de meerderheid van de fractie zich aansloot, ook diegenen die veel verder gaande correcties en eventueel annexaties gewenst zouden hebben.

Bekwame verdedigers vond de regering niet. De formalisten die de heer Oud ter verdediging van de toestemmende houding zijner fractie naar voren bracht, waren natuurlijk van betere kwaliteit dan de rede van de heer Maenen, maar ze waren op een andere wijze, buiten de Europese en wereldpolitiek. Behalve het Limburgse provincialisme is er ook zo iets als een legalistisch provincialisme.

Dat de communisten ten slotte uit het voorbeeld van Rusland en de Russische vazalstaat Polen, die geannexeerd hebben met nogal royale hand, (en zich beroepende op de communisten in Duitsland, die het hele land tot een vazalstaat willen maken), de conclusie trokken dat de grenscorrecties ongeoorloofd zijn, ligt voor de hand voor allen die de regels van de logica der Stalinistische politiek kennen.

Het einde was dat de Tweede Kamer een duidelijke, maar niet overweldigende meerderheid opleverde voor de aan de regering te verlenen machtigheden.

Toen de zaak in de Eerste Kamer kwam, was de toestand in een zeer belangrijk opzicht veranderd.

Onze Benelux-partner België, had afstand gedaan van het belangrijkste deel der hem toegewezen grenscorrecties en ook Luxemburg had een deel van zijn aanspraken opgegeven.

Wat als vanzelfsprekend was aangenomen, nl. dat er volledige overeenstemming bestond tussen de Benelux-landen t.a.v. hun houding in zake de grenscorrecties en de gebleken Duitse rumoerigheid daaromtrent, bleek dus in het geheel niet aanwezig te zijn. En het werd dus zichtbaar dat onze buitenlandse politiek zelfs op dit beperkte gebied weer eens slecht had gemanoeuvreed.

Het is duidelijk dat de heer Stikker, die in de Indonesische kwestie, na een niet slechte start, toonde de kracht te missen om Nederland in de wereld een zo sterk mogelijke positie te doen innemen, ook in de kwestie van de grenscorrecties volkomen te kort is geschoten. In plaats van leiding te geven aan een departement dat in zo hoge mate leiding nodig heeft, volgt hij, naar al bij de behandeling van zijn begroting in de Tweede Kamer bleek, de leiding van zijn ambtenaren. En die zijn nu eenmaal niet in staat te voorkomen dat Nederland overal in een nare positie wordt gedrongen.

Want het ziet er nu voor de wereld weer zo uit, dat Nederland, dat in de Indonesische kwestie de reputatie heeft gekregen van een soort van Shylock te zijn die zijn volle pond vlees blijft eisen, ook in de kwestie van de grenscorrecties, tegenover de edelmoedige en royale Spaak, tot geen enkel ruim gebaar in staat is.

En dat zal ongetwijfeld weer terugslaan op onze positie bij de verdere behandeling van de Indonesische kwestie. De reputatie van Nederland als „offering too little and asking too much” en „penny wise and pound foolish” wordt voor de wereld nog eens onderstreept door het verschil in houding van Nederland vergeleken bij België en Luxemburg. Het argument dat de heer Stikker in de Eerste Kamer gebruikte, dat de onderhandelingspositie van Nederland in de wereld verzwakt zou worden als de Kamer de grenscorrecties verwierp, lijkt dus nergens op. Integendeel, het niet volgen van een houding die overal, in Duitsland zowel als in de geallieerde landen, instemming heeft gevonden, het niet volgen van de houding van Spaak dus, isoleert ons volkomen. Het is waar dat de regering een zonderling figuur zou hebben geslagen als ze zich door de Eerste Kamer tot een verstandige houding had laten dwingen, iets waartoe die Kamer gaarne bereid zou zijn geweest. En volgens het gewone parlementaire spel zou de heer Stikker na zo'n Kameruitspraak beter kunnen verdwijnen. Maar is zo'n positie heel veel anders, nu de Eerste Kamer, met het ijzer van de temmer voor zich, hem ten slotte een meerderheid heeft gegeven van 25 tegen 17 stemmen? Hij zou een man van formaat geweest zijn, indien hij ruiterslijk erkend had dat de mogelijkheden, die bij de onderhandelingen met de Amerikanen en Engelsen aanwezig schenen te zijn, en die het er doorslepen van de grenscorrecties schenen toe te laten, thans zodanig veranderd waren dat de regering de zaak opnieuw moest bekijken. Want ofschoon het een fout was, dat de Nederlandse regering niet wist wat de Benelux-partners in hun schild voerden, het doen alsof dit niets om het lijf had en alsof men daarna rustig verder kon gaan was een nog grotere fout.

Er wordt nu beweerd — en het openbaar maken van dergelijke geruchten is gewenst omdat het misschien verheldering kan brengen — dat zowel Stikker als Drees, na de geste van Spaak, en vooral nadat in de Eerste Kamer gebleken was dat er eigenlijk een meerderheid tegen de grenscorrecties bestond (die meerderheid was er, want aanvankelijk was de V.V.D. tegen, terwijl er zich bovendien bij de P.v.d.A. naast de aarzelende voorstanders van de correctie nog meer tegenstanders bevonden dan Woudenberg en Kramer die ten slotte tegen bleven, terwijl ook in de K.V.P. Pater Beaufort vermoedelijk niet alleen stond), dat dus Stikker en Drees er veel voor voelden het wetsontwerp in te trekken, maar dat de minister van Binnenlandse Zaken, Van Maarseveen, gesteund door de andere K.V.P.-ministers het „onaanvaardbaar” zou hebben uitgesproken over een dergelijk inslaan van een verstandiger koers.

Mocht dit zo zijn dan zou opnieuw het bewijs geleverd zijn dat het onverstand in dit kabinet beter voet bij stuk weet te houden dan het verstand, terwijl bovendien opnieuw zou zijn gebleken, dat de K.V.P.-ministers wat hun internationaal inzicht betreft, werkelijk een klasse op zich zelf vormen.

Maar ook wanneer dit alles niet juist mocht zijn, blijkt het juist dat het vertrouwen in het internationale beleid van de regering door de grenscorrectie-geschiedenis niet is toegenomen. Nationaal niet, waar meer dan één krant sprak van „een morele nederlaag voor de regering”. En internationaal niet, waar men opnieuw het bewijs geleverd acht van de imperialistische en reactionnaire aard der Nederlandse politiek.

Het is in dit verband typisch, dat het wetsontwerp tot regeling van de journalisten-positie, waarover ik dit maal niet zal spreken, maar dat ook naar mijn smaak allerlei griezeligheden bevat, al in het buitenland gesignaleerd is als een nieuw bewijs voor de vijandigheid waarmee de Nederlandse regering tegenover een vrije pers staat.

Zo is de reputatie die we in het buitenland hebben.

En we moeten hier terdege rekening mee houden, want in Batavia gaat het niet erg vlot met de voorconferentie van wier slagen het bijeenkomen van de ronde-tafelconferentie afhangt.

Wel is het vertrouwen in de wijsheid van onze regeerders bij velen in Nederland onuitputtelijk, en zeer zeker is dat, zoals op haar jongste congres bleek, bij de P.v.d.A. zo, maar internationaal is dat zeker niet het geval. En dat kon dan wel weer eens ten gevolge hebben dat ook bij velen in Nederland de grens wordt bereikt, en correcties nodig worden geacht.

J. de Kadt

DE VREDE VAN DE VIJFDE COLONNE

Na Wroclaw en New York heeft Parijs de twijfelachtige eer gehad te mogen dienen als plaats voor de demonstratie van het nieuwe wapen van de Cominform. Want zo en niet anders moet het Wereldcongres voor de Vrede, dat van 20—25 April in Parijs werd gehouden onder auspiciën van intellectuelen en kunstenaars, worden begrepen. De bewijzen daarvoor zijn zo overvloedig, dat men aarzelt waar te beginnen: bij de organisatie, die nauwlettend zorgde voor eenrichtingsverkeer (al gebeuren er ook dan nog wel eens

ongelukken), het onafgebroken gehamer op het Atlantisch Pact als aanvalspact, de trouwverklaringen aan de Sowjet-Unie of bij de oorlogzuchtige ophitsing tegen het decadente en verrotte Westen, zoals men die van Fadejew en Ehrenburg kreeg voorgezet.

In het Westen heeft men deze toeleg algemeen begrepen. Daarmee is aan een eerste voorwaarde ter bestrijding van deze opzet voldaan. Het lijkt ons echter een gevaarlijk misverstand te menen dat men hiermee kan volstaan en dus verder het congres wel kan doodzwijgen, zoals de grote meerderheid van de burgerlijke en socialistische bladen in het Westen heeft gedaan. Nog gevaarlijker wordt het misverstand wanneer men, zoals „The Economist” deed, het congres begraaft onder de vergelijking met een nazi-betoging in Neurenberg. Blijkbaar heeft de wereld nog onvoldoende betaald voor de grandioze onderschatting van de aantrekkingskracht en de dynamiek van het nazisme; een aanzienlijk ernstiger fout zou men begaan door de aantrekkingskracht en het revolterende vermogen van het communisme, zoals het zich in deze vredescongressen manifesteert, te onderschatten.

Een vergelijking met het Neurenbergse theater had „The Economist” moeten leren, dat in Parijs meer dan 60 landen vertegenwoordigd waren. Niet door ministers en voor vele landen zelfs door onaanzienlijke arbeiders of emigranten, maar dit doet niets af aan het feit dat in Parijs weer gebleken is, welk een enorme zuigkracht het propagandistische internationalisme van de communisten in een tijdperk van internationale integratie uitoefent. Dat de gekleurde volken een vrije invalspoort vormen voor de ideologie van de internationale klassenstrijd, dienen wij zeker in Nederland nauwkeurig te weten.

Alles wat in het oorspronkelijke communisme progressief was vertoont zich op een dergelijk congres in verwrongen en misbruikte, maar daarom niet minder verwarring stichtende vormen: de grote rol, die vrouwen daar spelen, de bijval van vele avantgarde kunstenaars, de aanwezigheid van verschillende rassen, het appèl van de onderdrukte koloniale volkeren. Dan is er het religieuze sentiment, niet alleen vertegenwoordigd door de deken van Canterbury of een vertegenwoordiger van de Hongaarse Calvinistische Kerk, maar leest slechts hoe Metropoliët Nicolaas uit naam van de Russische Orthodoxe kerk de vergadering toespreekt „De Russische kerk zegent alle mensen, die willen dat de mens de mens een broeder en geen wolf zij. Zij zegent allen die vrede en waarheid willen, allen die een actieve strijd voeren voor de vrede, voor de nationale onafhankelijkheid en een eerlijke samenwerking tussen de volken. Zij zegent hen die dorsten naar gerechtigheid, menselijkheid en vrede”.

Ook al leeft dezelfde machtshonger achter het gejubel voor de heroïsche strijd in het Neurenbergse sportpaleis en achter het gejubel voor de Russische vrede in de Salle Pleyel, dan moet alleen het verschil in leuze voldoende zijn om te begrijpen dat de congresgangers in Parijs niet onschadelijk worden gemaakt door doodzwijgen, belachelijk maken of buiten de wet stellen. Naast de ontmaskering dient een overtuigingspolitiek gevoerd. En dit laatste viel de afgelopen weken helaas heel wat schimmiger te herkennen dan het eerste.

d. U.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

AMERICANA

Het aantal periodieken dat in Amerika verschijnt is zeer groot, maar, zoals bekend, hebben de weinige goede slechts een betrekkelijk kleine lezerskring. Het feit dat de socialistische partij van Norman Thomas nauwelijks een rol heeft gespeeld in de Amerikaanse ontwikkeling heeft tot gevolg gehad dat daar geen socialistische tijdschriften in de Westeuropese zin, tijdschriften die zich met studie en commentaar van actuele politieke verschijnselen in sociaal-democratische geest bezighouden zijn ontstaan. Er is misschien één uitzondering: het New-Yorkse weekblad „New Leader”, dat zich voortdurend op een hoog peil beweegt, maar zich van Westeuropese bladen onderscheidt door zijn geobsedeerdheid door het Bolsjewistische phenomeen en de betrekkelijke verwaarlozing van binnenlandse politieke problemen. Het ontbreken van directe invloed op de Amerikaanse politiek (hoewel met name New Leader over goede informaties van het State Department beschikt) vormt hier de duidelijke oorzaak.

Het is deze zelfde reden, die aan „liberale” weekbladen als „Nation” en „The New Republic” het accent van ideologische afgetrokkenheid geeft. Daarbij komt dat The New Republic met Henri Wallace als hoofdredacteur een heel vreemde schaats in het gebied van illusie en werkelijkheidsverblindings heeft gereden. De

„Nation” is stabiel en meer betrouwbaar in zijn berichtgeving maar het demonstreert evenzeer het gebrek aan politieke scholing, dat de Amerikaanse „Liberals” in zo grote mate met Wallace deed verdwalen. Met de „Christian Century” is het beter gesteld, vooral dank zij de scherpzinnigheid van Reinold Niebuhr, die daarin veelvuldig zijn visie op de grote vraagstukken geeft.

MODERN REVIEW

Modern Review, het blad van de A.F.L., de grote Amerikaanse vakbeweging, is een tijdschrift van allure. In 1948 verscheen het tweemaandelijks, thans is het een kwartaalblad, omdat zoals de redactie zegt „vandaag voor het sociaal denken meer behoefte bestaat aan een herwaardering van zijn theoretisch apparaat dan aan commentaar op actuele gebeurtenissen”. „Slechts weinig tijdschriften in dit land houden zich bezig met *ideeën*. Toch is dit meer nodig dan ooit tevoren”.

In de aflevering van het eerste kwartaal van 1949 treft men enkele artikelen aan die aan dit programma van de redactie op redelijke wijze voldoen. In een sociaal-psychologische beschouwing over groepsangsten en menselijke conflicten concludeert Walter Weisskopf: „We zullen tot op zekere hoogte onze zwakte, onze conflicten, onze verdeeldheid en onze hulpeloosheid moeten aanvaarden”. „Het is het grote

verschil tussen onze pretenties en de werkelijkheid binnen en buiten ons die het bestaan vandaag zo moeilijk te verdragen maakt. Indien wij de onvolkomenheden van ons bestaan nederig aanvaarden, d.w.z. de onvermijdelijke conflicten waaraan de mens alleen kan ontsnappen door god of beest te worden, kunnen wij een belangrijke bron van angst en onzekerheid uitbannen."

In een tweetal belangrijke artikelen van Daniel Bell en Alfred Braunthal, beiden wetenschappelijke onderzoekers op het gebied van sociale wetenschappen, worden de perspectieven voor het Amerikaanse socialisme na de Truman-overwinning nader onderzocht. Voor de toekomst wordt het meest verwacht van de politieke bewustwording van de Amerikaanse arbeiders binnen de Democratische partij. Verder zijn er in deze aflevering verschillende zeer oriënterende artikelen over diverse aspecten van Rusland en de Stalinistische activiteit. Aan Modern Review werken regelmatig een aantal uitgeweken Russische wetenschapsmensen mee.

PARTISAN REVIEW.

Dit blad behoort stellig tot de belangrijkste tijdschriften die thans in het Westen verschijnen. Het is overwegend literair, maar de literatuur die het bedrijft wordt voortdurend geconfronteerd met de levende maatschappelijke werkelijkheid zonder (en dat is het bewonderenswaardige) het avant-garde-element te verliezen. Mag Partisan Review in zijn creatieve bijdragen ongelijk zijn, essayistisch vergist het zich zelden in wat belangrijk is. Als staal van de realistische mentaliteit, waaruit hier geschreven wordt, citeren wij het slot van een beschouwing van George Orwell (de schrijver van „The Animal farm”, een geslaagde satire op de Sowjet-Unie) over Gandhi: „Men kan, zoals ik doe, een soort van esthetische weerzin tegen Gandhi hebben, men

kan de eis van heiligheid, die in zijn naam wordt gesteld, verwerpen, (zelf stelde hij intussen nimmer een dergelijke eis), men kan ook heiligheid als ideaal verwerpen en daarom menen dat Gandhi's grond-ideeën a-menselijk en reactionnair waren: eenvoudig als een politicus beschouwd en vergeleken bij de andere politieke figuren van onze tijd, welk een zuivere atmosfeer heeft hij weten na te laten!"

In het Maart-nummer valt een, zoals altijd helder geschreven, opstel op van Sydney Hook naar aanleiding van de conferentie van de Wereldraad van Kerken en het Wereldcongres van filosofen, beide tijdens de afgelopen zomer te Amsterdam gehouden. „De verslagen van beide conferenties werpen een dramatisch licht op de nerveuze verlegenheid en de besluiteloosheid van grote en representatieve groepen Europese intellectuelen, waar het betreft de grote vragen van onze tijd. Deze intellectuelen weigerden hardnekkig, ondanks al hun gepraat over menselijke waardigheid en de geest van menselijke vrijheid, zich te verbinden aan enige culturele actie die hen in openlijke oppositie zou kunnen brengen tegen het communistische totalitarisme". Hook critiqueert dan de vaagheid van formulering in de oproep van de Wereldraad van Kerken en de z.i. veel te vriendelijke bejegening, die men een figuur als de Tsjechische hoogleraar Hromadka heeft doen ondergaan. „In landen als Bulgarije, Roemenië en Hongarije waren Hromadka's vrienden reeds geëvolueerd tot de fase der executies. Maar niemand riep Hromadka ter verantwoording. Iedereen scheen dankbaar voor zijn tegenwoordigheid en scheen te menen dat hij enige tegemoetkoming verdiende".

Veel scherper nog oordeelt Hook over het filosofencongres. In het bijzonder de voorzitter, prof. Pos, verwijt hij dat deze geen moeite spaarde om te voorkomen dat het

congres stelling zou nemen ten aanzien van het overheersende probleem van onze tijd en onze cultuur: het wezen van politieke vrijheid en de bedreiging waaraan zij is blootgesteld. Volgens Hook zijn de organisatoren in deze opzet geslaagd maar daarmee hebben deze filosofen dan ook hun onmondigheid gedemonstreerd.

„Het congres illustreerde twee mogelijkheden om de communistische uitdaging aan het Westen te beantwoorden. De eerste werd gedemonstreerd in het debat over de resolutie voor vrijheid van onderzoek en wat daarop volgde.

Het is de methode van de stilte, van het afstand doen van eigen overtuiging, van het ontwijken. Ze is samengesteld uit onnodige vrees en dwaze hoop — vrees dat herkenning van verschillen de strijd zal verscherpen en de hoop dat indien deze verschillen worden stilgezwegen de communisten hun aanval zullen staken. Het is niet alleen laf, maar gelet op de gevolgen ook dom. Want het stijft de bestrijders der democratie en infecteert haar verdedigers met twijfel en besluiteloosheid.

De tweede methode is die, die gevolgd werd in het openbare debat. Ze pretendeert niet dat de communistische en de Westerse manier van leven twee verschillende soorten van democratie zijn. Oprecht erkennend dat het Westen nog altijd faalt in de verworpenheid van de eigen idealen, valt zij niettemin de vijand aan. Ze ontmaskert de propaganda van de berekende leugen. Ze verspreidt de feiten over de communistische culturele terreur. Ze stelt de absurditeit aan de kaak van de partijwaardigheid en partijwetenschap. Vervolgens formuleert ze de blijvende waarde van de democratische manier van leven in positieve termen. Deze methode bewijst zichzelf niet alleen als juist door haar intrinsieke waardigheid maar, zoals het openbaar congresdebat toonde, ook in haar gevolgen.”

LA REVUE SOCIALISTE

De Franse socialisten hebben in de „Revue” een periodiek met een eervolwaardige traditie, dat het in het aan periodieken zo rijke Frankrijk niettemin moeilijk heeft. Het blad is, na enkele maanden niet verschenen te zijn, in Maart met de oogst van drie maanden verschenen. Het heeft daarbij echter een zwaarwegend, zakelijk excuus: in de tijd van twee jaar zijn de kostprijzen met 400 % gestegen, terwijl de verkoopprijs van de „Revue” slechts met 50 % werd verhoogd. De uitgeefster van S. en D. spiegelt zich daaraan ongetwijfeld zacht!

Weerspiegelt zich in deze prijzensgeschiedenis het naoorlogse lot van Frankrijk, in de gevarieerde, maar dikwijls rethorische inhoud van de „Revue” herkent men de impasse waarin het socialisme in Frankrijk is geraakt. Er is een opmerkelijk artikel van de in de federalistische kringen bekend geworden hoogleraar in de economie Maurice Allais, waarin hij de Marxistische economie verwerpt en daarvoor in de plaats stelt een systeem dat hij „concurrentialisme” noemt, maar dat men eenvoudiger en minder pretentius met neo-liberalisme zou kunnen omschrijven. Het artikel verdient de aandacht omdat Allais niet de enige is in socialistische kring, die na de aanvankelijke geestdrift een vraagteken zet achter de bruikbaarheid van de geleide economie en een pleidooi voert voor herstel van de vrije prijsvorming.

In een beschouwing over de Ruhr blijkt nog eens hoe bitter ernstig de Fransen het de Duitse socialisten aanrekenen, dat zij zich tegen internationalisatie van de Ruhr hebben verzet. „Het is nodig dat de Duitse socialisten en de socialisten op de gehele wereld de internationale, socialistische solidariteit stellen boven de verdediging van de belangen van hun ergste kapitalistische vijanden in hun landen”. Het is zo waar als een koe,

maar na de vele demonstraties van Frans nationalisme horen we dit liever van een andere kant.

Een bijzonder aardig opstel vonden we dat van Suzanne Dalligny over „Hoofdlijnen van een socialistische rechtsfilosofie”. Uitgaande van de idee van de menselijke waardigheid ontwikkelt zij een socialistische rechtsopvatting, die aan elk individu het maximum aan vrijheid zal verschaffen, dat verenigbaar is met de orde van gerechtigheid en solidariteit. „Het Socialisme kan de stelling niet afwijzen dat het doel van het recht het individu is, want zijn moraal is ten slotte individualistisch”. De

schrijfster grenst het socialistische individualisme echter nadrukkelijk af van het liberale individualisme. Het opstel laat duidelijk zien, dat een socialistische rechtsopvatting tenslotte uitgaat van de enkele mens en van dit uitgangspunt komt tot een normering van orde en gemeenschap.

Verschillende zeer instructieve artikelen behandelen de positie van de socialistische partijen in Roemenië, Tsjecho-Slowakije en Griekenland.

Verder zijn er historische en artistieke bijdragen, waarvan de laatste me niet op het niveau leken te staan, dat deze in de beste Franse tijdschriften plegen te bereiken. d. U.

BOEKBESPREKINGEN

Margaret Cole, Makers of the Labour Movement, met een inleidend woord van Hugh Dalton M.P. London; 312 blz. met portretten, 15 sh.

Een boek dus met levensbeschrijvingen van 15 grote figuren, die men tot de pioniers der Engelse socialistische beweging rekent; beginnende met de industriële revolutie, eindigende met de dertiger jaren van deze eeuw (de laatste namen zijn Sidney Webb en H. G. Wells). Typisch Engels: onder de pioniers zal men óók aantreffen de naam van John Stuart Mill, de afsluiter van het klassieke liberalisme. Onze Engelse socialisten nemen in hun galerij van pioniers op „wie streden en stierven voor democratie, sociale rechtvaardigheid en de rechten van het gewone volk”. Hun namen, zegt Margaret Cole, behoren evenzeer bekend te zijn als die van veldheren en koningen.

Ik acht mij niet bevoegd om de wetenschappelijke waarde van deze 15 korte levensschetsen te beoordelen; 9 er van behandelen socialisten in de engere betekenis van het woord. Ik las er twee van figuren, die mij nog al geboeid hebben in mijn leven: Keir Hardie tegen wie ik steeds hoog heb opgezien om zijn warm Christen zijn en zijn groot-menselijk hart; H. G. Wells, die ik als schrijver bewonderde, maar wiens filosofie mij voortdurend in verzet bracht. Uit de schets van Hardie's leven leerde ik beter verstaan het geheim van de populariteit van deze man in alle Engelse kringen; het verhaal over Wells geeft veel anecdoten uit zijn jeugd, ook wel beter begrip van 's mans wezen, maar helpt mij niet veel verder in die punten, waarin ik met H. G. botsste... wat ik natuurlijk ook niet vragen mag.

Gaarne zeg ik: eer boekje om blij mee te zijn, omdat het de ruimheid en verscheidenheid der Engelse arbeidersbeweging leert verstaan — één van de voorwaarden van haar succes.

W. B.

BEGIN

VAN EEN NIEUW TIJDPERK?

Gaat het in Indonesië nu eindelijk de goede kant uit? Is men daar, en hier in Nederland, ten slotte toch nog uit de impasse geraakt waarin we ons zo lang bevonden, en die ook gedurende het begin van de informele besprekingen tussen de Nederlandse en de Republikeinse delegatie te Batavia nog steeds aanwezig was? Heeft die bespreking, onder leiding van de UNCI, met aan Nederlandse kant een man, die de internationale verhoudingen niet slechts kent, maar die ook volkomen doordrongen is van de betekenis der internationale krachten voor Nederland, de weg geopend voor een zakelijke behandeling der Nederlands-Indonesische aangelegenheden?

Het ziet er naar uit dat het accoord, gesloten tussen de leiders der Nederlandse en Republikeinse delegaties, de heren Van Royen en Rum, en thans ook aanvaard door de Nederlandse regering, ondanks de weinig hartelijke wijze waarop het parlement reageerde op de regeringsverklaringen van 12 Mei (het eigenlijke accoord) en van 17 Mei (het ontslag-Beel) het begin zou kunnen worden van een wending ten goede.

Dit alles moet voorzichtig gezegd worden, want meer dan een zwak begin is er nog niet, en dat zwakke begin is alleen „in principe” bereikt, terwijl het duidelijk is dat het in de praktijk brengen van wat men nu aan beide kanten verkondigt, bewijzen moet dat de principen-pudding werkelijk gegeten kan worden en nog redelijk smaakt bovendien.

Maar aan de andere kant, het feit dat men het in principe over een aantal in de praktijk te verwezenlijken regelingen eens is geworden, is van een zodanige betekenis, dat dit werkelijk het begin van een nieuwe periode zou kunnen zijn. Men is uit het stroomgebied, waarin alle wateren uitmondten op een Nederlandse rivier, gekomen in het stroomgebied van de rivier der internationale overeenstemming. Men is de waterscheiding gepasseerd, en men is nog zo dicht bij het vorige stroomgebied van soeverein gezag, decreten en politionele actie, dat een verdwalen naar dat gebied nog heel goed mogelijk is. Maar als men met de richting van het terrein meegaat, dan komt men steeds verder in het nieuwe gebied van de samenwerking.

Onder de voorstanders van de politionele acties zijn er die weigeren te erkennen dat de koers van thans en de koers van toen, zo scherp uiteenlopen. Zij menen te kunnen aantonen, dat de politiek van heden niets anders is dan een etappe die eerst mogelijk werd nadat de vorige etappe van zuivering beëindigd was. Eerst thans, nu het gewelds-apparaat van de Republiek gebroken is, kan de Nederlandse regering zich de luxe permitteren met de „goede” Republikeinen tot een overeenstemming te komen, redeneren zij.

Van het bestaan dier luxe heeft de Nederlandse regering blijkbaar toch eerst kennis gekregen nadat haar door de UNO en vooral door de USA op heel duidelijke wijze werd voorgehouden dat ze met het hoofd tegen de muur zou lopen als ze weigerde de luxe-methode toe te passen. En het lijkt me moeilijk in volle oprechtheid het standpunt te verdedigen, dat de Nederlandse regering, als er geen internationale druk was geweest, en als bovendien de guerilla niet zo hardnekkig was geweest, maar de vernietiging van de TNI inderdaad volkomen geslaagd was, met voorstellen zou zijn gekomen van het type dat we nu in het Van Royen—Rum-accoord zien.

Zeker is het, dat de Nederlandse regering zelf, bij monde van minister Van Maarseveen, de gang van zaken als volgt kenschetste: . . . „dat de regering koers heeft gehouden in de richting van het toen (op 16/2) aangegeven doel, *maar zich tijdens de vaart daarheen deviaties heeft veroorloofd, welke noch aangekondigd, noch voorzien waren*”. En tegen degenen die de regering een verwijt zouden willen maken van deze „deviaties” merkt de minister op: „dat een kapitein wel commando heeft over zijn schip, maar niet over de zeeën die hij bevaart, noch over de winden”.

Wie lust zou hebben, de niet bepaald nieuwe beeldspraak voort te zetten, zou kunnen opmerken, dat geen zinnig mens ooit beweerd heeft dat er kapiteins zijn die het commando hebben over zee en wind, maar dat enige kennis van de zeeën die hij gewoonlijk bevaart, en van de winden die daar plegen voor te komen, toch wel tot de geestelijke bagage van kapiteins op de grote vaart dient te behoren.

Maar los van iedere beeldspraak, kan men het slechts in de regering prijzen, dat ze, zo ze al niet in staat was te voorzien wat de gevolgen zouden zijn van haar politionele actie en van het gebrek aan politieke leiding in de daarop volgende maanden, toch in ieder geval verstandig genoeg was om rekening te houden met de krachten die internationaal en in Indonesië aanwezig bleken te zijn.

Aan de andere kant moet men met genoegen constateren dat Soekarno, Hatta, Rum en andere voormannen van de Republiek, evencens begrip hebben voor wat internationaal geboden is, en dat zij

beseffen, dat samenwerking met een Nederland, dat de Indonesische kwestie in de geest van de internationale inzichten wil oplossen, noodzakelijk is. Een dergelijk Nederland is niet hun vijand, doch integendeel, hun natuurlijke bondgenoot. Hun werkelijke vijand is de Indonesische reactie, die zich als communisme of als nationalistisch extremisme vermomt. En natuurlijk ook de Nederlandse reactie, eveneens bestaande uit communisten en nationalistische extremisten, vijanden van iedere politiek die rust en opbouw zou kunnen brengen.

Ook de Republikeinen hebben dat inzicht niet gemakkelijk verworven. Zij moesten niet alleen leren inzien dat de opbouw van een Indonesische staat onmogelijk is zonder de breuk en de afrekening met de extremisten, maar ze moesten ook leren inzien dat er grenzen zijn aan de steun die de internationaliteit bereid is aan de gematigde Indonesiërs te geven.

Evenmin als geweldspolitiek van Nederlandse kant geduld wordt, heeft chantagepolitiek van Republikeinse kant enige kans. Bij het streven naar een sterk, gematigd en welvarend Zuidoost-Azië, dat het communisme moet stuiten, en dat het bruggenhoofd kan worden voor de herovering van Azië op het communisme, is samenwerking met het Westen, met de landen van het Atlantische blok, en dus ook met Nederland, nodig. En onder leiding van Amerika kunnen Indonesiërs en Nederlanders elkaar in dit streven, waarvan het slagen nodig is voor beider voortbestaan, vinden, en een geheel nieuwe vorm van samenwerking tot stand brengen.

Dat wil dus zeggen, dat er in Indonesië geen Nederlandse politiek in engere zin meer mogelijk is, doch alleen Nederlandse politiek als onderdeel van de democratische wereldpolitiek. Tegen die democratische wereldpolitiek verzetten de communisten zich vanzelfsprekend, maar ook de eng-Nederlanders vinden niets aardigs aan een politiek die rekening moet houden met de belangen en de opvattingen van de wereld.

Vandaar dat de ontvangst van de regeringsverklaring in de Tweede Kamer even koel als bekrompen was.

Alleen de Partij van de Arbeid, met haar begrip voor het grotere internationale verband, was hartelijk verheugd over de nieuwe wending, en liet duidelijk merken dat ze, beseffend hoeveel moeilijkheden nog overwonnen moeten worden, bereid is de regering krachtig te steunen zolang deze die moeilijke maar positieve politiek voert.

Maar van de eng-Nederlanders, de provincialisten (al omvat hun provincie dan ook Nederland en Indonesië) was op z'n best een mokkend erkennen van niet anders kunnen of niet anders durven, te verkrijgen. Op z'n best, want de combinatie-Schouten—Welter—Zandt

wilde zonder meer de militaire weg vervolgen, vermoedelijk tegen de rest van de wereld in. Maar deze combinatie weet wel dat ze geen politieke verantwoordelijkheid heeft, en dat de andere partijen wel zorgen voor de vreedzame oplossing, terwijl Welter c.s. heldhaftige geluiden kunnen blijven uitstoten.

Veel ernstiger is de houding van de partijen die de ministers leveren, wier politiek thans voor ons lag in de regeringsverklaring, eenstemmig door het kabinet aanvaard. Geen dier partijen, V.V.D., C.H.U. en K.V.P., dacht er uiteindelijk ernstig over, de regering naar huis te sturen, maar geen van die partijen was bereid de regeringspolitiek duidelijk voor haar rekening te nemen.

De VVD ging nog het verst in die richting, al bracht haar woordvoerder het, zoals gewoonlijk, niet verder dan een juridisch betoog dat tussen bezwaren en toelaatbaarheden manoeuvrerend, de feiten zuchtend aanvaardt.

De spreker van de CHU vertelde dat de regeringsverklaring hem niet van haar juistheid overtuigd had, en liet het hierbij.

Het minst aanvaardbaar was het betoog van de heer Romme. Dat ook hij een juridische redenering naar voren bracht, waar alleen politieke redeneringen op hun plaats zijn, laat ik nu nog maar voor wat het is: een methode, die voor het peil van het debat, en dus ook voor de waardigheid van het parlement, fnuikend is. Maar wat was de feitelijke inhoud van dit betoog? Hij was geen andere dan dat de „scheur”, die de heer Romme bij het heengaan van minister Sassen in de regering ontdekt had, door de Van Royen—Rum-overeenkomst, en door het daardoor veroorzaakte vertrek van de heer Beel als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon, nu tot een wijde kloof was geworden. Maar terwijl hij de regering duidelijk te kennen gaf, geen vertrouwen in haar politiek te hebben, was er geen sprake van dat hij het vertrouwen in die regering opzegde. De zaak is doodeenvoudig, dat de meerderheid van de KVP-fractie niet bereid was de heer Romme te volgen op de weg naar de regeringscrisis, die hij, als de geruchten hieromtrent juist zijn, gaarne had willen inslaan. Dat is natuurlijk verstandig van de KVP-fractie. Het onbevredigende is echter, dat men niettemin de heer Romme als enig woordvoerder koos, en dat men, terwijl men hem belette de regering omver te werpen, en zelfs maar een poging te doen om de gesloten overeenkomst „aan te kleden”, hem toch de gelegenheid gaf zijn slechte humeur te luchten. Zo wordt de indruk gevestigd, dat de KVP niets moet hebben van de politiek der ministers Van Maarseveen, Van Schaik, e.a., en alleen uit vrees voor een kabinetscrisis aarzelt de consequenties te trekken.

Door de negatieve houding van drie der vier regeringspartijen was het debat in de Tweede Kamer dus geen bijdrage tot de oplossing der Indonesische kwestie in de geest van de Van Royen—Rum-verklaring. Minister Van Maarseveen heeft in tweede instantie geen nieuwe argumenten naar voren gebracht. Deze minister vindt het blijkbaar nooit nodig op enig betoog in te gaan. Dat is begrijpelijk als het de communisten betreft, van wie ieder weet dat ze iedere overtuiging hebben die van uit Moscou voorgeschreven wordt. Maar het lijkt mij de plicht van een minister om in te gaan op wat door de woordvoerders van de normale partijen wordt gezegd, en niet een antwoord te geven dat niets anders is dan de mededeling, dat de minister handhaaft wat hij in eerste instantie naar voren bracht. Op deze wijze wordt het parlementair debat een lege formaliteit.

Bij minister Van Maarseveen wordt het vaak nog minder dan dat. Zijn antwoord op het betoog van Goedhart en Schermerhorn, naar aanleiding van de wreedheden door Nederlandse soldaten in Indonesië gepleegd, was zo onbevredigend, dat er niets anders mogelijk is dan deze kwestie opnieuw aan de orde te stellen, in een afzonderlijke interpellatie. Want de minister, die bij een vorige gelegenheid een ernstig onderzoek had beloofd, wilde nu, dat we genoeg zouden nemen met wat de Europese gemeenschap in Indonesië, die de beschuldigde is, geantwoord heeft op de tegen haar uitgebrachte beschuldigingen.

Nu is het wel duidelijk dat de Europese gemeenschap in Indonesië al heel weinig voelt voor de Van Royen—Rum-overeenkomst. Het verzet van Beel, dat dan gelukkig geleid heeft tot zijn aftreden als HVK, was het resultaat van de ontstemming die in Batavia en elders onder de Europese ambtenaren, militairen en zakenlieden bestond. Bij de militairen leidde het tot allerlei geruchten over een ontslagaanvraag van de legercommandant Spoor, geruchten, die eigenlijk bevestigd werden door het bericht dat generaal Spoor zijn ontslagaanvraag weer had ingetrokken. Het plotseling overlijden van generaal Spoor heeft de persoonlijke kant van de zaak weggenomen. Wat blijft, is het feit, dat het leger en de marine, evengoed als de ambtenaren en de particulieren in Indonesië, voor zover zij Nederlanders zijn, gehoorzaamheid verplicht zijn aan wat in Nederland door de regering in overleg met de volksvertegenwoordiging, besloten wordt. Een dagorder van het type „het valt ons zwaar, maar wij zullen onze plicht doen” is eigenlijk een vorm van opruiing, die niet geduld behoorde te worden.

Het kan niet genoeg herhaald worden: van een oplossing der Indonesische kwestie komt niets terecht als alleen de Indonesische extremisten onschadelijk worden gemaakt, en de Nederlandse extremisten

hun verzet tegen iedere overeenstemmingspolitiek kunnen voortzetten.

We staan immers nog pas aan het eerste begin van de politiek die door de overeenkomst Van Royen—Rum is ingezet.

De terugkeer van de Republikeinen naar Djokja moet zo snel mogelijk geschieden, want daarvan hangt weer de Ronde-Tafel-Conferentie af, die nu eenmaal niet mogelijk bleek volgens de methode-Beel, die haar immers al op 12 Maart had willen houden... met Abdulkadir en Mansoer als vertegenwoordigers van het Indonesisch nationalisme!

Als men nu de terugkeer naar Djokja traineert, door een evacuatie van vele tienduizenden, iets, wat altijd georganiseerd kan worden, zoals allen weten, die de ervaring hebben, hoe gemakkelijk men een paniekstemming teweeg kan brengen in Indonesië (en trouwens ook in Nederland), dan wordt niet alleen de R.T.C. uitgesteld, maar het vertrouwen in de overeenkomst en in de hele Nederlandse politiek wordt opnieuw vernield, kort nadat het met zoveel moeite opnieuw tot stand was gekomen.

Van Republikeinse kant hebben wij alleen nog maar de persoonlijke verklaring van Soekarno en Hatta, dat zij hun uiterste best zullen doen om de vertrouwenspolitiek te doen slagen. Méér was niet te verkrijgen, want wij zelf hebben door onze militaire actie de Republiek teruggebracht tot een aantal persoonlijkheden, die weer een regering en een apparaat moeten gaan vormen. De invloed van deze persoonlijkheden heeft vermoedelijk veel geleden doordat de bezettings- en guerilla-toestand ontstaan is. Wij kunnen die persoonlijkheden verder verzwakken, door de zorgen dat ze laat terugkeren in een uitgestorven Djokja. Dan hebben we opnieuw onze partner vernietigd, en moeten een overeenkomst aangaan met de chaos, of we moeten die chaos door een jarenlange militaire actie vernietigen. Het is dus ons belang dat we de terugkeer naar Djokja niet saboteren. De sultan van Djokja had zich aangeboden als garant voor de veiligheid in dat gebied. Het ziet er naar uit alsof we hem aan het verstand brengen dat we opnieuw de Indonesiërs willen uitschakelen, en alleen vertrouwen stellen in het Nederlandse leger. Dacht men dat we op die manier de gematigde nationalisten met ons mee krijgen?

De praktijk is immers al dat we het grootste deel der Federalisten verloren hebben, en alleen met Mansoer en andere Indonesiërs van dat genre overblijven.

Er is dus al weer gevaar. Zal de nieuwe HVK, de heer Lovink, dat gevaar zien, en zal hij het nog tijdig bezweren? De heer Lovink kent Indonesië, voor zover een man die alleen in het oude Nederlands-Indië geleefd heeft, het kennen kan. Hij behoorde steeds tot de conservatieven. Maar hij weet wat de internationaliteit van ons verwacht.

DE KANS
VAN HET ATLANTISCH PACT

Het Atlantisch Pact is een resolute poging om oorzaken van rampen die zich in het recente verleden over ons voltrokken hebben, weg te nemen. Het is een voor de hand liggend verschijnsel om te trachten, door ervaring wijzer geworden, herhaling van, in het naaste verleden begane fouten, te vermijden. Aldus ware denkbaar, dat door schade en schande, de wereld, steeds weer voordeel trekkende van onaangename ervaringen, haar weg, zij het zigzagsgewijze, toch op steeds meer hoopvol uitzichtgevende wijze zou vervolgen. Echter zo eenvoudig liggen de zaken niet. De vraag rijst toch of niet ter vermindering van recente fouten, wegen ingeslagen worden die leiden tot fatale gevolgen van een minder recent verleden. In dat geval zou veeleer van een circus vitiosus, een fatale cirkelgang dan van een schoksgewijze vooruitgang sprake zijn. Het verdrag van Versailles bijv. — daaromtrent zijn wij ons bewust, en daarmee op onze hoede omtrent de gevaarlijke mogelijkheden welke economisch en politiek uit een dergelijke overeenkomst kunnen voortvloeien. Ongetwijfeld waren een aantal deskundigen zich die kwade kansen reeds ten tijde van het aangaan van dat verdrag bewust, maar van Keynes en de zijnen ging *daarom* te weinig overtuigingskracht uit, omdat zij te weinig konden wijzen op ervaringen en te veel moesten appelleren aan inzicht in de sociale en economische verhoudingen. Thans is daar het Marshall-plan en wat daarmee samenhangt als een resolute poging om het sindsdien door ervaring bevestigde inzicht, in constructieve zin te benutten.

Zo ook het Atlantisch Pact. Tussen de twee wereldoorlogen hebben

---

Als hij dat niet vergeet in het zonderlinge milieu van Batavia, en als hij bovendien krachtig genoeg is om de voortdurende rebellie der Batavianen en andere kolonialisten te onderdrukken, dan zou de Van Royen—Rum-overeenkomst werkelijk het begin van een nieuw tijdperk kunnen zijn.

25 Mei 1949.

wij ervaren, dat de agressieve machten *daarom* zo'n groot aanvankelijk succes konden boeken en tot een totale bedreiging der menselijke samenleving konden worden, omdat hun potentiële slachtoffers zich afzonderlijk lieten afslachten en gezamenlijk niet geprepareerd waren op afdoende weerstand.

Dat, aldus het Atlantische Pact, zal geen tweede maal gebeuren. De zich mogelijk bedreigd achtende landen, sluiten zich aaneen niet alleen, maar prepareren en trainen zich bij voorbaat op eventualiteiten waardoor, als ingevolge recente ervaring, de samenleving bedreigd mocht worden. Een dergelijke politiek is rationeel en resoluut, een ieder kan het verstaan. En omdat het rationeel is, een vanzelfsprekende logica heeft, blijkt geeft van moedige nuchterheid, de onontkoombare resultante van klare gegevens, *daarom* kan slechts fatale benepenheid ons belemmeren deze zaak in positieve zin op te vangen en daarvoor te staan. En wij willen niet nalaten onze dank uit te spreken voor het feit, dat de noodzakelijke stappen ook resoluut worden ondernomen. Dit toch is geenszins een vanzelfsprekendheid, de houding van Zweden en Zwitserland zijn daar, om het te bewijzen. Hebben zij een alternatief? Is niet ook hun vrijheid door de geallieerden bevochten, ook al bleven die landen buiten de oorlog? En toch prefereren zij een houding uitsluitend gericht op de hoop der toevalligheid van „men kan nooit weten”. Wel weten ze, dat de kruik zolang te water gaat tot zij barst, maar waarom zou dat, wat hen betreft, reeds de volgende maal moeten zijn. En het besef van gezamenlijke verantwoordelijkheid, van gezamenlijk voor een zaak te staan, is te zwak dan dat het doorslaggevend voor hun houding en optreden kan zijn. Kortom de sfeer waarom Nederland in 1939 niet algemeen kan beseffen, dat in de uitgekbroken oorlog ook ons lot zou worden beslist, omdat we niet verstonden dat wij niet neutraal konden en mochten zijn waar ideologieën elkander bestreden, waarvan de overwinning van één daarvan, ook zonder zelf in oorlog te zijn geweest, de ondergang van onze vrijheid zou kunnen betekenen. Als excuus voor deze, onze toenmalige neutraliteitshouding in een strijd waarin neutraliteit bijna misdadig was, valt echter aarf te voeren, dat toen een gewijzigd inzicht onzerzijds, de toenmalige feitelijke machtsverhoudingen niet zou hebben veranderd en wij slechts de schijn op ons zouden hebben geladen in directe en formele zin, mede schuldig te zijn geweest aan het geweld en het onrecht dat ons is aangedaan. Wij zouden aan Duitsland een schijn van excuus gegeven hebben, zonder een waarlijke kracht tegen het fascisme te hebben kunnen opbrengen.

Het Atlantisch Pact kan verhinderen en voorkomen, dat wij opnieuw in een dergelijke situatie zouden geraken. Onze deelname

betekent, dat wij van tevoren duidelijk partij gekozen hebben aan de zijde van hen, waarmede ons lot onverbrekkelijk verbonden is. En aldus schijnt de kwestie zo eenvoudig, dat het nauwelijks zin schijnt te hebben, iets anders te doen dan zich met energie te werpen op de tenuitvoerlegging dezer actie tot gezamenlijk welzijn. Ik ben dan ook bereid zulks te doen, nadat nog een enkel punt nader overwogen is.

Het Atlantisch Pact beoogt de verdediging van de democratische vrijheid. Het gaat dus niet om landsverdediging in de traditionele zin. Moge het al waar zijn dat de leuze, dat de arbeider geen vaderland heeft, geen opgeld meer doet, even waar is het, dat die leuze aan suggestie heeft ingeboet naarmate het vaderlanderschap van de arbeider metterdaad erkenning heeft gevonden. De arbeider is deelgenoot geworden in de staat; de staat opent haar burgers de mogelijkheid vrijelijk het bestuur en beleid te bepalen en te vormen. Dienovereenkomstig is ook de zang van: de Staat verdrukt, de wet is logen, onwerkelijker geworden.

Het feit dat *in* die vrije Staat, de machten op allerhand wijze dingen naar de suprematie, neemt het feit van de gelijke kansen te dien aanzien niet weg. Daarmede is de Staat, die vroeger uitsluitend gezien werd als het machtsapparaat der heersende klasse, thans in velerlei opzicht de waarborg voor die gelijke kansen en aldus tevens de hoeder van de hoop op een rechtvaardige toekomst. Daarmede is dan de bereidheid gegeven die Staat te beschermen en in stand te houden. En wanneer tussen de twee wereldoorlogen grote groepen ijverden voor nationale ontwapening, dan was dat niet omdat zij die bescherming en instandhouding niet begeerden, maar juist omdat algemene ontwapening en als voorloper daarvan nationale ontwapening gezien werd als de beste methode tot bescherming en instandhouding der Staatsgemeenschap. Toen dan ook de Volkenbond, toen de collectieve beschermingsmogelijkheid bleek te falen, stond het socialisme logischerwijze voor de noodzaak de nationale verdediging te steunen en zulks is dan ook zeer bewust en nadrukkelijk ter hand genomen. Die Staat bood waarborgen voor de mogelijkheid van de ontwikkeling van socialistische mensheidsidealen. De nationale orde van zaken is dus niet het laatste woord, zij is een zedelijk goed, een middel tot hoger doel en daarom waardevol. Daaruit volgt a contrario, dat de houding van de socialist tegen de Staat zou moeten zijn gericht, indien deze als vroeger, in overwegende mate als onderdrukkingsapparaat zou moeten worden gezien, als fascisme, totalitarisme of in welke vorm ook. Het is om die reden dat neutraliteit in het conflict van de voormalige asmogendheden met de democratie, onwezenlijk was.

Het spreekt wel vanzelf, dat een gecombineerde verdediging als het Atlantisch Pact wil, aan precies dezelfde ideologische instelling dient te voldoen. Als die zedelijke grondslagen aan de doelstellingen van het Atlantisch Pact zouden ontbreken, welke essentieel zijn voor medewerking al reeds aan de nationale verdediging, hoeveel te meer dan, indien zodanige verdediging zich uitstrekt tot een combinatie van landen. Om het duidelijk te zeggen, het zou voor ons ondragelijk zijn te moeten strijden voor de instandhouding van Franco Spanje.

Het zal de lezer niet ontgaan zijn dat ik in het voorafgaande de zedelijkheidswaarde van de staatkundige samenleving en de daaraan voor ons verbonden consequentie, sterk vereenvoudigend heb getoetst. Zo ook rijst hier de vraag of Franco Spanje aldus normatief kan worden gesteld. In beginsel ongetwijfeld, maar ook praktisch? Hoe groot toch zijn de gevaren die ons bedreigen, hoe ernstig is de vrees der democratieën — om met Spaak te spreken in de U.N.-assemblée te Parijs — die ons tot afweer dwingt. Inderdaad wij zijn gedrongen in de veelal zo fatale positie van: veiligheid voor alles. Hebben wij niet in het Indonesisch conflict met grote nadruk op het onvruchtbare van die „zekerheden”-politiek gewezen? Hebben wij waarlijk de overtuiging dat Rusland op oorlog en onze ondergang aanstuurt? En bovendien realiseren wij ons tot welke houding Rusland, in antwoord op de onze, gedwongen wordt? Gesteld dit alles zal straks zijn fatale verloop, met een zekere natuurnoodwendigheid hebben, dan zal een eventuele historicus later weer een complex van oorzaken die daartoe hebben geleid kunnen aanwijzen, maar zal dan niet de krachtconcentratie der democratieën, daarin een uiterst werkzame factor blijken? Onze verantwoordelijkheid is wel groot en voor een hoerastemming is allerminst aanleiding. De schrik sloeg mij in de benen toen in 1944 Generaal Smuts zijn bekende rede hield, waarbij de Low countries geconstrueerd werden als bolwerk van het British Empire, een rede lichtelijk, maar niet principieel, gecorrigeerd toen minister Van Kleffens via radio Oranje dit betoog terugbracht tot bouwstenen voor een toekomstige opbouw. Het was de Labour-party, die overtuigend daartegen de leuze aanhief van: geen bruggenhoofd maar brug. Engeland zag zichzelf, als nummer één in het naoorlogse West-Europa, in de haar zo vertrouwde rol van bemiddelaar tussen Oost en West, als flexibele sociale democratie tussen communisme en kapitalisme. Welnu deze indrukwekkende en uitzichtbiedende constructie is grondig verstoord. En het komt mij voor, dat de waarheid geweld zou worden aangedaan, indien het kapitalistische Amerika daarvoor in de eerste plaats aansprakelijk zou worden gesteld, hoezeer de socialist aanknopingspunten in zijn algemene

beschouwingwijze zou kunnen vinden tot zodanige opvatting. Integendeel het trade-unionisme in Amerika heeft zich ontwikkeld op een wijze, die richting en stuur geeft aan het Amerikaanse Staatsbestel, hetwelk een politiek heeft gecreëerd waaromtrent het moeilijk valt de resolute doelbewustheid niet grotelijks te respecteren en waarvan Marshall-plan, Atlantisch Pact, activiteit ten behoeve van underdeveloped countries exponenten blijken, ook indien men daarbij voor karakteristieke kapitalistische neven-tendenties en mogelijkheden niet blind is. In die kansrijke periode heeft de Sowjet-Unie de krachten die vrede betekenden niet ook harerzijds in wisselwerking versterkt tot gezamenlijke opbouw, maar integendeel deze unieke mogelijkheden — hetzij uit onwil, hetzij uit onmacht — vertrappt. De Sowjet-politici hebben op onnavolgbare wijze gefaald, tenzij het de hoogste wijsheid zou zijn, het kapitalisme overal te versterken, ten einde de wereld te spoediger in Verelendung te vernietigen. Die chaos toch zou inderdaad integraal totalitarisme baren. Welnu in het licht van zodanige perverse politieke denkbareheden steigeren wij, eenvoudige lieden. Want men kan uiteraard wel met alle middelen der moderne massasuggestie poneren, dat achter die totale slavernij het heil lonkt, maar vooralsnog zien wij ook in Rusland zelve niet veel anders dan die slavernij, welke bovendien met alle energie geslaagd is zich als een olievlek over zijn grenzen uit te breiden. En het kost niet zoveel moeite door allerhand ideologie en propaganda heen, naakt imperialisme te ontdekken. Maar dan totaal imperialisme dat niet tevreden is met land en goed, maar niet minder eist dan de menselijke ziel.

En dan moge het al blijk geven van verburgerlijking van fascistische, kapitalistische gezindheid, ja van oorlogshetze, maar wij zijn met duizend vezelen van humaniteit en christelijk — ja wat? attavisme? hoe dat zij, met duizend banden gebonden aan de strijd voor een samenleving, waarin niet de ene klasse door de andere wordt uitgebuit, ook niet door een klasse van communistische machthebbers, maar waar gelijke kansen zijn voor allen om hun beste krachten aan de gemeenschapsdienst te geven, om daartegenover — naar de mate van de gezamenlijke hulpbronnen, datgene te verkrijgen wat nodig is voor een behoorlijk, een gezond en een opgewekt bestaan. Men kent de boom aan zijn vrucht en wij zien in het communisme de ondergang der vrijheid en menselijkheid. Moge het kapitalisme ons nog kansen geven om voor onze overtuiging te strijden, het communisme vernietigt zelfs die mogelijkheid.

Het is daarom noodweer, het meest natuurlijke recht van de bedreigde mens, dat ons dwingt hier de politiek der zekerheden jegens de Sowjet-bedoelingen in te slaan, zelfs wanneer wij niet zeker

zijn — en wij zijn dat geenszins — omtrent de strijdmethode welke het communisme beoogt en met name of dat voornamelijk een militaire methode zal zijn. Ons verwijt jegens Sowjet-Rusland gaat vooralsnog niet verder dan dat het ons daaromtrent in het onzekere laat en daarmede loodzware lasten op de massa's legt. De risico's die wij, aldus gedwongen, nemen, zijn enorm. Moge Sowjet-Rusland verzuimd hebben — en meer dan dat — om de vredeskrachten in de na-oorlogse wereld te versterken; moge het Sowjet-bewind — om de allergunstigste veronderstelling te opperen — gefaald hebben het ingekankerde Russische wantrouwen jegens het Westen te overwinnen, dit mag ons niet de ogen doen sluiten dat onze noodweerorganisatie verlamdend werkt op de vredeskrachten, die ongetwijfeld ook in Sowjet-Rusland bestaan. Het is wederom de tragedie dat Soedirman de positie van Gerbrandy versterkte en omgekeerd, terwijl Sharir en Schermerhorn tussen twee stoelen geraken.

En wanneer het dan zo is dat ons ten deze in werkelijkheid geen keus gelaten is, dan blijft slechts de mogelijkheid na te gaan, hoe de risico's binnen verdraaglijke grenzen gehouden kunnen worden.

Die verdraaglijkheid nu is niet aanwezig, indien wij ons zouden moeten zien als verlengstuk, als de minder betrouwbare vleugel van kapitalisme en militarisme. Integendeel, het gaat hier om een zeer bewuste en principiële instelling. Het gaat hier om de al of niet herhaling van de volte farce van het socialisme in 1914, van de al of niet herhaling van de machteloosheid van het Duitse socialisme jegens Hitler. Het blijft essentieel waar dat het Westen geen toekomst heeft dan met ons socialisten, het democratisch socialisme een kans te geven ofwel met ons ten onder te gaan. Daarom, welke zijn de krachten die het machtsapparaat besturen, dat wij creëren? Dean Acheson of het War Ministry, Wallstreet of de trade-unions? Ter wille van het geloof van de massa is het noodzakelijk dat ook de militairen verstaan, dat Franco Spanje niet meer betekent dan de Pyreneeën, dat het China van Tsjang, dat het Griekenland van Soupholis, dat het Frankrijk van 1940 zich zullen herhalen indien ook de militaire autoriteiten niet verstaan, dat het er niet om gaat om Djokja te bezetten, dat het niet gaat om formele macht, maar dat verstaan en geweten moet worden waarom het *naar de inhoud* gaat. Aanwijzingen ten goede daaromtrent van die zijde zijn — om het euphemistisch uit te drukken — schaars, het tegendeel is vaak maar al te welsprekend. Daarom is het innerlijke noodzaak en geen machtsbegeren wanneer wij invloed willen op het militaire beleid en het militaire apparaat. En dit geldt evenzeer t.a.v. het buitenlandse beleid in het algemeen. Wij moeten wel dringen en wij moeten daarbij succes hebben, hoe moeizaam ook de machtsverhoudingen liggen, het

is een kwestie van to be or not to be. Want wij zijn het te wiens aanzien verondersteld mag worden, enigermate vertrouwd te zijn met de noodlottige cirkelgang van kapitalistisch optimisme. Wij willen de fouten van het recente verleden vermijden, niets is begrijpelijker, niets is juister dan dat. Maar dit betekent slechts dan verbetering en geen cirkelgang, indien het tevens gepaard gaat met vermindering van fatale fouten in een minder recent verleden. De valsheid van de leuze *si vis pecem, para bellum* is ons bekend. Van de daken klinkt — en zonder twijfel eerlijk en oprecht — dat het Atlantisch Pact uitsluitend defensieve bedoelingen heeft. De Churchill memoires, aanprijzende de defensieve oorlog, ter beperking van de omvang ener toch onvermijdelijke oorlog, worden nog als geschiedbeschrijving van het verleden beschouwd. Als Welter de noodzaak bepleit dat ons volk „warminded” moet worden als onderdeel der bondgenootschappelijke actie, is hij nog een roepende in de woestijn. Als Gerbrandy ter gelegenheid van een Kamerdiscussie over de zaak Mindzenty er aan herinnert hoe Michiel de Ruyter 300 predikanten in Hongarije bevrijdde, dan wijst de regering de daarin gelegen suggestie uitdrukkelijk van de hand. Wij zijn geen oorlogshetzers en willen dat niet zijn, hetgeen intussen niet betekent dat ze niet bestaan en dat het niet ook van de ontwikkeling der situatie zal afhangen welke weerklank en gezag zij zullen verkrijgen. Tafeltoasts op vredelievende en defensieve bedoelingen zijn niet alleen onvoldoende, zij zijn narcotica die het gevaar camoufleren. Daden zijn nodig, waarlijk pacifistische, waarlijk defensieve daden. Ja zo mogelijk daden — en ze zijn mogelijk — die ook achter het ijzeren gordijn hun effect niet missen. Wanneer ten onzent gediscussieerd wordt over het al of niet voorwaardelijk staan achter het Atlantisch Pact, dan acht ik die terminologie weinig gelukkig. Waar, als in dit Pact, zozeer de gehele inzet van een reeks landen wordt geëist, zulke ontzaglijke belangen voor die landen aan de orde zijn, dan past te dien aanzien geen *reservatio mentalis*. Men aanvaardt het verdrag zoals het luidt, of men aanvaardt het niet. Ik heb trachten duidelijk te maken waarom er m.i. geen keus bestaat. Maar wel dient uitgesproken te worden, dat dit onvermijdelijke Atlantische Pact, niet meer is dan een mogelijkheid; dient uitgesproken, zoals het Congres van de P.v.d.A. heeft gedaan, dat deze mogelijkheid slechts gepaard met consequente en principiële democratische politiek, succes zal kunnen sorteren, de kans ten goede tot werkelijkheid zal kunnen maken. Terecht verwierp dit socialistisch congres de gedachte dat het voldoende zou zijn om vrede te verkrijgen en te behouden, indien men maar op alle eventualiteiten van een oorlog, geprepareerd zou zijn. Integendeel deze resolutie — op zeer zonderlinge wijze ten behoeve van de comisco in het Frans vertaald — spreekt de socialis-

tische overtuiging uit: Indien gij vrede wilt, dient men dienovereenkomstig te ageren. Dat betekent, dat niet die krachten in het Westen mogen domineren, die in wezen slechts vrijheid voor zich zelve wenssen, maar zij, die vrijheid voor allen verwerkelijken. Vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting, jazeker, maar ook bevrijd zijn van gebrek en de vrees daarvoor. De verwerkelijking daarvan betekent ook de consequente voorzetting van de sociale omwenteling, maar tevens dat het daarbij passende bestuurs- en machtsapparaat in zijn diverse geledingen, beheerst en doortrokken zal zijn van die principiële instelling waardoor omverwerping dier samenleving, gemeten naar mensheidsidealen — en niet naar het alternatief — een misdaad zou zijn. Zodanige politiek heeft tweezijdig effect. Allereerst, dat de voedingsbodem voor het communisme verschraalt, dat de belangeninvloed van kapitalistische en militaristische krachten taant, dat in brede en bredere lagen het inzicht groeit, dat het zinvol is deelgenoot van die samenleving te zijn en daaraan mede te bouwen, met als gevolg een toenemende innerlijke stabiliteit, toenemend vertrouwen en opbouw.

Dit is één zijde, maar ook aan de overzijde, achter het ijzeren gordijn, kan het niet uitblijven, dat de uitvloeisels ener zodanige politiek in concrete daden aanwijsbaar worden. Dat niet langer te camoufleren is, dat daar in het Westen, in vrijheid, iets groots verricht wordt. Daarmede is de groei van de krachten des vredes ook daar gegeven. De oorlogshetzers hier noch daar verdwijnen er door, noch ook de imperialisten, de private en staatskapitalisten, maar de voedingsbodem verschraalt, hun krachten tanen en geheimzinnige wisselingen in het politibureau daar, en minder geheimzinnige in de kabinetten hier, zullen er het gevolg van zijn.

Het Atlantisch Pact is een risico, maar het is onze enige kans. Of het een goede kans is, hangt af van de machtsontplooiing van de krachten die zich bewust zijn van de permanente bedreiging ener rechtvaardige samenleving door het kapitalisme.

DE PRIORITEITEN

IN DE BUITENLANDSE POLITIEK

Onlangs geviel het Frans Goedhart en mij, met enkele vrienden in gesprek te zijn over onderwerpen van buitenlandse politiek. Goedhart merkte toen op, daarin door mij bijgevallen, dat hij onderwerpen als de Comisco-conferentie in Baarn en de komende Europese Assemblée in Straatsburg, hoe belangrijk ze ook mogen zijn, toch veel en veel minder belangrijk vond dan de besprekingen van de „grote vier” in Parijs over Berlijn, over Duitsland... en misschien over Europa. Eén van onze vrienden merkte toen op, dat het laatste punt hem, in tegenstelling tot de twee eerste, veeleer „academisch” toescheen. „Academisch”. Goedhart en ik werden daar, onze gewoonte getrouw, even stil van. We piekeren er nog steeds over.

Er is een conferentie van de samenwerkende socialistische partijen in Baarn geweest en er komt een Assemblée van volksvertegenwoordigers van een aantal Westeuropese landen in Augustus in Straatsburg bijeen. Beide bijeenkomsten hebben een zeker belang voor de wereldpolitiek. Vraag: welk belang?

De Comisco, die in Mei in Baarn vergaderde, is de wat bleekzuchtige erfgenaam van de vroegere Tweede (socialistische) Internationale. Deze laatste heeft van 1889 tot 1914 nuttig contact gelegd tussen de verschillende socialistische partijen, doch in 1914 velen teleurgesteld, omdat deze internationale der arbeiders de oorlog niet wist te voorkomen. Dat was waarschijnlijk een in belangrijke mate onbillijk verwijt, maar het betekende psychologisch iets. Na de eerste wereldoorlog werd aan de Tweede Internationale vrij wat wind uit de zeilen genomen, doordat de Russische revolutie het aanzijn gaf aan een „Derde Internationale” van communistische partijen. Deze, de Komintern van de jaren 1920 tot 1943 en de Kominform van 1947 tot heden, was in feite niet meer de vereniging van arbeiderspartijen uit verschillende landen, die gezamenlijk naar vrijmaking van de arbeidersklasse streefden, maar het internationale, grotendeels illegale, machtsapparaat van het Russische communisme, dat naar wereldheerschappij streeft. Zij bestond en bestaat echter als een internationale communistische beweging, die zich bij tijd en wijle „socialistisch” noemt en voorgeeft op de linkervleugel van ons socialisme te staan.

Het behoeft geen betoog, dat dit een verwarrende situatie heeft geschapen, die de Tweede Internationale duchtig heeft gehinderd. Een situatie ook, waarin de na de tweede wereldoorlog geformeerde Comisco zich, in andere vormen, eveneens bevindt.

De moeilijkheden van de situatie zijn eerder nog toegenomen. Niet alleen dat de Kominform een zich noemende „linkervleugel van het internationale socialisme” is, waarvan de kracht bovenmate groot lijkt door de brutaliteit en het gebrek aan scrupules van de aanhangers er van, maar het einde van de tweede wereldoorlog heeft de oostelijke helft van Europa in de hand van de Russen achtergelaten, met als gevolg dat de socialistische partijen in die landen of wel volkomen zijn gelijkgeschakeld en ingeschakeld in het communistische apparaat of zijn „geliquideerd”, zoals dat technisch heet. Slechts enkele geëmigreerde sprankjes, met in sommige gevallen bewonderenswaardig élan, maar uit de aard der zaak beperkte (want geknevelde) achtergrond in eigen land, nemen voorlopig deel aan het Comisco-overleg. De Duitse sociaal-democratie, altijd één van de steunpilaren van de Tweede Internationale, is zich op verdienstelijke wijze aan het herstellen en wordt in de Comisco-kring opgenomen, maar is om redenen, die na de tweede wereldoorlog duidelijk zijn, de eerste jaren niet geschikt om in dit overleg een leidende functie te vervullen. Die taak blijft voorlopig in handen van de Engelse Arbeiderspartij, die grote kracht als partij aan uitsluitende verantwoordelijkheid voor de regering des lands paart. En we kunnen in een internationale samenwerking van socialisten, die dus voorlopig in hoofdzaak tot West-Europa beperkt blijft, slechts betreuren dat twee elementen bijna geheel ontbreken: Amerika en de vroegere koloniale, in snel tempo zelfstandig wordende landen. In de Verenigde Staten is de socialistische partij zwak, maar staat zij onder leiding van een geestig en doeltreffend politicus als Norman Thomas, wiens persoon alleen al zijn invoeging in dit verband zou rechtvaardigen; en de socialistische invloeden gaan verder dan Thomas' partij, zodat ook bepaalde vakbonden zeker voor een internationaal socialistisch contact in aanmerking zouden komen. Een ieder begrijpt, dat het aantrekken van socialistische vertegenwoordigers uit de Aziatische en Afrikaanse landen op moeilijkheden stuit; maar moeilijkheden zijn geen onmogelijkheden. Wie weet, welke propaganda de communisten onder deze „één milliard mensen” maken, begrijpt dat het socialisme dit niet op zich kan laten zitten; wie ziet, wat bijv. de Wereldraad van Kerken aan vertegenwoordiging uit deze gebieden heeft weten aan te trekken, is voorgoed genezen van de défaitistische inbeelding, dat wat aan de protestantse kerken mogelijk bleek, aan de socialistische bewegingen zonder meer onmogelijk zou zijn.

Maar voorlopig zitten we dus met een Comisco, die om tal van redenen tot Europa beperkt is en enige kenmerken van vleugellamheid vertoont. De praktische beperkingen van het werkterrein dienen wij in gedachten te houden, om geen veren van een kikker te willen plukken. Maar het is goed om er aanstonds bij te zeggen, dat het bijeenkomen in Comisco-verband niettemin een volstrekt noodzakelijke — en in beperkte omvang ook een uiterst nuttige aangelegenheid is.

Noodzakelijk: want men kan zich een socialisme niet denken als een puur binnen de landsgrenzen besloten zaak. De internationale oriëntatie is altijd een erezaak van het socialisme geweest. Voor het socialisme van de toekomst is zij dat ook; zij is zelfs een levensvoorwaarde er voor. Wie zich in het jaar 1949 aan socialistische „planning” zet, kan het eenvoudige feit niet loochenen, dat bij de tegenwoordige vervlochtenheid van de wereld de hoofdtrekken van die „planning” internationaal zullen moeten worden vastgesteld. Wat dat betreft zal onze „planning” van nu ook een stap verder moeten gaan dan het voor-oorlogse „plan-socialisme” en zijn uitgangspunten bewust in de boven-nationale gemeenschap moeten kiezen. Anders verzandt de zaak. Een socialisme, dat de internationale samenwerking loslaat of zelfs maar verwaarloost, blijft beneden de maat. Daarom is het niet alleen goed, maar noodzakelijk, dat conferenties als die van Baarn worden gehouden.

Noodzakelijk, maar ook nuttig. Dat nut hangt in de eerste plaats af van een zo weinig naar buiten blijkende, maar volstrekt essentiële zaak als het persoonlijk contact tussen de socialistische partijen. Wat dat betekent, wordt geïllustreerd door het feit, dat zeer vele socialisten, die thans aan conferenties als die van de Comisco deelnemen, elkaar nog kennen van vanouds — uit de socialistische jeugdbeweging. De persoonlijke contacten, op conferenties als deze gelegd, maken in tal van situaties vlottere oplossingen mogelijk en banen wegen voor de toekomst. Dat staat niet in resoluties, maar is misschien belangrijker dan deze. Een eerste vereiste is alleen, dat dan ook werkelijk de *leidende* figuren uit alle deelnemende landen worden afgevaardigd; daaraan ontbreekt nog wel eens iets.

Het tweede nut van een Comisco-conferentie zit dus in de zakelijke resultaten, die bereikt zijn. Wat dat betreft stemmen de resoluties van Baarn, ook beschouwd binnen de zoëven genoemde natuurlijke grenzen van dit overleg, niet tot een juichtoon. We zouden er onjuist aan doen, de opnieuw uitgesproken afkeer van Franco's bewind in Spanje als het intrappen van een open deur te beschouwen: gevaarlijke pro-Franco-stromingen in de internationale politiek maakten het uiterst wenselijk, het standpunt van de socialisten in deze nog eens te ver-

duidelijken. De internationaal zwakke positie van de Comisco werd echter wel duidelijk gedemonstreerd door het feit, dat deze uitspraak bij de Verenigde Naties weinig of geen invloed vermocht uit te oefenen.

Pijnlijk was het gesteld met de Comisco-resoluties, die op de Europese beweging, op de Europese economische samenwerking en op „Straatsburg” betrekking hadden. Op het eerste punt bereikte men slechts een „agreement to disagree” — kennelijk veroorzaakt door de onenigheid tussen de Engelse en andere socialistische partijen. Ten aanzien van de andere twee zaken bereikte men overeenstemming over punten van zodanige onbetwistbaarheid, dat de praktische betekenis er van wat onduidelijk wordt. Is er *iemand*, die zou willen dat de gedelegeerden in Straatsburg zich *niet* zullen laten leiden door „de gerechtvaardigde belangen der werkende massa's”? Zijn er veel politici en economen in Europa, die „monetaire stabiliteit en een vrije inwisselbaarheid van de ruilmiddelen” géén wenselijke doelstellingen van Europese samenwerking achten? Men krijgt bij de lezing van resoluties als deze wel eens de indruk, dat de geachte opstellers er van Onze Lieve Heer op de zesde scheppingsdag willen adviseren omtrent de inrichting van de wereld. Wij zitten eerlijk gezegd meer te wachten op concrete voorstellen van socialistische aard om bijv. die inwisselbaarheid der geldmiddelen te bereiken.

We komen daarmee op de Europese Assemblée, die in Augustus in Straatsburg zal worden gehouden. Het staat te vrezzen, dat daar nog minder concreets zal worden uitgebrouwen dan in Baarn: als socialisten onder elkaar kun je het ten minste over een aantal zaken op redelijke wijze eens worden, maar als de vertegenwoordigers van elf West-europese naties in Augustus samen gaan vergaderen, bedenke men vooral dat:

(a.) in West-Europa ook andere mensen dan socialisten wonen, die in Straatsburg even goed vertegenwoordigd zullen zijn als wij — en waarschijnlijk in ruimer aantal; en

(b.) de taak van de Assemblée uiterst beperkt is, zowel door de Engelse neiging om de zaken nagenoeg uitsluitend door de raad van ministers te laten bedisselen, als door de bepaling, dat militair-politieke zaken van behandeling zijn uitgesloten, terwijl de Straatsburgse heren bij bespreking van economische onderwerpen aangevaard zijn te bedenken, dat er ook nog zo iets als een zestien-landen-organisatie in Parijs (de OEEC van de Marshall-landen) bestaat!

Het valt dus niet moeilijk om ons voor te stellen, wat er deze eerste keer uit „Straatsburg” te voorschijn zal komen. Het is onwaarschijnlijk, dat de muren van dit twintigste-eeuwse Jericho zullen omvallen,

als men er zevenmaal met trompetgeschal omheen trekt. Maar de resoluties zullen ongetwijfeld van „schouder aan schouder” gewagen en de samenwerking lyrisch bezingen.

Waarschijnlijk is, dat de Europese Assemblée de eerste jaren niet meer zal doen dan de Europese beweging en haar samenstellende of ketterse dochter- en zusterbewegingen tot dusver deden: betogen, dat de „sovereine” nationale staten het in de wereld van heden niet meer op hun eentje af kunnen (een voor de hand liggende, maar nog niet door iedereen begrepen zaak) en de praktische uitvoering van de komende Europese eenheid onder de wolken van de rhetorische flitspuit bedekken. Een dergelijk belijden-met-de-lippen, dat de nationale souvereiniteit beperkt is, wekt trouwens licht enige argwaan of scepsis, als zij komt uit de mond van hen, die zich nog altijd „alleen op de wereld” wanen — zoals met vele leidende Nederlandse politici helaas het geval is, zie de twee militaire acties in Indonesië, zie ook een veel minder belangrijke, maar symptomatische kwestie als de grenscorrecties.

We komen daarmee op de hoofdvraag van dit opstel: wat zijn de prioriteiten in de buitenlandse politiek; zijn Baarn en Straatsburg de brandpunten van onze socialistische ellips, of wordt het aangezicht van Europa in de eerste plaats door andere factoren bepaald? Aan dat laatste is (gelukkig of helaas) geen twijfel.

Europese samenwerking: ja, maar met wie en op welke wijze? Dat zijn de vragen, waarvoor de politiek zich gesteld ziet en die alleen met het oog op de feitelijke situatie in Europa beantwoord kunnen worden. Die situatie houdt in de eerste plaats in, dat de Sowjet-Unie overheersende invloed heeft in geheel Oost-Europa, met uitzondering van Griekenland en in mindere mate van Zuid-Slavië, en in een belangrijk stuk van Midden-Europa, tot aan de lijn Triëst—Stettin, en gereed staat om die invloed uit te breiden (zie: Triëst; zie: Berlijn; zie: Tsjechoslowakije) zodra de tegendruk van de Westelijke mogelijkheden een ogenblik verslapt. Mocht het zgn. ijzeren gordijn te eniger tijd verder naar het Westen schuiven, dan zou geheel Europa, met uitzondering van Engeland, tot Russische satellietstaat worden gemaakt. Daarmede zou aan alle samenwerking een eind komen (behalve aan die „samenwerking”, die een slechte vertaling is van uitbuiting), en per definitie alle idee van een socialistische samenwerking beëindigd worden. Maar gelukkig — zover is het niet.

Wie deze eenvoudige waarheid inziet, verbaast zich, tussen haakjes gezegd, over het gebrek aan inzicht van de Nederlandse regering. In Berlijn werd ook over ons lot beslist — maar niet zodra achtten de Westelijke mogelijkheden het nodig, om in de tegenblokkade tegen de

Russen ook het Nederlandse verkeer via de Bizone met Oost-Europa te betrekken, of onze regering stond klaar om te protesteren, blijkbaar in de waan daarmee „de Nederlandse belangen te verdedigen”: alsof die belangen niet alleen zouden bestáán onder de veilige dekking van een als geheel beveiligd West-Europa!

De Geallieerden hebben door hun standvastigheid in Berlijn en het welslagen van de luchtbrug een diplomatieke, psychologische en „koud”-militaire overwinning behaald in Berlijn. De Russen hebben de blokkade van Berlijn gestaakt, zonder daaraan voorafgaande voorwaarden te verbinden. Het terrein is nu vrij voor vier-mogendheden-onderhandelingen, die in Parijs beginnen, en die misschien voor jaren het aangezicht van Europa zullen bepalen.

Men fluistert zelfs, dat de Russen bereid zouden zijn, voor geheel Europa tot een minnelijke schikking te komen, de zaak-Triëst op behoorlijke wijze te regelen, hun troepen terug te trekken uit Oost-Duitsland en in de landen van Oost-Europa vrije verkiezingen te doen houden onder auspiciën van de Verenigde Naties. Zal het allemaal waar blijken te zijn? Het is nog zeer twijfelachtig. Duidelijk is, dat de Russische dwangpolitiek ten aanzien van Berlijn inderdaad schipbreuk heeft geleden. Duidelijk is ook, dat de Russen de hier gevolgde weg hebben verlaten en een andere willen inslaan. Maar het is uiterst onwaarschijnlijk, dat die andere weg ook naar andere politieke doelstellen zou moeten voeren. Zelfs al zou de situatie in China voorlopig de hoofdzakelijke aandacht van het Kremlin opeisen, dan nog blijft beheersing van West-Europa één der doeleinden — misschien iets meer op de achtergrond —, terwijl de twist met Tito's Zuid-Slavië het nagenoeg onmogelijk maakt om militair geheel uit Europa terug te trekken, daar dit dan tevens een politieke terugtocht uit dat gehele gebied zou gaan betekenen.

Bij het schrijven van dit artikel is het nog hoogst onzeker, wat de vier-mogendheden-conferentie in Parijs zal opleveren. Het getuigt van voorbarig „Siegesebewustzijn” als men nu reeds aanneemt, dat het ijzeren gordijn een eindweegs naar het oosten zal worden opgeschoven. Ernstig moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid, dat de opheffing van de blokkade van Berlijn, waartoe de Russen door de economische chaos in hun zone van Duitsland mede werden genoodzaakt, past in een totale „vredepolitiek”, waarbij het gearmeerde Westen in slaap moet worden gesust en afgehouden van de militaire aanvulling en opvulling van het Atlantisch Pact — die, ten einde de onafhankelijkheid van de Westeuropese staten te waarborgen, ook na de opheffing van de blokkade van Berlijn volstrekt noodzakelijk is. De Westelijke staatslieden, die in Parijs verschijnen, zullen open moeten staan voor elke toenadering van Rusland — mits die zich

niet alleen in woorden, maar ook in daden uit. De opheffing van de blokkade is op zich zelf zulk een toenadering *niet*, omdat de Russen tot deze maatregel gedwongen waren en de blokkade hun alleen prestigeverlies opleverde; zij kunnen zich dus veroorloven, eens rondom de conferentietafel te gaan zitten en te zien, wat voor concessies zij van de Westelijke mogendheden hiervoor kunnen krijgen. Grotere toegeeflijkheid, ook in het doen van onverplichte concessies, zal nodig zijn om ook van Westelijke zijde toegeeflijk te worden. Maar vast staat, dat naast gevaren en risico's in de Parijse besprekingen ook de kans op een nieuwe, verheugende ontwikkeling zit; de kans namelijk op geleidelijke bevrijding van verschillende landen en landstreken van de tyrannieke druk, die thans op hen rust. En vergeten wij ons eigen belang in deze niet: West-Europa zal pas ten volle van de psychologische en politieke druk, die er thans op rust, bevrijd zijn, als ook Midden- en Oost-Europa „bevrijd” zijn — maar zij van een meer rechtstreekse en lichamelijke druk!

De conferentie in Parijs gaat over het machtsevenwicht in het gebied Europa, op welk gebied de socialisten in Baarn de blik gericht hielden en op welk gebied de federalisten van Straatsburg hun ogen nog sterker gevestigd zullen houden. Straatsburg zit voorlopig nog in de sfeer van de dromen — zowel met als zonder Oost-Europa er bij. De Comisco kan reeds nuttig werk doen voor de Westeuropese naties, maar deze zijn op dit ogenblik, nog niet eens voor hun socialistische „planning”, maar voor hun vrijheid en lijfelijke voorbestaan, van het in Parijs aan de orde komende machtsevenwicht afhankelijk. Als wij de prioriteiten in de huidige wereldpolitiek vaststellen, behoort Parijs op de eerste of tweede plaats, en behoren Baarn en Straatsburg als het mooi is op de vierde of vijfde.

24 Mei 1949

PRESTATIE EN PRODUCTIE IN DE KOLENMIJNBOUW

De aanleiding om dit vraagstuk nader te bezien en toe te lichten is hierin gelegen, dat mij herhaaldelijk is gebleken uit gesprekken met vooraanstaande partijgenoten en uitspraken van regeringskringen, dat hierover nog steeds een verkeerd inzicht heerst. Enige tijd geleden kreeg ik het verzoek de vraag, waarom de prestatie van de mijnwerkers niet omhoog ging, van arbeiderszijde te bespreken. Gaarne voldoe ik hieraan. Niet met de bedoeling om wat krom is recht te praten, maar wel uit de behoefte een onbillijk oordeel van een gedeelte van het Nederlandse Volk tegenover een groep harde werkers, tot de juiste proporties terug te brengen. Wij zullen hierbij niet nalaten datgene wat ten nadele van de arbeiders pleit openhartig mede te delen.

Schrijver dezes is reeds van de eerste wereldoorlog af in het ondergrondse bedrijf werkzaam. Hoewel hij niet zelf de kool bewerkte, bracht en brengt nog steeds zijn dagelijks werk hem aan het kolenfront. Hierdoor is hij in staat ter plaatse zijn waarnemingen te doen, terwijl daarnaast zijn verschillende functies in het organisatieleven hem bijna dagelijks in contact brengen met de leiding der bedrijven. Als gevolg hiervan worden de problemen op nagenoeg elk gebied van dit belangrijk bedrijf door hem besproken.

Om een zo goed mogelijk inzicht te krijgen in hetgeen wij nu waarnemen, is het goed even in de geschiedenis van het bedrijf terug te grijpen tot de jaren vóór de tweede wereldoorlog, omdat deze ook als maatstaf worden genomen voor wat men nu mogelijk acht. Hoe waren de verhoudingen in de jaren 1931—1936? De jaren van de crisis in het mijnbedrijf. Niet alleen werden in deze jaren z.g. verzuimdiensten ingelegd, doch ook werden de arbeiders bij duizenden ontslagen. Van ± 37946 man nam dit aantal af tot ± 28736 . Dus met ± 9200 arbeiders.¹⁾ Naast grote aantallen vreemdelingen waren hierbij ook duizenden Nederlanders. Ieder zal begrijpen dat dit ontslag op grote schaal ook betekende een tot het uiterste doorgevoerde selectie onder de arbeiders. Niet alleen de minder bekwame

¹⁾ Alg. Mijnw. Fonds.

ging eruit, doch ook de drager van risico's wat betreft ziekte en de psychisch minder geschikte. Het ziekenpercentage steeg van 5.8 % in 1931 tot 7.1 % in 1933 en daalde daarna tot 3.5 % in 1936.²⁾

Men kreeg zodoende een keurcorps van arbeiders. De prestatie per mandienst ondergronds steeg van 1760 kg in 1931 tot 2627 kg in 1936. Dit werd natuurlijk mede bereikt door de rationalisatie. Doch daardoor niet alleen. Algemeen was de angst voor het spook der werkloosheid de drijfveer, om het uiterste aan prestatie te leveren. De arbeid was niet figuurlijk doch letterlijk tot op de minuut ingedeeld. Daarbij kwam dat overwerk aan de orde van de dag was. De arbeider welke het hem toegewezen stuk kool er niet uitsloeg in de normale tijd, bleef eigener beweging achter, uit vrees voor ontslag. Dit nam dusdanige vormen aan, dat het Staatstoezicht op het mijnbedrijf, op een der mijnen zelfs een controlepost op de losvloer plaatste om de arbeiders op te vangen, die te laat boven kwamen. Dit moest de inspectie doen, omdat deze overuren veelal niet in de lijst werden genoteerd, en het Mijnreglement dit overwerk slechts in beperkte mate toestaat.

Deze tijd hangt nog als een schrikbeeld in het geheugen der mijnwerkers en hun huisgenoten. Zij zien nog het beeld van de vader, die thuiskomend te moe was om te eten, of enige belangstelling te tonen voor het gezin. Zijn enige behoefte was rust. Uit die tijd stamt dan ook de uitdrukking „jaagsysteem”. Oorlog en bezetting kwamen en daarmee de opdracht: saboteren. Wij weten allen dat dit werd verheven tot een nationale deugd. De mijnwerkers hebben hier flink aan mee gedaan, daarin voorgegaan en gestimuleerd door de leiding der bedrijven. Duizenden Nederlanders doken onder in het mijnbedrijf. Van 1940 tot 1944 nam het aantal arbeiders toe van ± 37000 tot 44000 in Mei 1944.³⁾ Dit laatste aantal was op 31 December 1944 teruggelopen tot 37000 arbeiders.⁴⁾

Iedereen zal begrijpen dat een zodanig uittreden een catastrofaal effect had. Dit waren niet alleen ongeschoolde arbeiders, doch ook vele geschoolde vaklieden. Het aantal vreemdelingen, over het algemeen vaklieden, liep terug van 3200 tot 1300. Ieder van hen had zijn plaats in het bedrijf en een zekere kennis en routine. Daarbij kwamen de vernielingen en plunderingen door de bezettingstroepen en het feit dat machines verouderd en versleten waren, materialen in grote mate ontbraken en gereedschappen onvoldoende aanwezig waren. Een andere ongunstige factor voor de ontwikkeling der productie vormde

---

²⁾ A.M.F.

³⁾ A.M.F.

⁴⁾ A.M.F.

de grote achterstand, die in de bezettingstijd bij het voorbereidingswerk was ontstaan. Dit werk bestaat n.l. hierin, dat de toegangen tot de kolenlagen worden ontsloten en nieuwe pijlers gereedgemaakt. Voorts was het onderhoudswerk tot het allernoodzakelijkste beperkt en moesten dus kilometers lang de transportwegen worden klaargemaakt voor het komende vervoer. Ook was veelal het gebruikte materiaal in oude pijlers achtergebleven en kostte het aanzienlijk meer tijd om dit terug te winnen dan bij een normale gang van zaken.

Was het dit alles alleen wat de prestatie en productie na de bevrijding belemmerde? Neen zeker niet. De arbeiders hadden vanzelfsprekend grote moeite hun „vorm” terug te vinden zoals trouwens iedereen. Daarbij kwam dat velen een te korte nachtrust kregen tengevolge van de slechte vervoersmogelijkheden.

Eén zaak echter hield de mijnwerkers sterk bezig: onder geen beding mocht het gehate jaagsysteem weer terugkomen. Daarbij deed zich een eigenaardig schouwspel voor. Zo vaak de arbeiders spraken over „jaagsysteem” zo vaak werd door de bedrijfsleidingen ontkend dat dit ooit had bestaan. Zeer sterk hebben wij de indruk, dat het daarbij in hoofdzaak gaat om de uitdrukking „jaagsysteem”. Men zal kunnen begrijpen dat deze ontkenning de arbeiders wantrouwend maakte. Dit wantrouwen werd in hoge mate gestimuleerd door het ontactisch optreden van de toenmalige minister Wijffels. Zijn komst als minister werd door de mijnwerkers aanvankelijk met grote voldoening gezien. Hij had als mens een goede naam onder hen en hij was een man uit het bedrijf die alle ellende van vroeger kende. Hij bedierf deze goede indruk direct en volkomen door zijn uitlating „dat het nu met dat gedonder over een jaagsysteem, dat voor de oorlog geheerst zou hebben, uit moest zijn”. Dit had zo'n uitwerking op de mijnwerkers dat de dag na deze uitlating de productie daalde. Bij dit alles kwam later nog het ontactisch optreden van de regering-Schermerhorn inzake de pensioenkwestie. De beslissing daarover werd aan de mijnwerkers onthouden, omdat 20 % in een staking gewikkeld was, terwijl de overige 80 % daar niets mede te maken hadden. Eerst de dag vóór de Tweede Kamerverkiezingen werd medegedeeld, dat de regering de nieuwe pensioenregeling aanvaardde. Zo waren er nog tal van factoren, waardoor er flinke vooruitgang werd belemmerd. Deze waren evenals de genoemde gedeeltelijk van materiële en psychologische, gedeeltelijk echter ook van organisatorische aard. Het aantal verzuimdiensten was geweldig groot, het aantal verlofdagen was toegenomen en het ziekenpercentage gestegen (dit laatste al of niet gemotiveerd). Er was niettemin langzamerhand bij een groot (wellicht het grootste) deel der arbeiders

toch een zekere „goodwill” gegroeid. Dit alles speelde zich af tot 1946. Hoe ging het daarna?

Begin 1947 begon men te spreken over een productie van 12 miljoen ton steenkool als de hoeveelheid, welke nodig was voor ons land. Daarmede zou men dan miljoenen guldens aan deviezen kunnen besparen. In een interview met de beheerder der mijnen, de heer Groothoff, gepubliceerd in „Het Vrije Volk” van 28.2.47 betoogt deze, dat er om een hogere productie te bereiken drie mogelijkheden zijn, werktijdverlenging, hogere individuele prestatie of meer mensen. Over werktijdverlenging spreken we niet aldus de heer Groothoff. De prestatie bedraagt op dit ogenblik (28.2.'47) 1600 kg per mandienst. Bij de huidige bezetting zou dit moeten zijn 1900 kg (dit is 80 % van de prestatie van 1938 (hetwelk als redelijk (?) is aangenomen). Dit is voor de buitenstaander slechts 300 kg per man meer. Dit lijkt de leek natuurlijk niet zoveel. De practijk is echter anders, geheel anders. De prestatie per mandienst wordt genomen over de gehele bezetting ondergronds. Als men nu weet dat slechts ± 25 % daarvan de kool bewerken (alle anderen hebben nevenwerk), dan betekent deze verhoging van 300 kg per mandienst dus, dat de man aan de kool 4×300 of 1200 kg per dag meer moet produceren (1.7 wagen kool). Iedere mijnwerker zal u kunnen vertellen dat dit voor hem een belangrijke hoeveelheid arbeid betekent. Men trachtte de prestatie op te voeren niet alleen door een beroep op de mijnwerkers om harder te werken; de voorwaarden voor het accoordwerk (alle werk ondergronds wordt zoveel mogelijk in accoord verricht) werden soepeler gesteld. Daarbij werden ook zoveel mogelijk nieuwe krachten voor het bedrijf aangetrokken.

Naast de werving van vrije arbeiders werden ook honderden politieke delinquenten aangeworven. Enorme bedragen zijn hieraan besteed, doch met een betrekkelijk gering succes. Bij duizenden zijn zij gekomen, maar ook weer gegaan. Een voorbeeld hiervan levert één der mijnen met een bezetting ondergronds van 3200 man, waar sinds de bevrijding ± 5000 ondergrondse arbeiders zijn aangenomen, waarvan ongeveer nog een duizendtal aanwezig is. De oorzaken hiervan zullen wij straks nader bespreken.

Deze voortdurende wisselingen in het personeel heeft natuurlijk een nadelige invloed op de prestaties. In een interview met de Beheerder in October 1947, dus 7 maanden later, verklaarde deze, dat als hoogste prestatie 75 % van 1938 was bereikt. Dit feit moest men als zodanig accepteren. Hij constateerde dat al het mogelijke was geprobeerd, doch dat dit het hoogst bereikbare bleek te zijn.⁵⁾

⁵⁾ Limb. Dagbl. 10.2.47.

Intussen had men naast de vrije arbeiders en delinquenten ook Polen aangeworven uit het leger van Generaal Anders en was men bezig uit de Amerikaanse en Engelse zone in Duitsland ontheemden aan te werven. In Juli 1947 kwamen de Polen en einde December de ontheemden. De ervaringen met dezen waren nog slechter dan met onze eigen landslieden. De invloed van al deze ongeschoolden was natuurlijk goed merkbaar. Het is voor een ieder begrijpelijk dat de geschoolde vakman door de instructie welke hij moest geven, niet meer de prestatie kon leveren welke hij onder normale omstandigheden kon volbrengen. De productie ging wel vooruit, de prestatie per man echter niet. Deze ging zelfs achteruit.

Men vergelijkte tot begrip hiervan de gang van zaken in het mijn- en bedrijf tijdens en na de oorlog 1914—1918. Ook toen werd het bedrijf ontwricht doordat grote aantallen ondergrondse arbeiders het bedrijf verlieten. Na de oorlog was er een grote aanwerving van ongeschoolden. Van 1917 tot 1924 steeg het aantal arbeiders van 15000 tot 29500.0 (ondergronds van 10900 tot 21500). Ook toen constateerde men een sterke daling der prestatie nl. van 1000 kg in 1917 per mandienst tot 860 kg in 1919, waarna dit weer geleidelijk toenam. Doch pas in 1924 werd het peil van 1917 weer bereikt.⁶⁾ Toch verkeerde men toen in heel wat betere omstandigheden dan nu. Naast veel ongeschoolden kwamen ook vele vaklieden van over de grenzen mee. De veroudering van de bezetting speelde nog niet zo'n grote rol. De industrie van alle landen was vlugger in staat te leveren en een voornaam ding: de wereld leefde in een blij optimisme omtrent de toekomst.

Daarbij kwam dat de plichtsbetrachting bij de nieuwelingen van thans veel te wensen over liet. Over hun gedrag buiten de mijn zullen wij maar zwijgen. Is er bij de oude bezetting een verhoogd willekeurig verzuim te constateren, dit valt in het niet bij het willekeurig verzuim van deze nieuw aangeworven krachten. Dit willekeurig verzuim is van grote invloed op de ondergrondse arbeid. Niet alleen dat men de productie van de man mist, er moet op de betreffende dag ook een ander in zijn plaats worden gesteld. Het aantal verplaatsingen per dag op de bedrijven is dan ook zeer groot. Ook dit is van invloed op de prestatie. Ieder zal begrijpen dat de man, die verplaatst wordt, tijd nodig heeft om zich op zijn nieuwe plaats in te werken en daardoor komt hij dus niet tot zijn volle prestatie.

Maar zal men vragen: is met mechanisatie en organisatie de prestatie en productie niet op te voeren? Inderdaad zou dit kunnen. In de eerste plaats moet men echter in het oog houden, dat reeds voor de oorlog ons Nederlands mijnbedrijf tot het best geleide ter

⁶⁾ Dr De Graaf en rapport commissie-Couvee.

wereld behoorde. Men beschikte over een uitgelezen staf van ingenieurs en commerciële leiders. Als men weet, dat de geologische gesteldheid van onze kolenlagen uitzonderlijk slecht is, vergeleken met het buitenland en dat men des ondanks hier toch de hoogste manprestatie wist te bereiken, dan wijst dit er op dat wij een keurcorps van technici hadden. Al moet men daarbij in het oog houden wat ik over de arbeidsmethode in de aanvang van dit artikel heb geschreven. De ongunstige gesteldheid van ons kolenveld maakt de mechanische arbeid veel moeilijker dan in buitenlandse mijnen, zo niet dikwijls onmogelijk. Een daarmee samengaande rem is, dat het verkrijgen van de benodigde machines en het inwerken daarmee enige jaren vorderen.

Uit alles wat hier naar voren is gebracht blijkt duidelijk, dat hier niet gesproken kan worden van onwil maar wel van onmacht. Dit geldt zowel voor de leiding als voor de arbeiders.

Wij hebben reeds vermeld dat het willekeurig verzuim grote vormen in het mijnbedrijf heeft aangenomen. Als men het willekeurig verzuim van 1938 vergelijkt met het percentage van 1948 dan constateert men een belangrijke stijging. Ook het ziekenpercentage is abnormaal hoog. Dit getuigt natuurlijk niet van een goede plichtsopvatting. Bij de beoordeling hiervan moet echter ook in 't oog gehouden worden dat de „oude” bezetting intussen 10 jaren ouder geworden is. Toch meen ik dat een toelichting hierop noodzakelijk is. Men spreekt buiten het mijn-district alleen maar over „mijnwerkers” en met dit begrip omvat men dan allen, die in de mijn werken. Dit generaliseren wijzen wij mijnwerkers af. Voor ons zijn slechts zij „mijnwerkers”, die voor de oorlog reeds in het bedrijf werkten. Allen, die na de bevrijding hier naar toe gekomen zijn vallen dus niet onder dit begrip. Zij moeten nog „mijnwerker” worden, niet alleen wat betreft hun geschooldheid doch ook wat betreft hun mentaliteit. Het is juist zo dat 80 % van deze nieuwelingen zich wat hun plicht betreft aan schromelijk verzuim schuldig maken. Gaat men de lijst van willekeurige verzuimen na, dan overtreft hun percentage vele malen dat van de werkelijke mijnwerkers. Ook wat betreft het aantal ziekmeldingen zien wij hetzelfde beeld. Een ieder begrijpt dat het niet aangaat daarvoor de gehele „stam” der mijnwerkers aansprakelijk te stellen. Daarbij hinderen deze ongeschoolden ons sterk in de prestatie. Een andere grief is dat deze nieuwelingen (en vooral betreft dit de buitenlanders) met een lankmoedigheid en tegemoetkomendheid van de zijde der leiding worden behandeld, waarover wij, die de strengheid van vroeger hebben meegemaakt, ten hoogste verbaasd staan. Na de absolute mislukking met

de Polen en Tsjechen probeert men het nu met Italianen. De ervaringen, die men daarmee heeft in België zijn niet erg bemoedigend en wij vrezen dat het ook met deze groep een mislukking wordt. Zwijgen wij dan maar over hun optreden onder de bevolking.

De vraag zal worden gesteld of er dan in dit brandend probleem geen oplossing mogelijk is? Dit maakte in vergaderingen van de (M)ijn (I)ndustrie (R)aad een punt van bespreking uit. Daar werd door twee van de vier arbeidersorganisaties de mening geuit, dat een oplossing mogelijk was.⁷⁾ Men stelde zich daarbij op het standpunt, dat, als de regering een bepaalde productie-eis meende te moeten stellen, de regering ook de consequenties daarvan moest durven aanvaarden. De mogelijkheid om arbeiders uit het eigen land aan te trekken is reëel gebleken. De redenen, waarom deze weer verdwijnen liggen ons inziens hierin, dat zij na kennismaking met deze zware en in alle opzichten onaangename arbeid, niet genegen zijn tegen de bestaande loon- en arbeidsvoorwaarden deze arbeid te blijven doen. Welnu dan moeten deze voorwaarden zodanig worden gemaakt, dat men naast de lusten ook de lasten van dit werk wil aanvaarden. M.a.w. de arbeidstijd moet een duidelijk voordeel opleveren tegen die in andere vakken en het loon moet eveneens beduidend uitkomen boven dat van andere beroepen. Dit is geen speciaal door ons geformuleerd inzicht. Op de internationale conferentie voor de mijnarbeid in September 1946 te Geneve gehouden heeft men dit in het daar vastgestelde „handvest” voor de mijnarbeid reeds vastgelegd. Ten opzichte van de arbeidstijd verkeert de mijnwerker zelfs in een ongunstiger positie dan de bovengrondse arbeiders. Ogenschijnlijk is hun arbeidstijd korter (46 uur per week) practisch is de tijd welke hij op het bedrijf doorbrengt echter beduidend langer. Door de omstandigheden verbonden aan het ondergrondse werk is zijn tijd (door het wassen en verkleeden) $\pm$ 52 uur per week. Het loonverschil tussen de bovengrondse arbeid en de ondergrondse is te weinig. Voor dit verschil is geen bovengrondse arbeid genegen de ondergrondse arbeid te verrichten. Op grond hiervan is dus de eis gesteld, nu reeds de invoering der 40-urige werkweek (5 dagen) vast te leggen. De vakbonden zijn daarbij genegen mede maatregelen te treffen, dat de productie hierdoor niet wordt geschaad (overgangsmaatregelen).

Het gevolg van deze maatregel zal zijn, dat volgens hun opvatting wordt verkregen:

⁷⁾ De Alg. Ned. Mijnw. Bond en de Alg. Bond v. Werkers in het Mijnbedrijf stellen de eis van de 40-urige werkweek. De Prot. Bond heeft geen voorstellen en de Kath. Bond deed een voorstel voor een prestatiepremie-regeling.

1. Een blijvende personeelsbezetting ondergronds, waardoor een groter aantal diensten en een daarmee gepaard gaande verhoging der productie.
2. Door de stabiliteit der personeelsbezetting een verhoging der individuele prestatie.
3. Uit de blijvende bevolking de toekomstige reserve, welke voor 't mijnbedrijf van veel groter belang is dan voor welk ander bedrijf ook.

Wij hopen met de feiten en gegevens welke in dit artikel naar voren zijn gebracht er in te zijn geslaagd, een enigszins juister inzicht te hebben gegeven, in dit voor 't bedrijf maar ook voor ons land zo belangrijk probleem. Wij beseffen dat het voor onze landgenoten boven de Moerdijk moeilijk is, zich in de toestanden en moeilijkheden van het mijnbedrijf en haar werkers (hoog en laag) in te denken. Dit komt niet alleen door de excentrische ligging, maar ook door het uitzonderlijke karakter van dit bedrijf. Wanneer het resultaat van dit artikel mocht zijn, dat hierdoor meer belangstelling en beter begrip zullen groeien voor hen, die onder zware, moeilijke en gevaarlijke verhoudingen hun dagelijks brood verdienen dan zal dit niet tevergeefs geschreven zijn.

Naschrift. Dit artikel werd reeds enkele maanden geleden geschreven. Intussen is in het oordeel van de regering een mildere toon gehoord. Het vraagstuk van de 40-urige werkweek is inmiddels in de M.I.R. in behandeling genomen, waarbij de gezamenlijke directies meenden, dat deze werkweek eerst kon worden ingevoerd indien dit internationaal zou geschieden. Bij de besprekingen op de conferentie van het Int. Arb. Bureau te Pittsburgh werd besloten het vraagstuk van de arbeidsduur in de mijnen voor de verschillende groepen van kolenproducerende landen nader te bestuderen.

Sinds Maart van dit jaar is de ontslagneming weer groter dan de indiensttreding (seizoenverschijnsel); hieruit blijkt dat men ondanks enkele voordelen toch ander werk voortrekt. Een reden te meer de voordelen groter te maken en daarmee de mensen te binden aan het bedrijf.

H. B. J. WASLANDER

**PUBLIEKRECHTELIJKE
BEDRIJFSORGANISATIE
EN SOCIALE VERZEKERING**

Nadat op 23 Juni 1948 bij Koninklijke Boodschap het Ontwerp van Wet op de Bedrijfsorganisatie aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is aangeboden, is op 10 November 1948 het Voorlopig Verslag verschenen. Op 19 Mei is de Memorie van Antwoord verschenen. In 1945 reeds verscheen het Voorontwerp van Wet-Vos. Meer dan drie kostbare jaren zijn sindsdien verstreken....

Het is niet mijn bedoeling het aanhangige wetsontwerp of zelfs maar de nieuwe elementen, die de Memorie van Antwoord in het ontwerp heeft gebracht, min of meer volledig te bespreken; ik wil slechts enkele aanvullende beschouwingen leveren op hetgeen drs Roemers en dr J. F. de Jongh reeds in de nummers 7/8 en 11 van de 5de Jaargang van dit tijdschrift daarover schreven.

Zij hebben — evenals Memorie van Toelichting en Voorlopig Verslag — het aanhangige ontwerp gequalificeerd als een „raamwet”. Het merkwaardige was, dat men toen zeker nog de vraag kon stellen of zelfs „raamwet” niet een al te mooi en veel-zeggende benaming was. In het Voorlopig Verslag is de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937 genoemd als een voorbeeld van een andere „raamwet”. Terecht, want inderdaad wordt in de Vestigingswet Kleinbedrijf bepaald, dat onder bepaalde omstandigheden *bij algemene maatregel van bestuur* regelen kunnen worden gesteld met betrekking tot de vestiging van bedrijven. Die wet gaf dus inderdaad het raam, waarbinnen *zodanige* regelen kunnen worden gesteld. Maar voor zover het thans aanhangige Ontwerp van Wet op de Bedrijfsorganisatie in haar oorspronkelijke redactie regelen gaf met betrekking tot product-, hoofdbedrijf- en bedrijfschappen, werd daarin niet bepaald, dat deze lichamen *bij* algemene maatregel van bestuur zouden kunnen worden ingesteld, maar slechts, dat die lichamen *bij de wet* zouden kunnen worden ingesteld. En bij die „instellingswetten” zouden uit den aard der zaak alle mogelijke regelen kunnen worden gesteld, zelfs in afwijking van de „raamwet”. De „Raamwet” had dus in die gedachtengang weinig méér betekenis dan die van een min of meer principiële uitspraak, dat men de weg van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie zou gaan in betreden.

Intussen: blijkens de zo juist verschenen Memorie van Antwoord is de regering tot de conclusie gekomen, dat *niet* voor wat betreft de productschappen, maar *wel* ten aanzien van hoofdbedrijf- en bedrijf-schappen, de instelling moet worden mogelijk gemaakt bij algemene maatregel van bestuur, wanneer tenminste omtrent die instelling overeenstemming bestaat tussen de regering, de Sociaal-Economische Raad en een voldoende representatieve vertegenwoordiging van de betrokken ondernemers en van de betrokken werknemers. De regering doet voor dit nieuwe gezichtspunt een beroep daarop, dat instelling van bedrijfsorganisaties alléén bij de wet gemakkelijk tot grote vertraging leiden zou, terwijl voorts de instelling bij de wet de aanpassing van getroffen regelingen aan moeilijkheden die in de praktijk rijzen, bijzonder bezwaarlijk maakt. De regering heeft vermoedelijk te dezen opzichte iets geleerd uit de voorbereiding en behandeling van het onderhavige wetsontwerp. Men moet wel even glimlachen als men thans — in de Memorie van Antwoord — leest, dat artikel 152 der Grondwet zich niet verzet tegen de nieuwe gedachtengang, nadat in de Memorie van Toelichting nog mede met een beroep op dat artikel was betoogd, dat instelling van de verschillende schappen *bij de wet* noodzakelijk was. Ik heb altijd bezwaar gehad tegen deze vroegere opvatting van de regering.

Toen nu eenmaal de regering de mogelijkheid wilde openen, dat althans sommige nieuwe organen ook bij algemene maatregel van bestuur zouden kunnen worden ingesteld, was het, gezien vanuit haar standpunt ten aanzien van de materie in haar geheel, begrijpelijk, dat zij het voorts gewenst oordeelde ten aanzien van die gevallen bij de wet vast te leggen, nopens welke onderwerpen die organen bij algemene maatregel van bestuur verordenende bevoegdheid kan worden gegeven.

Ook wanneer het ontwerp aldus wet wordt, zal nog steeds, wanneer een hoofdbedrijfschap of bedrijfschap bij algemene maatregel van bestuur wordt ingesteld, bij de algemene maatregel van bestuur of bij een latere moeten worden uitgemaakt, in hoeverre het schap verordenende bevoegdheid zal hebben ten aanzien van de genoemde onderwerpen. Verordenende bevoegdheid ten aanzien van nog andere onderwerpen zal alleen bij de wet kunnen worden gegeven.

Regelingen, die beogen de vestiging van nieuwe bedrijven te beoordelen naar de daaraan bestaande behoefte, zullen volgens de regering aan de centrale overheid moeten blijven voorbehouden. Deze opvatting lijkt me wel verdedigbaar.

Toegegeven moet worden, dat door de besproken wijzigingen in het ontwerp niet alleen de „raamwet” meer werkelijke raamwet is geworden, maar ook, dat daaruit wat meer overtuiging en ernstig voornemen

is gaan spreken om werkelijk een doelmatige ordening van het bedrijfsleven tot stand te brengen. Mede in dit licht bezien verdient ook de nieuwe bepaling, volgens welke de tot dusver bestaan hebbende zgn. zelfstandige organisatie van het bedrijfsleven uiterlijk drie jaren na de inwerkingtreding van de nieuwe wet hun wettelijke grondslag — uit de bezettingstijd — zullen gaan missen, toejuiching, zij het ook dat men in de fatale datum een „tweesnijdend zwaard“ kan zien.

Steeds weer is een belangrijke strijdvraag met betrekking tot de sociaal-economische ordening of deze ordening dient te groeien „van onder op“ of wel „van boven-af“ moet worden opgelegd. De voorstanders van groei der ordening „van onder op“ — zo zegt de Memorie van Toelichting — wijzen er op, dat alleen op deze wijze de ontwikkeling wordt verkregen, die recht doet aan de zeer uiteenlopende omstandigheden, die in de onderscheidene sectoren van het sociaal-economische leven worden aangetroffen. Daartegenover betogen de voorstanders van de tegenovergestelde methode, dat het eerstgenoemde systeem enerzijds onvoldoende waarborgen biedt, dat de aldus tot stand komende ordening in voldoende mate mede is gericht op het algemeen belang en anderzijds het gevaar inhoudt, dat het tempo, waarin de ordening tot stand komt, niet in overeenstemming is met de eisen, die het algemeen belang stelt. Volgens de Regering houden de argumenten van beide groepen van voorstanders der ordening op sociaal-economisch gebied waardevolle gedachten in. Zij heeft dan ook, naar zij zegt, naar een synthese der opvattingen gestreefd en meent in haar wetsontwerp waardevolle garanties te hebben verkregen voor een zich in geëigend tempo voltrekkend, realistisch systeem van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Zij meent dus ook in deze zo ongeveer het juiste midden te hebben benaderd.

Drs Roemers meent — blijkens zijn vorenbedoeld artikel — dat, al doet de regering uiteindelijk geen keuze, zij toch de nadruk legt op de groei van onderop. Dat doet de regering zeker, althans in deze zin, dat zij de voorkeur geeft aan groei van onder op. Maar men moet toch op dit punt het principiële karakter van het wetsontwerp niet miskennen. Bezie men dat principiële karakter, dan moet niet de nadruk gelegd worden op het feit, dat de regering de voorkeur geeft aan groei van onder-op, maar op het feit, dat zij in haar ontwerp de mogelijkheid opent tot ordening van boven-af. Ook zij, die de mogelijkheid tot ordening van boven-af vastgelegd wensen te zien en weten eventueel ook bereid te zijn van die mogelijkheid gebruik te maken, kunnen niet ontkennen, dat bedrijfsorganisatie zoveel meer

kans heeft van slagen als op de gereede medewerking van de betrokken bedrijfsgenoten kan worden gerekend. Het gaat bovendien niet in hoofdzaak om de *instelling* van nieuwe organen; het gaat om de vraag wat deze organen zullen doen, wat van hen te verwachten is als zij eenmaal zijn ingesteld. De organen zal eventueel verordenende bevoegdheid worden gegeven, maar welk gebruik zullen zij van die bevoegdheid maken? Daar komt het op aan.

En als de organen nalaten van de hun gegeven bevoegdheid gebruik te maken? Kunnen zij dan worden gedwongen tot het maken van verordeningen? Inderdaad. Nadat artikel 96 van het gewijzigd ontwerp in hoofdzaak heeft bepaald, dat het bestuur en de andere organen van een product-, een hoofdbedrijf- of een bedrijfsschap de bij of krachtens de wet en de bij een verordening van de Sociaal-Economische Raad gevorderde medewerking tot uitvoering daarvan hebben te verlenen, bepaalt artikel 97 uitdrukkelijk, dat tot die medewerking óók behoren kan „het stellen van nadere regelen bij verordening”. En artikel 99 ten slotte bepaalt, dat wanneer dan de gevraagde medewerking niet of niet behoorlijk wordt verleend — dus ook wanneer niet, als behoort, een verordening wordt vastgesteld — door de betrokken minister of door genoemde Raad daarin wordt voorzien.

Als men spreekt over: „van boven-af of van onder-op?”, denkt men vooral aan de instelling van nieuwe lichamen. Met het oog op de werkzaamheden, die de lichamen, na eenmaal ingesteld te zijn, hebben te verrichten, gelden een paar andere kleine woordjes als veelbetekenend: „zèlf-doen”. Ik was dus in de vorige alinea's eigenlijk al over dat „zelf-doen” komen te spreken, zij het ook, dat ik het tot dusver in hoofdzaak heb gehad over datgene, wat het wetsontwerp ongetwijfeld als een uitzonderingsgeval ziet, namelijk het gedwongen zèlf-doen, dat de bekoring van het eigenlijk zelfdoen uiteraard mist.

Op dit echte zelf-doen, het zelf-verantwoordelijkheid-dragen, stelt de meerbedoelde Memorie van Toelichting haar hoop. Met een beroep dáárop wordt bepleit, dat de nieuwe organen zoveel mogelijk zo moeten worden geconstrueerd, dat zij de instemming en het vertrouwen van brede lagen der bedrijfsgenoten zullen hebben en dat de bedrijfsorganisatie op de vrije organisaties van ondernemers en arbeiders moet steunen. De zelfwerkzaamheid der bedrijfsgenoten zal aldus zoveel mogelijk tot ontwikkeling worden gebracht; de nieuwe organen zullen aldus tot levende organen van het maatschappelijk-economisch leven kunnen worden.

De vraag komt intussen op: hoe is dat „zèlf-doen” te verstaan, wat denkt men zich bij dat „zelf-doen”?

Het is in dit verband, dat ik in deze kroniek ook enkele opmer-

kingen wil maken over de aanhangige plannen tot herziening der sociale verzekering — een terrein, waarop we al heel wat ervaringen hebben omtrent het „zelf-doen” — om daarna nog weer terug te keren tot de bedrijfsorganisatie. Bedoelde plannen betreffen niet slechts de organisatie van de sociale verzekering in de toekomst, maar ook de omvang der rechten en verplichtingen, uit de betreffende wetgeving voortvloeiende. Ik zal thans echter alleen schrijven over de kwestie der organisatie.

In Maart 1948 heeft een commissie-Van Rhijn — aldus genoemd naar haar voorzitter mr dr A. A. van Rhijn en samengesteld uit leden, ten dele aangewezen door de minister van Sociale Zaken, voor een groter deel echter aangewezen door de Stichting van de Arbeid — omtrent bedoelde herziening een rapport uitgebracht. De zgn. „unificatie” der sociale verzekering heeft daarbij als doel voor ogen gestaan. Een unificatie, die vooral de kring der verzekerden en de uitvoering der verzekering betreft. Inmiddels heeft de minister reeds aan dezelfde commissie een opdracht verstrekt tot uitwerking van de plannen en tot het ontwerpen van een wetsvoorstel.

In de commissie-Van Rhijn nu was men eenstemmig van oordeel, dat het huidige dualisme in de uitvoering, waarbij per verzekeringsstak en bedrijfs- en overheidsorganen — men denke aan Rijksverzekeringsbank en Raden van Arbeid — naast elkaar werkzaam zijn, niet bestendig moet blijven. De commissie wil dat er in de toekomst alléén vakbedrijfsverenigingen zullen zijn, met verplicht lidmaatschap. Naast deze verplichte vakbedrijfsverenigingen, werkende voor een bepaalde bedrijfstak of bepaalde verwante bedrijfstakken, zal er nodig zijn één algemene bedrijfsvereniging als restorgaan, waarbij zijn aangesloten die werkgevers en waarbij verzekerd zijn die werknemers en zelfstandigen, die niet vallen onder de bemoeiingen van een specifieke vakbedrijfsvereniging. De bedrijfsverenigingen zullen hun besturende en beslissende taak uitoefenen onder toezicht van een overkoepelend orgaan, een Centrale Sociale Verzekeringsraad, waarin werkgevers en werknemers en vertegenwoordigers van de overheid zitting zullen hebben, ieder voor een derde deel. De bedrijfsverenigingen zullen echter in de gedachtengang van de commissie — ook weer om wille van de unificatie — de administratie der verzekeringen in het algemeen toevertrouwen aan een centraal administratiekantoor, dat overal in den lande bijkantoren en agentschappen heeft. Echter zal aan de bedrijfsverenigingen, die kunnen aantonen, dat zij voor hun bedrijfstak bepaalde onderdelen van de sociale verzekering zelf kunnen administreren, zulks door de Centrale Sociale Verzekeringsraad worden toegestaan, terwijl voorts ondernemingen voor de

uitvoering van bepaalde onderdelen der sociale verzekering afdelingskassen kunnen vormen.

In dit alles ziet de commissie — naar zij uitdrukkelijk verklaart — „een voortzetting van de lijn der historische ontwikkeling, waarbij de sociale verzekering van overheidsuitvoering geleidelijk is gegroeid in de richting van uitvoering door bedrijfsorganen, een vorm van uitvoering, waarin de gedachte van het zgn. zelf doen tot haar recht komt”.

Vraagt men de commissie, wat zij meer precies met de besturende taak van de bedrijfsverenigingen bedoelt, dan antwoordt zij: „Zij zullen zich bezighouden en in verband daarmee onder goedkeuring van de Centrale Sociale Verzekeringsraad bijzondere dagloonberekeningen vaststellen, regelen stellen in zake bovenwettelijke uitkeringsvoorwaarden, beslissen in zake het verstrekken van uitkeringen in concrete gevallen, afdelingskassen instellen en andere zaken, het beleid der bedrijfsvereniging rakende, regelen”.

Dat is dus de inhoud van het „zelf-doen”. Is die inhoud omvangrijk en veel-betekenend? Het is in verband met deze vraag, dat ik de aandacht vestig op een Voorlopig rapport van de Vereniging van Raden van Arbeid, uitgebracht naar aanleiding van het vorenbedoelde rapport van de commissie-Van Rhijn en gepubliceerd in het Maandblad „Arbeid”, 4de jaargang, nos. 1 en 2.

Ik stel daarbij voorop, dat ook de Raden van Arbeid — waarmee ik korthedshalve het rapport van de Vereniging van Raden van Arbeid aanduid — wijzen op de wenselijkheid, dat belanghebbenden bij de sociale verzekering een besturende en beslissende bevoegdheid hebben. Zij verdedigen dan ook — mét de commissie-Van Rhijn — de oprichting van vakbedrijfsverenigingen en willen aan die bedrijfsverenigingen een uitvoerings-monopolie geven. Ten eerste kunnen, naar hun mening, alleen via deze organen de specifieke vakbelangen tot hun recht komen, en ten tweede heeft de praktijk, voornamelijk bij de Land- en Tuinbouwverzekering, bewezen, dat plaatselijke inschakeling van belanghebbenden tot op zekere hoogte practisch te verwezenlijken is.

Maar voor het overige — wat het „zelf-doen” betreft — geven de Raden van Arbeid blijk van een nuchterheid en een zakelijkheid, die — het mag enigszins paradoxaal klinken — verkwikt. Die nuchterheid en zakelijkheid komen niet voort uit een gebrek aan idealisme of zelfs maar uit een gebrek aan voorstellingsvermogen, maar uit waarsachtig verantwoordelijkheidsbesef. Theorie en practijk van het zelf-doen wensen zij meer op de keper te beschouwen, nu voor velen het „zelfdoen” „een mythe is geworden, welke hen doet denken, dat belanghebbenden werkelijk in staat zouden zijn de sociale verzeke-

ring uit te voeren". Zij wijzen er op, dat in de loop der jaren de verwezenlijking van het op zich zelf volkomen verdedigbare principe e tweeërlei bezwaren heeft ontmoet. In de eerste plaats heeft het steeds ingewikkelder worden van de materie ten gevolge gehad, dat de uitvoering langzamerhand een zaak voor specialisten is geworden, waarvan de niet dagelijks bij de werkzaamheden betrokken vertegenwoordigers van belanghebbenden zich nauwelijks en dan ten koste van n zeer veel tijd op de hoogte kunnen stellen. In de tweede plaats is het contact tussen de arbeider en werkgever als „belanghebbenden” enerzijds en de hen in het „zelfdoen” vertegenwoordigende afgevaardigden van de vakorganisaties anderzijds in de loop der jaren van dien aard geworden, dat moeilijk meer kan worden gesproken van *werkelijk bij de uitvoering ingeschakeld zijn* van het bedrijfsleven. Van het „zelfdoen” kan ook weinig terecht komen, omdat het zwaartepunt van de uitvoering ligt bij de plaatselijke organen, welke dagelijks contact met de verzekerden hebben, en het uitgesloten is, dat plaatselijk alle organen van de bedrijfstakken eigen administratiekantoren van de sociale verzekering zouden hebben. De praktijk van de tot dusver bestaan hebbende bedrijfsverenigingen heeft zich beperkt tot het geven van algemene richtlijnen, de uitvoering betreffende, en het behandelen van een verhoudingsgewijs klein aantal concrete gevallen. In dit verband mag het, dunkt me, enigermate tekenend worden geacht dat de commissie-Van Rhijn wel in haar algemene beschouwingen als taak voor de bedrijfsverenigingen o.m. aanwijst het „beslissen in zake het verstrekken van uitkeringen in concrete gevallen”, maar in het daaropvolgende schematische „overzicht” zegt, dat het Centraal Administratiekantoor namens de bedrijfsverenigingen de schadeloosstellingen toekent. Men behoeft er niet aan te twifelen, dat in de praktijk de administratie, de „ambtenaren”, de te nemen beslissingen in vergaande mate voorbereiden, zelfs óók de meer principiële beslissingen. Hoe zou het anders kunnen? Het „zelf-doen” kan alleen maar een gevaar inhouden, wanneer het bestuur der bedrijfsvereniging zou gaan denken, dat het wel mogelijk is de nodige beslissingen te geven zonder de nodige deskundigheid, zonder de nodige kennis ook van wet en jurisprudentie, en zonder op de nodige continuïteit in de beslissingen acht te slaan.

Op deze en dergelijke overwegingen verklaren de Raden van n Arbeid uitdrukkelijk te willen breken „met de te veel belovende, i.e. maar niets brengende mythe van het „zelfdoen van belanghebbenden.” „De sociale verzekering is een te ernstige zaak om tegen beter weten in vast te houden aan een begrip, dat voor iedere deskundige, te, bij welk uitvoeringsorgaan hij ook is betrokken, een façade is geworden, waarachter zich een praktijk verschuilt, welke in niets verschilt

van die van de zgn. „ambtelijke organen”. Voorop dient gesteld te worden, dat in de nieuwe uitvoeringsplannen van de sociale-verzekeringswetgeving met klem de nadruk gelegd dient te worden op de gecentraliseerde administratie. Deze is, om een bekende uitdrukking aan te halen, „veilig, vlug en voordelig” en wordt om die reden door de belanghebbenden gevraagd. Van die centrale administratie uit kan dan worden gezocht naar de beste methode om de belanghebbenden toch zoveel mogelijk invloed op de uitvoeringswerkzaamheden toe te kennen.” De Raden van Arbeid menen, dat het laatste op twee manieren mogelijk is, namelijk doordien de Bedrijfsverenigingen, daarmee hun besturende taak uitoefende, algemene richtlijnen geven en doordien naast de directeur van het districtskantoor of plaatselijke kantoor colleges van vertegenwoordigers van vakorganisaties gesteld worden. Deze laatste gedachte is in het rapport van de commissie-Van Rhijn niet te vinden; de Raden van Arbeid hechten hieraan grote betekenis. De bedoelde vertegenwoordigers van vakorganisaties zullen met de directeur contrôle moeten uitoefenen op de interne dienst en zijn kosten; zij zullen de ontworpen beslissingen, waarbij aanvragen om schadeloosstelling worden afgewezen, moeten bespreken; zij zullen toezicht moeten uitoefenen op de juiste naleving van de door de bedrijfsverenigingen gegeven richtlijnen en voorschriften. Maar wat misschien nog belangrijker is: de districts- en bijkantoren zullen de instantie moeten zijn, waartoe de verzekerden en de werkgever zich met hun moeilijkheden en vragen kunnen richten, desgewenst via een der vertegenwoordigers der vakorganisaties.

Ik kan voor deze gedachte zeer wel voelen; ik ken aan het voorstel vooral psychologische waarde toe. Maar zelfs op dit punt zou ik er voor willen waarschuwen, de verhoudingen niet verkeerd te zien: ook bij die districtskantoren en plaatselijke kantoren zal de directeur de man zijn — als het goed is, de man moeten zijn. Dat betekent allerminst, dat hij zich zou mogen verbeelden, het alleen te weten. Dan gaat het zeker niet goed. Hij moet alle werkelijke aandacht geven aan de bezwaren, die door de vertegenwoordigers der vakorganisaties te berde worden gebracht. Maar dat neemt niet weg, dat telkens weer die vertegenwoordigers in hoge mate afhankelijk zullen zijn van de directeur en zijn deskundigheid.

In dit verband zou ik nog willen wijzen op een merkwaardige ontwikkeling, die zich tot dusver, althans bij sommige Raden van Arbeid, heeft voorgedaan. Gelijk bekend, bestaat een Raad van Arbeid uit een voorzitter, twee werkgevers-leden en twee werknemers-leden. Men zou in zoverre kunnen zeggen, dat bij de huidige Raden van Arbeid al het ideaal is verwezenlijkt, dat zij nu nastreven ten aanzien van de districts-kantoren en plaatselijke kantoren. Maar wat

hebben we nu bij, althans sommige, Raden van Arbeid zien gebeuren? Dat zij in zeer ruime mate gebruik hebben gemaakt van hun bevoegdheid, bij de wet gegeven, om de (ambtelijke) voorzitter te machtigen bepaalde zaken alléén af te doen, daaronder begrepen: het nemen van afwijzende beslissingen ten aanzien van aangevraagde uitkeringen. Ik vrees inderdaad, dat zij soms van die bevoegdheid een té ruim gebruik hebben gemaakt. Maar tegelijkertijd ben ik van oordeel, dat het onzinnig zou zijn te zeggen (of te denken): „o, ja, natuurlijk, dat zijn weer die Raden van Arbeid, die overheidsorganen, die geen begrip hebben voor het zèlf-doen”. Waarom zouden nu uitgerekend de vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers in de Raden van Arbeid géén gevoel hebben voor het zèlf-doen? Zeker zou ik ook niet willen zeggen, dat die vertegenwoordigers door de machtiging blijk zouden hebben gegeven van onvoldoende verantwoordelijkheidsbesef. De werkelijkheid is, naar ik vermoed, alleen maar deze, dat die vertegenwoordigers het belang van „snelle” beslissingen — terecht — hoog aanslaan, en dat zij hebben ervaren ènerzijds dat zij toch altijd in vergaande mate in hun oordeel afhankelijk zijn van de voorzitter, ànderzijds dat die voorzitter hun vertrouwen zeer wel hebben kan. Ook in de hierbedoelde praktijk zit dus wel degelijk een waarschuwing om de betekenis van het „zelf-doen” niet te overschatten. Voorts mag uit het voorgaande wel worden geconcludeerd, dat de besturen van districtskantoren en plaatselijke kantoren heel *wat vaker zullen* moeten vergaderen dan de Raden van Arbeid dat plegen te doen.

Het is overigens zonder meer duidelijk, dat bij de uitvoering van de sociale verzekering allerlei imponderabilia en niet onder woorden te brengen factoren en overwegingen mee tellen. Terecht legt ook de commissie-Van Rhijn er de nadruk op, dat het Centraal Administratiekantoor en de bijkantoren een dienende functie hebben. Het is een vaag woord, en tòch... vol inhoud.

Uit het voorgaande mag worden geconcludeerd, dat de bedrijfsverenigingen een belangrijke verantwoordelijkheid zullen te dragen krijgen ten aanzien van te nemen beslissingen — zowel met betrekking tot de premie-vaststelling als met betrekking tot de toekenning van uitkeringen —, maar dat toch in feite de daaraan verbonden werkzaamheden — wil men ze van voorbereidende aard noemen, mij is het wel — grotendeels door andere organen zullen worden verricht. Voor de bedrijfsverenigingen blijft dan in hoofdzaak over een taak met betrekking tot de specifieke bijzonderheden der bedrijfstakken, de bijzondere dagloonberekeningen, de bovenwettelijke uitkeringsvoorwaarden, het instellen van afdelingskassen, het geven van richtlijnen aan de administratieve organen. Ook dat — laat ik het uitdrukkelijk zeggen — is nog altijd een belangrijke taak.

Zover gekomen, zou ik nu willen terugkeren tot de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. En ik stel de vraag: zouden de voorgaande beschouwingen met betrekking tot de uitvoering der sociale verzekering, *ons* misschien ook nog iets kunnen leren ten aanzien van de bedrijfsorganisatie?

Ik meen van wel. Natuurlijk: de materie is in belangrijke opzichten een geheel andere. Maar niettemin zullen we uit de ervaringen en inzichten, die we op het terrein der sociale verzekering hebben verworven, wel mogen afleiden, dat ook op het terrein van de bedrijfsorganisatie datgene, wat werkelijk niet meer en niet anders dan uitvoering is, in feite grotendeels in handen zal komen van „ambtenaren”, niet-bedrijfsgenoten. Het „zelf-doen” zal ook dáár in zoverre niet heel veel reële betekenis hebben.

Reële betekenis zal het „zelf-doen” daarentegen wel hebben voor zover het gaat om het stellen van regelen, met name om de veelbesproken verordenende bevoegdheid, die aan de product- en bedrijfschappen zal worden toegekend. We hebben zoëven gezien, dat ook de taak van de vakbedrijfsverenigingen op het terrein der sociale verzekering vooral van algemeen-besturende en regelende aard zal zijn.

Letten we nu echter vooral op het verschil tussen hetgeen te verwachten is op het terrein van de sociale verzekering en datgene, wat te verwachten is op het gebied van de bedrijfsorganisatie. Als we de regelende taak van de vakbedrijfsverenigingen moeten omschrijven, dan komen we terecht bij zeer speciale regelingen als bijzondere dagloonberekeningen en bovenwettelijke uitkeringsvoorwaarden, — regelingen, die slechts een uitwerking zijn van een omvangrijk stuk wetgeving. Rechten en verplichtingen der bedrijfsgenoten steunen daar niet in hoofdzaak op door de bedrijfsgenoten zelf gestelde regelen, maar op de wet. Geheel anders echter zullen de verhoudingen zijn op het terrein der bedrijfsorganisaties. Niet alleen de „raamwet”, maar zelfs ook de „instellingswetten” zullen slechts heel weinig inhouden omtrent de rechten en verplichtingen der bedrijfsgenoten. Ten aanzien van de bedrijfsorganisaties zullen de belangrijkste regelingen voortkomen uit besluiten en verordeningen, door de bedrijfsgenoten zelf te nemen en vast te stellen. En zelfs voor zover het dan daarna gaat om „uitvoering” van de eenmaal tot stand gekomen besluiten en verordeningen, zal ongetwijfeld blijken, dat *die* uitvoering nog heel wat beslissings-elementen in zich houdt! Wil men die uitvoering óók aan „ambtenaren” overlaten? Men kan er aan ontkomen: door namelijk het bestuur, de voorzitter of het dagelijks bestuur met de uitvoering te belasten. Is het echter een zo begerenswaardige toestand, dat bedrijfsgenoten dan bij de uitvoering van verordeningen hun beslissingen zullen hebben te geven ten aanzien van

mede-bedrijfsgenoten, concurrenten? Meent men, dat dat er toe zal bijdragen dat de gedachte der bedrijfsorganisatie een levende wordt? Het wetsontwerp opent slechts een belangrijke mogelijkheid, dat althans de voorzitter van een *productschap* géén bedrijfsgenoot zal zijn; ten aanzien van hoofdbedrijfschappen en bedrijfsschappen is het omgekeerd het geval. Is de voorzitter geen bedrijfsgenoot, dan heeft hij slechts raadgevende stem!

In het licht van mijn voorgaande beschouwingen meen ik, dat het dringend gewenst is, dat althans de voorzitter der nieuwe organen een niet-bedrijfsgenoot zal zijn. Ik meen bovendien, dat het gewenst is, dat de voorzitter, èn bij voorkeur nog enkele meerdere leden van het bestuur, door de overheid worden aangewezen en dat ook de voorzitter een volwaardige stem wordt toegekend. Er kan geen twijfel over bestaan, dat de schappen eventueel regelen zullen geven, waarbij het algemeen belang in hoge mate is betrokken. Dat het echter van organen, die — op z'n gunstigst — aldus zijn samengesteld, dat ondernemers en werknemers elkaar in evenwicht houden, maar waarin eventueel ook de ondernemers de overwegende meerderheid kunnen hebben, goeddeels afhankelijk zal zijn òf een bepaalde regeling, rakende het algemeen belang, tot stand zal komen, is uit democratisch oogpunt niet onbedenklijk. Men spreekt veel en ik heb in het onderhavige verband een paar maal gesproken over „algemeen belang”. Laten we niet voorbijzien, dat wat onder „algemeen belang” wordt verstaan, mede afhankelijk is van de ontwikkeling der rechtsovertuigingen.

Hoog wordt opgegeven over de samenwerking, die in de Stichting van de Arbeid tot stand is gekomen. Wat kan dat anders betekenen dan dat men ervaren heeft, dat het nuttig en goed is, dat mensen in organen van overleg tezamen zaken behandelen, die zij van uit verschillende gezichtspunten benaderen, en, in zekere zin, moeten benaderen? Maar zou het dan niet nuttig, goed en gewenst zijn, dat zo belangrijke aangelegenheden, als de nieuwe organen te behandelen zullen krijgen, worden behandeld in overleg tussen vertegenwoordigers van de overheid en die van het bedrijfsleven? Dat zou ongetwijfeld ook daar de kansen vergroten, dat overheid en bedrijfsleven in onderling begrip hun bijdragen zouden leveren tot regelingen, die weerklink vinden in ons volk.

Men zegge niet, dat ook de Stichting van de Arbeid alleen maar vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers kent, en dat in zoverre de analogie met schappen, uitsluitend bestaande uit bedrijfsgenoten, volkomen is. Want de vergelijking gaat in allerlei opzichten niet op. Vandaar dan ook dat ten aanzien van de bedrijfsorganisatie de vraag naar de pariteit (d.i. gelijke vertegenwoordiging van onder-

nemers en werknemers) nog zo'n belangrijke rol kan spelen.

In het begin van dit artikel heb ik uiteengezet, dat het Wetsontwerp wel degelijk de mogelijkheid opent, dat de schappen als het ware van bovenaf worden gedwongen verordeningen vast te stellen. Zelfs is er de mogelijkheid, dat de minister verordeningen vaststelt wanneer „onwillige” schappen in gebreke blijven. Dat lijkt radicaal; het is het helemaal niet. Het is het in het bijzonder niet in het licht van het feit, dat het wetsontwerp de schappen in het algemeen uitsluitend uit bedrijfsgenoten wil doen bestaan. Onder die omstandigheden is het vaststellen van een verordening door de minister een krachtproef, waaraan hij zich niet dan in het uiterste geval met groot risico zal overgeven. Juist zij, wie de gedachte der bedrijfsorganisatie zeer ter harte gaat, zijn er zich wel van bewust, dat daarvoor de medewerking van de bedrijfsgenoten zeer gewenst is. Het is dienovereenkomstig uiterst ongewenst tegenover de mogelijkheid van vrije binding door de bedrijfsgenoten—alléén slechts het alternatief te plaatsen van een eventuele oplegging van bindende voorschriften van boven-af. Artikel 133 van het gewijzigde ontwerp zegt, dat de besluiten van organen der schappen door de Kroon kunnen worden geschorst of vernietigd, voor zover zij met de wet of het algemeen belang strijden. Zou de regering in de verleiding moeten komen van dat artikel gebruik te maken, wanneer een orgaan wel een verordening vaststelt, maar de regering van oordeel is, dat de verordening „niet ver genoeg” gaat? Het zou al weer weinig fraai zijn.

Wie werkelijk wil, dat de onderwerpen, die in behandeling komen, op verantwoorde wijze worden belicht en dat inderdaad het algemeen belang doorslaggevend zal zijn, kan er alleen maar voorstander van zijn, dat ook vertegenwoordigers van de overheid hun rechtstreekse invloed op de totstandkoming van besluiten kunnen uitoefenen. De raadgevende stem van vertegenwoordigers in de bestuursvergaderingen der schappen komt mij tot dat doel niet voldoende voor, al wil ik er de betekenis van niet ontkennen. Ook het feit, dat natuurlijk ook buiten alle organen der bedrijfschappen om overleg kan plaats vinden tussen de besturen dier bedrijfschappen en de regering, kan niet geruststellen.

In Memorie van Toelichting en Voorlopig Verslag ontmoeten we

In de tot dusver gewisselde stukken ontmoeten we herhaaldelijk de termen „subsidiariteitsbeginsel” en „sovereiniteit in eigen kring”; nog vaker komen we opvattingen en uitwerkingen tegen, die aan deze beginselen herinneren. Met bezorgdheid vragen we ons af of we niet ernstig gevaar lopen, dat belangrijke doelmatigheidsoverwegingen aan deze beginselen worden geofferd, tot schade van de bedrijfsorganisatie, maar ook tot schade van het hoge beginsel der gerechtigheid.

DE GEDACHTE

DER TIJDEN

In de jaren na de eerste wereldoorlog publiceerde P. H. van Moerkerken zes bijeenbehorende romans, die merkwaardig genoeg toentertijd niet de belangstelling en waardering hebben gevonden waarop ze recht hadden. Ofschoon er wel redenen te bedenken zijn, is er toch iets onbegrijpelijks in die koele ontvangst, want deze boeken, thans in één kloek deel herdrukt, *) dragen duidelijk de kentekenen van een reactie op de oorlog te zijn. Evenwel: de jaren omstreeks 1920 waren misschien te optimistisch voor deze verbeeldingen van nogal sombere en wrede perioden uit de mensheids-ontwikkeling; en daarom zou het zeer goed kunnen wezen dat eerst ónze tijd, met z'n sterke pessimistische inslag, het orgaan bezit om Van Moerkerkens kunst naar wezen en naar waarde te erkennen. Tenzij men thans „De Gedachte der Tijden” te optimistisch vinden zou....

De eerste roman van dit zestal: „Het Nieuwe Jeruzalem”, speelt omstreeks 1535 in Amsterdam in de kringen der dweepzuchtige en opstandige wederdopers. Eén van hun fanaticke leiders, de schilder Joris Amalsz, door zijn kunst geneigd naar de schoonheid der wereld, door zijn geloof gericht op verzaking en totale ommekeer, sterft ten slotte als martelaar na een mislukte aanslag op de stad Amsterdam. Het geweld van de gezeten machten wint het van de zuivere maar wereldvreemde idealen der eeuwenlang onderdrukten. Het tweede boek „De Verwildering” speelt één generatie verder in de Geuzentijd, wanneer de zoon van deze martelaar, na in Haarlem in katholieke kring te zijn opgevoed, gaat aarzelen en ten slotte de partij van de opstand kiest. Wat hem in de roomse atmosfeer vasthoudt, is de cultuurtraditie, de schoonheid van boek en beeld; wat hem naar de hervormden trekt, is behalve hun levensdurf en hun vrijheidsbegeerte, ook de liefde voor een onafhankelijk, aristocratisch meisje. Hun geluk duurt kort, want nauwelijks getrouwd, wordt hij in de abdij van Egmond door een vroegere vriend, thans zijn verbitterde vijand, vermoord. Na zijn dood wordt een kind geboren, een zoon. Het derde deel, „In den lusthof Arcadië”, speelt weer een generatie later, kort

---

*) Uitg. G. A. van Oorschot, Amsterdam 1948

na 1625, wanneer deze zoon, die zijn vader dus nimmer heeft gekend, als Remonstrants predikant gevangen zit en na z'n listige bevrijding uit moet wijken naar Oost-Friesland, waar hij in onbaatzuchtige naastenliefde pestlijders verzorgt, totdat ook hijzelf sterft. Zijn oude moeder en een van zijn dochters gaan hem in zijn laatste dagen opzoeken; die dochter sterft daar eveneens aan de pest. Inmiddels keert zijn oudste zoon, in wie de schilderstalenten van de overgrootvader herleefd zijn, en die in Italië is geweest, terug tot de katholieke kerk. Het vierde boek, „De vraag zonder antwoord”, is een bundel van drie novellen, waarvan het eerste speelt tegen het einde der 17de eeuw in de gemeenschap der Labadisten te Wieuwerd; het tweede in het midden der achttiende eeuw tijdens de eerste democratische oproeren in het Amsterdam der rijke regenten; en het derde in het Parijs van de Franse Revolutie. Telkens zijn afstammelingen van de oudste held hier de centrale figuren, en telkens weer is het conflict van macht en recht, van aardse tyrannie en hemelbestormende vrijheidszin, centraal. Deel V speelt omstreeks 1870, eveneens in Parijs, kort voor en tijdens de Commune, die door de troepen van Thiers op de vreselijkste wijze wordt gewroken. Het is opnieuw een schilder, die, innerlijk verdeeld tussen zijn scheppende liefde voor de schoonheid en zijn sociale opstandigheid, ten slotte tijdens de strijd deze laatste kiest en als martelaar omkomt. Deel VI, het laatste, bestaat uit de aantekeningen van een twintigste-eeuws geleerde, die de geschiedenis der mensheid in symbolische vorm samenvat en aldus de strijd tussen de gevestigde machten van burgerij, staat, leger en kerk enerzijds en de armen, de verdrukten en de profeten en kunstenaars anderzijds als het oneindig weerkerende en toch zeker ééns voltooide motief der ontwikkeling beschouwt.

Ofschoon deze korte samenvatting in geen enkel opzicht recht doet aan de verrassende rijkdom van détails en de boeiende conflicten en avonturen, is ze voorlopig voldoende om aan te tonen, dat in „De Gedachte der Tijden”, de verhouding tussen verbeelding en historie anders is dan de meeste historische romans. Van Moerkerkens werk is geen roman over historische figuren, maar een boek over de historische-zelf. Een boek, dat in de vorm van een roman eigenlijk een geschiedenisfilosofie bevat en wel een wezenlijk socialistische en humanistische geschiedenisfilosofie. En zonder de verdiensten van dit werk, waar ik ook wel principiële kritiek op heb, te overschatten, zou ik toch uiting willen geven aan mijn oordeel, dat deze roman met véél meer recht socialistische proza-kunst verdient te heten, dan het realisme van schrijvers als Heijermans, Querido of A. M. de Jong, Hier, bij Van Moerkerken, is het idealistische verzet van de grote opstandigen der eeuwen uitgebeeld als de telkens weer ter dood gebrachte en niettemin

onsterfelijke scheppende kracht, die rijkdom, geweld, dogmatisme en staatsrecht bedreigt en ze eenmaal zal doen verdwijnen door het samengaan van liefde, wijsheid en arbeid. Het is dus een romancyclus waarin één Idee op telkens andere wijze wordt uitgebeeld, maar niet enkel op andere wijze, ook in andere spanning en tragedie. En hier nu splitst zich mijn bijzondere waardering voor dit grote, ja grootse werk, en vormt zich een kritische tegenstroom.

Het eerste, tweede en derde deel namelijk omvatten elk één afgesloten episode, en de hoofdpersonen daarin zijn levende mensen, dragers van een eigen karakter en een eigen strijdbaar evangelisch ideaal. Hun levens *zijn* wel symbool, maar zij *schijnen* dat niet. Van Moerkerken heeft hier het algemene geheel weten te verbeelden in het bijzondere; en dat is m.i. de typische weg van de kunst, die daarin dan ook tegengesteld is aan de weg van wetenschap en wijsbegeerte, waar het bijzondere opgaat in het algemene. Reeds in het vierde deel, uit drie losse novellen bestaande, wordt die eenheid enigermate bedreigd, als is de eerste en vooral de tweede novelle, „Isaac Merels rebellie”, een fraai geheel. Maar deel V valt geheel in twee stukken uiteen: enerzijds de zeer lange, telkens in nauwelijks gewijzigde omstandigheden vervolgde gesprekken tussen de schilder en een rijke generaalsvrouw, en anderzijds de revolutionaire activiteit van deze schilder. Het innerlijke conflict tussen de persoonlijke liefde en de algemene strijd, het conflict tussen de liefde voor de bestaande aristocratische cultuur, gepersonifieerd in een inspirerende vrouw uit de hoogste Parijse kringen, en het gegrepen-zijn door de revolutionaire idealen en daden van het proletariaat, is een levend en levensecht motief. Maar de lange verhalen over het Parijs van de Kelten, van de Romeinen, van de Karolingers, van de kathedraalbouwers enzovoort, zij vormen een reeks halfsymbolische diepzinnigheden, die literatuur blijven, mooischrijverij, ondanks hun wijsgerige juistheid. En in deel VI is dit het enige. Van Moerkerken heeft ieder levend verband waarin professor Merel betrokken kón zijn, prijsgegeven, behalve het feit, dat hij doceerde voor maar één toehoorder, en hij heeft diens college, dus diens gedachten gegeven, alleen de gedachten. En zoals in deel V telkens het verleden van Parijs in losse fragmenten verdeeld werd, zo komt nu geheel de Europese geschiedenis aan de orde, met zelfs nog een stukje toekomst erbij. Aan de bedoelingen van prof. Merel, dat is tevens aan de bedoelingen van P. H. van Moerkerken zelf, behoeft men na dit zesde deel waarlijk niet te twijfelen. Voor hem is iedere godsdienst een verzinnelijking van het onuitsprekelijke, een verdogmatisering van het cosmisch-mystieke, en zijn dus alle godsdiensten gelijkelijk de eerbiedwaardig-verouderde vóórstadia van één religieus-gezind Humanisme, dat in geest en waarheid de schep-

pende kracht van leven en heeal zal eerbiedigen, maar zonder dogma's, en dus zonder twisten, zonder inquisitie, zonder brandstapels en ballingschap. Voor hem zijn geweld en rijkdom en priesterschap en juristerij de voorlopige, maar éénmaal overbodige machtsvormen, die in bloedige botsingen eindelijk overwonnen zullen worden. Aan duidelijkheid laat dit laatste deel waarlijk niets te wensen over.

Er zit trouwens in heel deze reeks een begrijpelijke en aantrekkelijke verbreding, eerst enkelingen, dan de stad Parijs, ten slotte Europa en de mensheid. Eerst bepaalde perioden, dan eeuwen, ten slotte de gehele geschiedenis. Men kan zich voorstellen, dat Van Moerkerken tijdens zijn arbeid steeds méér parallellen is gaan zien, steeds duidelijker de juistheid van zijn aanvankelijke gedachte heeft gevoeld, en nu ook de behoefte heeft gehad om deze gedachte in zijn volstreekte, dat is tevens abstracte vorm, uit te beelden. Nu, dat is dan niet geheel gelukt, en het kòn ook niet gelukken, aangezien deze abstractheid zelf de ontroering weerstreeft, die alleen door het menselijke bestaan, in zijn verhoudingen en zijn handelingen, bij ons wordt opgewekt. De ideeën van prof. Merel zouden ons bijvoorbeeld al iets méér, iets dieper treffen, als hij zelf van deze vrijgevochten filosofie de martelaar was geworden, bijvoorbeeld in de zelfs in Nederland niet denkbeeldige vorm van laster over zijn persoon of heimelijke en openlijke tegenwerking in zijn carrière als geleerde. Het zijn de daden, niet de gedachten, waar het in het leven — en in de kunst — om gaat.

Van dáden, overigens uit gedachten ontstaan, zijn de eerste boeken óvervol, en die vormen tezamen dan ook het duurzame gedeelte van dit werk. Duurzaam niet enkel door de reeds besproken factoren. Duurzaam evenzeer, door de vele voortreffelijke bij-motieven, en door de rustige en voorname soberheid van stijl. Wat die bij-motieven betreft, denk ik bijvoorbeeld aan de aardige scène van de duivelarij 's nachts in de Zandvoortse duinen, een kluchtige fopperij, die een schilder zich veroorlooft ten koste van een Amsterdams geestelijke, maar die tot bloedige ernst verkeert in de martelingen welke deze kettermeester later de vrouw van Joris Amalsz laat ondergaan, voordat ook zij ter dood wordt gebracht. Ik denk ook aan de vrome opwelling van oude vriendschap, die in deel II de Geus-geworden hoofdpersoon er toe brengt, een zakje met reliquieën uit de verwoeste Abdij van Egmont stilletjes neer te leggen in de verblijfplaats van zijn vroegere vriend; maar met geen ander gevolg, dan dat deze monnik aan een hemels wonder gelooft, en nu eerst recht zich geroepen voelt om de ondergang van de Abdij te werken. Zulke trekjes vol mensenkennis, waarbij dus de gevolgen tot tegenstelling toe afwijken van de bedoeling, geven aan de delen I tot en met IV een door-en-

door menselijk karakter. Trouwens ook het feit, dat de hoofdpersonen, behalve dragers van een idee, tevens scheppende kunstenaars of cultuur-minnende geleerden zijn, en bovendien in een liefdesverhouding verwickeld raken, geeft aan hun personen een veelzijdigheid, en een veelheid van innerlijke spanningen bovendien, waardoor zij ten zeerste ontroeren. Want het zijn niet de rechtlijnigen, het zijn de gebrokenen, die ons allen het meest verwant zijn.

Van Moerkerken heeft zijn grote cyclus geschreven in een stijl, die in 1920 en kort daarna minder kans had gewaardeerd te worden, dan nu. Zijn proza is noch impressionistisch en bloemrijk, noch expressionistisch en visionnair, maar beheerst en zakelijk. Het is ernstige en eenvoudige taal, die echter uitermate verantwoord is, vooral ook door z'n bijzondere beknoptheid. Men kan de stilistische waarde van deze eenvoud gemakkelijk onderschatten, maar zij heeft een garantie van duurzaamheid in zich, die ik lang niet aan alle gevierde werken onzer modernste letteren zou willen toekennen. Modes komen en gaan, ook in de literatuur. Van Moerkerken volgde geen mode en vormde geen mode. Afzijdig van de literaire stromingen schiep hij zijn visie op mens en mensheid tot een indrukwekkende cyclus, die thans, een kwarteeuw na zijn ontstaan, ons aandoet, niet enkel als onverouderd, maar als nieuw, en daarmee: als blijvend.

„DE INDONESISCHE TRAGEDIE”

Het laatste boek van pg. de Kadts: „De Indonesische Tragedie. Het Treurspel der gemiste kansen”, mistekent mensen en mogelijkheden.¹⁾

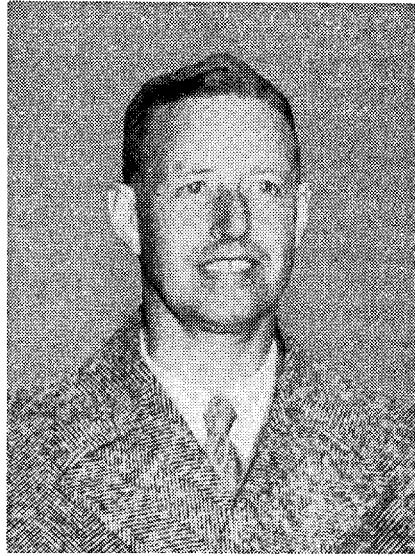
I. G. G. Tjarda wordt met een tandpastaplaatje als „Si Pepsodent” (n.b. de titel van de Kadts eerste hoofdstuk) bespottelijk gemaakt. Het Indonesische volk zal het op deze wijze bejegenen van een tegenstander niet waarderen. Wel menen vele Indonesiërs, dat Tjarda hun nationalisme te licht gewogen heeft, maar zeker hebben zij oog gehad voor de innerlijke zuiverheid, die van zijn persoon afstraalde. Ook zakelijk zal de geschiedschrijver billijker over Tjarda oordelen dan in dit boek geschiedt.

De Kadts verkiest terecht van Limburg Stirums visie boven die van Tjarda, maar wie billijk wil blijven, moet laten zien, dat van Stirum het naoorlogs vooruitstrevend getij van 1918 mee had, terwijl Tjarda Ned. Indië moest besturen, nadat het tot in de top met N.S.B. sympathieën besmet was. Bovendien zag hij in 1939 een wereldoorlog uitbreken, die in 1940 over Nederland en in 1942 over Indonesië kwam.

Achteraf kan De Kadts over het plan van de Gapi (de federatie der nationalistische verenigingen), dat de commissie Visman zeer laat bereikte, gemakkelijk schrijven: „Een regering,

¹⁾ Zoals in het Maart-nummer aangekondigd, zouden we over dit geschrift van De Kadts ook nog een tweede stem aan het woord laten.

Red.

*Tjarda van Starckenborgh
.... formalisme....?*

die over enig vooruitziend staatsmanschap beschikte, had het in 1940 moeten weten en moeten verwezenlijken”, maar dat memorandum werd eerst na veel aarzeling ingediend.

Toch heeft Tjarda 16 Juni 1941 in zijn openingsrede voor de Volksraad, met Koninklijke machtiging een rijksconferentie aangekondigd, „over de structuur van het Koninkrijk, waardoor de door de Indische regering ingestelde commissie het karakter kreeg van een Indische voorbereiding van deze conferentie” (Mr W. H. v. Helsdingen „De plaats v. N. I. in het Koninkrijk” I 1946 p. 216).

Tjarda die onder de druk van Nederlands Weltergewicht moest werken, die ook volgens De Kadt niet kon rekenen op progressiviteit bij de door de N.S.B. besmette Indische Europeanen, noch op het Indonesische volk, dat volgens de Kadt toen „alleen maar onverschillig en bang was” (60), kon op zijn eentje de koloniale maatschappij niet plotseling nationaal gezond maken.

Pleitend voor Tjarda's politiek inzicht en zuiverheid, is een keuze der na te noemen zes leden der zevenmanscommissie Visman, 14 Sept. 1940 ingesteld, „tot bestudering van staatsrechtelijke hervormingen”. De *constructieve* nationale verlangens konden vertolking vinden in deze commissie (die groepen en personen hoorde), doordat naast de Directeur van Justitie Mr Enthoven en de gedeputeerde van Oost-Java mr ir Ong Swan Yoe, erin benoemd werden: R. A. A. Soejono, vooruitstrevend en intelligent oud-Volksraadslid, later minister in Londen, mr dr Moelia en Prof. dr R Soepomo, twee scherpzinnige nationalistenvan, die wij in 1945 als minister der republiek zouden terugzien en ten slotte prof. dr W. F. Wertheim, politiek tussen socialisme en communisme instaannd, terwijl later (15 Sept. 1941) tot secretaris werd benoemd de links socialist mr B. van Tijn, tevoren reeds werkzaam bij het secretariaat. Zie het commissieverslag (deel I p. x) dat te Batavia 9 Dec. 1941 gereed kwam.

Zulke zakelijke feiten brengen Tjarda objectiever in beeld dan suggestieve tandpasta-reclamemiddelen.

Het is jammer, dat de Kadt zo weinig oog heeft voor het tragische in de beslissingen, die Tjarda nemen moest. Honend spreekt hij over „de grote Tjarda” in deze zin: „De Europese ambtenaren moesten op hun post blijven om lief en leed met de bevolking te delen. Tot deze wijze inzichten was de grote Tjarda gekomen. Dat dit alles geen zin had,

wanneer de Japanners.... dat scheen niet tot de G.G. te zijn doorgedrongen..... Maar hetzelfde formalisme dat we telkens ontmoet hebben en dat de verhouding tot de Indonesiërs zo bedorven had, beheerste ook de politiek tegenover de Europese bevolkingsgroep, de politiek van het blijven en van het zich overleveren aan de genade of de ongenade van de Japanners” (68).

Indien De Kadt als G.G., gesteld dat zulks mogelijk geweest was, met een groot deel der Europese bevolkingsgroep naar het buitenland was uitgeweken en de Indonesische maatschappij zonder bestuurs- en andere ambtenaren aan haar lot had overgelaten, zouden Nederlandse historici eerst met recht kunnen schrijven: „Wat ons overblijft is de schaamte over zoveel zelfgenoegzaamheid” (203). Maar dezelfde De Kadt spreekt over „de vlucht” der Ned. regering naar Londen. Tjarda wist 16 Juni 1940 in de Volksraad die daad beter naar waarde te schatten met de woorden: „Het opperbeestuur dat in Londen zijn vrijheid van regeren veilig stelde”.

Ik deel dus geenszins de mening van prof. Barents in ons Maartnummer (p. 190) geuit: „De eerste lof voor dit boek moet zijn, dat het op gelukkige wijze geschiedschrijving en polemieek combineert”.

2. Van Mook.

Het is scheve geschiedschrijving, als De Kadt Van Mook tekent als een „die Indonesiërs niet anders kon behandelen dan als kinderen van de Lagere School. Ze moesten die Lagere School eerst aflopen en dan, na middelbaar en hoger onderwijs te hebben genoten, ten slotte het economisch doctoraal behalen en dan zouden ze in staat zijn, zelfstandig op te treden, ofschoon ze ook dan nog altijd de minderen van de Nederlanders zouden zijn”. (112).

Als De Kadt op deze wijze Van Mook, die voor een bovenmenselijk moeilijke taak gesteld was, mistekend

*dr Van Mook
.... twee linkerhanden....?*

heeft, besluit hij: „Dit alles kan min of meer juist zijn, maar het houdt in ieder geval veel te weinig rekening met politieke en cultureel-psychologische factoren, dingen waaromtrent dr Van Mook zich dan ook zelden bekommerd heeft.” (112).

Na medegedeeld te hebben, dat Van Mook „altijd had geleefd in een land zonder een werkelijk politieke beweging” (112) vervolgt De Kadt: „Vandaar dan ook, dat de heer Van Mook in het politieke altijd twee linkerhanden had en niet in staat bleek te zijn met politieke middelen te werken”. De Kadt knauwt verder Van Mook persoonlijk: „Er was steeds een gebrek aan cultuur in alles wat van hem uitging” (112). Op diezelfde bladzijde levert De Kadt echter het bewijs, dat Van Mook wel politiek inzicht had: „Intussen de heer Van Mook kwam in Indonesië, en hij kwam met een plan. Ook hij was weldra van mening, dat men het feit van het bestaan van de republiek moest erkennen en dat men met de

vooraanstaande republikeinen, Soekarno inbegrepen, moest spreken. En ofschoon hij deswege enige malen gedesavoeerd werd door de Nederl. regering, hij hield koppig vol en ten slotte begon het zelfs (sic W. M.) voor de regering Schermerhorn-Logemann duidelijk te worden, dat men met Soekarno en de republikeinen zou moeten praten”. (113).

De Kadt durft zelfs te schrijven, „dat noch Van Mook, noch Logemann noch Schermerhorn—Drees het Indonesisch nationalisme ooit serieus hadden genomen”. (114). Dat deed Drees echter al toen hij zich met de hele S.D.A.P. in 1930 stelde op het toenmalige koloniale beginselprogramma, door prof. v. Gelderen met J. E. Stokvis in 1921 ontworpen en in 1930 door de S.D.A.P. aanvaard. En dat deden de Stuwers Van Mook en Logemann ook in 1930, toen zij zich voor uiteindelijke onafhankelijkheid verklaarden, terwijl v. Mook in de Stuw (1930—1933) de Amerikaanse politiek, die in de Philippijnen het nationalisme aanmoedigde, aan Nederland ten voorbeeld stelde. De zelfde v. Mook leverde samen met Soejono als minister de bouwstoffen voor de koninklijke rede van 6 Dec. 1942 met zijn „samengaan op voet van gelijkheid”, zijn „vrij overleg”, zijn „complete partnership”, zijn „vrijwillige aanvaarding”. Is dat „een man, die niet in staat bleek met politieke middelen te werken?”

3. Drees.

De Kadt disqualificeert ook Drees, na verteld te hebben, „dat de nieuwe premier Schermerhorn wel de bedoeling had de nieuwe politiek te realiseren, maar dat hij er toe kwam het advies te volgen van de meest ervaren politicus in de regering. En voor Drees ... was de vernieuwing iets waarvoor hij de schouders ophaalde. Hij was altijd een gematigd vooruitstrevend man geweest, die steentje voor steentje zijn politiek gebouw metselde en die alle buitengewone

situaties en buitengewone maatregelen verafschuwde of belachelijk vond" (129) en „Het besef, dat een breuk nodig was en dat een sprong moest worden gemaakt, het besef dus van een revolutionnaire situatie en van maatregelen die bij een dergelijke situatie behoorden, was hem a.h.w. organisch volkomen vreemd”.

De Kadet wist het beter: „De regering had het moeten laten aankomen op een conflict met dit noodparlement, men had verkiezingen moeten uitschrijven op grondslag van een groots programma, dat zowel voor Nederland als voor Indonesië uitdrukking gaf aan het nieuwe. Maar de regering Schermerhorn-Drees heeft daartoe niet de moed gehad" (129). De moed tot het doen van dit vage grote gebaar zou Dutch courage (dronkemansmoed) geweest zijn, met gevolg, dat in plaats van Drees' een reactionnaire regering aan het bewind gekomen was. Voor een vergissing, van de regering Drees-Schermerhorn, met haar chaotische gevolgen, zijn Nederland en Indonesië bewaard gebleven, maar De Kadet vervolgt smalend: „Ze heeft zich achter het parlement, d.w.z. achter de oude tijd verscholen". (129).

De Kadet twijfelt aan ons streven naar samenwerking tussen Nederland en Indonesië, want hij schrijft: „de Nederl. politiek, indien deze politiek ten minste er een was die naar samenwerking streefde" (182) en hij gaat zelfs zover de Nederlandse politiek als „immoreel en stompzinnig" (188) te kwalificeren.

Hiermede is de tragedie van pg De Kadet getekend. Want de volle verantwoordelijkheid voor de politieke daden der regering droegen als ministers, week in week uit in worsteling met het Indonesische vraagstuk, ook De Kadts beste partijgenoten, die niet bepaald als immoreel en stompzinnig bekend staan: Drees, Schermerhorn, Logemann, Vos, Lief-

tinck, Neher, Jonkman, Joekes, Mansholt en In 't Veld. Bovengenoemde twee grove woorden gebruikend, mistekent hij ook hen (voorman Drees het meest) en mist daarmee tevens de kans bevestigend in beeld te brengen de werkelijke tragedie onzer naoorlogse links georiënteerde regering.

Haar tragiek is, dat zij onmogelijk op korte termijn twee tegengestelde, toch elkaar volop voedsel gevende, machten kon overwinnen.

De eerste macht was de groep in Nederland, die als „De weg voor Indië" aanwees een onbegaanbaar pad. Meyer Ranneft, de bekwaamste adviseur ervan, erkende later, dat die weg onbegaanbaar was (geworden volgens hem). Anderen (C.H. en V.V.D.) gingen ook begrijpen, dat hun roer om moest.

De tweede macht vormden zij, die uiteindelijk in de Republiek Indonesië de facto het gezag in hun greep hadden. Dat waren:

- 1e De hun idealen direct verabsoluterende politici van diverse pluimage.
- 2e De zelfstandig politiek bedrijvende legerscharen.
- 3e De gewapende geuzenbenden.

Goede geschiedschrijvers zullen rekening houden met het feit, dat de regeerders van Nederland en van de Republiek Indonesië, telkens botsten op beide bovengenoemde machten. Die historici zullen dan de regerende blanke en bruine spelers in „De Indonesische Tragedie", inderdaad „Het treurspel der gemiste kansen", billijker beoordelen, dan van rechts en links in Oost en West nog veelal gedaan wordt. Deze les moet helaas de critische lezer uit De Kadts bewogen en boeiend boek zelf trekken, als Drees' regeringspolitiek door de schrijver, met de twee bovengenoemde woorden, meedogenloos wordt afge- maakt.

HET ECHTSCHEIDINGS- VRAAGSTUK

Op verzoek van de juridische sectie van de Dr Wiardi Beckmanstichting hebben enkele juristen-partijgenoten een nota samengesteld naar aanleiding van het wetsontwerp-Maarseveen, dat beoogt, het tegengaan van lichtvaardige echtscheidingen. Daarbij werd tevens het gehele echtscheidingsvraagstuk besproken, waarover in deze kleine commissie grote eenstemmigheid bleek te bestaan.

Bij een algemene bespreking van deze nota in de juridische sectie van de Dr Wiardi Beckmanstichting was er over vele punten eveneens vrij grote eenstemmigheid, maar bleken toch ook meningsverschillen te bestaan. Als rapportrice van eerstgenoemde commissie heb ik toen de nota omgewerkt tot onderstaand artikel, dat dan als uitgangspunt van discussie kan dienen.

C. d. R.

Bezwaren tegen het bestaande systeem.

Volgens de thans geldige wetten kan men op tweeërlei¹⁾ wijze echtscheiding verkrijgen.

In de eerste plaats langs de weg van de „grote leugen”. Dat kan alleen, wanneer man en vrouw het er over eens zijn, dat ze scheiden willen. Eén van beide echtgenoten beschuldigt de ander van overspel, en de ander erkent dit feit, of laat verstek gaan. De rechter neemt dan aan, dat er voldoende gronden aanwezig zijn om de vordering toe te wijzen, en de echtscheiding uit te spreken. Op deze wijze kan men dus scheiden door onderlinge toestemming, zonder dat er in werkelijkheid van overspel sprake behoeft te zijn. Deze „leugen” is niet alleen, onwaardig, het is ook wetsontduiking, omdat de wet immers uitdrukkelijk echtscheiding door onderlinge toestemming verbiedt.

Ieder, die als advocaat genoodzaakt is geweest om zijn cliënten uit te leggen, op welke wijze hij of zij de begeerde echtscheiding kan verkrijgen, heeft zich telkens weer geërgerd aan deze methode. Hebben de cliënten dan eindelijk dóór, hoe de wettelijke echtscheidings-

¹⁾ Er is nog een derde methode: nl. ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed. Door de omslachtigheid en langdurigheid heeft deze echter slechts geringe praktische betekenis.

machine werkt, dan beginnen de onderhandelingen over uitkeringen, boedelscheiding en voogdij. Zelfs kan een aanvankelijk onwillige tegenpartij op deze wijze nog wel eens bewogen worden toch mee te werken. De vrouw vraagt bijv. een exorbitant hoge uitkering of een onredelijk groot deel van de boedel, als contraprestatie voor haar bereidheid haar rol te spelen in de „grote leugen”. Nog bedenkelijker wordt het, als de kinderen ook voorwerp van onderhandeling worden.

Volgens sommigen is dit systeem van de „grote leugen” weliswaar weinig fraai, maar toch wel erg gemakkelijk. Afgezien van de vraag of dit gemak een voordeel is (wat wij ontkennen), weegt het in geen geval op tegen het ontoelaatbare gesjacher over uitkeringen en voogdij.

Minder eenvoudig is het, wanneer deze onderhandelingen geen succes opleveren, en de vrouw bijv. halsstarrig blijft in haar weigering aan een scheiding mede te werken. Zij wil nu eenmaal in het geheel niet scheiden, of, wat meer voorkomt, man en vrouw worden het maar niet eens over de uitkering. Dan kan degeen, die de echtscheiding verlangt, deze alleen verkrijgen, indien hij bewijzen kan, dat de ander zich schuldig heeft gemaakt aan één van de vier in de wet genoemde gronden: overspel, kwaadwillige verlating (na vijf jaar), levensgevaarlijke mishandeling, of een veroordeling tot een gevangenisstraf van vier jaar of meer.

Bij deze procedure is geen sprake van leugen of wetsontduiking. Maar het is te formalistisch. Alsof genoemde gronden per se en in alle omstandigheden echtscheiding noodzakelijk maken en rechtvaardigen. Terwijl daarnaast omstandigheden denkbaar zijn, waardoor een huwelijk beslist onhoudbaar kan zijn. We denken bijv. aan langdurige scheiding van tafel en bed, ernstige sexuele afwijkingen, soms langdurige ongeneeslijke krankzinnigheid, en andere toestanden, waardoor van een waar huwelijksleven geen sprake meer kan zijn.

Een ander bezwaar is, dat men in het huidige systeem uitgaat van de fictie, dat de één absoluut onschuldig is, de ander absoluut schuldig. Dit is in strijd met de werkelijkheid. De ervaring leert, dat wanneer een huwelijk reeds zover mislukt is, dat men ernstig over echtscheiding gaat denken, meermalen aan beide zijden min of meer „schuld” is. In de loop van de echtscheidingsprocedure pogen man en vrouw met alle ten dienste staande middelen aan te tonen, dat de ander de schuldige in de zin van de wet is. Wie dan ten slotte als blanke onschuld, van alle smetten vrij, uit deze onverkwikkelijke stroom van schriftelijke stukken-met-overlegging-van-brieven, en getuigenverhooren (van huisvrienden en familieleden, tot de eigen kinderen toe!) te voorschijn komt, is dikwijls volkomen toevallig. Erger nog: het komt niet zelden voor, dat de één dan ten slotte zich maar de „schuld” laat aanleunen, omdat de ander er een contra-

prestatie tegenover stelt, bijv. een gunstiger alimentatieregeling, of zelfs wel concessies in verband met de kinderen.

Deze hoogst-ongewenste toestand is een gevolg van het tegenwoordige systeem, *en kan alleen verdwijnen, wanneer men niet langer vasthoudt aan het systeem van de bijzondere echtscheidingsgronden.*

Echtscheiding door onderlinge toestemming?

Bij de vraag of men echtscheiding door onderlinge toestemming mogelijk moet maken (zonder omweg en wetsontduiking) en in de wet moet regelen, raakt men direct aan een kwestie die ten nauwste samenhangt met de levensbeschouwing.

Het is gebleken, dat mensen van uiteenlopende levensbeschouwing echtscheiding bij onderling goedvinden verwerpen, zij het dan ook op verschillende motieven. Motieven echter, die toch weer veel met elkaar gemeen hebben. De één legt meer de klemtoon op het belang, dat de maatschappij heeft bij een stabiel huwelijks- en gezinsleven, de ander op het wezen van het huwelijk zélf. Ongetwijfeld zal er in de loop van de discussie over deze zaak nog gelegenheid zijn deze motieven nader uit te werken. Voorlopig is het voldoende vast te stellen, dat we er van uitgaan, dat echtscheiding bij onderling goedvinden *niet* toegelaten behoort te worden. Oók niet langs de thans gebruikelijke omweg!

Grondige ontwrichting als echtscheidingsgrond.

Wanneer we de echtscheidingswetgeving willen hervormen, dan is het doel dus: enerzijds echtscheiding bij onderling goedvinden onmogelijk te maken, anderzijds echter wél echtscheiding mogelijk te maken, wanneer van een wezenlijk huwelijk geen sprake is.

Dit doel is te bereiken, wanneer men één algemene echtscheidingsgrond aanvaardt: *de grondige ontwrichting van het huwelijk.* (Zerrüttung.)

Het is opmerkelijk, dat er steeds meer stemmen opgaan om deze „Zerrüttung” als echtscheidingsgrond op te nemen. De bekende, veelzijdig samengestelde commissie-De Jongh drong er op aan deze grond in onze wetgeving op te nemen. De vereniging van Ambtenaren voor de Reclassering en voor de Kinderwetten sloot zich hier bij aan.

Mr Brongersma publiceerde in het nummer van Juli 1948 van „De Katholiek in de Partij van de Arbeid” enige stellingen over het echtscheidingsvraagstuk, waarin hij dit standpunt deelde, evenals mr L. E. H. Rutten in zijn prae-advies voor de Vereniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de Katholieken in Nederland.

Van protestants-christelijke zijde zijn o.m. aanhangers van dit stand-

punt: prof. mr W. F. de Gaay-Fortman, mr H. de Bie en vele anderen.

Het bezwaar tegen deze echtscheidingsgrond is, dat men wel sterk afhankelijk is van het subjectieve inzicht van de rechter. Een objectieve maatstaf is zoveel gemakkelijker te hanteren, maar biedt geen mogelijkheden om rekening te houden met alle bijzondere omstandigheden. Bij de wetgeving van de laatste decennia heeft men dan ook steeds meer aan het inzicht van de rechter overgelaten, hetgeen vrijwel algemeen als winst wordt beschouwd. In het familierecht is het subjectieve element zelfs al betrekkelijk oud: we denken slechts aan „slecht levensgedrag”, „grove verwaarlozing” als gronden voor ontzetting uit de ouderlijke macht, aan „buitensporigheden” als grond voor scheiding van tafel en bed, aan „gegronde vrees voor verwaarlozing van de belangen van het kind” bij voogdijverandering, enz.

Echtscheiding is echter een bijzonder teer onderwerp, en het is niet ondenkbaar, dat men in bepaalde streken geneigd zal zijn, slechts zeer zelden aan te nemen, dat er van „grondige ontwrichting” sprake is, terwijl men elders misschien weer ál te gemakkelijk hierover denkt. De eenheid van rechtspraak, die wij in ons land kennen, reduceert dit gevaar echter tot een minimum. De praktijk leert, dat er zich een zekere vaste jurisprudentie vormt, waaraan ook de lagere rechters zich plegen te houden. Wél zal het nodig zijn de wet zo te redigeren, dat de Hoge Raad bevoegd is desbetreffende vonnissen en arresten in cassatie te toetsen. Maar dit is een kwestie van technisch-juridische uitwerking.

Hoe wordt ontwrichting vastgesteld?

In vele gevallen zal het wel onmogelijk zijn voor de rechter zonder nadere voorlichting vast te stellen, wanneer nu werkelijk van „grondige ontwrichting” sprake kan zijn. Het is noodzakelijk, dat deze voorlichting goed geregeld wordt en de rechter rapporten krijgt van gezinsraad of huwelijksraad, of hoe men deze instellingen noemen wil.

Bij deze voorlichting zullen vooral de bureau's voor gezins- en huwelijksmoeilijkheden, zoals die reeds thans door het particulier initiatief zijn opgericht, een belangrijke functie kunnen vervullen. Echtgenoten, die moeilijkheden hebben, zullen er wellicht eerder toe overgaan zich eens tot een dergelijk bureau te wenden, en zullen dit bureau ook meer vertrouwen schenken, dan aan een ambtelijke gezinsraad. De kans op succes is dus groter. En wanneer de pogingen om de moeilijkheden op te lossen falen, en de echtgenoten toch echtscheiding aanvragen, dan zal juist zo'n bureau bij uitstek geschikt zijn de rechter voor te lichten.

De rechter zal een gespecialiseerde rechter moeten zijn, zoals ook

de kinderrechtcr is, en dus in het bijzonder inzicht moeten hebben in huwelijksproblemen. Rekening houdende met alle gegevens, waarover hij beschikt, zal hij uiteindelijk moeten beslissen of het verantwoord is „grondige ontwrichting” vast te stellen, en het huwelijk te ontbinden.

Een bijzonder moeilijk probleem is dat van de zgn. ongeneeslijke krankzinnigheid, alleen al omdat bij de moderne stand van de medische wetenschap bijna niet meer over absolute „ongeneeslijkheid” gesproken kan worden. Het is daarom nogal bezwaarlijk om ongeneeslijke krankzinnigheid als bijzondere grond in de tegenwoordige wet op te nemen, zoals sommigen willen.

Ook komt ons rechtvaardigheidsgevoel in opstand, wanneer iemand, wiens echtgenoot getroffen wordt door een geestesziekte, daarom de huwelijkstrouw verbreekt. De wet zou echter al te hoge eisen stellen, wanneer men in alle gevallen en onder alle omstandigheden levenslange trouw aan een krankzinnige echtgenoot zou verlangen. In het door ons voorgestane systeem zal de rechter in elk geval afzonderlijk moeten uitmaken, of de krankzinnigheid inderdaad „grondige ontwrichting” van het huwelijk ten gevolge heeft gehad. Hij kan dan ten volle rekening houden met de wederzijdse rechten en belangen.

De noodzaak van een nieuw systeem.

Er is dus een sterke aandrang van vele zijden om de „grondige ontwrichting” als echtscheidingsgrond in de wet te brengen.

Maar de grote moeilijkheid is, dat velen (o.a. de meerderheid van de bovengenoemde commissie-De Jongh) deze ontwrichting willen toevoegen aan de bestaande vier bijzondere gronden, zij het dan zo nodig in een afzonderlijk wetsartikel. Dit betekent verruiming van de echtscheidingsmogelijkheden, hetgeen door zeer velen ongewenst wordt geacht.

Bovendien worden de bewaren tegen het bestaande systeem dan slechts voor een klein gedeelte opgelost. Juist de belangrijkste, principiële bezwaren blijven bestaan.

Immers: de „schuldvraag” blijft bestaan, en de „grote leugen” blijft gehandhaafd.

Mr Brongersma formuleert het kort en krachtig in no. 13 van zijn bovengenoemde stellingen: De enige uitweg is: „alle gronden voor echtscheiding schrappen, af te zien van de schuldveronderstelling en slechts één grond te accepteren: algehele ontwrichting van het huwelijk te beoordeelen door een huwelijksraad”.

Handhaaft men de vier bestaande gronden (of desnoods één of meer er van), dan gaat men weer uit van de schuldfictie. Als de éne

partij er dan maar in slaagt met getuigen, brieven, enz. „schuld” van de ander te bewijzen, dan móet de rechter automatisch de echtscheiding uitspreken.

En degenen, die in wezen scheiding bij onderling goedvinden verlangen, doch geen kans zien, of geen lust hebben de rechter duidelijk te maken, dat het huwelijk „grondig ontwricht” is, kunnen via de „grote leugen” nog steeds het doel bereiken. Het duurt alleen wat langer, en het kost wat meer moeite om ook bij de huwelijksraad de „leugen” vol te houden.

Waarom durft men toch niet de enige radicale oplossing voor alle echtscheidingsmisère te aanvaarden, en klampt men zich nog vast aan de „bijzondere gronden”, vooral aan „overspel”?

Voor een deel uit traditie, uit conservatisme: het toevoegen van een nieuwe grond, of desnoods vervanging van één of meer bestaande gronden door een nieuwe, is niet zo griezelig-nieuw, als de aanvaarding van een heel nieuw systeem. Voor een deel echter óók, omdat men overspel zo'n ernstig feit acht, dat men dat steeds en onder alle omstandigheden een reden tot echtscheiding vindt. De ervaring leert echter, dat overspel — hoe ernstig het feit ook zij — niet per se ontwrichting behoeft mede te brengen, en echtscheiding dus ook in dat geval alleen toelaatbaar is, indien alle pogingen om deze ontwrichting te voorkomen gefaald hebben.

Ten slotte zijn er bepaalde groepen, die om godsdienstige overwegingen er bezwaar tegen hebben op andere gronden dan overspel echtscheiding aan te vragen. Dit berust op bepaalde gedeelten uit de Bijbel. Mocht dit bezwaar inderdaad bij belangrijke groepen bestaan, dan is daar bij de formulering van de wet wel een oplossing voor te vinden, mits maar steeds vaststaat, dat echtscheiding slechts mogelijk is, wanneer náást dat overspel de grondige ontwrichting wordt aangetoond.

Het hier verdedigde systeem is dus enerzijds een beperking van de echtscheidingsmogelijkheden, maar anderzijds wordt de mogelijkheid geopend aan onhoudbare toestanden, waar nu geen oplossing voor is, een einde te maken.

Lichtvaardige echtscheiding zal vrijwel onmogelijk zijn. Ook bij een gebrekkig-functionerende gezinsraad (en het zal heel wat moeite kosten, eer deze raden bevredigend werken) worden de echtgenoten in elk geval gedwongen zich zelf rekenschap te geven van de vraag: is ons huwelijk wérkelijk onhoudbaar?

Er zijn echter ook zeer velen, die niet „lichtvaardig” gaan scheiden, maar voor wie de echtscheidingsprocedure het slot is van een zware, vaak langdurige zelfstrijd. Mag men het deze mensen aandoen hun innerlijke strijd, alle pijnlijke bijzonderheden van hun mislukt huwe-

lijksleven, nog eens haarfijn te laten onderzoeken door een gezinsraad? Nadelen, die, wanneer gezinsrechter en gezinsraad met tact en mensenkennis optreden, tot een minimum teruggebracht kunnen worden. Nadelen, die in elk geval niet opwegen tegen de zedelijke en maatschappelijke nadelen van het bestaande systeem, en van elk ander systeem, dat tot nu toe uitgedacht is.

De schuldkwestie.

In ons systeem wordt niet per se beslist, wie de schuldige, wie de onschuldige is. Pg. Ten Hagen heeft in het Aprilnummer van dit tijdschrift hiertegen al bezwaren geopperd. Hij meent, dat uitsluiting van de schuldfactor het huwelijk ondermijnt.

Er is hier enig misverstand.

In de eerste plaats willen wij evenmin als Ten Hagen ontkennen, dat er in geval van echtscheiding meestal van schuld sprake is. Ook voor ons is het wezenlijke kenmerk van het huwelijk, trouw. Bij het sluiten van het huwelijk aanvaardt men een opdracht en wanneer deze mislukt is er meestal „schuld”. Maar in vele gevallen schuld aan beide zijden, en het leidt steeds tot alleronverkwikkelijkste en alleronbillijkste complicaties, wanneer het bewijs verlangd wordt dat één van beiden *de* schuldige is.

Wij willen echter niet de schuldkwestie geheel en al uitsluiten bij de echtscheidingsprocedure. Slechts willen wij deze procedure niet baseren op de vraag, die de absoluut-schuldige, wie de absoluut-onschuldige is. Bij de alimentatieregeling bijv. zal de rechter wel degelijk rekening mogen houden met de mate van schuld, zoals hem die in de loop van de procedure gebleken is.

Primair is dus niet de vraag: wie is de schuldige? Maar: is dit huwelijk een hopeloos geval, is het grondig ontwricht?

Ten Hagen is nu bevreesd, dat dit tot misbruik leidt, en een scheidingslustige echtgenoot zich dusdanig gaat misdragen, dat hij ten slotte triomfantelijk naar de rechter kan gaan om te zeggen: Zie mijn huwelijk eens ontwricht zijn! Aldus zou dan de andere echtgenoot geheel tegen haar of zijn zin tot scheiding gedwongen kunnen worden. Natuurlijk wil niemand dit misbruik. De mogelijkheid van misbruik zegt echter niets tegen het systeem zelf. Er zijn verschillende wegen om dit misbruik tegen te gaan. Het is bijv. zéér de vraag of er van „ontwrichting” gesproken kan worden, als de andere huwelijkspartner ondanks alles het huwelijk in stand wil houden. Meestal zal het dan niet geheel hopeloos zijn. Ook in de wet kan men waarborgen schep- pen tegen dit misbruik. Ten Hagen geeft een methode aan, die mij niet onaannemelijk voorkomt. Het is dus vrij waarschijnlijk, dat wij het over de „ontwrichting” als enige echtscheidingsgrond en de

regeling tegen misbruik ervan wel eens kunnen worden.

Anders staat het met geestelijke afwijkingen als oorzaak van de ontwrichting. Hierbij is het immers duidelijk, dat van „schuld” in het geheel geen sprake is. Wij aanvaarden de mogelijkheid, dat desondanks toch echtscheiding mogelijk is; Ten Hagen verwerpt dit beslist. Weliswaar willen wij hierbij grote reserves in acht nemen, zoals hierboven reeds betoogd is, maar er zijn helaas situaties denkbaar, dat liefde en trouw menselijkerwijs niet langer gevegd kunnen worden. De opzet van dit artikel brengt mee, dat we op dit onderdeel van het probleem thans niet verder kunnen ingaan.

Het wetsontwerp-Van Maarseveen.

Vele ministers hebben reeds tevergeefs getracht hervorming in onze echtscheidingswetgeving tot stand te brengen.

Toen Van Maarseveen nog minister van Justitie was, heeft hij gemeend wijs te doen alle principiële punten te omzeilen, en zich te beperken tot een wetsontwerp tot het tegengaan van lichtvaardige echtscheidingen.

Het bestaande systeem blijft onverminderd gehandhaafd, met schuld fictie en „grote leugen” inclus. Alleen in de procedure worden enige wijzigingen gebracht. Thans is door de wet aan de President opgedragen een verzoeningscomparitie te houden, alvorens de eisende partij toe te staan te gaan procederen ter verkrijging van echtscheiding of scheiding van tafel en bed.

Deze comparitie is volkomen zinledig geworden. De President kan zich onmogelijk ernstig met al deze huwelijksdrama's bezig houden en geeft aan-de-lopende-band verlof tot procederen.

Het wetsontwerp wil deze taak nu opdragen aan een speciale rechter, de *gezinsrechter*. Deze gezinsrechter zal, alvorens toestemming te verlenen tot procederen, advies moeten inwinnen van de gezinsraad. Deze gezinsraad zal dus tot taak hebben de huwelijksmoeilijkheden te onderzoeken, en zo mogelijk op te lossen. Bij werkelijke „lichtvaardigheid” zullen partijen dus wel tot bezinning komen, en zal het huwelijk gered worden. Wanneer men de „grote leugen” wil gebruiken om echtscheiding bij onderling goedvinden te verkrijgen, dan zal men bij een dergelijk onderzoek vlugger door de mand vallen, dan bij de huidige verzoeningscomparities. Maar tegenover een goed-vogehouden „leugen” staat ook de gezinsraad machteloos.

En wanneer alle goedbedoelde pogingen van deze gezinsraad falen, dan begint de gewone gebruikelijke scheidingsprocedure, met of zonder „leugen”, maar met alle bezwaren, die zo diep en zo algemeen gevoeld worden.

Wanneer dit wetsontwerp wet wordt, dan zullen enkele „lichtvaar-

DE PEN OP PAPIER

COMISCO EN VERENIGD EUROPA

Het vraagstuk van het Verenigd Europa is op de jongste Comisco-vergadering te Baarn het belangrijkste punt der discussie geweest. Dit feit op zich zelf illustreert reeds, hoe dit vraagstuk zich een plaats heeft veroverd op de agenda der actuele politieke vraagstukken. Voor- en tegenstanders beide moeten zich met het probleem bezighouden.

De Nederlandse delegatie had ter conferentie een resolutie ingediend, die tevoren na zijn onderling beraad, te zamen met de partij-commissie voor buitenlandse zaken, was opgesteld. Deze resolutie sprak zich positief uit voor de opbouw van een federalistisch Europa. Toch had de resolutie beslist geen maximalistische strekking. Verschillende federalisten onder onze partijgenoten zouden graag verder zijn gegaan. Dit is echter met opzet niet geschied, o.a. op grond van het feit, dat de meningsvorming over dit vraagstuk in Nederland beduidend verder is gegaan dan in menig ander land. Toch kan er geen twijfel over bestaan, dat, indien de Nederlandse delegatie het had laten aankomen op een stemming over haar resolutie, deze met grote meerderheid zou zijn verworpen. Dit tekende de stemming der conferentie.

Denis Healy hield tegen de Nederlandse resolutie een typisch Engels, maar knap tegenbetoog. Veel nieuws bracht hij overigens niet. Kort vóór de conferentie had het „Royal Institute of international affairs” een brochure over dit vraagstuk het licht doen zien, getiteld: „Western European Union”. Van de commissie, die deze brochure in 22 zittingen voorbereidde, maakte ook Denis Healy deel uit. Alle tegenargumenten kan men dus in deze publicatie uitvoerig en gedocumenteerd terugvinden.

En het is de moeite waard om van deze tegenargumenten kennis te nemen. Men behoeft het daar niet mee eens te zijn. Maar het realistische en empirische element in het Engelse politieke denken brengt toch telkens dingen naar voren, die de moeite van het overwegen waard zijn en die tevens een

---

dige” lieden hun huwelijksleven gered zien, maar de wezenlijke, fundamentele moeilijkheden worden niet opgelost.

Er zou dus wel enige, zij het niet zeer belangrijke, winst geboekt kunnen worden. Ook al, omdat dan de begrippen „gezinsrechter” en „gezinsraad” in onze wetgeving geïntroduceerd zouden worden.

Daarom hopen we in elk geval, dat dit wetsontwerp, zij het met enige veranderingen (zo menen wij, dat het horen van de gezinsraad facultatief en niet imperatief moet zijn), tot wet wordt.

tegenwicht kunnen vormen, wanneer de fantasie van anderen al te teugelloos zou uitslaan. Wanneer een discussie met tegenstanders toch een hoogstaande en vruchtbare discussie kan zijn, dan was dit met name hier het geval.

Hetzelfde kan, helaas, van alle anderen niet worden gezegd. Er ontstond ter conferentie eigenlijk een scheef beeld, doordat anderen zich als tegenstander bij het Engelse standpunt aansloten, maar op geheel andere overwegingen, dikwijls zeer zwakke overwegingen. Uitermate zwak bijvoorbeeld was het argument, dat de gedachte van het federalistische Europa niet zou spreken tot de publieke opinie. Zelfs wanneer dit waar mocht zijn — hetgeen echter met name t.a.v. de jonge generatie op goede gronden betwijfeld kan worden —, rijst nog de vraag, of het socialisme ooit groot geworden zou zijn, wanneer het nooit anders dan dingen aan de orde had gesteld, die spraken tot de publieke opinie. Bij sommigen speelde het feit, dat het federalistische Europa een gedachte was, die zij niet zelf hadden uitgevonden, kennelijk een rol. Er was ook een tekort, hier en daar, aan werkelijk internationaal denken, terwijl een enkeling heel naïef nog een paar marxistische leerstellingen van stal haalde om de internationale vraagstukken van deze tijd op te lossen, beter gezegd niet op te lossen. En ten slotte waren er de lieden, die de zoveelste resolutie tegen Franco-Spanje of een onderzoek naar een vermeende opleving van het anti-semitisme belangrijker achten dan het vraagstuk van het Verenigd Europa, dat op het ogenblik een wereldpolitieke betekenis heeft.

Waar de zaken ter conferentie aldus lagen, kan men er tevreden over zijn, dat ten slotte, vooral dank zij het vasthouden van Nederlandse zijde, nog eenstemmig een resolutie werd aangenomen, die behalve een aantal beminnelijke vaagheden, toch concreet uitspreekt, dat de instelling van een Raad van Europa beschouwd wordt als een stap op de weg naar een duurzame Europese eenheid, met gemeenschappelijke administratieve, sociale en economische organen, onderworpen aan een permanente controle van verantwoordelijke vertegenwoordigers der volken.

De conferentie in Baarn heeft, geloof ik, duidelijk aangetoond, dat in het Europese socialisme ten aanzien van dit vraagstuk onze Nederlandse partij, te zamen misschien met de Franse, het meest progressieve standpunt inneemt. Dit legt ons een dubbele verplichting op. In de eerste plaats om de gedachte van het federalistische Europa vrij te houden van al die utopische elementen, die nuchtere politici alleen maar kopschuw maken en om de gedachte uit te werken in zeer concrete en constructieve vormen. De resultaten, die bereikt zijn in de commissie van economische experts, hebben bewezen, dat dit een goede weg is. In de tweede plaats zullen we als partij deze zaak ernstig ter hand moeten nemen en ook op internationaal plan naar de wegen moeten zoeken om de gedachte verder ingang te doen vinden.

GEERT RUYGERS

BOEKBESPREKINGEN

Quintin Hogg — *The case for Conservatism*
(Engelse Penguin nr 635, 1947).

De uitgevers van de bekende „Penguin books” hebben het juist geacht de tegenstelling tussen conservatief en socialist in Engeland eens in twee van hun boekjes te laten behandelen, — boekjes waarvan ik me haast te zeggen dat het, ondanks het bescheiden formaat en de lage prijs in feite boeken zijn: er staat heel wat in. Het idee was aardig, en wat Quintin Hogg van zijn verdediging van de Conservatieve partij terecht brengt is... wel, ook „aardig”. Maar daar blijft het dan ook eigenlijk bij.

„The case for Conservatism”, dat tweemaal zo dik is geworden als de uitgevers oorspronkelijk bedoeld hadden, is in drieën verdeeld. Na een inleiding komen eerst de hoofddenkbeelden van de conservatieven aan de orde, dan een critiek op de socialisten, en dan een beschouwing over de actuele politiek, beginnend met de verkiezingen van 1945 en eindigend met een voorspel op die van '50.

Wat de actuele politiek betreft, is er uiteraard op het beleid van Attlee en de zijnen sinds '45 één en ander aan te merken; dat weten de socialisten heus ook wel. De conservatieven zijn echter zo langzamerhand aan het bemerken, dat er om hun politiek er bij het Engelse volk in te krijgen méér nodig is dan een aantal klachten, die bijvoorbeeld in demagogie dreigen te verlopen. Men kan de vraag stellen of, zakelijk beschouwd, Englands sociaal-economisch bestel door verdere nationalisaties gediend wordt. Het is echter kinderachtig om te doen alsof de socialisten nu ik weet niet wat voor kwaad hebben aanggericht met hun sinds '45 uitgevoerde nationalisaties. Quintin Hogg heeft het op dit stuk helemaal niet gemakkelijk, omdat hij behoort tot de kleine groep van jongere conservatieven, die niet alleen de reeds geschiede nationalisaties niet ongedaan zouden willen maken, maar zelfs als een onderdeel van hun conservatief beleid nog wel eens drastischer maatregelen zouden willen verdedigen.

In overeenstemming daarmee legt Hogg ook niet zó eenzijdig de nadruk op „de vrijheid” als de liberalen dat veelal doen. Hij pleit voor de rechtsstaat (inderdaad een nuttig pleidooi in deze dagen) en meent, dat daarmee niet alleen een teveel aan centraliserend ingrijpen, zoals hij aan het socialisme verwijt, onverenigbaar is, maar ook een exces van vrijheid, zoals hij bij sommige liberalen meent te bespeuren. Zijn algemene beschouwingen worden echter wel heel vaag. Het is op zichzelf misschien juist, dat Hogg een godsdienstig fundament onmisbaar acht voor elke conservatieve staatsbeschouwing; maar als men aan het geloof een afzonderlijke paragraaf wijdt, kan men de sociale eisen van het Evangelie maar niet zo luchtigjes voorbijgaan als hij doet!

Wat de actuele politiek betreft, zijn alle fouten natuurlijk begaan omdat de goede Churchill er niet meer was: en hoeveel eerbied men voor de oude oorlogsleider als zodanig ook mag hebben, dat sluit voor socialisten (en, merken de Engelse conservatieven tot hun schade, ook voor vele andere

mensen) nog niet in, dat men zijn politieke denkbelden aanvaardt of anders dan reactionnair vindt.

De socialisten hebben in hun buitenlandse politiek veel verknoeid, zegt Hogg; nu, fouten hebben Bevin en de zijnen natuurlijk gemaakt. Maar het is toch een beetje al te zot, om hem bijvoorbeeld aansprakelijk te stellen voor wat Churchill en Eden ten aanzien van de Griekse kwestie omstreeks Kerstmis 1944 hebben uitgebroed.

Het boekje is dus troostrijke lectuur voor degenen in onze kring (zouden ze talrijk zijn?) die mochten terugverlangen naar een meer „organische”, conservatieve, orde-en-gezag-minnende politiek. Mocht u in het socialisme één en ander mishagen, lees dan eerst eens het boekje van Quintin Hogg om te zien, of het conservatieve stelsel een feilloos geheel is (en, tussen haakjes, bijvoorbeeld uw sociaal gevoel bevredigt).

Moet ik er nog aan toevoegen, dat het socialisme ook in deze beschouwingen natuurlijk weer op één hoop wordt gegooid met communisme en fascisme?

John Parker — Labour marches on (Engelse Penguin nr 628, 1947)

Het Lagerhuislid voor de Arbeiderspartij, John Parker, welbekend uit zijn werk in de *Fabian Society*, is in tegenstelling tot zijn medelid de conservatief Hogg wèl binnen de aanvankelijk gestelde perken gebleven. Zijn boek is half zo dik als dat van Hogg en is ook minder pretentief. Hij geeft geen volledige „political philosophy”, maar bespreekt de opbouw en de ontwikkeling van de Labour Party en gaat vervolgens sector voor sector na wat Labour wil en wat de regering-Attlee gedaan heeft en doet. Het is zonder overdrijving gezegd indrukwekkend.

Parkers boekje blijft door deze wijze van behandelen dichter bij de grond dan dat van Hogg, maar het blijft ook op veiliger terrein. Om een zoëven behandeld punt nog even op te nemen, is zijn hoofdstuk over de buitenlandse politiek misschien wel geslaagd als een *incidentele* verdediging van het herhaalde „terugtrekken” en aarzelen van Engeland: Bevin, gesteld in een periode van liquidatie van talrijke vroeger imperiale posities, kòn vaak niet anders. Een grote lijn ontbreekt echter — en het wil mij niet uit het hoofd, dat de aanwezigheid van zulk een grote lijn bij voorbeeld het fiasco van Englands Palestina-politiek (*c'est pire qu'un crime, c'est une faute*) niet had kunnen voorkomen.

Maar wát Parker ons biedt, is zeker de studie en de overweging waard. Juist ook voor ons, Nederlandse socialisten. De omstandigheid, dat wij na '45 drie en een half jaar zijn geregeerd door coalitie-kabinetten, waarin naast socialisten ook anderen zitting hadden, zou het niet gemakkelijk maken om voor ons land een politieke kroniek als die van Parker te schrijven, waarbij we eenvoudig op de feitelijke resultaten zouden kunnen wijzen met een gebaar van: kijk, dat is nu socialistische politiek. Niet alle goeds komt er van socialistische ministers (al komt er van hen veel goeds), en het kwaad wordt ook niet alleen aan de andere zijde van de politieke scheidslijn gebrouwen.

Een vergelijking met Engeland noopt ons dus nog eens te meer tot die

voor een democratisch bestel zo nuttige relativering van het eigen standpunt, waartoe het naast-elkaar-leggen van deze twee *Penguins* op zich zelf al aanleiding geeft, John Parkers lof is, dat de socialistische lezer van zijn boekje het hopelijk kritischer uit handen zal leggen dan toen hij de lectuur begon, maar niet met teleurstelling of gebrek aan vertrouwen in de socialistische beginselen.

J. B.

Doctor Henri Polak, van het vuur dat in hem brandde, onder redactie van O. Montagne en Johan Winkler. Uitg. J. J. Kuurstra, Amsterdam, 1948.

De samenstellers hebben gelijk: „wij mogen deze man niet vergeten”. Hij was een van de heldengeneratie der oude socialistische beweging; in de eerste plaats de man van de A.N.D.B., maar wijder van de gehele arbeidersbeweging, en nog wijder, om zijn actieve liefde voor land en volk, een nationale figuur. De jongere broer Eduard geeft een boeiende, door bewondering gedragen schets der jeugdijaren (daarin een voortreffelijk beeld van Amsterdam ± 1870. Oudegeest, Jan van Zutphen, Albarda tekenen verschillende kanten van Polaks werkzaamheid in de arbeidersbeweging; S. Witteboon gedenkt hem als schrijver („hij schreef met zijn ziel”); S. de Wolff schrijft warm en bewogen over hem als Jood; Yge Foppema haalt de taalzuiveraar voor het voetlicht, terwijl de heren Kouwenaar en Zweeres de liefde en de activiteit voor Amsterdam en de schoonheid van het land als wezenlijke elementen toevoegen.

Men critiseert zulk een boek niet, dat bovenal uiting van dankbare nagedachtenis wil zijn, en dat in dankbaarheid aanvaard wordt. Toch mag ik een opmerking niet achterhouden: zonder te kunnen beoordelen wat er in het nagelaten dagboek van Polak staat, meen ik dat veel van wat er uit het laatste artikel geciteerd is, beter achterwege ware gebleven.

W. B.

Johan Winkler, Profeet van een Nieuwe Tijd, Leven en Streven van mr Pieter Jelles Troelstra, N.V. Amsterd. Boek- en Cour. Mij, Amsterdam 1948, 150 blz. (2.50).

Johan Winkler geeft in dit boekje een voortreffelijk karakterbeeld van Troelstra. Zeventien hoofdstukjes, elk met een jaartal voorzien en een sprekend opschrift. Twee voorbeelden: De Vlag (1886), De Hel (1903). Duidelijk laat Winkler zien, hoe ver Troelstra zijn tijd in menig opzicht vooruit was. Hij was wel waarlijk de profeet van een nieuwe tijd. Winkler verstaat de kunst van vertellen en verwerkt zijn materiaal op een buitengewoon boeiende wijze. Van harte hoop ik, dat dit boekje vooral onder de jongeren — ik denk aan de A.J.C. en de Nieuwe Koers — zijn weg zal vinden. Maar ook de ouderen zullen goed doen Troelstra nog weer eens tot zich te laten spreken. Daarbij denk ik vooral aan wat Troelstra zegt over het ontoereikende van de parle-

mentaire actie. Ik zeg niet, dat hij het zonder meer bij het rechte eind heeft, maar het is wel mijn overtuiging, dat een serieuze confrontatie met zijn inzichten op dit punt voor de socialistische beweging heilzaam zou zijn.

Propaganda-lectuur van de beste soort, die wij nog maar al te zeer missen.

J. J. BUSKES Jr

George Soule — Prosperity Decade: a chapter from American economic history 1917-1929 (Pilot Press, London, 1947).

„Als apen hoger klimmen willen, dan ziet men vaak hun blote billen”, zegt een Hollands spreekwoord. Dat geldt ook voor wetenschappelijke figuren, die de prestaties van hun wetenschap overschatten, zich vroegtijdig de profetenmantel aangorden... en dan wel eens lelijk te kijk komen staan. 1948 leverde ons daarvan een fraai voorbeeld bij de verkiezing van Truman, die niet alleen voor de arme opinie-onderzoekers, maar toch eigenlijk voor bijna alle (zichwanende) deskundigen een verrassing bleek. Nog fraaier was misschien de beurspaniek van October 1929 in Wallstreet, die aanleiding gaf tot een economische wereldcrisis, juist toen de meeste economische profeten aanhoudend mooi weer voorspelden. „Zelden is een volk zo misleid”, zegt de schrijver van dit boek, „door degenen die verondersteld werden de meest wijze en ervaren raadgevers van de mensen te zijn.”

Soule's boek, het achtste deel van een geprojecteerde Amerikaanse serie-uitgave over de economische geschiedenis van de Verenigde Staten, dat afzonderlijk in Engeland is verschenen, gaat niet alleen over de crisis van '29. Wel neemt die een belangrijke plaats in het boek in, omdat Soule juist de periode van de eerste wereldoorlog en de overschakeling op vrede-economie bespreekt en doorgaat tot aan de wereldcrisis van '29.

Zijn indeling en behandeling zijn duidelijk. Hij begint met de oorlog van (voor de Amerikanen) '17 tot '18, bespreekt de economische voorbereiding en uitvoering er van. Dan komen de jaren '20 aan de orde, waarbij industrie, landbouw, geldwezen en vakbeweging elk uitvoerig worden besproken. Het boek eindigt met de „crash” — en een uitvoerige literatuuropgave.

Prettig is, dat dit wetenschappelijke boek zo is geschreven, dat ook de „general reader” er zijn voordeel mee kan doen; ook fotomateriaal is opgenomen, dat uitstekend is gekozen en werkelijk iets laat zien van de besproken problemen.

Soule is kennelijk „progressief” en blijft voor ons, socialisten, aan de zijde van de engelen. Van andere zijde zal zijn boek wel eens critiek ondervinden; liberale verdedigers van het particuliere initiatief vinden misschien, dat hij in zijn lof op de Tennessee Valley Authority (blz. 43-44), iets te gemakkelijk over mogelijke bezwaren heenstapt. Niemand zal echter kunnen betwisten, dat zijn boek verantwoord is. Het is interessant uit historisch oogpunt en bevat ook wel lessen voor onze naoorlogse periode. Ook daarom kan het van harte worden aanbevolen.

J. B.

ECONOMISCHE BESCHOUWINGEN

Over productie, productiviteit en tekort op de betalingsbalans

En opnieuw — bij het schrijven van deze eerste bijdrage voor Socialisme en Democratie, over economische vraagstukken — heb ik de neiging om te beginnen met een overzicht over het verloop van de productie in ons land na de oorlog. Ik gaf dit overzicht in de rede, gehouden bij de behandeling van de begroting van Economische Zaken in November 1948, welke rede later als brochure onder de titel: „Levenspeil, levenszekerheid, levensvreugde”, in druk is verschenen.

In plaats van de gegevens per maand, zoals zij daar werden vermeld, neem ik thans de kwartaalcijfers. Naarmate namelijk het tijdvak, waarover de gegevens worden verstrekt groter wordt, is het verloop gemakkelijker te volgen bij samenvoeging. Bij het lezen van de onderstaande tabel bedenke men, dat de gegevens alleen de *industriële* productie betreffen. Deze worden nl. van maand tot maand gepubliceerd. Van de landbouw zijn slechts *jaar*-gegevens, betreffende de oogstjaren, bekend, voor het verkeer heeft men wel veel cijfers, maar de moeilijkheid om een samenvattend indexcijfer te berekenen, heeft men nog niet overwonnen.

Intussen omvat de industriële productie meer dan 40 % van het geheel, zodat uit dien hoofde aan de cijfers wel een „zwaar” gewicht toekomt. Bovendien vertonen althans de verkeersgegevens een gelijksoortig verloop als die voor de industrie.

MEDEDELINGEN VAN DE REDACTIE

Evenals vorige jaren ontvangen de lezers thans de gecombineerde Juli- en Augustusnummers. De bladzijden, die dit gecombineerde nummer minder telt dan een dubbelnummer, zullen worden gebruikt voor een speciale aflevering, die in het najaar in vergrote omvang zal verschijnen.

De aandacht wordt voorts gevestigd op de adreswijziging van het redactie-secretariaat, als op de omslag aangegeven.

Algemene productie-index van de industrie
(1938 = 100)

J a a r	1e kwart.	2e kwart.	3e kwart.	4e kwart.	Algm. gem.
1945				57	
1946	61	67	78	89	74
1947	84	91	95	107	94
1948	104	110	112	125	113
1949	120	128 ¹⁾			

¹⁾ Gemiddelde over 2 maanden dagproductie.

Uit dit verloop volgt de geregelde stijging van de productie. Het tempo van deze stijging wordt wel iets geringer, maar dit was te verwachten. Bedriegen de tekenen niet, en komt er geen grote terugslag door andere oorzaken, dan zal het productieniveau in Nederland in 1949 waarschijnlijk gemiddeld 25 % liggen boven dat van 1938. In de vermelde rede gaf ik als schatting aan, dat de productie in ons land zou moeten stijgen tot een indexcijfer van 135 om het gemiddelde levenspeil van 1938 — bij de noodzakelijke grotere investering, o.a. in het bouwbedrijf — te kunnen bereiken. Gezien de laatste cijfers: Mei 1949 bracht een topprestatie met een gemiddelde dagproductie van 130, schijnt het industriële apparaat in ons land in staat, deze productie te leveren.

De vermeerdering van de productie, welke heeft plaats gevonden in de laatste jaren, heeft twee verschillende oorzaken — beide van betekenis voor de gang van zaken in ons land. De eerste oorzaak is, dat het *aantal* arbeiders in de industrie in totaal belangrijk is toegenomen, de tweede oorzaak, dat ook de productie per arbeider, de productiviteit, aanmerkelijk is verbeterd. Neemt men de verhoudingen van 1938 tot grondslag, dan geeft de volgende tabel enig inzicht in het verloop van zaken. In deze tabel worden, om de seizoenschommeling voor de verschillende bedrijven niet een te grote rol te doen spelen, telkens voor het vierde kwartaal van elk jaar het totaal aantal arbeiders, de omvang van de productie en de daaruit afgeleide productiviteit, vermeld.

Ontwikkeling van de productiviteit 1945—1948
(1938 = 100)

J a a r	Aantal	Productie-	Produc-
(4de kwartaal)	arbeiders	index	tiviteit
1945	88	57	65
1946	113	89	79
1947	128	107	84
1948	140	125	89

Uit deze gegevens volgt ten eerste, dat rond 60 % van de verbetering in de productie in de laatste twee jaren is ontstaan door vergro-

ting van het *aantal* arbeiders, en rond 40 % door de toeneming van de productie per arbeider.

Uit de gegevens volgt ten tweede, dat ook aan het eind van 1948 de gemiddelde productie per arbeider in de industrie nog rond 10 % lager was dan vóór de oorlog.

Wat betekenen deze conclusies? Gezien van het punt van uitgang (1945) af is de ontwikkeling gunstig geweest — met het oog op de moeilijkheden, waarvoor ons land nog staat, kan men niet anders dan constateren, dat deze ontwikkeling nog niet voldoende is.

Het verloop van productie, van aantal arbeiders en van productiviteit is van bijzondere betekenis in verband met de bevolkingsgroei en met het vraagstuk van de werkgelegenheid. Immers een toeneming van de productie alléén door toeneming van het aantal arbeiders, dus zónder verhoging van de productiviteit — in een tijdvak, waarin geen grote werkloosheid bestaat — betekent, dat ook het gemiddelde levenspeil niet zal kunnen stijgen. Een toeneming van de productie daarentegen alléén door toeneming van de productiviteit dus zónder dat nieuwe arbeiders in het productieproces worden opgenomen, betekent dat — bij onze groeiende bevolking — werkloosheid ontstaat. Daarom is het ook onjuist, zoals zo dikwijls geschiedt, de productiviteit in 1938 als uitgangspunt te nemen voor een conclusie, zónder de stand van de werkloosheid in dat jaar mede te bezien, onjuist zowel vanuit een oogpunt van productie-*kosten*, als vanuit dat van de normaal te bereiken productiviteit zelve. Bij een grote werkloosheid zal nl. zowel door het stilstaan van de mist-rendabele machines in een bedrijf, als door het — in eerste instantie althans — afstoten van de minst-rendabele arbeidskrachten een „productiviteit van de arbeid” ontstaan, die *hoger* ligt in de berekeningen, dan in de maatschappelijke werkelijkheid. In 1938 was er een zichtbare werkloosheid, buiten de in werkverschaffing werkenden, van ± 300.000 personen gemiddeld over het gehele jaar. Dat betekent ± 10 à 15 % van de als arbeiders in het productieproces opgenomen beroepsbevolking. Ook wanneer men de gemiddelde productiviteit van deze groep laag stelt, bijv. op $\frac{1}{3}$ van de normale, zal men *maatschappelijk* het cijfer van de productiviteit voor 1938, dus het op 100 gestelde uitgangspunt van de tweede tabel, moeten verminderen tot ± 96 om een goede vergelijking te vinden.

Er is een andere overweging, die ons tot dezelfde conclusie leidt. Volgens de gegevens was in 1938 de aan lonen, salarissen en sociale lasten betaalde som in totaal ruim 2.300 miljoen gulden, terwijl aan directe werklozensteun 86 miljoen gulden, dus ± 4 % van deze loonsom werd uitgekeerd. De extra last voor de gemeenschap — ondanks de relatief slechte verzorging van de werklozen, betekende dus het-

zelfde als een opnemen van deze arbeiders in het productieproces onder een gelijktijdige verlaging van de arbeidsproductiviteit met 4 %.

De gegevens uit de beide tabellen, samen met bovenstaande overwegingen, leiden mij tot de conclusie, dat het mogelijk zal zijn in 1950 — ongunstige internationale economische of politieke ontwikkelingen voorbehouden — te komen tot een indexcijfer voor de productie van ± 135 , en van de arbeidsproductiviteit van ± 96 t.o.v. 1938, waarmee dan in beide opzichten de grondslag zou zijn gelegd voor eenzelfde gemiddelde levenspeil als in 1938 in ons land bestond. Hierbij is dan gerekend met het wegvallen van een deel van de vroegere inkomsten uit Indonesië en uit kapitaalbeleggingen in andere landen, hierbij is dan ook rekening gehouden met de noodzaak van grotere investeringen. Bereiken wij dit resultaat ongeveer vijf jaar na de vijf jaar oorlog, dan is dit niet ongunstig. Al bedenke men steeds, dat het bereiken van het niveau van 1938 in het jaar 1950 tóch betekent, dat de oorlog ons als het ware twaalf jaar van onze normale ontwikkeling heeft gekost, ongeacht de — even reële — nagelaten ellende.

In het voorgaande legde ik een verbinding tussen werkloosheid en maatschappelijke productiviteit. Dit geschiedde bewust, omdat wij, voor zover ik vermag te zien, óók ten aanzien van de methoden tot het bevorderen van de productiviteit op een tweesprong staan, zoals voor het geheel van onze economische politiek. Ik ben er mij van bewust, dat waarschijnlijk de opvoering van de productiviteit van de arbeid — noodzakelijk voor verdere vooruitgang — hoofdzakelijk zal moeten worden gezocht in een verdere mechanisatie en rationalisatie. Het ontwerpen en invoeren van nieuwe machines en nieuwe arbeidsmethoden, waardoor met minder inspanning in korter tijd méér kan worden geproduceerd, blijft één der normale methoden.

De technische ontwikkeling zal ons hierbij telkens voor kleinere of grotere verrassingen stellen, soms van gunstige, soms van ongunstige aard. Vrijwel steeds zal deze ontwikkeling het investeren van nieuw kapitaal eisen, terwijl ditzelfde geëist wordt voor het uitbreiden van de werkgelegenheid voor de nieuw toevloeiende bevolking, en voor het opvangen van degenen, die door dezelfde technische ontwikkeling hier of daar — soms op grote schaal — worden uitgeschakeld.

Toch vormen de technisch-organisatorische en de investeringsproblemen te zamen slechts een gedeelte van het gehele vraagstuk. Er is ook een *menselijke* kant aan — welke onder de vroegere verhoudingen maar al te zeer is vergeten. De productiviteit van de arbeid hangt af van de arbeidsmiddelen (grondstoffen, machines, werk-indeling) maar ook van de menselijke factor: de arbeider. En deze

reageert, positief en negatief, wat de arbeidsproductiviteit betreft, op beloning, op arbeidsvreugde, op vrees voor werkloosheid. De verhouding tussen de verschillende factoren, welke van betekenis zijn voor de arbeidsproductiviteit, is niet eenvoudig te bepalen.

Wanneer er een vaste beloning is voor de arbeid, vast hetzij per maand, per week of per uur, zijn de andere omstandigheden op het werk van bepalende betekenis voor de arbeidsproductiviteit. De leiding, de algemene arbeidsmoraal op het werk, de waardering er voor, maatschappelijk of door de mede-arbeiders, de verantwoordelijkheid welke het werk meebrengt, de vrees voor ontslag en de mogelijkheid tot promotie — zij alle spelen een rol.

Bij een rechtlijnig accoordloon — waarbij dus het loon evenredig is met de prestatie — is er de meest directe samanhang tussen beloning en arbeidsproductiviteit.

Voor zover ik kan vaststellen, wordt voor die soorten van werk, waarvan de uitkomst kan worden gemeten in weinig gedifferentieerde eenheden, en waarbij voor de arbeider de indruk bestaat, dat de intensiteit van de arbeid mede de afgeleverde hoeveelheid werk bepaalt — een gematigde vorm van accoordloon niet onjuist geacht, juister in elk geval dan een uniform uurloon, en juister ook dan een volledige binding tussen prestatie en loon. Een star uurloonsysteem wordt gezien als een te grote bescherming van „de zwakke broeders” — een tot te grote inspanning prikkelend systeem van accoordloon als een ongerechtvaardigde bevoordeling van de lichamelijk bevoor-rechten. Het laatste kan bovendien leiden tot het beruchte „jaag-systeem”, waartegen men en zich zelf en zijn mede-arbeiders wenst te beschermen.

De verhouding tussen de economische betekenis van de arbeid, de productiviteit van de arbeid en de beloning er voor is economisch niet onjuist bij een gematigd accoordstelsel. Immers een verhoogde productie kan dikwijls niet worden afgezet tegen eenzelfde prijs, zodat een vermindering van de beloning voor de laatst-toegevoegde eenheid in de lijn der economie ligt. Evenzo betekent daartegenover een verhoogde productiviteit bij gelijkblijvende beloning automatisch toevallen van een voordeel aan de werkgever.

Behalve de beloning van eigen arbeid is ook de beloning van anderer arbeid van invloed op de arbeidsproductiviteit. Betere scholing leidt dikwijls tot hoger prestatie. De kans op promotie — de kans dus om door scholing of door groter directe arbeidsprestatie in een bedrijf vooruit te komen — wordt meer af minder attractief mede door het verschil in beloning tussen de verschillende soorten van arbeid.

Is en blijft op deze wijze de beloning van betekenis, het zou onjuist zijn voorbij te zien aan die andere factor, welke voor de arbeids-

productiviteit in positieve zin van grote betekenis is: de arbeidsvreugde. Het dragen van een stuk verantwoordelijkheid op de post, waarop men staat, het zijn van toezichthouder en regeerder van een machine of machine-installatie, méér dan een verlengstuk er van, het medewerken aan een goede gang van zaken in het bedrijf zelf, wat hygiëne, arbeidsomstandigheden en persoonlijke verhoudingen betreft — al deze elementen vormen een niet te onderschatten bijdrage, ook tot de productiviteit. Zij worden van te groter belang, naarmate de maatschappijvorm zich wijzigt, naarmate wij er in slagen door economische en sociale politiek de vrees voor werkloosheid en voor de gevolgen daarvan in te dammen — van groter belang, dus, naarmate de „hongerzweep” minder kan worden gehanteerd.

Dit is de tweesprong. Een politiek, nationaal en internationaal gericht op het verwerven en behouden van een zo groot mogelijke werkgelegenheid, kan niet gelijktijdig gebruik maken van de vrees voor collectieve werkloosheid als stimulans voor de arbeidsproductiviteit.

Doch — het te bereiken levenspeil kan nooit groter zijn dan de gemiddelde arbeidsproductiviteit toelaat. Werkgevers, arbeiders en regering dienen zich dus bewust te zijn van de noodzaak de andere middelen, welke de arbeidsproductiviteit kunnen vergroten te gebruiken, en daarbij naast de technische (wetenschappelijk onderzoek en industrialisatie) en organisatorische (ordening en bedrijfsorganisatie) de menselijke niet te veronachtzamen.

En hiermede keer ik terug naar het land van feiten en cijfers. Omdat er voor de zo noodzakelijke ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit een gevaar ligt in de wijze waarop een deel van deze cijfers wordt gehanteerd, of misschien beter gezegd, in de conclusies, die uit deze feiten en cijfers worden getrokken.

Ik bedoel de feiten en cijfers ten aanzien van het tekort op de Nederlandse betalingsbalans.

Het meest illustratief is het misschien te beginnen bij de gepubliceerde gegevens over het nationale inkomen in 1946 en 1947, en de verdeling er van.

In het Statistisch Bulletin van het Centraal Bureau voor de Statistiek, waaruit ook de andere gegevens grotendeels zijn overgenomen, werden de volgende cijfers aangegeven. (Algemeen overzicht no. 3, dd. 5 Juli 1949).

MIDDELEN

	1946	1947
	× f 1 miljoen	
1. Productie in bedrijven	7.985	9.929
2. Productie in de Overheidssfeer	1.105	1.188
3. Netto-inkomsten uit het buitenland	236	271
4. Nationaal inkomen	9.326	11.388
5. Indirecte belastingen minus prijsverlagende subsidies	621	754
6. Nationaal product tegen marktprijzen	9.947	12.142

BESTEDINGEN

	1946	1947
	× f 1 miljoen	
7. Consumptie door verbruikers	8.075	9.987
8. Consumptie door de Overheid	2.159	2.086
9. Totale consumptie	10.234	12.073
10. Netto-investeringen in bedrijven	865	1.631
11. Netto-investeringen in het buitenland	— 1.152	— 1.562
12. Totale netto-investeringen	— 287	69
13. Nationale bestedingen	9.947	12.142

Ik zal — ditmaal — geen toelichting geven op de verschillende posten, hoewel enige toelichting niet overbodig is. Ik wilde echter met name aandacht vragen voor de posten 10 en 11; de netto-investeringen in de bedrijven en de „netto-investeringen” in het buitenland. Het eerste bedrag wordt gevormd door hetgeen in de bedrijven (in de ruimste zin van het woord, de overheidsbedrijven inbegrepen, doch *niet* de openbare werken!) *nieuw* is vastgelegd, na vermindering van het totaal van de in de bedrijven gestoken middelen met de afschrijvingen, de laatste berekend naar vervangingswaarde.

Men ziet van 1946 op 1947 bijna een *verdubbeling* van het bedrag aan nieuwe investeringen, het dubbele ook bijna van wat in verband met onze bevolkingsgroei normaal noodzakelijk zou zijn. Er is dus een deel van de achterstand ingehaald.

Maar dit is *niet* geschied *uit eigen middelen*. Daarop wijst post 11. Dit is het bedrag, dat Nederland uit het buitenland heeft ontvangen, op enigerlei wijze, om het budget sluitend te maken. Ontvangen in de vorm van credieten of giften, door verkoop van goud of van beleggingen in het buitenland.

Het eerste bedrag is dus dat, waarmee het vermogen van Nederland *in het binnenland* is toegenomen, het tweede, dat waarmee het vermogen in het buitenland is afgenomen. Men ziet, dat er in 1946 in totaal een tekort was, in 1947 juist evenwicht tussen de ver-

mogensgroei in het eigen land en het afnemen van het vermogen in het buitenland. Er is dus een niet onbelangrijke verbetering geweest van 1946 op 1947. Doch zeker was de toestand niet gezond. Immers, in verband met bevolkingstoename en met een verdere industrialisatie en rationalisatie moet het nationale vermogen groeien om in de pas te blijven. En bovendien — de mogelijkheid om bedragen van 1500 miljoen gulden *per jaar* in het buitenland op te nemen, of ons deze bedragen door verkoop van goud of effecten te verschaffen, zijn beperkt! Het Marshall-plan — in 1948 in werking gekomen, heeft het in feite mogelijk gemaakt de politiek van vergroting van het Nederlandse productie-apparaat, en daarmee van de productie, voort te zetten.

De gegevens omtrent verwerving en besteding van het nationale inkomen zijn over 1948 nog niet bekend. Toch is, juist op de vermelde punten wel enige schatting mogelijk. Uit de wel bekende gegevens mag worden afgeleid, dat opnieuw post 10, die van de netto-investeringen in de bedrijven, is toegenomen, en post 11 (hulp uit het buitenland) is afgenomen. Versta ik de cijfers goed, dan leiden zij mij tot de conclusie, dat punt 10 voor 1948 *boven de twee milliard gulden* zal blijken te liggen. En uit de deviezennota, welke de ministers van Financiën, Economische Zaken en Landbouw per 27 April 1949 aan de Tweede Kamer hebben overgelegd, volgt, dat de hulp uit het buitenland in 1948: de som van 951 miljoen gulden heeft bedragen, dus *minder dan een milliard*.

Het verschil, d.w.z. het bedrag, waarmee het nationale vermogen is gegroeid, ligt dus waarschijnlijk ook boven een milliard gulden, hetgeen de gunstige conclusie wettigt, dat: *voor het eerst na de oorlog in 1948 het nationale vermogen is gegroeid in overeenstemming met hetgeen normaal in verband met de bevolkingsgroei en de technische ontwikkeling noodzakelijk is*.

Toch zijn wij er, ook op dit punt, nog niet. Voor de oorlog groeide het vermogen van ons land *zonder* beroep op het buitenland. Integendeel, toen was ons land een der *kapitaal exporterende* landen. Wij kunnen eerst weer van een voor ons land en voor de overige landen van West-Europa normale toestand spreken, indien de ontwikkeling van het bedrijfsleven uit eigen middelen kan plaats vinden. Zoals overigens ook in het Marshall-plan wordt gesteld. Uit de gegevens van de deviezen-nota, die op dit punt klopt met de opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, volgt dat van 1947 of 1948 onze „afhankelijkheid van het buitenland” is gedaald van ruim 1500 miljoen tot ruim 900 miljoen gulden, een verbetering dus met 600 miljoen. Bij een verhoging van de industriële productie met 20 %.

Hoe ziet het er voor 1949 uit? Het grote gat in onze betalingsbalans

ontstaat, doordat de invoer de uitvoer zeer sterk overtreft. Welnu — volgens de in de deviezen-nota gegeven betalingsbalans was het verschil tussen goedereninvoer en -uitvoer in 1947 resp. 1949: 1823 resp. 1426 miljoen gulden. Van de verbetering van in totaal $\pm$ 600 miljoen gulden t.o.v. het buitenland, was dus 400 miljoen afkomstig van een verbeterde verhouding tussen invoer en uitvoer. Deze verhouding is verder verbeterd. Het percentage van de invoer, door uitvoer gedekt, was in 1947 nog slechts 44 % en nam in 1948 toe tot 54 %. Over de eerste vijf maanden van 1948 was het 49 %, over hetzelfde tijdvak in 1949: 62 %. (In Juni 1949 bleek dit percentage 70 te bedragen.) Bedriegen de tekenen niet, dan zal over 1949 opnieuw het verschil tussen invoer en uitvoer met $\pm$ 400 miljoen gulden dalen. Ontwikkelen zich ook de andere posten van de betalingsbalans in dezelfde richting als van 1947 op 1948, en in hetzelfde tempo — dan is er kans op, dat over 1949 opnieuw een 500 à 600 miljoen gulden minder tekort t.o.v. het buitenland ontstaat, waarmee dan het verschil tot minder dan 500 miljoen gulden zal zijn teruggebracht. En daarmee komt dan, ook op dit gebied, het evenwicht in zicht, al zal het van internationale factoren, met name van de verhouding tussen dollarblok en pondenblok, afhangen, of het op de geschetste wijze kan worden bereikt.

Onderzoekt men nader, wat de eigenlijke grondslag is van deze verbetering, ook in de positie t.o.v. het buitenland, dan kan de conclusie niet anders luiden dan: de *verbeterde productiviteit van de arbeid, bij gelijkblijvend reëel inkomen*.

Van 1945 tot in het eerste kwartaal 1949 stegen volgens de gegevens van het C.B.S. de lonen met $\pm$ 12 %, de kosten van het levensonderhoud eveneens met $\pm$ 12 %. Elke *nieuwe* arbeider in de productie vraagt ook zijn deel van de consumptie. Slechts door van de *aanwezige* arbeiders de productiviteit te vergroten kan een werkelijke verbetering worden bereikt, of door over te gaan op de productie van andere — in het buitenland meer gewaardeerde artikelen. Doch dit laatste kost tijd.

Ik gaf reeds aan, dat naar mijn verwachting de totale toename van het nationale vermogen van 1947 op 1948 rond 1 milliard zal bedragen, waaruit dan 600 miljoen is gebruikt voor het terugdrijven van het tekort t.o.v. het buitenland. Welnu, de gemiddelde productiviteitstoename van 1947 op 1948 (over het gehele jaar gerekend) bedroeg $\pm$ 8,2 % — bij een totale productie van $\pm$ 11 milliard gulden in 1947. Dit zou betekenen — alweer, bij *gelijkblijvend* levensniveau — een vermeerdering der besparingen van $\pm$ 900 miljoen gulden. Voegt men daarbij, dat volgens de deviezennota het voordelige saldo uit

diensten en kapitaalverkeer (o.a. scheepvaart) gestegen is van 257 in 1947 tot 375 miljoen in 1948, dus met ruim 100 miljoen gulden, dan leidt ook deze opstelling tot een vermogensgroei van ± 1 milliard gulden.

Ook hieruit blijkt: *productiviteit* en *consumptie-niveau* zijn beslissend, om ook de verdere verbetering te bereiken.

De conclusie ligt voor de hand. Verhoog nog enkele jaren de productiviteit, bij gelijkblijvend verbruik van de grote massa — en wij zijn er weer bovenop.

Toch aarzel ik deze conclusie te trekken. En dat niet alleen, omdat de vermeerdering van het nationale vermogen in 1948, met rond 1 milliard gulden, voor het overgrote deel is toegevallen aan de kapitaalbezitters, en omdat daardoor de verdeling van het nationale inkomen over kapitaal en arbeid ten ongunste van de laatste is gewijzigd. Het C.B.S. publiceerde (Statistisch Bulletin 22.2.1949) dat het aandeel van de loonarbeid, dat in 1938 $\pm 47\%$ was, in 1946 was gestegen tot 58%, doch in 1947 een daling vertoonde tot 56%. De thans beschikbare gegevens leiden mij tot de veronderstelling, dat in 1948 een verdere daling van het aandeel van de loonarbeid is ingetreden, tot 52 à 53%.

Hoezeer ook deze ontwikkeling onze politieke aandacht verdient, zij is toch niet de hoofdoorzaak van mijn aarzeling. Die ligt in de reeds gegeven beschouwingen over de middelen tot het *vergroten* van de arbeidsproductiviteit. Ik vrees, dat een te ver doorgedreven soberheidspolitiek — alweer, ongeacht de politieke kanten ervan, die een nadere studie zeker verdienen, zie Engeland! — vooral bij een zichtbare vermogensvermeerdering voor de kapitaalbezitter een *ongunstige* weerslag zal hebben op de productiviteit, door het gemis aan uitzicht, dat zij biedt, of in elk geval door het onrustig gevoel over de richting, waarin perspectief bestaat bij de grote massa. Laat ik het met cijfers zeggen. Een politiek, die een vermeerdering van de productiviteit bereikt van 6%, bij een vermeerdering van het reële looninkomen met 3%, is *beter* dan een politiek, die een productiviteitsvergroting van 3% bereikt, bij *gelijkblijvend* looninkomen. Beter voor de sociale, culturele en politieke ontwikkeling, en beter óók voor de verhouding tussen kapitaal en arbeid.

GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

Zonderen wij de C.P.N. uit, dan is het oordeel over de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in ons land bij alle partijen en beoordelaars vrij eenstemmig. Er is een verschuiving naar rechts, wat zeggen wil, dat de communisten stemmen verliezen aan de P.v.d.A. en dat die weer een aantal stemmen, gelijk aan of nog groter dan de winst die ze naar C.P.-kant behaalde, verliest aan de V.V.D. en ook wel aan de C.H.U. en zelfs een enkele maal aan A.R. of K.V.P.

De Kamerverkiezingen van 1948 hebben het beeld reeds duidelijk gebracht. De achteruitgang van onze partij sedert de Kamerverkiezingen van 1946, een achteruitgang die groter was dan de winst die we naar de communistische kant behaalden, is toen al vastgesteld. En tussen 1948 en 1949 is alleen dit veranderd, dat de communisten in dat jaar niet een smak gemaakt hebben, zoals tussen 1946 en 1948, maar dat ze, als geheel genomen, nog slechts langzaam achteruit zijn gegaan. Neemt men voor die steden boven de 20.000 inwoners het stemmental van 1946 tot uitgangsbasis, dan staat de P.v.d.A., als we 1946 gelijk 100 stellen, thans op 99. De C.P.N. heeft echter slechts 65 % van haar stemmen van 1946 overgehouden; ze is meer dan een derde van haar kiezerscorps kwijt geraakt. Vergeleken met 1948 staat de P.v.d.A. thans op 101, een bijna onmerkbaar winst. Het verlies van de C.P.N. is doorgegaan, maar haar val van 100 naar 95 betreft slechts 5 % van wat haar in 1948 nog trouw was gebleven. Blijkbaar heeft men in C.P.N.-kringen verwacht, dat de nederlaag van 1948 zich op dezelfde voet zou voortzetten en daarom slaakt men overwinningstekreten nu het verlies slechts gering is. Maar hoe amusant dit „hoera, we leven nog” van die kronkelaars ook moge zijn (vooral daar er verlies is in de grotere plaatsen, waar het industrieproletariaat woont, dat voor de C.P.N. toch het enige deel der bevolking is dat ernstig genomen dient te worden), tevreden kunnen ook wij niet zijn als we zien, hoe groot de aanhang van de Russische partij nog altijd in Nederland is. Ook het feit, dat juist in tal van typisch industriële en proletarische gebieden het verlies der C.P. ook vergeleken met 1948 veel groter is dan het gemiddelde en 10, 20, 30, soms zelfs 50 %

bedraagt en dat bijv. in de meest proletarische grote stad van Nederland, Rotterdam, het aantal C.P.-stemmen niet meer dan 40.000 bedraagt tegen 133.000 op de P.v.d.A. (wat een bijzonder licht werpt op de aanmatiging van de lieden die zich altijd „partij van het werkend volk” noemen), ook dat neemt niet weg, dat in een stad als Amsterdam nog bijna 112.000 kiezers op die partij stemmen en 132.000 op ons. Zeker, zij hebben er 126.000 gehad toen wij er niet meer dan 122.000 hadden, maar hoe gering is hun verlies en hoe klein onze winst. Maar Amsterdam is dan ook de enige van de steden boven de 100.000 inwoners, die dit trieste beeld vertoont, dat aan een verrottingsproces doet denken, dat bijna ongeneeslijk schijnt.

In het land is het gelukkig zo, dat de C.P. weer geworden is tot de kleinste van onze politieke partijen, dat ze weer duidelijk beneden C.H.U. en V.V.D. komt en alleen sterk is vergeleken met de splintergroepen. Wat dat betreft is Nederland een dóór en dóór gezond land en de heer De Groot heeft dan ook duidelijk te kennen gegeven, dat zijn beweging in dit land alleen tot iets zóu kunnen worden als de „machines” van het rode leger hun invloed kunnen doen gelden.

Wat bovendien vast staat, dat is, dat de kiezers, die genoeg krijgen van de rode-leger-politiek, in overweldigende meerderheid naar de P.v.d.A. gaan. Voor partijtjes die tussen P.v.d.A. en C.P. in willen gaan staan, partijtjes van Trotskisten of van Vlam-revolutionairen, is in Nederland al evenmin plaats als waar dan ook in de wereld.

Maar de overgang van zoveel kiezers van de C.P. naar de P.v.d.A. heeft ons niet versterkt, omdat wij aan de andere kant evenveel of nog meer verloren hebben, hoofdzakelijk aan de V.V.D.

De winst van het „liberalisme”, waarmee hier bedoeld wordt het economisch liberalisme, is bovendien nog groter dan ze schijnt, omdat op economisch gebied èn de C.H.U. èn de A.R. „liberale” partijen zijn, terwijl de „liberale” vleugel in de K.V.P., daar waar het op de practijk aankomt, de economische politiek bepaalt. Om de waarheid niet te kort te doen, moeten we er aan toevoegen, dat het een sociaal gezind liberalisme is, zoals blijkt zowel uit de maatregelen ten behoeve van werklozen, zieken, ouden, etc., als uit voorstellen om een zekere mate van medezeggenschap toe te staan.

Maar wat dat betreft is ook het V.V.D.-liberalisme niet onsociaal.

Er is dus in Nederland een duidelijke verschuiving, die ik niet voldoende omschreven acht met een verschuiving naar „rechts”. Een verschuiving van C.P. naar P.v.d.A. is géén verschuiving naar „rechts”, maar een verschuiving van onredelijkheid en onmenselijkheid en illusionisme, kortom van het buiten-politieke gangsterisme naar een zakelijke politiek.

De verschuiving van P.v.d.A. naar V.V.D. en andere partijen is een verschuiving van vertrouwen in economische planmatigheid naar een overlaten der economie aan het toeval. Het is de duidelijke uitdrukking van het feit, dat grote groepen der bevolking menen, dat het planisme alleen neerkomt op kwellende regelingen, verhoogde belastingen, gezwollen ambtenaren-corpsen en dat daar niets positiefs tegenover staat. En dit verschijnsel is internationaal.

In Engeland verlaten alle groepen die niet tot de handarbeiders behoren, de Labour-politiek. Buiten Engeland zijn de confessionele arbeiders voor een groot deel om godsdienstige redenen van de socialistische politiek gescheiden. En hetzelfde geldt voor een groot deel der middengroepen, dat altijd confessioneel gestemd heeft. Maar voor zover een deel der middengroepen aanvankelijk vertrouwen heeft gehad in de socialistische politiek, kunnen we constateren, dat dit vertrouwen verdwenen is.

De arbeiders blijven bij ons en veel niet-confessionele arbeiders, die vroeger C.P. stemden, komen bij ons. Is dat vanwege onze planpolitiek? Ik geloof van neen, want de arbeiders interesseren zich niet voor de vormen en methoden van onze politiek, doch alleen voor de resultaten er van. Die resultaten zijn, voor zover het betreft de bescherming van het levenspeil en de sociale voorzieningen der arbeiders, vrij redelijk. De communisten kunnen fulmineren tegen werkloosheid, D.U.W., gulden van Joekes, etc. — de arbeiders vinden dat er, vergeleken met 1946, verbetering is en dat wij, daar, waar verslechtering dreigt, een remmende invloed ten goede uitoefenen.

Voor de middengroepen gelden deze factoren niet of veel minder. Ook hun positie is sedert 1946 verbeterd, maar niet, zoals dat bij de arbeiders het geval is, sedert 1940. Voor zover men in die kringen omstreeks 1945 het geloof had, dat de geleide economie een snelle verbetering tot stand zou brengen, is dat geloof weer verdwenen.

Geleide economie moet toegepast worden in een vrij grote omvang, wil ze merkbaar zijn. Dat is in Nederland nooit het geval geweest. Ze moet bovendien gedurende ten minste 5 of 10 jaar toegepast worden om door te werken in de economische randgebieden waar de middenstand woont. Ook dat is in Nederland niet gebeurd. Maar voor de man van de oude middenstand is de zaak heel eenvoudig: Er zijn veel regelingen, dus is er geleide economie. Er is geen belangrijke verbetering, dus deugt de geleide economie niet. Dus: leve de vrijheid en weg met de ambtenaren en dure staat, die hoge belastingen oplegt.

Onze kans om de oude middenstand te winnen en hem weer terug te winnen van V.V.D., C.H.U. e.d., is dan ook zeer gering.

Ook voor de nieuwe middenstand zijn wij weinig aantrekkelijk. Op

economisch gebied houden we weinig rekening met de noden en lasten van deze groepen. En de vraag is of we het zouden kunnen, zonder onze massale aanhang bij arbeiders met de kleine inkomens te verliezen. Wie van 30 tot 50 gulden in de week moet leven kan moeilijk begrijpen, dat de groepen die van 60 tot 100 gulden per week verdienen een ontzettend zwaar bestaan hebben. En nog minder, dat er voor de groepen die van 100 tot 200 gulden per week verdienen, zware zorgen zouden kunnen bestaan.

Voor zover het mogelijk zou zijn dit alles duidelijk te maken, wordt het niet gedaan, omdat pogingen daartoe de communistische demagogie te veel voet zouden geven. Het groepsegoïsme der slecht betaalde arbeiders — een volkomen gerechtvaardigd groepsegoïsme — noemen we „socialisme” als we ouderwets zijn, of „streven naar gerechtigheid” als we de tale der „vernieuwing” gebruiken. Het, even begrijpelijke, groepsegoïsme der beter betaalden noemen we egoïsme of kapitalistische mentaliteit. En we laten het aan V.V.D. of C.H.U. over, een beroep te doen op dat, ook volkomen gerechtvaardigd, egoïsme.

Daar komt dan nog bij, dat wij geestelijk niets aantrekkelijks hebben voor die wat beter betaalde groepen, die sedert lang in een bepaalde sfeer van civilisatie leven. Zelfs de sfeer van vrijzinnigheid, die de oude S.D.A.P. had, is nog maar met moeite bij ons te ontdekken sedert we een „doorbraak”-partij zijn, waar allerlei zwaluwen, die maar geen lente willen maken, zorgvuldig gekoesterd worden.

Intellectueel zijn we een dóór en dóór conservatieve partij, met al de eerbied voor gevestigde autoriteiten en gevestigde reputaties, die men ook bij de V.V.D. vindt. Maar aangezien de V.V.D. consequent is in dit conservatisme en het ook op sociaal terrein voortzet, ligt het voor de hand, dat zij de groepen trekt die op dit alles gesteld zijn; en dat de intellectueel vooruitstrevenden en onconventionelen òf tot C.P.-verdwazing vervallen òf zich weer van alle „politiek” afwenden en dan vaak de V.V.D. met haar „vrijheids”-propaganda nog verkiezen boven ons mengsel van arbeider-isme en doorbraak-isme.

Er zou heel veel aan toe te voegen zijn, maar dat heeft slechts zin als er werkelijk belangstelling voor deze kwestie blijkt te bestaan. Voor zover ik kan nagaan is die er niet. Men is ook bij ons vaak blij, dat de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen niet nog slechter is geweest dan hij was. We zijn immers zo ongeveer op peil gebleven! Men vergeet hierbij één belangrijke zaak. De arbeiders die we van de C.P. gewonnen hebben, kunnen, als de economische toestand slechter wordt, weer naar de C.P. terug. De groepen die we aan V.V.D. e.a. verloren hebben, komen in die situatie niet terug. En waar staan we dan?

ENKELE ASPECTEN VAN HET ZOGENAAMDE „BEVOLKINGS- VRAAGSTUK”

Nabeschouwing over een congres

Statistiek is het methodisch rangschikken en het tellen van gelijke of althans gelijksoortige gegevens in massa, met het doel oorzakelijke verbanden op te sporen. Wanneer men deze methode toepast op de tot de menselijke groepen behorende individuen en dan let op aantal, op aantalsverhoudingen en -veranderingen, kan gesproken worden van demografie. Deze demografie of bevolkingsstatistiek, die haar neerslag vindt in cijferreeksen, is ogenschijnlijk geen geschikt uitgangspunt voor boeiende beschouwingen. Doch de schijn bedriegt. Wanneer de statisticus, de vakman, die de statistische methode beheerst, en daarvoor tegenwoordig in toenemende mate gebruik maakt van dat deel der wiskunde, dat men „*statistica*” noemt, zijn arbeid van tellen en rangschikken, van veel en ingewikkeld rekenen ook, heeft beëindigd, worden de door hem geproduceerde cijfers door de adem der wetenschap tot leven gewekt. Het is vooral de sociografie, de wetenschap, die groepen en groepsverschijnselen als zodanig in hun verscheidenheid bestudeert, voor wie de haar door de demografie aangereikte cijfers het uitgangspunt vormen voor belangrijke en in steeds ruimer kring belangstelling wekkende beschouwingen. En naast de sociograaf is het vooral de econoom, die zich van de methode der demografie bedient. Mensen zijn producenten en consumenten. Hun aantal en de veranderingen in het aantal, zowel van de totale groepen als van de samenstellende delen, oefenen op productie en consumptie, dus op het welvaartspeil, invloed uit. Op het objectieve welvaartspeil uiteraard, doch tevens op het welvaartspeil, zoals dat door de mensen wordt ervaren. Bij een bepaalde goederenvoorziening kunnen de mensen zich zowel rijk als arm gevoelen. De normen, waarmede de mens zijn welvaart meet, verschillen in geografische en historische verspreiding. Zij verschillen ook in dezelfde tijd, op dezelfde plaats, van groep tot groep. De concrete sociale wetenschap heeft met deze onderscheiden naar tijd en ruimte en naar sociale groep te maken.

De kwantitatieve gegevens der statistiek zijn de uitdrukking van kwalitatieve verschijnselen. De getalssterkte van een groep is in

vergelijking met die van een andere groep een hoedanigheid. Elke aantalsverandering is daardoor een kwalitatief verschijnsel. Wanneer de onderlinge verhouding in getalssterkte van de tot een volk behorende groepen zich wijzigt of de verhouding tussen zielental van een volk en de middelen om in de behoeften van dat volk te voorzien, zullen daarmee normveranderingen gepaard gaan. Het verschijnsel der bevolkingsvermeerdering is door deze gevolgen stellig een interessant object voor de sociale wetenschap. Zij is dat tevens wegens de oorzaken, die tot die vermeerdering hebben geleid, oorzaken, die de statistiek, die slechts cijfers groepeert, mogelijk kan suggereren, doch die door de sociografie moeten worden vastgesteld.

Men kan, gelijk hiervoren werd aangeduid, het vraagstuk van de bevolkingsvermeerdering op verschillende wijzen beschouwen. Men kan zoeken naar de *oorzaken* er van, men kan ook nagaan wat de *gevolgen* er van zullen zijn. Bij de *oorzaken* kan men letten op factoren als leeftijdsopbouw en aantal gehuwden, factoren, die de samenstelling van de groep in bepaald opzicht aanduiden, en die eigenlijk niet anders zijn dan formele mogelijkheden voor de bevolkingsgroei. Men dient daarnaast ook aandacht te schenken aan de mentaliteit van de groep. Al of niet uit hoofde van een religieuze overtuiging kan de groep een hoog kindertal toejuichen. Zij kan evenwel ook haar kindertal regelen in verband met de economische conjunctuur of met een in de loop der tijden ontstane en ook in de loop der tijden zich wijzigende geboortennorm. De *gevolgen* van de bevolkingsvermeerdering kan men nagaan ten aanzien van veranderingen in de leeftijdsopbouw en daardoor indirect weer van groepsmentaliteit, verder met het oog op de welvaart en de noodzaak van verschillende maatschappelijke voorzieningen en bovendien met het oog op de veranderingen in de samenstelling van de groep.

Het congres, dat door het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk in Maart van dit jaar in Amsterdam is gehouden over de bevolkingsvermeerdering, handelde slechts over de gevolgen daarvan. Met de oorzaken, die deels aan blijvende of tijdelijke mentaliteitsveranderingen en deels aan formele veranderingen (invloed ook van de hoge geboortecijfers na de eerste wereldoorlog?) zouden kunnen worden toegeschreven — een nadere analyse zal dit moeten uitwijzen¹⁾ — hielden de praec-adviseurs zich niet bezig. Het

---

¹⁾ Het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk heeft het vraagstuk van de oorzaken der geboortestijging tijdens en na de oorlog in studie genomen. In het bijzonder wordt daarvoor momenteel de medewerking van medici ingeroepen.

onderwerp van het congres was: De gevolgen van de bevolkingsvermeerdering.

Met het aangeven van oorzaken en van gevolgen kan de wetenschap haar taak volbracht achten. Het congres heeft zich evenwel ook op het terrein van het geven van richtlijnen begeven. Deze richtlijnen betroffen in overeenstemming met de doelstelling slechts het opvangen van de bevolkingsvermeerdering, voor zover die zich heeft voorgedaan. Met richtlijnen met betrekking tot de oorzaken van de bevolkingsgroei hield het congres zich in beginsel niet bezig. Ware het „bevolkingsprobleem” in zijn totaliteit aan de orde gesteld, had men dus de vraag gesteld, hoe in ons land op den duur een redelijk evenwicht zou zijn te bereiken tussen bevolkingssterkte en sociale en economische voorzieningen, dan had men zijn aandacht zowel op het opvangen van de zich nu voordoende groei als op het regelen van de toekomstige groei kunnen richten.

De prae-adviezen hadden de verdienste, dat zij de ernst van de situatie, waarin Nederland door zijn exorbitante bevolkingsgroei is komen te verkeren, gedocumenteerd aantoonde. Ten aanzien van een opvangen van de gevolgen konden zij moeilijk iets nieuws brengen. De Nederlandse bevolking zal moeten emigreren tenzij industrialisatie uitkomst biedt. De vraag die op het congres buiten beschouwing bleef of althans onvoldoende aangeroerd, is die naar sociologisch-kwalitatieve gevolgen van beide oplossingen in onderlinge vergelijking. Ten aanzien van beide werd iets gezegd, maar de beide oplossingen kunnen ook naast elkander worden gesteld op hun kwalitatieve merites.

Er zijn grondige redenen om wat men noemt het bevolkingsprobleem sociologisch-kwalitatief te behandelen, in dit geval dan met het oog op de gevolgen. Dat men het wel eens anders heeft gezien moge hieruit blijken, dat met het „bevolkingsprobleem” eenvoudig de verhouding tussen de grootte der bevolking en de welvaartsbronnen werd bedoeld en dat dit probleem door economen volledig kon worden behandeld. Oorzaken en gevolgen van het vraagstuk nu zijn stellig niet alleen van economische aard. En of van een vraagstuk gesproken kan worden hangt van subjectieve opvattingen af, subjectief in de zin van afhankelijk van groepsnormen, die steeds weer anders zijn. Met economie hebben deze normen weinig te maken. De economische prae-adviseur ten congresse moest dan ook constateren, dat de optimale verhouding tussen zielental en welvaartsbronnen eenvoudig niet vast te stellen is. Hoogstens kon hij spreken van objectief bestaande knelpunten bij een continue ontwikkeling. Dat men van het „bevolkingsvraagstuk”

ging spreken, als men de genoemde verhouding bedoelde, is afgezien van het al of niet bestaan van een vraagstuk, ook in de terminologie een simplificatie. Een bevolking is gesteld voor vele vraagstukken, waarvan haar verhouding tot de welvaartsbronnen er één is, zij het zonder twijfel wel een van fundamentele aard. Deze vereenvoudiging moet als een erfenis worden beschouwd uit de tijd, dat Malthus grote invloed had en de sociale wetenschap nog weinig vorderingen had gemaakt. Het is met dit „bevolkingsprobleem” als met het „sociale vraagstuk”. Alsof er niet vele sociale vraagstukken zijn!

Stelt men emigratie tegenover industrialisatie, dan betekent dit, dat er in het eerste geval minder mensen in ons land zullen wonen dan in het tweede geval. Dit feit zou dan het uitgangspunt kunnen zijn van een beschouwing over de gevolgen van de bevolkingsvermeerdering. Een volk van 10 miljoen zielen is een ander dan een volk van $7\frac{1}{2}$ miljoen. Het aantal alleen reeds is een sociologische categorie. Het grotere volk zal verder, om in leven te blijven, een andere beroepsstructuur moeten hebben dan het kleinere. Het percentage in de industrie werkzamen zal stijgen met het groter worden der totale bevolking. Verandering in beroepsstructuur betekent evenwel ook verandering in mentaliteit. Niet slechts doet dus het grotere aantal op zichzelf het volk anders zijn, ook de andere beroepsstructuur, die er het uitloeijsel van is, brengt een mentaliteitswijziging teweeg. Een ander gevolg van het groter worden der bevolking is ook een wijziging in de verdeling van de bevolking over het totale woongebied. De industrie is veel minder egaal gespreid dan de landbouw. De bevolking zal zich bij tocneming steeds meer moeten concentreren. Dat betekent, dat een groter deel van de bevolking zal overgaan tot een stedelijke levenswijze. Dat betekent ook, tenzij men er in slaagt dit gevaar op te vangen door passende sociale maatregelen, een toenemende „Vermassung”, of in elk geval een losworden van natuurlijke groepsverbanden, die door andere moeten worden vervangen. Deze Vermassung, de verwording van de mens tot massamens, is voor sociologen en andere sociale denkers een centraal probleem geworden. Zoals de 18de eeuw de geesten heeft opgeleverd, die gedachten formuleerden over de verhouding vorst—onderdaan, overheid—burger, zo heeft onze tijd de waar-schuwend stemmen gehoord van Ortega, van Huizinga, van Mannheim, Röpke en Sorokin. Hadden zij enige eeuwen eerder geleefd, zij zouden zich naast Montesquieu, Voltaire en Condorcet hebben geschaard.

Bevolkingstoename betekent dus in vele opzichten: een ander volk, andere mensen.

Ook emigratie leidt tot een ander volk, tot andere mensen. De

uitspraak, dat emigratie leidt tot het verlies van volkskracht, is in haar algemeenheid zeker niet juist. Indien emigratie alleen waardevolle elementen zou betreffen, zou ditzelfde van immigratie gezegd moeten worden, omdat emigratie voor het ene land immigratie voor het andere is. Men kan dus de vraag stellen, of bij migratie in het algemeen, dus bij een verplaatsing van mensen, alleen waardevolle individuen betrokken zijn. Dat dit stellig niet juist is, valt met historische voorbeelden gemakkelijk te bewijzen. In de strijd om het bestaan in een bepaald gebied hebben dikwijls de minder flinken het moeten opgeven en hun toevlucht elders gezocht. Ter Veen²⁾ maakte voor de Haarlemmermeer aannemelijk, dat de binnenkomers een positieve selectie vormden, de na enkele moeilijke jaren vertrekkenden een negatieve selectie. Terecht schrijft Oldendorff³⁾: Zelden vertegenwoordigt de groep der emigranten een kwalitatief gemiddelde. Soms zijn het de maatschappelijk mislukten, de armen en de misdadigers, die afgevoerd worden, dan weer de energieken, de bekwamen en de gefortuneerden, de vernieuwers, wie het oude land te bekrompen is; soms de dwaze avonturiers en gelukzoekers, dan weer degenen, die wegens hun godsdienstige of politieke overtuiging worden vervolgd, of die geen weerklank vinden voor hun nieuwe denkbeelden op technisch, economisch, intellectueel of artistiek terrein. Zo kan, zo concludeert hij, de emigratie enerzijds elementen verwijderen, die verandering in de weg staan, anderzijds elementen, die vernieuwing bevorderen. En Hofstee⁴⁾ maakte aannemelijk, dat de frisse geest, de breuk met sleur en traditie, die aan emigranten wordt toegeschreven, zich niet onder alle omstandigheden verwezenlijken. Deze zouden naar zijn mening zich eerst kunnen verwezenlijken in een tijd van naderende dynamiek. De migranten slagen er in, in het nieuwe, nog dikwijls normloze gebied, de kenmerken van een nieuwe tijd, die reeds sluimeren, tot uiting te brengen. De Spanjaarden brachten in de „Nieuwe Wereld” geen nieuw wereldbeeld, de kolonisten in onze veenstreken brachten dit wel. De constellatie in de tijd beslist hierover in belangrijke mate mede. Een beschouwing als die van Hofstee let terecht niet slechts op de individuen, doch ook op de sociale situatie.

Bij het alternatief industrialisatie—emigratie, waarvoor ons volk is geplaatst, dient men zich dus los te maken van de gangbare opvatting van de contra-selectorische werking. Dat betekent dus o.m., dat de emigranten zeer wel vooruitstrevend kunnen zijn door buiten

²⁾ H. N. ter Veen, De Haarlemmermeer als kolonisatiegebied, 1925.

³⁾ A. Oldendorff, De maatschappelijke vooruitgang, 1949, blz. 63.

⁴⁾ Academiedagen te Leeuwarden, 1949 (Mededelingen van de Koninklijke Academie van Wetenschappen).

hen liggende oorzaken: zij blijken vooruitstrevend, omdat de maatschappelijke omstandigheden hen daartoe in staat stellen, of wel van hen vergen dit te zijn. Zonder twijfel is het evenwel zo, dat de ontvangende landen, meer dan in de vorige eeuw bij de trek naar Amerika, op de kwaliteit der immigranten letten. Doch ook als we dat in aanmerking nemen blijft het zo, dat een beschouwing over emigratie, die te zeer let op de afzonderlijke individuen, tot onjuiste conclusies leidt. Migratie is te beschouwen als een groepsverschijnsel. Het is niet zo, dat telkens een individu besluit om te vertrekken. Er vertrekken groepen. Als er flinken vertrekken, nemen deze in hun kielzog minder flinken mede. En wat even belangrijk is: er vertrekken gezinnen. Gezinnen bestaan uit: mannen, vrouwen en kinderen. Als men het óver flinke emigranten heeft, denkt men aan de man, die aanstonds elders zijn beroep zal uitoefenen. Wat weet men evenwel van zijn kinderen? En wat nog merkwaardiger is — of misschien toch niet zo merkwaardig, gezien de tendenties in onze maatschappij waarin, naar het heet, de vrouw geëmancipeerd is —: over de vrouw wordt niet gerept. De bewering van de contraselectie baseert zich op erfelijkheid. Maar dan zal men ook aandacht moeten hebben voor de vrouw. Wie zegt ons, dat ook juist de flinke vrouwen wegtrekken? Houden wij misschien juist niet de flinken onder hen over? Men denkt altijd nog te veel aan de man alleen. Het blijkt telkens weer, dat de gehuwde vrouw als een quantité négligeable wordt beschouwd. Heeft men zich ooit serieus beziggehouden met haar vacantie? Zou zij niet op evenredige wijze mogen delen in de befaamde lintjesregen? Heeft zij in feite niet aan het kortste eind getrokken bij de distributie van genotsmiddelen via rokers- en snoepkaarten? Heeft zij in werkelijkheid dezelfde vrijheid als de man om lid te worden van verenigingen? De man zou vreemd opkijken, als zijn vrouw zich de vrijheid permitteerde om zo maar lid te worden van een gezelligheidsvereniging met een hoge contributie.

Wanneer wij tot de migratie der individuen terugkeren, moet verder worden gezegd, dat het niet aannemelijk is, dat de man, die maatschappelijk geslaagd is, veel lust zal gevoelen — afgezien nu van Europa-phobie — om zich te storten in het avontuur op vreemde bodem.

Zo is er veel, dat er op wijst, dat de ongunstige werking van emigratie schromelijk is overdreven. Doch hoe dit zij, zo goed als industrialisatie leidt ook emigratie tot een volk van een bijzondere signatuur. Het alternatief van het groter wordende tegenover het kleiner wordende of in zielental stabiele volk werd ten congresse niet gesteld. De beschouwingen over beide, bleven geïsoleerd. De gevolgen van industrialisatie kunnen met vrij grote zekerheid worden aan-

gegeven. Een veranderende mentaliteit, de groei van steden of van dorpen tot steden, wellicht een spreiding der bevolking over ons woongebied kunnen worden genoemd. Van de gevolgen van emigratie valt met veel minder zekerheid iets te zeggen. Een inductief onderzoek naar de waarde van een in omvang flinke groep emigranten, zowel mannen en vrouwen als kinderen, heeft tot dusverre niet plaatsgevonden. Een dergelijk onderzoek zou betrekking moeten hebben op temperament en karakter, op intelligentie en handvaardigheid. Zolang het wachten is op een dergelijk onderzoek, dat representatief zou moeten zijn, heeft het weinig zin over de waarde van emigratie voor ons volk als volk een uitspraak te doen. Dat het aangegeven alternatief nochtans zeer belangrijk is, moge uit het voorgaande zijn gebleken.

Ziet men af van het sociologische aspect van de keuze tussen industrialisatie en emigratie, dan lijkt deze keuze voor wie de werkelijkheid durft te zien al heel gemakkelijk. Men kan natuurlijk stellen dat ons land nog vele millioenen mensen kan herbergen, omdat het vinden van bestaansbronnen niet afhankelijk is van de oppervlakte van ons woongebied. Of in feite echter acht of tien of twaalf millioen Nederlanders hier een bestaan zullen vinden, hangt af van de taak, die aan ons land bij de internationale arbeidsverdeling wordt toebedeeld. Daarmede is de afhankelijkheid aangegeven. We vragen dan onmiddellijk, of wij er wel zo zeker van zijn, dat de producten van de ter opvang van de bevolkingsvermeerdering nieuw te stichten industrie zullen kunnen worden afgezet. Optimisme te dien aanzien is niet geoorloofd. Veiligheidshalve dienen we er dan rekening mede te houden, dat ons land overbevolkt is, waarmede dan wordt bedoeld, dat wij niet in staat zullen zijn de ons vertrouwde normen van welvaart te handhaven. Het nieuwe welvaartspeil zullen wij dan als armoede ervaren. Tenzij er massale emigratie optreedt.

De betekenis van het congres was hierin gelegen, dat wij min of meer weten met welke mogelijkheden wij in de toekomst rekening zullen moeten houden. Overigens ligt het vraagstuk van het opvangen van de gevolgen der bevolkingsvermeerdering in de sfeer van het beleid. Het scheppen van exportmogelijkheden is behalve van het initiatief der ondernemers, van het te voeren beleid bij handelsbesprekingen afhankelijk. Met het scheppen van emigratiemogelijkheden is het niet anders. Of wij nu onze keuze op industrialisatie of emigratie bepalen (waarbij die keuze niet betekent, dat het niet gekozene moet worden verwaarloosd) altijd zal veel afhangen van ons internationaal beleid. En daarmede is dan ten slotte tevens aangegeven, hoe belangrijk het is, dat wij bij al onze gestes als volk ons internationaal crediet behouden.

RUSLAND IN OOST-EUROPA

Voor hen, die uitzien naar belangrijke gebeurtenissen in de wereldpolitiek, naar tekenende uitlatingen of geruchtmakende gebeurtenissen, is de viermogendhedenconferentie van Parijs een schip geweest, dat in de nacht voorbijvoer. „Niet veel zaaks” — is de eerste gedachte, die bij ons opkomt, als we het officiële communiqué van de conferentie doorlezen, en tot op zekere hoogte was het ook niet veel zaaks. Toch is dat oordeel te haastig, omdat er in de resultaten, inderdaad vrij schamele resultaten, van de conferentie van Parijs, een enkele opening zit, een mogelijkheid van koersen naar vrijer water, — en omdat men van te voren reeds kon weten, als men het schaakbord met de eenmaal ingenomen posities overzag, dat een boeiend en verrassend eindspel bij deze gelegenheid vrijwel uitgesloten was.

De considerans van het communiqué begon met vast te stellen, „dat de ministers niet in staat zijn geweest, overeenstemming te bereiken over de economische en politieke eenheid van Duitsland”. Wat is er dan wèl besloten? Edward Murrow, een Amerikaans radio-commentator, zei: „Ik geloof, dat dit communiqué ongeveer op het volgende neerkomt: De vier mogendheden zijn overeengekomen, dat ze zullen pogen in Duitsland samen te leven met minder wrijving en spanning. Zij zijn het eens geworden over de ruwe trekken van een vredesverdrag voor Oostenrijk, dat een groot stuk van de Oostenrijkse economie in Russische handen zal laten. Er is geen aanwijzing, dat één van beide partijen zijn wezenlijke positie zou hebben gewijzigd.”

Precies, dat laatste was te verwachten. De Westelijke mogendheden hadden duidelijk uitgesproken, dat zij een politieke en economische eenheid van Duitsland alleen wensten, als die kon worden tot stand gebracht volgens de lijnen van de voorlopig in West-Duitsland opgerichte liberaal-politieke (en helaas ook maar al te zeer liberaal-economische) structuur. De Russen hadden niet zo duidelijk uitgesproken, dat zij een Duitsland verlangden, dat als geheel naar Oostelijk model zou zijn gefatsoeneerd, maar voor wie communistentaal kan lezen en verstaan, waren hun oproepen tot „samenwerking

tussen Oost en West" even duidelijke aankondigingen van hun voor-nemen om het liberale Westen, als dat zich onvoorzichtigerwijze in die „samenwerking" zou hebben begeben, dood te drukken in de bo-a-constrictor-armen van de Oostelijke volksrepubliek.

Iets doorslaands had dus alleen kunnen gebeuren, als de Sovjet-Unie zich genoodzaakt had gezien, haar gehele Duitsland-politiek op te geven, of als het Westen de moeizaam tot stand gebrachte gedeel-telijke reconstructie (in politiek en in economisch opzicht) weer in gevaar had willen brengen door concessies te doen aan een eenheid van Duitsland *à la Russe*. Van het laatste was geen sprake; de bezweringen van Franse woordvoerders dat overeenstemming voor de deur stond, droegen zelfs een wat pathetisch karakter. Hoe stond het echter met de toegeeflijkheid aan Russische zijde?

Wel, zie de resultaten. Het besluit (voor zo ver het al een „besluit" mag heten), dat nu eens niet de plaatsvervangers van de vier ministers, maar de Duitse autoriteiten mogen proberen, het econo-misch verkeer tussen Oost en West weer op gang te brengen. De opdracht lijkt weinig kans van slagen te bieden, en zou zelfs gevaar-lijk kunnen worden, als dit overleg tussen „Oostelijke" en „Westelijke" Duitsers in de buurt zou komen van die door de Russen gestimuleerde vormen van Oost-West-overleg, die zich afspelen in kringen van zakenlieden, van het in Stuttgart en Frankfort stilletjes weer herlevende Duitse ministerie van buiten-landse zaken (met diplomaten als Von Prittwitz) en van op vriend-schap met Rusland werkende vroegere nationaal-socialisten, zoals die van de „Nauheimer Kreis".

De overeenkomst van New-York over het opheffen van de Berlijnse blokkade zal worden nagekomen, — zegt het communiqué verder. Tot dusverre echter liep het spoorwegverkeer van Berlijn met de Westelijke zones nog niet, omdat de Berlijnse spoorwegarbeiders staakten. Zij immers wensden uitbetaling van hun loon in Westelijke D-marken, wat de Russen aanvankelijk niet of slechts in onvoldoende mate wilden. Op het ogenblik, waarop deze kroniek wordt geschreven, is het conflict juist opgelost. Er valt een dubbele les uit te trekken. In de eerste plaats de les, welke de meeste Westeuropese arbeiders gelukkig niet meer behoeven te leren, dat de communisten stakingen alleen toejuichen, als die hun het troebele water verschaffen waarin zij gaarne vissen, maar dat zij stakingen, gericht tegen een communis-tisch gezag, met een gehuil van verontwaardiging begroeten, dat elke gedachte aan de „internationale solidariteit der arbeiders" prompt wegneemt.

De tweede les ligt aan de zijde van de Engelsen en Amerikanen en houdt in, dat men zijn mond beter niet groter kan maken dan

zijn vuist. In het eerste stadium van de Berlijnse spoorwegstaking immers werden de stakers door de Westelijke Geallieerden krachtig gesteund; toen echter hun eisen ten dele waren vervuld — en men bang begon te worden, dat een voortzetting van de staking Berlijn wel eens zou kunnen stellen voor een tekort aan de steenkolen, die de stad bij een eventueel voortgezette blokkade van de winter hard nodig heeft, gingen Engeland en Amerika een eindje achteruit, adviseerden de stakers weer aan het werk te gaan en togen met verdachte gretigheid aan het „bemiddelen”. Wat de zakelijke mérites van de staking in haar latere stadium op zichzelf betreft, misschien terecht. Maar wij mogen niet vergeten welke gevolgen, diplomatiek tegenover de Russen, psychologisch en politiek tegenover de Berlijners, de Duitsers en geheel Europa, een, al is het maar zeer incidenteel in-de-steek-laten van democraten op een voorpost (en dat wàren de stakende spoorwegarbeiders) kan hebben.

Dan het Oostenrijkse vredesverdrag, dat vorderingen maakt. Ook dat past in de al eerder genoemde veronderstelling, dat een beëindigen van de Berlijnse blokkade voor de Russen voor de hand lag, omdat zij er toch geen winst mee konden behalen, en zelfs prettig kan zijn, omdat de tegen-blokkade hun in economisch opzicht te veel kost. De conferentie van Parijs zou dan dienen om eens te zien welke diplomatieke voordelen de Sovjet-Unie uit een schijnbare concessie als de opheffing van de blokkade zou kunnen halen. Welnu, waarom zich ten aanzien van Oostenrijk niet wat toegeeflijk betoond?

De Russen hebben lange tijd de dwaze en overdreven eis gesteld, dat zij alle door de Duitsers in Oostenrijk in beslag genomen eigendommen als een soort krijgsbuit zouden mogen overnemen: het zou immers „Duits bezit” zijn. Van die eis is het een en ander afgegaan, — en omgekeerd hebben de Westelijke mogendheden aan de Russen het grootste deel van de Oostenrijkse oliebelangen en alle bezittingen van de „Donaudampfschiffahrtgesellschaft” in handen gespeeld. Misschien dat we zo in de buurt komen van een definitief vredesverdrag met Oostenrijk. De Oostenrijkers, sinds jaren „ontvijand” ondans de 30 procent nazi's, die hun land heeft geteld, hebben daarop een zekere aanspraak. Het aan het vredesverdrag verbonden terugtrekken der vier bezettingslegers kan overigens naast een ontlasting van het land een zeker gevaar voor agressie betekenen. Gelukkig zijn de risico's voor Oostenrijk minder groot, omdat de communisten slechts enkele procenten van de bevolking tellen; een tweede „Praag” is dus vrijwel uitgesloten, als de democratische regering in Oostenrijk maar zorgt het ministerie van binnenlandse zaken, het leger en de politie stevig in handen te houden.

Opmerkelijk in ruimere zin dan alleen voor Oostenrijk is de Russische bereidheid om de Zuidslavische aanspraken op Oostenrijks grondgebied te laten vallen. Hoewel de rebellie van Maarschalk Tito reeds van de vorige zomer stamt, had het Kremlin zijn internationale aanspraken, bij voorbeeld voor het forum der Verenigde Naties, tot dusverre trouw ondersteund. In Parijs echter is men omgezwaaid en heeft men de Yoego-Slaven in de kou laten staan, wat van die zijde tot onvriendelijke commentaar op de Russische internationale politiek heeft geleid. Niet verwonderlijk, wel opmerkelijk.

Tito is en blijft een communist, zijn land blijft het met hem. Het zou voorbarig, onverstandig en gevaarlijk zijn om hem als het verloren schaap weer in de kudde van de democratische naties op te nemen. Hij blijft dus in een merkwaardige positie tussen Oost en West in hangen, — een communist, wiens schampere commentaren op het „on-marxistische” van de politiek van het Kremlin het hart van de liefhebbers van communistische „dialectiek” moet strelen, maar wiens economische en politieke belangen hem na zijn rebellie zo scherp van Rusland en de satellietstaten verwijderd houden, dat alleen samenwerking met de Westelijke naties hem kan redden. De Sovjet-Unie en de satellietstaten beperkten hun uitvoercontingenten naar Zuid-Slavië sinds maanden tot de helft, tot een kwart, tot een zesde... of vroegen huichelachtig zo hoge prijzen, dat Zuid-Slavië ze toch niet zou kunnen betalen. Nu toont Rusland, dat het aan Tito ook Karinthië niet gunt, — en omgekeerd verluidt, dat Tito, die al enkele maanden geleden zijn hulp aan de Griekse rebellen had gestaakt, zich nu actief *tegen* hen zou hebben gekeerd.

Nadat in de kolommen van de Russische pers het rumoer om de zogenaamde „vredesconferentie” in Parijs wat was bedaard, hoewel niet geheel weggstorven, klinken de aanvallen op de „Tito-kliek” daar des te luider. Op 26 Mei schreven een aantal Zuidslavische politieke emigranten in Bulgarije een lang artikel in de „Prawda”, waarin zij opriepen tot de strijd tegen Tito. Op 5 Juni viel de Tongaarse communistenleider Rakosi in hetzelfde blad de „Yoego-slavische Trotskisten” in een lang artikel aan. Op 16 Juni deed de Bulgaarse communist Poptomov in verscheidene kolommen hetzelfde nog eens dunnetjes over. En inmiddels had een lid van, zowaar: het Chinese Politbureau op 8 en 9 Juni twee ellenlange artikelen nodig gehad (die overigens blijkens de ondertekening al sinds November op ijs hadden gestaan) om „dialectisch” aan te tonen, dat een echte communist wel niet nationalist mag zijn in de verkeerde zin van het woord (zoals slechte mensen als Tito dat zijn), maar zijn principiële *internationalisme* wel mag verbinden met *nationalisme*

in de goede zin van het woord (zoals de Chinese communisten, zich noemende „het volks-bevrijdingsleger”, dat zijn).

Waar de blaasbalg van het propaganda-apparaat met zoveel kracht tegen Tito wordt gehanteerd, is er aanleiding om twee dingen te veronderstellen. Men is geneigd om ook op andere terreinen het Kremlin tegen Tito te zien ageren; men ziet dat duidelijk op economisch gebied, en geruchten spreken ook over oorlogsvoorbereidingen. Dit laatste werd enkele maanden geleden gefluisterd; het gerucht liep nu weer, al behoeft het niet méér te betekenen dan dat de tussen Zuid-Slavië en Griekenland klem-zittende bondgenoot Albanië nog wat dikker onder de Russische officieren en Russische wapens wordt gezet. Men zou ook kunnen aannemen, dat het Kremlin er weer eens behoefte aan heeft, de loyaliteit der satellieten uitdrukkelijk en luide door henzelf bevestigd te zien.

Het gaat namelijk niet goed met de banden, die de satellieten met Moscou verbinden. In geen ander land is de navelstreng naar Moscou zo radicaal doorgeknipt als in Zuid-Slavië, maar het rommelt overal. Markos, de Griekse rebellen-generaal, verdween plotseling van het toneel (al schreef hij kort geleden een brief in de „Prawda” van zijn ziekbed in Bukarest). In Albanië, de kleine maar voor honderd procent gelijkgeschakelde bondgenoot, moest Xoxe worden terechtgesteld wegens Trotskisme, verraad en soortgelijke zaken. In Hongarije is niet alleen Minister Rajk afgezet en gearresteerd, maar het lot trof ook Tibor Izonyi, het machtige lid van de communistische contrôle-commissie, die in elk land achter de schermen aan de partij-touwtjes trekt; de berichten spreken zelfs van een spionage ten behoeve van de Amerikanen, waarin ook de Russische gezant in Hongarije betrokken zou zijn. Polen had al veel eerder een Gomulka, die wegens „nationalistische” afwijkingen terzijde werd gesteld. In Bulgarije moest Kostov het veld ruimen, waarschijnlijk wegens een te grote sympathie, vroeger jegens Tito betoond, terwijl minister-president Dimitrov al maanden voor zijn overlijden in Rusland vertoefde. Ten slotte kraakt het nog in Tsjechoslowakije. Daarmee wordt niet de fel oplaaiende strijd met de rooms-katholieke kerk bedoeld, maar de stille tegenstelling in de communistische gelederen zelf: de extreme partijgangers, zoals Slansky, hebben zelfs Russische steun nodig tegenover meer gematigde of Tsjechisch-gezinde communisten als Gottwald, die er gezien de economische wantoestanden in het Comecon-gebied van Oost-Europa misschien nog wel eens spijt van heeft, dat zijn land destijds op hoog bevel van het Kremlin voor de Marshall-hulp heeft moeten bedanken.

De lijst is op zichzelf indrukwekkend, maar mag niet de overtuiging vestigen, dat in verscheidene van deze landen een Tito-omwenteling

voor de deur zou staan. Daartoe zou zulk een tweede Tito moeten beschikken over de machtsfactoren, die zoëven bij Oostenrijk al werden genoemd: politie, leger, binnenlandse zaken, en zó populair moeten zijn, dat hij de door de communisten tegen het Westen opgejaagde arbeidersmassa's bij voorbeeld tot het Marshall-plan zou kunnen bekeren. Het lijkt niet waarschijnlijk, dat dit in een van die landen binnenkort mogelijk is — maar men kan, zie Tito, nooit weten.

De Russen zullen echter, ook als er geen geruchtmakende dingen gebeuren, hun politiek op de feitelijke krachtsverhoudingen moeten instellen. Dat Visjinski in Parijs vele toontjes lager zong, was niet alleen een gevolg van de „gebroken” blokkade, die een overwinning, maar toch slechts een gedeeltelijke overwinning voor het Westen betekent, maar waarschijnlijk ook daarvan, dat de Russen hun aanvankelijk gestelde einddoel: het winnen van het Duitse volk als geheel, op zijn minst moeten uitstellen. De „eenheid van Duitsland” werd bij deze gelegenheid door de Russen wel genoemd, maar propagandistisch niet meer zo sterk op de Duitse bevolking gericht als vroeger wel het geval was.

Maar zullen de Russen nu reeds de consequentie trekken, dat zij Oost-Duitsland gaan verlaten? Voor die voorspelling is het nog te vroeg. De verkiezingen in Oost-Duitsland, waarbij een belangrijke oppositie het waagde haar steun niet aan de officiële kandidaten te geven, hebben laten zien, dat zulk een terugtrekken der Russische troepen voorlopig ook een *politieke* terugtocht van het communisme zou betekenen. En wat zou de indruk zijn van een dergelijke terugtocht in de satellietstaten van Oost-Europa, waar blijkbaar meer weifelende zielen leven dan de Russen graag zouden zien? Dat het Kremlin, tot dusverre, er niet in is geslaagd Tito te liquideren en Zuid-Slavië weer gelijk te schakelen, is een teken van zwakte. Het zal die zwakte niet nog zichtbaarder maken door verdere terugtochten, — tenzij die noodzakelijk mochten blijken. Het zal er voorshands eerder naar streven, Zuid-Slavië tóch nog aan de ketting te krijgen.

Amsterdam, 4 Juli '49

SOCIALISTISCHE BELASTINGPOLITIEK IN ENGELAND

In Engeland — schrijft Attlee ¹⁾ — is de geschiedenis van het socialisme een geheel andere geweest dan op het platteland van Europa. In tegenstelling tot het continent heeft Marx in Engeland slechts een geringe invloed uitgeoefend. Het Engelse socialisme heeft van de aanvang af in de eerste plaats aangeknoopt bij ontwikkelingstendenzen in het eigen nationale leven, niet in het minst bij een radicale christelijke critiek op de misstanden van het kapitalistische stelsel. Het is daarnaast sterk beïnvloed door het karakter van het Engelse volk, welks grote deugd niet ligt in het uitwerken van theoretische stelsels, maar in zijn praktische bekwaamheid om er mee te werken en ze te doen functioneren. ²⁾ Ook andere Engelse schrijvers leggen de nadruk op dit ondogmatische, praktische karakter van de Engelse socialistische bewering. Zo wijst ook Dalton er op ³⁾, dat het Engelse socialisme, voor zover het op schrijvers steunt, dit doet op — vooruitstrevende, zij het herhaaldelijk niet-socialistische — geschriften van eigen bodem; doch hij voegt daar aanstonds aan toe, dat de grondslag van het Engelse socialisme veeleer ligt bij het gesproken dan bij het geschreven woord, en minder in systematische gedachtenconstructies dan in op ervaring gegronde actie. Niet de revolutionnaire verwezenlijking van een theoretisch inzicht, doch een geleidelijke ombuiging van de bestaande maatschappij, overeenkomstig de mogelijkheden, welke de practijk blijkt te bieden, was en is het doel van het Engelse socialisme. En zowel bij de vraag wat nodig als bij die wat mogelijk is, zijn het de Engelse toestanden, die beslissen. Ook in zover heeft het Engelse socialisme een bij uitstek Engels karakter.

Het is deze eigen sfeer van het Engelse socialisme, die, naast onze traditionele, ietwat eenzijdig-Duitse oriëntatie en de grotere invloed van Marx op de oudere Nederlandse socialistische beweging, met name vóór 1940, belemmerend heeft gewerkt op onze bekendheid met

¹⁾ C. Attlee, *Mijn Labourpartij*, Amsterdam 1946, blz. 18 (Engelse titel: *The Labour Party in Perspective*).

²⁾ Attlee, bldz. 83.

³⁾ Hugh Dalton, *Practical Socialism for Britain*, bldz. 17. Verwezen is naar de derde druk van 1936.

hetgeen de Labour Partij ons aan waardevols heeft te bieden. Dit gebrek aan kennis valt mede op het gebied van de belastingtheorie en de belastingpolitiek te constateren. Fiscale en financiële vraagstukken hebben in de Nederlandse socialistische beweging nooit veel belangstelling getrokken; maar de inzichten, die er waren, stonden onder typisch Duitse invloed. Het kan daarom zijn nut hebben, na te gaan, tot welke conclusies het Engelse socialisme op dit hoe langer hoe belangrijkere terrein is gekomen. Dit onderzoek is ook daarom van betekenis, omdat, naar nader zal blijken, de Engelsche beschouwingen op verschillende punten tot dezelfde opvattingen leiden, die ik reeds eerder op grond van een meer theoretische overweging meende te moeten stellen.⁴⁾ Een poging daartoe moge daarom in het hier volgende worden gedaan.

Het gemeenschappelijke uitgangspunt van alle socialistische bewegingen, hoe hun gedachtenstelsels verder ook mogen uiteenlopen, is gelegen in de wens tot opheffing, of althans vermindering, van de schrijnende onrechtvaardigheden en gebreken van het kapitalistische stelsel, van de te grote verschillen in bezit en inkomen, in economische macht en maatschappelijk aanzien, in ontwikkelingsmogelijkheden van de afzonderlijke mens en van de verschillende groepen (klassen) in de samenleving. Maar de reactie is verschillend, en afhankelijk van de volksaard. Marx als Duitser zocht naar een wetenschappelijke analyse van de werking van het kapitalistische stelsel en naar een wetenschappelijk verantwoorde politiek om dit stelsel radicaal door een ander te vervangen. En wanneer dan de theorie, die hij ontwikkelde, hem leidde tot de opvatting, dat de verhoudingen tussen arbeidsloon en winst, winst en rente, grondrente en winst, uit de wetten van de kapitalistische samenleving zelf voortvloeien en dat zij binnen dat stelsel nauwelijks kunnen worden veranderd — op geen enkele wijze, dus ook niet door de belastingheffing⁵⁾ —, dan wordt het begrijpelijk, dat Marx, op deze theoretische overwegingen, aan het vraagstuk van de belastingheffing vooralsnog geen betekenis kon toekennen. Ook al lijkt de ervaring te dezen aanzien in een andere richting te wijzen, zo is niettemin volgens Marx alle streven naar een verbetering van het belastingstelsel niet meer dan een burgerlijke aangelegenheid, een

⁴⁾ Zie mijn boek *Socialistische belastingpolitiek*, Amsterdam 1946.

⁵⁾ Karl Marx, *Critiek op Emile de Girardins „Le socialisme et l'impôt”*, aangehaald o.a. bij M. Grünwald, *Marx über Steuerreformen*, *Neue Zeit*, 18e jaargang (1900), band II, bldz. 570. Overigens is de practische betekenis van deze opvatting, hoofdzakelijk ten gevolge van het optreden van Lassalle, niet groot geweest.

„banale bürgerliche Reform”, of wel „das Steckenpferd aller radikalen Bourgeois, die sich vergeblich bemühen, das kapitalistische System in seinen Konsequenzen zu reformieren, ohne es selbst anzutasten.”⁶⁾ Hier ligt, tussen twee haakjes, de belangrijkste reden, dat de jonge socialistische beweging in Duitsland — en later ook in Nederland — de vraagstukken van belastingheffing en van financiële overheids-politiek zo sterk heeft verwaarloosd. De nuchtere Engelsman daarentegen heeft geen behoefte aan een zo diepgaande analyse —: die bovendien nog tot een belemmering voor practisch optreden blijkt te worden ook. Zijn reactie was, dat hij rechtstreeks ging zoeken naar middelen, die een ogenblikkelijke verbetering in de door hem geconstateerde wantoestanden konden brengen. Zijn ervaring leerde hem daarbij — een ervaring die juist blijkt te zijn dan de theoretische bespiegelingen van Marx —, dat de belastingheffing wel degelijk de te grote welvaartverschillen kan afzwakken. Zo kreeg de vraag naar de beste verdeling van de belastingdruk en naar de meest wenselijke belasting voor de Engelse socialisten reeds dadelijk een grote praktische betekenis. Overigens mag dit op zich zelf niet worden beschouwd als een bewijs voor de superioriteit van de Engelse mentaliteit boven het Duitse systeem van denken. Schreef Marx zijn beschouwingen over belastingen in een tijd, toen de arbeidersklasse in het half-feodale Duitsland, ook op het gebied van de belastingheffing, inderdaad nog met handen en voeten aan de machthebbers was overgeleverd, het Engelse socialisme is als bewuste beweging veel later ontstaan⁷⁾, in een land waarin de kapitalistische ontwikkeling het verste was voortgeschreden en waarin bovendien niet-socialistische denkers en staatslieden grondslagen hadden gelegd waarop de socialisten konden voortbouwen. Ook op het gebied van de belastingheffing was Engeland vele andere landen vooruit. De Engelse Income-Tax is van 1842 (eigenlijk reeds van 1799), de Pruisische inkomstenbelasting van 1891. Het vraagstuk van de beschermende rechten was in Engeland na 1847 (chartistenbeweging) nauwelijks meer van betekenis, terwijl in Duitsland de „Schutzzollfrage” de socialistische gemoederen jaren lang in beroering bracht. Ook de andere indirecte

⁶⁾ H. G. Calmann, Die Finanzpolitik der deutschen Sozialdemokratie, München 1922, bldz. 53—54.

⁷⁾ Men zie o.m. het reeds geciteerde boekje van Attlee, Hoofdstukken I en II. De Labour Party dateert eerst van 1906. Voordien zocht de Engelse arbeidersklasse de verbetering van haar positie in de eerste plaats te verkrijgen door de — niet-socialistische — vakverenigingen en coöperaties. De voorgangers van de Labour Party waren de Sociaal-Democratische Federatie (Hyndman), de Fabian Society en de Onafhankelijke Arbeiders Partij (Keir Hardie).

belastingen (accijnzen) hebben in Engeland de laatste eeuw een geheel andere rol gespeeld dan in vele landen op het continent het geval was. Ten slotte trokken in Engeland, zij het nog niet systematisch, de kwestie van het erfrecht als een van de belangrijkste oorzaken van maatschappelijke ongelijkheid, en daarmee de problemen, die verbonden zijn met het successierecht, reeds vroeg de aandacht; de „death duties” vormen dan ook sedert lang een belangrijker bron van inkomsten voor de Engelse schatkist dan in verschillende andere landen, en de tarieven waren hoger. Gewezen moge hier o.m. worden op John Stuart Mill, die in zijn *Principles of Political Economy* van 1848 een critiek geeft op het bestaande erfrecht, waarbij hij zelfs tot de revolutionnaire stelling komt, dat er geen enkel bezwaar tegen bestaat om bij de wet een maximum te bepalen voor hetgeen iemand van een ander mag verkrijgen zonder er zelf voor te hebben gewerkt, en om te eisen, dat wie nog meer vermogen wil opstapelen, daarvoor zijn eigen arbeidskracht zal hebben in te zetten.⁸⁾ Mill liet daaraan nog voorafgaan, dat hij voor het erfrecht buiten de enge familiekring geen enkele rechtsgrond kon vinden⁹⁾, alsmede dat de plicht van ouders tegenover hun kinderen niet verder gaat dan hun een behoorlijke opvoeding te geven benevens datgene, „as will enable them to start with a fair chance of achieving by their own exertions a successful life”, terwijl hij niet kon toegeven „that as a child he had a claim to more”.¹⁰⁾ En nu moge het waar zijn, dat volgens hen die — zoals de Engelse socialisten doen — de aantasting van het erfrecht in het centrum van de socialistische politiek stellen, de latere Engelse economische literatuur blijk geeft van een zekere „neglect of inheritance”¹¹⁾, dit neemt niet weg, dat ook de vooruitstrevende liberalen in Engeland wel degelijk oog hadden voor de billijkheid, om van de grotere nalatenschappen een niet onbelangrijk deel voor de staat op te eisen. De gedachte, om aldus door de belastingheffing tevens te bereiken, dat de bestaande ongelijkheid van vermogen enigszins wordt afgezwakt, is in Engeland dus zeker niet specifiek-socialistisch. Het is echter de sterke neiging tot continuïteit van de Engelsen — karaktertrek waarop ook Attlee wijst¹²⁾ —, die de Engelse socialisten, behalve aan de traditie van de inkomstenbelasting,

⁸⁾ Verwezen is naar de *People's Edition*, Londen 1886, bldz. 139, tweede kolom.

⁹⁾ A.w. bldz. 136, tweede kolom.

¹⁰⁾ A.w. bldz. 137, eerste kolom. Men vergelijk hierbij mijn overeenkomstige beschouwingen in mijn boek *Socialistische belastingpolitiek*.

¹¹⁾ Aldus drukt Hugh Dalton zich uit in zijn „*Some Aspects of the Inequality of Incomes in Modern Communities*”, Londen 1920, bldz. 126.

¹²⁾ A.w. bldz. 14.

aan die van de successierechten deed aanknopen, en die hen er toe leidde om van een en ander de hoekstenen van hun belastingpolitiek te maken.

Omtrent oudere beschouwingen van Engelse socialisten over vraagstukken van belastingheffing en van financieel overheidsbeleid is mij weinig bekend. Er is, voor zover ik weet, slechts geweest een kleine brochure van Sidney Webb, *What about the Rates?* (London, Fabian Society), die ik echter niet te pakken heb kunnen krijgen. Ongetwijfeld hangt dit gemis samen met de reeds vermelde omstandigheid, dat het geschreven woord aanvankelijk in het Engelse socialisme slechts een bescheiden rol heeft gespeeld. Daarnaast „liggen” deze wel zeer specifieke vraagstukken ook in Engeland velen minder goed: een typerend voorbeeld vormt een kort geleden verschenen boekje van de Fabian Society over door Labour te treffen maatregelen, waarin merkwaardigerwijs over belastingen met geen woord wordt gesproken.¹³⁾ Voorts mag niet worden vergeten, dat de Labour Party „steeds . . . geweigerd (heeft) zich aan een program te binden, zich op een leerstelling vast te leggen of een bepaalde theorie te verkondigen”¹⁴⁾: officiële uitspraken konden dus niet worden verwacht. Ten slotte was de zin voor traditie zo groot, dat wanneer een man als Hugh Dalton zijn eerste wetenschappelijke werken schrijft¹⁵⁾, hij probeert zijn opvattingen voort te bouwen op de bestaande economische literatuur, onder vermindering, voor zoveel mogelijk, van het woord socialisme; een eigen revolutionnaire theorie, zoals Marx die, in scherpe en principiële tegenstelling tot het „burgerlijke” denken, wilde geven, is in Engeland psychologisch ondenkbaar.

De groei van de beweging eiste echter ten langen leste toch een concretisering van de doeleinden, die men zich stelde, en van de middelen, die men tot het bereiken daarvan wilde aanwenden. In 1918 kreeg derhalve de Labour Party haar eerste program¹⁶⁾, dadelijk gevolgd door een uitgebreide samenvatting van haar politiek, in de brochure „*Labour and the New Social Order*”, met als ondertitel „*A Report on Reconstruction*”. Daarin werden vier zuilen genoemd,

¹³⁾ „*What Labour could do*”, Londen 1945. Ook Attlee trouwens gaat in zijn reeds meermalen aangehaalde boekje, waarin het program van de Labour Party wordt uiteengezet, op vraagstukken van belastingheffing in het geheel niet in.

¹⁴⁾ Voorzitter Wardle op het congres van 1911, aangehaald door Attlee, a.w. bldz. 26.

¹⁵⁾ *Inequality of Incomes* (zie noot 11) en *Principles of Public Finance*, Londen 1922.

¹⁶⁾ Afgedrukt bij Attlee, bldz. 29—30.

waarop de Labour Party haar huis van een rechtvaardiger samenleving wenste op te bouwen: vooreerst een gewaarborgd minimum levensonderhoud voor iedere Engelsman, vervolgens een democratische contrôle op de industrie, ten derde een „Revolution in National Finance”, en in de vierde plaats de eis, dat al hetgeen meer wordt geproduceerd dan nodig is voor de „standard of life”, wordt aangewend in overeenstemming met het algemeen belang. Het is de derde „zuil” — die van de revolutionnaire verandering van het stelsel van de overheidsfinanciën — die ons hier in het bijzonder interesseert.

Ik kan er niet aan denken, de financiële paragraaf van dit wijdelopige (Attlee) document geheel over te nemen, doch vermeld slechts de voornaamste conclusies. Deze zijn:

1. vrijstelling van belasting voor de „National Minimum of Life”, die men ieder wil garanderen („zuil” 1); in verband hiermede afwijzing van beschermende invoerrechten en van andere indirecte belastingen, die de prijzen van de eerste levensbehoeften verhogen; indirecte belastingen uitsluitend op goederen van weelde;

2. afwijzing van alle belastingen, die belemmerend werken op de productie, op het persoonlijke initiatief, op handel, verkeer en transport, overeenkomstig hetgeen de economische wetenschap hieromtrent leert;

3. verdeling van de belastingdruk zoveel mogelijk overeenkomstig de eis van „equality of sacrifice” (gelijkheid van offer);

4. sterk progressieve inkomstenbelasting, niet van individuen, doch van families, lopende van 5—95 %, met differentiëring naar de verschillende soorten van inkomen, met name ten nadele van de vermogensinkomsten;

5. een speciale belasting van de „unearned increment” (de onverdiende waardevermeerdering) van onroerend goed, die de gehele waardevermeerdering aan de gemeenschap brengt;

6. sterke verhoging van het successierecht, waarbij het doel dient te zijn „to rearrange the whole taxation of Inheritance from the standpoint of asking what is the maximum amount that any rich man should be permitted at death to divert, by his will, from the National Exchequer, which should normally be the heir to all private riches in excess of a quite moderate amount by way of family provision.”¹⁷⁾;

7. een heffing in eens, tot dekking van althans een belangrijk deel

¹⁷⁾ „..... de hele erfenisbelasting te herzien van het standpunt uit, dat wordt gevraagd wat het maximum-bedrag is, dat een rijk man bij zijn dood mag onthouden aan de schatkist, die in normale gevallen de erfgename behoort te zijn van elke particuliere rijkdom, die een zeer bescheiden bedrag tot ondersteuning van de familie te boven gaat.” Het is, alsof men Mill hoort spreken: zie het hierboven gegeven citaat!

van de schulden, aangegaan gedurende de eerste wereldoorlog (men bedenke dat dit program dateert van Juni 1918);

8. gedeeltelijke dekking van de kosten van socialisaties uit de lopende belastingopbrengsten.

Voor ons, Nederlanders, is wel het meest merkwaardige in deze opsomming, te constateren hoe onze Engelse partijgenoten langs andere wegen dan wij zijn gegaan, tot overeenkomstige conclusies zijn gekomen als die, welke ook wij aanvaardden. Geen indirecte belastingen, doch een sterk progressieve inkomstenbelasting en hoge successierechten; het is bijna hetzelfde als punt VII van het strijd-program van de S.D.A.P. van 1895¹⁸⁾ en als hetgeen sindsdien in onze beweging heeft geleefd. Ook de heffing-in-eens — die men overigens niet doorgevoerd heeft kunnen krijgen — is voor ons, Nederlanders van 1948, geen onbekende klank. Zowel ten aanzien van het tarief van de inkomstenbelasting als ten aanzien van het successierecht zijn de Engelse eisen evenwel radicaler dan wat wij meenden te kunnen bereiken. Daarnaast is de eis van een belasting op de waardevermeerdering van onroerend goed en die van een „familie-inkomstenbelasting” interessant: op het eerste punt hoop ik binnenkort in een afzonderlijk opstel terug te komen. Wat ten slotte treft, is dat ook de Labour Party niet is durven afstappen van min of meer platonische verklaringen als die onder 1 en 2 — want zonder indirecte belastingen is nu eenmaal geen budget meer sluitend te krijgen, terwijl er geen enkele belasting is, die niet op de een of andere wijze onder 2 bedoelde belangen schaadt —, alsmede het vasthouden-in-theorie aan de „gelijkheid van offer” (punt 3), welk criterium met de practische eisen van de punten 4—6 volkomen in strijd is; een misverstand, waaraan men zich hier te lande eveneens pleegt schuldig te maken en waarop ik reeds eerder heb gewezen.

Uiteraard geeft het program van 1918 — dat in 1928 is vervangen door een nieuw program „Labour and the Nation” — welk laatste ondanks afwijkende terminologie met betrekking tot de financiële en fiscale politiek geen belangrijke nieuwe gezichtspunten opent — conclusies, en geen motivering. De motiveringen zullen wij elders moeten zoeken en wel in de socialistische literatuur over dit onderwerp. Hiervan is inderdaad sinds 1918 het een en ander verschenen, waarvan in het hierna volgende de hoofdzaken mogen worden vermeld.

---

¹⁸⁾ Dit luidde als volgt: „Sterk opklimmende belasting op de inkomsten, het vermogen en de erfenissen, met vrijstelling van lagere inkomsten en vermogens. Invoering van het staatserfrecht. Afschaffing van alle belastingen op de noodzakelijke volksbehoefden.”

In de eerste plaats moge worden genoemd Hug¹⁹⁾ Daltons reeds vermelde boek over de ongelijkheid der inkomens.¹⁹⁾ Dit werk is belangrijk, omdat het tot uiting brengt, wat een modern Engels socialist denkt over het successierecht en enige daarmede samenhangende vraagstukken: niet omdat het een socialistisch boek is in de engere zin van het woord. Dit laatste is het bepaald niet. Heb ik goed gelezen, dan zinspeelt Dalton slechts op twee plaatsen op de mogelijkheid van een verdere ontwikkeling van onze samenleving in socialistische richting.²⁰⁾ Voor het overige tracht hij een objectief wetenschappelijk betoog te leveren, aansluitende bij de vroegere, vooral Engelse, economische literatuur over dit onderwerp, waarvan hij een zeer uitvoerig overzicht geeft, en uitgaande van de typisch-Engelse opvatting, dat men er met beschouwingen over rechtvaardigheid toch niet uitkomt en dat men de zaak daarom uitsluitend dient te bezien uit het oogpunt van het sociale nut.

Wat de inhoud van het boek betreft wijst Dalton er op, dat de economische welvaart wordt gediend, niet door een volkomen gelijkheid van alle inkomens, doch wèl door een sterke vermindering van de bestaande, te grote verschillen in inkomen. Voorts toont hij aan, dat het het erfrecht is, dat de belangrijkste oorzaak is van de zeer grote en niet op grond van persoonlijke verdiensten wellicht nog verdedigbare verschillen, die er zijn. Hieruit vloeit voort de eis van zware successierechten, die de erfelijke rijkdom aantasten. De beste methode daartoe acht Dalton een combinatie van een boedelbelasting volgens de opvattingen van Rignano²¹⁾ met daarna een progressieve belasting op de individuele verkrijgingen in de geest als het Nederlandse successierecht.²²⁾ De opbrengst ware voor de helft te storten in een speciaal fonds, dat zijn beleggingsinkomsten accumuleert, waardoor de overheid geleidelijk aan de taak van de kapitaalvorming overneemt²³⁾; een denkbeeld, waarvan ook ik mij bij verschillende gelegenheden een warm voorstander heb getoond.

Slechts twee jaar na het verschijnen van zijn studie over de „Inequality” kwam Dalton met een nieuw boek, Principles of Public

¹⁹⁾ Zie noot 11.

²⁰⁾ Bldz. 382 en in het Aanhangsel op bldz. 344.

²¹⁾ E. Rignano, *Un Socialismo in Accordo colla Dottrina Economica Liberale* (1902). Rignano wil eigen verdiend vermogen, dat men nalaat, belasten met 33½ %, vermogen dat de erflater zelf heeft geërfd van iemand die het had verdiend, met 66½ %, en vermogen dat ook door een voorganger van de erflater reeds was geërfd, met 100 %, zodat elk oud familievermogen in drie generaties verdwijnt.

²²⁾ *Inequality*, bldz. 340.

²³⁾ *Inequality*, bldz. 342 e.v.

Finance²⁴⁾, dat sindsdien talrijke herdrukken heeft beleefd. Ook dit werk richt zich tot een ruimere kring dan de aanhangers van het socialisme. Het is een leerboek, dat als zodanig geen uitgesproken partijstandpunt verdedigt. Zoals Dalton zelf in zijn inleiding mededeelt, was het niet zijn bedoeling, in dit boek een bepaalde politiek te verdedigen, doch slechts om een aantal algemene beginselen aan te geven die elke gezonde financiële politiek in acht moet nemen. Voor ons doel is dit boek — hoe goed ook op zich zelf — dus van minder betekenis.

Belangrijker voor de kennis van wat men in deze periode als de Engelse socialistische opvattingen mag beschouwen is een studie van Josiah Wedgwood over het erfrecht en de erfenisbelasting van het jaar 1929.²⁵⁾ Ook hier blijft trouwens het socialisme als zodanig op de achtergrond; het speelt slechts een rol bij de keuze van het onderwerp — want welke kapitalistische denker zal zich aangetrokken gevoelen tot een veroordeling van het erfrecht, dat een zo sterke pijler van het kapitalistische stelsel zelf is — en in de gevolgde redeneringen. Het uiterlijke doel blijft. evenals bij de eerste publicaties van Dalton, om op zuiver wetenschappelijke gronden, aansluitende bij en uitgaande van de beginselen van de gangbare liberale economie, na te speuren de invloed van het erfrecht op de verdeling van de maatschappelijke welvaart, en de wijzigingen, die verschillende systemen van vererving en van belastingheffing daarin kunnen brengen. Maar de wezenlijke betekenis van het boek ligt in het uitvoerige bewijs van de — overigens na Daltons *Inequality* niet meer originele — dubbele stelling, dat enerzijds een meer gelijkmatige verdeling van de welvaart, zelfs wanneer men de zaak uitsluitend van een economisch gezichtspunt uit beziet, minstens zo belangrijk is als een verhoging van de productie, en dat anderzijds het erfrecht als zodanig, voor zover het om grote nalatenschappen gaat, niet noodzakelijk is voor het behoud van de productieve kracht van de gemeenschap en voor de kapitaalvorming, zodat grote nalatenschappen zonder bezwaar door zéér hoge successierechten kunnen en moeten worden getroffen. Zo wordt het socialistische willen in overeenstemming gebracht met het traditionele Engelse denken. Dat Wedgwood hierbij een aantal, ook thans nog wel voorkomende misvattingen — bijv. dat het successierecht bestaand kapitaal vernietigt — afdoend

²⁴⁾ Eerste druk December 1922, herzien en aangevuld in 1929 en 1936; laatste (zestiende druk) van 1947. Een Nederlandse vertaling verscheen in 1934 bij de N.V. De Arbeiderspers. Ze is bewerkt naar de herziene druk van 1929 en kwam uit onder de naam *De Geldmiddelen der Overheid*.

²⁵⁾ *The Economics of Inheritance*. Een goedkope herdruk verscheen in 1939 in de bekende Pelican Books.

weerlegt en dat hij tal van zeer waardevolle analyses en cijfers geeft, worde slechts terloops opgemerkt. Ook ga ik niet in op de verschillen tussen Dalton en Wedgwood. wanneer het om de uitwerking en de bestemming (gewone dienst of kapitaaldienst) van de „death duties” gaat. In deze opsomming is de karakteristiek van Wedgwoods boek het voornaamste. En deze karakteristiek moge dan aldus worden geformuleerd, dat met de studie van Wedgwood wordt afgesloten wat ik de eerste fase van de socialistische belastingtheorie in Engeland zou willen noemen; de fase, waarin men het woord socialisme nog niet of nauwelijks naar buiten uitspreekt, maar waarin men, zo neutraal en objectief mogelijk, de theoretische fundering poogt te geven van wat in het program „Labour and the New Social Order” van 1918 werd geëist; de periode waarin, behalve een sterk progressieve inkomstenbelasting, zware successierechten definitief en onherroepelijk in het centrum van de aandacht worden gesteld, als middel mede om de structuur van de samenleving te veranderen en om het socialisme langs lijnen van geleidelijkheid te helpen verwezenlijken.

In de belastingtheoretische beschouwingen weerspiegelt zich de geschiedenis van de Labour Partij. Is 1918 het jaar van het stoutmoedige optimisme („Labour en de *nieuwe orde*”), de twintiger jaren vormen de periode van de voorzichtige opbouw, naar Engelse aard aanknopende bij de bestaande tradities. Maar dan, door de verpletterende nederlaag van 1931 heen, groeit geleidelijk aan het zelfbewustzijn. De „tweede fase” van de Engelse belastingtheorie vermijdt niet meer het woord socialisme. Met open vizier strijdt men voor het socialistische ideaal, en doelbewust wordt ook de fiscale politiek tegen de achtergrond van het socialistische streven gesteld. Ook dan zijn het trouwens nog geen speciale fiscale studies. Wat ik vond, maakt deel uit van twee boeken van meer algemene strekking, een wederom van Dalton ²⁶⁾, het andere, later verschenen, van Douglas Jay ²⁷⁾.

Gezien Daltons vroegere bezigheden, zou men van hem thans een alomvattende en principiële uiteenzetting omtrent de socialistische belastingpolitiek hebben verwacht. Merkwaardigerwijze blijft hetgeen hij speciaal over de belastingen schrijft toch nog tamelijk summier, en met name van geringer omvang dan de beschouwingen van Jay. Ook geeft hij weinig, dat men niet reeds op grond van zijn vroegere publicaties zou hebben verwacht; ook in dit werk spelen de successierechten weer een buitengewoon grote rol. Niettemin moge een korte

²⁶⁾ Hugh Dalton, *Practical Socialism for Britain*, Londen 1936 (derde druk).

²⁷⁾ Douglas Jay, *The Socialist Case*, Londen 1937. Een herziene tweede druk is pas uit (1947).

weergave van zijn betoog hier een plaats vinden, mede omdat daarin enkele gedachten voorkomen, die ik, onafhankelijk van Dalton, in mijn boek „Socialistische Belastingpolitiek” verdedigde en die mij van buitengewone betekenis voorkomen.

Doel van het socialisme is — aldus Dalton — „to release those creative forces which are to-day imprisoned and frustrated by the institutions of capitalism; to abolish poverty, social inequality and the fear of war; to make our society prosperous, classless and free”.²⁸⁾ Daartoe is nodig socialisatie van de grond en de voornaamste productiemiddelen, en wel tegen volledige schadevergoeding. Want „socialisation is not a glorified snatch-and-grab raid, first on this industry and then on that. It is an orderly process of rebuilding our economic life”.²⁹⁾ En dit geld zal door de belastingheffing moeten worden opgebracht, waarvoor een „supplementary financial plan” moet komen.³⁰⁾ Dalton bepleit daarom de noodzaak van een „Development Fund”, dat onder meer zal worden gevoed door de daaraan toe te voegen opbrengst van sterk verhoogde successie-rechten, en dat tevens geleidelijk aan de taak van de kapitaalvorming van de particuliere vermogensbezitters zal overnemen.³¹⁾ Want het is „an essential principle of sound Socialist finance, that part of the proceeds of taxation should be used for capital development. In view of the decline of saving by wealthy individuals...., the need to use taxation as an aid to capital development is correspondingly strengthened”.³²⁾

Dalton is zich zeer wel bewust, dat de practijk grenzen stelt aan de hoogte van de directe belastingen, gebruikt als een middel om binnen het kapitalistische stelsel zelf tot een herverdeling van de welvaart te geraken; daarom ook wil hij tevens speciale aandacht gaan wijden aan nieuwe belastingen op luxe-verteringen³³⁾ — zoals Engeland gedurende de oorlog en daarna ook heeft gedaan. Daarnaast wijst hij op de betekenis van de heffing-in-eens in een verder stadium van onze socialisatiepolitiek.³⁴⁾ Maar nu als voorheen blijven de successie-rechten zijn bijzondere voorkeur behouden. Worden de death duties slechts overeenkomstig zijn voorstellen verzwaaard en gewijzigd, dan

---

²⁸⁾ A.w. bldz. 26.

²⁹⁾ Id. bldz. 171. Dit is hetzelfde standpunt als van Hoofdstuk III van ons Socialisatierapport van 1921.

³⁰⁾ Id. bldz. 311.

³¹⁾ A.w. bldz. 262.

³²⁾ A.w. bldz. 230.

³³⁾ A.w. bldz. 262.

³⁴⁾ A.w. bldz. 327.

zullen zij worden — aldus Dalton³⁵⁾ — „something more than an expanding source of current revenue, important though this aspect of them is. They would also furnish an auxiliary method for the socialisation of the land (nl. door de hoge successierechten „in natura”, met name in land, te laten betalen); a debt-clearing mechanism or sinking fund, both for deadweight national debt and for the debts attached to socialised enterprises; and one of our most powerful instruments for the progressive achievement of Social Equality.”

Scherper wellicht nog dan Dalton keert zich Douglas Jay tegen het erfrecht. Jay gaat zelfs zo ver, de strijd tegen het erfrecht tot de toetssteen voor het socialisme te maken: „If we are to have the substance and not the shadow... we must define socialism as the abolition of private unearned or inherited income rather than of the private ownership of the means of production”.³⁶⁾ In deze vorm acht ik de uitspraak onjuist: socialisme zonder gemeenschapsbezit van de productiemiddelen is geen socialisme, en van een zekere overschatting van de betekenis van de strijd tegen het erfrecht en van de successierechten is Jay zeker niet vrij te pleiten. Maar zijn bedoeling is te betogen, dat wij er met een socialisatie van de productiemiddelen zonder meer niet zijn, en deze gedachte is inderdaad van veel belang. Wij bedoelen te socialiseren tegen schadeloosstelling, bijv. door de voormalige eigenaar een gelijke waarde aan staatsobligaties te geven³⁷⁾; maar dan betekent socialisatie alleen maar een andere vorm van „unearned income”, dat, bij onbelemmerde handhaving van het erfrecht, weer op het nageslacht overgaat. Het erfelijke recht op nietsdoen kan slechts worden aangetast of opgeheven door afschaffing van het erfrecht, dan wel — wat op den duur op hetzelfde neerkomt — door een sterk verzwaarde belastingheffing.³⁸⁾

Voor de belastingtheoreticus bevat het boek van Jay verder een aantal waardevolle beschouwingen, met name over de economische gevolgen van hoge directe belastingen en van hoge successierechten: een onderzoek, waarmede trouwens ook reeds Wedgwood zich had beziggehouden. In het kader van dit overzicht kan ik deze beschouwingen echter overslaan. Wel schijnt mij nog van belang een opmerking, die naar voren komt bij een vergelijking van de eerste druk van het werk, die van 1937 dateert, met de tweede druk van 1947. Hoezeer grote delen van Jay's studie ongewijzigd zijn gebleven, komt toch op verschillende punten in de tweede druk een krachtiger geworden

³⁵⁾ A.w. bldz. 343.

³⁶⁾ The socialist case, 1e druk, bldz. 239.

³⁷⁾ Zie bijv. de wijze, waarop zowel in Engeland als bij ons de nationale bank is genationaliseerd.

³⁸⁾ A.w. bldz. 245.

overtuiging naar voren. Wel wordt in de tweede druk ongewijzigd overgenomen de naar mijn mening veel te beperkte uitspraak dat „the case for socialism is mainly 'economic'”³⁹⁾. Maar in het voorbericht tot de tweede druk schrijft Jay met zoveel woorden, dat de practijk van de laatste jaren „has convinced me that the case for Socialism, and in particular for conscious collective planning of the whole economic system, is stronger than appeared to me writing in a more philosophic. or academic, spirit nine years ago. Then I knew it to be desirable, and believed it to be practicable. Now I know it is both practicable and necessary”⁴⁰⁾; en van deze nieuwe overtuiging geeft de gecorrigeerde tekst herhaaldelijk blijk. Ook wij zullen ons over deze uitspraak — die ver reikt buiten het engere terrein van de belastingpolitiek, waarover ik thans schrijf — niet anders dan kunnen verheugen, en zij kan ook ons een steun zijn in onze verdere strijd.

Met het vorenstaande heb ik, naar ik meen, de belangrijkste socialistische belastingliteratuur in Engeland vermeld. Daarnaast zijn er natuurlijk de kortere beschouwingen; artikelen in tijdschriften en brochures, zomede de opvattingen, die door socialistische M.P.'s in het Lagerhuis mondeling werden verdedigd. Bij de brochures denk ik o.m. aan een aardig boekje, dat interessante gegevens bevat omtrent de Engelse plaatselijke belastingen.⁴¹⁾ Van de recente Lagerhuis-redevoeringen, waarin bepaalde denkbeelden naar voren werden gebracht, noem ik die van Gordon-Walker, die de economische voordelen bepleitte van een progressieve *indirecte* belasting — de in Engeland zeer zware omzetbelasting op luxe-goederen: tarief tot 100 % toe —, en die van Richard Stokes, die een lans brak voor een zware belasting op ongebouwde onroerende goederen (een grondbelasting zoals in Nederland kent men in Engeland niet, afgezien van enkele schamele resten van een oude land-tax van 1694, die echter meestal is afgekocht).⁴²⁾

Beide suggesties acht ik van waarde, al krijg ik sterk de indruk, dat ook in Engeland — evenals bij ons — de problemen dikwijls te zeer op zich zelf worden gezien en dat een allround conceptie, waaraan alle afzonderlijke problemen kunnen worden getoetst, ook daar nog niet voldoende voor ogen staat.

Blijft ten slotte de vraag, tot welke practijk deze theorieën nu hebben geleid. Bezien wij de Engelse practijk, dan moge blijken, dat men in

---

³⁹⁾ Eerste druk bldz. 352, tweede druk bldz. 275.

⁴⁰⁾ Bldz. XI.

⁴¹⁾ A. N. Silver, *The Reform of Local Government Finance*, Londen 1945.

⁴²⁾ J. E. D. Hall, *Labour's first year (1947)* bldz. 141.

Engeland met de progressie in de inkomstenbelasting nog verder is gegaan dan bij ons, terwijl de successierechten aanmerkelijk hoger zijn dan hier te lande. Gedurende de oorlog ging de inkomstenbelasting tot 95 %, welke progressie werd bereikt bij een inkomen van meer dan £ 20.000,—. De wijze waarop het inkomen wordt berekend wijkt echter enigszins af van de onze, terwijl — en dit is belangrijk — Engeland geen vermogensbelasting kent. Hoger opvoeren van deze percentages is nauwelijks meer mogelijk. Wat de Labourregering na haar optreden kon doen, was derhalve niet anders dan wat wij bij de Wet Belastingherziening 1947 hebben gedaan: een vermindering aanbrengen voor de laagste inkomens, waar de druk inderdaad te hoog was geworden. Een soortgelijke verschuiving bracht Dalton aan voor de successierechten: verlaging van de belasting voor de kleinere nalatenschappen, met een verzwaring van het tarief voor de grote. Van deze laatste wordt thans herhaaldelijk tot 80 % toe wegbelast.

Het valt niet te ontkennen, dat men aldus in Engeland uit een oogpunt van egalisering van welvaartsverschillen niet onbelangrijke resultaten heeft weten te bereiken. Zo herinner ik mij de voorspelling van een van mijn Engelse kennissen, dat in hoogstens drie generaties het erfelijke grootgrondbezit volkomen verdwenen zal zijn. Reeds thans trouwens zijn de gevolgen van de hoge inkomsten- en successiebelastingen duidelijk zichtbaar, doordat de grote kastelen en landhuizen hoe langer hoe meer verhuurd of verkocht worden voor kostschool, herstellingsoord of vacantieverblijf, waarmede zij ter beschikking komen van het gehele volk. Toch kan men dit alles geen socialistische belastingpolitiek in de volle betekenis van het woord noemen. Ik laat nu nog daar, dat de aandacht van de Engelse socialisten wel zeer eenzijdig op een verzwaring van de inkomstenbelasting en vooral van de successierechten is gericht, terwijl een alomvattende socialistische belastingtheorie en belastingpolitiek zich even ernstig met de vele andere belastingen — met name met de indirecte belastingen — bezig zal moeten houden. Belangrijker is echter, dat een verzwaring van de genoemde belastingen, uitsluitend ten einde de middelen te vinden tot financiering van de lopende uitgaven van de overheid, hoe nuttig ook uit sociaal oogpunt (verkleining van bestaande welvaartsverschillen), geen rechtstreeks positieve factor bij de opbouw van een socialistische samenleving vormt. Zij werkt in zekere zin alleen maar negatief door iets weg te nemen; zij bergt zelfs gevaren in zich van economische aard, die wel is waar niet onoverkomelijk zijn (Wedgwood), maar die anderzijds toch ook niet mogen worden onderschat (Dalton). Van een werkelijke socialistische belastingpolitiek is eerst sprake, wanneer voldaan is aan Daltons eisen van een „supplementary financial plan” en van een „Development Fund”;

wanneer de overheid doelbewust de belastingheffing hanteert als een middel om geleidelijk aan de vermindering van de particuliere kapitaalvorming, door een kapitaalvorming van overheidswege op te vangen, en zelfs, daarboven uit, om de taak van de kapitaalvorming op den duur geheel door de gemeenschap te doen overnemen.

Voor een zodanige socialistische belastingpolitiek in volle omvang hebben tot dusver zowel in Engeland als bij ons de voorwaarden ontbroken. Tot aan de tweede wereldoorlog hebben onze Engelse partijgenoten nauwelijks, en wij in het geheel niet, de mogelijkheid bezeten het socialistische stempel op de financiële en op de belastingpolitiek te drukken. Thans, nu wij dit wel zouden kunnen doen, verkeren de schatkisten in een dergelijke deplorabele toestand, dat de enige zorg is, de tekorten zo klein mogelijk te houden, terwijl aan een uitbreiding van het zuiver vermogen van de overheid zelfs niet kan worden gedacht. Toch zijn ook in deze jaren onze financiële en belastingpolitiek van uitermate grote betekenis. Zij vormen nl. belangrijke steunpunten bij de wederopbouw van onze welvaart, en door wat wij thans doen, leggen wij derhalve op dit ogenblik de grondslagen mede voor onze socialistische belastingpolitiek van de toekomst. Dat wij daarbij — ondanks afwijkingen op detailpunten en bij de technische uitvoering — een treffende overeenstemming kunnen constateren tussen de Engelse opvattingen en de onze, moge ons een steun geven bij onze eigen strijd.⁴³⁾

---

⁴³⁾ Bij het samenstellen van dit, reeds enige tijd geleden geschreven, overzicht, kon geen gebruik meer worden gemaakt van G. D. H. Cole's sindsdien verschenen „A history of the Labour Party from 1914”. Voor zover ik kon nagaan, behoeft dit werk echter geen verandering te brengen in mijn tekst.

SOCIALE ZEKERHEID

IN DE VERENIGDE STATEN

Wijd verbreid is in ons land de mening, dat wij ten aanzien van de sociale wetgeving en ten aanzien van de sociale zekerheid voor onze bevolking de Verenigde Staten ver vooruit zijn. Deze mening is in dit geval juist (even stellig juist, als zij in vele andere gevallen onjuist is en op een nationale zelfoverschatting berust). Maar de huidige toestand is niet noodzakelijkerwijze blijvend. Ontwikkelingen in de Verenigde Staten kunnen buitengewoon snel gaan en bovendien dragen de oplossingen daar veelal een zo eigen, origineel karakter, dat zij, ook als zij eens minder ver gaan dan de onze, toch zeer vele interessante aspecten vertonen.

Laat ons, als wij de betekenis van de Amerikaanse maatregelen op het gebied van de sociale zekerheid willen begrijpen, nooit vergeten hoe jong dit hele stelsel is en welke factoren de ontwikkeling er van hebben tegengehouden. Dat zijn er in hoofdzaak twee. Daar is allereerst de taaie gedachte — door zovelen in de 19de eeuw aan den lijve ondervonden en daarom als het ware met de gehele nationale ideologie vergroeid — dat Amerika het land der mogelijkheden is, waar ieder, die niet lui of onbekwaam is, zich een bestaan kan scheppen. Tot aan het einde van de 19de eeuw was er inderdaad nog vrij land beschikbaar en ook daarna zijn de mogelijkheden om industrieel „carrière” te maken vaak — voor ons — onvoorstelbaar groot geweest. Dit maatschappelijk-zijn heeft het bewustzijn diep beïnvloed.

De tweede factor, die de sociale wetgeving heeft tegengehouden, was de eigenaardige staatkundige structuur, waarin de bevoegdheden van de federale regering in Washington door de Constitutie sterk beperkt waren en waarin, zelfs als het hooggerechtshof de constitutionality van federale wetten had erkend, toch een sterke tendenz bleef bestaan, zoveel als maar enigszins mogelijk was over te laten aan de staten, die op hun beurt vaak de zelfde politiek hadden ten opzichte van de „counties”. Het subsidiariteitsbeginsel, dat in ons land zo langzamerhand in hoofdzaak misbruikt wordt als het vijgeblad voor het katholiek separatisme en voor het machtsstreven van de katholieke kerk, is daar, zonder de aandoenlijke woorden, een

sterk liberale realiteit, overgeërfd uit de periode van onafhankelijke staten en zelfstandige pioniers.

Het zijn pas de crisis der dertiger jaren en de dynamiek der Roosevelt-periode geweest, die met één forse sprong de federale regering de centrale plaats in de sociale wetgeving verschafften — omdat tegenover de onmetelijke nood dier catastrofale jaren de hulpmiddelen van particulieren, kleine groepen en staten volstrekt onvoldoende bleken. Tot aan de crisisjaren hadden vele van de 48 staten in het geheel geen, of vrijwel geen wettelijke sociale verzekeringen of algemene steunregelingen. Sommige hadden algemene regelingen in zake steun aan bepaalde groepen van behoeftigen (behoefte kinderen, blinden, ouden van dagen) en slechts enkele hadden iets van sociale verzekeringen. Maar het grootste gedeelte van de steun kwam, tot de dertiger jaren, toch nog uit plaatselijke bronnen en werd geadmistreerd door plaatselijke autoriteiten, die soms nog veel weg hadden van de „overseer of the poor” uit de 16de-eeuwse Engelse Armenwet. Maar in de crisis stortte dit hele stelsel als volstrekt onvoldoende ineen. Hulp van de federale regering was onvermijdelijk. Na een paar jaar van een geïmproviseerd bijdragen-stelsel kwam toen in 1935 de Social Security Act tot stand en daarmee de eerste omvattende federale wetgeving op dit gebied.

De Social Security Act is sindsdien enkele malen gewijzigd, maar een sterke uitbreiding werd door deze wijzigingen toch nog niet aan de federale bemoeiingen gegeven. In hoofdzaak is het systeem van 1935 ongewijzigd gebleven. En het is eerst thans, dat de aandacht van het Congres is gevraagd voor een aantal vergaande wijzigingen, die, indien tot wet verheven, de actuele achterstand van de Verenigde Staten in allerlei opzichten met één slag zouden inhalen.

De Social Security Act 1935 kent vier elementen:

1. *Een verplichte ouderdomsverzekering voor werknemers* (in 1939 uitgebreid met een regeling voor weduwen- en wezenpensioen). Er zijn bepaalde uitzonderingen, o.a. werknemers in de landbouw, in huishoudelijke diensten, in „non-profit” organisaties.

Werkgevers en werknemers delen de premie, die een bepaald percentage van het loon (voor zover lager dan \$ 3000,—) uitmaakt. Van de betaalde premies hangen de latere uitkeringen af.

Het programma — en dat is een zéér bijzondere situatie in de Verenigde Staten — wordt uitgevoerd door organen van de federale regering zelf, die daarvoor eigen regionale en plaatselijke bureau's en een enorme gecentraliseerde loonregistratie heeft ingevoerd.

In 1947 kreeg 12 % van de totale bevolking boven 65 jaar deze ouderdomsuitkering (daarnaast kreeg 8 % uitkeringen op grond van

andere afzonderlijke programma's voor spoorwegpersoneel, overheids-personeel en oorlogsveteranen, terwijl 20 % de nader te bespreken „steun” aan ouden van dagen (dus zonder verzekering) kreeg). Maar dit percentage stijgt uiteraard voortdurend, omdat ieder jaar een groter aantal werknemers voldoende premies betaald heeft om in de termen te vallen voor verzekeringsuitkeringen op 65-jarige leeftijd.

2. Een *werkloosheidsverzekering*. Deze bepalingen schiepen zelf geen verzekeringen, doch vormen een eigenaardig stelsel tot het stimuleren van werkloosheids-verzekeringswetten in de afzonderlijke staten. Een van de grootste beletselen voor zulke wetten werd uiteraard gevormd door de lasten, die daardoor op de industrie van de betrokken staat werden gelegd en die de concurrentie van die industrie met de industrie uit de andere staten zou bemoeilijken. Daarom voerde de Social Security Act 1935 allereerst een algemene heffing in op alle werkgevers met meer dan 8 werknemers (met bepaalde uitzonderingen) met de bepaling, dat de werkgevers deze heffing (tot een maximum van 90 %) kwijtgescholden konden krijgen, voor zover zij in hun staat moesten bijdragen aan een werkloosheidsverzekering, die aan federale eisen zou voldoen. M.a.w. indien een staat een werkloosheidsverzekeringswet invoerde, die aan de federale eisen voldeed, kregen de werkgevers in die staat vrijstelling van de federale belasting tot ten hoogste 90 %. Bovendien kunnen de staten dan een federale subsidie krijgen van de noodzakelijke administratiekosten. Het merkwaardige van deze opzet schuilt niet alleen in het indirecte karakter van deze „aandrang” tot de staten om iets te doen op dit gebied, maar ook in de voorwaarden, waaraan de wetten der staten zouden moeten voldoen om voor de federale goedkeuring in aanmerking te komen. Tot deze voorwaarden behoorde o.a. de eis, dat werkloosheidsuitkering niet zou mogen worden onthouden:

- a. op grond van een weigering van de betrokkene om nieuw werk te aanvaarden, wanneer de vacante plaats zou zijn ontstaan door staking of uitsluiting;
- b. indien de betrokkene zou weigeren werk te aanvaarden onder arbeidsvoorwaarden, die belangrijk minder gunstig zouden zijn dan die, welke ter plaatse voor soortgelijk werk normaal zouden zijn;
- c. indien de betrokkene zou weigeren werk te aanvaarden, omdat daarvoor bepaalde voorwaarden in zake aansluiting of niet-aansluiting bij een (bona-fide) vakorganisatie zouden worden gesteld.

3. Een federale *steunregeling*. Volgens deze bepalingen kan de federale regering subsidies geven aan de staten voor drie soorten van steun, te weten aan ouden van dagen, aan blinden en ten behoeve van behoeftige kinderen. Dat de steun aan behoeftige kinderen onder deze

categorieën valt behoeft niet te verbazen, omdat het een onderdeel is van die algemene zorg en aandacht voor het opgroeiende kind, die in de Amerikaanse civilisatie zo'n centrale plaats inneemt.¹⁾ Dat echter van alle categorieën invaliden alleen de blinden voor federale steun in aanmerking komen, is een van die willekeurigheden, waaraan de federale wetgeving zo rijk is en is in feite alleen toe te schrijven aan het feit, dat de blinden goed georganiseerd waren en tijdens de besprekingen over de Social Security Act in Washington zwaar aan „lobbying”²⁾ hebben gedaan!

De steun aan de ouden van dagen, die in 1947 werd gegeven aan 20 % van het totale aantal ouden van dagen, hangt uiteraard samen met het feit, dat zeer vele ouden van dagen niet voor uitkeringen op grond van de ouderdomsverzekering in aanmerking konden komen.

Ook bij deze steunregelingen gaat het niet om een verplichte algemene regeling. De staten zijn vrij om al dan niet steunregelingen voor een of meer van de genoemde categorieën vast te stellen. Doen ze dat wél, dán kunnen ze federale subsidies krijgen, echter ook al weer mits deze regelingen aan bepaalde eisen voldoen. Onder deze eisen zijn er verscheidene, die duidelijk maken hoezeer op dit terrein de federale wetgeving van moderne ideeën doortrokken is.

Ik geef drie voorbeelden:

- a. De steun mag uitsluitend worden betaald in geld en niet aan voorwaarden in zake besteding zijn onderworpen. Dit beginsel, dat het Amerikaanse sociale werk in het algemeen beheerst, beoogt uiteraard het recht van de gesteunde tot persoonlijke beslissing omtrent zijn wijze van leven te garanderen.
- b. Er moet een behoorlijke mogelijkheid zijn om van beslissingen in zake steun in beroep te komen, d.w.z. de steun wordt, als de wet is vastgesteld, niet meer gezien als een gunst, maar als een recht.
- c. Er moeten waarborgen zijn, dat de gegevens over de gesteunden,

---

¹⁾ En die bijv. in 1912 al leidde tot de stichting van het U.S. Children's Bureau, een van de allereerste federale activiteiten op sociaal gebied. De taak van dit bureau is allereerst een adviserende en stimulerende, gebaseerd op eigen research en planning. Het bureau beschikt over deskundigen op alle terreinen van zijn activiteit en heeft een enorme invloed uitgeoefend op de omvang en het niveau van de „zorg voor het kind” over het gehele gebied der Verenigde Staten. Wie dit bureau heeft zien werken is des te meer ontsteld over het waarlijk sociale gebaar van onze minister van Justitie, die anno 1949 meent te moeten intrekken een subsidie van zegge en schrijve f 60.000.— aan het Nationaal Bureau voor Kinderbescherming, dat juist begonnen is hier te lande iets van het zelfde werk te doen.

²⁾ D.w.z. „bewerken” van parlamentsleden door eigen vertegenwoordigers, die zich in de wandelgangen van het parlement plegen op te houden.

die bij de onderzoeken worden verkregen, als strikt vertrouwelijk zullen worden behandeld.

Ondanks deze voorwaarden hebben alle staten gebruik gemaakt van de federale steun aan ouden van dagen, terwijl slechts één geen gebruik maakte van de steun aan behoeftige kinderen en vier niet van de steun voor de blinden.

4. Ten slotte is er federale assistentie op het gebied van gezondheidsdiensten, speciaal voor moeders en kinderen, van diensten, speciaal voor gebrekkige kinderen en van allerlei organen van de kinderbescherming (medisch-opvoedkundige bureau's bijv.), speciaal op het platteland. Deze federale assistentie kan bestaan uit financiële steun en uit deskundige voorlichting, in beide gevallen aan de staten. Alle staten hebben van deze mogelijkheid gebruik gemaakt en het totale bedrag, dat met de federale steun op deze gebieden gemoeid was, bedroeg in 1946 22 miljoen dollar.

Als men dit alles tracht te overzien, krijgt men de indruk van een betrekkelijk willekeurig samenstel van maatregelen, waarin bovendien het effect ten dele afhangt van wat de staten bereid zijn er mee te doen, zodat het verkrijgen van een goed overzicht inderdaad moeilijk is.

Het complex van maatregelen is willekeurig, er werd in het bovenstaande al op gewezen. Het is ook allesbehalve omvattend. Allerlei groepen vallen nog buiten de ouderdoms- en werkloosheidsverzekeringen en ook deze verzekeringen zelf vertonen nog allerlei gebreken. Er is geen federale subsidie in alle andere steun dan de drie genoemde soorten, die dus geheel door de staten zelf moet worden geregeld en betaald en die, wanneer de staten niets of niet voldoende hebben gedaan, tot de taak van de plaatselijke autoriteiten behoort. Dat daarvan vaak bitter weinig terecht komt, juist in die staten die er geen staatswetten voor hebben willen maken, is vanzelfsprekend.

Ten aanzien van ziekte-, ziektekosten- en invaliditeitsverzekeringen is federaal nog niets geregeld. Wel hebben sommige staten eigen regelingen op deze gebieden. En daarmee zijn we aan de tweede oorzaak van de onoverzichtelijkheid: de sociale zekerheid hangt nog voor een belangrijk deel van de staten af. Daardoor is de toestand in de verschillende staten óók zeer verschillend. Er zijn staten, New York bijv., die in allerlei opzichten ver boven de federale normen uitgaan en bovendien allerlei aanvullende regelingen getroffen hebben. Er zijn ook staten, die van de federale steunmogelijkheden slechts ten dele gebruik hebben gemaakt, omdat zelfs dat hun al te ver ging of overbodig schijnt. Men kan dus eigenlijk nog niet spreken over de sociale zekerheid in de Verenigde Staten, maar alleen maar over de

sociale zekerheid in Alabama, in New York of elders. En dan krijgt men zéér verschillende beelden, sommige hartverscheurend, andere niet zo heel veel onderdoend voor allerlei moderne Europese staten.

Maar ook daarbij bedenke men voortdurend, dat wát er is, eigenlijk van 1935 en daarna dateert, dat een omzetting der geesten altijd een langzaam proces is en dat zó gezien de ontwikkeling sinds de dertiger jaren een zeer snelle is geweest.

Er wordt ook in de Verenigde Staten een strijd om sociale zekerheid gevoerd met een even scherp inzicht en met evenveel geestelijke kracht als in de Europese landen worden gebruikt.

Het federale orgaan, dat de Social Security Act 1935 uitvoert: de Social Security Administration te Washington, heeft ingevolge de wet de opdracht, jaarlijks aanbevelingen te formuleren in zake de meest effectieve methoden tot verbetering der maatregelen op het gebied der sociale zekerheid. En de bezielde leider van dit bureau, Arthur J. Altmeyer, maakt daarvan ruimschoots gebruik. Zo schrijft hij in het jaarverslag over 1947 zeer uitdrukkelijk, dat de huidige programma's moeten worden uitgebreid tot een alomvattend nationaal systeem van verzekeringen. Zeer uitvoerige en concrete suggesties vergezellen deze uitspraak. En verschillende wetsontwerpen zijn sindsdien ook reeds bij het Congres ingediend om de Social Security Act 1935 in die zin te wijzigen en aan te vullen.

Parallel daarmee, maar in veel feller toon, wordt de strijd gevoerd om een behoorlijke regeling van de medische verzorging van het Amerikaanse volk. Deze is in vele gevallen bedroevend. Particuliere ziekteverzekeringen hebben zich de laatste jaren sterk uitgebreid, maar blijven in veel gevallen hopeloos onvoldoende.

Verplichte verzekeringen vindt men nog slechts in enkele staten. In vele gevallen moet medische hulp via de organen van maatschappelijk hulpbetoon worden verkregen, maar dat kan meestal alleen als men ook overigens in de termen valt voor steun. D.w.z. dat juist de vele lagere inkomensgroepen, die geen steunklanten zijn, medisch en tandheelkundig zeer slecht verzorgd zijn. Dat komt ook, omdat de kosten van medische en tandheelkundige hulp, om van hospitaalkosten maar niet te spreken, zelfs voor Amerikaanse maatstaven zéér hoog zijn en min of meer kunstmatig hoog worden gehouden, doordat de doktorenorganisatie de toestroming tot het beroep laag weet te houden (o.a. via haar invloed op de geneeskundige faculteiten) en zulks ondanks een zeer duidelijk en onmiskenbaar tekort aan doktoren vooral in de kleinere plaatsen en ten plattelande. Een verplichte universele ziekteverzekering was dan ook een van de punten van het programma, waarop Truman vorig jaar werd herkozen. En ook dit punt is reeds intussen door een uitvoerig rapport uitgewerkt en in

verschillende concrete wetsvoorstellen neergelegd. De American Medical Association heeft zich natuurlijk verontwaardigd verheven tegen wat zij noemt „socialized medicine”, en wijst waarschuwend naar Engeland en de rest van Europa onder het motto, dat nog nergens ter wereld een verplichte ziekteverzekering behoorlijk heeft gefunctioneerd! Maar het plan heeft ook sterke steun o.a. van de vakbewegingen en van vrijwel het gehele sociale werk.

Zowel over de sociale verzekeringen als over de medische verzorging zal nog heel wat strijd moeten worden gevoerd. Ter weerszijden staan machtige krachten. Vele „vested interests”, kapitalistische monopolies, en oud-Amerikaanse dogma's bedreigen Trumans plannen. Dat Truman in 1948 toch herkozen werd is echter een symptoom van de kracht der andere groepen, die niet socialistisch zijn, zich zeker niet socialistisch noemen, maar wel althans in sociaal opzicht allerlei socialistische overtuigingen hebben en allerminst bang zijn voor radicale maatregelen als deze nodig zijn gebleken. Het is overigens interessant om te zien hoe een radicaal stelsel van sociale zekerheid in dit land soms verdedigd wordt als een bescherming van de vrijheid en het particulier initiatief! De redenering is dan deze, dat hoe meer de mens zich verzekerd zal gevoelen dat in zijn fundamentele behoeften in ieder geval wordt voorzien, hoe meer hij ook aandacht en energie zal kunnen besteden aan experimenten, onderzoek, technische verbeteringen, nieuwe oplossingen enz., m.a.w. dat de mens dan de vooruitgang zal kunnen dienen zonder daarbij geremd te worden door de angst voor het risico.

Het is zeer onwaarschijnlijk, dat Truman zijn doeleinden met één slag zou kunnen bereiken: meestal komen er compromissen uit de Amerikaanse wetgevende molen. Het is zelfs ook mogelijk, dat hij in de lopende periode helemaal niets bereikt, omdat er zich in dit Congres weer een monsterverbond tegen hem heeft gevormd van Republikeinen, die de sociale wetgeving niet willen, en Zuidelijke democraten, die de maatregelen tot ontvoogding van de Negers niet willen en die nu beloofd hebben elkaar wederkerig te zullen steunen. Maar deze tegenslagen zullen de grote lijn der ontwikkeling niet tegenhouden. De beweging naar sociale zekerheid gaat voort en zou, zeker als er zich weer iets van een economische crisis zou voordoen, er gemakkelijk toe kunnen leiden, dat, binnen een beperkt aantal jaren, de Verenigde Staten met een paar grote stappen een stelsel van sociale zekerheid zouden invoeren, dat ook de Europese landen achter zich zou laten.

ECONOMISCHE VOORUITZICHTEN VAN NEDERLAND IN INDONESIE

De economische belangen van Nederland in Indonesië zijn, zulks in onderscheid met wat voor Engeland ten aanzien van zijn meeste tropische-koloniale gebieden het geval is, in hoofdzaak gebaseerd op beleggingen in land- en mijnbouw. De totale waarde dezer beleggingen wordt meestal geschat op ongeveer 3 milliard. De techniek van dit beleggingssysteem was, dat het kapitaal en de hogere leiding door het Westen, in hoofdzaak door Nederland werden geleverd, terwijl Indonesië aan het productieproces door het beschikbaar stellen van grond en arbeid bijdroeg. Hoogstaande Westerse techniek en productiemethoden werden aldus ingeplant in het eenvoudige Oosterse milieu en het is dan ook vanzelfsprekend, dat onder deze omstandigheden een Indonesisch kapitalisme slechts zeer bezwaarlijk kon opkomen. De opbrengsten der uitgevoerde producten gingen naar Nederland, waartegenover in Indonesië de middelen bleven circuleren, welke noodzakelijk waren voor het productieproces en welke uiteraard niet op een hoger niveau werden gehouden dan nodig was. Eigen Indonesisch kapitaal vormde zich op deze wijze niet, maar in gunstige perioden hadden grote nieuwe beleggingen plaats, voornamelijk uit de behaalde winsten. De winstvoet was naar tijd en aard van het bedrijf zeer verschillend, maar veelal zeer aanmerkelijk als gevolg van het feit, dat de productiekosten gedeeltelijk op Oosters, de opbrengsten daarentegen op Westers peil stonden. Om dit centrale beleggingsbelang groepeerde zich een aantal andere. De uitvoerhandel was voornamelijk in Nederlandse handen; bovendien werden de producten veelal via Nederland verkocht, soms in de vorm, dat de goederen zelf te Amsterdam of Rotterdam werden geveild, soms dat alleen doorvoer plaats had, soms ook, dat de goederen rechtstreeks naar de consumptielanden gingen, maar met verhandeling door Nederland.

De invoerhandel was voor het allergrootste gedeelte in Nederlandse handen. Deze importhandel was geenszins uitsluitend georiënteerd op Nederlandse fabrieken, maar in toenemende mate op andere landen

---

¹⁾ Pseudoniem van een insider op het bestreken gebied.

van herkomst, als U.S.A., Australië en vooral Japan. De distributie in Indonesië zelf geschiedde hoofdzakelijk door de Chinese tussenhandel.

De invoer van Indonesische producten in Nederland voor eigen consumptie was niet bijzonder belangrijk. In 1938 kwam slechts 7 % van de Nederlandse invoer uit Indonesië, terwijl in dat jaar 9,6 % van de Nederlandse export naar Indonesië ging. De geringe hoogte van dit laatste cijfer hangt samen met de geringe koopkracht van de Indonesische bevolking; (in 1938 bedroeg de invoer ongeveer *f* 7,— per hoofd der bevolking, tegen in Nederland ruim *f* 160,—), met de late industrialisering van Nederland zelf en ten slotte met de omstandigheid, dat Indonesië voor zijn invoer in sterke mate was aangewezen op andere landen dan Nederland, ook ten gevolge der geringe koopkracht en van de aard der goederen. Anders dan Engeland heeft Nederland zijn economische activiteit in zijn overzeese gebiedsdelen niet in de eerste plaats in goederenruil gezocht.

De voor Indonesië werkende Nederlandse industrie had een sterk traditioneel karakter (textielen uit Twente, kapitaalsgoederen voor de Europese ondernemingen, algemene consumptie-artikelen in beperkte mate). Het beleggingsbelang, dat lage kostprijzen eiste, bleef prevaleren boven het Nederlandse industriële belang.

Behalve in deze sectoren was er een grote Nederlandse activiteit ten opzichte van Indonesië op het gebied van scheepvaart, bank- en verzekeringswezen, vervoer enz. Ook werd een aantal Indonesische grondstoffen (tinerts, kinabast, plantaardige oliën) door Nederland verwerkt.

Het geheel was een zeer sterk en hecht doortimmerd gebouw, ook wat de beleggingen betreft, gedragen door een grote bankactiviteit en sterk geconcentreerd. Een normale eigen kapitalistische ontwikkeling, waarvan in de 15de en 16de eeuw de eerste sporen aanwezig waren, kon zich in Indonesië niet doorzetten.

De economische crisis die zich in 1930 ook in Indonesië doorzette, heeft de hierboven beschreven constructie in sterke en blijvende mate ondermijnd.

De crisis openbaarde zich het eerst in een zeer sterke prijsdaling van alle Indonesische uitvoerproducten, in enkele belangrijke gevallen (suiker) zelfs gevolgd door onverkoopbaarheid. Als eerste gevolg hiervan hield de beleggingsstroom op te vloeien. Tegen de prijsdaling verweerde men zich aanvankelijk met de klassieke middelen der aanpassingstherapie; ontslagen, loons- en salarisverlaging, vermindering van productie. Als gevolg van het uitvallen der herbeleggingen en van de aanpassingsmaatregelen moest ook de invoer zeer sterk dalen en richtte zich in sterke mate op de landen met lage prijzen, in het

bijzonder Japan. In de Overheids sfeer werden eveneens grote bezuinigingen doorgevoerd, de druk van de aan Nederland verschuldigde rente en aflossing op de landsbegroting werd daardoor zwaarder, doch vastgehouden werd aan de gouden standaard en de muntpariteit met Nederland. Indonesië was bijna het enige grondstoffenland, dat niet devalueerde.

Toen de depressie van lange duur en structurele aard bleek te zijn, ging de Nederlands-Indische regering over tot een nieuwe economische politiek. De grote exportbedrijven trachtte men te helpen door productie- en uitvoerregelingen, soms in internationaal (suiker, tin, thee, rubber), soms in nationaal verband (kina, tabak). De eenzijdige oriëntatie op de export trachtte men te verminderen door industrialisatie. Daartoe was het nodig de invoer uit de landen met zeer lage prijzen te remmen, hetgeen geschiedde door contingenteringen, waarmee ook Nederlandse belangen gediend werden; hierdoor ontstond echter al spoedig een tegenstelling, niet alleen met de aanpassingspolitiek, maar ook tussen het Indonesische en het Nederlandse industriële belang. Men reglementeerde vervolgens niet alleen de import der goederen, maar ook der handelskanalen. De bevolkingsexport werd door voorlichting bevorderd en ook werden, op kleine schaal overigens, de eerste schreden gezet in de richting van een actieve handelspolitiek.

De samenstelling van de Indonesische export was al geruime tijd veranderd, zodat bijv. in 1938 47 % daarvan geleverd werd door rubber en aardoliën. Dientengevolge ontstond een tendens om het aandeel van Europa in de export op den duur te doen dalen, hetgeen weer op de Nederlandse doorvoerhandel zou terugwerken.

Samenvattende kan men zeggen, dat Indonesië zich in deze jaren ontwikkelde tot een zelfstandig, economisch milieu met eigen behoeften en mogelijkheden, wel nauw verbonden met, maar geenszins parallel aan die van Nederland. Deze economische ontwikkeling, die in Nederland niet de nodige aandacht heeft gevonden, liep derhalve op de politieke ontwikkeling vooruit. In de jaren tussen 1933 en 1939 kwam op grond van bovenstaande gezichtspunten een economische samenwerking tussen Nederland en Indonesië tot stand. De term „samenwerking” is ten deze reeds zeer veelzeggend. Uit de richtlijnen die omtrent deze samenwerking in 1936 werden gepubliceerd, blijken duidelijk de beperkte mogelijkheden ten deze alsook het feit, dat hulp aan het ene gebiedsdeel als regel offers voor het andere betekende. Zij gaf dan ook tot veelvuldige, soms scherpe controversen tussen Nederland en Indonesië aanleiding.

In de Europese samenleving in Indonesië traden na 1930 belangrijke wijzigingen in opvatting op. Mede als gevolg der straffe aanpassings-

politiek ontstond grote ontevredenheid en aandrang om de Indonesische aangelegenheden door Indonesië zelf te doen beslissen. Men ging in Indonesië Nederland meer en meer zien als financier en crediteur, die Indonesië tegenhield in zijn economische ontwikkeling. Dit betekende in het geheel niet, dat met kracht gestreefd werd naar een eigenlijke economische en politieke zelfstandigheid van Indonesië, in de zin van grotere economische en politieke auto-activiteit der Indonesische bevolking; het betekende alleen, dat de Europese samenleving in Indonesië grotere zelfstandigheid tegenover Nederland wenste. Deze tegenstelling en de genoemde „have-not” mentaliteit bleef, evenals de politieke ontwikkeling onder de Indonesiërs zelf, in grote mate onbekend in Nederland. Zij bestaat nog onverminderd en beïnvloedt in sterke mate de ontwikkeling van het huidige conflict, de logische oplossing wordt er door tegengehouden.

Na het bovenstaande is het mogelijk zich nauwkeurige rekenschap te geven van de economische mogelijkheden van Nederland t.a.v. Indonesië.

Oorlog en revolutie hebben het Indonesische productie-apparaat zwaar gehavend en het herstel daarvan zal jaren duren en zich moeten voltrekken in een periode van hoge prijzen voor de aan te schaffen kapitaalsgoederen.

De exploitatie der bedrijven zal rekening moeten houden met hogere kostprijzen als gevolg van onvermijdelijke veranderingen in het loonniveau en sociale maatregelen. Voor een aantal bedrijfstakken zal de potentiële overproductie terugkeren. Voor suiker, tin en rubber wordt reeds rekening gehouden met de noodzakelijkheid van internationale productieregelingen. Dit staat mede in verband met de opkomst tijdens de oorlog van synthetische vervangingsmiddelen, vooral voor rubber en kina.

De rentabiliteit der belegde kapitalen zal derhalve wel kunnen terugkeren, maar op een gematigd niveau. Het is het belang van de Indonesische regering zelf om deze rentabiliteit niet overmatig te drukken, omdat Indonesië nog lang een kapitaal importerend land zal moeten blijven.

De doorvoerhandel van Nederland zal zich kunnen handhaven in zo verre zulks voor Indonesië aanwijsbare economische voordelen biedt, er zal echter zeker getracht worden een eigen Indonesische exporthandel te ontwikkelen.

De vooruitzichten voor de Nederlandse export naar Indonesië zijn niet zonder meer gunstig, omdat de Indonesië omringende landen vaak tegen lagere prijzen kunnen leveren. Reeds thans is Japan weder een groot-leverancier van textielen. De industrialisatie van Indonesië zal zich zeker krachtig doorzetten, ook wat verwerking

van eigen grondstoffen betreft. Getracht zal worden een Indonesische importeursklasse te creëren.

De Indonesische nationale beweging had wat dit punt betreft, voor Nederland geenszins onsympathieke denkbeelden. Zij meende dat vergroting van de koopkracht der massa de mogelijkheden der Nederlandse industrie in Indonesië zou vergroten.

De vooruitzichten voor de Nederlandse activiteit op bank-, scheepvaart- en handelsgebied lijken gunstiger. Een zeer grote objectieve moeilijkheid voor alle Nederlandse economische activiteit is het probleem van de transfer der winsten en afschrijvingen. Nederland als zodanig heeft een dergelijk probleem voor de transfer van rente en aflossing der in Nederland geplaatste Indonesische Overheidsschuld. Het gaat hier om zeer grote bedragen die Indonesië alleen kan transfereren door producten- export, waartegenover het dan geen invoer kan ontvangen. M.a.w. het voldoen der financiële verplichtingen vertraagt het economisch herstel.

Men moet wel inzien, dat de hier beschreven ontwikkelings-tendenzen nagenoeg niet afhankelijk zijn van de politieke vormen, die zullen ontstaan. Het oude Nederlands-Indië keert nòch politiek nòch economisch terug. De economische politiek van een regering waarin de Federalisten de boventoon voeren of zelfs van een regering waarin het Europees element de boventoon zou voeren, zou zeer weinig verschillen van die ener Republikeinse Regering. De loop van zaken in de periode 1933—1942 heeft dit duidelijk aangetoond. De drijvende krachten der nieuwe economische politiek waren Nederlanders, in de eerste plaats dr Van Mook.

De werkelijkheid is dat tussen Indonesië en Nederland op economisch en financieel gebied bepaalde — zij het ook met moeite en geduld te verzoenen — belangen-tegenstellingen bestaan. De werkelijkheid is ook dat Indonesië eventueel de Nederlandse economische prestaties (levering van kapitaal en leiding) ook van anderen kan verkrijgen, terwijl Nederland groot belang heeft bij het weder opbouwen ener economische positie in Indonesië en het veiligstellen zijner financiële belangen.

De economische positie van Nederland in Indonesië nu zal voornamelijk bepaald worden door het belang, dat Indonesië daarbij heeft en de goodwill die Nederland zal weten te scheppen. Dit Indonesische belang kan aanmerkelijk zijn, maar voor economische concessies zullen contra-prestaties moeten worden geleverd. Goodwill voor Nederland is in Indonesië in de laatste jaren niet gekweekt.

De Nederlandse politiek ten aanzien van Indonesië heeft voornamelijk hierin bestaan, dat men staatkundige constructies ontwierp van twijfelachtige houdbaarheid. Het economische aspect werd ver-

waarloosd ,terwijl het in werkelijkheid overheersend is. In plaats van de Republiek in haar goede dagen te steunen en te helpen, hebben wij haar bestreden met het gevolg, dat zij in een chaos is veranderd. Sinds wanneer is het een goed financieel beleid zijn debiteur te verzwakken?

Het is zeker niet mogelijk de Nederlandse economische en financiële positie in Indonesië te verzekeren door een Unie-organisatie, waarbij Unie-organen met beslissende bevoegdheden geschapen zouden worden. Zulk een organisatie zou tot mislukking gedoemd zijn en wel eens zeer nadelig voor Nederland kunnen blijken te zijn. Nu het werkelijk vijf minuten voor twaalf is, is het hoog nodig dat alle dergelijke plannen op dit gebied ijlings over boord worden geworpen. Zij zouden het conflict alleen maar verlengen ten detrimente der Nederlandse positie.

Een grond-overeenkomst voor financiële en economische aangelegenheden is noodzakelijk, doch deze zal zeer eenvoudig moeten zijn en geen onvervulbare desiderata moeten bevatten. Verder is er ruimte voor vrije economische samenwerking op bepaalde gebieden tussen Nederland en Indonesië, welke het onderwerp van speciale overeenkomsten kunnen zijn. Men moet voorts inzien, dat Nederland, indien er een redelijke verstandhouding bestaat, even goed in Indonesië zaken zal kunnen doen als in Siam, China of Zuid-Amerika; zulks hangt af van de zakelijke prestaties der betrokkenen. Hoe meer wij Indonesië zien als een (voor ons zeer belangrijk) buitenland, hoe meer wij ons op de basis der zakelijke werkelijkheid stellen, hoe groter de kans is dat Indonesië nog tot zekere hoogte „binnenland” voor ons blijft.

DUITSE GENERAALS SPRAKEN 1)

Liddell Hart was kapitein bij de Engelse strijdkrachten in de vorige wereldoorlog en nadien militair correspondent van de „Times”; in deze laatste hoedanigheid verwierf hij zich grote bekendheid, onder andere door zijn beschouwingen over de moderne, gemechaniseerde oorlog en door zijn stelling, dat Engeland in een komende oorlog er goed aan zou doen, niet nóg eens een expeditieleger naar het Europese vasteland te zenden: een stelling, die bij Duinkerken bewaardheid scheen te worden, en na Normandië weer enigszins in het water is gevallen.

Hij heeft uitvoerige gesprekken mogen hebben met de Duitse generaals, die na de capitulatie krijsgesvangen waren in Engeland, en vertelt daarvan in zijn boek. De zakelijke inhoud er van is interessant; de persoonlijke toon van het relaas ook, maar in ander opzicht.

De Duitse generaals, die hier sprekende worden ingevoerd, bezien de tweede wereldoorlog zoals wij hem maar zelden hebben gezien: van Duitse zijde, dat is van „de andere kant van de heuvel”. Wat daarbij aan het licht komt is de moeite waard, vooral omdat blijkt, dat de verzekerdheid van toekomstige overwinningen ook in de eerste fases van

de oorlog, toen alles nog goed leek te gaan voor de Duitsers, lang niet zo groot was als het naar buiten toe wel leek. Het is uit andere bronnen al komen vast te staan, dat zowel bij de remilitarisatie van het Rijnland in 1936 als bij de gewelddadige „Anschluss” van Oostenrijk in '38 een krachtige houding van de Westelijke naties, zo nodig dreigende met zelfs het bescheiden wapengeweld waarover ze toen konden beschikken, de Duitse opmars door Europa had kunnen stuiten. Uit „The Other Side of the Hill” blijkt, dat de meest bevoegde beoordelaars, de Duitse generaals, de tweede wereldoorlog van het begin af zwaar inzagen, o.a. omdat zij een oorlog op twee fronten vreesden. Het is belangwekkend om te zien, dat de Duitse troepen, die in 1940 ons land binnenrukten, in aantal minder sterk waren dan het Nederlandse leger en dat (zoals we overigens reeds wisten) de befaamde parachutisten numeriek zeer zwak waren, en alleen goede resultaten boekten door de verrassing bij de Moerdijk en... doordat de Nederlanders zich zenuwachtig lieten maken.

Natuurlijk komt ook in Liddell Hart's boek de vraag naar voren, waarom de generaals, die meenden dat Hitler Duitsland onevenredig grote risico's liet lopen, hem niet eerder dan Juli 1944 door een samenzwering beentje hebben trachten te lichten.

Er zijn sceptici, die beweren, dat de generaals daartoe nooit gekomen zouden zijn, eenvoudig, omdat hun psychologie dat verbood, en die alle omstandige, op ware of vermeende feite-

1) N.a.v. B. H. Liddell Hart: *The Other Side of the Hill, Germany's generals, their rise and fall, with their own account of military events, 1939—1945* (Cassell & Co. Londen, 1948). Amerikaanse editie: *The German Generals Talk.*

lijkheden berustende excuses op dit punt als niet meer dan rationalisaties beschouwen; ik schaar me gaarne onder hen en heb gedurende de hele oorlog de geruchten, die telkens weer opdoken over een activiteit van de generaals contra Hitler, als evenzovele vrome sprookjes beschouwd. Maar er bestáán van die excuses.

Het eerste, bekend uit de processen in Neurenberg, is, dat de generaals klaar stonden om Hitler reeds in 1938 ten val te brengen.... toen Chamberlain naar Godesberg vloog om de zaken met Hitler te regelen op een voor deze vele bevredigender wijze. Ook zonder een greintje sympathie aan Chamberlain en zijn „verzoeningspolitiek” te verspillen, kan men vaststellen, dat hij op meer plausible gronden te discrediteren moet zijn.

In „The Other Side of the Hill” luidt het scenario enigszins anders. De generaals hebben wel gewild.... maar ja, ziet u, het was zo moeilijk. De lezer van dit boek mag vooral de lectuur van de bladzijden 83 en 282 niet missen, waar de redenen worden opgesomd, die volgens zijn medewerkers en collega's generaal von Kluge tot afzijdigheid zouden hebben gebracht bij de samenzwering van Juli 1944, toen eenmaal bleek, dat Hitler door de bomaanslag niet was gedood. Liddell Hart geeft de redenen als volgt weer:

1. De eed, welke de generaals aan Hitler hadden afgelegd. Hart tekent er met wellicht onbewuste ironie bij aan, dat de generaals in krijgsgewoenschap daarom zo graag aan Hitlers dood geloofden, omdat zij dan van deze eed ontslagen zouden zijn!
2. Dat „het Duitse volk” een dergelijke handelwijze van „zijn” generaals niet zou begrijpen en billijken. Commentaar wel overbodig, voor democratische lezers.
3. Dat de troepen aan het Oostfront niet zouden begrijpen, dat het Westfront hen in de steek liet. (De opzet van de samenzweerdere was immers,

om in het Westen te capituleren en dan samen met de Geallieerden de Russen te gaan tegenhouden — iets waarop de Geallieerden overigens niet de minste prijs stelden, zie hun reactie op soortgelijke voorstellen in het voorjaar van 1945.)

4. En ten slotte, wat misschien het mooiste van alles is: de angst, dat zij in de historie zouden voortleven als verraders van hun vaderland!
Uit het laatste punt blijkt overduide-

Von Kluge: „Het vaderland verraden?”

lijk, wat we overigens al vermoeden uit alle uitlatingen van de betrokken heren, ja eigenlijk al bij het horen van de aanduiding „Duitse generaals”: dat ook in 1944 voor hen nog niet duidelijk was, dat „het Duitse volk” en Hitler-plus-aanhang aan verschillende kanten stonden, en dat dus een generaal, die iets van zijn werkelijke vaderlandse plicht had begrepen, zich tegen Hitler had moeten keren, zelfs als dat zo riskant zou zijn (het derde excuus), omdat

Liddell Hart — „onder heren”

de „Luftwaffe” in handen was van fervente partijgangers. (Als dat zo'n beslissend argument was is het overigens niet helemaal duidelijk, waarom de generaals dan überhaupt nog over rebelleren gedacht en gepraat hebben.)

Kortom, de H.H. generaals komen hier nogal rillerig in hun hempjes te staan, om met Greshoff te spreken. Bij Liddell Hart is daarvan overigens niet veel te merken. Soms denkt men, dat hij opzettelijk geen commentaar levert, omdat zijn belangrijkste taak in dit boek ten slotte reportage is — reportage van wat de Duitse generaals gedacht en gedaan hebben. Een ander maal meent men lichte ironie te bespeuren in de wijze van behandeling; dat gevoel wijkt echter spoedig, als men Liddell Hart de complimentjes van de generaals over zijn militaire boeken gevlijd in ontvangst ziet nemen en de toon van ongeveinsde bewondering hoort, waarop hij von Rundstedts gentleman's kwaliteiten prijst: Von Rundstedt, die hem met een fijne glimlach laat voorgaan in de krijgsgevangenenbarak, zeggende: „Hier ben ik gastheer!” (Von Rundstedt kan door Hart niet hoog genoeg geprezen worden... en toch keert hij in het

laatste stadium van de oorlog weer in actieve dienst terug, nadat hij enkele jaren op non-actief was geweest: wat zou eenvoudiger zijn geweest dan *toen* niet meer mee te doen?)

Liddell Hart blijft „onder heren”, zoals dat heet; het is kennelijk een zielsverwarmende illusie, die hij ook gaarne op de lezer zou willen overdragen. Wel geeft hij toe, dat de generaals te „eng-militair” dachten; hij betoogt zelfs, dat Hitler het op bepaalde punten beter zag dan zij, omdat hij de algemene lijnen met veel flair en zelfs met iets genaals aanvoelde, en slechts tekortschoot in de lagere, technisch-militaire voor-scholing. Maar zijn mening wordt pas duidelijk, als men ziet, welke aanvullende eigenschappen hij aan zijn Duitse collega's gaarne zou zien toevallen: inzicht in politieke verhoudingen, ja zeker, maar om een brede *strategische* blik te krijgen!

Geen woord over het Hitler-régime, waar de meeste oudere generaals wel de neus voor ophaalden (met erkenning overigens van de grotere gevechtswaarde, welke het Hitler-geloof aan de gewone soldaten schonk), maar waar zij nimmer actief iets tegen deden. Vergoelijkende woorden slechts voor het politieke onbenul der generaals, waarvan men ter verdediging op zijn hoogst kan zeggen, dat indien generaals nu eenmaal een noodzakelijk — en dus tot op zekere hoogte een nuttig — element in de samenleving vormen, zij van politiek begrip wel ten eeuwigden dage gespeend zullen zijn. Maar de lezer uit vroeger bezet gebied bedenkt bij dergelijke verontschuldigingen toch ook met een zekere weemoed, dat wij in Nederland wegens soortgelijk politiek onbenul, doch op lager niveau, adjunct-commiezen hebben weggezuiverd. Al met al een boek, dat men, zoals de recensenten van damesromans zeggen, niet mag missen.

HET „COMMUNISTISCH MANIFEST”

EN HET SOCIALISME

In het revolutiejaar 1848 heeft het „Communistisch Manifest” geen rol van enige betekenis gespeeld.

De uitgeweken Duitse handwerkers, die in Parijs, Brussel en vooral in Londen, de „Bond der Rechtvaardigen” hadden gesticht, en die zich onder invloed van Marx en Engels, „Bond der Communisten” waren gaan noemen, hadden wel enige verbindingen met Engelse Chartisten, en met Franse, Duitse, Poolse en andere revolutionairen, maar alle vindingrijkheid van de latere marxistische geschiedschrijving heeft op z'n hoogst kunnen aantonen dat hier en daar leden van die Bond meegedaan hebben aan de revolutionaire bewegingen in Europa, doch niet dat ze ergens een belangrijke rol zouden hebben gespeeld.

En wat het „Manifest der Communistische Partij” betreft: „Als een enkel exemplaar van ons „Communistisch Manifest” hier zou circuleren, zou het met ons afgelopen zijn”, schreef Engels uit Barmen, waar hij probeerde geld bijeen te brengen voor wat later de „Neue Rheinische Zeitung” zou worden, op 25 April 1848 aan Marx. Die krant, die op 1 Juni 1848 in Keulen uitkwam, onder redactie van Marx, kondigde zich dan ook aan als „Orgaan der Democratie”. Noch van socialisme, noch van communisme, als een meer radicale richting in dat socialisme — radicaal vooral doordat het zich van plannenmakerij afwendde en rekening hield met de werkelijke maatschappelijke krachten en met de uiterste mogelijkheden die in de actuele politiek aanwezig waren — was in het toenmalige, door de revolutie beroerde Duitsland op een zodanige wijze sprake, dat degenen die zich openlijk voor de ideeën van het Manifest zouden hebben uitgesproken, een schijn van kans zouden hebben gehad. De verkiezingen voor het Frankfortse parlement, in heel Duitsland gehouden, bewezen, dat de arbeiders zonder uitzondering de democratische burgerlijke partijen volgden. En gedurende deze hele revolutionaire periode hadden de schrijvers van het „Manifest” geen enkele macht van enige betekenis achter zich. Hun min of meer geestverwanten in Parijs waren in staat, gedurende enige dagen barricade-gevechten te leveren tegen Cavaignac, enige tienduizenden tegen de overweldigende meerderheid van het Franse

volk, dat niet gediend was van communisme of socialisme. En volgens de theorie van het Manifest lag dit voor de hand, want dit Franse volk bestond in zijn overgrote meerderheid uit kleine boeren, kleine baasjes en handwerkers, kleine bezitters en winkeliers. Waar was dat industrie-proletariaat, dat de eigenlijke drager zou zijn van de nieuwe maatschappij? Het was op z'n best bezig te ontstaan, en het was overal, zelfs in Engeland, het enige nogal ontwikkelde groot-industrie-land, een minderheid van de bevolking. En overigens was het nergens revolutionnair, communistisch, klasse-bewust, in de door Marx en Engels bedoelde zin. In Duitsland echter, waar Marx in de daadwerkelijke politiek werkte, bestonden zijn aanhangers uit op z'n hoogst enige duizenden in de Rijnprovincie, meestal klein-burgers en anderen, die door de idee der radicale democratie werden verbonden en die, toen de Pruisische militairen het juiste ogenblik gekomen achtten, zonder tegenstand van enige betekenis werden uiteengedreven.

Ongetwijfeld, 1848 is een uiterst merkwaardig jaar geweest. De geschiedschrijving weet er eigenlijk niet goed raad mee, want dit jaar van revoluties, die zonder uitzondering mislukte revoluties waren en die in de voornaamste landen van Europa het onderdrukkingssysteem van Napoleon III en van de Pruisische jonkers met uiteindelijk Bismarck aan het bewind brachten, opende toch een periode die tot grotere sociale zorg voor de arbeiders leidde, tot grotere algemene welvaart en uiteindelijk tot grotere democratie.

Het Communistisch Manifest laat van een dergelijke toekomst niets vermoeden, want het nam aan, dat, toen het geschreven werd, de laatste faze van het kapitalisme reeds ten einde spoedde. In werkelijkheid begon in 1848 de eigenlijke ontwikkeling van het moderne kapitalisme eerst. Vermoedelijk vanwege deze en dergelijke kleinigheden maakt het Manifest en maken de auteurs van het Manifest er aanspraak op, het „wetenschappelijk socialisme” te hebben gegrondvest.

Men kan dan ook onmogelijk tot een juiste waardering van het Manifest en van het Marxisme komen als men de tegenstelling wetenschappelijk en utopisch socialisme blijft gebruiken op de wijze waarop Marx en Engels ons voorstelden dit te doen. Ook in het vóór-Marxistisch socialisme zat reeds een flink brok wetenschappelijkheid, in die zin, dat beschrijving van de bestaande maatschappij en van de in haar werkende krachten zowel bij Saint-Simon als bij Owen aanwezig was. Aan de andere kant vinden we in het Marxisme een flink stuk utopisme, vermomd als geloof in historische krachten, die altijd alles zullen doen en zullen weten, wat in werkelijkheid de socialistische

theoretici en practici zouden behoren te doen en te weten. Over het nog grotere utopisme, dat het bewijs voor de politieke capaciteiten van de arbeidersklasse, die immers in de socialistische maatschappij de wereld moet besturen, meent geleverd te hebben door een paar formules over dialectiek te prevelen, zal ik maar zwijgen. Proudhon, die z'n best deed te onderzoeken hoe het met die politieke capaciteiten gesteld was, stond dichter bij het wetenschappelijk socialisme dan Marx, die overal waar hij met concrete arbeiders in aanraking kwam slechts een ontstellend tekort kon constateren en die in werkelijkheid niet het minste vertrouwen had in de arbeiders zoals ze waren, doch alleen in gedroomde arbeiders, die volmaakte Marxisten zouden zijn.

In 1848 was het maximum van socialistische kracht in die tamelijk grote groep, bestaande uit arbeiders en kleine burgers, wier leiding gevormd werd door die politici wier program door Louis Blanc reeds in 1839 was neergelegd in het boekje „L'Organisation du Travail”. In dat boekje vindt men, in de eerste en primitieve vorm en nog vergezeld van elementen uit de buitenmaatschappelijke plannemakerij van Fourier en Owen, een program voor een socialisme, dat zich bedient van de Staat waarin het, door het algemeen kiesrecht, de leiding verkrijgt om zo de maatschappij te organiseren. Later zou Lassalle dit alles in de Duitse politiek brengen in een gemoderniseerde en verbeterde vorm, en weer later zouden de Possibilisten het opnieuw in de Franse politiek brengen. Alle socialisme van de socialisatie-rapporten en van de plannen van de Arbeid komt uit deze school, die al bestond vóór Karl Marx socialist was geworden. En niet alleen het democratische plan-socialisme vindt hier zijn oorsprong, ook de plan-economie van de Russen, die de macht veroverden op anti-democratische wijze, is in kiem aanwezig in dit voor-Marxistisch socialisme, dat een staatsocialisme is met al de gevaren er van, zowel wat bedreiging van de persoonlijke vrijheid als wat bureaucratie betreft. Het Marxisme heeft, voor en na het Communistisch Manifest, geen enkele gedachte aan dit constructieve socialisme toegevoegd.

In 1848 bleek het niet mogelijk, zelfs maar een begin te maken met het socialisme van Blanc, maar het stond ten minste gedurende enkele maanden in het middelpunt der politieke debatten en terwijl het van alle kanten bestreden werd, heeft het juist daardoor het socialisme een internationale bekendheid gegeven.

Een ding was duidelijk: de maatschappij was er niet rijp voor. En deze rijpheid der maatschappij was een der grote ideeën die Marx in het Manifest had geïntroduceerd en uitgewerkt. Uitgewerkt door

een theorie van de maatschappelijke ontwikkeling, die het socialisme laat zien als een resultaat van de groei der economische krachten.

Deze belangrijke theorie werd echter door de makers er van op zo volstrekt onvoldoende wijze beheerst dat ze reeds vóór 1848 vonden dat de „rijpheid” al aanwezig was. Ze vonden hetzelfde in ieder volgend jaar waarin nationale of internationale spanningen en conflicten aanwezig waren. Om het oneerbiedig te zeggen, ze gooiden met de revolutionnaire muts naar die rijpheid, terwijl hun theorie vereiste, dat ze nauwkeurig zouden aangeven hoe men rijpheid of onrijpheid kon constateren. Het belangrijkste werk van Marx, „Het Kapitaal”, gaf hier en daar elementen voor de verduidelijking van het rijpheidsbegrip, en in de politieke geschriften van Marx, met name in dat over de staatsgreep van Napoleon III, vond men sociologische en psychologische opmerkingen, die eveneens van dienst konden zijn als men wilde nagaan hoe „rijp” de maatschappij eigenlijk was.

Maar het is telkens weer gebleken, dat zowel Marx als de meeste zijner epigonen zich niet heel veel om die rijpheid bekommerden, en dat hun eigenlijke opvatting was: de maatschappij is rijp als ze ons de kans geeft de macht in handen te nemen. Dat neemt niet weg dat Marx niet iedere situatie waarin de macht veroverd zou kunnen worden, in overeenstemming achtte met zijn inzicht in de maatschappelijke rijpheid. De „putsch”, het veroveren van de macht door een handvol vastberaden mannen, die dan voorlopig de macht in handen zouden houden, en die het volk zouden opvoeden tot het rijp was, heeft hij, zowel tegen de erfgenamen der Jacobijnen die onder Blanqui's leiding naar voren kwamen, als later tegenover een extremistische vleugel van de „Communisten-bond”, en nog later tegenover de Anarchisten van Bakoenin, afgewezen. Maar tegelijkertijd wees hij de opvatting af dat het tot stand komen van een socialistische maatschappij als regel een vreedzaam proces zou zijn, binnen het raam van, en met de middelen aanwezig in de democratische staten. Zijn Haagse redevoering van 1872 (ter gelegenheid van het laatste congres der Eerste Internationale) is een van de weinige uitingen omtrent de mogelijkheid om in sommige landen — Engeland, Amerika en, misschien, Nederland — op vreedzame wijze tot het socialisme te komen. Maar daartegenover staan dan weer veel meer, ofschoon ook al incidentele, uitingen over de „dictatuur van het proletariaat”, waarbij van die dictatuur een zo vaag beeld wordt gegeven, dat zowel de aanhangers van de opvatting dat er eigenlijk niets anders bedoeld wordt dan een meerderheidsregering door het algemeen kiesrecht, als de aanhangers van de machtsverovering door een gewapende minderheid, zich er op kunnen beroepen.

In ieder geval is het zo gelopen, dat de Russische Marxisten van

de richting Lenin, het etiket „dictatuur van het proletariaat” geplakt hebben op een minderheidsregering, die weldra tot een dictatuur, uitgeoefend door een militair-georganiseerde partij, en ten slotte, onder Stalin, tot een dictatuur van een klik van een dozijn mannen, of tot een dictatuur van één alleenheerser werd.

De andere, democratisch-gezinde Marxisten, zijn intussen van het wereldtoneel verdwenen, voor zover het ten minste het uitoefenen van enige politieke invloed betreft. Literair spelen ze hier en daar nog een rolletje als vervaardigers van een nogal dubbelzinnige fraseologie die uiteindelijk ten gunste van het Russische imperialisme werkt.

Zoals het met de ideeën van de „rijpheid” en van de „revolutie” en de „dictatuur” is gegaan, zo is het uiteindelijk ook gegaan met die andere grote idee van het Manifest, de idee van de klassenstrijd, overgenomen, zoals algemeen bekend behoorde te zijn, uit het arsenaal van de „bourgeoisie”, die als kleine belangengroep, welke overal de macht wilde uitoefenen, begrijpelijkerwijze met dergelijke opvattingen naar voren kwam, zolang ze meende nog kansen op alleenheerschappij te hebben. Het is kenmerkend voor Marx en de Marxisten, dat ze die idee eenvoudig overgenomen hebben en tot het eigendom van hun groep hebben verklaard, inplaats van te onderzoeken of niet reeds de bourgeoisie dwaalde toen ze die idee tot voornaamste historische wet verklaarde.

Alleen als men aanneemt dat de klassenstrijd de voornaamste kracht in de „schriftelijk overgeleverde geschiedenis” is, inplaats van één van de vele historische krachten die men voor iedere periode en voor ieder gebied telkens weer moet nagaan en meten, en als men dan bovendien nog aanneemt dat er een maatschappelijke wet is volgens welke het proletariaat de toekomstige heersende klasse is, als men dan verder nog aanneemt dat dit proletariaat een eenheid zal vormen en dat deze eensgezinde klasse het socialisme zal nastreven, een einde zal maken aan iedere klassenmaatschappij, en aan iedere andere vorm van tyrannie (want het is slechts een „dialectische” grap, als we, met de verdedigers van de Russische tyrannie, de ergste die de wereld ooit gekend heeft, zeggen dat men de Russische toestanden mooi moet vinden omdat er in Rusland geen „klassenheerschappij” meer is, en het verzet tegen de heerschappij van personen, klikken, stompzinnige vooroordelen etc., etc., „dus” alleen maar „kleinburgerlijk gefemel” kan zijn) en niet in de praktijk zal neerkomen op de heerschappij van managers, bureaucraten en verkondigers van onaantastbare Marxistische waarheden — als men dit alles en nog veel meer aanneemt, dan kan men ook aannemen dat

het „Communistisch Manifest” nog van overheersende betekenis is voor de politiek van onze tijd.

Maar er is méér dan politiek. Er is zoiets als het geestelijk leven van onze tijd, en de vraag mag gesteld worden wat het Manifest voor dat geestelijk leven betekent. Is onze kennis van de maatschappij er door vergroot en verruimd? Immers op andere gebieden, op het gebied van de kunst, of op dat van de moraal, ligt de betekenis van het Manifest zeer zeker niet. Misschien zou men de stelling kunnen verdedigen, dat het gezien moet worden als de catechismus van een der nieuwe wereldlijke godsdiensten van onze tijd, waarvan nationalisme en fascisme nu wel algemeen door alle behoorlijke mensen veroordeeld worden, maar waarvan het bolsjewisme-stalinisme, dat zich nu juist op dat Manifest het meest beroept, nog door miljoenen aangehangen wordt met al het fanatisme en al de vernietigende uitwerkingen die deze wereldlijke godsdiensten eigen pleegt te zijn. De oorspronkelijke opzet van het Manifest, zoals Engels het zich dacht, was trouwens die van een „catechismus”.

Hier komen we opnieuw bij de tweeslachtigheid van het Marxisme. Het heeft aan de ene kant een bevruchtende en bevrijdende betekenis gehad voor onze kennis van de maatschappij en van de maatschappijwetenschappen. Het heeft de betekenis van de economische en van de technisch-economische factoren voor de geschiedenis op een zo nadrukkelijke wijze onderstreept, dat niemand meer geschiedenis kan schrijven of over politiek kan praten als in de vóór-Marxistische periode. Het heeft daardoor een einde gemaakt aan onze kijk op de mens als op een uitsluitend door ideeën gedreven wezen. Het heeft veel holle opgeblazenheid, die voor idealisme wil doorgaan, een vernietigende prik met een lancet gegeven, als het aantoonde dat wereldlijke krachten en wereldlijke belangen er ook nog waren en ook iets te betekenen hadden. En voor zover het daarbij eenzijdig was en overdreef, waren die eenzijdigheid en die overdrijving gedurende een hele periode toch méér heilzaam dan schadelijk. Als we scherper zien dan een eeuw geleden, dan danken we dat voor een belangrijk deel aan Marx en aan een aantal Marxisten zoals Kautzky, Cunow, Bauer, Hilferding en Renner, of aan mannen die door de school van het Marxisme zijn gegaan, zoals Jaurès, Max Weber, Hendrik de Man, Mannheim en Burnham.

Maar tegelijkertijd is het Marxisme een wereldlijke godsdienst geworden. En in die vorm heeft het geleid tot een zo onvruchtbare politiek als die van de Duitse sociaal-democratie, een onvruchtbaarheid die men niet alleen vindt bij het Fierlinger-type dat tot het Stalinisme overgaat, maar ook bij velen die democratisch-socialisme en marxistische godsdienst willen verenigen.

Doch de eigenlijke wereldlijke godsdienst die van het Marxisme is uitgegaan, is die van de Leninistische beweging, die, uitgegaan om de mensheid de zegeningen van het proletarische socialisme te doen smaken, vernietiging en verdorring teweeg brengt, overal waar ze haar heerschappij vestigt, en overal waar haar fanatieke gelovigen over enige macht beschikken. Men kan proberen te bewijzen dat dit alles buiten het Marxisme omgaat en dat we hier alleen met een Russisch-barbaarse pervertering van het Marxisme te maken hebben. Maar dat is niet waar. Het geheim van het succes van het communisme, en tegelijkertijd zijn verbinding met het Marxisme, moet hierin gezocht worden, dat Russische barbaarsheid met proletarische barbaarsheid samengesmolten wordt, en dat het Marxisme de proletarische barbaarsheid als een verlossende inplaats van als een vernietigende kracht ziet, en het loslaten van die proletarische barbaarsheid op de beschaving als zijn eigenlijke klassenstrijd-roeping ziet. Terwijl het humanistisch en democratisch socialisme de arbeiders in betere condities wil brengen, ze uit de barbaarsheid wil opheffen en ze met de beschaving wil verbinden, en dus in feite streeft naar „verlossing uit het proletariaat” en naar „verburgerlijking der arbeidersklasse”, een verburgerlijking die verheffing naar een hogere staat is, al brengt die verburgerlijking dan weer het probleem aan de orde van het uitkomen boven de burgerlijkheid, zou men de leuze van het bolsjewisme, zowel als die van het Marxisme kunnen formuleren als : „am proletarischen Wesen, soll die Welt genesen”. Dat wordt dan in de praktijk: „am russischen Wesen”, en dat blijkt nog erger te zijn dan het vroegere „am deutschen Wesen”.

Het Marxisme is dus in de sociologie in vele opzichten een bevrijdende macht, maar in de politiek in hoofdzaak een vernietigende. En wie het Communistisch Manifest bespreekt, dient dit tot uitgangspunt van zijn beschouwingen te maken, willen die beschouwingen waarde hebben.

Vandaar dan ook dat de geschriften, die naar aanleiding van het honderdjarig bestaan van het Manifest zijn uitgekomen, meestal slechts geringe waarde hebben. Althans voor zover zij mij bekend zijn. Want ik wil niet beweren ook maar een belangrijk deel dier geschriften gelezen te hebben.

Van de boeken die onze redactie ter recensie ontving, noem ik in de eerste plaats een Engels geschriftje, dat in zoverre eigenlijk buiten de reeks valt als het zich uitsluitend bezighoudt met het revolutiejaar 1848, en dus, wat heel juist is, slechts zeer terloops van Marx, Engels en het Manifest gewaagt. Het boekje: „48. The Year of Revolutions”, door Paul Tabori en James Eastwood (Meridian Books,

London), is ongetwijfeld een aardig en vlot boekje en het is bovendien allergezelligst geïllustreerd met plaatjes uit „The Illustrated London News” van die tijd en met spotprenten uit „Punch”.

De geschiedenis van het jaar 1848 wordt er in verteld met veel sympathie voor de vrijheidsbewegingen van die tijd, maar met niet veel diepgang. Toch zal de gemiddelde lezer er veel wetenswaardigs in vinden over die revolutionaire bewegingen die Polen en Hongarije, Oostenrijk en Duitsland, de Italiaanse staten en Frankrijk, en zelfs Zwitserland in beroering brachten, terwijl ze hun invloed ook in Engeland en Ierland deden gelden, en zelfs, hoe zwak dan ook, in het slaperigste van alle toenmalige Europese landen, Nederland, dat zijn eerste parlementaire grondwet aan de vrees voor de „revolutie” te danken heeft.

De vrijheidstraditie van 1848 heeft er steeds onder geleden dat de bewegingen van '48 uiteindelijk evenzoveel mislukkingen en nederlagen zijn geworden, maar toch heeft de geest van '48 nog heel lang gewerkt op het Continent, totdat ten slotte vrijwel overal de idee van een volksbeweging verdrongen werd door de idee van een klassebeweging. In dien zin heeft het Communistisch Manifest de revolutie van '48 gelijkwideerd. De socialistische beweging van de periode na 1870 zag dan ook in de voormannen van 1848 niet veel meer dan krukken, die het tot niets gebracht hadden, en nam tegenover Louis Blanc en Ledru Rollin, Kossuth en Mazzini, Robert Blum en Manin, de houding aan van de machtige en zegevierende beweging die, gewapend met de Marxistische wetenschap, niets anders van de acht-en-veertigers te leren had, dan hoe men het *niet* moet doen. Het zou goed zijn als de socialistische beweging van onze tijd tot een andere houding kwam en van 1848 leerde, dat liefde voor de vrijheid en voor de verbetering van de sociale toestanden niet het monopolie is van de arbeidersklasse en van de auteurs van het Communistisch Manifest.

Zullen de boekjes, die in Nederland over het Manifest gepubliceerd zijn, iets bijdragen tot opvoeding in die richting?

„*Het Revolutiejaar en het Communistisch Manifest van Marx en Engels*” heet het boekje dat A. W. IJzerman bij De Arbeiderspers het licht deed zien, een boekje dat een vertaling van het Manifest geeft, met enige inleidende hoofdstukken, waarvan het eerste de geschiedenis van het jaar geeft, het tweede een beschouwing over de positie der arbeiders in dat jaar, het derde over de socialisten van die tijd, het vierde over Marx en Engels, terwijl het vijfde hoofdstuk het eigenlijke Manifest met de bekende Inleidingen van Marx en Engels, van 1872, en die van Engels van 1883 en van 1890 bevat. Dan volgen

nog een paar aantekeningen en tenslotte een laatste hoofdstuk over de betekenis van het Manifest.

Nu behoort IJzerman tot die socialisten die de geschiedenis van het socialisme door en door kennen, maar die ook de geschiedenis in het algemeen en vooral de economische geschiedenis kennen als weinigen.

Hij weet dus heel goed dat Marx en Engels in het jaar 1848 slechts een heel kleine rol gespeeld hebben, en hun Manifest in 't geheel geen. Maar hij doet weinig moeite de mensen en de schrifturen die dan wel een rol speelden bekend te maken. In het derde hoofdstuk zegt hij dat „de enige socialisten wier denkbeelden tegen 1848 onder de arbeiders althans onder de Parijse handwerkslieden (betrekkelijk!) veel invloed hadden gevonden, de staatssocialist Louis Blanc en de communistische utopist Cabet (zijn) geweest” en dat is, behalve de vermelding dat de leiders van 1848, waarbij Blanc opnieuw genoemd wordt, „voor de overgrote meerderheid onzer tijdgenoten ..onbekende grootheden” zijn, alles wat onze tijdgenoten van hem over Blanc en trouwens over al de voormannen van 1848 te horen krijgt. Zijn hele hoofdstuk over de socialisten verloopt volgens de gedachtegangen die Marx en Engels gemeengoed hebben gemaakt, en waarin de zogenaamde Grote Utopisten een extra beurt krijgen, omdat ze de voorlopers zouden zijn van het wetenschappelijk socialisme van M. en E., maar waarin gezwegen wordt over al die socialisten uit wier geschriften M en E zoveel geleerd hebben maar die ze nooit noemen omdat ze nu eenmaal niets mochten geleerd hebben van klein-burgers als Louis Blanc, Considerant, Pecqueur.

Het hoofdstuk over de betekenis van het Manifest bevat veel critiek, en loopt uit op de zinsnede dat „het in onze dagen niet meer tot richtsnoer kan dienen en dus voor ons niet die waarde heeft welke het voor vorige generaties heeft gehad”. Maar IJzerman meent, dat het Manifest niettemin van een geweldige betekenis is geweest, van geen geringer dan die welke bestond in het aanhechten van de 95 stellingen van Luther aan de deur van de kerk te Wittenberg. Maar men zal moeten toegeven dat er verschil is in de betekenis van Luther voor degenen die in zijn leer geloven en degenen die bijvoorbeeld noch in de leer van Luther noch in het Christendom geloven. En het boekje van IJzerman demonstreert toch in sterke mate hoe verengend het Manifest en het Marxisme gewerkt hebben, ook bij degenen die in de practijk geen marxist zijn.

„*Het Signaal van 1848*”, draagt als ondertitel „Betekenis en invloed van het Communistisch Manifest”. Het boekje is uitgegeven onder redactie van Mr G. H. Slotemaker de Bruïne, bij „Vrij Nederland”,

en het bevat behalve een vertaling van de belangrijkste hoofdstukken van het Manifest, een aantal verhandelingen van zeer uiteenlopende aard, waarvan sommige heel curieus zijn. Ik denk bijvoorbeeld aan het hoofdstukje van R. Hagoort: „Het Communistisch Manifest — Een bron van tweespalt”, waarin de meest oudbakken kost van de Christelijke vakbeweging wordt opgediend, en verzwegen wordt welk een stuwkracht de socialistische beweging en de moderne vakbeweging zijn geweest. Leest men dit muf geschrijf dan beseft men hoe moeilijk het was de gebreken van het Manifest in te zien in een maatschappij waarin femelaars en zeurkousen overvloedig aanwezig waren en zijn. Maar aan de andere kant, brengen de voorstanders van het Manifest die in de opstellen aan het woord komen veel anders dan gefemel en gezeur?

Mr Slotemaker is in zijn betoog alleen maar redenerend volgens abstracte verwardheden. Prof. De Vos laat aan de hand van Gertrud Hermes en anderen het verschil tussen marxisme en arbeiders-socialisme zien, en geeft het Manifest tenslotte toch zijn zegen. Mr Van Esveld vindt dat de weg anders is maar het doel gelijk gebleven is, en de heer Frits Kief vindt dat weg en doel niet beter kunnen worden aangegeven dan door het Manifest is geschied. De heer Sam de Wolff vertelt nog eens dat de bourgeoisie de theorie van de klassenstrijd heeft ontdekt en dat die theorie daarom juist is, terwijl hij tevens aantoot dat Marx een van z'n bekende ideeën nl. dat zijn eigen opvattingen de synthese zijn van Engelse economie, Franse politiek en Duitse filosofie, aan Moses Hess te danken heeft, wat overigens ook weer niet bewijst dat deze opvatting enige waarde heeft. Men zou even goed kunnen zeggen dat Engelse economie en Franse politiek bedorven werden door Hegelse frazen. Maar als voorbeeld van wat voor redenering doorgaat is het opstel van de Wolff even goed als de meeste andere. Het boekje lijkt mij volkomen overbodig, maar misschien heeft men er daarom juist in Nederland behoefte aan.

Het is overigens duidelijk waaraan het Manifest zijn betrekkelijke populariteit ontleent. Het is kort, het is geschreven op een bewonderenswaardige, alles omverlopende wijze. Het is het maximum van wat de meeste arbeiders en de meeste intellectuelen aan maatschappelijke theorie kunnen verwerken, en wie het gelezen heeft, weet alles en heeft absolute zekerheid.

Zo werd het dus heel veel gelezen en bewonderd, door mensen die in de meeste gevallen handelden zoals in hun land en tijd mogelijk was, dus niet revolutionnair, en die, waar ze wel revolutionnair handelden, nl. in Rusland in 1917, niet alleen alle socialisme, maar ook ieder menselijk samenleven vermoord hebben.

Dat is ten slotte de balans na honderd jaar, al vindt men dat dan ook niet in de Nederlandse boekjes over het Manifest.

Het enige interessante boek dat naar aanleiding van het honderd-jarig Manifest en zijn maker verscheen, is *Leopold Schwarzschild's: „The Red Prussian”* „(Karl Marx)” (Hamish Hamilton, London).

De gewezen redacteur van *Das Tage-Buch* en *Das Neue Tage-Buch* kan men moeilijk een reactionnair noemen, en evenmin een man die geen sociaal gevoel heeft. De auteur van „*Das Ende der Illusionen*” is een scherpzinnig en moedig man. Hij voelde de noodzaak een einde te maken aan de Marxlegende, zoals eens de marxist Franz Mehring de behoefte voelde om in zijn Lessing-legende een eind te maken aan de bewondering voor de Pruisische staat en de super-Pruis Frederik de Grote.

Men behoeft de correspondentie tussen Marx en Engels maar te lezen om te weten dat Marx, als onaangenaamheid een der eigenschappen van het genie is, een zeer groot genie moet zijn geweest. En die correspondentie, in de grote Moscouise uitgave, is een van de belangrijkste documenten geweest, die Schwarzschild in staat stelde de werkelijke Marx met al zijn egoïsme, al zijn nijd en haat en geïntrigee te laten zien.

Daarnaast toont S. door een vaak diepgaande analyse van de geschriften van Marx aan, hoe een groot deel van de geweldige ontdekkingen die Marx op wetenschappelijk gebied gedaan zou hebben, niet anders dan beweringen bevat, waarvoor nooit een bewijs werd gebracht. Dat geldt vooral voor de economie waarop in een vorige periode voornamelijk de roem van Marx rustte. *Das Kapital* bewijst niet dat het kapitalistisch stelsel ten onder moet gaan, het bewijst nog veel minder, dat er na het kapitalisme zoiets als een socialisme moet komen. . . .

Ook het historisch materialisme is bij Marx altijd ten dele bewering en ten dele overdrijving geweest.

Maar het ergst is ongetwijfeld de wijze waarop Marx in de arbeidersbeweging de absolute persoonlijke leiding wilde hebben, en alles en ieder poogde te vernielen dat of die enige zelfstandigheid aan den dag legde. Men moet het hoofdstuk over Lassalle maar eens lezen om te zien hoe de Londense heren Marx en Engels, alles, tot en met anti-semitisme naar voren brachten om de man te vernietigen die probeerde beweging te krijgen in de Duitse arbeidersmassa.

Het boek van Schwarzschild moest eigenlijk verplicht gesteld worden voor allen die ons Marx voorhouden als het wetenschappelijk en menselijk voorbeeld dat we moeten pogen na te volgen.

Intussen, Schwarzschild bewijst een paar dingen zeer zeker niet.

Hij bewijst niet dat Marx een rode Pruis was. Marx had een afkeer van Pruisen en het Pruisische. Hij was een rode dictator, als men het zo wil formuleren, maar hij was toch te veel een kind van zijn tijd om niet een afkeer te hebben van de militaire-feodale Pruisische geest en werkelijkheid. Er is in Marx altijd een brok humanisme overgebleven, groter zelfs dan het brok dat men ook nog bij Lenin vindt. Eerst Stalin heeft het Marxisme-Leninisme van alle humanisme ontdaan en er een volkomen beestachtige geweldsleer van gemaakt. Bij Marx is het humanisme steeds aanwezig en zijn afkeer van de Staat en van Staatssocialisme, zijn besef dat de democratie en de vrijheid eerbiedwaardige dingen zijn, zijn evenzeer echt als de neiging om de baas te spelen persoonlijk echt bij hem was. Marx is dus gecompliceerder dan de eenzijdig schurkachtige kerel die Schwarzschild tekent.

Hij is ook van grotere wetenschappelijke betekenis dan Schwarzschild voorstelt. Het historisch materialisme, niet als absolute theorie, maar wel als vingerwijzing, als aansporing om naar de gewone dingen te kijken en als waarschuwing tegen een ideeën-constructie, is een geniale idee. Schwarzschild overdrijft op ontoelaatbare wijze. Maar hij zegt heel veel harde en onbestrijdbare waarheden, die nodig zijn om de wereldlijke godsdienst, welker profeet Marx is, de knauw te geven die ze hard nodig heeft. Nogmaals, geef mij Schwarzschild maar, en houd al die boekjes over het Communistisch Manifest.

Maar ook, wie kan honderd jaar na het verschijnen van een van z'n populairste geschriften, nog de gemoederen in beweging zetten als deze Marx. Men kan van mening zijn dat hij het socialisme in vele opzichten ongunstig heeft beïnvloed. Maar invloed heeft hij gehad, op het socialisme en op de hele eeuw die na 1848 is verstreken. Rode Pruis? Neen, een mengsel van rode dictator en rode profeet.

We zijn nog lang niet zover dat zijn invloed tot het verleden zou gaan behoren, maar zoals hij zelf eens zei, naar aanleiding van de staatsgreep van een namaak-Napoleon, dat het standbeeld van de grote Napoleon van de Vendome-zuil zou vallen als de kleine zich de keizerskroon zou opzetten, zo zou men van Marx kunnen zeggen dat zijn standbeeld aan het afbrokkelen is sedert de rode dictators en profeten zich meester gemaakt hebben van de macht in het Russische wereldrijk, dat al in Marx' tijd door hem als het gevaar der gevaren voor democratie en beschaving werd gezien.

Honderd jaar na het „Communistisch Manifest” is het „communisme” de doodsvijand van alle socialisme en van alle menselijkheid, vrijheid en beschaving.

ENKELE ASPECTEN
VAN DE POSITIE VAN DE VROUW
IN NEDERLAND

Als wij gaan schrijven over de positie van de vrouw in de maatschappij, dan zal dat in hoofdzaak betrekking hebben op het arbeidsproces, waarbij dan verschil gemaakt zal worden tussen hand- en hoofdarbeid.

Eerst iets over haar plaats in de politiek. In Nederland heeft de vrouw sedert 1918 dezelfde politieke rechten als de man. De eerste jaren na het invoeren van het vrouwenkiesrecht is er heel wat gepraat en geschreven over het gebruik dat de vrouw van dit nieuwe recht zou maken. De conclusie was ten slotte, dat zij weinig verandering heeft gebracht in de politieke verhoudingen. Ook heeft men oorspronkelijk meer verwacht van het actieve aandeel van de vrouw in het bestuur van gemeente, provincie en rijk. Dat dit nog betrekkelijk weinig het geval is, ligt zeker voor een deel aan haar zelf. Vele vrouwen blijven nog te veel op de achtergrond, durven het werk in het openbaar niet aan. In andere gevallen kunnen of willen zij zich niet voldoende vrij maken. Ook zal dikwijls gebrek aan belangstelling de reden zijn. Het geringe aantal vrouwelijke leden van de verschillende politieke partijen wijst in deze richting.

Bij de Staatk. Geref. Partij kan de vrouw zelfs nog geen lid worden. Bij de Anti-Rev. Partij bestaat de zonderlinge toestand, dat binnen het partijverband geen vrouw gekozen mag worden in een vertegenwoordigend lichaam. In 1921 werd dit besluit genomen door de Deputaten-vergadering, op advies van een speciale commissie. Mevr. A. C. Diepenhorst-De Gaay Fortman schreef naar aanleiding van dit besluit het volgende: „Nog vreemder dan deze beslissing was de weg, die tot het besluit leidde. Eenstemmigheid bestaat er niet in de partij over deze zaak, dus werd er een commissie van onderzoek en advies benoemd. Haar leden werden met zorg gekozen; geen voorstander van passief vrouwenkiesrecht moest daarin zitten. Zo kon de uitkomst niet twijfelachtig zijn. Op die wonderlijke manier kwam het wonderlijke partijbesluit tot stand”. — En nu, 28 jaar later is het nog altijd van kracht. Het ziet er echter naar uit, dat dit niet lang meer zal duren. Voornamelijk op aandringen van mevr. dr F. T. Diemer—

Lindeboom is opnieuw een commissie benoemd, maar nu niet uitsluitend tegenstanders.

Er is hier iets aan het veranderen, zoals duidelijk blijkt uit het aardige boekje van dr Diemer—Lindeboom, „Man en vrouw in het volle leven”, waar „Trouw” een zeer waardevol hoofdartikel over schreef.

Wij zullen straks op een ander gebied zien, dat bij de Rooms-Katholieken het ook voornamelijk de vrouwen zelf zijn, die nieuwe wegen willen inslaan.

Dat per slot in ons land toch nog vrij wat vrouwen een plaats hebben ingenomen in de vertegenwoordigende lichamen, blijkt uit enkele cijfers. In de Staten-Generaal hebben 6 vrouwen zitting. De Prov. Staten tellen 18 vrouwelijke leden, waarvan 2 Gedeputeerden. Verder zijn er 188 vrouwelijke gemeenteraadsleden met 12 wethouders. Van betekenis is, dat van de 18 Statenleden er 13 behoren tot de P.v.d.A., van de 12 wethouders 11, terwijl van de 188 gemeenteraadsleden er 112 lid zijn van deze partij. (Cijfers van vóór de laatste verkiezingen.)

Terugziende op het jaar 1918, toen het volledig burgerrecht aan de Nederlandse vrouw werd toegekend, is er dus wel iets tot stand gekomen, al gaat het langzaam.

Hoe staat het nu met de vrouw in het arbeidsproces? Wij maken hier een betrekkelijk ruwe scheiding. In de eerste plaats zijn er de vrouwen, die bij de ontwikkeling van de industrie uit hun huizen zijn gehaald en daarbuiten arbeid moesten gaan verrichten. De loonarbeidsters, heel in het algemeen gesproken. In de tweede plaats de vrouwen, die door de veranderingen in het huishoudelijk werk thuis niet meer nodig, langzamerhand zelfs overbodig worden en werk zochten in de maatschappij. Ze vonden daar in het algemeen meer intellectueel werk.

Hoe is nu de positie van de loonarbeidster? Van de sociale maatregelen profiteert ze op dezelfde manier als de mannen. Maar wat de beloning betreft is er nog een merkwaardige achterstand. Bijzonder duidelijk komt dit tot uitdrukking in een rapport van de Stichting v. d. Arbeid, „Beloning van vrouwen en meisjes”, eind 1947 verschenen.

De volgende groepen van arbeid worden behandeld:

- I Arbeid, welke in het verleden uitsluitend of in hoofdzaak verricht werd door mannen, maar die tevens door vrouwen verricht kan worden. (Specifieke mannenarbeid.)
- II Specifieke vrouwenarbeid (in hoofdzaak ongeschoolde), welke arbeids-technisch op grond van een systeem van werkclassificatie lager wordt gewaardeerd dan de arbeid van de man.
- III Arbeid, welke zowel door vrouwen als door mannen pleegt te worden verricht.

IV Specifieke vrouwenarbeid, welke arbeidstechnisch op grond van een systeem van werkclassificatie gelijkwaardig is aan die van de man.

Als men nu leest hoe de beloning in deze verschillende groepen zal moeten zijn, dan staat men wel af en toe te kijken. Uitgangspunt en punt van vergelijking is steeds het loon van de man. Bij allerlei redeneringen vergeet men vele dingen. Bijv. dat vrouwen net zo goed als mannen bijna altijd gezinsleden hebben te onderhouden; dat vrouwen even goed voor een aanstaand huwelijk hebben te sparen en vooral dat een vrouw even goed op een bepaalde leeftijd recht heeft op een zelfstandig bestaan, als de man.

Over de financiële verplichtingen van ongehuwde werkende vrouwen geeft een onderzoek van het Nat. Bureau van Vrouwenarbeid belangrijke gegevens.

Bij punt I wil men gelijke beloning van mannen en vrouwen, om te voorkomen, dat de mannen door vrouwen worden verdrongen.

Punt II krijgt in het rapport een verschillende waardering van de werkgevers- en werknemers-vertegenwoordigers. De eerste menen, dat 55—60 % van het loon van een ongeschoolde man hier voldoende is. De werknemers willen zonder meer 60 % geven.

Punt III. Volgens de werknemers zal hier het beginsel van equal pay moeten gelden. De werkgevers zijn van mening, dat met 60—80 % genoeg zal moeten worden genomen. Enkele van deze leden achten het gewenst in de gevallen, waarin mannen en vrouwen naast elkaar in dezelfde afdeling, hetzelfde werk verrichten, de vrouw *om praktische redenen* op 100 % te stellen.

Punt IV. Ook hierover geen eenstemmigheid. De werknemersleden menen dat 80—90 % van het mannenloon moet worden gegeven. De werkgevers vinden 60—70 % voldoende. Alleen willen deze laatsten bij vrouwen boven de 25 jaren gaan tot 80 %, de werknemers tot 90 %. Men motiveert dit niet alleen met het behoefte-element, maar ook als een beloning van een kwalitatief gunstiger prestatie op die leeftijd.

Als men nog niet overtuigd is van de noodzakelijkheid van bepaling van de lonen naar prestatie, dan zal men het waarschijnlijk na deze korte uiteenzetting wel worden. Het is van groot belang om dit rapport in zijn geheel te lezen en te bestuderen. Vooral de vrouwelijke werkneemsters moeten er kennis van nemen. Helaas wrekt zich hier hun geringe belangstelling van de vakorganisatie, waar ze deze dingen zouden kunnen behandelen.

Dat specifieke vrouwenarbeid anders en dan natuurlijk lager, gewaardeerd moet worden, is al eerder officieel vastgesteld. In 1933

werd door de commissie-Schouten een rapport uitgebracht over toetsingsnormen voor de bezoldiging van het personeel in dienst van provinciën, gemeenten enz. De commissie bestond uitsluitend uit Kamerleden, waaronder ook de tegenwoordige minister-president Drees.

Conclusie 7 van dit rapport luidde als volgt:

„Voor vrouwelijke werkrachten dient een afzonderlijke loonregeling te worden getroffen, indien de werkzaamheden, waarmede zij belast zijn, normaliter uitsluitend of zeer overwegend door vrouwen plegen te worden verricht. Een dergelijke afzonderlijke regeling kan ook voor de verpleegsters worden aanvaard.”

Vooral de laatste zinsnede heeft ons heel wat moeilijkheden gebracht. Groot gebrek aan verpleegsters, met het gevolg veel lege bedden in de ziekenhuizen en sanatoria. Gelukkig is men sinds kort bezig de arbeidsvoorwaarden van deze vrouwen te verbeteren.

Hoe staat het nu in het algemeen met de meer intellectuele arbeid van de vrouw in ons land? Wij vinden hier de vrouwen in bijna alle beroepen; van hoog tot laag, en de indruk is, dat zij haar werk zeer behoorlijk verricht.

Laten wij enkele cijfers geven. Er zijn hier circa 300 vrouwelijke tandartsen, 600 vrouwelijke apothekers en 1000 vrouwelijke artsen (waarvan 2/3 de praktijk uitoefent) en circa 1200 juristen. Verder werden er in de loop der jaren 12 vrouwelijke hoogleraren benoemd; een kinderrechtster en een notaris. En komt men in lagere posities, dan vindt men honderden typisten, secretaresses enz. Ook in de bedrijven vindt men veel vrouwen en dikwijls op belangrijke posten.

En toch kan men nog altijd niet zeggen, dat deze vrouwenarbeid volledig geaccepteerd wordt. Het duidelijkst komt dit tot uiting bij de overheidsdienst. Daar geldt nog altijd een verbod van arbeid van de vrouw bij huwelijk. In theorie verdedigt men dit standpunt met de opvatting dat een gehuwde vrouw haar taak heeft in het gezin. Inderdaad heeft zij daar een belangrijke taak, maar de overheid heeft niet uit te maken of zij daarnaast nog niet ander werk kan doen. En laat men dan ook niet vergeten, dat in Nederland ongeveer 10 % van de vrouwen kinderloos blijft en dat 25 % van alle gehuwde vrouwen geen kinderen thuis heeft. Daarmee vervalt een groot deel van de gezinstak. Brengt men dan verder nog in rekening dat een deel van de opvoeding van het gezin verplaatst is naar allerlei jeugdorganisaties, dat de mechanisatie een steeds groter deel van het huishoudelijk werk overneemt, dat de woonruimte die een gezin ter beschikking krijgt steeds kleiner wordt, dan begrijpt men ook, dat de taak van de huisvrouw heel wat beperkter is geworden. Daardoor blijft tijd en gelegenheid over om werk te doen buiten het gezin. Meestal doet de Neder-

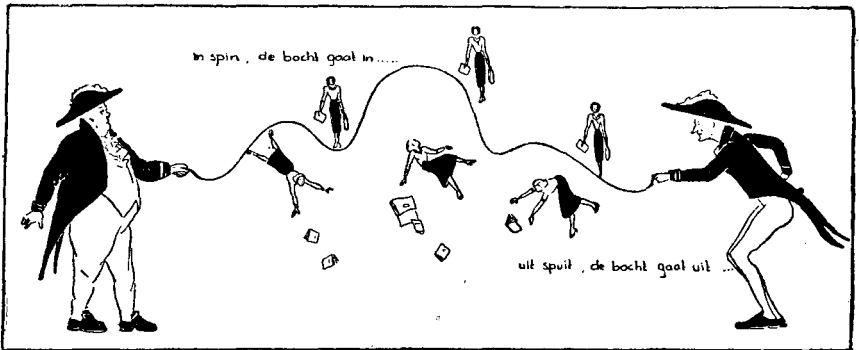
landse vrouw dat om haar gezin beter te kunnen onderhouden, om de kinderen een betere opvoeding te geven, soms ook uit liefde voor de arbeid, die zij vóór haar huwelijk verrichtte. Allemaal zeer respectabele redenen, maar de Nederlandse overheid en het conservatieve deel van ons volk denkt daar anders over. En toch is nooit gebleken dat de gehuwde vrouw die beroepsarbeid verricht, haar gezin verwaarloost. Enige onderzoekingen hebben eerder het tegendeel aangetoond.

Niettemin zitten wij sedert 1924 met een Koninklijk Besluit, waarin is vastgelegd, dat de ambtenares bij huwelijk moet worden ontslagen. Voor de onderwijzeressen begon dit ontslag hier en daar al eerder. In Vlissingen deed men de eerste poging daartoe al in 1881, toen de gemeenteraad daar besloot, dat een te benoemen vrouwelijk hoofd van een school bij het aangaan van een huwelijk geacht zou worden ontslag te nemen. Deze vorm werd in Den Haag niet aanvaard, maar al gauw leerden verschillende gemeenten, hoe het wel moest. Lange jaren bleef dit toen een ongeordende toestand, totdat op voorstel van minister Marchant in 1934 aan art. 33 van de L.O.W. een nieuw lid werd toegevoegd, dat inhield, dat een onderwijzeres, die in het huwelijk trad, op die grond wordt ontslagen. Een paar jaar later, nl. op 1 Januari 1937, moesten ook de reeds gehuwde onderwijzeressen worden ontslagen, tenzij ze kostwinster waren. En wat zag men toen? Van de 562 gehuwde onderwijzeressen bleven er 440 in functie, als zijnde kostwinster. Op 1 Januari 1938 bleven er van de 440 om dezelfde reden 365. Op 25 Juni 1946 deelde de minister van O. K. en W. mee, dat er onder de 1196 tijdelijke leerkrachten 516 gehuwd waren, weer of nog in functie. Hiervan waren er 322 bij het openbaar en 194 bij het Bijzonder onderwijs.

Het erge is, dat al deze vrouwen, evenals de gehuwde ambtenaressen ieder ogenblik kunnen worden ontslagen, want het begrip „kostwinster” is allerminst scherp te omschrijven. Dr Colijn heeft op die grond in 1937 geweigerd, de reeds gehuwde ambtenaressen te ontslaan.

Niet minder af te keuren is, dat men een ambtenares in functie, die trouwt, officieel ontslaat, maar onmiddellijk als arbeids-contractante weer in dienst neemt. Hiermee vervalt ook iedere bestaanszekerheid van deze vrouwen. Dit wordt duidelijk aangetoond door het volgende.

Op 13 October 1947 heeft minister Beel, toen nog minister-president, een circulaire gestuurd aan de collega's ministers, dat er nu een eind aan moest komen. Volgens deze circulaire moeten op 1 Januari 1950 alle gehuwde ambtenarssen en onderwijzeressen er uit, tenzij... de dienst ze niet kan missen. De R.K. ministers Rutten en v. d. Brink hebben haast. Op hun departementen zijn al verschillende gehuwde vrouwen ontslagen met 1 Januari 1949. En dit alles gaat buiten het parlement om. Een rechtsonzekerheid, die feitelijk ontoelaatbaar is.

Vrouwenlot, zoals het Comité tot Verdediging van de Arbeidsvrijheid van de Vrouw'het ziet

In een adres aan de Ministerraad is door een groot aantal vrouwen-organisaties van alle richtingen, tezamen vertegenwoordigende 300.000 vrouwen, geprotesteerd tegen deze handelwijze. Van verschillende kanten komt men tegen het besluit op. Een groep van R.K. vrouwen, het zogenaamde Vrouwendispuut, is ook tot de opvatting gekomen, dat verbod van arbeid van de gehuwde vrouw in overheidsdienst onjuist is. De anti-rev. mevr. dr Diemer—Lindeboom komt in haar reeds eerder genoemd boekje (*Man en vrouw in het volle leven*) tot dezelfde conclusie. De belangrijkste steun is de redevoering van pater Beaufort, onlangs in de Eerste Kamer gehouden, waarbij hij lijnrecht tegen het standpunt van de R.K. minister Van Maarseveen inging. Zijn standpunt is, evenals het onze, dat over de vraag of een gehuwde vrouw beroepsarbeid zal verrichten, moet worden beslist door de echtgenoten en niet door de Overheid.

Op het laatste congres van de Partij van de Arbeid is beslist, dat er geen verschil kon worden aanvaard in de behandeling van gehuwde en ongehuwde ambtenares.

Op 25 Augustus 1948 werd in de zitting van de Economische en Sociale Raad van de V.N. gesproken over *De rechtspositie van de Vrouw*. Met grote meerderheid van stemmen werd aangenomen om vrouwen, hetzij gehuwd of ongehuwd, gelijkelijk met mannen benoembaar te stellen voor alle takken van overheidsdienst.

De Nederlandse delegatie onthield zich van stemming in verband met het standpunt van onze regering.

Een heel goed figuur hebben wij daar zeker niet gemaakt. In Nederland hangt de positie van de vrouw samen met de conjunctuur en met de politieke verhoudingen. Van rechtvaardigheid is voorlopig nog geen sprake.

DE AFKEER VAN DE D.U.W.

I

Van de oorlogskinderen, die zich na de bevrijding konden handhaven op hun plaats in ons maatschappelijk bestel, is in de sector arbeid de D.U.W. wel een van de meest besproken en omstreden instellingen. Valt de naam D.U.W. in een gesprek met arbeiders, groot is de kans, dat deze naam weerstanden oproept, gevoelens van haat en afschuw en dat de discussie welhaast zeker in de sfeer van het emotionele verzeild raakt.

Waar de D.U.W.-arbeider of oud-D.U.W.-arbeider zich ook uitspreekt over deze instelling, van de stedeling zal men zelden, tenzij hij grondwerker van beroep is, een woord van waardering horen, maar ontaardt zich een critiek met een felheid, die alleen uit het gemoed van een geraakt mens kan voortkomen. D.U.W. — „Door Uitbuiting Winst” of „Door Uitputting Wanhoop” zijn epigrammen, in de volksmond ontstaan.

Vanwaar deze hartstochtelijke aanklachten tegen de D.U.W.?

Alvorens op de oorzaken hiervan in te gaan volge hier een korte uiteenzetting van de betekenis van de D.U.W. in de sociale welvaarts-politiek van onze regering.

Ontstaan en karakter van de D.U.W.

De D.U.W. — Dienst Uitvoering Werken — heeft een eerbiedwaardige stamboom, die zo oud is als de werkloosheid zelf en die men in de geschiedenis van heel Europa terugvindt. Rasp-, spin- en werkhuizen zijn de gelukkig reeds lang ter ziele gegane voorouders van de D.U.W., die voor de thans levende generatie alleen nog duidelijk herkenbare verwanten vindt in de talloze gemeentelijke werkverschaffingen, die in het begin van deze eeuw een der middelen waren, waarmee de lokale overheden de gevolgen der werkloosheid trachtten te lenigen. De rijksbemoeiing met dit onderdeel van de werkloosheidszorg kreeg in ons land pas zijn tegenwoordige vorm in 1931, toen de Rijksdienst voor Werkverschaffing en Steunverlening in het leven werd geroepen. Op 20 April 1939 werd de naam dezer instelling opnieuw veranderd en wel in „Rijksdienst voor de Werkverruiming”, zoals zij tot het einde der Duitse bezetting bleef heten.

Inmiddels was de wettige Nederlandse regering in 1944 in het toemaal reeds bevrijde gedeelte van ons land overgegaan tot instelling van gewestelijke diensten tot uitvoering van werken, die na de bevrijding gecentraliseerd als rijksdienst voor het gehele land werden voortgezet — de D.U.W.

In een door „Leden van het Adviescollege voor Arbeidszaken Militair Gezag” uitgegeven boekje, getiteld „Nieuwe Arbeidsverhoudingen”¹⁾ spreken de samenstellers de verwachting uit, dat in het bevrijde Nederland met betrekking tot de bestrijding van de werkloosheid deze richtlijnen gevolgd zullen worden:²⁾

1. Er zal naar het voorbeeld der thans reeds gewestelijk gevormde diensten zo spoedig mogelijk een rijksdienst tot uitvoering van werken moeten worden ingesteld, die als zelfstandige dienst onder het departement van Sociale Zaken moet ressorteren.
2. Er dient voor gezorgd te worden, dat een zo groot mogelijk aantal volwaardige arbeiders, die niet in hun eigen bedrijf opgenomen kunnen worden, bij deze dienst wordt geplaatst, eventueel met verplichting, waarbij uitgegaan wordt van de gedachte, dat iedereen recht op arbeid heeft, doch dat ook iedereen verplicht is te werken.
3. De loonvoorwaarden van de dienst tot uitvoering moeten aansluiten bij die in het vrije bedrijf.
4. De keuze der uit te voeren werken moet met grote nauwlettendheid geschieden en voorop staat, dat zo productief mogelijke, loonintensieve werken worden ter hand genomen.

Hoewel deze wensen niet alle in vervulling zijn gegaan — de D.U.W. is ondergebracht bij het ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw in plaats van bij Sociale Zaken, een recht op arbeid is door de regering niet erkend en de werkgelegenheid die de D.U.W. geeft, is niet steeds toereikend voor alle werklozen — is de D.U.W. toch het grote arbeidsreservoir geworden waar vele werkloze Nederlandse arbeiders door hun zo moeilijke perioden van werkloosheid kunnen heenkomen tegen loonvoorwaarden welke „aansluiten bij die in het vrije bedrijf”.

	Aantal geregistreerde werklozen (mannen) bij de G.A.B.'s Gemiddeld per jaar ³⁾	Werkzaam bij de D.U.W. Gemiddeld per jaar
1946	49.465	35.664
1947	27.598	15.188
1948	25.203	13.390

¹⁾ Uitgeverij „Het Hooghuis”, Eindhoven 1945.

²⁾ Nieuwe Arbeidsverhoudingen, blz. 24 en 25.

³⁾ Statistiek R.A.B..

Wat nu maakt deze duizenden, die toch door middel van de D.U.W. de zo vurig begeerde bestaanszekerheid door middel van loonarbeid krijgen, zo afkerig van deze wijze van vervulling hunner wensen?

Wie maken deel uit van de D.U.W.?

Wij zullen daartoe eerst nagaan uit welke bevolkingsgroepen de D.U.W.-arbeiders worden aangewezen.²⁾

D.U.W.-ARBEIDERS IN NEDERLAND Ultimo Maart 1949

Bedrijfsklasse en beroep:

1. Baksteen- en dakpannenfabrieksarbeiders	395
Overige beroepen	29
2. Diamant	3
3. Grafische nijverheid, fot.-ateliers:	
Drukkers	3
Overige beroepen	6
4. Bouwnijverheid:	
Bouwkundigen	2
Grondwerkers	3819
Timmerlieden	92
Metselaars	92
Betonwerkers	99
Stucadoors	3
Opperlieden	374
Schilders	25
Overige beroepen	133
5. Chemische nijverheid	7
6. Hout, kurk, hoorn, stro:	
Machinale houtbewerkers	29
Meubelmakers	14
Overige beroepen	115
7a. Kleding:	
Coupeurs en kleermakers	5
Overige beroepen	4
7b. Reiniging:	
Kappers	19
Overige beroepen	8
9. Leder, rubber, wasdoek:	
Schoenfabrieksarbeiders	13
Schoenherstellers	42
Overige beroepen	24
10a. Expl. delfstoffen (excl. veen):	
Mijnwerkers	7
10b. Veenderijen	1283
11. Metaalnijverheid:	
Handvormers, kernmakers	3
en Machinevormers	1

²⁾ Bijzondere statistische opgaven van het C.B.S., No. 2065, 11 April 1949.

Smeden	7
Draaiers (geschoold)	1
en Revolverdraaiers	3
Constructiewerkers, ...	5
IJzerwerkers	5
en Plaatwerkers	2
Bankwerkers	20
Automonteurs	9
Lassers (electrisch)	2
en Lassers (autogeen)	4
Lood- en zinkwerkers, verwarmingsmonteurs	12
Electro-monteurs, instrumentmakers	11
Overige beroepen	226
14. <i>Papiernijverheid</i>	18
15. <i>Textielnijverheid:</i>	
Spinners	6
Wevers	24
Kunstzijde-arbeiders	4
Overige beroepen	57
17. <i>Voedings- en genotmiddelen:</i>	
Bakkers	84
Slagers	81
Tabakbewerkers	137
Overige beroepen	133
18a. <i>Landbouwbedrijven:</i>	
Landarbeiders	9968
Tuinbouwarbeiders	585
Overige beroepen	349
19. <i>Visserij en jacht</i>	370
20. <i>Handel:</i>	
Reizigers en agenten	17
Winkelbedienden	18
Overige beroepen	180
21a. <i>Hotelpersoneel</i>	67
21b. <i>Scheepvaartpersoneel:</i>	
Dekpersoneel (zeevaart)	15
Binnenschippers	168
Matrozen (Rijn- en binnenvaart)	25
Overige beroepen	49
21c. <i>Niet-varend transportpersoneel:</i>	
Haven- en transportarbeiders	751
Chauffeurs	368
Overige beroepen	201
24a. <i>Kantoorpersoneel, ambtenaren, onderwijzers:</i>	
Kantoorpersoneel	14
Overige beroepen	18
24b. <i>Sociale en geneeskundige zorg</i>	5
24c. <i>Kunstenaars en sportbeoefenaars:</i>	
Musici	12
Overige beroepen	8
27. <i>Huishoudelijk personeel</i>	6
P.A. <i>Personeel in algemeene dienst:</i>	
Losse arbeiders	5630

Overige beroepen	744
B.B. Bijzondere bemiddeling	452
TOTAAL NEDERLAND	27520

Het is derhalve een zeer uiteenlopend gezelschap, dat voor arbeid bij de D.U.W. wordt aangewezen. Ze hebben echter allen één ding gemeen: het werkloos zijn.

De psychologie van de D.U.W.-arbeider

Over de geestesgesteldheid van de werkloze is, vooral gedurende de crisis 1930—1937, veel geschreven. Behalve de officiële rapporten en verslagen hebben die voor velen zo tragische jaren enkele voortreffelijke romans opgeleverd, waarin het milieu en de psyche van de werkloze arbeider met grote scherpthe worden getekend.¹⁾ In al deze publicaties vindt men steeds terug was zij, die het arbeidersleven uit eigen ervaring kennen, steeds weer opnieuw ondervinden: het gevoel van gekrenktheid en bitterheid jegens de samenleving bij ieder, die aan het arbeidsleven wil deelnemen en hiertoe de kans niet krijgt, zodat hij gedwongen is, werkloos te blijven. Deze gevoelens van haat en teleurstelling richten zich meestal in de eerste plaats tegen de overheidsorganen waarmede de werkloze door zijn nieuwe maatschappelijke situatie in contact komt: arbeidsbureau's, diensten van Sociale Zaken, enz. Zij representeren voor hem de samenleving en bij deze instellingen ontvangt hij de weigeringen op zijn meest dringende wensen: werk en een redelijk inkomen.

Nu biedt de overheid de werkloze werk aan bij de D.U.W. door middel van het G.A.B. Zal de arbeider nu niet verheugd zijn dat hij door dit aanbod aan de verschrikking van de ledigheid kan ontkomen? Geenszins. De ervaring toch heeft geleerd, dat de meeste arbeiders zich sterk gebonden voelen aan het beroep, dat zij hebben gekozen, alsook aan het bedrijf waar zij lange tijd hebben gewerkt. Ook zij, die langdurig werkloos zijn, blijven dikwijls hardnekkig vasthouden aan hun oude beroep en trachten steeds maar weer hierin werk te vinden. Overgang van het ene naar het andere beroep vindt meestal als een laatste noodsprong plaats en blijft ook in tijden van depressie en werkloosheid — uiteraard geremd door de alsdan geringe mogelijkheden — binnen enge grenzen. Zelfs in tijden van langdurige werkloosheid ziet men, hoe de arbeiders blijven vasthouden aan hun oorspronkelijk beroep.²⁾

¹⁾ Van de vele werken noem ik: „Mensen zonder geld” van Jan Mens; „Wat nu kleine man”, van H. Fallada; „De handen ineen”, van Upton Sinclair; „Burgers in nood” van H. M. van Randwijk; „S.O.S. Geef ons werk” van D. C. A. Bout.

²⁾ Onderzoek naar de toestand van ondersteunde werklozen en hun gezinnen

Het overgaan van het ene beroep naar het andere blijft in den regel dan ook binnen bescheiden grenzen.

Volgens de gemeentelijke Amsterdamse werkloosheidsonderzoeken van 1927 en 1934 waren van de toenmaals geënqueteerde werklozen van 11.373 en 43.265 resp. 23,3 en 19,9 % in een ander geschoold beroep werkzaam geweest, van wie het merendeel in het nieuwe beroep niet thuis hoorde, „zodat een groot deel der eigen gekozen beroepsverandering kan beschouwd worden als te zijn mislukt”.³⁾

Ook uit de Tilburgse onderzoekingen van Terstegen en van Den Oever blijkt, dat de werkloze arbeiders voor het merendeel niet naar een ander beroep overgaan.⁴⁾ De Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken te Amsterdam heeft in de maand Mei van dit jaar van de eerste 100 arbeiders die bedankten voor overbruggings- of sociale bijstandsuitkering, doen nagaan in welke beroepen deze gesteunden werk hadden gevonden. Van deze 100 arbeiders waren 90 in hun eigen beroepen gaan werken en 10 daar buiten.

Blijkt hieruit reeds hoe gering de lust is, eigener beweging in een ander beroep te gaan werken, dan kan men zich levendig voorstellen hoe de gevoelens zijn van de werkloze arbeider die hiertoe door de overheid wordt gedwongen. Inderdaad gedwongen, want de werkloze arbeider, die voor tewerkstelling bij de D.U.W. bedankt, ontvangt geen verdere werkloosheidsuitkering meer van rijk of gemeente, tenzij hij een geldig motief voor zijn weigering kan aanvoeren. Vele arbeiders aanvaardden dit werk dan ook alleen omdat zij hiertoe door financiële omstandigheden genoodzaakt zijn en gevoelen zich als dwangarbeiders, wel is waar niet door een juridisch, maar door een economisch vonnis, dat minstens even onverbiddeijk is.

Met een groot, innerlijk verzet tigten de meeste D.U.W.-arbeiders naar hun werk.

De vrees voor ontscholing

Voor een groot deel heeft dit verzet reële achtergronden. In de eerste plaats leeft hierachter de vrees, dat men door langdurige arbeid in de D.U.W. ongeschikt wordt voor zijn eigen beroep. Vooral die arbeiders, wier vakkennis in de vlugheid van hun bewegingen en de bewegelijkheid hunner vingers zit, vrezen — terecht — hun ontscholing door de arbeid in de D.U.W., die zoals men weet, hoofd-

---

(October 1934—Februari 1935). (Rapport Keulemans, uitg. Gemeenteblad Amsterdam 1937. Afdeling 1, Bijlage B.)

³⁾ Werklozenonderzoek 1934 door de Gemeente-Arbeidsbeurs. Gemeenteblad Amsterdam 1934, Afdeling 1, Bijlage H, bladzijde 7.

⁴⁾ Mededelingen van het Economisch Technologisch Instituut, Kleine Serie No. 2, bladzijde 19, Tilburg 1935.

D.U.W.-arbeiders — gisteren sigarenmaker of chauffeur, vandaag grondwerker

zakelijk uit graaf- en kruiwerk bestaat. Sigarenmakers, diamantbewerkers, radiomonteurs, kleermakers en nog vele anderen uit de lichte industrie hebben ten deze slechte ervaringen en zagen hun arbeidskansen in het eigen vak teloor gaan door het strammer worden hunner spieren en het vereelten hunner handen.

Ook de arbeiders, die in minder subtiële arbeid geschoold zijn, vrezen dat de D.U.W.-arbeid hun arbeidskansen vermindert. De meeste werkgevers geven bij de keuze van hun personeel de voorkeur aan hen, die hun beroepsarbeid niet of zo kort mogelijk hebben onderbroken. Een werkperiode bij de D.U.W. is geen aanbeveling en vele D.U.W.-arbeiders zagen zich teleurgesteld, doordat de door hen begeerde vacatures door de werkgever werden toegewezen aan collega's, die kortere tijd werkloos waren dan zij zelf. In de meeste dezer gevallen was het echter niet zozeer het feit, dat de betrokken arbeider in de D.U.W. werkte, dan wel, dat hij lange tijd buiten zijn vak was geweest, waardoor men de begeerde betrekking niet kreeg. Indien de betrokkene niet in de D.U.W. had gewerkt, maar werkloos was gebleven, zou hij evenzeer voor de begeerde post zijn afgewezen. Geen vakarbeider zal echter willen erkennen, dat hij door de tijd alleen tot een minder gewaardeerde arbeidskracht is geworden en hij zal de oorzaak van zijn falen gooien op de gehate zondebok, die reeds zijn dagelijkse ergernis is.

Gevoeligheid voor de publieke opinie

De omstandigheid, dat men zelf geen werk kan vinden, dat zijn arbeidsvermogen wordt versmaad, wordt door veel arbeiders als een beschamend iets gevoeld. Men wordt voor zijn gevoel gedegradeerd tot een tweederangs burger en de plaatsing in de D.U.W. is daarvan naar buiten een der zichtbare tekenen. De schop, de laarzen en het bemodderde werkpak zijn zozeer de symbolen van de sociale vernedering, dat het wel is voorgekomen dat een Amsterdamse kantoorbediende, die voor een werkobject werd aangewezen, uit zijn straat wegtrok naar een ander stadsdeel om het leedvermaak van zijn bureu te ontgaan. Gevallen, waar de vrouw werk zoekt om de man en vader de gang naar de D.U.W. te besparen, heb ik meermalen geconstateerd.

Het percentage bezwaren.

Dat bij zulk een afwerende houding t.a.v. de arbeid in de D.U.W. het aantal onttrekkingen aan de tewerkstelling zeer groot is, is begrijpelijk. Nood maakt vindingrijk en onder de arbeiders die voor de D.U.W. worden aangewezen zijn er velen die met bezwaren komen tegen hun tewerkstelling, bezwaren, die voor een goed deel door de controlerende instanties worden aanvaard.

In mijn opstel „Arbeid en Overheid in Amsterdam in het eerste jaar na de bevrijding” wordt door mij een overzicht gegeven van de resultaten der oproepingen voor de D.U.W. van 15.344 werkloze Amsterdamse arbeiders van 1 Februari — 1 Juni 1946¹⁾

Hiervan werden:

medisch afgekeurd voor alle werkzaamheden	724	arbeiders
„ „ „ zwaar werk	1236	„
niet geplaatst wegens onvoldoende kleding	629	„
wegens gezinsomstandigheden	460	„
het vinden van ander werk	939	„
terwijl zonder meer wegbleven	4059	„
op een scholingscursus geplaatst	67	„
	<hr/>	
	8114	arbeiders
Aan het einde van de gekozen periode waren nog in onderzoek	2358	„

zodat voor plaatsing in de D.U.W. overbleven 4872 arbeiders, nog geen derde gedeelte van het oorspronkelijk aantal.

¹⁾ Economie en Maatschappij — opstellenbundel ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de faculteit der economische wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Uitgave Noordhoff N.V., blz. 182 e.v.

Gebondenheid van de D.U.W.-arbeider.

Er is nog een andere reden waarom de arbeider bezwaar maakt tegen tewerkstelling bij de D.U.W. en dat is de gebondenheid, die hierdoor voor hem ontstaat. Hij raakt door zijn opname in het werkverband van de D.U.W. een groot deel van zijn bewegingsvrijheid kwijt. Ten gevolge van de verre ligging van de meeste werkobjecten is hij vaak lang van huis en heeft daardoor o.m. weinig gelegenheid werk te zoeken. Het is nog altijd zo, dat vele vaklieden er gaarne zelf op uit trekken om een patroon te zoeken en dat deze het nog wel gemakkelijk vindt dat een arbeider zich persoonlijk komt presenteren al dan niet met een aanbeveling van een reeds bij hem werkzame vakman, dan dat hij zich wendt tot het Gewestelijk Arbeidsbureau. Een efficiënte wijze van arbeidsvoorziening is dit zeker niet, maar de feiten liggen nu eenmaal niet anders en de arbeider, die geen gelegenheid meer heeft zelf werk te zoeken, of zich bij zijn oude baas te melden, voelt zich gedupeerd.

Bijzonder groot is de drang om zich uit dezen hoofde aan de D.U.W. te onttrekken bij die arbeiders, die wisselvallige arbeid verrichten van korte duur. In de grote steden ontmoet men daarom vaak een sterk verzet tegen de „gevangenschap in de D.U.W.” bij aardappellossers, groente- en fruitarbeiders, loonslachters, havenarbeiders e.d. Voor de havenarbeiders heeft men thans in Amsterdam en Rotterdam een afzonderlijke regeling getroffen. Maar ook in vele andere beroepen vindt men de beduchtheid voor het verloren gaan van arbeidskansen door het opgaan in de tredmolen van het D.U.W.-werk. Geheel ongegrond schijnt deze vrees niet te zijn.

Ik heb van een aantal Amsterdamse werkloze arbeiders onderzocht in hoeverre zij werk vonden, door middel van het G.A.B. dan wel op eigen gelegenheid.

Bij het hiervoor vermelde onderzoek van de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken te Amsterdam naar de 100 arbeiders, die voor uitkering bedankten werd tevens onderzocht langs welke weg zij zich financieel los van de overheid hadden weten te maken. Daarbij bleek, dat 80 hunner zelf werk hadden gevonden en 20 via het Gewestelijk Arbeidsbureau. Een soortgelijk onderzoek vond plaats ten aanzien van de arbeiders, die uit de D.U.W. vertrokken.

Nu werd van 100 arbeiders, die uit de D.U.W. wegbleven, nagegaan hoe zij aan ander werk waren gekomen. Hierbij vielen twee typische verschijnselen te constateren. In de eerste plaats, dat van de 100 onderzochte gevallen 66 arbeiders zelf werk hadden gevonden en 34 via het Gewestelijk Arbeidsbureau. Ook hier was het eigen initiatief vruchtbaarder dan de bemiddeling van het Arbeidsbureau.

Voorts bleek, dat het aantal van 100 pas na circa 5 weken was bereikt, terwijl dit bij het verdwijnen uit de overbruggingsuitkering op de tiende dag reeds geschiedde. De arbeiders die in de D.U.W. zijn, krijgen dus niet zo vlug werk als zij, die hiervan vrijblijven. Men voelt dan ook het D.U.W.-verband als een belemmering voor het verkrijgen van werk in het eigen beroep en hierin ligt vooral bij de werkloze vakman — die zijn kansen om werk te vinden meestal overschat — al een heel sterke prikkel om de „gevangenschap van de D.U.W.” te ontlopen.

Lichamelijke geschiktheid

De lichamelijke geschiktheid voor het D.U.W.-werk is eveneens een hoofdstuk, waarin men weinig goede woorden kan lezen. Ondanks de medische keuring die aan de tewerkstelling vooraf gaat — soms als een verplichting voor iedereen, soms alleen op verzoek van de betrokkene — komen er nog heel wat arbeiders in de D.U.W. terecht voor wie het zware grondwerk een ware beproeving is. Kapotte handen, peesschede-ontstekingen, stijve ruggen, het actief worden van latente kwalen, vormen een staalkaart van ongemakken, die in de huis- en slaapkamers der D.U.W.-arbeiders in arren moede op het conto der D.U.W.-bezwaren worden bijgeschreven. De omvang en de ernst dezer klachten wisselen uit de aard der zaak met de leeftijd en het beroep der tewerkgestelden. Tussen de kolenwerker van 25 jaar en de kapper van 64 jaar ligt een oneindig gevarieerde reeks van gevallen, waarin schop en kruiwagen op het gestel een stempel drukten, dat tijdelijk of blijvend beschadigingen achterliet.

Men mag de euvelen gevolgen voor de gezondheid dezer arbeiders echter niet te snel toeschrijven aan de oppervlakkigheid der massa-keuringen of aan de onbekendheid der keuringsartsen met de eisen die de D.U.W.-arbeid aan het fysiek der gravers en spitters stelt.

De klachten over de vluchtigheid van een onderzoek, tegenstrijdige uitspraken als „geschikt voor eigen beroep (grondwerk), maar ongeschikt voor de D.U.W.”, de aanwezigheid van een arbeider met een houten been bij een inpolderingswerk, mogen bij de critische beschouwer wel eens twijfel wekken aan de gedegenheid der medische keuring, men vergete echter niet, dat de arbeiders er vaak belang bij hebben, hun fysieke gesteldheid onjuist bij de dokter voor te dragen.

Wil men graag bij de D.U.W. werken, dan verzwijgt men zijn gebreken en kwalen; wil men aan de D.U.W. ontkomen, dan aggraveert of simuleert men. Dat de vaak overbezette medicus onder deze omstandigheden niet steeds de juiste diagnose zal kunnen stellen, is begrijpelijk.

Men ziet dan ook in den regel een groot aantal ongeschiktmeldingen in de eerste dagen na de tewerkstelling. Aan een staatje, dat als bijlage gevoegd was bij een artikel van mijn hand in „De Economist” over de Amsterdamse werkverruiming in het jaar 1942, ontleen ik de volgende cijfers: ¹⁾)

Vertrek van de Amsterdamse arbeiders uit de werkverruiming in het le halfjaar van 1942 wegens afkeuring:

Leeftijd	t/m	30 t/m	40 t/m	50 t/m	60 jr.	Totaal verloop	
	29 jr.	39 jr.	49 jr.	59 jr.	en ouder	per week	
1e week	23	47	44	39	13	166	42,6 %
2e „	5	7	11	8	2	33	8,5 %
3e „	6	12	10	11	6	45	11,6 %
2e periode	2	14	16	13	8	53	13,6 %
3e „	3	14	11	5	4	37	9,5 %
4e „	1	3	2	1	3	10	2,6 %
5e „	—	—	5	1	1	7	1,8 %
6e „	1	1	2	3	3	10	2,6 %
7e „	1	4	2	2	2	10	2,6 %
8e „	—	3	1	4	3	11	2,8 %
9e „	—	2	2	3	—	7	1,8 %
Totaal aantal arbeiders	42	107	106	90	44	389	100 %

Meer dan de helft der afgekeurden blijkt reeds in de eerste veertien dagen hunner tewerkstelling af te vallen.

Typerend zijn in dit verband de ervaringen van de Vereniging Centraal Beheer met betrekking tot de ziekmeldingen, die in het najaar 1948 constateerde, dat van de 533 ziekmeldingen van D.U.W.-arbeiders in 32 gevallen ziekgeld moest worden geweigerd, omdat de arbeidsongeschiktheid reeds voor de aanvang van het werk bestond. (Art. 53 Ia der Ziektewet.)

De verhalen, die onder en over de D.U.W.-arbeiders circuleren omtrent het gemakkelijke en veelvuldig ziek worden op de werken, over ziekten met fatale aflopen, zijn legio. Het is moeilijk vast te stellen in hoeverre voor-ingenomenheid tegen de D.U.W. ook op dit punt tot legendevorming leidt. Vast staat echter wel, dat de gezondheidstoestand van de D.U.W.-arbeiders niet tot de gunstigste behoort.

Indien wij de ziektepremiën van het vrije bedrijf naast die van de D.U.W. of werkverruiming zetten, dan zien wij het volgende:

¹⁾) „De Economist” 1944, blz. 88.

$\%_{00}$ ziektepremie dat door Centraal Beheer werd berekend aan:

	Landbouw	Werkverruiming of D.U.W.
1 November 1940—31 October 1941	16	29
1 November 1941—31 December 1942 ..	25,75	49
1943	27	130 Werkv.
1944	32,25	119 " 25,25 D.U.W.
1945	31,25	47 "
1946	31	72,94
1947	28,75	91,03
1948	26,25	92,38

(Bron Jaarverslagen van de Centrale Landbouwonderlinge II)

De oorzaken van dit verschijnsel zijn m.i. hierin te zoeken, dat in de eerste plaats de flinkste en krachtigste arbeiders het langste door hun werkgevers in dienst worden gehouden. Bij slapte in het bedrijf zal men de minst bekwame en de zwakste arbeidskrachten het eerst afstoten. Arbeiders, die ziekelijk zijn, worden eerder ontslagen, resp. vinden minder gemakkelijk werk dan de gezonde arbeiders, die een grotere stabiliteit in het bedrijf waarborgen. De D.U.W. krijgt daarom over het algemeen het fysiek minder krachtige deel van de arbeidersbevolking op zijn werken. Men krijgt daaronder ook talrijke arbeiders, die niet gewend zijn in de openlucht te werken, maar binnenskamers arbeiden en soms ook zittend werk gewoon zijn, dat weinig spierarbeid vraagt. Vooral in de gure najaarsdagen heeft deze groep gauw last van allerlei ongemakken en stoornissen. In mijn studie over de werkverzuimen in de eerste drie bezettingsjaren ziet men dan ook duidelijk hoe in het najaar het verzuim op de Amsterdamse werkobjecten heel wat groter is dan in het voorjaar: ¹⁾

De verzuimpercentages waren per dag:

	1940		1941		1942	
	voorjaar	najaar	voorjaar	najaar	voorjaar	najaar
Maandag	1,2	4,1	2,6	3,4	3,6	5,4
Dinsdag	1,2	4,3	4,1	3,7	5,3	6,1
Woensdag	1,5	4,2	4,8	3,9	5,4	4,9
Donderdag	2	5,3	5,7	4,2	6,5	7,1
Vrijdag	2,2	6,5	5,2	5,8	6,7	10,3
Zaterdag	3,2	6,6	6,3	7,8	7,8	13,1

Het feit, dat het verzuim in de loop van de week toeneemt wijst er op, dat een deel der arbeiders het werk wel des Maandags begint, maar het werk toch niet kan volhouden. Dat met deze realiteiten op de achtergrond voor het werken bij de D.U.W. — vooral door de vrouwen der arbeiders! — een veel verbreide vrees bestaat t.a.v. het lichamelijk welzijn der tewerkgestelden, is dan ook volkomen begrijpelijk. *(Wordt vervolgd)*

¹⁾ De Economist 1944, blz. 26.

DE PEN OP PAPIER

VOORBARIG ONTWERP

Het wetsontwerp op de journalistieke verantwoordelijkheid, eind Maart bij de Tweede Kamer ingediend, is in de kringen van dagbladdirecteuren, tijdschrift-uitgevers en journalisten met weinig waardering ontvangen. Directeuren en uitgevers willen er niets van weten; de journalisten-organisaties kwamen, na een ietwat bewogen congres, nog niet tot een definitieve uitspraak. Zij besloten tot een nader commissoriaal onderzoek. Men kan in gemoede niet verwachten, dat het ontwerp op korte termijn tot wet verheven zal worden. Er zal dus nog alle gelegenheid zijn om erop terug te komen.

In deze notitie is slechts plaats voor een enkele opmerking. Het ontwerp is voorbereid door de staatscommissie-Pompe. De meerderheid van deze commissie heeft als einddoel een algemene perswet voor ogen. Inhoudende c.m.: a. een publiekrechtelijke organisatie van het perswezen (omvattende uitgeverijen van bladen en periodieken, persbureau's en journalisten); b. de tuchtrechtspraak over degenen die tot de „orde van de Nederlandse pers behoren; c. de verhouding tussen commerciële en redactionele leiding van dagbladen enz. en d. de openbaarheid van financiën der uitgeverijen. (Welbeschouwd zijn de punten b, c en d niet nevens, maar ondergeschikt aan a.)

Wanneer de commissie ooit tot een eindresultaat komt, zal een voorontwerp van wet worden gepubliceerd, opdat een ruime discussie mogelijk zal zijn. De ministers Rutten en Wyers hebben echter gemeend (in het spoor van hun voorgangers Gielen en Van Maarseveen) de regeling van de tuchtrechtspraak uit het aangegeven geheel los te moeten maken. Zonder dat van een voorontwerp sprake is geweest, hebben zij hun ontwerp naar de Staten-Generaal gezonden. Deze gang van zaken verdient weinig bewondering. Het is m.i. vrij duidelijk, dat men een wettelijke tuchtregering niet los kan maken van de gedachte algemene perswet. Lezing van het ontwerp leidt dan ook tot allerlei vragen, waarop een antwoord achterwege moet blijven, omdat het slechts gegeven kan worden binnen het kader van die algemene wet. Deze afzonderlijke regeling komt mij derhalve vooralsnog slechts als voorbarig voor. Te meer, waar binnen de journalistenorganisaties sinds kort een eigen deskundige tuchtrechtspraak is ingevoerd, die nog onvoldoende gelegenheid heeft gehad zich te ontwikkelen.

De positie van de pers in de moderne maatschappij mag niet onderschat worden. In de Memorie van Toelichting op het ontwerp wordt de pers een „waardevol medium” tussen regering en volksvertegenwoordiging enerzijds en het volk anderzijds genoemd. Een ietwat prille uitspraak, die wel enige uitwerking verdient.

Functioneel gezien heeft de pers zich meer en meer ontwikkeld tot een macht naast de traditionele drie: wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende.

Een vierde macht a.h.w., die controleert, voorlicht en bemiddelt. Dit aspect van het persprobleem is m.i. ten onzent nog onvoldoende doordacht. Wel is waar is de journalistieke werkzaamheid reeds lang binnen de sfeer van strafwet en strafrechtelijke jurisprudentie gebracht, maar een principiële bezinning op het wezen van de pers is daar nauwelijks aan voorafgegaan. Aan deze bezinning zijn ook de indieners van het wetsontwerp niet toegekomen. In het ontwerp manifesteert zich deze nalatigheid o.m. in het ten onrechte streven naar analogie met de bestaande tuchtregelingen voor medici en advocaten. De pers werkt in een ander vlak.

Huidige tekortkomingen in de vervulling van haar functionele taak worden o.m. veroorzaakt door het gebrek aan algemene bezinning tot dusverre enerzijds en door onvoldoende duidelijkheid in de verhoudingen anderzijds. Het functioneel juiste optreden van de pers als erkend orgaan der maatschappij eist bijv. een mate van onafhankelijkheid der journalisten, die door de omstandigheid, dat zij in het algemeen zonder meer in dienstbetrekking werken, niet altijd de volle lengte en breedte haalt. Hiermee is slechts één der vele kanten van het probleem aangestipt. Een tweede, dat in elk geval niet onvermeld mag blijven, is het vaak ontstellende onbegrip voor de taak der pers bij mensen die op politieke of administratieve posten van betekenis gesteld zijn.

Als ik het wetsontwerp in kwestie voor het heden een belangrijke verdienste toekennen wil, moge het deze zijn: dat het prikkelen kan tot bestudering van het kernprobleem, waaraan het overigens zelf zo nadrukkelijk voorbijgaat. Hieruit blijkt, dat men de tegenstanders van het ontwerp bezwaarlijk over één kam kan scheren. In mijn zienswijze zal aanvaarding van het voorstel — hoe ook geamendeerd — slechts tot voorbarige verstarring leiden. Nog afgezien van overige bezwaren, die in dit bestek onbesproken moesten blijven.

M. VROLIJK

GESLAAGDE NATIONALISATIE

De Engelse socialistische regering heeft sinds 1945, toen zij optrad, een reeks van bedrijfstakken genationaliseerd, maar daarmee uiteraard nog niet alle problemen opgelost. Er is het probleem, of men als socialistische regering zijn taak voldoende vervult, als men steeds maar door socialiseert; er is het probleem, om met een bedrijfstak, die zojuist door de overheid uit handen van particulieren is overgenomen, een even groot of groter rendement te verkrijgen, d.w.z. een grote productie tegen redelijke prijzen; en er is het probleem van de leiding van genationaliseerde bedrijven, een leiding, die niet mag verambtelijken en de nationalisatie zo mogelijk tot een volledig „gemeenschapsbeheer” moet laten uitgroeien.

Het zojuist verschenen tweede jaarverslag van de National Coal Board handelt alleen over het tweede probleem, maar geeft daarover (met één uitzondering) zo geruststellende cijfers, dat men het kan wagen over „geslaagde nationalisatie” te spreken.

De cijfers spreken voor zichzelf en behoeven weinig toelichting, als men

ze naast die van het vorig jaar zet. Het arbeidersprobleem is uiteraard een van de belangrijkste bij een genationaliseerde industrie. Welnu, het aantal arbeiders steeg al in 1947 met 26.000, en nam in '48 nog eens met 5000 toe. Belangrijker nog: het absenteïsme daalde van '46 op '47 van 19 % tot 15 %, dit jaar tot 14 % (het absenteïsme aan de schacht zelfs van 12½ % tot 11½ %). En de opbrengst per ploeg, die in '46 1,03 ton en in '47 1,07 ton had bedragen, steeg in '48 tot 1,11 ton en bereikte in de laatste maanden van het jaar zelfs 1,14 ton — het productiecijfer van 1938!

Minder gunstig was evenwel, dat in diezelfde laatste maanden de algemene stakingsgolf, die over Engeland ging, de totaalcijfers van het jaar weer even bedreigde, zodat afgewacht moet worden, of de gunstige ontwikkeling zich in '49 zal voortzetten.

Ook de totale productieresultaten waren positief tegenover de negatieve van 1947. In dat jaar werd £ 23 miljoen verloren (waarvan overigens £ 13 miljoen op rekening van de aan de vroegere aandeelhouders betaalde schadevergoeding kwam), dit jaar werd £ 1,7 miljoen gewonnen. Op het eigenlijke mijnbedrijf verloor men in '47 £ 9,3 miljoen en won men dit jaar £ 16,2. Het hoopvolle teken uit het vorige jaarverslag, dat voor het eerste kwartaal van '48 al een kleine winst vermeldde, werd dus ten volle bewaarheid.

Een deel van de hoge kosten van '47 kwam ook voort uit de £ 1,6 miljoen, welke de (op rekening van de N.C.B.!) ingevoerde steenkolen kostten. Die invoer van 700.000 ton was toen nodig, om het binnenlands verbruik plus de verplichte uitvoer van 5½ miljoen ton te dekken.

In 1948 daarentegen was géén invoer nodig en de uitvoer bedroeg 16 miljoen in plaats van 5½ miljoen ton. 5½ miljoen ton werd als bunkerkolen geleverd, 10½ miljoen ton als scheepslading uitgevoerd. Volgens het Marshall-plan zouden andere Marshall-landen 6 miljoen ton van Engeland ontvangen; zij ontvingen nog 860.000 ton meer, terwijl niet-Marshall-lands voorts 2,9 miljoen ton ontvingen. Het moet een troostrijke gedachte zijn, niet alleen voor de leden van de National Coal Board en de mijnwerkers, maar ook voor iemand als Ernest Bevin, die eens gezegd heeft, dat hij geen buitenlandse politiek kon maken als hij geen steenkool aan te bieden had.

Het cijfer van de totale productie van de mijnen ten slotte bedroeg in '47 187 miljoen ton, in '48 197 miljoen (voor de beschikbare steenkool moet men bij dit cijfer nog optellen de steenkool, niet in de mijnen, maar aan de oppervlakte gewonnen, dit jaar, 12 miljoen ton).

Deze droge cijfers overziende kan men alleen maar tot de conclusie komen, dat de Engelse mijnbouw zich in gemeenschapshanden wel bevindt en tegen een herhaling van de „energie-crisis” van twee jaar geleden goed gewaarborgd lijkt.

WETENSCHAP EN HUMOR

Er kan in wetenschappelijke of zich wetenschappelijk noemende publicaties soms een humor zitten, die te opmerkelijker is, omdat de schrijvers zich daarvan kennelijk niet bewust zijn. Tot voor kort werd het fraaiste voorbeeld

daarvan gevormd door de bestrijders van Dallin en Nicolaevsky, die in hun door Banning in deze kolommen besproken boek hadden gesteld, dat er in de Sovjet-Unie 9 à 14 miljoen mensen dwangarbeid verrichten en in kampen zitten. Hun bestrijders haastten zich om met meer of minder aannemelijke redenen te betogen, dat het er „maar” 4 miljoen of zo zouden zijn — en beseffen blijkbaar geen ogenblik de grimmige humor, in hun redematies gelegen: alsof het politie-régime in de Sovjet-Unie er een haar beter op zou worden, als slechts het kleinste aantal juist zou blijken!

Sindsdien heeft in Engeland een staatscommissie het bevolkingsvraagstuk onderzocht en alle Engelse gezinnen aanbevolen om niet meer, zoals per vorige instructie, 2,2 kinderen, doch in het vervolg 2,4 kinderen te krijgen. Een nieuw record wat de onbewuste humor betreft? J. B.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

DUITSLAND

Met enige vertraging zijn twee nummers van het uitnemend geredigeerde katholieke maandblad „Hochland” verschenen. Dit maandblad, dat tegenwoordig slechts tweemaandelijks verschijnt, zet een goede traditie voort, die slechts gedurende de Hitler-periode onderbroken was. In het vierde en vijfde deel van de 41ste jaargang, April en Juni 1949, wordt aandacht besteed aan de geschiedenis van de tweede wereldoorlog en staat Amerika op de voorgrond zowel met een artikel over de rol van dit land in de wereldpolitiek als ook met een beschouwing over het plan-Marshall. Naast critische beschouwingen en actuele commentaren vraagt vooral het hoofdartikel van de redacteur en uitgever, Franz Josef Schöningh, de belangstelling. In dit artikel, „Christliche Politik?”, distancieert hij zich van de opvatting, dat het maatschappijbeeld, dat de katholieken er op nahouden, geschied zou zijn op de middeleeuwse samenleving. Daar, waar dit voor-

beeld gebruikt werd (Dollfuss, Schuschnigg), moest het op een nederlaag uitdraaien, omdat de historische ontwikkeling verwaarloosd werd. De pauselijke encyclieken zijn veel meer zedelijke eisen, welke in de maatschappij vervuld dienen te worden, dan een maatschappijbeeld als geheel. Het kan slechts de taak van de Kerk zijn, de richting aan te wijzen, maar niet een maatschappijbeeld te leveren. Het is begrijpelijk, dat een dergelijke opvatting tot zeer concrete resultaten moet komen ten aanzien van de „christelijke politiek” en de „christelijke politicus”. Ten aanzien van deze laatste is de schrijver wel zeer gesteld op christenen in de politiek, maar moet weinig hebben van de „christelijke politicus”, zoals hij meestal is. Hij schrijft over hem het volgende:

„Der christliche Politiker hat also aus dem Geist des Evangeliums heraus die Realität, ja in einem bestimmten Sinn die Fragwürdig-

keit aller politischen Erscheinungen, aber aus dem gleichen Geist ihre tatsächliche Bedeutung zu erkennen. Er muss entschlossen sein, die Welt auf keinem Fall dem Teufel zu überlassen, muss aber zugleich wissen, dass dieser aus ihr nicht zu vertreiben ist. Er muss daher immer wieder um die Kraft bitten, mit einer solchen Welt sich auseinandersetzen zu können, ohne ihr zu verfallen, indem er stets des Wortes eingedenk ist: „Seid klug wie die Schlangen und ohne Arg wie die Tauben.“ Dabei muss er sich gewärtig halten, dass auch der Fürst dieser Welt seine fünfte Kolonne hat und dass der christliche Politiker niemals sicher sein kann, in welcher Partei man gerade ein teuflisches Spiel spielt. Er muss also die Gabe der Unterscheidung besitzen, die ihn befähigt, unter Umständen innerhalb der gegnerischen Partei Freunde und in der eigenen Feinde der Sache Christi zu entdecken. Dies wird ihn zugleich hindern, seine eigene Partei für einen Chor von Engeln zu halten.“ (Pag. 317/318.)

Van principiële betekenis is de felle afwijzing van het begrip „christelijke politiek“, zoals Schöningh die uitspreekt:

Der Christ kommt also offensichtlich immer wieder in die Lage, sich in bestimmten konkreten Entscheidungen mit Nichtchristen einig zu sehen und in anderen womöglich von seinen Glaubensbrüdern erheblich abzuweichen.

Um aber den Begriff einer christlichen Politik als gerechtfertigt erscheinen zu lassen, müsste es eine von solcher Art geben, dass sie sich grundsätzlich, eben durch ihr eindeutig christliches Gepräge, von jeder andern unterscheidet. Da eine solche Politik nirgendwo nachweisbar ist, dürfte es ratsam sein, auf diesen Begriff zu verzichten.“ (Pag. 314.)

Daarmede zijn slechts enkele grepen gedaan. Het aangehaalde artikel behelst meer en zeker niet onbelangrijker opmerkingen, die voor de Nederlandse politieke verhoudingen van een uitermate grote actualiteit zijn.

A. M.

BOEKBESPREKINGEN

*Ambtenaar en Politiek, door mr dr J. F. de Jongh,
prof. mr C. W. de Vries, mr dr J. B. Sens en
jhr mr M. van der Goes van Naters
(Van Stockum, Den Haag, 1948)*

In Maart 1948 hadden de afdelingen Den Haag van de Nederlandse Volksbeweging en de Werkgemeenschap Christoffor het goede denkbeeld, een conferentie te beleggen over „De staatkundige verantwoordelijkheid van de ambtenaar”. De daar gehouden inleidingen, vermeerderd met een goede algemene beschouwing van de conferentie-voorzitter De Jongh, maar helaas zonder de gehouden discussies (al was het maar in de vorm van een samenvatting geweest!) vinden wij in dit boekje verenigd. Het geeft stof tot overdenking te over.

Mr Van der Goes van Naters bespreekt de verhouding tussen parlement en ambtelijk apparaat en pleit voor zijn denkbeeld, om het parlement, dat zich in feite steeds meer tot de grote lijnen van het beleid moet beperken, door vaste commissies voor elk departement weer in nauwer contact met de bestuurspraktijk te brengen. Prof. De Vries geeft, in prikkelende, soms wat fragmentarische stijl, een aantal staatsrechtelijke beschouwingen, onder andere over het verschil tussen administratie en gouvernement; hij glijdt daarbij een enkele maal wel eens uit, zie bijv. op blz. 38 de volgende passage:

„Het gouvernement heerst over de geesten.; de administratie zorgt voor zaken en belangen van de burgers”.

Het belangrijkste voor het onderwerp, dat de organiserende verenigingen aan de orde wilden stellen, zijn, geloof ik, de algemene inleiding van dr De Jongh en de in details tredende beschouwing van dr Sens over wat de ambtenaar nu wel en niet mag doen. De eerste schetst nog eens de totaal veranderde positie van de ambtenaarsstand in de huidige tijd — een veranderde positie, waaraan noch de ambtenaren noch de openbare mening zich eigenlijk voldoende hebben aangepast. De Jongh merkt bijv. op, dat de ambtenaarswereld eigenlijk vreemd staat tegenover het platteland, tegenover de arbeiders, en tegenover de ondernemersgroep: drie toch waarlijk niet onbelangrijke groeperingen in de huidige samenleving! Hij pleit met klem voor verdere psychologische en organisatorische studie van de hierbij betrokken vraagstukken.

Dr Sens vraagt naar het recht van politieke benoemingen — waarmee hij uiteraars; zuinig wil omspringen; naar het goed recht van de ambtenaar, om „aan politiek te doen”, om zijn eigen maatschappelijk inzicht te laten meespreken — wat hij wel bij het adviserende, niet bij het zuiver uitvoerende deel van de ambtenarentaak aanvaardt; naar des ambtenaars recht, om in het openbaar mee te praten over het ambtelijke werk, waaraan hij deelneemt; en ten slotte naar het recht van de minister, om een ambtenaar, die een andere overtuiging is toegedaan dan de bewindsman te ontslaan. De schrijver beveelt naar alle zijden matiging aan — en terecht. Volledig oplossen doet hij de mogelijke problemen natuurlijk niet; onder andere wordt niet duidelijk beant-

woord de vraag, die thans door een rondschrijven van de minister van Economische Zaken aan de ambtenaren van zijn departement actueel geworden is; de vraag namelijk, in hoeverre een minister aan zijn ambtenaren kan voorschrijven, dat zij openbare redevoeringen over onderwerpen van economisch beleid vooraf ter goedkeuring aan hem moeten voorleggen.

De lezer mag echter de heer Sens, en in meer algemene zin ook de andere schrijvers, reeds dankbaar zijn voor de oriëntatie, welke zij op dit nog grotendeels onontgonnen terrein boden. De organiserende verenigingen hebben goed werk gedaan, al is dat werk nog niet voltooid. J. B.

*Harold J. Laski — Liberty in the Modern State,
new edition*

(George Allen & Unwin, Londen, 1948)

Een nieuwe bewerking van een reeds vóór de oorlog verschenen boek, maar een uiterst slordige bewerking. In het bijzonder de „Introduction” staat met het éne been in 1937, met het andere in 1947, wat noch tot de helderheid noch tot de consequentie van het betoogde bijdraagt. Laski haalt een citaat van de Webbs aan... en doet het twintig bladzijden verder rustig nog eens, blijkbaar zonder te beseffen dat hij zich herhaalt (25, 43). Het éne ogenblik worstelt hij met de problemen van fascisme en nationaal-socialisme — blijkbaar in een tijd, dat die stromingen zich nog in volle bloei bevinden. Het volgende ogenblik bespreekt hij de situatie in de wereld na het einde van de oorlog in 1945.

Wat hij overigens over „de vrijheid” te zeggen heeft, is op zich zelf zeer de moeite waarde. Laski geeft een hartstochtelijke verdediging van de vrijheid van het individu, die ook zeer behartigenswaardig is voor mensen, die minder individualistisch zijn dan Laski zelf. Hij is, met al zijn nadruk op de noodzakelijkheid, om de politieke democratie (de vrijheid) aan te vullen met sociale democratie (gelijkheid), geestelijk toch eigenlijk een negentiende-eeuwer, misschien zelfs een achttiende-eeuwer. Zijn strijd tegen beknotting van de vrijheid herinnert even aan Voltaire's strijd voor Jean Calas; het is overigens geen slechte herinnering. Maar Laski's gemakkelijke overtuiging, dat de waarheid altijd triomfeert, wordt voor de ervaring van de mensen van de twintigste eeuw toch op zijn minst beperkt; wij geloven dat misschien „op den langen duur”, maar zagen ook vaak, en niet voor een ogenblikje, de leugen triomferen; en zijn overtuiging, dat „onware meningen geen blijvende uitwerking hebben” springen over een van de grootste problemen van de moderne propagandatechniek heen en zijn zelfs, als men zware nadruk legt op het woordje „blijvende”, nauwelijks te verdedigen.

Erg er is, dat het boek hopeloos dateert. Laski zegt, dat de democratie niet in de mode is. Dat was zij niet in 1937. In onze tijd is zij, helaas, wel „in de mode”; dat wil zeggen, dat vele wolven in schaapsvacht zich maar al te gaarne met de titel van „democraten” sieren, zonder het in werkelijkheid ook maar enigszins te zijn. Van een schier hopeloze naïeviteit is in dit verband Laski's behandeling van de Sovjet-Unie, waarin hij toch nog o! zo graag een „socialistisch paradijs” zou willen zien. Laski's opvattingen te dezen verdragen zich

helaas noch met de feiten noch met het gezond verstand. Men zegt, dat de gebeurtenissen van Februari 1948 in Tsjecho-slowakije ook hem te denken hebben gegeven; het zou gewenst zijn, dat hij daarvan dan eens in het openbaar getuigde en (tussen haakjes gezegd) zijn vroegere boeken op dit punt bijwerkte.

Wat de uitgave van dit boek betreft, verdient de N.V. Holdert & Co. in **Amsterdam**, die het voor Allen & Unwin drukte, een standje voor de overvloed van drukfouten, die het boek ontseriesen: zó maakt men geen propaganda voor Nederlandse uitvoerproducten!

J. B.

*„Oranje en de zes Caraïbische Parelén” —
Officieel gedenkboek Gouden Regeringsjubileum
H.M. Koningin Wilhelmina.*

(Amsterdam, J. H. de Bussy.)

De secretaris van de redactie-commissie, dr Krafft, geeft in zijn inleiding een beeld van de opkomst van Curaçao en Aruba sedert 1918 en 1924, toen de olie-industrie deze eilanden tot bases voor verwerking koos. Was in 1898 de totale begroting der Antillen f 700.000, voor 1949 worden de inkomsten geraamd op 43½ miljoen. Er is dus ongetwijfeld sprake van geweldige economische expansie. Het gedenkboek tracht een beeld te geven van die expansie, die naar de mening van de inleider, ook op geestelijk en sociaal gebied te vinden is.

„Om de eenheid volkomen te bewaren en geen wanklank in dit Gedenkboek te laten horen, werden het partijwezen en de politieke strijd niet vermeld.”

Dus hebben we een echt „officieel” gedenkboek, dat er buitengewoon goed verzorgd uitziet, met prachtige foto's, duidelijke kaarten, overzichtelijke statistieken. Maar terwijl het op sommige gebieden een volledigheid heeft die aan verslagen van dorpsverenigingen doet denken, mist men alles wat het officieel optimisme zou kunnen verstoren. Doch aangezien dit de bedoeling was, is de opzet zeer geslaagd.

J. de K.

Dr H. van Rooy: Gezinnen in Nood. Het vraagstuk van het onmaatschappelijk gedrag. Uitg. Vrij Nederland (D.V.B.) 118 blz.

Een boekje van een bij uitstek deskundige over een vraagstuk waar wij te gemakkelijk langs heen leven. Niet alleen met kennis van zaken, maar ook met warmte geschreven. Het zou ergerlijk zijn, wanneer ik zou beweren, dit boekje met genoegen te hebben gelezen — daarvoor is de situatie van nog zó veel onmaatschappelijke gezinnen te triest, te verontrustend. De schrijver stoot een kreet uit: er moet met deze gezinnen iets *meer* en iets *anders* gebeuren dan tot heden geschied is. Hij is overigens uiterst zakelijk, houdt ons bijv. voor dat onmaatschappelijken per gezin de gemeenschap gemiddeld meer dan f 25.000 aan rechtstreekse uitgaven kosten (over een periode van 15 jaar). Terecht stelt hij echter voortdurend het vraagstuk als een zedelijk-maatschappelijk. Maatschappelijke werksters kennen het boekje natuurlijk. Aan onze politici van hoog tot laag (gemeenteraad tot Kamerlid) warm aanbevolen.

W. B.

WEST-EUROPA - ZUIDOOST-AZIE

AMERIKA

Als volksredenaar trachtte destijds Soekarno het Indonesische nationale zelfbewustzijn te versterken door breed uit te meten, hoe afhankelijk de Nederlander was van hetgeen Indonesië opleverde: als een bezitloze hannekemaaiër, rammelend van de honger, kwam volgens hem de Nederlander in Indonesië, hopen, hier zijn buik te kunnen vullen.

Het was natuurlijk een schilderachtige overdrijving, lachwekkend door het algehele scheefftrekken van de werkelijkheid. Want de Indonesische bevolking leerde juist de Nederlanders kennen als de machtige leidslieden met haast onuitputtelijke middelen, die als bestuurders, kooplieden, kapitaalverschaffers en ondernemers van land- of mijnbouw en industrie, als cultuurbrengers op 't gebied van onderwijs, gezondheidszorg en waar niet, zich vrijwel alles leken te kunnen veroorloven, waartoe de armetierige massa zich buiten staat gevoelde.

Toch was er een kant van waarheid aan de nationalistische caricatuur. Inderdaad, Nederland *schonk* niet alleen aan Indonesië, het *ontving* ook. In het kader van moderne maatschappelijke opvattingen is hierin overigens niets vreemds of onnatuurlijks. Zijn eenmaal de slagbomen van de gesloten dorps- of volkshuishouding doorbroken, dan ontstaat tussen individuen en volken een snel toenemende ruilverhouding, waarin wederzijds diensten en producten worden uitgewisseld tot nut van beide partijen.

Ongetwijfeld moet scherp gewaakt worden, dat de ruiling op billijke voet gebeurt, zonder grove benadeling — „*laesio enormis*” — van de zwakkeren, maar de mogelijkheid van ruiling is voor alle volken van West en Oost in het algemeen toch van het grootste belang gebleken. In de verhouding Nederland—Indonesië herhaalde zich, economisch gesproken, slechts in bepaalde vorm het van ouds bekende patroon, dat in de betrekkingen van West-Europa met andere delen der wereld altijd weer dienst heeft gedaan. Door vraag en aanbod van de uitzwermende kooplieden en andere ondernemers van West-Europa heeft zich gaandeweg een samenhangende wereldhuishouding gevormd. Alle volken zijn voor de dekking van hun behoeften meer of min van elkaar afhankelijk geworden. Na de opkomst en ontwikkeling van de moderne industrie in West-Europa ontstond een internationale arbeidsverdeling: de West-Europese industrie-producten werden in massa's uitgewisseld tegen grondstoffen en levensmiddelen van elders.

De ontwikkeling van het internationale handelsverkeer en de hierdoor

ontstane overzeese betrekkingen, ten dele belichaamd in koloniale formaties, hebben op de overzeese landen een sterk Europees stempel gedrukt; maar omgekeerd is hierdoor ook weer de West-Europese economische structuur beïnvloed: deze heeft zich op de wereldverhoudingen oneindig meer ingesteld dan hetzij de Verenigde Staten, die zo lang, ook economisch, sterk „isolationistisch” bleven, of de Sowjet-Unie, die via minder ontwikkelde kuststreken maar moeizaam en traag aan het wereldhandelsverkeer deelnam, op het voetspoor trouwens van het Russische Tsarenrijk.

Nu uit de overzeese contacten een wijd net van handelsverbindingen is voortgekomen en overal ter wereld moderne behoeften zijn gewekt, onderling samenhangend in een gevoelige wereldmarkt, blijkt de dagelijkse tussenkomst van de waakzame, vindingrijke en gediensstig organiserende West-Europese economie vrijwel onmisbaar te zijn geworden, althans voor een groot deel der wereldbevolking, speciaal in die streken, waar hetzij de economische ontwikkeling bij die van W. Europa is achtergebleven of de plaatselijke natuurlijke hulpbronnen onvoldoende zijn gebleken voor een behoorlijke bevrediging van de plaatselijke behoeften.

Voor een herleving van het West-Europese aandeel aan het wereldhandelsverkeer moeten echter na de oorlog geweldige moeilijkheden overwonnen worden. Aan het herstel van 't zwaar beschadigde economische apparaat wordt met hulp van het Marshall-plan in W. Europa hard gewerkt. Maar dit is niet alles. Ernstig is ook, dat een deel van de handelscontacten teniet ging. De betrekkingen met een groot deel van Midden- en Oost-Europa functionneren niet meer als vroeger, door de Sowjet-bezetting of beïnvloeding van de streken, oostelijk van de lijn Lubëck-Triëst. Eveneens verdwenen uit de kring van vroegere aanrakingen grote stukken van China, Mandsjoerije en Korea, door Rode legers in beslag genomen. Japan en Indonesië konden zich maar weinig herstellen van de oorlogsontreddering. Burma en Indochina werden geteisterd door politieke onlusten; ook India en Pakistan werden niet gespaard. De nationalistische en communistische bewegingen in Zuid- en Oost-Azië hebben een schaduw geworden op de vooruitzichten van het wereldverkeer.

Er zijn ook lichtzijden. De vroegere culturele en economische passiviteit van sommige z.g. „achtergebleven” volken schijnt plaats te maken voor een meer actieve levenshouding; er is ongetwijfeld een ernstig streven naar doelbewuste zelfwerkzaamheid ontwaakt ter verkrijging van een hoger bestaanspeil. Op vele plaatsen wordt ook met alle macht gearbeid om de chaos, door de oorlog veroorzaakt, de baas te worden. Op zeer te waarden wijze spannen de Verenigde Staten zich in om de internationale samenleving weer op gang te brengen.

Zodra West-Europa zijn krachten voldoende heeft herwonnen, economisch en cultureel, zal het zijn plaats in de wereld weer ten volle moeten innemen, in het belang van het opbouwwerk, dat overal moet gebeuren.

Hierbij is het echter nodig, zich rekenschap te geven van de zwakheden

in de rechtsorde, die de gezonde ontwikkeling van de wereldgemeenschap in het verleden hebben belemmerd en die ten slotte in ernstige mate tot haar verval hebben geleid:

1e. De organisatie van de volken in soevereine staten deed een overdeven nationaal zelfbewustzijn ontstaan, dat meer en meer een gevaar werd voor het algemene wereldbelang. Nadat W. Europa in de 19e eeuw een langdurige vredesperiode had gekend, kregen bij de intrede van de 20e eeuw de internationale geschillen een steeds ernstiger aanzien. Het nationale eigenbelang deed zich te sterk gelden; al te lichtvaardig stond men gereed om een beroep op de wapenen te doen en het zwaard te werpen in de weegschaal van het recht.

2e. Een ongunstige factor was de bandeloosheid van het particuliere economische initiatief. Sedert Adam Smith verbreedde zich de mening, dat het eigenbelang de zakenman vanzelf drijft tot hetgeen ook het algemeen belang eist, zodat ook het meest ongeremde zelfzuchtige winstbejag moest uitlopen op een volkomen harmonie van belangen. Het effect van de „laissez faire”-gedachte werd bepaald noodlottig, toen de internationale concurrentie de nationale staten steeds meer prikkelde om de belangen van hun burgers met hun machtsmiddelen te ondersteunen. Kapitalisme sleepte mee tot imperialisme, met oorlog in het verschiet. Het Britse imperialisme begon de strijd tegen de Z. Afrikaanse republieken. De Haagse Vredesconferentie van 1899 kon de opgewekte hartstochten niet bedwingen. Imperialistische tegenstellingen veroorzaakten de Japans-Russische oorlog van 1904/5. Weldra volgde in 1911 de Italiaanse imperialistische oorlog tegen Turkije. En ten slotte brak in 1914 de eerste wereldoorlog uit; de inzet was vooral de expansie in de Balkan en Klein-Azië. De daarna ingestelde Volkenbond kon de oude kwaal niet genezen. Tijdens de economische wereld-depressie na 1929/30 hervatten Japan, Italië en Duitsland feller dan ooit hun imperialistische politiek. De tweede wereldoorlog was niet meer tegen te houden. Aan economisch nationalisme maakten zich in die tijd echter ook vele andere staten schuldig; daardoor juist werd het vinden van een bevredigende oplossing verhinderd.

3e. Terwijl aldus de internationale samenhang werd aangetast, werd ook de binnenlandse structuur der westerse staten verzwakt door heftige sociale strijd. Alweer was het de onbeheerste baatzucht in het maatschappelijke leven, die de toorn ontketende. In de klassenstrijd groeide een diepgaand wantrouwen tussen groepen van producenten. De ongeremde concurrentie leidde tot economische crisis en depressie, massale werkloosheid en wijdvertakte maatschappelijke wanhoop. Door de afwezigheid van een internationaal regulerend orgaan kwamen de nationale regeringen er toe, ieder voor eigen staatsgebied ordenend in te grijpen, hetgeen echter weer de afscheiding versterkte.

4e. Met de toenemende maatschappelijke ontwikkeling van koloniën en imperiën werd steeds duidelijker het bestuur van deze gebieden in hun overgangstoestand als een beschavingstaak erkend. Zelfwerkzame deel-

neming aan de economische en politieke wereldgemeenschap zou onder zorgzame leiding tot ontwikkeling moeten gebracht worden. In het Handvest van de Volkenbond (later ook in dat van de Verenigde Naties) werd deze gedachte uitgesproken in het mandaatsbeginsel (trusteeship). Men zag in, dat het mensenrecht der onderhorige volken evenzeer als het wereldbelang hun opvoeding tot doelbewuste zelfstandigheid en saamhorigheid eiste. De resultaten van deze opvoedingsactie mogen niet worden onderschat, al waren er natuurlijk allerlei leemten en tekortkomingen. Maar in de verwarring van de economische wereldcrisis en de daarop gevolgde tweede wereldoorlog zonken sommige koloniale volken neer tot een ongekend laag peil. De materiële ellende en de gezagscrisis veroorzaakten wanhoop en anarchie.

De rampen, die West-Europa en de wereld hebben bezocht, houden ons enkele doelstellingen als absoluut noodzakelijk voor ogen:

1e. De schepping van een meer doelmatige en redelijke internationale rechtsorde, steunende op algemeen geldende mensen — en groepenrechten, en beschermd door een werkelijk oppermachtig wereldgezag, dat met alle belangen en gevoeligheden rekening houdt, maar voor niemand buigt en ieder het zijne geeft. Dit komt dus neer op de instelling van een effectieve democratische federale wereldorganisatie. Voor zover deze nog niet dadelijk volledig verwezenlijkt kan worden — zie de ervaringen in de Verenigde Naties — zal met voorzichtig beleid getracht moeten worden, het grote doel althans zoveel mogelijk te benaderen. Vandaar momenteel de opkweking van regionale federaties op democratische grondslag, die zullen moeten bewijzen, dat effectieve organisatie langs deze weg mogelijk is. Mocht dit mislukken, dan komt de methode van totalitaire wereldorganisatie op de voorgrond.

De uitoefening van een werkelijk onweerstaanbaar democratisch wereldgezag zou *mogelijk* zijn, als de Verenigde Staten, te zamen met de andere mogendheden van het Noord-Atlantische Pact, zich daartoe zouden inspannen. Meer dan enig ander feit heeft de opheffing van de Berlijnse blokkade door de Sowjet-Unie deze waarheid gedocumenteerd. Maar de uitoefening van een dergelijk gezag vooronderstelt, dat inderdaad bij de meewerkende volken — zo in als buiten Amerika — de overtuiging bestaat, dat daarmee de internationale rechtsorde wordt hoog gehouden. Een niet geringe eis.

De regering van de Sowjet-Unie en haar medestanders hebben aan de wereldsamenleving de eigenaardige, maar toch onmiskenbare dienst bewezen, een zó onredelijke en onheilspellende politiek te voeren, dat daardoor bij talloos velen de noodzaak is doorgedrongen om met alle macht een politiek van beteugeling (containment) daartegenover te stellen. Zo slaagde men er in, allerlei nationale gevoeligheden en belangentegenstellingen aan de eis van eenheid ondergeschikt te maken. En zo kon de *mogelijkheid* van een onafwijsbaar democratisch gezag tot handhaving van

de algemene rechtsorde overtuigend worden aangetoond; zo kon de angst bezworen worden, die de bolsjewiki in de kaart speelde.

Het zal natuurlijk zaak zijn te zorgen, dat het apparaat van wereldgezag in volgende gevallen vlotter, algemener en directer werkt dan nu het geval was. Voortdurend zal ook aandacht moeten worden geschonken aan nadere afbakening en precisering van de voortdurend te verwezenlijken rechtsorde.

2. Daartoe is dan wel het eerst nodig een duidelijke uiteenzetting van de internationaal vereiste economische richtlijnen. De Internationale Handels-Organisatie der Verenigde Naties heeft hiertoe enigermate de weg gebaad. Getracht is, voor alle volken althans een zo min mogelijk belemmerde uitwisseling van producten en voorziening van levensbehoeften te bevorderen. Dit is echter nog maar de negatieve zijde. Wil men voorkomen, dat weer als vroeger de internationale concurrentie de hartstochten gaat opzweepen, dan is een meer positieve, organiserende economische regeling noodzakelijk.

Er zijn verschillende voorbeelden aan te halen van doeltreffende planmatige regeling op nationale schaal; eveneens van planmatige internationale economische regeling onder de dwang van oorlogsnoodzaak. Een buitengewoon belangrijk experiment op het terrein van internationale vrijwillige planmatige organisatie in vreedstijd is het Europese Reconstructie-Plan. Het is echter nog niet meer dan een algemeen stuwende, tot verdere meer verbijzonderde Europese samenwerking prikkelende ordening. De inwendige West-Europese ordening zelf ontbreekt nog bijna geheel. Hier rijst juist de klemmende vraag, hoe de productie der afzonderlijke landen harmonisch verenigd moet worden.

Onvermijdelijk wordt dus de spoedige opstelling van een internationaal werkplan met een nauwkeurige taakverdeling, waarborgend, dat niet de producenten elkaar in de wielen rijden, doch allen één werkploeg vormen tot betere bevrediging van de behoeften in eigen kring en daarbuiten.

Maar dit West-Europese plan zal moeten passen in een groter plan van wereldafmetingen. De door de natuur bevoorrechte volken, die dun gezaaid wonen op een vruchtbare, met delfstoffen gezegende grond, kunnen de nijd van de meer misdeelde volken bezworen door het beginsel van menselijke solidariteit voor de wereldsamenleving te aanvaarden. Daartoe zou dan onder internationaal toezicht moeten worden aangestuurd op een *algemeen geldig minimum bestaanspeil* voor het hele mensdom.

Bij bestaansrecht behoort arbeidsplicht. Dit brengt dus mee, dat overal onder internationale contrôle de arbeidsproductiviteit zou moeten worden ontwikkeld en de benutting van alle natuur-hulpbronnen tot een zo hoog mogelijk peil zou moeten worden opgevoerd. Ondersteuning en scholing van de economisch zwakkere volken zou hierbij onmisbaar zijn. Een breed opgezette internationale organisatie zou al dergelijke werkzaamheden moeten activeren en verbinden.

Deze gedachtengang zou nog niet zo lang geleden voor utopisme zijn

uitgemaakt. Maar we zien dat hij in het kader der Verenigde Naties al het beginsel is geworden van de door verschillende organisaties aangevangen werkzaamheden, terwijl daarnaast de Verenigde Staten in dezelfde geest aanvullend werk doen van misschien nog grotere betekenis. Ook West-Europese ontwikkelingsplannen (Engeland—Afrika, Nederland—Suriname) tellen mee. Waar het nu nog op aan komt, is de coördinatie van al dergelijke deel-plannen tot een overzichtelijk geheel, te verwezenlijken door gezamenlijke uitvoering.

Voor de verwezenlijking van grootse programma's als bovenbedoeld zal een beroep moeten worden gedaan op de geweldige materiële reserves en capaciteiten der V.S. Maar dit wil niet zeggen, dat West-Europa passief kan blijven of een afwachtende houding mag aannemen. Meer dan voor wie ook is voor West-Europa de wereldharmonie het leven zelf. Herstel van de wereldgemeenschap zonder een actief West-Europa is evenmin mogelijk als West-Europese actie zonder wereldbasis.

In Engeland wordt dit al door velen ingezien, soms met een wat al te eenzijdig-Engelse oriëntering. Men kan daar pleidooien tegenkomen voor een planmatige ontwikkeling van Zuidoost-Azië... door het Britse Gemenebest, al zijn er sommige, die erkennen, dat Nederlanders en Fransen tot het succes zouden kunnen bijdragen, om van andere West-Europeanen nog te zwijgen. Met alle waardering voor de Engelse waakzaamheid, die herhaaldelijk de Amerikaanse kolos in beweging heeft gebracht voor gemeenschappelijke plannen, ook het zo sterk internationaal gerichte Nederland kan en moet in een nieuw Europees-Amerikaans-Aziatisch „concert” zijn partituur meespelen. Alleen door de activering van heel West-Europa kunnen de verenigde westerse democratieën in de wereld de taak van opbouw en harmonisering vervullen, die in deze tijd zich haast met geweld opdringt.

Juist omdat West-Europa voor de komende wereldontwikkeling onmisbaar is, moet alles in het werk gesteld worden om het tot een krachtiger geheel te organiseren. Dit heeft destijds ook Nazi-Duitsland wel aangevoeld, maar het zag helaas alleen een bron van energie in de strijd-instincten en kweekte daarom opzettelijk het noodlottige rassenfanatisme. Hierdoor liep de West-Europese machine voorgoed vast. Constructief, niet destructief is onze taak. Dit betekent ook dat de West-Europese nationale verdeeldheid, inbegrepen de wrok over de Duitse Nazi-daden in de laatste oorlog, *moet* terugwijken voor het besef van West-Europese buurtschap en onvernietigbare saamhorigheid. De onzinnig lang-gerekte procedure tegen oorlogsmisdadigers *moet* nu eindelijk plaats maken voor opbouwmaatregelen, die voorkomen, dat weldra weer nieuwe oorlogsmisdadigers opstaan!

Niet het minst belangrijk is, dat de politiek verbonden West-Europese staten ook de economische samenwerking met spoed op hoger peil brengen, mede als middel tot aantrekking van de nog niet toegetreden. Nog bijna alles blijft hier te wensen. Het reeds gedeeltelijk herstellde

West-Europese productievermogen maakt het urgent, het inkoop- en afzetgebied, voor West-Europa toegankelijk, te ontwikkelen en te verruimen. De groeiende West-Europese regionale samenwerking zal het beramen van een doelmatig plan voor gecombineerde productie, tariefbepaling, inkoop en afzet ten goede kunnen komen. Het economisch contact met andere landen kan hierdoor worden verbeterd.

Dit proces zou versneld kunnen worden door bepaalde hiervoor in aanmerking komende bedrijfstakken in West-Europese corporaties of syndicaten te verbinden, — b.v. steenkoolontginning, aanwending van waterkracht, electriciteitsvoorziening, vervoerwezen, bankwezen, metallurgie, chemische en machine-industrie, landbouw, veeteelt en visserij, om enkele voorbeelden te noemen. Een centrale sociaal-economische raad zou, naast de voorbereidende O.E.E.C., de ineenschakeling kunnen bevorderen. Geleidelijk zou kunnen worden aangestuurd op unificatie van arbeidsvoorwaarden, zo ook op verruiming van de gelegenheid tot transmigratie van werkkrachten. Vanzelf zou aldus de onderlinge arbeidsverdeling in West-Europees verband groeien en het voordeel van een verruimd economisch geheel aan alle participanten toevallen.

Naarmate West-Europa door doelmatige organisatie een beter hanteerbaar economisch organisme zou worden, zouden de verenigde W.-Europese volken, in samenwerking met andere groeperingen, in de eerste plaats de V.S.A., actief kunnen bijdragen tot ondersteuning van de groeiende zelfwerkzaamheid der zelfstandig geworden volken van Z.O.-Azië, gericht op verhoging van hun bestaanspeil. Een dergelijke gemeenschappelijke, van verschillende kanten samenkomende activiteit zou de economische, maar ook de politieke stabiliteit der Z.O. Aziatische landen ten goede komen, die dan weer een waardevolle factor zou worden in de wereldsamenleving.

Wanneer de economische activiteit der verschillende groeperingen aldus tot een beter aaneensluitend geheel kan worden samengevat, zal het ook beter mogelijk zijn, daarbij speciale plannen te doen aanpassen voor de samenwerking tussen Nederland (Verenigd Koninkrijk) en de V.S. van Indonesië of tussen Groot Brittannië, Frankrijk, België en Portugal enerzijds en hun overzeese gebiedsdelen, geassocieerde gebieden of bondgenoten anderzijds.

De plannen voor internationale economische samenwerking dienen te worden aangevuld door plannen tot wederkerige bijstand in culturele en maatschappelijke opbouw en zo nodig tot wederkerige bijstand in de verzekering van nationale en regionale veiligheid.

De vorming van een Europees-Aziatische combinatie tot wederkerige ondersteuning en ontwikkeling ligt voor de hand, zodra in de Aziatische landen de bolsjewistische agitatie tegen de beweerde onderdrukkingsplannen van Europese of Amerikaanse kant is teniet gedaan door de realiteit van een groot opgezet en direct uitvoerbaar *Europees-Aziatisch*

werkplan voor de opvoering van het maatschappelijke, culturele en staatkundige peil der Aziatische landen. Met Amerikaanse medewerking zal zulk een plan beraamd en uitgevoerd kunnen worden. Het belooft een onderneming te worden van een in de geschiedenis nog niet voorgekomen omvang en betekenis. De resultaten zouden van onmetelijke waarde kunnen zijn voor wereldwelvaart en wereldvrede; ook voor de vestiging van een menselijk besef van solidariteit, grondslag voor een gemeenschappelijke wereldcultuur der toekomst.

Door een reeks internationaal samenwerkende studie- en plancentralen zou de planmatige wereldorganisatie in etappes moeten worden voorbereid.

Vatten wij het betoog samen. Wij zien, hoe voor een herlevend West-Europa de mogelijkheid van een hernieuwde wereldgemeenschap zich aftekent, waarin het nieuwe kansen krijgen kan door doelmatige ordening.

Reeds heeft de Organisatie der Verenigde Naties in deze richting nuttige en belangrijke stuwkracht ontplooid.

Zolang deze wereld-unie in aanleg zich echter nog niet volledig kan ontwikkelen als gevolg van diepgaande verdeeldheid, zolang de mogelijkheid van democratische federale samenwerking als middel van ordening wordt aangevochten door de aanhangers van het totalitaire stelsel, — zolang bestaat een allerdringendste behoefte aan voorbereidende en aanvullende actie van andere kleinere groeperingen. De Verenigde Staten van Amerika hebben dit op indrukwekkende wijze aangetoond vooral door hun Europees Reconstructie-Programma en wat daarbij behoort.

West-Europa heeft daarnaast in het grote wereldgeheel de taak te vervullen, waarop het door zijn verleden en zijn bijzondere aanleg is aangevoelen. Als het zich hiertoe zet in het besef óók van zijn fouten en tekortkomingen in een vroegere periode, tevens doordrongen van de veranderde eisen van een nieuwe tijd, dan zal juist West-Europa een grote en beslissende bijdrage kunnen leveren tot het opbloeien van een nieuw en beter wereldbestel.

EUROPA'S MOEILIJKHEDEN

Een groot deel van de gebeurtenissen en tegenstellingen in de huidige wereld kan begrepen worden door haar te beschouwen als een ellips, waarvan Amerika en Rusland de brandpunten zijn, — maar niet alles. Als wij de gebeurtenissen van de laatste weken overzien, benevens die ontwikkelingen die nog niet „gebeurd” zijn in de letterlijke zin van het woord maar te gebeuren staan, zoals de ontknoping, in welke zin dan ook, van de Engelse dollarcrisis, blijven we binnen Europa, al staan we ook hier voor ontwikkelingen, die niet uit het wereldperspectief kunnen worden losgemaakt. De conferentie van Straatsburg, de Duitse verkiezingen en de Engelse dollarcrisis zijn de thema's van deze maand. Ook elders gebeuren er belangrijke dingen. Noch de Russische scheldkanonnade tegen Zuid-Slavië, noch het geleidelijke verlies van het Chinese bruggehoofd aan de communisten behoeven op korte termijn tot een explosie te leiden; zij kunnen het doen, en zijn op zijn minst een doorlopende waarschuwing voor al diegenen, die zo gemakkelijk aan een afnemen van de politieke spanningen geloven. Ditmaal is ons vizier echter nauwer.

Straatsburg: de Europese assemblée kan alleen voor naïeve optimisten veel minder hebben gebracht dan verwacht werd. De grote medespelers hebben zich wat minder groot betoond dan de toeschouwers wel dachten, toen Churchill en Morrison ruzie kregen over de £14, die al dan niet zou worden uitbetaald aan Churchills plaatsvervanger, terwijl hij zelf nog op de conferentie bleef; de twist werd bijgelegd. En de optimisten, waarvan we zoëven spraken, waren al aangenaam verrast, toen Morrison niet, zoals Bevin eerder gedaan had, alle gedachten aan een boven-staatse gezaghebbende organisatie met een kort gebaar van de tafel veegde, maar bereid bleek er eens over te denken. Veel meer dan die bereidheid kwam er overigens niet uit; in een knappe, maar voor alle rechtgeaarde federalisten natuurlijk kinderlijk-nuchtere rede gaf Morrison aan, welke enorme praktische moeilijkheden kunnen opdagen, zodra men met zulk een boven-staats orgaan werkelijk ernst gaat maken. Wel moet erkend, dat men alleen met bezieling weinig bereikt in de wereld-politiek. De grote mannen van Straatsburg hebben zich, elk naar de mate van zijn temperament, aan enige bezieling bezondigd. Zij hebben de menigte van balcon af toegesproken met een vuur, dat Benito Mussolini niet zou hebben misstaan (met, haast ik mij eraan toe te voegen, aanzienlijk meer goede bedoelingen); maar, zoals zo vaak bij de federalisten, de gedachteninhoud bleef achter bij de decibels.

Interessant werd Straatsburg echter, waar de schaduw van verscheidene landspolitiek over de Assemblée viel. Morrisons rede verdiende ook daarom de aandacht, dat de Conservatieven de duidelijke waarschuwing kregen om, als zij meenden verdergaande en meer visionnaire plannen voor een verenigd Europa te hebben, die dan niet alleen van Straatsburgse spreekgestoelten af in algemene termen de lucht in te werpen, maar in duidelijke programpunten aan de eigen, Engelse kiezers voor te leggen. Het illustreert niet alleen een stukje Engelse politiek, maar toont het gevaar van elke Europese eenheidsbeweging. Het gevaar is niet zozeer, dat er een aantal oude personen van beiderlei kunne in op de voorgrond treden, maar dat het een uitlaat wordt voor allerlei, overigens hoogst serieuze en respectabele, stromingen, die om deze of gene reden in hun eigen land niet aan het bod komen. Onlangs werd nog opgemerkt, dat uit de economische programma's van de federalisten vaak een uiterst liberale toon klinkt, welker draagkracht de invloed van de berouwloze liberalen in het Europa van 1949 verre te boven gaat; een deel van de zakelijk ongefundeerde, want de dwingende feiten voorbijziende, critiek op de nationale politiek van sommige staten past in hetzelfde patroon.

Dit was de negatieve waardering van Straatsburg. Er werd ook een positieve gegeven, en wel door Winston Churchill. Zo duidelijk als maar mogelijk was heeft hij gepleit voor het opnemen van Duitsland in deze Europese vergadering, of althans voor een openhartige gedachtenwisseling daarover. Dat is grotere politiek dan men gewoonlijk ziet, want Duitslands opneming is nodig — ondanks de houding van de Duitsers.

De houding van de Duitsers: de uitdrukking lijkt op een ongeoorloofd generaliseren, maar is, na alle nationalistische gebral, dat Adenauer, Schuhmacher en de kleinere Duitse politici tijdens de verkiezingscampagne hebben laten horen, helaas niet misplaatst. Er zijn andere en betere Duitsers, maar zij zijn, de verkiezingen bewijzen het eens te meer, een minderheid. Maar — een minderheid die met alle kracht gesteund moet worden, al ware het slechts omdat zij in het bijzonder bij de jeugd nog kansen heeft.

Bij een recente reeks van voordrachten in Duitsland trof mij nog eens, hoe dood het nationaal-socialisme is — dood omdat Hitler het Duitse volk niet aan de beloofde overwinning heeft geholpen, natuurlijk, maar ook omdat het Duitse volk, en in het bijzonder de misleide en verleide jeugd, de vlaggen en parades, de redevoeringen en fanfares, van harte beu is, en nu omslaat in een critiek op de hinderlijke, maar toch waarlijk niet misdadige bezettingsmachten, die het naar ons gevoel beter in '31, '32, '33 op producten van eigen bodem had kunnen richten. Maar op een dergelijke voordrachtsreis treft u ook hoe diep het nationalisme in Duitsland nog geworteld is, al zou het maar zijn door de twee vragen, die als een vast, haast ritueel programmapunt elke keer weer werden gesteld, de vragen naar de grenscorrecties en naar de ontmanteling van de fabrieken. Bij beide punten treft ons, hoe honderdvijftig procentig de Duitsers *alles doen*, ook

in hun critiek — de domme maar uiterst onbelangrijke grenscorrecties worden opgeblazen tot het formaat van een verminking van het Duitse vaderland; de ontmanteling, die slechts een klein aantal fabrieken betreft, groeit, als ge de Duitsers hoort, uit tot de uitsluitende oorzaak van de werkloosheid en zou, wilt ge hen geloven, het concurrentievermogen van de Duitse industrie voor jaren verlammen.

Zowel de overmaat van ijver als de verontwaardiging is misplaatst. Men kan menen, dat 1949 te laat is voor ontmanteling of grenscorrecties, men kan als men wil zelfs van beide maatregelen een tegenstander zijn. Maar vrijwel geen Duitser erkent (althans: erkent in het openbaar; althans: erkent zonder dat men hem er toe uitnodigt), dat schadevergoedingsmaatregelen gerechtvaardigd zijn, na alle schade (voor een klein land als Nederland alleen al 26 milliard gulden), die Duitsland in de tweede wereldoorlog aanrichtte. Voeg hierbij de leugens uit de verkiezingscampagne, zoals het vermeerderen van het aantal vluchtelingen, zoals dat door het Institut für Weltwirtschaft is opgesteld, met enkele millioenen en de bewering, dat de geldzuivering een maatregel is, waarvoor geen enkele Duitser de verantwoordelijkheid draagt, — en ge wendt u vol afschuw af.

Dat wil zeggen: we zouden, moreel en menselijk gesproken, het volste recht hebben om ons af te wenden; François — Poncet, de nieuwe Franse hoge commissaris voor West-Duitsland, die samen met minister-president Schuman een verzoeningspolitiek voorstaat, heeft het vlak vóór zijn officiële ambtsaanvaarding op diplomatieke, maar onmiskenbaar duidelijke wijze tot de Duitsers gezegd: zij moeten het aan de andere naties ook *mogelijk* maken, om hen als gelijkgerechtigden in de Europese kring op te nemen. Het is steeds van belang, deze zaken juist tegenover onze Duitse vrienden duidelijk en met klem te zeggen, persoonlijk en misschien ook als groep; wat het laatste betreft denk ik bijv. aan de mogelijkheid, om aan de Duitse socialistische partij niet alleen kameraadschap te geven, maar ook vriendschap, die de feilen toont.

Maar dat is de éne kant. De andere is, dat we Duitsland niet kunnen loslaten. Niet alleen omdat er ook in dit land nog wel de bijbelse zesduizend gevonden kunnen worden, die hun knieën voor de nationalistische Baäl niet gebogen hebben; maar vooral omdat voor het bedrijven van een Europese politiek noodzakelijk is, dat men niet midden in Europa een luchtledig laat bestaan. Het is van belang, dat men aan de Duitsers duidelijk maakt, dat meedoen niet betekent: het innemen van een chantage-positie, een politiek op-de-wip-zitten tussen Oost en West. Meedoen is ten volle meedoen, maar het wordt, in deze huidige wereld, ook tijd dat Duitsland weer gaat meedoen.

Dat is een noodzakelijke politiek, waarvan in Straatsburg terecht is gezegd dat er haast bij is. Aangenaam zal zij niet altijd zijn, dank zal men er weinig voor krijgen, en ook de vruchten zullen wel eens langer op zich laten wachten dan velen denken. Wat dat betreft past een gematigd pessimisme. Ook wie zich op zakelijke gronden bijv. tegen de ontmanteling van Duitse

fabrieken keert, omdat het er te laat voor is, omdat zij niet past in het kader van de Europese wederopbouw of omdat zij te veel werkloosheid veroorzaakt, moet vooral niet denken, dat de neurotische neiging van de Duitsers om de oorzaak of veroorzaker van hun ware en vermeende noodtoestand bij anderen dan zichzelf te zoeken, dan plotseling zal ophouden. Er zit zonder twijfel een zekere psychologische spontaniteit in de klachten over grenscorrecties en ontmantelingen; maar het is zeker geen toeval, dat die spontaniteit door belanghebbenden (de industriëlen van de Ruhr, sommige politici) nu juist gericht wordt tegen de zwakste Geallieerden. Men behoeft weinig diepte-psychologie te kennen om te weten, dat in vele gevallen het klagen de hoofdzaak is, en de dingen, waarover men klaagt, bijzaak. Zo ook bij de Duitsers.

Wie de Duitsers hoort klagen over hun lot, begrijpt de klachten — zonder ze alle te billijken. Een land met zware oorlogsschade, maar dat toch weer op grote schaal produceert. Een, na de geldzuivering van vorige zomer, snelle opbouw... van fabrieken, villa's, winkels en ijssalons, niet van huizen. Een nagenoeg beëindigde distributie, maar een verhouding tussen lonen en prijzen, die het leven voor de gewone huismoeder en haar gezin veel en veel moeilijker maken dan bij ons. Vier jaren na een oorlog, die voor 25 jaar schade heeft aangericht in Europa, een opmerkelijk snel herstel (op buitenlandse credieten) waarover men weinig klaagt; des te meer wordt er geklaagd over het gebrek aan „Gleichberechtigung” — alsof zij aan de aanwezigheid van de Amerikanen niet danken, dat ze nog niet onder de gevreesde Russen zitten; — en over de bemoeizucht van de bezettingsautoriteiten in het algemeen — alsof het niet uitsluitend aan onvermoeide arbeid van deze te danken is, dat de Duitse politici elkaar in Bonn eindelijk gevonden hebben.

In hoe andere omstandigheden ook, het klagen over eigen lot beleerst ook Engeland. Vergeef het een vacatieganger in het Verenigd Koninkrijk, als hij dat als een eerste indruk, zowel van de kranten als uit persoonlijke gesprekken, weergeeft. En als ge dan, zoals zovele buitenlanders in Engeland zelf, grimmig wordt over het feit, dat de Engelsen, die o! zo graag Amerikaanse toeristendollars willen verdienen (zeggen ze), nog steeds niet kunnen koken en hun gasten een hotelwezen presenteren, dat spot met alle begrip van „service”, dan wordt uw hart toch weer even verzacht als ge, juist uit Duitsland teruggekomen, het lot van het land van Hitler vergelijkt met dat van het land, dat eens het land van Churchill kon heten. De verveloosheid, die nog enkele jaren na de oorlog als een waas over Engeland hing, is aan het verdwijnen, en hier en daar is men schuchter aan het bouwen. De lonen zijn hoog en de uitgaven aan tabak, bier en kansspel hoog — al zijn de salarissen laag en worden de vrije beroepen, de hogere en middel-burgerklassen fijngeknepen in de tang van de maatschappelijke reconstructie. Maar het leven heeft een grijze tint, die het in alle opgelegde soberheid niet kan kwijtraken; hoewel de consumptie per hoofd waarschijn-

lijk niet lager is dan in andere landen van Europa, zijn vele verbruiksartikelen nog gerantsoeneerd. De arbeidersklasse heeft het beter gezien en wil niet minder, en de burgerklasse, verstoken van het autootje, van huishoudelijke hulp en van evenredige salarisverhogingen klaagt (zachtjes).

Er groeit ook in Engeland zoiets als een „opstand der belastingbetalers”, een verschijnsel waarmee men kan sympathiseren als men ziet dat het land, dat de „Battle of Britain” volhield en won, met dezelfde moeilijkheden te kampen heeft als het land dat de ganse wereld in die strijd drong en, zoals de cynici zeggen, „zo verstandig is geweest om de oorlog te verliezen”. Amerika „betaalt herstelbetalingen aan Duitsland” — en op die kurk, die eens moet verdwijnen, drijft de Duitse economie, en de Duitsers doen alsof er geen kurk is, of zeggen desgevraagd brutaalweg, dat zij alle Amerikaanse importen al meer dan betaald hebben met de hun afgenomen patenten en octrooien. De Engelsen leven ook op Marshall-hulp, maar zonder afzonderlijke hulp van een bezettingsautoriteit, en worden er nu en door hun Marshall-genoten in Europa en door de Amerikanen onzacht aan herinnerd, dat zij wel heel veel dollars ontvangen in verhouding tot andere landen.

Dat is op zichzelf juist, en de edele verontwaardiging van de Engelsen, dat zij niet eens 1500 — in plaats van 1000 miljoen dollar — krijgen uit een Marshall-pot van (waarschijnlijk) 3700 miljoen voor *alle* Marshall-naties, klinkt voor nuchtere buitenstaanders wat humoristisch. Recht daartegenover staat echter, dat Engeland zijn begroting dichter bij het evenwicht heeft gebracht dan de meeste andere Europese landen, en weliswaar het dollartekort op zijn betalingsbelans niet heeft weten te dekken, maar die balans voor het overige ook aardig kloppend heeft gekregen: eveneens een prestatie, die men in vele andere landen nog niet heeft geleverd.

Maar met de dollars wil het nog niet. Engeland importeert meer van het Westelijk halfmond (en van andere landen met een „harde” valuta zoals België en Zwitserland) dan het daarheen uitvoert. Dat deed het ook vroeger, maar vóór de oorlog had Engeland grote inkomsten uit beleggingen in Amerika, welke het („in dienst van de gemeenschappelijke oorlogvoering”, zeggen de Engelsen met enige bitterheid) heeft moeten afstoten, en uit scheepvaart, verzekeringen en dergelijke diensten.

Het dollarprobleem is echter nog ingewikkelder, omdat het niet om een uitsluitend-Brits dollarpotje gaat, maar om de dollars, welke het gehele sterlinggebied, dus inbegrepen Zuid-Afrika, India, Pakistan, Australië, Nieuw-Zeeland en de Britse koloniën, nodig heeft, c.q. kan opbrengen. Het goud van Zuid-Afrika brengt veel minder op dan het zou kunnen doen, als de goudprijs evenals de prijs van de meeste andere artikelen het dubbele van vóór de oorlog zou bedragen. En de grote dollarproducent van het sterlinggebied, de rubber uit Malakka, vloeit trager door de troebelen aldaar en wordt onder meer door de concurrentie van kunstrubber, minder gemakkelijk in Amerika verkocht.

Wat er aan te doen? Engeland heeft voor zichzelf besloten, de importen uit dollargebieden met 25 % te verlagen, en tracht de andere sterlinglanden

tot hetzelfde te brengen. Dat geeft even adem, maar helpt niet blijvend. Een grotere uitvoer naar de dollargebieden zal nodig zijn. Nu wil het ongeluk echter, dat de prijzen in Amerika sterk zijn gedaald, zodat uitvoerproducten als rubber veel minder dollars inbrengen. Verder heeft de oorlog er toe geleid, dat een land als India nog steeds grote sommen gelds in Londen heeft staan — in sterling, waarover het na de zomer van 1947, toen de dollar- en goud-reserves van de „Bank of England” uitgeput dreigden te raken, niet meer in „harde” munt kon beschikken. Het is logisch, dat India en Pakistan deze half-bevroren saldi graag gebruiken om er bijv. machines mee te kopen in Engeland, — en dat heeft weer het gevolg, dat de Engelse industrie haar producten naar verhouding gemakkelijk kwijt kan in het sterlinggebied, en niet te veel moeite doet om de moeilijker weg te bewandelen en haar producten in dollars, Belgische of Zwitsere francs om te zetten. Tenslotte komt daar de voornaamste factor nog bij: het feit, dat de Engelse industrie in schrikbarende mate achter staat bij de Amerikaanse in productiviteit. Een studie, die daarover het vorig jaar werd gepubliceerd, berekende bijv. dat een arbeider in de Amerikaanse automobiellindustrie reeds in 1938 295 % presteerde van wat zijn Engelse vakgenoot verrichtte! Over de oorzaken daarvan wordt nog gestudeerd en getwist; men noemt: de neiging van de arbeiders, om het bij hoge lonen en grote sociale zekerheid kalmpjes aan te doen; het ontbreken van de nieuwste machines in de vaak zelfvoldaan-traditionele Engelse industrie; en het ontbreken van planmatige leiding in de bedrijven, waardoor aan de „layout” van de fabrieken in Engeland veel of bijna alles mankeert. Hoe het ook zij, Sir Stafford Cripps, die inzicht paart aan de moed om het inzicht te uiten, ook als het zijn land- of partijgenoten koud op het lijf valt, heeft moeite genoeg gehad om Engelsen en Amerikanen, bedrijfsleiders en arbeiders, samen te brengen in een gemengde commissie, waarin men van elkaars ervaring (d.w.z. de Engelsen van de Amerikaanse ervaring) kan profiteren.

Maar: wat nu? Men wil de importen beperken, maar zoals gezegd helpt dat de export nog niet op gang. Men spreekt er over, de exporten naar sterlinglanden te bemoeilijken, maar daarom alleen worden die naar dollarlanden niet groter. Devaluatie maakt de export gemakkelijker, uiteraard; maar Cripps heeft gelijk, als hij devaluatie op zijn hoogst een tijdelijk middel noemt. Inderdaad: devaluatie heeft alleen zin, als men *alle* tegenover de dollar overgewaarde valuta's gelijktijdig op de helling neemt, en tevens het gebrek aan evenwicht in de handels- en betalingsbalans, dat achter de deviezenproblemen zit, oplost. Zover zijn we nog niet. Maar geheel Europa, niet Engeland alleen, staat voor het probleem, dat wij meer gebruiken dan we produceren, dat we eigenlijk armer zijn dan we willen leven (en in werkelijkheid ook nog steeds leven — met Amerikaanse hulp). Engeland is het land waar deze pijnlijke situatie het duidelijkst zichtbaar wordt: aan de grimmigheid van de gemiddelde Engelsman is duidelijk dat hij, ondanks alle naïeve zelfvoldaanheid en tevredenheid over de superioriteit van alles

wat „Brits” is, gaat beseffen dat het thans om Englands huid gaat.

Ook dat gaat echter langzaam. Het beste ziet men dat aan de politieke partijen, die in schone woorden over een crisis spreken zonder harde remedies voor te stellen. De Conservatieven hebben enige moeite gedaan om de nationalisaties voor alle ellende aansprakelijk te stellen, maar het is duidelijk, dat deze op zijn hoogst in aanmerking komen voor enige bezuinigingen op de eigen Engelse staatsbegroting, niet voor dollarbesparingen; een liberaal blad als „The Economist” en een conservatief als „The Observer”, beide van groot gezag en geen van beide verzet op de Labour-regering, hebben dat vastgesteld. Opmerkelijk is het onlangs gepubliceerde Conservatieve verkiezingsprogram, dat eigenlijk alle nationalisaties wil handhaven, en alleen die van ijzer en staal, die nu aan de orde is, wil tegenhouden, en welks opstellers blijkbaar goed hebben begrepen, dat de gemiddelde kiezer sociale zekerheid wil — of sommige economen haar nu te duur en sommige sociale psychologen te verslappend vinden of niet. Integendeel, de Conservatieven beweren met luider stem, dat zij eigenlijk de initiatiefnemers tot de sociale zekerheid in Engeland zijn... en ondergraven daarmee zowel een groot deel van hun demagogie uit het verleden als de meeste van hun kansen in de komende verkiezingsactie. Vrij algemeen is de verwachting, dat Labour juist de overwinning kan behalen, als de Conservatieven niet meer tastbare dingen hebben, scherp onderscheiden van Labours programma, om bij de kiezers mee voor de dag te komen. Dat betekent overigens nog niet, dat de Labour Party, voornamelijk dromend van een afronding van de sociale zekerheid en van enkele nieuwe nationalisaties, de ware remedie tegen Englands ziekte gevonden heeft. Misschien dat het een prikkel kan zijn, dat de kiezers blijkens het opinie-onderzoek koud blijven voor verdere nationalisatieplannen en zich geamuseerd tonen over de firma Tate, die sinds jaren vele huismoeders tot genoegen suiker heeft geleverd en nu de strijd tegen de nationalisatie van haar bedrijfstak is begonnen door „Tate, not State” op haar kartons te drukken.

Het zou voor Engeland goed zijn, als Labour meer Crippsen en minder neuzen telde. De Tories weten, waar hun stemmen vandaan moeten komen, en nemen Labours ganse sociale zekerheid, ja zowaar nog uitgebreid, over in hun program. Nu wordt echter gefluisterd, dat de Labour Party geneigd zou zijn, de nationalisatie van het particuliere verzekeringsbedrijf te laten vallen, omdat er 65.000 verzekeringsagenten zijn die bang zijn voor hun betrekking... en elk een stem hebben. Hm.

Europa, niet alleen Engeland, verkeert in een dollarcrisis. Erger: de dollarcrisis is in het wezen van de zaak een crisis van de Europeanen, die boven hun stand leven, die meer verbruiken dan zij produceren. Het is ons aller crisis. In dat bewustzijn kijken wij allen naar Cripps en naar andere politici met inzicht en „Zivilcourage” — een eigenschap, die men, ondanks het woord, toch altijd nog meer in Engeland dan in Duitsland vindt.

HET SOCIALISTISCH DIEPTEPUNT

Het 41ste congres, dat de SFIO in Augustus met een overwinning van het partijstandpunt besloot, was een der rustigste die we ooit hebben bijgewoond. Was het de rust van het zelfvertrouwen of de kalmte der uitputting?

Drie jaar geleden vond, in een atmosfeer van kokende opwinding, de stemming plaats over het beleid van de partijleiding, verdedigd door Daniël Mayer, vriend, leerling en exponent van Leon Blum. De oppositie viel de coalitiepolitiek aan en eiste het uittreden uit de regering. De partij, zo zei zij, in de oppositie geworpen en daardoor van een radicaler gezicht voorzien, kon aan het herwinnen van de verloren leden beginnen, kon beginnen zich zelf innerlijk geheel te herscheppen. De oppositie won, ondanks de vlamme interventie van Leon Blum; Guy Mollet, werd secretaris. Ieder die de overwinnaar op het ogenblik van zijn triomf zag, begreep dat zijn succes hem eigenlijk met grote angst vervulde. Kennelijk zag hij de weg niet die van zijn ietwat hol woordradicalisme naar de eigenlijke machtsuitoefening moest voeren.

We waren thans drie jaar verder: de partij is inmiddels onafgebroken in de regering geweest, zij het in een telkens afbrokkelende positie. Ze verloor inmiddels meer dan een miljoen kiezers; ze verloor meer dan honderdduizend leden en zag talloze afdelingen wegsmelten en verdwijnen. Op het ogenblik dat het 41ste congres plaats vond, had de SFIO nog 140.000 leden — dat is iets meer dan de P.v.d.A. — en het officiële partij-orgaan wordt in Parijs door nog

geen 10.000 mensen gelezen. Een enorm onbehagen heeft zich van de militanten meester gemaakt, een onbehagen, dat echter vooral tot uiting komt in een groeiende moedeloosheid. De partij heeft nog altijd 17 % van het kiezerscorps, dat is 2 % minder dan ze voor de oorlog had. Alles wat de socialistische beweging won op het tonische ogenblik van de bevrijding, toen bijna iedereen Frankrijk herscheppen wilde en zo velen de socialistische beweging deze eervolle opdracht wilden toevertrouwen, is verloren gegaan. In de eb is de partij tot achter haar vooroorlogs uitgangspunt teruggesleurd. Welk een situatie voor een partij die voorhoede van de maatschappij pretendeert te zijn. De verwijten die de oppositie thans de partijleiding deed, waren dezelfde die Guy Mollet drie jaar geleden uitsprak; hij verdedigde er zich thans tegen met dezelfde argumenten die Daniël Mayer voor drie jaar tegen hem gebruikte, want Guy Mollet is, zoals een der oude oppositionelen opmerkte, niet slechts secretaris van de SFIO geworden, maar secretaris van Daniël Mayer.

In ieder geval: voor hen, die drie jaar geleden de partij-koers aanvielen, was er dit jaar nog veel meer reden tot werzet; niettemin was de oppositie zwakker; ze behaalde in totaal pl.m. 1200 stemmen tegen ongeveer 1600 voor het P.B. De oorzaak daarvan is deels van incidentele aard. Guy Mollet is destijds aan de macht gebracht op een golf van werzet, dat zijn oorsprong vond in het Noorden, de talrijkste, meest proletarische en best georganiseerde federaties van de SFIO.

De partij daar begint een Belgisch karakter aan te nemen.

Een deel der Noordelijke opposanten evolueerde met Guy Mollet mee, al was het maar uit provinciale loyaleiteit; een ander deel der oppositie verliet de partij. Een deel, ontmoedigd door het mislukken der zoveelste revolte, schikte zich in het onvermijdelijke. Er is bovendien in Frankrijk een zekere stabilisatie waar te nemen. De grote stakingsgolven, die door de communisten georganiseerd waren en ver boven loonconflicten uitstijgend, een anti-republikeins karakter aannamen, zijn in diepe nederlagen geëindigd. De levensmiddelenprijzen tonen een — voorlopig nog zwakke — tendens tot dalen. De spanning tussen lonen en prijzen is wat zwakker geworden. Van alle kanten verliest het leven iets van zijn grimmigheid.

De partijleiding heeft ongetwijfeld van deze verzachting der sociale spanning geprofitteerd. Vlak voor het congres plaats vond wist Daniël Mayer in het parlement een overwinning te behalen tegen de groep Reynaud, die het systeem van de sociale verzekering aanviel.

Met alle waardering voor de knappe speech waarmee Mayer zich in het Palais Bourbon verdedigde, moet toch vastgesteld worden, dat deze overwinning mede een gevolg was van de reeds ingetreden stabilisatie. Au fond aanvaardde ook de groep werknemers die door Reynaud vertegenwoordigd wordt, de sociale verzekering als een van de vele pre-dirigistische elementen die in onze tijd onvermijdelijk geworden zijn. De aanval was flauw en de Reynaudisten stelden zich er mee tevreden Mayers overwinning zo gering mogelijk te maken. Deze defensieve overwinning kwam ongetwijfeld de partijleiding op het congres ten goede.

Voor het overige was de verdediging die de partijleiding ten beste gaf vrij negatief. „Wij hebben niets gewonnen, maar we hebben belet dat de anderen, de communisten en de Gaullisten, won-

nen”, zei Guy Mollet. Dat is volkomen waar en te danken aan de kranige, be-sliste en efficiënte politiek van Jules Moch. In de woelige Novemberdagen, toen de communisten in de mijnstreek een ware terreur op hun mede-arbeiders uitoefenden en de mijnen aan vernieling wilden prijsgeven, heeft hij niet alleen de invloed der Franse Stalinisten een zware slag toegebracht, maar ook het Gaullisme verzwakt. Jules Moch heeft bewezen dat men de Gaullisten niet nodig had om het communisme de baas te worden; dat is wat communisten en Gaullisten hem niet vergeven. Men zou menen dat het land in al zijn schakeringen de socialistische partij dankbaar zou zijn voor deze arbeid van politieke afweer, maar het tegendeel was het geval.

Er zijn weinig arbeidersgroepen die zozeer van cliché's leven als de Franse arbeidersklasse. Bijna ieder leeft onder de dwanggedachte van de proletarische solidariteit; men voelt zich genoodzaakt kameraad te zeggen tegen iedere arbeider die de misdaden van het rode fascisme onderschrijft. Ieder voelt zich verder gedwongen de revolutie althans in de mond te noemen, hoewel er au fond geen conservatiever volk is dan het Franse. De revolutionaire mentaliteit is verbleekt tot een soort apolitieke afkeer van iedere vorm van politiek. Zelfs de mijnwerkers die niet in staat bleken hun huizen te vrijwaren voor vernieling door de horden van de CGT, vonden het niet netjes, Jules Moch hardop te prijzen. „Als de knuppel op een arbeidershoofd neersuis, heeft de politie ongelijk.” Men vond deze mentaliteit bij de gewone leden — maar vaak genoeg ook bij de functionarissen; dat is het wat de arbeid van SFIO en FO verlamt. Men durft zich niet te ver verwijderen van de rosvlammende parolen der communisten; men durft de kloof niet wijder te maken. Maar hoe zal men er ooit in slagen een krachtigen niet-communistische arbeidersbeweging te scheppen, indien

men geen anti-communistische durft te maken? Deze mentaliteit verzwakte van de aanvang af de positie der oppositie. Haar woordvoerders prezen de (negatieve) successen van de regering, maar dat was niet meer dan lipservice. In feite geneerde men zich voor Jules Moch. Hoe moest men nu echter zijn grieven tegen het beleid van het partijbestuur situeren? Een der afgevaardigden voor Parijs, een intelligent man met een belangrijke staat van dienst, zeide mij: „ik geef toe dat de regering en dus ook onze socialistische ministers een aantal goede dingen hebben gedaan”. Het was een goede, zeg, burgerlijke politiek. Maar ze heeft niets socialistisch. Het probleem is zo wel wonderlijk gesteld. Hoe kan men een „goede” politiek apart a.h.w. naast de socialistische politiek plaatsen. In dien een maatregel goed is, hoort ze thuis in het arsenaal van de socialistische politiek.

De socialistische politiek is niet iets dat zich afspeelt in een andere wereld of op een ander niveau dan de gewone of burgerlijke politiek; ze is nuchter bekeken niets anders dan de samenvatting van wat op een ogenblik gedaan moet en van wat maximaal bereikt kan worden. Laat ons de politiek van de socialistische partijleiding aan deze maatstaf meten.

De socialistische partij is een der stichters van de vierde republiek; ze heeft de republiek ook tegen diens voornaamste tegenstanders verdedigd en met succes. Hoezeer de vierde republiek ook op de derde begint te lijken, ze staat in sociaal opzicht ongetwijfeld hoger, dank zij het moment van haar geboorte. De vierde republiek immers werd geboren in en door de bevrijding; een latent revolutionair moment. De met een schok vrij gekomen massa, los gewoeld door de beproevingen van de bezetting, kan alleen in het kader der vierde republiek geperst worden door die republiek een rijkere sociale inhoud te geven. SFIO en

MRP waren in de aanvang dominerende partijen en beide waren tamelijk radicaal.

Naarmate de tijd vorderde, zonk de opwindung van de bevrijding, zonk de invloed van de illegaliteit, doofde het radicalisme der Franse partijen en werd in ieder opzicht, langzaam, maar onweersstaanbaar, het conservatisme, zo timide in 1944, weer sterker. De SFIO heeft met meer of minder succes de verworvenheden van 1944 verdedigd; ze is in elk geval nooit boven die defensieve houding uitgekomen; noch op de economische noch op de sociale kant van het probleem der lonen en prijzen heeft ze een positieve invloed kunnen uitoefenen. Ze zag haar aanhang en als gevolg daarvan haar invloed in de regering slinken in een onafgebroken wisselwerking. Ze werd, door zich voortdurend te concentreren op en te beperken tot deze defensieve taak meer en meer een partij van de bestaande orde. Dat karakter kan op zich zelf nauwelijks tegen haar pleiten: we weten sinds 1940 hoeveel de democratische orde waard is. Maar was het nodig dat ze deze bestaande orde zo passief aanvaardde? Was het niet haar taak in die bestaande orde een ordelijk, gradualistisch, maar toch ook dynamisch element te worden?

Hier zet onze critiek in. Men heeft Jules Moch zijn reddingswerk laten verrichten. Hij heeft daarmee, zoals gezegd, de arbeiders beschermd tegen de terreur der communisten en de radicalen gevrijwaard voor inmenging van de Gaulle. Hadden de socialisten voor deze arbeid niet een prijs kunnen bedingen? Had men niet op de basis van de overwinning van November, een sociale politiek kunnen voeren — op het front van de lonen en prijzen bijvoorbeeld — die de socialistische vakbeweging in de kaart gespeeld en een reden van bestaan gegeven had en daarmee de overwinning in de sociaal-economische verhoudingen vastgesteld had.

Het is waar dat de F.O.-vakbeweging

weinig energie ontwikkeld heeft en soms ook weinig intellectuele moed. (Gedeelteleijk is haar falen te wijten aan het feit, dat bij de geboorte, haar omvang te gering is geweest, zodat ze nauwelijks de taak van bonafide vakbeweging kon vervullen.) Maar men moet er bij zeggen, dat in de twee jaren die achter ons liggen, de regering herhaaldelijk verzuimd heeft de F.O. de bal toe te spelen. Integendeel, naarmate de wind meer naar rechts ging blazen, begon ook de regering zich naar rechts te begeven. Daarmee begon de reactie de positie te ondergraven van de socialisten, doch ook die van de republiek als geheel.

Eigenlijk heeft alleen André Philip het probleem der partij fundamenteel gesteld: „het traditionele evenwicht tussen de republikeinse linker- en rechtervleugel is verbroken, doordat een deel der linkervleugel, de communisten, naar de ultra-reactionnaire vleugel is overgelopen. Wij moeten de arbeiders, die het communisme volgen, terugwinnen, we moeten het proletariaat heropvoeden. De partijpolitiek dient aan deze heropvoeding, arbeid van lange termijn, ondergeschikt gemaakt te worden”.

Inderdaad, geen gezonde situatie is denkbaar zolang de communistische partij en vakbeweging niet versplinterd zijn en een krachtige socialistische beweging is ontstaan. Daarvoor moet men niet alleen de communistische arbeiders terugwinnen, maar ook de tallozen die, na het communisme de rug toegekeerd te hebben, in de onverschilligheid zijn gegleden. Maar arbeiders hebben niet te veel gevoel voor nuances: indien men de communistische leuzen tracht te overtroeven of een aparte variant op de revolutionaire lijn bedenkt, stoot men de arbeiders slechts in het communisme terug. Dàar is ten slotte een massale machtsformatie en daar is dus de enige plaats waar men revolutionaire leuzen serieus kan nemen. Aan de andere kant: men zal er nooit in slagen de arbeiders

tot enthousiaste aanhangers van de vierde republiek en tot een activistisch element in de republikeinse politiek te maken zolang het socialisme in het defensief bevangen blijft. Het ergste is nog niet eens de nederlaag die men lijdt; het ergste is de capitulatie, die de nederlaag zonder strijd verdisconteert.

Intussen, ondanks of dank zij de passieve verdiensten van de socialistische politiek, gaat de partij achteruit; weldra is ze zelfs te zwak geworden voor een verkiezingsmachine. Nu kunnen burgerlijke partijen met een verkiezingsmachine volstaan, omdat ze steunen op bevolkingsgroepen, die economisch en sociaal een eigen weerstandsvermogen hebben. De socialistische beweging — het woord zegt het al — is altijd meer dan een verkiezingsmachine geweest, nl. een maatschappelijke organisatie en daardoor een sociale kracht. De socialistische beweging was voor de arbeiders, wat de economische basis was van de burgerlijke groepen. De Labour Party van Engeland is niet meer dan een verkiezingsmachine; maar ze leeft in hecht verband met de vakbeweging. De socialistische vakbeweging is in Frankrijk nauwelijks een factor; ze moet opgebouwd worden in dezelfde krachtsinspanning, die ook de socialistische partij tot een massapartij moet maken.¹⁾

Numeriek gesproken is de S.F.I.O. misschien het dieptepunt voorbij — het kan ook nauwelijks minder — maar dat is niet het probleem. De vraag is of men de ontwikkelingsgang kan tegenhouden, die de SFIO tot een linker aanleuning van de radicaal-socialisten, dus tot een

---

¹⁾ Juist dit geeft de C.P. haar weerstandsvermogen; ze voorziet in een behoefte — ze is beweging. Maar de C.P. van Frankrijk is een zo tumultueuze beweging, dat ze bij de burgers de behoefte heeft gewekt, aan een contra-beweging, aangezien een burgerlijke electorale machine niet genoeg gerust stelt, die: contra-beweging is de R.P.F., o.l.v. de Gaulle.

passieve partij maakt van de bestaande orde.

Het congres heeft op die vraag geen antwoord gegeven. De oppositie was zwakker dan drie jaar geleden; ze was ook minder vormeloos, minder naïef. Maar ze bezat meer vooroordelen. De strijd op het congres ging over de vraag of de socialistische ministers in de regering zouden blijven. Er was een groep waarvan de schrandere Leon Boutbien, meer schrijver dan organisator, meer causeur dan machtpoliticus, de woordvoerder was. Deze groep eiste, dat de socialistische ministers onmiddellijk de regering zouden verlaten, waardoor de partij haar parlementaire vrijheid zou herkrijgen. Ze liet geen ruimte voor enige manoeuvre, zelfs bij het uittreden: sterker kon men zijn wantrouwen in de partijpolitiek niet uitspreken. Dan was er de groep die een voorwaardelijk uittreden (of voorwaardelijk aanblijven) bepleitte, en die geleid werd door Depreux en André Philip, beide oud-ministers. Ze wilde om tactische redenen niet onmiddellijk en categorisch het verbreken van de coalitie vragen, maar meende, dat het aanblijven afhankelijk gemaakt moest worden van een reeks eisen die door het partijbestuur opgesteld moesten worden; in afwachting daarvan keurde men het tot nu toe gevoerde beleid af. Het program, dat basis van de coalitiepolitiek moest worden (of waarop het conflict diende te ontstaan), was dus niet geformuleerd; maar daarmee was de gehele positie van deze groep ongrijpbaar geworden. Op wat voor politiek stemde men eigenlijk? Feitelijk werd de motie-Depreux—Philip een motie van afkeuring van het beleid der partijleiding, een zwakkere dan die van Boutbien. Ze kreeg ruim 800 stemmen. De vaagheid van het standpunt-Depreux—Philip begunstigde het verweer der partijleiding. Deze stelde een motie op die, wat de termen betreft, niet zo veel van Depreux' motie verschilde en een ogenblik scheen het zelfs, alsof de twee

moties verenigd zouden worden. Maar de passage die het tot nu toe gevoerde beleid afkeurde, verhinderde de samenvoeging. In ieder geval het wankele, dat ten slotte ook in het persoonlijk optreden van Depreux en Philip tot uiting kwam, heeft er waarschijnlijk toe geleid, dat de fermere Boutbien nog meer dan 400 stemmen kreeg. De partijleiding ten slotte kreeg er voor zijn motie ruim 1600.

Inmiddels kan deze overwinning van het P.B. niet verhelen, dat de afstand tussen partijbestuur en oppositie groter is geworden. Niemand twijfelt eraan, dat het verschil in gezichtspunt principiële diepte begint aan te nemen. De oppositie zelf valt in drie groepen uiteen: er is de groep o.l.v. Marceau Pivert, het „eeuwige kind" van het Marxisme, die de traditie voortzet van alle dogmatische sociaal-democratische linkervleugels. Er is de groep van Boutbien, die zelf in elk geval zover gevorderd is, dat hij op forse wijze het Atlanticpact verdedigde, maar die flitsen van inzicht nog altijd verenigt met 'n bijna pueriele tactiek. En de groep van André Philip, die de hoofdproblemen ziet en uitmuntend verwoordt, die ook uitspreekt, dat de partij haar gehele politiek in dienst moet stellen van de opvoedingsarbeid op lange termijn, doch zelf op het congres van zijn eigen partij verzuimt hetzelfde te doen en de opvoedingsarbeid op lange zicht, die in de SFIO geschieden moet, discrediteert door zijn wankelmoedige tactiek.

Wat de SFIO ontbeert is een persoonlijkheid die historisch inzicht paart aan tactisch inzicht en energie. De stagnering der SFIO — en der vierde republiek trouwens — is het gevolg van het tekort aan persoonlijkheden.

Dit wil niet zeggen dat SFIO, laat staan de vierde republiek, verloren gaat. Integendeel, beide stabiliseren zich in wisselwerking. Maar de stabilisatie is niet het werk van personen of partijen. Ze volgt haar eigen immanente — en ten dele onbekende — wetten en ontsnapt aan iedere creatieve beïnvloeding.

GEEN TWEEMAAL AAN DEZELFDE STEEN?

SURINAME EN DE RONDE-TAFEL CONFERENTIE

Misschien moeten we de wijze waarop de Tweede Kamer de aangelegenheden van Suriname behandeld heeft, achteraf, nog als een gelukkig toeval beschouwen. Want het is niet onmogelijk dat de prompte manier waarop de Staten van Suriname reageerden op het amendement De Kort (en zelfs op het veel onschuldiger amendement Schermerhorn) van invloed is geweest op de houding die de Kamer enige weken later aannam, toen het al of niet openen van de Ronde-Tafel Conferentie op de agenda stond.

Het Surinaamse geval was dan ook meer dan dom door onze volksvertegenwoordiging aangepakt.

Om te beginnen had men in Suriname te maken met een van de delen van het vooroorlogse Nederland, waarin de wil om bij Nederland te blijven altijd overheersend was geweest, ook al vond men, dat de belangstelling en de steun van het Europese deel van het Rijk, voor het Zuidamerikaanse Guyana-gebied, veel, zo niet alles te wensen had overgelaten. In ieder geval was het zo, dat, terwijl de Indonesische kwestie, zoals we allen weten, geleid had tot een directe oorlogssituatie tussen Nederland en een deel der Indonesische volken, en tot inmenging van de internationaliteit, en de verhouding met de Antillen (Curaçao, etc.) buitengewoon bemoeilijkt werd, doordat die Antillen geen regering konden vormen die over voldoende gezag beschikte, Suriname nog het dichtst bij een geslaagde vorm van samengaan met Nederland scheen te zijn gekomen.

Langdurige besprekingen tussen de Nederlandse regering en de Surinaamse autoriteiten hadden tot resultaten gehad, dat een voorlopige regeling tot stand was gekomen, die niet beantwoordde aan wat degenen in Nederland, die nog altijd met voogdij-complexen behept zijn, graag hadden gezien, en die evenmin naar de wens was van die Surinamers die eigenlijk liever niets meer met Nederland te maken willen hebben. Maar de gezaghebbende personen en partijen in Suriname hadden zich achter de overeenkomst met de Nederlandse regering geplaatst; en de Nederlandse regering meende tevreden te kunnen zijn, in het vooruitzicht van een geslaagde overeenstemming.

Begrijpelijk, want wij Nederlanders hebben zo langzamerhand in de wereld de reputatie gekregen van deksels lastige lieden, die met iedereen

ruzie maken, en die de bevolkingen van de vroegere rijkdelen niet op hun eigen manier zalig willen laten worden, maar uitsluitend op de typisch Nederlandse manier, die, hoe zonderling het ook moge klinken, voor buitenstaanders en buitenlanders niet gemakkelijk te begrijpen schijnt te zijn. Doch ik spreek hier niet over het, intussen gelukkig weer wat vergeten, incident Vermeulen, waarbij het vermelden van toestanden die de Kerken in Nederland op vakverenigingsgebied scheppen, hier een storm in een glas water ontketende, en de buitenlanders weer eens even verbaasd deed opkijken. Ik bepaal me tot Suriname.

En daar was het zó, dat de eerste werkelijke verkiezingen een samenstelling van de Staten van Suriname hadden gegeven, die meer overeenstemming vertoonde met wat men van een normaal land kon verwachten, dan met de wensen die bepaalde groepen in Nederland omtrent de invloed der Kerkelijke partijen in Suriname hadden gekoesterd. Met name voor de Katholieke aanhangers van de Kerk-partij, waren die verkiezingen een bittere pil geweest. Gelukkig maar, zeggen allen, die Suriname niet gezegend wensen te zien met een Katholieke, enige Protestantse, en vooral ook een Islamietische en een Hindoeïstische partij. De aanwezigheid van een naar verhouding sterke Hindostanse en een dito Javaanse bevolkingsgroep, vraagt van de Westerlingen daar, heel veel beleid, wil men voorkomen, dat het land van de aanvang af verscheurd wordt door radicale en religieuze conflicten. En de Staten van Suriname, wier autoriteit door de pas gehouden verkiezingen versterkt was, hadden hun best gedaan om de staatsregeling van Suriname vrij te houden van de verdeeldheden die men in Nederland bij voorkeur op politiek terrein brengt.

De Nederlandse regering had begrip getoond voor de behoeften en voor de gevoeligheden van Suriname; en zo was dan ten slotte een toestand ontstaan, waarbij degenen die iets meer dan de gewone man en het gewone Kamerlid bij de besprekingen betrokken waren geweest, het gevoel hadden: dit komt dus in orde; bij al de kwesties die we al hebben, krijgen we gelukkig nu eens niet een Surinaamse kwestie.

Een ding was heel duidelijk, en de Surinamers hadden niet nagelaten dat onomwonden uit te spreken: men wilde in Suriname niet een regeling van het onderwijs die een copie zou zijn van de in Nederland op dit gebied bestaande toestanden. Een dergelijke „Nederlandse” regeling zou het tot stand komen van een Surinaams burgerschap, in de zin van het zich een eenheid voelen in het staatsverband, belangrijk bemoeilijken, en op den duur zelfs onmogelijk maken als Mahomedanen en Hindoes nog meer bewust worden. Om maar niet te spreken over wat zou gebeuren als de Bosnegers zich met het politieke leven zouden gaan bezig houden. En afgezien van dit alles, zou een Nederlandse regeling, die hier in Nederland al bijna niet te betalen is, en die de ontwikkeling van ons onderwijs remt, voor het arme Suriname ondragelijk zijn.

En toch, toen de Tweede Kamer de Surinaamse kwestie ging behandelen, kwam de Katholieke deskundige voor Westindische problemen, dr De Kort, met een amendement, waardoor de bereikte overeenstemming tussen de Nederlandse regering en de Staten van Suriname teniet werd gedaan, omdat werd aangedrongen op een onderwijsregeling voor de kweekscholen, die moest leiden tot een Openbare, een Katholieke, een of meer Protestantse, en op den duur ook tot een Mahomedaanse, een Hindoïstische, en wellicht ook een Chinese en een Israëlietische kweekschool, terwijl Suriname aan een algemene kweekschool genoeg heeft, en die ene ternauwernood kan betalen.

De heer De Kort kreeg voor zijn amendement de steun van alle kerkelijke partijen, wat de insiders niet zo vanzelfsprekend vonden, want zij hadden de indruk gekregen, dat men aan Protestantse kant meer oog had voor de speciale positie en de moeilijkheden van Suriname. Maar blijkbaar was het zó, dat, toen dr De Kort eenmaal de banier van de schoolstrijd gehesen had, de Protestants-kerkelijke partijen niet achter wilden blijven, en niet beschuldigd wilden worden van enige lauwheid op dit gebied.

Wat nog wonderlijker was: ook de VVD, de liberale partij dus, schaarde zich achter dr De Kort. Wonderlijk, inzover men van de liberalen enige gehechtheid aan het liberalisme mocht verwachten. In 't geheel niet wonderlijk, voor zover men die partij kent als een die streeft naar een anti-socialistische regeringscoalitie, wat met zich mee brengt, dat deze groep geen gelegenheid laat voorbijgaan om vooral de Katholieken te tonen, dat ze in een dergelijke coalitie bereid is alle specifiek-Katholieke wensen te ondersteunen.

Vlak vóór de Surinaamse episode, had de VVD te kennen gegeven, dat ze de zéér royale vergoeding voor de salaris-schade die kloosterlingen tijdens de Duitse tijd geleden hadden (een zeer royale vergoeding als men haar vergelijkt met de wijze waarop Nederland de beroofde Joden heeft behandeld) verdubbeld wilde zien. Het verlangen van de heer Oud om minister van Financiën te worden in de plaats van Lieftinck, is blijkbaar van dien aard, dat het tot de zonderlingste kronkels van hem en zijn partij leidt.

Doch om tot de Surinaamse kwestie terug te keren, het bleek wel heel erg duidelijk, dat men in Nederland nog altijd niet begrijpt, dat wij op het gebied van het onderwijs een uitzonderingspositie in de hele wereld innemen. De oplossing die men ten onzent voor de schoolkwestie heeft gevonden is helemaal niet, (zoals sommigen ook in onze partij menen), iets waarom de hele wereld ons dient te benijden en bewonderen. Het is integendeel een concessie aan de Nederlandse politieke en culturele achterlijkheid. En zoals de dingen in Nederland staan of liggen, zal niemand voorstellen verandering te brengen in een toestand die door de overgrote meerderheid der Nederlanders nu eenmaal gewild wordt.

Maar die abnormale toestand als normaal te zien is reeds erg. En die

abnormale toestand te willen opdringen aan volken die er zich tegen verzetten, is natuurlijk meer dan erg. Het is ergerlijk. En het doet de vraag rijzen of een land waarin een dergelijke mentaliteit overheerst, in staat is met andere volken *in een vrij verband* samen te leven.

Toch is dit het probleem, dat we moeten oplossen nu de koloniale overheersing niet meer te handhaven blijkt. Wat Suriname betreft zijn we voor ons eerste examen gezakt.

De waarschuwing die Schermerhorn namens onze fractie liet horen, kon geen verandering teweeg brengen. Schermerhorn had zelf een amendement betreffende het huwelijksrecht, dat door nagenoeg de hele Kamer aanvaard werd, en dat m.i. ook wel aanvaardbaar was omdat het alleen een technische verbetering betekende. Toch bleek later, dat zelfs deze kleine wijziging in Suriname kwaad bloed heeft gezet, omdat men daar op het standpunt stond, dat een overeenkomst, gesloten tussen Nederland en Suriname, niet eenzijdig door het Nederlandse parlement kon worden veranderd. Toch zou men ongetwijfeld bereid zijn geweest over het amendement-Schermerhorn verder te onderhandelen. Maar achteraf bekeken was zelfs dat amendement ongewenst.

Het amendement-De Kort was meer dan ongewenst. Het was heel duidelijk een uitdaging aan de Staten van Suriname. De Nederlandse regering, die in de persoon van de Katholieke minister Van Schaik het ontwerp verdedigde, liet duidelijk merken dat ze niets voelde voor het staatsmansinzicht van dr De Kort, die in dit geval niet veel meer was dan de, niet bijzonder goede, spreektrumpet van de grote staatsman Romme.

Maar de Nederlandse regering ging niet zover, dat ze het amendement-De Kort onaanvaardbaar verklaarde. Waarom was ze zo weinig duidelijk? Voor zover ik kan zien, vreesde ze, dat de Kamer ook in dat geval het amendement zou hebben aangenomen, wat dan tot een kabinetscrisis had kunnen leiden, die ze, met het oog op Indonesië, onwenselijk achtte.

Ieder wist dat er iets broeide in de Nederlandse politiek, en dat de heren Romme en Oud geen enkele gelegenheid zouden laten voorbijgaan om moeilijkheden teweeg te brengen. Wat nog niet wil zeggen dat de politieke moed van deze heren even groot is als hun zurigheid en hun verlangen naar een combinatie zonder socialisten en met Romme en Oud op belangrijke posten. In zulke gevallen is het toch maar het beste de verantwoordelijkheid duidelijk te doen uitkomen. Had de Kamer dan *toch het amendement* aanvaard, dan zou reeds de volgende dag, door de reactie van Suriname, duidelijk zijn geworden, dat niet de regering moest aftreden, maar dat Romme en zijn bondgenoten alleen maar ruzie kunnen maken met de andere delen van het Rijk. En als de Kamer het amendement-De Kort had ingeslikt, dan zou dat wel is waar de zurigheid vergroot hebben, maar ook hebben getoond, dat de regering op haar stuk was blijven staan, en daardoor een conflict met Suriname vermeden had. Want de Surinamers zouden, ook in dat geval, duidelijk te kennen hebben gegeven, dat ze *nooit* accoord zouden zijn gegaan met het amendement-De Kort.

De regering ging echter niet verder dan het ontraden van kortzichtige politiek en de Kamer toonde haar voorkeur voor kortzichtigheid. Behalve de communisten stemde ook onze fractie (slecht opgekomen) tegen. De Surinaamse mening, dat voor het aanvaarden van het amendement een tweederde meerderheid nodig was, en dat een goede opkomst van de P.v.d.A. dus tot verwerping ervan had kunnen leiden, is onjuist. Het was een meerderheidskwestie, en wij konden dus in geen geval het gebrek aan politiek inzicht van confessionelen en liberalen stuiten.

Terloops moet nog opgemerkt worden, dat van onze twee aanwezige Katholieke partijgenoten, er een (Ruygers) tegen de bevoogdingspolitiek van Romme-Oud stemde, terwijl de andere (Willems) zich, door de analogie met de Nederlandse oplossing van de schoolstrijd, liet bewegen om een dergelijke oplossing ook voor Suriname te aanvaarden. Het feit, dat onze Protestantse partijgenoten, die toch ook voor Nederland de bestaande oplossing aanvaarden — wat wij allen doen — geen behoefte hadden voor het amendement-De Kort, dat door alle protestantse partijen gesteund werd, te stemmen, had hem moeten leren dat het hier ging om een ongewenst opdringen van het Nederlands inzicht aan een gebied, dat een geheel andere bevolkingssamenstelling heeft, en dat dit dus een daad van koloniale bevoogding was, strijdig met de politiek van de P.v.d.A.

Het antwoord van Suriname liet niet lang op zich wachten. Het was duidelijk en heftig. Men wenste de regeling-De Kort (waarvan de auctor intellectualis reeds lang door alle Surinamers, Katholiek en niet-Katholiek beschouwd werd als een bemoeial die organisch niet in staat is begrip te krijgen van de Surinaamse en verdere Westindische aangelegenheden) niet te aanvaarden. Men wilde niet verder met de Nederlandse regering praten, nu gebleken was, dat bereikte overeenstemming toch tot geen resultaat had geleid. En er gingen stemmen op om nu de zaken maar via de UNO en via de Pan-Amerikaanse organen te behandelen, met negeren van Nederland.

Het zag er dus uit, en het ziet er, terwijl ik dit schrijf, nog steeds uit, alsof de kloof tussen Nederland en Suriname onoverbrugbaar is geworden. Ook al heeft men hoop, dat er tenslotte toch wel weer contact en overeenstemming wordt gevonden, moet men toch doordrongen blijven van de onverantwoordelijkheid en de stompzinnigheid waarmee deze aangelegenheid is behandeld. En hoe de heren Romme en Oud, want dat zijn, met Tilanus, de werkelijke verantwoordelijken, (waar men immers weet, dat de partij van de heer Schouten voor honderd procent door bevoogdingswaan bevangen is), hoe deze heren er weer eens in geslaagd zijn, mensen die niets liever wilden dan binnen de Nederlandse gemeenschap blijven, tot anti-Nederlanders te maken.

Men mag van politici van het slag Romme en Oud niet verwachten, dat ze erkennen, dat hun politieke navigatiekunst zelfs voor de gemakkelijke wateren van de Nederlands—Surinaamse verhoudingen onvoldoende is.

Maar dat het resultaat van hun „flink” optreden tijdens de behandeling der Surinaamse zaak, de heren heeft doen schrikken voor hun eigen courage, mag toch wel worden aangenomen. Het minst bij de heer Oud, wiens kennis van de Grondwetsartikelen sedert de Unie van Utrecht of daaromtrent, en van de Handelingen van alle Nederlandse parlementen, geëvenaard wordt door zijn gebrek aan kennis van alle andere krachten die gedurende die tijd op politiek en maatschappelijk gebied in en buiten Nederland gewerkt hebben, zodat op den duur alles wat hij zegt de indruk maakt, een caricatuur van een werkelijke politieke redevoering te zijn. Bij de heer Romme zal, behalve eigen werkelijkheidsbesef, ook de afkeer van zijn fractie om nog meer overwinningen van het type De Kort te behalen, op ministers van de K.V.P. nog wel, wel hebben meegewerkt om hem huiverig te maken voor een politiek, die, het kleine Surinaamse échec, door een nationaal en internationaal échec in de Indonesische kwestie zou doen volgen.

Zo werd dan het debat aan de vooravond van de Ronde-Tafel Conferentie zeker wel beïnvloed door de angst om zich opnieuw te stoten aan de steen van koloniale voorgedijlust en nationale beperktheid.

Voor zover men met plannen rondliep de regering te beletten de R.T.C. te beginnen, moest men toch wel begrijpen, dat het eerste gevolg van zo'n poging zou zijn, een Kabinetscrisis in Nederland. En dat, onder omstandigheden die de eenheid van de K.V.P. niet zouden bevorderen. Want men moet aannemen, dat de politiek van minister Van Maarseveen niet zonder aanhang zal zijn in de K.V.P.-kamerfractie en -partijraad.

Een nieuwe regering vormen, met de anti-revolutionairen als onmisbaar sluitstuk, is ook al geen aanlokkelijk vooruitzicht. En, naar verluidt, hebben pogingen, ondernomen in de periode van de „gescheurde vaas”, tot het inzicht geleid, dat een gescheurde vaas nog altijd bruikbaar is dan een vat waaraan een paar duigen en alle hoepels ontbreken en dat bovendien geen bodem heeft.

Dat een regeringscrisis aan de vooravond van de R.T.C. er natuurlijk toe geleid zou hebben, dat Republikeinen en Federalisten, in Den Haag aanwezig, maar weer naar Indonesië zouden zijn teruggekeerd met de zekerheid dat Nederland onregeerbaar is, wat vooral bij de Federalisten het laatste beetje vertrouwen in Nederland zou hebben weggenomen, moet toch óók wel zijn doorgedrongen tot de K.V.P.-leiders. En dat Nederland, na zo'n vertoning, internationaal nergens meer zou zijn, moet zelfs de provinciale politici onprettig stemmen.

Zo droeg dus alles er toe bij om het debat aan de vooravond van de R.T.C. te doen uitlopen op een aanvaarden van de regeringspolitiek, die ons uit de onmogelijke situatie, waarin we ons ten gevolge van, en na de tweede politie-actie hadden bevonden, zover had gebracht, dat we nu konden gaan beraadslagen over de uiteindelijke oplossing van de Indonesische crisis.

De regering was tot het inzicht gekomen dat de militaire oplossing van de

Indonesische kwestie geen uitzicht biedt, en dat we dus op het overleg aangewezen zijn, dat ook door de Republikeinen gezien wordt als de verkieselijkste weg. Als de weg bovendien, die reeds aan haar begin de vereniging van alle Indonesische krachten, Republikeinse en Federale brengt.

Onder die omstandigheden was praten dus mogelijk en geboden. Er zullen dan nog heel wat moeilijkheden blijken te bestaan. Maar er is slechts één methode om tot resultaten te komen: het onderhandelen. Misschien komt men er ook langs die weg niet — langs andere wegen komt men er zeer zeker niet.

Vandaar dat de hele kwestie van het „staakt het vuren” een tweederangskwestie is. Natuurlijk moet het vuren gestaakt worden, maar even natuurlijk moet het praten beginnen en alleen gestaakt worden, als er dingen zouden gebeuren, die er duidelijk op wijzen, dat de Republiek slechts onderhandelt terwille van het bevorderen harer militaire operaties. Incidenten echter mogen de besprekingen niet ophouden en niet doen beëindigen.

En de nota van minister Van Maarseveen over een aantal incidenten, was dus niet de meest juiste inleiding tot het Kamerdebat. Doch niemand, ook de oppositie niet, heeft die incidenten breder uitgemeten dan nodig was, dat moet tot aller eer gezegd worden. En zo heeft die nota gelukkig geen rol gespeeld. De vraag was en bleef: moeten we nu eindelijk gaan praten of niet?

Zo duidelijk heeft men het echter niet gesteld. En dus was er veel overbodig en onzakelijk gepraat. Maar één ding was duidelijk: de oppositie van Schouten en Welter zag eigenlijk ook wel in, dat de R.T.C. de enig over-

gebleven weg is. Bij Schouten, die een werkelijk politiek leider is, was dit ook duidelijk merkbaar. Welter en Gerbrandy, konden evenals ds Zandt en de communisten, hun wijsheden verkondigen in de vaste zekerheid, dat ze toch niet ernstig genomen worden.

Van de halve oppositie was de C.H. het zakelijkst. En de sympathiserenden met Gerbrandy, die er, volgens Gerretson, in de C.H.U. zijn, en die er zelfs de meerderheid zouden vormen, hebben alle oppositionele hanen laten kraaien en hun overtuiging meer dan driemaal verloochend.

Over de heer Oud sprak ik reeds. Nog één zo'n redevoering en de Kamer loopt leeg als hij naar de kathedr gaat.

De belangrijkste speech was die van de heer Romme, Hij verdedigde de politiek van Sassen en Beel, zonder argumenten, en zonder hierin door zijn fractie gesteund te worden. Deze persoonlijke of familiale ontboezemingen zijn dan ook van weinig belang. Wat van belang was, is, dat hij, sprekend namens z'n hele fractie, kwam tot een positieve stellingname.

Eerst had hij verkondigd, dat de regering zich zo misdragen had tegenover het parlement, dat men haar ten val had moeten brengen als het een uitsluitend nationale kwestie had gegolden. Maar, zo was zijn ontdekking, het was geen nationale kwestie, het was een Nederlands—Indonesische en een internationale kwestie en dus gingen de nationale spelregels niet op. Nu moest men de regering steunen in het houden van de R.T.C., en bevorderen dat de evenwijdig lopende belangen van Nederland en Indonesië tot hun recht kwamen.

Hoe het nu precies met de gescheurde vaas staat, kwamen we niet te weten. Maar op die vaas was dit een aardige tekening, dat dient gezegd.

Romme riep de Indonesische gedelegeerden een welkom toe. En Schermerhorn die dit ook deed, voegde er terecht een hulde aan toe voor het werk van Van Royen.

Toen kwam de minister, die in veertig minuten een antwoord gaf op de vele uren van het debat. Het was niet altijd bevredigend voor zover het de vele lange redevoeringen betrof, maar het was kort en krachtig in de hoofdzaak: de regering wil overleg en ziet geen andere weg dan die van het overleg. Dus is de R.T.C. de enige mogelijkheid.

Niemand maakte gebruik van de mogelijkheid tot repliek. Niemand diende een motie van afkeuring in. Zelfs Welter niet. Zelfs de communisten niet. Toen werd het meegedeelde voor kennisgeving aangenomen, ging de Kamer met vacantie en de regering naar de R.T.C.

Dat is een belangrijke gebeurtenis.

Moge de R.T.C. slagen, en moge men tijdens de besprekingen, als dat nodig is nog eens denken aan Suriname. Maar ik hoop dat het niet nodig zal zijn.

DE AFKEER VAN DE DUW

II

Betekenis van het werk

Het is verwonderlijk dat men, waar moralisten, politici, sociologen en welmenende lieden zich altoos beijverd hebben, de arbeid als een der hoogste waarden te prijzen, de overheid vrijwel nimmer heeft getracht de D.U.W.-arbeiders ook maar iets bij te brengen omtrent de waarde van hun arbeid voor de samenleving. In veler ogen is deze arbeid tweederangswerk, dat noodgedwongen wordt ondernomen om een stel lastige werklozen zoet te houden of op de echtheid van hun nooddruft te toetsen. In de oude literatuur, tot in het begin der twintigste eeuw wordt deze opvatting vrij algemeen teruggevonden en het is nog maar sinds de bevrijding, dat van overheidswege erkend wordt, dat dit „volwaardige arbeid tegen een volwaardig loon” moet zijn.¹⁾

Men heeft de arbeiders over dit beginsel echter al heel weinig voorgelicht. Zij, die voor tewerkstelling worden aangewezen ontvangen meestal slechts een verwijzingskaart van het G.A.B. waarop plaats en uur van aanmelding vermeld staan, terwijl de arbeider op het werk een schop in handen krijgt, waarmee hij naar de aanwijzingen van de werkbaas of opzichter maar moet gaan spitten. Enige inlichting over de aard van het werk, waaraan hij gaat werken, wat de bedoeling is van zijn arbeid, wordt niet gegeven. Zo er nog al enige interesse voor het werk bij de intelligentsten en meest belangstellenden onder de arbeiders mocht bestaan, wordt dit door de botte wijze van behandeling schielijk gesmoord. Arbeidsvoorwaarden worden dikwijls niet verstrekt. Men zal wel zien wat men verdient. Hoewel het begrijpelijk is, dat zij die persoonlijk in contact komen met de D.U.W.-arbeiders en hun innerlijk verzet tegen het werk kennen, sceptisch staan tegenover het geven van voorlichting, is het toch op zijn zachtst gezegd, wel heel vreemd, dat de overheid nimmer heeft gezien dat het juist voor deze groep van in het offensief staande arbeiders, allernoodzakelijkst is belangstelling te wekken voor de arbeid waartoe zij worden geroepen. Het initiatief van het hoofd van de inspectie van de D.U.W. van Noordholland om over één der grote werkobjecten in zijn ambtsgebied, de Twiskepolder, een technische brochure samen te stellen, die aan alle tewerkgestelde arbeiders wordt uitgereikt, is een even zeldzaam als hoopvol symptoom.

¹⁾ Nieuwe Arbeidsverhoudingen t.a.p. blz. 23.

Wat altijd een zeer ongunstige weerslag heeft op de stemming der arbeiders, is de vaak onvoldoende voorbereiding van nieuwe werken. Het is een steeds terugkerend euvel, dat er bij het openen van een nieuw werkobject bijna altijd iets hapert — er zijn geen schoppen of kruiwagens, de schuil- of schaftlokalen lekken of zijn in onvoldoende aantal aanwezig, enz. Op zichzelf kleinigheden, die ook buiten de D.U.W. bij vele nieuwe werken voorkomen, maar die juist hier het effect hebben, dat men er een bewijs in ziet hoe de D.U.W. en zijn arbeiders als een tweederangs aangelegenheid worden beschouwd, ook al worden de gebreken meestal reeds na enkele dagen verholpen. Het gevoel van de D.U.W.-arbeider van tenachterstelling wordt eveneens aangewakkerd door de omstandigheid, dat de tijd, dat men aldaar heeft gewerkt, niet meetelt voor het verkrijgen van overbruggingsuitkering. De regering ziet de arbeid bij de D.U.W. als een vorm van overheidshulp die mitsdien geen motief kan zijn om aanspraak te maken op andere overheidshulp. De arbeider ziet hierin, dat zijn arbeid, vaak harder en zwaarder dan hij voorheen verrichtte, hem geen gelijke rechten geeft als andere arbeid en ten achter wordt gesteld. Het begrenzen van de D.U.W.-arbeid tot een bepaalde termijn, het toepassen van een rouleerstelsel, versterken dit gevoel.

Het loonsysteem

De wijze van loonberekening is uitvoerig vastgelegd in de D.U.W.-loonregeling 1946 en de D.U.W.-trainingsregeling 1946, in de wandeling D.U.W. I en D.U.W. II genoemd.

Men gaat uit van een grondloon van 60 cent per uur waarop de D.U.W.-arbeiders al naar de ligging van het werk een gebiedstoeslag of -aftrek ontvangen van 10, 5, 0 of $-3\frac{1}{2}$ % en een woonplaatstoeslag van *f* 0.10 tot *f* 1.60 per dag, al naar de woonplaats van de arbeider is. Een oververdiensite van 20 % is aan de arbeider toegestaan, hetgeen hij meer verdient wordt niet uitbetaald. Een D.U.W.-arbeider blijft bij de D.U.W. I ingedeeld zolang hij in tarief per uur 60 cent of meer verdient. Daalt zijn accoordloon beneden de 60 cent, dan ontvangt hij een bijpassing al naar de hoogte van zijn tariefloon en wel als volgt:

bij een loon van 30 tot 33,99 cent per uur	aanvulling tot 48 cent per uur
„ „ „ „ 34 „ 37,99 „ „ „ „ „ „ 49 „ „ „	
„ „ „ „ 38 „ 40,99 „ „ „ „ „ „ 50 „ „ „	

en zo vervolgens tot

bij een loon van 59 tot 59,99 cent per uur aanvulling tot 60 cent per uur

Een gebiedstoeslag wordt niet gegeven, wel een woonplaatstoelage van *f* 0,25 tot *f* 1,40 per dag. De tariefoverschrijding mag hier maximaal 10 % bedragen. Daalt het tariefloon onder de 30 cent per uur, kan men dus nog niet de helft presteren van de normale arbeid, dan wordt men ontslagen.

Verder zijn er nog afwijkende loonbepalingen voor speciale groepen van arbeiders, doch deze doen voor de specifieke D.U.W.-problemen weinig ter zake.

Hoewel de arbeider in tarief werkt, wordt aan het loon een zekere stabiliteit gegeven door enkele constante elementen en een minimum-loongarantie. Hiermede is een der grootste bezwaren van de arbeiders, de mogelijkheid van een loon, dat ver onder het minimum-levensonderhoud daalt, ondervangen. Niettemin leeft bij velen een hartgrondige afkeer van het tariefstelsel.

„Wij D.U.W.-arbeiders zijn vrijwel allemaal uit idealistische motieven tegen tariefwerk”, schrijft de D.U.W.-arbeider J. C. van Dijk in de Mededelingen van de Algemene Arbeidsreserve van September 1946, „vooral omdat de maatschappij geen werk waarborgt voor alle werkers. Vandaag heeft men hem nodig en morgen niet meer. Hij komt op de keien en ieder die de werkloosheid uit ervaring kent, begrijpt dat de arbeider een doods-vijand is van alles waarvan hij verwacht dat het zijn werkloosheid in de hand zal werken”.

„De strijd tegen het tariefsysteem is in wezen maatschappij-omvormend en anti-kapitalistisch” schrijft de E.V.C. in haar orgaan „Werkend Nederland”.²⁾ Zelfs stichtte men in 1945 een „Comité van Actie tegen het accoordloon bij de D.U.W.”, dat in een pamflet de invoering van accoordloon „een bij uitstek reactionnaire maatregel” noemde. (November 1945).

Zo zeer werd van de invoering van het tariefsysteem een principiële kwestie gemaakt, dat in de eerste weken na invoering ervan verscheidene arbeiders hun oververdiensten niet in ontvangst wilden nemen, maar deze terugzonden, aanvankelijk naar de werkleiding, later naar hun stakingskas.³⁾

Het voor en tegen van het tariefsysteem behoeft hier niet nader te worden besproken. Wel zij hier opgemerkt, dat de tewerkgestelden hiermede in het verleden uiterst slechte ervaringen hadden opgedaan in de vroegere werkverschaffing of werkverruiming. Niet alleen dat voor de zwaksten onder hen op de vooroorlogse werkobjecten de lonen vaak onder de 10 gulden per week bleven, maar veel kwaad bloed zetten de veelvuldige tariefsverlagingen tengevolge van de toenmalige loonpolitiek, die uitging van het beginsel, dat het werkverschaffingsloon lager moest zijn dan dat in het vrije bedrijf om de arbeider tot het zoeken van werk in zijn eigen vak te blijven prikkelen. Telkens wanneer de arbeiders bij een bestaand tarief eens wat extra's hadden verdiend, kwam van de loonverificateurs van de regering de opdracht, dat de tarieven verlaagd moesten worden. In die jaren, vooral in de periode 1929—1935, is de grote haat ontstaan tegen de uitvoerende lichamen als de Nederlandse Heidemaatschappij, die toenmaals de belangrijkste uitvoerster was van dit loonbeleid. Maar ook nu nog heeft het tariefstelsel, zoals ik straks zal aantonen voor de arbeider allerlei onaangename consequenties. Het huidige systeem heeft echter nog andere bezwaren. Allereerst mag ik noemen de onoverzichtelijkheid van de loonlijst. Deze telt niet minder dan 56 kolommen en het is voor bazen en

²⁾ „Werkend Nederland”, 2e jaargang, no. 47.

³⁾ Kaan: „Economie en Maatschappij”, blz. 193.

arbeiders een ware bezoeking om na te rekenen hoe de einduitkomst tot stand is gekomen. Niet alleen is de loonlijst onoverzichtelijk en ingewikkeld, maar ook schijnt het bij de tegenwoordige reproductiemogelijkheden niet mogelijk te zijn een goed leesbaar exemplaar ter beschikking van de arbeiders te stellen. Soms wordt dit gemis ondervangen door de welwillendheid van een werkbaas, die gaarne de loonberekening toelicht of door de lauwheid van de arbeiders, die geen inlichtingen vragen. Maar er zijn ook vele gevallen, waarin men wel wil weten hoe zijn loon is opgebouwd — een redelijk verlangen! — en dit op allerlei moeilijkheden stuit. Bij de arbeider ontstaat dan licht het gevoel, dat de werkgever iets voor hem te verbergen heeft en dat hij bestolen wordt. De voorlichting over de lonen is dan ook weinig bevredigend en wordt, voor zover mij bekend, nergens systematisch gegeven. Het verdient naar mijn mening aanbeveling ten deze van koers te veranderen en het voorbeeld te volgen van verschillende grote bedrijven die de wisselingen in de loonuitkomsten analyseren, de oorzaken opsporen en aan de arbeiders uitleggen. De omstandigheid, dat een werkgever met een vaste kern van arbeiders dit gemakkelijker zal kunnen doen dan de werkleiding bij de D.U.W.-arbeiders, mag de D.U.W. er niet van weerhouden hiertoe over te gaan. De noodzaak van voorlichting is bij deze groep veel groter dan bij welk bedrijf ook.

Een ander bezwaar is het onderscheid in D.U.W. I en D.U.W. II. Zoals hiervoor werd uiteengezet ligt het criterium voor de indeling bij een dezer groepen hierin, of de arbeider in tarief de gestelde norm van 60 cent kan verdienen. Waar de kwaliteiten der arbeiders zich duidelijk aftekenen is deze indeling niet zo moeilijk, al blijft het voor vele arbeiders die van goeden wille zijn, maar niet kunnen mee komen, toch altoos een pijnlijk iets tot tweederangs kracht te worden bestempeld. Meer moeilijkheden ontstaan echter op de grensgebieden tussen D.U.W. I en D.U.W. II. Het terugstellen van de een naar de andere categorie levert dikwijls wrijvingen op tussen baas en arbeider.

In een artikel over de D.U.W.-lonen in het Sociaal Maandblad van November 1947⁴⁾ gaf ik enkele voorbeelden van de hierdoor ontstane geschillen, waarbij het niet-uitbetalen van de 20 % oververdiensten aan een aantal arbeiders, omdat deze, ingedeeld bij de D.U.W. II. maximaal slechts 10 % oververdiensten mochten ontvangen, wel een van de meest frappante was. Een onderzoek naar de lotgevallen van 574 tewerkgestelden wees uit, dat 17,9 % na enige tijd van D.U.W. I naar D.U.W. II werden teruggezet. Dat het aantal van hen met diegenen die zich reeds dadelijk bij de D.U.W. II zagen ingedeeld en anderen promotie zagen maken, tot de ontevreden over de indeling gerekend kunnen worden, niet ver van de 100 % zal liggen, weet elk die met indelings- en promotiekwesties te maken heeft gehad. Het vereenvoudigen van het loonsysteem, waartoe ik in de eerste plaats het afschaffen van het onderscheid tussen D.U.W. I en

⁴⁾ blz. 251 e.v.

D.U.W. II zou willen rekenen, zal een der vele middelen kunnen zijn tot het wegnemen van het wantrouwen en de weerzin der arbeiders tegen de D.U.W.

De loonuitkomsten

Hoe werkt het loonsysteem in de praktijk? Valt de realiteit misschien mee en worden de loonuitkomsten ondanks de bezwaren die aan de opbouw van het loon vastzitten, door de arbeiders als redelijk ondervonden?

Dit is geenszins het geval.

Ik zal het hier niet hebben over de absolute hoogte van het loon. Die wordt in deze tijd door geen enkele arbeider „voldoende” geacht. Zij die buiten de D.U.W. werken, maken daarop geen uitzondering, behalve wellicht diegenen, die naast hun wettige beloning nog een zwarte tegemoetkoming ontvangen. De ontevredenheid over de absolute hoogte van het loon in vergelijking tot de kosten van het levensonderhoud is geen specifiek D.U.W.-verschijnsel en vraagt daarom hier geen afzonderlijke behandeling. Anders wordt het evenwel, wanneer wij de lonen gaan zien in vergelijking tot die, welke in andere beroepen worden betaald. Dan maakt de geschoolde arbeider een flinke duik naar beneden, terwijl de ongeschoolde alsmede de geschoolde landarbeider op een hoger loon komen.

Weeklonen in de stedelijke gebieden in guldens:

D.U.W. I	D.U.W. II	Timmer- man	Metaalarb. Scheepsb. incl. tarief	Landarb.	Onge- schoolde
38,68 — 45,02	32,44 — 41,08	48,79	55,91	38,08	32 — 36

Het is duidelijk voor welke groepen de D.U.W.-lonen wel en voor welke deze niet attractief zijn.

Voor al de geschoolde of geoefende arbeider blijft het een moeilijk te verteren brok, dat hij met werk dat hem veel zwaarder valt en dat hem op allerlei wijzen tegenstaat aanzienlijk minder verdient dan met het werk dat hij gewend was te doen en dat hem veel liever is.

Als bijzonder irritant wordt het door veel arbeiders ondervonden, dat hun looninkomsten van zoveel factoren afhangen, waarop zij zelf geen invloed hebben. De afhankelijkheid van weer en wind, in industrie en ambacht een weinig betekend element bij de loonvorming, is in de D.U.W. een gewichtig iets. Regen, zonneschijn, hoog water, harde grond, natte grond, storm, kunnen loonverschillen van enkele guldens per week betekenen. Vooral van hen die voor het eerst bij de D.U.W. werkten hoorde ik meermalen de tegenwerping, dat „zij het toch niet konden helpen, dat het regende” en het onbillijk vonden, dat er deswege op hun loon gekort werd. De afhankelijkheid van de elementen en de seizoenen — kortere werktijd in de winter! — die door bouwvakarbeiders en landarbeiders als een oude traditie wordt aanvaard, is voor de moderne industriearbeider niet zo vanzelfsprekend.

Als onbillijk wordt eveneens het feit ondervonden, dat in vele ploegen

ongelijke krachten werken. De loonuitkomsten worden veelal gerend door de zwakke of oude arbeiders. Het devies „de sterken voor de zwakken” wordt bij deze arbeid om den brode niet aanvaard en menig geschil tussen arbeiders en bazen alsook tussen de arbeidskameraden onderling vond zijn oorsprong in de lage ploegverdiensten door het achterblijven van de zwakke broeders. Hoewel vrije ploegvorming regel is, is het bij de grote verscheidenheid van arbeiders niet steeds te vermijden, dat volkomen ongelijksoortige arbeiders worden samengebracht. Dit komt meer voor dan men zou denken, omdat op vele D.U.W.-werken een enorm verloop onder de arbeiders is, zodat de werkleiding meermalen genoodzaakt is op korte termijn uiteengevallen ploegen samen te voegen.

De enige oplossing voor deze moeilijkheid is het geven van een vast uurloon aan de mindergeschikte arbeiders of een uitbreiding van de loontoeslagen waarbij men bijv. de oude arbeiders een leeftijdstoeslag zou kunnen geven.

Deze tegemoetkomingen komen echter altijd neer op het geven van uitkeringen zonder dat daartegenover een equivalente arbeidswaarde staat. Zij dragen een zuiver sociaal karakter en zijn als een middel tot het verkrijgen van sociale rechtvaardigheid zeer zeker verdedigbaar en gewenst.

De grote moeilijkheid is ook hier het onderkennen van de noodzaak van zulk een loongarantie, want het verantwoordelijkheidsgevoel van de arbeider is nog bij lange na niet zo ver ontwikkeld, dat deze misbruik van de loongarantie achterwege laat. De ervaringen op dit gebied zijn zeer teleurstellend. Gevallen waar bij een gegarandeerd loon de arbeidsprestaties tot onder de helft of een derde van het normale daalden zij in de D.U.W. meermalen voorgekomen.⁵⁾ Vooral de jonge ongehuwde arbeiders geven vaak een slecht voorbeeld wat plichtsbetrachting betreft. Velen hunner zijn speels en doen branieachtig. Zij werken ook zonder loongarantie veel minder dan de oude arbeiders. Zij hebben niet zo veel behoeften als deze en verdienen liever wat minder dan zich extra in te spannen. Vooral in de kampen blijkt hoeveel lichtvaardiger zij zich gedragen dan de gehuwde arbeiders. Zij verzuimen gemakkelijk en zetten hun weekloon veelal in alcohol om en misdragen zich in velerlei opzicht.

Door al deze oorzaken is het loon voor de meeste arbeiders weinig stabiel. Ik heb eens van een aantal arbeiders doen nagaan hoe hun netto loon in een aantal opeenvolgende weken fluctueerde en kwam toen tot de volgende typische gevallen:

Loonfluctuatie door ploegwijziging:

A. D.U.W.-object de Twiske, ploeg F. B.

De uurlonen waren van 10 Januari—21 Maart d.a.v. 65—71 ct, in de aansluitende weken 51 ct, 57 ct, 58 ct, 63 ct, 62 ct, 60 ct.

---

⁵⁾ Zie mijn artikel in de „Sociaal Culturele Mededelingen” van Juli 1947, „De steen in eigen glazen”, blz. 89 en van 2 Januari 1949, „Onder de maat gebleven”, blz. 13.

Bij onderzoek bleek, dat op 21 Maart de ploeg gesplitst werd en de beste arbeiders in een eigen ploeg aan ander werk zouden worden gezet. De verzwakte ploeg herstelde zich langzaam zonder het oude loon te halen.

B. D.U.W.-object de Twiske, ploeg H. J. L.

De urenlonen waren van 10 Januari af 60—63 ct, daarna daalden zij tot 38—75 ct per uur. De betere arbeiders werden uit deze ploeg gehaald en verdienden 70 ct per uur, de mindere arbeiders daalden tot 38—75 ct per uur en klommen langzaam op, tot 58 ct.

Loonfluctuatie door verandering in de aard der werkzaamheden.

C. D.U.W.-object de Twiske, ploeg C. F. J.

De urenlonen waren van 10 Januari—7 Maart opgeklommen van 56—70 ct. Met ingang van deze week werden de arbeiders van slootwerk overgeplaatst naar het grondtransport. Dit had tengevolge, dat het uurloon daalde tot 47 ct. Daarna klom het snel op tot 70 ct per uur.

D. D.U.W.-object de Twiske, ploeg J. J. O.

De arbeiders werden 24 Januari geplaatst in het zgn. „smakwerk” en verdienden daarmede 70 ct per uur.

Van 28 Maart—9 April werkte deze ploeg aan het grondtransport en verdiende in deze weken resp. 59 en 52 ct per uur.

Na 9 April werden de arbeiders aan het „afwerken” gezet en verdienden zij 74 ct per uur.

E. Loonfluctuatie door verandering van grondsoort.

D.U.W.-object de Twiske ploeg J. V.

De arbeiders werden begin Februari tewerkgesteld aan graafwerk. Hun loon steeg geleidelijk van 54 tot 71 ct per uur. In de week van 7 Maart daalde hun loon tot 58 ct, de volgende week steeg het tot 61 ct om daarna weer op het niveau van 70 ct te komen. Klaarblijkelijk had men in de weken 7—19 Maart een slecht stuk grond getroffen. De ploeg en de tarieven waren gelijkgebleven.

F. D.U.W.-object de Eendracht, ploeg H. J. v. T.

De arbeiders werden begin Januari 1949 als D.U.W. II arbeiders aan het spitten en diepspitten gezet. Geleidelijk aan steeg het loon tot 44 ct per uur. Op 14 Maart daalde het tot 19 ct per uur. Ploeg en tarieven bleven gelijk. De volgende week steeg het loon tot 46 ct per uur en daarna na toevoeging van 2 landarbeiders tot 71—72 ct per uur, zodat zij in D.U.W. I werden overgeplaatst.

Dergelijke loonfluctuaties komen herhaaldelijk voor en kunnen voor een arbeidersgezin vele moeilijkheden opleveren als het absolute loon laag is en men in het gezin allerlei gewenste artikelen niet kan aanschaffen. Is het loon ruim, dan heeft de arbeider meestal geen bezwaren, omdat er voor hem iets aantrekkelijks in schuilt, als zijn vrouw het juiste bedrag van zijn inkomen niet weet.

Maar de D.U.W.-lonen liggen zowel ten opzichte van de behoeften, als ten opzichte van de lonen in het vrije bedrijf voor de vaklieden die in de D.U.W. zijn, op een te laag niveau om de kostwinner kans te laten tot het genoegen van „geld waar de vrouw niets van weet”.

Behalve de wijzigingen die in de loonsector ontstaan, zijn er nog verschillende andere moeilijkheden die de aandacht vragen. De belangrijkste hiervan is het „bazen-probleem”.

Zoals men weet worden de meeste D.U.W.-werken uitgevoerd door grote ontginningsmaatschappijen als de Nederlandse Heidemaatschappij, de Grontmij e.d. onder toezicht van de provinciale inspecties van de D.U.W. Voor de uitvoering maakt men gebruik van een reeks vakkundig personeel, hoofdvoerders, uitvoerders, opzichters enz. waarbij op de laatste sport van de hiërarchieke ladder de bazen staan.

De bazen, die op de werken het directe contact met de arbeiders hebben, zijn belast met de dagelijkse leiding van ca. 25 tot 30 D.U.W.-arbeiders. Hun taak is, behalve het geven van leiding aan deze arbeiders, het opmeten van de gedane arbeid, het indelen van de grond in de daarvoor vastgestelde tariefklassen, in sommige gevallen ook de berekening van de lonen, hoewel deze vaak „op het kantoor” plaats vindt.

Door het opmeten van de te verwerken grond maar vooral ook door het uitgeven van het werk en het indelen van de grond in de tariefklassen, is de baas in feite oppermachtig. Van hem hangt het af of de arbeider bij een gegeven inspanning met 30, met 35 of met 40 gulden naar huis zal gaan. Alle contrôle ten spijt van eigen chefs, van D.U.W.-inspecteurs en tarievencommissies beslist de baas over de marge waar voor de arbeider „de muziek in zit”. Dit is een bijzonder gevaarlijke macht in de handen van deze bazen, temeer waar het bazencorps tientallen van jaren is opgevoed in de idee, dat de hoogste wijsheid bij het werk de begroting is. De betekenis van goedkoop werken, zal niemand willen aanvechten en bij het bestaande systeem, waar de opdrachtgever vaak een landbouwer is, die scherp op zijn kosten moet letten, of een waterschap, dat reeds hoge polderlasten moet heffen, is het onvermijdelijk, dat alleen het privaat-economische belang wordt gezien. Met het algemeen sociale belang, dat men schaadt kan de uiteindelijke werkgever geen rekening houden en hij zal zijn mandataris opdracht geven, alleen op het privaat-economisch belang te letten.

De meeste bazen, die uitsluitend technisch zijn geschoold en het grondwerk over het algemeen uitstekend verstaan, leggen bij hun werk het accent dan ook uitsluitend bij de directe efficiency van het werk. Van de problemen en vooroordelen waarmede de vakarbeiders op de D.U.W.-werken komen, heeft hij — zelf uit de agrarische sfeer voortgekomen — meestal zelfs geen vermoeden. De gemiddelde baas ziet in de D.U.W.-arbeider een onhandige — of onwillige prutser, die maar wat staat te knoeien, zijn aanwijzingen dikwijls niet wil opvolgen en het werk nodeloos duur maakt. Hij begrijpt niet, welke enorme weerstanden er bij zijn arbeiders tegen dit werk bestaan, dit werk, dat voor de baas zelf vakwerk is, dat hij vrijwillig heeft gekozen en dat de meesten hunner met toewijding verrichten. De onverschilligheid of tegenzin in dit grondwerk bij de industriearbeider is hem niet alleen vreemd, maar hij ziet ook in de amateur-grondwerker iemand die het werk duur maakt en hem daardoor in zijn promotie kan schaden. Daarbij komt, dat de geschoolde industriearbeider verstandelijk vaak zijn meerdere is. De werkbaas kan tegen de radde tong van de stedeling niet op en compenseert dit door deze zijn gezag te laten voelen

op het terrein waar hem dit wel mogelijk is. Door deze tegenstellingen in aard en belangen ontstaan telkens conflicten, die, wanneer de partijen wat geprikkeld en ontactvol zijn, vaak ernstige vormen kunnen aannemen. Vooral waar de bazen jong en de arbeiders van middelbare leeftijd zijn, is de kans het grootst, dat beide partijen met elkaar in botsing komen.

Conflict en straf.

Is er eenmaal een conflict, dan heeft dit voor de D.U.W.-arbeiders verreikende gevolgen. Want een conflict op het werk, hetzij dat het een individuele arbeider of een gehele groep betreft, wordt altoos gevolgd door schorsing van de betrokken werknemers. Dit betekent voor hen een groot financieel nadeel, want de betrokken arbeiders vinden bij hun loonderving geen compensatie in een uitkering van de overheid uit rijkswerkloosheidsregeling of gemeentelijke armenzorg. Is het geschil van collectieve aard, dan is er dikwijls wel een stakingskas om de ergste noden op te vangen, maar betreft het een enkele arbeider, die bijv. een woordenwisseling met de werkbaas heeft gehad, dan heeft de geschorste de strop van een of meer dagen loonderving. Het financiële nadeel van deze wijze van straffen is voor hem veel groter dan voor de willekeurige burger, die bij een gelijk vergrijp een boete van de rechter krijgt omdat hij een „ambtenaar in functie” heeft beledigd.

Nu stellen de maatregelen van orde op een werk eigen en hoge eisen, zodat men in beginsel een zo krachtig optreden zeker kan aanvaarden. De moeilijkheid is echter dat de strafmaatregel moet worden genomen door de werkbaas, meestal in de hitte van het conflict, waarbij hij zelf is betrokken. De achteraf gegeven sanctie door uitvoerder en D.U.W.-inspectie waarborgt geen voldoende objectiviteit, omdat een formeel onderzoek met hoor en wederhoor der partijen technisch niet goed doenlijk is. Hoogstens zal door het toezicht van de inspectie bereikt worden, dat de strafmaat niet te zeer uiteenloopt en dat populaire wensen als „krijg de kelere, vuile dief”, niet in het ene geval met één en in het andere met zes dagen schorsing worden gehonoreerd.

Een leemte bij de gang van de strafzaken in de D.U.W. is altijd het beroepsrecht geweest. Tot voor kort was het voor de gestrafte D.U.W.-arbeider alleen mogelijk in beroep te gaan bij... de inspectie van de D.U.W., nota bene één der partijen in het conflict!

Met ingang van 20 Mei jl. heeft men thans in de inspectie Noordholland en Utrecht beroepscommissies voor conflicten ingesteld, bestaande uit een vertegenwoordiger van werkgevers- en werknemersorganisaties, de inspecteur van de D.U.W. en de directeur van het G.A.B.

Aan de eis van een verantwoorde bedrijfsrechtspleging is hiermede een stuk tegemoetgekomen. Van groot belang zal het zijn, wanneer deze commissie er in weet te slagen een weg te vinden, waarlangs men tot een snelle behandeling der beroepen zou kunnen komen. Lang uitstel van zulke beroepszaken betekent het voortduren van grieven en achterdocht. Wan-

neer de arbeider spoedig weet hoe het beroepscollege over zijn geval denkt is al veel gewonnen.

Wie betaalt het gereedschap?

Een zeer oude grief van de arbeiders, die telkens weer gehoord wordt is voorts de verplichting om zelf voor een gedeelte van het gereedschap te zorgen. In navolging van het gebruik in het vrije bedrijf, heeft ook de D.U.W. als eis gesteld, dat de tewerkgestelde arbeiders zelf hun schop op het werk moeten meebrengen. De ervaring heeft geleerd, dat de arbeider zorgvuldiger omgaat met het gereedschap dat zijn eigendom is, dan met de werktuigen die aan zijn werkgever toebehoren. Het is voornamelijk deze overweging die de D.U.W.-directie ertoe heeft gebracht aan de arbeiders de plicht op te leggen voor hun eigen schoppen te zorgen. Deze op het eerste gezicht alleszins redelijke maatregel is voor vele D.U.W.-arbeiders een bron van veel teleurstelling en wrok. In tegenstelling tot hen, wier eigen beroep meebrengt, in bouwbedrijf of landbouw, te spitten of te graven, zodat voor hen de schop of spade een vast attribuut van hun dagelijks werk is, is dit voor de D.U.W.-arbeider een noodgedwongen stuk gereedschap, dat hij hoopt maar zo kort mogelijk te gebruiken. Niet zelden is het een instrument waarvoor hij — en anders zijn vrouw — zich min of meer geneert en dat bovendien, zodra zijn werkverband bij de D.U.W. ophoudt, voor hem een waardeloos ding wordt. Inderdaad zijn er velen, die maar enkele weken of dagen in de D.U.W. blijven werken en de schop in korte tijd op nul kunnen afschrijven. Het is daarom lijnrecht tegen zijn gevoel voor rede in, dat hij gedwongen wordt zulk een werktuig te kopen en dan nog wel op een moment, dat hij het financieel uitermate moeilijk heeft. Hij is enige tijd werkloos geweest, komt in werk dat hem grote moeite kost, waarmede hij weinig verdient en nu moet hij de eerste week reeds aanstonds van zijn bescheiden loontje een relatief zeer groot bedrag missen om de gehate dwangarbeid te kunnen verrichten. Het is ook, los van deze gevoeligheden, voor een arbeider een heel ding om van een weekloon van 30 tot 40 gulden een uitgave te doen van drie tot acht gulden. De „gemakkelijke betalingscondities” mogen de pijn over drie of vier termijnen verdelen en minder voelbaar maken, voor het gezin blijft het een gevoelige derving van inkomsten, des te sterker ondervonden, daar de uitgave nog minder populair is dan het betalen van belasting.

Overige bezwaren.

Natuurlijk zijn lang alle bezwaren en moeilijkheden die de D.U.W.-arbeider heeft en ondervindt in dit opstel niet behandeld. Vele hiervan zijn trouwens geen specifieke D.U.W.-aangelegenheden. Ze komen op tal van werken voor, maar worden door de gevoeligheden die hier liggen en de grotere aandacht die de D.U.W. als deel van het overheidsbeleid in de pers trekt, veelvuldiger en scherper in het licht der openbaarheid getrokken.

Geen enkele arbeider vindt het prettig om bijv. plotseling te worden over-

geplaatst om de lasten te ondervinden van formaliteiten der overheid. Vergoedingen voor verzuimde uren waarop men reglementair recht heeft, worden soms pas na weken wachters uitbetaald. Het is wel voorgekomen, dat een heel precieze werkbaas voor een verzuim wegens overlijden van een gezinslid, een doktersverklaring eiste en de rouwcirculaire geen voldoende bewijs vond. Hoe groot was niet de verontwaardiging van een groep Amsterdamse D.U.W.-arbeiders toen zij ontdekte, dat op de vrachtauto die hen naar het werk zou brengen met grote letters „Veevervoer” stond! Kleinigheden? Overdrevenheden?

Stuk voor stuk verliezen deze klachten op de keper beschouwd veel van hun betekenis. In een arbeidsgemeenschap waar de arbeid vrijwillig is gekozen en de arbeidsverhoudingen geheel anders liggen, gaat men aan veel van dit alles zonder meer voorbij. Maar bij de D.U.W. zijn door de fouten uit het verleden en door alles wat daar nu nog omheen zit, de tenen zo lang en zo gevoelig geworden, dat men nauwelijks een stap kan doen zonder ergens een schreeuw te horen.

Men mag dit niet licht nemen. Zonder sentimenteel te worden zal elk, die wat nader inzicht krijgt in het wezen van de D.U.W.-arbeiders, tot de ervaring komen, dat hier een groep arbeiders is, waarvan de meesten zich diep geraakt voelen. Teleurgestelden over het verlies van de werkkring in het beroep dat zij hadden gekozen, in het nauw gebracht door financiële en huiselijke moeilijkheden, die het werkloos worden met zich brengt, wanhopigen die door leeftijd, maatschappelijke structuurveranderingen, eigen schuld of hoe dan ook tot het besef komen, dat het arbeidsleven hun geen andere kansen meer zal geven dan dit graaf- en kruiwerk, dat hun vreemd is en waartoe zij zich gedwongen voelen. Dat deze groep arbeiders overgevoelig en niet altijd even redelijk is — wie zou het anders verwachten? Het hier geschetste beeld mag men niet algemeen maken. Er zijn in de D.U.W. tal van arbeiders die van de hier geboden werkgelegenheid dankbaar gebruik maken en geen enkel bezwaar tegen deze baas hebben. Grote groepen van landarbeiders kennen de behandelde bezwaren maar ten dele en er zijn er onder hen die liever bij de D.U.W. werken dan in het boerenbedrijf waar de arbeidsverhoudingen dikwijls ongunstiger zijn en het nakomen van de sociale wetgeving te wensen overlaat. Ook onder de stedelijke arbeiders zijn er niet weinigen die het D.U.W.-werk gaarne aanvaarden en zich hiervoor vrijwillig aanmelden. Bij grondwerkers, ongeschoolde hulparbeiders, losse werklieden, zal men dikwijls weinig of geen bezwaren tegen de D.U.W. ontmoeten. Vaklieden, gewend aan zwaar werk, verkiezen de D.U.W.-arbeid boven het nietsdoen, gemakkelijker naarmate zij zekerder zijn van het tijdelijk karakter dezer tewerkstelling. Oudere arbeiders, die ervaren hebben, dat zij niet meer in hun eigen vak zullen worden aangenaam en hierin berusten, behoren eveneens tot die categorie waarin men geen vijandige agressie tegenover de D.U.W. zal aantreffen. Bij een kleine enquête die ik in Januari 1946 onder circa 600 D.U.W.-arbeiders hield, die onder vrij moeilijke omstandigheden in de Wieringermeer en in Deelen

moesten werken, waar zij de gehele week moesten overblijven, stelde ik de vraag: „Hoe bevalt het tegenwoordige werk U?” Hierop antwoordde 67,2 % der arbeiders met „goed”, 11,4 % met „slecht” en 21,4 % met „matig”.⁶⁾

Een verrassend gunstig getuigenis, ook voor de bewerkers der enquête, wier ambtelijke arbeid uit dagelijks contact met D.U.W.-arbeiders bestond. Ook deze uitkomst bevestigde de ervaring, dat datgene wat uit bepaalde groepen naar buiten komt, meestal niet de mening is van wat er in deze groepen leeft: wat de gematigden, de lauwen of hoe men hen ook noemen wil, denken of voelen, houden zij voor zich. De meest emotionelen, de primaire typen en zij die in moeilijkheden zitten komen klagen, vragen en spreken zich vrijwillig uit. Het rustige, kalme deel blijft gesloten en spreekt zich alleen uit als hun iets gevraagd wordt, gelijk bij een enquête het geval is. Bij beoordeling van sociale vraagstukken, zoals ook het onderhavige er een is, mag men deze waarheid niet uit het oog verliezen.

Mogelijkheden tot verbetering.

Al mogen wij de omvang der D.U.W.-vraagstukken niet overschatten, in kwantitatieve zin vallen deze wel mee, ze mogen zeker niet worden onderschat. Des te minder, waar bij een mogelijke verandering in het beeld der werkloosheid, voor andere categorieën arbeiders, misschien plaats bij de D.U.W. zal moeten worden gezocht. De problematiek kan hierdoor toenemen. Maar ook nu is deze nog aanzienlijk genoeg om ernst te maken met het zoeken naar oplossingen. De meeste dezer oplossingen liggen reeds in de probleemstelling besloten. Voor alles is nodig goede voorlichting. Voorlichting vooral van de werkbazen die naast de technische kennis van het werk, meer zullen moeten leren van de mensen waarmee zij moeten werken. Aan de menselijke factor in het productieproces wordt meer en meer aandacht geschonken. Vele grote bedrijven scholen hun werkmeesters op bedrijfskadercursussen, sturen hen naar volkshogescholen en dergelijke instellingen. De D.U.W., waar de arbeidsverhoudingen zoveel moeilijker liggen en die de laatste jaren aan 15.000 tot 35.000 arbeiders werk gaf, zal aan de keuze en de vorming van de bazen meer aandacht moeten schenken dan voorheen. Ook t.a.v. de voorlichting aan de arbeiders liggen hier grote taken. Reeds voor de tewerkstelling dienen de arbeiders te worden ingelicht over de bedoeling van de D.U.W., de aard en strekking van het werk, de arbeidsvoorwaarden, enz. In de tijd die ligt tussen het werkloos worden en de plaatsing op de D.U.W.-objecten, is hiervoor ruimschoots gelegenheid. In deze twee of drie weken — soms zelfs veel langer — is er zeker wel tijd te vinden voor een behoorlijk vraaggesprek of een korte uiteenzetting. Het is voor mij steeds onbegrijpelijk geweest, dat de overheid de arbeiders maar plompverloren in de D.U.W. plaatst en de werkloosheidsperiode die hiernaan voorafgaat, die enorme sommen kost, niet beter heeft benut voor het geven van de zo hoog nodige voorlichting.

⁶⁾ Economie en maatschappij t.a.p. blz. 188 e.v.

Ook tijdens de tewerkstelling blijft deze voorlichting nodig. Allerlei maatregelen die door de werkleiding genomen worden en de levensomstandigheden van de arbeiders raken, de technisch-economische betekenis van het object, de opbouw van lonen en tarieven, zouden door een behoorlijke toelichting voor de arbeiders heel andere aspecten voor hun arbeid openen. Tijdens de tewerkstelling zijn er genoeg regendagen en andere verloren uren die voor deze taak kunnen worden benut. De beste voorlichting in deze is het gesprek. Is dit niet mogelijk, dan kan men langs schriftelijke weg een poging doen. Het verstrekken van gedrukte arbeidsvoorwaarden, brochures over het werk of het uitgeven van een periodiek, zoals dit thans reeds geschiedt door de sociale diensten der gemeenten Amsterdam, Den Haag en Zaandam, 7) kunnen nuttig werk doen.

Herziening van het keuringssysteem, waarbij het niet meer mogelijk zal zijn, dat de medicus die de arbeider op zijn geschiktheid voor de D.U.W.-arbeid moet beoordelen, hem hiertoe in staat verklaart, terwijl de arts die omtrent de toekenning van ziekgeld moet adviseren, dezelfde man ongeschikt vóór de aanvang der tewerkstelling verklaart.

Uitbreiding ook van de aard der werkobjecten bij de D.U.W. Het standaardmenu van spitten, kruien en baggeren, met als enige afwisseling klei, veen of zand, dient te worden gevarieerd met nieuwe werkzaamheden voor die geschoolde arbeiders wier vakbekwaamheid bij de klassieke werkzaamheden te loor dreigt te gaan. Het is een verheugend iets, dat de minister van Sociale Zaken 6 Mei jl. een staatscommissie heeft ingesteld „inzake werkobjecten ten behoeve van werkloze geschoolde handarbeiders, voor wie met het oog op het door hen uitgeoefende beroep de tewerkstelling op de gewone werkobjecten van de Rijksdienst voor de Uitvoering van Werken bezwaarlijk moet worden geacht”.

Het probleem, dat aan deze commissie ter behandeling is opgedragen, is een der belangrijkste van het gehele D.U.W.-vraagstuk en raakt een der moeilijkste onderdelen van de arbeidsvoorziening. Vereenvoudiging van het loonsysteem, het brengen van de lonen onder één noemer — geen D.U.W. I en D.U.W. II meer — bevordering van grotere stabiliteit in het inkomen door eliminering van de invloeden die van buitenaf het loon kunnen drukken, afschaffing van de schoppen-aankoop, grotere rechtszekerheid door verbetering van het beroepsrecht — dit alles kan bijdragen tot vermindering van het wantrouwen en tot verbetering van de levensomstandigheden van grote groepen arbeiders, die een zorgelijk bestaan leiden aan de zelfkant van de loonarbeid.

Het komt mij voor, dat al deze verbeteringen zeer zeker liggen binnen het vermogen van de hedendaagse samenleving. In welke mate en in welk tempo zij zullen worden ingevoerd, zal afhangen van de mate waarin het verlangen naar sociale rechtvaardigheid leeft bij onze regering en bij de functionarissen die belast zijn met de uitvoering van haar welvaartspolitiek.

---

7) „Sociaal Culturele Mededelingen”, redactie en adm.: Galerij 21, Amsterdam.

*HET HALVE EEUW-FEEST VAN
DE AMSTERDAMSE SCHOOL
VOOR MAATSCHAPPELIJK WERK*

Om allerlei redenen verdient de feestelijke herdenking van de vijftigjarige werkzaamheid van de Amsterdamse School voor Maatschappelijk werk begeleid te worden door de hartelijke aandacht van onze Partij. Niet alleen omdat een aantal van onze partijgenoten aan die school hun levenswerk vonden; ook niet alleen omdat een groot aantal oud-leerlingen in onze Partij hun politiek tehuis hebben, maar vooral omdat de Scholen voor M.W. een aantal problemen stellen, die onze Partij mee zal moeten oplossen. Het is daarom gerechtvaardigd en plicht, dat de school en haar werk thans in ons maandblad aan het woord komen.

Wie zich eniger mate in het verleden verdiept, en de namen der stichters tot zich laat spreken — de overgang van 19de naar 20ste eeuw, wat de namen betreft: mevr. Muller—Lulofs, Hélène Mercier, Louise Went (later mevr. v. d. Pek—Went), dr C. W. Jansen, A. Kerdijk, prof. Treub — ziet onmiddellijk voor zich: de „radicale” vleugel der humanistische burgerij, veront- rust door het maatschappelijk onrecht en gedreven door de begeerte om hen, die onder dit onrecht lijden, bij te staan. Het is dezelfde groep, dezelfde geest, die in verschillende plaatsen reeds volkshuizen in het leven had geroepen — men gevoelde het deel hebben aan de cultuur als een privilege. dat sociale verplichtingen meebracht. Het was de tijd, waarin het nog onmogelijk moest heten, dat het jonge socialisme en deze radicale sociale groep elkaar zouden vinden; het sprak vanzelf, dat Maatschappelijk werk door de socialisten van toen als gevaarlijk lapwerk werd beschouwd, waaraan de klassebewuste arbeider niet zou deelnemen.

Het ligt buiten mijn bevoegdheid, om de geschiedenis der School hier samen te vatten: maar als waar is, wat mevr. Van der Pek—Went ziede ter gelegenheid van het veertigjarig jubileum, nl. dat mej. E. C. Knappert de figuur is, die voor een groot deel de plaats en het karakter der toenmalige School heeft bepaald, dan is het thans wèl mogelijk een belangrijke tendenz der ontwikkelijk aan te wijzen. Mej. Knappert — „Grand old lady” van het maatschappelijk werk in Nederland — stelde twee kenmerken, wil men: twee eisen en normen, centraal, nl. „cultuur” en karaktervorming, en deze beide in onverbreekelijke samenhang; Moltzer, de directeur die haar opvolgde, heeft het maatschappelijk werk als verschijnsel willen begrijpen en funderen (zie zijn boek: Maatschappelijk Werk, 2de druk 1948); de tegenwoordige

Meij. E. C. Knappert

Mr J. A. M. Moltzer

Dr J. F. de Jongh

directeur De Jongh legt — zowel onder invloed van de eisen der Nederlandse maatschappij als van de Amerikaanse ontwikkeling — op de vak kennis en -training een zwaarder accent. Men zou hier van een bepaalde groei kunnen spreken, waarbij een volgend stadium steeds een voorafgegaan blijft vooronderstellen; ook nu worden cultuur- en karaktervorming onontbeerlijk geacht, ook nu is maatschappelijk werk als verschijnsel te verklaren en te „verstaan”.

Het zou intussen onbillijk zijn, en het verschijnsel verkeerd doen interpreteren, indien men alleen naar de School en haar leiding keek. Er zijn nu een kleine vijftig lichten maatschappelijke werkers in ons volk op allerlei posten aan het werk geweest en nog aan het werk — voeg daarbij de leerlingen der andere sedert 1899 bijgekomen scholen, dan is terecht van een heel corps te spreken. Zonder nu de maatschappelijke ontwikkeling zelve of de verandering der denkbeelden in ondernemerskring te onderschatten, mag men toch wel zeggen, dat het overwegend aan de arbeid der maatschappelijke werkers te danken is, dat dit werk een plaats in de bedrijven en in ons volk veroverd heeft. Bij een jubileum komen onvermijdelijk de mensen van de staf onder de schijnwerpers — ik zou graag de aandacht richten op het legertje van enkele honderdtallen sociale werkers, die op allerlei posten pionierswerk hebben verricht en nog verrichten.

Er kan overigens niet worden gezegd, dat de slag volledig gewonnen is. Dat zou alleen het geval zijn, indien de leiding der maatschappij — dat wil hier zeggen: het bedrijfsleven, de overheid, de vakbeweging — diep overtuigd was van de *noodzakelijke* en *onmisbare* functie van maatschappelijk werk. Als ik het goed zie, dan poneren de thans bestaande tien scholen, eenvoudig door hun bestaan, deze stelling: in de huidige maatschappij is het volstrekt nodig om mensen te helpen bij de telkens noodzakelijke aanpassing, bij het vinden van een oplossing voor sociale en persoonlijke moei-

lijkheden. Er zou over deze stelling een heel uitvoerig artikel te schrijven zijn; ik beperk mij tot een enkele opmerking. Het is een vergissing om te menen, dat een socialistische organisatie der bezitsverhoudingen en een goede rechtsorde van de arbeid de hulp aan de medemens bij allerlei aanpassingsmoeilijkheden overbodig zou maken — het is integendeel zo, dat ook een socialistische ordening hulp van mens tot mens, hulp aan gezinnen absoluut nodig zal hebben — en ik voeg er gaarne bij: gelukkig, want het leven wordt er rijker en warmer door. Wij zijn als socialisten, geneigd om sterke nadruk te leggen op economische structuurverandering en politieke strijd — terecht. Het maatschappelijk werk poneert daarnaast, niet daartegenover, de betekenis van menselijke hulp — en dat niet als liefdadigheid, maar als noodzakelijke *functie*. Het komt mij voor, dat alle hulde- en dankbetoon bij een vijftigjarig bestaan niets waard is, indien men deze door het bestaan der scholen geponeerde stelling niet ernstig neemt.

Moet ik de stelling toelichten? Ik zou kunnen wijzen op het feit, dat ook een socialistische maatschappij er één is van gebrekkige mensen, en aanpassingsmoeilijkheden van allerlei aard zich ook daar zullen voordoen. Laat mij echter een ander punt noemen: de techniek — die wij in een socialistische maatschappij ook niet kunnen missen — en de technische arbeid heeft naast allerlei andere kanten ook een kant van hardheid en onbarmhartigheid; een machine trekt zich nu eenmaal van de mens niets aan. Zolang mensen mensen zijn, zullen zij hun moeite hebben met de aanpassing aan de eisen der technische productie. Men ziet in de Angelsaksische landen nieuwe instituten verrijzen, die de „menselijke verhoudingen” in het bedrijf onderzoeken en trachten te verbeteren. Onze Scholen voor Maatschappelijk Werk doen er het hunne aan.

In dit verband moge ik wijzen op het boek: „Problemen van Maatschappelijk Werk”,¹⁾ een bundel studies, ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Amsterdamse School uitgegeven. Merkwaardig: geen jubel om het gepresterde, geen verheerlijking der pioniers, geen portretten en wat verder te doen gebruikelijk is bij een jubileum — wèl: een kritische bezinning, een oriëntatie aan nieuwe problemen, alles dienstbaar aan het werk in levend contact met de ontwikkeling der maatschappij waarn dat werk moet geschieden. Zó realistisch en zakelijk is dit boek over en voor werk, dat overwegend door vrouwen wordt verricht.

Er zijn, in de loop dezer halve eeuw, een aantal vraagstukken aan de orde geweest, en nog ten dele actueel, die ons als politieke partij van het socialisme, in het bijzonder ter harte gaan of behoren te gaan. Ik noem een drietal.

Ten eerste: het probleem Arbeidersbeweging—Maatschappelijk Werk. De vroegere directeur der School mr M. J. A. Moltzer heeft voortdurend gewerkt voor beter begrip en toenadering; ik meen: niet zonder succes. In haar rede bij het veertigjarig jubileum, zeide mevr. Van der Pek, nadat zij

¹⁾ Uitg. Muusses Purmerend, f 12.50.

had gewezen op de politieke en geestelijke ontwikkeling sinds 1899 (algemeen kiesrecht, vrouwenkiesrecht, leerplichtwet, kindervetten, achturedag, groei der coöperatieve gedachte, de oprichting der grote bouwverenigingen, groei der vakverenigingen), dat ook in de houding der leerlingen en oud-leerlingen een verandering te constateren viel: „de leerlingen, oorspronkelijk tot ons gekomen gedreven door deernis met de minst bezittenden, door een gevoel van maatschappelijke bevoorrechtting, en de behoefte om iets goed te maken, voelden nu de drang in zich om mede te strijden deze geweldige strijd om gelijke ontwikkelingsvoorwaarden, om gelijke rechten, om gelijkelijk deel te kunnen hebben aan de hoogste levenswaarden. Om te staan naast de anderen, in gelijke rijen, hun strijd gemeenschappelijk te aanvaarden, hun ideaal gezamenlijk te benaderen!”

Dat was een tendenz van het maatschappelijk werk uit. Gebeurde er iets van de socialistische beweging uit? Er is stellig grotere waardering voor het maatschappelijk werk ontstaan (zie o.a. Humanitas), er is socialistische zelfgenoegzaamheid gebroken, er is groeiend begrip voor de menselijke nood, en wil om persoonlijke hulp te bieden, ook in de vorm van maatschappelijk werk. Of echter gezegd zou kunnen worden, dat de P.v.d.A. de stelling onderschrijft, waarvan de Scholen v. M.W. de belichaming zijn — die van de onmisbaarheid van maatschappelijk werk als functie — waag ik te betwijfelen. Maar er is hier een en ander op weg, dat zich niet laat tegenhouden. Moge bij het eeuwfeest van de Amsterdamse School in een socialistische ordening dit probleem zijn natuurlijke oplossing hebben gevonden!

Er is een ander actueel probleem, dat om oplossing vraagt, en waaraan een aantal partijgenoten in belangrijke mate zouden kunnen bijdragen: de verhouding van de School v. M.W. tot de Universiteit. Het vraagstuk was vroeger herhaaldelijk aan de orde: leerlingen van de School volgden economie-colleges van prof. Treub; de hoogleraren Steinmetz en Kohnstamm zijn bestuursleden der School geweest, om het contact met de Universiteit te versterken. Maar een oplossing bleef tot heden uit. Toch mag men stellen, van de maatschappij uit, dat het maatschappelijk werk zo belangrijk en tevens zo moeilijk is geworden, dat — wil het inderdaad een maatschappelijke functie en geen geliefhebber zijn — een wetenschappelijke universitaire opleiding noodzakelijk moet heten. Amerika is ons op dit punt om allerlei redenen stukken voor, maar heeft dan ook het proefondervindelijk bewijs geleverd, dat een aansluiting van de Scholen van M.W. aan de universiteit alleen maar winst oplevert, naar beide kanten (waarbij overigens een behoud van eigen levensvorm voor de School een vanzelfsprekendheid is.) Vermoedelijk zal de Amsterdamse wethouder van Onderwijs, onze p.g. mr De Roos, de jubilerende school wel gelukwensen — wat zou het een kostelijk geschenk zijn geweest, indien hij had kunnen aanbieden een levende aanpassing aan de Amsterdamse Universiteit! Laat ik de wens mogen uitspreken, dat hier binnen tien jaar een gezonde oplossing komt.

Een derde probleem moge eveneens binnen afzienbare tijd *verdwijnen*: nl. de wettelijke positie, niet alleen van de Scholen (die bij het Nijverheids- onderwijs zijn ondergebracht en mede daardoor voortdurend met docerend personeel scharrelen) maar ook van het werk. Indien wáár is — en ik meen: het corps maatschappelijke werksters heeft het bewezen — dat maatschap- pelijk werk een noodzakelijke functie moet heten, dat het bovendien uiterst moeilijk en verantwoordelijk werk is, dan moeten en de opleiding tot dit werk, en de uitoefening er van wettelijk worden geregeld, op dezelfde wijze als dat van leraren, rechters, notarissen. Als eerste doelstelling der School gold in 1899: dillettantisme tegen te gaan. De scholen hebben dit energiek en op constructieve wijze gedaan door goede opleidingen te verzorgen. De Over- heid bleef tot heden op beschamende wijze ten achter. De Amsterdamse School zal bij haar jubileum ook gecompimenteerd worden namens de minister van O.K.W. In zijn hart waag ik het niet te lezen — maar ik ken de School genoeg om te weten, dat zij de waardering der ongetwijfeld vriendelijke woorden laat bepalen door het feit, of binnenkort een goede wette- lijke regeling komt.

Als de hier genoemde problemen hun oplossing zullen hebben gevonden, is stellig niet het ideaal bereikt, maar zijn wel belemmeringen voor een gezonde ontwikkeling weggenomen. Dan kunnen de energie, het roepings- besef van de Amsterdamse pionierster zich in nieuwe ruimte ontplooiën. Mijn persoonlijke gelukwens aan de School gaat gepaard met de hoop, dat de volkomen verdiende „ruimte” spoedig moge komen, tot heil van ons volk.

ECHTSCHIEDING — EEN ANDERE VISIE

Op blz. 371 opent mevr. De Ruyter—de Zeeuw de discussie over het echtscheidingsvraagstuk. Het Wetsontwerp-Van Maarseveen ter bestrijding van lichtvaardige echtscheidingen heeft de Juridische Werkgroep van de Dr Wiardi Beckmanstichting aanleiding gegeven tot een rapport, waarover mevr. De Ruyter in haar artikel een en ander meedeelt. Het wetsontwerp en het rapport behandelen echter niet dezelfde stof. Terwijl het ontwerp zich welbewust beperkt tot de procedure in echtscheidingszaken en zich niet bezighoudt met de echtscheidingsgronden, heeft het rapport juist deze laatste materie aangevat. De minister heeft met zijn ontwerp betrekkelijk gemakkelijk spel: terecht zegt hij dat er communis opinio bestaat over de noodzaak lichtvaardige echtscheidingen te keren. Men kan er over twisten of de door hem voorgestelde procedure gewenst of ongewenst is, maar zijn uitgangspunt wordt door ieder aanvaard. Het rapport maakt het zich moeilijker, daar het dieper graaft. Mevr. De Ruyter omschrijft het program op blz. 373 aldus: enerzijds echtscheiding bij onderling overleg onmogelijk te maken, anderzijds echter wél echtscheiding mogelijk te maken, wanneer van een wezenlijk huwelijk geen sprake is. Tegen deze doelstelling heb ik ernstige bezwaren. Voor ik die ontwikkel wil ik eerst aangeven, waarom het vraagstuk juist thans zo zeer in de belangstelling staat.

De toeneming van het aantal echtscheidingen na de oorlog heeft het probleem acuut gemaakt. Tot de dertiger jaren nam het aantal reeds gestadig toe, waarna het tot 1940 ongeveer constant bleef om in en vooral na de oorlog onrustbarend te groeien. Gelukkig schijnt het hoogtepunt thans achter de rug.

Behalve de groei van het aantal echtscheidingen zijn er andere factoren, die er toe hebben geleid dat het vraagstuk thans zozeer de aandacht trekt. Daar is het van de zijde der kinderbescherming terecht naar voren geschoven kinderleed, dat veelal van echtscheidingen het gevolg is. Dit was de reden waarom de oud-Kinderrechter mr. G. T. J. de Jongh zich nog in zijn laatste jaren met het probleem bezighield. Het zou echter verkeerd zijn dit punt te verabsoluteren: iedere maatschappelijke werker en practiserende jurist zal tegenover vele gevallen van kinderleed bij echtscheiding vele andere gevallen stellen, waarin de scheiding tot zegen heeft gestrekt.

En dan is daar de kwestie van de „grote leugen”, die ook een belangrijke

plaats in het artikel van mevr. De Ruyter inneemt. Wat is die grote leugen? Onze wet kent slechts echtscheiding op bepaalde gronden, waarvan overspel in de praktijk de belangrijkste is, en verbiedt de echtscheiding bij onderlinge toestemming. Om aan de wet te voldoen spreken de echtgenoten af, dat en van hen in het proces zal beweren, dat de ander overspel heeft gepleegd en dat de ander dit niet zal tegenspreken of zelfs zal erkennen. De rechter spreekt dan de echtscheiding uit op grond van overspel. Het is duidelijk, dat dit een „grote leugen” is, wanneer het overspel in werkelijkheid niet gepleegd is. Het is nu maar de vraag of het inderdaad voorkomt, dat partijen beweren dat een van hen overspel gepleegd heeft zonder dat dit het geval is geweest, en zo ja in welke mate die grote leugen zich dan voordoet. De opvattingen daarover lopen sterk uiteen. Mr Rutten heeft een enquête onder de Nederlandse advocaten gehouden en deelt de resultaten daarvan mede in zijn in 1948 verschenen prae-advies voor de Vereniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de Katholieken in Nederland. Onder veel reserve komt hij op grond van dit materiaal tot de schatting, dat in ongeveer 19 % van de gevallen het overspel gefingeerd is. Inderdaad is het wel waarschijnlijk, dat in de overgrote meerderheid van de gevallen het overspel gepleegd is. Het Amerikaanse Kinsey-rapport leert, dat in de Verenigde Staten de meerderheid van de gehuwde mannen wel eens overspel pleegt; het ligt voor de hand, dat dit eerder in labiele dan in gelukkige huwelijken het geval zal zijn, zodat het wel een uitzondering zal zijn dat overspel niet gepleegd is, wanneer echtgenoten uit elkaar willen gaan. Daarom mag men aannemen, dat de grote leugen althans numeriek niet zo groot is. Dat neemt intussen niet weg, dat men er niet in mag berusten dat — al is het maar in een betrekkelijk gering aantal gevallen — echtscheiding wordt uitgesproken op grond van niet gepleegd overspel. Het is te begrijpen, dat velen deze weg om tot echtscheiding te komen willen afsluiten tot herstel van het gezag van de wet.

Ten slotte speelt ook de opinie van de groep van ons volk, die tegen echtscheiding godsdienstige bezwaren heeft, een belangrijke rol. Aldus komt een eenheidsfront tot stand tussen de tegenstanders op geloofsgronden, de kinderbeschermers en hen, die door de grote leugen verontrust zijn. Zij zijn eenstemmig in het negatieve: de grote leugen dient te verdwijnen. De echtscheiding bij onderling goedvinden behoort niet te worden toegelaten, schrijft mevr. De Ruyter, ook niet langs de gebruikelijke omweg; mensen van uiteenlopende levensbeschouwing zijn het daarover eens, zij het op verschillende motieven. Maar zullen zij het ook in het positieve eens kunnen worden? Dat staat nog te bezien. Het positieve deel van het voorstel van mevr. De Ruyter komt neer op het schrappen van alle bestaande echtscheidingsgronden om die te vervangen door de grondige ontwrichting van het huwelijk als enige grond. Het lijkt mij twijfelachtig of dit acceptabel is voor hen, die van echtscheiding alleen in de Bijbelse gevallen willen weten.

Hoe dit zij, er zijn ernstige bezwaren tegen dit voorstel. Indien de grondige ontwrichting als enige grond in de wet zou komen zou de grootste rechtsongelijkheid het gevolg zijn. De ene rechter zal zelfs bij overspel maar zelden grondige ontwrichting aanwezig achten, de andere bijv. voortgezet drankmisbruik voldoende vinden. In Zwitserland, waar deze echtscheidingsgrond in het begin van deze eeuw is ingevoerd, bestaan volgens mr Rutten van kanton tot kanton de grootste verschillen. In sommige kantons wordt bijv. het feit, dat beide echtgenoten echtscheiding vorderen, op zich zelf al voldoende bewijs voor de aanwezigheid van grondige ontwrichting geacht. Aldus wordt de echtscheiding bij onderlinge toestemming onder de formule van de wet gebracht, een ontwikkeling die bij ons ook niet ondenkbaar is. Mevr. De Ruyter meent, dat de rechtspraak van de Hoge Raad wel voor de nodige eenheid zal zorgen, maar dit lijkt mij niet juist. Wanneer men de jurisprudentie van de Hoge Raad over het begrip buitensporigheden bij de scheiding van tafel en bed ter vergelijking neemt, dan kan men voorspellen, dat de H.R. van het begrip grondige ontwrichting een elastische omschrijving zal geven en het oordeel van de lagere rechters of de feiten van het geding onder die omschrijving vallen grotendeels vrij spel zal laten. Trouwens, mocht een Rechtbank op Zwitserse wijze de echtscheiding bij onderling goedvinden onder de grondige ontwrichting brengen, dan zal geen van beide echtgenoten in hoger beroep en cassatie gaan, zodat de Hoge Raad op deze opvatting geen invloed zal kunnen uitoefenen.

Het lijkt mij voorts ongewenst het overspel als grond te schrappen. De ernst van dit feit ligt in de volksovertuiging sedert vele eeuwen zo diep verankerd, dat men een voor het volk onbegrijpelijke wet gaat maken, wanneer men het overspel als zodanig niet meer voldoende grond voor echtscheiding verklaart.

Wanneer de grondige ontwrichting als nieuwe grond naast de thans bestaande wordt gesteld vervalt dit laatste bezwaar. Zeker zal ook dan onzekerheid worden geschapen, maar deze zal zich slechts op beperkt terrein voordoen, wanneer de bestaande meer concrete gronden gehandhaafd blijven. De schuldvraag, waarover mr Ten Hagen op blz. 226 schreef, blijft echter een moeilijk punt. Wordt de grondige ontwrichting opgevat als toestand, waarbij in het midden blijft hoe die toestand ontstaan is, dan is de onduldbare consequentie, dat de echtgenoot die het huwelijk door zijn schuld vernield heeft, naar zijn believen tot echtscheiding kan komen. Moet de oplossing soms gezocht worden in een bepaling als de Zwitserse wet kent: wanneer de ontwrichting in hoofdzaak aan de schuld van de ene echtgenoot te wijten is kan alleen de andere echtscheiding vorderen?

Ernstige bezwaren heb ik ook tegen het negatieve deel van het voorstel van mevr. De Ruyter, dat echtscheiding bij onderling goedvinden niet toegelaten behoort te worden. Ik meen, dat dit de ware betekenis van de grote leugen miskent. Een, zij het kleine groep van ons volk — en er is

geen reden aan te nemen dat deze groep moreel op lager peil zou staan dan de andere Nederlanders — weet nu al tientallen jaren in strijd met de wet tot echtscheiding met onderlinge toestemming te komen. Men moet het afkeuren en men kan maatregelen beramen om het misbruik te keren. Men kan zich echter ook afvragen of de fout soms ligt bij het wettelijk verbod van echtscheiding bij onderlinge toestemming. Een wet die zo langdurig en hardnekkig wordt overtreden wordt blijkbaar door een groep van de bevolking als onredelijk verworpen. En zij is dit ook. Het verbod is onoprecht, het is niet te funderen, niet te handhaven en ondermijnt daarom het gezag van de wet en van de rechter.

Onoprecht. Men kan er niet genoeg de aandacht op vestigen, dat onze tegenwoordige wet *niet* op het standpunt staat dat de echtgenoten niet in onderling overleg tot ontbinding van hun huwelijk mogen komen. De wet onderscheidt de echtscheiding en de ontbinding van het huwelijk. Echtscheiding is een van de wijzen waarop het huwelijk ontbonden wordt, de dood is een andere, maar de wet kent ook een ontbinding van het huwelijk, die op de overeenstemming van de echtgenoten berust. Wanneer een scheiding van tafel en bed vijf jaar geduurd heeft kunnen de echtgenoten naar de rechter gaan met het verzoek hun huwelijk ontbonden te verklaren. De rechter is — nadat allerlei formaliteiten vervuld zijn — verplicht aan dit verzoek gevolg te geven. Tot scheiding van tafel en bed kan men met onderling goedvinden komen. Deze weg is lang en omslachtig en wordt niet veel gevolgd, maar is daarom principieel niet minder belangrijk. Daar heeft mr Rutten in zijn vermelde prae-advies terecht de nadruk opgelegd. De wet die *echtscheiding* bij onderlinge toestemming verbiedt, maar de *ontbinding* van het huwelijk op grond van onderling overleg toelaat, moet onoprecht genoemd worden. Alleen om godsdienstige bezwaren te ontgaan heeft men het woord echtscheiding vermeden en het woord ontbinding gekozen.

Niet te funderen. Het verbod van echtscheiding bij onderling overleg berust voor velen op de Bijbel. Hoezeer het Bijbelwoord voor de gelovigen van beslissende aard is en het fundament voor de onontbindbaarheid van het kerkelijke huwelijk moet vormen, de Nederlandse wetgever heeft niet tot taak het kerkelijke, maar het burgerlijke huwelijk te regelen. Zijn opgave is niet godsdienstige normen te formuleren, maar regels te geven voor het maatschappelijke leven, natuurlijk met inachtneming van de godsdienstige opvattingen, die in het volk leven. Zo begreep het ook de wetgever van 1838, die het huwelijk „alleen in deszelfs burgerlijke betrekkingen” beschouwde. Daarom moet ook de hedendaagse wetgever alleen de „burgerlijke” aspecten van de echtscheiding regelen, temeer omdat een aanzienlijk en groeiend gedeelte van ons volk zich principieel niet gebonden acht door de godsdienstige regels, die een ander deel van het volk aanhangt. Wanneer aldus de godsdienstige gronden buiten beschouwing moeten blijven zijn geen andere gronden te denken, waarom de echtgenoten niet bij onderlinge overeenstemming tot echtscheiding zouden

mogen komen. Het belang van de staat bij een stabiel huwelijks- en gezinsleven verzet zich tegen alle vormen van echtscheiding. Laat men de echtscheiding in bepaalde omstandigheden (overspel, ontwrichting) toe, dan is er geen reden die bij onderlinge overeenstemming ontoelaatbaar te achten. In België kent men de echtscheiding bij onderlinge toestemming reeds meer dan een eeuw.

Niet te handhaven. Wil men het verbod van echtscheiding bij onderling overleg in de praktijk doorvoeren, dan moet men de eis stellen, dat de gestelde feiten in de procedure bewezen worden. Geen verstek of bekenenis meer. De proef is in de oorlog op Curaçao genomen, maar reeds in 1948 werd de oude toestand hersteld. Vrijwel alle leden van de Staten waren het er over eens, dat de verplichte bewijslevering het plegen van meeneed en overspel in de hand had gewerkt en daarom hoe eerder hoe beter diende te worden afgeschaft. Wil men de verplichte bewijslevering niet, dan zullen partijen het overspel en eventueel ook de grondige ontwrichting als schild voor hun overeenstemming blijven gebruiken.

Het verbod ondermijnt het gezag van de wet en van de rechter.

Er is maar één weg om uit de misère te komen. De wet dient de echtscheiding bij onderlinge toestemming mogelijk te maken, natuurlijk onder het stellen van zekere waarborgen. Aldus wordt een reeds 80 jaar bestaande toestand, die beantwoordt aan het rechtsgevoel van een grote groep van ons volk, eindelijk gelegaliseerd. Wil men om gevoeligheden te ontzien liever spreken van ontbinding van het huwelijk dan van echtscheiding, dan zal niemand daar bezwaar tegen hebben. Dat zou bovendien het voordeel hebben, dat een bestaande procesvorm alleen maar herzien behoeft te worden.

Onder welke waarborgen zou de wet deze echtscheiding of ontbinding mogelijk moeten maken? De bestaande wet zoekt die in de eerste plaats in het voorafgaan van een scheiding van tafel en bed, dan in het tijdsverloop van 5 jaar en ten slotte in de vrij langdurige formaliteiten van de slotprocedure. Aldus wordt een tijdsverloop van ongeveer 7 jaar bereikt. Zijn de echtgenoten dan nog eensgezind in de wens hun huwelijk te beëindigen, dan kan zeker niet van een lichtvaardige echtscheiding worden gesproken. Dat zal evenmin het geval zijn, indien dat tijdsverloop aanzienlijk wordt bekort.

Minister Goseling heeft in 1938 voorgesteld het verloop van 5 jaar tussen de scheiding van tafel en bed en de ontbindingsprocedure te bekorten tot 3 jaar. Ik zou die termijn op 1 jaar willen stellen. Zelfs dan zal men voor de gehele weg nog wel 3 jaar nodig hebben, zodat van overhaasting zeker niet gesproken kan worden. In Frankrijk en Zweden heeft men die periode ook op 1 jaar gesteld. Voorts zou ik de ingewikkelde procedure iets willen vereenvoudigen, wat ook tot bespoediging leidt.

Aldus kan bereikt worden, dat goedwillende mensen de onwaardige uitweg van de grote leugen niet meer behoeven te kiezen. De Nederlandse wet zal dan eindelijk aan deze groep recht hebben gedaan.

ERFELIJKHEIDSWETENSCHAP IN DE VERDRUKKING

Het is wel in haast alle kringen der samenleving doorgedrongen welk een vlucht de erfelijkheidswetenschap bij plant, dier en mens genomen heeft sinds de herontdekking van de enkele tientallen jaren tevoren door Mendel gevonden wetmatigheden. Sindsdien werd deze tak van wetenschap in vele cultuurlanden ijverig beoefend. Kwekers en fokkers profiteerden van nieuwe inzichten en ook bij de mens werd veel raadselachtigs ontsluiterd.

Tot de landen, waar instituten onder bekwame leiding verzezen, behoorde ook de Sowjet-Unie. *Lenin* steunde het objectieve onderzoek. Er zijn zelfs plannen beraamd om het 7e internationale congres in 1939 in Moscou te houden, en toen dit niet doorging, werd *N. I. Vavilow* ter ere van het goede werk, door Russen verricht, tot voorzitter van dit congres, dat nu te Edinburgh gehouden werd, verkozen.

Het 8e congres, het eerste na de wereldoorlog, vond verleden jaar Juli te Stockholm plaats onder leiding van de Amerikaanse Nobelprijswinnaar *H. J. Muller*, die in vroegere tijd ook in Rusland gewerkt heeft. Zeer vele cultuurlanden waren hier weer vertegenwoordigd, maar de Sowjet-Unie ontbrak. Daar was nl. een sterke stroming tegen de moderne erfelijkheidswetenschap ontstaan onder leiding van *T. D. Lysenko*, zodat geen afgevaardigden mochten vertrekken. *Muller* heeft in een magistrale rede de onvrije toestand bij de Sowjets sterk gegispst en er zijn grote verbazing en verontwaardiging over uitgesproken hoe een land, waar de biologische wetenschap zo hoog stond, een dergelijke sprong achteruit heeft kunnen nemen.

Spoedig na het congres zijn er eind Juli, eind Augustus en begin September 1948 ingrijpende besluiten genomen met dwang van staatswege op de erfelijkheidsonderzoekers. De bekwaamste werden afgezet en onbekwame fantasten op hun plaats gezet. Maar nog erger: de staat heeft de vrijheid der wetenschap aan banden gelegd en officieel voorgeschreven welk dogma het uitgangspunt van het verder onderzoek moest zijn.

In het kort gezegd: de Sowjet heeft voorgeschreven, dat slechts diegenen, die aan de *erfelijkheid van individueel verworven eigenschappen geloven*, verdere onderzoekingen mogen doen en dat de leer van *Mendel*, *Hugo de Vries* en de ontdekkingen in de geslachtscellen door *Weismann*, *Morgan* en vele anderen onjuist zijn en dat de gehele westerse moderne erfelijkheidsleer geen praktisch nut afwerpt, reactionnair en onmaterialistisch,

zelfs idealistisch is en niet in het kader der communistische leer past.

Voor alle geleerden der wereld is dit even ondenkbaar als dat men bijv. thans weer tot het voor-copernicaanse wereldbeeld zou terugkeren en zou moeten leren, dat de aarde plat is en niet om haar as noch om de zon draait. Tot buiten de eigenlijke vakkringen is men zich gaan verontrusten. Zelfs een blad als het Bulletin of the Atomic Sciences wijdt een reeks artikelen van vakgeleerden, onder wie ook de Rus *T. Dobshansky*, aan de geschiedenis en verklaring van deze gerucht-makende zaak. Het zonderlinge is niet alleen, dat een overwonnen leer weer in ere hersteld is, maar dat de Opperste Raad zich heeft laten inpalmen door ondeskundigen en nu de vrije wetenschap aan banden legt. Daarmee heeft men zich ten zeerste geblameerd en belachelijk gemaakt. De zaak is echter nog veel erger doordat er ook slachtoffers gevallen zijn. Een der eerste was de beroemde reeds genoemde *Vavilov*. Hij is in 1940 in Oost-Siberië verdwenen, ondanks de protesten van elders.

Zeer bevreemdend is het, dat men *Lamarck*, die de leer heeft opgesteld, niet alleen niet eert, maar dat men doet of ze een Russische vinding is. *Lamarck* leerde in het begin der vorige eeuw, dat de organismen hun erfelijke eigenschappen konden wijzigen, wanneer zij aan veranderde omstandigheden werden blootgesteld. Niet alleen kan dat, wat nu overbodig bleek, weer te loor gaan en in rudimentaire organen veranderen, maar ook konden op grond der bestaande behoeften nieuwe eigenschappen ontstaan, waardoor het levend wezen aan het nieuwe milieu was aangepast. Dit ging dan weder erfelijk op de nakomelingen over.

In de tweede helft der vorige eeuw heeft *Ch. Darwin* andere gedachten ontvouwd over de ontwikkeling en toeneming van deze merkwaardige aanpassingen. Hij leerde, dat individuen door nog onbekende oorzaken een weinig erfelijk varieerden en dat door de strijd om het bestaan in de natuur de erfelijk het best aangepasten werden geselecteerd en overbleven. In zijn latere leven heeft hij bij die onbekende oorzaken voor kiem- of aanlegverandering ook enige ruimte opengelaten voor de door *Lamarck* uitgesproken mogelijkheid, maar hij is nooit zo ver gegaan, dat hij aannam dat de wens de vader der gedachte kon zijn of — in dit geval — dat de behoefte het gewenste deed ontstaan. Daarna is onze landgenoot *Hugo de Vries* gekomen, die bewees, dat de erfelijke variaties niet alleen van geringe aard, maar ook wel eens vrij grote sprongen kunnen zijn, waarom hij ze *mutaties* noemde.

Het optreden van mutaties is sindsdien herhaaldelijk bij plant en dier bewezen en men heeft ze ook kunstmatig kunnen opwekken door Röntgen- en radiumbestraling, door temperatuurinvloeden en chemicaliën. Hoe de spontane mutaties in de natuur ontstaan weet men nog steeds niet, maar stellig moet het zijn onder invloeden, die op de erfelijke aanleg, in het kiemplasma inwerken. Bij de kunstmatige mutaties heeft men het nog niet in de hand hun richting te bepalen d.w.z. men kan geen gewenste eigenschappen opwekken. Vele zijn ongunstig of neutraal. De moderne

erfelijkheidsonderzoeker werkt zoveel mogelijk met erfelijk zuiver materiaal en selecteert doelbewust uit de voorhanden mutaties diegene, die de soort veredelen of de gewenste eigenschap bezitten. Langs deze geduldige omweg hebben kwekers en fokkers reeds veel bereikt tot verbetering van gewassen en van de productie van kleinvee en de verdere veestapel. Door kruising en daarop volgende inteelt en selectie hebben zij gunstige combinaties van eigenschappen tot stand gebracht.

Tijdens al deze nauwkeurige werkzaamheden in laboratoria en proefstations bleek niets van een erfelijkheid van individueel tijdens het leven verworven eigenschappen. Men zag ook weldra in, dat deze leer logisch volkomen onhoudbaar is. Het is niet mogelijk een of ander kenmerk te verwerven als men daartoe geen aanleg bezit. Het verwerven bewijst, dat de aanleg er voor reeds bestond en niet eerst ontstond na het verwerven. Iemand die zijn spieren door sport en gymnastiek sterk ontwikkelt, doet dit op grond van een erfelijk vermogen. Als het bij een ander mankeert kan deze het nooit zover brengen. De gespierde mens krijgt hierdoor niet een verhoogd erfelijk vermogen, dat hij nu op zijn kinderen overbrengt. De muzikale mens brengt de vorm zijner muzikaliteit op het nageslacht over, onafhankelijk of hij deze eigenschap geoefend of verwaarloosd heeft. De zwakzinnige, wie men met grote moeite iets geleerd heeft, brengt daardoor niet een minder zwakzinnige aanleg op zijn kinderen over. Te dezer plaatse moeten wij volstaan met de opmerking, dat in de kringen der deskundigen, onverschillig van welke verdere levensbeschouwing zij zijn, het dogma der leer van *Lamarck*, is weerlegd en verworpen. Het levensraadsel is niet hier gelegen, maar reeds in de kiem en haar erfelijke factoren zelf. De laatste bezitten al of niet aanpasingsvermogen aan de invloed der levensomstandigheden. Het blijft een mysterie, maar tegelijk het axioma der biologie. *Dit levenwonder blijft ons uitgangspunt* en onze taak is het de beste exemplaren met het hoogste aanpassingsvermogen voor de voortplanting uit te kiezen, waar dit mogelijk is.

Dit nieuwe inzicht was in Rusland evenzeer verspreid als in het westen. In 1929 werd te Leningrad een Russisch genetisch congres gehouden met als eregasten de plantkundige *E. Bauer* uit Berlijn, de cytoloog (celkundige) *H. Federley* uit Helsingfors en de dierkundige *R. Goldschmidt* uit Berlijn. Deze gasten hebben om strijd de leiding, inzichten en resultaten van *Vavilow* en *Filipschinko* geroemd. De Russen waren ook geheel op de hoogte van de celstudiën van *Weismann* en *Morgan*, van de ontdekking der kernstaafjes en de op rijen daarin liggende erfactoren, van het specifieke aantal daarvan voor elke soort, ook bij de mens, en van hun verdeling volgens de combinatiewetten van het toeval bij de vorming der rijpe geslachtscellen. Aan de voornaamste universiteiten werden de nieuwe inzichten gedoceerd, terwijl de grote waarnemer en denker *N. K. Koltzo* afdelingen voor experimenteel erfelijkheids- en celonderzoek organiseerde.

Zoals gezegd heeft *Lenin* deze ontwikkeling ook aangemoedigd. Men

had in Rusland voedselnood en grote behoefte aan verbetering van oogsten en beter gehalte der gewassen. Men verwachtte veel van de nieuwe wetenschap. *Lenin* was geen bioloog. Hij interesseerde zich zeer voor praktische werkers en zo ondersteunde hij ook de pogingen van de verder niet wetenschappelijk onderrichte kweker *I. V. Michurin*. Deze kreeg opvallend snelle resultaten door het enten van vruchtbomen. Zowel in de stek als in de oorsprongsplant kwamen nieuwe producten aan bladeren en vruchten te voorschijn. *Michurin* verklaarde dit verkeerd: hij nam aan, dat door onderlinge wisselwerking vegetatieve bastaarden ontstonden en ging nu de bastaarderingsleer van *Mendel* en van *Morgan* en de door hen gevonden feiten bestrijden. Dit was een grote blunder. De moderne geneticus bestrijdt de resultaten van *Michurin* niet, accepteert ze dankbaar, maar geeft er een geheel andere, op celonderzoek berustende verklaring van dan de foutieve van *Michurin*.

Naast *Michurin* werkte verder een man van academische opleiding. *T. D. Lysenko*, die in het oog der wetenschappelijke wereld een warhoofd is. Deze man is er in 1940 in geslaagd *Stalin* te bewegen om de beroemde *Vavilov* te doen deporteren. Hij beweerde door bevrizing van zaden in staat geweest te zijn om een niet tegen winterkou bestaande tarwe wintervast te maken. Dit vlugge werk van *Michurin* en *Lysenko* maakte indruk op *Stalin* en de Opperste Raad en vooral, toen hun werd uitgelegd, dat de langzame manier der moderne genetici op wetenschappelijke nonsens berustte, heeft men aan de *Michurinisten* en *Lysenko* alle steun verleend. De laatste maakte gebruik van de sinds 1945 antiwesterse politieke campagne en slaagde er in 1948 eindelijk in zijn tegenstanders onschadelijk te maken.

Figuren als *Lysenko* zijn moeilijk psychologisch te verklaren. Men weet niet recht, wat bij hen eerlijk gemeend is, maar wèl kan men vaststellen in hoeverre zij onkundig zijn, de feiten in hun zin verdraaien, fanatiek zijn en handig het ogenblik voor hun opkomst uitbuiten. Dat dit alles op *Lysenko* van toepassing is, kan men in bovengenoemd Bulletin uitvoerig lezen. Er is een streven in de Sowjet-Unie om zich zelf de eer van allerlei uitvindingen en ontdekkingen toe te kennen. *Lysenko* deed hieraan mee, door *Lamarck* te negeren en het te doen voorkomen of in Rusland een nieuwe erfelijkheidswetenschap is ontstaan, waarvan hij en *Michurin* de dragers en uitvinders zijn. Beiden ontkennen alle moeizaam ontstane theoretische en praktische inzichten van de laatste halve eeuw en tonen op deze wijze hoezeer zij eierzuchtige dilettanten zijn. De kiem tot deze houding van *Lysenko* is reeds in zijn studententijd gelegd toen zijn leermeester adviseerde de moderne erfelijkheidsleer te wantrouwen. Critiekloos heeft hij toen op de leer der erfelijkheid van individueel verworven eigenschappen doorgeborduurd.

Zijn warhoofdigheid komt vooral hierin uit, dat hij de mendelisten reactionnair en idealistisch noemt en de *Michurinisten* progressief en materialistisch, en daarvoor geen enkel wijsgerig argument aanvoert.

Maar het meest ongelukkig en hopeloze is, dat hij de spreekvrompet werd van een dogmatische gemeenschapsleer en levensbeschouwing en elementen daaruit opdrong aan de beoefenaars der vrije wetenschap, aan wie de staat thans voorschrijft hoe ze hebben te denken. Van nu af aan is er slechts één biologische gedachtengang in de Sowjet-Unie. Meningsverschil mag niet meer bestaan. Wie niet van de leer van *Michurin* en *Lysenko* uitgaat, mag geen onderzoek meer verrichten. Dezelfde mensen, die alle godsdienstig zogenaamd vooroordeel heftig bestreden, gaan nu op een veel erger wijze zelf te werk. Zij zijn er blind voor hoe belachelijk zij zich in het oog der wereld van deskundigen hebben gemaakt. Welk een gebrek aan zelf- en mensenkennis!

De gang van zaken is verleden jaar aldus geweest: *Lysenko* is tot voorzitter gekozen van de Sowjet Landbouwhogeschool. Hij hield 31 Juli een uitvoerige rede, waarin van alles beweerd en niets bewezen werd. *Darwin* werd bestreden omdat hij de leer van *Malthus* aanhing. Feiten gevonden door de officiële wetenschap worden verdraaid voorgesteld of belachelijk gemaakt. De leer van de erfelijkheid van verworven eigenschappen moet juist zijn, omdat het Sowjet-systeem er behoefte aan heeft en zij past in de dialectisch-materialistische leer, waarvan de *Prawda* 27 Aug. schrijft, dat ze de wereld revolutionnair omvormt in het belang van het volk.

Op de rede van *Lysenko* vol niets zeggende exclamaties is een debat gevolgd, waarbij het recht van meningsverschil verdedigd werd. Verschillende opponenten hebben later uit vrees bakzijl gehaald, toen zij hoorden, dat de Partij het standpunt van *Lysenko* sanctioneerde en alle anderen desavoueerde en zelfs hun lezingen verbood. Dit debat is in de *Prawda* gepubliceerd. Eind Augustus vermeldden de Moscouse bladen het treurig resultaat van de vergadering van de Sowjet Academie van Wetenschappen en de tekst van het decreet van het bestuur er van op 26 Augustus. Ten slotte kwam 8 September een toespraak van de minister van onderwijs en opvoeding. Het pleit werd beslecht. De tegenstellingen zijn zogenaamd onverzoenlijk. Een dogmatische biologische leer wordt voortaan in de Sowjet Unie voorgeschreven.

Dit is in het kort de trieste geschiedenis van de laatste tijd. Waarom reeds tevoren mannen van goede naam en faam zoals *S. Levit*, die erfelijkheid bij de mens te Moscou studeerde en *Timofieff-Ressowsky*, die gewichtig mutatie-onderzoek deed en enige anderen, gevangengenomen zijn en ons hun lot onbekend bleef? Welke rationele uitleg kan aan dit alles gegeven worden? Is de leer der biologische ongelijkheid der mensen daar de dogmatische leiders een doorn in het oog? Of is men verblind door enkele verbluffende resultaten voor verbetering der agrarische productie en hoopt men zo sneller voorwaarts te komen?

In ieder geval krijgt *Lysenko* een uiterst moeilijke taak. Want hij zal nu snel moeten bewijzen, dat zijn leer de juiste is, wil hij ook niet binnenkort het lot zijner voorgangers ondergaan. Mocht zijn leer een korrel waarheid bevatten, dan hopen wij met een geneticus, die wij onlangs ontmoetten,

dat hij er in moge slagen de omstandigheden voor de mens zo te veranderen, dat deze een erfelijke vrijheid des geestes bereikt en zijn agressiviteit tegenover anderen vervangen wordt door het erfelijk bezit van wederzijdse achting, verdraagzaamheid en altruïsme. Dan zal hij onze samenleving een grote dienst hebben bewezen.

Naschrift.

Dostojevski signaleerde in zijn tijd reeds de neiging der Russen tot dogmatische beweringen. Dit wijst op lichtgelovigheid en gering critisch besef. Op een plein in Moscou staat een standbeeld voor de plantenfysioloog *Timiriazew*, pur sang Darwinist, evenals *Huxley* in Engeland en *Haeckel* in Duitsland. Uit misverstand stond deze vijandig tegenover het Mendelisme, ofschoon de erfelijkheidsleer zijn evolutieeler eer bevestigde dan ontkende. Alleen het feit, dat de geneticus *Bateson* in Engeland gesproken had over een evolutiegeloof en enkele twijfelpunten naar voren gebracht had, was voor *Timiriazew*, die als overtuigd communist de zijde van *Lenin* koos, voldoende om het Mendelisme een sterke clericale reactie te noemen, want *Mendel* was een priester en *Bateson* een Tory. Zo werd de nieuwe leer verworpen alleen op grond van dogmatisch vooroordeel. Een leerling van deze meester plantte de afkeer op *Lysenko* over.

In het begin dezer eeuw heeft een *Weens* dierkundige *Kammerer* de erfelijkheid van verworven huidkleuren van salamanders tegen bepaald gekleurde achtergronden trachten te bewijzen. Of hij in zijn oncritisch geloof zelf de dupe is geweest van bedrog zijner assistenten of dat hij zelf opzettelijk geknoeid heeft door de dieren kunstmatig te kleuren, het gevolg is geweest, dat de fraude ontdekt is, hij zich wetenschappelijk onmogelijk heeft gemaakt en zich daarop het leven heeft benomen. In Rusland draaide echter nog in 1929 een film „Salamandra”, waarin *Kammerer* in bescherming genomen wordt, en hij als slachtoffer van jaloezie van duisterlingen wordt getekend, waarna deze door de bourgeois vervolgd, in het land der vrijheid, Rusland, een goed onderkomen vond en zelfmoord werd voorkomen. Deze door *Lynacharski* vervaardigde film is dus een tendentieuze vervalsing der werkelijkheid. Naast de objectieve erfelijkheidswetenschap, heeft deze oncritische neiging tot het Lamarckisme in Rusland dus ook bestaan. In academische kringen kon *Lysenko* echter vooreerst geen veld winnen.

Tijdens de acute problemen van voedselvoorziening, die in de revolutiejaren opdaagden, kwam *Lenin* sterk onder de indruk van kweekresultaten van *Burbank* in Californië. Terwijl hij enerzijds aan *Vavilow* opdroeg het grote Instituut voor genetica en plantenkweek te organiseren, steunde hij anderzijds de Russische *Burbank Michurin*, die inderdaad op bekwame wijze vruchtbomen had gekweekt, die bestand waren tegen ongunstig klimaat. Er was trouwens niets op tegen om deze dingen hand aan hand te laten gaan. Men had de wetenschappelijke verklaring en methoden echter aan de wetenschappelijke vakmensen moeten overlaten.

Dat men dit niet deed heeft tot desastreus gevolgen geleid. Reeds tussen 1940 en '48 zijn bekwame mannen verdonkeremaand, van wie sommigen hierboven zijn genoemd. In Augustus en September 1948 werden centra van modern erfelijkheids-onderzoek opgeheven en mannen als de hoogleraren *Dubin*, *Gershenson*, *Zhebrak*, *Schmalganzen*, *Orbeli*, *Nemschinow* en *Zavadowsky* afgezet. Ofschoon *Zhebrak* met *Zhukowsky* en *Mikhanyen* uit vrees bakzeil gehaald hebben en erkend hebben, dat het Michurinisme als enige mogelijkheid voor een lid van de communistische partij overbleef, het heeft hun niet mogen baten.

DE PEN OP PAPIER

HET SOCIALISME GEEN LEVENSBESCHOUWING?

Verscheiden malen, o.a. bij ds Buskes en in „Het Vrije Volk” van 31 Mei 1949, pag. 1, heb ik nu al gelezen: Het socialisme is een *maatschappelijk* beginsel, waarover mensen met verschillende levensbeschouwing het eens kunnen zijn, maar dat zelf *geen* levensbeschouwing is.

Ik kan het met deze uitspraak niet eens zijn. Ze is volgens mij te eenzijdig (slechts een *maatschappelijk* beginsel) en ze bevat een (negatief) element, dat ik, zó absoluut gesteld (geen levensbeschouwing) niet kan onderschrijven.

Deze uitspraak raakt m.i. niet de kern van wat ik onder socialisme versta. omdat er niet de erkenning uit spreekt van een zeer hoog beginsel nl.: een diepe eerbied voor de waarde en de persoonlijkheid van de mens, ook van de geringste; en van een heilige overtuiging, dat het bij het socialisme gaat om de waarachtige vrijheid van de mens, die naar het woord van Kant niet middel, maar doel is.

Het is dan ook zeer juist gezien, dat het program van de P.v.d.A. begint met de erkenning van bovengenoemde waarden, die het als de geestelijke basis beschouwt waarop deze partijformatie berust. Eerst nadat deze solide basis is gelegd, ontwerpt het program het plan voor de bouw van het sociaal-economisch-cultureel huis, dat hierop moet rusten. Deze grondslag wordt aangeduid met de woorden: geestelijke vrijheid en eerbiediging van de medemens, een omschrijving van het gebod: „Heb uw naaste lief als u zelf”. Dit gebod is van een *zo principieel*-geestelijke aard en daarom van zo'n eminente betekenis, dat het niet minder dan een *levensbeschouwing* genoemd moet worden.

Deze constatering kan aanleiding geven tot een misverstand, dat ik dadelijk wil voorkomen. Er kan natuurlijk geen sprake van zijn, dat het socialisme als een vrij nauwkeurig omschreven levensbeschouwing naast een andere, bijv. de christelijke gesteld kan worden, nog minder: die zou kunnen vervangen. Het socialisme berust, moet althans berusten op het bovengenoemde gebod, zal er van waarachtig socialisme sprake zijn. Voor de christen is dit gebod onlosmakelijk verbonden met dat andere: „Heb God lief boven alles”. Voor de niet-christen-socialist is dit niet het geval. Dit is inderdaad een zeer diepgaand verschil tussen beide groepen. Voor de christen is het „Heb uw naaste lief als u zelf” alléén niet voldoende, maar dit element is toch een *integrerend* deel van zijn levensbeschouwing, m.a.w.: Christendom (om ons tot deze levensbeschouwing even te beperken) en socialisme hebben iets gemeenschappelijks, dat tot het *wezen* van beide behoort. Welke andere levensbeschouwingen socialisten nu nog meer mogen hebben dan de christelijke, dit element moet er in aanwezig zijn, zullen ze werkelijk op de naam socialisten aanspraak kunnen maken.

Dit element is van zo beslissende betekenis en bevat een zo zuiverend ferment, dat een socialist, die wel hartstochtelijk strijdt voor een socialistisch politiek-economisch-sociaal systeem, maar in huis, school, kantoor, bedrijf, of waar dan ook een tyran is, of zich in de grond der zaak laat leiden door een egoïsch-kapitalistische

geest, de naam van socialist niet verdient. Om dit element — en niet in de eerste plaats om verschil van politiek en economisch inzicht of methode — is er o.a. een onoverbrugbare kloof tussen het socialisme en het Russische communisme, dat het alles beheersend beginsel van eerbied vòòr en vrijheid van de mens met voeten treedt.

Het genoemde principe moet voor elke socialist een persoonlijke beslissing zijn, let wel: een *persoonlijke*, want het gaat bij het socialisme niet in de eerste plaats om een bepaalde *vorm* of *organisatie*; maar om *socialisten*. Het „Heb uw naastelief als u zelf” moet voor elke socialist *het* richtsnoer zijn van *al* zijn handelen ook, maar zeker niet *alleen*, van z'n politiek, sociaal of economisch handelen.

Ik kan hier nu niet uitvoeriger op ingaan, maar ik mag in dit verband nog eens herinneren aan wat Ragaz schreef: „Trad het socialisme eenvoudig in z'n economische, politieke en *geestelijke* waarheid op — het zou als een sterk gevoed vuur om zich heengrijpen, het zou *onweerstaanbaar* zijn”. Voor wie dit kan schrijven en onderschrijven is het socialisme toch waarachtig meer dan een *maatschappelijk* beginsel, maar een levenshouding, een *levensbeschouwing*.

Ik krijg meermalen het onbehaaglijke gevoel, dat we met het aanboren van die bronnen eigenlijk nog maar aan het begin staan, terwijl we met de praktische toepassing van het socialisme al een eind op weg menen te zijn. Dat zou op den duur wel eens diepe breuken in ons socialistisch *handelen* aan den dag kunnen brengen, en ons noodzaken de weg-terug in te slaan, alvorens weer voorwaarts te kunnen.

De hemel beware er ons voor, dat we onder socialisme alleen maar zouden *verstaan* „een maatschappelijk beginsel, waarmee mensen met verschillende levensbeschouwing het eens kunnen zijn, maar dat zelf geen levensbeschouwing is”. Als dan de stormen weer opsteken (en wie acht dat onmogelijk?), zal het socialisme als *beginsel* als 'n kaartenhuis in elkaar vallen, al zullen verschillende *socialisten* dan misschien rechtop blijven staan!

Ik erken ten volle, dat er in de P. v. d. A. mensen met verschillende levensbeschouwingen zijn, maar niet zo diametraal tegenover elkaar staand, dat ons doel nog maar alleen zou kunnen zijn de verwerkelijking van een politiek-economisch systeem; niet zo, dat van een *gemeenschappelijke*, zij 't dan ook *versmalde*, maar in elk geval nog *principiële levensbeschouwing* niet sprake zou kunnen, wat zeg ik: zou *moeten* zijn.

Deze (versmalde) levensbeschouwing is in haar diepste wezen nog van een zo *dynamisch*-revolutionair-geestelijke kracht voor *al* ons handelen, dat menig „lauwe” socialist er van zou schrikken, als hem de ogen hièrvoor open gingen!

Dr H. WESTRA

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

GRIJP HET ONGRIJPBARE

In „Partisan Review” vertelt de componist Nicolas Nabokow enkele inlichtende bijzonderheden over de aanhoudende zuiveringen in de wereld van de Russische muziek.

Bij besluit van het Centrale Comité van de Communistische Partij van 10 Februari 1948 werden, onder de term „formalisme” alle Sowjet-componisten, die op enigerlei wijze deel hadden aan de algemene Europese ontwikkeling van de moderne muziek, gediscrediteerd. Als gevolg van dit decreet werden 6 van de meest vooraanstaande Sowjet-componisten, t.w. Prokofiew, Sjostakowitsj, Khatchaturian, Sjebalin, Popow en Miaskowsky „in de ban gedaan”. Geen van hen is „lichamelijk” verdwenen, noch zijn directe strafmaatregelen genomen. Indirect zijn echter maatregelen genomen om te voorkomen, dat de Sowjet-maatschappij verder zou worden aangetast door de dragers van deze gevaarlijke, vreemde bacillen: zij werden uit hun functies als docenten aan conservatoria of bestuurslid van bonden gestoten. Zij kregen echter allen een kans om zichzelf te rehabiliteren door het schrijven van werken, die zouden bewijzen, dat zij „in staat waren zich te bevrijden van de Westelijke invloeden, atonale elementen, die een teken zijn van het verval en het bederf van de bourgeois-cultuur, uit te bannen, de klassieke traditie van Russische muziek voort te zetten en in hun kunst de beginselen van het gezonde Socialistische Realisme te belichamen”, zoals dit in een officieel rapport van April 1948 heet.

Van de bekendsten van deze componisten heeft naar het schijnt Sjostakowitsj zich geconformeerd, maar Prokofiew, die het Westen uit eigen aanschouwing kent, schijnt tot de onverbeterlijke gevallen te behoren.

Eén der officiële Sowjet-functionarissen heeft onlangs een lijstje opgesteld, waarin nauwkeurig omschreven is, welke

muziek van de Sowjet-componisten verwacht wordt.

In een uitgave van „Krokodil”, het humoristische bijvoegsel van de Prawda, stond in April 1948 het volgende prentje: een man en een vrouw zitten op een bank onder een boom — in de boom zit een vogel te zingen — de vrouw zegt „vind je dat die vogel mooi zingt?” „Ik kan er niets van zeggen”, zegt de man, „zolang ik niet weet wie het wijsje schreef”. Enkele weken later, wellicht was het zuiver toevallig, werd de redactie van de Krokodil gezuiverd volgens „algemene laksheid” en „het niet op de hoogte staan van het grote tijdperk van de socialistische opbouw”.

Waarom legt het Politbureau in zijn campagne tegen het Westen zoveel nadruk op de muziek? Nabakow antwoordt: „Het Politbureau voelt dat de componisten iets doen, waarop het geen onmiddellijke contrôle heeft. Muziek is een communicatiemiddel zonder ideografische inhoud. Daarom is het voor een leek moeilijk te weten wat er in een nieuw stuk muziek „gebeurt”. Daarom moet er een zekere vorm van toezicht zijn. Laten de Russische componisten daarom muziek schrijven, die aangenaam en begrijpelijk is voor de nieuwe Sowjet-middenklasse. Dat zal de componisten afhouden van ongrijpbare, mysterieuze, onbekende en daarom ondermijnende activiteit. De naam voor die activiteit luidt thans „formalisme”. De werkelijke vrees van de Sowjet-regering is het ontstaan van een geestesgesteldheid binnen een besloten groep van specialisten, van een scheppend individualisme, dat in menig opzicht nog verbonden is met de Westeuropese traditie. Dat zou tot politiek individualisme kunnen leiden, in het bijzonder bij componisten, die kans hebben een internationale reputatie te kweken en zich daardoor buiten en boven de partijlijn te voelen. Daarom is het slechts logisch dat de Sowjet-regering haar culturele zuiveringsacties ook uitstrekt tot het terrein der muziek.

BOEKBESPREKINGEN

A. Rossi — *Deux ans d'alliance germano-soviétique, août 1939 — juin 1941*

(Librairie Arthème Fayard, Parijs, 1948)

Het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken heeft door het uitgeven van de bundel „Nazi-Soviet Relations” het vorig jaar reeds veel licht verspreid over het bondgenootschap tussen Hitler en Stalin, dat van de zomer van 1939 duurde tot Juni '41, toen Hitler Rusland binnenviel. A. Rossi, de schrijver van een boek over de Franse communistische partij en in het bijzonder over derzelfer kopjesgeven aan de Duitse bezetters in dezelfde periode, rafelt hier de zaak nog eens uiteen; hij heeft daarbij tevens gebruikt een aantal documenten, die in Neurenberg ter sprake kwamen, en een aantal nog niet gepubliceerde Duitse stukken.

Het resultaat is, hoewel voor ingewijden niet verbazingwekkend, niettemin angstwekkend. Hitler en Stalin vertonen zich hier den volke als dief en diefjesmaat; van de befaamde theorie, dat Stalin alleen „uit nood”, als een voorlopige maatregel, met Hitler samenging — om zich later tegen hem te keren, blijft niets over. Het blijkt, dat Engeland en Frankrijk bij de onderhandelingen van de zomer van '39 tóch nooit tot resultaten zouden zijn gekomen met Stalin...., tenzij ook zij deze half Oost-Europa hadden aangeboden. Het blijkt ook, dat de Sovjet-Unie niet de eigenlijke onwillige partner van Hitler-Duitsland is, maar naast de economische leveranties ook ideologische steun geeft aan de Duitse zaak: Engeland en Frankrijk zijn de oorlog begonnen, niet Duitsland — zo schalt de Russische propaganda-machine; een sterk Duitsland is noodzakelijk voor Europa; de westelijke Geallieerden willen de gehele wereld in de oorlog meeslepen; enz., enz.

Het is een niet te onderschatten voordeel voor Hitler geweest, dat gedurende de campagne in het Westen slechts 5 tot 8 Duitse divisies voldoende werden geacht, om de Oostgrens te bewaken. Rossi laat zien, hoe Stalin tot het eind van zijn tweejarig bondgenootschap toe heeft getracht, het conflict met Hitler uit de weg te gaan — tevergeefs. Als het conflict komt, is het, zegt Rossi, een conflict tussen twee imperialismen, die elkaar vooral de Balkan niet gunnen.

Men leze dit boekje, dat uitmunt door feitelijke documentatie en heldere formulering van de daaruit te trekken conclusies. Slechts een enkele maal zet men bij de laatste een vraagteken. Als Rossi bijv. zegt (24), dat van Chamberlain's garantie aan Polen op 6 April '39 af Hitler en Stalin wisten dat een oorlog onvermijdelijk was, zou ik liever zeggen, althans ten aanzien van Hitler: „had moeten weten”; uit „Nazi-Soviet Relations” blijkt immers, dat Hitler ernstig teleurgesteld was, toen Engeland bij de Duitse invasie in Polen inderdaad de oorlog verklaarde. En betekent het overnemen van de Russische regering door Stalin, die tot zo lang alleen partijsecretaris was geweest, op 6 Mei 1941 een geruststelling van Hitler, zoals Rossi meent (207)...., of een organisatorische oorlogsvoorbereiding?

Interessant is voorts nog, hoe ook de dictatuur in Rusland toch enigszins rekening moet houden met de openbare mening, en de „deling” van Polen moet rechtvaardigen met het belang van de Wit-Russen en Oekraïners, die daar door de Duitsers in het nauw zouden worden gebracht.

J. B.

TWEE GESCHIEDENISSEN VAN HET SOCIALISME

Alexander Gray — *The Socialist tradition: Moses to Lenin* (Longmans, Green and Co, Londen, 1946).

Élie Halévy — *Histoire du socialisme européen* (NRF Gallimard, 1948, Parijs).

Er is zeker geen reden om te klagen over te weinig nieuwe studiën over de geschiedenis van het socialisme. De twee boeken, die nu voor me liggen, zijn beide samenvattende werken, die elk de lezing en bestudering voor onze generatie van socialisten ten volle waard zijn.

Wie in de eerste plaats een studieboek verlangt, kan beter niet met Halévy beginnen. Zijn boek is posthuum uitgegeven niet alleen, maar ook posthuum samengesteld uit min of meer losse aantekeningen van zijn colleges, welke hij over een lange reeks jaren over dit onderwerp hield. Het gevolg is, dat het éne aspect veel meer is uitgewerkt dan het andere. Het gevolg is ook, dat zijn opvattingen zich in de loop der jaren nogal eens hebben gewijzigd; dit blijkt ook in het boek, zoals het nu voor ons ligt, bijv. in de passages over het communisme.

Ik zou echter allerminst willen zeggen, dat het een rommelig boek is: daarvoor hebben Halévy's leerlingen het met te veel zorg in elkaar gezet en daarvoor zijn ook de eigen fragmenten van de schrijver toch weer te goed gesteld. Evenmin zou het verantwoord zijn, af te dingen op de charme en scherpzinnigheid van de stijl, die ons Halévy „op zijn best” tonen. Een boek voor fijnproevers... dat ook voor jongere socialisten leesbaar is en nuttig zal blijken.

Alexander Gray is een weer andere man. Hij staat evenals Halévy juist buiten het socialisme, maar is dunkt me net nog iets meer „van liberalen huize”. Hij concentreert zijn geschiedenis van het socialisme volgens de beproefde docentensmethode om bepaalde hoofdfiguren heen, en komt er daarbij rond voor uit, dat de één hem persoonlijk bevalt, en hij de ander toch eigenlijk een afschuwelijke kerel vindt. Maar hij heeft de juiste instelling, die hem nooit „unfair” doet zijn, ook niet waar hij critiqueert (of bepaalde beroemde passages eenvoudig tot nonsens verklaart: zie zijn fraaie stuk over de vraag „what Marx really meant”!).

Er bestaan plannen, om Gray in het Nederlands te vertalen. Het verdient aanbeveling, het boek dan een vooraanstaande plaats in de socialistische beweging te geven: het behoort in de handbibliotheek!

S. Tas — Europa, laatste fase

(De Vrije Bladen, G. A. van Oorschot, A'dam. z. j.).

Dit helder geschreven boekje gaat eigenlijk over twee onderwerpen: over de wereldsituatie en (uiteraard daarmee verbonden) de situatie van het socialisme. Over geen van beide is Tas optimistisch, al luidt de titel wat te pessimistisch. Als men zijn boekje goed leest, ziet men dat hij het laatste uur van Europa alleen geslagen acht in die zin, dat der federalisten schone ideaal van een „derde macht” reeds vóór de totstandkoming in rook vervlogen is. Hij ziet echter wel perspectief voor een „progressieve linkervleugel” binnen de Pax Americana, welke laatste hij met zekerheid ziet komen, ja eigenlijk reeds aanwezig acht.

Accoord hiermede. Helaas zijn niet alle incidentele in dit boekje uitgesproken oordelen even aanvaardbaar als de algemene lijn van het betoog. Heeft inderdaad

de Sowjet-Unie in het geheel geen belangstelling voor de openbare mening in andere landen, omdat er in Rusland zelf geen openbare mening bestaat? Het lijkt me zo, dat dit strijdt met het ervaringsfeit, dat de Russen het propagandawapen niet altijd, maar wel vaak met succès hebben gebruikt. En als Tas schrijft over de Nederlandse politiek krijgt men wel eens het gevoel, dat hij de situatie graag naar zijn eigen ideaal zou modelleren, hoe realistisch hij in het algemeen ook wil zijn. Waar is toch die „linkervleugel” binnen de KVP, die ook een zo scherpzinnig man als Tas als een vast begrip hanteert? Natuurlijk, ook in een partij als de KVP gaan sommige gedachten naar „links” en andere naar „rechts”; maar is het niet juist het pijnlijke element in onze politieke wereld, dat die „linkervleugel van de K.V.P.” aanstonds als een spook wegduikt, zodra men hem tracht te vangen of op bepaalde personen vast te nagelen?

Wat Tas over de situatie van het socialisme in het algemeen zegt, is overigens behartigenswaardig genoeg. Hij laat zien, dat de interne ontwikkeling der socialistische denkbeelden slechts betekenis heeft, als men zich helder bewust is van de internationale situatie zoals die in feite is, — en als men als „progressieven” aan de verdere ontwikkeling van die situatie leiding durft en kan geven volgens het beginsel van de „progressieve linkervleugel binnen de Pax Americana”, zie boven. De uitvoering van dat schone denkbeeld is niet eenvoudig, en Tas blijft uiteraard staan bij de moeilijkheid, dat zijn realisme wel eens in het tegendeel lijkt om te slaan, als hij aan de verwerkelijking van zijn lievelingsdenkbeelden toekomt.

Maar dat neemt niet weg, dat de gedachtengang van deze studie in hoofdzaken juist is — en uiterst behartigenswaardig voor het Nederlandse socialisme, dat zich zelf maar al te weinig in deze perspectieven ziet.

J. B.

Prof. dr H. Brugmans: Les trésors littéraires de la France. Histoire et Anthologie. (J. B. Wolters' Uitg. Mij, Groningen, f 14.50).

Een bloemlezing is altijd een zeer persoonlijke zaak, en zo lang er geen door ieder aanvaarde maatstaven in de literatuur zijn, kan de een vinden dat 30 bladzijden voor Péguy in een bloemlezing, die er 8 aan André Gide geeft, en nul aan Paul Valéry, benevens nul aan Mallarmé, een niet geheel geslaagde keuze is, terwijl de ander meent, dat de gewone belangstellende en de schooljongen (en dat zijn toch degenen voor wie zo'n bloemlezing in de eerste plaats bedoeld is), op deze wijze het best bediend worden.

Het is ook niet helemaal duidelijk wat de bedoeling van het boek is. Het wil tegelijk literatuurgeschiedenis en bloemlezing zijn. Het is toch eigenlijk meer een beredeneerde bloemlezing, want, terwijl men de opvatting kan aanvaarden, dat geen brokken van toneelstukken in een bloemlezing thuishoren, en dus Corneille, Racine en Molière buiten moeten blijven, kan men zich geen Franse literatuurgeschiedenis voorstellen die deze drie in 4½ blz., d.w.z. 1½ blz. voor ieder der drie over heeft, minder dan voor de figuur van Louis Aragon, die, met „poëzie” en al, 13 blz. krijgt.

Als literatuurgeschiedenis vind ik dit boek van Brugmans weinig geslaagd, al deel ik de opvatting dat het gewone type literatuurgeschiedenis, nl. de catalogus met namen van schrijvers, van boeken, van jaartallen en korte inhouden etc. etc. nog veel minder geslaagd is.

Als bloemlezing heeft het boek veel verdiensten. De wijze waarop een idee wordt gegeven van de „chansons de geste” niet alleen door de bewerkingen van Léon

Gautier maar ook door een gedicht als „Le Cor” van Vigny bij het Rolandslied te plaatsen, is zeker aanbevelenswaardig. De plaats die aan Villon gegeven wordt, is ruimer dan in de meeste bloemlezingen. Maurice Scève zal men gewoonlijk niet vinden, en Ronsard krijgt zelden zo'n ruime en goede keuze als bij Brugmans. Nog aardiger is het in deze bloemlezing, èn een goed fragment van Calvijn aan te treffen, èn, veel later, heel wat van de scepticus Fontenelle.

Dit zijn niet de enige verdiensten van het boek, dat voortreffelijk is uitgegeven, veel illustraties heeft en dat ongetwijfeld voor velen een interessante kennismaking met de Franse literatuur zal zijn.

J. DE K.

BIBLIOGRAFIE

ECONOMISCHE POLITIEK

SEYMOUR E. HARRIS, THE EUROPEAN RECOVERY PROGRAM. Geeft een aardig overzicht, is vlot geschreven, gaat niet zeer diep en is uiteraard niet helemaal bij.

J. E. MEADE, PLANNING AND THE PRICE MECHANISM: THE LIBERAL SOCIALIST SOLUTION. Pleidooi voor mengvorm. In het algemeen afkerig van gedetailleerd ingrijpen.

WALTER EUCKEN EN FRANZ BÖHM (ED.), BUNDEL ORDO: JAHRBUCH FÜR DIE ORDNUNG VON WIRTSCHAFT UND GESELLSCHAFT. Bijdragen over economische orde. In het algemeen anti-planning.

F. A. HAYEK, INDIVIDUALISM AND ECONOMIC ORDER. Bundel essay's (herdruk artikelen). Bundel gericht tegen planning, die ook voor voorstanders van planning van belang is.

DAVID J. DALLIN, SOVIET RUSSIA AND THE FAR EAST. Beschrijving geschiedenis vanaf 1931 met nadruk op periode na 2de wereldoorlog.

MARK STARR, LABOUR POLITICS IN U.S.A. Brochure. Geeft verklaring van het feit, dat er in de Verenigde Staten geen zelfstandige arbeiderspartij bestaat.

WALTER GALENSON, LABOUR IN NORWAY. Diepgaande studie over sociale verhoudingen in het Noorse

bedrijfsleven en over de samenhang tussen vakbeweging en arbeiderspartij.

JULIAN TOWSTER, POLITICAL POWER IN THE U.S.S.R. 1917—1947. Een uiterst volledige beschrijving van de opbouw en de werking van de Russische staatsmachine.

R. G. HAWTREY, WESTERN EUROPEAN UNION. Een belangrijke analyse van de economische problematiek van de Europese eenheid, in het bijzonder van Englands positie daarbij. Weinig moedgevend voor „Straatsburg”, maar feitelijk en zonder frasen.

FOSTER RHEA DULES, LABOR IN AMERICA. Een gedocumenteerde geschiedenis van de georganiseerde arbeidersbeweging in de V.St. van haar ontstaan tot heden. Ook de recente geschiedenis (New Deal, Taft-Hartley Act) wordt uitvoerig behandeld. 400 pg.

LABOR IN POSTWAR AMERICA. Remsen Press. N.Y. Een welhaast uitputtende behandeling van de verschillende aspecten van het arbeidsvraagstuk in de V.St. sinds 1945, door een uitgebreide staf van deskundigen. 800 blz.

BURNHAM P. BECKWITH, THE ECONOMIC THEORY OF A SOCIALIST ECONOMY. Samenvatting en aanvulling van de bestaande theorieën van Dickenson, Lerner, Hall enz. over de economische problematiek binnen een streng geleide volkshuishouding.

DE MAATSCHAPPIJ ORGANISEREN

Op 10 September jl. organiseerde de Dr Wiardi Beckman Stichting een conferentie over de achtergronden van de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie. De aldaar gehouden inleidingen zijn in dit nummer van Socialisme en Democratie afgedrukt. Deze inleidingen houden zich bezig met de beginselen t.a.v. de organisatie van onze maatschappij, zoals zij in de verschillende levensrichtingen in ons volk gedurende lange tijd antithetisch werden gesteld. Nu de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie na zoveel jaren het ontwerp-stadium teboven komt, leek het de redactie gewettigd voor deze beschouwingen aandacht te vragen. Als er één onderwerp is, dat het gecompliceerde karakter van ons huidige maatschappelijke bestel ten voeten uit illustreert, dan is het wel de p.b.o. Men kan de hiermee beoogde organisatie van het bedrijfsleven uit zo verschillende motieven wensen en de gevolgen die van het tot stand komen van deze organisatie — in welke vorm ook — kunnen worden verwacht, zijn zo veelsoortig en tegenstrijdig, dat het dringend gewenst is om de p.b.o. te toetsen aan onze meest elementaire opvattingen omtrent staat, mens en gemeenschap. Daarom acht de redactie het een gelukkige omstandigheid dat in ditzelfde nummer J. de Kadt de vraag opwerpt in hoeverre deze zaak opgevangen wordt door de belangstelling van de gewone man en dat prof. Brugmans hierna het maatschappijbeeld van Proudhon behandelt en daarbij in wezen dezelfde problematiek raakt als ons bij de p.o.b. bezighoudt.

Als inleiding tot de lectuur van de hiernavolgende beschouwingen mogen nog enkele opmerkingen worden gemaakt, die tegelijk kunnen gelden als neerslag van de discussie op de zoëven genoemde conferentie. In deze discussie bleek nog weer eens duidelijk, dat ook bij de voorstanders van de p.b.o. het toch zo is, dat vrijwel ieder het accent weer anders legt, waar het gaat om doel en functie van deze nieuwe organisatievorm. De staatsman zal geneigd zijn in de eerste plaats te letten op het belangrijke stuk nieuwe rechtsorde dat met de totstandkoming van de p.b.o. wordt gecreëerd. Uit een oogpunt van wetgeving en bestuurstechniek wordt een reeds lang als pijnlijk gevoelde lacune gevuld. Hij zal de p.b.o. beoordelen op de efficiëncy van haar bestuursvoering, de waarborgen voor het algemeen belang die zij geeft, de naleefbaarheid van haar verordeningen, de rechtszekerheid die zij schept. En de vraag of bedrijfschappen bij A.M.v.B. dan wel bij de Wet moeten worden ingesteld, zal hij stellig niet als onbelangrijk voorbij gaan. De econoom zal zich afvragen of een nuttig en effectief instrument geschapen wordt ter volvoering van de door hem

voorgestane economische politiek; hij zal voor alles er op letten of de nieuw in te stellen organen dusdanig worden gevormd, dat zij een actief aandeel kunnen nemen in de noodzakelijke politiek tot het scheppen van werkgelegenheid door middel van industrialisatie van ons land. Hem kan ook de vraag niet onverschillig laten of de beperking van de mededinging, die door monopolisering en ondernemersafspraken reeds tot zulke ernstige gevolgen voor het economisch leven heeft geleid, door de nieuwe organen wordt tegengegaan dan wel bevorderd. De vakbondsleider zal daarentegen veel meer gevoelig zijn voor het argument dat hem in de p.b.o. voor het eerst een wezenlijk aandeel in de economische zeggenschap wordt geboden en hij zal bereid zijn vele bezwaren licht te achten om deze medezeggenschap — van ouds her een der voornaamste doelstellingen van zijn organisatie — te kunnen verwezenlijken. De socioloog zal zich allereerst interesseren voor de vraag of de p.b.o. de verstarring bij de vorming van de verschillende machtsgroepen verder in de hand werkt dan wel flinke wakken in de bevroren oppervlakte van onze maatschappij stoot. Hem zal vooral ter harte gaan of de organen van de p.b.o. dusdanig zijn geformeerd, dat zij het ontstaan van een nieuwe op het gemeenschapsbelang gericht mentaliteit bij arbeiders en werkgevers zullen stimuleren en uiteindelijk over de huidige tegenstellingen heen tot een integratie van staat en maatschappij zullen leiden.

Het behoeft geen hetoog dat deze zienswijzen elk voor zich haar goed recht hebben. Dat zij in deze gedifferentieerde vorm thans ook metterdaad een rol spelen, hangt onverbrekkelijk samen met onze maatschappijstructuur en verklaart voor een goed deel, waarom de p.b.o. zich, ondanks de bijna 30.000 verkochte exemplaren van het wetsontwerp voor de gemiddelde burger voorlopig in een ietwat schimmige sfeer afspeelt.

Het naast elkaar stellen van het subsidiariteitsbeginsel, de souvereiniteit in eigen kring en de functionele decentralisatie leerde, dat, althans in de kring van de Partij van de Arbeid, t.a.v. de wezenlijke elementen die hierbij in geding zijn, t.w. de taak van de staat als centraal gezagsorgaan en de wenselijkheid om het zelfdoen ruim baan te laten waar hogere belangen niet worden geschaad, hoogstens verschil in accent bestaat. Deze nevenstelling leerde ook, dat het vraagstuk van de p.b.o., zoals het zich in al de veelzijdigheid van zijn problematiek thans heeft gesteld, stellig niet meer afdoende kan worden benaderd met genoemde organisatie-principes. Ook de functionele decentralisatie, dat het als een typisch doelmatigheidsprincipe wellicht het langst zal uithouden, is te zeer gebonden aan een periode waarin de juridische aspecten de economische gemakkelijk overheersten, om van blijvende waarde te zijn in een tijd waarin de economische noodzakelijkheden steeds meer het juridisch wenselijke gaan bepalen.

Dat scheidt een verplichting naar twee kanten: speuren naar een nieuw integraal maatschappelijk organisatiebeginsel en opvoeden tot begrip voor de veelvormigheid van de p.b.o., juist nu ze nog in de kinderschoenen staat.

***SOUVEREINITEIT IN
EIGEN KRING
EN PUBLIEKRECHTELIJKE
BEDRIJFSORGANISATIE***

I. *Inleiding.*

Bij de grote belangstelling, die na de oorlog voor het vraagstuk der Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie bestaat, is de vraag naar de principiële achtergrond van deze organisatie dikwijls ter sprake gekomen. Daarbij werden dan de Functionele Decentralisatie, het Subsidiariteitsbeginsel en de Souvereiniteit in eigen kring alle drie genoemd. Meermalen werd de indruk gewekt, alsof zij in wezen niet zoveel van elkander verschillen. Naar mijn wening is het gewenst ten deze een duidelijk onderscheid te maken. Er is verschil in uitgangspunt. De Functionele Decentralisatie neemt het hogere orgaan als uitgangspunt en gaat na welke taken ter uitvoering beter aan het lagere orgaan kunnen worden toevertrouwd. Het Subsidiariteitsbeginsel gaat omgekeerd uit van het lagere orgaan en wil aan dit orgaan overlaten wat het even goed of beter kan verzorgen dan het hogere orgaan. In beide gevallen blijkt niet duidelijk, wanneer een bepaalde taak aan het hogere dan wel aan het lagere orgaan moet worden toevertrouwd. Overwegingen van doelmatigheid zullen hierbij ongetwijfeld een belangrijke rol spelen. De Souvereiniteit in eigen kring geeft aan het lagere orgaan, de kring, een meer zelfstandige positie in dien zin, dat de kring een eigen bestaan heeft onafhankelijk van het hogere orgaan, de Overheid, en dat de Overheid geen bepaalde taak aan de kring mag opdragen, wanneer de kring daarmee niet instemt. Er zijn uiteraard tussen Functionele Decentralisatie, Subsidiariteitsbeginsel en Souvereiniteit in eigen kring ook allerlei punten van aanraking, maar een duidelijk onderscheid is gewenst, omdat zal blijken, dat het van veel belang is, welke van deze drie beginselen men bij de uitwerking ener Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie als leidraad neemt.

II. *Uiteenzetting der souvereiniteit in eigen kring.*

De theorie van de souvereiniteit in eigen kring is vooral ontwikkeld door dr A. Kuyper. Prof. Dooyeweerd, hoogleraar aan de Vrije Universiteit, heeft op hem voortgebouwd en zijn gedachten uitgewerkt. De bekende Stone-lezingen over „Het Calvinisme” van dr Kuyper geven naar mijn mening in het kort de duidelijkste indruk van hetgeen de theorie van de souvereiniteit in eigen kring bedoelt (pag. 82—91). Ik vermeld uit deze pagina's enkele citaten. Uitgegaan wordt van

„de grondgedachte, dat de souvereiniteit Gods, waar ze op mensen nederdaalt, zich splitst in twee sferen, enerzijds in de gezagssfeer van de Staat en anderzijds in de gezagssfeer van de maatschappelijke levenskringen, en dat in beide sferen het inwonend gezag soeverein is, d.w.z. alleen God boven zich heeft” (pag. 86).

„In velerlei onderscheiding zien we (alzo) de souvereiniteit in eigen kring zich doen gelden:

1. in de persoonlijke sfeer door de souvereiniteit van het genie en de persoonlijke meerderheid;
2. in de corporatieve sfeer der universiteiten, gilden, genootschappen, enz.;
3. in de domesticke kring van het gezin en huwelijksleven;
4. in de gemeentelijke autonomie.

In alle vier deze sferen nu heeft de Overheid niet eigenmachtig haar ordonnantiën op te leggen, maar de ingeschapen levenswet te eerbiedigen. God heerst in die sferen even vrijmachtig als Hij in de staatskring door de Overheid heerschappij voert. Gebonden door haar eigen lastbrief, mag alzo de Overheid de Goddelijke lastbrief, waaronder deze sferen staan, niet ignoreren, noch wijzigen, noch verscheuren. De Overheidssouvereiniteit bij de gratie Gods gaat hier, om Gods wil, voor een andere souvereiniteit van even Goddelijke oorsprong uit de weg. Noch het wetenschappelijk leven, noch het kunstleven, noch de landbouw, noch de nijverheid, noch de handel, noch de scheepvaart, noch het huisgezin, noch het familieleven, noch het gemeentelijk leven mag gedwongen worden zich naar de gratie der Overheid te voegen. De Staat mag geen woekerplant zijn, die alle leven opsorpt. Op eigen wortel heeft ze te midden van de andere stammen haar plaats in het woud in te nemen en alzo alle leven dat zelfstandig opschiet, in zijn heilige autonomie te maintaineren” (pag. 88).

Ook in andere geschriften van dr. Kuyper vindt men gegevens over zijn theorie van de souvereiniteit in eigen kring. Verder noemde ik in dit verband reeds prof. Dooyeweerd. In zijn proefschrift „Critisch-Historisch onderzoek naar de sociologische ontwikkeling van het beginsel der souvereiniteit in eigen kring in de 19e en 20e eeuw” heeft dr. J. D. Dengerink een uitvoerig overzicht gegeven van de opvattingen van o.a. Kuyper en Dooyeweerd, ten aanzien van dit vraagstuk. Voorts vermeldt hij een uitgebreide literatuur.

Aan de theorie van de souvereiniteit in eigen kring liggen bepaalde theologische veronderstellingen ten grondslag. Het is mij niet mogelijk daarop thans nader in te gaan. De gedachte van de voorstanders van de theorie der souvereiniteit in eigen kring is, dat wij, naast de Bijbel als Gods Woord, rekening moeten houden met de zogenaamde scheppingsordeningen Gods, die normatief zijn voor ons standpunt in zake staat en maatschappij. Te recht heeft prof. dr. H. van Oyen in zijn Christelijke Ethica *) op deze leer der scheppingsordeningen critiek uitgeoefend. Zo zegt hij o.a.:

„Wat scheppingsordeningen echter „op zich zelf”, als natuurlijke grondvormen zijn, is en blijft een zaak van rationele bespiegeling. En het gevaar is niet

*) N.V. Servire, Den Haag, pa. 22—23.

denkbeeldig, dat we, bevangen in dergelijke menselijke speculaties, het concrete gebod Gods tot ons leven slechts zeer onklaar beluisteren kunnen, daar het verlangen het zedelijk handelen van meet af te confronteren met het autonome ideale beeld der ordeningen sterk zal domineren. De eigenlijke pointe van de wil Gods in de concrete eisen in ons door de zonde getroffen bestaan zal haar doel missen. . . .”

Ik vermeld juist dit bezwaar, omdat het mede de achtergrond vormt van de hierna volgende beschouwingen.

III. *Historische achtergrond.*

Het is nodig rekening te houden zowel met de *theoretische* als met de *practische* verhoudingen, waaronder dr. Kuyper zijn theorie over de soevereiniteit in eigen kring ontwikkelde.

Theoretisch vond de leer der Staatssouvereiniteit steeds meer aanhang. De idee van de Staat werd hemelhoog verheven. De Staat werd als een mystiek begrip vereerd en de staatswet was oppermachtig. Tegenover die leer der Staatssouvereiniteit stelde Kuyper de leer der Godssouvereiniteit. Hij bedoelde aan te geven, dat God in de Schepping bepaalde kringen heeft verordeneerd en dat de Staat de sfeer van die eigen kringen heeft te ontzien. Hij wilde daarmee een dam opwerpen tegen het theoretische staatsabsolutisme van die dagen.

Practisch richtte Kuypers strijd zich vooral op het verkrijgen van het bijzonder onderwijs. Het gezin is een van de zelfstandige kringen, die op de Schepping berusten. De Staat mag daarom niet het onderwijs opdringen, dat hij wenselijk acht, maar heeft de soevereiniteit van de levenskring, die gezin heet, te ontzien.

In de theorie van de soevereiniteit in eigen kring liggen twee gedachten verborgen, die ook op dit ogenblik nog van grote betekenis zijn. In de eerste plaats wordt met de bestrijding van de leer der Staatssouvereiniteit krachtig stelling genomen *tegen alle dictatoriale en totalitaire strevingen*, die in het Fascisme en het Nationaal-Socialisme zulke jammerlijke resultaten hebben opgeleverd. De eis van volstreckte gehoorzaamheid aan God laat voor de mens ruimte op het terrein, waarop hij alleen zijn Schepper heeft te gehoorzamen. Daarentegen neemt de eis van volstreckte gehoorzaamheid aan de Staat die ruimte weg, waardoor dictatuur en totaliteit zich kunnen doen gelden.

In de tweede plaats geeft de theorie van de soevereiniteit in eigen kring, met haar verzet tegen dictatuur en totaliteit, *een plaats aan de eigen levenssfeer van het individu*, aan de ontplooiing der menselijke persoonlijkheid. De gedachte, dat de mens een schepsel Gods is, legt op ieder mens de verplichting zijn medeschepselen die vrijheid te geven, welke hij nodig hebben om zijn van God gegeven taak in het leven te kunnen vervullen.

Is de theorie van de soevereiniteit in eigen kring op deze punten waardevol, zij biedt op het terrein der Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie geen constructie met gunstige resultaten. Zij staat integendeel aan een voor-

spoedige ontwikkeling der Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie in de weg. Ten einde dit nader aan te tonen noem ik de volgende bezwaren.

IV. *Het begrip „sovereiniteit” onduidelijk.*

Het begrip „sovereiniteit” lijdt aan een grote mate van *onduidelijkheid*. Ook in de historie van het staatsrecht heeft het voortdurend tot verwarring aanleiding gegeven. In zijn bekende „Allgemeine Staatslehre” wijdt dr Georg Jellinek een uitvoerig hoofdstuk (pag. 435—474) aan de geschiedenis van het soevereiniteitsbegrip, dat het gevaar van verwarring bij de hantering van dit begrip duidelijk aantoonst. Zo laat hij zien, dat de vraag: „nach der höchsten Gewalt *des Staates*”, vermengd wordt met: „nach der höchsten Gewalt *im Staate*”. Ook thans is die onduidelijkheid nog niet opgeheven. In de theorie van de soevereiniteit in eigen kring komt deze onduidelijkheid naar voren, doordat de „sovereiniteit van de Overheid en de soevereiniteit van de kringen des volks”, welke beide een titel hebben van goddelijke oorsprong, naast elkander worden gesteld. Toch moet aan het begrip soevereiniteit, gebruikt in verband met de kringen des volks, een andere betekenis worden toegekend dan aan dit begrip toekomt, wanneer het wordt gebruikt in verband met de Overheid. Want terwijl de grenzen der Overheidssovereiniteit door die Overheid zelve worden bepaald, worden de grenzen van de soevereiniteit der kringen in laatste instantie niet door die kringen zelf getrokken, maar door de Overheid.

V. *Onjuiste tegenstelling tussen Staat en Maatschappij.*

Het spreekt vanzelf, dat tussen Staat en Maatschappij moet worden onderscheiden. Dat geldt vooral, wanneer de positie van kringen als de Kerk en het gezin moeten worden afgebakend. Maar voor de kring van het bedrijfsleven zijn de grenzen veel minder duidelijk.

Mijn bezwaar tegen de aanhangers van de theorie van de soevereiniteit in eigen kring is, dat zij *een veel te scherpe tegenstelling maken tussen Staat en Maatschappij*. Ook in het Voorlopig Verslag op het Wetsontwerp in zake de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie wordt van dit bezwaar melding gemaakt. Staat en Maatschappij moeten wel worden onderscheiden, maar niet gescheiden. Want beide vormen „een zeker te onderscheiden, maar even zeker onverbrekkelijk verbonden geheel van gemeenschapsleven” (pag. 3).

De hier bestreden opvatting past in de verhoudingen van de vorige en het begin van deze eeuw, toen de staat zoveel mogelijk van het terrein van het bedrijfsleven werd geweerd. Zulks was een uitvloeisel der toen heersende opvatting, dat er heel weinig staat en heel veel maatschappij moest zijn. De staat gold als ware hij een vijand der maatschappij. Gelukkig heeft deze scherpe tegenstelling in latere jaren aan betekenis verloren, doordat de omstandigheden een toenemende bemoeienis van de staat met de maatschappij nodig maakten. Er zijn daardoor allerlei overgangsvormen ontstaan. Staat en Maatschappij zijn veel meer ineengestrengeld, doordat de

staat gebruik maakt van de krachten der maatschappij. Op allerlei manieren komt deze wijziging tot uitdrukking. Een verbreding van het terrein, waarop de staat dwingend optreedt als bij de sociale wetgeving, is daarvoor geenszins nodig. De staat treedt tegenwoordig in talloze gevallen zonder dwang op als de onmisbare coördinator. Men denke in dit verband aan allerlei arbeid op het ruime terrein der kinderbescherming, reclassering, drankbestrijding, gezinsverzorging, huishoudelijke voorlichting, enz. Ook komt de ineenstrengeling van staat en maatschappij tot uitdrukking in de talloze organen, die tegenwoordig de Overheid adviseren of aan de uitvoering der Overheidstaak deelnemen.

VI. *Geen plaats voor functionele decentralisatie.*

Reeds jaren leeft bij velen het besef, dat de toegenomen bemoeienissen der Overheid met het economische en sociale leven het nodig maken om bepaalde functies aan het ambtelijk apparaat te onttrekken en die, onder het algemene toezicht der Overheid, toe te vertrouwen aan nieuw in te stellen organen, waarin de vertegenwoordigers van de organisaties van werkgevers en arbeiders een zeer belangrijke plaats innemen. Het ontwerp op de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie heeft te recht met deze stroming rekening gehouden door in artikel 96 (aanvankelijk 94) een *regeling van zelfbestuur* voor te schrijven, inhoudende, dat de bedrijfsorganen hun medewerking moeten verlenen, wanneer deze wordt gevorderd o.a. bij of krachtens een wet of bij een verordening van de Sociaal-Economische Raad.

Het is tegen deze regeling van zelfbestuur, dat de voorstanders van de theorie der soevereiniteit in eigen kring zich in het Voorlopig Verslag verzetten (pag. 3—4). Naar hun mening wordt „een te sterke invloed toegerekend aan de Overheid en te weinig begrip getoond voor het zelfstandige karakter der bedrijfsorganen, welke niet behoren te worden geïncorporeerd in de staatsorganisatie, ook al komen zij tot stand met medewerking der Overheid en staan zij onder gezag en de contrôle daarvan”.

Deze veronderstelling, dat de bedrijfsorganen bij functionele decentralisatie een verlengstuk zouden worden van de overheidsarm, is in strijd met de gedachte van het zelfbestuur, welke in het ontwerp is neergelegd. Een orgaan, dat zelfbestuur heeft, is juist niet een deel van het ambtelijk overheidsapparaat, maar binnen bepaalde grenzen zelfstandig in de uitvoering. Gaan wij de a.r.-weg op, dan betekent dit, dat van de gehele functionele decentralisatie niets terecht komt. De uitvoering der sociale wetgeving bijv. zal dan niet aan de bedrijfsorganen kunnen worden toevertrouwd. Men zal dan over de gehele linie een breed ambtelijk apparaat in stand moeten houden en dat wel naast de bedrijfsorganen, die immers alleen autonoom zijn en geen zelfbestuur zullen bezitten.

Ter vermijding van deze consequentie wordt door de voorstanders van de theorie van de soevereiniteit in eigen kring in het Voorlopig Verslag nog de gedachte geopperd, dat de toepassing van zelfbestuur alleen met de vrijwillige medewerking van het bedrijfsleven zal kunnen plaatsvinden.

Maar door bijv. de uitvoering der sociale wetgeving alleen dan aan het bedrijfsorgaan toe te vertrouwen, wanneer het daarmee uitdrukkelijk verklaart in te stemmen, wordt een chaos ontketend. Indien men bijv. ten aanzien van de sociale verzekering aldus handelt, zal de verzekering in sommige bedrijfstakken door het bedrijfsorgaan worden uitgevoerd, in andere door het Overheidsapparaat. Er komen dus op deze wijze twee uitvoeringsapparaten naast elkaar te werken.

VII. *Geen plaats voor een nieuwe maatschappelijke structuur.*

Het wetsontwerp op de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie gaat op verschillende punten minder ver dan gewenst is. Toch is het een belangrijk ontwerp. Want tegenover een structuur van het bedrijfsleven, welke in beginsel op de werking der vrije economische krachten is gegroeid, wordt thans een begin gemaakt met een andere maatschappelijke organisatie, welke nieuwe mogelijkheden van ontwikkeling in zich bergt. Als democratisch-socialisten moeten wij een ruimere productie, een rechtvaardiger verdeling en een stabielere werkgelegenheid op de voorgrond stellen. Deze doeleinden kunnen niet worden bereikt, indien aan de Overheid geen ruimere taak wordt toegekend dan haar in het aanhangige ontwerp-Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie is gegeven. Met name is het te betreuren, dat het recht tot het geven van aanwijzingen aan de bedrijfsorganen niet in het ontwerp is opgenomen. Maar wanneer de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie eenmaal in werking is getreden, is zij voor verdere verbetering en uitbouw vatbaar.

Van de aanhangers van de theorie der souvereiniteit in eigen kring is medewerking aan een dergelijke ontwikkeling niet te verwachten. Dr. Kuyper heeft destijds antwoord gegeven op de vraag, wanneer de Overheid de kring van het bedrijfsleven zou kunnen binnendringen. Zijn antwoord luidde: wanneer het nodig is om de enkele individuen en het zwakke in die kring tegen misbruik van overmacht te beveiligen. Deze formule klopt met de voorwaarden, welke destijds veelal voor het optreden der Overheid werden gesteld. Maar sedert zijn de sociale en economische omstandigheden totaal gewijzigd.

Hier dreigt bij de theorie van de souvereiniteit in eigen kring het gevaar van *verstarring*. Want een andere bruikbare norm voor de huidige afbakening van de grens tussen Overheid en bedrijfsleven is van die zijde nog niet gegeven. Te recht wordt in de Memorie van Antwoord op het ontwerp-Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (pag. 3) door de minister opgemerkt: „De kring van werkzaamheden van de centrale overheid op sociaal-economisch gebied is geen gegeven grootheid. Zij hangt af van de feitelijke situatie van de maatschappij en in het bijzonder van de maatschappelijke organisatie.” De theorie van de souvereiniteit in eigen kring, welke aan de bestaande verhoudingen blijft vasthouden, vormt een belemmering voor de totstandkoming en verdere ontwikkeling der Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie en is daarmee een hinderpaal op de weg naar een betere maatschappij.

DE BEGINSELEN VAN SUBSIDIARITEIT, EN FUNCTIONELE DECENTRALISATIE IN DE P.B.O.)*

Het subsidiariteitsbeginsel wordt in Par. 79 van de encycliek Q.A. aldus uitgedrukt:

„Evenals datgene, wat de individuen op eigen initiatief en door eigen energie kunnen tot stand brengen, hun niet ontnomen en niet in handen ener gemeenschap mag worden gesteld, zo is het ook... een verstoring van de juiste orde datgene, wat door lichamen van ondergeschikte rang kan verricht en verschaft worden, over te dragen op grotere van hogere orde.”

Dit beginsel vormt een onderdeel van de leer, dat de maatschappij van nature is opgebouwd uit gemeenschappen. Terloops zij opgemerkt, dat een dergelijke organische maatschappij nog volstrekt niet tot de consequentie leidt, dat ook een corporatief staatsbestuur noodzakelijk of gewenst is.

De Paus brengt zijn verwijzing naar het subsidiariteitsbeginsel in onmiddellijk verband met het gemeenschapskarakter van de maatschappij als hij in de voorafgaande paragraaf spreekt over het verderfelijk individualisme, dat de maatschappij heeft ontwricht doordat het de mens heeft losgemaakt uit de natuurlijke gemeenschapsbanden, zodat de staat wel de taak moet overnemen, welke volgens de natuur aan de gemeenschappen toekomt. Daarom zullen deze natuurlijke gemeenschappen weer in de maatschappij tot gelding moeten komen en hun taak in de staatsorganisatie moeten vervullen.

De fundering van het subsidiariteitsbeginsel

Deze maatschappij-opvatting (die de grondslag vormt van het solidarisme) steunt op de filosofie van St. Thomas en op de ook thans geldende katholieke gemeenschapsleer, welke voortreffelijk wordt uiteengezet in het standaardwerk van P. dr mr Angelinus, „Wijsgeerige Gemeenschapsleer” 1942. De gedachtengang hierbij is zeer in het kort deze:

Het innerlijk doel van de mens is God te verheerlijken en te bezitten door de eigen persoonlijkheid zo rijk mogelijk te ontwikkelen. De eigen verantwoordelijkheid van de mens voor zijn vervolmaking en voor het bereiken van zijn einddoel is dus primair; voorop staan zijn eigen rechten, zijn eigen taak, zijn zelfwerkzaamheid. Uit de sociale natuur van de mens, het feit dat hij gemeenschapswezen is, volgt echter een natuurlijke

*) De geschreven inleiding voor de W.B.S. werd in dit artikel verwerkt en aangevuld met de mondelinge toelichting en met hetgeen in de discussie werd besproken.

ongenoegzaamheid om alleen, uit eigen kracht, zijn welzijn te bereiken. Hij is aangewezen op samenwerking tot het nastreven van gemeenschappelijke doeleinden in de natuurnoodzakelijke en vrije gemeenschappen (in het spraakgebruik ook genaamd verenigingen).

Het bestaansrecht en de taak van deze gemeenschappen zijn aldus in de natuur van de mens gefundeerd, omdat hij die gemeenschappen van nature behoeft tot het bereiken van zijn doel. Daarom zegt de encycliek in verband met dit bestaansrecht „dat deze gemeenschappen zoal niet wezensbestanddelen dan toch natuurlijke elementen der maatschappij zijn' en dat er o.a. beroepsschappen gevormd moeten worden: „Want evenals degenen die in elkaars nabijheid wonen, natuurlijkerwijs een gemeente vormen, zo ook worden zij die eenzelfde vak of beroep uitoefenen door de natuur er toe geleid om zekere organisaties of lichamen te vormen”.

Over de taak van deze gemeenschappen kan blijkens het voorgaande worden gezegd, dat deze in laatste instantie gericht is op het behulpzaam zijn van de mens bij zijn ontplooiing. Dientengevolge zou een gemeenschap in strijd handelen met haar doel als zij haar leden onnodig in hun ontwikkelingsstreven beknotte. Dit zou het geval zijn, als zij datgene verricht waartoe het individu zelf beter in staat is. Omdat dus haar taak een aanvullende, een subsidiaire is, spreekt men van het subsidiariteitsbeginsel of het beginsel van de aanvullende werkzaamheid. Een analoge redenering geldt voor de verhouding tussen de verschillende gemeenschappen. Elke gemeenschap heeft tot doel naast het dienstbaar zijn aan de zelfvervolmaking harer leden ook haar eigen vervolmaking na te streven. In deze laatste taak zou zij worden belemmerd als een andere gemeenschap zich een taak onnodig toeëigent.

In deze maatschappij geeft dus het subsidiariteitsbeginsel het juiste evenwicht aan tussen de taak van individu en gemeenschappen en tussen de gemeenschappen onderling, zoals men in dit stelsel steeds schijnbaar geheel tegenstrijdige eigenschappen en strevingen tot een harmonische eenheid zoekt te verweven. Toch ligt het zwaartepunt van het beginsel niet zo zeer op die taakverdeling als wel op de inschakeling van de gemeenschappen zelf, het instellen van haar organen en de juiste ontplooiing van haar taak.

In zeer nauw verband met dit subsidiariteitsbeginsel moet men niet alleen een organische maatschappelijke orde zien, maar ook de eis van de sociale gerechtigheid en de sociale liefde als het leidend beginsel in de volkshuishouding. Wij moeten helder beseffen, zegt de encycliek, dat de zo gewenste heropbouw van de maatschappij moet worden voorafgegaan door een vernieuwing van de Christelijke geest. Ook hier dus weer dit zoeken van evenwicht tussen de maatschappij-inrichting en de geest waardoor deze moet worden gedragen en beziel. De maatschappij-inrichting is bij voorkeur de vormgeving van wat uit die maatschappij zelf opkomt; dit is ook de gedachte van de subsidiariteit.

De Paus heeft in de encycliek gewezen op dit allergewichtigste beginsel der subsidiariteit „waaraan niet te tornen of te wijzigen valt”, zonder

daarvan een volledige omschrijving of uitwerking te willen geven. Daarom moet niet letterlijk worden genomen dat alles, wat het individu maar kan doen, niet door een gemeenschap mag worden overgenomen, maar uiteraard alles wat door het individu beter kan worden gedaan; en ook dan nog zal als laatste criterium gelden, het dienstig zijn aan de ontplooiing van de persoonlijkheid, waarvan het beginsel uitgaat. Afgewogen moet dus worden of het nadeel uit de vrijheidsbeperking van het individu opweegt tegen het voordeel van betere taakvervulling der gemeenschap, welke uiteindelijk het welzijn van het individu zelf tot doel heeft.

Het subsidiariteitsbeginsel steunt niet op enig kerkelijk dogma maar wordt in de katholieke filosofie gezien als een eis van sociale moraal, welke uit de natuur der dingen zelf voortspuit. Men kan echter de juistheid dezer fundering ontkennen of deze geheel in het midden laten en toch tot dit beginsel komen bijv. uit het oogpunt van organisatorische wenselijkheid of efficiency.

Het verband met de functionele decentralisatie

De functionele decentralisatie is wellicht te karakteriseren als een organisatiebeginsel. Bij de ontwikkeling van de cultuur heeft een juiste behartiging van het algemeen welzijn de staat genoodzaakt steeds meer taken op zich te nemen. In liberale sfeer zal men dit meer als een noodzakelijk kwaad, in socialistische geest als een noodzakelijk goed zien. Hierbij staat men echter voor het feit, dat de staat deze taken zelf niet goed kan verrichten, dat daaraan bovendien grote gevaren verbonden zijn als bureaucratie en dus wordt besloten tot decentralisatie aan nieuwe organen. Hier knopen wij weer aan bij de encyclic, die, wijzende op het wegvallen der verschillende gemeenschappen, zegt dat de staat door een bijna eindeloze reeks van lasten en zorgen overstelpt wordt „en zo het sociale lichaam gevaar oplevert voor vernietiging der individualiteit der ledematen”.

Deze decentralisatie zal echter niet alleen een zgn. deconcentratie kunnen zijn, omdat dan de staat nog de volledige verantwoordelijkheid blijft behouden. De staat zal eerst werkelijk ontlast worden als aan organen autonomie kan worden gegeven of, als zelfbestuur, het zelfstandig uitwerken van opdrachten. De vraag is nu, aan welke organen zal men deze taak moeten toevertrouwen en welke taken zullen aldus gedecentraliseerd moeten worden? Het is nu het subsidiariteitsbeginsel dat daarop het antwoord wil geven. De decentralisatie zal, tenzij het algemeen belang zich daar tegen verzet, moeten geschieden naar de gemeenschappen, die de natuurlijke elementen, de wezensbestanddelen, der maatschappij zijn. Daaraan zal moeten worden opgedragen — neen, in de gemeenschapsgedachte hebben deze van nature het recht op — die taak, welke niet beter door een andere (hogere) gemeenschap kan geschieden.

Stellen we dus beide beginselen naast elkaar, dan kan men zeggen dat zij elkander kunnen aanvullen en dat de strekking van beide dezelfde is. Dit laatste is ook de mening van *prof. A. Josephus Jitta* („Functioneele Decentralisatie”, 1931), die in beide beginselen evenals in die van autonomie in

eigen kring en van doelmatig overheidsbeheer (V.D.) een gelijk streven ziet om tegen de heersende opvatting van de 19de eeuw in, regelende macht te verlenen aan andere lichamen, dan die, welke door de gehele burgerij worden gekozen en zo te voorzien in het tekort aan rechtsvormende organen (Krabbe). Hij zelf vat het verschijnsel functionele decentralisatie zeer ruim op en rekent daartoe een Middenstandsraad, de Kamer van Koophandel, het verbindend verklaren van C.A.O.'s, overheidsbedrijven in N.V. en Stichtingsvorm, „schappen”, om enkele voorbeelden te noemen.

Bij deze gelijke strekking zullen beide beginselen ook in feite tot dezelfde resultaten voeren, als bij functionele decentralisatie ook inderdaad het beginsel der subsidiariteit in acht wordt genomen. De conflictstof ligt hierbij in de volgende vragen besloten: Is het orgaan waaraan wordt gedecentraliseerd een gemeenschapsorgaan, zo niet, is dan deze afwijking te rechtvaardigen met het oog op het algemeen belang? Wordt aan het individu of aan de lagere gemeenschap die taak overgelaten, welke het beste door deze kan geschieden? Moet een van beide vragen ontkennend worden beantwoord dan zal de katholiek deze toestand, als zijnde in strijd met het subsidiariteitsbeginsel, niet als juist kunnen erkennen. Hoe hij deze vragen echter beantwoordt is een kwestie van persoonlijk oordeel. De K.V.P. laat het wel graag voorkomen of haar standpunt het katholieke standpunt is; in feite kan dit alleen „katholiek” worden genoemd als de Kerk als zodanig daarover een uitspraak heeft gedaan. Daar dit bij dit soort beoordelingen nooit het geval is geweest, kan er slechts sprake zijn van het politieke standpunt van een groep katholieken. Ook is 't K.V.P.-standpunt zelfs lang niet altijd het heersende standpunt in het katholieke volksdeel te noemen.

Het verschil in sfeer

Men kan vaststellen dat er thans bij de uitwerking duidelijke verschillen bestaan tussen socialisten, in wier kring het begrip functionele decentralisatie het meest gangbaar is en katholieken, die spreken over subsidiariteit. Deze verschillen komen echter niet voort uit het feit, dat van socialistische zijde het subsidiariteitsbeginsel niet in acht wordt genomen, maar zijn het gevolg van het verschil in sfeer, waarin bij de P.v.d.A. de functionele decentralisatie en bij de K.V.P. het subsidiariteitsbeginsel ligt. Dit verschil kan aldus worden gekarakteriseerd, dat aan de ene zijde aan de staat een belangrijke taak wordt toegedacht in een nieuwe maatschappelijke orde, terwijl men aan de andere zijde minder heil verwacht van deze overheidsleiding. Ook dit is weer een politiek onderscheid.

Ten dele kan dit verschil in sfeer hierdoor worden verklaard, dat men in de socialistische beweging van ouds her sterk overtuigd was van de invloed der economische omstandigheden op de mens en derhalve van de noodzaak voor de staat om voorwaarden te scheppen voor verbetering der maatschappij. Hiertegenover staat dat de katholiek reeds krachtens zijn godsdienstige overtuiging zich sterk bewust is van de waarde der zelfwerkzaamheid en de eigen verantwoordelijkheid voor het bereiken van zijn

einddoel. Ook de formulering van beide beginsels houdt dit sfeerverschil reeds in. Hierbij vind ik nog niet zo belangrijk de sterke normatieve formulering van het subsidiariteitsbeginsel, want bij beide beginselen moet de overdracht van de bevoegdheden wel afhankelijk zijn van de vraag of daardoor de taak al dan niet beter kan worden verricht. Het kenmerkende onderscheid in beide formuleringen is, dat elk aan een ander einde begint: het afnemen van een taak van onderaf, of het afgeven van bovenaf. Nu beide beginselen geplaatst zijn in hun eigen sfeer, wil ik wijzen op onjuiste accenten en conclusies welke daaruit kunnen voortkomen. Eerst als deze vermeden worden zal door de waarde van ieders bijdrage een harmonische toepassing van deze beide elkaar aanvullende beginselen mogelijk zijn.

De onjuiste accenten van de eigen sfeer

Beide beginselen gaan uit van een optimistische mensbeschouwing. De encycliek besteedt een belangrijk deel van haar inhoud aan de verbetering der zeden en geeft als middelen het eliteprincipe en de apostolaatsgedachte; zoals gezegd ligt hierin een voorwaarde voor de maatschappijverbetering.

Terwijl dus de socialist vaak de neiging zal hebben vooral in de hervorming der instellingen de maatschappijverbetering te verwezenlijken, zal de katholiek veelal de organen liefst uit het volksleven zien opkomen en soms bezwaren hebben tegen hun instelling door de staat (hier werkt ook weer de subsidiariteit). Zo zegt pg. Brongersma op pag. 42 van de brochure „Overheid en Bedrijfsleven” dat de onderbouw in het bedrijfschap feitelijk behoort aanwezig te zijn voordat het orgaan van de bedrijfschap zelf wordt ingesteld. Een te zwaar accent op één van beide aspecten kan of remmend werken, of mislukkingen veroorzaken.

Dit optimisme over de mens leidt bij sommige katholieken nog tot een andere gedachtengang. Men meent, dat aan deze belangengemeenschappen, waaruit de maatschappij wordt opgebouwd, veilig een groot deel van de behartiging van het algemeen welzijn kan worden opgedragen. Duidelijk komt dit uit bij Romme (Nieuwe Grondwetsartikelen, 1945), die de Kamer wil doen samenstellen uit vertegenwoordigers der territoriale gemeenschappen en der belangengemeenschappen (standen, beroepen, bedrijfsschappen). Hij wijst er op, dat elk mens een beginsel heeft en door zijn werk een functie in de maatschappij en dat dus de afgevaardigde van een belangengemeenschap zelfs bij uitstek geschikt is het algemeen belang te behartigen. Op pag. 44 lezen we (schertsend):

„En heeft men dan eenmaal de misstap begaan om aan deze groepsvertegenwoordiging toch wetgevende bevoegdheid toe te kennen, dan redt men, wat er nog te redden valt, door haar onder toezicht van een heuse volksvertegenwoordiging te stellen... maar de naam van een firma kan men niet redden door naast een twijfelachtige directeur een fatsoenlijk collega te zetten.”

Voor zover men meer sceptisch staat dan prof. Romme t.o.v. de sociale instelling van de zakenman en de belangenvertegenwoordiger, aanvaardt

men het voorlopig beperkt blijven van de taak, vooral op economisch terrein, van de gemeenschappen (M. v. T. ontwerp). Dit verleent dan weer steun aan hen die het subsidiariteitsbeginsel willen zien als een bolwerk voor de individuele vrijheid van de ondernemer.

Van socialistische zijde is daartegenover de vrees dat deze belangengemeenschappen zich tegen het algemeen belang zullen keren oorzaak, dat men niet de nadruk legt op het gemeenschapskarakter, maar meer zoekt naar een bruikbare organisatievorm, waarbij een voorkeur uitgaat naar productschappen en organen, die vele katholieken feitelijk niet als organen van gemeenschappen zullen zien. Immers men voegt aan de bedrijfsgenoten of de overheid, of de consumenten, althans niet-bedrijfsgenoten toe om met deze gezamenlijk het bestuur te voeren, ook over de huishoudelijke aangelegenheden en de eigen belangen van de groep (S.D.A.P.-rapport „Nieuwe Organen” 1931).

Interessant is de critiek die pg. Brongersma vanuit dit gezichtspunt geeft op het Voorontwerp-Vos (pag. 3 e.v.). Hij stelt daarbij naast elkaar enerzijds de organen, bedoeld in dit ontwerp, die hij beschouwt als verbeterde uitgaven van de rijksbureaux (maar dan toch met zekere autonomie!), welke met enige wijziging uitstekend geschikt zouden zijn, om die taak te vervullen, welke uit het oogpunt van algemeen belang niet aan de bedrijfsschappen kan worden toevertrouwd en anderzijds organen van de gemeenschap zelf, welke het ontwerp niet kent, waaraan onder normaal toezicht de overige eigen belangen van de groep kunnen worden opgedragen, waarbij dus het algemeen belang niet zo'n overwegende rol speelt.

Een andere mogelijkheid voor het uiteenlopen van de praktische politiek bij de toepassing van beide beginselen is hierin gelegen, dat het subsidiariteitsbeginsel, dat te recht uitgaat van het individu, als het ware doorlopend waarschuwt tegen het onttrekken van een taak aan de „particulier” of aan een lagere gemeenschap. Wanneer hierop te sterk het accent wordt gelegd en men het evenwicht verbreekt met beginselen, welke uit de sociale aard van de mens voortvloeien, kan het subsidiariteitsbeginsel al te gemakkelijk gehanteerd worden door meer liberaal ingestelde geesten, die in het katholieke volksdeel een invloedrijke plaats innemen.

Het beginsel der functionele decentralisatie daarentegen gaat niet uit van de taak van het individu maar van de taak van de overheid als behartigster van het algemeen belang. Gesteld vanuit een socialistische gedachtengang, ligt het reeds in de sfeer van een maatschappelijke structuur, die lijnrecht staat tegenover de liberale-individualistische. Men tracht daardoor de gevaren te voorkomen, welke aan een te sterke staatsbemoeïing kleven. In deze sfeer bestaat het gevaar, dat de decentralisatie niet ver genoeg of niet op de juiste wijze wordt doorgevoerd en zo individu en lagere gemeenschappen niet die taak wordt gelaten welke zij zelf goed kunnen verrichten.

Wat is de diepste grond van het verschil in sfeer?

In abstracto is de juistheid van beide beginselen naar mijn mening boven twijfel verheven. Zij moeten dus ook in de practijk tot dezelfde resultaten

voeren als ze worden toegepast met een juiste afweging van belangen en met juiste waarderingen. Dat dit niet het geval is, vindt m.i. zijn oorzaak in de minder juiste opvattingen over de aard, de natuur, van de mens.

Beide beginselen laten geheel in het midden de vraag wanneer een individu of een lager orgaan een taak het beste zelf kan vervullen, hetgeen toch bij beider toepassing het criterium zal moeten zijn. Bij hen die spreken over functionele decentralisatie is dit veelal een kwestie van organisatie, efficiency van bestuur, of sociale paedagogiek. In het diepste wezen moet dit betekenen het zoeken van een zo goed mogelijk passen bij de menselijke aard. Het gevaar bij dit uitgangspunt is, dat men zich toch te zeer van deze aard abstraheert en zakelijke berekening of materieel voordeel veiliger stelt dan de eisen, die voortvloeien uit de persoonlijkheid. Zo zullen kostenverhoudingen nooit beslissend mogen zijn bij de taakverdeling, als het ontnemen van een taak aan individu of lagere gemeenschap een ernstige belemmering zou betekenen in hun ontplooiingsmogelijkheid. Bij de afweging van belangen zal de balans veelal aan deze zijde moeten doorslaan. (In dit verband wijs ik ook op conclusie 4 in het opstel van prof. Kuin in „Economie en Maatschappij”, pag. 219.) Een miskenning van de eisen van de menselijke persoonlijkheid kan leiden tot een te hoge waardering van de taak van de staat en de overheid in het algemeen. Hieraan is het socialisme in het verleden wel eens mank gegaan en ook thans is in het buitenland dit feit nog wel te constateren.

In de katholieke sfeer grijpt men bij de toepassing van het beginsel veel bewuster terug op de natuur van de mens en de daarop gebouwde filosofie, waaruit ook het beginsel direct is afgeleid. Een onjuiste toepassing van het beginsel nu kan voortvloeien uit minder juiste stellingen welke omtrent die natuur worden gehuldigd. Het zeer geringe aantal regels welke onomstotelijk uit die natuur zijn af te leiden, wordt gepreciseerd en uitgebreid door tal van gevolgtrekkingen uit de natuur van de mens, zoals die zich schijnbaar in een bepaalde cultuur onder de omstandigheden van een bepaald tijdsgewricht voordoet. Evenzeer als soms de invloed op de mens van de omstandigheden van het dagelijkse leven te zeer wordt overschat (isolement!), evenzeer wordt de invloed van de maatschappelijke structuur vaak onderschat.

De beschouwingen over eigendom en particulier initiatief, om enige voorbeelden te noemen, waarvan de noodzaak en functie worden afgeleid uit de menselijke natuur in verband met de ontplooiing van de persoonlijkheid, spelen een overheersende rol bij de taakverdeling tussen individu, gemeenschappen en staat. Vergeet men echter niet al te zeer dat hun betekenis voor deze ontplooiing zeer sterk afhankelijk is van de ontwikkeling der cultuur? Welke betekenis heeft in dat verband de particuliere eigendom der productiemiddelen bij het naamloze kapitaal? Welke invloed heeft nog het winststreven op vele grote prestaties bij de voortbrenging? Welke verminderde betekenis heeft de bezitsspreiding bij de toenemende sociale zekerheid? Prof. Kuin wijst er terecht op, dat het historische realisme en

het economisch determinisme, hoezeer als stelsel verouderd en verlaten, te weinig invloed hebben gehad op de gangbare moraal-philosophie van de Katholieke volksgroep.

Ook een minder juiste conclusie uit de menselijke natuur is het te sterk zien als een dwingende eis, dat het gehele sociaal-economische leven in krachtige gemeenschapsverbanden tussen bedrijfsgenoten wordt opgebouwd. Naar onze mening is dit lang niet altijd mogelijk en wenselijk.

Brongersma (pag. 44) ziet zo als gewenste ontwikkeling: een zeer brede onderbouw van tal van horizontale belangengemeenschappen en een kleine taak voor het overkoepelend orgaan van het productschap.

Komt hij niet tot deze oplossing omdat hij ook het productschap bestijft wil zien als een „gemeenschap” gebaseerd op de „natuurlijke” samenwerking der bedrijfsgenoten? Hij ziet daarbij wel dat dan de staat verantwoordelijk moet blijven voor taken, waarbij het algemeen belang in belangrijke mate betrokken is. Uit de sfeer van de functionele decentralisatie zal men dan opmerken dat aldus het doel, het werkelijk ontlasten van de staat niet voldoende wordt bereikt. Dit zal alleen op verantwoorde wijze kunnen geschieden als er een efficiënt toezicht is en een waarborg voor het algemeen belang bijv., zoals in het voor-ontwerp Vos, door dit toezicht in zekere mate in het orgaan te incorporeren en door ook aan niet-bedrijfsgenoten medezeggenschap te geven. Brongersma wijst deze figuur af, omdat er geen sprake meer zou zijn van een gemeenschapsorgaan als daarin „buitenstaanders” zitting hebben en het subsidiariteitsbeginsel geschonden zou worden omdat deze dan ook zouden medebeslissen over hetgeen het beste door de bedrijfsgenoten zelf kan worden verricht, waartoe zij een natuurlijk recht hebben.

Bij een dergelijke redenering ziet men m.i. over het hoofd, dat het subsidiariteitsbeginsel volstrekt niet eist het productschap als een gemeenschap te organiseren, indien in het algemeen belang een andere bruikbare organisatorische constructie de voorkeur verdient. Het is niet tegen dit beginsel als terwille van de onderlinge samenhang en de eenheid van organisatie een compromis gevonden wordt, waarbij enerzijds de bedrijfsgenoten meer worden ingeschakeld bij de taak die anders door de staat alleen moet worden verricht, terwijl anderzijds ook niet-bedrijfsgenoten medezeggenschap krijgen in een beperkt aantal aangelegenheden, welke misschien wel met enkel toezicht aan de bedrijfsgenoten alleen konden worden overgelaten.

Bovendien is het de vraag of alleen maar gemeenschappen van bedrijfsgenoten denkbaar zijn. In de ontwikkeling van onze maatschappij vormt een gemeenschap van bedrijfsgenoten én consumenten een veel natuurlijker element dan van enkel bedrijfsgenoten.

Rest nog de vraag of het soms wenselijk is om ten minste de *horizontale* bedrijfsschappen grote bevoegdheden en zelfstandigheid te geven met de

bedoeling om aan „deze natuurlijke elementen der maatschappij” zoals de encycliek zegt, een zo krachtig mogelijk leven te verzekeren.

Ik kan mij al deze belangengemeenschapsjes moeilijk anders voorstellen als ook gericht tegen de consument en tegen elkander. Daarbij kan ik wel zien hoe men de eigen huishouding kan regelen en de onderlinge tegenstrijdige belangen kan overbruggen, veelal niet maar soms wel ten koste van de belangen van anderen, maar ik zie niet dat daaraan het gemeenschapsbelang bij tegenstelling met het eigen belang kan worden toevertrouwd. Ook de overigens typisch kapitalistische gedachte, om daarbij werknemers tegenover werkgevers te stellen, zal daartoe niet dienen. Ligt het niet voor de hand dat de solidariteit in de vakorganisatie, als strijdgroep, zal plaats maken voor belangengroepjes in de verschillende gemeenschapsjes? Zal men aan kapitaalzijde de winst, die vroeger met risico in concurrentiestrijd en door uitbuiting van de arbeid moest worden verkregen, thans niet veilig trachten te stellen in samenwerking met de belangengroep der arbeiders ten koste van de consument? Een van de doeleinden van het bedrijfsschap is juist de oude belangentegenstelling om te zetten in een belangengemeenschap.

Ik wil geenszins ontkennen, dat het ontstaan van gemeenschappen naar de functie die ieder in de maatschappij verricht, een natuurlijke en te bevorderen zaak is. Doch los daarvan staat de vraag in hoever aan haar organen autonomie kan worden verleend, op welke wijze deze moet worden beperkt en in hoever deze gemeenschappen bruikbaar zijn voor een orgaan als een productschap dat over een veelheid van belangen moet oordelen of wel deze moet richten op het algemeen welzijn. Juist het productschap krijgt een steeds groter belang bij toenemende mogelijkheden van de geleide economie. Ten tijde der encycliek, die de beroepschap zo zeer op de voorgrond plaatste, werd nog nauwelijks gedacht aan de mogelijkheden op dit terrein en aan de eisen die daaruit voortvloeien voor de structuur der maatschappij.

Beide sferen in de ontwerpen voor de P.B.O.

De strijd, welke rondom de P.B.O. is gevoerd, is aldus samen te vatten: Van de ene kant is getracht de organen zoveel mogelijk gemeenschapsorganen te doen zijn. Dit komt vooral neer op geen medezeggenschap van niet-bedrijfsgenoten, contrôle zoveel mogelijk door bedrijfsgenoten, een groei liefst van uit het bedrijfsleven zelf, een accent op het belang der bedrijfsgenoten in plaats van op het algemeen belang bij de toekenning van het werkterrein. Wel is waar heeft men hierbij begrip voor de eisen van het algemeen belang, maar men ziet de gehele overheidstaak op het economische terrein als zeer beperkt. Hiertegenover staan zij die de geleide economie als een wezenlijk element beschouwen van het toekomstige maatschappijbeeld. Zij hebben dus behoefte aan organen, waarin het algemeen belang en de overheidsinvloed veilig zijn gesteld en die aldus geschikt zijn om daarom de taak van de staat te decentraliseren .

We zullen nu nagaan in hoever beide gedachten een rol hebben gespeeld bij de ontwerpen voor de P.B.O., ons daarbij bepalende tot enkele markante punten.

Getracht is de *ondernemingsraden* in het ontwerp te regelen, omdat men deze beschouwde als een integrerend deel van de bedrijfsorganisatie en met het bedrijfchap nog nauwer verbonden dan de S.E.R. (pag. 19 V.V.). Men ziet hier het streven naar een hiërarchie van gemeenschappen, waarbij men ook de onderneming tot een gemeenschap wil omvormen en in de ondernemingsraad het begin van een echt gemeenschapsorgaan ziet.

De *Sociaal-Economische Raad* ontbrak in het voorontwerp Vos; in de toelichting daarop is het omschreven als een adviesorgaan. In het Ontwerp van het R.K. Centrum voor Staatkundige vorming is de S.E.R. het bestuur van het Algemene Bedrijfchap, dat het gehele soc. economisch leven omvat. De Raad heeft verordenende bevoegdheid. Hier dus weer één grote gemeenschap samengesteld uit tal van gemeenschappen. Het gevaar bestaat dat de S.E.R., aldus opgevat, uitgroeit tot een Soc Econ. Kamer. In het aanhangig ontwerp is de gedachte van het Algemene Bedrijfchap aanvankelijk overgenomen maar later verlaten. In de toelichting wordt de nadruk gelegd op de S.E.R. als adviesorgaan en toezichhoudend orgaan op de bedrijfsschappen, dus niet op zijn verordenende bevoegdheid.

Het *Centraal Planbureau* wil men zien als een dienst ten behoeve van de Algemene bedrijfsorganisatie. Daarom is bij amendement destijds in de considerans van de instellingswet opgenomen „in afwachting van een *nadere* regeling na de totstandkoming van de P.B.O.” De regering ziet dit bureau primair als een voorlichtingsorgaan van haar zelf; en beschouwt dus het economisch leven minder als het terrein van een eigen gemeenschap.

Wat het *bedrijfchap* betreft, ziet het ontwerp-Vos vooral naar de verticale opbouw dus naar het productschap. De horizontale opbouw, speciaal van belang voor de sociale zijde, wordt niet geregeld. Als een echte „beroepstand” is het niet te beschouwen; bestuurders kunnen ook door de minister en andere organisaties worden benoemd, de minister heeft toezicht en uitgebreide bevoegdheden, de commissaris-voorzitter wordt door de Kroon benoemd, hij heeft de dagelijkse leiding, soms een beslissende stem en schorsingsrecht t.a.v. besluiten en verordeningen. Kortom de economische taak (i.v.m. geleide economie) staat op de voorgrond en er is een grote waarborg voor het algemeen belang door invloed en contrôle van buiten.

Het ontwerp-Centrum legt sterk de nadruk op het gemeenschapskarakter. Het regelt daarom speciaal de horizontale organisaties en ziet het productschap opgebouwd uit deze horizontale bedrijfsschappen, voor het productschap wordt dan geen *nadere* regeling gegeven. Het toezicht wordt zoveel mogelijk in handen gelegd van bedrijfsgenoten, dus van de S.E.R., die alle verordeningen moet goedkeuren. De invloed van buiten op het bestuur wordt zoveel mogelijk beperkt, de waarnemers in het

bestuur hebben zelfs geen raadgevende stem. De gehele lijst van bevoegdheden welke in het voorontwerp-Vos vermeld staat, worden ook hier op enkele uitzonderingen na (vestiging en investering) automatisch aan het bedrijfchap verleend, maar dan zonder al de waarborgen voor het algemeen belang.

Het aanhangige ontwerp scheidt vergeleken met de hiervoor genoemde een neutrale sfeer. Het maakt een onderscheid tussen de horizontale bedrijfsschappen en de productschappen maar het verschil in regeling is miniem. De instelling van een productschap moet geschieden bij wet, de voorzitter wordt benoemd door de Kroon, op economisch terrein is geen pariteit verplicht. Bij beide soorten bedrijfsschappen bestaat echter meestal de mogelijkheid van afwijking van hetgeen als regel geldt. Het toezicht is, of kan, iets meer worden opgedragen aan de minister dan bij het ontwerp Centrum. De goedkeuring van verordeningen wordt soms, en kan overigens, verplicht worden gesteld; dit recht berust dan bij minister of S.E.R. De waarnemers hebben raadgevende stem. In het algemeen zijn dus de invloed en het toezicht van de staat groter dan bij het ontwerp Centrum. De bevoegdheden van de bedrijfsschappen zijn praktisch aanzienlijk minder dan in de andere ontwerpen. Niet alleen ontbreekt aan het lijstje der bevoegdheden bovendien de prijsregeling, maar zij komen ook niet automatisch bij de instelling aan het orgaan toe, doch moeten afzonderlijk worden verleend. Hierbij zal volgens de M. v. T. grote voorzichtigheid worden betracht.

De verdere ontwikkeling

De richting, welke de ontwikkeling zal nemen, zal mede in belangrijke mate bepaald worden door de politieke situatie. Daarbij moet er mede rekening worden gehouden dat de K.V.P. voorlopig nog op de wip zal zitten. Hetgeen ons past, kan slechts met haar hulp worden bereikt; hetgeen ons niet past kan de K.V.P. steeds bereiken met de hulp van de anderen. Uit haar politiek nu krijgt men wel sterk de indruk dat zij zeer sceptisch staat tegenover geleide economie en socialisatie, omdat deze slecht passen in haar traditionele opvatting over gemeenschapsvorming en subsidiariteit. In die kring zal meer het besef moeten doordringen dat geleide economie en socialisatie primair moeten worden beoordeeld op hun mogelijkheid en wenselijkheid voor het algemeen welzijn en dat gemeenschapsvorming en subsidiariteit ook bij die systemen — zij het anders uitgewerkt — mogelijk zijn. Ook verlieze men niet uit het oog dat het ontnemen van bepaalde taken en werkzaamheden aan individu en lagere gemeenschap, omdat bij de evolutie van de cultuur het algemeen belang dit eist, deze zelfde evolutie weer steeds nieuwe ontplooiingsmogelijkheden schept, waardoor de mens op een hoger niveau dan voorheen naar zijn vervolmaking en zijn welzijn kan streven. Deze heroriëntering van de katholieke politiek zal worden belemmerd als het katholieke volksdeel door zijn isolement de daar

levende goede gedachten in eenzijdigheid ontwikkelt en prikkelbaarheid en politieke strijd accenten tot tegenstellingen doen uitgroeien.

Wanneer de ontwikkeling zonder politieke leiding aan het bedrijfsleven zelf wordt overgelaten, zal deze ongetwijfeld gaan in de tegengestelde richting van die wij wensen. Afgezien van kartel- en bindende ondernemersovereenkomsten zal het bedrijf het liefst geheel vrij zijn. De arbeiders echter dringen aan op bedrijfschappen om aldus medezeggenschap te verkrijgen. De ondernemers zien in, dat deze ontwikkeling niet meer is tegen te houden. Eenmaal gedwongen in de bedrijfsorganisatie zullen beide groepen hun belang menen te zien in bedrijfschappen met zo groot mogelijke zelfstandigheid en zo veel mogelijk bevoegdheden.

Bij de vraag in welke richting de bedrijfsorganisatie zich feitelijk zou moeten ontwikkelen, kan men niet voorbijgaan aan het vraagstuk der socialisatie (in de ruimste betekenis van het woord). Hieraan is ook bij de uitwerking van de eis van functionele decentralisatie gedacht. (Rapport „Nieuwe Organen”, blz. 11.) Immers naast de taak van de overheid als bestuurster over mensen zal steeds meer haar taak als beheerster van zaken naar voren treden.

Welke vorm en welke omvang zal de socialisatie verkrijgen? Welke invloed zal deze hebben op de structuur van de onderneming, zowel wat betreft de organisatie van het bestuur als de verhouding tussen werkgever en arbeider, of beter tussen de bedrijfsgenoten? Het ligt wel voor de hand dat ingrijpende wijzigingen in de eigendomsverhoudingen en een richten van de productie niet primair op de winst, maar op een goede behoeftebevrediging ook een psychologische omkeer moet teweeg brengen. Deze nu zal ongetwijfeld haar invloed hebben op de organisatie en de samenwerking der bedrijfsgenoten, met andere woorden, op de bedrijfsorganisatie.

Men tracht op dit ogenblik hier in een uithoek van Europa het kapitalisme te bestrijden door een P.B.O., welke dit kapitalisme slechts kan mitigeren met behoud van zijn essentiële beginselen (werkgevers tegenover werknemers, pariteit, winststreven). Ligt het niet meer voor de hand dat, nu het kapitalisme over het Europa-in-opkomst is weggevaagd door het communisme, de goede, duurzame elementen van de daaruit voortkomende economische structuur mede de grondslag van een nieuwe maatschappelijke orde zullen vormen? In dat geval zal de vorm, waarin de socialisatie zich zal ontwikkelen, bepalend zijn voor de organisatie van het economisch leven.

Ook al is de P.B.O. te beschouwen als een laat kapitalistische nabloei, dan neemt dit niet weg, dat zij met voorzichtigheid gehanteerd tevens de overgangsvorm kan zijn naar een andere maatschappelijke orde, waarover wij wel gedachten hebben, maar waarvan de wijze van concretisering afhankelijk is van de loop der ontwikkeling, waarop wij onze invloed moeten uitoefenen.

BEDRIJFSORGANISATIE EN HET BEGINSSEL VAN DE FUNCTIONELE DECENTRALISATIE

Het vraagstuk van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (P.B.O.) is te benaderen vanuit drie verschillende regulatieve beginselen: *a.* het Aristotelisch-Thomistisch subsidiariteitsbeginsel van de katholieke of rationele (Niekel) staats- en maatschappijleer, volgens hetwelk een hogere gemeenschap niet een taak van een lagere mag overnemen, zolang deze haar zelf nog even goed of beter kan vervullen; *b.* het Calvinistisch (schriftuurlijk) beginsel der souvereiniteit in eigen kring, volgens hetwelk er onderscheiden levensverbanden zijn met geheel eigen aard en wezenlijke souvereiniteit in eigen kring (anti-revolutionnaire staats- en maatschappijleer; A. Kuyper, Dooyeweerd e.a.); *c.* het beginsel van de functionele decentralisatie van wetgeving en bestuur.

Een bezinning op de P.B.O. in verband met deze drie beginselen kan verhelderend werken ten aanzien van de volgende vragen. Wat houden deze drie beginselen eigenlijk in? In hoeverre is er onderlinge verwantschap en zijn er analogieën? Waar liggen de verschillen? Ik bepaal mij hierbij tot de functionele decentralisatie. In hoeverre dwingen verder de drie genoemde beginselen elk tot verschillende oplossingen en uitwerkingen op diverse punten bij de aanhangige algemene wettelijke regeling van de P.B.O.? In hoeverre zullen zij dit ook normatief bij het later opstellen van nadere juridische regelingen in zake de P.B.O. doen? In hoeverre doen zij dit normatief bij de praktische toepassing en uitvoering van de nieuwe algemene en de nadere bijzondere normatieve regelingen van de P.B.O. (rechts- en staatssociologisch)? In hoeverre zijn bij elk der drie regulatieve beginselen afzonderlijk toch diverse praktische oplossingen van regeling en uitvoering mogelijk en aanvaardbaar? En ten slotte — niet 't minst belangrijke in verband met de openbare parlementaire behandeling en de vraag van het bereikbare in de huidige politieke constellatie — in hoeverre is, met handhaving der eigen beginselen, een gezamenlijke oplossing in zake de algemene wetgeving op de P.B.O. momenteel in Nederland mogelijk?

In de officiële stukken van het vóór-onderzoek van het aanhangig ontwerp van algemene wet op de P.B.O., met welke raamwet de langdurige en „markante” (Vos in „Vrij Nederland” van 5 Aug. 1949) vóórgeschiedenis van lang vóór de tweede wereldoorlog zal worden afgesloten, komen de drie beginselen af en toe naar voren. Het subsidiariteitsbeginsel

vindt men in de Memorie van Toelichting par. 1 (bl. 11, kolom 2 bovenaan) en uitvoeriger in het Voorlopig Verslag par. 2 (bl. 2). Het beginsel van de souvereiniteit in eigen kring ligt implicite ten grondslag aan de nota van A. Borst Pzn; explicite vindt men het in het Voorlopig Verslag par. 2, bl. 3; terwijl in de Memorie van Antwoord de betrokken Ministers deze gedachtegang afwijzen (par. 2, bl. 58, kolom 1). Het beginsel van de functionele decentralisatie tenslotte schemert door in de Memorie van Toelichting (bl. 13, kolom 1), terwijl het in het Voorlopig Verslag een paar maal uitdrukkelijk genoemd wordt (par. 2). Overigens vindt men over de drie beginselen weinig in de M. v. T. en de M. v. A.; iets meer in het V. V. In de Memorie van Antwoord wordt door de *betreffende* bewindslieden uitdrukkelijk geconstateerd, dat het wetsontwerp geen keuze tussen de drie fundamentele beginselen doet (par. 2, bl. 58, kolom 1).

In het recht doen zich telkens spanningen van rechtsbeginselen als regulatieve, normatieve principes voor. Men denke aan P. Scholten's indeling der algemene beginselen: persoonlijkheid — gemeenschap, gelijkheid — gezag, en de scheiding van goed en kwaad. G. J. Wiarda stelde tegenover elkaar gezag en gerechtigheid, een tegenstelling van beginselen, die in sommige opzichten aanvechtbaar is. Zo kent het staatsrecht de beginselen van centralisatie en decentralisatie bij de regeling en het bestuur van de staat als geheel. Deze beide regulatieve beginselen staan tegenover elkaar, niet alleen bij het vraagstuk van de P.B.O., maar op vele andere terreinen van staats- en administratief recht, zoals ook het subsidiariteitsbeginsel en het beginsel der souvereiniteit in eigen kring bij diverse uiteenlopende onderwerpen gelden. De centralisatie en de decentralisatie zijn staatsrechtelijke organisatieprincipes. Zij betreffen de organisatie van de concrete nationale staat als grootste geheel. Zij botsen met elkaar als regulatieve beginselen. Een praktische oplossing is telkens in concreto nodig. Deze dient in verband met de eisen van de tijd gevonden te worden. De oplossing der spanningen en conflicten zal wel nooit honderd procent zuiver zijn. Altijd zijn er mengvormen in het positieve staats- en administratief recht, waarover straks meer. Waar het hier *staatsrechtelijke* organisatiebeginselen betreft, gaan wij van de staat als geheel uit. De *staat* als geheel worde centraal gesteld: de staat als historisch ontstane en historisch gegroeide menselijke gemeenschap in de maatschappij. Staat en maatschappij staan in verband tot elkaar. De staat is een historisch-sociologisch bepaald normaal verschijnsel.

Omdat hier aldus uitgegaan wordt van de staat als geheel, worde zeer in het kort even herinnerd aan onze houding als socialisten tegenover de staat als politieke organisatie in de maatschappij. Wij staan als moderne socialisten niet vijandig tegenover de staat. Bij ons vindt men niet de negatie van de staat in het algemeen als vroeger bij het anarchisme, dat thans in Nederland geen rol meer speelt. Ook de Marxistische staatsleer behelst niet een negatie van de staat in het algemeen, zoals A. Zeegers in

zijn boek „Socialisatie”, bl. 5 en 11 (1948) ten onrechte schrijft. De Marxist is niet tegen iedere staat, wèl tegen de bestaande burgerlijke, kapitalistische staat, waardoor zijn aandacht voor actuele staatsrechtelijke en staatkundige problemen (bijv. de P.B.O.) gering pleegt te zijn. De Marxist staat positief tegenover de toekomstige proletarische klassestaat als overgangsstaat, die op den duur zal „afsterven” (Engels). Deze staatsopvatting, welke nu nog die is van de communisten — die tegen de P.B.O. gekant zijn —, is in onze rijen verlaten. Zij wordt als verouderd — gedetermineerd door en gebonden aan de staats- en klasseverhoudingen tijdens het leven van Marx en Engels — beschouwd, mede op grond van de ervaringen in Sowjet-Rusland, waar de staat allermint „afsterft”. Reeds vóór de tweede wereldoorlog was de houding van de sociaal-democratie tegenover de staat en het gezag in de staat in positieve zin gewijzigd (Beginselprogram S.D.A.P. 1937). Hiervoor zij verwezen naar mijn praec-advies voor de S.V.M.V. 1939 (no. 14): „Het vraagstuk van het gezag in verband met het sociaal-democratisch beginselprogram”. De Nederlandse staat is nu een staat van allen, ook van de loonarbeiders, hoeveel er nog te verbeteren is. De staat van nu is *ons aller nationale* staat als geheel met zijn onderdelen.

Voorop staat het socialistisch doel. Via geleide economie en geleidelijke socialisatie van de voornaamste productiemiddelen langs democratische weg moet het socialisme bereikt worden. Socialisatie wil niet zeggen altijd en alleen staatsbeheer. Ook bij de socialisatie staat men voor het probleem van centralisatie en decentralisatie (gemeente, verenigingen, stichtingen, N.V. etc.). Socialisatie van de eigendom naast die der beschikkingsmacht. Alles in verband met de reële eisen van de practijk van het economische leven. Wij verwerpen zowel staatskapitalisme als staatsocialisme, waarin de staat geheel of nagenoeg almachtig is. Wij hebben een democratisch of een personalistisch socialistische overtuiging, volgens welke de mens, het individu als persoon in hun waarde erkend worden en het overheidsgezag begrensd is (opp. tyrannie).

In de afgelopen decennia zijn de taken van de staat als geheel gewijzigd. De integratie van staat en maatschappij werd veel sterker. Staatsingrijpen in het maatschappelijk leven nam toe. Directe bemoeiing van de staat met de maatschappij, ook met het sociaal en economisch leven, is onmisbaar. Niemand ontkent dit meer. De vraag is slechts: hoever? Historisch blijkt, dat er altijd wel enige bemoeiing van de overheid met het bedrijfsleven was. Zelfs in het zogenaamde liberale tijdvak (*laissez faire — laissez passer*), dat op de keper beschouwd maar van korte duur was. De koninklijke goedkeuring bij de naamloze vennootschap bijvoorbeeld is ten onzent nooit afgeschaft. Voordien was er het persoonlijk, autoritair regiem van koning Willem I met zijn voor diverse onderdelen van het bedrijfsleven dikwijls zegenrijke ingrijpen van de centrale overheid, met name van de koning (besluitenregering), in het economisch leven.

De Grondwet van 1814/5 als eerste hoogste staatswet voor de organisatie van de Ned. staat, was een compromis tussen de denkbeelden van Van

Hogendorp en die van Van Maanen: decentralisatie en centralisatie als twee contraire algemene beginselen van staatkundige organisatie ook voor de Ned. staat. Toen ging het nog alleen om de territoriale decentralisatie in de vorm van op grond van historische groei in het verleden ontstane gebiedscorporaties: de provincies en de gemeenten, neergelegd en hun basis en begrenzing vindend in het positieve geschreven staatsrecht (delegatie en decentralisatie). Beide beginselen werden aanvaard, doch in de praktijk van het staatsbestuur overwoog de centralisatie. Met het oog op het economisch herstel van de economische welvaart in het algemeen werd de nadruk eerst gelegd op de centralisatie: de centrale staat, met name de koning. De decentralisatie van grondgebied kwam de facto in het gedrang. De zelfstandigheid van de met publiek gezag beklede territoriale onderdelen van de staat werd door Willem I in menig opzicht beknot.

In 1848 wordt dan (door Thorbecke) de territoriale decentralisatie (autonomie, zelfbestuur, eigen budget, openbaarheid enz.) als beginsel in het positieve staatsrecht doorgevoerd; doorgetrokken en rechtgetrokken tegenover de periode van Willem I. Er volgt dan een tijdvak van zeer weinig staatsbemoeiing met het bedrijfsleven in de maatschappij. Wanneer deze er komt, geschiedt zij centraal (wettelijke regeling door Koning en Staten-Generaal). Zij betreft eerst het sociale leven: de arbeidswetgeving door Koning en Staten-Generaal (wet in formele zin) of door de Koning alleen (A.M.v.B.). De uitvoering geschiedt centraal door de minister als staatsorgaan en de staatsambtenaren (arbeidsinspectie bijv.). Later komt er ook meer gedecentraliseerde bemoeiing met het bedrijfsleven: gemeenten en provincies als territoriale onderdelen van de staat en met overheidsgezag beklede openbare lichamen (concessies, winkelsluiting, vervoer etc.). Tussen de beide wereldoorlogen wordt, vooral onder invloed van de grote economische crisis na 1929, overheidsbemoeiing ook op economisch terrein meer en meer als noodzakelijk gevoeld. Regeling en uitvoering, als het ware uit de grond gestampt (crisis-economie) geschieden dan overwegend ambtelijk door de organen van de centrale staat.

Door de toeneming van de functies van de moderne staat als geheel in verband met de economische en sociale ontwikkeling in de maatschappij komt dan op de gedachte van de functionele decentralisatie in de staat, naast de territoriale decentralisatie, die onvoldoende bleek. Een voorbeeld van decentralisatie, niet zozeer naar grondgebied, doch naar bepaalde belangen, naar taak, waren reeds de typisch Nederlandse waterschappen. De waterschappen, benevens de veenschappen en veenpolders (G.W. 1887; waterstaatswetgeving pl.m. 1900), zijn doelcorporaties; openbare lichamen ter behartiging van bepaalde belangen met eigen organen; met publiek gezag beklede zelfstandige onderdelen van de staat; overheidslichamen met door de algemene wetgever toegekende en begrensde autonomie en zelfbestuur. Vooral van socialistische zijde werd de functionele decentralisatie voorgestaan. In 1929 verscheen de dissertatie van de huidige minister J. in 't Veld: „Nieuwe vormen van decentralisatie”, waarvan speciaal

Hoofdstuk II thans nog voor ons onderwerp van belang is. Na het Socialisatie-rapport van de S.D.A.P. (1920) en het Rapport van S.D.A.P. en N.V.V. „Bedrijfsorganisatie en Medezeggenschap” (1923) verscheen het Rapport „Nieuwe Organen” in 1931, door het Partijcongres van de S.D.A.P. in 1935 aanvaard. Bij de Grondwetsherziening van 1922 vond het beginsel zijn neerslag in het positief geschreven grondwettelijk recht van de staat. Men dient hierbij te onderscheiden: 1e. het beginsel; 2e. de positieve wettelijke regeling en 3e. de praktische toepassing en uitvoering van de wettelijke regeling. De positieve wettelijke regeling in staats- en administratief recht kan, steunend op het beginsel, als vormgeving en uitwerking daarvan op verschillende wijzen geschieden. En de praktische toepassing, de uitvoering in de praktijk, op haar beurt kan weer, steunend op de bestaande positiefrechtelijke regeling, op verschillende en veelsoortige wijze plaats hebben, afhankelijk van economische, sociale, politieke verhoudingen, gezindheid, mentaliteit enz. Op initiatief van Troelstra kwam het huidige artikel 80 in de Grondwet. Artikel 194 maakte in dat jaar een einde aan de juridische twistvraag of de Grondwet nieuwe openbare lichamen met eigen organen toeliet. Door beide artikelen (eventueel gecombineerd) was de weg open tot het in het leven roepen, het „instellen” door de centrale overheid in de staat van min of meer autonome nieuwe publiekrechtelijke lichamen in de staat. Met overheidsgezag beklede doelcorporaties met nieuwe taken als nieuwe zelfstandige onderdelen van de staat, met eigen organen en met verordenende bevoegdheid, toegekend van staatswege.

Bij deze functionele decentralisatie werd, voornamelijk van socialistische kant, ook vooral gedacht aan het bedrijfsleven in de maatschappij: naast havenschappen bijvoorbeeld een mijnschap, een textielschap, een electriciteitsschap e.d. (indeling naar bedrijven i.pl.v. naar grondgebied). Afgezien van de latere Mijn-Industrie Raad (1945) is hiervan niets gekomen. Wel kwam er functionele decentralisatie van uitvoering, advies, overleg, bemiddeling en beslechting van geschillen. Als voorlopers van de P.B.O. kregen wij de Bedrijfsraden (1934), geregeld in een Staatswet (1933), ingesteld door de Kroon en samengesteld door de door de minister aangewezen organisaties. Op het gebied van de rechtsvorming werd hun slechts potentieel verordende bevoegdheid gegeven. De bestaande wet gaf hun te weinig bevoegdheden en de wetgever trok bij deze vormgeving van het beginsel der functionele decentralisatie niet de les, die hij had kunnen trekken uit de Kamers van Arbeid van 1897. Deze laatste vormden „een soort publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie” (Levenbach, de Gaay Fortman), maar verkeerd in vier opzichten: de regionale instelling, het individueel kiesrecht, te weinig bevoegdheden en geen geldmiddelen. Hierin lag de reden van hun falen, meer dan in het van hogerhand „opgelegd” zijn, zoals Zeegers in zijn reeds eerder genoemde dissertatie „Socialisatie” op pagina 198 suggereert. Beter ging het met de Kamers van Koophandel en Fabrieken, die ook doelcorporaties met bepaalde bestuurstaken zijn

(functionele decentralisatie), na hun wettelijk statuut van 1920. Het K.B. van 1896 had zijn bezwaren getoond: te veel lokaal, te veel in aantal en weer... te weinig bevoegdheden. Na 1920 breidden de taken van de Kamers van Koophandel en Fabrieken als openbare lichamen zich gunstig en nuttig uit: handelsregister, makelaardij, uitverkopen en opruiming, afbetalingsbedrijf, vestigingen, kartels enz. Vermeld worde tenslotte de bemoeiing der publiekrechtelijke gebiedscorporaties, provincies en gemeenten als onderdelen van de staat, met het bedrijfsleven in diverse staatswetten als Hinderwet, Drankwet, Geldschieterswet, Pandhuiswet, Bioscoopwet, W.A.P. etc.

Inmiddels waren er organisaties van het bedrijfsleven zelf uit de vrije maatschappij opgekomen en gegroeid. Het bleef niet alleen bij afzonderlijke werkgevers, afzonderlijke werknemers, afzonderlijke ondernemingen in de maatschappij, maar het bedrijfsleven organiseerde zichzelf, particulier, privaat. Vrijwillige organisaties van particuliere belangen ontstonden en werden machtig. De maatschappij en het bedrijfsleven van nu kennen de privaatrechtelijke vakverenigingen, de werkgeversbonden en de ondernemersorganisaties (combinaties met onderlinge afspraken betreffende productie, afzet, prijzen enz.). Later werden deze uit het maatschappelijke leven opgekomen vrije organisaties meermalen door de centrale overheid in de staat erkend en ingeschakeld. De C.A.O. (vrijwillige binding van aangesloten werkgevers en werknemers) leidde tot eigen rechtsordening. De verbindendverklaring van de C.A.O. door een staatsorgaan is publiekrechtelijk: overheidsdwang tegenover onwillige buitenstaanders, werkgevers en werknemers. Zij veronderstellen een zekere graad, een zekere intensiteit van particuliere organisatie in de vrije maatschappij. Zij zijn eerst dan mogelijk. Decentralisatie van wetgeving, nl. door de belanghebbenden zelf samen met de overheid in de staat, van alle bedrijfsgenoten wordt hierdoor mogelijk. Deze „osmose” ziet men op economisch gebied dan ook bij de ondernemersovereenkomsten. Weer doordringing, integratie van staat en maatschappij door samengaan van de overheid in de staat en het georganiseerd bedrijfsleven als belanghebbenden in de maatschappij. Historisch zijn zij voorlopers van de P.B.O., al zijn er nog geen of nauwelijks publiekrechtelijke organen met overheidsgezag.

Dit proces wordt doorbroken door de oorlogseconomie naar Duits voorbeeld, waarin alles door de Staat, door de centrale overheid, geschiedt. Wij krijgen dan de organisatie Woltersom, alleen voor de ondernemers en met führer-principe, waarvan de resten nu volgens artikel 164 Gew. Wetsontwerp P.B.O. binnen de drie jaren zullen verdwijnen. Zowel het beginsel van de territoriale, als dat van de functionele decentralisatie komen dan in het gedrang. De centralisatie-gedachte overheerst in het administratief recht en met name ook in het publiekrecht van het bedrijfsleven. Staatsorganen, speciaal de ministers, krijgen vrijwel alle macht: Kartelbesluit tegenover Ondernemersovereenkomstenwet, Bedrijfsvergunningenbesluit tegenover Bedrijfsvergunningenwet, Besluit Algemeen Vestigingsverbod

tegenover Vestigingswet-Kleinbedrijf en B.B.A. tegenover de Wet verbindendverklaring C.A.O. Alle rechtsordening wordt vrijwel door de centrale overheid in de staat opgelegd.

Nu, na de tweede wereldoorlog, erkent iedereen — het werd reeds geconstateerd —, dat overheidsbemoeiing en overheidsleiding met het sociale en economische leven noodzakelijk en onmisbaar zijn. Zie M.v.T. par. 1, bl. 11. Op economisch gebied, waar juist het algemeen belang, het belang van de gehele volkshuishouding veelal het sterkst geldt, bestaan echter de meeste weerstanden tegen een rechtstreekse bemoeiing van de staat met de maatschappij (overheidsintegratie). Verder kan men zeggen, dat thans een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie voor het gehele bedrijfsleven met gemengde organen eveneens door vrijwel iedereen (opp. vroeger Bonger en Wibaut, nu Goudriaan o.a.) noodzakelijk geacht wordt. Regeling en uitvoering alleen en uitsluitend door de Staat als geheel zelf kan niet meer. Het decentralisatiebeginsel komt er te veel door in het gedrang. De bezwaren van practische aard zijn groot. Dit leerde nu weer de oorlogs- en de na-oorlogs-economie. Etatisme, autocratie en staatsabsolutisme zijn verwerpelijk. De centrale staatsorganen zijn nu reeds te zeer overbelast. Het algemeen rechtsvormend staatsorgaan, het parlement, kan, mede door gebreken in de samenstelling en werkwijze, zijn taak niet aan. Zeker is dit zo met de overbelasting van de centrale bestuursorganen (departementen). Onmogelijk is het alles centraal van staatswege te regelen en alles centraal van staatswege (ambtelijk) uit te voeren. Ontlasting, verlichting van de taak der centrale overheid is nodig (zie de Mem. v. Toel., par. 1 en de Mem. van Antwoord, par. 2), zonder dat de eenheid verloren gaat. Verder zouden volledige regeling en ambtelijke uitvoering van staatswege ambtenarij en bureaucratie nog doen toenemen. Zij zouden leiden tot een verstroeving en verstarring, met grotere kans op willekeur. De vrijheid en zelfstandigheid der individuele ondernemers en ook der consumenten zouden te zeer in het gedrang kunnen komen, met gevaren voor het particulier initiatief en de ondernemerslust. Er is een grote veelheid en een gecompliceerdheid van dikwijls wisselende niet-territoriale belangen: de belangen der afzonderlijke ondernemingen, bedrijven en bedrijfstakken, die somtijds beter door de belanghebbenden als deskundigen overzien en beoordeeld kunnen worden. Bij functionele decentralisatie zal er bovendien grotere bereidheid bij de belanghebbenden bestaan om de aan het bedrijfsleven opgelegde maatregelen te aanvaarden; hun vertrouwen erin zal toenemen.

Aan de andere kant kan ook niet alle regeling en uitvoering aan het bedrijfsleven zelf worden overgelaten. Daar is de veelheid van dikwijls contraire groepsbelangen. Men stuit er op vaak bedenkelijk groeps-egoïsme en onwil van enkelen tot medewerking. Groepen ondernemers zijn stellig tegen werknemers-invloed gekant, zeker op economisch gebied. Consumentenbelang staat vaak tegenover ondernemersbelang. Het algemeen belang (import, export, deviezen-, valutapolitiek, buitenlandse economische politiek i. h. alg.) moet behoed worden. Vereniging van de vele uiteen-

lopende en vaak tegengestelde belangen is nodig. Merkwaardig is hoe, bij ongunstiger conjunctuur bijvoorbeeld, delen van het bedrijfsleven, die in het gedrang komen, vragen om toezicht en leiding van de overheid, om ingrijpen en dwang van de centrale overheid met haar sterke arm tegenover onwillige bedrijfsgenoten en concurrenten.

Zo is er een botsing van de beide tegenover elkaar staande algemene beginselen van centralisatie en decentralisatie in de staat. Zij moeten beide in concreto toegepast worden, in de positieve wetgeving en bij de uitvoering van deze. Dit moet gebeuren in verband met het historisch gegroeide en de reële praktische eisen van de momentele verhoudingen, die nu eenmaal niet door allen gelijkelijk gezien en beoordeeld worden. Men dient de beide regulatieve organisatie-beginselen in hun praktische vormgeving en toepassing niet statisch, maar in de realiteit betrekkelijk te zien en de eisen van doelmatigheid van het maatschappelijk-economisch stelsel (M. v. T. par. 1) in het oog te houden. Men ziet dit bij de als beginsel van ons positieve staatsrecht in de Grondwet verankerde territoriale decentralisatie. De toepassing in de praktijk ten aanzien van de staat als geheel tegenover zijn hiërarchisch geplaatste lagere onderdelen is niet constant. Men heeft niet met absoluut vaste structuren te doen. De gemeente-grenzen zijn, in verband met de organisatorische beginselen van centralisatie en decentralisatie, relatief historisch te bezien. Plaats en taak van de provincie waren niet altijd dezelfde en zullen in de toekomst niet steeds dezelfde zijn (v. d. Pot). Autonomie wil niet zeggen altijd alles zelf regelen en alles zelf besturen. Ten aanzien van de belastingen en ten aanzien van financiële besluiten bijvoorbeeld zal zij minder moeten zijn. Men denke verder aan de zg. tussenvormen (verplichte regeling van het lagere publiekrechtelijk lichaam met zijn eigen organen). Hoever autonomie, zelfbestuur e.d. gaan moeten, staat niet a priori vast. Het decentralisatie-beginsel is richtsnoer, doch mag geen star dogma zijn.

Zo is het ook bij de functionele decentralisatie als organisatie-principe in de staat. De waterschappen, die niet zuiver territoriale openbare lichamen zijn en als doelcorporaties ter behartiging van bepaalde belangen met de bedrijfsschappen vergeleken kunnen worden, kennen niet de verplichte openbaarheid bij de verordenende organen. De voorzitter van sommige waterschappen wordt door de Kroon benoemd. In bepaalde tijden en bepaalde situaties geschiedt de praktische toepassing der regulatieve organisatie-beginselen verschillend: het duidelijkst bij abnormale omstandigheden als oorlog, crisis, watersnood e.d., maar ook in normale tijden. Het Ontwerp-P.B.O. is een praktische vormgeving en uitwerking van functionele decentralisatie van de staatsorganisatie. Verschil van mening over de nodige graad van centralisatie, resp. decentralisatie doet zich daarbij voor bij soortgelijke onderwerpen als de bovengenoemde van provincie, gemeente en waterschappen: door de Kroon of door het bestuur zelf benoemde voorzitter, al dan niet ministeriële bekrachtiging der benoeming, de grenzen van de verordenende bevoegdheid, de openbaarheid bij beraadslagingen en

stemmen, het preventief en repressief toezicht van hogerhand etc. Ook hier de worsteling der beide contraire beginselen van organisatie van het staatsbestuur. Het gaat er om het juiste evenwicht (In 't Veld, blz. 36), tussen centralisatie en decentralisatie, in een zo harmonisch mogelijke en meest doelmatige oplossing, te vinden. Deze zal, als alle mensenwerk, wel nooit volmaakt zijn. Bovendien moet deze oplossing gevonden en bereikt worden met andersdenkende personen, die op andere algemene beginselen dan dat der functionele decentralisatie stoelen.

Welke zijn nu de practische eisen, welke voor ons, democratisch-socialisten, bij de reële vormgeving en toepassing van het beginsel der functionele decentralisatie inzake de P.B.O. gelden? Economische ordening van overheidswege achten wij blijvend noodzakelijk. Terugkeer naar vrije, ongebonden economie is onmogelijk, al was het alleen maar om bij omslaande conjunctuur ongelukken te voorkomen (massale werkloosheid e.d.), maar vooral om bestaanszekerheid en welvaart voor allen en rechtvaardigheid t.a.v. de verdeling van het maatschappelijk inkomen e.d. te bereiken. Planmatig geleide economie — niet te verwarren met oorlogs- en na-oorlogseconomie — moet er ook in normale tijden zijn. Het postulaat van socialisatie der voornaamste productie-middelen door de overheid langs democratische weg, wanneer het algemeen belang deze vereist, blijve gehandhaafd en mag niet uit het oog verloren worden. De politiek der Engelse Labour-regering strekke ons tot voorbeeld in dit opzicht. Waar de P.B.O. als toepassing van de functionele decentralisatie onvoldoende is en het algemeen belang het eist, kome er socialisatie. Zo oordeelde de minderheid in de Commissie-Couvé terecht nu reeds t.a.v. het mijnbedrijf, waar thans sinds 1945 een van overheidswege ingestelde P.B.O. en ondernemingsorganisatie bestaan. Volgens de katholieke minister van Econ. Zaken in zijn mededeling aan de Tweede Kamer zou zij misschien later kunnen volgen. Vgl. ook Mem. v. Antw. par. 2 slot. De meerderheid der kiezers in Nederland wil haar klaarblijkelijk niet. De socialisatie-eis is niet direct te verwezenlijken, maar wel ligt socialisatie der voornaamste productie-middelen onontkoombaar in de lijn van de in gang zijnde maatschappelijke ontwikkeling op den duur, gelijk ik in mijn inaugurele oratie (1945) t.a.v. de verpachte cultuurgrond en de verhuurde woningen meende te moeten constateren. Over het tempo is meningsverschil mogelijk. Voor de naaste toekomst moet in elk geval een door de overheid geleide economie voorop staan, waarbij men echter nationaal en internationaal (Benelux, Marshallplan etc.) aan de realiteit gebonden is.

Door deze vooropstelling van het economisch element in de probleemstelling hechten wij bijzonder aan de productschappen als grote sectoren van het bedrijfsleven omvattende verticale publiekrechtelijke lichamen (Mem. v. Antwoord, par. 5, bl. 61) met overheidsgezag bekleed voor de voornaamste bedrijfstakken. Wanneer zullen die verticale productschappen er echter komen, nu er eerst nog een latere instellingswet nodig is en de heersende stroming klaarblijkelijk voor de toekomst meer de nadruk

op de kleinere en meer talrijke horizontale bedrijfschappen, welke bij A.M.v.B. of bij wet ingesteld kunnen worden (art. 67 Gew. Ontw.), legt? Teleurstellend is, dat de strijd hierbij nu weer naar de toekomstige nadere instellingswetten verlegd is. De centrale overheid van de staat als geheel dient juist t.a.v. het economische met het oog op het algemeen belang de vinger in de pap te houden tegenover de bedrijfsgenoten en het bedrijfsleven als geheel. Door deze primair-economische doelstelling gaat onze voorkeur eigenlijk nog altijd meer uit naar het Voor-ontwerp Vos—de Jongh met zijn voorlopig ene soort, direct krachtens algemene wet in te stellen verticale openbare lichamen met twee kamers. Met de veddomstreden „commissaris” in dat voor-ontwerp was o.i. in het algemeen niet te veel gevraagd („Economist” 1946, bl. 323). Deze was niet in strijd met het beginsel van de functionele decentralisatie, noch met het subsidiariteitsbeginsel, meen ik. Wat dit laatste betreft wees Vos onlangs nog ironisch op de voorstellen Veraart omstreeks 1921 („Vrij Nederland”, 5 Aug. 1949). Men zou ook de katholieke ministers in het kabinet-Schermerhorn kunnen noemen. Ik wees reeds op de betrekkelijke waarde der staatsrechtelijke organisatiebeginselen voor de concrete vormgeving en uitwerking in een positief-rechtelijke regeling en de concrete toepassing van deze in de praktijk. Het is er mee als met de betrekkelijke waarde van het door de katholieken gehuldigd natuurrecht voor de praktische oplossingen bij het eigendomsrecht en elders; een betrekkelijke waarde voor de praktijk, door Kamphuisen e.a. indertijd uitdrukkelijk erkend. Bij het subsidiariteitsbeginsel is verschil van inzicht mogelijk, of de lagere gemeenschap haar taak nog wel kan vervullen dan wel de hogere gemeenschap dit dient te doen. Variabel is het antwoord op de vraag in hoeverre het mogelijk is het stellen van regels aan de bedrijfschappen over te laten (Brongersma). Zelfs in de leer van de soevereiniteit in eigen kring staat niet vast in hoeverre de staat de grenzen en de uitoefening en de wijze van uitoefening mag omschrijven (Dengerink). Ook in deze leer zijn de overigens soevereine kringen niet geheel van elkaar geïsoleerd, doch met elkaar vervlochten.

Overigens is het merkwaardig, hoe er n.a.v. het Voor-ontwerp-Vos verschillende prognoses ten aanzien van de door de centrale overheid in de staat benoemde „commissaris” als ambtshalve voorzitter van het bestuur van het bedrijf met zeer grote bevoegdheden, waren. Sommigen verwachtten, dat hij te veel een dienaar van de minister, te zeer staatsambtenaar zou worden (Veraart met zijn fulminaties van „staats-socialisme”). Anderen duchtten, dat hij te zeer een knecht en dienaar van de bedrijfsgenoten in de bedrijfstak zou zijn (Hennipman: gevaren van corporatisme). Men stuit hier op de rechtssociologische werking van een wettelijke regeling in de praktijk van het rechtsleven (rechtelijke werkelijkheid): de menselijke gebondenheid, beperkte vooruitzienbaarheid der werking en vooral de gezindheid en de mentaliteit — in dit geval èn van de ondernemers, èn van de arbeiders —, waarmee de wettelijke regeling in de praktijk uitgevoerd wordt.

Intussen, het Voor-ontwerp-Vos is helaas van de baan en 't gaat nu alleen over het aanhangig regeringsontwerp-P.B.O. Dit dient getoetst aan het beginsel van de functionele decentralisatie als een beginsel van organisatie van de staat als grootste geheel i.v.m. de bovengeschetste eisen van de praktijk, waarin het economische element (geleide economie) vooropstaat. Met de Sociaal-Economische Raad wordt voortgebouwd op het historisch gegroeide. Na de Economische Raad van vóór (1932) en na (1948) de oorlog komt er nu de Sociaal-Economische Raad als toporgaan van de P.B.O.: het zelfstandig publiekrechtelijk lichaam van centrale overheid, georganiseerde ondernemers en georganiseerde werknemers in de maatschappij (Hoofdstuk I). Tegenover een corporatieve of belangenkamer staan wij schrap, want deze zou tot ontbinding van de staat als geheel leiden (v. d. Goes van Naters). Ten aanzien van de grote richtlijnen moet er centralisatie blijven. Gilden en gildenrecht en corporatieve staat zijn ons vreemd. Met de hiërarchie van hogere en lagere lichamen bij de P.B.O. (Sociaal-Economische Raad — productschappen — hoofdbedrijfschappen — bedrijfschappen) gaan wij accoord, gelijk bij de territoriale decentralisatie (staat — provincie — gemeente; staat — provincie — waterschap). Terwijl de bevoegdheidsgrenzen te recht bepaald zijn door de positieve wettelijke regeling. In dit opzicht — „overlaten” aan de „lagere” gemeenschappen — staat het subsidiariteitsbeginsel dichter bij het beginsel der functionele decentralisatie dan de souvereiniteit in eigen kring — zeker in de absolute Dooyeweerdse versie — dit doet. Grondwet en wet kennen autonomie en zelfbestuur aan de nieuwe openbare lichamen van bedrijf toe, met eigen begroting, geldmiddelen en comptabiliteit. Uit het in de wet geregeld toezicht van de centrale overheid hierbij, dat evenals bij de territoriale decentralisatie voor verschillende uitwerkingen in concreto vatbaar is, blijkt de juiste subordinatie der nieuwe openbare lichamen aan de staat als hogere gemeenschap.

Er zijn, bezien in het kader van bovenstaand betoog, direct aanvaardbare punten in het wetsontwerp: aanwijzing door de Kroon van de naar het oordeel van de Kroon representatieve organisaties van ondernemers en van werknemers, benoeming, schorsing en ontslag van de voorzitter van het productschap door de Kroon, benoeming van $\frac{1}{3}$ van de leden der Sociaal-Economische Raad door de Kroon, enz., naast naar onze visie bedenkelijke wetsvoorstellen, zoals de (weliswaar voorlopige) inschakeling van de Stichting van de Arbeid, die geheel een particuliere organisatie is, als vast advieslichaam van de Sociaal-Economische Raad in sociale Zaken, de uitschakeling van de betrokken ministers als staatsorganen bij de benoeming van de voorzitter van het hoofdbedrijfschap, resp. bedrijfschap door het bestuur enz. Te weinig is beseft, dat sociale en economische taken steeds minder te scheiden zijn. Laat ons hopen, dat de thans aanhangige wetsvoorstellen, vervat in het nader gewijzigd ontwerp, nog zodanig in onze zin amendabel blijken, dat zij, hoezeer onvoldoende, toch voorlopig aanvaardbaar zijn.

EEN GROOT MOMENT?

In het begin van zijn rede over de P.B.O. heeft de woordvoerder van onze Kamerfractie, pg. Nederhorst, de wettelijke regeling van de Bedrijfsorganisatie „op één lijn menen te moeten stellen met andere grote momenten in onze politieke geschiedenis, met momenten als de invoering van het algemeen kiesrecht of de gelijkstelling van het onderwijs”. Hiermee gaf hij ongetwijfeld de mening weer van de leidende instanties onzer beweging. Maar men zou de vraag kunnen stellen, of de P.B.O. ook in de brede kring van ons volk leeft op dezelfde wijze als dat eertijds met het algemeen kiesrecht, de gelijkstelling van het onderwijs, de acht-urendag, de ziekte- en ongevallenverzekeringen het geval was.

Het kost me niet de minste moeite, me een gemiddeld Nederlands gezin voor te stellen waarin, vóór 1918, over het kiesrecht gesproken werd en waarin de eis, dat de gewone man en de gewone vrouw tot volwaardige staatsburgers zouden worden, met vuur werd aanvaard of met felheid werd bestreden. En evenmin kost het me moeite, een gezin te zien dat zich opwond over de schande het bijzonder onderwijs tot dusver aangedaan, of, dat de stelling, dat er alleen maar openbaar staatsonderwijs behoorde te zijn en dat wie ander onderwijs wilde er dan maar zelf voor moest zorgen, met kracht en overtuiging uitsprak.

Maar ik moet eerlijk bekennen, dat het me enige moeite kost me een gewoon Nederlands gezin in te denken, waarin men anders dan gematigd onverschillig over de P.B.O. praat; en dan nog alleen omdat men op dit moment in de Tweede Kamer over deze zaak praat. En, tussen haakjes, zoveel er over praat, dat de verwachting van de redactie van dit tijdschrift, dat het nog mogelijk zou zijn in dit nummer een beschouwing over de reeds genomen beslissing van de Tweede Kamer op te nemen, niet in overeenstemming bleek te zijn met de hoeveelheden redevoeringen en de nog grotere hoeveelheden amendementen, waardoor het onmogelijk bleek nog in September tot een beslissing te komen. Vandaar dat deze beschouwingen nog niet kunnen aansluiten bij een reeds vastgestelde regeling omtrent de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, doch zich zullen moeten bepalen tot het aangeven van hoe de wet er vermoedelijk uit zal zien, en wat voor betekenis dit voor ons volk zal hebben.

De vraag echter van de publieke belangstelling, is daarbij een van de voornaamste, want wat er van terecht zal komen, hangt in hoge mate af van

de wijze waarop ons volk gebruik zal maken van de grotere of kleinere mogelijkheden die in de wet liggen.

En dus kom ik nog eens terug op die belangstelling. Als ik hierboven over de Nederlandse gezinnen sprak, dan denk ik niet aan de gezinnen van de secretarissen van de Kamers van Koophandel, waar de Pa's misschien hebben verteld dat ze een adres over deze kwestie aan de Tweede Kamer gestuurd hebben, dat, zoals gewoonlijk, op poten staat. En ik wil aannemen dat vele Pa's die fabrikant zijn, of die in de handel of bij het bankwezen een leidende positie innemen, zich zodanig voor het wetsontwerp hebben geïnteresseerd dat er in hun omgeving iets van te merken moet zijn geweest. Bovendien acht ik het niet uitgesloten dat vele middenstanders (winkeliers e.d.) van hun gewone voorlichters — laten we zeggen van het blad „Burgerrecht”, dat een extra-nummer ter bestrijding van het wetsontwerp uitgaf, met uitspraken van vele autoriteiten, onder wie Troelstra, Wibaut, Bongers, Tinbergen. Willem van de Woestijne, Henk Brugmans en J. de Kadt, om me maar tot de Nederlandse socialisten te bepalen, die allemaal blijkbaar iets tegen dit wetsontwerp hebben — ik acht het dus niet uitgesloten dat vele middenstanders door hun gewone voorlichters het kippenvel op het lijf is gejaagd, omdat die voorlichters vertellen, dat als het wetsontwerp is aangenomen, de „Staat” en de „Ambtenaren” de nijvere middenman voorgoed bij de keel hebben. Ook in die kringen zal er dus wel over het wetsontwerp gesproken zijn, zij het dan met weinig kennis van zaken, veel angst en veel de demagogie naderende eenzijdige voorlichting.

Maar hoe staat het met de grote massa van ons volk, met de arbeiders, met de boeren, met de hoofdarbeiders? De georganiseerde arbeiders hebben er via hun vakorganisaties natuurlijk heel wat over kunnen horen. Maar heeft die voorlichting van de vakbeweging de arbeiders werkelijk gegrepen, en hebben ze er de belangstelling voor, die ze voor lonen, prijzen, arbeidstijden, sociale wetgeving e.d. aan den dag leggen? Het antwoord hierop moet luiden, dat de vakbeweging deze zaak vooral vanuit het gezichtspunt van de medezeggenschap heeft bekeken, en dat vooral het kader en speciaal het hogere kader van de vakbeweging hier een mogelijkheid ziet om zich meer dan tot dusver naar de manager-posities te begeven. De gewone arbeider vertrouwt dat dit voordelig voor hem zal zijn, en dus is hij, zonder dat de zaak hem overigens verder veel doet, voorstander van de P.B.O.

Ziet hij die zaak ook als een algemeen belang, een algemeen productiebelang, en vooral ook, want dat is toch ten slotte het criterium, als een algemeen consumentenbelang? En zien die honderdduizenden huisvrouwen, uit alle lagen van de maatschappij, (die allen, want dat is de werkelijke toestand in Nederland, niet alleen voor de arbeidersklasse maar voor bijna allen, moeten werken en rekenen en manoeuvreren om met de inkomsten van het gezin uit te komen), zien zij allen de P.B.O. als iets dat hun bestaan direct raakt? Ik ben zo vrij het te betwijfelen.

En als de minister van Economische Zaken, in een knappe en redelijke redevoering, waarover straks meer, meent de belangstelling van het Nederlandse volk voor deze zaak te kunnen afleiden uit de dertigduizend exemplaren die de Landsdrukkerij van dit wetsontwerp gedrukt en verkocht heeft, dan zou het bewijs alleen geleverd zijn, als hij ook kon vertellen hoeveel exemplaren niet naar Kamers van Koophandel, ondernemers, winkeliers, vakverenigingskantoren e.d. zijn gegaan, maar hoeveel gewone mensen een exemplaar zelfs maar gezien hebben, of op enigerlei andere wijze zich geïnteresseerd hebben voor de P.B.O.

Mijn overtuiging dat de grote massa van het Nederlandse volk zich niet warm en niet koud maakt vanwege de P.B.O., is door de mededelingen van de minister in het minst niet geschokt. Het algemeen kiesrecht en de onderwijs-regeling zijn in hun tijd herhaaldelijk het gesprek van de dag geweest; en in onze tijd waren het de devaluatie en de vraag of de Russen een atombom hebben, het zijn ook de kwesties van lonen en prijzen. Maar de P.B.O.? Kom nou.

Hiermee wil ik volstrekt niet zeggen dat het Nederlandse volk gelijk heeft als het zich van de Bedrijfsorganisatie zo weinig aantrekt. Integendeel, de uitwerking van de wet zou op den duur van dien aard kunnen zijn, dat de grote massa van ons volk het zou kunnen betreuren zo weinig aandacht te hebben geschonken aan een zaak die het algemeen belang raakt, en waarbij, voor zover het dit ontwerp betreft, te weinig aandacht aan dit algemeen belang is geschonken. Doch eerst als het zover is, als in brede kringen gevoeld zou worden dat we door de uitwerking van de bedrijfsorganisatie in de knel raken, eerst dan is een volksbeweging mogelijk die veranderingen in de wet, of een nieuwe wet tot stand brengt.

Maar laat men toch vooral niet doen, alsof, door het aannemen van een minder bevredigende wet, verschrikkelijke dingen zullen gebeuren. De nuchtere waarheid is, dat er héél weinig zal gebeuren. Vandaar dan juist de ontevredenheid bij sommige socialisten, die gehoopt hadden een wet te krijgen, waardoor de structuurverandering van de maatschappij niet slechts beïnvloed zou worden, maar zelfs *in een snel tempo* beïnvloed zou worden. Namens die teleurgestelde en ontevreden socialisten heeft vooral Van der Goes in zijn naar vorm en inhoud zo pakkende interventie in het Kamerdebat, die algemeen de aandacht getrokken heeft, gesproken, hoewel ook in het hoofdbetooq van onze fractie, dat van Nederhorst, die ontevredenheid en teleurstelling duidelijk tot uiting kwamen.

Er is inderdaad nog al enig verschil tussen wat ons thans wordt aangeboden en het voorontwerp-Vos, dat meer in overeenstemming was met de visie, die men aanvankelijk in de leidende kringen van onze beweging op de bedrijfsorganisatie en dat wat men hiermee zou kunnen doen om tot een meer planmatige maatschappij te komen, heeft gehad. Maar het moet tevens gezegd worden, dat zij die verantwoordelijk zijn voor het verdrijven van Vos, uit de leiding van „Economische Zaken” en voor het liquideren

van de koers Vos, weinig reden hebben om verrast te zijn, dat de op deze wijze opgekweekte coalitie-boom thans deze vruchten draagt. Dat dit geen opmerking is aan het adres van Nederhorst, ligt, geloof ik, wel voor de hand.

Maar zelfs met deze vruchten, zoals ze door Van den Brink en Van der Grinten zijn gekweekt, is de Nederlandse ondernemersklasse en de Nederlandse middenstand allerminst tevreden, om de doodeenvoudige reden dat men in die kringen het liefst de vruchten van de arbeidsvrede zou willen plukken, en de arbeiders tevreden stellen met een goedkeurend klopje op de schouder en een bloemenhulde uit de tuin van de Stichting van de Arbeid. Bedrijfsorganisatie wil men eigenlijk alleen als een gebaar, een liefst zo leeg mogelijk gebaar. De wet mag niet meer doen, dan ondernemers en arbeiders de mededeling verstrekken, dat ze, als ze het met elkaar eens kunnen worden, een soort uitbreiding kunnen geven aan de collectieve arbeidsovereenkomsten. Daarom voelen deze tegenstanders van de bedrijfsorganisatie, zoals ze in de Kamer in de heren Schouten en Oud hun voornaamste woordvoerders vinden, in het geheel niets voor de productschappen, de verticale organisatie, maar alleen iets voor een vrijwillige horizontale organisatie. En de invloed van de Staat, d.w.z. zowel de invloed van het algemeen belang, als de invloed van een boven de ondernemers staande, het geheel van de economie overziende en dus tot organisatie van de economie geneigde, macht, moet liefst geheel worden uitgeschakeld.

De debatten over deze zaak voltrekken zich dan in Nederland, zoals men weet, meestal op een wijze die van alle zakelijkheid gespeend is. Een *economisch* debat wordt niet gevoerd, zelfs niet door de negen of elf hoogleraren in de economie die zich op het laatste moment met de zaak zijn gaan bemoeien. Men werkt niet met statistieken of met feiten uit de bedrijfseconomie, de techniek, of wat dan ook. Juristen en theologen verkondigen hun beginselen die allemaal indrukwekkend zijn, en soms komt de leken-psychologie ook eens om de hoek kijken, maar niemand interesseert zich blijkbaar voor de textiel-industrie, voor ijzer, steenkool, boter, melk, voor fabrieken, bedrijven, winkels, en voor de mensen die er al dan niet bekwaam leiding aan geven, en er al dan niet bekwaam in werken.

Maar al de bezorgdheid voor de Grondwet van de heren Oud en Schouten blijkt altijd niets anders te zijn dan bezorgdheid voor de belangen van de achterlijkste groepen van ondernemers en middenstanders. Voor zover men in die kringen iets begrijpt van de problemen van productie en distributie, voelt men wel de behoefte aan grotere eenheden en organisatie van het bedrijfsleven, maar heeft men een begrijpelijk wantrouwen tegen de interventie van ondeskundigen, een interventie die gemakkelijk kan plaats vinden, als men een juristen-staat en een vakbeweging die niet geoutilleerd is voor het leiding geven aan de productie,

medezeggenschap en zelfs oppermacht zou moeten toekennen in de aangelegenheden van productie en distributie.

Hier ligt voor mij in ieder geval het grote vraagstuk. Hoeveel schieten we er mee op, als we naast de (ook al niet te snuggere) bedrijfsleiders, de juristen van onze departementen gaan zetten en de vakverenigingsleiders, en dit totaal dan publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie noemen?

Persoonlijk heb ik te weinig verwachting van deze combinatie om er geestdriftig voor te kunnen worden, en om dit experiment in een snel tempo te willen doen geschieden. En ofschoon ik ook al geen overdreven eerbied heb voor de bekwaamheid van onze parlementen, komt het mij toch voor, dat in deze lichamen het algemeen belang nog het meest en het best gediend wordt. Dus ben ik voorstander van dat soort bedrijfsorganisatie, dat niet aan de controle van het parlement ontsnapt. Het bedrijfsleven overlaten aan de managers der bedrijven, samen met de managers van de vakbeweging en de managers der regeringsdepartementen, dat lijkt mij geen versterking der democratie, doch integendeel een versterking van gevaarlijke anti-democratische tendenzen.

Nu kan men wel zeggen dat de heren van de departementen de vertegenwoordigers van het algemeen belang zijn, maar dat is niet in overeenstemming met de realiteit. De werkelijkheid is immers, dat het parlement niets te zeggen heeft over de regering, en de regering heel weinig over de departementen.

En de eigenlijke kwestie, in Nederland en daarbuiten, is, hoe krijgen we een regering, die zich iets aantrekt van het parlement, en de departementen die zich iets aantrekken van de regering. Maar dit eigenlijke vraagstuk, waarachter dan nog veel fundamenteeler kwesties staan, kan hier alleen aangeduid worden, om te laten zien hoe weinig de bedrijfsorganisatie, ook als ze volgens de in onze kring overheersende opvattingen werd verwezenlijkt, een oplossing bevat voor de belangrijkste maatschappelijke kwesties, die ze formeel raakt.

In de rede van Nederhorst kwam een aantal kanten van het vraagstuk naar voren, en het is dan ook begrijpelijk dat Nederhorst het ontwerp slechts een matige waarde toekende. Voor Suurhoff, die de opvattingen der vakbeweging tot uitdrukking bracht, is de zaak aanvoudiger, want de vakbeweging is tevreden als haar vertegenwoordigers een zo belangrijk mogelijke plaats in de nieuwe organen bezetten. Suurhoff vecht dus om de positie van de vakbeweging in het ontwerp te verbeteren.

Het betoog van Van der Goes, dat liet zien hoe vooral de KVP-voormannen in deze kwestie aan het draaien zijn gegaan en de eisen van het algemeen belang zijn gaan achterstellen bij de eisen der ondernemers, gaf geen antwoord op de vraag wat de P.v.d.A. nu met dit ontwerp moet doen. Van der Goes zou wel willen tegenstemmen, maar dat is een weelde die alleen een enkeling zich kan veroorloven. Want als wij allen het doen, en gemene zaak maken met de tegenstanders van het ontwerp,

die men onder anti's, onder communisten, en wellicht ook (gesteld dat van die partijen iets als het volgen van een politieke lijn te verwachten was) de VVD en de CHU, vindt, dan zou dit ontwerp alleen de stem van de KVP krijgen, en verworpen worden. Maar dat zou tot een regeringscrisis kunnen leiden, over een kwestie die niet in het Nederlandse volk leeft. En het zou bovendien onze verhouding tot de vakbeweging bederven, aangezien deze ten slotte ook het ongewijzigde voorstel-Van den Brink wel wil aanvaarden, als uitgangspunt voor later te verkrijgen verbeteringen.

Het wetsontwerp is onbevredigend. De rede die minister Van den Brink ter verdediging er van hield, was er een, die rekening hield met de economische en politieke mogelijkheden, en die doortrokken was van een sociaal-voortuitstrevende gezindheid. Een redevoering die men waarderen kan, maar die toch de vraag doet stellen, wat er van die gezindheid zal terecht komen, als de minister de ondernemers te vriend wil houden, de stemmen van de VVD en CHU en zelfs van de Anti's wil winnen, en bovendien z'n ambtenaren, die ondernemersbelang de voornaamste factor in het algemeen belang achten, de dienst laat uitmaken. De minister wil ook onze stem wel hebben, maar volgens de leer van de grensnuttigheids-waarde, is die voor hem van minder betekenis dan de stem van anti's, VVD en CHU. Men kan ook niet zeggen dat de staatssecretaris, hoe uitvoerig en scherpzinnig zijn betoog ook was, andere perspectieven heeft gegeven dan dat er voorlopig weinig van de bedrijfsorganisatie zal verwezenlijkt worden.

Dat lijkt dus alles nogal onbevredigend. Maar als de bedrijfsorganisatie in werking treedt, en ze blijkt van enige betekenis te zijn, als ze daardoor in het volksbewustzijn gaat leven, als men het belang er van gaat inzien, en dan ook het belang van het omvattender en krachtiger maken er van, dan komt voor ons de tijd, om, uitgaande van de critiek die we nu hebben laten horen, verbetering te eisen. Met de P.B.O., zoals ze nu wordt, zullen we niet veel dichterbij een betere samenleving komen. Maar we zullen er ook niet veel ongelukken mee zien gebeuren. Het is de bedoeling van zeer velen dat er niets of weinig gebeurt. Dat voorkomt dus rampen. En dat geeft ons de basis om, eventueel later, meer te vragen. Vooral wanneer in de praktijk blijkt dat de voordelen van een uitgebouwde P.B.O. groter zijn dan de nadelen. Het geeft ons ook de mogelijkheid, van houding te veranderen, als zou blijken dat de weg van de P.B.O. toch niet de juiste is.

Ook als onze amendementen niet aangenomen worden, is dus het aanvaarden van de P.B.O., gesteld dat ze niet door Schouten en Oud geheel gedenatureerd wordt, de enige redelijke oplossing. Maar eerlijk gezegd, in de buurt van het Algemeen Kiesrecht ligt deze P.B.O. niet. Meer in de buurt van de Nederlandse onderwijs-regeling.

1 October 1949.

HET MAATSCHAPIJ-BEELD VAN PROUDHON

I. *De Les der „Utopisten”.*

Sedert de ineenstorting der Tweede Internationale, in de zomer van 1914, is het democratische socialisme onafgebroken in een tijdperk van crisis geweest. Leuzen zijn hol gebleken, illusies afgebrokkeld. Nu is verlies van illusies altijd winst, en bovendien werd de baan vrij gemaakt voor positieve verworvenheden. Het besef van de waarde der volksgemeenschap is er zo één. Maar toch — geen enkele grote beweging kan vitaal blijven zonder inspirerende „mythe”, ook al bevat deze misschien een goed stuk hersenschim.

Onze socialistische voorgangers van een halve eeuw geleden geloofden in een aantal zekerheden, die voor ons op zijn allerminst relatief-waar geworden zijn, zoals de wereld-eenheid der arbeidersklasse, de vestiging van een geordende, rechtvaardige samenleving door socialisatie, de onbegrensde capaciteiten van het proletariaat als bevrijder der lijdende mensheid. De praktijk heeft ons geleerd, hierbij vraagtekens te zetten, maar met vraagtekens maakt men geen beweging, die geroepen is stand te houden in de historische storm.

Daarom is het begrijpelijk, dat in onze kring — nationaal en internationaal, in de partij en in de vakbeweging — het probleem wordt gesteld van *het democratisch socialistisch maatschappij-beeld*. Stellig, de theoretici zijn schaars onder ons en degenen die het zijn konden, worden door veelvuldig politiek en organisatorisch werk in beslag genomen. Maar toch zal het moeten. Het democratisch socialisme moet weten, waarnaar het streeft (en niet alleen, wat zijn onmiddellijke doelstellingen zijn). Het moet een wijder perspectief openen dan alleen een oplossing van bepaalde urgente vraagstukken van de dag. Of liever: de dagelijkse politiek kan alleen inspirerend blijven wanneer men er de trekkracht in voelt van een toekomst-ideaal.

Voor dat ideaal, geeft Marx weinig houvast. Zijn functie is het geweest, de gegeven samenleving te ontleden en er de bewegingswetten in op te sporen. Zijn analyse is nog steeds voorbeeldig, maar heeft ten dele historische waarde gekregen. De door hem bestudeerde economie heeft als kern: het Engelse textielbedrijf van omstreeks 1860, d.w.z. een productievorm waar inderdaad de kapitalistische eigenaar-directeur in een potentieel-vijandig tête-à-tête staat met de massa der handarbeiders. De moderne industrie echter, zoals wij die kennen, geeft een ander socio-

logisch beeld: de techniek heeft „de fabrieken ontvolkt en de kantoren bevolkt”, de ontwikkeling van het financiewezen heeft een scheiding doen ontstaan tussen kapitaal en bedrijfsleiding en ten slotte is er in dit spel een machtige nieuwe factor opgetreden: de overheid.

Dat alles heeft Marx' maatschappij-beeld gemaakt tot een sociologische „klassieke” waarvan de actuele waarde is gedaald. Maar bovendien — en dat is nog belangrijker — geeft *Das Kapital* niets anders dan een schildering van wat bestaat en geen enkele concrete aanwijzing van wat zou moeten ontstaan. Dat is geen „tekort” van het Marxisme in die zin, dat het een onwillekeurig verzuim zou zijn geweest. Integendeel, telkens wanneer (meestal uit Frankrijk) de vraag wordt gesteld omtrent het wezen der toekomst-maatschappij, dan werpt Marx zulk een probleem honend van zich. Immers, zo heet het: het is niet de taak der arbeidersbeweging, schone plannen uit te werken voor ideale gemeenschappen, neen, het is haar taak, de concrete vijand van het ogenblik, het kapitalisme, te bestrijden, immers uit de strijd alleen kan het nieuwe voortkomen.

Uit deze conceptie der Hegelse dialectiek kan men de verbitterde strijd verklaren tegen de socialisten van de eerste generatie, de zogenaamde „utopisten”. Immers dezen, voornamelijk Fransen, waren stellig ook wel bereid, het kapitalisme te ontleden en te toetsen op zijn innerlijke tegenstrijdigheden, maar zij wilden het daarbij niet laten. Zij voelden het wél als hun plicht, een schets te geven van de maatschappij die komen zou. En ze deden althans een poging daartoe. Juist daarom is het in onze tijd zaak, de zogenaamde „utopisten” in ere te herstellen. Zeker, in sommigen hunner is iets van de fantast, van de dweper die met zijn hoofd in de wolken leeft en meent, de sleutel tot alle vraagstukken, de remedie tegen alle kwalen te hebben gevonden. Stellig, dat is zo. Maar wie zich intiemer gaat bezighouden met hun werk, bemerkt toch dat dit veelal slechts uiterlijkheid is, en bovendien een eigenaardigheid, die wij veel meer aantreffen bij de discipelen dan bij de meesters zelf.

En man als Saint-Simon, de vader van het plan-socialisme en van de „managerial revolution”, heeft een beslissende invloed gehad op zo nuchtere mensen als de bankiers Pereire. En een zegenrijke, grandiose onderneming als de bouw van het Suez-kanaal zou stellig niet tot een goed einde zijn gebracht (dwars door zulke onnoemelijke moeilijkheden heen), wanneer niet de leidende groep — bewuste Saint-Simonianen — gedragen was geweest door een hoog besef van „producteurs”-verantwoordelijkheid, door een bijna „mystiek” gevoel van wereld-historische, revolutionaire plicht.

Van minder grote allure is stellig de levensvreemdere Fourier, inspirator van zovele „socialistische” „kolonies”, waarvan wij in Nederland die van Walden hebben gezien, onder de leiding van Van Eeden. Dat alles is mislukt en als experiment vergeten, maar wat overblijft is: de gedachte, dat het socialisme niet alleen technische vooruitgang brengen moet, maar ook het gemeenschapsleven in kleinere kring bevorderen. En wie de moderne

paedagogische stelsels beziet, vindt daar veel wat aan Fourier herinnert.

Doch de grootste is stellig Pierre-Joseph Proudhon geweest. Wie zijn geschriften leest, weet, hoe dwaas het is hem „de grondlegger van het anarchisme” te noemen. Of liever: Men betreurt, dat het Marxisme zich zelf heeft gesteriliseerd door tot „anarchisme” te stempelen al wat in de arbeidersbeweging zowel tegen de almacht van de staat als tegen die der kapitalisten optrad. Het grote schisma tussen Marxisten en anarchisten heeft ten gevolge gehad: een afglijding van de eersten naar het staats-socialisme en van de laatsten naar een volmaakt onvruchtbare, wilde stakings- en revolutie-romantiek.

Toch was Proudhon zowel een man van de vrijheid als een man van de orde. Ja, hij geloofde niet aan enigerlei orde, die niet op vrijheid gegrondvest zou zijn. En, zijn ganse leven lang, heeft hij getracht, aangrijpingspunten te vinden voor zulk een ontwikkeling, heeft hij verlangd naar vrije associatievormen, basis van een nieuw, bindend gemeenschapsbesef, hetwelk voor hem alleen kan ontstaan uit gerechtigheid.

II. *De wordende Revolutie*

Vrijheid — gerechtigheid — orde: wanneer men vervolgens vaststelt, dat deze drie begrippen voor Proudhon geen statische, abstracte grootheden zijn, maar uitdrukkingen van menselijk streven — krachten dus en geen idolen, — dan is hiermee in beginsel zijn gehele denk-techniek gegeven. En dan stelt hij zich tegenover Marx, die hem dan ook — na hem eerst, als de eerste proletarische filosoof te hebben gehuldigd — in de diepste duisternis verdoemde, door op het boekje *Philosophie de la Misère* te antwoorden met de snijdende polemiek: *Misère de la Philosophie*.

Het is nodig hierbij stil te staan, want onmogelijk, ons doel te bereiken en een eigen socialistisch maatschappij-beeld op te bouwen, wanneer we geen eigen denk-methode bezitten. Wie op ontdekkingsreis uitgaat, behoort zijn instrumenten, zijn proviand en wapens, goed in orde te hebben.

Op twee punten staat Proudhon in zijn werkwijze tegenover Marx.

Allereerst, doordat hij een veel sterkere nadruk legt op de gedachte der historische continuïteit. Zeker, hij kent voldoende geschiedenis om te weten (en hij bezit genoeg revolutionnair temperament om gretig te aanvaarden), dat de geschiedenis somtijds sprongen maakt, dat de rivier van het historische worden niet immer gelijkmatig voortvloeit maar dikwijls stroomversnellingen en watervallen vertoont. Doch hij is er van overtuigd, dat zulke revolutionnaire episodes toch geen breuk in het gehele proces te zien geven. Misschien is hij te veel plattelander — geboortig uit de Franche-Comté, uit Besançon, uit het verrukkelijke Jura-gebied, waar hij in zijn jongensjaren als herder de schapen weidde — om niet te weten, dat er in natuur en mensen zekere blijvende factoren zijn, die door omwentelingen niet worden vernietigd, maar misschien juist op nieuwe, betere wijze tot hun recht gebracht. Vandaar zijn schroom voor opstanden die voortkomen uit sociale ongewisheid. Vandaar het onmiskkenbare conser-

vatieve element van zijn wezen, zijn behoefte (hem door Marx bitter ver-
weten) om uit het bankroet der oude maatschappij toch althans enkele
wezenlijke bestanddelen te redden. Niet slechts weigert hij in „het nega-
tieve” der samenleving (de verdrukking, de uitbuiting, het obscurantisme
enz.) de enige dialectische drijfveer te zien van de vooruitgang, maar,
sterker nog, hij gelooft, dat de revolutie zal voortkomen uit het weinige
positieve dat nog in de oude samenleving gehandhaafd werd.

Een voorbeeld. Marx en Engels stellen vast, hoe de oude gezinsverhou-
dingen door de kapitalistische ontwikkeling te niet worden gedaan, en zij
zien daarin enerzijds een revolutionnair ontbindingsverschijnsel, anderzijds
de voorbode van een nieuwe orde, waarin het familieleven gedeeltelijk
vrij, gedeeltelijk gecollectiveerd zou zijn. Proudhon daarentegen, ziet
óók dit verschijnsel, maar interpreteert het gans anders. Voor hem kan
het Socialisme slechts betekenen, dat het klassieke, christelijke monogame
huwelijk wordt hersteld en bevrijd uit kapitalistische uitbuiting, uit burger-
lijke ontaarding. Wanneer hij, tezamen met zijn federalistische vrienden
bij de Paus zou zijn ontvangen, in November 1948, en hij zou er van
Sint Pieters opvolger hebben gehoord, hoe het nieuwe Europa slechts kan
worden gedragen door de solide, rustige huisvaders en -moeders.... dan
zou hij van ganser harte bij die gedachte hebben geapplaudiseerd. Was
niet zijn eerste geschrift gewijd aan de Zondagsrust?!....

Zo is voor hem dus de traditie niet slechts een rem maar vooral ook
een springbron van de revolutie. Doch dat is niet het enige verschil met
Marx. Want — en dat is het tweede punt — terwijl bij Marx het socialisme
gezien wordt als een eindpunt, is het voor Proudhon een voortdurende
beweging, een blijvend worden. Niets ligt hem verder dan de gedachte
van een socialistisch „Duizendjarig Rijk”. of, wijsgerig uitgedrukt, van een
„Synthese” die niet zelf tot een nieuwe these worden zou en nieuwe anti-
thesen oproepen, die daarom als het definitieve stadium der geschiedenis
zou gelden, als de verzoening van alle sociale tegenstellingen en het
antwoord op alle sociale vragen.

Wanneer men deze beide concepties tegenover elkaar ziet, vraagt men
zich allereerst af, waar nu de utopist staat en waar de realist. En inderdaad:
voor zover men in de Marxistische litteratuur iets vinden kan over „de
toekomstmaatschappij” (uiteraard zijn die passages zeldzaam, hetgeen
aan goedgevolgige socialisten en niet-socialisten de illusie gaf, dat er een
geheim-gehouden beeld van zulk een samenleving zou bestaan in het brein
der doctrinairen), is het oneindig vager, „idealistischer” en meer speculatief
dan bij Proudhon. Maar bovendien: wanneer men bourgeoisie en proletariaat
stelt als these en antithese om dan „het” socialisme uit die strijd te doen
voortkomen als „de” synthese, dan zal dat bijna zeker gaan betekenen, dat
zulk een synthese moet worden beveiligd tegen „reactionnaire” krachten.
„La synthèse est toujours gouvernementale”, zegt Proudhon, en hij bedoelt
daarmee, dat elke regering toch al de neiging heeft, zich te vereenzelvigen
met „het” algemeen belang, dat ieder gezag toch al voortdurend probeert

zich zelf te stabiliseren... maar dat een regering geladen met *Marxistische* mystiek dit nog veel sterker zal gaan doen en haar „proletarische” dictatuur zal gaan beschouwen als het laatste woord der historie, waartegen ieder opstand ketterij is.

Kortom: niet alleen is de continuïteit een erfenis uit het verleden, het ingaan van de mens, mèt alles wat des ouden Adams is, in de nieuwe tijd — het is óók de erkenning van het feit, dat er nooit een ogenblik komen kan, dat de mensheid alle stadia zou hebben doorlopen en binnentreden in het collectivistische rijk, waarin de eeuwige synthese verwezenlijkt zou zijn. Wanneer de collectivisten met een verheerlijkt gezicht roepen, dat straks het kapitalisme zal zijn neergeworpen om plaats te maken voor een samenleving waar de mens zijn hoogste volmaking zal bereiken, dan wordt Proudhon ongerust. Waar zij spreken over de „heilstaat”, daar gromt hij: „mensenwerk” en op de achtergrond ziet hij een despotische regering om al dat georganiseerde mensengeluk te beveiligen. Moet dat „Socialisme” heten? Ach wat!... gendarmes!... tribunalen!... rode terreur!... mysticisme van de gevaarlijkste soort!... een Staat, beheerst door fanatisme, angst en verval!...

III. *Voorzichtig met Staat en Politiek!*

Maar niet alleen in denk-methode staat Proudhon tegenover het Marxisme. Ook zijn strijd-methode is, onvermijdelijkerwijze, anders. Voor hem is niets gevaarlijker dan het primaat der politiek, zoals het door de meeste revolutionairen gehuldigd wordt. Hij ziet het sociale vraagstuk — en zijn visie, zo logisch ze schijnt, is in de practijk tot een paradox geworden — als een *sociaal* vraagstuk, hetwelk dus met sociale en niet met politieke middelen opgelost moet worden.

Inderdaad ging hij hiermee in tegen de gehele ontwikkeling, zoals wij die in onze tijd tot haar uiterste consequenties zien komen, zowel in de kapitalistische landen als in de Sowjet-Unie. Overal heerst thans de politiek oppermachtig, nergens ontwikkelt zich de economie volgens haar eigen wetten, nergens heeft meer een maatschappelijke organisatie-poging plaats zonder dat ze terstond wordt gepolitiseerd. Hier zijn de communisten in de lijn der ontwikkeling als zij bij voorbeeld in de vakbeweging geen zelfstandige kernen van nieuwe gemeenschap zien, maar uitsluitend kweekplaatsen van communistisch-politiek denken, kaderscholen voor verkiezings-propaganda, sabotage en staatsgreep. antichambres van de Partij. Onvruchtbaar bleef de actie der Franse syndicalisten — mannen als Victor Griffuelhes en Fernand Pelloutier (1) — om de plaatselijke „arbeidsbeurzen” te maken tot de grondslag van toekomstige socialisatie. Dat alles is voorlopig voorbij, en wie de maatschappij vernieuwen wil, moet aanvaarden.

---

(1) Men leze Wiardi Beckman's proefschrift over *Het Franse Syndicalisme* en Pelloutier's klassieke werk, *Histoire des Bourses du Travail* (nieuwe uitgave, Pams, Alfred Coster, 1946).

dat de staatkundige actie degene is, welke de grootste reële kansen biedt. „Politique d'abord”: dat woord van de Franse royalist Charles Maurras is dat van de anti-Proudhon.... maar het is een sleutelwoord van onze tijd geworden.

In zoverre is Proudhon dus „reactionnair” geweest. Maar tevens: een waarschuwer. Want thans staan wij voor de consequenties. De politisering van het maatschappelijke leven heeft verdorrend gewerkt. Het heeft de socialistische strijd gemaakt tot een strijd om de staatsmacht — dus: om versterking van die macht — en hierdoor heeft zich niet voltrokken wat Proudhon voor ogen stond, „het opgaan van de staat in het sociale leven”, maar juist het tegendeel: het opgaan van de sociale functies in die van de staat. Met als gevolgen: bureaucratie, centralisatie en de voortdurende dreiging van een totalitaire staatsgreep. Wel heeft de staat in sommige opzichten anti-kapitalistische politiek gevoerd, maar hij heeft zich, tegenover de afzonderlijke burgers en hun verenigingen, tot een macht geconstitueerd, tyranniek en naamlozer dan ooit het kapitalisme was.

Wie teruggaat tot de jaren 1848—'50, vindt daar de volgende woorden in Proudhon's dagboek: „Twee dingen: de belangstelling van de arbeidersklasse richten op de economische kwesties; deze afleiden van elke zuiver parlementaire en ideologische politiek; voorts, hen opwekken om op eigen kracht het verenigings-leven te gaan organiseren, de waarborg van arbeid en crediet” (2). Doch deze woorden staan daar als de wegwijzer op een kruispunt dat achter ons ligt, en waar wij precies de tegenovergestelde richting insloegen....

Enkele jaren tevoren had een soortgelijke waarschuwing geklonken: „Deze sociale revolutie is ernstig in gevaar gebracht, als ze door de politieke revolutie komt”.(3). Doch ze was langs die fatale weg gekomen.... om weldra te verdwijnen door dezelfde deur.

Wij moeten daarbij even stilstaan.

De omwenteling van 1848 had de Tweede Republiek geschapen en het algemeen kiesrecht, doch datzelfde algemene kiesrecht had eerst allerlei machteloze, waarnemende groepen aan het bewind gebracht en vervolgens Louis Bonaparte tot president gemaakt, hem later zelfs tot keizer der Fransen gekroond. Proudhon trekt daar de consequenties uit. (4). Niet het stembiljet — zo zegt hij — is dus een garantie van de democratie, immers, het kan de uitdrukking worden van een bepaald kies-ritueel, waarbij de dictatuur legaal in de plaats komt van een zwakke, onpopulaire, formeel-democratische partijen-regering. Niet in het politieke vlak liggen de waarborgen ener werkelijke vrijheid: in tegendeel, ze wordt hier steeds belaagd door massa-vorming en demagogie, door het voortdurende beroep op hartstocht en wantrouwen, ten aanzien van vraagstukken die voor de

(2) Cf. Edouard Dolléans, Proudhon, Paris, N.R.F., 1948 (bevat grote aanhalingen uit onuitgegeven stukken).

(3) Cf. Georges Guy—Grand, *Le Pensée de Proudhon*, Paris, Bordan, 1947.

(4) Proudhon *la Révolution sociale démontrée par le Coup d'État*, Paris, Garnier, 1852.

overgrote meerderheid niet meer rationeel bevattelijk zijn. Dezelfde mensen, die in hun dagelijkse werk verstandige beslissingen nemen op het terrein van hun bevoegdheid, leveren zich in de politiek uit aan lieden die zij ternauwernood kennen, maar aan wie ze volmachten geven uit opgehitste haat tegen anderen, of, in het beste geval, uit wondergeloof in de kracht van mooie woorden. En zij beseffen niet, dat de grondslagen van de vrijheid, van hun vrijheid, gelegen zijn in de sfeer van hun deskundigheid en van hun dagelijks werk, in de organisatie van de beroepsarbeid, in het self-government van de kleinere gemeenschap.

En hier begint iets zichtbaar te worden van Proudhons maatschappijbeeld. Want zijn wantrouwen jegens de politiek is ten slotte: *een wantrouwen jegens de staat*, de moderne, nationale, gecentraliseerde staat.

Wat hij begreep, was: dat iedere democratie verloren is, zodra ze niet meer steunen kan op een wijd vertakt stelsel van autonome groepen, gemeenten, gewesten, „schappen”, productieve associaties, coöperatieve ondernemingen. Zodra een democratie zich verdicht tot de „*én en ondeelbare republiek*” naar Jacobijns model, tot een machts-concentratie die bestuurd wordt vanuit een beperkt aantal commando-posten — zodra ze „het volk” slechts kent in de vorm van nameloze, ongedifferentieerde, onverantwoordelijke massa's, — is ze verloren, omdat de demagoog in uniform haar met een eenvoudige handgreep onder zijn orders nemen kan. De staat vraagt om de staats-greep.

Wantrouwen jegens de staat: hierin ligt de verklaring zowel van Proudhon's extreme revolutionnaire trek (wat men zijn „anarchisme” noemt, ofschoon hij zelf die term in het laatste deel van zijn leven steeds minder ging gebruiken), als van het boers-provinciaal-conservatief-democratische in zijn wezen.

Revolutionnair is hij, omdat hij oproeit tegen de stroom van zijn tijd, een stroom die ook thans nog bezig is, zijn weg voort te zetten: die van étatisme en staatsalmacht. Hier is hij de tegenvoeter van vrijwel alle partijen, linkse en rechtse, die het beginsel van de centralisatie aanvaardem. Immers hij meent, dat de overheersing van het staatsbeginsel de samenleving altijd stellen zal voor de keuze tussen partij- of partijen-regering, d.w.z. tussen „totalitarisme” of machteloosheid, waarbij de laatste steeds de verleiding van het eerste oproept. Om die reden schrijft hij dan ook van zich zelf, dat hij, tijdens de revolutie van 1848 en volgende jaren „met alle kracht heeft gestuwd naar de politieke desorganisatie”, niet uit wildheid of eerzucht, maar omdat hij de vrijheid slechts gewaarborgd zag door haarden van velerlei gedecentraliseerd volksgezag.

Maar tevens is hij conservatief en voelt hij zich geestverwant van de oude Girondijnen, die, tijdens de grote Revolutie, het federatieve beginsel wilden hoog houden tegenover de Jacobijnse nationalist en terroristen. Er is veel in hem, dat aan Montesquieu herinnert: een behoefte om het zelfbestuur der zogenaamde „lagere” organen te verdedigen tegenover de hoofdstad en haar neiging tot gelijkschakeling, onder het mom van welke

advocaten-fraseologie dan ook. De kapitalistische feodaliteit, het staande leger, een magistratuur zonder traditionele band met het milieu waar ze moet recht spreken, een partijwezen, even gecentraliseerd en geperfectioneerd als de fiscus zelf — dat alles wekt in Proudhon de weerzin van de boer die baas wil zijn op eigen grond, en van alle nieuwlichterij en stadse mooipraat niets weten wil.

IV. *Federaal Socialisme.*

Doch Proudhon is geen rebel, die slechts „neen” wil zeggen. „De eerste vraag” (zo schreef hij zelf), „welke wij aan de nieuwlichters stellen, wanneer zij praten over een hervorming van de maatschappij en over de afschaffing van deze of die harer instellingen, is: *Wat stelt Gij er voor in de plaats?*”

Trouwens, deze zelfde vraag was tot hem zelf gekomen op wel zeer concrete wijze, toen, op 26 Februari 1848 vier gewapende burgers in zijn werkkamer waren binnengetreden en hem, bij monde van een vijfde, ongewapende, hadden gevraagd, de leiding te nemen van een krant waarvan de roeping zou zijn, een concrete sociale inhoud te geven aan de omwenteling die zojuist was uitgebroken.

Proudhon's antwoord is: socialisatie van het financieewezen, stichting van een „Volksbank”, een coöperatieve crediet-instelling ten dienste van alle leden-inschrijvers, van alle mede-participanten.

Wij willen dit project niet aan een technische analyse onderwerpen — trouwens, deze is reeds geschied. Hoofdzaak is Proudhons eigenlijke doelstelling, die volstrekt indruist tegen elke poging tot „organisatie van de arbeid” zoals Louis Blanc deze had voorgestaan, tegen elke poging om het productieproces tot een automatisch mechanisme te vervormen. Zijn grote zorg is: aan allen die initiatief wensen te nemen, daartoe de gelegenheid open te stellen, onafhankelijk, zowel van de grote financiële of economische trusts als ook van de overheid. Terwijl de staatssocialisten de nadruk leggen op de „zware” industrie en deze willen vervormen tot een openbare dienst, eist Proudhon ruimte voor de particuliere „sector”, voor het vrije initiatief, dat echter alleen te handhaven is wanneer het zijn kracht zoekt in associatie, in wederzijdse hulp („mutuellisme” is een term die dikwijls bij hem terugkomt), in het gemeenschappelijk dragen van de onvermijdelijke risico's, welke trouwens niet anders dan de peper zijn in de economische soep. Onnodig te zeggen, dat de „Banque du Peuple”, na een eerste periode van succes, door Napoleon III werd verboden, terwijl haar directeur in de gevangenis van Sainte Pelagie terecht kwam.

Overigens was deze crediet-instelling slechts één toepassing van een algemeen beginsel, hetwelk wij neergelegd vinden in het „Verkiezingsmanifest der Socialisten”, van 15 November 1848 en gepubliceerd in *Le Peuple*. Ook hier die zelfde gedachte, dat alléén het dragen van eigen verantwoordelijkheid door kleinere, federatief, vrij en duurzaam samenwerkende groepen, een werkelijke oplossing biedt.

Op dat ogenblik was de poging der „ateliers nationaux”, Louis Blancs grote plan tot massale werkverschaffing door de staat, reeds mislukt. Door tegenwerking van de reactionnaire elementen? Stellig ook. Maar Proudhon had de oorzaak dieper gezocht en vastgesteld, dat geen enkele overheid van boven af de economische ontvoogding van het proletariaat brengen kan. En daarom schrijft hij:

„Wij willen niet de exploitatie door de staat, van mijnen, kanalen, spoorwegen: daarmee blijven we nog in de sfeer van de monarchie en van de loonverhouding. Wij echter willen, dat mijnen, kanalen en spoorwegen worden overgedragen aan *democratisch georganiseerde arbeiders-verenigingen, werkend onder toezicht van de staat, onder voorwaarden door de staat vastgesteld, maar onder hun eigen verantwoordelijkheid*”.

„Wij verlangen, dat deze verenigingen als model worden voorgehouden aan landbouw, industrie en handel, als de eerste kern van een reusachtige federatie van maatschappijen en genootschappen, samengevat in het gemeenschappelijke kader van de democratische en sociale Republiek.”

Utopie? Op dat ogenblik zeker. Wij zeiden reeds, dat het syndicalistische program, hier aangegeven, na de eerste wereldoorlog nooit meer ernstig is genomen. Men heeft inderdaad de socialisering van de bovenkant moeten aanvatten. Maar nog eens: de gevolgen worden thans dan ook maar al te zichtbaar. Wanneer het staats-socialiseringsproces waardoor onze tijd gekenmerkt wordt, geen democratisch tegenwicht krijgt door een decentralisatie (ook op economisch gebied), wanneer ze niet haar complement vindt in een werkelijke bedrijfs-democratie welke alleen gebouwd kan zijn op zelf-regering, en mede-verantwoordelijkheid van alle werkers, dan zal de wereld weldra nog alleen bestaan uit monsterachtige, nationale en continentale staten, oppermachtig geleid van één centraal punt uit door een steeds kleinere groep van politiek-economische managers, die zich slechts handhaven kunnen door propaganda en politie. Iedere centralisatie is prae-totalitair omdat ze het verantwoordelijkheidsbesef doodt en het organisme verstart tot een mecanisme.

Democratie — zo predikte dus Proudhon — kan slechts levend zijn wanneer ze federaal is, gebouwd op en levend uit veelheid van zelfbestuur. Zou hij thans, na een eeuw, gelijk krijgen? Dat hangt van ons af, maar de vrijheid staat hier op het spel, en bovendien de stabiliteit van onze samenleving. Want een gecentraliseerde maatschappij, waarin enkele reusachtige machtsconcentraties het veld beheersen, is niet alleen tyranniek, niet alleen moordend voor het persoonlijke initiatief dat de kern vormt van elke menselijke waardigheid, maar ze vertoont bovendien het verschijnsel van „hoge bomen vangen veel wind”. Hoe groter de verscheidenheid der organisatievormen, hoe minder kans, dat een crisis, een politieke of economische wervelstorm, de gehele structuur der samenleving schokt. Geen kwetsbaarder economie dan die van het continentale gecentraliseerde plan-communisme, waarin crediet, landbouw, industrie, transport en distributie, slechts aspecten, onderdelen zijn van één gesloten staats-

onderneming, en waarin elke sociale functie dus haar eigen reflexen zou hebben verloren om kunstmatig te worden geregeld, autoritair, van boven af.

Het beeld van Proudhons Socialisme is daarentegen: de veelcelligheid, het bonte leven van velerlei krachten die elkaar in een voortdurend wisselend evenwicht houden. En deze gedachte — het evenwicht tussen velerlei groepen van de meest verschillende soort — is ook de grondslag van zijn opvatting omtrent de vooruitgang. *Evenwicht*, immers, betekent „stabiliteit” en deze stabiliteit wordt door de mens gezocht ter wille van zijn stoffelijke en geestelijke bestaanszekerheid. Maar een *wisselend* evenwicht, doordat de gegeven krachten zichzelf niet onveranderlijk gelijk blijven, maar groeien of kwijnen: aldus betekent stabiliteit geen onbewegelijkheid. Wil echter deze voortdurende verandering en verschuiving niet leiden tot catastrofen, dan moeten niet enkele grote, machtige lichamen alle andere overspelen om ten slotte de wereld te leiden tot een uiteindelijke catastrofe en een botsing tussen „blokken”. Nodig is een gelede samenleving, tegelijk rusteloos bewogen en toch gebonden door solidariteit. Het is de samenleving der Federatie.

Want (zo schrijft Proudhon zelf in een brief van 2 November 1862), „Zo ik in 1840 begonnen ben met de *anarchie*, als slotsom van mijn critiek op de idee der regering, dan moest ik uitkomen bij de *federatie*, onmisbare grondslag van het Europese volkenrecht en later voor de organisatie van alle staten”. En nog: „Het Federalisme is inderdaad de alpha en de omega van mijn politiek, en de oplossing die alleen kan worden verwezenlijkt met de deelneming van het volk in zijn geheel.”

Hier krijgt de gedachte der onafgebroken dialectiek — de dialectiek der nimmer definitieve synthese — een positieve inhoud. Het methodische uitgangspunt wordt tevens het practische sluitstuk:

„Wij gaan niet naar een ideale volmaaktheid, een definitieve stand van zaken welke wij uit eigen kracht zouden kunnen bereiken, door stervend de afstand welke ons scheidt te overbruggen. Wij worden met het heelal meegesleept in een nooit ophoudende gedaanteverwisseling, welke zich des te zekerder en glorieuser voltrekt, naar mate wij er meer verstand en moraal bij ontplooien”.

Aldus Proudhon in zijn hoofdwerk: *De la Justice dans la Révolution et dans l'Eglise* (1858—1860). Klinken die zinnen niet als een voorbode van Bergson?

V. Tegen het Nationalisme

Na Proudhons gevangenneming — later gevolgd door een ballingschap in Brussel — komt er een einde aan zijn politieke activiteit. Eerst meent hij, dat de sociale kwesties zó overheersend zijn, dat het Tweede Keizerrijk tegen wil en dank wel in radicale richting zal moeten koersen, maar hij heeft daarbij het primaat der politiek toch nog weer onderschat. Zodra Napoleon III over de staatsmacht beschikt, is zijn flirt met het socialisme

ten einde. Politie en propaganda, gecombineerd met bonapartistische veldslagen-romantiek en een reële kapitalistische expansie, geven voldoende stabiliteit aan een regime van klatergoud.

En de oude revolutionnaire conservatief denkt na. Enerzijds over de organisatievormen van het openbare leven, over oorlog en vrede ook — anderzijds over de geestelijke en morele grondslag van de gemeenschap. En dan ontstaan: *Du Principe Fédératif* (1863) en *de la Capacité des Classes Ouvrières* (posthuum, 1865), beide overvol met waarschuwingen en vingerwijzingen die eerst vandaag ten volle tot hun recht komen, nu het socialisme politiek wordt bedreigd door een zich „progressief” voordoend nationalisme en door een gebrek aan eigen ethiek.

Inderdaad is Proudhon ons dierbaar, vooral omdat hij de vijand was van alle nationale mystiek. Stellig, hij was een oer-Fransman en een patriot. Als Proteus kan hij alleen nieuwe kracht opdoen door het contact met zijn geboortegrond; in de ballingschap gaat hij kwijnen; niets is verder van hem dan het oude achttiende-eeuwse cosmopolitisme, het fantastische „wereldburgerschap”. Aangrijpend zijn de laatste alinea's van *la Révolution sociale démontrée par le Coup d'Etat* (1852):

„O vaderland, Frans vaderland, vaderland van de zangers der eeuwige revolutie! Vaderland der vrijheid, want, op geen enkele plaats der aarde, in Europa, noch in Amerika, en dat ondanks uw dienstbaarheden, is de geest, die de mens tot mens maakt, zo vrij als bij u! Vaderland, dat ik lief heb met die steeds grotere liefde, welke volwassen zoons hun moeder toedragen, welke de vader met zijn kinderen voelt groeien! Zal ik u nog lang zien lijden, niet slechts voor uzelf maar voor de ganse wereld, die u belooft met haar nijd en hoon.... Begin uw nieuwe leven, o eerste der onsterfelijken; vertoon u in uw schoonheid, Venus Urania; verspreid uw geuren, bloem der mensheid!

En de mensheid zal verjongd worden en haar eenheid door u geschapen: want de eenheid van het menselijk geslacht, dat is de eenheid van mijn vaderland, zoals de geest van het mensengeslacht slechts de geest is van mijn vaderland.”

Een patriot, maar de anti-nationalist bij uitnemendheid. Tot op de huidige dag hebben de Italianen hem niet vergeven, dat hij een brochure schreef tegen hun politieke unitarisme. En toch bevat dit geschrift niet anders dan een wanhopige noodkreet en de aankondiging van een Italiaans chauvinisme, dat des te wilder zijn zal omdat het later gekomen is, in een tijd van ontwrichting en normloosheid. „Elke staat is van nature annexionistisch”, zegt Proudhon en hij voorziet, hoe jonge eenheidsstaten, tot stand gekomen zonder eeuwenlange voorbereiding van onder op, zwaar bewapende bureaucratieën zullen worden, wier macht alleen begrensd wordt door die van andere, zodat steeds nieuwe oorlogs-perspectieven zich aan ons zullen voordoen.

Het schijnt overbodig, aan te geven hoezeer Proudhon hier juist zag. Maar het is zeker nuttig, te zeggen hoe radicaal hij heeft doorgedacht. Niet alleen

wendt hij zich van tevoren tegen ieder agressief imperialisme, niet alleen bestrijdt hij de militaire roemzucht als een vorm van gedegenereerde menselijke wilskracht, maar bovendien valt hij een beginsel aan, dat nog in 1919 voor pacifistisch en humanitair bij uitstek doorging: „het zelfbeschikkingsrecht der volken”!. Waarom, zo vraagt hij, zou een volk zijn eigen wil mogen doorzetten, desnoods tegen het algemeen belang der volkengemeenschap in? Waarom zou er een vrijbrief gegeven moeten worden aan al deze nationalistische, gecentraliseerde, autoritaire en straks absolutistische staten, die met een beroep op hun „irredenta” — hun grenzen steeds willen uitzetten en daarbij als een heilig principe, verwijzen naar het recht van alle volken om zich te verenigen onder één vlag? Ergens schrijft hij, tijdens deze jaren: „In mijn vlugschrift wilde ik, eens en voor altijd, die fameuse nonsens-praatjes torpederen over „de nationaliteiten”, de „natuurlijke grenzen” en de verdragen van 1815”.

De internationale wereld is voor Proudhon een geheel, dat harmonisch en voorzichtig in evenwicht gehouden moet worden en waarvan de vrede niet in gevaar mag worden gebracht door de demagogen van het „Ein Volk ein Reich”. „Sterke” regeringen en massief-massale staten: Proudhon heeft ze voorzien. Van binnen uit heeft hij ze willen uithollen, door een appél op het volk, dat zich sociaal en conomisch zou moeten organiseren, en de gedachte van een radicale „deling der machten” verwerkelijken volgens de mogelijkheden van de moderne tijd. Van buiten af ook heeft hij hun expansie-zucht willen inperken en steeds luider waarschuwt hij tegen het nationalisme, dat straks de ideologie dezer moloch-concentraties zijn zal. In deze geest schrijft hij de veel geciteerde zin: „De XXe eeuw zal het tijdperk der federaties openen, of de mensheid zal opnieuw een duizendjarig vagevuur binnengaan”.

Tegen de absolute staats-sovereiniteit en vóór de veelheid van openbare soevereiniteiten: ziedaar Proudhon's oplossing. Natuurlijk is de natie een werkelijkheid en moet ze worden bestuurd. Maar ook andere gemeenschappen zijn reëel, gemeenschappen, soms groter en soms kleiner dan de nationale, soms beperkt tot een uiterst klein gebied en soms hele werelddelen omspannend, nu eens „functioneel” en dan weer „territoriaal”, elk met eigen bevoegdheden en inspiratie, maar geen enkele met absolute, onbeperkte macht, geen met mysticisme geladen, want mysticisme in de politiek ruikt altijd naar bloed.

„Proudhon est d'abord une conscience”, schrijft Dolléans in zijn recente biografie, en dan moet het woord „conscience” worden opgevat in de dubbele Franse betekenis van „bewustzijn” en „geweten”. Of misschien kan men die beide samenvatten en zeggen, dat hij gedreven werd door het besef van de morele decadentie der moderne wereld. Hij behoort tot de rij van negentiende-eeuwse schrijvers, voortgekomen uit het Franse handwerkersvolk, die een heilige eerbied hebben voor traditionele moraal en gezinsleven: zijn tijdgenoot Michelet en, een generatie later, Charles Péguy, denken er net zo over. Wat deze mensen aan de bourgeoisie verwijten is

niet alleen de uitbuiting der arbeiders, maar ook het slechte gebruik dat van de aldus verworven rijkdom wordt gemaakt: de luxe, de loszinnigheid, het steeds slechter voorbeeld, dat aan de massa wordt voorgehouden.

Stellig, ook bij Marx vindt men zulke overwegingen. Men leze de passage van het *Manifest*, waar de communisten, door een contra-offensief, verdedigd worden tegen het verwijt dat ze „de familie zouden willen vernietigen”. Trouwens, bekend zijn de strikte gehechtheid en trouw, die Marx bond aan Jenny von Westphalen. Maar — we verwezen er boven reeds naar — dat motief is in de Marxistische doctrine slechts uiterst secundair, terwijl het voor Proudhon één der essentieelste was. Hij kende het proletariaat goed genoeg om er geen historische held in te zien, die (welk een idealisme! welk een pure utopie!) met onbevleete wapenen de bevrijding der mensheid zou volbrengen, als door een sociologisch mirakel. Maar wèl weet hij, dat er geen sterker argumenten voor de sociale revolutie bestaan, dan de genot- en gemakzucht van de heersende klasse. De vraag is voor hem alleen, in hoeverre ook de arbeiders door deze ziekte worden aangetast.

Telkens weer vinden wij, in zijn brieven en dagboek-notities, uitspraken als deze: „Onze sociale ontbinding schrijdt zienderogen voort. Hoe meer ik daarvan de symptomen bestudeer en hoe meer ik ontdek, dat de publieke vrijheden hun grondslag vinden in goede huiselijke zeden”, en dan volgt een woedende uitval tegen bepaalde „socialisten”, die het gezinsleven problematiek stellen. Ja, hij is zelfs zó patriarchaal in zijn opvattingen, dat hij het feminisme verwerpt als een poging om „de gelijkheid der sexen” te verwezenlijken en daarmee het gezag van de huisvader aan te tasten, de stabiliteit van het gezin te ondermijnen en een vrijbrief te geven aan allerlei individualisme, bandeloosheid en gelukzoekrij. Dat alles is voor hem: burgerlijk bederf, waartegen de intuïtieve wijsheid der massa zich keren zal — zolang ze niet van boven af wordt geperverteerd.

Men kan er over twisten, of Proudhon's eigen leven en de geringe rol, die de liefde daarin speelde, geen verklaring geeft voor de kennelijke eenzijdigheid van zijn standpunt in dezen. Men kan ook zeggen, dat zijn opvatting, volgens welke de man het revolutionnaire en de vrouw het conservatieve element der samenleving belichamen, onvolledig is en moet worden aangevuld met Engels' denkbeelden omtrent de man als bourgeois en de vrouw als proletariaat in de huwelijksverhouding. Hoofdzaak is echter, hoe de vernietiging of devaluatie van oude waarden, waarheden en bindingen voor Proudhon één der hoofdargumenten is tegen het kapitalisme, terwijl de grote zorg van zijn laatste werk juist is: de politieke capaciteit van de arbeidende klasse, d.w.z. hun morele spankracht, bereidheid en begaafdheid om de verantwoordelijkheid voor de maatschappij op zich te nemen.

Want tweecërlei is nodig: een algemene idee en de practische uitwerking. Wat de eerste betreft, gebruikt Proudhon afwisselend de woorden „federalisme” en „mutualisme” maar in beide komt hetzelfde beginsel tot uiting: de morele verplichting, door alle burgers aanvaard, om vrij en verant-

woordelijk hun eigen taak te vervullen, als eenling in een groep, die als zodanig weer opgenomen is in grotere groepen, welke voortbestaan en bloei verzekerd worden door de onderlinge bijstand van andere groepen. Mensen en mensengroepen steunen elkander en laten elkander ruimte: „gelijk oversteken”, zegt Proudhon huiselijk. Want, al is het federalisme gegrondvest op een „foedus” of verdrag, niets is er verder van verwijderd dan Rousseau's denkbeelden omtrent het „maatschappelijk contract” waardoor de eenmaal vrije mensheid plotseling haar zelfstandigheid zou hebben opgegeven, in handen van één politiek leider. Hier bij Proudhon echter, is slechts sprake van een grote menigte telkens hernieuwde en gewijzigde afspraken, waaraan mensen en mensen-groepen zich loyaal houden: zelfbestuur en samenwerking, maar telkens „ad hoc”.

Intussen, als een dergelijk idee levend gemaakt wil worden, moet zij zich belichamen in organisaties en groeperingen, die het nieuwe levensbesef van een opkomende klasse weerspiegelen, sterken en voortdrijven, opdat de gevaarlijke kloof tussen de bestaande en de komende maatschappij kan worden overbrugd en de nieuw-gekomenen hun leerjaren in verantwoordelijkheid zonder sociale catastrofe kunnen doorlopen. In dat perspectief ziet Proudhon de vakbeweging (al vreest hij, dat ze vervagen zal tot een centraal geadmistreerd instituut voor loon-stabilisatie), de ziekenfondsen (die in Romaanse landen nog steeds „mutualiteiten” heten), de coöperaties van allerlei soort, voor crediet, verzekering, productie of distributie.

Hier nu ligt enerzijds Proudhons onmiddellijke succes, anderzijds het geleidelijk teloorgaan van zijn invloed. Hier ligt echter tevens zijn grote betekenis voor de toekomst, thans, nu socialisme en arbeidersbeweging in hun crisis zijn. Over deze drie fasen, een slotwoord, ter verklaring.

Toen de socialistische beweging van stapel liep, bestond ze uit revolutionaire naturen, in heftig verzet tegen iedere vorm van overheersing. Nauwelijks iemand (en zeker niemand in de Romaanse landen) dacht er aan, de nationale staat te hulp te roepen tegen de uitbuiters en het gezag der patroons te vervangen door dat der ambtenaren en politici. Doch met de groei der beweging werd dit anders. De politieke actie — ontplooid in nationaal verband — bond het socialisme niet slechts aan de historische realiteit der natie, maar ook aan de voorbijgaande organisatievorm ener centrale bureaucratie. Die weg was onvermijdelijk, en Proudhon werd vergeten. Vandaag echter, nu wij deze weg van het nationale socialisme vrijwel tot het einde zijn gegaan, nu ook in het organisatieleven de centrale „apparaten” overheersen boven een democratisch initiatief, dat van beneden af ook nauwelijks meer te verwachten is omdat de problemen te moeilijk geworden zijn — nu stelt zich de vraag, waar de democratie bij zoveel administratie nog blijven en zich ontplooiën kan.

En deze vraag wordt des te actueler, omdat de nationale staten bezig zijn, te worden gedevalueerd, om plaats te maken voor een continentale en inter-continentale aaneensluiting. Nu stelt zich de vraag nog klemmender dan ooit: waar blijft het vrije initiatief, de zelfwerkzaamheid, de auto-

nomie aan de basis, wanneer de grote zaken van onze tijd door „managers” en op zijn best door „vertrouwenslieden” moeten worden gedaan? Waar ligt de democratische compensatie voor zoveel noodzakelijke centralisatie?

Die vragen zijn levensvragen en ze zijn actueel. Want verloren zijn socialisme en arbeidersbeweging — verloren is de democratie zelf — indien we geen nieuwe ruimte scheppen voor directe contrôle door de mensen-zelf, voor direct zelf-bestuur, overal waar het geen wereld-wijde maar dichterbijliggende, overzichtelijke problemen der gemeenschap geldt. Verloren is Europa, wanneer wij de door niemand meer ontkende noodzaak tot aaneensluiting beantwoorden met een uitsluitend militair-diplomatieke integratie, wanneer wij de „Verenigde Staten” van ons werelddeel centraliseren rond om één hoofdstad, waar regering en bureaucratie ons levenslot geheel bepalen zouden. Hoe groter de gemeenschap, hoe groter de gevaren ener levensvreemde autocratie. Echter, onze tijd vraagt om grote gemeenschappen. Reden te meer, om, nu de vereniging van Europa aanstaande is, nieuwe vormen te vinden voor federale mede-verantwoordelijkheid in kleine kring en directe democratie in het publieke- en organisatieleven. Reeds zag Proudhon, dat Frankrijk te groot was om een eenheidsstaat te zijn. Nog sterker geldt zijn visie voor de continentale eenheden van morgen. Men make ze krachtig, besluitvaardig en effectief, doch geve hun slechts zoveel bevoegdheid als nodig is om veiligheid en algemene welvaart in het groot te verzekeren. Uitwerking en vernieuwing behoren elders.

Elders: in de openbare en particuliere organen, nieuwe en oude, waar de autonome democratische zelfwerkzaamheid tot eigen initiatief komen kan. Proudhon heeft dat begrepen en hij had gelijk. Hij wist, dat centralisatie en regeling van boven af, onder welke vlag ook, steeds de vrijheid bedreigen. Hij wist, dat onafhankelijkheid en menselijke ontplooiing eigen kristallisatie-punten nodig hebben. De vraag voor ons is, hoe de krachten van zelf-regering zich in de moderne tijd zullen organiseren in een wereld die technisch om „grootbedrijf” vraagt, in politiek en sociaal zowel als in economisch opzicht, maar die toch niet alleen een centraal geadmistrateerde „brave new world” worden wil.

Behoud van de democratie en herleving van het socialisme kunnen daarom verhaast worden door een hernieuwd contact met Proudhon. Maar beslissend blijft: de groei van een nieuwe sociale burgerzin, even traditioneel gebonden als radicaal gericht. Een nieuw besef ook van roeping en solidariteit, voor elk van onze gemeenschappen, kleine en grote, oude en vooral — nieuwe. Of, zoals Proudhon het schreef in zijn laatste boek:

„Wat de komende geslachten nodig hebben is een eenheid, die de ziel der samenleving uitdrukt: geestelijke, bevattelijke eenheid, die ons omvat met alle krachten van ons geweten en onze geest en die toch ons denken, onze wil, ons hart vrij laat: ik bedoel, dat ze van onze kant geen enkel protest gaande maakt, gelijk dat gebeurt wanneer wij staan tegenover Recht en Waarheid.”

De „utopist” heeft ons een idee nagelaten. De idee wordt actueel.

STRAATSBURG

Het is niet aan iedereen gegeven om te midden van al het meer en ook minder belangrijke detailwerk van alledag voldoende de grote lijn in het oog te houden. En daarom was het goed, dat de voorzitter van de eerste Europese Assemblee, de socialist Paul Henri Spaak, op de historische betekenis van dit gebeuren nog eens nadrukkelijk de aandacht vestigde. Want, ofschoon nog slechts een begin en experiment, van historische betekenis wás de bijeenkomst van de Europese Assemblee te Straatsburg. Immers, het ging en het gaat hierbij om de volstrekt noodzakelijk geworden eenwording van Europa te bespoedigen, maar ook om bij deze eenwording op internationaal plan die democratische levensvormen gestalte te geven, welke op nationaal plan een stuk van ons zelf zijn geworden. En daarom had Léon Blum niet helemaal ongelijk, toen hij in de Populaire de betekenis van de bijeenkomst te Straatsburg op één lijn stelde met de bijeenkomst van de Nationale Vergadering te Parijs in 1789. Hoeveel tijdgenoten hebben toen de betekenis daarvan ten volle beseft?

Ook de grootste royaliteit van de zijde van de redactie van S. en D. zou echter onvoldoende zijn om een volledig overzicht te geven van al hetgeen zich in die warme Augustusmaand in en rondom de Europese Assemblee te Straatsburg heeft afgespeeld. Ik geloof ook niet, dat dit nodig is. Maar wel acht ik het van betekenis, aandacht te vragen voor enkele vraagstukken, die voor de toekomst van de Assemblee van beslissende betekenis zijn en ten dele met haar wezen ten nauwste samenhangen.

Klein pleidooi voor Labour

In de eerste plaats moet dan iets gezegd worden over de houding van Engeland, in het bijzonder die van de Labour Party, tegenover de Europese Assemblee. Er is hier immers een legende aan het groeien, die van bepaalde zijden kunstmatig wordt gevoed, als zou met name de Labour-Party gereserveerd staan tegenover de Europese Assemblee. Schreef zelfs niet prof. Brugmans in *Vrij Nederland* van 3 September, dat „hoe langer de Raadgevende Vergadering bijeen is, hoe sterker blijkt, dat de Britse socialisten het moeilijkst mee te krijgen zullen zijn”? En in *Témoignage Chrétien*, het bekende progressieve weekblad der Franse katholieken, schreef prof. Brugmans op 9 September: „Tot in de kleinste details ziet men de Engelse socialisten in de Europese Assemblee zich verzetten tegen

een versnelling van het rythme der ontwikkeling. Men vindt hen slecht op hun gemak, wantrouwend, ongerust en geïrriteerd. Behalve een enkele uitzondering — ik denk aan Ronald Mackay, afgevaardigde van Hull — zouden zij er de voorkeur aan hebben gegeven, indien dit begin van een federaal parlement nooit was tot stand gekomen en in wezen zouden zij er zo weinig mogelijk over willen spreken. Zij zijn tegen een uitbreiding van het aantal gedelegeerden, zoals zij tegen de uitbreiding der bevoegdheden zijn. Zij zijn zichtbaar slecht geluimd."

Ongetwijfeld is dit een ernstig verwijt aan het adres van de Engelse socialisten en daarom de moeite waard er nader op in te gaan. Dit te meer, omdat op een persconferentie te Straatsburg niemand minder dan Herbert Morrison o.a. verklaarde: „Het begin van de werkzaamheden der Europese Assemblee is zeer bemoedigend. De nieuwe machine, die men bezig is in beweging te brengen, heeft reeds veel beter gewerkt dan andere internationale organisaties, waarvan het begin veel moeilijker was. In de geschiedenis der mensheid is iets dergelijks nog nimmer beproefd. Men moet er dus niet al te zeer over verrast zijn, indien er wat aarzelingen zijn om deze machine op gang te brengen, die de volgende zitting ongetwijfeld reeds veel beter zal functioneren." De hierboven aangehaalde verklaringen van prof. Brugmans lijken me met die van Morrison niet te rijmen. Speelde Morrison een onwaardig politiek spel of heeft prof. Brugmans het Engelse standpunt onjuist weergegeven?

Om dit vraagstuk te begrijpen moet men beginnen met duidelijk te onderscheiden tussen Europese Beweging, federalisme en versterking der Europese eenheid. Het kan namelijk zo zijn, dat men tegenover een versterking der Europese eenheid niet per se afwijzend staat en tegelijkertijd tegen de Europese Beweging toch min of meer ernstige bezwaren heeft. Het kan ook zijn, dat men voor een, gewenste, Europese eenheid een andere dan een federalistische structuur de beste acht. Al deze gevallen zijn niet alleen mogelijk, maar doen zich in feite voor en veel critiek op de Labour Party had achterwege kunnen blijven, wanneer men zich dit onderscheid steeds duidelijk had gerealiseerd.

Wanneer men de interesse voor de Europese Beweging gelijkstelt met de interesse voor de zaak van de Europese eenheid, dan is het eerst opvallende, dat de conservatieven er blijkbaar meer warm voor lopen dan Labour. Dit alleen reeds stemt tot nadenken. Het sentiment immers en de traditie van de Engelse „splendid isolation", de aversie om zich al te zeer te mengen in de moeilijkheden van het Europese continent, zijn van oudsher bij uitstek belichaamd in de conservatieve partij. En evenzeer van oudsher heeft voor een gevoel van Europese solidariteit de Labour-Party zeer beslist steeds meer open gestaan dan de andere.

Men mag hierbij echter niet over het hoofd zien, dat het de Labour Party is, die op het ogenblik de uitsluitende regeringsverantwoordelijkheid draagt. Men is dan onvermijdelijk sterker gebonden. Léon Blum kan de wens uitspreken, dat de Assemblee spoedig haar Mirabeau zou krijgen,

maar dat Morrison, dragende concrete regeringsverantwoordelijkheid, aan de weg der evolutie boven die der revolutie de voorkeur gaf, is niet alleen typisch Engels, het is vanzelfsprekend voor iemand, die nog iets begrijpt van de positie ener regering, die nog altijd voor een deel de verantwoordelijkheid draagt voor het lot der wereld. De conservatieve partij, op het ogenblik geen regeringsverantwoordelijkheid dragende, staat uit de aard van de zaak dus reeds vrijer. Maar volgens de leidende figuren van de Labour Party zijn de conservatieven veel verder gegaan. Zij hebben zich niet alleen gedistancieerd van de buitenlandse politiek der regering, die in Engeland sterker dan in menig ander land boven de partijen placht te staan, zij hebben zich bovendien tegen alle partijtradities in plotseling op de Europese Beweging geworpen en zich er, althans in Engeland, goeddeels meester van gemaakt, uit partijpolitieke overwegingen. Op die wijze hoopten zij immers op internationaal plan een platform te scheppen, waar de socialisten in de minderheid waren, hetgeen, naar zij verwachtten, een gunstige terugslag voor hen zou hebben op de Engelse verkiezingen van 1950. Dat dit alles meer is dan een fabeltje van Labour, is in Straatsburg duidelijk gebleken, toen bij het economische debat door de conservatief Eccles — plotseling naar voren geschoven in plaats van een veel soepeler figuur als Boothby — duidelijk werd uitgesproken, dat hij de minderheidspositie van de socialisten in Straatsburg als een gunstig voorteken beschouwde voor de posities in Engeland, na de komende verkiezingen.

De toegeworpen handschoen werd door Labour aanvaard. De Labour-Party was reeds lang de strijd begonnen om bij de volgende verkiezingen haar meerderheid te handhaven. Reeds nu heeft dit de verhoudingen toegespitst op een wijze, als wij hier in Nederland nauwelijks kennen. En toen dan ook, althans in Engeland, de Europese Beweging werd meegesleept in deze verkiezingsstunt van de conservatieven, was de positie van Labour tegenover de Europese Beweging duidelijk bepaald. Waarbij komt, dat de leidende figuren in de Labourparty het gaarne zo stellen, dat de Engelse verkiezingen van het volgende jaar niet alleen over de politiek van de Labour Party beslissen, maar van een beslissende betekenis zijn voor de positie van het gehele Europese socialisme in de eerstvolgende jaren. Ook dat is een aspect van de zaak.

De vraag is nu maar: had het anders gekund? Had de Europese Beweging ook in Engeland een ander karakter kunnen hebben, wanneer men zich er van Labour-zijde vroeger voor had geïnteresseerd.

Ook deze zaak heeft een voorgeschiedenis. Toen Coudenhove Kalergi in 1923 met zijn Pan-Europa-plan kwam, viel Engeland buiten dit plan. Een aantal van de meest op de voorgrond tredende leden van Europese Beweging in Engeland waren of zijn trouwe discipelen van Coudenhove Kalergi. Bovendien is er in het continentale streven naar een grotere Europese eenheid ook nadien nog herhaaldelijk gewaagd van een zeker continentaal isolationisme. Generaal de Gaulle heeft niet één, maar talrijke malen verklaard, dat hij de deelneming van Engeland aan een Europese

federatie van bijkomstige betekenis achtte. Het is niet te verwonderen, dat dit soort dingen op het Foreign Office bepaalde reserves kweekt.

Daarbij komt de veel meer principiële kwestie van het federalisme. Voor velen op het Europese continent, en met name voor de Europese Beweging, zijn Europese eenheid en federalisme identiek geworden. Ook wanneer men zelf overtuigd federalist is, moet men echter in het oog houden, dat de vormgeving van de Verenigde Staten van Europa wel een federalistische kan zijn, misschien ook, naar eigen overtuiging, behoort te zijn, maar niet noodzakelijk moet zijn. Er zijn immers ook andere vormen denkbaar en mogelijk. Van een federalistische structuur vreest een aantal leidende figuren in de Labour Party enerzijds, dat zij door al te veel juridische constructies Engeland in moeilijkheden zal brengen met de beslist on-juridische constructie van de Commonwealth, anderzijds, dat de juridische weg een te lange weg is om in de dringende omstandigheden van het ogenblik tot tijdige resultaten te komen. Met name de betekenis en de positie van Engeland en de Commonwealth worden op het continent nogal eens onderschat. Geen enkele Engelse regering kan iets wat is (de Commonwealth) opofferen voor iets dat worden kan (de Verenigde Staten van Europa). De Commonwealth is op het ogenblik niet alleen van betekenis voor Engeland, maar ook voor geheel Europa, en een factor van stabiliteit en van vrede in de wereld. Gelukkig behoeft het alternatief ook niet zo te zijn voor Engeland: Europa of de Commonwealth. Het is de verdienste van André Philip geweest, daar in Straatsburg met nadruk op gewezen te hebben. Maar wanneer dit zo is, dan moet het continent ook begrijpen, dat er een aantal vraagstukken ligt (bijv. dat van de preferentiële rechten), die niet met leuzen, doch enkel met een uiterste aan zakelijkheid en deskundigheid kunnen worden opgelost en die een soepelheid van constructie vereisen, waarbij het waardevolle van wat is, opgenomen kan worden in het nieuwe, dat komen gaat.

Van socialistische zijde in Nederland is het wel eens zo gesteld, dat de Indonesische kwestie en de kwestie van de Europese eenheid beide gelijkelijk een kwestie van federalisme zijn. In abstracto had het zo kunnen zijn en misschien ware het goed geweest, wanneer het ook in feite zo was gegaan. Maar de weerbarstige materie laat zich nooit dringen in vooropgezette schema's. De richting, waarin de feitelijke oplossing van het Indonesische vraagstuk op het ogenblik gaat, verwijderd zich steeds meer van het federalistische beginsel. Laten we in de eerste plaats er verheugd over zijn, indien er een oplossing komt en laten we, indien deze ontwikkeling zich voortzet, dan ook de moed hebben het geen federalisme te noemen, om een inflatie van het woord te voorkomen. Dit kan ons tevens de bescheidenheid leren, dat we niet de illusie moeten koesteren te menen, dat we de ontwikkelingsgang der geschiedenis geheel in eigen hand hebben en dat we in staat zijn om deze ontwikkelingsgang te persen in vormen, die ons terecht dierbaar zijn. In Straatsburg was het ook een figuur als Bidault, die t.a.v. de vraag: federatie of unie, zich zijn standpunt voor-

beheld. Men kan van Bidault niet zeggen, dat hij de Europese eenheid niet wil. Maar hij is historicus en politicus genoeg om te weten, dat op de keerpunten der geschiedenis doctrines en schema's alleen geen oplossing brengen.

Men kan dus van de Labour Party zeggen dat zij op het ogenblik bitter weinig gevoelt voor de Europese Beweging en dat zij een federalistische oplossing van het vraagstuk der Europese eenheid ziet als een punt, dat nog ter discussie staat en waartegenover zij voorlopig de nodige reserves in acht neemt. Betekent dit nu, dat de Labour Party afwijzend staat tegenover de groeiende eenwording van Europa? Ik geloof, dat de eerste zitting van de Europese Assemblée te Straatsburg het tegendeel heeft bewezen.

Zeker, de Labour Party had haar reserves. Behalve de reeds genoemde kwamen daar nog enkele bij. In een artikel in *European Affairs* schreef Aidan Crawley, een van de Labour-leden der Engelse delegatie: „De Assemblée kan of een opgesierde bijeenkomst zijn van de Interparlementaire Unie of de kiem van een Europees Parlement”. Waren het alleen de Engelsen, die voor de eerste mogelijkheid weinig gevoelden en er toch wel een beetje beducht voor waren? In ieder geval, Engelsen plegen naar officiële internationale conferenties te gaan om zaken te doen. Aan lyrische redevoeringen en klinkende resoluties, waaraan Italianen en anderen zich bij voorkeur bedrinken, hebben zij geen behoefte. De Europese Assemblée heeft in haar eerste zitting haar best gedaan om aan de ziekte der onzakelijkheid niet te bezwijken. Dat is een groot winstpunt. Maar de hartstocht, waarmee gespeeched kan worden voor het symbolische gebaar van de lege zetels en voor het Europese Hof, heeft bewezen, dat alle gevaar ten deze, levensgevaar moet men zeggen, nog niet is geweken.

Daar kwam nog iets anders bij. De Labour Party wist, dat Churchill naar Straatsburg kwam om onder het mom der Europese eenheidsstemming uit binnenlands-politieke overwegingen een conflict te forceren met het Comité van Ministers, dus ook met Bevin. Niet iedereen in Straatsburg had dit politieke spelletje tijdig door. Er waren er in de eerste week heel wat, die zich voor het Churchilliaanse wagentje lieten spannen en die zich in een kregelige houding tegenover de Labour Party lieten dringen, alleen omdat de Labour Party in dit valletje natuurlijk niet tippelde. Al spoedig echter won het in de Assemblée het nuchtere politieke inzicht en gevoelde de meerderheid niets voor de hobbies van Churchill en het was opvallend, hoe Labour-Engeland toen veel gemakkelijker over de brug kwam. Helaas waren er ook, die tot het einde toe in hun anti-Labour-houding volhardden, hetzij uit politieke overwegingen, hetzij dat ze deze kentering eenvoudig niet vermochten op te merken.

Voor alle voorstellen, die in de Assemblée ter sprake kwamen en die op zakelijke wijze de Europese eenheid konden dienen, had Labour een open oog. Natuurlijk, niet alleen zij, maar alle anderen evenzeer, benaderden deze vraagstukken nog menigmaal vanuit een nationaal gezichtspunt en dat zulks gemakkelijker gebeurt, wanneer de verantwoordelijkheden van een

bepaalde natie in de wereld van vandaag groter zijn, dat is *vanzelfsprekend*. Maar Labour heeft royaal en loyaal aan de werkzaamheden deelgenomen. Het is niet juist, dat Labour, zoals prof. Brugmans heeft geschreven, zich verzet heeft tegen de uitbreiding van het aantal zetels in de Assemblee en het is evenmin juist, dat Labour gekant was tegen een versterking van het parlementaire karakter der Assemblee of een uitbreiding van haar bevoegdheden. De zittingen van de commissies, waar deze vraagstukken besproken werden, hebben anders geleerd en ook daarna, bij verschillende stemmingen, is dit duidelijk gebleken.

De Engelse delegatie ter Assemblee heeft, en wat haar samenstelling betreft en wat haar optreden betreft, de vergelijking met andere best kunnen doorstaan. Zij was beslist minder gereserveerd dan bij voorbeeld een groot aantal van de Scandinavische afgevaardigden en het was beslist gemakkelijker om met haar tot een zakelijke discussie te komen dan bij voorbeeld met een stel Italianen, al was dan ook een aantal van dezen lid van de Europese Beweging. Dat de Europese Beweging van tijd tot tijd behoefte heeft aan lyriek en aan propaganda is uit haar taak en haar doelstelling best te begrijpen. Maar de taak van de Assemblee te Straatsburg is een andere. Daar moet op zakelijke wijze het grote en moeizame werk van de Europese eenheid worden verwerkelijkt. En dat Engeland hier niet aan zou hebben meegedaan met de ernst, die de grootheid van deze zaak eist, is eenvoudig in strijd met de feiten.

Het is jammer en beslist nadelig voor de politieke ontwikkeling in Europa, dat er op het continent een wijdverbreide anti-Engelse stemming heerst. Dat geldt Engeland in het algemeen en de Labour Party in het bijzonder. Het is niet alleen in Straatsburg gebleken. Schumacher werd in het jonge Duitse parlement uitgefloten, omdat hij enige vriendelijke woorden aan het adres van Engeland richtte en wat vooraanstaande figuren in België en Frankrijk zich gepermitteerd hebben tegenover de Labour Party in verband met de devaluatie van het pond, is ver over de grens. De ervaring van Straatsburg is geweest, dat de toekomst van de Europese Assemblee mede afhangt van de overeenstemming tussen Engeland, Frankrijk en de Benelux-landen. De landen van de Westerse Unie zullen in de Raad van Europa het stuwende element moeten zijn. Een anti-Engelse gezindheid ondermijnt de eenstemmigheid tussen die landen, van wie op het ogenblik in Europa ontzaglijk veel afhangt en betekent aldus een gevaar voor de daadkracht en de politieke betekenis van de Assemblee. Het was jammer, dat in Straatsburg niet iedereen hiervoor voldoende oog heeft gehad en ik zonder hierbij een aantal figuren uit de socialistische partijen niet uit.

Een ontwikkeling, die Engeland zou vervreemden van de Raad van Europa, is het tegendeel van hetgeen we nodig hebben. Ik ben van mening, dat het op de weg van Nederland ligt om hier een bepaalde taak te vervullen en het is mede om deze reden, dat ik het nuttig oordeelde, in dit artikel op dit vraagstuk met nadruk te wijzen.

(Wordt vervolgd)

CHINA

De Engelse politiek ten opzichte van de communistische opmars in China is défaitistisch, een Amerikaanse politiek bestaat niet. Zó zou men, in grove trekken, maar niet onjuist, de politiek van Londen en Washington in het Verre Oosten kunnen omschrijven. Het onbevredigende beeld wordt voltooid door er aan toe te voegen: en als er niet spoedig een positieve en gecoördineerde politiek tot stand komt, staan de ernstigste gebeurtenissen te vrezén.

De situatie zelf behoeft nauwelijks verdere analyse. Het grootste deel van China is in handen van het „nationale bevrijdingsleger” van Mao Tse Tung en de zijnen. Kon men zich gedurende de oorlog nog troosten met de overweging, dat dit onschuldige landhervormers zouden zijn van communistische smetten vrij, die slechts ten uitvoer legden wat Tsjang Kai Sjek beloofd had en niet deed, die illusie is sindsdien wel verdwenen. Al eerder waren er onaangename feiten, die de illusie doorpriekten. Wie een schrijver als Robert Payne, geestdriftig voorvechter van de landhervormerstheorie, aandachtig las, moest tot de ontdekking komen, dat de theoretische scholing van deze landhervormers een duidelijk Moscovitische reuk afgaf, en dat de hogere rantsoenen en betere levensstandaard voor verantwoordelijke politieke leiders, waarvan hij argeloos vertelde, ook op onthullende wijze in dat patroon pasten. De geestdrift, waarmede de communistische pers over de gehele wereld Mao Tse Tungs militaire successen bejubelt, heeft het laatste jaar vele ogen doen opengaan, en wie het nóg niet wilde geloven vond zijn laatste les, toen één van die communistische jamboree's, die zich ietwat oneigenlijk „vredescongres” noemen, in een gehuil van vreugde uitbarstte, toen de Chinese burgeroorlog een groot succes voor Mao bracht.

Communisten dus, en zelfs Stalinisten, als men de geestdrift van de Moscovieten ziet en Mao's boodschappen leest. Maar er leek nog een andere hoop te bestaan, dat het zo erg niet zou zijn, dat het allemaal wel zou meevallen. Sinds meer dan een jaar houdt maarschalk Tito de ongelijke strijd tegen Moskou aardig vol. Wat ligt meer voor de hand dan aan te nemen, dat de Chinese communisten ook „Titoïsten” zouden zijn, eerst-daags Stalin de rug zouden toekeren en dankbaar Engelse en Amerikaanse credieten zouden aanvaarden?

Och, men kan het natuurlijk aannemen, maar de veronderstelling is zó troostrijk voor de falende staatslieden van het Westen, dat zij nader onderzoek behoeft alvorens aanvaard te worden. En helaas, er is geen enkel teken, dat de Chinese communisten, als het er op aankomt, niet precies

zouden doen wat Moskou voorschrijft of dat sporen van Titoïsmereds aanwijsbaar zouden zijn.

Er is een rekensommetje, dat iedereen kan maken. De Sowjet-Unie heeft omstreeks 190 miljoen inwoners. De satellietstaten in Oost-Europa voegen daaraan slechts een 60 of 60 à 70 miljoen toe; China daarentegen 400 of 450 miljoen. Het is geen gewaagde veronderstelling, dat de aanwas van dit geweldige gebied bij het Russische machtscomplex de leiders in het Kremlin zal stellen voor problemen van tot dusverre ongekende afmetingen, en misschien ook onvermoede aard. Ook in China komt het Stalinisme te staan voor de keuze tussen een *Russische* communistische politiek en één, die „naar 's lands aard verdietst” is. Dat is het grote probleem, waarvoor het Stalinisme over de gehele wereld staat. Misschien zal het er eens, in China of elders, aan ten onder gaan. Maar dat is speculatie over de toekomst. Voor het huidige ogenblik zijn wij gedwongen te erkennen, dat de troost van een gewaand Titoïsme in China een illusie is, die, evenals andere illusies, wordt gekoesterd om er het gebrek aan een eigen positieve politiek mee te bemantelen.

Het gevaar van de situatie is ook duidelijk. Er zijn nog gebieden in zuid-west- en in noord-west-China, die de strijd tegen de communistische legers volhouden, althans tot dusverre; Hongkong is nog in Engelse handen en Formosa, het grote eiland voor de kust is het toevluchtsoord van de gevluichte nationalistische leiders. Een verovering van Hongkong zou echter de bezegeling zijn van de verovering van de kustlijn door Mao's mannen, een sprong naar Formosa (die, als Mao en de zijnen flink wat vliegtuigen van of door bemiddeling van Moskou krijgen, lang niet onmogelijk is) zou de Amerikaanse „slaperdijk”, de tweede verdedigingslinie, die van Japan over Okinawa en Formosa naar de Philippijnen gaat en eventueel, als men er de Engelsen in betreft, naar Singapore, doorbreken. Wat baat het dan, of Ma, de Mohammedaanse generaal, in het noord-westen standhoudt? Men kan zich ten dele troosten met de overweging, dat het er in de Tweede Wereldoorlog bijna even lelijk heeft uitgezien; dat de Amerikanen van de meer dan veertig vliegvelden in China er nog maar een half dozijn in handen hadden en dat Tsjang Kai Sjek moeizaam stand hield in Chungking, de afgelegen hoofdstad van het ontoegankelijke gewest Szechuan. Maar wederom: wat baat dat, als de communisten er in zouden slagen Yunnan in handen te krijgen en contact te maken met hun vrienden in Indochina, in Burma, en misschien ook in Malakka, in Indonesië, in India? Met het noemen van de laatste landen hebben we, door de achterdeur binnenkomen, tevens weer het terrein van de z.g.n. dollarcrisis betreden. Wij weten dat die twee kanten heeft: de dollarnood van de Europese landen, die op een hoger levenspeil leven dan hun productie eigenlijk zou toestaan; en het probleem, hoe de Amerikanen niet alleen Groot-Brittannië, maar het gehele sterlinggebied overeind moeten houden. De thans aangewende lapmiddelen beögen dit te bereiken via Londen als kern van het sterlinggebied, maar het staat te vrezen, dat de Amerikanen binnenkort voor de

onaangename keuze zullen komen te staan, dat zij òf zelf de verantwoordelijkheid voor landen als Malakka, Burma en India zullen moeten overnemen, zoals ze dat in '47 voor Griekenland en Turkije hebben gedaan, òf ze hulpeloos in de kolkende wateren van de wereldpolitiek aan zich zelf zullen moeten overlaten, wat wel eens zou kunnen betekenen: aan een andere grote mogendheid, die energiek genoeg is om onscrupuleus reddingswerk te verrichten. Dat de financiële gesprekken in Washington, waaraan zoveel nationale gevoeligheden van allerlei aard vastzaten, in vrij goede harmonie zijn gevoerd, lag in het bijzonder aan de grote gemeenschappelijke problemen van méér dan financiële betekenis, die achter de aan de orde zijnde dollar-crisis dreigend opdoemden.

Het schrandere denkbeeld, om te komen tot een gezamenlijke oost-aziatische politiek van alle betrokken niet-communistische mogendheden, heeft de staatslieden nog niet in beweging vermogen te zetten. Nederland en Frankrijk, die door Indonesië en Indochina in het beeld zijn betrokken, nemen geen deel aan het overleg; erger nog is, dat de nieuwe grote mogendheid in zuidoost-Azië, India, die zelf met een binnenlands communistisch probleem zit en zich duidelijk tegen het communisme heeft uitgesproken, niet door de Verenigde Staten in het overleg over het te voeren beleid is betrokken.

Ook tussen Engeland en Amerika echter is het contact aanwezig, maar het gewenste gezamenlijke optreden even duidelijk afwezig. Englands openbare mening heeft zich lang laten beïnvloeden door de „oude China-kenners”, die het bekende psychologische mengsel opdisten van de verzekering, dat het allemaal zo erg niet was — de weinig verhelderende stelling, dat China toch altijd China bleef —, en de stille, maar ijdel gebleken verwachting, dat zij, de mannen ter plaatse, het zaakje wel zouden klaren. De feitelijke ontwikkeling heeft de buitenlanders in China, ook de Engelsen, aan tal van beperkingen en vernederingen onderworpen, en wij, argeloze toeschouwers, zien ons gesteld voor de tegenstrijdige verschijnselen van een Britse leeuw, die brult over zijn voornemen om Hongkong met kracht van wapenen te verdedigen als het mocht worden aangevallen, en een (misschien andere?) Britse leeuw, die kwispelstaart voor de nieuwe heersers over China, aanstalten maakt om Mao's regering volkenrechtelijk te erkennen en er zaken mee te doen.

Het Engelse gesnoef over Hongkong maakt op buitenlandse waarnemers een pijnlijke indruk. Waarom zou de stad, die in 1941 tegenover de Japanners volkomen onverdedigbaar bleek en dat volgens bevoegde waarnemers ook moest zijn door haar ligging, door de mysterieuze kracht van ministeriële redevoeringen plotseling in een onneembare veste zijn herschepen? Dat Hongkong tegen een krachtige aanval te verdedigen zou zijn, is dwaasheid. Mogelijk is natuurlijk, dat die krachtige aanval voorlopig niet komt, hetzij, omdat de communisten er de voorkeur aan geven, te wachten tot zij over zwaardere artillerie en meer bommenwerpers beschikken, hetzij, omdat zij menen, voordeliger tot een vergelijk te kunnen komen.

Dat lijkt niet eens onwaarschijnlijk, gezien het feit, dat een vergelijk ook het einddoel is, waarop de Engelsen aansturen. Hun kapitaalsbezit in China is veel groter dan dat van de Amerikanen en zij spelen met de theorie, dat men de communisten niet, zoals door de nationalistische blokkade van de kust geschiedt, van het westen moet afsnijden, maar met hen moet handeldrijven en daarvoor concessies moet bedingen.

De theorie heeft iets aantrekkelijks, ook voor sommige Amerikanen. De openbare mening in de Verenigde Staten, die toch reeds ernstig teleur was gesteld, door het falen van Tsjang Kai Sjeks bewind, is geheel verslagen door de lezing van het historische, weinig opwekkende relaas over Amerika's politiek in China, dat Acheson twee maanden geleden heeft gepubliceerd. Tsjang, eens gevierd als „de christen-generaal”, is in de ogen van het publiek een onbekwaam generaal, een corrupt bewindsman en in het algemeen een kruising tussen een nul en een schurk geworden. Het is duidelijk, dat de Amerikanen hun wrevel over het mislukken van hun China-politiek aldus projecteren, om met de psychologen te spreken, op „Apenoot”, zoals generaal Stilwell de generalissimus placht te noemen. Maar men begrijpt, dat verdere steun aan een kennelijk vermolmd en doorbrekend bewind als dat van de Kwomintang onpopulair zou zijn in Amerika.

Maar ja, wat is er te doen? Globaal gezien vallen drie mogelijkheden te onderscheiden. In de eerste plaats kan Amerika zich herinneren, dat gewestelijke machthebbers in dit reusachtige land China altijd zeer grote zelfstandigheid hebben gehad, of het nu onder de Mandsjoe's, onder de Kwomintang, of onder de Japanners was. Derhalve is het zeer wel denkbaar, dat Amerika wat dollars en wapens investeert in de generaals Ma en andere machthebbers, die nog niet communistische eieren hebben gekozen voor hun nationalistische geld, toen dit laatste niet inwisselbaar bleek; het is denkbaar, dat men generaal Chennault en zijn „vliegende tijgers” op Mao's legers loslaat, en het is niet eens onwaarschijnlijk, dat zij zekere successen zouden behalen. Maar men dient zich te realiseren, dat dit nooit meer dan verdragingsbewegingen kunnen zijn. Met halve maatregelen verslaat men geen tegenstander die, wat men ook van hem kan zeggen, weet wat hij wil en aanpakt. En wie de halve maatregelen in hele wil doen werken, noopt Amerika er toe rechtstreekse verantwoordelijkheid voor het gebeuren in China te aanvaarden. Dat is meer, dan enig adviseur tot dusverre heeft aangedurfd.

De tweede mogelijkheid is het ondersteunen van de nationalistische blokkade, zodat de communisten geen goederen uit het westen kunnen krijgen, en dan maar wachten, tot „de stofwolk neerslaat” en de communisten misschien bereid zijn als verstandige mensen te praten.

De derde mogelijkheid, waarover men thans in ernst denkt, is om met dat ernstige praten terstond te beginnen. Een blokkade heeft het nadeel, dat zij, mits effectief, misschien duizenden Chinezen kan doen verhongeren (en waarschijnlijk niet de communistische machthebbers!), wat de Amerikanen bezwaarlijk meer populair zou maken bij de Chinese bevolking. Als

het dan tóch de bedoeling is om tot praten te komen, zeggen de pleitbezorgers van deze derde politiek, laten we het dan terstond doen. Laten we aan de communisten de mogelijkheid openen om goederen van ons te betrekken, mits zij er iets voor terug leveren. Dat „iets” zou dan niet alleen moeten bestaan in exportgoederen, maar ook in een belofte, om zich van buiten-Chinese bemoeiingen, bijv. van contact met Indochina, Burma en de andere zoëven genoemde landen te onthouden.

Die belofte is waarschijnlijk wel te krijgen; papier is bij de Stalinisten even geduldig als bij Adolf Hitler. Maar het Westen heeft aan zulke beloften alleen iets, als het beschikt over enige machtsmiddelen, om nakoming er van te verzekeren. Engeland kan die niet opbrengen, en heeft bij zijn dwaze Palestina-politiek met eigen ogen gezien wat het betekent om een „macchiavellistische” politiek te voeren, als daarachter slechts bluf staat in plaats van wapenen en geld. Anders staat het met Amerika.

Als de Verenigde Staten willen, kunnen zij de leiding nemen bij een gezamenlijke politiek van de niet-communistische landen, die geïnteresseerd zijn in zuid-oost-Azië. Zij zijn ook in staat, het minimum aan militaire macht op te brengen dat nodig is voor de verdediging van de posten, die het Westen nu nog resten in de omstreken van China. Ten slotte beschikken zij over economische hulpbronnen, waaruit zij Mao Tse Tung naar believen kunnen laten mee-delen. De mogelijkheden voor een positieve politiek zijn aanwezig. Alle betrokken naties, India inclus, zien het gevaar. Zij hebben een vrij sterke onderhandelingspositie, als zij gezamenlijk optreden en soepel manoeuvreren. Helaas is een van de zwakheden van de anti-communistische strategie van de laatste jaren juist haar starheid geweest.

BOEKBESPREKING

Kurt Baschwitz. De strijd met den Duivel, de heksenprocessen in het licht der massa-psychologie. Uitg. Andr. Blitz, Amsterdam 1948.

Dit is een even merkwaardig als belangrijk boek. Het handelt over de heksenprocessen uit het verleden, behandelt daarbij uitvoerig enkele figuren, die op grond van redelijk inzicht en humanitaire overwegingen zich tegen deze misdadige waandenkbeelden en praktijken hebben verzet (Johannes Wier, Balthasar Bekker), en tracht daarbij te verklaren, hoe het komt, dat in de Republiek der Verenigde Nederlanden ruim een eeuw eerder dan in de omringende landen aan de vervolgingen een einde kwam. Men krijgt dus de indruk van een zuiver historische studie. Maar het is volkomen duidelijk, dat het actuele heden — de „golf van paranoia” die over de wereld ging, de politieke vervolgingen en de anti-semietische hartstochten van het nationaal-socialisme — de vraagstelling heeft geleverd, waarop de schrijver door studie van de historie antwoord zocht. Dat is volkomen redelijk en vruchtbaar, mits men zich bewust blijft, dat de geschiedenis zich zelf nimmer herhaalt, en elk geval op zich zelf onderzocht dient te worden.

Wat is nu de conclusie van schrijvers zeer serieuze analyse? Mij dunkt het volgende: de heksenvervolgingen waren het werk van een minderheid van bruten, waaraan de mensen rechtloos en weerloos werden uitgeleverd. Zij doorbreken een bestaande rechtsorde, stellen de gangbare rechtsbescherming terzijde, scheppen een eigen uitzonderingsrecht op grond waarvan zij hun vervolgingen kunnen doorvoeren. Deze minderheid krijgt echter pas de kans, tot haar terreur, indien de autoriteiten zowel op politiek als geestelijk-godsdienstig terrein haar daartoe de ruimte geven of laten — waar de autoriteiten dit door krachtig optreden beletten, aan de dwang niet toegeven, wordt de heksenvervolging in de kiem gesmoord. Prof. Baschwitz verdedigt in dit verband opnieuw de theorie, die hij reeds in zijn boek: „Du und die Masse” (1938) had ontwikkeld, de „theorie der verlammeende idee”: in een volk of groep zijn wel mensen aanwezig met zuiverder en humaner inzicht dan de terroristen, maar worden in hun verzet geremd of verlamd, en laten daardoor de bruten begaan. Ook de meerderheid, de „massa” komt niet tot verzet, niet omdat zij slecht of bruto is — de schrijver betoogt opnieuw, dat de gewone mens en de massa niet dom en gemeen is, zoals ten onrechte sinds Gustave le Bon wordt geleerd. Met nadruk wijst de schrijver de nogal verbreide theorie af — liever: het oncritische smoesje — dat massale verstandsvertroebelingen „spontaan” zouden losbreken, als een bandeloze natuurkracht, omdat de massa nu eenmaal de prooi van blinde hartstocht zou zijn. De uitbarstingen van de minderheidsterreur zijn voorkomen, waar het gezag bereid was de rechtsorde te handhaven.

Deze verkorte weergave doet de schrijver stellig geen recht. Men leze zelf het boek. Naar mijn mening wordt één vraag niet beantwoord: of redelijk inzicht en gezagshandhaving in zich zelf afdoende en algemeenzaam verweer tegen duivelisten en terroristen zijn, dan wel of deze pas functioneren tegen een meer omvattend geestelijk gezag. Overigens: alle dank voor dit belangrijke werk.

W. B.

In dit speciale nummer van ons tijdschrift wordt, zoals de titel van de eerste bijdrage het duidelijk zegt, de democratie in discussie gesteld. Waren het vóór de oorlog vooral de gevaren van buitenaf, waartegen de democratie zich had te verdedigen, thans zijn het verschillende bedreigingen van binnen uit, die een oprecht democraat met zorg vervullen. Het gevaar van buitenaf is allerminst verdwenen, maar het wordt, met name waar het levensgroot aanwezig is in het Stalinisme en zijn hulptroepen, beter onderkend dan toen het nazisme zijn totalitaire aanslag beraamde. Er zijn sinds vele jaren echter binnen de sfeer, waar men het democratisch beginsel met oprechte bedoelingen aanvaardt, tendenzen waarneembaar, die een grote mate van ongerustheid wettigen. Heeft de maatschappelijke ontwikkeling geen vormen aangenomen, die ons nopen onze oorspronkelijke voorstellingen van democratie te corrigeren? Zijn wij, overtuigde voorstanders van de democratie, eigenlijk wel democratisch in ons landsbestuur, ons bedrijf, onze verenigingen, ons onderwijs?

Het zijn deze vragen naar het functioneren der democratie, naar wat er anno 1949 feitelijk terecht komt van ons democratisch uitgangspunt, die de redactie in dit nummer in het middelpunt heeft gesteld.

Het is duidelijk dat bij deze opzet en binnen het gegeven bestek van 96 bladzijden vele andere belangwekkende aspecten van het verschijnsel „democratie” onbesproken moesten blijven. Met uitzondering van mr dr Van Rhijn, die enkele recente publicaties over democratie samenvattend bespreekt, wordt nauwelijks ingegaan op de historische fundering van de democratie of op het verband tussen democratie en levensbeschouwing. Evenmin is getracht de bestaande spraakverwarring rondom het begrip „democratie” te verminderen door het geven van een nieuwe, samenvattende formulering. Het begrip „democratie” is in dit nummer dan ook niet beperkt tot de staatkundige sfeer, waar het historisch en taalkundig gezien thuis hoort. Beperking tot deze sfeer zou in strijd komen met een thans algemeen levend besef, dat ook spreekt van democratie in partij, bedrijf en onderwijs.

Nadat Vos het probleem in zijn algemeenheid heeft gesteld, wijst De Kadt er nog eens op, dat alle bezwaren tegen het huidige onvoldoende functioneren, ons de ogen niet mag doen sluiten voor de wezenlijke waarde van onze onvolkomen democratie. De bureaucratische en totalitaire tendenzen in ons huidig stelsel worden door De Jongh in een provocerend gesteld betoog en door Barents in een beschouwing n.a.v. het opvallende toekomstbeeld dat George Orwell ontwierp, nader geschetst. Kohnstamm en Samkalden bespreken middelen tot het ondervangen van de overmacht der besturende apparaten, terwijl Sanders en Burger dit doen ten aanzien van de besluitvorming op internationaal niveau. Posthumus biedt een aantal concrete voorstellen voor de hervorming van onze volksvertegenwoordiging, een zaak, die blijkbaar bij vrijwel alle medewerkers leeft. De grote organisaties, het Hoger Onderwijs en de winkelbibliotheken vormen nevenaspecten, die daarom niet minder belangrijk zijn. Dat in dit nummer een onderstreping van het belang van de opvoeding tot democratie en de nieuwe mogelijkheden daarbij, niet mocht worden gemist, zal voor ieder, die de democratie ziet als iets meer dan een samenstel van organen, duidelijk zijn. Ook hier is het de geest, die levend maakt.

d. U.

DEMOCRATIE IN DISCUSSIE

De redactie stelt in dit nummer de democratie ter discussie en wenst met name ook een bespreking van de *zwakke zijden van de democratie*, een bespreking van de bezwaren ervan, en van de gevaren, die bij de huidige sociale en economische ontwikkeling een democratisch systeem van binnen uit bedreigen.

De eerste vraag die een ieder zich heeft te stellen is, of hij de tijd rijp acht voor zulk een discussie. De democratie wordt aangevallen en bedreigd. De directe fascistische dreiging moge in een harde oorlog voorlopig zijn afgewend, de directe communistische dreiging moge door Marshall-plan en Atlantisch-pact iets zijn teruggedrongen — er is geen sprake van, dat wij thans onze aandacht zouden kunnen richten alleen naar de verbetering van de democratische werkwijzen, naar de verdere rustige ontwikkeling vanuit het eigen democratisch bestel. Wij hebben de plicht om aan te vallen óók, het autoritaire systeem te ontrafelen en te ontluisteren, het mentaal en sociaal in discrediet te brengen op grond van zijn gebrek aan menselijkheid.

En toch. — Er ligt een stuk kracht in van de democratie, dat zij haar eigen systeem kàn bediscussiëren, óók in moeilijke uren. Er ligt een zwakheid in van de autoritaire systemen, dat zij nòch in goede nòch in slechte tijden tot zelfcritiek kunnen komen. Churchill lei onbarmhartig de zwakheden bloot in dezelfde dagen, dat Hitler nog aan zijn soldaten de glorieuze terugkeer voor Kerstmis beloofde. . . .

Discussiëren wij dus — zonder echter de aanval te vergeten.

De democratie heeft zich in de laatste eeuwen ontwikkeld *als* tegenstelling en *in* tegenstelling. De parlementaire democratie als tegenstelling tot de absolute monarchie, de „sociaal“-democratie was een verdere ontwikkeling van en tegenstelling tot de burgerlijke democratie, de vakverenigingen braken de autoritaire macht van de werkgeversgroepen. De democratie ontwikkelde zich in deze aanval, het meest en het vruchtbaarst daar, waar er een begin van democratische rechten bestond: een gegarandeerde veiligheid tegenover de willekeur van de Staat — een godsdienstvrijheid en persvrijheid, een mogelijkheid tot politieke partijvorming, verenigingsvrijheid. Enkele eeuwen lang was de democratie in de aanval. En haar succes scheen voltooid, voorzover de Westerse wereld betrof, na de vorige wereldoorlog: de verovering algemeen van het algemene kiesrecht, het wegvallen van de grote autoritaire keizerrijken in Midden- en Oost-Europa.

Doch inplaats van de grote voltooiing nadert de crisis. Rusland valt van de ene, door de democratie aangevallen despotie, in een de democratie

bewust aanvallende despotie. In Hongarije, Italië, Duitsland, Oostenrijk, Spanje wordt tussen de beide wereldoorlogen de democratie van binnen uit omver gelopen. De tegenaanval door de moderne bewust-autoritair bestuursystemen is ingezet — en ook na de tweede wereldoorlog niet geëindigd. Deze oorlog, gevoerd met mentale, sociale, en — wie weet — straks misschien militaire wapenen, met een beroep op slechte of minder slechte menselijke instincten, kan en mag de democratie niet ontwijken. En waar deze aanval gebruik tracht te maken van gebreken en zwakheden der democratie is zij te meer verplicht zich zelf te kennen en te onderzoeken, waarbij dit onderzoek zich in de eerste plaats richt op het onderzoek van de democratie als bestuursstelsel.

In zijn boek „problemen der democratie” geeft Bonger een definitie van democratie als stelsel van bestuur. Deze definitie luidt in eerste instantie (pag. 10): „Democratie is de bestuursvorm ener collectiviteit *met zelfbestuur*”, in tegenstelling tot autocratie, waarvan als definitie wordt gegeven: „autocratie is de bestuursvorm ener collectiviteit *welke door een boven de leden staande macht beheerst wordt*”. De definitie over democratie wordt verder aangevuld, zodat zij ten slotte luidt: „*Democratie is een bestuursvorm ener collectiviteit met zelfbestuur, waaraan een groot deel harer leden, hetzij direct, hetzij indirect deelneemt, en waarbij geestelijke vrijheid en gelijkheid voor de wet gewaarborgd zijn*”.

Wanneer men zich aan deze definitie houdt — de verleiding is groot om na „deelneemt” in te voegen „of althans kan deelnemen” — ontstaat direct de vraag naar de omvang van de collectiviteit, de uitgebreidheid van de bestuurstaak, de machtsmiddelen voor het handhaven van de wet, de wijze van keuze van het bestuur en van de controle op het uitvoeren van de taak.

De moeilijkheden, waarvoor de democratie als stelsel van zelfbestuur staat, voor zover deze van binnen uit komen, hangen, voorzover ik vermag te zien, zeer sterk samen met de groei der collectiviteiten. Er is een groei naar omvang, er is een groei in onderlinge afhankelijkheid. De taak wordt uitgebreider en moeilijker. Naast de politieke organen en organisaties ontwikkelen zich de sociale en economische, naast de nationale, de internationale.

De grotere omvang van de collectiviteit, de grotere mogelijkheid tot deelneming aan het bestuur, met name sedert de doorvoering van het algemeen kiesrecht, hebben de betekenis van de partijen in de bestuurde gemeenschap vergroot. Deze partij-organisaties, noodzakelijk voor de werking van de democratie, groeien in apparatuur. En daarmee rijzen de vragen van democratie en bureaucratie binnen de partijen, van selectie en controle, als vragen, die essentieel zijn voor de houdbaarheid van een bestuur op democratische grondslag.

De problemen worden moeilijker, de taak der collectiviteit wordt breder, gedeeltelijk door de sociale en technische ontwikkeling, gedeeltelijk echter

ook door de ontwikkeling van de democratie zelve. Doch daarmee wordt onvermijdelijk de vraag, *wie* uitvoert na een principiële beslissing door een democratisch gekozen gezag van groter betekenis. De macht der bureaucratie in het ambtelijke, en in het niet-ambtelijke leven neemt toe. De ontwikkeling van de contrôle op de uitvoerende macht, die vruchtbaar was gedurende de eerste ontwikkeling van de parlementaire democratie tegenover de absolute of halfwas-democratische monarchie, stagneert. Toch is, alweer, ook deze contrôle essentieel voor de houdbaarheid van een bestuur op democratische grondslag.

In het economische leven groeit eveneens de invloed van de collectiviteit. Men kan vele voor- en nadelen van socialisatie opnoemen, men kan een onderscheid maken tussen socialisatie van beschikkingsmacht en eigendom — op welke wijze ook gesteld: de invloed der collectiviteit is groeiende. En het niet gesocialiseerde deel van het bedrijfsleven kent evenzeer zijn collectiviteiten, en zijn problemen rond de machtsverhoudingen daarin.

Wij zullen ons als socialisten steeds bewust dienen te zijn, dat socialisatie op zich zelf *niets* betekent, zelfs eerder een teruggang dan een voortgang kan inleiden, indien niet het vraagstuk van de democratie in de zeggenschap over het gesocialiseerde bedrijf wordt opgelost. Een machtconcentratie door socialisatie zonder democratisch controlerend tegenorgaan, ook een „socialistische” technocratie is verwerpelijk.

Ook in een tot grote ontplooiing gekomen collectiviteit „met zelfbestuur”, althans met de mogelijkheid tot zelfbestuur kan de democratie verloren gaan op de weg van beneden naar boven bij de keuze van leiders en program, in het (onmisbare) partij-apparaat, en op de weg van boven naar beneden bij de uitvoering door het (even onmisbare) ambtelijke en technische apparaat.

De middelen tot correctie zijn hierboven reeds vaag aangeduid. Selectie en contrôle, democratische selectie en democratische contrôle. Doch hier staat de democratie voor een nieuwe moeilijkheid, voortvloeiend uit haar eigen ontwikkeling.

Voorwaarde voor democratie in de zin van de definitie van Bongers, welke hiervoor werd weergegeven, is het deelnemen (direct of indirect) van velen. Voorwaarde voor het deelnemen is de belangstelling, de iets meer dan oppervlakkige belangstelling. En — voorwaarde alweer voor deze diepere belangstelling, zal zij inderdaad constructief werken, is een directe of verderliggende *doelstelling*. Welnu, deze doelstelling wordt meestal geboren uit een *tegenstelling*. En het is de tegenspraak in de democratische ontwikkeling, dat juist haar *doelstelling* gericht is op een vermindering van de sociale en economische *tegenstellingen*, dat zij bij succes voor haar politiek de maatschappelijke spanningen, maar daarmee ook de uit die spanning voortvloeiende belangstelling, vermindert.

Men kan trachten door nieuwe, verderliggende, positieve doelstellingen, nieuwe constructieve spanningen te doen ontstaan. Wij zullen dit moeten trachten. Maar wij behoeven daarbij niet te vergeten, dat in een als onrecht

gevoelde toestand vandaag een groter spanningselement ligt, dan in een verlangen naar een verdere toekomst, wanneer het heden niet al te ondragelijk is.

Er blijft ons de weg van de bewuste decentralisatie, waardoor het meer deelnemen in zelfbestuur bevorderd wordt, er blijft ons de weg van de bewuste opvoeding tot maatschappelijke belangstelling, van het maken van de democratie tot een gewoonte.

Maar de weg van de bewuste opvoeding is een lange weg, en het is de vraag of het tempo ener bewuste decentralisatie groter kan zijn, dan het tempo der integratie, dat uit de sociale en economische ontwikkeling zelf voortvloeit.

De voorlopige conclusie kan geen andere zijn, dan dat ook wanneer de democratische instellingen niet van buiten af worden bedreigd, door de eigen interne ontwikkeling gevaren voor de democratie ontstaan en bestaan. Het communisme moge vijand nr. een zijn voor de democratie — een economische ineenstorting met grote werkloosheid vijand nr. twee — ook zonder deze dreigingen zal de democraat goed doen, de gevaren te zien van bureaucratie en technocratie en van de partijmachines.

Wanneer ik nu ga trachten iets concreter de vraagstukken te benaderen, ontmoet ik onontkoombaar eerst dat van de parlementaire democratie. Hierbij is in het geding, niet alleen de wijze van samenstelling en de taak van het nationale parlement, maar evenzeer het vertegenwoordigend systeem en de taak van de „lagere” organen, de provincies, gemeenten, en straks de bedrijfsorganisaties. Hierbij is ook de vraag van de vorming van supra-nationale organen aan de orde.

Het gevaar, dat in de huidige ontwikkeling ligt voor de democratie, is dat van de interdependentie, van de onderlinge afhankelijkheid van deze organen bij het volvoeren van hun taak. Er dreigt daardoor een gebrek aan klare verantwoordelijkheid, een gemakkelijker zich verschuilen achter een andere instantie, een bemoeilijking van de contrôle, en, misschien meest van al, een excessief toenemen van het aantal instanties, waarmede overlegd moet worden vóór een beslissing kan worden genomen, en daardoor een vertraging, die het werken niet ten goede komt.

De groeiende interdependentie is niet te vermijden. Zij is een gevolg van de groei van de maatschappij zelf. Maar wel is bij de bewust na te streven decentralisatie een veel helderder taakverdeling tussen de verschillende organen noodzakelijk. Deze is bijna voorwaarde voor die decentralisatie, die anders een chaos wordt. Er is vooral behoefte aan een afbakening van de gemeentelijke en de provinciale taken, die thans elkaar duizendmaal overlappen. Er is behoefte ook aan een veel gezonder gemeentelijke indeling. De thans bestaande is een aanfluiting voor elk verlangen naar werkelijk eigen zaken doen. En — daarnaast — moge nauwkeurig worden onderzocht in hoeverre niet het „subsidiariteitsbeginsel”, dat gezond kan zijn, in vele gevallen ontaard is in een subsidiëringsbeginsel, met als

grondmotief: wij de macht met andermans centen. Reële taakverdeling dus ook tussen de gemeenten en de „vrije” maatschappelijke organisaties, terwille van een democratische contrôle, met waar mogelijk gescheiden financiering en gescheiden verantwoordelijkheid.

Deze scheiding van taken, nodig nóg meer, wanneer de bedrijfsorganisaties komen en de supra-nationale organen, betekent voor elk der publiek-rechtelijke lichamen: minder taken, betekent een sterke vereenvoudiging in administratie en beheer, een geringer noodzaak tot het creëren van steeds meer nieuwe commissies of instanties. Een enkelvoudige verantwoordelijkheid is aantrekkelijker dan een gedeelde, een enkelvoudige contrôle eveneens. Bij een goede taakverdeling zal ook de belangstelling van de burger groeien. Slechts degene, die graag zeven bazen heeft, omdat hij dan „kan doen, wat hij zelf wil”, verliest erbij. Maar in een democratisch bestel is alleen hij op zijn plaats, die de kunst verstaat om te regeren en geregeerd te worden tegelijk, die beslissen niet schuwt bij de uitvoering van zijn taak, maar evenzeer aanvaardt, en zonder tegenzin aanvaardt, de collectieve beslissing van een vertegenwoordigend lichaam en de op zijn beleid uitgeoefende contrôle.

Belangstelling voor de taak en voor de wijze van het uitvoeren van die taak — *zakelijke* belangstelling dus van de burger is één element van de democratie. Belangstelling, beter gezegd misschien *achting* voor de gekozenen is een ander, persoonlijk, maar niet minder belangrijk element. Het is de parlementariër, die meer dan wie anders ook, de drager is van het parlementaire systeem, en het is de *achting* voor die parlementariër, die meer dan wat anders ook, uitdrukking is van de *achting* voor de democratie. Het zij verre van mij *achting* evenredig te stellen met beloning. Ik weet dat het risico, gelegen in het verlies van *achting* — de Haagse burgemeesteraffaire is daarvan een voorbeeld — veel ernstiger is voor vele gezagsdragers of volksvertegenwoordigers, dan het verlies van inkomen. Maar toch. Er kan ook in de wijze van beloning en overige behandeling — men leze nog eens het artikel van Hofstra in *Socialisme en Democratie* — een wezenlijk *gebrek aan achting* gelegen zijn, en ik aarzel niet, in dit opzicht de Nederlandse verhoudingen een gevaar voor de verdere ontwikkeling van de democratie te noemen. Het is ontoelaatbaar, dat een Nederlands parlementslid, na aftrek van zijn onkosten, minder verdient dan, laat ik dicht bij mijn eigen omgeving blijven, een inspecteur bij „De Centrale”.

Achting en beloning. — *Achting en spanning.* — Ik meen, dat de belangstelling van de burger voor de gekozene, en voor de verkiezing óók zal toenemen, en dat het mogelijk zal zijn zulk een verhoogde belangstelling in een actief voor de democratie om te zetten, indien het systeem van keuze der volksvertegenwoordiging wordt gewijzigd. Wij kennen in ons land de bezwaren van het enkele districtenstelsel, wij kennen ook de onzalige starheid van het systeem der evenredige vertegenwoordiging. Er is een tussenweg mogelijk — een eenvoudige tussenweg. Men behoeft

slechts de mogelijkheid tot het onderling verbinden der lijsten in verschillende kieskringen te doen verdwijnen — en daarnaast m.i. een verbod tot het accepteren van een candidatuur voor meer dan één kieskring te stellen. Het laatste voor een beter en gezonder direct contact tussen vertegenwoordiger en vertegenwoordigde, het eerste om de onwrikbaarheid der Nederlandse politieke verhoudingen te doorbreken. Het niet kunnen verbinden der lijsten zou de Staatk.-Ger. en de Weltergroep doen verdwijnen, de C.P.N. halveren — geen van drie onoverkomenlijke gebeurtenissen. Het zou A.R. en C.H. waarschijnlijk samen met de liberalen in één hoek dringen, en aldaar een scheiding der geesten bewerkstelligen. Het zou de K.V.P. — en ons! — dwingen tot adviezen over stemmen in districten in welke een eigen vertegenwoordiger nog niet kan worden gekozen, en daardoor tot rekening houden met het program der anderen. Het zou een verhelderd en, van evenveel betekenis, beweeglijker politiek leven brengen, de aandacht sterker spannen, en activiteit en belangstelling scherpen. Het zou echter ook — een tegenwerping — door de grotere concentratie der partijen, het vraagstuk van de partijmachinerie, van de verhouding tussen parlement en partij, ernstiger maken.

Dat partijvorming in een grotere democratische collectiviteit noodzakelijk is, zal geen democraat ontkennen. Partijvorming natuurlijk in de zin van het vormen van méér dan één partij. Over de onverbreekelijke samenhang tussen eenheidspartij en dictatuur behoeven wij hier niet te spreken. En evenmin over het feit, dat in een land als het onze het stellen van een candidaat door 25 kiezers niet meer dan een fictie is. Het zijn de partijen, het *moeten* de partijen zijn, die de kandidaten stellen. Zij zijn de *selecterende* instanties, die de maatschappij zich zelve geschapen heeft. Zij zijn het, die de politiek belangstellenden beoordelen, scholen, en hun de mogelijkheid tot ontplooiing geven. Zij zijn het, die met de meestal met hun verbonden nevenorganisaties een terrein zijn voor de beoefening van de practische democratie in velerlei belangrijke en minder belangrijke bestuursfuncties. Zij leren leiding geven en leiding volgen. Juist vanwege deze grote betekenis van de partijen voor de democratie, is de betekenis van de democratie *in* de partijen zo groot. Elke democratie behoeft partijvorming, elke partij behoeft een apparaatuur. En de partijmachine heeft van zich zelf uit de neiging tot machtsconcentratie, tot continuïteit, tot het stellen van de eenheid boven de veelheid, zelfs tot het stellen van de partij als *doel*, inplaats van het blijven zien van de partij als een *middel* tot het bereiken van een maatschappelijk doel.

De partij heeft een selecterende taak, daarom is de selectie *in* de partij zo belangrijk. De partij mag niet alleen het woord hebben in een democratie, daarom is de betekenis van de discussie *in* de partij zo groot. Elke partij, die haar eigen apparaatuur niet onder democratische contrôle houdt, wordt een gevaar voor de gemeenschap. De eis van zelfcontrôle, te stellen aan de leiders van een democratische partij is nog noodzakelijker dan het

stellen van deze eis aan de regeerders. Naast het partijwezen is het wezen der partij van beslissende invloed op de houdbaarheid van het democratisch bestel. Elke stagnatie in de ontwikkeling van de democratie binnen de partij betekent een stagnatie in de ontwikkeling van de democratie zelf.

Ook daarom is het parlement van betekenis. Het is namelijk ook een instrument, als het goed werkt, van wederzijdse partijcontrole. Al ligt de hoofdtaak — natuurlijk — bij de wetgevende en controlerende arbeid.

Er is reeds meer geconstateerd, dat er een verschuiving in machtsverhouding tussen parlement en regering, dat met de groei der taken in de collectiviteit de nadruk komt te liggen bij de uitvoerende in plaats van bij de wetgevende macht. Daarom zou naast de wetgevende de *controlerende* taak van het parlement meer nadruk moeten hebben verkregen. Doch niet alleen de werkwijze bij het behandelen van wetsontwerpen is verouderd, aan een bewust organiseren van haar controlerende taak, anders dan incidenteel bij interpellaties, is het parlement nimmer toegekomen. En nog minder aan een bewust afstoten van bepaalde taken. Waarom niet jaarverslagen van de departementen, binnen drie maanden na het einde van het jaar uit te brengen, ter behandeling en rapportering gegeven aan vaste commissies uit het parlement, zodat er een snelle en bewuste controle kan plaats vinden? Waarom wel de begroting van de P.T.T. in extenso voorgelegd en niet die van de Spoorwegen? Omdat het ene toevallig een staatsbedrijf is in begrotingsvorm en het andere een staatsbedrijf in N.V.-vorm? Het zou zeer wenselijk zijn, zowel voor de bedrijfsvoering als voor de controle de *bedrijven* geheel buiten de staats- en gemeentebegrotingen te houden, ze in een normale N.V.-vorm te gieten, en de Raad van Commissarissen zodanig samen te stellen, dat een effectieve controle van bedrijfs-economie en bedrijfstechniek kan plaats vinden, hetgeen door het parlement en door de gemeenteraden onmogelijk is. Afstoten van werk ook hier, om de rest beter te kunnen doen. De parlementaire democratie heeft behoefte aan herziening van de wetgevende en van de controlerende procedure. Komt deze herziening niet, dan zijn en bureaucratie en technocratie onvermijdelijk.

Het verschijnsel der *bureaucratie* is een algemeen verschijnsel in zich ontwikkelende grotere collectiviteiten. Het behoort niet essentieel bij de democratische bestuursvorm, het is zelfs meer inheems bij de autoritaire systemen. En ook het bedrijfsleven in zijn grotere eenheden kent de bureaucratie. Het is de grotere arbeidsdeling, de scheiding tussen administratief en technisch apparaat, welke voet geeft aan de ontwikkeling van bureaucratische verschijnselen.

Toch heeft het overheidsapparaat, en misschien het democratische overheidsapparaat in het bijzonder, een extra kans om in bureaucratie te verdrinken. De definitie van Bonger eist waarborgen voor „gelijkheid voor de wet”. Te recht. Dit betekent, dat de overheidswerkzaamheid moet geschieden „zonder aanzien des persoons”, naar rechtsregelen. Doch juist

om het normatieve te bereiken, vervalt men dikwijls in zo minutieuze regelingen, dat slechts de dagelijks er mede werkende ambtenaar nog weg weet in de chaos. Belastingwetgeving en pensioenwetgeving zijn vol van deze al te minutieuze regelingen. Het resultaat is, dat de burger een onveilig gevoel krijgt, omdat de ambtenaar de alleenheerschappij van de kennis uitoefent. Het gevaar is ook, dat door de veelheid van regelingen telkens andere instanties voor het uitvoeren er van nodig zijn, met het gevolg van het ontstaan van vele kastjes en nog meer muren, waartussen de burger verdwaalt. Het perfectionisme, dat leidt tot ambtenarij, is een vijand van het normatieve, dat ook de ambtenaar ruimte laat voor eigen verantwoordelijkheid voor eigen beslissingen.

De ambtenaar is onmisbaar in het overheidsapparaat, èn in het moderne bedrijfsleven, evenzeer als de partij in het moderne democratische systeem. Het gevaar ligt niet in het aanwezig zijn van ambtenaar of partij, maar in de mogelijkheid van een overwoekering door één van beide of door beide.

Gezonde decentralisatie, scherpe taakverdeling, serieuze controle kunnen ook t.a.v. het ambtelijk apparaat betere verhoudingen scheppen. Maar hoofdzaak lijkt mij het geven van een grotere verantwoordelijkheid voor eigen beslissingen, die intussen hoge eisen zal stellen aan de selectie. Tussen perfectionisme en willekeur zal een gezonde tussenweg gevonden moeten worden.

Dit is ook nodig terwille van die andere, menselijke, doch te veel vergeten kant van het probleem van de bureaucratie: het bestaan van de ambtenaar zelf. Zoals de partij rust op de geheide partijganger, zo steunt het gehele uitvoerende apparaat op de zo typische „toegewijde ambtenaar”. Deze groep kan meer verantwoordelijkheid dragen dan zij thans doet. Voor deze groep is een grotere menselijke beslissingsruimte nodig. Dit zal niet méér, maar minder specifieke ambtenarij betekenen.

Ik ben er mij van bewust, dat vele ambtenaren, vele en dikwijls zeer belangrijke beslissingen moeten nemen. Men denke aan onze onderhandelaars over economische verdragen. Dan moet ter plaatse, direct, zonder ruggespraak dikwijls met de regering worden gehandeld. En als een afspraak is gemaakt, is het voor de regering vrijwel onmogelijk haar ambtenaren te desavoueren, zelfs al zou zij menen, dat zij niet geheel juist hebben gemanoeuvreed. En op toerbeurt is het voor het parlement vrijwel onmogelijk een door de regeringen afgesloten verdrag niet goed te keuren. Doch in wezen raken wij hier meer de gevaren van een ongecontroleerde *technocratie*, dan die van de bureaucratie.

Het gevaar van technocratie, van heerschappij der bedrijfsleiders, indien men het anders wil noemen, is zeker niet denkbeeldig. Er is een groei in sociale en economische organisatie, het grote bedrijf is economisch belangrijk geworden. Er is een splitsing ontstaan tussen eigendom en beheer. Misschien meer dan iets anders karakteristiek daarvoor is het verlangen, dat in de financiële pers sterk tot uiting is gekomen, om beter en uitgebrei-

der jaarverslagen van de ondernemingen te verkrijgen, omdat bij de huidige inhoud de belegger d.i. de toekomstige aandeelhouder en mede-eigenaar zich geen behoorlijk oordeel meer kan vormen over de toestand der naamloze vennootschap.

Op dit punt kunnen socialisten en „kapitalisten” elkaar vinden in een „eenheidsfront” tegenover de „managers”, in het verlangen naar groter kennis van de toestand der ondernemingen, welke de kernen zijn van de maatschappelijke sociaal-economische activiteit.

De scheiding tussen eigendom en beheer heeft echter ook het gevolg, dat technocratie evenzeer kan ontstaan in een gesocialiseerde als in een niet-gesocialiseerde sector, en dat dus het probleem van technocratie zowel een kapitalistische als een socialistische maatschappijvorm zal bezighouden. Het is ook hier de groei naar groter eenheden, het moeilijker worden van de vraagstukken, die het aanzien heeft gegeven aan de betreffende kleine, doch machtige kaste van de in wetenschap, techniek en administratie geschoolden, die de beslissingen voorbereiden, en die beslissingen uitvoeren, dikwijls zelfs ook nemen.

Op het punt van de verhoudingen in de onderneming is de democratie nog in de aanval. De „medezeggenschap aan de voet” staat op de agenda. Zij zal in veel gevallen weer nieuwe ontplooiingsmogelijkheden scheppen voor enkelingen, zij zal nieuwe oefening in besturen geven, nieuwe wegen wijzen voor menselijke belangstelling. Doch zij kan niet en mag niet zo ver gaan, dat zij de bedrijfsleiding bedreigt in haar beslissingsnoodzaak. De medezeggenschap aan de voet kan een verbeterde verhouding tussen bedrijfsleiding en arbeider brengen — maar zij is geen remedie tegen het gevaar van een technocratische ontwikkeling.

Kan de medezeggenschap „aan de top”, zoals deze in de publiek-rechtelijke bedrijfsorganisatie tot uitdrukking komt, dit zijn? Ongetwijfeld is zulk een organisatie met inschakeling van overheid en arbeiders een verdere ontwikkeling van het democratisch bestuursstelsel. Doch onder één voorwaarde! Dat dit nieuwe bestuur, dat algemene richtlijnen zal aangeven voor de activiteit der ondernemingen, niet *zelf* tot een heerschappij van weinigen wordt. De ontwikkeling van de P.B.O. stelt eens te meer aan de orde het vraagstuk van de democratische selectie, zowel van de vertegenwoordigers van de overheid, als van die der arbeiders. Het vraagstuk van de eigen democratie der vakbeweging, van de afstand tussen leiders en massa — ook daar — het vraagstuk van de kadersselectie wordt groter met elk verder optrekken van de democratie. Zal zij haar eigen overwinningen in blijvende maatschappelijke waarden kunnen omzetten?

De democratie rust op het verlangen naar kleine menselijke ontplooiing, op de spanning tussen doel en werkelijkheid, op de belangstelling, die hieruit voortvloeit en de concretisering van deze belangstelling in actieve medewerking, in dienstverlening aan de gemeenschap.

De gevaren van binnen uit trachtte ik te schetsen, de gevaren „van

buiten af" heb ik laten liggen. Toch is er bij die gevaren van buiten af één — het oorlogsgevaar — dat ook tot een gevaar van binnen uit aanleiding kan geven.

Het schijnt vandaag onontkoombaar voor de democratische naties zich te weer te stellen, althans paraat te zijn, tegen autoritaire agressie. Maar de supra-nationale verdediging is ook een stuk „technocratie der militairen". Het blijft nodig dit te beseffen. En tevens — dat de spanning, welke het oorlogsgevaar oproept — al kan zij ook mede tot maatschappelijke belangstelling aanleiding geven, gericht is op bescherming zoeken en zich overgeven, en daardoor in wezen tegengesteld aan wat een democratie voor haar verdere ontplooiing behoeft.

Voor haar verdere ontplooiing? Of moeten wij, en dat niet enkel op grond van de gevaren, welke de democratie van binnen uit en van buiten af bedreigen, maar op grond van historisch inzicht een grote mate van terughoudendheid in onze verwachtingen betrachten?

„Überhaupt pflegt man bei Beurteilung der verschiedenen Regierungsformen nicht genug zu beachten, daß in allen, wie sie auch heißen, Freiheit und Knechtschaft zugleich polarisch existieren. Steht die Gewalt bei Einem, so ist die Menge unterwürfig; ist die Gewalt bei der Menge, so steht der Einzelne im Nachteil; dieses geht denn durch alle Stufen durch, bis sich vielleicht irgendwo ein Gleichgewicht, jedoch nur auf kurze Zeit, finden kann". Het is Goethe, die dit schrijft in zijn „Noten und Abhandlungen zum Divan" ¹⁾

En toch — ook met de gevaren bewust voor ogen, ook met terughouding ten aanzien van de verwachtingen, zullen wij, ondanks discussie, de strijd tegen de despotie niet laten rusten, noch die tegen een cryptofascisme, noch die tegen een openlijk communisme, al trekt het op onder het vaandel van de vrijheid. . . .

„Freiheit ist die leise Parole heimlich Verschworner, das laute Feldgeschrei der öffentlich Umwälzenden, ja das Losungswort der Despotie selbst, wenn sie ihre unterjochte Masse gegen den Feind anführt und ihr von auswärtigem Druck Erlösung auf alle Zeiten verspricht".

Ook dit citaat is uit de West-Östlicher Divan van Goethe. Het had het vlamme opschrift kunnen zijn bij de Goethe-herdenking in het door communisten overheerste Weimar. . . .

Democratie in discussie? Onder elkaar — goed — maar ten aanzien van de autoritaire linkse en rechtse groepen staat voor ons de democratie *buiten* discussie.

¹⁾ Goethe: West-Östlicher Divan, Insel-Verlag, Leipzig 1920.

HET POSITIEVE IN DE DEMOCRATIE

Als alle dikke woorden die over „democratie” bijeengebracht kunnen worden, door die indrukwekkende feestredenaars (die overigens op alle andere verkondigers van stichtelijkheden op welk gebied dan ook, lijken als het ene onfrisse ei op het andere), als al die dikke woorden dus verklonken zijn, voelt een normaal en rustig mens vanzelfsprekend de neiging bij zich opkomen om alles wat ten nadele van de democratie gezegd kan worden, al haar onvolkomenheden en gebreken, naar voren te brengen, ten einde te beletten dat een zatte zelfgenoegzaamheid en een blind fanatisme de plaats zouden gaan innemen van een werkelijk democratische levenshouding.

Maar omgekeerd, als men tijden lang leeft in een wereld waarin het tot de goede toon is gaan behoren om op de democratie af te geven, haar uiterst geringe betekenis, haar vele zwakten, haar gebrek aan energie en besluitvaardigheid, haar laag-bij-de-vloersheid en haar onbekwaamheid (en nog zoveel meer, maar ik streef niet naar volledigheid), meer nog als vanzelfsprekend aan te nemen dan te bewijzen, dan komt niet alleen het verlangen op om die vijanden der democratie te vertellen waarom zij in de laatste plaats het recht hebben, hun hoon, hun vijandigheid en hun critiek te etaleren, maar ook om duidelijk vast te stellen dat die „democratie” iets positiefs is, en dat het loslaten van haar verworvenheden nergens anders toe kan leiden dan tot een vrijwel onherstelbare ramp, voor iedere maatschappijvorm en voor de hele mensheid.

Wie deze opvatting heeft, weet dat er alleen sprake mag zijn van een vergroten en van een verfijnen der werkingsfeer van de democratie, maar dat een opgeven of een loslaten er van nog nooit tot blijvende positieve resultaten heeft geleid en er ook niet toe leiden kan.

De tegenstanders en vijanden van de democratie hebben in de periode die achter ons ligt volop hun kansen gehad. Ze hebben zich meester gemaakt van een eersterangs industriestaat als het vooroorlogse Duitsland, ze hebben een niet onbelangrijk land als Italië, een land met traditie en cultuur, twintig jaar lang beheerst, ze hebben, in allerlei militaire en clericale vormen, in Japan en Spanje, in Oostenrijk en Portugal de macht in handen gehad, ze hebben dat zelfs nu nog in Spanje en Portugal, in Argentinië en andere Zuidamerikaanse staten. Kan men in één van die landen iets ontdekken dat, naar het gemiddelde en naar het beste, gelijk te stellen valt met het gemiddelde en beste in een der democratische landen zoals Noorwegen of Nederland, Engeland of de USA?

Het maximum waartoe de verdedigers van de anti-democratische systemen het brengen, is het verhaal dat het in Portugal vroeger nog erger was dan onder Salazar. Maar alle zakelijke mededelingen over Portugal bewijzen, dat het land achterlijk is gebleven zowel in economisch als in cultureel opzicht. En als men Salazar als de minst erge der dictators kan aanwijzen, dan komt dat omdat hij al enige keren een poging heeft gedaan om zijn systeem in democratische richting te veranderen, en dus zelf er van doordrongen schijnt te zijn, dat zijn systeem minderwaardig is vergeleken bij het democratische.

Maar al die aanloopjes naar de democratie zijn weer heel spoedig tot staan gekomen, en ze bewijzen voor de zoveelste maal, hoe moeilijk het is, om na de vernietiging der democratie, de weg terug te vinden — zo het al mogelijk is voor dezelfde lieden die de democratie opzij hebben geschoven.

Hier, in het Portugese geval, hebben we — misschien — te doen met een van die toestanden, en een van die „verlichte despoten”, waar de redenering was: de democratie is inderdaad het beste systeem, maar bij ons zijn volk en land „er nog niet rijp voor”, we zijn te achterlijk en moeten dus een overgangstijdperk doormaken waarin het volk onder leiding van een wijs, en voorlopig almachtig regeerder, wordt „opgevoed” voor de democratie. Zet in plaats van „regeerder”, „partij” of „voorhoede van een progressieve klasse” en ge hebt die andere versie van het geval waarover ik nog uitvoerig zal spreken. Doch om ons voorlopig te bepalen tot het type van de verlichte despoot en zijn aanhang die op het standpunt staan van de „overgangperiode”; waar is deze methode tot dusver in de moderne tijd geslaagd? Ik laat, om niet te uitvoerig te worden, vergelijkingen met het Bonapartisme, en met name met het Tweede Keizerrijk van Napoleon III, en dan speciaal met de laatste fase er van, „het liberale Keizerrijk” buiten beschouwing, ook al omdat ieder thans wel weet dat dit „Bonapartisme” een hoeveelheid liberalisme en democratie toeliet die men in geen der systemen, die tussen 1918 en nu de democratie buiten werking stelden, meer kon vinden.

Maar waar, in het Polen van Pilsuodski, of in het Turkije van Kemal en Inönu, is het weer in werking stellen van de democratie geslaagd? En mocht het moderne Turkije, dat blijkbaar ernstige pogingen doet om die overgang te voltrekken, er in slagen, wat zou dat dan anders bewijzen dan dat alleen de erkenning dat de democratie een „hoger” stelsel is, de lagere wellicht door hun overgangperiode zou kunnen heenhelpen? Onder zeer bepaalde omstandigheden, waarop we nog terugkomen als we het over die stelsels en landen hebben die hun eigen situatie ook altijd als een overgangstijdperk aangeven.

Doch laat ons eerst, na dus geconstateerd te hebben dat het type van militaire, clericale en corporatieve uitschakeling der democratie, niets anders heeft voortgebracht dan pauperstaten, vol corruptie en stomp-

zinnigheid, en dat het best bedoelde „overgangstype” er van, naar eigen definitie, alleen maar een concessie aan de eigen achterlijkheid is, en dus niet tot voorbeeld kan dienen voor de democratische staten, de bewust anti-democratische staten van het fascistisch-nazistisch type bekijken. Als we die staten met hun eigen maatstaf meten, dan moeten we naar hun militaire kracht kijken. Alles diende er immers, om overwinnend uit de oorlogen, die men nodig achtte, te voorschijn te komen. Wat het Italiaanse fascisme daarvan terecht gebracht heeft, behoort, technisch, alleen in de klucht thuis. Duitsland daarentegen gaf, nadat de laakbare laksheid der omringende landen het de mogelijkheid had gegeven zich gereed te maken voor een oorlog, technisch een goede prestatie, niet beter overigens dan die van Hohenzollern-Duitsland, dat, een groot stuk democratie bevatte, maar het slaagde er toch niet in de democratische wereld te verslaan. Uiteindelijk werd het door de democratische krachten vernietigd, want ofschoon het ook in oorlog geraakte met het totalitaire Rusland, het staat voor ieder objectief onderzoek vast, dat Duitsland, als het alleen met Rusland in oorlog was geweest, die oorlog bijna zeker gewonnen zou hebben, terwijl het even zeker, ondanks de hulp van Japan, verslagen zou zijn door de Amerikaans-Britse combinatie. Zelfs op het eigenste gebied der anti-democratische systemen, dat van oorlog en vernietiging, zijn ze niet tegen de democratie opgewassen. Voor de rest heeft het Nazisme het op z'n best weten te brengen tot een niet al te goed geleide industrie-kazerne met veel corruptie en veel ruzie tussen de heersende klikken, terwijl dan daarnaast en de ergste gruwelen stonden die de geschiedenis kent, en de culturele barbaarsheid en stompzinnigheid. Italië was op economisch-industrieel gebied nergens toe in staat, en cultureel daalde het ver beneden het peil dat het vóór het optreden der fascistten bezat.

Het totale fiasco der totalitaire stelsels van het fascistisch-nazi type is dus zó groot dat aanhangers er van geen ernstig te nemen kracht meer vormen in de wereld. En ofschoon hun vijandschap tegenover de democratie zich nog telkens uit in venijnige critiek, waarbij ze zich dan vooral aan een verouderd nationalisme van de soevereine staat vastklampen, wagen ze het niet een eigen systeem naar voren te brengen, doch zoeken ze hun kracht bijv. in het optreden als verdedigers van de vrijheid op economisch gebied, waarover straks nog meer.

Het enige belangrijke anti-democratische stelsel dat in onze tijd is overgebleven is het Russisch-communistische, dat zich in het algemeen niet als anti-democratisch, doch als super-democratisch aandient. Dat was reeds in de eerste periode van de Russische revolutie het geval, toen men de nadruk legde op de ontoreikendheid zowel in democratisch als in bestuurstechnisch opzicht van de parlementaire democratie. Die was (betoogde Lenin), met haar verkiezingen, die eens in de zoveel jaar plaatsvonden, en met haar afgevaardigden die maar bleven zitten, ook

als het volk tot andere inzichten was gekomen, niet werkelijk democratisch. Ze stond ook te ver van het volk, omdat ze niet gekozen werd door het werkende volk in de eigen fabrieken, werkplaatsen, of op het dorp door de van hun werk komende boeren, of door de huisvrouwen in hun buurt. En tegelijkertijd was het parlement te zeer een college van beroeps politici, terwijl de mensen die in het bedrijfsleven zaten, het economische en het praktische element ontbrak.

De Sowjets, de raden van arbeiders (evt. soldaten, boeren, huisvrouwen) zouden al die gebreken en kwalen doen verdwijnen. Ze zouden in de werkplaatsen gekozen worden, of in ieder geval in de dagelijkse omgeving hunner kiezers, ze zouden afgevaardigden brengen die midden in het volle leven stonden, en die afgevaardigden konden worden teruggeroepen op ieder moment waarop de kiezers van een bepaalde fabriek of van een dorp of een buurt vonden, dat ze het verkeerd deden. en ze konden dan direct door andere afgevaardigden vervangen worden. Het zou een soort van verkiezing in permanentie worden.

Trouwens wat zou al niet gekozen worden en afzetbaar zijn? De politie, de rechters, alle ambtenaren, want het ging tegen „de Staat”. Die moest in een heel snel tempo „afsterven”, tegelijk met alle klasseheerschappij. Vandaar dat dan ook niemand meer mocht verdienen dan de gemiddelde arbeider. Dit alles, en nog veel meer, kon men lezen in Lenins „Staat en Revolutie”. en in andere brochures, aan de vooravond van de bolsjewistische staatsgreep geschreven. Alle partijen zouden in de Sowjets hun propaganda kunnen voeren, met uitzondering van de contra-revolutionairen die het herstel van het Tsarisme wilden. En er zou volledige vrijheid van de pers en van vergaderen, verenigen etc. zijn.

Dat de superdemocratie in de korte tijd, dat ze min of meer bestond, nergens anders toe leidde dan tot een permanente chaos, een volledige anarchie in Rusland, het tot stilstand komen van het economische en het staatsapparaat, waardoor de bolsjewistische partij, als enig functionerend apparaat, de kans en de taak kreeg in plaats van de Sowjets de zaken gaande te houden, en een nieuw staatsapparaat op te bouwen dat tegelijkertijd het bestuursorgaan van de bolsjewistische partij was, is bekend genoeg. Het failliet van de Sowjet-democratie werd gecamoufleerd door een verwijzen naar de urgente taken van de burgeroorlog.

Maar toen die ten einde was, gingen noch de Sowjets functioneren in hun gepropageerde supervorm, noch in enige andere vorm, noch was er sprake van, dat het Parlement (de Doema), dat men uiteengejaagd had in naam van de hogere Sowjet-democratie, nu, na de gebleken mislukking van die hogere democratie, weer in werking werd gesteld. Het politieke monopolie van de bolsjewistische partij, en het door die partij opgerichte dwangapparaat, dat geen verantwoording schuldig was aan welk volksorgaan dan ook, bleef bestaan. De arbeiders, boeren, soldaten en matrozen die nieuwe en vrije verkiezingen voor de Sowjets eisten, werden met geweld tot zwijgen gebracht en in het meest bekende (maar lang niet enige) geval, dat van

Kroonstad, neergekartetst. De massale ontevredenheid werd bezworen met economische concessies (de zgn. Nieuwe Economische Politiek) maar van enige concessie in de richting van volksinvloed was geen sprake. Het staats-apparaat, door de monopolie-partij gefabriceerd en gesteund door een steeds groeiende geheime politie, oefende een onbeperkt gezag uit.

In de heersende partij zelf, streeden twee tradities met elkaar. Als product van de internationale sociaal-democratie bestond er, althans bij het intellectuele kader van de partij, een democratische traditie. Maar als product van het Russische samenzweerdersmilieu, en als product van de organisatorische opvattingen van de stichter, Lenin, was er steeds een militaire organisatie geweest, waardoor „de leiding” de partij commandeerde. Als resultante bestond er, ondanks sterke militaire tendenzen, toch een zekere mate van discussievrijheid in de partij.

In de loop der jaren, leidde, en de taak om de staat te besturen, en het feit dat de internationalistische intellectuele kadergroep, na Lenins dood, werd verdrongen door een Russisch-nationalistische, cultureel op provinciaal peil staande, kadergroep, onder leiding van Stalin, er toe, dat de discussie in de partij werd stop gezet, en dat daarmee het laatste restje politieke discussie, en dus democratie, uit Rusland verdween. Het Russische rijk was nu een totalitaire, militair-georganiseerde, van iedere democratie gespeende, dwangstaat geworden, waarin, door het feit, dat de staat ook over het hele economische terrein beschikte, aan de politieke slavernij der burgers, de economische slavernij werd toegevoegd. Rusland werd, en is nadien gebleven, de totale kazerne-staat.

Het was nodig hier enigszins uitvoerig op in te gaan, om te laten zien, wat het betekent als de aanhangers van Rusland in onze landen zich opwerpen als verdedigers der democratie en beweren, dat ze niet alleen democraten zijn, maar zelfs voorstanders van een verdergaande, niet slechts politieke, doch ook *sociale* en *economische* democratie.

In de zogenaamde volksdemocratieën, d.w.z. de vazalstaten van Rusland, is het Russische systeem ingevoerd, of er wordt de laatste hand gelegd aan de invoering van dat systeem, met dit verschil dan nog, dat in die landen de nationale belangen en de directe volksbelangen volkomen ondergeschikt zijn gemaakt aan de belangen van Rusland. Aan de overheersing door een nationale tyrannen-kongsi is dan nog de koloniale overheersing, door Rusland, toegevoegd.

Het resultaat is, en in Rusland, en in dubbele mate in de vazalstaten, de totale politieke en sociale rechteloosheid van het volk.

In het licht van deze feiten is het gemakkelijk in te zien wat de waarde is van de fraseologie die men vooral in de kringen der intellectuele meelopers van Rusland hoort, en die ook door sommige sociaal-democraten, die zich verbeeldden zeer „links” te staan, of vanwege een of ander „hoger” (bijv. „religieus” of „cultuur-filosofisch”) standpunt, de nadruk menen te moeten leggen op de „progressieve kanten van de Russische methode”, wel

wordt gebruikt: nl. dat in Rusland de politieke democratie (tijdelijk) is opgeofferd aan de sociale en economische democratie, die eigenlijk ook nog veel belangrijker is, en dat in Rusland de „gerechtigheid” heeft gezegevierd.

Misschien is het in de theologie mogelijk, dat „gerechtigheid” bestaat bij volkomen rechteloosheid der mensen. Dat zal dan wel in verband staan met de positie van de God der theologen. Maar om voor de aardse dingen een dergelijke stelling te verdedigen, zou men een aardse God moeten construeren, en zou men dus een onbeperkt vertrouwen moeten hebben in de alwijsheid, de algoedheid en de rechtvaardigheid van de heer Stalin en van zijn eventuele opvolger.

De cultuur-filosofen, die de Russische werkelijkheid wegredeneren door haar voor een „overgangstijdperk” te verklaren, dat een aantal voorbijgaande hardheden laat zien, die op den duur zullen verdwijnen, waarna de eigenlijke verworvenheid, de nieuwe sociale en socialistische orde zich in stralende schoonheid zal vertonen, beweren eigenlijk, dat alles wat er in Rusland in werkelijkheid is, van ondergeschikte en voorbijgaande betekenis is, terwijl datgene waarvan geen spoor te bekennen valt, het „wezen” van het „nieuwe en socialistische Rusland” zou zijn. Anders gezegd, ze hopen, dat in Rusland zal gebeuren wat ze graag zouden willen, want als dat gebeurde zou er iets moois op aarde geschieden. Men moet in deze kringen (van zielige intellectuelen en artisten) iets hebben waaraan men zich kan vastklampen, want anders zou het leven niet te verdragen zijn. Men mist en kracht, en inzicht, om iets tot stand te brengen in de wereld zoals die werkelijk is en met de mogelijkheden die in die wereld aanwezig zijn. Dus construeert men zich een niet-bestaand Rusland, schrijft dat een ontwikkeling toe, die in volkomen strijd is met de werkelijke ontwikkeling naar steeds grotere slavernij die in Rusland van 1917 tot 1949 plaats vond en verklaart, dat als die niet aanwezige ontwikkeling zich maar eindelijk doorzet, de grote verlossing zal hebben plaats gevonden. En intussen geven ze het werkelijke Rusland alle crediet, terwille van het wonder, dat hun dromen-Rusland, naar ze hopen, zal voltrekken, doch in werkelijkheid natuurlijk nooit zal voltrekken.

Het werkelijke Rusland is een land met een nieuwe heersende klasse, die zelf rechteloos is en aan iedere willekeur is prijsgegeven, uitgaande van de autocraat en diens hofkliek. De heersende klasse, in die zin, dat ze het belangrijk veel beter heeft dan de grote massa van het volk, onderdrukt die massa, die weer uiteenvalt in een arbeiders-boeren-massa, rechtelozer en miserabeler dan de heersende klasse, en een slavengroep nog weer veel rechtelozer en miserabeler dan de gewone arbeiders en boeren. En dit wordt ons dan voorgesteld als „een ander soort democratie”. Het is evenmin een ander soort democratie, als het iemand op z'n hoofd slaan met een schaakbord, een ander soort schaakspel is (Silone).

Wat het Russische voorbeeld echter onomstotelijk bewezen heeft, dat is juist dat er geen twee, of meer, soorten van democratie zijn. Het onder-

scheid, dat in de kringen der communistische meelopers en de door hen beïnvloede sociaal-democraten gewoonlijk gemaakt wordt, tussen „politieke” democratie, die men dan gewoonlijk als iets van ondergeschikte betekenis schildert, en liefst dan ook „formele” democratie noemt, en de werkelijk belangrijke, essentiële „economische” of „sociale” democratie, is geen onderscheid, doch een sophisme, dat dan ook alleen dient om verwarring en vertroebeling te scheppen.

De *politieke democratie*, is namelijk niet alleen de *essentiële democratie*, maar ze is ook de *volkomen democratie*: omdat ze in zich houdt, de *mogelijkheid om alle veranderingen op sociaal en economisch gebied tot stand te brengen, die het volk, in zijn meerderheid, gewenst acht.*

De politieke democratie kan verouderde grondwetten en wetten door effectieve vervangen, en ze kan, met behulp hiervan, de eigendomsverhoudingen zodanig wijzigen, dat bijv. het stelsel van privaateigendom in iedere gewenste mate door een van gemeenschapseigendom vervangen wordt. Er is, in een democratie, geen enkele hinderpaal, behalve de rijpheid of onrijpheid van de volksmeerderheid, voor een volledige socialisatie, de opbouw van een volledige socialistische economie, het organiseren van het gehele economische leven op planmatige wijze. En er is ook geen enkel beletsel voor het scheppen van super-nationale en op den duur de hele wereld omvattende organen, indien de democratie in steeds meer landen aanwezig is.

Het ingrijpen in de eigendomsverhoudingen door democratische lichamen is trouwens zo oud als het overbrengen van allerlei particuliere bedrijven aan gemeente of staat. En, in principe, bewijzen onze waterleidingen, PTT-diensten, spoorwegen, etc. etc., dat steenkolenmijnen, ijzererts-mijnen, hoogovens, walswerken, etc. etc., even goed gesocialiseerd kunnen worden als centrale banken en verdere credietinstellingen, of, als men dat gewenst vindt, de distributie-bedrijven. Trouwens in een land als Engeland, is het bewijs niet alleen in principe, maar voor een belangrijk deel reeds de facto geleverd en voor een ander deel onderweg. Alleen als het volk daar zijn vertrouwen in de Labour-regering zou opzeggen, zou het proces onderbroken of voorgoed beëindigd worden. „Het Parlement kan alles, behalve van een man een vrouw maken”, zegt de Engelse volksscherts, die blijk geeft van meer gezond verstand dan de theorieën van de geleerden, die onderscheid maken tussen „formele” en „sociale” democratie.

Trouwens wat het „sociale” betreft, weten wij allen, dat de democratische landen hun „formele” democratie kunnen gebruiken om tot een allesomvattende sociale wetgeving te komen, en dat ze dat in de meeste gevallen ook reeds gedaan hebben, en bezig zijn die wetgeving zo uit te breiden. dat de zorg voor de bevolking, van vóór de geboorte tot na de dood (weduwen- en wezenkeringen) door middel van de politieke democratie tot stand is gebracht en gewaarborgd wordt.

Maar, zo zeggen de geleerden, die willen bewijzen dat de „formele” democratie eigenlijk waardeloos is, als het parlement economische of sociale

wetten aanneemt, dan zullen de kapitalisten ze saboteren, ze zullen economische crises en een economische chaos laten ontstaan, en daardoor alles weer ongedaan maken, of een paniek teweeg brengen, die ten gevolge heeft, dat het volk de kapitalistische partijen weer de meerderheid geeft.

Die hele redenering is, zoals alles wat van die kant komt, klinkklare nonsens. Immers iedere democratische regering is in staat, als ze zelf weet wat ze wil, en als ze over de nodige energie beschikt, alle wetten en maatregelen tegen economische sabotage en verdere vormen van weerspannigheid en gezagsonderminning, langs democratische weg tot stand te brengen. En terwijl het duidelijk is, dat een gezond en dus democratisch volk zich niet gemakkelijk in een paniekstemming zal laten brengen, is het geneesmiddel, dat de vijanden der democratie presenteren, nooit iets anders, dan alles overlaten aan de onvolprezen wijsheid van de Nazi-Führer en zijn „gang” of van de Russische Führer en zijn „gang” (de communistische partij en de toestand die men „dictatuur van het proletariaat” of „volksdemocratie” noemt, en die niets anders is dan de heerschappij der gangsters).

Dit alles geldt ook voor het kabaal, dat men in meeloperskringen gewoonlijk maakt over het feit, dat „de kapitalisten” de „publieke opinie” beheersen. Het feit dat zeventig procent of meer van de Engelse pers tegen een Labour-meerderheid was, heeft het tot stand komen van die meerderheid evenmin belet, als het feit, dat 80 % van de Amerikaanse pers tegen Roosevelt was, diens verkiezing belet heeft; of het feit dat meer dan 90 % van die pers tegen Truman ageerde, diens herkiezing verhinderde.

Dat een dergelijke toestand bij pers, film, uitgeverij, toneel etc., gezond is, beweer ik niet. Ze bewijst dat het proces der democratisering nog aanzienlijk aan diepte en omvang moet winnen. Dat in Nederland, om maar bij onszelf te blijven, vele tienduizenden „Elsevier” lezen, is nogal triester, want het wijst op een gebrek aan onderscheidingsvermogen dat vrij groot is. Dat er geen enkel werkelijk democratisch weekblad is, doch dat onze zogenaamde democratische en progressieve weekbladen in meerdere of mindere mate „meelopers-weekbladen” zijn, is nog veel triester, want dat bewijst hoe ondiep en geestelijk zwak en verward onze democratie nog is. Maar hoeveel triester zou het nog zijn als we daarom de hele politieke democratie afschaften en „De Waarheid” in honderd vormen als het enige dag-, week-, maandblad, overhielden. Gebrek aan geld kan bij ons een voorhoede-tijdschrift, dat het niet verder heeft weten te brengen dan tot een paar honderd abonné's, na een jaar dwingen zijn verschijnen te staken, doch het telkens en telkens weer kunnen verschijnen van zulke tijdschriften, is cultureel en voor het vormen van een werkelijke democratie van oneindig meer waarde dan het uitkomen van Prawda's en Izwestia's die door millioenen gelezen moeten worden; niet, zoals de Daily Mail, of de Daily Mirror, omdat die millioenen nu eenmaal meer van die bladen houden dan van de Manchester Guardian, die ze óók zouden kunnen lezen, maar omdat er geen andere krant meer is, en omdat

het illegaal uitgeven van een ander blaadje alleen maar naar de „verbeteringskampen” of naar het vuurpeloton zou leiden.

Het is dus duidelijk: de politieke democratie is de enige, want ze houdt in, alle mogelijkheden voor economische, sociale en culturele democratie.

Het is niet mogelijk, zoals de meelopers beweren, de politieke democratie buiten werking te stellen en een toestand te hebben waarin wèl sociale, economische en culturele democratie bestaan. Onze meelopers en gerechtigheidstheologen beweren nu wel, dat in Rusland en in Oost-Europa, al die „essentiële” democratieën bestaan, en dat men dus daar eigenlijk veel verder is dan bij ons, waar alleen de „formele” democratie aanwezig zou zijn. Maar als ze iets wisten van de onderwerpen, die ze met de mantel van hun sociale liefde bedekken, dan zouden ze zelf kunnen bedenken, dat economische democratie niet mogelijk is, als men geen discussie kan voeren over de wijze waarop de economie geleid moet worden.

Als een regering met een vijfjarenplan komt, dan moet het mogelijk zijn om te verkondigen dat bijv. de hele opzet van dat plan verkeerd is. Om dat te doen heeft men tijdschriften, weekbladen, dagbladen nodig. Men zou dan allen die óók van mening zijn dat het plan niet deugt, en die overtuigd zijn dat een ander plan beter is, moeten kunnen verenigen in een organisatie. Men zou tegenover de regering die plan A wil doorvoeren, een oppositie-partij moeten kunnen formeren die plan B wil verwezenlijken. En men zou dan in staat moeten zijn de A-regering te vervangen door een B-regering.

Dit is één voorbeeld van wat economische democratie werkelijk zou moeten inhouden. En hiermee is niet alleen het bewijs geleverd dat er in Rusland en soortgelijke landen geen economische democratie bestaat, maar ook het bewijs dat zonder „formele” democratie, zonder het recht van verenigen en vergaderen, zonder vrijheid van drukpers, zonder een systeem dat de vervanging van de regering langs democratische weg mogelijk maakt, geen spoor van economische democratie kan bestaan.

En evenmin als er zonder politieke democratie, economische democratie kan zijn in het grote, kan ze er zijn in het kleine, want bijv. medezeggenschap zonder vrije vakbewegingen, zonder beroep op de publieke opinie, zonder, zij het dan in het alleruiterste geval, stakingsrecht, is niets anders dan een vertoning. En inderdaad zijn de zogenaamde discussies in de Russische fabrieken, die door de meelopers geciteerd worden als het bewijs dat de Russische arbeider een soort bedrijfsdemocratie kent, niets anders dan vertoningen, waar geen enkele arbeider meer aan mee zou doen, als het bijwonen van die bijeenkomsten niet *verplicht* was!

Met de sociale democratie staat het precies zo. Op de sociale wetgeving kan het Russische volk geen invloed uitoefenen: lonen, prijzen, verzorging van zieken, etc. etc., dit alles kan alleen op democratische wijze beïnvloed worden, als het volk uiteindelijk de wetgeving kan bepalen, en

een regering die voorstander is van maatregelen type A, vervangen door een die het volgens type B wil doen, wat alweer zonder propaganda, partijvorming en echte verkiezingen volstrekt uitgesloten is.

Er is dus slechts één democratie, ze is „één en ondeelbaar” en de politieke democratie is er het hart, het hoofd en de ruggegraat van. De theologen der „gerechtigheid” moeten mij eens uitleggen, hoe men zulke vulgaire dingen als de verdeling van het volksinkomen, (volgens gerechtigheids- of andere opvattingen), de aard en de omvang der belastingen, of het bepalen der criteria voor het onderwijs, op democratische wijze tot stand kan brengen, als de politieke democratie verdwenen is. Wij beweren niet dat de politieke democratie, de „gerechtigheid” is, of dat ze het ooit zou kunnen worden. Maar ze kan er op den duur zo dicht bijkomen, als dat voor mensen mogelijk is. Ze is de enige levende en voor correctie vatbare methode. En als men die methode uitschakelt, dan blijft niets anders over dan het geloof dat Stalin de gerechtigheid en de wijsheid in pacht heeft, en dat men zijn uitspraken hoger stelt dan het resultaat van de collectieve inspanning en het collectieve inzicht van heel de rest der mensheid. Dat is inderdaad het geloof der communisten, en, zoals ieder geloof, is ook dit mogelijk. Maar men moet niet beweren dat dit iets met democratie te maken heeft, of iets met menselijke redelijkheid.

De positieve betekenis der democratie is juist deze, dat ze ons in staat stelt, de maatschappij voortdurend te veranderen, rekening houdend met onze maximum-kennis en ons maximum-inzicht, en dat ze ons de gelegenheid geeft rekening te houden met al de fouten die bij ons pogen aan de dag treden. Waarbij dan de zelf-critiek, die altijd onvoldoende is, voortdurend wordt aangevuld met de, vaak onwelkome, critiek van anderen. De democratie stelt ons in staat de maatschappij te veranderen in een socialistische maatschappij, indien wij de massa er van kunnen overtuigen dat die socialistische maatschappij beter functioneert dan de bestaande.

Die overtuiging wordt niet verkregen door het beloven van alle prettige dingen die in die socialistische maatschappij aanwezig zullen zijn. Beloven van aangename dingen kan tijdelijk aanhang en zelfs meerderheid ten gevolge hebben. Maar dan moet men die belofte gestand doen. Doet men dat, dan wordt de aanhang geconsolideerd. Maar dan is men er nog lang niet. Want dan komt de beslissende faze.

Dan moet blijken, dat men niet bezig is met het potverteren van de geaccumuleerde kapitalistische rijkdommen, maar dat men in staat is de maatschappelijke productie zo te vergroten dat alle beloften kunnen worden nagekomen. Dat moet dan geschieden, met het behoud niet alleen, maar met de vergroting van de democratische vrijheden en invloeden op alle gebieden.

De democratie moet dus uiterst deskundig en bekwaam zijn, ten aanzien van alle problemen waarmee ze te maken heeft. Wat men in alle totalitaire

staten ziet, nl. dat de onbekwaamheid wordt opgevangen door het uitschakelen van de critiek en door het opleggen van alle ontberingen aan de grote volksmassa, kan in die democratie niet. De critiek verheft zich daar, en het volk, of een deel van het volk verliest het vertrouwen in de plannenmakers wier plannen niet kloppen.

In de totalitaire landen waar naar de mening van velen, althans in technische zin het socialisme zou worden verwezenlijkt, omdat het privaatsbezit is opgeheven en planmatig gewerkt wordt, is in werkelijkheid ook in technisch-organisatorisch opzicht geen planmatige economie. Er is een schijn-planisme, dat, door gebrek aan contrôle door een vrije en critische samenleving, en door het daarmee samenhangend gebrek aan bekwaamheid, reeksen van mislukkingen en misrekeningen verbindt met een geweldige verspilling en een starre bureaucratie, en dat alleen door de aanwezigheid van een stootkussen, gevormd door ontbering en dwangarbeid, telkens weer tot een evenwicht komt. Vergeleken met het kapitalisme, dat, door de werking van de markt en door crises (om de zoveel jaren) een evenwicht vindt, zijn de totalitaire economieën die eigenlijk in een permanente crisis verkeren, zeker géén vooruitgang, maar een terugvallen in een primitieve vorm van gemilitariseerde economie.

Het democratische socialisme kan dan ook van die primitieve economie weinig leren, behalve dan hoe het niet moet.

Zo is in alle opzichten, ook dus in de economisch-organisatorisch opzicht, de enige leerschool die van de democratie.

In de landen wier structuur nog overwegend kapitalistisch is, geeft de democratie niet alleen de mogelijkheid een sociale wetgeving tot stand te brengen, maar ook om een zekere mate van ordening en planmatigheid in het hoger ontwikkelde kapitalisme te brengen. Daar waar ook op deze wijze onvoldoende samenhang in de economie verkregen wordt, of bepaalde bedrijfstakken te kort schieten voor de behoeften der gemeenschap, is de socialisatie voor de hand liggend, en is het mogelijk een volksmeerderheid te overtuigen van de noodzakelijkheid er van.

Als men die socialisatie dan doorvoert, en, door toepassing van medezeggenschap, door vergroting van verantwoordelijkheidsgevoel en rendement, door bekwame leiding en vermindering van bureaucratie (of door vermindering er van, want het „vrije” bedrijf, vooral van grotere omvang, kent ook heel wat bureaucratie), het gesocialiseerde bedrijf tot een succes weet te maken, dan ligt de weg voor verdergaande socialisaties open. En dan kan op den duur een geheel gesocialiseerde, een socialistische maatschappij bereikt worden. Aangenomen, nogmaals, dat werkelijk blijkt, dat die socialisatie een beter functionerende vorm van economisch beheer is, en dat er bij het volk behoefte aan bestaat.

„Een maatschappijformatie gaat nooit ten onder, voordat alle productiekrachten ontwikkeld zijn, voor welke zij ruim genoeg is, en nieuwe, hogere, productieverhoudingen verschijnen nooit eerder, dan voordat de materiële

voorwaarden daarvan, in de schoot van de maatschappij zelf zijn uitgebreed." Zó is de bekende formulering van Karl Marx, een formulering die men al te absoluut kan vinden, maar die een aanmaning tot voorzichtigheid bevat, waaraan Marx zich zelden, en de meesten van zijn leerlingen zich nooit gehouden hebben. Immers, toegepast op de concrete maatschappij, en niet op iets zo geweldigs en zo vaags als een gehele „maatschappijformatie”, zou dit betekenen, dat men niet alleen rekening moet houden met de toestand in bepaalde landen, maar ook met de toestand in bepaalde takken van industrie en ander delen van het economische leven. Maar als men meent, dat niet alles tegelijk rijp is voor socialisatie, of het althans niet hoeft te zijn (al zijn er altijd ook mogelijkheden naar de andere kant) dan is de normale toestand deze, dat er, gedurende een heel overgangstijdsperk, een tegelijkertijd aanwezig zijn van gesocialiseerde en niet gesocialiseerde delen van de economie zal bestaan, waarin het totaal door ordening en planning tot een zo goed mogelijk samenhangend en zo veel mogelijk producerend geheel wordt gemaakt.

Niemand zal bijv. de Amerikaanse arbeider, die na 1929 geleerd heeft, dat een zekere hoeveelheid ordening en planning, en een zekere hoeveelheid overheidsbemoeiing nodig zijn, er van overtuigen, dat de Russische bedrijven, wier achterlijkheid in het oog lopend is, en die alleen door de afsluiting van hun Staat kunnen blijven bestaan, van een hogere orde zijn dan het vrije bedrijf in Amerika, dat meer, beter en goedkoper produceert, en zijn arbeiders beter betaalt.

Het feit, dat die Russische bedrijven voor „gesocialiseerd” moeten doorgaan, zal bij normale mensen alleen als een waarschuwing tegen socialisatie gelden. En voor vele gesocialiseerde of genationaliseerde bedrijven in Frankrijk en Engeland geldt hetzelfde, zij het natuurlijk niet in die afschuwelijke mate als voor de Russische economie.

Dit alles wijst er op, dat de socialisten bij het toepassen van socialisatie, en bij het bouwen van een maatschappij naar hun opvattingen, een geweldige verantwoordelijkheid op zich nemen, want mislukkingen en onbekwaamheden schaden de reputatie en de mogelijkheden van het socialisme als idee en als methode.

Juist daarom is de leerschool der democratie de enige die tot resultaten van blijvende aard kan leiden. Ze brengt een socialisme voort, dat gewend is te overtuigen en te bewijzen, dat door inzicht en door bekwaamheid tot resultaten en tot invloed komt, dat altijd in het volle licht der critiek heeft gestaan, en dat zich, (ook als het een meerderheid vindt en gezag uitoefent), niet op regeringshoogheid zal kunnen beroepen, (of op al die andere gezagsargumenten waarmee iedere domkop altijd probeert anderen de mond te snoeren), maar dat ook dan zal moeten bewijzen, bekwaamheden te bezitten, omdat in de democratie niets zeker is, en de critiek van tegenstanders en van niet-overtuigden uit de eigen kring er altijd toe kan leiden, dat de rekening voor de gemaakte fouten wordt gepresenteerd.

De democratie is, als levenshouding, er een van redelijkheid. En daarom, zo zeggen velen, zijn haar kansen slecht in een wereld waarin het irrationele zo'n geweldige rol speelt en waarin demagogie en brutaliteit overal op de voorgrond treden. Maar democratie is ook, en vooral, een kwestie van geestelijke moed, en wie die moed bezit en bekwaam is, is in staat tot een machtsvorming te komen, waartegen de anti-democratische machten van nu het even zeer zullen moeten afleggen als de anti-democratische machten uit de Hitler-periode het moesten afleggen tegen de democratie, wier ondergang ze iedere dag voorspelden en wier doodvonnis ze getekend hadden. Bovendien bewijst de historische ervaring, dat „vrijheid” geestdrift en bezieling in overvloed weet te brengen. Aan het gevoelselement zal het dus de democratie niet behoeven te ontbreken. Want democratie is „vrijheid”, de georganiseerde vrijheid. Niet de chaotische vrijheid, waarvan alleen de vermogenden kunnen profiteren, maar de vrijheid die rekening houdt met alles wat nodig is, en allen die nodig zijn, om een maatschappij te krijgen die geestelijk en materieel zo „rijk” mogelijk is.

Het besef, dat de politieke democratie de kern der democratie, en tegelijkertijd de kern van het socialisme is, maakt een bondgenootschap van alle democraten, ongeacht hun economische opvattingen, tegen alle autoritair en totalitair, tot iets vanzelfsprekends. Wie, wat dit betreft, ook maar één seconde aarzelt, is onbetrouwbaar voor de democratie.

De democratische socialistten moeten er diep van doordrongen zijn, niet alleen dat ze met alle democraten, ook de kapitalistische democraten, *het voornaamste*, de democratie, gemeen hebben, en dat de totalitair, welk economisch program ze ook verkondigen, de doodsvijanden van democratie en van socialisme zijn. Maar ze moeten ook heel goed beseffen, dat het meest directe gevaar, dat voor het democratisch socialisme in eigen kring bestaat, het Fierlingerisme, Nenniïsme is. En iedere andere vorm van sympathie van welke aard ook, voor dat totalitarisme, dat het meeste vat op ons kan hebben, dus voor het communisme.

Betekent dit alles nu, dat de democratie, zoals we haar thans in werking zien, zonder gebreken zou zijn? Ik zou dat geen seconde willen volhouden. Maar het is niet mijn taak, op deze plaats die gebreken naar voren te brengen en verbeteringen aan te geven.

Dat is ongetwijfeld belangrijk en nodig. Maar het heeft alleen zin, als men eerst heeft vastgesteld, dat géén ander stelsel zelfs maar in de schaduw van de democratie kan staan.

En dat juist datgene wat de vijanden der democratie, en de meelopers dier vijanden, de „formele” democratie noemen, de positieve kern, van die positieve democratie is.

CHRISTEN EN DEMOCRAAT

Gaapt tussen christelijk geloof en democratie een onoverbrugbare kloof? Of is de democratie nauw met het christelijk geloof verbonden? Ziedaar de vraag, die ik in dit artikel voor ons land aan de orde zou willen stellen.

In de vorige en het begin van deze eeuw scheen het wel alsof het moeilijk was tegelijk christen en democraat te zijn. Onder de belijdende christenen stond men algemeen huiverig tegenover de grondbeginselen der democratie. Terwijl van christelijke zijde een beroep werd gedaan op de Bijbel als Openbaring Gods ook voor het staatkundige leven, leefde de democratie in die tijd uit de filosofie der Aufklärung en de denkbeelden der Franse revolutie. De democraat was aanhanger van de leer der volkssouvereiniteit, waartegenover van christelijke zijde de leer der Godssouvereiniteit werd gesteld. De democraten vonden hun politieke aanhang in de Sociaal Democratische Arbeiderspartij en de Vrijzinnig Democratische Bond. Het aantal belijdende Christenen in die partijen was gering. Zij waren voornamelijk verenigd in de Anti-Revolutionaire partij en de Christelijk-Historische Unie. Maar nog heden ten dage zal men het woord „democratie” in het program van beginselen van deze beide partijen tevergeefs zoeken. Zo blijkt wel, dat christelijk geloof en democratie als door een kloof van elkaar waren gescheiden. Dit betreuenswaardige feit is ook te wijten aan het feit, dat de waardevolle trekken in de democratie destijds van christelijke zijde onvoldoende werden onderkend.

Rousseau en de democratie

Maar meer nog is de kloof te verklaren door de interpretatie, welke in de 19de eeuw aan de democratie werd gegeven. Ik denk daarbij niet aan de vormen, waarin men meende de democratie in de staatkundige praktijk te kunnen verwezenlijken (algemeen kiesrecht, ministeriële verantwoordelijkheid, e.d.), als wel aan de levensbeschouwing, waarvan de verdedigers der democratie theoretisch uitgingen. En dan denk ik in de eerste plaats aan J. J. Rousseau en zijn Contrat Social. De bekende hoogleraar Hans Kelsen heeft Rousseau „wellicht de belangrijkste theoreticus der democratie” genoemd¹⁾. Er is dus voldoende aanleiding aan Rousseau bijzondere aandacht te geven. Welnu, de interpretatie, welke hij aan de democratie geeft, moet zeer beslist worden verworpen.

Bij Rousseau gaat de democratie op in een absolute, onbegrensde heer-

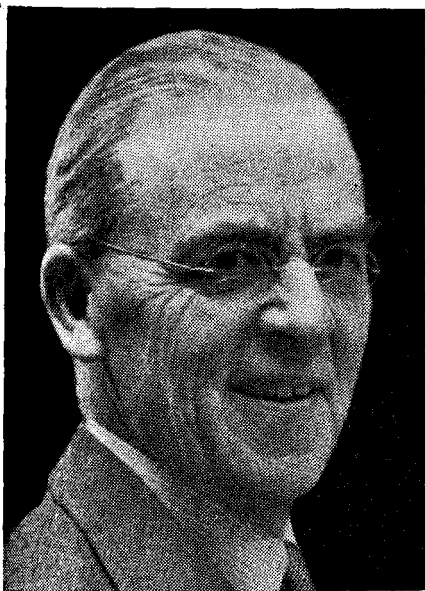
schappij der meerderheid. Zijn uitgangspunt is het individu in zijn volstrekte vrijheid, beter nog in zijn ongebondenheid. Vandaar de beroemde woorden, waarmee hij zijn Contrat Social opent: „De mens is vrij geboren”. Hoe te rechtvaardigen, dat diezelfde mens in de praktijk van het maatschappelijk leven toch overal in boeien is geslagen? Het antwoord luidt, dat alles wat de overheid beveelt, altijd ook met onze individuele wil geschiedt. Hij werkt dit nader uit met zijn constructie van de „volonté générale”. Het doel van de samenleving moet zijn de verwezenlijking van de „volonté générale”. Wanneer ik nu mijn vrijheid tegenover de overheid wens te handhaven, dan bewijst dat of dat ik mij „vergis”, of dat ik niet „vrij” ben. Mijn „eigenlijke” wil is wel degelijk gericht op het gehoorzamen aan de overheid. Aan het individu wordt dus als het ware een andere wil ondergeschoven dan hij in werkelijkheid bezit. Daarmede kon Rousseau zijn individualistische standpunt handhaven. Maar tegelijk slaat het uiterste individualisme hier om in het uiterste etatisme. Want door het maatschappelijke verdrag heeft de burger al zijn rechten aan de staat overgedragen. Alles geschiedt met zijn „wil”; hij heeft dus niets meer te reclameren. De staat is meester geworden over het wel en wee van iedere burger. Rousseau heeft de consequenties daarvan volledig getrokken. Er moet volgens hem o.a. een staatsgodsdienst zijn, welke aanvaardt het bestaan van God, een leven hiernamaals, het geluk voor de goeden, straf voor de kwaden en de heiligheid van het maatschappelijke verdrag en van de wetten. Maar de staat heeft niet alleen de religieuze belijdenis van het volk vast te stellen. Hij kan nog veel verder gaan. Hij kan de verbanning of zelfs de doodstraf uitspreken over hem, die de godsdienst van de staat niet kan aanvaarden. Hier wordt de vrijheid van geweten derhalve op de meest krasse wijze aangerand.

Deze leer is geen theorie gebleven. Integendeel, tijdens de Franse Revolutie heeft men er een voortdurend beroep op gedaan om de vreselijke gruwelen, tegenover tal van burgers misdreven, te verdedigen. Iedere nog meer extreme richting dan de aan het bewind zijnde, beriep zich op het algemeen welzijn om haar opvattingen te kunnen doorzetten.

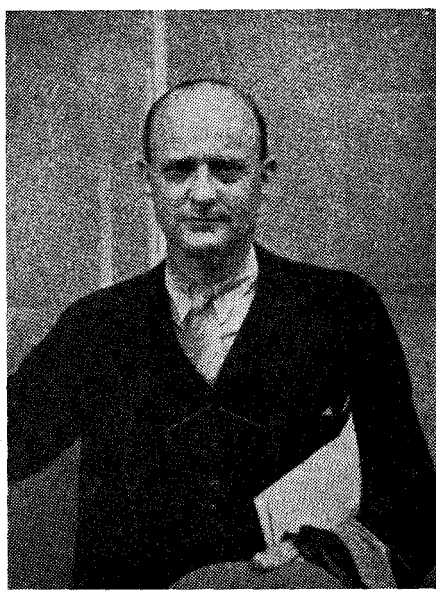
De opvattingen van Rousseau over de democratie hebben in de 19e eeuw een overheersende invloed uitgeoefend. Wanneer een rechtsphilosoof als Gustav Radbruch het verschil tussen democratie en liberalisme aangeeft, dan zegt hij, dat de „democratie wil de onbepaalde heerschappij van de wil der meerderheid” en dat „naar democratische opvatting de enkeling de vrijheid, die hij, vóórdat de staat bestond, had, onbepaald ter beschikking van de wil van de staat stelt...²⁾. Ook Kelsen ziet het wezen der democratie in de heerschappij van de meerderheid over de minderheid³⁾.

Een andere inhoud van de democratie.

Het is tegen deze begripsbepaling der democratie, waartegen gelukkig in de loop der jaren meer en meer bezwaren zijn gerezen. Recht is niet al datgene wat de meerderheid van het volk meent tot recht te moeten

Sir Stafford Cripps

Prof. Reinhold Niebuhr

verklaren. Het recht kan niet opgaan in de wil van het volk. Er is een gebondenheid aan rechtsnormen, die van hoger karakter zijn. Met andere woorden: het recht moet niet worden *gedecreteerd*, het moet worden *gezocht* en kan dan worden *gevonden*. Een geheel andere inhoud der democratie dan die van Rousseau is daarom nodig.

Van christelijke zijde is in ons land op dit gebied baanbrekend werk verricht. De verhoogde belangstelling voor de grondslagen der democratie gedurende de vorige wereldoorlog leidde o.a. de professoren mr P. Scholten en dr Ph. Kohnstamm tot het oprichten van een godsdienstige democratische kring, waarvan „De Schakel” het orgaan werd. In een artikel over Democratie verklaart prof. Scholten, dat de democratie volgt uit zijn religieuze overtuiging ⁴⁾. Vooral Prof. Kohnstamm heeft deze gedachte in tal van geschriften op brede wijze uitgewerkt. Een verzameling daarvan vindt men in zijn publicatie „Democratie in de Branding” ⁵⁾.

Ook in andere landen zijn in de laatste jaren belangrijke geschriften verschenen, die de democratie op het christelijk geloof funderen. In *Engeland* verscheen in 1945 een boekje van Sir Stafford Cripps, de zo algemeen bekende Engelse minister, dat sedert in het Nederlands is vertaald onder de titel „Naar Christelijke Democratie” ⁶⁾. In dit boekje, dat niet diep gaat, maar vooral zijn waarde ontleent aan het gezag van de man, die het schrijft, noemt Cripps de „democratie de praktische toepassing van de christelijke leer op de inrichting der maatschappij” (pag. 107). De *Fransman* Jacques Maritain, die gedurende de oorlogsjaren buiten bezet gebied

vertoefde, schreef in die dagen een boekje over Christendom en Democratie⁷⁾, waarin de band tussen beide van R.K.-zijde werd verdedigd. Volgens hem ontleent de vorm en het ideaal van gemeenschapsleven, dat wij democratie noemen, in wezen haar inspiratie aan het Evangelie en kan zij zonder dit Evangelie niet bestaan (pag. 18). Dieper grijpt in *Amerika* de hoogleraar Reinhold Niebuhr, ook in zijn land een zeer gezaghebbend schrijver en in ons land bekend geworden o.a. door verschillende toespraken, die hij enige jaren geleden aan onze universiteiten heeft gehouden. De titel van zijn boek „De kinderen des lichts en de kinderen der duisternis”⁸⁾ geeft nog geen aanwijzing voor zijn standpunt. Maar het daaraan toegevoegde „Een pleidooi voor de democratie en een critiek op haar traditionele rechtvaardiging” toont aan, dat hier op oorspronkelijke wijze naar de band tussen christelijk geloof en democratie wordt gezocht.

Ik wil thans, mede aan de hand van deze verschillende publicaties, aangeven, waarom naar mijn mening Christen en democraat bij elkander behoren. Daarbij is het nodig uiteen te zetten wat als de wezenlijke grondslag der democratie moet worden beschouwd.

Waarde der menselijke persoonlijkheid

De democraat gaat in de eerste plaats uit van de erkenning van de waarde der menselijke persoonlijkheid. Er moet ruimte zijn voor ieder mens om de gaven, die hij heeft ontvangen, te ontplooiën. Daarom mag ieder mens aanspraak maken op een bepaald gebied van persoonlijke vrijheid, dat plaats laat voor zijn levensmogelijkheden. En deze eis mag voor alle mensen worden gesteld, niet slechts voor een bepaalde groep, die als een elite wordt beschouwd. In de tijd van Cromwell werd hieraan uitdrukking gegeven door het uitgangspunt, dat ieder mens „zijn leven heeft te leven”, hoezeer ook de voorwaarden, waaronder dit geschiedt, voor de verschillende individuen uiteenlopen.

Aan deze beschouwing ligt ten grondslag niet de gedachte van de gelijkheid, maar die van de *gelijkwaardigheid* van alle mensen. Rousseau ging uit van de gelijkheid. Ten onrechte, want die gelijkheid is kennelijk niet aanwezig⁹⁾. Er zijn tussen de mensen grote verschillen in verstand, gaven, ras, huidskleur, geslacht, enz. Deze verschillen verhinderen om van gelijkheid te spreken. Artikel 1 van de Universele verklaring van de rechten van de mens, door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 10 December 1948 aangenomen, zegt dan ook terecht van alle mensen, dat zij zijn „gelijk in waardigheid”. Tot zover kunnen gelovigen en niet-gelovigen met elkander samengaan. Maar voor een Christen is de gedachte der menselijke gelijkwaardigheid geen product van menselijke bespiegeling, maar een waarheid, die hem in de Openbaring van God is gegeven. De gedachte der gelijkwaardigheid ligt in het christelijke geloof verankerd. God schiep de mens naar Zijn beeld en gelijkenis; aan het feit van deze scheppingsdaad Gods ontleent de mens zijn waarde. In zijn

medemens heeft hij te zien medeschepselen Gods, allen door God met een bepaalde taak in dit leven geplaatst.

Sir Stafford Cripps legt vooral op deze gedachte de nadruk. Voor hem is beslissend, dat wij „hen, die door onze daden zullen worden beroerd, beschouwen en behandelen als menselijke wezens gemaakt naar Gods evenbeeld” (pag. 105—106). Want alle mensen moeten „gelijkelijk behandeld worden als menselijke wezens en als kinderen Gods” (pag. 69). Zo komt hij tot de eis van de „waardigheid van de mensen en van het menselijke leven en het recht van alle mensen — zonder onderscheid naar klasse, geloof of kleur — in gelijke mate bij te dragen tot de ordelijke ontwikkeling van hun en onze beschaving” (pag. 17).

Wie bij de democratie van de waarde der menselijke persoonlijkheid uitgaat, zal de waarde van de mens niet moeten vinden in de rede, maar in het *geweten*. De intellectualist constateert grote verschillen in verstand en ontwikkeling. Hij zal hen, die deze hoedanigheden missen, van de invloed op het staatsbestuur willen uitsluiten. Maar dan vergeet hij, dat het niet in de eerste plaats een intellectueel proces is om uit te maken hoe wij onze staat moeten opbouwen. Hier worden wij voor een gewetensbeslissing gesteld. Uiteraard bedoel ik hiermede op geen enkele wijze af te doen aan het grote belang van het zich wetenschappelijk bezinnen op de staatsrechtelijke vragen. Ik wil slechts vaststellen, dat het intellect hier in laatste instantie niet de doorslag geeft. Ware het anders, dan zouden de verschillen tussen politieke partijen kunnen worden herleid tot verschillen in intellectueel inzicht. Het is duidelijk, dat dit niet zo is. Ook als Drees en Schouten — om nu eens vooraanstaande antipoden te nemen — nog veel meer intellect hadden dan zij reeds bezitten, dan zouden zij politiek nog even ver van elkander verwijderd blijven. Bij belangrijke politieke beslissingen geeft niet het intellect, maar de stem van het geweten de doorslag.

Deze functie van het geweten is van groot belang, wanneer het er om gaat vast te stellen waarom de democratie de gehele bevolking invloed op het staatsbestuur wil geven. Het bekende bezwaar is in dit verband, dat het zo wonderlijk zou zijn, dat de Minister dezelfde stem uitbrengt als de chauffeur, die hem naar de stembus rijdt. Toch is dit alleen verwonderlijk voor wie hier een intellectuele maatstaf aanlegt. Chauffeurs zijn zeker in verstand en ontwikkeling de mindere van hun Minister. Maar ook voor hen is het van groot belang bijv. welke regeling de staat voor de opvoeding, het onderwijs, van zijn kinderen stelt. Hier heeft hij — en nu komt de religieuze band — tegenover zijn kinderen beslissingen te nemen, waarvoor hij tegenover God verantwoordelijk is. Op die regeling moet ook hij dus zijn invloed kunnen uitoefenen, zodat zijn verantwoordelijkheid als vader van zijn gezin tot haar recht komt. De opmerking van zoëven, dat de democratie niet uitgaat van de gelijkheid, maar van de gelijkwaardigheid van de mensen, blijkt ook hier haar betekenis te hebben. Want, hoe ongelijk Minister en chauffeur ook mogen zijn in gaven, ontwikkeling, enz., beiden zijn toch gelijkwaardig voor God.

De vrijheidsrechten

Nauw verweven met de democratie zijn de zgn. vrijheidsrechten. In de universele verklaring van de rechten van de mens, aangenomen door de algemene vergadering van de Verenigde Naties op 10 December 1948, wordt er ook een groot aantal opgenoemd. Een aantal vindt men ook opgenomen in onze Grondwet. Men denke aan het recht van vereniging en vergadering, de vrijheid van drukpers, de vrijheid van godsdienst, e.d.

Vroeger was men algemeen van mening, dat deze vrijheidsrechten afkomstig waren uit de tijd der Franse Revolutie. Groen van Prinsterer bijv. gaat in zijn *Ongeloof en Revolutie* nog van die opvatting uit. In die gedachtengang zouden onze tegenwoordige vrijheidsrechten zijn ontleend aan de Verklaring van de rechten van de mens en burger van 1789. Nader historisch onderzoek heeft evenwel geleerd, dat de oorsprong der vrijheidsrechten een andere is. Het is vooral dr George Jellinek geweest, die op dit punt baanbrekend werk heeft verricht. In zijn boekje „Die Erklärung der Menschen — und Bürgerrechte” heeft hij aangetoond, dat de voormannen der Franse Revolutie de vrijheidsrechten hebben ontleend aan de constituties van de Amerikaanse staten, welke in de 17e en 18e eeuw door Engelse kolonisten van Calvinistische levensbeschouwing werden gesticht. Zijn conclusie is dan ook: „Wat men tot nu toe voor een resultaat der Revolutie heeft gehouden, is in werkelijkheid een vrucht van de Reformatie en haar strijd”¹⁰).

Wanneer men de tekst van de Franse verklaring van de rechten van de mens en burger naast de zoveel oudere Amerikaanse legt, dan is het opvallend, hoezeer de Franse verklaring op de zoveel oudere Amerikaanse gelijkt. Dikwijls is de vertaling woordelijk. Maar wat men in de Franse verklaring mist, dat is de uitgesproken christelijke basis, waarop de vrijheidsrechten in Amerika werden gegrond. In de constitutie van meerdere Amerikaanse staten gaan dan ook vooraf de woorden: „Dank aan God Almachtig voor de burgerlijke, staatkundige en godsdienstige vrijheid, die Hij ons zolang te genieten schonk, en Hem biddende om een zegen op onze pogingen enz.”. Die aanhef wordt in de Franse verklaring weggelaten, omdat de levensbeschouwing der Franse Revolutie daarmee in strijd kwam. Maar de vrijheidsrechten, die in Amerika als uitvloeisel der door de Fransen verworpen christelijke levensbeschouwing golden, werden overgenomen.

Hieruit blijkt, dat ook wat betreft de vrijheidsrechten christelijk geloof en democratie geen tegenstellingen zijn, maar bij elkander behoren. Men kan zelfs vaststellen, dat het christelijk geloof de schepper is van deze rechten. Dr Kuyper heeft in ons land hierop voortgebouwd. Bekend is zijn uitspraak „dat de overheid in de consciëntie, voorzover zij het vermoeden van achtbaarheid niet mist, de grens heeft te erkennen van haar macht”. In artikel 5 van het Program van beginselen der A.R.-partij is deze uitspraak overgenomen, maar met de aanvulling, dat de uitspraak der consciëntie, om voor erkenning in aanmerking te komen, ook geen afbreuk

mag doen aan de vervulling van de noodzakelijke overheidstaak.

Nederland mag er over voldaan zijn, dat de eerbied voor het geweten in haar wetgeving is terug te vinden. Ik noem in dit verband de mogelijkheid om te worden vrijgesteld o.a. van de militaire dienstplicht (artikel 189 Grondwet) en van het deelnemen aan de verplichte sociale verzekering. Wie zich voor dit onderwerp nader interesseert, verwijs ik naar het geschrift van mr dr Paul Kleene, Wet en Geweten¹¹).

De positie der overheid.

Een beperking van de vrijheidsrechten, welke het individu worden toegerekend, brengt ons vanzelf bij de positie der overheid, welke die vrijheidsrechten heeft te eerbiedigen. In de kringen der anti-revolutionairen en christelijk-historischen heerst tegenwoordig nog dikwijls de mening, dat democratische beschouwing van de verhouding overheid en volksvertegenwoordiging in het christelijk geloof weinig of geen aanknopingspunten vindt. Tegenover de miskennis van de juiste grond van het overheidsgezag door de geestelijke leiders der Franse Revolutie, hadden deze partijen de behoefte de positie van de overheid te accentueren. Op zichzelf is dat volkomen begrijpelijk. Maar daardoor zijn Bijbelse waarden, die voor het geven van een juiste inhoud aan de democratische gedachte van grote betekenis zijn, niet steeds voldoende tot haar recht gekomen.

Boven zagen we reeds, dat de democratie voor de ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid voor ieder individu een vrije levensruimte vraagt, waar de overheid halt moet houden. Een dictatuur wordt daarmede afgewezen. De Bijbel doet telkens uitkomen, dat de heerschappij, die de mens uitoefent altijd een beperkte is, omdat alleen aan God de volstrekte heerschappij toekomt. Wanneer aan de Richter Gideon, die de Midianieten met succes heeft bestreden, het koningschap wordt aangeboden, dan antwoordt hij: „Ik zal over u niet heersen” (Richteren 8:23). De wijze, waarop Saul de eerste koning der Israëlieten wordt, draagt niet het kenmerk van de aanwijzing van een alleenheerser. Want nadat hij in de eenzaamheid door de profeet Samuel was gezalfd en later in het openbaar bij loting wordt aangewezen, werd zijn koningschap pas een feit door de medewerking van het volk. Er staat: „Zo ging het ganse volk naar Gilgal en maakte Saul tot koning. . . .” (1 Samuel 11:15). Ik denk verder aan het zeer wijze optreden van de profeten tegen de koningen van Israël. Van enige goedkeuring van Oosters despotisme is hier geen sprake.

Naast het Oude Testament geeft het Nieuwe Testament aanknopingspunten voor de democratische eis van een vrije levensruimte voor ieder individu, waar de overheid moet halt houden. De aansporing van Jezus om de keizer te geven wat des keizers is, en Gode wat Gods is, wijst de absolute heerschappij der overheid af. Het is dan ook geen wonder, dat de eerste Christenen met het Romeinse keizerrijk in botsing kwamen, toen geëist werd, dat zij de Romeinse keizers goddelijke eer zouden be-

wijzen en zij dit hardnekkig weigerden. Zij handelden daarbij tevens naar het woord van de apostel Petrus, die, toen de Joodse raad van hem eiste, dat hij zou nalaten het Evangelie van Jezus Christus te prediken, zulks weigerde met de motivering: „Men moet God meer gehoorzamen dan mensen” (Handelingen der Apostelen 5:29). Zo werpt het christelijk geloof een stevige dam op tegen alleenheerschappij en dictatuur van de zijde der overheid.

Er is nog een ander punt betreffende de positie der overheid, waar het christelijk geloof de democratie vruchtbaar beïnvloedt. Kenmerkend voor de democratie is de eis, dat de dragers van gezag worden gecontroleerd en verantwoordelijkheid afleggen. Waarom wordt die eis gesteld?

Reeds Calvijn heeft de richting aangegeven, waarin het antwoord op deze vraag moet worden gevonden: „'s Mensen zondige gaardheid is oorzaak, dat het veiliger en beter is meerderen tegelijk aan het staatsroer te plaatsen, opdat de een de ander tegenhoude, waar zondige heerszucht in dwingelandij ontaarden zou”¹²⁾. Kohnstamm werkt dezelfde gedachte aldus uit¹³⁾:

„geen mens is gevrijwaard tegen verleiding; in het hart van elke mens huist naast liefde tot het goede een geneigdheid tot het kwaad, die verbiedt enig mens onbepaalde heerschappij over zijn medemens te geven. Tegen dictatoriale macht en de verleiding die er van uitgaat, is geen mens bestand; we hebben de afschuwelijkheden, waartoe het beginsel van de onverantwoordelijke leider voert, huiverend opnieuw leren kennen. Macht scheidt verleiding, die alleen te dragen is voor een mens, die zich tevens verantwoordelijk weet, niet alleen jegens God, maar ook tegenover zijn medemens. Het zwijgen opleggen aan de critiek, het scheppen van onverantwoordelijke grote of kleine machthebbers voert onvermijdelijk tot de grofste corruptie.”

De 19de-eeuwse democraten, die steunden op Aufklärung en rationalisme, waren in overeenstemming met de geest van die tijd optimisten. Zij hadden onvoldoende oog voor de boosheid waartoe het menselijke hart in staat is en de destructieve krachten, die daardoor in beweging kunnen worden gebracht. Hier is het christelijk geloof meer realistisch. Het weet, dat de mens geneigd is tot alle kwaad. Dat geldt ook en wel in het bijzonder voor de mens, die als alleenheerser optreedt. Van de noodzakelijkheid om de drager van het gezag te controleren en hem verantwoordelijkheid te doen afleggen, moet een christen daarom ten volle overtuigd zijn.

Prof. Niebuhr vindt vooral hierin een aanknopingspunt voor zijn pleidooi ten gunste der democratie. Alle niet-democratische staatkundige theorieën bekleden de staat of de heerser met onbepaalde macht, ten einde orde en gemeenschap te bereiken. Het feit, dat een zo grote macht nodig wordt geacht, toont aan, dat omtrent de geneigdheid tot samenwerking en gehoorzaamheid van het volk pessimistisch wordt geoordeeld.

„Maar het pessimisme, dat aanleiding en rechtvaardiging is voor dit beleid, is niet consequent; want het strekt zich niet uit — wat toch het geval zou moeten zijn — tot de heerser. Indien de mens geneigd is zijn medemens onrechtvaardig te behandelen, zal het machtsbezit deze neiging versterken. Daarom is elke onbeperkte machtsuitoefening, die geen verantwoording schuldig is, de grootste bron van onrecht. De democratische techniek ener vrije maatschappij, beteuget de macht van de heerser en de regeerder voorkomt aldus, dat deze een kwellend karakter aanneemt”¹⁴).

Hieruit blijkt, dat een christelijke beschouwing van de mens meer past bij de ontwikkeling ener democratische maatschappij dan het optimisme, waarmede de democratie historisch verbonden is, of het cynisme, dat de menselijke gemeenschap naar een tyranniek staatkundig beleid voert.

Ten slotte een laatste opmerking. De Partij van de Arbeid is samengesteld uit personen van verschillende levensovertuiging, die zich verenigd hebben om met elkander de practische politieke doeleinden van het democratisch-socialisme te verwezenlijken. De democratie is daarbij voor de protestants-christelijke leden geen vreemd element. Integendeel, juist op grond van hun geloof zijn zij christenen en democraten. Met hun eigen motivering moeten zij in de Partij tot versteviging der democratische gedachte bijdragen. Voorts is hun taak hun geloofsgenoten uit de christelijk-politieke partijen te overtuigen, dat de dynamiek van het christelijk geloof vraagt ook hier een staatkundige theorie op te bouwen, die past bij de problemen van het jaar 1949.

¹⁾ Vom Wesen und Wert der Demokratie, Tübingen 1929, pag. 6.

²⁾ G. Radbruch, Grundzüge der Rechtsphilosophie, Leipzig 1914, pag. 137 en 138.

³⁾ Vom Wesen und Wert der Demokratie, pag. 55.

⁴⁾ Nummer van Februari 1917, pag. 32.

⁵⁾ Amsterdam, zonder jaartal.

⁶⁾ Amsterdam, 1946.

⁷⁾ Londen, 1945.

⁸⁾ In Nederlandse vertaling verschenen, Amsterdam 1948. De titel is ontleend aan het woord van Jezus Christus in Lucas 16:8. De nadere verklaring volgt op pag. 15—16: de kinderen des lichts zijn zij, die het eigen belang willen stellen onder een meer universele wet; de kinderen der duisternis zijn de cynici, die geen andere wet kennen dan hun eigen wil en hun eigen belang.

⁹⁾ Bij Maritain speelt de gedachte der gelijkheid nog herhaaldelijk een rol. Een nawerking van de in zijn vaderland zo invloedrijke leuze van *gelijkheid*, vrijheid en broederschap?

¹⁰⁾ Derde druk, 1919, pag. 57.

¹¹⁾ Roermond, 1927.

¹²⁾ Geciteerd bij dr A. Kuyper, Het Calvinisme, Oorsprong en waarborg onzer constitutionele vrijheden, Amsterdam, 1874, pag. 11—12.

¹³⁾ Personalistisch Socialisme, Amsterdam 1945, pag. 17.

¹⁴⁾ pag. 6.

ZIJN WIJ EEN DEMOCRATIE?

OFTEWEL: ONPLEIZIERIGE BESCHOUWINGEN

Is Nederland een democratisch land? (Poeh, poeh, wát een vraag!) — Man, hoe kòm je er bij, zo'n vraag te stellen! Natuurlijk zijn wij een democratie. Als wij het niet zijn, wie dan wèl? Zijn wij niet zowat de oudste democratie in Europa? Vonden niet van oudsher allerlei vervolgd en bij ons de vrijheid en de veiligheid? Hebben de waarden van de menselijke vrijheid en de menselijke persoonlijkheid bij ons niet altijd erg hoog gestaan en erkenning gevonden, ook in onze wetgeving? Mag niet elke groep hier zijn eigen onderwijs hebben en zijn eigen leven leiden? Kun je eigenlijk een land aanwijzen, dat zó democratisch is als het onze?....

Dit antwoord is: Hollands. Wij, in Holland, weten wat democratie is. Meer zelfs: wij *zijn* democratisch. Bår democratisch zelfs in vergelijking met andere landen. En innerlijk slaan wij ons op de borst: aanschouwt ons, voorbeeldige democraten.

In het artikel „Democratie in discussie” schrijft ir H. Vos over de maatschappelijke weerstanden tegen de democratie, over de maatschappelijke krachten en de organisatorische ontwikkelingen, die de voortgang onzer democratie belemmeren. Maar de „maatschappij” en de grote „organisaties” zijn dingen, die wel erg ver van ons af staan, zó ver, dat wij ons niet met hen plegen te identificeren, althans niet wanneer er over de fouten wordt gesproken. En toch staan zij niet los van ons, individuele mensen, en van ons werk in de kleine groepen, waarin ons dagelijkse leven zich afspeelt. Hun fouten zijn veelal ook onze fouten of komen uit onze fouten voort. Wij moeten, schrijft Vos, het autoritaire systeem ontrafelen en ontluisteren, het mentaal in discrediet brengen. Volkomen accoord, *maar het „autoritaire systeem” is ook in ons*. Het is er niet alleen in de Russische dictatuur en in de Spaanse poppekasterij en in de Portugese romantiek, het is er ook in ons, het is er in ons onderwijs, het is er in ons bedrijfsleven, het is er in onze overheidsdienst, het is er in ons verenigings- en partijleven, het is er in ons sociale werk, het is er in onze eigen houding tegenover de mensen met wie wij leven en omgaan. Wij zijn minstens evenzeer een autoritair volk als wij een democratisch volk zijn. En als er zich „maatschappelijke” weerstanden tegen de democratie openbaren, is dat ook, omdat er *in* ons psychische weerstanden tegen „de democratie” bestaan. En als we dat niet willen erkennen, omdat wij ons zo op de borst slaan en zo treffend zelfgenoegzaam zijn, is dat — welke waarde men

overigens ook aan de ideologie in het maatschappelijk ontwikkelingsproces zou willen toekennen — in ieder geval een grote remmende factor bij het overwinnen ook der zgn. maatschappelijke weerstanden. Want genadeloze zelfkennis is een eerste voorwaarde voor het inzicht, dat er in ons persoonlijke en groepsleven, óók en in sommige opzichten zelfs juist „bij ons in Holland”, zulke sterke autoritaire tendenzen schuilen en dat wij juist daardoor voortdurend nieuwe autoritaire mensen scheppen.

Ik neem aan, dat wij het eens zijn, als ik zeg, dat de grondslag van elke democratie, in welke sfeer van het menselijk leven dan ook, de erkenning is van het recht van de mens op een zo groot mogelijke zelfbepaling van eigen leven en op een zo groot mogelijke medebepaling van het gemeenschapsleven (in klein en groot verband). Aan deze erkenning gaat weer vooraf de vooronderstelling, dat de mens tot deze zelfbepaling en medebepaling in beginsel in staat is en dus voor zover nodig geholpen moet worden, daartoe in staat te worden. Welnu, is dat onze praktijk?

In ons onderwijs? Puilen de autoritaire tendenzen er niet uit? Is het ten onrechte, dat de onderwijzer zo vaak gebruikt wordt als het prototype van het eigenwijze, eigengereide en autoritaire mannetje? Natuurlijk zijn er talloze voortreffelijke uitzonderingen. Maar is de onderwijsvernieuwing, die juist ook een reactie op dit autoritaire systeem was, niet tot stilstand gekomen, zo niet doodgelopen? Zijn niet nog dagelijks in onze lagere en middelbare schoolklassen de discipline en de orde en het respect de fundamenten, op basis waarvan zich daarna het proces der kennisoverdracht of -inpomperij als een eenzijdig proces afspeelt? En worden niet juist daardoor dagelijks in onze scholen die grote aantallen geremde, angstige en passieve mensen gevormd, die later in de maatschappij slechts met veel moeite hun verantwoordelijkheid durven te nemen óf hun door de school gewekte agressiviteit op hun beurt in een autoritair optreden moeten afreageren? En zijn ook onze hogescholen meestal niet nog plaatsen waar eindeloze hoeveelheden kennis van achter de kathedraal de studenten worden voorgezet als onbediscussieerbare wijsheid, zonder dat zij de gelegenheid krijgen al die waarheden in het levend proces van het gesprek met de docent kritisch te verwerken en zich werkelijk eigen te maken?

Laat ons nóg een ogenblik bij ons onderwijs blijven en het van een andere kant bezien. Zijn wij werkelijk democratisch t.a.v. de toelating tot ons middelbaar en hoger onderwijs? Kom nou! Ons hoger onderwijs is nog vrijwel geheel een monopolie van de goed-gefortuneerden en de middenstand. Ja, er zijn beurzen. . . . Mondjesmaat, meestal per bursaal slechts voor enkele honderden guldens per jaar geven wij beurzen en dan nog, heerlijke Hollandse zuinigheid, als voorschot, zodat de betrokkene, als hij een eerlijk man wil blijven, nog jaren met de afbetaling zit opgescheept. Is dat doorbreking van het „Bildungsmonopol”? De praktijk wijst het uit: de arbeidersjongen, ook de begaafde, studeert bijna nooit. Maar hoe kan het ook anders, als zelfs ons middelbaar onderwijs nog altijd zulke

duidelijke tendenzen heeft om „klasse-onderwijs” te zijn? De eisen aan leermiddelen, kleding, sportschoenen e.d. worden zo opgevoerd, dat zelfs de middenstand het nauwelijks kan betalen. Wat zei u: het kan toch allemaal, als het nodig is, gratis worden verstrekt? Ja zeker, maar dacht u, dat het zich zelf respecterend arbeidersgezin er gemakkelijk toe komt, elk jaar opnieuw, om al deze dingen te gaan vragen? Kijkt u onze grote lycea en gymnasia maar eens aan: van democratische mogelijkheden voor ieder gesproken!

Is het een wonder, dat ook ons ambtenarenapparaat vol zit met autocratische tendenzen, naar binnen en naar buiten zich openbarend? Naar binnen: speelt de hiërarchie niet een zeer grote rol in de wijze waarop men er met elkaar omgaat? Vooral in de vastere bureau's pleegt de „chef” zeer gesteld op zijn alleenbeslissingsrecht en op het handhaven van de „afstand”. Een symptoom daarvan is de zeldzaamheid in ons land van de zgn. medewerkers- of stafbespreking, middel bij uitstek tot onderlinge voorlichting en democratisch overleg van een groep mensen, die, zij het in hiërarchisch verband, toch gezamenlijk voor een bepaalde taak staat. En naar buiten is voor de autocratische instelling van ons overheidsapparaat bijv. symptomatisch de stijl der ambtelijke brieven. Het normale begin en eind van een brief, zoals die in het gewone menselijke verkeer betamelijk zijn, ontbreken geheel. Een motivering van een afwijzende beslissing wordt heel vaak niet of slechts fraseologisch gegeven: de ontvanger heeft verder zijn mond te houden. Als de overheid inlichtingen vraagt of nieuwe paperassen eist, pleegt niet te worden gezegd waarom. Afspraken worden meestal eenzijdig vastgesteld: dat de burger soms ook andere dingen te doen heeft en dat onderling overleg over het tijdstip heus het prestige van de overheid niet hoeft aan te tasten, spelen geen rol. Inspecteurs en inspectrices plegen onaangekondigd te verschijnen: dat de ontvanger alweer misschien nog wel andere dingen te doen kan hebben, misschien andere afspraken kan hebben (zij het natuurlijk met gewone burgers!), speelt geen rol. Allemaal onbelangrijk? Of misschien toch wel een beetje symptomatisch voor een innerlijke houding ook?

Moeten we veel zeggen over ons bedrijfsleven? Is er één autocratischer plaats te midden van onze zich democratisch noemende wereld? Is er één plaats waar méér mensen dagelijks een ervaring van machteloosheid en frustratie opdoen, waar méér agressiviteit wordt gewekt, die daarna natuurlijk zich weer in eigen agressiviteit en autoritarisme moet ontladen? Misschien is het niet eens erger dan ons onderwijs en ons leger, maar het is zo permanent en de mensen weten zo, dat er geen ontkomen aan is. Opnieuw zeg ik, net als bij het onderwijs: ik weet wel dat er voortreffelijke bazen zijn, gelukkig, en ondernemers, die werkelijk trachten zoveel mogelijk hun personeel werkelijk als medeverantwoordelijke medewerkers te behandelen, maar hoeveel zijn er dat? En liggen de andere tendenzen niet zó diep in onze hele economische structuur verankerd, dat daardoor onze autocratische mentaliteit voortdurend opnieuw wordt gevoed?

En in ons vrije verenigingsleven? Is dat niet de plaats waar zich onze democratie ten volle ontplooit, waar de burgers gezamenlijk, in onderling overleg, na hoor en wederhoor, hun besluiten nemen? Soms inderdaad. Maar hoeveel vergaderingen komen niet bijeen, die eigenlijk niet bedoeld zijn om gezamenlijk te overleggen maar alleen maar om te laten goedvinden wat door enkelen al besloten is? En hoe worden de vergaderingen dan „bewerkt” en „gemanipuleerd”, zo, dat van een vrije keuze uit verschillende mogelijkheden eigenlijk niets meer overblijft! Men ziet dat in het klein en in het groot. En is ons partijwezen daar niet de meest sprekende uitdrukking van? Laat ons daarvoor vooral niet te ver van huis gaan! Hoeveel partijleden hebben nog het gevoel dat ze werkelijk enige invloed op de gang van zaken kunnen uitoefenen? En hoevelen blijven er daarom maar liever weg? Is er ergens een plaats waar men het autoritaire-systeem in ons meer dagelijks voor onze ogen gedemonstreerd ziet dan in ons democratische verenigingsleven?

U kunt alle terreinen van ons maatschappelijk leven bezien en u zult overal dezelfde sterke tendenz ontdekken. De lijn van ons onderwijs zet zich voort in onze jeugdorganisaties: zelfs daar wordt, met enkele uitzonderingen, veel meer van boven af geregeld dan door de groepen zelf in gezamenlijk overleg besloten. In onze kindertehuizen en opvoedingsinrichtingen is het niet anders. In het maatschappelijk werk gedragen vele maatschappelijke werkers zich alsof de mens, die in nood verkeert en daardoor hun cliënt is geworden, daardoor tevens elk recht op zelfbepaling heeft verloren.

Nee, laat ons niet meer zeggen, dat we toch zo democratisch zijn. De Duitser zal dat misschien nog geloven, maar dáár hoeven we niet trots op te zijn. De Zwitser, de Skandinaviër, de Engelsman, de Amerikaan, die ons observeren, geloven het niet meer. En wie de houding van de Hollander in Indonesië heeft gezien. . . . Nee, wij zijn een land geworden waar het wemelt van kleine en grote potentaten, van machtsbeluste bazen en baasjes, voor wie de democratie een heel mooie leuze is, vooral tegen mensen die hun machtsbehoefte de teugel zouden willen aanleggen. En we zien het zelf niet eens meer, omdat we ons zo heerlijk op de borst slaan.

Wij willen een democratische staat? Accoord, maar een democratische staat kan alleen bestaan in een volk met een democratische levenshouding, met een democratische houding óók in het gezin, in de kleine groep, in de klas, in de werkplaats. Hebben we die democratische levenshouding?

Ik had u gewaarschuwd lezer: onplezierige beschouwingen. . . .

1984

Eén van de duidelijkste tekenen van de indruk, die George Orwell op onze huidige wereld maakt, althans op de intellectuelen daaruit, is het overnemen van een aantal door hem geschapen termen. Wie „1984” boven dit opstel ziet staan, begrijpt allicht, dat het een beschouwing is naar aanleiding van het jongste boek van de schrijver, die hier te lande bekend werd door zijn als „De boerderij der dieren” vertaalde „Animal Farm”¹⁾. „De boerderij der dieren” bracht een satire op het moderne totalitarisme, die meer afstand nam tot het onderwerp dan de persoonlijke confesies van Koestler en mede daardoor een literaire fijnheid had, een halve goedmoedigheid ook hier en daar in die fabel van de varkens en de andere dieren, die men in rechtstreekse politieke aanklachten mist. We zouden er echter verkeerd aan doen, Orwell te beschouwen als de toeschouwer op het balkon, die aan de situatie van de wereld waarin wij leven geen deel wil hebben. „De boerderij der dieren” was achter een voorhang van half-goedmoedige humor al vlijmend genoeg. „1984” is de onbarmhartige veroordeling van alle uitwassen van het Stalinisme, een veroordeling, gekleed in een beschrijving van de toekomst van het jaar 1984, waarin volgens het boek de gehele wereld zal zijn opgedeeld tussen een aantal stalinismen, waarbij alleen een open gevechtsgebied overblijft tussen de eeuwig strijdende partijen Oceania (de Engels-Amerikaanse wereld), Eurazië (de Sowjet-Unie en het veroverde con-

tinent van Europa) en Eastasië (het Verre Oosten).

Er zijn critici, die „1984” beschouwen als een critiek op het Stalinisme. Iemand als Philip Rahv, redacteur van de Amerikaanse „Partisan Review”, heeft het als niet méér dan dat beschreven. Dat is echter maar de halve waarheid. Orwell spaart het Stalinisme niet, maar wil een beeld geven van de doodlopende steeg, waarin onze gehele cultuur dreigt te verzeilen, als de gehele wereld (ja, ook „de westelijke cultuur”!) het huidige, nog maar onvolmaakte totalitaire stelsel nabootst en vervolmaakt. „1984” is niet alleen een critiek op het Stalinisme, zelfs niet op de terreur, de leugenachtigheid en de dwang, zoals die door de Stalinisten worden toegepast en (wat misschien erger is) worden gepredikt, maar een spuwen — het woord is niet te sterk — op de massacultuur, die het menselijk bestaan samenperst, standaardiseert en uitdroogt.

Het is misschien een teken van onze tijd, dat de utopieën, die thans geschreven worden, spook- of schrikbeelden van de toekomst ontwerpen. Zeker, ook Plato, ook Thomas More oefenden in hun „nergenslanden” critiek uit op de bestaande samenleving van hun tijd. Zij droomden ook zo nu en dan van een ver achter hen liggende gouden eeuw, waar in de mensen zuiverder en onbedorven, de samenleving simpeler en rechtvaardiger en misschien de natuur zelfs schoner zou zijn dan in hun eigen tijd. Maar de griezelroman van een „Brave new world” (raar vertaald als „Het Soma-paradijs”) van Aldous Huxley, waarin de wereldgeschiedenis niet meer van de geboorte van Christus, maar van „onze lieve Ford”, de heilige van het

¹⁾ George Orwell — Nineteen eighty-four, a novel (Londen, Secker & Warburg, 1949). Een vertaling is in bewerking bij de N.V. De Arbeiderspers.

mechanistische tijdvak, dateert, en waar in de kleine kinderen niet geboren worden, maar aan de lopende band op stopflesjes uitkomen, is een twintigste eeuwse utopie. Huxley en Orwell zien naar een toekomst, waarin niet de boeien van de huidige samenleving zullen worden geslaakt en een nieuwe dag zal glore, maar waarin de gedeeltelijke dwang, die nu de mens gevangenhoudt, tot huiveringwekkende volmaaktheid zal zijn gebracht.

De mensen uit Orwells „1984” schrijven elkaar liever niet meer, want de „Gedachtepolitie” speurt toch maar naar ketterijen; op zijn hoogst sturen ze elkaar een formulier-briefkaart, met enkele standaardboodschappen, waarvan men er één kan aanstrepen. Een in elke kamer aangebracht televisiescherm geeft nieuwsberichten en partijpropaganda door — en geeft het „Ministerie van Liefde” (d.w.z. de Gestapo) tevens de gelegenheid om, omgekeerd, elk gebaar, elk woord en bijna ook elke gedachte van de individuele burger te bespieden. De mensen zijn, de huidige ontwikkeling van de Sowjet-Unie voortzettend, scherp verdeeld in leden van de Kernpartij, de bevoorrechte leidersfiguren; leden van de Kaderpartij, die betrouwbare, maar slechts ten dele vertrouwde medewerkers in het staatsapparaat zijn; en „proles”, de werkende stand, zoet gehouden met slecht brood en opwindende spelen, in staat tot gejuich, doch niet meer tot nadenken; kortom, zoals Belcampo het meer kernachtig dan elegant formuleerde: „het prut, rijp voor gifgas of dictator”. Ze zijn rijp voor de dictator, voor Grote Broer (Stalin), die een volkomen mythische figuur is geworden en de burgers van alle aanplakbiljetten, bioscoopdoeken, televisieschermen enz., aanstaart. Het ergste is, dat zij niet alleen rijp voor hem zijn, maar ook in hem geloven en hem vereeren. De schildering van die ontwikkeling is het kernstuk uit Orwells boek.

„Hij had zich zelf overwonnen. Hij hield van Grote Broer.” Dat zijn de slotwoorden, die Orwell wijdt aan de armzalige held van zijn verhaal, die de voor naam van de opvallendste individualist van onze tijd met de meest onper-

soonlijke achternaam combineert tot „Winston Smith”. Smith, een lid van de Kaderpartij, werkzaam op het „Ministerie van Waarheid”, helpt mee aan Orwells knapst geschilderde caricatuurwerkzaamheid: het „up to date”-brengen van het verleden. In de samenleving van 1984 wordt namelijk niet alleen systematisch en samenhangender gelogen dan Goebbels en Stalin dat vermochten en vermogen, maar is een gehele staatsdienst doorlopend bezig de eerder verschenen krantenartikelen, boeken, films enz. te bevrijden van de smetten ener verouderde waarheid („verouderd”, omdat de dictator „Grote Broer” en de zijnen inmiddels een andere leugen noodzakelijk achten...) en een nieuwe editie, op de hoogte van de tijd, d.w.z. van de laatste leugen, te publiceren. De ter zijde gestelde tekst, foto of wat het ook is, gaat dan in de „geheugenbus”: een in elk vertrek aanwezige toegang naar een afzuigbuis, die naar het vernietigingsapparaat leidt. Zo brengt de staatsleiding de mensen zover, dat ze eigenlijk niet meer weten, wat waar en wat niet waar is, dat ze zich nauwelijks meer kunnen herinneren hoe het vroeger was en zich met doffe onverschilligheid of niet eens helemaal geveinsde geestdrift in hun lot schikken. Tussen haakjes: de in het laatste jaar angstwekkend gegroeide neiging van de Russen om de radio, de telefoon, de duikboot, de naaimachine en wat niet al „uitgevonden” te hebben, wordt hier reeds prachtig aangegeven (blz. 155).

Winston Smith en zijn tijdgenoten leven in een doorlopende oorlogstoestand, die het aan de machthebbers heel eenvoudig maakt om de mensen in grauwe armoede te laten voortbestaan. De „proles” leven in grote verwaarlozing, de weinige machthebbers, leden van de „Kernpartij”, hebben het natuurlijk heel goed, met luxe huizen en dure spijzen en dranken, maar de leden van de „Kaderpartij” eten slecht, drinken namaakkoffie en voeden zich in cantines: het geheel herinnert voor een Nederlander onweerstaanbaar aan de somberste oorlogs- en bezettingsdagen. „Overwinningsklare”, een vies-smakende, maar opwekkende sterke drank, is wat

Winston Smith er dan bovenop moet houden.

Maar... het houdt hem er niet bovenop. Hij wordt bezeten door verlangens naar een eigen leven, een klein stukje individualiteit in een wereld van geüniformeerde massa-hysterie. Hij verlangt ook naar een beetje liefde, — een sentiment dat door de machthebbers, die alleen geïnteresseerd zijn in het fokken van een jonge generatie en bezwaar hebben tegen de loyaliteit, die liefdesbanden tussen de mensen kunnen scheppen, niet wordt aangemoedigd. Hij raakt verliefd op Julia, een meisje van hetzelfde ministerie waar hij werkt, en zij weten niet alleen hun zinnen te bevredigen op die menselijke wijze, die in 1984 in het geheel niet in tel is, maar zich ook een klein, individueel eigen bestaanje op te bouwen in een gehuurde opkamer, die zij met hun hoogst-eigen spullen meubileren en waar geen televisie-scherm hen aangrijnst. (Denken ze, want later blijkt er een achter de muur te zitten.)

Het meesterschap van Orwell blijkt, meer nog misschien dan uit zijn snijdende tekening van dit „Soma-paradijs”, uit zijn psychologisch en menselijk fijne tekening van de verhouding tussen Winston en Julia. Liefdestaferelen hebben, juist als zij de intimiteit niet schuwen, een gevaarlijke neiging om haast ongemerkt de grens tussen het sublieme en het ridicule te overschrijden. Ik geloof, dat Orwell in de scènes die hij tekent, voortreffelijk de kunst verstaat om aan deze zijde van die grens te blijven, zijn meesterschap en zijn menselijkheid toont — en, door de tegenstelling tussen dit geluk en de grauwe, angstaanjagende stofzuiger- en gas-kamerwereld er omheen, aan zijn vlijmende aanklacht de verdenking van intellectualisme ontnemt en haar daar door eens zo sterk maakt.

Men kan zich het bezwaar denken, dat Orwell te veel bladzijden zou wijden aan de terreur, die over Winston en Julia heenhangt en hen grijpt, nadat de machthebbers hen korte tijd hebben laten liefhebben in de kennelijk onwerkelijke oppositiebeweging van Goldstein, wiens naam hier voor Trotzki staat. Het

relaas is huiveringwekkend genoeg en Orwell spaart ons geen fysiek lijken en geen vernedering van de slachtoffers — zelfs niet de vernedering, dat de folteringen zó afgrijselijk dreigen te worden, dat elk der gelieven ze op de ander (op de eens geliefde), probeert af te schuiven. De vraag rijst: is dit alles volkomen wezenlijk? „Moet” men dit „gelezen hebben”, zoals de technische term luidt? Voor wie „de waarheid over de totalitaire terreur” wil weten dunkt mij niet. Het proces van herbekering van afvalligen van het Enig Ware Totalitaire Geloof wordt dieper door Koestler ontleed, lijkt me; waar Orwell het eenvoudige feit omschrijft, dat martelingen, mits technisch verfijnd genoeg, iemand niet alleen alles kunnen laten verklaren, maar ook alles (bijna?) kunnen doen geloven, toont Koestler aan, hoe een dergelijke figuur, sinds jaren hergetraind in de „dialectiek”, misschien het daglicht van ander denken niet meer kan verdragen — en zich zwijgend weer in de rij der Gelovigen schaaft. En voor wie ook Koestler ten slotte te veel dichtelijke verbeelding zou leveren (maar helaas: een verbeelding, op angstige nauwkeurige wijze aan de werkelijkheid gevormd!) is, neen, niet Kravchenko, maar een sober en pretentieloos boekje als „The dark side of the moon”, met niets dan zakelijke verslagen over het lot van de in de jaren 1939 en 1940 door de Russen gevangengenomen Polen, het welsprekendste en het overtuigendste.

Dan de andere vraag: hoort deze honderd-procents-terreur in het geheel van Orwells boek thuis? Literair bezien waarschijnlijk wel. Het boek is met voldoende vaart en voldoende nauwbedwongen hartstocht geschreven om aan te nemen, dat het zo moest geschreven worden. (Een vernuftig uitspinsel als de „nieuwtaal” en de uitwerking daarvan zijn daarnaast een amusement, dat de schrijver terecht voor een groot deel in een aanhangsel van het eigenlijke boek heeft ondergebracht). Maar nadat daarstraks werd vastgesteld, dat „1984” niet alleen van het Stalinisme een satire geeft, maar een dreigend toekomstbeeld van onze gehele massa-cultuur, kunnen we de vraag niet ontwijken, of Orwell

deze ontmenselijkende terreur dan werkelijk als ons aller voorland ziet, ook van bij voorbeeld het Engelse socialisme. Orwell heeft zijn les breder willen opzetten dan door die alleen op de Sowjet-Unie te richten, maar hoe jammer het ook is voor de conservatieven, we kunnen toch niet aannemen dat zijn critiek op het democratische socialisme (die er zonder twijfel is) hetzelfde accent heeft als die op het Stalinisme. Strikt genomen is het trouwens geen critiek op het socialisme, maar op heel onze vergraauwende samenleving. Trefzand en zeer amusant is bijv. zijn tekening van de departementscantine, zó ontleend aan „Lyons” of één van die honderden andere Engelse lunchwinkeltjes, waar het menselijk vee zijn voeder zelf in een lange rij van de toonbank haalt, met een blad achter elkaar voortschuifend in de doordringende etenslucht. Orwell ziet voor het socialistische Engeland van onze dagen het gevaar, dat de „managers”, de „bewindvoerders” van de door hem niet genoemde James Burnham het in handen krijgen en het onderwerpen aan een erger tyrannie dan ooit tevoren in de historie waar ook werd beleefd. Maar dit gevaar, waarin een kern van waarheid schuilt, omschrijft hij in theoretische termen; hij geeft er geen aesthetische vorm aan, zoals hij aan zijn critiek op het Stalinisme wel doet. In die hinkende behandeling steekt iets onevenwichtigs, omdat de moraal, die Orwell kennelijk ook voor het Westen wil trekken, niet of niet even sterk overtuigt als de bittere satire op het Stalinisme. Ook wie er ten volle van overtuigd is, dat een totalitaire machtsuitoefening in het Westen eyeneens denkbaar is, had van Orwell op dit punt meer verwacht.

Ook bij de „bewerking” van nog niet volmaakte bekeerlingen treft Orwells schildering mij als eenzijdig. Inderdaad, wie de foltertechniek beheerst, kan iemand tot bekentenissen en, griezeliger nog, tot geloof of surrogaat-geloof aan „Grote Broer” of een soortgelijke combinatie van boeman en sinterklaas brengen. Maar is dat, naar de kant van het slachtoffer gezien, eigenlijk wel zoveel nieuws? Ik bedoel de vraag niet cynisch,

als om te zeggen: die concentratiekampen, Gestapo's en MVD's hóren nu eenmaal bij deze samenleving. Maar heel nuchter: wat vertelt Orwell, dat de lezer uit de „SS-Staat” van Kogon, uit David Rousset of uit dergelijke boeken niet weet of zou kunnen weten en behoren te weten?

Is het probleem van het Stalinisme, van elk toekomstig Stalinisme, in de westerse wereld niet nog angstiger, hoewel op dit ogenblik onbloediger? Onze samenleving telt een vrij groot aantal mensen, die met hun (voor zo ver aanzegzig) volle verstand en in betrekkelijk volkomen vrijheid op het communistische paard wedden, en lang niet altijd door een open lidmaatschap van één van de landelijke filialen van de Moscowse partij. Wat zijn hun motieven? Eén van de meest voor de hand liggende is uiteraard dood-ordinaire angst „voor als de Russen komen”; zakenlieden dekken zich dan in door een obligatietje in de „Waarheid”-lening te nemen, zich noemende intellectuelen „krijgen oog voor het machtige gebeuren van deze tijd”, bezoeken communistische vredescongressen, kortom: gaan „fellow-travellen”, of, in goed-Nederlands: meelopen met de communistische optocht.

Maar ik geloof dat we er verkeerd aan zouden doen, alles op één motief te schuiven. Bij vele meelopers is er zonder twijfel een stuk sociaal schuldgevoel, dat zich bij gebrek aan politieke scholing en gezond verstand in extreem radicale leuzen uit. Ook deze factor varieert overigens van diepe, al is het dan vaak kinderlijke, overtuiging, tot pure modeconjunctuur.

Zonder een volledige motievcatalogus na te streven, mogen we verder zeker niet voorbijzien, dat het communisme, met zijn rationeel opgebouwde en logisch vrij goed sluitende redenties (al hebben die dan ook met de maatschappelijke werkelijkheid weinig te maken), aan tal van intellectuelen, in het bijzonder aan hen, die jaren lang zijn opgesloten geweest binnen de muren van een enge vakspecialisatie en die de steun van een vaste levensbeschouwing ontberen, een gemakkelijke margarine-reli-

gie met bijgeleverd sociaal-politiek kookboek verschaft. De „ideologische” aantrekkingskracht van het communisme is voor dezen bijzonder groot.

Maar genoeg, dit slechts om aan te geven wat we van Orwell eigenlijk nog meer hadden verwacht. Het onderwerp is een studie zeker waard, — en niet minder een aesthetische vormgeving door iemand van zijn meesterschap. Orwell heeft in „1984” niet de luchtige toets, die van een andere satire op de totalitaire paradijzen, Evelyn Waugh's „Scott-King's Modern Europe”²⁾ een zoveel aangenamer lectuur maakt. We kunnen echter wel met zekerheid zeg-

gen, dat hij die luchtigheid bewust heeft versmaad. Er is, moet hij gedacht hebben, zwaarder werk te doen.

Ondanks de critiek, die men op „1984” kan hebben en waarvan hierboven ook iets werd weergegeven, zal geen lezer zich kunnen onttrekken aan de greep, die van de lotgevallen van Winston Smith uitgaat, door de dwang van de loop der gebeurtenissen en door het meesterschap van de schrijver, die het drama van de mens door de versnelde toekomstfilm van onze samenleving laat heenlichten.

---

²⁾ Chapman & Hall, Londen, 1947.

BURGER, VOLKSVERTEGENWOORDIGING EN AMBTENAAR

De klacht over de ambtenarij is zo oud als de staat zelve. Van het oogenblik af dat mensen hun gedachten over staat en maatschappij begonnen te boekstaven begonnen zij ook de ambtenarij in staat van beschuldiging te stellen. Dit is zeer begrijpelijk. Denken over staat en maatschappij immers, wanneer het werkelijk denken is en niet een slaafs bewieroken van machtsdragers, is altijd en terecht *critisch* denken. Aandacht en vernuft worden bovenal gericht op wat te kort schiet, wat verandering behoeft. Een critiek op de gang van zaken zal dan bijna altijd gepaard gaan met critiek op de mensen, waarop men stuit, wanneer men de gang van zaken *critisch* beschouwt, op de executanten dus van de staatsmacht. Daarbij richt de critiek zich dan veelal meer op die executanten, dan op de staatsinrichting zelve, waaraan de ambtenaar zijn plaats en bevoegdheden dankt. De ambtenaar is immers tastbaarder, minder abstract dan de staatsinrichting. Een zekere gemakzucht in het denken belet achter de mensen de krachten en instellingen te zien, die voor een groot gedeelte het optreden dezer mensen bepalen. Soms is ook critiek op de ambtenaar, de uitvoerder, nog mogelijk, terwijl critiek op wat daarachter de bepalende factor is, levensgevaarlijk is. Aan het begin van onze opstand tegen Spanje is het niet Philips, de Koning, de altijd geëerde die slecht is, doch het zijn zijn executanten, zijn ambtenaren. Het duurt jaren en jaren vóór de critiek openlijk ook op de Koning en zijn staatsbestel gericht wordt. Hoe lang heeft in Duitsland het sprookje geen opgeld gedaan van de goede Führer en zijn boze ambtenaren. Als Hitler het maar wist!

Zo is ook de opkomst van de democratie begeleid door klachten en verwensingen aan het adres van de in aantal en macht toenemende bureaucratie. Een groot gedeelte van het verzet tegen de toenemende invloed die de staat in het leven van de maatschappij in de achter ons liggende anderhalve eeuw in West-Europa in ging nemen, een groot gedeelte van de huivering voor dit zonderlinge experiment der democratie waaraan het gehele demos, het gehele volk deel had, is tot uitdrukking gekomen in klachten over de ambtenarij, die het land te gronde richtte. Onze generatie die de daemonie van de staat in zijn vreselijkste gestalte aan den lijve heeft ondergaan, die deze daemonie achter het ijzeren gordijn nog elke dag ziet, zal niet lichtvaardig oordelen over wie met angst en beven toenemende staatsmacht en toenemende volksinvloed gadesloegen. Het zijn noch de kleinste, noch de bekrompenste geesten van de 19de eeuw, die deze gedachten onder woorden hebben gebracht. Wij doen er wijs aan

nooit te vergeten dat democratie, het betrekken van alle burgers bij het bepalen van de koers van het schip van staat, een stoutmoedig waagstuk is. En het blijft een waagstuk, ook al zien wij voor onze ogen tot welke vreselijke gevolgen het *niet*-betrekken der burgers bij het bepalen van de koers leidt.

Critiek is een levenwekkende functie. Waar de critiek zwijgt, heerst dorre stagnatie, of erger, dwang en tirannie. Aangezien de critiek van de burger op de staat zich, zoals wij zagen, voor een kleiner of groter gedeelte uit in critiek op de executanten, op de ambtenaren, zal dergelijke critiek in een vrije en levende gemeenschap nooit ontbreken. Een student, op zoek naar een onderwerp voor scriptie of proefschrift, zou een prachtig onderwerp kunnen vinden in de wisselende, kritische visie van de burger op de ambtenaar.

Het is goed, alvorens te bezien waar in deze verhouding de schoen thans wringt, aldus vast te stellen dat de schoen altijd gewrongen heeft en altijd wringen zal, zolang over de staat en de staatsfunctie werkelijk en in vrijheid gedacht zal worden. Honderd jaar geleden stelde Potgieter al vast dat de Haagse bureaucratie het land te gronde richtte. Moeten wij, gezien het feit dat het land nog niet te gronde is gegaan, ons dan met een glimlach afwenden van dit soort uitspraken? Als zij niet meer om het lijf hebben dan de gebruikelijke boutades in Elsevier, ongetwijfeld. Doch wij zouden ons zeer vergissen, indien wij zouden menen van deze klachten geen notitie te behoeven te nemen, omdat zij nu eenmaal oud zijn als Rome. Immers, in deze klachten ligt critiek op de staat, op zijn inrichting en functionering. De critiek heeft in verschillende tijden verschillende oorzaken en achtergronden. Wanneer wij ophouden ons van deze oorzaken en achtergronden rekenschap te geven, wordt, wat de functie van vruchtbare critiek kan hebben, vruchteloos gekanker. En zonder vruchtbare critiek verkommert het leven, ook van de staat.

Doch terwijl we de critiek au sérieux nemen, moeten we nooit vergeten dat het in wezen niet gaat om critiek op bepaalde mensen, op een bepaalde groep, maar een critiek op de staatsinrichting zelve, dus in onze tijd een critiek op onze democratie. De verhouding van burger en volksvertegenwoordiging tot de ambtenaar heeft geen eigen leven, onafhankelijk van het leven van het staatsbestel. Het is geen op zich zelf staand vraagstuk. Deze verhouding wordt bepaald door het functioneren van het staatsbestel. Elk staatsbestel heeft de ambtenaren en daarmee de verhouding tussen burgers en ambtenaren die het verdient. Dus ook onze Nederlandse democratie van 1949.

Vos maakt in zijn artikel „Democratie in discussie” een zeer juist onderscheid tussen het probleem der bureaucratie en der technocratie. Bureaucratie is wat in de wandeling „ambtenarij” genoemd wordt, het is de verstarring van een apparaat. Technocratie is het probleem van de ongecontroleerde en oncontroleerbare macht der bedrijfsleiders, der managers.

Over het eerste probleem wordt het meest gesproken en geschreven. Toch is dit niet het belangrijkste van de twee. Bureaucratie, zoals Vos terecht opmerkt, is een kwaal waaraan allerm minst de staat alleen mank gaat. Elke grote organisatie wordt er door bedreigd. Zodra een taak groot wordt, de organisatorische lijn lang wordt tussen de plaats waar de beslissing genomen wordt en de plaats waar deze wordt uitgevoerd, treedt het gevaar op.

Verantwoordelijkheid, goed gezien en bewust gedragen, houdt levend, maakt beweeglijk en inventief. Het uitvoeren van de letter van een voorschift, bij de instelling waarvan men niet betrokken was, terwijl men er de strekking en bedoeling van niet of nauwelijks begrijpt, dreigt die uitvoerder tot letterknecht en schriftgeleerde te maken. Hoe minder verantwoordelijkheid aan de ambtenaar, die onderaan de pyramide voorschriften uitvoert, overgelaten wordt, des te moeilijker is het voor die man om in zijn werk — en zelfs daarbuiten — een levend wezen te blijven. Dat is een probleem, waarmee elke organisatie altijd te worstelen zal hebben. Want het is nu eenmaal nodig, dat aan de top beslissingen genomen worden, die stipt en nauwgezet verweg langs de lijn der organisatie worden ten uitvoer gelegd. Wanneer een leraar een kind, dat de wegen van eigen gedachte gaat, het klassieke „je moet niet denken” toevoegt, bestaat daar geen enkele verdediging voor. In een organisatie is het nooit te vermijden dat op tal van punten niet eigen initiatief en eigen gedachte vrije speelruimte gelaten wordt, doch dat stipte en precieze uitvoering van orders wordt gevraagd. Een zekere verstarring en botheid zal men altijd op de koop toe moeten nemen. Die koop includeert dan aan de andere kant een ordelijke, onpartijdige, nauwgezette uitvoering der overheidsfunctie. Weinig dingen irriteren zo mateloos als automatische, machinale en gedachtenloze vervulling der ambtelijke taak. In zijn ergste, doch in ons land ongetwijfeld uiterst zeldzame vorm — daarvoor is onze democratie te gezond! — verwordt zulk een ambtsvervulling, waarin de geest geheel teloor is gegaan, de mens niet meer leeft, tot iets onmenselijks. Doch, binnen de enge grenzen waarin het functionneren onzer democratie dit alles houdt, mag men, hoezeer ook geïrriteerd, nooit vergeten dat dit kwaad veel geringer is dan het kwaad van een willekeurige, om niet te spreken van een corrupte ambtsvervulling. De uitdrukking „zonder aanzien des persoons” wordt in onze taal nog altijd prijzend gebruikt. Als dit „zonder aanzien des persoons” soms verwordt tot iets onpersoonlijks, iets machinaals, mag nooit vergeten worden dat het dwaasheid zou zijn, het kind met het badwater weg te gooien, door het principe, omdat het soms op een dorre en verstarde manier wordt toegepast, los te laten.

Over hetgeen gedaan kan en moet worden om de verwording van de toegewijde ambtenaar tot bureaucraat zoveel mogelijk tegen te gaan heeft Vos in zijn artikel reeds enkele opmerkingen gemaakt, waarbij ik mij volledig kan aansluiten en die ik hier niet behoef te herhalen. Het valt buiten het kader van dit artikel om te trachten nader te preciseren hoe

de door Vos aangegeven gedachten in verschillende takken van dienst zouden moeten en kunnen worden ten uitvoer gelegd. Volstaan imoge worden met op te merken dat hiertoe zeker geen nauwkeurige en algemeen geldende regels gegeven kunnen worden, doch dat hierbij elke dienst, elke taak die vervuld moet worden, eigen mogelijkheden en moeilijkheden oplevert en biedt.

Nog slechts een algemene opmerking, die nauw aansluit bij hetgeen Vos in zijn artikel zegt. Hoe groter de organisatie, des te groter het gevaar van bureaucratie. Wanneer het er om gaat de staatstaak uit te breiden of stukken van het bedrijfsleven te socialiseren zal men dit steeds voor ogen moeten houden. Natuurlijk niet zo, dat, omdat dit gevaar bestaat, uitbreiding van de staatstaak of socialisatie achterwege moet blijven. Maar bij het opmaken van de rekening der voor- en nadelen zal het gevaar van bureaucratie steeds onder de nadelen moeten worden opgenomen. Het is dwaas om tegen het ouderdomspensioen te zijn, omdat het de staatstaak uitbreidt en dus nieuwe gevaren voor bureaucratie schept. Het is niet dwaas in tal van gevallen met socialisatie voorzichtig te zijn en ernstig te zoeken naar mengvormen waardoor, waar nodig, de staat zeggenschap krijgt zonder de leiding van het bedrijf over te nemen.

Moderner, nauwer verbonden met de specifieke problemen van ons huidige staatsbestel, is het probleem der technocratie, het vraagstuk van de ongecontroleerde en uiterst moeilijk te controleren macht der managers. Ook dit probleem is geenszins een probleem van de staat alleen. Integendeel, het wordt in het algemeen zelfs meer beschouwd als een speciaal probleem van het moderne bedrijfsleven. Ook dit vraagstuk stipte Vos in zijn artikel reeds aan. Hier hebben wij slechts te maken met het probleem der technocratie, der haast niet te controleren managers in het staatsbestel zelve. Hoe staat het met dit vraagstuk, wat kan er aan gedaan worden? En vooral, van welke problemen in ons staatsbestel is deze nieuwe spanning tussen burger en volksvertegenwoordiging ener-, ambtenaren-managers anderzijds een afspiegeling? Wij zagen immers dat de verhouding: burger—ambtenaar nooit een op zich zelf staand aspect is van het staatsbestel, maar gevolg van dat staatsbestel en de tekortkomingen daarvan. Het is daarom van zoveel belang de nieuwe klacht over de ambtenaren-managers te onderzoeken, omdat dit onderzoek er toe kan bijdragen zwakheden in het staatsbestel op te sporen.

Om voor de juiste probleemstelling ruimte te scheppen moet eerst een misvatting uit de weg geruimd worden. Dat is deze, dat het probleem, waarvoor het bestaan van de ambtenaar-manager de moderne democratie plaatst, te wijten zou zijn aan de geest dezer ambtenaren-managers. De ambtenaar-manager die in wezen ondemocratisch is en die in de geheimzinnigheid van zijn ambtelijk vertrek, waartoe geen gewone burger, zelfs nauwelijks een enkele volksvertegenwoordiger, toegang heeft, zijn taak vervult en tegelijkertijd de democratie belaagt, is een figuur uit een

sprookje om kinderen mee naar bed te jagen. De boze wolf uit Roodkapje heeft, zoals alle echte sprookjesfiguren, nog een verholten, maar diepe symbolische betekenis. Ook die betekenis moet aan de boven gegeven beschrijving van de ambtenaar-manager met nadruk worden ontzegd. Als zodanig bestaat hij eenvoudigweg, althans in Den Haag en in West-Europa, niet. De ambtenaar-manager is een heel gewoon Nederlander met dezelfde, niet luidruchtige, maar toch diepe gehechtheid aan de democratie, die de doorsnee-Nederlander eigen is. Ik beweer niet dat hij doorgaans democratisch-socialist is. Het is zeer wel mogelijk, dat percentsgewijs socialisten onder de ambtenaar-managers minder talrijk zijn dan in ons volk. Daarvoor zijn vele redenen, waaronder wel de voornaamste zal zijn, dat tot voor tien jaar de socialisten in Nederland altijd tot de oppositie hebben behoord. Dat op grond van het percentsgewijs geringe aantal socialisten onder de ambtenaar-managers de democratische gezindheid dezer groep in twijfel getrokken moet worden, kan slechts menen wie zo ondemocratisch is te denken, dat democraten uitsluitend in de Partij van de Arbeid gevonden kunnen worden. Evenmin echter beweer ik, dat de ambtenaar-manager op den duur niet tot een gevaar voor het functioneren van de democratie zou kunnen worden. Doch indien deze ontwikkeling zou plaats hebben ligt dat niet aan het boosaardig en ondemocratisch karakter dezer lieden, doch aan onvoldoende constructieve arbeid aan het staatsbestel door burgers en volksvertegenwoordiging. Het is een gevaarlijke kinderachtigheid — in onze kring nog niet geheel uitgestorven — zich het werkelijk doordenken van problemen te besparen door het opvoeren van de fictie der boosaardige ambtenaar-managers, of der diplomaten, generaals en wapenfabrikanten. Elke democratie heeft de ambtenaar-managers, ja zelfs diplomaten, generaals en wapenfabrikanten die het verdient. Sinistere machten zijn in onze tijd meestal veel minder sinister en veel minder machtig, dan hier en daar nog altijd wordt voorgesteld. En als men ze toch ontdekt, dan moet men ze niet bestrijden met emoties, hoe ethisch hoogstaand ook, doch met een analyse van de functionele tekortkomingen onzer democratie, waaraan zij hun mogelijkheden ontlenuen. Bestaan echter doet de ambtenaar-manager wel. Wat doet hij? Zijn werk is van andere aard dan hetgeen traditioneel onder ambtelijk werk werd verstaan. Hij voert niet eenvoudig besluiten van politiek verantwoordelijke ministers uit, doch neemt, binnen een wijd raam gesteld door de politiek verantwoordelijke minister of ministers, dagelijks moeilijke en belangrijke beslissingen in meestal zeer ingewikkelde zaken. Die beslissingen kunnen veelal niet herroepen worden zonder grote schade voor het land. Bovendien is de minister die de beslissing zou moeten herroepen, verantwoordelijk voor zo vele en belangrijke zaken, dat hij zijn ambtenaar-manager grote vrijheid moet laten. Het is zelfs denkbaar dat, indien politieke spanningen het nemen van beslissingen door politiek verantwoordelijke ministers vertragen, de ambtenaar-manager in zijn dagelijkse aanraking met de werkelijkheid eenvoudig *genoopt* wordt, beslissingen te nemen. In zeer vele gevallen zal zijn werk zich niet bepalen tot

het nationale milieu, maar zijn gecompliceerdheid juist verkrijgen doordat het ten dele ligt in internationaal milieu. Om nog een enkele lijn aan zijn beeld toe te voegen zij gezegd, dat hij meestal ongemeen hard werkt — voor hem is geen achturige arbeidsdag weggelegd — en ongemeen slecht betaald wordt in verhouding tot wat hij in een vrij beroep zou kunnen verdienen. Dit laatste brengt mee, dat het hem moeilijk valt goede assistentie te vinden, immers de financiële vooruitzichten zijn slecht, de aantrekkingskracht van het bedrijfsleven groot. Hiertegenover staat, dat zijn werk over het algemeen boeiend en afwisselend is en dat hij zeker ook in de macht, de invloed en het aanzien van zijn positie bevrediging vindt.

Aldus verricht de ambtenaar-manager moeilijk, gecompliceerd en uiterst belangrijk werk. De fout ligt niet bij de ambtenaar-manager die zijn ontstaan te danken heeft aan dit nieuw ontstane werk. De ambtenaar-manager is het antwoord dat de staat op deze nieuwe taken heeft gegeven. De fout ligt ook niet bij deze nieuwe taken, die de staat in het belang der maatschappij *moet* vervullen. Het gevaar ligt in het feit, dat het hier verrichte werk zich voor een te groot gedeelte onttrekt aan de normale contrôle van burgers en volksvertegenwoordiging. Niet omdat de ambtenaar-manager of de voor zijn werk toch altijd verantwoordelijke minister zich willens en wetens aan die contrôle onttrekt, doch *omdat de volksvertegenwoordiging tot die taak niet is toegerust*. De volksvertegenwoordiging is in haar werkmethode en organisatievorm achter gebleven bij de ontwikkeling van de staat. Dat is niets verwonderlijk, gezien de snelle ontwikkeling van de staat in de laatste decennia. Wel is het zaak, dat de achterstand spoedig ingelopen wordt. Gebeurt dat niet, dan kan een gevaarlijke uitholling van de democratie niet uitblijven. De Kadt zegt in zijn artikel, dat democratie uiterst deskundig en bekwaam moet zijn ten aanzien van alle problemen waarmee ze te maken heeft. Welnu, de volksvertegenwoordiging is dit niet, en *kan* dit in haar huidige organisatievorm ook niet zijn. Ook hier is het kinderachtig te menen het probleem te kunnen benaderen door critiek op het gehalte der volksvertegenwoordigers. Daar schort het niet aan. De problemen, waarmee de staat zich bezig houdt, *heeft* bezig te houden, zijn belangrijk in aantal en gecompliceerdheid toegenomen. Doch ongetwijfeld telt de volksvertegenwoordiging heden ten dage aanzienlijk minder leden, die zich volledig aan hun taak van volksvertegenwoordiger kunnen geven, dan het parlement van 1849. Toen immers beschikte een niet gering gedeelte der leden over middelen, die het hun onnodig maakten ander werk te verrichten als broodwinning. In de Verenigde Staten, waar men ambtenaren naar verhouding nog slechter betaalt dan hier, krijgen de leden van het Congres een minister-salaris. Maar van hen wordt dan ook verwacht, dat zij hun volle aandacht aan hun wetgevende en controlerende taak geven. Het valt buiten het kader van dit artikel in den brede na te gaan welke wijzigingen in de organisatie van de volksvertegenwoordiging vereist zijn. Instelling van meer vaste commissies, die zich bij voortduring

met bepaalde onderwerpen bezighouden, zal in ieder geval noodzakelijk zijn. Alleen daardoor kan de ervaring en de deskundigheid ontstaan, die voorwaarden zijn voor effectief en constructief toezicht. In de Verenigde Staten onderhouden dergelijke commissies regelrecht contact met alle bij een bepaald onderwerp betrokken hoofdamttenaren. Daarmee zal men, gezien het grote verschil tussen de Amerikaanse „minister” en de onze, die politiek verantwoordelijk is aan de volksvertegenwoordiging, waarschijnlijk veel voorzichtiger moet zijn. Intensivering van de bemoeienis zal de taak van de minister nog zwaarder maken. Indien het contact met de volksvertegenwoordiging te tijdrovend wordt, kan het nieuw geschapen instituut van staatssecretaris uitkomst brengen.

Voor het voortbestaan van een levende democratie is het echter noodzakelijk, *niet* dat men met wantrouwen spreekt over de ambtenaar-manager die noodzakelijk is voor de vervulling der staatstaak in deze tijd, doch wel, dat de volksvertegenwoordiging zich zelve zo organiseert, dat deskundige en effectieve contrôle opnieuw mogelijk wordt.

Er is ten slotte nog een ding, waarop ik wijzen wil. Het is niet toevallig, dat het werk van de ambtenaar-manager zo vaak op internationaal terrein ligt, noch ook dat juist hier de contrôle der volksvertegenwoordiging zo moeilijk is. Het is niet overdreven te zeggen, dat de voor Nederland belangrijkste beslissingen niet meer genomen worden op het Binnenhof, maar tijdens 'besprekingen te Parijs, te Washington, of ook op Benelux-conferenties. Hier zit niet de opzet achter het parlement uit te schakelen, doch de aard der beslissingen, de aard der problemen, maakt de nieuwe werkwijze noodzakelijk. Alleen wanneer Nederland de problemen zou weigeren te zien, de beslissingen zou weigeren te nemen, zou het zwaartepunt kunnen blijven liggen, waar het vroeger lag: op het Binnenhof. Hiermede echter raken wij een probleem dat eveneens buiten het kader van dit artikel valt. Deze noodzakelijke en niet te vermijden ontwikkeling immers vloeit voort uit het feit, dat de grote problemen van den dag niet meer op te lossen zijn binnen de grenzen der nationale staten. Vandaar de enorme toeneming in aantal en belang der internationale organisaties en besprekingen. De taak, hierop effectieve en constructieve contrôle toe te passen, en — nog belangrijker — de politieke beslissingen te nemen, zonder welke deze besprekingen en organisaties op den duur geen resultaten *kunnen* opleveren, deze taak kan het nationale parlement uit de aard van zijn nationale begrenzingsen niet meer vervullen. Niet alleen voor het ontstaan van een federaal Europa, maar ook voor het in stand houden van democratische contrôle op het uitvoerend gezag is het daarom van kardinaal belang, dat de poging, die deze zomer te Straatsburg werd ondernomen, zal slagen. Verbeteringen in de organisatie der nationale parlementen, hoe noodzakelijk ook, zullen onvoldoende blijken om opnieuw te geraken tot de gewenste effectieve en constructieve contrôle. Daartoe zal voor West-Europa bovendien het ontstaan van een niet meer aan de grenzen der naties gebonden parlement vereist blijken.

DEMOCRATIE EN BEDRIJFSORGANISATIE

I. Is bedrijfsorganisatie een versterking of een bedreiging van ons democratisch bestel? Die vraag heeft de geesten in socialistische kring reeds lang beziggehouden, getuige het rapport Nieuwe Organen van 1931 en de nota's van Bongers en Wibaut daarbij. De vraag had echter tot nu toe betrekking op de bedrijfsorganisatie in het algemeen, op *een* bedrijfsorganisatie. Zij kan nu gesteld worden aan het ontwerp van wet, dat door de Tweede Kamer reeds werd aangenomen, aan *de* bedrijfsorganisatie. Die vraag is meer dan een aardig spelgoed voor de studeerkamer, het antwoord er op raakt ieder, die, hetzij door zijn bedrijf of zijn beroep, hetzij door de diensten of de goederen, die hij voor zijn levensonderhoud nodig heeft, met deze nieuwe organen te maken heeft.

Om geen misverstand te wekken over dit antwoord, moet men het eens zijn over de vraag. Dat wil zeggen, dat men van de vraagsteller weten moet, wat hij als de kenmerken ziet van bedrijfsorganisatie en wat als de kenmerken van een democratisch bestel. Daarvan worde dus eerst rekenschap gegeven in het volle besef, dat het bestek van deze bijdrage dwingt tot een vereenvoudiging van de problemen, tot aan de rand van oppervlakkigheid.

II. Professor Van Vollenhoven zag als het meest kenmerkende verschil tussen modern en oud staatsrecht, dat in modern staatsrecht geen regeerbevoegdheid wordt uitgeoefend dan gepaard aan een plicht tot verantwoording, die zich over de volle omvang van de gezagsoefening uitstrekt. Een democratisch bestel is daarmee echter niet getekend, omdat de definitie niet opheldert jegens wie die plicht tot verantwoording bestaat. Als iedereen, die gezag uitoefent, verantwoordelijk is aan de Führer en de Führer aan het volk, waaruit hij echter tevoren allen kan verwijderen, die hem niet goedgezind zijn, dan heeft men een staatsbestel, dat met democratie niets te maken heeft. Eerst wanneer de plicht tot verantwoording bestaat jegens een door de geregeerden zelf samengestelde vertegenwoordiging en wanneer de verantwoording kan worden geëist op elk door die vertegenwoordiging gewild tijdstip, gaat het staatsbestel in de richting der democratie. In de richting van, want ook dan is het democratisch bestel nog niet bereikt. De verantwoording moet er toe kunnen leiden, dat de volksvertegenwoordiging de regering naar huis stuurt en dat zij door een andere vervangen wordt, die meer met de inzichten van die volksvertegenwoordiging strookt. Maar zelfs als deze uiterst belangrijke stap is gedaan, ontbreekt er nog een essentieel ding aan het democratisch karakter van het bestel. Bij de samenstelling van de volksvertegenwoordiging zou men

immers de ene burger meer zeggenschap kunnen geven dan de andere. Daardoor zou die vertegenwoordiging een scheef getrokken beeld vertonen van de gezindheid van de collectiviteit der burgers. Daarom is het laatste kenmerk van een democratisch bestel, dat bij de samenstelling van het parlement ieder burger „gelijk is voor de wet”, zodat aan de stem van ieder gelijke waarde toekomt. Hoe vanzelfsprekend dit laatste ook schijnt, het is goed dit kenmerk juist met het oog op de bedrijfsorganisatie nog eens flink te onderstrepen. De politieke gelijkheid van alle staatsburgers sluit maatschappelijke ongelijkheid niet uit. Die ongelijkheid is er en zij wordt aanvaard. Er is geen stabiele menselijke ordening denkbaar, waar dat niet zo zou zijn. Maar dit is alleen aanvaardbaar, omdat en zolang de maatschappelijke verhoudingen langs politieke weg geregeld kunnen worden, omdat en zolang de politieke gelijkheid der individuen de maatschappelijke ongelijkheid door wetgevende arbeid kan intomen. Een volksvertegenwoordiging, samengesteld uit ondernemers enerzijds en werknemers anderzijds, is daarom uit democratisch gezichtspunt een onding. Daarin is de schijnbare politieke gelijkheid niets anders dan een verlengstuk van de maatschappelijke ongelijkheid. Bij een Tweede Kamer met 50 ondernemersleden en 50 werknemersleden zou de groep, die maatschappelijk het sterkst is, tegenover de andere zijn gang kunnen gaan, omdat zij op politiek terrein niet meer overstemd zou kunnen worden, zodat de maatschappelijke verhoudingen niet meer langs politieke weg geregeld zouden kunnen worden.

Vier factoren alzo kenmerken een democratisch bestel:

1. Een regering, die voor elk harer bevoegdheden verantwoordelijk is aan de volksvertegenwoordiging.
2. Een regering, die wijkt voor een votum van de volksvertegenwoordiging, dat haar aftreden verlangt.
3. Een volksvertegenwoordiging, die door de geregeerden is samengesteld.
4. Een samenstelling, waarbij de stem van elke burger gelijke waarde heeft.

III. Bedrijfsorganisatie behoort als vraagstuk van publiek recht tot de twintigste eeuw, zoals de negentiende eeuw het vraagstuk van de gewestelijke en de plaatselijke autonomie en de achttiende eeuw het vraagstuk van de constructie van de eenheidsstaat kende. Er is een logische relatie tussen deze drie. Het vraagstuk van de eenheidsstaat ontstond door de behoefte aan een overkoepeling der bestaande locale eenheden. In en na de Napoleontische tijd sloeg de slinger der centralisatie door. Zo ontstond het nieuwe probleem. Er zou geen vraagstuk van gewestelijke en plaatselijke zelfstandigheid zijn geweest, als er niet een centraal gezag was, dat zich met provinciale en gemeentelijke zaken bemoeide en juist daardoor het vraagstuk in het leven roept. En zo kon er ook eerst een publiekrechtelijk probleem op het gebied van het sociale en economische gemeenschapsleven ontstaan, toen de gemeenschapsorganen, dat wil zeggen de overheid, zich met de sociale en economische verhoudingen gingen bemoeien. Dit nu is

het geval geweest, kan men ruwweg stellen, vanaf het begin van deze eeuw, als de eerste arbeidswetten zijn tot stand gekomen, al heeft het tot de crisis van de dertiger jaren geduurd aler de overheid ook in de productie- en de distributiesectoren regelend ingreep. Het kenmerk nu van vrijwel de gehele wetgeving op dit gebied is, dat de uitvoering er van plaats vond door centrale diensten en dat noch de wetgeving noch de uitvoering geschiedde door of met medewerking van de groepen der samenleving, waarvoor ze bestemd was.

Zij, die aan overheidsingrijpen op sociaal en economisch terrein een blijvende plaats zagen toegedacht, hebben zich van het begin van deze periode af beziggehouden met de vraag hoe men kon verzekeren, dat een deel van deze taak aan lagere organen, waarvan de rechtstreeks betrokkenen deel zouden uitmaken, kon worden overgedragen. Functionele naast territoriale decentralisatie. Het is dan ook geen wonder, dat eerst de Grondwet van de Duitse Weimar-republiek en daarna onze eigen Grondwet van 1922 ruimte gaat scheppen voor wetgeving door „andere dan de in de Grondwet genoemde lichamen”. Samenstelling, inrichting en bevoegdheden van de lichamen, die overheidsgezag zullen uitoefenen op sociaal en economisch gebied, ziedaar het vraagstuk van de bedrijfsorganisatie.

IV. De oplossing, die het aanhangig ontwerp van wet aanbiedt, worde in het kort vermeld. Zij is drieledig. Er komt een Sociaal Economische Raad voor het beroeps- en bedrijfsleven in het algemeen, samengesteld uit leden voor $\frac{1}{3}$ aangewezen door de vrije organisaties van ondernemers, voor $\frac{1}{3}$ door vrije organisaties van werknemers, voor $\frac{1}{3}$ door de Kroon benoemd. De raad adviseert de regering over alle zaken van belang op sociaal en economisch gebied. Hij oefent een zeker toezicht op de hieronder te vermelden lagere organen. Hij kan bij speciale wetten verordenende bevoegdheid krijgen. In de tweede plaats kunnen *bij de wet* lichamen worden ingesteld voor de ondernemingen, die een *verschillende* functie vervullen ten aanzien van eenzelfde product. Deze lichamen, productschappen, omvatten dus producenten, groothandelaren, verwerkers, importeurs, exporteurs, kleinhandelaren, enz. (vertikale organisaties). Hun besturen zullen als regel bestaan voor de helft uit leden door werknemersverenigingen en voor de helft uit leden door ondernemersverenigingen aangewezen. Hun voorzitter wordt door de Kroon benoemd. In de derde plaats maakt het ontwerp de instelling *door de Kroon* mogelijk van lichamen, bedrijfschappen, voor de ondernemingen die een *gelijke* functie in het economisch leven vervullen. Deze omvatten dus bijv. òf de producenten òf de groothandel òf de kleinhandel, hetzij over de hele lijn, hetzij voor een bepaalde branche (horizontale organisatie).

De samenstelling van de besturen der horizontale organisaties (bedrijfschappen) is op dezelfde voet geregeld als die der verticale organisaties (productschappen), alleen wordt hier de voorzitter niet door de Kroon

benoemd, maar door het bestuur onder goedkeuring van de betrokken minister.

Aangezien de bedrijfsschappen door de Kroon kunnen worden ingesteld, indien de Sociaal-Economische Raad en de door deze geraadpleegde vrije organisaties met die instelling instemmen, bepaalt het wetsontwerp, welke wetgevende bevoegdheden door de Kroon kunnen worden toegekend. Daartoe behoren de voortbrenging, de afzet, de verdeling en de aanwending van goederen en het verlenen van diensten, de mededinging, de mechanisatie en rationalisatie van ondernemingen, de normalisatie van voortbrengselen en bedrijfsmiddelen, de lonen en andere arbeidsvoorwaarden, arbeidsbemiddeling, aanstelling en ontslag van personeel, vakopleiding en de vaststelling van getalsverhoudingen in ondernemingen, verruiming van werkgelegenheid en voorkoming van werkloosheid, voorziening in de gevolgen van werkloosheid, enz.

Tussen bedrijf- en productschappen tekent het ontwerp een verhouding van lager en hoger lichaam, zonder dit met duidelijke woorden te zeggen. Behalve uit de instellingsprocedure en de voorzittersbenoeming, blijkt dit vooreerst uit het voorschrift, dat een productschap ter uitvoering van een verordening de medewerking van een bedrijfsschap kan vorderen; voorts uit de bepaling, dat de verordening van een bedrijfsschap, die in strijd is met de verordening van een productschap, van rechtswege ophoudt te gelden; ten slotte uit de bepaling, dat bedrijfsschapsverordeningen alleen bedrijfs-genoten, productschapsverordeningen ook andere burgers kunnen binden.

Het toezicht op de organisaties is deels preventief, deels repressief. Verordeningen, waarbij heffingen worden opgelegd, behoeven bijv. de goedkeuring van de Sociaal-Economische Raad; verordeningen, die strafbepalingen bevatten, behoeven de goedkeuring van de betrokken ministers. De Instellingswet of het Instellingsbesluit kan de eis van voorafgaande goedkeuring uitbreiden. Alle besluiten der organisaties kunnen wegens strijd met de wet of met het algemeen belang door de Kroon worden vernietigd.

V. Vatten wij nu, na deze ruwe schets, de vraag weer op, of deze organisatie een versterking of een bedreiging betekent van ons democratisch bestel, dan moet vooropgesteld worden, dat dit ontwerp de bedrijfsorganisatie nog niet in werking brengt, terwijl het antwoord eerst na praktische ervaring met dit stelsel gegeven zou kunnen worden. Voorlopig zal men moeten volstaan met het aanwijzen van factoren die de ontwikkeling in de ene of de andere richting kunnen beïnvloeden.

Nu is de omstandigheid, dat tal van maatregelen op sociaal en economisch gebied niet meer door centrale overheidsdiensten behoeven te worden getroffen en uitgevoerd, maar door een orgaan van de belanghebbenden zelf, een factor, die in de richting van versterking der democratie wijst.

In een groot centraal apparaat vervaagt noodgedwongen de democratische verantwoordingsplicht. Formeel blijft steeds de minister verantwoordelijk, en er gebeurt niets, dat niet leiden kan tot de uitoefening van het recht der

volksvertegenwoordiging om de minister rekenschap te vragen. Materieel echter wordt meer dan zeventig procent der beslissingen niet door maar voor de minister genomen, terwijl de volksvertegenwoordiging, zelfs al zou zij het willen, geen gelegenheid heeft, zich intensief met het gehele terrein van regeringsbemoeyenis in te laten.

Nu zou ik niet gaarne voedsel geven aan het verhaaltje van de oppermachtige ambtenaar, die naar willekeur over het welzijn van zijn medeburgers beschikt, want dit verhaal is evenzeer een uitzondering als het in strekking precies tegenovergesteld verhaal over het uitblijven van beslissingen, omdat de ambtenaren, uit vrees voor verantwoordelijkheid, niet tot een conclusie kunnen komen. Maar beide verhalen wijzen er toch op, dat bij de toegenomen overheidsbemoeyenis het apparaat, dat de democratische verantwoordingsplicht realiseert, niet meer behoorlijk functioneert. Vanuit dat gezichtspunt kan de bedrijfsorganisatie dus een versterking zijn van de democratie. De nieuwe lichamen werken in het daglicht van de openbaarheid en staan onder toezicht. Voor datgene wat het Instellingsbesluit aan hen overlaat, is de minister, alleen voorzover hij het toezicht heeft, verantwoordelijk. Die verantwoordelijkheid kan door de volksvertegenwoordiging ook beter geldend worden gemaakt. De minister is niet meer verantwoordelijk voor elk besluit der organisaties, zoals hij het thans formeel nog is voor elk besluit van zijn ambtenaren, hij blijft slechts verantwoordelijk voor het al of niet gebruiken van de contrôle-bevoegdheden, die de wet en het Instellingsbesluit hem toekennen. Dit ontlast zowel de volksvertegenwoordiging als de minister van de rechtstreekse bemoeyenis met elk concreet geval, waardoor de verhoudingen zuiverder worden gesteld.

Dat in deze formele wijziging van zijn recht op verantwoording de Kamer niet meer behoeft te worden gekend, heeft de Tweede Kamer besloten door goed te vinden, dat de instelling van bedrijven niet bij de wet moet plaats vinden.

In de organen, die krachtens het wetsontwerp besluiten zullen kunnen nemen, welke tevoren door hoofden van diensten of bureaux genomen moesten worden, komen de belanghebbenden zelf aan het woord, aangewezen door hun vrije verenigingen. Ook hierin ligt een versterking van de democratische gedachte. En dat bij die aanwijzing werkgevers en werknemers in gelijke mate als belanghebbenden zijn erkend is een derde gunstige factor.

VI. Er zijn echter ook factoren, die de ontwikkeling in een voor de democratie veel ongunstiger richting kunnen beïnvloeden. Het zou onjuist en gevaarlijk zijn, voor die factoren de ogen te sluiten.

a. In het voorafgaande ging ik er van uit, dat de nieuwe lichamen een deel zouden overnemen van de taak, die thans door rijksdiensten, bureaux of departementsafdelingen wordt verricht. Daarbij behoeft het echter niet te blijven. Zij zullen zich ook kunnen bewegen op gebieden, die tot dusver niet binnen de sfeer van overheidsbemoeyenis waren getrokken. Zij zullen

hun groepsbelangen kunnen behartigen en daarvoor dwingende regels kunnen geven. Het is menselijk en dus begrijpelijk, dat die behartiging van groepsbelangen vooral strekt tot bescherming van gevestigde belangen. Het behoeft weinig betoog, dat de vooruitgang daarmee lang niet altijd wordt gediend. Tegenover de voordelen van verlaagde productiekosten en de daaruit voortvloeiende grotere export- of verwerkingsmogelijkheden kan rationalisatie van bedrijven het nadeel brengen van verlies aan vast kapitaal en verminderde arbeidsmogelijkheid in bestaande bedrijven. Nadelen, die op termijn en vaak door vergrote arbeidsmogelijkheid bij andere bedrijfstakken moeten worden ondervangen, maar die tegenover de voordelen op lange termijn objectief afgewogen moeten worden. Kan men die objectieve afweging verlangen van werkgevers en werknemers wier onmiddellijk belang gelegen is in het handhaven van het rendement en het voortbestaan van hun arbeidsmogelijkheid? Zo kunnen gemakkelijk andere voorbeelden op het gebied van afzetregelingen en de mededinging worden gegeven. De grens tussen nuttige ordening of gerechtvaardigde sanering enerzijds en monopolisering van bedrijf en handel voor gevestigde groepen anderzijds is al moeilijk te trekken. Hoeveel moeilijker zal het zijn, wanneer de grensbepaling in eerste aanleg is overgelaten aan vertegenwoordigers van de groepen, die bij de materie een bij uitstek gevestigd belang hebben.

b. Deze bezwaren zullen minder sterk naar voren komen naarmate de organisaties een ruimere groep van belanghebbenden omvatten, zodat de belangen, die behartigd moeten worden sterker gedifferentieerd zijn. Dat is in verticale organisaties het geval en wellicht ook in grote horizontale organisaties. Maar het zou alweer te veel gevraagd zijn, wanneer men om deze redenen van de betrokken werkgevers- en werknemersverenigingen zou verwachten, dat zij steeds tot veelomvattende bedrijfschappen geneigd zullen zijn. Integendeel, eerder valt te voorzien, dat zij voorkeur zullen hebben voor een organisatie van de belangen, waarbij zij *rechtstreeks* betrokken zijn. Aangezien nu de regering om tot instelling van bedrijfschappen door de Kroon te geraken, het instemmend advies van de Sociaal-Economische Raad en van de werkgevers- en werknemersverenigingen nodig heeft, biedt het ontwerp op het punt van de omvang der horizontale organisaties geen zekerheid, terwijl wèl de zekerheid bestaat, dat kleine bedrijfschappen met grote bevoegdheden gevaarlijk zijn voor de niet tot hen behorende bedrijven en voor de consumenten.

c. In het algemeen kan gelden, dat de belangen der consumenten — dat zijn dus voor elk lichaam allen, die er niet toe behoren — slechts bescherming vinden door het toezicht, dat de Sociaal-Economische Raad en de regering op de product- en bedrijfschappen uitoefenen.

Voor de voedselvoorzieningsorganisaties bestond sinds hun oprichting in de bezettingstijd de bepaling, dat de verordeningen inzake prijzen, marges, leverings- en betalingsvoorwaarden aan voorafgaande goedkeuring onderworpen zijn. Het wetsontwerp bepaalt hierover, dat alle verordeningen de goedkeuring van de betrokken minister behoeven, tenzij de

instellingswet of het instellingsbesluit het tegendeel voorschrijft. De vraag of dit met het Grondwetsvoorschrift te rijmen is, hetwelk aanwijzing van zulke onderwerpen bij de wet eist (art. 154 lid 2), kwam niet ter sprake, maar moet blijkbaar geacht worden bevestigend beantwoord te zijn.

d. Ten slotte de verantwoording van wat de besturen der lichamen doen. Binnen de organisaties is daarvoor in het wetsontwerp geen voorziening getroffen. Er is geen vergadering van bedrijfsgenoten of afgevaardigden daarvan en een dergelijke instelling zou ook wel op grote praktische bezwaren stuiten. De bestuursleden zijn dus verantwoordelijk aan wie hen aanwijzen, dat zijn de verenigingen van ondernemers en werknemers, maar die verantwoordelijkheid werkt uiteraard geheel anders dan de democratische verantwoordingsplicht van een minister, van Gedeputeerde Staten of van de wethouders.

Voor het ontbreken van deze essentie der democratie bestaat tweeerle remedie. Ten eerste een uiterst actief toezicht van organen, op welke wél een parlementaire verantwoordingsplicht rust. Of dit toezicht er zal zijn, zal de praktijk moeten uitwijzen. De voortekenen zijn niet ongunstig. Ten tweede een ruime mogelijkheid om van besluiten der besturen in beroep te komen bij een van de betrokken belangen onafhankelijk lichaam, administratieve rechter of parlementair verantwoordelijke minister. Het laatste schijnt weinig te passen in de structuur van dit wetsontwerp. Het eerste is mogelijk, maar wordt door het ontwerp niet beslist.

VII. De factoren, die bij de uitwerking van de bedrijfsorganisatie een bedreiging kunnen zijn voor het democratisch bestel van de staat, spelen ook in andere stelsels van deconcentratie der regeertaak een rol. Men behoeft er slechts over na te lezen wat professor Krabbe schreef over de Duitse Grondwet van Weimar en wat in het verslag der Belgische volksvertegenwoordiging gezegd is over de oorzaak, dat in de wet van September 1948 aan de in België ingestelde bedrijfsorganisaties geen verordenende bevoegdheid werd toegekend. Het Nederlandse stelsel is in verscheidene opzichten een experiment. Dat experiment stelt aan de techniek van ons parlementaire stelsel nieuwe eisen. Voor 'n deel kunnen vaste commissies uit de Tweede Kamer helpen, zoals ze op verschillend terrein reeds functionneren. Aan zulk een vaste commissie valt ook voor de verdere uitbouw der bedrijfsorganisatie te denken. Want men vleie zich niet met de gedachte, dat na de aanvaarding van het ontwerp de bedrijfsorganisatie in kannen en kruiken is. De uitwerking zal nieuwe vraagstukken in het leven roepen. Wat tot dusver geboden is, is een begin en een begin waarmee men nog alle kanten, goede en slechte, uit kan. Hier ontbreekt de historische bepaaldheid, waarmede het oude deel van onze organieke wetgeving met vrucht kon rekening houden. Hier ontbreekt ook de rechtlijnige constructie die het voorontwerp-Vos tot een sluitend systeem, maar ook tot een mikpunt van politieke tegenstanders maakte. Maar dit alles behoeft geen bezwaar te zijn. Mits men zich van de mogelijkheden, ten goede en ten kwade, bewust blijft, en 'n waakzame publieke opinie de ontwikkeling gadeslaat.

BOVEN-NATIONALE BESLUITVORMING EN INTERNATIONALE CONTROLE

Op economisch en op militair terrein is het allang niet meer zo, dat Nederland zelfstandig zijn politiek kan bepalen, los van andere landen. Steeds meer verhuizen de belangrijke beslissingen van het nationale naar het internationale vlak. Ik behoef slechts te herinneren aan de grotere verbanden, waarvan wij sedert de bevrijding deel uitmaken: Atlantisch Pact, Westerse Unie, Raad van Europa, Benelux in wording, Marshall-organisatie. Na het einde van de tweede oorlog, waarin wij vijf jaar in opgeslotenheid leefden, zijn deze internationale verbanden in snel tempo ontstaan. Dit proces is in volle gang en nog lang niet voltooid. Waar blijft de democratie in deze ontwikkelingsgang?

Het probleem is inderdaad verontrustend en leeft — gelukkig — zeker niet alleen in onze partij. Men kan het over de gehele linie in onze Nederlandse pers terugvinden. Ook de Troonrede stipt het aan: „Dat de belangstelling voor het buitenlands beleid, dat voor ons land van grote en steeds groeiende betekenis is, sterk toeneemt, stemt tot voldoening. Nauwere samenwerking met de volksvertegenwoordiging, ook op dit terrein, zal de Regering gaarne bevorderen”. Hòè men dit zal kunnen bevorderen, daarover zijn de gedachten nog allerminst uitgekristalliseerd. Daarvoor enige suggesties te geven, moge mede het doel van deze bijdrage zijn.

Zoals het nu gaat, is de toestand onbevredigend. De volksvertegenwoordiging komt er eerst aan te pas, wanneer de zaak al geheel in kunnen en kruiken is. Zij kan het verdrag, waarin een en ander wordt belichaamd, slechts aanvaarden of verwerpen. Van amendementen is hier geen sprake. De vergaderingen komen tot stand tussen twee of meer hoge verdragsluitende Partijen, zoals de term luidt. Het Parlement van één der Partijen kan daarin niet op eigen gelegenheid gaan wijzigen.

Kan het anders? Die vraag pleegt dadelijk gesteld te worden, wanneer over deze zaken wordt gesproken. Daarbij speelt dan op de achtergrond de gedachte: wij zouden wel willen, maar wij zien niet in, hoe. Waar echter een werkelijke wil is, is ook een weg. En de opmerking in de Troonrede is zeker niet bedoeld als een phrase, wat zij zou zijn, indien de nauwere samenwerking met de volksvertegenwoordiging, welke de Regering zegt te bevorderen, practisch niet te realiseren viel.

Mijns inziens valt een dergelijke nauwere samenwerking te realiseren in het stadium van de voorbereiding. Het Parlement heeft er recht op, wil het de controlerende functie van de democratie blijven uitoefenen, bij de voorbereiding van belangrijke verdragen te worden ingeschakeld. Voor de

uitvoerende macht behoeft dit niet „hinderlijk” te zijn. Integendeel het moet voor haar een voorrecht zijn in nauw contact met ons Parlement te staan. Het is een eis van goede democratie, dat de contrôle der volksvertegenwoordiging geen wassen neus, maar werkelijkheid is.

De mentaliteit, die deze contrôle zoveel mogelijk poogt te omzeilen, is verderfelijk en volstrekt on-democratisch. Wij moeten ons dit, geloof ik, goed realiseren en deze dingen duidelijk zeggen. Wij hebben hier immers — helaas — met een vrij algemeen verschijnsel te maken, dat zich niet alleen in de verhouding Regering-Parlement voordoet. Precies hetzelfde ziet men in de gemeentelijke sfeer bij de verhouding B. en W.-Gemeenteraad. Hetzelfde kan men ook op heel ander terrein constateren, nl. in de naamloze vennootschap, alwaar de directies het een sport achten de aandeelhouders die in theorie de hoogste macht in de vennootschap bezitten, zo onwetend mogelijk te houden.

Er vallen op dit gebied aardige parallellen te trekken bijv. tussen de wijze waarop in de gemeente de begroting wordt opgesteld (lees: gecamoufleerd) en de wijze waarop de balansen van naamloze vennootschappen zo nietszeggend mogelijk ter vaststelling (sic!) aan de algemene vergadering van aandeelhouders worden aangeboden. Tegenover het een zowel als het ander dient even duidelijk stelling te worden genomen, want het zijn uitingen van dezelfde geestesgesteldheid, die voor het goed functioneren van de democratie funest is.

Terecht komt het Parlement en komen de Gemeenteraden hiertegen in het geweer. Zij vechten daarbij niet alleen voor hun eigen standje — dat natuurlijk ook — maar voor een goed, dat ons allen regardeert: de handhaving van de democratie. Men mag hen onder die omstandigheden dan ook niet van hinderlijke inmenging of meeregeren betichten. Alles komt trouwens aan op de manier waarop het Parlement bij de voorbereiding wordt ingeschakeld. Daarvoor zijn juiste vormen te vinden, zonder dat het Parlement daardoor op andermans terrein zou treden. Van geval tot geval moet dit m.i. bekeken worden. Wil men een recent voorbeeld, dan noem ik de Rondetafel Conferentie, waarbij het m.i. te betreuren viel dat de Indonesische Commissie van de Tweede Kamer niet van den beginne af aan werd ingeschakeld, maar waarbij het contact met de Kamer toch was gevonden door de aanwezigheid op de conferentie van de negenmannen, allen Kamerleden.

Hoe een Parlement, of wat er bezig is één te worden, voor zijn rechten kan opkomen, hebben wij zojuist kunnen zien uit de verslagen over de vergadering van de Raad voor Europa in Straatsburg. De Raadgevende Vergadering, die daarbij stond tegenover de Raad van Ministers van Buitenlandse Zaken der aangesloten landen, heeft zich lang niet de kaas van het brood laten eten, hoe klein het kadetje ook was dat — voorlopig nog — in het Statuut aan deze raadgevende vergadering is toegedacht. Wij willen mee naar Washington, als daar over onze belangen wordt gesproken en beslist, en laten dat niet alleen aan enkele Ministers over — was één

der resoluties van Straatsburg. Men kan daar grote bezwaren tegenin brengen, maar uit een oogpunt van de handhaving der democratie is dit naar mijn mening een uiterst gezonde reactie. Een reactie, die de Assemblée over de gehele linie te zien gaf, en die, naar het mij wil voorkomen, door ons ter harte genomen kan worden.

Zo gaat het naar mijn mening beslist niet goed bij de voorbereiding van wat voor ons land toch een uiterst gewichtige stap is: de Benelux. Wij weten, dat er naar wordt gestreefd om op 1 Juli 1950 de economische Unie met België te verwezenlijken. Dan vervalt de douane-overeenkomst, die wij nu hebben en moet een nieuw verdrag hiervoor in de plaats komen, een Statuut van de Belgisch-Nederlandse-Luxemburgse economische Unie. Dit statuut zal, wil de Unie kunnen functionneren, organen van samenwerking tussen de drie landen moeten bevatten. Voor ons land, evenals voor België en Luxemburg, een zeer belangrijke zaak. Over de vormen waarin men de samenwerking wil gieten, is tot nu toe echter niets bekend.

De regeringen benoemden in Mei van dit jaar — eindelijk — een gemengde commissie, die een ontwerp moet maken. Dat ontwerp is er tot op heden nog niet. Men kan derhalve uitrekenen, dat in het gunstigste geval het statuut eerst op het allerlaatste moment in de openbaarheid zal komen en aan de Parlementen zal worden voorgelegd, die dan weer slechts de keus hebben tot aanvaarden of verwerpen, d.w.z. practisch niet anders kunnen doen dan het in de voorgelegde vorm te aanvaarden.

Dit is uiterst onbevredigend en het kan anders. Waarom reeds thans geen contact met de Parlementen opgenomen? Het gaat toch immers om zaken die hen zelfs rechtstreeks in hun structuur raken. Benelux zal toch immers zelf ook een interparlementair orgaan moeten kennen, een vorm van samenwerking tussen de drie Parlementen van de betrokken landen. Hoe zal dat orgaan eruit zien, hoe wordt het samengesteld en wat zijn zijn bevoegdheden?

Sterker nog, reeds nu, in de periode van voorbereiding en vóór-Unie, zou men zich kunnen voorstellen, dat de Parlementen er op zouden aandringen tot een interparlementair orgaan te komen, opdat men met elkaar van gedachten kan wisselen en ervaringen in de praktijk kan opdoen met een college, dat er ten slotte toch komen moet. Slechts op die manier kan de Volksvertegenwoordiging deze belangrijke ontwikkeling op de voet volgen en stimuleren. Benelux is niet alleen een aangelegenheid van een groot aantal ambtenaren, en een kleiner aantal Ministers, maar een zaak van de volkeren, waarbij als zodanig de volksvertegenwoordigingen ingeschakeld dienen te worden.

Ik kan mij voorstellen, dat onze Parlementsleden, wanneer zij dit lezen, de schrik om het hart slaat. Betrokken worden bij de internationale besluitvorming en het uitoefenen van contrôle daarop — zo zullen zij zeggen — dat ligt ongetwijfeld op onze weg en is zeker onze taak, maar wij hebben ten slotte maar één lichaam. Wij moeten naar Straatsburg; wij moeten mede vorm geven aan Benelux, om ons nu maar tot deze twee voor-

beelden te beperken, maar hoe doen wij dat? Reeds thans zijn wij overkropt met werkzaamheden, de begroting moet toch ook afgehandeld worden en de wet op de materiële oorlogsschade en zoveel andere hoogst belangrijke onderwerpen? En nu spreken wij maar nog niet eens over Indonesië en de functie van het Parlement daarbij in de toekomst, als er een Unie is. Dit alles is — zo zeggen zij — niet te doen, zelfs niet — zo voegen wij er bij — wanneer de honorering der Kamerleden zodanig zijn zou, dat zij niet meer in de noodzaak zouden verkeren er ook nog iets anders naast te doen.

De gehele internationale ontwikkeling maakt m.i. dan ook een uitbreiding van het aantal Kamerleden onvermijdelijk.

Alleen op die manier kan het Parlement naar behoren zijn taak vervullen en effectief betrokken blijven bij de ontwikkeling, welke wij om ons heen zich zien voltrekken. Wij verkeren m.i. in een overgangsfase, waarin steeds meer beslissingen uit de nationale naar de internationale sfeer verhuizen. Vooral op economisch en militair terrein is deze ontwikkeling duidelijk. De democratie eist, dat onze volksvertegenwoordiging daarbij ingeschakeld blijft en niet — zoals thans — op het tweede plan en voor voldongen feiten komt te staan.

Met deze enkele opmerkingen is het thema „de parlementaire democratie in gevaar door internationale ontwikkeling”, niet uitgeput. Schrijver dezes is zich dit maar al te zeer bewust. Er moest echter in het toegemeten bestek een greep gedaan worden uit de vele aspecten, welke het vraagstuk der internationale contrôle en boven-nationale besluitvorming vertoont. Ik heb mij daarbij vooral gericht op de ervaringen in de practijk van Nederland na 1945.

Daardoor is de nadruk komen te vallen op het gebrek aan contrôle door het Parlement in internationale zaken en de wenselijkheid, dat deze contrôle wordt verstevigd, wil men ons bestel met recht een democratie kunnen blijven noemen. Deze zaak is m.i. vandaag de dag urgent. Het spreekt echter vanzelf, dat in de toekomst ook bij de besluitvorming zelf een taak voor het Parlement, althans voor delegaties daaruit, ligt weggelegd zolang wij nog geen rechtstreekse verkiezingen voor internationale lichamen kennen.

Ik noemde reeds het interparlementair orgaan, dat naar mijn mening in het kader van Benelux gevormd zal moeten worden en dat regelingen binnen het kader der economische Unie zal moeten kunnen maken, welke de drie betrokken volkeren rechtstreeks binden. Mij lijkt dit tenminste een onafwijsbare consequentie voor een Benelux, die werkelijk functioneert. Men zal toch niet steeds de gehele parlementaire machinerie in alle drie de landen kunnen gaan inschakelen, doch bepaalde zaken moeten delegeren aan een speciaal orgaan. In dit bestek kan echter op deze vragen niet dieper worden ingegaan.

Ik moge dan ook volstaan met op deze ontwikkeling, die men ook bij de Raad voor Europa kan waarnemen, te wijzen. Een ontwikkeling,

BOVEN-NATIONALE BESLUITVORMING EN NATIONALE PARLEMENTEN

*„Het is met vrijheid als met lucht,
men merkt eerst hoe onmisbaar zij is,
als men er tekort aan krijgt. Zeker, men
kan met weinig lucht in een hol of
een gevangenis leven, maar voelt zich
slechts goed en verheugd in reine en
vrije lucht.”*
(Gladstone)

Telkens doemen er gevaren op voor de democratie, want er zijn altijd machtsbegerigen, die in vrijheid geen kans zien hun doel te bereiken. Daarom grijpen zij naar andere middelen, de menigte tevens vertellende, dat al haar kwalen in de democratie haar oorzaak vinden. Dit is wel een wonderlijk betoog tegen een systeem dat er juist op gericht is, de nodige politieke en maatschappelijke wijzigingen aan te brengen in de maatschappij, overeenkomstig de gevoelens des volks, doch zonder revolutie en de daarmee gepaard gaande dwangmaatregelen door een minderheid. En dit te meer, waar de democratie niet slechts gericht is op een regering door de meerderheid, maar bovendien de mogelijkheid opent, dat minderheid op legale wijze meerderheid wordt, zodat er een atmosfeer ontstaat om minderheden, die zulks zelf niet onmogelijk maken, met respect te behandelen.

Wanneer het desondanks voorkomt, dat democratieën, door krachten van binnen uit, ten onder gaan, dan heeft dat tweëerlei oorzaak. Ten eerste, dat toekomstige orde altijd hoger gewaardeerd wordt dan bestaande wanorde, om van chaos niet te spreken. En ten tweede, omdat vrijheid na verloop van tijd een als zo natuurlijk aangevoelde status is, als de aanwezig-

---

die wij naar mijn mening slechts kunnen toejuichen. De belangrijke beslissingen op economisch en militair terrein verschuiven naar het internationale vlak. Het is m.i. noodzakelijk, dat de Parlementen meerschikken en die ontwikkeling volgen. Zo niet, dan komen de beslissingen te veel bij de uitvoerende macht te berusten en dreigt de democratie haar wezenlijke betekenis te verliezen.

Andere tijden eisen een andere organisatie. Dat het mogelijk is die andere organisatie vorm te geven, wanneer de werkelijke wil daartoe aanwezig is, lijdt voor mij geen twijfel. Dat geldt ook reeds op dit moment, met een volksvertegenwoordiging van te zamen 150 leden. De inschakeling van het Parlement bij de voorbereiding van Benelux bijv. behoeft nergens op te wachten. In de toekomst is echter een uitbreiding van het aantal parlementsleden onvermijdelijk. Hoe eerder deze knoop wordt doorgesneden, des te beter.

heid van lucht, dat men haar afwezigheid zich niet ernstig kan realiseren. Het klinkt te absurd dat men de vrijheid niet zou willen, zoals het absurd lijkt om lucht te hamsteren. De harde feiten der historie leren ons echter, dat goede zaken slechts in het zweet des aanschijs bestaanbaar en bestendig zijn. Daarom is de democratie een permanente taak en niet een toestand, waarbij men heerlijk in vrijheid op zijn lauweren kan rusten. Rechten, die niet uitgeoefend worden, verjaren. Rechten, die misbruikt worden, houden op recht te zijn. De wil tot democratie moet springlevend blijven, terwijl de democratische rechten en vrijheden op verstandige wijze moeten worden benut. Uiteindelijk zijn de *mensen* de dragers der democratie, niet de wetten. De wetten geven slechts blijk van wat de mensen beweegt, en zelfs dat niet altijd. Althans zijn zonder uitvoerige studie, de bestaande staatkundige verhoudingen, niet gemakkelijk uit de zesde afdeling van de Grondwet, handelende over „De Macht des Konings”, te lezen.

Tocqueville zei, sprekende over de toestand van $\pm$ 1848: „In U.S.A. en in Engeland schijnt meer vrijheid te zijn in de zeden dan in de wetten. In Zwitserland daarentegen meer vrijheid in de wetten dan in de zeden.” Wanneer, zoals dezer dagen de pers meldde, heerlijke jachtrechten uitgeoefend worden in strijd met de wet, dan is dat een verzwakking van democratische vrijheid. Het is de dure plicht van een democratisch volk doorlopend op zijn *qui vive* te zijn, dat de democratie deel heeft aan en deel is van de dagelijkse werkelijkheid des levens. Eerst dan is de democratie onaantastbaar en wordt afdoende efficient om niet in lege leuzen, ordeloosheid te dekken en zichzelf te ondermijnen. Dan ook zal die democratie zich van stap tot stap aanpassen aan de behoeften van de dag en tot zegen zijn.

Bevin heeft zijn ambt als minister van Buitenlandse Zaken aanvaard met het gezegde, dat hij zou streven naar een toestand dat men op Waterloo-station een kaartje zou kunnen kopen naar elke willekeurige plaats in de wereld en daar veilig en ongehinderd heenreizen. Er zit heel veel in als men zich realiseert, welke ommekeer daartoe in de wereld nodig zou zijn. In de Raad van Europa te Straatsburg werd o.m. als economisch doel gesteld een gezamenlijke Europese markt en vrije omwisselingsmogelijkheden der verschillende nationale geldsoorten. Ook daar zit heel veel in, ja, het is een levensvoorwaarde voor Europa's toekomst.

Toch, deze zo begeerlijke en onbereikbaar schijnende zaken, ze bestonden vrijwel in de aanvang dezer eeuw. En daaruit volgt, dat die liberale wereld zonder meer — hoe begeerlijk ook, vooral in onze huidige veelvuldig ingesnoerde samenleving — geen waarborg voor gunstige toekomstontwikkeling bevat. Oorlog na oorlog zijn gevolgd en het daaraan onverbreekelijke militair autoritarisme, de nood en verarming werken allesbehalve gunstig voor democratische ontwikkeling. Er is geen weg terug en bovendien deze blijkt niet zonder meer begeerlijk. Pogingen tot nauwer internationale

samenwerking zijn ondernomen, de Volkenbond, de U.N.O., pogingen, die met democratie weinig te maken hadden en gelimiteerd effect opleverden. De enige democratische poging in internationaal verband tot heden is — met name niet de Benelux, maar — Straatsburg, waaromtrent op het ogenblik nog weinig definitiefs te stellen valt, doch waarin hoopvolle mogelijkheden liggen. Een bescheiden poging is ondernomen niet om regeringen, maar om volkeren bijeen te brengen. Intussen is het een schrale oogst voor de verhoudingen van vandaag. Tussen de politieke wereldpolen — Washington en Moskou — ontwikkelen zich atoomenergische spanningen. Europa, midden in het krachtenveld, de enige factor die eventueel in staat zou zijn een ontlading te verhinderen, doet een bescheiden niet geheel ondubbelzinnige poging. Want het is nog een open vraag of Straatsburg de stabilisatie wordt van een zelfstandig democratisch Europa, dat uit bestaansnoodzaak uitsluitend vrede kan begeren, dan wel als gecoördineerde Atlantische machtsfactor, uit machtsbesef ook andere mogelijkheden overweegt.

Na de eerste wereldoorlog was het ei, dat Nederland ten deze heeft gelegd, de vaste commissie voor buitenlandse zaken der Tweede Kamer, als gevolg van een doorwrochte studie van prof. Struycken, die op een elke denkbare tegenwerping uitsluitende wijze, aantoonde, dat zodanige stap waarlijk democratisch oirbaar was. Welnu in dit tempo houdt de democratie de feiten niet bij. De Troonrede 1949 verklaart, dat een juistere verhouding tussen parlement en internationaal beleid moet worden gevonden. Gelijktijdig bereidt de Benelux een internationaal privaatrechtractaat voor zonder poging tot Benelux parlementair overleg. Ware iets simpeler, dan althans de drie commissies voor privaaten strafrecht dier parlementen bijeen te roepen ter discussie van het concept-ontwerp? Trouwens wat verhindert een informatieve en consultatieve bijeenkomst dier parlementen als geheel? De toekomst van Nederland wordt op internationaal niveau beslist, dat betekent heden: buiten het parlement om, derhalve op nauwelijks democratische grondslag, althans belangrijk minder dan op efficiënte wijze terstond uitvoerbaar ware.

Is het vanzelfsprekend, dat de departementen „nach freiem Ermessen” de delegaties naar de vele internationale conferenties samenstellen, veelal zelfs zonder enig gekozen volksvertegenwoordiger. Ik heb niet de indruk, dat de bestaande mogelijkheid van contact met de vaste commissie voor buitenlandse zaken, in de gegeven omstandigheden naar redelijkheid functionneert.

Is er enig overleg geweest omtrent de personen die deel zouden uitmaken van het secretariaat van Straatsburg? Een hoogst belangrijke quaestie! Is er wel ooit een parlamentslid naar de Unesco geweest? In ieder geval was er geen op de uitvoerige handelsconferentie te Havanna. En hoe staat het met de wereldvoedselraad, de debatten in de Ecafe over Indonesië? Weet iemand waarom Nederland Joegoslavië in de Veiligheidsraad gestemd heeft in plaats van Tsjechoslowakije? Een quaestie met de nodige aspecten.

Krachtens welk democratisch vooroverleg zijn Griekenland en Turkije lid van de Raad van Europa geworden? Is er enige denkbare invloed van het parlement op de actie der Brusselse mogendheden, met nog wel een Nederlander als secretaris? En wat aangaande het internationale militaire beleid in het algemeen? En indien, zoals in de U.N.O.-delegaties, Kamerleden deel plegen te nemen, wat blijkt van hun positie in de instructie der delegatie? Het zijn de zeden die de democratie bepalen, de wetten worden dienovereenkomstig goedgevonden en verstaan. Men begripe wel, dat het tegenwoordig op internationaal terrein gaat om het „to be or not to be” der natie. En zo ergens, dan geldt daar, dat die er niet is, niet geteld wordt. De quaestie dient onder 't oog gezien te worden, dat een minister het vertrouwen niet opgezegd kan worden op grond van zodanige, hier voorgestane, veelvuldige interne commissiediscussies. Daarom is de formele binding noodzakelijk, nl. dat als regel de minister de bevoegdheid dient te ontbreken, voor Nederland bindende stappen te ondernemen zonder vooroverleg met de daartoe aangewezen vertrouwensmannen van het parlement. Hoever zulks uitvoerbaar is en constructief, bewijst de positie van Senatoren als O'Conally en Vandenberg in U.S.A., het zijn waarlijk niet de enige voorbeelden. Maar Struycken klaagde al in zijn bovenbedoelde studie, dat, naast de onbevredigende regeling, het parlement zijnerzijds niet alle mogelijkheden benut. En daar hangt weer mee samen de weinig efficiënte wijze waarop ten onzent de tijd van een volksvertegenwoordiger wordt benut, zoals eerder in dit tijdschrift is gereleveerd.

Voor bovennationale besluitvorming, gericht op een permanent gezamenlijk bovennationaal beleid, is een bovennationaal democratisch orgaan noodzakelijk. Bij gebreke van dien, heeft het parlement ten minste zijn mogelijkheden uit te buiten, ten einde de toestand van het bij u, over u en zonder u, te verhinderen. Geschiedt dat niet, dan sukkelen wij in alle gemoedsrust naar de toestand van het verlicht despotisme der administratie. De administratie die, menselijk begrijpelijk, de medeverantwoordelijkheid van het parlement bij voorkeur reserveert voor griezelige zaken als bijv. de Indonesische. Menselijk begrijpelijk, gezien vanuit het licht der veelal deskundige ambtenaren. Maar het zijn wederom de zeden, die in staat zijn een dienend en integer corps te creëren, niet vreemd aan de maatschappij.

Het spreekt van zelf, dat bij dit alles de eigen verantwoordelijkheid van de regering volledig in tact blijft. Maar het valt niet in te zien, waarom details als gratis varen met de Zeeuwse ponten wel bij parlamentsbesluit zouden worden beslist en devaluatie zelfs geen voorwerp van vertrouwelijke hypothetische discussie uitmaakt. Ten aanzien van internationale aangelegenheden domineert ten onzent het fait-accompli, d.w.z. is de volksinvloed geringer dan hij kon zijn. Generaties lang achtte men dit uit de aard der zaak niet onwenselijk. Maar de verhoudingen zijn veranderd en aanpassing is nodig, op straffe van verzwakking der democratie. Slechts die democratie is veilig, die efficiënt is naar organisatie en actie.

REORGANISATIE VAN HET PARLEMENT

De volgende opmerkingen over de werking van ons parlement en hoe die gewijzigd dient te worden, zijn ontleend aan enkele jaren van parlementaire ervaring. Zij zijn niet nieuw. Men kan ze grotendeels terugvinden vooral in enkele na-oorlogse publicaties (o.a. in mr M. van der Goes van Naters: De leiding van de staat, en mr J. F. de Jongh: De vernieuwing van het staatkundig bestel).

Een sterk gevoel van onbehagen over de werking van ons staatkundig bestel is heus niet van de laatste jaren en leeft zeker ook bij vele volksvertegenwoordigers. Dat deze meer of minder bewuste reactie niet al veel eerder opgevangen is door daadwerkelijk ingrijpen is voor een groot deel toe te schrijven aan de neiging bij vele Kamerleden om de bestaande instellingen als onaantastbaar te beschouwen. Zien wij het goed, dan breekt echter vooral de laatste tijd bij vele afgevaardigden van verschillende politieke richting het besef door, dat de bestaande werkwijze nu werkelijk onhoudbaar is geworden.

Het aangrijpingspunt voor critische beschouwingen is uiteraard de onhoudbaarheid van de huidige toestand. Deze critiek vertoont verschillende aspecten. Een organisatorisch aspect: iedereen die iets afweet van de efficiency, toegepast in het moderne bedrijfsleven, loopt zich elke dag weer te verbijten over de afschuwelijk trage en onzakelijke wijze waarop staatkundige beslissingen tot stand komen. Anderen ergeren zich aan de gebrekkige en onbevredigende wijze waarop de parlementaire controle — in deze tijd meer dan ooit noodzakelijk — geëffectueerd kan worden. En bij allen doet zich het persoonlijke bezwaar gelden, dat men in het huidige systeem bezig is op hopeloze wijze zijn kostbare tijd te versnipperen en te verknoeien door eindeloos te moeten luisteren naar lange redevoeringen, die men bovendien, als men er zin in heeft, nog in de Handelingen nalezen kan. Maar men blijft op zijn plaats, omdat bij stemmingen een beslissing genomen moet worden, waaraan geen volksvertegenwoordiger, zich van zijn verantwoordelijkheid bewust, zich kan en mag onttrekken. Hoeveel animo er ook is voor het deskundige en veel zakelijker commissoriale werk, de meestal nutteloze afdelingsvergaderingen zonder werkelijke discussie, waarin braaf de ongeveer gelijkkluidende nota's bij de rapporteurs worden ingediend, en de zinloos langgerekte debatten, waarvan een groot deel of herhaling of klein detailwerk is, moeten een levend mens in de verleiding brengen om dit overigens voor de samenleving van ons volk zo beslissende werk maar weer in de steek te laten. De huidige werkwijze van

het parlement heeft in zich de tendentie om de besten af te stotven en tweede- of derde-rangs figuren aan te trekken.

Nu wordt deze onbevredigende situatie voor een groot deel bepaald door omstandigheden die buiten de directe sfeer van het parlement liggen. Wij denken daarbij vooral aan de ook onderling verbonden invloeden van een te geperfectionneerd kiesstelsel dat de versplintering in vele en te kleine partijen tot gevolg heeft en de verstarde en verlamme partijverhoudingen, een combinatie waartegen ieder die wel eens een frisse wind door het Nederlandse politieke leven zou willen zien waaien, elke keer weer onbarmhartig zijn hoofd stuit. Iedereen begrijpt, dat bijv. het ontbreken van een behoorlijk homogene regeringspartij of regeringscoalitie (zoals men de oude coalitie in ons land tot 1913 in zekere zin kon opvatten) en het evenzeer ontbreken van een homogene oppositiepartij of oppositiecoalitie een verlamme invloed heeft op de daadkracht en het tempo van het Nederlandse staatkundig handelen, zowel van de regering als van het parlement. Al ware het, wat het laatste betreft, alleen maar, dat de aanwezigheid van drie of vier fracties in plaats van acht reeds een enorme besparing van nationale spreektijd en ministeriële zittijd zou betekenen.

Wij moeten echter in het volgende een nadere uitweiding over deze en andere invloeden buiten beschouwing laten. De kernvraag is voor het oogenblik deze: in hoeverre is er een redelijke kans, dat binnen de gegeven verhoudingen in ons parlement een verandering van werkwijze tot stand gebracht kan worden, waardoor althans in beduidende mate een bewredigender functionering bereikt kan worden?

Wij beseffen daarbij zeer wel, dat vele bezwaren in verband gebracht moeten worden met de nauwe relatie van werkzaamheden die er bestaat tussen regering en parlement. Veel bezwarends is ook te ontdekken in de departementale gang van zaken en het is niet mogelijk om een eventuele reorganisatie van het parlement te verwerkelijken zonder een aansluitende aanpassing van ministeriële en departementale werkzaamheden. Er is hier sprake van een wisselwerking, en zeker niet alleen ten aanzien van het te trage tempo van onze staatsmachine. Er is wel degelijk ook een onbewuste of bewuste neiging om elkaar buiten te sluiten of elkaars arbeid te bemoeilijken. Prestigekwesties en andere psychologische defecten kunnen daarbij soms een belangrijke rol spelen. Fundamenteel komt dit probleem nooit tot oplossing als deze coördinatie (want dat moet het in sterke mate zijn) en de parlementaire contrôle (die best nog iets effectiever mag zijn) niet slechts samengevat zijn in een behoorlijk geregelde onderlinge afbakening, maar ook in een duidelijker op elkaars werkzaamheden afgestemd zijn. In dat verband onderschrijven wij volkomen de conclusie waartoe verschillende deskundigen op grond van de steeds ingewikkelder wordende staatsmachine (een onvermijdelijke ontwikkeling in deze moderne tijd) komen: er zal een verschuiving aanvaard moeten worden van parlement naar regering, in het bijzonder ten aanzien van de uitvoerende taak. Populair gezegd: het parlement dient niet te zitten op de stoel van de regering.

Als men zijn gedachten laat gaan in de richting van een meest wenselijke functieverdeling tussen regering en parlement, dan komt men tot de conclusie, dat deze in essentie niet zoveel afwijkt van wat wij in ons parlementaire bestel sinds de beslissende strijd in de zestiger jaren van de vorige eeuw hebben gehad. Enerzijds de wetgevende taak, voornamelijk tot uiting komend in de correctie en de goedkeuring (eventueel afkeuring) van voorgelegde voorstellen van wetgevende aard, anderzijds de controlerende taak van het door de regering overigens gevoerde beleid. Een belangrijk deel van dit werk voltrekt zich binnenskamers en is van persoonlijke, mondelinge aard: het informele contact met ministers en met hun toestemming eventueel met hun ambtelijk apparaat. Naar buiten komt deze controlerende arbeid uiteraard meer bij de uitoefening van het vragen- en interpellatierecht, bij het stellen van vragen, bij de behandeling van wetsontwerpen en vooral bij de begrotingsbehandeling (welke in formele zin natuurlijk meer een wetgevende handeling is), bij de beoordeling en behandeling van verslagen (waarvan als één der belangrijkste dat van de Rekenkamer is).

Wanneer men zich nu echter afvraagt op welke wijze vandaag de uitwerking geschiedt van deze op zich zelf nog geldende richtlijnen, komt men evenwel tot een aantal ontstellende conclusies. De eerste is wel, dat indien men al deze werkzaamheden volledig zou uitvoeren (lezen van alle stukken, volledig bijwonen van alle vergaderingen, persoonlijk behandelen van alle zaken die men door kiezers aangebracht krijgt ter officiële of officieuze behandeling met minister of departement, om maar enkele van de belangrijkste te noemen) men niet uitkomt met volledig dagwerk. Men kan er zelfs een behoorlijk bezet administratief apparaat bij gebruiken en dan nog komt men er niet (vgl. H. J. Hofstra in *Socialisme en Democratie*, Jaargang 5, No 9). En dan reppen we nog niet van het politieke en voorlichtende werk, dat een volksvertegenwoordiger in het land heeft te doen. Maar dat niet alleen. Men moet dan ook nog concluderen, dat de werkwijze te omslachtig en te tijdrovend is, ja, dat er ogenblikken zijn, dat men gedwongen moet zitten nietsdoen. En wat voor velen het ergste is, men krijgt niet de mogelijkheid om van tevoren zijn tijd behoorlijk in te delen, want vooral de laatste jaren met de overkropping van werk en het plotseling acuut worden van belangrijke politieke kwesties kan men opgeroepen worden naar Den Haag voor zelfs niet te bepalen tijd, waardoor een heel programma in duigen valt.

Het is niet te ontkennen, dat vele van deze moeilijkheden ontstaan door een te nauwe betrekking van het parlement bij de details van de wetgeving. Hier gaat enorm veel tijd in zitten, vooral zittingstijd. Ware deze wat minder, dan zou er ten minste wat tijd voor behoorlijke studie en voorbereiding overblijven. Dit kan alleen, wanneer het parlement zich minder met de details bemoeit. Vooral in de plenaire vergadering. Dan zou er ook ruimte vrijkomen voor het controlerende werk, dat nu dikwijls in het gedrang komt. Een zeer belangrijke verbetering zou te bereiken zijn indien

de regering meer de bevoegdheid zou krijgen haar wetgeving te presenteren in de vorm van raamwetten, en bovendien de Kamer zich in de plenaire vergadering veel meer zou beperken tot de algemene politieke beschouwingen over een wetsontwerp, waarbij de tijd in nog veel sterker mate gerantsoeneerd kan worden dan nu al het geval is. Dan is er misschien een mogelijkheid om uit de hopeloze overlading van werk te komen. Een overlading, welke o.a. tot uiting komt in het feit, dat een begroting nog behandeld wordt in het jaar waarvoor deze geldt.

Er is naar onze mening maar één mogelijkheid om bij een ontlasting van de plenaire vergadering toch de mogelijkheid van een degelijke deelneming van het parlement aan de wetgevende arbeid te behouden. Een mogelijkheid, die ook reeds verschillende malen bepleit werd: Laat de wetsontwerpen in kleinere, deskundige Kamercommissies zakelijk goed voorbereiden. Geef deze commissies alle bevoegdheden om ministers, deskundige ambtenaren en betrokkenen uit het maatschappelijk leven te horen. Laat in onderling overleg (eventueel in het openbaar) alle details behandeld worden. (Vgl. het voorbeeld van de Wet Materiele Oorlogsschaden, waarbij de Commissie van voorbereiding en de minister 60 van de 70 amendementen in onderling overleg wegwerkten. Wat een enorme tijdsbesparing voor de andere 90 Kamerleden, die hierover anders braaf in de openbare vergadering enige dagen lang hadden mogen stemmen.) En breng dan het aldus voorbereide wetsontwerp in een openbare vergadering, waar zeer beperkte algemene beschouwingen worden gehouden en verder praktisch niet meer gepraat wordt. Een gedetailleerd verslag over het commissoriale overleg kan de andere leden en de publieke opinie van tevoren voldoende voorlichten. En laat men de afdelingen alsjeblieft afschaffen. Daarvoor kunnen de leden uit het land een verre reis maken om na een uurtje weer naar huis te gaan. De door de fracties voorbereide nota's zijn dan keurig in alle vijf de afdelingen ingeleverd. Dit systeem is een anachronisme geworden.

Het spreekt wel vanzelf, dat een nauw contact binnen de fracties op deze manier een dringende noodzaak is. In die kring onderhouden de verschillende deskundigen het algemene contact met hun politieke geestverwanten. Daar vindt dan de toetsing van het werk der deskundigen in het algemene politieke kader plaats.

Een tweede ernstig bezwaar is, dat er van de controlerende functie dikwijls niet zo heel veel terecht komt. De volksvertegenwoordiger opereert zo'n beetje op z'n eentje. Als hij geluk heeft, dan beschikt hij over een aantal betrouwbare inlichtingenbronnen in den lande, waarvan hij weet, dat zij hem niet met het eerste het beste ongecontroleerde krantenberichtje of voor een eenzijdig, persoonlijk belang aan de gang zetten. Maar zelfs dan nog is hij ver de mindere van de minister, die een uitgebreide staf van ambtenaren ter beschikking heeft, die een eindeloos aantal argumenten kunnen opbrengen tegen die lastige volksvertegenwoordiger. Bovendien is de selectie via de politieke partijen nog dikwijls zo, dat deskundigheid op

een bepaald gebied niet de eerste eis is, die gesteld wordt aan een candidaat-Kamerlid, al moet hierbij zeker opgemerkt worden, dat er voorbeelden te over zijn van Kamerleden, die, voor een bepaalde taak gesteld, zich met verbeten ijver en kunde zodanig hebben ingewerkt, dat er zeker sprake is van een deskundigheid, die kan wedijveren met die der erkende „deskundigen”.

Maar anderzijds moeten toch soms wel eens een insider op een bepaald gebied van overheidszorg de haren te berge rijzen, wanneer hij de oppervlakkigheid en de kennelijk misleidende informaties van een rustig orerende hoogmogende beluistert. Waarbij dan nog het meest betreuwenswaardige is, dat de regering met dergelijke nonsens ook nog rekening moet houden, omdat zij zelfs, éénmaal getrokken in het vlak der politieke instincten, een ernstige bedreiging voor een bewindsman kan worden. Maar zoals gezegd, zolang de selecterende politieke partijen op dit aspect nog onvoldoende letten, zal er niet veel aan te doen zijn.

Maar ook de meer of minder „ingelichte” deskundigen in de Kamer wordt het behoorlijk moeilijk gemaakt. Omdat zij geen tijd en geen gelegenheid krijgen om zich voldoende in de materie in te werken. Ook niet wanneer zij hun volledige tijd voor hun parlementaire werkzaamheden vrij hebben. Hun tegenspeler, het departementale apparaat, is volledig op de hoogte van wat er gebeurt, heeft alle documentatie en heeft alle overzicht. In het departement circuleren allerlei meer of minder vertrouwelijke rapporten en nota's, niet in het minst betreffende internationale verhoudingen en regelingen. Een volksvertegenwoordiger krijgt van al dat schoons niets te zien, een afdelingschef zoveel als hij wil, en vermoedelijk vinden sommige lieden dat eigenlijk wel gemakkelijk. Sommige publicaties kan men pas loskrijgen als men het zware geschut van de minister te hulp roept. Op internationale conferenties, waarheen verschillende ambtelijke instanties worden afgevaardigd, worden Kamerleden geweerd. Men beseft niet, dat men daarmee juist een gevaarlijke bedreiging ook voor het goede werk van het eigen departement opwekt, omdat de onwetende volksvertegenwoordiging juist daardoor verkeerd en uit te politieke motieven gaat reageren op de overigens goede en gezonde voorstellen van de regering.

Er is hier maar één oplossing, namelijk dat het departement alles doet om de volksvertegenwoordiging zo goed mogelijk in te lichten vóórat er onnodige moeilijkheden ontstaan. Opdat die volksvertegenwoordigers ook in hun politieke contact met de kiezers veel recht kunnen zetten van wat door een gebrek aan goede regeringsvoorlichting in deze steeds ingewikkelder wordende tijd wordt kromgetrokken. Een nauwer contact van de deskundige Kamerleden met het departement, dat hun speciale interesse heeft, is hoogst urgent. Uit de aard der zaak vraagt dit van de Kamerleden een sterker gericht zijn op specialisatie met betrekking tot één of enkele gebieden van overheidsbemoeiing. Het zal daarbij gewenst zijn, dat zij zelf zich de mogelijkheid verzekeren om naast dit specialistische werk een open oog te houden voor het algemeen politieke aspect.

Deze suggesties voor een effectievere contrôle gaan in dezelfde richting als onze conclusie t.a.v. een efficiënter verloop van de wetgevende arbeid.

Voorzover deze reorganisatie uitdrukking vindt in een andere structuur van het Kamerwerk, wijzen wij er op, dat voor een vervanging van het afdelingsonderzoek door een voorbereiding middels vaste commissies, slechts een wijziging van het reglement van orde nodig is, waarin bestaande bevoegdheden voor de commissies dienen te worden uitgebreid (o.m. ten aanzien van het aantal leden) en de bepalingen, geldend voor het afdelingsonderzoek, kunnen vervallen.

Het spreekt wel vanzelf, dat wij naast de met alle departementen corresponderende vaste commissies, de mogelijkheid willen openlaten voor bijzondere commissies van voorbereiding voor speciale wetsontwerpen van buitengewone betekenis of indien deze niet zonder meer zijn onder te brengen bij een der departementen.

Wanneer inderdaad het Kamerwerk meer in deze geest zou gaan geschieden (en het lijkt ons onvermijdelijk, de tendentie van deze verschuiving was er trouwens voor de oorlog al), dan houdt dat nog wel enkele consequenties in.

In de eerste plaats voor de algemene structuur van ons hele parlement. Wanneer inderdaad bereikt zou kunnen worden, dat het voorwerk grotendeels in een beperkte kring van politieke deskundigen zou geschieden, dan zou de openbare vergadering over het aldus voorbereide wetsontwerp sterk het karakter krijgen van een tweede lezing, van een revisie door een orgaan, dat de hele kwestie in een wat ruimer en algemener kader ziet, dan in de Commissies het geval was. Zou aldus de plenaire vergadering een soort van Kamer van Revisie worden, zij het dan met het recht van amendement, dan zou de bestaansreden voor een Eerste Kamer geringer worden.

In de tweede plaats zou een hoger graad van deskundigheid der leden en een regelmatiger en meer uitsluitende bemoeiing met enkele gebieden van de overheidstaak een onvermijdelijk gevolg van deze verschuiving moeten zijn. Dit stelt bijzondere eisen aan de leden en hun tijdverdeling. Verschillende vragen komen daarbij naar voren, vragen, die ook al langere tijd in discussie zijn geweest. Zo is er de eventuele uitbreiding van het ledental. Daar wordt verschillend over gedacht (vgl. ook het reeds eerder genoemde artikel van Hofstra). Persoonlijk zijn wij van mening, dat met een dergelijke uitbreiding inderdaad een groter bewegingsvrijheid voor verschillende leden, die ook in het belang van hun parlementaire functie werkzaamheden elders hebben te vervullen (o.a. op internationaal gebied), wordt bereikt. Maar daarmee zal dan moeten samengaan een minder strakke opvatting van de toelaatbaarheid van het absentisme, zowel binnen als buiten de Kamer. Wat niet wegneemt, dat er ook hier grenzen zijn en met name de aanwezigheid van een quorum een onvermijdelijke eis moet blijven voor het nemen van beslissingen.

Hoofdzaak is, dat er een differentiatie naar werkzaamheden voor de

leden mogelijk moet zijn. Het is beslist noodzakelijk, dat sommige leden elders werkzaam zijn of nauwe regelmatige contacten met maatschappelijke organen houden. Met name geldt dat zeer sterk voor vakbondsbestuurders, die, met hun grote ervaring op sociaal gebied, niet in de volksvertegenwoordiging gemist kunnen worden. Dit geldt ook voor leden wier werkzaamheden sterk op internationaal gebied liggen. (U.N.O., Straatsburg, Benelux, staatkundige contacten met Indonesië). Dit dient men ook te zien in verband met de noodzaak, dat in deze nieuwe internationale verbanden ook meer of minder permanente gemengde parlementaire organen tot stand komen.

Daarnaast is het onvermijdelijk, dat er een type Kamerleden is, dat inderdaad praktisch zijn volledige tijd aan de dagelijkse parlementaire arbeid bezig is. Men denke hierbij bijv. maar eens aan de onmogelijke belasting van de leden van de parlementaire enquête-commissie, die zelfs een belangrijk stuk van hun normale Kamerwerk moeten laten schieten. Hierbij komt het vraagstuk van de salariëring en de druk van andere hiermede samenhangende lasten om de hoek kijken. Nog steeds worden verschillende Kamerleden gedwongen tot het zoeken van bijbaantjes ter bijverdienste, die dikwijls remmend op de parlementaire werkzaamheden werken. Misschien is het mogelijk om hier tot een differentiërende oplossing te komen, waarbij rekening gehouden kan worden met andere noodzakelijk te verrichten functies.

Samenvattend kunnen wij zeggen, dat in het parlement zelf langzamerhand bereidheid begint te komen om de werkwijze meer of minder fundamenteel te veranderen. Dat is belangrijk, want ten slotte kan de Kamer dit alleen zelf doen. En zonder al te veel moeite. Zoals gezegd, er is slechts een verandering van het reglement van orde voor nodig, en men heeft over een groter aantal vaste commissies alle leden uit te smeren, terwijl de afdelingswerkzaamheden kunnen vervallen. In deze commissies zou dan een groot deel van de wezenlijke parlementaire arbeid kunnen gebeuren, terwijl de leden dezer commissies tegelijk groter aandacht aan hun controlerende functie kunnen wijden. Een nauwer en meer permanent contact van deze commissies, zowel als van haar leden, met het departement is daarbij een vereiste.

Anderzijds zal met deze verandering moeten gepaard gaan een groter aandacht voor de noodzaak de leden (die dus in sterker mate geabsorbeerd zullen worden door een deelgebied) de gelegenheid te geven om het algemene politieke beeld in zijn ontwikkeling te blijven volgen.

Naar onze mening is een reorganisatie in de richting van de hierboven gemaakte suggesties een levensvoorwaarde voor een krachtig en snel werkend parlement. Blijven wij in de huidige sleur doorgaan, dan vrezen wij, dat de volksvertegenwoordiging enerzijds het specialistische departement blindelings zal moeten volgen, of anderzijds in steeds sterker mate blunders zal begaan. Moge dit besef in zo sterke mate gaan leven, dat er snel maatregelen getroffen zullen worden.

OPVOEDING TOT DEMOCRATIE

In mijn boek „Toekomstmuziek”, beschouwingen over democratie in opvoeding en onderwijs¹⁾ heb ik na een (al te) lange beschouwing, de volgende definitie van democratie gegeven, die ik in dit artikel als uitgangspunt wil nemen:

Democratie is de gezindheid van een persoonlijkheid om zonder over hen te willen heersen of in hen verloren te gaan, anderen te dienen met alle, zoveel mogelijk ontplooiende krachten van lichaam, geest en gemoed; het is in verband daarmee ook de bestuurs- of regeringsvorm, die en deze ontplooiing en deze dienst wenst van alle leden der kleine of grote gemeenschap en hen, ter bereiking daarvan, invloed toekent op de leiding van de collectiviteit, waartoe zij behoren, met afwijzing van alle dictatuur en elke anarchie.

Onmiddellijk rijzen de vragen: Is deze gezindheid van nature aanwezig? Zo ja, hoe moet ze worden behoed, ontwikkeld en tot bloei gebracht? Zo neen, kunnen we haar op de persoonlijkheid enten, laten uitgroeien en vrucht dragen?

Onze anthropologie moet hier het antwoord geven. Wie de eerste en de laatste vraag ontkennend beantwoordt, ontkent daarmee tevens de mogelijkheid van opvoeding tot democratie. Wie op de laatste „ja” zegt, is minder pessimistisch, al lijkt mij zijn taak zwaar. Persoonlijk heb ik de neiging, de eerste vraag bevestigend te beantwoorden, dus de weg van de minste weerstand te kiezen. En in de laatste twee gevallen zullen veel gemeenschappelijke methoden kunnen worden aangewend.

Mijn optimisme ontkent niet de aanwezigheid in iedere mens van demonische en destructieve krachten: ik deel Vondels mening, dat „engelsheid en diersheid zijn gemengd”. Maar ik geloof in de kracht van het geweten en de vruchtbaarheid van een beroep daarop. En ik meen, dat er maatregelen zijn te treffen, waardoor de demon geboeid, de neiging tot destructie beheerst en de productieve krachten ontwikkeld kunnen worden, waardoor de dienende persoonlijkheid kan worden gevormd, die wij democraat noemen. Met andere woorden: ik geloof in de mogelijkheid van opvoeding, zij het dan niet in de almacht er van.

Tot welke consequenties op het terrein van die opvoeding voert ons dit inzicht in verband met onze omschrijving van „democratie”? In de eerste plaats zal er naar moeten worden gestreefd, bij ieder kind „alle krachten van lichaam, geest en gemoed tot ontplooiing te brengen”. Thuis, in school en daar buiten. Met een dubbel doel: de zich ontwikkelende persoonlijkheid zo rijk mogelijk te maken, dus het phenotype zo veel

mogelijk gelijk te maken aan het genotype en de opvoeder de gelegenheid te geven, zijn discipel grondig te leren kennen, nadrukkelijke voorwaarde voor werkelijke vorming. „Kom eerst in ze en neem ze dan mee”, leerde Lighthart ons. Dat vooronderstelt vrijheid van uiting en beweging, ruimte en materiaal van zeer variërende aard, persoonlijke voorkeur naast bindende opdracht, worsteling met „leerstof” van toenemende moeilijkheid, individuele bezigheid, afgewisseld met teamwork, een taalontwikkeling, die noch de expressieve noch de sociale noch de intentionele functies van spreken en schrijven verwaarloost, contact met religie, wijsbegeerte, wetenschap en kunst en een training van het lichaam, dat moet worden tot een harmonisch instrument in dienst van gedachte en gevoel; bij de opvoeder: bescheidenheid en onbevangenheid, gulheid en humor, psychologisch inzicht en Einfühlung, leiderschap en kinderlijkheid en het verlangen, jonge mensen te observeren en te determineren. Het is er verre van af, dat de omstandigheden, waaronder onze kinderen opgroeien, aan dit ideaal beantwoorden; en even ver zijn wij verwijderd van de opvoeders en waarnemers, die hier werden getekend. Vernieuwing, als ik dit veel gesmade en langzamerhand duf geworden woord mag gebruiken, vernieuwing van onderwijs en opvoeding is dringend noodzakelijk om de eerste voorwaarde te scheppen voor opvoeding tot democratie. Vernieuwing op het terrein van didactiek, methodiek en organisatie; vernieuwing bovenal bij de opleiding van het onderwijzers- en lerarencorps. Pas als de docenten zijn omgemunt tot psychologen en paedagogen, de zelfwerkzaamheid meer is geworden dan een onderwerp voor een examenopstel en ieder kind, onafhankelijk van de levenspositie der ouders, de volle gelegenheid krijgt te laten zien wat het kan, is de ontplooiing mogelijk, waarover zoëven werd gesproken. Waarbij dan wordt voorondersteld, dat niet alleen de school, maar ook het gezin, de jeugdbeweging en de maatschappij in haar vele aspecten meewerkten aan een grondiger verkenning van kinderen en de vaststelling van hun persoonlijkheidsbeeld. Er is een brede organisatie denkbaar van alle krachten, die met kinderen in contact komen en hen beïnvloeden — ook hier is van wezenlijke „planning” nog nauwelijks sprake.

Maar het gaat om méér dan de „volledige ontplooiing.” Die alléén zou leiden tot individualisme en atomisme, dus ver voeren van de gemeenschap, tenzij de sociale drang in ieder mensenkind zo sterk zou zijn, dat de concentratie op en de ontwikkeling van de eigen krachten er door zou worden gecompenseerd. Ik waag het, daaraan te twijfelen, vrees eerder, dat een al te zorgvuldige waarneming en ontplooiing van de enkeling egocentrisme en egoïsme ten gevolge heeft. Hier ligt een der gevaren voor „de nieuwe school.” Wanneer die niet voortdurend de kinderen oproept tot dienst aan de kleine en de grote gemeenschap, hen niet tot groepswerk verplicht en tot gezamenlijke doorleving van emoties, voedt ze op tot anarchie inplaats van tot democratie.

Uiterst belangrijk is de vraag: Hoe leren we kinderen en jonge mensen de collectiviteit te dienen waartoe ze behoren? Naar twee kanten zijn er

grenzen aan dienstbaarheid. Ze kan ontaarden in het verlangen van te heersen, misschien met de beste bedoelingen, maar nimmer te aanvaarden, ze kan ook zo volkomen trachten onder te gaan in de collectiviteit, dat van persoonlijk leven geen spoor meer is te ontdekken; en ook dat is de mens onwaardig en in strijd met werkelijke democratie. Daarom is het noodzakelijk aan een kind, dat opgroeit in verschillende collectiviteiten, momenten van eenzaamheid te gunnen. Het heeft recht op een eigen „hol”, waarin het zich kan terugtrekken, inkeren tot zichzelf en zich bewust worden van de eigen talenten en tekorten. Het moet op school werken met anderen, maar ook alleen; vooral in de jeugdbeweging heeft men de neiging, onafgebroken beslag te leggen op de leden en hen op te voeden tot pure collectivisten aan wie geen persoonlijk leven, geen stilte en geen zelfbezinning toekomt. Maar het moet daarnaast leren begrijpen, dat de collectiviteit recht heeft op zijn diensten, het moet zich aanpassen en inschikken, zich onderwerpen aan de „regelen van het verkeer” die de gemeenschap móet handhaven wil zij kunnen functionneren als een organisme van hogere orde. Thuis, op school en in het „derde milieu” heeft ieder kind zijn rol in het grote spel: het heeft zijn vaste taken, zijn onvermijdelijke plichten, zijn verantwoordelijkheden en zijn aansprakelijkheid. Wanneer het op deze punten te kort schiet, hebben de leiders, die hem door natuur en cultuur zijn gegeven, de plicht en het recht, hem tot inzicht en actie te brengen: door een beroep op zijn geweten allereerst, door een rustig gesprek als het kan, door een van de vele vormen van straf als het moet. Democratie moet intolerant zijn, waar de anarchie de kop opsteekt; de democratische leider is zich bewust, dat in het individuele geweten de grenzen van zijn macht gelegen zijn, maar hij weet maar al te goed, dat vaak geweten wordt genoemd, wat als lust en drift moet worden beschouwd. Hij stelt natuurlijk en persoonlijk gezag hoger dan de uitoefening van *macht*, maar erkent, dat de laatste mag worden aangewand, wanneer het eerste niet voldoende is. Des te uitgebreider de collectiviteit is, des te vaker zal dit het geval moeten zijn.

Bij deze sociale opvoeding binnen verschillende collectiviteiten is van de grootste betekenis de deelneming aan het bestuur of de regering, waarover in het tweede deel der definitie van democratie werd gesproken. In die omschrijving ligt de klemtoon op de opvoeding van de individuen: niet het feit, dat bij een democratische bestuursvorm de collectiviteit tot grotere bloei kan komen is van het meeste belang, maar de omstandigheid, dat „ontplooiing en dienst” er mogelijk door worden gemaakt, dus de persoonlijkheid er door kan worden gevormd; m.a.w. democratie als bestuursvorm wordt in de eerste plaats aanvaard als paedagogische methode. Het gaat in laatste instantie om de mens en niet om de collectiviteit, al wordt erkend, dat de eerste zich zonder de laatste niet ontwikkelen kan. En vooral ook dáárom dient invloed te worden toegekend aan alle leden van de gemeenschap op de leiding daarvan. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat bij een dictatoriaal bestuur de productie van een collectiviteit hoger wordt

opgevoerd dan bij een democratische leiding, al heb ik reden er aan te twifelen; dan tóch zou ik op paedagogische, ethische en humanitaire gronden deze dictatuur moeten afwijzen.

Hoe kunnen wij, door invloed op de leiding van collectiviteiten toe te kennen aan hun leden, de democratie als gezindheid oproepen en activeren? Hoe ver kan en mag die invloed gaan in de kleine en grote gemeenschappen, waarin wij leven? En wat kan deze deelneming aan het bestuur van kleine, min of meer natuurlijke collectiviteiten betekenen voor de functionering van de democratie in staten en hun federaties? Vragen, waarop in dit korte artikel niet meer dan een uiterst summier antwoord kan worden gegeven. Als eerste, natuurlijke collectiviteit, het gezin. Het spreekt vanzelf, dat de twee-eenheid, vader en moeder, de leiding heeft. Zij hebben in de meeste gevallen spontaan gezag, zijn in staat, zeer uiteenlopende machtsmiddelen aan te wenden, zij zijn, behalve in bijzondere omstandigheden, onafzetbaar en gewoonlijk onvervangbaar. Alle voorwaarden zijn hier aanwezig voor een dictatoriaal regiem, te meer, waar de ouders wijzer en ouder zijn en zich verantwoordelijk voelen voor hun kroost. In de eerste jaren kunnen zij ook moeilijk anders dan met absolute macht regeren: dressuur is onmisbaar in de tijd, waarin geweten en verstand in hun prilste stadium verkeren. Maar niets belet hun, steeds meer afstand te doen van hun macht, al zal hun natuurlijk gezag zich nog lang blijvend doen gelden. Waarom zouden wij niet in toenemende mate overleg plegen met onze kinderen bij allerlei regeling en ordening in het gezinsleven? Waarom zouden wij ook hun raad niet volgen nu en dan, al was het maar alleen om hun te leren zien, hoe beperkt hun blik was? Gemakkelijk is dat niet: ouders, vaders vooral, zijn geboren despoten. Er is meer dan dat. Als de ouders hun democratische plicht kennen, dus lid zijn van allerlei organisaties, meelevende met wat in hun land en daar buiten gebeurt en in de huiskamer de kleine en grote kwesties bespreken die hen beroeren, wordt hun kroost systematisch ingewijd in de problemen, waarmee de democratie worstelt. Politieke en economische belangstelling is voor opvoeding tot democratie van de grootste betekenis. Kinderen leren gráág — waarom bespreken we de belangrijkste vraagstukken niet zó, dat ze kunnen begrijpen, waarom het gaat, in staat zijn hun vragen te stellen en hun beperkte opinie te formuleren?

Wat hier over het gezin is gezegd, geldt in versterkte mate voor de school. Het spreekt vanzelf, dat ieder kind moet worden ingewijd in de structuur en de gevolgen van een dictatoriale en een democratische staatsregeling. Leraren in geschiedenis, staatsinrichting en economie hebben hier een belangrijke taak. Maar van meer betekenis dan studeren en doceren, is beleven. Niets is verwerpelijker dan het inpompen van wetsartikelen en systemen, die voor kinderen niet tot levende werkelijkheid zijn geworden: men kan politiek en economie tot een gruwel maken door ze te doen ontwaarden tot abstracties en dor feitenmateriaal. Groot is de kans, dat uitbreiding van deze materie, vooral op de middelbare scholen, de toch al

te veel met „leerstof” belaste leerlingen vervullen zal met een onoverwinnelijke afkeer van wat als „alweer een vak” wordt gevoeld. Op twee manieren is dit te voorkomen. Allereerst door de intensieve behandeling van actuele gebeurtenissen, waaraan de theoretische bespiegeling kan worden getoetst. Mogelijk gaan we daarbij niet zover als in het volgende citaat uit een artikel over het Amerikaanse onderwijs wordt geschilderd ²⁾: „Belangrijk is de behandeling van „current events”, de dagelijkse gebeurtenissen, die belangrijk gevonden worden voor de leerlingen om er hun kennis en inzicht door te verrijken. De presidentsverkiezingen bijv. hielden de school van 1600 leerlingen, die ik toen bezocht, een week lang bezig. Leerlingen hielden debatten, verdiepten zich in de achtergrond van „republikeins”, „democratisch” en „derde partij”; ze tekenden spotprenten, verzamelden krantenknipsels voor de vele wandborden, ze volgden per schoolradio de verkiezingscampagne en in de schoolkrant, die ze zelf drukken, schreven ze hun pro- en contra-artikelen.”

Zijn wij te nuchter voor deze methode? Heeft de verdeeldheid bij ons te diep wortel geschoten om een dergelijke objectieve actie mogelijk te maken? Vermoedelijk wel; maar niemand zal kunnen ontkennen, dat hier belangstelling wordt gewekt voor een der interessantste en voornaamste gebeurtenissen uit het democratisch leven. Een belangstelling, die op onze „luisterscholen” maar sporadisch is te vinden.

Uiterst belangrijk is in dit verband alles wat in de Amerikaanse High School wordt samengevat als „social studies”, waarbij „Engels, literatuur en taal, geschiedenis, aardrijkskunde, economie, staatsinrichting en dagelijkse gebeurtenissen” de stof verschaffen voor besprekingen, discussies, acties en opstellen, niet zelden ook voor teamwork van allerlei aard. In het geciteerde artikel vindt men daarvan een uitvoerige beschrijving; telkens wordt daarin gezinspeeld op de betekenis van dit werk voor een democratische levenshouding. Ik ben de laatste om te beweren, dat wij het Nederlandse onderwijs op Amerikaanse leest behoren te schoeien, maar er is èn in het bovenbeschreven improvisatiespel, wil men liever het imitatiespel, èn in de samenwerking van verschillende docenten en leerlingen, die trachten te verenigen wat werd uiteengedacht en zich gezamenlijk richten op actuele problemen en de versterking van een democratische gezindheid, veel, dat ons aller aandacht en een voorzichtige navolging verdient. Waarom zou men in een middelbare-schoolklas niet door de leerlingen het feit kunnen laten naspelen, dat een bepaalde stad duizend jaar bestaat, waarom geen comité vormen, functionarissen kiezen, notulen laten schrijven, voorstellen ontwerpen en amenderen, precies zoals men dat in de werkelijkheid van het verenigingsleven doet? Waarom niet uitgaan van een centre d'intérêt, waarbij het beruchte vakchauvinisme moet zwijgen, de wereld rondom wordt verkend en sterk de nadruk wordt gelegd op eenheid van handeling en zelfbestuur?

Van nog veel meer betekenis dan dit imiteren en bestuderen is het

verenigingsleven in de school zèlf. Een groot aantal Nederlandse scholen bezit een scholierenvereniging, niet zelden daarnaast of in samenhang er mee een schoolraad, op volkomen democratische wijze gekozen en vrijwel zelfstandig bij het organiseren van schoolfeesten, sportwedstrijden, tochten, kampementen e.d. Gewoonlijk redigeert men een eigen krant; rector, directeur en leraren geven advies en steun; ingrijpen doen ze pas als zich ontwaardingsverschijnselen voordoen. Op sommige scholen kent men de wekelijkse of maandelijks algemene vergadering, gepresideerd door een leerling, die allerlei schoolkwesties aan de orde stelt. Ook hier gaat men gewoonlijk minder ver dan in de Angelsaksische landen. Lezers, die willen weten, wat daar geschiedt, moet ik verwijzen naar een interessant en samenvattend artikel: „De High School als waarschuwing en als voorbeeld voor het Nederlandse gymnasium”³⁾. Ik kan daaruit alleen het volgende aanhalen: „Een gemeenschappelijk en zeer belangrijk element bij de vele vormen van High Schools is de *doelstelling*. Men kan nl. wel degelijk spreken van een „American way of life”, een levensfilosofie, waar de Amerikaan op bijna religieuze wijze in gelooft. De nieuwe godsdienst zou men „Democratie” kunnen noemen. Democratie, niet als een politiek systeem, maar als een levensbeschouwing en een leefwijze. De Amerikaan *gelooft*, dat alle mensen gelijk zijn, in het bijzonder, dat ieder mens, dus ook ieder kind, het *recht* heeft op gelijke kansen en ontwikkelingsmogelijkheden onafhankelijk van sociaal milieu of ras... De twee aspecten van de doelstelling: alle kinderen moeten dezelfde gelegenheid hebben om hun persoonlijkheid zo rijk mogelijk te ontwikkelen en zij moeten leren samen democratisch te leven, zijn voor het Amerikaanse besef onverbreekelijk.

Een der middelen om democratie in de practijk des levens te beleven en te leren is het leerlingenparlement. (Al eerder werden in het artikel genoemd: de sterke differentiatie in het voortgezet onderwijs; het elective system, waarbij de leerling ieder semester zijn eigen leerprogram kiest uit de door de school aangeboden courses, daarbij voorgelicht door counselors en ook door toekomstmogelijkheden in zijn keus beperkt; de indeling in een „homeroom”, een groep van plm. 30 leerlingen, geleid door een leraar; de activities, een uitgebreid club- en sportleven, waarbij alweer democratisch samenleven hoofddoel is.) Dit parlement vergadert regelmatig om allerlei schoolzaken te bespreken. Zijn bevoegdheid is in een soort Constitutie geregeld. Let wel, dit is geen „Student Government”, maar slechts een middel om de jeugd tot coöperatie te brengen. Hier is de mogelijkheid geschapen om de leerlingen te doen meewerken in allerlei zaken de school betreffende en zo tot besef van medeverantwoordelijkheid voor het schoolleven op te voeden. Zij organiseren de schoolavondjes en de wedstrijden, soms ook een systeem van gangwachten, zij zijn verantwoordelijk voor de orde in de cafetaria, ja, ik zag zelfs een school, waar het gehele bedrijf van de cafetaria in hun handen was gelegd. Er zijn 1 à 2 leraren als tutor aan het Council toegevoegd en de Rector heeft het recht van veto. Maar zij maken er, naar hun zeggen, geen gebruik van,

want de geest is uitstekend en het middel werkt! . . . Alles is veel minder disciplinair geregeld dan bij ons — zonder tot teugelloosheid te vervallen (daarvan is men daar allang teruggekomen). Er is bijv. een scherpe contrôle op het spijbelen, o.m. door middel van de corridor guards (gedurende de lesuren mag een leerling niet op de gangen vertoeven; hij wordt dan aangehouden door de leerlingenpolitie, die op de hoeken rustig zit te werken en toezicht te houden). Maar anderzijds is de vrijheid groot. Bij de lunch in de cafetaria, waar soms meer dan 1000 leerlingen hun lunch verorberen, is bijv. meestal geen (leraren-) toezicht en toch schuiven ze in ordelijke rijen langs de toonbank om hun keus te doen en balanceren zij ordelijk met hun dienblad naar een tafeltje. En als een leraar door ziekte of anderszins afwezig is, zit de klas rustig zonder toezicht te werken. Er heerst een prettige sfeer van „dat doet men niet”, van coöperatie, welke zijn opperste uitdrukking vindt in de Student Council. Dit schenken van vertrouwen en medeverantwoordelijkheid kweekt inderdaad verantwoordelijkheidsbesef — het werkt heus! Dikwijls heb ik bij het wisselen der uren in de gang gestaan en mij verbaasd hoe daar zonder toezicht duizenden leerlingen zich voortbewegen — met veel lawaai (natuurlijk) maar ordelijk, binnen de grenzen blijvende. De jeugd van 15—18 jaar is niet bandeloos van nature, maar redelijk. *Mits er leiding is*, die haar vertrouwen wekt en haar vertrouwt. . . . Ik maakte een Student Council-bijeenkomst mee, waar de Rector vrij scherp ter verantwoording werd geroepen, omdat hij eigenmachtig een schoolavondje van Zaterdag op Vrijdag had verzet. In art. 7 van de Constitutie was dat aan de S.C. gedelegeerd. Het begon met eerlijk excuus aan te bieden voor zijn fout, om daarna zijn redenen uiteen te zetten. Na afloop hiervan werden (geheel vrijwillig) unaniem door de leerlingen deze bij hen zeer impopulaire maatregelen afgekondigd. Nog eens, de jeugd is redelijk, toegankelijk voor redelijke argumenten; zij is nog niet zo vastgelopen in prestige-overwegingen als wij, volwassenen!”⁴⁾

Na deze uiteenzetting mag het overbodig zijn, te wijzen op het feit, dat ook in het verenigingsleven buiten de school deze opvoeding tot stand kan komen, met name bij goed geleide jeugdorganisaties. Zij zijn onmisbaar voor ieder kind; zij bieden mogelijkheden, die noch het kleine gezin, noch de grote op een direct maatschappelijk doel gerichte school bezitten. Men vindt bij hen alle elementen, waarover in dit artikel werd gesproken.

Mag ik ten slotte nog wijzen op de merkwaardige pogingen, ook in ons land, met een groep jonge mannen een parlamentszitting te imiteren en naast de normale gemeenteraad er een voor jongeren op te richten? Ieder, die de opvoeding tot democratie ter harte gaat, wacht met de grootste belangstelling de ontwikkeling van dit „Ernstspiel” af.

¹⁾ De Arbeiderspers, 1947, Amsterdam.

²⁾ Sophie J. de Vries, in: Vernieuwing van opvoeding en onderwijs, 8ste jaargang.

³⁾ Dr Wielinga, in: Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs, 43ste jaargang, 12 Oct. '49.

⁴⁾ Veel van wat hier wordt getekend, vindt men op bescheidener wijze geïmplementeerd in verschillende „progressieve scholen” in ons land.

DEMOCRATIE IN GROTE ORGANISATIES

IN HET BIJZONDER IN DE PARTIJ VAN DE ARBEID

De Sociologische Werkgroep van de Dr Wiardi Beckman Stichting heeft zich gedurende het seizoen 1948-49 intensief bezig houden met het vraagstuk van het democratisch samenspel en de democratische controle binnen grote organisaties. Uiteraard heeft ze daarbij in het bijzonder aandacht gewijd aan de verhoudingen binnen de Partij van de Arbeid. Het onderstaande is een samenvatting van haar besprekingen voor zover deze betrekking hadden op enkele organisatorische aspecten van ons tegenwoordige organisatieleven. De vele besprekingen, gewijd aan het begrip democratie en de functie van de politieke partij van hier kortheidshalve niet weergegeven. Wel zij vermeld, dat voor zover hier van conclusies sprake is, daarbij is uitgegaan van de overweging, dat de politieke partij niet slechts een strijdorganisatie is, gericht op de verwezenlijking van politieke doelstellingen, maar evenzeer een democratische gemeenschap, waar de leden zich voorbereiden op de vervulling van hun plichten als staatsburger en zich oefenen in het democratisch spel.

Aard en actualiteit van het probleem.

De vraag in hoeverre het interne organisatieleven voldoet aan de eisen van het democratisch bewustzijn is aanmerkelijk ouder dan vandaag. Ter illustratie zij slechts gewezen op het feit, dat het beroemd geworden boek van Robert Michels: „Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie”, waarin geconcludeerd werd tot de onvermijdelijkheid van het doorzetten van oligarchische tendenzen binnen de georganiseerde groep, reeds verscheen in 1911. Bongers stelde daar in zijn *Problemen der democratie* (1934) tegenover, dat, wat Michels „de oligarchische ziekte der democratie noemt, in werkelijkheid de genezing der kinderziekten is” (pag. 44). Bongers betoog, dat het selectieprincipe inhaerent is aan de democratie, mag overtuigend worden geheten en een gehele reeks misverstanden rondom ons probleem wordt afgesneden, wanneer de noodzakelijke werking van dit selectieprincipe duidelijk wordt gezien.

Als voorbeeld gelde wat het echtpaar Webb schreef over de ontwikkeling in het Britse vakverenigingswezen in hun geschiedenis daarvan.

„Als democratie... betekent, dat alles wat „allen betreft door allen moet worden beslist” en dat alle burgers een gelijk en gelijksoortig aandeel in het bestuur moeten bezitten, dan wijst de geschiedenis der vakverenigingen duidelijk op het onvermijdelijk gevolg. Regering door middel van afwisselende bestuurders, de algemene vergadering, het referendum en initiatief, of de aan zijn gebiedend mandaat gebonden gedelegeerde, voert rechtstreeks hetzij tot ondeugdelijkheid of

verlies van samenhang, of tot de ongebreidelde overheersing van een dictatoriale persoonlijkheid of van een uiterst vaardige bureaucratie. Na meer dan een gehele eeuw van proefnemingen, heeft deze conclusie zich vaag en bijna onbewust opgedrongen aan de meer vooruitstrevende vakverenigingen. De oude theorie van democratie is nog een geloofsartikel en treedt nog voortdurend op de voorgrond wanneer een organisatie, met splinternieuwe doeleinden moet gevormd worden; maar de constituties der vakverenigingen hebben stilaan een omwenteling ondergaan. Het oude ideaal van het achtereenvolgens vervullen der bestuursfuncties door alle leden, is feitelijk verlaten. Het gebruikmaken van de algemene vergadering neemt gestadig in veelvuldigheid en gewichtigheid af. Het aanwenden van het initiatief en het referendum is, in alle ingewikkelde kwesties, stilzwijgend opgegeven en geleidelijk beperkt tot enkele speciale aangelegenheden in bijzondere gevallen. De gedelegeerde behandelt elk jaar talrijker en ingewikkelder vraagstukken en komt er daardoor onvermijdelijk toe de grotere bevoegdheid van een afgevaardigde uit te oefenen. Ten slotte hebben wij de verschijning in de vakverenigingswereld van de typische moderne vorm van democratie: de gekozen vertegenwoordigende vergadering, die een hoofdbestuur benoemt en controleert, onder welks leiding de permanente staf van beambten zijn werk verricht." (Gecit. bij Bongers, pag. 132.)

Gezien de logica van deze ontwikkeling is er reden voor de vraag of ons probleem geen *schijnprobleem* is, opgeworpen door het gebrek aan begrip voor de indirecte werking van de democratie. De praktijk van ons organisatorische leven beantwoordt immers vrij algemeen aan het door de Webbs ontworpen beeld van de Britse vakverenigingen in haar volwassen fase. Gedeeltelijk kan het verzet tegen de bestaande structuur der grote organisaties en de klachten over het gebrek aan „democratie” daarin, dan ook slechts worden weggenomen door het verspreiden van inzicht in het selectieprincipe als sine qua non van democratie.

Er hebben zich echter in en na de oorlog een aantal verschijnselen geopenbaard, die ook hen, die het selectiebeginsel wel aanvaardden, reden tot ongerustheid geven.

Als symptomen van deze ongerustheid mogen gelden de internationale discussie, ontstaan naar aanleiding van de publicatie van James Burnham, *The managerial revolution (1940)*, en, wat de eigen partij aangaat, de artikelen die mr P. P. Agter schreef in *Paraat* van 12 November en 17 December 1948 en 22 April 1949.

Een van de voornaamste oorzaken van het stagneren van de democratie binnen grote organisaties is ongetwijfeld gelegen in de als gevolg van een aantal veranderingen in de maatschappelijke structuur, ontzaglijk toegenomen macht van de besturende élites in deze organisaties.

De stelling van James Burnham, dat de ontwikkeling van onze maatschappij leidt tot concentratie en verstijving van macht in de handen van de bewindvoerders in de apparaten die staat, bedrijfsleven, leger, pers, film enz. besturen, bevat op zijn minst zoveel juistheid, dat ernstige twijfel gerechtvaardigd is of nog voldoende doorstroming van onderen naar boven en effectieve contrôle van de geleiden op de leiders plaats vindt.

Er is een gevaarlijk-grote afstand gegroeid tussen de dunne, leidende bovenlaag en de grote massa der bestuurden. De groei van het inzicht in de aard der problemen en de kennis van de te behandelen vraagstukken heeft bij de massa der bestuurden geen gelijke tred gehouden met de ontwikkeling van de vragen, waarover moet worden beslist. Dit heeft tot gevolg gehad dat het zwaartepunt van de beslissingen van de individuen zelf steeds verder is verschoven naar de apparaten. In termen van Mannheim: de functionele rationaliteit (van de apparaten) is toegenomen ten koste van de substantiële rationaliteit (van de individuen).

Deze verschijnselen vergroten de kans op irrationele stromingen en ressentimenten en kweken voortdurend spanningen tussen leiders en geleiden.

Ten aanzien van de Partij van de Arbeid worden deze spanningen versterkt door een reeks bijkomende factoren, samenhangend met de situatie van het socialisme. Meningsverschillen over de te volgen politiek, ontevredenheid met de gang van zaken in de wereld en in eigen land, voor velen een moeilijk loskomen van een verleden, waarin de partij een zo veel omvattender rol in het leven van de partijleden speelde enz. Sinds de P.v.d.A. regeringspartij is, is de leiding bovendien in haar bewegelijkheid en openhartigheid beperkt, hetgeen, gevoegd bij de afgenomen betekenis van het parlement voor de massa der leden voldoende is om een gevoel van „gebruikt te worden” te doen ontstaan.

Nu is dit complex van verschijnselen uiteraard slechts fundamenteel te wijzigen door veranderingen in de structuur van onze maatschappij (politiek) en de psychologie van de verschillende bevolkingsgroepen (opvoeding).

Voor ons doel hebben we ons beperkt tot de vraag: In hoeverre kan een wijziging in de organisatievormen der partij bijdragen tot versterking van het vertrouwenselement. En in hoeverre zijn de criteria volgens welke de selectie in de P.v.d.A. plaats vindt, verouderd?

Deze problemen deden zich uiteraard ook in de voor-oorlogse periode gelden. Toen had de democratie zich echter allereerst te verdedigen tegen degenen, die beweerden dat ze ondoeltreffend was en tot chaos leidde. Thans is de vraag actueel of binnen grote organisaties de democratie in naam van de doelmatigheid geen geweld wordt aangedaan.

De oligarchische tendenzen

De oligarchische tendenzen in de organisaties kan men, hoewel een zekere willekeur daarbij niet geheel te vermijden is, in twee groepen splitsen. Men kan onderscheiden: objectieve tendenzen, d.w.z. organisatorisch noodzakelijke en algemeen als zodanig erkende, die hun middellijke of onmiddellijke oorzaak in de structuur der organisaties vinden, en subjectieve, die meestal slechts door een aantal leden, meestal bestuurders, noodzakelijk, althans doelmatig en daarom gewenst worden geacht.

Tot de objectieve tendenzen behoren:

1. Het grote ledental, waardoor vertegenwoordiging onontkoombaar is.
2. deze duizenden leden vormen niet meer een élite, zoals bij kleine pas opgerichte verenigingen het geval kan zijn; alle mogelijke eigenschappen, intellectuele en morele, dus ook inzicht, toewijding en bekwaamheid variëren volgens de wet van Quételet.
3. Sommige verenigingen (vakverenigingen en politieke partijen) zijn, in tegenstelling met bijv. philanthropische verenigingen, strijdende organisaties; de leden vormen divisies van een leger; hierbij is een staf onmisbaar.
4. Het aantal werkelijk geschikte krachten is niet groot; de bestuurders vormen een geselecteerde groep; de bestaande verschillen worden door hun bestuurders zijn nog geaccentueerd en vastgelegd.
5. Veel wisseling van personen in de besturen is dus niet mogelijk en bovendien niet wenselijk; een hechte organisatie vraagt om stabiliteit in de leiding en bestuursroutine.
6. De grote hoeveelheid werk, die door bestuurders met specialistische bekwaamheid moet worden verricht, bevordert nog de permanente bezetting der functies en leidt tot het vrijmaken van de bestuurder van zijn beroepsarbeid, de vrijgestelde wordt aangestelde, de ambtenaar doet zijn intrede.
7. De door genoemde factoren ontstane afstand tussen leiders en geleiden neemt nog toe als, met name onder het evenredig kiessysteem, de bestuurder lid wordt van het parlement.

Hiernaast staan nog een aantal subjectieve, anti-democratische factoren, waarvan allerm minst wordt toegegeven, dat zij onvermijdelijk zijn. Hieronder vallen maatregelen, reglementsartikelen en gewoonten soms, die werden ingevoerd om gezag in macht te veranderen. Het is om het even of dit bewust of onbewust geschiedde, o.a.:

1. De disqualificatie van het referendum.
2. De aardverandering der congressen, die hun aard van beraadslagende vergadering vrijwel hebben verloren en demonstratieve of scholingsbijeenkomsten zijn geworden.
3. De werkwijze van een gecentraliseerde pers, die vaak zich tot taak schijnt te stellen het eveneens gecentraliseerde bestuur door dik en dun te steunen.
4. Centralisatie van de geldmiddelen, met hoge of zelfs totale afdracht der contributies aan het hoofdbestuur.
5. Accumulatie van functies.
6. Het kweken van assistentbestuurders en het weren van „nieuwkomers” van leidende posten.
7. Distributie van sprekers vanuit het centrum.
8. Het slecht tolereren van afwijkingen van de inzichten van het centrale bestuur.
9. De afwezigheid van belangstelling bij, de indolentie van de massa der leden.

Ter qualificatie van bovenstaande lijst zij hieraan toegevoegd, dat het merendeel der genoemde punten terug te vinden is bij *Robert Michels*, maar dat de beschreven groep, wel is waar in wisselende samenstelling wat aantal en intensiteit der componenten betreft, maar niet zodanig wisselend, dat het karakter der groep verloren gaat, bij empirisch onderzoek van een veertigtal verenigingen werd aangetroffen. Noch het beroep der leden, noch

doelstelling, noch levensbeschouwing schijnt hier overwegende invloed te hebben. Vakverenigingen en politieke partijen van kerkelijke of van niet-kerkelijke richting lijken in hun bouw en in hun kwalen elkaars copieën.

De situatie in de Partij van de Arbeid

De volgende bezwaren tegen de huidige organisatievormen kunnen worden onderscheiden:

- a. Leiding en geleiden vertegenwoordigen t.a.v. de politieke meningsvorming polen van ongelijke kracht. De vertegenwoordigers van het organisatorische en propagandistische apparaat zijn niet geschikt om t.a.v. de politieke beslissingen de rol van tegenspeler van de leiding te spelen.
- b. De controle op en de stuwning van het politieke werk van de leiding functioneert niet.
- c. De selectie van de politiek bekwaamsten vindt door dezelfde oorzaak onvoldoende plaats.
- d. Door het ontbreken van een functionele politieke organisatie binnen de partij is het referendum tot een paskwil geworden.
- e. Het federalisme wordt wel ideologisch, niet financieel en bestuurlijk toegepast. „Het apparaat in Amsterdam slokt het geld op en de afdelingen worden bloedarm”. „De afdelingen zijn agenturen van het P.B., ze worden geregeerd per circulaire”.
- f. Door te grote centralisatie en het wantrouwen van de leiding in de massa der leden, blijven er te veel „papierenen” leden.
- g. Bij de organisatie van congressen vergeet men plots alle selectieve principes en schakelt men over op een vorm van directe democratie („ieder mag over alles spreken”), die de wezenlijke democratie vermoordt.
- h. De meningsuitwisseling met andere partijen en groeperingen wordt onvoldoende georganiseerd, waardoor de partij aan openheid en aantrekkelijkheid verliest.

Mogelijke verbeteringen — Functionele decentralisatie binnen de Partij

De democratie in de Partij kan niet functioneren indien de leiding geen gelijkwaardige tegenpool heeft, die haar kan critiseren en controleren. Bij ongelijkwaardigheid van deze twee polen mislukt het democratisch spel. In de Partijraad bijv. is de ene pool (de afgevaardigden der stedelijke en gewestelijke federaties) ten enenmale ongelijkwaardig aan de andere pool (P.B. en Kamerfractie). Middelen zouden moeten worden gevonden om deze beide polen gelijkwaardig te maken. De huidige situatie is, dat Partijbestuur en Kamerfractie voor het merendeel bestaan uit specialisten met een zekere mate van politiek inzicht. In de Partijraad, die als tegenpool moet fungeren, vindt men nauwelijks specialisten, terwijl zich op het punt van het politieke inzicht op zijn minst de achterstand in kennis van de interne gang van zaken op politiek gebied doet gelden.

Dit probleem is uitsluitend oplosbaar indien men een scheiding aanbrengt tussen de organisatorische en de politieke zaken, alsmede van de personen die haar behandelen en daarbij overgaat tot het toepassen van functionele decentralisatie binnen de Partij.

De achtergrond van deze problematiek is evenzeer aanwezig in het bedrijfsleven en het bestuur van de staat. Terwijl men daar echter algemeen het principe van de functionele decentralisatie heeft aanvaard als een uitweg uit de impasse, is men binnen de sfeer der grote organisaties en in het bijzonder in de politieke partij met een uniforme organisatie blijven doormodderen. Men heeft althans niet de consequentie getrokken van een verbijzondering van de politieke besluitvorming naar de specifieke deskundigheden, die in de Partij aanwezig zijn. Uiteraard heeft men de behoefte gevoeld om deze deskundigheden productief te maken en daartoe veelvuldig adviescommissies van deskundigen ingesteld. Ook de behoefte aan een wetenschappelijk bureau en de organisatie van een groot aantal deskundigen binnen het kader van een dergelijk centrum dient tegen deze achtergrond te worden gezien. Zolang deze commissies en werkgroepen zich echter moeten beperken tot een louter adviserende taak, zal de belangstelling van deze deskundigen slechts met moeite in stand worden gehouden en bestaat het risico, dat deze deskundigen zich onvoldoende rekenschap geven van de zuiver politieke consequenties van hun adviezen. De bestaande toestand betekent dus allereerst een onvoldoende functioneren van het democratische spel en vervolgens een belemmering voor de zozeer gewenste inschakeling van het deskundige element in de politiek. Om dit laatste te bereiken zal het noodzakelijk zijn, deze deskundigheid ook politieke verantwoordelijkheid te geven.

Taak van het bestuur

Het is duidelijk, dat een groot lichaam als de P. v. d. A. bijvoorbeeld, ondanks het doel, leden herbergt en aantrekt, die niet allen in eendere mate de democratische gedachte zijn toegedaan. Het meer of minder democraat zijn kan samenhangen met de persoonlijke aanleg, het karakter, Genetisch gezien, is de op macht en geld steunende autocraat ouder dan de op inzicht zich verlatende democraat. De democratische levenshouding ontstaat tengevolge van een individuatie-proces. Langs de weg van de desingratie, waarin het autoritaire stelsel en de daarbij passende houding als ontoereikend en immoreel wordt ondervonden, naar een nieuwe integratie, waarin men van het „ik” naar het „wij” groeit.

Op de lijn autocraat—democraat bevinden zich op alle plaatsen verugenoordigers-leden van een grote organisatie.

Ook in de besturen is de gradatie van het democraat zijn in verschillende mate voorhanden.

Het geschonken vertrouwen schept verantwoordelijkheid tegenover de kiezende leden. Dit vertrouwen is niet voor eens en altijd gegeven. Het moet worden bevestigd en hernieuwd. De verantwoordingsplicht is groot. Het leiding geven door het bestuur en het leiding aanvaarden door de leden behoort te steunen op het inzicht, dat die leiding is zoals zij wezen moet. Niet omdat de voorzitter het zegt, maar omdat men begrijpt dat een vraagstuk of onderwerp zó moet worden aangepakt en niet anders. Dit

vooronderstelt goede voorlichting over en toelichting op de bestuursdaden. Dit is dikwijls moeilijk, want evenals de democratische levenshouding ligt de intelligentie der leden zeer verspreid in de collectiviteit. Het is verleidelijk om de dingen net zo lang zelf te doen, zonder overleg vooraf, tot men na een lange periode verslag uitbrengt, waarvoor dan dikwijls maar een geringe belangstelling bestaat. Dit leidt echter tot onverschilligheid onder de leden, hetgeen zich zal wreken, omdat de bereidheid tot activiteit gaandeweg zal verminderen. Centralisatie van het bestuurswerk werkt dit in de hand. Het is nodig zoveel mogelijk leden bij enig onderdeel van het werk te betrekken en de verantwoordelijkheid zodoende zoveel mogelijk uit te smeren. De gedachte, dat de massa der leden daartoe ongeschikt is, dient bestreden, want zij voert tot geestelijke inertie en kweekt een soort élite-democraten onder de bestuurders, die menen het alleen te weten en te kunnen. Gestadige arbeid aan de ontwikkeling van de democratische houding geschiedt als men de leden in veel zaken betreft en zoveel mogelijk cumulatie van functies tegengaat.

Het is niet voldoende dat de leden op kritieke momenten, wanneer de ontwikkeling der dingen bijzondere vormen aanneemt, worden ingelicht. Indien het besturen of raden betreft, die in directe zin verantwoordelijkheid dragen en besluiten moeten nemen, zal een dergelijke incidentele inlichting tegelijk prikkelend en verlamvend werken. Men wordt geprikkeld door de ernst der zaak en de last der verantwoordelijkheid die op de leden wordt gelegd, maar het besef dat men de ontwikkeling der dingen niet van nabij en in een logische samenhang heeft kunnen volgen, werkt verlamvend. In feite zal men geen werkelijke beslissing kunnen nemen, maar de verantwoordelijkheid terugwentelen op de kleine groep die die zaken wel van nabij heeft gevolgd. In wezen betekent dit de dood voor het democratisch besef en bij herhaling werkt het ondermijnend op het verantwoordelijkheidsgevoel voor de gang van zaken in het algemeen en voor de Partij in het bijzonder.

Toch is dit veelal de practijk van de afgelopen jaren! De schadelijke uitwerking van deze practijk, die men in een verminderde activiteit en in een grote mate van niet-meer-geïnteresseerd-zijn duidelijk kan waarnemen, kunnen slechts worden ondervangen, indien van de kant van het bestuur *het recht tot mede-weten* van de leden even ernstig wordt genomen als het recht tot mede-spreken en mede-beslissen. Het recht tot mede-weten veronderstelt een regelmatig contact tussen leiding en leden. De leiding (het bestuur, de vertegenwoordigers) dient regelmatig opening van zaken te geven, ook als er niet om gevraagd wordt. Als bezwaar tegen een dergelijke houding van de kant van de leiding voert men veelal aan, dat het te voeren beleid, in het bijzonder waar het belangrijke politieke vraagstukken betreft, een dergelijke openhartige behandeling niet verdraagt. Hoewel dít in sommige gevallen juist is, dient daarbij te worden opgemerkt, dat, naast een zakelijk geboden geheimhouding, ook zeer veel overbodige geheimzinnigheid wordt betracht uit motieven van ijdelheid en gewichtig-

doenerij. Het streven naar monopolisering van het weten en de neiging tot beperking van de wetenschap van een bepaalde ontwikkeling tot een kleine groep worden in onze maatschappij sterk begunstigd door de specialisatie en het saamhorigheidsgevoel van de managers. Ondanks de schijn van het tegendeel blijkt telkens weer dat de mogelijkheid tot geheimhouding en versluiering van de werkelijke aard der gebeurtenissen in onze maatschappij enorm groot is. Ze is bijzonder gevaarlijk, omdat de gemonopoliseerde kennis de bezitter daarvan een onwezenlijk en onverdiend prestige verleent en het hem mogelijk maakt zich te bewegen in een sfeer van onaantastbaarheid, waarin de verleiding tot misbruik van macht en bevoegdheden zeer groot is.

Organisatie van congressen

Ten aanzien van Algemene Vergaderingen kan men twee wegen volgen:

1. Berusten in de uitsluitende betekenis van demonstratie en de controlerende, stuwende functie aan partijraad en ev. functionele toporganisatie overdragen;
2. Het congres reorganiseren en behouden als verbreed ontmoetingsvlak van de organisatorische partijraad en de functionele toporganisatie. Nodig is dan:
  - a. het vooraf aanwezig stellen van schriftelijke, beredeneerde verdedigingen van het beleid van P.B. en Kamerfractie door de resp. voorzitters;
  - b. een zorgvuldige selectie van de politieke strijdpunten door de leiding ter discussie door het congres. Het heeft geen zin, op de Algemene Vergadering der partij, waar de politieke wilsvorming zich concentreert, onderwerpen aan de orde te stellen, waar men het in 't algemeen wel over eens is. Deze laatste onderwerpen horen thuis op demonstratieve vergaderingen. Op de Algemene Vergadering dienen juist die onderwerpen aan de orde te komen, waaromtrent de politieke wilsvorming nog niet tot stilstand is gekomen.
  - c. de organisatie van voor-congressen, opdat de afgevaardigden slechts na selectie van sprekers en onderwerp het woord voeren en gedachtenuitwisseling mogelijk wordt;
  - d. verwijzing van alle organisatorische quaesties, zowel betreffende P.B. als Kamerfractie naar de Partijraad.

DEMOCRATISERING VAN HET HOGER ONDERWIJS

„Hoger Onderwijs zal voor allen
gelijkelijk toegankelijk zijn op de basis
van elks verdienste.” *Universele Ver-
klaring der Mensenrechten.*

Vier jaar nadat triomfantelijk de leuze der „Onderwijsvernieuwing” werd aangeheven, schijnt er dan toch in deze sector, die onlangs als één der conservatiefste werd aangeduid, een en ander aan de gang te zijn. Bij het V.H. en M.O. zijn allerlei commissies naarstig bezig en de Staatscommissie Hoger Onderwijs staat op het punt, haar lijvig rapport, waarvan zo nu en dan brokstukken aan een ruimer publiek zijn toevertrouwd, in volle omvang te publiceren. Wij Nederlanders gaan niet over één nacht ijs, en dat is heel goed. Wij leven vaak in de veronderstelling, dat de zaken bij ons nog zo beroerd niet zijn en dat is veel minder goed. Maar van ons onderwijs hebben we in 't algemeen een hoge dunk, en dat is totaal verkeerd. Want ondanks de goede kwaliteiten in sommige opzichten, is het in andere volstrekt achterop. Dat geldt met name voor het sociale aspect.

Op de tentoonstelling „Jeugd in Nederland” was de afdeling V.H. en M.O. niet bijzonder opvallend. Maar er was wel een leerzame statistiek, die wij uitvoeriger terugvonden in een zeer opmerkelijk Rapport van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers over de *Sociale Aspecten van de Recruitering der Studenten (Utrecht, 1949)* en die niet vaak genoeg kan worden afgedrukt. Zij geeft een verdeling van de bevolking van Universiteiten, V.H. en M.O. weer naar de inkomens der ouders, in vier groepen ingedeeld. Deze zijn I de hogere, II de middelbare, III de lagere milieu's en IV industrie- en landarbeiders. Zij ziet er,

uitgedrukt in percentages, uit als volgt:

Sociaal milieu	I	II	III	IV
Universiteit	44,1	45,8	6,0	1,0
Gymnasium	49,4	38,9	7,6	2,0
Middelbare Meisjesschool	42,9	43,8	9,2	1,6
Lyceum	40,4	43,3	10,4	3,1
H.B.S. B 5-jarige	21,0	50,8	18,9	7,4
H.B.S. AB 5-jarige	20,3	53,7	16,9	7,4
Handelsschool 5-jarige ¹⁾	16,5	58,9	12,2	10,7
H.B.S. A 5-jarige	14,3	52,9	22,3	9,1
H.B.S. 3-jarige	9,4	40,9	28,6	18,9
Handelsschool 3-jarige ¹⁾	7,8	56,2	16,9	16,4
Gehele bevolking	7,9	20,8	30,1 ¹⁾	43,4

Voor sociologen en sociografen een staatje om van te watertanden. Ons is het hier vooral om twee cijfers te doen. Maar die brengen we dan ook zeer nadruk-

kelijk in één zin bijeen: *In Nederland vormen industrie- en landarbeiders 43 procent der bevolking, maar hun kinderen vormen slechts 1 procent der studentschap.*

Nu kan men het er oneens over zijn, of verschillen in begaafdheid aan bepaalde sociale groepen gebonden zijn. Het waarschijnlijkste is, dat het intelligentieprestatieniveau, behalve van de individuele aanleg, veeleer van het al of niet inspirerende en verzorgende sociale milieu afhangt. Maar in elk geval, zal wel niemand willen aannemen, dat er in de hoogste inkomensgroep (I) naar verhouding bijna 250 maal zoveel begaafden zouden voorkomen als in de arbeidersgroep (IV).

Ook kan men in 't algemeen pessimistisch zijn t.a.v. de mogelijkheden voor de grote massa der mensen, meer dan lager onderwijs te volgen. Wijlen prof. Bongers bijv. berekende dit op nog geen 15 procent, terwijl volgens hem slechts enkele procenten in staat zouden zijn, Hoger Onderwijs te volgen.²⁾ Nu is het echter merkwaardig, dat in het bovengenoemde rapport door prof. Minnaert, één der samenstellers, aan dezelfde bron, als Bongers gebruikte³⁾, cijfers ontleend zijn, die een heel ander licht op deze verhoudingen werpen. Wanneer als bijzonder begaafd diegenen worden gerekend, wier intelligentie-quotiënt 140 bedraagt (en die dus bijv. op 10-jarige leeftijd een zelfde intelligentie-peil hebben bereikt als de gemiddelde bevolking op 14 jaar), dan vindt men daarvan bij:

het Lager Onderwijs	6000
het Middelbaar Onderwijs	4500
het Hoger Onderwijs	2000

Veeleer dan hieruit te concluderen, zoals Bongers scheen te doen, dat er zoveel minder nog voor het Hoger dan voor het Middelbaar Onderwijs voldoende begaafdheid bezitten, trekt prof. Minnaert, m.i. niet ten onrechte, een heel andere conclusie, nl., dat van de 6000 zeer begaafden, die bij het Lager Onderwijs werden aangetroffen en die hun begaafdheid toch wel niet zo maar zonder meer kwijt geraakt zullen zijn (de bepaling van een intelligentie-quotiënt berust toch immers op heel andere gegevens, dan bijv. schoolse kennis, die inderdaad omtrent verdere ontwikkelingsmogelijkheden weinigt zegt.), er naar het M.O. 1500 en verder naar het M.O. nog weer 2500 afvallen. Dat hiertoe zeker 2000 arbeiderskinderen zullen behoren, lijkt ons een matige schatting. Prof. Minnaert voert in een beschouwing elders⁴⁾ ter bevestiging van deze conclusie aan, dat 1353 recruten van de 26.800, die in één bepaald jaar werden gekeurd en getest, de quotiënt 150 bereikten, die ook gemiddeld door de studenten werd behaald; er waren echter slechts 388 studenten onder deze recruten. Ook hier weer dus: minstens $\frac{1}{3}$ der zeer begaafden, die niet de plaats bereikten, waarvoor zij van nature bestemd schenen.

Sociaal milieu, met alles wat daaraan vastzit aan stimulansen, verlichting en steun, speelt hier een belangrijke rol. Maar wie zich met prof. Minnaert afvraagt, hoeveel van de 74 procent der Nederlandse gezinnen, die vóór de oorlog f 800 à f 2000 inkomen (thans f 1500 à f 3500) bezaten, een studie zouden kunnen betalen, die hun 1500 à 2000 gulden zou kosten, begrijpt, dat de financiële factor hier verreweg het zwaarst weegt. De selectie voor het Hoger Onderwijs naar financiële draagkracht laat tweederde van een potentieel tops-intellect eigenlijk verwaarloosd. Dat kan voor een democratie, die volgens het woord van Bongers, *selectionistisch zal zijn of niet zijn*, fataal worden.

Maar, zal men zeggen, gebeurt daar dan niets tegen in ons progressieve Nederland? Er zijn toch beurzen en zo?

Zeker, die zijn er. Maar van werkelijke beurzen profiteert op de ruim 20.000 studenten slechts drie procent. Ruim 14 procent geniet voorschotten, die achteraf moeten worden terugbetaald. Beurzen en voorschotten bedragen gemiddeld f 800, hetgeen iets meer, of iets minder is dan de helft van de noodzakelijke bestaansmiddelen, dat hangt er van af of de student thuis is dan wel buitenshuis moet leven. „Slechts bij uitzondering krijgt een bursaal zoveel in handen, dat hij daarvan rond kan komen”, schrijft het genoemde rapport. Hij zal die andere helft dan ook moeten aanvullen als „werkstudent”, zoals menigeen van zijn meer of minder gelukkige collega's doet. In Amsterdam alleen zijn tegenwoordig een 1250 werkstudenten, ongeveer één kwart van het totaal. Maar hoe weinig hier de oplossing ligt, hebben de redevoeringen van de aftredende rector, prof. Hoetink, en de voorzitter van de Centrale Commissie der Amsterdamse studentengemeenschap, de Civitas Academica, prof. Heringa bewezen. Beiden waarschuwden nadrukkelijk tegen elke „romantiek” in zake het werkstudentschap en wezen op de tragische tegenkant: honger, ziekte en mislukking bij maar al te velen, die het wagen op deze al te smalle basis.

Voor onze Nederlandse zelf-ingenomenheid is het misschien niet prettig, maar toch wel nuttig, op te merken, dat er landen zijn, die zich meer aan de „spes patriae”, maar dan dus aan de héle jeugd van het vaderland en niet aan een sociaal bevoorrechte groep gelegen laten liggen. In de Scandinavische landen bijv. bestaat geen, of vrijwel geen, collegegeld (ten onzent bestaat veelal een neiging tot verhoging). Zoals daar trouwens het hele onderwijs, van kleuterklas tot hogeschool, kosteloos is. Daar zorgt, in een nieuwe universiteit als die van Aarhus in Denemarken, de gemeenschap voor uiterst goedkope, maar behoorlijke behuizing en voeding, nabij de hogeschool zelf, en zijn de lasten verder zo gering, dat er slechts een minderheid is, die op vaders kosten studeert⁶⁾. In Engeland is het beurzenstelsel zozeer ontwikkeld, dat in Oxford drie kwart der studenten een of andere beurs heeft, terwijl in de rest van het Vereniging Koninkrijk ruim de helft bursaal is en in Schotland iedere student, die toegelaten is, een toelage naar behoefte kan krijgen. In al deze Britse gevallen is er geen sprake van terugbetaling.

Beurzen van enige betekenis vindt men verder in Polen en Tsjecho-Slowakije. Het rapport is terecht van oordeel, dat alleen wanneer het percentage der studenten, dat een beurs kan ontvangen, minstens 25 procent is, en de beurzen bovendien in staat zijn, de kosten van studie en levensonderhoud volkomen te dekken, hierin een oplossing ligt opgesloten. Maar dan zal voor de armste bevolkingslagen toch nog veelal het bezwaar blijven, dat men pas na enige studietijd in het bezit van een beurs wordt gesteld en het zolang maar alleen moet bolwerken. „Terugbetaling legt zware lasten op in een tijd van veelal lage beginsalarissen en gezinsvorming.” In Frankrijk acht men dan ook voorschotten sociaal eenvoudig immoreel. En ten slotte draagt, in het bijzonder ten onzent, het beurzenstelsel nog altijd, zo wordt terecht opgemerkt, het stempel van liefdadigheid, terwijl maatregelen tegen financiële bezwaren veeleer een daad van eigenbelang en zelfbehoud der maatschappij behoorden te zijn, en een onderscheiding tegenover hen, voor wie zij bestemd zijn.

De commissie, onder voorzitterschap van prof. Freudenthal, die dit rapport heeft samengesteld, komt dan ook tot de conclusie, dat de enige waardige oplossing is, die van een *studie-loon* voor alle studenten. Rijk of arm krijgt gedurende de gehele duur van zijn studie een toelage, voldoende om collegelaten en levensonderhoud op eenvoudige wijze te betalen. De nodige gelden worden door belastingen opgebracht. In plaats van gunst en willekeur, namelijk bij de begrenzing, treden hier

recht en gelijkwaardigheid. Inderdaad, het vraagstuk wordt er mee op een ander plan gebracht.

Of daarmee alle materiële en morele bezwaren wegvallen, zoals één der rapporteurs gelooft, is een andere vraag. Ook heeft onwillekeurig de gedachte mee gespeeld, dat dit de oplossing was, die men in de Sowjet-Unie heeft toegepast. Merkwaardig is in dit verband, dat de daar verlangde contra-prestatie i.d. vorm van drie jaar arbeidsdienst niet is overgenomen, hoewel die op het eerste gezicht minder riskant voorkomt in een Westers-democratische staat dan onder een regime, dat zo ruw en onbehouwen met de individuele belangen van zijn onderdanen pleegt om te springen als het Russische. Maar anderzijds is het denkbeeld zelf hier reeds veel eerder, nl. al in 1921, toen men in Rusland nog nauwelijks aan deze problematiek toe was, door prof. Blauw uit Wageningen aanbevolen.⁶⁾ En het is stellig ook nu nog de overweging ten volle waard.

Zeker, er zijn bezwaren. Het is op het eerste gezicht kostbaar. 20.000 Nederlandse studenten, met gemiddeld f 1800 studieloon, betekent 36 miljoen gulden per jaar, d.w.z. ong. 5 procent der totale belastingen. Maar is hier niet, voor wie door de sluier der maatschappelijke instellingen heen ziet, veeleer sprake van een verschuiving dan van een vermeerdering van lasten: immers, die 20.000 moesten toch onderhouden worden?

Maar er zullen er veel meer komen! Dat hangt er van af, nl. van hoeveel er nodig zijn: de gemeenschap heeft immers het middel in de hand, de selectie-eisen te verzwaren, maar dan naar deugdelijker criteria dan de geld-factor. Deze selectie-methoden zullen nauwkeurig moeten worden uitgewerkt. Maar zij bieden dan ook de kans het aantal diergenen te beperken, voor wie de universiteit te hoog ligt. Nog altijd blijken 25 à 30 procent der studenten mislukkingen, die de samenleving een verlies aan tijd, energie en geld berokkenen (de kosten zijn immers veel hoger dan het college-geld), dat heel wat beter kon worden besteed aan die tweederde der begaafden, die zich om financiële redenen de weg tot de Alma Mater versperd zien.

Het is een revolutionnaire maatregel. Daarin zit een grote aantrekkelijkheid: met één slag zouden resten van stands- en kasteverhoudingen aan onze universiteiten kunnen worden opgeruimd, al behoeft men waarlijk niet voor een invasie van arbeiders-elementen te vrezen. Dit revolutionnaire karakter is echter al genoeg om een invoering ten onzent tegen te houden. De financiële situatie begunstigt haar evenmin, al vereist de toekomst van ons volk en zijn plaats onder de moderne, technisch en cultureel op peil staande, naties, drastische hervormingen van ons hele onderwijsstelsel op korte termijn. Verder dan een uitbreiding van het beurzenstelsel zal men wel niet gaan. Het spreekt van zelf, dat tot afzonderlijke groepen als de toekomstige leraren beperkte noodmaatregelen: studie-toelagen tegen een verplichte tienjarendienst na afloop, een caricatuur van het studie-loonstelsel vormen, Russischer dan Moscou, en onder de intellectuelen zelf nieuwe „klassen” scheppend. Dan is de aankondiging in de voorstellen der Staatscommissie-H.C., de beurzen door centraal geregelde studie-toelagen te vervangen, nog hoopgevender. Maar het blijven lapmiddelen.

„Het vertrouwen der beschaving is gebaseerd op de onderstelling”, schreef *Harold Laski*, eens, „dat dank zij haar instellingen een steeds groter deel der menselijke wezens hun hoogste faculteiten op hun best tot ontplooiing brengen.” Voor een democratie is dit een eis van sociale rechtvaardigheid, maar van sociale efficiency tevens. Wanneer de financiële barrière kon worden opgeheven — en

daarvoor is stellig méér nodig, dan het hier aanbevolen middel van het studie-loon, maar dit kan een begin zijn —, die tweederde van het potentiële top-intellect der gemeenschap het bereiken van zijn bestemming verijdt, is dit sociaal en cultureel een winst. Wanneer daardoor bovendien de sociale band tussen de verschillende geledingen der natie kon worden aangehaald, door een intelligentia, die niet uit enkele, maar uit alle lagen der bevolking werd gerecruteerd, was dat een garantie voor het voortbestaan van beschaving en democratie beide.

Democratisering van het onderwijs in al zijn geledingen, tot in de hoogste, is geen uitvloeisel van een „culte de l'incompétence”, door kwaadwillige critici de democratie maar al te vaak toegeschreven: zij is verwijdering uit één van haar gevoeligste en kwetsbaarste sferen van die „domheidsmacht”, die aan bezit en geboorte te lang verbonden was. Hoe haar praktisch te verwerkelijken, mag niet altijd duidelijk zijn. Zij is echter een blijvend richtsnoer voor een waarlijk sociale democratie.

B. W. SCHAPER.

¹⁾ Deze aanduidingen luiden in de door ons gebruikte druk van het rapport resp. handelsschool 3-jarige en idem 4-jarige, terwijl het percentage 20,1 zou bedragen; de door ons ingevulde leken waarschijnlijk; voor het betoog zijn zij niet essentieel.

²⁾ Problemen der Democratie (Gron. 1934, pag. 99).

³⁾ Luning Prak, School, beroep en aanleg (Gron. 1932).

⁴⁾ De Nieuwe Stem, October 1949.

⁵⁾ Nieuwe Rott. Crt. Zaterdag 29 October 1949.

⁶⁾ A. H. Blaauw, Socialisatie van het Onderwijs als Plicht en Oplossing (Hollandia, Baarn 1921).

HET VRAAGSTUK DER WINKEL-BIBLIOTHEKEN

Het vraagstuk is sinds lang aan de orde; kennelijk zit men er mee. Dat is in onze Nederlandse maatschappij van deze jaren ook niet zo vreemd. Wij weten wel dat de handhaving van de beroemde vrijheid nog al wat narigheid voor anderen meebrengt, maar durven een bewuste en stevig geleide ordening nog niet aan, en daarom scharrelen wij maar wat — ook wanneer duidelijk is, dat aldus de ondermijning van geestelijke volkskracht doorgaat en vooral een jonge generatie weerloos wordt gelaten. Wij blijven dus voorlopig in het stadium van zo hier en daar een noodsein hijsen, als het al te scheef gaat.

Als zodanig waardeer ik een artikel in het Julinumnummer van „Mens en Maatschappij” van H. A. W. Beyer over de Winkelbibliotheken in Maastricht. Ter wille van het belang van de zaak der democratie in Nederland naar haar kulturele en geestelijke zijde, veroorloof ik mij een en ander uit deze studie over te nemen. Het aantal winkelbibliotheken (dus uitleengelegenheden van boeken, gevestigd in een winkelbedrijf) bedroeg in 1946 in Maastricht 15; van een 12-tal kon worden nagegaan, dat de eigenaars vroeger het beroep hadden uitgeoefend van kelner, slager, bouwkundige, afd. chef in een warenhuis, aardewerker, monteur, chauffeur, reiziger in vleeswaren, los arbeider, onderwijzeres, reiziger koekfabriek, bioscoopcassière, terwijl er twee van meet af aan in „het vak” waren opgegroeid. De eigenaars beschouwen het houden van een winkelbibliotheek uitsluitend als een zaak; een der heren zegt het ronduit, dat het andere hem „geen pest interesseert. Als ik mijn boeken maar uitleen”. Toen het gesprek op een schunnig boek in zijn zaak

kwam, zei deze man: „ik moet het wel uitlenen, anders kom ik niet aan mijn geld”. Van enige scholing en deskundigheid is geen sprake, ook niet bij de groep, die de heer Beyer de meer gunstige noemt, die zich wel bewust is van de sociaal paedagogische betekenis van hun bedrijf en hun verantwoordelijkheid.

Wij zien iets van de invloed van deze bibliotheken, wanneer wij lezen dat zij ongeveer 65.000 boeken bevatten, terwijl het aantal uitleningen op het hoogtepunt van het leesseizoen wordt geschat op 20.000 per week. Ziehier de nadere verdeling:

Cowboy-boeken	}	.....	19.500 stuks = 30 %
Speurders			
Avonturenromans			
„Lichte romans”	}	.....	21.000 „ = 32 %
„Boeken over de liefde”			
„Leesvoer”			
Realistische en sexuologische werken		.....	8.000 „ = 12½ %
Werken met enige literaire waarde		.....	9.000 „ = 14 %
Populair wetenschappelijke werken		.....	1.000 „ = 1½ %
Jongens- en meisjesboeken		.....	6.500 „ = 10 %

Daarbij moet worden aangetekend, dat het begrip „realisten” in deze kringen betekent: „alle lectuur, waar een luchtje aan is, van zuivere pornografie tot stevige prikkellectuur”. Voorts, dat er in Maastricht een gemeentelijk toezicht op de bibliotheken bestaat, waardoor verscheidene bibliotheekhouders zelf een aantal realistische boeken hebben verwijderd, al komt het ook voor, dat juist deze tegen verhoogde prijzen clandestien aan jongeren worden uitgeleend.

Wat het lezerspubliek betreft, merkt de heer Beyer op, dat in 1946 de winkelbibliotheken 75 % bedienen, terwijl Leeszaal en andere niet-commerciële instellingen maar een gering aantal mensen voorzien. Het publiek der winkelbibliotheken behoort stellig tot de brede volksmassa, al „levert ook de villawijk haar klanten”.

Over de invloed dezer bibliotheken zegt de schr.:

„Hoewel alle Maastrichtse bevolkingsgroepen lezers leveren aan de winkelbibliotheken, werd reeds eerder opgemerkt, dat de onontwikkelde volksmassa toch het meest te lijden heeft van de activiteit van deze zaken. In betere kringen wordt allicht meer tegenwicht gevonden tegen deze invloeden. De weinig ontwikkelde lezers uit de volkskringen zijn d.e.t. op genade of ongenade overgeleverd aan de bibliotheekhouders, die de lectuuryoorziening zuiver zakelijk beschouwen. Ouders uit deze groep kunnen weinig of niet oordelen over de lectuur van hun kinderen, terwijl zij zelf bovendien vaak de grootste rommel lezen.

Het is vooral de massa-jeugd uit de volkswijken, die bijzonder de aandacht vraagt. De drang naar ontwikkeling is bij deze volksjeugd ongetwijfeld even groot (of even gering) als bij de andere jeugdigen. Door middel van de winkelbibliotheken verloopt deze drang echter vaak in het moeras van sensatielectuur en realisten. Of onder gunstiger omstandigheden in smakeloze onbenulligheid. Deze losgeslagen massa-jeugd, belast met de erfenis van een kwalijk sociaal verleden en de ellende van de crisistijd 1930—1940, is sterk aangegrepen door de demoraliserende gevolgen van oorlog en bezetting. De laatste hand aan hun „opvoeding” wordt meermalen gelegd door de bibliotheekhouders.”

De waarde van het onderzoek van de heer Beyer ligt in de rustige, zakelijke weergave der feiten, waarbij elke discriminatie van personen of volksgroepen

ontbreekt — ook de op winst beluste; de sensatiedrang en verwrongen sexuele fantasie der onontwikkelden exploiterende bibliotheekhouders zijn mede producten onzer maatschappij. Er zal intussen een en ander gedaan moeten worden; de zedelijke belangen van de volksmassa zijn er mee gemoeid. Het is bekend, dat men in de kringen der openbare leeszalen en bibliotheken met de problematiek zit. Zonder aan de ernst daar iets te willen afdoen, mag men toch zeggen — o.a. op grond van het bovengenoemde percentage van 75% — dat winkelbibliotheken blijkbaar nodig zijn. Beyer stelt, dat zij op maatschappelijk verantwoorde wijze zouden kunnen meewerken aan de oplossing van het vraagstuk van de vrije tijd. Ik sluit mij gaarne aan bij zijn conclusie, dat een Bibliotheekwet met een landelijke regeling van het bibliotheekwezen nodig is (waarbij dan ook een regeling van opleiding en vestiging behoort — waarom zouden bakkers en kruideniers wel, bibliotheekhouders niet worden getest?). Maar ik hoop toch op iets meer. Toen het euvel van onbetrouwbare, minderwaardige schriftelijke opleidingscursussen openbaar werd, hebben de bona fide opleidingen de handen in elkaar geslagen en zelf normen gesteld, waaraan voldaan moest worden, wilde men erkend worden. Zou dat hier onmogelijk zijn? Het is wel duidelijk, dat de parallel slechts gedeeltelijk opgaat — bij de bibliotheken spelen locale factoren een veel sterker rol, en er komt uit het publiek, voorzover dat prikkellektuur wenst, geen steun voor ordening. Maar de heer Beyer heeft ook laten zien, dat er onder de houders van winkelbibliotheken ook „een meer gunstige groep” is — kan deze, eventueel met behulp van de overheid, geen zuivering tot stand brengen? Blijft een poging daartoe uit, dan zal de wetgever moeten ingrijpen — dit stukje bederf moet worden uitgesneden.

W. BANNING

BOEKBESPREKINGEN

PORTRET VAN STALIN

Bertram D. Wolfe — *Three who made a revolution: a biographical history* (The Dial Press, New York, 1948).

I. Deutscher — *Stalin; a political biography* (Oxford University Press, Londen, 1949).

We mogen er niet over klagen, dat er de laatste jaren geen boeken verschijnen, die licht verspreiden over de Russische revolutie en de hoofdpersonen daaruit. Souvarine's onvolprezen „Stalin”, vlak vóór de oorlog in een lichtelijk verkorte Nederlandse editie verschenen, die helaas de uitstekende bibliografie van het Franse oorspronkelijk miste, is herdrukt. David Shub schonk ons een biografie van Lenin, die een ook voor niet-ingewijde lezers helder relaas van 's mans leven en daden bevat en vooral door talrijke treffende citaten uitmunt. En nu liggen voor ons een relaas van de Amerikaanse Trotski-discipel Bertram Wolfe over Lenin, Trotski en Stalin tot aan de Revolutie van 1917, en een kloek deel van de Rusland-kenner Deutscher, waarin hij tracht de bovenste, later overgeschreven teksten van de bolsjewistische legende omtrent Stalin zorgvuldig af te schrapen en aldus wat hij noemt het „palimpsest” van Stalins leven te ontcijferen.

Aan ontbolsjewisering van de geschiedschrijving over Rusland en het communisme bestaat wel behoefte. Gelukkig zijn zij ook niet vervallen in de tegenovergestelde fout, om door een al te scherp anti-communistische instelling hun werk onleesbaar

te maken, of door gewaagde constructies de betrouwbaarheid van hun relaas te ondermijnen. Beiden laten de feiten spreken, en men kan niet anders zeggen, dan dat ook de nuchtere samenstelling van het feitelijke relaas een voldoende veroordeling van de Stalinistische praktijken geeft.

Het object van hun studie is, bij Wolfe ten dele, bij Deutscher uitsluitend, Stalin. Voor romantische verbèelding is hier geen plaats. Geen Clara Petacci, zelfs geen Eva Braun. Een leven, dat men ofwel arm aan grote gebeurtenissen moet noemen, ofwel rijk — maar dan aan gebeurtenissen, die in overwegende mate in het vlak van het publieke leven liggen. De biograaf van Stalin dient er zich voor te hoeden, om naar de woorden van Huizinga tragende zielsconflicten te verzinnen voor wie fluitend hun werk deden. Zolang niet van Stalin een dagboek bekend is als thans van Goebbels, kan men zich ook beter onthouden, in een sober geschiedverhaal, van beschouwingen over zijn innerlijke zieleroerselen. Over de psychologie van de dictator licht, terzijde gezegd, Aldous Huxley ons in „Point Counter Point” veel beter in. De biografie van Stalin dient, althans op dit ogenblik, om politiek ter zake te komen.

De feiten zijn in de aanvang duister genoeg. Wie bijv. bladzijde 46 van Deutschers boek vergelijkt met wat Wolfe op blz. 220—222 schrijft over Stalins beginnende carrière als socialistisch agitator in Batum, ziet verschillen, constateert, dat Wolfe meer dan Deutscher ingaat op gegevens, welker betrouwbaarheid betwistbaar is, en wordt uit het gehele beeld voor deze periode niet volkomen wijs.

Maar verderop, als de kleinere wateren zich tot één machtige stroom hebben verenigd en Stalin via het secretariaat van de Russische communistische partij de centrale, allesbeheersende figuur in de Russische politiek en in een deel van de wereldpolitiek is geworden, wordt de interpretatie eenvoudiger, wordt de indruk klaarder en beangstigender. Het wordt, naarmate wij verder komen, steeds duidelijker, dat het Stalinisme een invloedrijke macht is in de huidige wereld en tevens een intellectuele verleiding, die velen in haar greep heeft. Het laatste, naar uit deze boeken onomstotelijk blijkt, ten onrechte. Hun nut ligt voornamelijk daarin, dat zij dit glashelder demonstreren.

Beide boeken munten uit door helderheid. Dat van Deutscher is wat wijldpiger en vermoeit daardoor op den duur (een vertaling, die overigens *nodig* is, zou met voordeel iets bekort kunnen worden); maar tevens munt het uit door briljante interpretaties. Trotski blijft in onze gedachten als de man, die, hoe rebels ook, niet kon nalaten voor „De Partij” de knieën te buigen. Stalin leeft als de man, die Marx' woord, dat macht niet alleen de vroedyvrouw, maar ook de moeder van een nieuwe samenleving is, tot werkelijkheid heeft gemaakt.

Met een definitief oordeel over het boek van Wolfe dienen wij te wachten tot zijn vervolgdéel is verschenen, handelend over de jaren 1917 tot heden. Dat het oordeel gunstig zal zijn, valt reeds nu niet te betwijfelen. Hetzelfde geldt van Deutschers boek, met één reserve: hij heeft de bij afvallig geworden communisten niet onbekende neiging om Lenin enig overwicht te geven en Stalin enig onderwicht.

Ik denk nu aan een boek als „Stalin and German communism” van Ruth Fischer, een andere bekeerde communiste. Het boek is met minder verstand geschreven, maar rijk aan boeiend materiaal. Het ademt dezelfde gefixeerde eerbied voor Lenin, dezelfde vaste afkeer van Stalin als dat van Deutscher, ook wanneer Lenin en Stalin dezelfde of soortgelijke dingen deden. Deutscher vergoelijkt Lenins daden tijdens de revolutie met het argument, dat de aanbruisende stroom van een revolutie de eigen leidlieden meezuigt en stelt vast, dat in zulke tijden van crisis ook de begrippen van wat behoort en niet behoort een andere kleur aannemen dan in een

jongedameskostschool; maar voor Stalin is hij onbarmhartig streng — misschien terecht, maar men voelt het verschil.

Terloops werd zoëven de mogelijkheid van vertalen, van een Nederlandse uitgave, genoemd. Beide boeken zouden dit ten volle waard zijn. Toch denk ik bij de waardebeoordeling van deze werken niet alleen aan het lezende publiek, maar ook en juist aan de verantwoordelijke staatslieden in allerlei landen. Zij, of hun voorgangers in het ambt, hadden „Mein Kampf” niet gelezen of niet voldoende letterlijk genomen. Zullen zij het Stalinisme wèl bijtijds begrijpen? J. B.

Dr J. L. Snethlage: „Herinneringen en Perspectieven”. (Van Loghum Slaterus, Arnhem.).

De heer S. vindt zich zelf blijkbaar zo belangrijk, dat hij verwacht ons meer dan 200 blz. te kunnen interesseren voor z'n ontwikkelingsgang en voor z'n denkbeelden over wijsbegeerte, godsdienst, moraal, communisme etc. Nu zijn de lotgevallen van de heer S. niet zonder belang. Hij is het type van de gelovige, die z'n eerste geloof verliest, maar geen rust vindt voor hij een tweede gevonden heeft. Dat is dan bij dit type tegenwoordig meestal Stalin-Rusland. Het had ook, zoals bij z'n vriend Goedewaagen, het Nazisme kunnen zijn. En het zou het Nazisme geworden zijn als het bondgenootschap Stalin—Hitler in stand was gebleven en de, naar geestesgesteldheid en praktijk zeer wel mogelijke, smelting tussen het rode en het bruine fascisme zich had voltrokken. S. is het type van de masochistische intellectueel, die een absolute en harde meester zoekt. Ook als hij de kracht had zich van de thans gevonden meester te bevrijden (maar zoals met de meeste intellectuelen van zijn type het geval is, is ook bij hem na de opstand tegen de meesters van z'n jeugd, alle energie verbruikt), zou hij toch weer naar een derde of vierde meester moeten zoeken,...

Bij intellectuelen pleegt een ontwikkelingsgang als die van S. vergezeld te gaan van veel gelees en veel geschrijf en van enig rumoer in de plasjes van schoolfilosofie en schoolwetenschap. Volstrekt onbelangrijk, zeker in dit geval, waarin het duidelijk is, dat ieder spoor van wetenschappelijke en filosofische gezindheid ontbreekt, en dat zelfs het meest gewone logische denken den man vreemd is. Men leze bijv. op blz. 172 de uitspraak van de „ereraad” die „De Dageraad” (zoals men weet nogal vriendelijk t.a.v. het Stalinisme) vormde, om de in oorlogstijd door S. gepubliceerde brochure „Het wereldgebeuren in het licht van het Duitse idealisme”, die S. in 1946 voor het tribunaal van Den Bosch bracht, te beoordelen. Die uitspraak komt hier op neer, dat anderen, die niet voor een tribunaal zijn gedaagd, het nog veel bonter gemaakt hebben dan S. Maar de man meent, dat die uitspraak een brevet van goed gedrag is.

Was het boek belangrijk genoeg, men zou aan dit staaltje er tientallen kunnen toevoegen, waaruit blijkt, dat S. zelfs aan het begin van denken nooit is toegekomen. Wetenschap en filosofie zijn niet voor hem weggelegd. Wat niet belet, dat hij hardnekkig op hun gebieden blijft rumoeren, met het doel een rechtvaardiging te vinden voor z'n eigen behoefte aan een meester. Dit heeft hem dan van Kant naar Stalin gebracht. En daar zullen we hem maar laten. Doch terwijl het zin heeft tegen Stalin te vechten, kan men met een zielige rondploeteraar in de chaos van z'n eigen gedachten als Snethlage, alleen maar medelijden hebben.

J. DE K.

Tanya Matthews: Russian Child and Russian Wife
(Gollancz; 15/—).

Tanya Svetlova, zoals haar eigen naam is, groeide op in het Rusland van na de revolutie. Dochter van een arts die stierf bij het verplegen van „rode” soldaten, had ze het geluk, dat daarom haar „bourgeois”-afkomst haar niet al te zwaar werd aangerekend. Zoals alle Russen, heeft ze het zeer zwaar in de periode van de burgeroorlog; haar levensomstandigheden worden wat beter tijdens de Nieuwe Economische Politiek; en als de periode van „plannen” en „collectivisatie” begint, ondergaat ze met de tientallen miljoenen alle hardheden er van. Ze ondergaat dit alles, want ze bemoeit zich niet met politiek en heeft alleen belangstelling voor een zo gelukkig mogelijk leven. Ze studeert Engels, wat haar een redelijke werkkring bezorgt, maar ook onaangenaamheden, omdat het contact met Amerikanen en andere Engels-sprekende buitenlanders (een dienstcontact) het wantrouwen der geheime politie opwekt.

Maar Tanya beleeft geen erge dingen. En dat is het bijzondere van het boek. Want het laat ons zien, hoe de gewone Rus (of Russin) zich door het leven moet slaan: hard werkend, altijd zich bedreigd voelend, voortdurend opgejaagd door de heersers en hun slavendrijvers en zich met list en leugen een schamel bestaan verwervend. Om meer „proletarische” veiligheid te hebben, trouwt ze met een fotograaf-cineast van arbeidersafkomst, krijgt een dochter en scheidt weer, zonder geluk of groot ongeluk gekend te hebben. De man moet niet alleen werken, maar ook rekening houden met alle politieke wijzigingen, met het omhoog komen en in ongenade vallen van directeuren, met de intriges die hiermee verband houden — maar dat is het lot van iedere arbeider en iedere boer in een despotische staat, die zich met fabriek en akker, school en kunst, huishouding en familielevens bemoeit. Bij het totalitaire schrikbewind hangt de verschrikking altijd boven allen, ook boven zulke kleine, vriendelijke en gehoorzame wezens als deze Tanya.

Ze beschrijft het uitbreken van de oorlog met Hitler, de eerste geweldige nederlagen van de Russische legers, de paniek in Moskou, dat ieder uur het binnendrukken van de Duitsers verwachtte — een kant van de oorlog, waarover de Russen en hun bewonderaars thans niet meer spreken. Hitler geeft de Russen, die Moskou reeds hadden opgegeven, de kans om het te behouden. Steun van de Geallieerden komt binnen en Tanya leert, als vertaalster, de Engelse journalist Matthews kennen, trouwt met hem en kan met hem Rusland verlaten.

In Engeland heeft ze dit boek geschreven, dat niets anders wil zijn dan het eenvoudige verhaal van de belevenissen van een gewoon Russisch kind en een gewone Russische vrouw.

Het is geen politiek, het is geen aanklacht, het is alleen maar een schildering van het leven in Rusland. Voor vijanden van sensatielectuur véél indrukwekkender dan alle onthullingen van Kravchenko's en Valtins. Want dit pretentieloze gekeuvel van Tanya Matthews maakt het duidelijk, welk een hel het tegenwoordige Rusland is voor gewone, arbeidzame, gehoorzame en met een kleinigheid tevreden Russische burgers en burgeressen.

J. DE K.

TUSSEN EINDE EN BEGIN

Deze bladzijden worden geschreven op een kritiek moment: tusschen indiening en behandeling in de Tweede Kamer van stuk 1478: de soevereiniteits-overdracht aan Indonesië.

Maar — een parlementarier moet dit altijd weer voor zich zelf herhalen — het Parlement kan de wereld-gebeurtenissen weerspiegelen; scheppen kan het ze niet. En, onder de voorbereiding van een grootse parlementaire strijd, wil ik het hier over die gebeurtenissen hebben.

Op het socialistische internationale congres in Amsterdam van 1904 is het koloniale vraagstuk na een inleiding van Van Kol aan de orde gesteld. De belangstelling was maar matig. Vliegen maakt in zijn geschiedenisboek van die behandeling niet eens melding.

Het probleem was ook toen niet zo eenvoudig. Kautsky vat het samen in de uitspraak: „Kolonies, die zonder risico voor hun bevolking niet zonder meer kunnen worden opgegeven, stellen het internationale socialisme voor eigenaardige problemen.” — Die problemen hebben er toe geleid, dat er door de S.D.A.P. veel werk is gemaakt van een koloniaal program, dat er uitstekende koloniale congressen zijn geweest, waaraan de namen Stokvis en Van Gelderen verbonden blijven — terwijl het vraagstuk zelf in die partij bij de arbeiders slechts een succès d'estime had.

Dit is even veranderd, toen door de domme Nederlandse justitie in 1926 twee van de voornaamste deelnemers aan de Ronde Tafelconferentie van nu werden gearresteerd, doch door de rechter werden ontslagen van rechtsvervolging. De ietwat Amerikaanse reclame, die Duys op een zegetocht door het land bedreef met Hatta en Sastroamidjojo heeft hen zelf ook wel verbaasd — maar het sloeg in, en bracht velen tot iets meer belangstelling voor het Indonesische vraagstuk, en vooral voor de politieke kant er van, die slechts Nederland — zo dachten we — tot een oplossing kon brengen.

Tien jaar later, even voor ik zelf in de Kamer kwam, heeft de petitie-Soetardjo een grote rol gespeeld: de door de Volksraad ondersteunde wens tot een brede Nederlands-Indonesische gedachtenwisseling over de uitbreiding van politieke rechten in Indonesië; wens die hier én door de Regering én door het Parlement verworpen werd.

Het laatste deel van de debatten daarover heb ik wél bijgewoond, en de heer Welter, minister van Koloniën, heeft het probleem toen juist geschetst:

„Bij die hervorming, die de voorstellers op het oog hebben, gaat het niet om invloed, maar om de macht, en dan nog de macht in de centrale Regering, d.w.z. *het gaat om overdracht van macht naar Indonesië.*”

Hiertoe dan was Welter en was de Kamer — behalve de S.D.A.P. — niet bereid. Politiek kon Welter niet verder gaan, dan in de Indische Staatsregeling was gegaan. En met treffende zelfkennis sprak hij de hier volgende woorden, die ik toen al aanvoelde als een teken aan de wand:

„Ik heb genoeg fantasie om te kunnen appreciëren de rol van de hervormer, die nieuwe staatkundige vormen zou geven aan de aspiraties van de Indische bevolking, een nieuwe staatkundige structuur voor het gehele Koninkrijk. Die rol is 'echter voor mij en voor de huidige landvoogd niet weggelegd. Ik zeg het met zekere spijt. Onze namen zullen niet prijken onder die van de grote hervormers. . . .

Mijn tijd is niet die van grote hervormingen en mijn plaats is niet onder de grote hervormers.”

Door deze verklaring, met lucide zelfkennis afgelegd, wist dus ook de Indonesische bevolking, dat er van Nederland op politiek gebied niets meer te verwachten was. In 1939 was daarvoor de laatste mogelijkheid geweest; er bestond, ook in Nederland, al een zeker gevoel van de samenhang van Nederlandse dingen met buitenlandse dingen. Had een krachtig en constructief minister toen een beroep op het Parlement gedaan, om, in het aangezicht van de worsteling der vrijheid, een politiek sterk nationaal Indonesië als trouwe vriend aan ons te verbinden — het Parlement had hem gevolgd. De mogelijkheid was daar; Welter had haar in de hand; Welter heeft haar laten vallen, voor altijd. „Mijn plaats is niet onder de grote hervormers.”

De 17e Augustus 1945 was onafwendbaar; 7 December 1942, de Koninklijke rede, kwam te laat. Men geloofde ons niet meer — voorzover men ons had verstaan. —

Het gebrek aan kennis is vooral noodlottig geweest. Eén van de eerste Europeanen, en de eerste Nederlander, die de wordende staat der Indonesische Republiek heeft bezocht, was het socialistische Kamerlid F. J. Goedhart. Hij heeft daarvan verslag gedaan aan het congres der Partij, Hij deed dit op de hem eigen genoeglijke wijze, en men geloofde hem niet. Had hij maar enig zwart door het wit heen gewerkt, dan zouden uitroepen uit het congres als „met Intoerist naar Moskou” achterwege zijn gebleven. Nu nam men het „wit” niet au sérieux. Ten onrechte. Het is mijn overtuiging, nu, dat Frans Goedhart personen en instellingen juist heeft geschat, en ik verwijt mij, dat ik tot die overtuiging eerst laat ben gekomen.

Laat of te laat? Dat hangt er van af, of de resultaten van de R.T.C. zullen worden verwerkelijkt. Zou de ramp plaats vinden, die dit nu onmogelijk maakt, dan heeft die mogelijkheid vermoedelijk wel op enig tijdstip tussen Linggadjati en nu bestaan. Slaagt de nieuwe opzet, dan zou deze vermoedelijk ook wel eerder hebben kunnen slagen, bijv. voor de tweede politieële actie. Waarom is het toen niet geprobeerd?

Zeker, de poging van Kaliurang, precies een jaar geleden, was te goeder trouw. Naar mijn mening bestond die goede trouw toen niet alleen bij Stikker, maar ook bij Sassen. Er zijn tragische misverstanden geweest, ook nu nog

niet opgehelderd, over het al of niet terugtrekken door Hatta van wat hij in zijn befaamde memorandum ten aanzien van de handhaving van rust en orde had voorgesteld. Hatta zou gezwicht zijn voor „de kwade jongens van de T.N.I.” en de Republiek zou bezig zijn ten onder te gaan aan een ellendige gezagscrisis. Zelfs de Sultan van Djokja zou tot die overtuiging zijn gekomen, en zou bereid zijn, met een Nederlandse orde-handhaving accoord te gaan.

Nu zijn van de onderhandelingen ter R.T.C. er geen in zo goede en constructieve sfeer gevoerd, als de militaire. De Nederlanders waren hiervan ten zeerste onder de indruk, en niet alleen zij. In de slotbijeenkomst van de militaire commissie sprak de Republikeinse voorzitter van zijn „geloof in de mogelijkheden van een samenwerking, welke zegenrijk zal zijn voor de volken die wij vertegenwoordigen”, in „een samenwerking op nieuwe grondslagen, tussen het volk van Nederland en het volk van Indonesia”. Hij, die zo sprak, was kolonel Simatupang van de T.N.I., bijgestaan door andere leiders van de T.N.I.

De gezagscrisis, als die er was, was in December en Januari toch geen politieke gezagscrisis van de Republiek zelf, zoals dr Beel ons na het inzetten van de tweede actie heeft willen doen geloven, en zoals hij ongetwijfeld zelf heeft geloofd. Toen de miserabele Banka-affaire een eind ging nemen, en aan President Sukarno werd toegestaan, een bezoek aan zijn geïnterneerde ministers (die men niet meer „ministers” wilde noemen!) te brengen, kreeg hij van de in belangrijke mate geïmporteerde en Chinese bevolking van het eiland Banka een ovatie, zoals nog nooit aan iemand was gebracht; 35000 mensen waren op de been, om het Staatshoofd van „de Republiek, die niet meer bestaat”, toe te juichen.

En onze toeverlaat, de Sultan van Djokja? Deze bleef na de bezetting van de stad demonstratief in zijn kraton, en deed uit de hoogte tegen iedere overwinnaar, die hem wilde benaderen.

Ik heb nu laten zien, hoe een aantal zwarte dingen wit waren, *zonder dat wij het wisten*. Laten we nu niet in een andere fout vervallen, en álles wit gaan zien. De politiek van de stelselmatige liquidatie van dorps-
hoofden, tussen de twee acties in, wás: politiek. Zij was gericht op het vestigen in de wereld van de opinie „De Hollanders kunnen de ordehandhaving niet meer aan”. Het was een lugubere politiek.

Maar als wij wél geweten hadden; als in Batavia niet de opperbevelhebber tevens zijn eigen minister van oorlog geweest was, als er niet een politiek saboterende kolonel Somer bij de inlichtingen-dienst gezeten had en een Rijkseenheid-achtige dr Ozinga bij de voorlichtingsdienst — dan had men ons van Indonesië uit moeten aanraden, wat wij nú zelf in Nederland hebben gedaan: in groot politiek verband en met garantie van volledige gelijkheid de partijen te zamen roepen, om, zoals het in het befaamde R.T.C.-memorandum van 22 Juni heet: „zo spoedig mogelijk rechtvaardige en blijvende oplossing van het Indonesische geschil te brengen”.

Want het memorandum (welks belang voor de verdere gang van zaken men niet kan overschatten) is wel in Indonesië opgesteld, de Van Royen/Rum-verklaringen zijn wel in Indonesië ondertekend — maar het gold hier de politiek der *Nederlandse* Regering; politiek, die na enige door Batavia geïnspireerde deviaties weer was rechtgetrokken in progressieve richting.

Door één van de twee grote Nederlandse partijen, die voor *iedere* politiek ten aanzien van Indonesië tot nu toe mede verantwoordelijk is, is dit niet bepaald makkelijk gemaakt. Toen de wanhoops-politiek van Sassen in Februari tot een ministers-crisis leidde, werd althans een deel van het noodzakelijke vertrouwen opgezegd („de gebarsten vaas”). De Regering — en dat is een zeer grote verdienste — heeft toen dr Van Royen ingeschakeld, wiens naam garant was voor een politiek, die ook internationaal zou kunnen worden aanvaard. De verklaringen-Van Royen/Rum van 7 Mei, de eerste grote stap naar verbetering der betrekkingen, leidde in de K.V.P. tot een stemming van nieuwe crisis. Die was er nog op het met emotie geladen tijdstip van de geheime Kamer-zitting van Juli. Daar kwam niets uit — behalve een erg brave motie, zodat het Nederlandse volk begreep, dat de K.V.P. van haar crisis-deviatie was teruggekomen. Daarna kwam de Kamerzitting van 17 Augustus, met het tamelijk nutteloze debat over de vraag of een grote partij, die een regering kán laten vallen op een bepaald beleid, doch dit niet doet, voor dat beleid mede verantwoordelijk is... In ieder geval heeft de K.V.P.-fractie toen verklaard, dat zij geen verantwoordelijkheid aanvaardde voor het inslaan van de nieuwe weg (naar het accoord), doch thans wel bereid was, die weg verder mee af te leggen; een niet zo erg heldhaftige houding, nu door internationale medewerking de kans op succes groeiende was.

Ik zei, dat de Nederlandse politiek in dit jaar weer is rechtgetrokken in progressieve richting. Dat is ook iedere dag op de R.T.C. gebleken, en daarom voelen beide partijen dit als een zo groot succes.

Wat is „progressief” in de Indonesische politiek?

Dit is de tegen-politiek van Welters statische beschouwingwijze. Het is de politiek van voorstellingsvermogen: hoe kan het gaan, in Indonesië? Men trekt conclusies uit harde feiten: India en Pakistan met goede en kwade kansen; de sombere gang van zaken in China en nu nog in Indo-China; men let op de Philippijnen en Australië, op Amerika's leidende rol in de grote wereld-zeeën en op het feit, dat de V.N. toch niet alleen maar uit boeven bestaan; in dit geheel geeft men zich rekenschap van de bewegingen in de micro-cosmos Indonesië — die weer voor het tientallen malen kleinere Nederland een geweldige macro-cosmos is.

Hoe nu iets te maken uit een in driehonderd jaren toch wel scheef gegroeide verhouding, die echter enorm veel waardevols inhoudt, dat bij het los maken van de relatie niet in zee mag vallen?

De eerste man, die dit concreet heeft aangedurfd, is de veel verguisde Schermerhorn geweest. Ik geloof, dat de geschiedenis al bezig is, recht te doen, want het is natuurlijk volkomen duidelijk, dat de beginselen van

Linggadjati, door alles heen bewaard en in de Renville-principes overgenomen, de normen van de R.T.C. geweest zijn, tot in alle onderdelen. Kunnen wij nu, ondanks alles, over deze vier jaren toch wel tevreden zijn?

Op het congres der K.V.P. heeft Romme verklaard, dat hij, alles overziende, toch geen andere politiek had kunnen voeren, dan er gevoerd is. „De Tijd” heeft toen in een fijnzinnig hoofdartikel opgemerkt, dat dit, van het subject-Romme uitgeredeneerd, wel waar zal zijn, maar dat de objectieve waarheid geenszins vast stond.

Ik heb mij voorgenomen in dit artikel „tussen einde en begin” volkomen openhartig te zijn. Ik ben er niet zeker van, dat ik niet op bepaalde momenten een andere politiek had kunnen aanbevelen, die misschien eerder succes zou hebben gehad — met minder leed. Met Rum heb ik lang en ernstig hierover gepraat, en ik heb de diepe wijsheid bewonderd, waarmee hij — zelf slachtoffer van Nederlands militair ingrijpen — critiek op het verleden als onvruchtbaar afwees. „Dit alles heeft stellig ergens voor moeten dienen.”

Iedere politiek kan haar rechtvaardiging slechts vinden in de toekomst. Door daaraan te bouwen, met overgave, kunnen wij het verleden „beter” maken dan het anders zou zijn. Dit is een enorme prikkel om van de toekomst te maken, wat mogelijk is. En die toekomst is de Nederlands-Indonesische Unie.

Laat men vooral niet denken, dat we, om de Indonesiërs te plezieren, over die Unie, zoals zij nu gaat worden, maar moeten zwijgen. Het tegendeel is het geval. Naast de uitspraak van kolonel Simatupang zijn er de uitspraken van vele anderen, in de eerste plaats van Hatta zelf: die bij de opening der R.T.C. over het grootste industrialisatie-plan van Indonesië, waarvoor de steun van Nederland en de Nederlanders dringend nodig is; die bij de sluiting over de Unie als orgaan van „de samenwerking tussen Oost en West. In het bijzonder zien wij (dus de Indonesiërs) deze Unie als een schepping van cultuur-idealisme”.

Industrialisatie en cultuur-idealisme. Is dat zo'n gekke combinatie? Is in het bijzonder aan het democratische socialisme, dat in de economie, waar ook, de norm der sociale gerechtigheid wil laten primeren, dit denkbeeld niet vertrouwd?

Over de juiste in praktijk bringing van onze politiek in het verleden zijn wij minder zelfverzekerd dan de heer Romme. Maar dat onze politieke beginselen voor verleden, heden en toekomst juist zijn, dat zij door de historie zijn beproefd, door de actualiteit gestempeld en door de toekomst op het allereerste plan gebracht, daaraan is voor ons geen twijfel mogelijk. Ook wanneer het Einde vervangen zal zijn door het Begin, zal het democratisch-socialisme in de „samenwerking tussen Oost en West” de leiding geven, die het geroepen is, te geven. Dan, maar pas dan, zal het verleden zijn rechtvaardiging hebben gevonden.

DE R.T.C.-AFSLUITING

MOGELIJKHEDEN EN VRAAGTEKENS

Over de resultaten van de Ronde Tafel Conferentie is reeds zoveel geschreven en gesproken dat ik moet vrezen niet in staat te zijn iets anders dan reeds algemeen bekende feiten te herhalen en te constateren wat reeds tallozen geconstateerd hebben.

Het hoofdresultaat van de R.T.C. is de souvereiniteit van de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië (R.I.S.) welke souvereiniteit eind December van dit jaar door Nederland aan die RIS zal worden overgedragen. Die overdracht is een voor Nederland heel wat belangrijker feit dan voor de Indonesische nationalistten. Het is onze manier om de volongen feiten der historie aan te kleden, terwijl het voor Indonesië een kleed is dat men accepteert omdat de wereld op deze vorm gesteld is, en omdat men in Indonesië zelf prijs stelt op verder nauw contact met Nederland en vooral met de Nederlanders van handel, industrie, zakenleven, techniek, organisatie, cultuur, een contact dat men alleen dan in de grootst mogelijke omvang kan krijgen, als het afscheid van het politieke en militaire Nederland zo weinig pijnlijk is voor de Nederlandse nationale gevoelens, als verenigbaar is met de volstreckte onafhankelijkheid van het nieuwe Indonesië. De wijze dus waarop de souvereiniteit door ons en door de wereld erkend zal worden, is de meest hoffelijke vorm, waarin het einde van een tijdperk kon worden geproclameerd.

Dat einde was er echter reeds geruime tijd, al is het moeilijk de juiste datum er van vast te stellen. Voor de een is die datum dezelfde als die van de capitulatie der Nederlandse troepen en van de Gouverneur-Generaal op Java, in Maart 1942, voor de ander is het uitroepen van de Republiek in Augustus 1945 het historische moment, en weer een ander zal het juist vinden het oogenblik waarop de Van Royen—Rum-overeenkomst door beide partijen aanvaard was, het einde van de Nederlandse periode te noemen. In ieder geval was het duidelijk dat het gaan van de Indonesiërs naar Den Haag niet de bedoeling had te praten over het al of niet mogelijke van een soeverein Indonesië, maar het vinden van een vorm, die zowel voor de meerderheid der Nederlanders als voor de meerderheid der Indonesiërs aanvaardbaar was. Maar het stond ook vast, zeker vanaf het oogenblik waarop de vertegenwoordigers van de Federale Staten en de vertegenwoordigers van de Republiek het over het samengaan en de vorm der samenwerking eens waren geworden, dat de RIS een feit was en dat Nederland het bekende advies van ik weet niet meer welke Engels-

man zou moeten opvolgen: „Mijne Heren, als u een feit tegenkomt, neem dan uw hoed af”.

Men moet zich daaromtrent vooral niets wijs maken, want gesteld dat de Nederlandse Volksvertegenwoordiging onwijs genoeg zou zijn om de vereiste tweederde-meerderheid voor het bekrachtigen der overdracht niet te verstrekken, dan zouden de Indonesiërs op 1 Januari 1950 hun onafhankelijkheid proclameren, en dan zou de UNO dit bevestigen, en Nederland zou dan voor de taak staan opnieuw de guerilla te bedwingen, benevens de UNO te bedwingen, of Indonesië zonder enig verdrag of overeenkomst te abandonneren.

De verdienste van de RTC is het, dat men een vorm heeft gevonden, die voor de gemiddelde Nederlander en voor de gemiddelde Indonesische nationalist aanvaardbaar is. In feite wordt de RIS soeverein en volkomen onafhankelijk van Nederland, maar naar de vorm verleent Nederland die soevereiniteit aan Indonesië, wat voor heel wat Indonesiërs een tamelijk pijnlijke zaak moet zijn, iets wat men wel eens mag bedenken als men het heeft over de pijnlijke gevoelens die bij vele Nederlanders op die dag aanwezig zullen zijn. En om de overgang voor de Nederlanders nog wat gemakkelijker te maken, komt, op hetzelfde ogenblik, een Nederlands-Indonesische Unie tot stand, die ook al weer in wezen niets anders kan zijn dan een overeenkomst tot voortdurend contact en samenwerking, tussen twee soevereine staten, maar die naar de vorm veel plechtiger is dan een gewone overeenkomst, zo plechtig zelfs, dat men een Hoofd der Unie erkent als symbool van de samenwerking, en dat men bovendien de Koningin der Nederlanden tot Hoofd van die Unie uitroept. Even begrijpelijk als het is dat de verstandige Indonesische nationalist dit aanvaarden, en vinden dat de vrede wel een symbolisch Hollands Uniehoofd waard is, even begrijpelijk is het ook dat de domme en ruzie-achtige Indonesische nationalist deze Unie, met dit Hoofd, precies zo afgrijselijk vinden als onze Welters, Helfrichs en Gerretsons het resultaat van de R.T.C. vinden.

Doch voor ik nog iets meer over die Unie zeg, eerst nog een opmerking over de overdracht der soevereiniteit. Deze is wel compleet naar de vorm, doch materieel ontbreekt daaraan één stuk, nl. Nieuw Guinea.

Van Nederlandse kant heeft men de allergrootste bezwaren tegen de overdracht van Nieuw-Guinea gemaakt, en men heeft die bezwaren met argumenten ondersteund die ik hier niet verder in het geding wil brengen, omdat ze, zoals alle ethnologische, culturele, geo-politieke en soortgelijke argumenten alleen bruikbaar zijn als ze in een politiek verband worden gebracht, iets wat niet gebeurd is, en wat ook niet kon, omdat men met dit type van argumenten ook de gebieden van Dajaks en Toradja's en nog vele andere voor Nederland zou kunnen reserveren.

Blijkbaar heeft de kolonisatie-gedachte, het vinden van een kolonisatie-

gebied voor Indo-Europeanen hierbij een rol gespeeld, en aan fantastische plannen op dat gebied is weer geen gebrek, plannen die tot mislukking gedoemd zijn, maar die alleen op grote schaal kunnen mislukken als men er eerst tientallen of honderden miljoenen guldens aan waagt. Doch nogmaals, ik vind het overbodig op al deze dingen in te gaan, omdat de hoofdzaak, zoals steeds, weer op politiek terrein ligt. En politiek gesproken lijkt het mij een deviatie van een verstandig beleid om de samenwerking met de R.I.S. te beginnen met een twist en met een conflict dat in het eerste jaar van die samenwerking zal moeten worden uitgevochten, zij het dan aan de conferentie-tafel.

Ik vind het een slecht voorteken dat men weer niet in staat is geweest met een afgesloten regeling te beginnen, doch dat men nog juist een graantje van het verleden heeft trachten te pikken. En als het juist is dat dit moest geschieden omdat noch minister Van Maarseveen, noch de partijleiders Tilanus en Oud, bereid waren de soevereiniteitsoverdracht te aanvaarden als deze heel het vroegere Nederlands-Indië omvatte, dan staat het wel vast dat een politiek van samenwerking in de toekomst bij iedere stap op bezwaren van die kant zal stuiten. En als de samenwerking in de nieuwe periode niet vlot gaat, doch aangepast moet worden aan iedere Nederlandse mufheid, dan vrees ik het ergste.

Dat bij de overdracht voor vele Nederlandse politici het criterium niet is geweest of deze overdracht onvermijdelijk en noodzakelijk was, dat ze ons bevrijdde van een last die we niet meer konden dragen, en ons verlost van een conflict dat ons hele volksbestaan in gevaar bracht, en dat het criterium evenmin was, dat op deze wijze nieuwe toekomstmogelijkheden gingen ontstaan van economische en culturele aard, dat men tenslotte ook niet gedacht heeft aan de betekenis van een vreedzame oplossing voor de wereldpolitieke krachtsformatie die in Zuid-Oost-Azië zelfstandige nationale staten verlangt, welke niet in de communistische sfeer liggen, en wier normale ontwikkeling ze op den duur in het anti-communistische front moet brengen, doch dat men de hoofdzaak van alles acht of de overdracht in overeenstemming met onze Grondwet is, dat is tekenend voor wat ik hierboven de Nederlandse mufheid genoemd heb. De overdracht is nodig, voor Nederland, voor Indonesië en voor de wereld. Als onze Grondwet zo slecht geredigeerd zou zijn, dat ze een dergelijke maatregel niet toelaat, dan moet men de Grondwet herzien, en, als de maatregel niet op de omslachtige procedure kan wachten, die voor Grondwetsherziening nodig is, dan moet men die maatregel als een noodmaatregel nemen en daarna de herziening tot stand brengen. Persoonlijk ben ik van mening dat de Grondwet de te nemen maatregelen wel is waar niet bijzonder gemakkelijk maakt, omdat ze in de betreffende artikelen niet erg goed geredigeerd is, maar dat ze die maatregelen niet verbiedt, en dus mogelijk maakt. Er is dus geen Grondwetsherziening nodig, al zal er wel voldoende geïnterpreteerd en geredeneerd worden om

alle intelligente mensen straal misselijk te maken, en alle politieke hoofdzaken te bedekken met kwasi-juridische spinnewebben.

Het is niet te verwachten dat in de debatten de hoofdzaken tot hun recht komen. Het Nederlandse parlement houdt nu éénmaal te veel van juridische theologie en van détail-zaken, die de lieden van klein formaat dan ook het best aankunnen. En zo is het te verwachten, dat de kwestie van de minderheden — belangrijk, maar toch van de tweede rang — samen met de grondwetskwestie een onevenredig grote aandacht zal vragen.

Die minderhedenkwestie betreft ten dele de oude minderheden, zoals de Chinezen en Arabieren, wier positie afhankelijk is van de grote vraag of de regering van de R.I.S. er in zal slagen orde en veiligheid in het land te brengen. Slaagt ze daarin niet, dan is het leven voor allen in Indonesië (bandieten en bandieten-regeringen uitgezonderd) onhoudbaar, en dus ook voor Chinees en Arabier. Slaagt ze echter wel in haar fundamentele taak, dan kunnen Chinezen en Arabieren er alleen maar beter op worden, omdat hun status van „vreemde Oosterlingen” verandert in die van volberechtigd Indonesiër of volberechtigd buitenlander.

Voor de Nederlanders, volbloed en gemengd, die in Indonesië willen blijven, verandert er natuurlijk heel veel, want zij waren in het oude Indië de heersende klasse, met alle politieke en sociale voordelen van die positie, en zij kunnen in het nieuwe Indonesië nooit méér worden dan gewone staatsburgers, wier politieke positie voorlopig te lijden zal hebben onder het algemeen wantrouwen dat ten aanzien van eventuele Hollandse vijfde colonnes zal bestaan. Of ze worden buitenlanders, die, vooral als ze Indo zijn, voordurend zullen merken dat ze, toen ze konden kiezen tussen Nederland en Indonesië, voor Nederland gekozen hebben.

De Indo's als groep (ik laat de allervoortreffelijkste uitzonderingen buiten beschouwing) hebben altijd vooraan gestaan bij ieder optreden dat tegen de inlanders gericht was. Nu die „inlander” Indonesiër is geworden, krijgen de Indo's, met wie men alleen maar medelijden kan hebben omdat ze werkelijk niet wisten wat ze deden, daar hun staatkundig „weetvermogen” beneden ieder denkbaar peil stond, hun trekken thuis. De grote massa van de „kleine Indo's” kan noch naar Nederland komen, noch door een of ander Nieuw-Guinea-plan in een andere sfeer gebracht worden. Ze zullen dus moeten aanpassen en dat zal hun niet gemakkelijk vallen, opgehitst als ze, vooral sedert 1945, zijn door de Rijkseenheid en soortgelijke gezelschappen. Passen ze zich niet aan dan worden ze uitgeroeid. De ophitsers, en die alleen, zijn verantwoordelijk voor het ontstaan van een dergelijke situatie.

En die situatie is allesbehalve ondenkbaar, daar zich nieuwe minderheden hebben ontwikkeld, die blijkbaar van plan zijn in het nieuwe Indonesië de politiek van de Rijkseenheid te gaan voeren, een politiek die hier in Nederland niets anders vraagt dan aanpassing aan een gemeenschap van

hysterici, maar die in Indonesië de hals kan kosten. Ik bedoel de campagne die gevoerd wordt door een aantal Ambonnezen en Minahassa'ers. De ultra-gouvernementele (Nederlands-gouvernementele) Christenen van Ambon en de Minahassa hebben in het oude Indië altijd een bevoorrechte positie ingenomen. Zij leverden een groot deel van de soldaten, politiemannen en lagere ambtenaren, die de koloniale heerschappij hielpen handhaven. Nu zouden ze liefst een Nederlandse Vendée binnen Indonesië willen vormen, en ze willen van het „recht der minderheden" gebruik maken om de Minahassa, Ambon, eventueel Flores en Timor tot Nederlandse gebiedjes te proclameren. Dit stukscheuren van het nieuwe Indonesië wordt door andere minderheden, vooral op Sumatra, blijkbaar ook gewenst, niet omdat men zich daar pro-Nederlands voelt, maar omdat de bezittende groepen van die gebieden hun rijkdommen voor zichzelf willen houden, en geen bijdrage willen betalen in de kosten van de R.I.S., die dan maar gedragen moeten worden door het overbevolkte Java!

Een redelijke autonomie voor een aantal gebiedjes, is natuurlijk zeer gewenst, en alle federalisten in Nederland zullen met dit streven sympathiseren. De bepalingen van de overdracht maken die autonomie mogelijk, en de Grondwet van de R.I.S. geeft een dergelijk streven alle kans. Bovendien blijft voorlopig een U.N.O.-toezicht bestaan op het nakomen van die bepalingen, en niets belet de minderheden een culturele en bestuurlijke autonomie tot stand te brengen. Verkiezingen in de Minahassa hebben laten zien dat het mogelijk is in Oost-Indië een meerderheid te verwerven voor partijen die vinden dat een plebisciet moet worden gehouden. Dat bewijst dus dat een actie met democratische middelen mogelijk is. Maar tevens bewijzen die verkiezingen dat er, zelfs in de binnenlanden van de Minahassa, reeds een R.I.S.-minderheid is, die bijna even sterk is als de kleine meerderheid der Twapro-groep. Wat dus wil zeggen dat de Twapro-idee zelf even onuitvoerbaar is als bijv. het verlangen zou zijn van een Amsterdamse wijk, waarin zestig procent van de stemmen op de communisten zijn uitgebracht, om zich bij Rusland aan te sluiten. Door zich in Nederland met de Rijkseenheid te verbinden, hebben de Twaprolieden zich in Indonesië als vijfde colonne van het Nederlandse kolonialisme uitgeroepen. En als ze straks, zoals gevreesd moet worden, in Indonesië de banier van de Nederlandse Rijkseenheid gaan ontplooiën, en zich bovendien verbinden met alle andere vijanden van de Indonesische eenheid, zoals de Sumatraanse kapitalisten en feodale heren, benevens Indo's en Nederlanders, dan zullen zij een chaos in Indonesië ontketenen waarvan alleen de communisten kunnen profiteren, dan zullen ze bovendien het federalisme in discredit brengen en het streven naar een eenheidsstaat bevorderen, en ten slotte zullen ze de regering van de R.I.S. dwingen tot een meedogenloos optreden tegen de scheurmakers en de verwekkers van de chaos.

Deze kanten van de minderheden-kwestie zijn nog slechts zelden naar voren gebracht en daarom meende ik er even bij te moeten stilstaan.

Is het nu nog nodig veel van de Unie te zeggen? Het is duidelijk dat er van die Unie niets komt, als Nederland zich op welke wijze dan ook zou solidariseren met enig optreden in de richting van „Rijkseenheid” uitgaande van Indo's of Twapro's. Vat men hier de Unie op zoals ze is, namelijk als een weg naar voortdurend contact tussen de Regeringen, dat gevolgd kan worden door een voortdurend contact tussen de parlementen en de volken, een contact dat op nog veel doeltreffender wijze mogelijk is door de culturele overeenkomst, en dat in de economische sector, en op administratief, organisatorisch en militair gebied tot een werkelijke verbinding van duizenden Nederlanders met duizenden Indonesiërs kan worden, en dat de oude koloniale verbindingen door nieuwe, voor het geestelijk en materiële peil der beide volken uiterst belangrijke, vervangt, dan begrijpt men dat op den duur een samenwerking kan ontstaan, die elke papieren Unie overbodig maakt en die een levende werkelijkheid is voor beide volken. Zoals gewoonlijk staan de lieden die alleen in „Kroon” en „Vlag” kunnen denken die nieuwe kansen danig in de weg.

Het is daarom een geluk dat de Unie geen „zwarte Unie” is geworden en in niets lijkt op die superstaat die de Nederlanders via het nieuwe Rijk toch weer tot heersers van Indonesië zou hebben gemaakt. Een dergelijke Unie was voor geen Indonesiër, Republikein of Federalist, aanvaardbaar.

Maar de Unie is zelfs niet de „lichte Unie” geworden die velen in Nederland als het minimum beschouwden, en die dáárom voor geen verstandig Nederlander aanvaardbaar was, omdat wij tenslotte noch de heerschappij van de 70 miljoen Indonesiërs over de 10 miljoen Nederlanders wensen, noch Indonesische bemoeizucht in Nederlandse aangelegenheden, iets waartoe ook de lichtste „reële Unie” zou leiden, wat blijkbaar nooit is door gedrongen in de hersens van de politieke knapen, die Nederlandse bemoeizucht in Indonesische zaken, vanzelfsprekend vinden, en die de consequenties van „wederkerigheid” nooit ernstig hebben genomen. De Unie is van geheel andere aard, ze is „symbolisch” geworden. En het ligt aan beide partners om er voor te zorgen, dat dit geen rhetorische en holle symboliek wordt, doch het symbool van een hartelijke en innige samenwerking.

Dat ik persoonlijk niet houd van symboliek op crediet, doch alleen van symboliek die spontaan uit nieuwe levenssferen opbloeit, doet er minder toe, want ik ben bereid ook de rhetorische symboliek te aanvaarden als die nodig is om velen in Nederland de overgang naar het nieuwe gemakkelijker te maken: „die Kinder, sie hören es gerne”.

Over de uitwerking van de overdracht wil ik hier slechts een paar korte opmerkingen maken, hoewel natuurlijk zowel over de financiële en economische regeling, als over de militaire en culturele overeenkomsten, en over de toescheiding van het burgerschap, om vooral de toekomstige positie van de ambtenaren niet te vergeten, heel wat gezegd kan worden.

Economisch krijgen wij in Indonesië de kansen die iedere ondernemer daar zal krijgen, en behouden wij, het niet af te nemen voordeel dat voortspuit uit onze bekwaamheid, onze kennis van land en volk, onze „wegwijsheid” om het kort te zeggen. Alleen zal men moeten begrijpen dat die „wegwijsheid” niet eenvoudig de voortzetting kan zijn van de oude Nederlands-Indische wegwijsheid.

Of bijv. de Nederlandse industriëlen een goede keus hebben gedaan met het aanstellen van mr Van Hoogstraten als hun vertegenwoordiger in de R.I.S., is zeer de vraag. Zeker, hij kende alle wegen en kronkelwegen van het oude economische Indië; maar heeft hij ook de bereidheid om mede te werken aan het leggen van nieuwe wegen? Overigens blijkt uit die benoeming, dat de Nederlandse Industriëlen van plan zijn zich met volle kracht toe te leggen op het economische werk in de R.I.S., want ze hebben een man benoemd die naar hun oordeel het summum van bekwaamheid en wegwijsheid is.

Financieel heeft de boedelscheiding Nederland buitengewoon zware lasten opgelegd, terwijl de R.I.S. verhoudingsgewijs met een schone lei kan beginnen. Heeft Nederland zich in de onderhandelingen over de schuldenkwesitie, door de „gehaaide” Indonesiërs laten overbluffen, zoals hier en daar beweerd wordt? Ik geloof dit niet, want de Nederlandse onderhandelaar in laatste instantie was niet bepaald een kind op het gebied van internationale economische en finantiële regelingen. Misschien heeft men van Nederlandse kant rekening gehouden met de voorlopig wel heel zwakke finantiële basis van de R.I.S., die we als een van onze belangrijke economische partners voor de toekomst zien. Die partner direct al in moeilijkheden brengen, zou noodlottige gevolgen kunnen hebben voor de opbouw die daarginds nodig is. Natuurlijk nemen onze eigen moeilijkheden door de regeling belangrijk toe, maar de sociale basis is in Nederland zo stevig, dat wij verhoudingsgewijs veel meer kunnen dragen dan de R.I.S., die nog een sociale basis moet pogen te leggen. Van Nederlandse kant is dus een politiek gevoerd die op de toekomst gericht is, en dat lijkt me zeer verstandig.

Hetzelfde kan men in grote trekken zeggen van de militaire en maritieme regelingen. Wij verlaten Indonesië militair, en later ook maritiem, maar zijn bereid mee te werken aan de vorming van een krijgsmacht, en evt. aan het vestigen van een gezag dat in staat is orde en veiligheid te verzekeren. Dit moet echter door Nederlandse mensen, officieren, gebeuren, terwijl het Nederlandse officierskorps Helfrich en Winkelman als politieke genieën beschouwt. Kan men uit een dergelijke korps mensen halen die geen ongelukken begaan als ze met de verachte en gehae Indonesiërs moeten omgaan? De kans dat de militaire missie zo is samengesteld, dat ze voor de R.I.S. niet bruikbaar is, lijkt niet gering.

Op cultureel gebied kan werk worden verricht dat voor vele generaties van doorslaggevend betekenissen kan zijn. Maar men kan ook de indruk wekken, dat het in de bedoeling der Nederlanders ligt, de wegtrekkende

militaire garnizoenen te vervangen door een cultureel garnizoen. Alles hangt af van de vraag wie men met de leiding en met het werk belast.

De kwestie van het burgerschap ligt juridisch vrij eenvoudig, al zal de uitwerking in vele gevallen nogal ingewikkeld zijn.

De kwestie van de ambtenaren lijkt, gezien de jongste mededelingen over een voornemen der regering om in ieder geval garant te blijven voor de ambtenaren die tengevolge van de nieuwe regelingen niet meer in Indonesië willen of kunnen werken, in principe juist opgelost. De R.I.S. heeft niets aan onwillige of aan ongeschikte ambtenaren, en de Nederlandse regering heeft de plicht te zorgen dat de mensen die zij naar Indonesië stuurde, met heel andere vooruitzichten dan er thans blijken te bestaan, in ieder geval de kans krijgen in Nederland een nieuwe werkkring te zoeken; zoals het ook de plicht van onze regering is om te zorgen dat de R.I.S. zich houdt aan de gemaakte afspraken.

Vat men dit alles samen dan moet men zeggen, dat de resultaten van de R.T.C. zeer redelijke en bevredigende perspectieven geven.

De gesloten overeenkomst moet echter nog door de parlementen ginds en hier worden bekrachtigd. Voor zover het Indonesië betreft is dit reeds in enige deelstaten gebeurd, en daar de grote partijen in de Republiek of voor aanvaarding, of voor stemonthouding zijn, doch niet zullen tegenstemmen, kan men aannemen dat het ginds in orde is.

En hier? Als het om een meerderheid ging, dan was het zeker dat P.v.d.A. en K.V.P. die meerderheid zouden verschaffen. Doch de vereiste tweederde meerderheid is slechts mogelijk als ook V.V.D. en enige leden van de C.H.U. zich voor aanvaarding uitspreken.

Beide partijen hebben in de laatste tijd congressen gehouden, waarin de R.T.C. besproken werd. Bij de V.V.D. was een zeer grote oppositie, maar het ziet er naar uit alsof de Kamerfractie van die partij de noodzaak van het aanvaarden der R.T.C.-resultaten erkent, en dus vóór het wetsontwerp tot overdracht der souvereiniteit zal stemmen.

De C.H.U.-oppositie was veel rumoeriger dan die van de V.V.D., doch de Rijkseenheid aanhang in de C.H.U., de familie Gerretson—Lunshof dus, kreeg geen steun van betekenis in haar campagne tegen de partijleider Tilanus. Men liet de C.H.U.-fractie vrij „naar eer en geweten” te stemmen inzake de R.T.C. Doch in die fractie zitten meer tegenstanders van de R.T.C. dan voorstanders. De meerderheid van de Tweede Kamer-fractie, en de hele Eerste Kamer-fractie zouden, naar algemeen wordt aangenomen, tegen de regeringsvoorstellen zijn.

Dat zou dus betekenen, dat in de Tweede Kamer de vereiste tweederden wel te vinden zijn, maar dat in de Eerste Kamer de zaak uiterst twijfelachtig is.

Een oppositie, bestaande uit de meest uiteenlopende partijen, zoals Communisten en Anti-revolutionnaires, zou dus in staat zijn de overeenstemming met Indonesië te beletten en daardoor Nederland en de regering

in een situatie te plaatsen, die tegenover de wereld en Indonesië wrijfel onmogelijk is. Men kan dus de regering beletten het werk te doen dat nodig is om verder te regeren. Maar men kan niet een regering vormen, die een andere politiek voert. Men kan dat in de verste verte niet, want de tegenstanders beschikken in de Kamer slechts over een kleine, niet-homogene, minderheid. Een Kabinet van Anti's en Communisten is niet mogelijk, en een dergelijk Kabinet zou in de Kamer geen dag staande blijven. Kamerontbinding zou deze toestand niet merkbaar veranderen. De vijanden van de R.T.C. zouden een minderheid in het Nederlandse volk blijven. Ze kunnen saboteren, doch niet regeren.

Dat is een toestand die de Communisten ongetwijfeld aangenaam zullen vinden. Doch de Anti's, en de C.H.U.-afgevaardigden, die in deze zaak met de Anti's meegaan, beweren democraten te zijn. Als ze dit zijn, dan moeten ze ook erkennen dat een minderheid, niet in staat tot regeren, wel moet getuigen van haar tegenstand tegen een verkeerde regeringspolitiek, doch niet het regeren door de overgrote meerderheid mag beletten. Men zou het aan de Communisten en aan de onverantwoordelijke elementen (Welter, Staatkundig-Gereformeerden) moeten overlaten om tegen te stemmen, en men zou zelf moeten tegenspreken, doch zich van stemmen onthouden.

Doet men dit niet, dan zou men de regering kunnen dwingen de Indonesische aangelegenheden, die geregeld moeten worden, te regelen op een wijze buiten het parlement om, of met een eenvoudige meerderheid in het parlement, en de formele bekrachtiging door de tweederde-meerderheid op de lange baan te schuiven. Dat zou noch aan het prestige van Nederland, noch aan dat der regering, noch aan dat van parlement of democratie ten goede komen.

Het is te hopen dat voldoende leden van de oppositie in Tweede en Eerste Kamer de scheidslijn tussen verantwoordelijke en onverantwoordelijke oppositie zullen weten te trekken.

Toch lijkt het mij uitgesloten dat de Nederlandse Regering iets anders kan en zal doen, dan, vóór eind December, de souvereiniteit aan Indonesië overdragen. De oude toestand moet eindigen, we zitten al ruim vier jaar in al de ellende van het eindigen der onhoudbare situatie. Men moet dit proces afsluiten.

Dat wil niet zeggen dat het tot stand brengen van het nieuwe met die afsluiting automatisch gegeven is. Integendeel, ook de nieuwe betrekkingen met de R.I.S. zullen alleen met de uiterste inspanning gevonden worden. Als de overeenkomsten zijn aanvaard, dan begint eerst het moeilijke werk om de mogelijkheden die er in besloten zijn, te realiseren. Dat eist de grootste bekwaamheid, niet alleen van de regering, maar ook van de Nederlanders die ginds onder de nieuwe verhoudingen moeten werken. De „personeelspolitiek” d.w.z. de mensenkwestie, was in de afgelopen jaren niet ons grootste succes. Dat wordt algemeen erkend. Mag men dus verwachten, dat we het in de nieuwe periode beter zullen doen?

DRIE GEDICHTEN

I

De zon doorschreed haar baan
de dag is bijna gedaan,
haar netten werpt uit de nacht:
de tocht is bijna volbracht.

Ik spon en spon mij een kleed;
dag aan dag spon ik daaraan,
alle dagen van mijn bestaan;
nu is het zoo goed als gereed.

In het bonte kleed-van-mijn-leven
werd elke gedachte verweven,
elke ontroering opgolvend in mij,
maake 't iets meer donker of blij.

Elke willing, die ik uitzond,
elk woord, dat ontvloog mijn mond,
en die ik beging, iedre daad,
zij werden in 't kleed een draad.

Vast, onherroepelijk staat
het patroon van mijn leven geteekend,
op het sluitfiguur na voltooid.
Geen hand die het nog vermooit.
— Hoe vaak heb ik mij misrekend
of koos een verkeerde draad. —

Het laatste, het sluitfiguur,
hand, kunt ge daarvan nog maken
een beeld van verlossend ontslaken,
een vrij en schoon avontuur?

Hart, maak u bereid tot de laatste wake.
Rakel op, hand, voor het laatst het vuur.

II

In jeugd ben ik ontvlamd
voor deze gedachte:
„als de arbeiders winnen,
beginnen
goudklare dagen: dan is het zachte
broederlijk leven nabij”.
Stralend woei een vlag in top,
spelend hief een wind mij op:
waar bleven zij?

Werd in mij geramd
de kracht-van-geloof,
— kracht waar jeugd de boog der dagen mee spande?
Nevels slieren langs grijze landen,
boomen laten vallen hun loof.
Werd muurvast geloof twijfels roof?

O hart, wees oprecht: ontwijd
niet wat uw jeugd was heilig,
speel niet met het schoonste uwer jeugd;
stel geen enkel sein op veilig,
zoolang niet zekerheid weer 't hart verheugt.

III

Beken, beken hoe arm ge zijt geworden,
hoe allengs zijn verdwenen een voor een
de schatten uit der ziel geheim vertrek.
Als met winding na winding ons omgorden
de jaren, dooft de gloed van d'edelsteen,
van de moederplant verdort stek na stek.

Warmte in 't binnen-eigen ging verloren,
't gulle stroomen verminderde, hield op;
nog hangt, verfomfaaid oude vlag in top,
maar niet één zwaluw omvliegt meer den toren.

Windstilte in 't hart, dood tij in de gedachten,
de ziel kan enkel wachten, en niets meer,
enkel lijdzaam berustend wachten,
of Gods vloed haar nog eens omhoog zal dragen
naar die heldere sfeer.

Henriette Roland Holst.

Uit: Wordingen (ter perse).

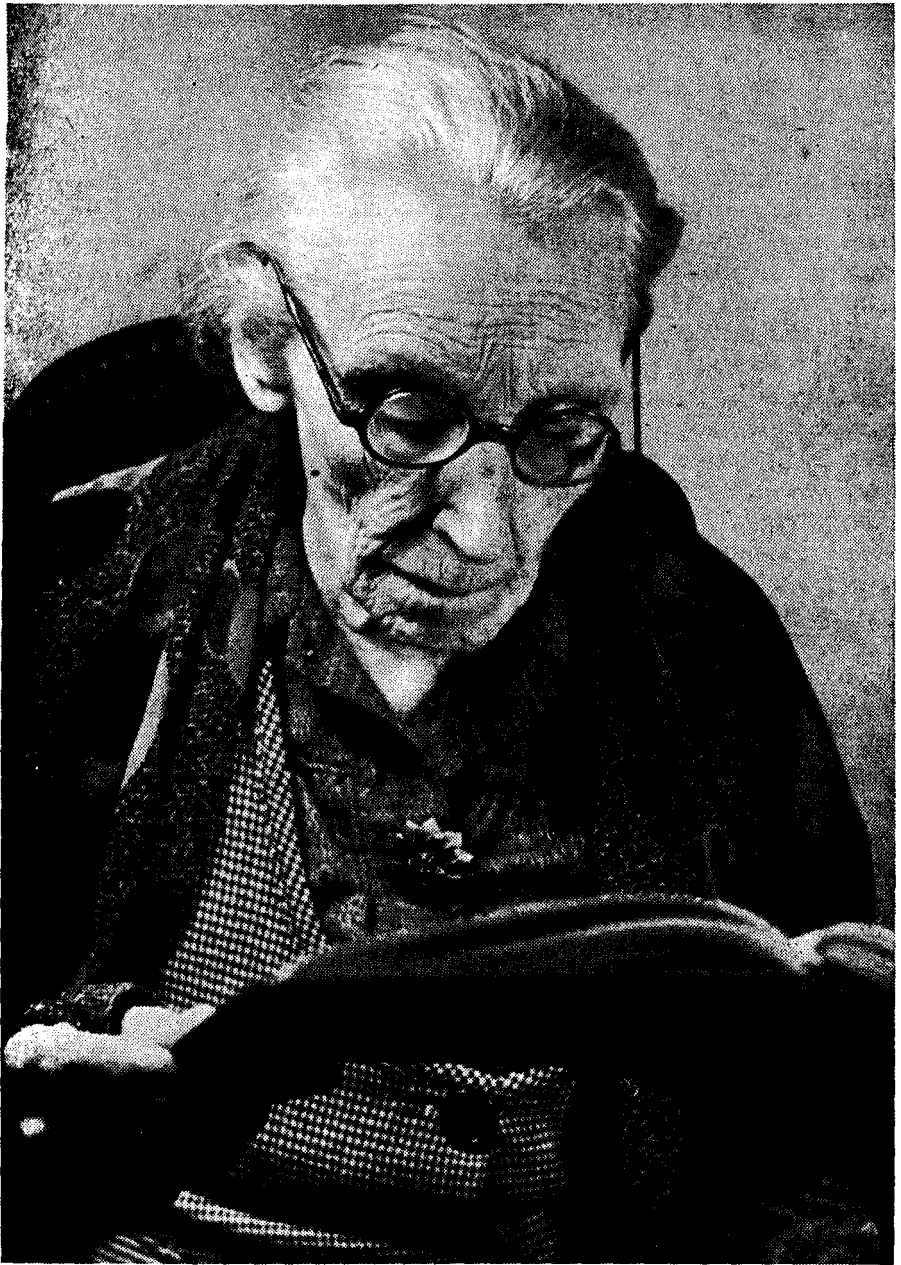
„TANTE JET” de socialiste

Het meest bekende, door millioenen Nederlanders telkens weer, soms in sleur, maar o hoe vaak toch ook, op de plechtigste ogenblikken, met tranen in de ogen en een rilling langs de ruggegraat gezongen lied van Henriëtte Roland Holst, is haar Nederlandse vertaling van de „Internationale”.

Wanneer ik mij dan in verbeelding een huldiging van „tante Jet” voorstel, zoals zij zelf zich die ongetwijfeld in haar jeugd gedroomd zal hebben, dan zie ik haar, in de grootste zaal van Amsterdam, temidden van arbeiders die, samen met haar dit lied, dat hen zo vaak aangevoerd en bezielde heeft, aanheffen, en daarbij voor een kort ogenblik de extase der eenwording beleven, waarin zij zelve en hun grote dichteres niets anders meer zijn dan kameraden. De bittere waarheid is echter, dat niemand er ook maar aan gedacht heeft het feest van mevrouw Roland Holst in de geest van haar eigen „Feest der gedachtenis” te vieren. De voorstelling in de Stadsschouwburg was een officiële geschiedenis, waarbij zij, die de politionele actie op hun geweten hadden, de strijd van mevrouw Holst Voor Indonesië vrijheid en voor de geweldloosheid wijselijk verzwegen, zoals ook thans weer aan de huldiging van haar, die „Aan de Nederlandse joden en hun vrienden” schreef, verkapte anti-semieten deelnemen, figuren die politiek niet met „socialisten” wensden saam te werken, en aestheten die de gehele socialistische kunstopvattingen van mevrouw Holst van a tot z verwerpen.

Enerzijds getuigt het inderdaad voor de grootheid van deze figuur, dat ook haar politieke, religieuze en aesthetische tegenstanders behoefte voelen haar, die men nog zo betrekkelijk kort geleden voor „pétroleuse” schold, hun eerbied en achting als aan een waarlijk nationale persoonlijkheid te tonen, anderzijds is het een veeg teken dat er van Nederlandse zijde blijkbaar zeer weinig gedaan is haar voor de Nobelprijs van dit jaar in aanmerking te doen komen, en kan men aan een zeker onbehaaglijk gevoel van onoprechtheid niet ontkomen, alsof de huldiging meer een voortijdige eerste klasse begrafenis met pluimen dan een werkelijk feest was.

Het is namelijk niet voldoende mevrouw Holst alleen maar als kunstnares te huldigen. De bijnaam, die mij reeds bij de aanvang van dit artikel spontaan ontviel: „tante Jet”, is daar het bewijs van. „Tante Jet” noemen haar alle kameraden uit de beweging, maar wie heeft ooit gehoord dat ook de meest populaire leidersfiguren ooit als „ome Ferdinand” of „ome Peter” betiteld werden? E. F. Rimensberger heeft eens, in een opmerkelijk artikel voor de Schweizer Rundschau naar aanleiding van de Amsterdamse hartjesdag, aangetoond, hoezeer het verlangen van het volk naar het Socialisme met oude, onderbewuste verlangens naar het verloren paradijs van een matriarchaal oer-cummunisme verwant is. De

Henriëtte Roland Holst, 24 Dec. 80 jaar.

benaming „linkse partijen” komt van de linkerhand, die reeds bij de Egyptenaren symbool van het moederschap was. Ook Walther Schubart in zijn „Ethiek en religie” wijst op deze verbinding. Wanneer dan het volk van de jordan een vrouw, die tegelijkertijd een soort moeder voor de buurt is, de erenaam „tante” geeft, herinnert ons dat aan deze matriarchale periode waarin alle moeders nog „tante” heetten. Zo schijnt het mij toe of deze benaming „tante Jet” de symbolische waarde heeft, dat zij inderdaad als de grote moeder van het Nederlandse socialisme beschouwd werd.

Deze vertrouwelijke erenaam is des te merkwaardiger omdat zij allerminst van zelf spreekt.

Wie van mevrouw Holst spreekt als van „tante” denkt daarbij onwillekeurig toch ook wel even aan een „lastige tante”. Zozeer als mevrouw Holst, in al haar bewuste daden een voorbeeld is van socialistische kameradschap, democratische verdraagzaamheid en offervaardige gulheid, zo sterk is zij van nature aristocratisch, exclusief, veeleisend en karig. Zij is naar afkomst en aanleg evenals Wibaut een typische regentenfiguur, die met ontzaggenlijke wilskracht de zijde van het proletariaat heeft gekozen. Ook is haar liefde voor de arbeiders niet onmiddellijk en persoonlijk, maar vloeit voort uit een diep religieus gevoel dat haar de eenheid met al wat leeft voortdurend doet beseffen. Rechtvaardigheid en medelijden veel meer dan een directe genegenheid, zijn de factoren welke haar keuze bepaalden. Ik kan mij zeer goed een proefschrift voorstellen waarin bijv. een katholiek psycholoog de gehele socialistische werkzaamheid van mevrouw Holst, haar oorspronkelijke behoefte aan strenge partijdiscipline, haar diepgaande studie van een haar zo wezensvreemde leer als het orthodoxe marxisme, haar onvermoeid spreken in de bedompte atmosfeer van zoveel lelijke vergaderzalen, tot haar stem hees werd en als gekruisigd, interpreteerde als een levenslange ascetische en puriteinse boetedoening voor de vele materiële en geestelijke voorrechten waarmee zij zich, onverdiend, gezegend voelde.

Deze gespletenheid te constateren heeft niets denigrerends, tenzij men zou willen ontkennen dat iedere kunst altijd voortvloeit uit een geopende wonde. Mevrouw Holst zelf maakt haar trouwens tot grondthema van haar gehele werk, wanneer zij zingt:

Mijn wezen is tot op de grond gespleten
hoe heel ik wat zo ver begint:
Wat heeft dit hart zo diep uiteengereten
Dat het geen enigheid ooit vindt?

en ook haar biograaf dr J. Ph van Praag constateert: „Het hele leven van Henriëtte Roland Holst nu, is in al zijn uitingen, van welke aard die ook zijn, wetenschappelijk of politiek, filosofisch of literair, een poging tot overbrugging van deze kloof.”

Evenals bij die andere tachtigjarige van deze maand, André Gide, hebben wij hier dus te doen met een „wezen van de tweespalt”, maar

evenals bij Gide is ook hier het ware kunstwerk niet in dit of dat werk, maar in de brug zelve, wier bogen en spanningen door die kloof bepaald werden, te vinden. Deze brug echter, waarin alle tegenstrevende krachten harmonisch tot een synthese zijn verenigd, is niet slechts haar dichtwerk, maar haar leven als socialiste waarbij als bogen, leuning, pijlers, vloer, haar drama's en lekespelen, haar gedichten, biografieën, haar economische en politieke werken, haar artikelen en haar redevoeringen *één machtig geheel vormen*. Met Confucius, aan wie men vroeg hoe hij bad, zou ze kunnen antwoorden, dat haar héle leven een gebed was.

Wil men dan ook het dichtwerk van Henriëtte Roland Holst eerlijk beoordelen, dan zal men moeten beginnen met stelling te nemen ten opzichte van haar standpunt over socialistische kunst. Zij zelf schrijft: „Het is al zo vaak gezegd: men moet de socialistische poëzie, wat haar inspiratie aangaat, niet vergelijken met poëzie die enkel „pure schoonheid” wil geven zoals een groot deel der poëzie na de Renaissance dit heeft gewild. Men moet de socialistische poëzie, wil men haar essentie begrijpen, liever vergelijken met de katholieke poëzie der middeleeuwen en de latere der burgerlijke vrijheidsdichters.”

Welnu, de criticus die een middeleeuws kathedraal uitsluitend beoordeelt naar haar bouwkundige waarde, doet de architect onrecht aan, die zijn werk zelf mislukt zou achten, wanneer het slechts aesthetische gevoelens streelde inplaats van tevens en voornamelijk het religieuze gevoel te versterken. En de ware kunst van de vrijheidsdichter is niet in zijn rijmen of zijn metrum te vinden, maar in de mate waarin hij bij zijn hoorders vrijheidsgevoelens en edele strijd lust weet te wekken.

In haar inleiding op „Tijdsignalen” schrijft mevrouw Holst „De wereld der poëzie gaat voor de socialistische dichter altijd over in de Algemene Wereld, het maatschappelijk zijn. Zijn poëzie is er nooit alleen om zichzelf, zij streeft er altijd ook naar, iets te bereiken wat buiten de sfeer der poëzie ligt, de grenzen van die sfeer te doorbreken. Zij doet dat vanzelf, spontaan, niet altijd *met een bedoeling*, maar altijd vanuit een *innerlijke aandrang*. Zij streeft er altijd naar, in mensen krachten op te wekken die het leven versterken, verinnigen en omhoog voeren. De socialistische poëzie is in de hoogste graad idealistisch, zij is dit zowel in haar oorsprongen als in haar strekkingen.”

En verder: „Nog een laatste verschilpunt tussen de socialistische en de niet-socialistische poëzie willen wij hier vermelden. Ook de socialistische dichter is onderhevig aan allerlei stemmingen, en in zijn poëzie vindt men ze alle terug; extatische vreugde wisselt in hem af met lichte weemoed, met droefheid, met vertwijfeling zelfs; gevoelens van liefde, eerbied en vertrouwen met smartelijke donkere gevoelens van toorn, haat en afschuw. Maar het kernpunt van zijn emotioneel leven zal toch altijd licht zijn en blij, dat kernpunt zal zijn een geloofsverzekerdheid, die alle inzinkingen ten spijt, zich handhaaft en manifesteert als vertrouwen in de overwinning van het socialisme en in de toekomst der mensheid; dat is moedig ver-

trouwen in het leven zelf. Dit vertrouwen kan berusten op de redelijke bewijsgronden of wel het kan supra-rationeel zijn en geen andere steun verlangen dan die der intuïtie, in beide gevallen blijft het zichzelf gelijk. Het socialisme is een levens- en wereldbeschouwing op optimistische grondslagen, zoals de levens- en wereldbeschouwing van elke opkomende klasse dat altijd is."

Men toetse aan deze socialistische aethetica eens het prosa van Van het Reve of de gedichten van Achterberg, of 99 % van dat wat thans door de litteraire modekoningen tot new-look gedeclareerd wordt en vraag zich dan af in hoeverre hun huldiging oprecht zijn kan, of in ieder geval slechts berusten moet op bijkomstige factoren die voor haar zelf niet essentieel zijn. Of zouden zij zich soms niet door de woorden van Henriëtte Holst getroffen voelen: „dat de burgerlijke poëzie van onze dagen hulpeloos slingert tussen de beide polen van felle levensbegeerte en drieste ontkenning der hoogste levenswaarden?"

Een deel der poëzie van Henriëtte Roland Holst is geschreven in een der modevormen van haar tijd; de ethisch-aristocratische stijl van W. Morris en zijn navolgers. Juist deze gedichten zijn het snelst verouderd en feitelijk nog slechts genietbaar wanneer in ogenblikken van heftige ontroering de diep persoonlijke stem en het geheel eigen rythme van de dichteres daar doorheen breken. In deze geheel eigen toon en rythme zijn dan ook een aantal gedichten geschreven over liefde en dood, die ten allen tijde waarschijnlijk mensen van alle klassen zullen blijven ontroeren. Wij voorspellen deze gedichten een voortdurende herdruk in alle bloemlezingen, waaruit de gemiddelde Nederlander zijn kennis omtrent onze litteratuur pleegt te putten. Wij voorspellen echter dat in deze bloemlezingen fragmenten uit „Opstandelingen", uit de „Heldensage" of haar gedicht op Friedrich Adler evenzeer zullen ontbreken als in de bloemlezingen Heines „Wintermärchen" of Shelley's „Mask of anarchy". Wij veronderstellen dat er even ijverig gewerkt zal worden aan een legende dat dit werk eigenlijk poëtisch inferieur is, als men dat bij Gorter met succes gedaan heeft.

Inderdaad, het socialistische werk van mevrouw Holst, waaraan zij haar geheel enige positie in onze litteratuur ontleent, is niet tijdeloos en eeuwig. Het is nauw verbonden aan één klasse en haar toekomst, zoals sommige muziek niet gespeeld kan worden wanneer op een instrument bepaalde snaren ontbreken. De harten der burgerij kunnen meetrillen met sommige fraaie beelden en rijmen, maar nooit, anders zouden zij immers socialistes worden, zullen zij de ontroering voelen die bepaalde strofen in proletariërs-harten wekken.

Mevrouw Roland Holst heeft alles in haar leven op één kaart gezet die zij zonder reserve gespeeld heeft. De vraag of haar poëzie, alle huldigingen ten spijt, zal blijven leven, hangt af van de hartstocht waarmee wij haar liefhebben en verdedigen. Zij zal leven en stralen over de eeuwen heen, wanneer de optimistische intuïtie van haar hart gelijk gehad heeft, zij zal vergaan en vergeten worden wanneer het socialisme zou sterven.

ECONOMISCHE BESCHOUWINGEN

II

De betalingsbalans als wapen in de klassenstrijd.

Er is de laatste maanden, in ons land en vele andere landen, een discussie gaande rondom het probleem van de betalingsbalans. In ons land was deze discussie reeds ingezet vóór de devaluatie, zij heeft door de wisseling van de waarde van de munteenheden in het onderling verkeer, een bijzondere nadruk verkregen. Doch het probleem reikt ver over dat van de devaluatie heen.

Als belangrijk materiaal in deze discussie kan men in de eerste plaats noemen de rede van dr M. W. Holtrop, „Financieel-economische perspectieven van Nederland”, gehouden ter gelegenheid van de 3e Universiteitsdag te Amsterdam, op 8 Oct. 1949, en later gepubliceerd in „De Economist” (Jrg. 1949, p. 705), terwijl daarnaast van bijzondere betekenis zijn de Praeadviezen van prof. dr J. Tinbergen en prof. S. Posthuma uitgebracht voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde en de statistiek, enkele weken geleden behandeld in de najaarsvergadering van deze Vereniging, en als afzonderlijke uitgave gepubliceerd.

Verder zal de lezer, die samenvattend materiaal zoekt over Nederlands economische positie, veel gegevens vinden in de publicatie van het Centraal Planbureau, getiteld *Centraal-economisch Plan 1949* een publicatie, waarvan de regering de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen.

De discussie, gevoerd op grond van deze publicaties is wetenschappelijk leerzaam, maar ook politiek niet zonder belang.

Het kernprobleem immers, dat wordt behandeld, dat van de betalingsbalans, is voor ons land van uitermate grote betekenis.

Mag ik een formule gebruiken, die geleerd lijkt, maar niet geleerd is?

Nationale productie + import = nationale consumptie + investeringen + export. In niet-vaktermen vertaald:

Wat wij zelf produceren samen met wat wij van het buitenland ontvangen, is gelijk aan wat wij opmaken door ons verbruik, in fabrieken en machines en huizen vastleggen, en aan het buitenland leveren.

Als wij nu *meer* van het buitenland ontvangen aan goederen en diensten, dan wij aan het buitenland leveren, raken wij in de schuld. Er is dan een tekort — en dit heet het *tekort op de betalingsbalans*. Na de oorlog heeft ons land elk jaar een groot tekort gehad op zijn betalingsbalans. En de vraag is — een dwingend te stellen vraag, waarop wij een antwoord niet kunnen ontgaan: hoe komen wij uit deze toestand. Hoe keren wij

terug tot die verhoudingen, waarin wij geen leentjebuur behoeven te spelen als natie.

Wie in de gaten heeft, dat : „import—export = betalings balanstekort”, kan de hierboven aangegeven „formule”, ook anders schrijven, nl. zo: *Betalingsbalanstekort* = Consumptie + Investering — Productie.

En daarom zal, wie zich bemoeien gaat met het probleem van dat tekort, zijn aandacht moeten richten op de consumptie, op de investeringen en op de productie, want hun onderlinge grootte bepaalt dit tekort!

En hiermee komt dan de discussie direct van uit de „puur wetenschappelijke” sfeer in die van de practische politiek — want consumptie betekent: levenspeil van de massa — investering betekent: toekomstige werkgelegenheid, en de productie wordt verkregen in het directe dagelijkse werk van ondernemer, zelfstandige, en arbeider.

De wetenschappelijke discussie rond het vraagstuk van het tekort op de betalingsbalans vindt daarom ook zijn directe tegenhanger in de politieke discussie. En het is geen toeval, dat beide discussies gelijktijdig plaatsvinden: die rond het tekort en die rond het levenspeil van de massa. Nadat in de herfst van verleden jaar de subsidies op de eerste levensbehoeften gedeeltelijk werden afgeschaft, en ook overigens een „vrijer” prijsvorming werd toegelaten, stegen de kosten van levensonderhoud. Zij stegen sterker dan de lonen, die verhoogd werden, door de bekende „gulden van Joekes”. Het achterblijven van de lonen bij de kosten van levensonderhoud leidde tot de — evenzeer bekende — vragen van Oosterhuis in de Eerste Kamer.

Tekenend voor de politieke situatie in ons land, en voor de tegenstellingen, welke bestaan, is, dat deze vragen van Oosterhuis in deze zomerse discussie *niet* werden beantwoord door de Regering, maar.... door het Centraal Sociaal Werkgevers-Verbond. Tegenover de man van de arbeidersvakbeweging nam de man van de werkgevers stelling. En terwijl Oosterhuis wees op het teruglopen van het levenspeil van de arbeider, door het verschil in loon- en prijsbeweging, luidde de repliek: de algemene levensstandaard van een arbeidersgezin na de oorlog, is vergeleken met 1939, eerder hoger dan lager. En op de achtergrond van deze repliek voelt men de geestelijke instelling: wat hebben ze eigenlijk te murmeren, het is nog zo beroerd niet....

Ook deze discussie was reeds losgebarsten vóór de devaluatie. De prijsstijging als gevolg van deze laatste, door geen loonbeweging nog gecorrigeerd, maakte het vraagstuk van het levenspeil van de massa nog klemmender. Het tegenantwoord kon niet uitblijven, en het ligt dan ook thans op tafel: het adres van de Raad van Vakcentralen aan de regering, waarin als eis van de samenwerkende vakbonden wordt gesteld: een loonsverhoging, welke in evenredigheid is met de gestegen kosten van levensonderhoud.

De strijdmacht aan beide zijden wordt opgesteld, de argumenten der wetenschappelijke discussie zullen bij de komende strijd mede worden

gebruikt. En van werkgeverszijde zal ongetwijfeld het tekort op de betalingsbalans als één der voornaamste argumenten worden gehanteerd in deze strijd, die typisch het karakter draagt van een stuk klassenstrijd.

Klassenstrijd. Laat er ons van bewust blijven, bij het gebruik van dit woord, dat, ondanks de grote gelijkenis in de achtergrond: de strijd om de verdeling van de opbrengst van de arbeid, toch de verhoudingen gewijzigd zijn.

Ten eerste: bij de vakbeweging heerst veel meer dan vroeger mogelijk, en nodig was, het besef van de grenzen van elke actie, welke grenzen worden gevormd door de economische situatie van het land en de productiviteit van de arbeid. Er leeft ook, veel meer dan vroeger, het bewustzijn van de noodzaak van een politiek voor allen, dus niet alleen voor de loonarbeiders. En tenslotte is er een veel groter wil om zich ook met de economie en efficiency van de enkele onderneming in te laten.

Ten tweede: bij de werkgeversgroepen is het sociale bewustzijn ongetwijfeld gestegen, en ook de bereidheid tot een redelijk overleg. Het feit alleen reeds, dat het sociaal werkgeversverbond de budget-statistiek van een arbeidersgezin onderzoekt en niet meer toe kan met de simpele autoritaire mededeling van vroeger: „het kan er niet af, en daarmee basta” — spreekt boekdelen.

Ten slotte: ook de bij de wetenschappelijke discussie betrokkenen, en ik denk hiermee aan dr Holtrop en prof. Posthuma, geven in hun publicaties blijk van wel een geheel ander sentiment, dan vroeger in „wetenschappelijke” kringen heerste.

En toch is mijn indruk, ook bij het erkennen van een gestegen sociaal sentiment in werkgeverskringen en bij de wetenschappelijke discussianten, dat de grondige kennis van de reële arbeidersgezinsverhoudingen en van wat daar leeft, ontbreekt. Tot schade van de wetenschap, tot schade ook van de mogelijkheid om tot gezamenlijke actie van werkgevers en werknemers te komen. Wat mij namelijk telkens treft, is dat — nu het inderdaad gaat om „enkele procenten” verhoging of verlaging van het levenspeil van de massa, men zo gemakkelijk daarover heenglijdt. Voor de grotere en grootste inkomens, die ook „van nature”, d.w.z. door de wijze waarop zij ontstaan, aan veel groter schommelingen onderhevig zijn, moge een verhoging of verlaging met enkele procenten weinig betekenen, weinig betekenen ook voor „het gevoel” van de betrokkenen, bij de kleinere en kleinste inkomens ligt de zaak *geheel anders!* De sociale realiteit is, dat op het arbeidersbudget een groot deel van de uitgaven, een zeer groot deel, bestaat uit wekelijks terugkerende vaste, en vrijwel niet te verminderen posten. De huur, de vaste lasten voor gas en electriciteit, de directe uitgaven voor de eerste levensbehoeften — zij zijn *niet* te verminderen. Het „vrij” te besteden deel van het inkomen, vrij in de zin van het kunnen van de ene of de andere besteding, is zeer gering. En toch is het deze, deze, kleine, vrijheid, die het gevoel van armoede of welstand teweegbrengt. Daarom is 2 % loonsverlaging of prijsverhoging voor het gezin, voor het

gevoel van te kunnen leven in het gezin, van veel meer betekenis, dan het getal van 2 % aangeeft. Want 2 % reductie van het consumptieniveau betekent een veel groter percentage in reductie van het werkelijk vrij te besteden inkomen. En de zielkundige reactie is niet evenredig met het eerste, doch met het laatste percentage! Dit te begrijpen, goedschiks of kwaadschiks te leren begrijpen, zal noodzakelijk zijn voor al degenen, die over het consumptiepeil van de massa hebben te oordelen, omdat zij anders niet zien, welke sociale reacties, die weer hun economische betekenis hebben, zij ontketenen.

Hierboven stelde ik uitdrukkelijk, dat het nodig is voor degenen, die de strijd „van de overzijde af” voeren om zich rekenschap te geven van de sociale realiteit. Even nadrukkelijk wil ik stellen, dat het voor ons noodzakelijk is, ons rekenschap te geven van de economische realiteit, wanneer wij sociale verlangens trachten te verwezenlijken, zelfs wanneer die sociale verlangens niet verder reiken dan het tegenhouden van een teruggang in levensniveau van de grote massa.

Daarom: de blik gewend naar de cijfers, welke de economische situatie weerspiegelen....

En telkens weer, wanneer ik deze cijfers volg, van dag tot dag, van maand tot maand, al naarmate zij beschikbaar komen, telkens wanneer het overzicht en inzicht groeit, vraag ik mij af: „waarom maken wij ons eigenlijk nu zo druk in ons land? Wie de ontwikkeling van de productie, van de investering, van import en export volgt vanaf de bevrijding, en het geheel overziet, moet onder de indruk komen van de gestage groei naar een evenwicht”. In vogelvlucht:

Productie 1946: 74; 1947: 94; 1948: 113, gerekend naar 1938 = 100 als basis. (Industriële productie).

Voor 1949 zijn de gegevens bekend over de eerste 9 maanden. Vergeleken bij 1948, over deze 9 maanden: 109, was nu het gemiddelde 122, een stijging dus opnieuw van 12 %, t.o.v. het vorige jaar, terwijl in Sept. 1949 het — voorlopige — maximum werd bereikt van 130!

Investerings (netto, na aftrek van de afschrijvingen) 1946 tot en met 1949, resp. 0,86; 1,63; 2,11 en 2,38 miljard (= 1000 miljoen) gulden.

De gegevens over 1946 en 1947 zijn van het Centraal Bureau voor de Statistiek, die van 1948 en de schatting over 1949 zijn genomen uit de publicatie van het Centrale Planbureau. Ook op dit gebied dus een sterke stijging. Naar mijn schatting en inzicht, zal bij een omvang van rond 3000 mill. aan netto-investeringen per jaar voldoende nieuw kapitaal worden gevormd voor de toekomstige noodzakelijke werkgelegenheid.

Wanneer men de vraag stelt, die juist met het oog op de betalingsbalans zo uitermate gewichtig is, nl. welk deel van deze investeringen uit het eigen nationale inkomen kon worden voldaan, nadat wij uit de productie allereerst de eigen consumptie hadden bekostigd, dan wordt het beeld nog duidelijker: uit eigen productie bekostigde investeringen:

1946: —,—, dus 0,0. Er moest in 1946, behalve de 865 miljoen aan inves-

teringen, door het buitenland nog eens 267 miljoen worden verschaft, omdat de eigen productie niet eens toereikend was voor de eigen consumptie!

1947: 4 % . . . Dit is ook niet fraai. Van de 1631 miljoen gulden nieuw in Nederland gestoken kapitaal konden we zelf maar 69 miljoen opbrengen. Echter bekostigden wij ditmaal *geheel* onze eigen consumptie.

1948: 52 % ! Van de 2,11 milliard betaalden wij zelf 1,10, dus reeds meer dan de helft, naast de eigen consumptie.

1949: 74 %, naar voorlopige schatting van het Centraal Planbureau; 1,77 mill. uit eigen fondsen op 2,38 milliard. Op elk punt verbetering, en sterke, straf aanhoudende verbetering. Niet in het minst ook op dat van *de import en export*.

In 1947 was 44 % van de goederenimport door goederenexport gedekt. In 1948: 54 %. In de eerste 10 maanden van 1949 steeg dit cijfer tot 69 % (men vergelijk dit met het cijfer van 73 % in 1938) terwijl in October 1949 het ongewoon hoge cijfer, — overigens mede door enige toevallige posten en door zeer goede landbouwopbrengsten — werd bereikt van 87 %.

Wie nog dieper in de cijfers doordringt komt tot een wel zeer verheugende conclusie. Wat is nl. het geval. In 1948 was het tekort op de betalingsbalans 1,01 milliard. Dit tekort is het verschil van twee grote posten. De goederenimport was 2,24 milliard *hoger* dan de goederenexport, maar de post voor „overige diensten”, waaronder de scheepvaartvrachten en de inkomsten uit in het buitenland belegd kapitaal, lieten een overschot van in totaal 1,23 milliard, dat is rond 100 miljoen gulden per maand.

In de laatste drie maanden nu, waarover de cijfers bekend zijn was het totaal van de goederenimport 1,23 milliard, van de export 0,99 milliard, het verschil dus 0,24 milliard of plm. 240 miljoen gulden. Indien, en er is geen reden het tegendeel te veronderstellen, de „overige diensten” gemiddeld per maand de normale portie hebben opgeleverd, van 100 miljoen gulden, dan betekent dit, dat *over Aug., Sept. en Oct. 1949 de Nederlandse betalingsbalans in evenwicht is geweest*. Juist in de maanden van de wetenschappelijke discussie. . . .

Ik weet — natuurlijk — dat wij er met het constateren van dit vermoeden niet zijn. Ik weet, dat de drie genoemde maanden altijd hoge cijfers voor de export geven, door de export van landbouwproducten, ik weet, dat er nog zo iets bestaat als een probleem van de onderlinge inwisselbaarheid van de valuta's. Wanneer wij ponden sterling verdienen met onze export, maar dollars nodig hebben voor onze import, en de ponden niet in dollars kunnen omzetten, dan helpt het ons onvoldoende of wij al een overschot van export boven import ten opzichte van Engeland kweken. Maar ik hecht er aan, ook nu weer, de cijfers te laten spreken zoals ze werkelijk zijn. En dan is de richting, vanaf de bevrijding, zonder enige aarzeling, die, welke leidt tot een nieuw evenwicht. En tot een evenwicht, waarvan wij niet zo heel ver meer verwijderd zijn.

Dit is een gemeenschappelijke conclusie. Ook dr Holtrop noemt een cijfer: 4 %. Dit klopt met de gegevens van het Centraal Plan Bureau; bij een totale waarde van de nationale productie van ongeveer 15 milliard gulden, wordt het betalingsbalanstekort geraamd op 600 miljoen, dat is dus 4 % van deze nationale productie. Wij zullen in de eerstvolgende jaren dit verschil moeten overbruggen. Ook daarover is eigenlijk geen verschil van mening aanwezig. Het verschil loopt over de vraag: *hoe* wij dit doel bereiken.

Drie meningen geef ik als voorbeeld van dit verschil van inzicht:

1. Dr Holtrop (pag. 718 van de vermelde publicatie) *Vermindering* van het verbruik.
2. Prof. Tinbergen (pag. 6 Prae-advies) Beperking van de consumptie, per hoofd van de bevolking, *tot het huidige peil*.
3. Mijn eigen opvatting: Verhoogde productie, onder *gelijktijdige opvoering van het peil van de consumptie*, zij het met een kleiner percentage dan de stijging van de productie.

Waarom is er bezwaar tegen het advies van dr Holtrop? Deze schrijft zelf (blz. 720), dat voor het inhalen van 1 % op het tekort *meer* dan 1 % consumptieverlaging nodig is, zelfs meer dan 1,38 %. Hierover bestaat tussen mij en dr Holtrop geen verschil van mening. Ik meen zelfs, dat prof. Posthuma in zijn prae-advies een niet slechte schatting maakt — de gegeven over 1947/1948 t.a.v. productie en consumptie bevestigen deze nl. — indien hij stelt, dat van een *productievermeerdering*, slechts $\frac{1}{3}$ gedeelte normaliter tot uitdrukking zal komen in de verbetering van de betalingsbalanspositie. Hetzelfde geldt zeer waarschijnlijk voor consumptie- of investeringsbeperking. Maar dat betekent, dat het inhalen van 4 % door consumptiebeperking een omvang van deze laatste zou eisen in de buurt van 12 %! Gegeven de sociale reacties waarover ik sprak, is zulk een politiek onmogelijk, en voor de volkshuishouding schadelijk.

Waarom heb ik ook bezwaar, ernstig bezwaar, tegen het advies van prof. Tinbergen: *gelijkblijvende gemiddelde consumptie*? Het door hem gewenste resultaat van evenwicht in de betalingsbalans kan alleen bereikt worden bij handhaving van het consumptiepeil door een verhoging van de productie. Daar is niets op tegen, maar deze verhoging leidt *automatisch* tot loonuitgaven voor de nieuw ingeschakelden, en automatisch ook tot groter winsten. Dan betekent een *gemiddeld* gelijkblijven in wezen een *verschuiving*, waarbij het levenspeil van bepaalde groepen wordt aangetast, en van andere wordt verhoogd.

Betekent het advies van dr Holtrop een sociaal ontoelaatbare verarming, het advies van prof. Tinbergen betekent een sociaal ongewenste verschuiving in de verdeling van het nationale inkomen.

En mijn inzicht in de mogelijkheid van een derde weg, moge ik ontlennen aan... de gegevens van prof. Tinbergen zelf!

Wanneer ik nl. de derde weg kies, ben ik er mij van bewust, dat ik rekening moet houden, ook voor mijn geval, met de schatting van prof.

Posthuma, dat slechts $\frac{1}{3}$ deel van de productievermeerdering ten goede komt aan de betalingsbalans. Wil ik dus 4 % inhalen, dan moet de productie — eigenlijk de productiviteit — 12 % omhoog. Is deze eis niet te zwaar?

Het antwoord luidt: neen. Aan deze eis kan worden voldaan, althans indien de verwachtingen van prof. Tinbergen over de ontwikkeling van de productiviteit juist zijn. Hij stelt op pag. 38 van zijn prae-advies als verwachting een productiviteitsvermeerdering van 1949 tot 1952/53 (einde van de Marshall-hulp) van 15 %!

Bij het aanvaarden van deze politiek slaat men drie vliegen in een klap: De productiviteitsvermeerdering leidt tot evenwicht in de betalingsbalans, van de rest zal, eveneens vrijwel automatisch, een deel voor verhoging van de investering dienen, zodat deze ongeveer op het gewenste niveau van 3000 miljoen per jaar komt, en ten slotte kan een zij het geringe geregelde verhoging van de consumptie per hoofd van de bevolking en daarmee van het levenspeil worden bereikt.

Deze politiek kan de voor ons land en volk noodzakelijke doeleinden dienen. Zij schept een internationaal klimaat (opheffing betalingsbalans-tekort), zij schept een industrieel klimaat (groter investeringen), zij schept een sociaal klimaat (stijgend levenspeil van de massa).

Wij zullen dus alles hebben te zetten op een verhoging van de productiviteit. Wij zullen bijzaken, als beperking van koffieverbruik, electriciteitsverbruik, benzineverbruik, die voor het probleem niets betekenen, uit onze gedachten, en uit onze politiek moeten houden. Wij hebben ons te richten op de hoofdzaak: productievermeerdering, groter efficiency, hoger productiviteit, en daardoor ook voor de internationale positie een lagere kostprijs.

Ik schreef het woord klassenstrijd neer.

Het advies van dr Holtrop verscherpt de klassenstrijd — ook al is dit niet de bedoeling van het advies.

De opvatting van prof. Tinbergen leidt tot een verschuiving en een wringing, en tot een jarenlange uitzichtloosheid voor de grote massa, en kweekt daardoor een matheid en lusteloosheid, die de productievergroting zal remmen — en eveneens de politieke ontwikkeling en bewustwording van de jongeren.

Het derde advies wijst, in plaats van tot verscherping van de klassen-tegenstelling of tot lusteloosheid, naar een gezamenlijke positieve taak voor ondernemers, regering en arbeiders.

Indien het mogelijk is deze weg te gaan, en de cijfers van de ontwikkeling van de Nederlandse economie geven mij voldoende vertrouwen in die mogelijkheid, dan is het noodzaak die weg te kiezen.

Volgt er dan een terugval, altijd mogelijk door internationale gebeurtenissen, dan vindt deze ons niet in kampen verdeeld, vechtend om de verdeling van het nationale inkomen, maar geharnast te zamen.

PLANNEN VOOR TECHNISCHE HULP AAN
WEINIG ONTWIKKELDE LANDEN

Men zou kunnen zeggen, dat door de wereldoorlog en de economische goederen en kapitaal bijna tot het nulpunt was verlaagd. De wereld-ontreding, die hierdoor is veroorzaakt, de beweeglijkheid van crisis der 30er jaren had deze beweeglijkheid reeds belangrijk verminderd. Dit gold met name voor de investering van particulier kapitaal in het buitenland. De tropen en andere grondstoffenlanden zijn hierdoor in hun ontwikkeling belangrijk geremd. Het enige wat nog van belang leek, was de voorziening van de industrie met grondstoffen en de voedselvoorziening.

Er zijn veel pogingen gedaan om hierin verbetering te brengen. Reeds tijdens de oorlog heeft men het Internationale Monetaire Fonds ontworpen om daardoor stabielere monetaire verhoudingen te scheppen. Daarop aansluitend zou de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling de bedragen moeten beschikbaar maken voor een snelle ontwikkeling van de minder ontwikkelde landen. In dit verband valt op te merken, dat naar Amerikaanse conceptie tot deze zgn. minder ontwikkelde landen de gehele wereld behoort, met uitzondering van Noord-Amerika en West-Europa. Deze onderscheiding valt grotendeels samen met die tussen kapitaal exporterende en kapitaal importerende gebieden. Dit is niet toevallig. De internationale verplaatsing van kapitaal geschiedt voornamelijk naar die landen, waar de interne besparingen geringer zijn dan de mogelijkheden van voordelige belegging. En er is een duidelijk verband tussen de ontwikkeling van het productieproces, het nationale inkomen en de interne besparingen.

Na vier jaren van werkzaamheid kan men wel zeggen, dat het Fonds en de Bank ondanks alle goede plannen, niet in staat zijn gebleken om de vraagstukken waarvoor zij stonden, op te lossen. Van het begin af is het leeuwendeel van de taak om in de kapitaalsbehoefte van andere landen te voorzien op de schouders van de Verenigde Staten gelegd.

Van werkelijke internationale samenwerking kon dan ook niet zoveel komen als men gehoopt had. De Verenigde Staten hebben daarop begrijpelijkerwijs, o.a. met het Marshall-plan eenzijdig en rechtstreeks hulp verleend.

Een tweede poging om de beweeglijkheid te vergroten is van Amerikaanse zijde gekomen door het Handvest voor Handel en Werkgelegenheid, dat in Maart 1948 in Havana is vastgesteld. Dit handvest is nog niet geratificeerd en nog niet volledig in werking getreden. Bij voorbaat kan men echter zeggen, dat ook de bepalingen van dit handvest op zich zelf niet in staat zullen zijn om de economische ontwikkeling in het vereiste tempo te bevorderen. Voornamelijk als gevolg van de wensen der grondstoffenlanden om hun nieuwe industrieën te kunnen beschermen, is het

handvest sterk „verwaterd”. En zelfs in deze vorm werd het ternauwernood aanvaard door landen, die met ieder middel hun industrie willen bevorderen. Het bleek reeds dit jaar op de handelsconferentie te Annecy (Frankrijk), dat Cuba, Syrië-Libanon, Ceylon, Chili en dergelijke landen zich in alle bochten wringen om door de mazen van het handvest heen te glijpen.

Na de aanvaarding van het Havana Handvest meenden de Zuidamerikaanse landen, als beloning voor het compromis waarin zij hadden toegestemd, recht te hebben op een groot bedrag aan Amerikaans kapitaal. Toen de delegatie van de Verenigde Staten op de conferentie in Bogota (Columbia) in April 1948 een bedrag van 500 miljoen dollar voor de ontwikkeling van Zuid-Amerika in uitzicht stelde, werd deze mededeling niet met dankbaarheid, maar men hoon begroet.

Terwijl aldus uit de onontwikkelde landen een sterke aandrang op erkenning van prioriteit voor hun verlangens uitging, begon men zich in Washington en New York te bezinnen op het nut der maatregelen, die men bezig was te nemen. De balans was op dit punt weinig bemoedigend. Een te groot deel van de bereidwillig beschikbaar gestelde U.N.R.R.A.-milliarden is verkwist. De leningsaanvragen bij de Internationale Bank konden in vele gevallen de toets der critiek niet doorstaan. In vele landen, die buitenlands kapitaal voor zich verlangden, werd het als een grote gunst voorgesteld, dat men dit kapitaal zou willen ontvangen. De bankiers van Wallstreet vonden in de na-oorlogse periode van hoge nationale inkomsten een enorm beleggingsveld binnen de Verenigde Staten. De omzetting van oorlogs- in vredesindustrie, het inhalen van een grote achterstand in de bouwnijverheid en de fenomenale uitbreiding van de voortbrenging van productiemiddelen, maakten de belangstelling voor riskante buitenlandse beleggingen gering. Men kan wel zeggen, dat zij beperkt bleven tot grote investeringen in de aardolie-industrie (rond 600 miljoen dollar in ieder der jaren 1947 en 1948) en verder in leningen op korte termijn voor de productie van grondstoffen, die Amerika dringend nodig had (via de Commodity Credit Corporation en de Export-Importbank). Het Marshallplan werkte bevredigend, doch alleen dank zij een enorme inspanning, zowel van de Europese landen als van de Amerikaanse toezichthouders. De coördinatie van de Europese economie bleek zo moeilijk, dat men geen heil zag in het toepassen van deze methode op gebieden als Latijns Amerika, het Midden-Oosten of het Verre Oosten. Men begreep wel, dat in deze gebieden geen nationale administraties bestaan, die het maken en uitvoeren van zo ingewikkelde programma's als het Europese Hulp-Programma mogelijk zouden maken.

Maar men begreep in Amerika ook, dat er noodzakelijk *iets* moest worden gedaan. Het naast elkaar blijven voortbestaan van technisch, economisch en sociaal ver gevorderde gebieden, zoals Noord-Amerika en West-Europa naast landen met zoveel lagere levensstandaard in Azië en Afrika, is op den duur een bedreiging van de wereldhandel, een bron van politieke en sociale onrust en zelfs een bedreiging van de wereldvrede.

Bij de bezinning op de vraag, wat wel de oorzaak was van de enorme verschillen in arbeidsproductiviteit en welvaartspeil, heeft men ongetwijfeld in Amerika symptoom en oorzaak niet voldoende gescheiden. Men kwam nl. tot de conclusie, dat het verschil veroorzaakt werd door de veel intensiever toegepaste technische kennis in de hoger ontwikkelde landen. De Directeur-Generaal van de Voedsel- en Landbouworganisatie, die in begin 1949 een reis door Azië en het Verre Oosten maakte, kwam diep geschokt en ontroerd over zoveel menselijke ellende terug. Hij rapporteerde, dat z.i. *met weinige moeite en geringe middelen*¹⁾ in vele streken de landbouwproductie belangrijk zou kunnen worden verhoogd en dat de moderne wetenschap de middelen aan de hand doet om volksziekten als malaria overal ter wereld effectief te bestrijden.

Van vele kanten werd in Amerika de gedachte geopperd, dat de eerste taak van de Verenigde Staten zou zijn om moderne productiemethoden aan andere volken bekend te maken. Men was er daarbij van overtuigd, dat kennismaking der nieuwe uitvindingen voldoende zou zijn voor een grootscheepse toepassing. Indien deze volken dan daarbij naast de technische kennis ook kapitaal nodig zouden hebben, waren de Verenigde Staten bereid op bepaalde voorwaarden dit kapitaal te leveren. Wat dit laatste betreft, moet al dadelijk de nadruk vallen op de voorwaarden, die men stellen wil. Ik kom daar nader op terug.

President Truman gaf in zijn inauguratie-rede op 20 Januari 1949 vorm aan deze in regeringskringen levende gedachten in de volgende bewoordingen, als punt vier van zijn programma: „Wij moeten een moedig, nieuw programma beginnen om de voordeelen van onze wetenschappelijke vorderingen en industriële vooruitgang beschikbaar te maken voor de ontwikkeling van achtergebleven landen.

Ons doel behoort te zijn om de vrije volken van de wereld te helpen om door hun eigen inspanning meer voedsel, meer kleding, meer bouw-materiaal en meer machines om het werk te verlichten, te produceren.

Met de medewerking van het zakenleven, het particuliere kapitaal, van de arbeiders en boeren *van dit land*, kan dit programma een grote toeneming van de industriële activiteit in andere landen ten gevolge hebben en daar de levensstandaard aanmerkelijk doen stijgen.

Grotere productie is de sleutel tot welvaart en vrede. En de sleutel tot een hogere productie is een meer algemene en doelbewuster toepassing van moderne, wetenschappelijke en technische kennis.”

Door deze rede wordt de actie, die hieruit vrijwel onmiddellijk voortspoot, in de wandeling genoemd het „Bold New Program” of het „puntvier-program”.

De publieke reactie in Amerika was zeer sterk. Mag men de verhalen geloven, dan waren de technische departementen verrast door de aankondiging en met koortsachtige ijver begon men dadelijk overzichten op te stellen van wat wenselijk en uitvoerbaar zou zijn.

¹⁾ Cursivering van mij. De V.

Toen in Februari de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties vergaderde, heeft de algemene secretaris, Trygve Lie, de gelegenheid om met een positief plan te komen, met beide handen aangegrepen. De Raad zelve voteerde nog op begroting 1949 een klein bedrag van \$335.000 voor technische hulp en het secretariaat riep de hulp in van F.A.O., I.L.O., U.N.E.S.C.O., W.H.O. en andere Verenigde-Natiesorganisaties, om een groot plan samen te stellen. In Mei kwam reeds een gezamenlijk rapport uit van 300 pagina's, met een program voor het eerste jaar van \$35,5 miljoen en voor het tweede jaar van \$ 50 miljoen. In Juni bespraken de conferentie van de Wereld-gezondheidsorganisatie en de Raad van de F.A.O. reeds hun onderdelen van het plan.

Hierop volgde in Juli-Augustus een uitvoerige behandeling in de E.C.O.S.O.C.-vergadering te Genève en vervolgens wijdde de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties er haar belangstelling aan.

Uit een wetsontwerp, op 24 Juni ingediend door president Truman, blijkt duidelijk, dat de Verenigde Staten voornemens zijn, naast dit Verenigde-Naties-programma ook een groot schema van rechtstreekse technische hulp op te zetten. Dit voorstel vraagt aan het Congres een som van \$ 45 miljoen. In een memorie aan de Congrescommissie, die het ontwerp bestudeert, zet de regering het volgende schema uiteen:

Van de landen die de hulp ontvangen, wordt verwacht, dat zij een deel der kosten in de valuta van het eigen land meedragen. Bij een geschatte hulp van buiten van \$ 60 miljoen wordt de eigen bijdrage op \$ 30 miljoen geschat. Van dit totaal van \$ 90 miljoen willen de Verenigde Staten wel de helft bijdragen (vandaar het begrotingsvoorstel van \$ 45 miljoen). Er blijft dan een bedrag van \$ 15 miljoen waarvoor men rekent op Canada en de Westeuropese landen. Deze laatste bijdrage zou via de Verenigde Naties kunnen lopen en aangezien de Verenigde Staten ook in het Verenigde-Natiesplan voor maximaal 50 pct willen meedoen, kan dit laatste ongeveer \$ 30 miljoen groot worden.

Merkwaardig is wel, dat de Verenigde Staten zo als het ware de helft van de taak voor de ontwikkeling van de wereld op zich willen nemen. Dit klopt wel zeer nauwkeurig (toevallig?) met de omvang van de totale investeringen, die voor de wereld per jaar op \$ 86 milliard worden geschat en voor de Verenigde Staten alleen op \$ 43 milliard. Dit enkele cijfer geeft een idee van het enorme economische overwicht van de Verenigde Staten. Daardoor is ook het aandeel, dat de Verenigde Staten hebben in de technische hulp zeer groot. Immers zij hebben in het Verenigde-Naties-program de eerste plaats met de helft van de totale bijdragen. Zij hebben daarnaast een eigen programma, even groot als dat van de Verenigde Naties. En tenslotte wordt door het Europees herstelprogramma (Marshall-hulp) nog technische hulp gegeven, in het bijzonder ten behoeve van de overzeese gebiedsdelen der Westeuropese landen (\$ 15 miljoen voorlopig).

Met het uitzenden van deskundigen en het opnemen van technici uit andere landen om hun ervaring te vermeerderen, komt men er natuurlijk

niet. De onontwikkelde landen hebben ook machines en andere kapitaal-goederen nodig en zij moeten die voorshands op crediet kopen, zij hebben dus buitenlands kapitaal nodig. Politiek roept deze feitelijke omstandigheid een der neteligste hedendaagse problemen op.

Volgens becijferingen van de F.A.O. wordt per jaar in het Nabije en Verre Oosten, in Afrika en Latijns Amerika te zamen \$ 12 milliard per jaar bespaard. Per hoofd der bevolking is dat \$ 10, terwijl in Noord-Amerika de besparingen per hoofd meer dan \$ 1000 per jaar bedragen. De technisch achtergebleven landen kunnen dus de vooruitgekomen landen niet inhalen — *integendeel, zij dreigen hoe langer hoe meer achter te raken.*

De Verenigde Staten rekenen nu met een investeringsprogramma in de „achtergebleven” landen van rond \$ 5 milliard per jaar. Dat is een enorm programma. Het overtreft vele malen de investeringscapaciteit der West-europese landen te zamen. Als men het gedurende 10 of 20 jaar voortzet, zal het het aanzien van de tropen veranderen. Maar het zal nog altijd niet in staat zijn om het verschil in economische structuur tussen Noord-Amerika en de achtergebleven landen op te heffen. De kapitaalsbeleggingen maken nieuwe productie mogelijk, gedeeltelijk voor hogere consumptie in het land van belegging, gedeeltelijk voor export van grondstoffen naar de industriecentra van de wereld. Het is alleen deze export, die betaling van rente en aflossing c.q. van dividend en afschrijving mogelijk maakt. Het is onvermijdelijk, dat die verplichtingen een druk op de betalingsbalans uitoefenen. Hoe langer het investeringsprogramma voortduurt, des te hoger lopen de onzichtbare posten op de betalingsbalans op. Daar staat tegenover, dat het productievermogen steeds blijft toenemen. Maar het woord „drainage” zal in de lucht gaan zweven en in steeds toenemende mate zal het buitenlands kapitaal als vreemd en daardoor vijandig worden beschouwd.

Twee omstandigheden werken bijkans onvermijdelijk mede om die afwijzende tendens te versterken. Allereerst de conjunctuurgevoeligheid der grondstoffenlanden. In 1933 liep in Indonesië het peil der exportprijzen terug tot 30 pct van het niveau van 1928. De vaste posten op de betalingsbalans drukten derhalve meer dan drievoudig. Prijsstabilisatie der grondstoffenprijzen is derhalve een conditio sine qua non voor een investeringsprogramma op lange termijn in een grondstoffenland. Maar zo'n programma brengt voor een aantal producten het gevaar van (tijdelijke) overvoering van de markt en lage grondstoffenprijzen mee. Die ruime en goedkope voorziening wordt in het beleggende land zelfs juist vaak als een groot voordeel van deze beleggingen beschouwd (niet door de particuliere beleggers, die daardoor een sterkere belangengemeenschap hebben met het beleggingsveld, dan oppervlakkig schijnt).

In de tweede plaats heeft de bevolking der achtergebleven landen de neiging om door daling van het sterftecijfer bij (vooralnog) gelijkblijvend hoog geboortecijfer alle mogelijkheden van een verhoogde productie te verdisconteren in een toeneming van het aantal monden. Ieder individueel

lid der maatschappij voelt dan het verhoogde volksinkomen niet „aan den lijve” en de betaalcapaciteit van het land als geheel wordt er niet of nauwelijks door vergroot, in ieder geval weinig sneller dan verband houdt met de vergrote bevolking. Het is daardoor te verklaren, dat ondanks relatief grote investeringen op Java de betalingsbalans van dit eiland vóór de oorlog alleen in evenwicht bleef, door bijdragen van Sumatra en Borneo. Buitenlandse verplichtingen drukken onder die omstandigheden uiteraard zeer zwaar. De sociale en economische problemen zijn door de bevolkingsvermeerdering eer verzwaard dan verlicht.

Het is dus te begrijpen, dat de regeringen der „onontwikkelde landen” zich ernstig beraden op de vraag, in welke mate en onder welke voorwaarden men het buitenlandse kapitaal wil toelaten.

Het theoretische antwoord op de „bevolkingsvraag” is, dat men snel en veel moet investeren om de bevolkingsvermeerdering een slag vóór te komen en daarna te vertrouwen op de daling van het geboortecijfer, die overal met industrialisatie gepaard gaat.

Het politieke antwoord gaat daar dwars tegen in — dat aanvaardt het buitenlandse kapitaal als noodzakelijk hulpmiddel voor een overgangstijd. Bij die houding daalt de neiging der beleggers echter ongeveer tot het nulpunt. In artikel 12 van het Havana-handvest vindt men te weinig rechtszekerheid voor het beleggende kapitaal en daarom zoekt de Amerikaanse regering het thans in bilaterale vriendschapsverdragen, waarin de rechten en zekerheden voor de uitoefening van het bedrijf van buitenlanders zijn vastgelegd. Op dit punt ontwikkelt de Amerikaanse diplomatie grote activiteit en het is opmerkelijk, hoe bijv. Pandit Nehru vlak vóór zijn reis naar de Verenigde Staten een verklaring gaf, waarin het buitenlandse kapitaal wordt welkom geheten en transfer van winsten en afschrijvingen beloofd. Het lijkt wel zeker, dat weinig of geen Amerikaanse beleggingen tot stand zullen komen, vóór dergelijke verdragen zijn tot stand gekomen.

Van de zijde der beleggers vereist een goed programma evenveel bezinning en zelfbeperking als van de ontvangende zijde. Dr W. Vogt, hoofd van de bodem-beschermingsafdeling van de Pan-Amerikaanse Unie, schrijft daarover: „Om te slagen, zullen wij heel wat meer wijsheid nodig hebben dan wij soms hebben vertoond, een werk volgehouden over tientallen jaren met wisselende regeringen en Congressamenstellingen, een realistische aanpassing van onze buitenlandse politiek aan geographische en biologische voorwaarden, waar wij nooit van gedroomd hebben, en ten slotte moeten wij milliarden dollars besteden, waar de Amerikaanse belastingbetalers hard voor hebben moeten werken.” En verder: „Ons gebrek aan nederigheid bij het aanbieden van zulk een plan zal ons zeker niet welkom maken. Elke grote poging om de achterlijke landen te helpen, zal ons doen zien, dat wij een enorm tekort aan wetenschapsmensen en technici hebben.”

En volgens hem zullen de andere landen evenmin een groot aantal deskundigen ter beschikking kunnen stellen.

Hoever staat het nu met de verwezenlijking van deze plannen?

In het kader van de Verenigde Naties is er veel — voorshands academische — belangstelling. De Economische en Sociale Raad nam in Augustus met algemene stemmen (inclusief de Sowjet!) een aantal resoluties aan in zake de verdere organisatie. De economische commissie van de Assemblée bekrachtigde dit onlangs unaniem. Zelden of nooit is een dergelijke eenstemmigheid vertoond. Als dit artikel in druk verschijnt, zal ook de Algemene Vergadering wel een soortgelijk besluit hebben genomen.

De Nederlandse regering had haar vertegenwoordiger, dr. C. L. Patijn, geïnstrueerd te verklaren, dat Nederland een evenredig aandeel in het programma wil nemen. Er moet nu — vermoedelijk in het voorjaar — een conferentie komen van alle leden der V.N. om samen te bepalen, hoewel geld er beschikbaar komt en hoe men zich de besteding denkt. De alles beheersende factor is daarbij natuurlijk, of het Amerikaanse Congres inderdaad \$ 45 miljoen beschikbaar stelt. In begin November zijn de wettelijk vereiste „hearings” begonnen en de desbetreffende commissie bleek zeer kritisch te staan tegenover het ontwerp. Het democratische Congres heeft die houding reeds vaak aangenomen tegenover de democratische regering. Maar men is optimistisch over het eindresultaat. De president wil het ontwerp in Januari als urgent punt op de agenda geplaatst zien.

Men denkt zich voorts een „technisch hulpbureau” (Technical assistance Board) waarvan de directeuren van alle V.N.-organisaties lid zijn, onder toezicht van een commissie voor de technische hulp, gevormd door de achttien regeringen die lid zijn van de Economische en Sociale Raad.

Dan kunnen de landen hun programma's bij dit bureau aanhangig maken en na wederzijds goedvinden kan het werk beginnen. Dan zal het intussen al ver in 1950 zijn.

De draagwijdte van deze plannen is groot. De Amerikaanse administratie beschouwt het als een permanente organisatie; zij noemde aan de commissie uit het Congres een termijn van wellicht vijftig jaar. Het is onvermijdelijk, dat de technische hulp wordt gevolgd door een omvangrijke internationale financiering.

Het „Westen”, de westerse geest en productiemethoden uit de landen rondom het Noordatlantische bekken, zal hierdoor met verdubbelde kracht doórdringen in de tropische en subtropische landen. Het kan niet anders of daardoor worden interne sociale, culturele en economische bindingen losgemaakt, terwijl externe worden aangeknoopt.

Dit is een kans en het is een gevaar. Zou de technische hulp een verkapte exploitatievorm zijn, dan moet het binnen een mensenleeftijd tot wereldrevolutie en wereldoorlog leiden. Als het echter een nieuwe periode van economische en culturele samenwerking inleidt, is het waarlijk een begin van een nieuwe wereldorganisatie van democratie, vrijheid en humaniteit.

Welk van de twee het worden zal hangt af van de geest, zowel als van de middelen, waarmee het programma wordt georganiseerd en opgevangen, aan beide zijden.

UNIVERSITEIT EN SOCIALISME

Wanneer ik hier spreek over het verband tussen universiteit en socialisme, bedoel ik dit niet in organisatorische zin. Ik heb dus niet het oog op het werk der dem. soc. studentenvereniging „Politeia”, die aan al onze Universiteiten en Hogescholen werkt, of op dat van de Stichting Jongeren en Studenten, met haar grootse plan voor werk onder de Amsterdamse massa-jeugd, — maar op de Universiteit als Instituut en haar taak ten opzichte van de groei der socialistische gedachte.

En onder die groeiende socialistische gedachte bedoel ik dan niet de m.i. verouderde en door de ontwikkeling van wetenschap en maatschappij achterhaalde Marxistische leer van de steeds feller wordende klassestrijd, van het historisch materialisme, de onvermijdelijke conjunctuur-katastrofen en het steeds ellendiger wordende proletariaat.

Wat ik op het oog heb is een structurele omvorming van heel ons maatschappelijk leven tot een nieuw evenwicht tussen de beide polen der cultuur. Die beide polen zijn: persoonlijke vrijheid en dienst aan de gemeenschap. En dit nieuwe evenwicht zal slechts kunnen worden bereikt, wanneer in het productieproces het winstmotief als eenzijdig leidinggevende factor van materiële en geestelijke productie zal plaats maken voor de gedachte van behoefte-voorziening voor het gehele volk, ja de gehele mensheid.

Er is heden meer dan ooit reden om te wijzen op de noodzakelijkheid van dit evenwicht. Want wij zien helaas, duidelijker dan ooit, wat het betekent wanneer de persoonlijke vrijheid zo zeer ondergeschikt gemaakt wordt aan wat men houdt voor het belang der gemeenschap, dat *met* de vrijheid van geweten en gedachte ook de vrijheid van de beoefening der wetenschap verloren gaat.

Moet daaruit nu de consequentie worden getrokken, dat de Overheid, als representante van de idee der gemeenschap, derhalve de ontwikkeling dier wetenschap zoveel mogelijk moet overlaten aan het particulier initiatief? Er zijn tijden geweest, en zij liggen nog niet zo heel ver achter ons, waarin dit mogelijk was. In de 17e en 18e eeuw staan veelal de grootste en vruchtbaarste geesten op het gebied van wijsbegeerte en wetenschap buiten de Universiteit.

Descartes noch Spinoza, Leibnitz noch Newton of Locke, Voltaire noch

¹⁾ Enigszins bewerkte tekst van een lezing voor de V.A.R.A. op verzoek van de Dr Wiardi Beckman Stichting.

Rousseau staan in haar dienst. Eerst in de tweede helft der 18e eeuw begint dat, voornamelijk in Duitsland, anders te worden. En als men van een groot baanbreker op wetenschappelijk gebied uit de 19e eeuw spreekt, komt onwillekeurig de vraag op: Aan welke Universiteit was hij verbonden? Want de complexiteit der wetenschap en de uitgebreidheid van haar noodzakelijke hulpmiddelen eisen deze concentratie. Van de wetenschappelijke productie der 19e eeuw, althans op het Europees vasteland, kan gezegd worden dat zij, meer dan enige andere productie-vorm van haar tijd, was gesocialiseerd. Maar dat betekende geenszins, dat de Europese en speciaal de Nederlandse Universiteit zich ook levendig bewust was, dat zij een onmisbaar orgaan der gemeenschap was geworden, en van de verplichtingen die voor haar daaruit voortvloeiden. Naar aanleiding van het derde eeuwe-feest der Amsterdamse Universiteit, nu ruim 17 jaar geleden, heb ik in een artikel in het tijdschrift Volksontwikkeling, met de beknoptheid, waartoe een korte, maar pregnante karakteristiek leidt, de Nederlandse Universiteit dier dagen genoemd een loot van humanisme, geëmt op kapitalistische stam.

Ik heb dit toegelicht door er op te wijzen, dat haar ideologie algemeen, ja cosmopolitisch van opzet was, maar dat van dit ideaal in haar feitelijke werk maar weinig te bespeuren viel. In feite was dit werk sterk individualistisch bepaald, gericht op het geven van de geschiktheid tot het vervullen der traditionele geprivilegeerde beroepen. Vandaar het al sterker en sterker op de voorgrond treden van specialistische vakstudie, maar ook het karakter van een instituut ten dienste van een geprivilegeerd deel van het volk.

Dat komt sterk tot uiting in de wijze waarop de toelating bij uitsluiting is geregeld. Ook aan de meest begaafden uit de sociaal misdeelde klasse gelukt het bijna nooit de toegang te forceren. En ten opzichte van nieuwe maatschappelijke en zelfs wetenschappelijke eisen staat men met innerlijke weerstand, ja soms met onverholven afkeer. In het bijzonder geldt dat voor twee nieuwe groepen van intellectuelen, die aan wetenschappelijke verdieping behoefte gaan krijgen, maar niet behoren tot de geprivilegeerde standen. Ik noemde met name de sociale werkers, daaronder de leiders van vakbeweging en middenstand, en de onderwijzers. Door een schier onoverkomelijke kloof schijnen zij in ons land verwijderd van de brandpunten van wetenschappelijk leven.

Van nieuwlichterij als Ruskin-college in Oxford of Teachers-college aan Columbia University in New-York wil men hier niet weten. Hoe lewendig herinner ik mij nog de verontwaardiging, ja de aankondiging van eerlijke maar felle bestrijding door een der toenmaals toon-aangevende leden der Literarische Faculteit, toen ik dertig jaar geleden hem sprak over mijn plannen om de opkomende wetenschap der Paedagogiek aan onze Universiteit te gaan doceren ten dienste van het onderwijs voor geheel ons volk. Hij kon daarin niets anders zien dan een besmetting van de sfeer der wetenschap, een belediging van de tempel der Alma Mater.

Nog een tweede karaktertrek noemde ik in mijn tijdschriftartikel, die de continentale 19e eeuwse Europese Universiteit deelde met de minder aantrekkelijke eigenaardigheden der hoog-kapitalistische periode. „Zij denkt in zuiver zakelijke categorieën, de mens als zodanig interesseert haar niet”. Inderdaad, wij gingen — en gaan helaas nog — uiterst slordig, ja roekeloos om met het kostelijkste goed, dat aan onze Universiteiten wordt toevertrouwd: haar mensen, „materiaal”. Wij behandelen dat op een wijze, waarop geen directeur van een laboratorium of ziekenhuis zijn kostbare instrumenten zal laten behandelen.

Of anders, en menselijker uitgedrukt: de stelling, dat tot het wezen der Universiteit ook behoort een *opvoedende* taak, werd over het hoofd gezien, of zelfs beslist ontkend. Nu zou het dwaas zijn te beweren, dat niet ondanks wel opvoedende, karaktervormende kracht van haar kon uitgaan; de tucht van geordend denken, die de medicus, de fysicus of bioloog, de jurist en de filoloog en theoloog noodzakelijk ondergaan bij hun studie, laat niet de kern van hun persoon onberoerd. Maar het bleef bij zuiver individualistische opvoeding. Voor zover vóór de laatste oorlog aan onze Universiteiten gemeenschapsbesef is gewekt, was het niet *door* maar *ondanks* haar officiële inrichting en verzorging. Wat op dit gebied gebeurde was het gevolg van studenten-initiatief, gesteund en soms geleid door enkele daarvoor openstaande hoogleraren. Maar de Universiteit als zodanig was zich van een roeping op dit gebied niet bewust.

En ook thans is van die houding nog veel overgebleven. In de voor kort ontbonden Staatscommissie tot Reorganisatie van het Hoger Onderwijs is bijv. de instelling van een functie, analoog aan de Dean of Men of Dean of Women der Amerikaanse Universiteiten, en de daarbij behorende staf om aankomende studenten wegwijs te maken in hun nieuwe omgeving, om hen en de anderen bij te staan in hun moeilijkheden van karakterologische en intellectuele aard, wel even ter sprake gebracht.

Maar tot een serieus-in-studie nemen van dit probleem was men niet bereid.

Een gunstiger onthaal, althans ten dele, heeft daarentegen de poging gevonden om tegemoet te komen aan het boven besproken euvel, dat bij onze huidige onderwijs-organisatie de begaafden uit sociaal misdeelde klassen zo uiterst moeilijk toelating kunnen krijgen tot een door een examen bekroonde studie. Wel is waar opent de huidige wet een weg voor hen, die de leeftijd van dertig jaar hebben overschreden. Maar ik acht het sedert lang een eis van sociale rechtvaardigheid, en tevens een belang der gehele gemeenschap, dat de universitaire studie, bij gebleken begaafdheid, daartoe, niet uitgesteld behoeft te worden tot een leeftijd, waarop gezins- en beroepseisen zodanig zijn gegroeid, dat slechts een enkele van mijn begaafde oud-leerlingen die weg heeft kunnen betreden.

En het verheugt mij te mogen zeggen, dat die zienswijze is gedeeld door die sectie der staatscommissie, wier taak was de verkenning der vragen aangaande Universiteit en Maatschappij. Al heeft haar uitspraak ook voor-

alsnog niet de instemming mogen verwerven van de Staatscommissie in haar geheel!

Ook in andere opzichten toont het rapport van deze sectie, dat de gemeenschapsgedachte groeiende is in ons universitaire leven. Haar rapport pleit bijv. voor een verkorte studie op wetenschappelijk peil, juist voor die groepen van thans nog uitgeslotenen, die ik boven noemde: de staf van vakverenigingsbureaux, van volkshogescholen, de maatschappelijke werkers. Dat zal trouwens niemand verwonderen, die weet dat deze sectie stond onder de leiding van Prof. H. R. Kruyt, wiens rede in Februari 1931 voor de Amsterdamse Studenten Vereniging voor Sociale Lezingen en Sociale studie voor het eerst de aandacht — althans voor een korte poos — van een groter publiek wist te richten op de nieuwe eisen, die onze sociale verhoudingen stellen aan de traditionele Universiteit.

En ook op andere hoopgevende symptomen mag ik wijzen. De overtuiging, dat de Universiteit niet nog verder de weg op mag gaan van zuiver specialistische studie, maar mede de taak heeft in te leiden in de brandende vragen van het geestelijk en maatschappelijk leven, wint veld. Het studium generale, mede op die vragen gericht, begint overal de aandacht te trekken. Men gaat althans een bescheiden begin maken met het wegwijs maken der aankomende eerste-jaars.

Ook de zorg, althans voor de lichamelijke gezondheid der studenten is groeiende. Daarvan getuigt op treffende wijze de eerste steenlegging van het Nederlands Studenten Sanatorium, onlangs door onze Koningin verricht in tegenwoordigheid van de rectoren van alle Universiteiten.

Als de eerst nodige stappen naar vervulling van de taak, die de Universiteit wacht in een hernieuwde maatschappelijke orde, gericht op het evenwicht tussen persoonlijke vrijheid en dienst aan de gemeenschap, zie ik thans: de uitbreiding van de gemeenschapszorg ook over de *geestelijke* gezondheid van hen, die haar worden toevertrouwd, en de oplossing van de vraag hoe de hoog begaafden uit die sociale lagen, die thans nog buiten het universitaire leven zijn gesloten, liefst vroegtijdig kunnen worden ontdekt, en aan dat leven zullen kunnen deelnemen. Dat zal van ons verarmde land niet geringe financiële offers vragen, maar de materiële en geestelijke welvaart van ons volk, en bovenal het gebod van sociale gerechtigheid zullen er door worden gediend.

STRAATSBURG

II.

Het vraagstuk der partijvorming.

In mijn eerste artikel over Straatsburg heb ik uitvoerig gesproken over de verhouding van Engeland tot het Continent. In de internationale politiek is dit op het ogenblik een van de brandende vraagstukken en daarom leek het mij belangrijker dan een gewoon verslag over Straatsburg om over deze zaak het een en ander te zeggen. In het proces immers der Europese eenwording speelt dit vraagstuk een belangrijke rol en het wordt hoog tijd, dat de socialisten nationaal en internationaal, hierin een vaste en eensgezinde gedragslijn vinden. Met dezelfde bedoeling wilde ik ditmaal enkele gedachten in het midden brengen, ter verdere bezinning, over het vraagstuk der bovenationale partijvorming, terwijl ik dan in een slotartikel het vraagstuk van het federalisme hoop te bespreken.

De afgevaardigden ter Assemblée in Straatsburg zaten niet per nationale delegatie, noch naar partijen, maar alphabetisch. Een zeer grote meerderheid was het er over eens, dat men niet per nationale delegatie moest zitten. De bedoeling van Straatsburg was immers juist om de grondslag te leggen voor een parlement op bovennationaal plan en het zitten per nationale delegatie zou een gebaar zijn geweest, dat men de nationale kaders nog niet wist te overwinnen. Dat men aan dit zitten per nationale delegatie niet heeft vastgehouden, betekende reeds een grote stap vooruit. Op alle internationale conferenties, de Verenigde Naties inclusief, zitten de afgevaardigden wel per nationale delegatie en in verhouding daarmee bracht Straatsburg het dus een stap verder.

Men kan er echter nog niet toe besluiten om de afgevaardigden te doen zetelen volgens politieke groepering: socialisten, liberalen, christendemocraten enz. De meerderheid heeft daar niet aangewild, het proces der bovenationale partijvorming was daarvoor kennelijk nog niet ver genoeg voortgeschreden. En zo werd het compromis gevonden om het maar alphabetisch te doen.

De President der Assemblée, Minister Spaak, heeft dit alphabetisme principieel verdedigd. Zijn stelling was, dat hij ter Assemblée geen landen kende en geen politieke partijen, maar alleen Europeanen. Ik geloof, dat dit een beetje overtrokken is. Ook een Europees Parlement zal het op den duur zonder politieke groeperingen niet kunnen stellen. De Assemblée van Straatsburg herinnerde in dit opzicht veel aan onze nationale parlementen, ruim honderd jaar geleden. Maar wel kan men het met Spaak eens zijn, dat in de gegeven situatie dit alphabetisme bepaalde voordelen had. Want wat was de situatie? De traditionele partijpolitieke onderscheidingen waren niet de enige teleurstellingen ter Assemblée. Er was ook nog

de tegenstelling tussen federalisten en niet-federalisten, tussen dirigisten en anti-dirigisten, tussen stuwers van de Europese eenheid en de geweserveerden. Al deze tegenstellingen liepen kris-kras door elkaar heen. Dat betekende, dat de praktische beslissingen ter Assemblée menigmaal niet samenvielen met de traditionele groepvormen en dat aldus, wanneer de partijvorming voortijdig zich in bepaalde beddingen zou kanaliseren, een verstarrende invloed zou kunnen ontstaan op de besluitvorming ter Assemblée. De partijvorming in Straatsburg zal zich moeten voltrekken volgens de reële politieke en maatschappelijke tegenstellingen van deze tijd. André Philip voerde als argument voor open, niet al te zeer vastgelegde, partijverhoudingen onder andere aan, dat aldus misschien gemakkelijker een samenwerking kan ontstaan tussen socialisten en een deel der christendemocraten om tot een Europese planpolitiek te komen. Wanneer men de zakelijke beslissingen der Assemblée belangrijker acht dan schematisch vastgelegde tegenstellingen, dan heeft dit argument inderdaad grond. En in ieder geval zou het geen aanbeveling verdienen, om de in verschillende landen bestaande en aldaar reeds lang verouderde politieke scheidslijnen nu zonder meer over te planten op bovennationaal plan.

Hier kwam nog bij, dat ook binnen het kader van de traditionele politieke groeperingen verschillende opvattingen bleken te bestaan. Wat de socialisten bijvoorbeeld betreft: de Labourparty voelt er kennelijk niets voor om zich op sleeptouw te laten nemen door bepaalde anti-clericale stromingen in sommige continentale socialistische partijen en de economische opvattingen van de Belgische socialistische partij acht zij hier en daar nogal aan de liberale kant. De grootste verschillen echter lagen er bij de Nouvelles Equipes Internationales. Een aantal Franse katholieken, georganiseerd in de M.R.P., denkt bijvoorbeeld beslist linkser dan de K.V.P. hier, terwijl de in Straatsburg aanwezige Italiaanse katholieken doorgaans aanmerkelijk rechtser stonden. Ook deze heterogeniteiten remden de bovennationale partijvorming.

Het grote vraagstuk, waarvoor we nu staan is dit, hoe van socialistische zijde de beste bijdrage kan worden geleverd om tot een Europese partijvorming te komen.

Deze beste bijdrage wordt beslist niet geleverd, wanneer de socialistische partijen uit de verschillende landen domweg bij elkander gaan zitten, omdat zij zich nu eenmaal alle socialistisch noemen, om dan vervolgens, zo goed en zo kwaad als het gaat, te trachten een gemeenschappelijke gedragslijn uit te stippelen.

In de meeste landen dragen de socialistische partijen, die zich niet als het socialisme in Nederland vernieuwd hebben, een stuk historische ballast mee. Het anti-clericalisme van de S.F.I.O. bijvoorbeeld is uit de historische verhoudingen in Frankrijk best te verklaren. Maar dat meent niet weg, dat met dit anti-clericalisme in Frankrijk van vandaag geen reële politiek meer is te voeren en dat het beslist noodlottig zou zijn, wanneer dit anti-clericalisme overgeheveld werd op internationaal plan. Met

de nationale Marx-cultus, die hier en daar in de S.P.D. nog bestaat, het doctrinairisme van sommige Zuid-Europese socialisten en al dergelijke dingen meer, ligt het juist eender.

Daar komt nog iets bij. Reeds vóór de oorlog had zich in het Nederlandse socialisme zelf een belangrijke heroriëntering baan gebroken en ik beschouw dit nog altijd als één van de gunstige factoren, die na de oorlog de oprichting van de Partij van de Arbeid hebben mogelijk gemaakt. In verschillende andere landen echter heeft die heroriëntering niet of niet in gelijke mate plaats gehad, deels omdat de socialistische partijen waren uitgeschakeld (Duitsland), deels omdat men al te zeer in traditionele opvattingen bevangen bleef (Frankrijk). In een land als België heeft het fout gaan van een figuur als De Man ook in dit opzicht funeste gevolgen gehad. Door dit alles zijn er tussen de verschillende socialistische partijen belangrijke ideologische nuancerings ontstaen. Wanneer men zou doen, alsof deze nuancerings niet bestaan, dan is het gevaar niet denkbeeldig, dat men terugvalt op het meest ouderwetse standpunt.

Op het ogenblik bestaat er een samenwerking tussen de diverse socialistische partijen in de Comisco. Kan er op die grond heden ten dage van een Europees socialisme gesproken worden? Persoonlijk sta ik hier nogal sceptisch. Wat er in feite bestaat, dat zijn verschillende socialistische partijen, in nationale beddingen ingedijkt, verschillend in ideologische opvattingen en van maatschappelijke structuur, tussen welke een min of meer geregeld overleg bestaat over zakelijke kwesties. Een Europees socialisme is voor mij iets meer. Dat is een nieuw socialisme, dat uitgaat van de politieke en maatschappelijke verhoudingen niet van 1850 maar van 1950, dat een nieuwe ideologie formuleert, dat zich niet ontplooit op nationaal maar op internationaal plan, en dat aldus aan de volkeren van Europa een nieuw perspectief kan geven.

Natuurlijk is het van belang, dat men het over allerlei praktische kwesties eens wordt. Wanneer men ziet, hoe kort geleden op een bijeenkomst van socialistische deskundigen te Orenäs in Zweden, georganiseerd door de Comisco, over een vraagstuk als de loonvorming tamelijk diepgaande verschillen bleken te bestaan, dan is het duidelijk, dat een meer intensief contact een eerste vereiste is om tot een gemeenschappelijke gedragslijn te komen. Maar daarmee kan men niet volstaan. Alleen de formulering van een aantal concrete sociaal-economische desiderata, hoe belangrijk ook, zal niet in staat zijn om de jonge generatie in Europa in begeestering te brengen. Alleen een nieuwe ideologie, die beantwoordt aan de geestelijke en materiële noden van deze tijd, zal in staat zijn om in een kapot en ontredderd Europa, waarboven de dreiging hangt van de ondergang, het mensenhart te vervullen met nieuwe hoop. Het zou van ongemene betekenis zijn, wanneer het socialisme in Europa de moed had om op Europees plan de bezinning op de grondslagen van het socialisme op gang te brengen. Met minder komen we beslist niet toe. Veronderstel, dat de Comisco hiertoe een commissie zou instellen waarin, om slechts

deze te noemen, figuren als Cripps, Silone, André Philip, Schermerhorn en Carlo Schmidt zitting zouden hebben. Dan zou inderdaad het socialisme gaan spreken op bovennationaal plan.

Wanneer ik hier, slechts bij wijze van voorbeeld, enkele punten noem, die bij een dergelijke bezinning in overweging zouden moeten worden genomen, dan zou ik op het volgende willen wijzen:

1. De noodzakelijkheid van een geestelijk federalisme, d.w.z. dat een nieuw Europees socialisme een politieke en maatschappelijke ideologie moet zijn, die zelf geen levensbeschouwing is en die gegrond kan worden in de verschillende grote geestelijke stromingen in Europa.

2. De erkenning, dat het in het socialisme uiteindelijk niet gaat om een economische theorie maar om recht en gerechtigheid, om de mens, zijn waardigheid en zijn vrijheid.

3. De noodzaak om met behoud van de taak om de emancipatie der arbeidersklasse te voltooien, het socialisme ook inhoud te geven voor andere maatschappelijke groeperingen.

4. De principiële keuze voor de democratie en de even principiële afwijzing van iedere dictatuur, ook als overgangsstadium.

5. De noodzaak om te zamen met een onvermijdelijk voortschrijdende collectivering, in het bijzonder op economisch gebied, in de mate van het mogelijke de menselijke vrijheid te waarborgen en met name het gevaar van „staatsocialisme” te vermijden.

6. Niet de nationalisatie, maar de internationalisatie van de basis-industrieën in Europa.

7. De strijd tegen het nationalisme op politiek en economisch gebied.

8. Samenwerking met de socialistische strevingen in de Verenigde Staten, Afrika en Zuid-Oost-Azië.

Nog te weinig wordt beseft, ook in de socialistische wereld, hoe kritiek de situatie in Europa is. Het is inderdaad zo, dat Europa vecht voor zijn bestaan, voor zijn materiële, maar ook zijn geestelijke existentie. In het aangezicht van de gevaren, die ons bedreigen, mag niets onbeproefd worden gelaten om ons oude werelddeel een nieuwe kans te geven. Het is misschien de laatste kans, die we krijgen. En het socialisme zou zich zelf een brevet van onvermogen geven, wanneer het niet trachtte, boven alle traditionele vormen uit, te staan op de hoogte van deze tijd.

De betekenis van het socialisme is niet een of andere theorie, maar het feit, dat met het socialisme voor het eerst in de wereldgeschiedenis de zedelijke idee der gerechtigheid als een politieke macht weegt op de ontwikkelingsgang der mensheid. Dit is het uitgangspunt, van waaruit men de moed en de bezieling kan putten om in een altijd wordende wereld ook het socialisme aan te passen aan de veranderde omstandigheden en nieuwe noodzakelijkheden. En de moeite van dit artikel zou ruimschoots beloond zijn, wanneer het de een of ander in een verloren half uurtje eens aan het denken zou brengen, opdat ook in onze eigen partij de discussie over deze fundamentele vraagstukken op gang komt. (Slot volgt).

GENERALE PREVENTIE¹⁾

In een boekje van iets meer dan 200 klein-bedrukte bladzijden heeft de vroegere assistent voor het strafrecht en tijdelijk waarnemend hoogleraar, dr Th. W. van Veen een frisse en originele nieuwe behandeling gegeven van het reeds oude probleem der Generale Preventie.

Hieronder verstaat men de invloed, die uitgaat van een wettelijke bepaling, die een bepaalde schending van de maatschappelijke orde met straf bedreigt, ten opzichte van anderen dan de delinquent, m.a.w. de vraag of iemand zich al of niet zal laten weerhouden om bepaalde strafbaar gestelde feiten te plegen doordat hij van te voren weet, dat en hoe hij er voor gestraft zal worden, en doordat hij weet, hoe anderen, die ze pleegden gestraft werden. Het eerste noemt men dan ook wel de subjectieve preventie, de generale preventie in meer strikte zin, ziet vooral op de laatst genoemde overwegingen.

De schrijver besteedt een belangrijk deel van het boekje aan een historisch overzicht. Hij knoopt aan bij de eerste codificatie van het strafrecht, die in Nederland gelding had, de Code Pénal, tijdens de Franse overheersing ook hier ingevoerd. De Code Pénal kende zeer strenge straffen toe, die in hoofdzaak de tendens hadden, afschrikwekkend te zijn voor anderen dan de delinquent; daartoe moest ook de omstandigheid bijdragen, dat zij in het openbaar werden voltrokken (doodstraf, geseling, schandpaal). Direct na het vertrek van de Fransen, in 1813 al werd de hardheid van de Code Pénal in Nederland verzacht door het invoeren van de mogelijkheid der „verzachtende omstandigheden”, en hiermede werd de strijd ingeleid, die gedurende de gehele negen-

tiende eeuw gevoerd is om de belangen en de persoon van de misdadiger.

Deze laatste vonden een krachtige verdediger in Modderman, die uitging van de grondslag, dat de straf de levensvulling van de delinquent volgens eigen bestemming niet onmogelijk moet maken. Modderman en zijn aanhangers boekten een succes toen in 1870 de doodstraf werd afgeschaft.

Ten gevolge van de opkomst van de sociologie en anthropologie als afzonderlijke wetenschappen trekt meer en meer de misdadige individu de belangstelling, het strafrecht ondergaat een humanisering, de waardering van de straf als maatschappelijk verschijnsel verdwijnt en de straf wordt meer en meer gericht op de verbetering van de delinquent. Daardoor om ook bracht de invoering van het Nieuwe Wetboek van Strafrecht in 1886 de eenzame opsluiting (celstraf); men verwachtte hiervan inkeer en berouw van de misdadiger. Van de daarbij tevens ingevoerde voorwaardelijke invrijheidstelling, gepaard aan een toezicht, verwachtte men dat de misdadiger sterker zou staan in het maatschappelijk leven. Als grond van iedere straf bleef men zien een zeker leed voor delinquent als boete voor hetgeen hij misdeed, maar het gevolg van de straf moest zijn een betere aanpassing aan de maatschappij, dan waarvan hij blijk had gegeven toen hij het strafbare feit bedreef.

De afschrikkende werking van strafbepalingen tegenover derden, vond men meer in de regelmaat, waarmede gestraft moest worden, en in de publicatie van het vonnis.

Rondom de eeuwswisseling komt er een zogenaamde „Nieuwe Richting” op, waarvan van Hamel een der krachtigste verdedigers werd. In tegenstelling tot het vergeldingsbeginsel van de Klassieke Richting, vestigde deze Nieuwe Richting in het bijzonder de aandacht op de verbetering van de mens, maar ook op ver-

¹⁾ N.a.v. dr Th. W. van Veen „Generale Preventie”. D. A. Daamens Uitg. Mij, Den Haag, 1949.

betering van de maatschappij; er kwam dus ruimte voor een strafrechtspolitiek. Wil een delinquent werkelijk onder de indruk komen van een straf, dan moet deze niet te ver afwijken van wat de volksovertuiging als recht voelt, er moet ook min of meer een gelijkheid zijn in de strafmaat, en de motieven, waarom een straf opgelegd wordt, krijgen betekenis; deze zijn immers steeds verschillend al naar de omstandigheden, de aanleg en de persoon van de misdadiger.

Het element van de algemene afschrikking komt op de achtergrond; de overweging dat ieder mens als staatsburger een verantwoordelijkheid heeft om de wetten na te leven en te handhaven, komt op (tegelijk met het verlangen naar algemeen Kiesrecht. T.) De afschrikwekkende werking komt te liggen in de strafmaat en in de snelheid waarmee een strafbaar feit wordt berecht.

In de woelige jaren na 1918 komt het accent daarbij te vallen op de handhaving van orde, rust en gezag en het is juist bij delicten, waarbij het gezag van de overheid in geding komt, dat weer sterk een element van generale preventie, algemene afschrikking, naar voren treedt, bijv. bij steuns-fraudes, zedendelicten, het lichten van muntmeters. En zo ziet de schrijver de jaren 1930—1941 als een bepaalde periode, waarin de generale preventie gestalte krijgt; enerzijds in de handhaving der normen, anderzijds in de bescherming van de Overheid. Het begrip rechtsbewustzijn wordt vervangen door een behoefte van de maatschappij aan straf als boete en als vergelding voor aangedaan leed.

Intussen had zich ook een lange en harde strijd afgespeeld van af het begin der „verzachtende omstandigheden” over een periode in het midden der negentiende eeuw, waarbij voor allerlei delicten speciale minima hadden gegolden, naar de instelling bij het nieuwe wetboek van strafrecht in 1886 van een algemeen strafminimum, nl. van één dag vrijheidsberoving.

Tengevolge van de ontwikkeling van het beginsel der generale preventie in de Code Pénal, via de subjectieve waarde-

ring van de delinquent, naar een beoordeeling van de beveiliging der samenleving in verband met die delinquent, is de taak van de rechter verzwaaard. Niet langer is hij de lijdelijke toepasser van het geschreven recht op een hem voorgelegd geval, maar hij wordt actieve beoordelaar van de zwaarte van een bepaald delict, voor een bepaalde delinquent in een bepaalde maatschappelijke situatie in verhouding tot de gehele samenleving, en de eisen, die deze moet stellen. Deze eisen ziet de schrijver in het bijzonder als driedelig: als handhaving van het gezag; handhaving van de norm en vorming van de norm, deze laatste vorm bijvoorbeeld daar, waar zoals in het fiscale strafrecht, de belastingontduiking zo weinig meer als delict wordt gevoeld, dat de moraal op dit gebied verslapt; in zulke gevallen ziet men dan ook altijd een streven opkomen, om de handhaving van deze norm tot commuun strafrecht te maken.

Het begrip „generale preventie”, is dus in het strafrecht weer herleefd, doch niet meer met de betekenis van „algemeen afschrikwekkend” doch met de betekenis van noodzakelijk voor de beveiliging en instandhouding van de samenleving. En de schrijver noemt als zijn conclusie een aantal vereisten, waaraan de straf moet voldoen om deze betekenis te krijgen. De straf moet een zekere angst blijven opwekken, d.w.z. zij mag niet te licht worden, er moet bij herhaling (recidive) strenger worden gestraft; de straf moet tot het publiek spreken (er zou bijv. vergoeding van toegebrachte schade moeten worden gelegd naast de boete), door misdrijf verkregen voordeel zou moeten worden afgenomen (in dit opzicht opt breekt er nogal het een en ander aan de berechting van economische delicten!! T.) er moet regelmaat zijn in vervolging en een zekere gelijkmatigheid in berechting; het zou niet onjuist zijn, indien speciale groepen, bijv. bedelaars, abnormalen en minder-dan-normalen een speciale berechting zouden krijgen, enz.

Of de schrijver nu persoonlijk het element der generale preventie in het strafrecht al of niet versterkt zou willen zien, blijkt uit het boekje niet duidelijk.

In dit opzicht komt hij niet tot een bepaald standpunt. Slechts daar, waar met enige spijtigheid de afschaffing van de doodstraf in 1870 wordt behandeld, zou men kunnen concluderen, dat de schrijver geporteerd is voor strenge en zelfs voor onherroepelijke straffen uit een behoefte aan een algemeen afschrikkende werking.

Onze mening is dit niet; hoewel wij zeker een element van algemene afschrikking noodzakelijk oordelen, zouden wij dit liever zoeken in de afgerondheid van een rechtsstelsel, in de vervolging van iedere violatie daarvan, ongeacht de persoon van de bedrjver, en in het met de juiste maat strafbaar stellen van bepaalde schendingen van het evenwicht in onze samenleving, die op een bepaald ogenblik nodig blijken te zijn, dan in de handhaving van een onherroepelijke straf als de doodstraf voor de commune strafrechtspleging. Met subjectieve omstandigheden kan dan werden rekening gehouden zowel bij de oplegging als bij de uitvoering van de straf.

Wij veroorloven ons nog er onze verwondering over uit te spreken, dat de schrijver die met zijn onderzoekingen toch zo dicht in de buurt is gekomen van de ontwikkeling onzer Nederlandse samenleving, zo volslagen ieder verband negeert tussen de groei van de denkbeelden omtrent straf — strafrecht — generale preventie — straftenuitvoering en de ontwikkeling van het maatschappelijk denken. Juist immers in de negentiende eeuw kan men zo duidelijk zien, hoe maatschappelijke theorieën, en dan denken wij (wie zou zich daarover verbazen?) natuurlijk in de eerste plaats aan de opkomst van het Marxisme en de ontwikkeling van het Socialisme, de mensbeschuwing en de maatschappijbeschuwing zodanig hebben beïnvloed, dat meer en meer de waarde van de mens als individu in het centrum kwam te staan. Dr van Veen legt in het geheel

geen verband tussen deze ontwikkeling en die welke er op strafrechtelijk terrein ontstond ten aanzien van de persoon van de misdadiger. Evenmin legt hij verband tussen het verlangen naar algemeen kiesrecht in het begin der twintigste eeuw en de ontwikkeling van wat hij noemt „het staatkundig verantwoordelijkheidsbesef”, hoewel hij heel goed ziet, hoe dit laatste begrip er toe heeft geleid, dat het begrip „generale preventie” weer opnieuw werd beleefd, maar nu vanuit het gezichtspunt van de veiligheid en de handhaving van de staat.

En in de derde plaats missen wij een verband tussen de allernieuwste opvatting omtrent generale preventie in de zin van handhaving van gestelde normen, beveiliging van de overheid enz. en de in onze tijd levende theorieën omtrent personalisme en persoonlijk staatkundig verantwoordelijkheidsbesef.

Doordat deze verbindingen met onze levende, steeds groeiende en bewegende maatschappij ontbreken, doet het boekje in meerdere mate dor en theoretisch aan, dan gezien de grote kennis en het inzicht waarvan de schrijver blijk geeft, nodig had behoeven te zijn.

Ondanks deze bezwaren echter kunnen wij voor dit geschrift grote waardering hebben. Het historische deel is overzichtelijk gerangschikt en verschaft een zeer grote hoeveelheid feitelijke gegevens; het dunkt ons sterker dan het contemporaine gedeelte. Het is jammer dat des schrijvers stijl niet doorzichtig is en moeilijk te lezen, zelfs voor ingewijden in de materie; de zeer kleine letter, waarin het boekje gezet is, vergroot dit nadeel nog. Niettemin zal het boekje wel een waardevolle aanwinst blijken voor de boekenkast van hen, wier belangstelling uitgaat naar de opbouw en de handhaving van onze samenleving en naar het wel en wee van degenen, die haar normen overtreden.

NOORWEGEN EN DE INTERNATIONALE SITUATIE ¹⁾

Noorwegen is in zeer hoge mate een zeestaat. De voornaamste geographische factoren in zijn buitenlandse politiek zijn de zee en een lang uitgestrekte kust. Het is hierdoor ook dat de koopvaardij voor onze economie van eersterangs belang is. Zij stond voor de oorlog op de vierde plaats van alle koopvaardijvloeden ter wereld.

Lange tijd is Noorwegen beschouwd als een land met weinig bestaansmiddelen. Maar langzaam hebben we ontdekt, dat onze mogelijkheden tot economische ontwikkeling veel rijker zijn dan we dachten. Niettemin berust Noorwegens levensstandaard voor een belangrijk deel op zijn buitenlandse handel. Alleen Nieuw-Zeeland had, voor de oorlog, per hoofd van de bevolking, meer handel met het buitenland dan Noorwegen. Een karakteristieke trek van onze buitenlandse handel is, van een geographisch gezichtspunt, zijn uitgebreide vertakking. Wij hebben handelsbetrekkingen in alle hoeken van de wereld.

In vele opzichten doet onze geographische en economische situatie aan die van Engeland denken, waardoor de betrekkingen tussen Noorwegen en het Britse Rijk een natuurlijke affiniteit vertonen, die dus geen verwondering behoeft te wekken.

Nu enige historische factoren: ten tijde van de Vikings waren de Noren de „imperialisten” van de Noordzee. Maar in de twaalfde eeuw begint een periode van neergang en tenslotte komt Noorwegen onder Deense overheersing. Hiervan werd het weer bevrijd, maar als een gevolg van de Napoleontische oorlogen gedwongen een personele unie aan te gaan met Zweden in 1814.

Overigens werd het door deze oorlogen op vrij brute manier duidelijk hoe belangrijk de zee voor Noorwegen was, niet alleen in economisch, maar ook in strategisch opzicht. Engeland kondigde de blokkade van Noorwegen af met het gevolg, dat de buitenlandse handel verlamd werd en een hongersnood ontstond. Deze oorlogservaring wordt thans beschouwd als een sprekend voorbeeld van een verkeerde politiek van Noorwegen.

Tijdens de unie met Zweden en ook nadat Noorwegen in 1905 volkomen

---

¹⁾ Finn Moe, de schrijver van deze beschouwing is een der leidende figuren van de Noorse socialistische partij. Als vertegenwoordiger van zijn land in de Veiligheidsraad, toen daar de Indonesische kwestie in behandeling was, speelde hij een actieve rol. De besprekingen tussen de Scandinavische landen en Engeland verhogen stellig de actualiteit van deze beschouwing. Red.

onafhankelijk werd, was zijn buitenlandse politiek, — voorzover men daarvan spreken kan, — een neutraliteitspolitiek. In de negentiende eeuw was dat vanzelfsprekend, waar het ging om een rivaliteit van de grote mogendheden en een evenwichtspolitik: de kleine landen hielden zich het best daarbuiten, om niet in de oorlog meegesleurd te worden. In 1902 nam het Noors parlement, de Storting, met algemene stemmen een resolutie aan, die inhield dat Noorwegen een status van neutraliteit moest trachten te verkrijgen, die, zoals voor Zwitserland en België gold, universeel erkend werd. Na lange onderhandelingen kwam in 1907 een verdrag tot stand, waarin door Frankrijk, Engeland, Duitsland en Rusland de integriteit van Noorwegen gegarandeerd werd. Gedurende de eerste wereldoorlog slaagde Noorwegen er in, hoewel niet zonder moeilijkheden, buiten de oorlog te blijven. Dit wekte vanzelfsprekend de indruk dat een neutraliteitspolitiek juist was en inderdaad de oorlog kan doen ontwijken. Interessant is in dit opzicht de aarzeling van vele Noren om toe te treden tot de Volkenbond, omdat dit niet verenigbaar leek met neutraliteit in geval van oorlog. Deze neutraliteitspolitiek had dus werkelijk zeer diep wortel geschoten. Daarom is het niet verwonderlijk dat, naarmate de internationale toestand met Hitlers macht dreigender werd, Noorwegen meer en meer nadruk legde op zijn neutraliteit, zoals duidelijk blijkt uit zijn stem in de Volkenbond, en uit de verklaring van de Scandinavische landen in 1938 dat zij alles zouden doen om buiten de oorlog te blijven. Zodra dan ook in September 1939 de oorlog uitbrak, verklaarde Noorwegen zich formeel neutraal. En zeker was de grote meerderheid van het Noorse volk er vast van overtuigd, dat het ook ditmaal zijn neutraliteit behouden kon. Te groter en bitterder de teleurstelling.

Parallel met de terughoudendheid inzake inmenging in de conflicten van de grote mogendheden loopt een andere tendens, die kort vermeld dient te worden. Het Noorse volk is een vredelievend volk en heeft altijd de neiging gehad internationale conflicten op vreedzame wijze op te lossen. Reeds in 1890 wilde de Storting met zoveel mogelijk landen verdragen sluiten voor een vreedzame bemiddeling in conflicten tussen Noorwegen en die landen. Men bedenke dat Alfred Nobel aan het Noorse parlement de Nobelprijs voor de vrede uitreikte. Toch, bovengenoemde terughoudendheid ten spijt, beschouwde men in Noorwegen het werk van de Volkenbond als een grote vooruitgang in de geschiedenis van de mensheid, wat blijkt uit een telegram van de Storting aan de Vredesconferentie in 1919.

Het leek mij noodzakelijk wat lang uit te weiden over deze historische en economische feiten om de buitenlandse politiek van Noorwegen te kunnen begrijpen, zoals die zich thans aan ons voordoet.

Deze buitenlandse politiek wordt in de eerste plaats gekarakteriseerd door de overtuiging dat een neutraliteitspolitiek allerminst de veiligheid van een land garandeert; overtuiging die vanzelfsprekend berust op de ervaring van 1940 met de inval van de Nazi's. Niet alleen betekende dit het failliet van de neutraliteitspolitiek, maar ook werden de Noren er aan

herinnerd dat de strategische positie van Noorwegen te belangrijk is om op een respecteren van de neutraliteit van het land te kunnen vertrouwen. Duitsland viel Noorwegen aan om een basis te hebben, vanwaaruit de verbindinglijnen in de Noordelijke Atlantische Oceaan en tegelijk de toegang tot de Baltische Zee beheerst konden worden. Bovendien hoopte men de hand te leggen op de Noorse koopvaardijvloot. De oorlogservaring toonde voorts het belang van de Noorse bases aan voor aanvallen op de verbindinglijnen naar de Noordelijke havens van Rusland. Deze strategische positie is niet veranderd. Integendeel, het is heel goed denkbaar dat het toenemende belang van de luchtmacht die positie nog belangrijker maakt.

Met een slecht uitgerust legertje heeft Noorwegen een heldenstrijd van 62 dagen gevoerd tegen zijn aanvallers. Maar deze strijd heeft alleen maar laten zien dat Noorwegen alléén niet opgewassen is tegen een grote mogendheid. Ook zuiver militaire overwegingen maken dus een neutraliteitspolitiek verwerpelijk, waar zulk een politiek geen mogelijkheid biedt tot het verkrijgen van hulp in geval van oorlog.

Toen Noorwegen na de oorlog verklaarde, dat het elke gedachte aan een neutraliteitspolitiek had laten varen, betekende dat echter nog niet, dat het tot enig bondgenootschap met andere mogendheden zou toetreden.

De gedachte was, dat de buitenlandse politiek gebaseerd zou zijn op het systeem van collectieve veiligheid van de Verenigde Naties. Van terughoudendheid, zoals in 1920 ten aanzien van de Volkenbond, was thans geen sprake meer: Noorwegen aanvaardde ten volle alle verplichtingen, die het pact van San Francisco inhield. Het was in deze zin, dat Noorwegen brak met de neutraliteitsgedachte.

Maar deze gedachte bleef zich niettemin handhaven in die zin, dat Noorwegen niet wilde toetreden tot enig bloc, dat zich vormde binnen de Verenigde Naties. Onze houding ten opzichte van de Verenigde Naties en de rivaliteit, die daarbinnen aan het licht kwam, was gebaseerd op de handhaving van een onafhankelijke positie en het verlangen naar een juiste en billijke oplossing van elk vraagstuk. Met een dergelijke politiek hoopten wij enigszins bij te dragen tot het behoud van de vrede.

Vele teleurstellingen ten spijt hebben wij deze politiek een tijd lang gevolgd, maar ten slotte moesten wij onderkennen, niet alleen dat een politiek van onafhankelijkheid en bemiddeling volkomen nutteloos was, maar ook dat wij onze opvatting over de waarde van de garanties, die de Verenigde Naties voor de veiligheid gegeven hadden, moesten herzien.

In een uiteenzetting in de Storting op 30 October verleden jaar, zei de minister van Buitenlandse Zaken, Halvard, betreffende de Verenigde Naties:

„Het systeem van collectieve veiligheid van de Verenigde Naties is gebaseerd op de gedachte dat de grote mogendheden in staat zijn samen te werken en dat zij alle te zamen de verplichting op zich moeten nemen zich te keren tegen elke agressie. Thans moeten wij constateren, dat aan

deze voorwaarde niet is voldaan en dat dus de Verenigde Naties niet beantwoorden aan wat men had mogen verwachten."

De minister voegde er aan toe, dat dit niet wilde zeggen, dat de organisatie van generlei waarde was. Integendeel. Hij noemde de reeds bereikte positieve resultaten en de mogelijkheden, die geboden werden voor internationale samenwerking. Daarom, vervolgde de minister, moet Noorwegen onafgebroken actief deelnemen aan het werk van de organisatie. Het is dus met dien verstande dat wij het lidmaatschap van de Veiligheidsraad aanvaard hebben, de omstandigheden ten spijt, dat de taak uiterst moeilijk is door de heftigheid van de gerezen conflicten.

Intussen werd de actualiteit van het probleem in de lente van 1948 zeer duidelijk, toen geruchten circuleerden, dat de Sowjet-Unie een soortgelijk pact met Noorwegen wilde sluiten als met Finland, nl. een van non-agressie.

Men had kunnen terugkeren tot een neutraliteitspolitiek, maar om twee redenen was dit onmogelijk.

De eerste is, dat een neutraal Noorwegen, gezien zijn strategisch belangrijke positie, een zogenaamd militair vacuum zou gaan vormen, wat bijna een uitnodiging is aan andere mogendheden zich meester te maken van de contrôle over het land.

De tweede is, dat — zoals ik reeds zei — Noorwegen niet in staat is zich lang zonder hulp te verdedigen. Maar in de huidige situatie is er een probleem van dezelfde aard, dat nog belangrijker is: alleen al om zich te kunnen verdedigen moet Noorwegen bewapend zijn, een effectieve verdediging hebben. Daarvoor zijn wapens nodig. Deze te verkrijgen op financiële voorwaarden, die de heropbouw van het land niet vertragen of lam leggen, is het tweede vraagstuk. Het was heel evident, dat wij, wanneer we neutraal bleven, noch wapens kregen noch de financiële condities konden verwachten, die voor ons noodzakelijk waren.

De keuze was dus tussen een pact met de Noordelijke landen en het Atlantische pact.

De mogelijkheid tot een pact tussen de Noordelijke landen was reeds besproken lang vòòr er sprake was van een Atlantisch pact. En op een van de regelmatige bijeenkomsten van de ministers van Buitenlandse Zaken van Noorwegen, Zweden en Denemarken, in September 1948, werd besloten een commissie samen te stellen, waarin de drie landen vertegenwoordigd waren en die tot taak had de mogelijkheden te bestuderen tot een gezamenlijke verdediging in geval van oorlog.

Deze commissie kwam tot zeer interessante conclusies. In verhouding tot zijn geringe bevolkingsgrootte heeft Zweden een aanzienlijke militaire macht, hoewel het waarschijnlijk ook niet stand kan houden tegen een aanval van een grote mogendheid. Omdat Zweden niet aan de oorlog heeft deelgenomen, zijn zijn strijdkrachten nog intact, terwijl Noorwegen en Denemarken zich moeten herbewapenen. Het is dus duidelijk dat Zweden, gezien de riskante positie die een Scandinavisch pact met zich mee zou brengen, de voorwaarde stelde dat de twee andere deelnemers tot een

herbewapening overgingen. De commissie kwam voorts tot de conclusie dat zelfs een Scandinavisch regionale unie en een ver doorgevoerde coördinatie van het verdedigingsplan, van de strijdkrachten en de wapenproductie het niet zouden kunnen stellen zonder materiaal en wapens van andere landen, reeds in vreedestijd, en eveneens dat bij een aanval militaire hulp van buiten onontbeerlijk zou zijn.

Dit is de kern van het probleem. De kwestie kwam nu aan de orde of het mogelijk zou zijn een Scandinavische unie te vormen en voor deze opzet wapens te krijgen van de Verenigde Staten.

Men heeft getracht in deze richting een oplossing te vinden, maar tenslotte heeft men moeten toegeven dat het onmogelijk was. De Verenigde Staten stelden zich op het standpunt, dat alleen aan die landen wapens gezonden werden die het Atlantisch pact tekenden, dat wil zeggen, dat deze landen voorrang hadden en dus de Scandinavische landen als laatsten op de lijst kwamen.

De Zweden van hun kant waren ten eerste gekant tegen elke band tussen een Scandinavisch regionale unie en het Atlantisch pact. De unie moest volkomen onafhankelijk zijn.

Noorwegen zou de voorkeur gegeven hebben aan een deelname van de drie Scandinavische landen aan het Atlantisch pact en een onderlinge unie. Maar het was bereid een concessie te doen en niet toe te treden tot het Atlantisch pact, mits Zweden en Denemarken bereid waren in onderhandeling te treden met de grote Westelijke mogendheden over de situatie van de Scandinavische landen wat betreft hun veiligheid. Noorwegen weigerde alléén over militair materiaal te spreken met de mogendheden van het Atlantisch pact. De minister van Buitenlandse Zaken, Lange, verklaarde, dat deze houding voortkwam uit de overtuiging dat een bevredigende oplossing van het militaire vraagstuk onmogelijk gevonden kon worden zonder een basis van solidariteit, waarbij het vraagstuk van de veiligheid der Noordelijke landen gezien werd in het licht van de algemene veiligheid.

Maar de Zweden bleven op hun standpunt staan: geen enkele band met andere mogendheden. Voor het ogenblik moest men dus afzien van een Scandinavische defensie-unie.

Natuurlijk werd dit door heel Noorwegen betreurd, want de gevoelens van vriendschap tussen de drie Scandinavische landen zijn zeer hecht. Het is bijna een axioma geworden, dat zij nooit een oorlog tegen elkaar zullen voeren. In 1914 tekenden Zweden en Noorwegen een conventie, die de mogelijkheid tot een conflict tussen beide landen vrijwel uitsloot. Tot de tweede wereldoorlog was er steeds een nauwe samenwerking tussen de Scandinavische landen.

Aan de andere kant heeft de laatste oorlog duidelijk laten zien, dat de situatie van de drie landen verre van dezelfde is met betrekking tot de Europese conflicten. Zweden keert zich naar de Baltische Zee en moet, in de eerste plaats rekening houden met de politiek van Duitsland en de

Sowjet-Unie. Noorwegen keert zich daarentegen naar de Noordzee en de Atlantische Oceaan. Voor Noorwegen is de politiek van Engeland een belang van de eerste orde. Denemarken maakt min of meer deel uit van het continent; bevindt zich daardoor in een vrij moeilijke en geëxponeerde positie.

Bijgevolg verschijnt het vraagstuk van de veiligheid der drie landen onder zeer verschillende gezichtshoek. Bovendien waren hun ervaringen tijdens de oorlog verschillend: Noorwegen en Denemarken bezet en Zweden neutraal. Al die dingen verklaren de verschillen van mening tijdens de onderhandelingen over een regionale unie.

Toch heeft het verschil in politieke zienswijze niets afgedaan aan het vaste besluit van de drie volkeren nooit tegen elkaar te vechten. Integendeel, het verlangen tot samenwerking, zij het op andere gebieden, heeft de vriendschapsbanden tussen de drie zusterstaten nog versterkt.

Na de schipbreuk van de onderhandelingen voor een regionale unie was het vanzelfsprekend dat Noorwegen toetrad tot het Atlantisch pact. In de Storting stemden alleen de communistische gedeputeerden tegen. Dat wil niet zeggen dat er anderszins geen oppositie was. Voor velen was de reden van verzet tegen de nieuwe phase van buitenlandse politiek dat men het enerzijds gevaarlijk vond dat Noorwegen zich ging mengen in de conflicten van de grote mogendheden, anderzijds, dat dit een bemiddelings- en verzoeningspolitiek met zich meebracht. Anderen beschouwden de solidariteit tussen de Scandinavische landen onderling als een eerste plicht en zagen liever een neutrale regionale unie. Voor weer anderen betekende het Atlantisch pact een verzwakking van de Verenigde Naties, waartegen juist kleine landen als Noorwegen iets zouden moeten doen. Maar toen het besluit eenmaal gevallen was, werd het door de overgrote meerderheid van het Noorse volk geaccepteerd en behalve in de communistische propaganda wordt het pact thans niet veel meer besproken.

Noorwegen heeft tot het Atlantisch pact kunnen toetreden, omdat wij er van overtuigd zijn dat het een zuiver defensief pact is. In zijn antwoord op de eerste Russische nota heeft de Noorse regering verklaard, dat slechts in geval van oorlog of van oorlogsgevaar een militaire basis van een andere mogendheid op Noors territorium toegestaan zou worden. Het is voor Noorwegen van het grootste belang dat het pact nooit zijn defensief karakter verliest. Gezien onze strategische ligging en ons nabuurschap met de Sowjet-Unie, is het duidelijk dat Noorwegen nooit deel zou nemen aan een politiek, die ook maar de geringste aanwijzing gaf van een agressief motief. Ook hechten wij er het grootste belang aan dat — zoals van Amerikaanse zijde zeer dikwijls is onderstreept — de herbewapening, die het pact op het oog heeft, in generlei wijze de economische reconstructie van Europa mag belemmeren. Wij willen ook het regionale karakter van het pact behouden, enerzijds omdat de Verenigde Naties enig in zijn soort moet blijven, anderzijds omdat een verlies van het zuiver regionale karakter een bloot anti-sowjet-bondgenootschap van het pact zou kunnen

maken. Dit laatste zou voorts ook het geval zijn, indien het pact zijn ideologisch karakter verliest. Wij beschouwen het pact als een manifestatie van de Westelijke beschaving om de tradities van vrijheid en democratische beginselen te verdedigen, die de eerste karakteristieken van deze beschaving vormen. Geen strategisch voordeel mag aangegrepen worden, wanneer dit een verzwakking zou betekenen van het ideologische karakter van het pact.

Bij de toetreding tot het Atlantisch pact heeft Noorwegen weer eens aangetoond — zoals onze minister van Buitenlandse Zaken, de heer Lange ook betoogd heeft — dat wij, van een geographisch, economisch en cultureel gezichtspunt bezien, deel uitmaken van West-Europa, evenwel gelijktijdig de meest nauwe economische en culturele betrekkingen met de landen van Oost-Europa onderhouden.

Wij zijn er van overtuigd, dat een veel nauwere samenwerking tussen de Europese landen noodzakelijk is en het economische programma van de regering richt zich geenszins op een economische autonomie — wat overigens voor Noorwegen bijna uitgesloten is — maar op een economie, die Noorwegen een integrerend deel maakt van de Europese economie. Het is daarom, dat wij zeer actief deelnemen aan het werk van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking, die, hopen wij, leidem zal tot een veel verder gaande economische integratie dan tot nog toe het geval was.

GESOCIALISEERDE BIOSCOPEN

Bij ons in Nederland heerst wel eens het denkbeeld, dat socialisatie in het bijzonder van toepassing zou zijn op „zware” bedrijfstakken als de ijzer- en staalindustrie, het verkeer en de energiebedrijven. Die veronderstelling ligt voor de hand als we bedenken, dat de voornaamste twee motieven voor socialisatie zijn, het overnemen of doorbreken van particuliere monopolievorming en het beëindigen van de macht van particuliere, kapitalistische ondernemers over het economisch leven, doordat zij de belangrijkste posities daarin beheersen.

Het is echter niet onmogelijk om ook buiten sleutelbedrijven als de genoemde hier en daar een tak van bedrijf aan te wijzen, die betrekkelijk op zich zelf staat en toch door de bijzondere omstandigheden van het geval zich uitstekend zou lenen voor socialisatie. Dergelijke gevallen worden bijzonder interessant, als zij niet alleen ontspruiten aan het vernuftig brein van deze of gene geestdriftige socialisatie-ontwerper, maar bestudeerd kunnen worden uit de practijk van het een of ander land, dat een dergelijk bedrijf in feite in handen van de gemeenschap heeft gebracht. Reeds lang vóórdat men in Engeland over nationalisatie van verzekeringen begon te praten, kende Nieuw-Zeeland een staatsverzekeringsbedrijf, dat in concurrentie met de particuliere verzekeringsmaatschappijen werkte, en goed werkte. Dat is één voorbeeld.

Het tweede voorbeeld, waarover in dit artikel wordt gesproken, is het bioscoopwezen in Noorwegen. Dit is voor het grootste deel gesocialiseerd. Men kan echter stellig niet zeggen, dat het „genationaliseerd” zou zijn, want de Noorse bioscopen, die zich in gemeenschapshanden bevinden, zijn gemeentelijk eigendom en worden door de gemeenten geëxploiteerd. In het Nederlandse spraakgebruik wordt wel onderscheid gemaakt tussen nationalisatie (het blote aan-de-staat-brengen van een bepaalde bedrijfstak) en socialisatie (waarbij het beheer ook werkelijk gemeenschapsbeheer is en dus bijv. de arbeiders en de consumenten zijn ingeschakeld); wilde men voor de Noorse bioscopen een soortgelijke onderscheiding maken, dan zou men in plaats van nationalisatie een woord als „municipalisatie” moeten verzinnen. Wegens de bezwaren, die aan enkele lelijke en zonder nadere uitleg vaak niet te begrijpen termen verbonden zijn, wordt in de titel van dit opstel maar van „gesocialiseerde bioscopen” gesproken.

Ook van staatswege bemoeit men zich in Noorwegen met de film. In 1913 heeft de staat een filmcensuur ingesteld, waaraan in 1921 een bijzondere

keuring voor kinderen werd toegevoegd. In 1935 werden nieuwe veiligheidsbepalingen uitgevaardigd — een uitbreiding en verbetering van degenen, die ook al uit 1913 dateerden. Het ministerie van Justitie en Politie heeft in enkele circulaires te dien aanzien nauwkeurige aanwijzingen gegeven.

Maar de zaak, waarom het ons gaat, de eigendom en de exploitatie van bioscopen, komt uit een andere hoek. Dezelfde wet van 25 Juli 1913, die filmcensuur instelde, gaf aan de gemeenten de bevoegdheid, al dan niet vergunning te geven voor het inrichten van bioscopen. De gemeenten zouden uitmaken of zij bioscopen in hun gebied wilden hebben (het is nog pas 1913!), hoeveel er zouden mogen zijn, en of de exploitatie particulier dan wel gemeentelijk zou moeten zijn.

In 1915 werd de handschoen, neergeworpen in de laatste zinsnede, voor het eerst opgenomen door *Notodden* in Telemarken, dat bepaalde, dat de nieuwe bioscoop gemeentelijk zou zijn. De gemeentelijke bioscoop-exploitatie nam hand over hand toe, het gemeentebestuur van Oslo bepaalde in 1918 zelfs, dat *alle* bioscopen in de hoofdstad gemeente-eigendom zouden zijn, en sindsdien is dit gemeentebedrijf, dat zijn monopolie heeft behouden, een steunpilaar van het gehele Noorse bioscoopwezen gebleven. Laat ons dit met enkele cijfers illustreren.

Van de 330 bioscopen met 90.000 zitplaatsen, welke Noorwegen telt, zijn er 130 met 60.000 zitplaatsen gemeentelijk en 200 met echter slechts 30.000 zitplaatsen particulier. Van deze 200 behoren er echter ongeveer 100 aan volksgebouwen, jeugdverenigingen, sociale inrichtingen, het Rode Kruis enz., zodat niet meer dan 100 in handen van het eigenlijk gezegde „particulier initiatief” zijn. De gemeentelijke hebben per jaar 30.000 voorstellingsdagen met 90.000 voorstellingen; de particuliere 20.000 met 20.000 voorstellingen. Dit alles op een land van 3 miljoen inwoners, die gezamenlijk elk jaar 22 miljoen maal (volwassenen) en $2\frac{1}{2}$ miljoen maal (kinderen) naar de gemeentelijke bioscopen gaan, tegen slechts 3 miljoen en $\frac{1}{2}$ miljoen maal naar de particuliere bioscopen. Deze cijfers laten wel zien, hoe groot het overwicht van het gemeentelijk bioscoopwezen is!

De gemiddelde Noor gaat negenmaal per jaar naar de bioscoop, de gemiddelde inwoner van Oslo 28 maal (er worden in de hoofdstad, met haar 300.000 inwoners, jaarlijks 9 miljoen plaatskaartjes verkocht). De stad telt 17 bioscopen, waarvan 2 in de voorsteden, met 15.000 zitplaatsen.

Hoewel Oslo dus verreweg het grootste gemeentelijke filmbedrijf heeft, is het zeker niet de enige gemeente, die op dit gebied werkzaam is. Het voorbeeld van *Notodden*, zoëven genoemd, werd door vele gevolgd en in 1917 was het al zover, dat er een landelijke bond werd gesticht om gezamenlijk de belangen van de gemeentelijke filmbedrijven voor te staan, de Kommunale Kinematografers Landsforbund. Dit was o.m. nodig, omdat de particuliere filmverhuurkantoren trachtten de gemeentelijke bioscoopbedrijven tegen te werken en zelfs geen films meer aan deze wilden leveren. De remedie was vrij eenvoudig: in 1919 kwam men tot de oprich-

ting van een eigen filmverhuurkantoor, de Kommunenes Filmsentral A/S, waarin de stad Oslo de ene helft van het kapitaal bijdroeg en de andere deelnemende gemeenten de andere helft. De gemeenschapsinvloed op filmverhuurgebied werd nog uitgebreid, doordat de aandelen van de A/S Fotorama, het oudste filmverhuurkantoor van het land, in 1927 ten dele werden opgekocht door de gemeente Oslo, terwijl de overige aandelen in 1930 aan Kommunenes Filmsentral A/S kwamen. Op deze wijze hebben de gemeenten direct of indirect, twee filmverhuurkantoren in handen, die 40 pct van de filmverhuur behartigen. De andere 60 pct geschiedt door de 22 particuliere kantoren, die destijds de gemeentebioscopen wilden boycotten. Het gemeentelijke filmverhuurkantoor, de K.F.S., stapelt nu vurige kolen op het hoofd van het particulier initiatief door niet alleen aan de gemeentebioscopen, maar ook aan particuliere theaters films te leveren!

De K.K.L., de bond van gemeentelijke bioscoopbedrijven, maakt zich ook in ander opzicht verdienstelijk. Hij geeft het enige vakblad uit, „Norsk Filmlad”, en heeft in 1932 het initiatief genomen tot de oprichting van Norsk Film A/S, welke tot dusverre de enige filmproductie in het land verzorgt. Grote omvang heeft deze nog niet aangenomen, maar er bestaan plannen om uit te breiden tot een productie van 10 of 12 films per jaar. Niet onbelangrijk is, dat de Norsk Film, in samenwerking met de onderwijzersorganisatie, de scholen ook voorziet van onderwijsfilms.

Kortom, een bloeiend bedrijf. Een bedrijf, waaruit wij in Nederland kunnen leren, dat socialisatie soms mogelijkheden biedt, waaraan we niet gedacht hadden. Over de vergelijking tussen Nederland en Noorwegen op dit punt nog een enkel woord.

Laat ik vooropstellen, dat als dit artikel „Gesocialiseerde bioscopen” had geheten en alleen maar een pleidooi-in-de-ruimte over gemeentelijke bioscoopexploitatie had bevat, zonder naar de praktische resultaten van het werk der Noorse gemeenten te kunnen verwijzen, de meeste lezers waarschijnlijk zouden hebben volstaan met een half-vriendelijke, half-medelijdende glimlach. Men zou het denkbeeld van een socialisering der bioscopen als socialistische utopie nummer-zoveel hebben beschouwd. Nu staat het als tastbare werkelijkheid voor ons.

Daarmee wil ik niet zeggen, dat men het Noorse stelsel zonder meer naar Nederland zou kunnen overbrengen, m.a.w. dat we de Nederlandse bioscopen op stel en sprong zouden moeten „municipaliseren” en de exploitatie er van in handen van de gemeenten zouden moeten leggen. Er is wat dat betreft om te beginnen reeds dit verschil tussen Noorwegen en Nederland, dat men in Noorwegen tijdig met de gemeentelijke exploitatie is begonnen, zodat die a.h.w. met de ontwikkeling van de film en de bioscopen is meegegroeid; in ons land staan we voor een gegroeide situatie, die in feite alleen particuliere bioscoopexploitatie kent. Dat het overigens onmogelijk zou zijn om particuliere bioscoopbedrijven over te nemen, wordt weerlegd door de ervaring van Oslo, waar men dat wel heeft

gedaan: per 1 Januari 1919, toen de gemeentelijke regeling in werking trad, werd aan de particuliere bioscopen een afwikkelingstermijn van 4 jaar toegestaan, die later nog eens met 3 jaar, dus tot 1 Januari 1926, verlengd werd. Pas na die laatste datum is het bioscoopwezen in Oslo dus volledig in gemeentehanden.

Maar als men in Nederland tot socialisatie der bioscopen zou willen overgaan, zou een voorafgaand onderzoek noodzakelijk zijn, dat ver buiten het kader van dit opstel valt: een onderzoek namelijk naar de economische, de amusements- en de culturele functies, welke het bioscoopbedrijf in ons huidige Nederland heeft, en in de tweede plaats naar de vraag of de huidige particuliere exploitatiewijze daarbij aan redelijke eisen voldoet dan wel te kort schiet.

Maar de situatie is niet volkomen gesloten. Er is nog een aantal plaatsen, waar nieuwe bioscopen moeten worden ingericht; de gemeenten, welke belangrijke oorlogsschade hebben geleden, en de nieuwe plaatsen in de IJsselmeerpolders zijn daarvan de meest duidelijke voorbeelden, maar ook elders is uitbreiding nodig. Zou het niet mogelijk zijn, dat ondernemende gemeentebesturen in dergelijke plaatsen eens een proef namen met gemeentelijke exploitatie, die dan concurrerend met „het particulier initiatief” zou werken? Een uitvoerig onderzoek als zoëven bedoeld, zou voor zulk een proefneming niet nodig zijn; en met het argument „de overheid kan zo iets nu eenmaal niet” behoeven wij, dank zij het door de Noren genomen initiatief, ook niet meer af te rekenen.

Het amusement van de bioscoop is in onze *brave old world* voor zo talrijke mensen een onmisbare vorm van opium, een zacht-bedwelmend middel, dat men haast van een eerste levensbehoefte kan spreken. Het voorbeeld van Noorwegen laat ons zien, dat ten aanzien van het bioscoopbedrijf de overheid een zeer redelijke voorziening kan leveren. Ligt het niet voor de hand om aan te nemen, dat ook in ons land de overheid zich wel eens, al ware het in eerste instantie slechts bij wijze van proefneming, met bioscoopexploitatie zou kunnen inlaten? Het lijkt waarschijnlijk, dat dit economisch tot een bevredigende exploitatie van dit amusementsapparaat zou kunnen leiden; dat de tere plant van het culturele element, die óók in de bioscoop wortelt, er schade van zou lijden, is op z'n zachtst gezegd niet aannemelijk. Misschien wel het omgekeerde.¹⁾

¹⁾ Bij het afsluiten van dit opstel betuig ik gaarne mijn dank aan de legatie van Noorwegen in Den Haag, die welwillend een aantal gegevens tot mijn beschikking stelde.

Frankfurter Hefte. Aan de naam van dit tijdschrift voor cultuur en politiek zijn de namen van Eugen Kogon en Walter Dirks verbonden. Eugen Kogon zit tot aan zijn weinige haren in het Duitse en internationale werk van de Europese Beweging. Walter Dirks staat met beide benen in de politiek, een gelovig christen en overtuigd socialist, die hard werkt voor de ontmoeting tussen christendom en socialisme, daarbij veel „heilige huisjes” verbrijzeland, die de bijzondere liefde genieten van de twee grote partijen in Duitsland, die het christendom en het socialisme in hun vaandel voeren. Een derde redacteur is Clemens Münster, die aan de top van de radio in Beieren staat. Het is dus wel begrijpelijk, dat Rüdiger Proske onlangs zei, de redactie-regel op de kaft van de „Frankfurter Hefte” te willen wijzigen. Inplaats van „uitgegeven door Eugen Kogon met medewerking van Walter Dirks en Clemens Münster” zal dan komen te staan: „uitgegeven ondanks Eugen Kogon en met incidentele medewerking van Walter Dirks en Clemens Münster door de redactie...”

Het September-nummer brengt discussies over de Westduitse regering, die toen nog gevormd moest worden. Zowel Kogon als Dirks hebben oog voor de argumenten, die zowel voor als tegen de coalitie tussen CDU en SPD spreken. Maar bovenal beseffen zij, dat de problematiek, waarvoor Duitsland staat, een breed gefundeerde regering vereist en zij hebben een afkeer van de gedogmatiseerde uitersten, zoals zij gedurende de verkiezingsstrijd tot schande en schande van het land door beide grote partijen zijn beleden. Bij de socialisten kreeg men de indruk, dat hun de mooiste sociale politiek niets kan schelen, indien hun niet voor de volle honderd procent beloofd werd, dat slechts hun visie de absoluut juiste is. En de problematiek bij de CDU kwam wel het scherpst tot uitdrukking, toen Kogon voor 4.000 jonge katholieken sprak en

daarbij zei: „Men heeft ons gevraagd „christelijk” te willen stemmen en zegt ons nu, dat wij voor de „vrije economie” gekozen hebben.” Het is opmerkelijk voor de stemming onder de jonge katholieken, dat juist deze kritiek volmondig instemming vond.

Misschien komt de vraag, die de redactie van de „Frankfurter Hefte” de meeste zorg maakt, het best tot uitdrukking in een korte geschiedenis van Rüdiger Proske, onder de titel „Democratie op z'n Duits...”:

„Als strijder voor de democratie is men in Duitsland lid van een partij. De partij is de democratie. Omdat niet iedere partij hetzelfde kan willen, is dus de strijd tegen andere partijen de strijd tegen de anti-democraten. Om deze redenen hebben gedurende de verkiezingsstrijd de partijen elkanders sprekers het spreken pogen te beletten. Omdat zij dit echter in de toekomst willen voorkomen, zullen zij organisaties tot bescherming van hun vergaderingen oprichten. Deze „Saal-Schutz” zal elkander niet slechts binnen, maar ook buiten de vergaderingen bestrijden. Want „op een of andere wijze moet men zich ten slotte weten door te zetten”. Op een goede dag zal dan het volk zeggen, dat het weinig vreugde heeft aan de democratie en dat het beste zou zijn, indien er een sterke man was....”

In hetzelfde nummer schrijft Erich Kuby de geschiedenis van een kleine stad. Het is het leven van een plaatsje gedurende twaalf jaar, „van de onderlinge hulp tot aan de corruptie”. Bovendien zijn verslagen opgenomen van de „Evangelische Kirchentag” van het eerste naoorlogse joodse congres in Duitsland en een reeks rake kanttekeningen. Een eer van willen wij overnemen:

„In de Oostelijke zone van Duitsland worden tegenwoordig auto's van Ford verkocht. De delen van deze auto's zijn gemaakt bij Ford in Keulen, zijn dan

op herstel-konto aan Frankrijk geleverd en van daar verder verkocht naar Tsjechoslowakije. Daar zijn de delen tot auto's gemonteerd. De auto's werden aan de Sowjet-Unie verkocht. Deze exporteert nu deze auto's naar de Oostelijke zone. Zou men de auto's niet door kunnen verkopen aan de Westelijke zone, naar Keulen vervoeren en bij Ford laten demonteren? De delen zou men dan weer op herstel-konto naar Frankrijk kunnen leveren. Er zijn tegenwoordig immers zo veel lieden, die beweren, dat de kringloop van de economie verstoord is."

In het nummer van October geeft Walter Dirks een opmerkelijke uiteenzetting over een christelijke grondslag voor de politiek, daarmee scherp polemiserende tegen de „grondslag van een christelijke politiek" in de zin van de christelijke partijen.

In dit nummer is enige ruimte gewijd aan de Franse koloniale politiek, waarbij interessante berichten uit Madagaskar en Indo-China op de voorgrond staan.

Die Gegenwart. Dit twee-wekelijks

verschijnend tijdschrift wordt geschreven door een aantal mensen, die vroeger bijna zonder uitzondering tot de staf van de „Frankfurter Zeitung" hebben behoord. Het peil van de bijdragen is hoog.

Politiek en economie staan op de voorgrond. Aandacht verdienen de berichten uit de Oostelijke zone van Duitsland. Maar ook de internationale overzichten zijn meestal voortreffelijk. In de twee nummers van October wordt de devaluatie-golf behandeld en komt men tot een soort „monetaire Atlantic-pact. Groot-Britannië's „onbloedige revolutie" en een brede beschouwing over de situatie in Frankrijk zijn naast binnenlandse notities te lezen. In de binnenlandse politiek is de „Gegenwart" heel vaak de woordvoerder van de sociaaldemocratische politiek. Bijzondere aandacht wordt gewijd aan de verschijningen op de Duitse boekenmarkt. In ieder nummer worden zes tot tien nieuwe Duitse publicaties uitvoerig besproken.

A. M.

BOEKBESPREKINGEN

Julius Braunthal: The tragedy of Austria. (Gollancz, Londen, 1948).

Dit is een merkwaardig boekje. Op iets meer dan 200 bladzijden bevat het niet alleen een beknopte geschiedenis van Oostenrijk van de hand van Braunthal, maar ook een inleiding van het Engelse parlamentslid Michael Foot, ook als journalist welbekend, een slotwoord door Friedrich Adler en een betoog van Paul Sweet, hoogleraar aan de Universiteit van Chicago, ter begeleiding van een aantal brieven, in de jaren 1933 en '34 tussen Mussolini en de Oostenrijkse bondskanselier Dollfuss gewisseld.

Braunthal en Adler prijzen het socialisme van de Weense arbeiders en te recht, gezien wat zij tot stand brachten en hun falend, maar kloek verzet tegen de kneveling door Dollfuss en Schuschnigg. Deze rooms-katholieke politici worden scherp becristiseerd, omdat zij Oostenrijk zouden hebben uitgeleverd aan een „corporatief stelsel", dat in feite op een dictatuur, alleen op een andere dictatuur

dan die van Hitler, neerkwam. Braunthals geschiedrelaas is echter helaas een voorbeeld van „socialistische geschiedschrijving” in de kwade zin van het woord, omdat hij de fouten van de Oostenrijkse sociaal-democratie verkleint en aan de rooms-katholieke politici te veel kwaads in de schoenen schuift. Dat de Oostenrijkers weinig of geen verzet hebben geboden aan Hitler, is een opmerkelijk feit; dat dit echter alleen maar te wijten zou zijn aan de opportunistische politiek van de vroegere Christelijk Sociale Partij en aan de jezuietische traditie, zoals Braunthal op blz. 65—66 tracht te betogen, is hoogst eenzijdig en zeker geen volledige verklaring.

Het doet in het licht der historie inderdaad humoristisch aan, als we in 1949 in de krant lezen, dat Schuschnigg aan een Amerikaanse universiteit lezingen gaat houden over de grondslagen der democratie; daarvoor was het „corporatisme” van Dollfuss en van hem als Dollfuss' opvolger te zeer gespeend van de grondslagen der politieke democratie.

Maar een ander punt is de vraag, of Dollfuss welbewust en rechtstreeks Oostenrijk naar het fascisme heeft gestuurd. Er is helaas enige reden te veronderstellen, dat hij de uitbanning van de sociaal-democratie uit het openbare leven en de invoering van de „standenstaat” met alle daaraan verbonden ondemocratische narigheden niet alleen van Mussolini opgedrongen heeft gekregen, maar ook met een zekere innerlijke instemming heeft aanvaard. Maar is met de hier gepubliceerde documenten *bewezen*, dat Dollfuss in de grond van zijn hart een volledig fascisme heeft gewild? Allerm minst. Prof. Sweet onderstreept in zijn commentaar, hoe Mussolini telkens weer Dollfuss moet aansporen, om nu toch eens tot daden te komen bij de „ordering” van Oostenrijk; en men weet, dat Dollfuss' verdedigers het argument naar voren brengen, dat een dergelijk leunen op Mussolini onaangenaam, maar onvermijdelijk was in de situatie van het kleine Oostenrijk, dat door Hitler's Duitsland werd bedreigd. . . . en door de westelijke naties niet verdedigd.

Vond Dollfuss de Italiaanse druk inderdaad „onaangenaam”? Ik vrees maar half, doch de hier opgenomen stukken bewijzen niet, dat hij er mee instemde. Wat zegt de beleefde toon van Dollfuss brieven, die bovendien in de in het Engels vertaalde Oostenrijkse kanselarijstijl nog onnatuurlijk-kruiperig klinken?

Men kan tweëerlei critiek op Dollfuss en zijn medewerkers uitoefenen. Men kan zeggen, dat het een uitdrijven van de Duivel met Beëlzebub is, om het Duitse nationaal-socialisme buiten de deur te willen houden door het Italiaanse fascisme op te vrijen en voor binnenlands gebruik (al zou het ook zijn met innerlijke tegenzin) een soortgelijk stelsel in te voeren. Inderdaad is het Dollfuss' grote fout geweest, dat hij de Oostenrijkse socialisten heeft uitgesloten in stede van met hen samen te werken, maar er was zo een en ander gebeurd, en bovendien had ook een Oostenrijkse regering, die op breder basis kon steunen, waarschijnlijk nog onvoldoende internationale steun gehad om de ongelijke strijd tegen het nationaal-socialisme vol te houden.

Men kan verder tegen dit „corporatisme” het bezwaar aanvoeren, dat het ondemocratisch is, en bovendien, in deze omstandigheden een uiterst gevaarlijk spelletje was. Daarmede is niet bewezen, dat Dollfuss en Schuschnigg, hoe weinig democratisch ook, ten slotte toch niet een eigen Oostenrijks „standenstelsel” bedoelden; evenmin is bewezen, dat „de Kerk” hier achter stond. Als het laatste waar was, zou de beruchte kardiaal Innitzer niet terstond na de gedwongen „Anschluss” aan het heilhitleren zijn gegaan.

Maar hoe dit ook zij, een periode om trots op te zijn waren deze jaren voor de

rooms-katholieke kerk en voor politici als Schuschnigg zeker niet. De Oostenrijkse „standenstaat" heeft voor velen aan het woord corporatisme een zo slechte reuk gegeven (en in bepaalde opzichten te recht), dat sommige Nederlanders publiek-rechtelijke bedrijfsorganisatie al als een aanslag op de democratische staatsinstelling zijn gaan beschouwen. En het verzet van mannen als Faulhaber, von Galen en von Preysing is door de houding van de Innitzers dusdanig bedorven, dat niet-rooms-katholieken gedwongen worden tot de slotsom, dat er óf aan de hooggeroemde eenheid van de rooms-katholieke Kerk iets mankeert, óf dat deze in de tweede wereldoorlog bewust twee ijzers in het vuur zou hebben gehouden, het ene gericht op de overwinning van de As, het andere op die van de Geallieerden.

De critische opmerkingen over dit boekje mogen volstrekt niet van lezing afhouden: de inhoud is gevarieerd en boeiend, al zal ieder die de zaken in juist perspectief wil zien, met vrucht ook andere boeken raadplegen, zeg „The Republic of Austria" van Mary MacDonald en het oudere „Austria" van Franz Borkenau, vlak na de „Anschluss" geschreven, maar veel diepergaand dan een gelegenheids-geschrift.

J. B.

Ir Ernst Hymans en dr Abram Mey, Mensch en Samenleving, dl II en III. Uitg. Mij De Maan, Utrecht. 348 en 437 blz.

Het eerste deel van dit werk heb ik indertijd bij onze lezers aangekondigd als een grote greep, die gewaagd werd: er werd door een paar mensen, van de economie en de techniek komende, getracht een geschiedenis van arbeidsproces, maatschappij en cultuur te geven, op grond waarvan lijnen voor de toekomstige opbouw konden worden getrokken. Gedurende de bezettingsjaren hadden de schrijvers zich geheel in hun stof kunnen verdiepen, en werden zij in hun studie gestuwd door de begeerte, de opbouw van eigen land te dienen.

Nu ligt het werk dan in drie delen voor ons. Het eerste deel kwam nog niet verder dan de analyse van het verleden, maar in de wijze waarop die verricht werd, liet zich wel enigermate onderkennen, welk doel de schrijvers voor ogen stond. Het tweede deel heeft tot ondertitel: de mens van heden tegenover de wereld waarin hij werkt, met als rode leidraad door alle problematiek heen: wij staan voor de noodzaak van een geleide economie, ter verkrijging van economische stabiliteit en sociale gerechtigheid. Deel drie werkt dan nader uit, wat deze geleide economie concreet betekent, welke problemen van een betere, rechtvaardige verdeling van het maatschappelijk inkomen zijn, welke politiek daaruit volgt, en wat dit alles betekent o.a. voor onderwijs en internationale verhoudingen. Ik heb nu de vraag te beantwoorden, of de grote greep gelukt is — ik zou daar bevestigend op kunnen en gaarne willen antwoorden, ook wanneer onnauwkeurigheden en zelfs fouten in onderdelen aanwezig waren.

Naar mijn mening echter is de greep niet gelukt. Het eerste deel ging ook duidelijk en bewust uit van de economische werkelijkheid — een uitgangspunt, dat ik hartelijk toejuich, zeker als men, zoals deze schrijvers, het niet dogmatisch-Marxistisch toepast. Maar dat eerste deel voerde geregeld over naar de cultuurgebieden, Renaissance, Barok, Idealisme, Romantiek. Deel II, dat over het heden handelt, komt echter nergens aan de cultuurverschijnselen toe — het blijft bij een economische analyse van de conjunctuurbeweging, van het probleem van het geld, van de internationale handel en de bestuurstechniek. Dit is natuurlijk niet

toevallig, en misschien wel heel gelukkig zelfs: de heren blijven op het terrein van hun vakstudie en wagen zich niet aan wijsbegeerte, letteren, kunst — maar daarmee laten zij een belofte vallen, die in dl I was gegeven. Dat dl III nog beperkter van opzet is, ligt voor de hand, en zal ik de schrijvers niet kwalijk nemen: hier houden zij zich bezig met de economische structuur der samenleving van de naaste toekomst, en gelukkig niet met speculaties over de toekomstige geestelijke ontwikkeling. Overigens bewijst een hoofdstuk als dat over „Onderwijs, opvoeding en arbeid in hun onderling verband”, hoe zwak de schrijvers op dit terrein zijn. Op blz. 342 staat het volgende: „Typisch.. zijn de technische hogescholen, die naar maatschappelijken rang der afgestudeerden met de universiteiten gelijk moeten worden gesteld, maar waar het in stand houden van allerlei uit de middeleeuwen afkomstige plechtigheden buiten verband met de geschiedenis van dit onderwijs staat.” De zin is niet geheel duidelijk, maar doet in elk geval geen recht aan het wezenlijke verschil tussen universiteit en hogeschool.

Mijn teleurstelling ligt vooral hierin, dat een gedachte, die naar ik meende leidinggevend zou zijn voor dit werk: dat maatschappelijke vernieuwing een samenbindende en inspirerende geestelijke achtergrond vraagt — in de beide laatste delen nauwelijks functioneert. Daarmee valt het boek terug tot een historische analyse der economische en sociale verhoudingen en een program voor geleide economie. Wil men het met deze beperkte opzet nemen, dan staat er veel wetenswaardigs in, ook wel eens betwistbaars (dat acht ik geen nadeel), en het is stellig geschreven uit een gezindheid, waaraan ik mij verwant voel. Of er bij de problemen der geleide economie (dl III) niet meer problemen van psychologische en zedelijke aard aan de orde zullen komen dan hier blijkt? Of de schrijvers niet wat te optimistisch denken? Al met al: indien ik de door dl I gewekte verwachting laat vallen, toch een boek waaruit veel te leren valt.

W. B.

Elton Mayo: The social problems of an industrial civilization, with an appendix on the political problem.

International Library of Sociology and Social Reconstruction.

(Routledge & Kegan Paul, Londen, 1949).

Het boek van Elton Mayo is een goed boek en een slecht boek in énen. Een goed boek, wegens het uiterst belangwekkende materiaal, dat hij over de menselijke zijde van het moderne bedrijfsleven verzamelt en analyseert. Een slecht boek, omdat hij daaraan een aantal in het algemeen vage en op politiek gebied hier en daar dwaze beschouwingen vastknoopt.

De grondslag van het boek is de verwerping van de liberalistische theorie, die meent, dat de mens een *homo economicus* is, die alleen op grond van rationele berekeningen zijn eigen belang nastreeft. Mayo meent, dat ook de sociologen nog veel te veel een dergelijke mechanistische beschouwing aanhangen. Hij spoort hen aan, de neus uit de boeken op te heffen en hun nieuwe studies niet alleen met schaar en lijmpot uit oudere theorieën bijeen te garen, maar de fabriek in te gaan en de arbeider, om wie het in deze beschouwingen toch gaat, eens zelf te bezien en hem zelf te laten praten.

Inderdaad, de resultaten van een dergelijk „field work”, zoals er hier enkele worden besproken, zijn vaak verrassend. Neem slechts het voorbeeld van de betere

verlichting in de Western-Electric-fabriek in Hawthorne. Experimenten lieten zien, dat de arbeidsprestatie steeg in zalen, waar de verlichting werd verbeterd; doch bij nader toezien steeg die prestatie ook in zalen, waar de verlichting geheel gelijk bleef! De oplossing van het raadsel bleek te schuilen in het menselijke element, namelijk in de grotere belangstelling, die voor de arbeiders aan den dag werd gelegd en die zij als zodanig voelden.

Maar nu de theorie van Mayo zelf. Onbetwistbaar is wel, dat de economische theorie van Adam Smith en David Ricardo haar tijd heeft gehad, zeker wat haar mensbeschouwing aangaat; dat liberalisme overwinnen, is *taking candy from a kid*. Het is ook volstrekt juist, dat in het moderne bedrijfsleven naast de technische en de organisatorische factor ook die van het menselijk contact met de arbeiders van het grootst mogelijke belang is. Maar is daarmee erg veel méér gezegd, dan dat die derde factor eens goed onderzocht moet worden?

Mayo stelt — ook alweer niet ten onrechte —, dat het moderne industrialisme eisen van aanpassing aan telkens weer nieuwe situaties schept, die bijzondere zorg en studie vereisen, omdat de menselijke factor hier niet, zoals in vroeger tijden en in meer door de traditie gebonden omgeving, „vanzelf” wordt geregeld. Tot de oplossing bijdragen doet hij echter, behalve zijn belangrijke analyses uit de praktijk, eigenlijk niet veel anders dan het uitspreken van een nogal algemene hoop op een oorspronkelijk verlangen naar samenwerking, dat in elke mens zou liggen. Daarvan is veel waar, maar juist volgens zijn eigen probleemstelling had nu de vraag moeten luiden: hoe hebben we dat spontane gevoel nu in de moderne ingewikkelde samenleving te organiseren?

Misschien mogen we op dat gebied meer verwachten van de andere, nog komende delen van deze serie — want Mayo belooft ons nadere studies in dezelfde richting. Wat hij ons echter reeds in dit boek op politiek gebied geeft, stemt helaas niet hoopvol over de inhoud van wat nog komen moet.

In de beschouwingen van Smith en Ricardo zit iets atomiserends, de moderne samenleving dreigt op die wijze te verpulveren. Accoord, maar is het aan de macht komen van Adolf Hitler niets anders dan de logische consequentie uit die verpulvering, waarbij men aan één dictator alle macht overdraagt, die de individuen afzonderlijk niet kunnen hanteren? Ook wie schrijvers aanhaling van Figgis, dat het in een democratische samenleving juist op de groepen *tussen* individu en staat (gezin, werkplaats, kerk, vrije vereniging en wat niet al) aankomt, gaarne onderschrijft, zal toch even aarzelen om Hitlers *Aufstieg zur Macht* zó eenvoudig te verklaren.

Over het Stalinistische Rusland is Mayo al niet gelukkiger dan over Hitlers Duitsland. Hij ziet het maatschappelijke experiment, en vestigt te recht de aandacht op de *social engineering*, die moet trachten een minimum van volksmedewerking voor dergelijke initiatieven te krijgen. Maar hij neemt heel vrolijk aan, dat ondanks de verschijnselen van dictatuur, die hij ook wel ziet, de Sovjet-Unie op weg is naar een constitutioneel stelsel — op welke gronden, dat blijkt niet. Zinsneden als (blz. 120): „there is no such entity as Russian communism, there is a Russian community” zijn óf zinledig óf aan alle zijden aanvechtbaar. Als Mayo nog eens over Rusland schrijft, zal meer studie, zowel van het Marxisme, Leninisme en Stalinisme als van het historische Rusland met zijn „byzantijne” traditie dringend noodzakelijk zijn.

J. B.